

ISSN 2222-4459 (Print)
ISSN 2311-116X (Online)

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ
«БІЗНЕС ІНФОРМ»
№ 2 '2014 г. (433)

Періодичність 1 раз на місяць
Видається з січня 1992 р.
Свідоцтво про реєстрацію
КВ № 17288-6058-ПР від 18.11.2010 р.

ЗАСНОВНИКИ:
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ЦЕНТР
ІНДУСТРІАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ РОЗВИТКУ
НАН УКРАЇНИ (ХАРКІВ)

ВИДАВЕЦЬ:
ВИДАВНИЧИЙ ДІМ «ІНЖЕК»

РЕДАКЦІЯ
Головний редактор: д-р екон. наук, проф.
В. С. Пономаренко
Науковий редактор: д-р екон. наук, проф.
М. О. Кизим
Заст. гол. редактора: д-р екон. наук, проф.
О. М. Тищенко
Випусковий редактор: канд. екон. наук,
доцент
В. Є. Хаустова

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:
д-р екон. наук, проф.
Алексєєв І. В. (Львів)
д-р екон. наук, проф.
Амосов О. Ю. (Харків)
д-р екон. наук, проф.
Благуєн І. С. (Івано-Франківськ)
д-р екон. наук, проф.
Гізатуллін Х. Н. (Єкатеринбург, Росія)
канд. екон. наук, проф.
Гонда В. (Братислава, Словачія)
д-р екон. наук, проф.
Жуковський М. (Люблін, Польща)
д-р екон. наук, проф.
Заруба В. Я. (Харків)
д-р екон. наук, проф.
Іванов Ю. Б. (Харків)
д-р екон. наук, проф.
Клебанова Т. С. (Харків)
д-р екон. наук, проф.
Ковальчук К. Ф. (Дніпропетровськ)
д-р екон. наук, проф.
Орлов П. А. (Харків)
д-р екон. наук, проф.
Погорлецький О. І. (С.-Петербург, Росія)
д-р екон. наук, проф.
Христиановський В. В. (Донецьк)
д-р філософії (економіка)
Шоша Жан-Юг (Ліон, Франція)

**У журналі можуть друкуватися основні
результати дисертаційних робіт
з економічних наук**

**ЖУРНАЛ «БІЗНЕС ІНФОРМ» ПРЕДСТАВЛЕНО В МІЖНАРОДНИХ
ІНФОРМАЦІЙНИХ І НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ:**

- Ulrichsweb Global Serials Directory (США);
- Research Papers in Economics (США);
- Російський індекс наукового цитування (Росія);
- Index Copernicus (Польща);
- Directory of Open Access Journals;
- CiteFactor (США);
- Academic Journals Database (Швейцарія);
- Research Bible (Японія);
- Соціонет (Росія);
- Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського (Україна)

**З ПЕРЕЛІКУ НАУКОВИХ ФАХОВИХ ВИДАНЬ УКРАЇНИ,
В ЯКИХ МОЖУТЬ ПУБЛІКУВАТИСЯ РЕЗУЛЬТАТИ ДИСЕРТАЦІЙНИХ
РОБІТ НА ЗДОБУТТЯ НАУКОВИХ СТУПЕНІВ
ДОКТОРА ТА КАНДИДАТА НАУК**

(Затверджено постановою президії ВАК України від 16.12.2009 р. № 1-05/6)

Журнал «Бізнес Інформ» (Харківський національний економічний університет МОН України, НДЦ індустріальних проблем розвитку НАН України)

Бюлетень ВАК України, № 1, 2010

ЗМІСТ

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ

Козаченко Г. В., Шульженко А. Є. Екосесент: зміст, предмет і структура.....	8
Белікова Н. В., Козирева О. В., Черкаський І. Б. Теоретичні аспекти визначення сутності та змісту економічної інтеграції.....	12
Вовк В. А. Концепція людського капіталу в контексті повороту до «суспільства мудрості».....	18
Рибалко Ю. С. Холістичний підхід еволюційної теорії економіки щодо генезису ТНК.....	23

МЕХАНІЗМИ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ

Калетнік Г. М., Пчелянська Г. О. Місце і роль продовольчої безпеки у формування економічної безпеки України.....	30
Бенч А. Я., Корнацька Р. М. Боргова політика в Україні: реалії та перспективи.....	35
Демчишак Н. Б. Роль податкових інструментів у інвестиційно-інноваційній стратегії розвитку України.....	40
Мангушев Д. В. Послуги як індикатор зростання макроекономічних показників країн.....	45
Хавер В. М. Застосування методики оцінки та управління ризиками в державному регулюванні інноваційної діяльності.....	53

МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

Кизим М. О., Олійник А. Д., Матюшенко І. Ю., Хаустова В. Є., Омаров Ш. А. О., Моїсеєнко Ю. М., Бунтов І. Ю. Можливості та загрози від членства України в СОТ для машинобудування в умовах співпраці з країнами ЄС і Митного союзу ЄврАзЕС.....	59
Жабинець О. Й. Інвестиційна стратегія та ефективність інвестиційної діяльності європейських страховиків.....	71
Джалілов О. О. Основні сучасні тенденції світової інтеграції.....	76
Панова І. О. Перспективи та наслідки зближення України з Митним союзом (Росія, Білорусь, Казахстан).....	84

РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Скрипник Н. Є. Особливості розвитку конкурентного потенціалу економіки України: регіональний аспект.....	89
--	----

Гайсарова А. А. Розвиток еколого-економічного управління регіоном з урахуванням положень теорії кластерів.....	94
Лелюк С. В. Методичний підхід до організації моніторингу фінансової безпеки адміністративно-територіальної одиниці.....	99

ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІ

Білоног А. П. Інвестиційний потенціал системи недержавного пенсійного забезпечення України.....	105
---	-----

ЕКОНОМІКО-МАТЕМАТИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ

Іванов Р. В. Щодо моделювання економічної поведінки домогосподарств як відкритої соціально-економічної системи.....	111
Кравець Т. В., Березнюк О. В. Ефекти синхронізації динаміки фондових індексів та курсів валют при мультифрактальному аналізі з використанням вейвлет-технологій.....	116
Кримська Л. О., Попова М. В. Моделювання економічного потенціалу регіону (на прикладі Запорізької області).....	122
Макалюк І. В. Економіко-математичне моделювання оптимізації трансакційних витрат машинобудівних підприємств.....	127

ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІ

Тюріна Д. М. Удосконалення інформаційно-методичного забезпечення макроекономічного статистичного аналізу.....	132
Макарова І. С. Визначення перспективних управлінських рішень на основі когнітивної моделі зв'язків між показниками розвитку інформаційного суспільства.....	138

ІННОВАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ

Солона Т. С., Гарафонова О. І. Упровадження інновацій в умовах здійснення змін у діяльності вітчизняних підприємств.....	144
--	-----

ЕКОНОМІКА ПРОМИСЛОВОСТІ

Дєєва Н. Е., Михайлова Н. С. Вплив структури власності на корпоративне управління в машинобудуванні.....	149
Кузьмін О. Є., Косцик Р. С. Реалізація інноваційної продукції машинобудівними підприємствами.....	154
Васюта О. П., Мірошник М. В. Конкурентоспроможність галузі як складова ефективності національної економіки.....	160
Шемякіна Н. В., Гориненко Г. С. Удосконалення механізму фінансово-кредитного забезпечення технічного розвитку промисловості.....	166
Скрипник М. Є. Аналітичне забезпечення прибутковості діяльності підприємств швейної промисловості.....	171

ЕКОНОМІКА ТРАНСПОРТУ І ЗВ'ЯЗКУ

Горелов Д. О., Лаврова Ю. В. Формування циклу бізнес-процесів управління маркетинговою діяльністю транспортного підприємства.....	176
---	-----

ЕКОНОМІКА СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА І АПК

Арич М. І. Порівняльний аналіз динаміки та структури фінансово-економічних результатів підприємств молочної промисловості України.....	181
Король В. В. Формування інформаційного забезпечення в управлінні виробництвом продукції буряківництва.....	186

ЕКОНОМІКА ТОРГІВЛІ ТА ПОСЛУГ

Клименюк О. М., Грудцина Ю. В. Концепція оцінювання якості державних послуг.....	192
--	-----

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ:

Україна, 61001, Харків,
 пров. Інженерний, 1а,
 Бібліотечний корп., 2 пов., к. 203
 Тел./факс (057) 758-74-31
 e-mail: biz_inf@ukr.net
 www.business-inform.net

АДРЕСА ВИДАВЦЯ ТА ВИГОТІВНИКА:

Україна, 61001, Харків,
 пр. Гагаріна, 20, оф. 2227
 Тел./факс (057) 703-40-21, 732-09-59

ПІДПИСКА:

- у Видавця;
- **Агентство «Меркурій»:**
 49056, Дніпропетровськ,
 Набережна Леніна, 15-а, оф. 39.
 Тел. (056) 744-16-61,
 744-72-87, 778-52-85

Науковий журнал

«БІЗНЕС ІНФОРМ»

Видається 1 раз на місяць

Мова видання – українська, російська, англійська

Рекомендовано до друку рішеннями
 вченої ради ХНЕУ № 7 від 24.02.2014 р.
 вченої ради НДЦ ІПР НАНУ
 № 2 від 14.02.2014 р.

Здано до набору 23.01.2014 р.

Підписано до друку 24.02.2014 р.

Формат 60 x 84/8.

Друк різнографічний.

Ум. друк. арк. 49,5. Обл.-вид. арк. 64,3.

Надруковано у ВД «ІНЖЕК»

Замовлення № 713. Наклад 300 прим.

© БІЗНЕСІНФОРМ, 2014

ЕКОНОМІКА ПРАЦІ ТА СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА

Кузьмін О. Є., Вороновська М. М. Особливості формування та розподілу фонду інноваційного розвитку при мотивуванні працівників підприємств	196
Затейщикова О. О. Етапи формування стратегії соціальної відповідальності бізнесу.....	200
Овсюк Н. В. Мотивації персоналу: сутність та сучасні проблеми	205
Онисько С. М., Содома Р. І. Ринок іпотечного кредитування житла в економічному і соціальному розвитку України	211
Климович Н. І. Еволюція поглядів на поняття «інтелектуальний капітал».....	216
Саричев В. І., Єлісеєва Г. Ю. Індекс людського розвитку: проблеми вимірювання на національному та світовому рівнях.....	220
Воронцова О. В. Проблеми формування попиту на працю в умовах нестабільного розвитку економіки.....	228
Гвасалія Д. С. Удосконалення інформаційного забезпечення соціалізації бюджетних відносин.....	232
Мокіна С. М. Підходи до розуміння та визначення поняття бренда роботодавця	238
Молозіна Н. А. Методика визначення ефективності дії системи обов'язкового соціального медичного страхування в Україні	243
Поляк Н. О. Базові засади формування концепції соціального забезпечення економічно активного населення.....	248
Сесіна І. М. Теоретико-методологічні аспекти оцінювання адаптаційного потенціалу працівників.....	253

ЕКОНОМІКА ПІДПРИЄМСТВА

Турило А. М., Богачевська К. В. Потенціал підприємства: сутність, класифікація, види.....	259
Аджавенко М. М. Теоретичні засади визначення сутності категорії «ефективність розвитку» підприємств.....	264
Камінська Т. Г. Внутрішній контроль кругообороту капіталу підприємства в умовах інтеграційних процесів.....	271
Олександренко І. В. Методичні підходи до діагностики оборотних активів підприємства.....	277
Гудай І. О. Підвищення ефективності роботи системи фінансового контролю підприємства шляхом застосування процесу інтеграції.....	283
Мороз О. С. Оцінювання рівня інноваційного розвитку промислового підприємства на прикладі ТОВ «Завод «Красилівмаш»	288
Радулов Д. Д. Застосування таксономічного методу для оцінки впливу зовнішніх факторів конкурентоспроможності підприємства.....	293

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК І АУДИТ

Безверхий К. В. Звітність у теорії вітчизняних і зарубіжних інституціоналістів	299
Роганова Г. О. Удосконалення класифікації оборотних коштів підприємств.....	308

ФІНАНСИ, ГРОШОВИЙ ОБІГ І КРЕДИТ

Алексеев І. В., Желізняк Р. Й. Важливість правильного підбору податкових пільг і шляхів їх надання при податковому стимулюванні інноваційної діяльності підприємств.....	314
Козьменко С. М., Рубан О. О. Визначення рівня фінансової безпеки страхової компанії.....	321

Гуменний А. А., Паєнтко Т. В. Чинники формування податкового потенціалу ринку цінних паперів.....	327
Паранчук С. В., Чубка О. М. Вплив фіскальної політики на стан оборотного капіталу в корпоративному секторі.....	332
Хорошева О. І. Фінансове господарство та фінансова система: засади структурного взаємозв'язку.....	336
Житар М. О. Вибір інвестиційної стратегії банку на основі методу аналізу ієрархії.....	342
Остапенко В. М. Публічно-приватне партнерство в контексті реалізації державної фінансової політики.....	348

МЕНЕДЖМЕНТ І МАРКЕТИНГ

Семак Б. Б. Менеджмент якості та екологічної безпеки текстильної сировини.....	356
Буднік М. М., Пономаренко І. С. Створення ефективного процесу відбору персоналу	361
Гончаренко Т. П. Оцінювання сезонності в системі маркетингу промислових підприємств.....	366
Іванова А. І. Маркетингові інновації в контексті взаємодії підприємств сфери виробництва та послуг на основі використання аутсорсингу.....	371
Денисенко І. П. Про окремі складові підвищення якості менеджменту підприємств.....	377
Саричев Д. О. Створена цінність як ключовий індикатор успішної реалізації проекту	382
Сластьяникова А. І. Механізм формування ресурсного потенціалу керовано-організаційного розвитку підприємства: стратегічний та тактичний аспекти.....	386
Малихіна О. М. Формування основних елементів системної мотивації людського капіталу будівельних підприємств	391

СОДЕРЖАНИЕ

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ТЕОРИЯ

Козаченко А. В., Шульженко Л. Е. Экосент: содержание, предмет и структура	8
Беликова Н. В., Козырева Е. В., Черкасский И. Б. Теоретические аспекты определения сущности и содержания экономической интеграции	12
Вовк В. А. Концепция человеческого капитала в контексте поворота к «обществу мудрости»	18
Рыбалко Ю. С. Холистический подход эволюционной теории к генезису ТНК	23

МЕХАНИЗМЫ РЕГУЛИРОВАНИЯ ЭКОНОМИКИ

Калетник Г. Н., Пчелянская Г. О. Место и роль продовольственной безопасности в формировании экономической безопасности	30
Бенч Л. Я., Корнацкая Р. М. Долговая политика в Украине: реалии и перспективы	35
Демчишак Н. Б. Роль налоговых инструментов в инвестиционно-инновационной стратегии развития Украины	40
Мангушев Д. В. Услуги как индикатор роста макроэкономических показателей стран	45
Хавер В. Н. Применение методики оценки и управления рисками в государственном регулировании инновационной деятельности	53

МЕЖДУНАРОДНЫЕ ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ОТНОШЕНИЯ

Кизим Н. А., Олейник А. Д., Матюшенко И. Ю., Хаустова В. Е., Омаров Ш. А. О., Моисеенко Ю. Н., Бунтов И. Ю. Возможности и угрозы от членства Украины в ВТО для машиностроения в условиях сотрудничества со странами ЕС и Таможенного союза ЕврАзЭС	59
Жабинец О. И. Инвестиционная стратегия и эффективность инвестиционной деятельности европейских страховщиков	71
Джалилов А. О. Основные современные тенденции мировой интеграции	76
Панова И. А. Перспективы и последствия сближения Украины с Таможенным союзом (Россия, Беларусь, Казахстан)	84

РЕГИОНАЛЬНАЯ ЭКОНОМИКА

Скрыпник Н. Е. Особенности развития конкурентного потенциала экономики Украины: региональный аспект	89
Гайсарова А. А. Развитие механизма эколого-экономического управления регионом с учетом положений теории кластеров	94
Лелюк С. В. Методический подход к организации мониторинга финансовой безопасности административно-территориальной единицы	99

ИНВЕСТИЦИОННЫЕ ПРОЦЕССЫ

Белоног А. П. Инвестиционный потенциал системы негосударственного пенсионного обеспечения Украины	105
---	-----

ЭКОНОМИКО-МАТЕМАТИЧЕСКОЕ МОДЕЛИРОВАНИЕ

Иванов Р. В. О моделировании экономического поведения домохозяйств как открытой социально-экономической системы	111
---	-----

Кравец Т. В., Березнюк О. В. Эффекты синхронизации динамики фондовых индексов и курсов валют при мультифрактальном анализе с использованием вейвлет-технологий	116
Крымская А. А., Попова М. В. Моделирование экономического потенциала региона (на примере Запорожской области)	122
Макалюк И. В. Экономико-математическое моделирование оптимизации транзакционных издержек машиностроительных предприятий	127

ИНФОРМАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ЭКОНОМИКЕ

Тюрина Д. Н. Совершенствование информационно-методического обеспечения макроэкономического статистического анализа	132
Макарова И. С. Определение перспективных управленческих решений на основе когнитивной модели связей между показателями развития информационного общества	138

ИННОВАЦИОННЫЕ ПРОЦЕССЫ

Солоная Т. С., Гарафонова О. И. Внедрение инноваций в условиях осуществления изменений в деятельности отечественных предприятий	144
---	-----

ЭКОНОМИКА ПРОМЫШЛЕННОСТИ

Деева Н. Э., Михайлова Н. С. Влияние структуры собственности на корпоративное управление в машиностроении	149
Кузьмин О. Е., Косцык Р. С. Реализация инновационной продукции машиностроительными предприятиями	154
Васюта Е. П., Мирошник М. В. Конкурентоспособность отрасли как составляющая эффективности национальной экономики	160
Шемякина Н. В., Гориненко А. С. Усовершенствование механизма финансово-кредитного обеспечения технического развития промышленности	166
Скрипник Н. Е. Аналитическое обеспечение прибыльной деятельности предприятий швейной промышленности	171

ЭКОНОМИКА ТРАНСПОРТА И СВЯЗИ

Горелов Д. А., Лаврова Ю. В. Формирование цикла бизнес-процессов управления маркетинговой деятельностью транспортного предприятия	176
---	-----

ЭКОНОМИКА СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА И АПК

Арыч М. И. Сравнительный анализ динамики и структуры финансово-экономических результатов предприятий молочной промышленности Украины	181
Король В. В. Формирование информационного обеспечения в управлении производством продукции свекловодства	186

ЭКОНОМИКА ТОРГОВЛИ И УСЛУГ

Клименюк А. Н., Грудцына Ю. В. Концепция оценивания качества государственных услуг	192
--	-----

ЭКОНОМИКА ТРУДА И СОЦИАЛЬНАЯ ПОЛИТИКА

Кузьмин О. Е., Вороновська М. Н. Особенности формирования и распределения фонда инновационного развития при мотивировании работников предприятий	196
--	-----

Затейщикова О. А. Этапы формирования стратегии социальной ответственности бизнеса.....	200
Овсюк Н. В. Мотивация персонала: сущность и современные проблемы.....	205
Онисько С. М., Содома Р. И. Рынок ипотечного кредитования жилья в экономическом и социальном развитии Украины.....	211
Климович Н. И. Эволюция взглядов на понятие «интеллектуальный капитал»	216
Сарычев В. И., Елисеева А. Ю. Индекс человеческого развития: проблемы измерения на национальном и мировом уровнях.....	220
Воронцова О. В. Проблемы формирования спроса на труд в условиях нестабильного развития экономики.....	228
Гвасалия Д. С. Усовершенствование информационного обеспечения социализации бюджетных отношений	232
Мокина С. Н. Подходы к пониманию и определению понятия бренда работодателя.....	238
Молозина Н. А. Методика определения эффективности действия системы обязательного социального медицинского страхования в Украине	243
Поляк Н. О. Базовые основы формирования концепции социального обеспечения экономически активного населения.....	248
Сесина И. Н. Теоретико-методологические аспекты оценки адаптационного потенциала сотрудников	253

ЭКОНОМИКА ПРЕДПРИЯТИЯ

Турило А. М., Богачевская Е. В. Потенциал предприятия: сущность, классификация, виды.....	259
Аджавенко М. Н. Теоретические основы определения сущности категории «эффективность развития» предприятий.....	264
Каминская Т. Г. Внутренний контроль кругооборота капитала предприятия в условиях интеграционных процессов.....	271
Олександренко И. В. Методические подходы к диагностике оборотных активов предприятия.....	277
Гулай И. А. Повышение эффективности работы финансового контроля предприятия путем применения процесса интеграции	283
Мороз Е. С. Оценивание уровня инновационного развития промышленного предприятия на примере ООО «Завод «Красиловмаш»	288
Радулов Д. Д. Применение таксономического метода для оценки влияния внешних факторов конкурентоспособности предприятия.....	293

БУХГАЛТЕРСКИЙ УЧЕТ И АУДИТ

Безверхий К. В. Отчетность в теории отечественных и зарубежных институционалистов.....	299
Роганова А. А. Усовершенствование классификации оборотных средств предприятия.....	308

ФИНАНСЫ, ДЕНЕЖНЫЙ ОБОРОТ И КРЕДИТ

Алексеев И. В., Железняк Р. И. Важность правильного подбора налоговых льгот и путей их предоставления при налоговом стимулировании инновационной деятельности предприятий.....	314
Козьменко С. Н., Рубан О. А. Определение уровня финансовой безопасности страховой компании	321
Гуменный А. А., Паентко Т. В. Факторы формирования налогового потенциала рынка ценных бумаг.....	327
Паранчук С. В., Чубка О. М. Влияние фискальной политики на состояние оборотного капитала в корпоративном секторе.....	332

Хорошева Е. И. Финансовое хозяйство и финансовая система: основы структурной взаимосвязи	336
Житарь М. О. Выбор инвестиционной стратегии банка на основе метода анализа иерархии.....	342
Остапенко В. Н. Публично-частное партнерство в контексте реализации государственной финансовой политики	348

МЕНЕДЖМЕНТ И МАРКЕТИНГ

Семак Б. Б. Менеджмент качества и экологической безопасности текстильного сырья	356
Будник М. Н., Пономаренко И. С. Создание эффективного процесса отбора персонала.....	361
Гончаренко Т. П. Оценивание сезонности в системе маркетинга промышленных предприятий.....	366
Иванова А. И. Маркетинговые инновации в контексте взаимодействия предприятий сферы производства и услуг на основе использования аутсорсинга.....	371
Денисенко И. П. Об отдельных составляющих повышения качества менеджмента предприятий	377
Сарычев Д. А. Созданная ценность как ключевой индикатор успешной реализации проекта.....	382
Сластьяникова А. И. Механизм формирования ресурсного потенциала управляемо-организационного развития предприятия: стратегический и тактический аспекты	386
Мальхина О. М. Формирование основных элементов системной мотивации человеческого капитала строительных предприятий.....	391

CONTENT

ECONOMIC THEORY

Kozachenko H. V., Shulzhenko L. Y. Ecoscent: Essence, Subject and Structure.....	8
Belikova N. V., Kozyrieva O. V., Cherkaskyi I. B. Theoretical Aspects of Identification of the Essence of Economic Integration.....	12
Vovk V. A. Concept of Human Capital in the Context of Transition to the Wisdom Society.....	18
Rybalko Y. S. Holistic Approach of the Evolution Theory to TNC Genesis.....	23

MECHANISMS OF REGULATION OF THE ECONOMY

Kaletnik H. M., Pchelianska H. O. Place and Role of Food Security in Formation of Economic Security.....	30
Bench L. Y., Kornatska R. M. Debt Policy in Ukraine: Realities and Prospects.....	35
Demchysyak N. B. Role of Tax Instruments in Investment and Innovation Strategy of Development of Ukraine.....	40
Manhushev D. V. Services as an Indicator of Growth of Macro-economic Indicators of Countries.....	45
Khaver V. M. Application of Methods of Risk Assessment and Management in State Regulation of Innovation Activity..	53

INTERNATIONAL ECONOMIC RELATIONS

Kyzym M. O., Oliynyk A. D., Matyushenko I. Y., Khaustova V. Y., Omarov S. A., Moiseyenko Y. M., Buntov I. Y. Opportunities and Threats of Ukrainian Membership in WTO for Engineering under Conditions of Co-operation with EU Countries and Customs Union of Belarus, Kazakhstan and Russia.....	59
Zhabynets O. Y. Investment Strategy and Efficiency of Investment Activity of European Insurers.....	71
Dzhalilov O. O. Basic Modern Tendencies of the World Integration.....	76
Panova I. O. Prospects and Consequences of Approachment of Ukraine with the Customs Union of Belarus, Kazakhstan, and Russia.....	84

REGIONAL ECONOMY

Skrypnyk N. Y. Specific Features of Development of Competitive Potential of Ukrainian Economy: Regional Aspect.....	89
Haysarova A. A. Development of the Mechanism of Ecological and Economic Management of the Region with Consideration of Provisions of the Cluster Theory.....	94
Lelyuk S. V. Methodical Approach to Organisation of Monitoring of Financial Security of an Administrative and Territorial Unit.....	99

INVESTMENT PROCESSES

Bilonog A. P. Investment Potential of the System of Non-state Pension Provision of Ukraine.....	105
--	-----

ECONOMIC AND MATHEMATICAL MODELING

Ivanov R. V. On Modelling Economic Behaviour of Households as an Open Socio-economic System.....	111
Kravets T. V., Bereznyuk O. V. Effects of Synchronisation of Dynamics of Stock Indices and Currency Rates during Multifactor Analysis with the Use of Wavelet Technologies..	116

Krymska L. O., Popova M. V. Modelling Economic Potential of the Region (Zaporizhia Oblast Example).....	122
Makalyuk I. V. Economic and Mathematical Modelling of Optimisation of Transaction Expenses of Engineering Enterprises.....	127

INFORMATION TECHNOLOGIES IN THE ECONOMY

Tyurina D. M. Improvement of Information and Methodical Provision of Macro-economic Statistical Analysis.....	132
Makarova I. S. Identification of Prospective Managerial Decisions on the Basis of a Cognitive Model of Links between Indicators of Development of the Information Society.....	138

INNOVATIVE PROCESSES

Solona T. S., Harafonova O. I. Introduction of Innovations under Conditions of Changes in Activity of Domestic Enterprises.....	144
--	-----

INDUSTRIAL ECONOMICS

Dyeyeva N. E., Mykhaylova N. S. Impact of the Ownership Structure on Corporate Management in Engineering.....	149
Kuzmin O. Y., Kostsyk R. S. Sales of Innovation Products by Engineering Enterprises.....	154
Vasiuta O. P., Miroshnyk M. V. Competitiveness of Industry as a Component of Efficiency of the National Economy.....	160
Shemyakina N. V., Horynenko H. S. Improvement of the Mechanism of Financial and Credit Provision of Technical Development of the Industry.....	166
Skrypnyk M. Y. Analytical Provision of Profitable Activity of Clothing Industry Enterprises.....	171

ECONOMICS OF TRANSPORT AND COMMUNICATIONS

Horielov D. O., Lavrova Y. V. Formation of the Cycle of Business Processes of Management of Marketing Activity of a Transport Enterprise.....	176
--	-----

AGRICULTURAL ECONOMICS AND AGRIBUSINESS

Arych M. I. Comparative Analysis of Dynamics and Structure of Financial and Economic Results of Enterprises of Dairy Industry of Ukraine.....	181
Korol V. V. Formation of Information Support in Management of Production of Beet Growing Products.....	186

ECONOMICS OF TRADE AND SERVICES

Klymeniuk O. M., Hrudtsyna Y. V. Concept of Assessment of Quality of State Services.....	192
---	-----

LABOUR ECONOMICS AND SOCIAL POLICY

Kuzmin O. Y., Voronovska M. M. Specific Features of Formation and Distribution of the Fund of Innovation Development when Motivating Employees of Enterprises.....	196
Zatieyshchykova O. O. Stages of Formation of the Strategy of Social Responsibility of Business.....	200
Ovsyuk N. V. Personnel Motivation: Essence and Modern Problems.....	204

Onysko S. M., Sodoma R. I. Residential Mortgage Market in Economic and Social Development of Ukraine	211
Klymovych N. I. Evolution of Views on the «Intellectual Capital» Notion.....	216
Sarychev V. I., Yelisieieva Hanna Y. Index of Human Development: Measurement Problems at the National and World Levels.....	220
Vorontsova O. V. Problems of Formation of Demand for Labour under Conditions of Unstable Development of Economy.....	228
Hvasaliia D. S. Improvement of Information Support to Socialisation of Budget Relations.....	232
Mokina S. M. Approaches to Understanding and Definition of the Employer Brand Notion.....	238
Molozina N. A. Methods of Identification of Efficiency of Action of the System of Mandatory Social Medical Insurance in Ukraine	243
Polyak N. O. Basic Grounds of Formation of the Concept of Social Security of Economically Active Population.....	248
Sesina I. M. Theoretical and Methodological Aspects of Assessment of the Adaptation Potential of Personnel	253

ECONOMICS OF ENTERPRISE

Turylo A. M., Bohachevska K. V. Enterprise Potential: Essence, Classification and Types.....	259
Adzhavenko M. M. Theoretical Grounds of Identification of the Essence of the Enterprise Development Efficiency Category.....	264
Kaminska T. H. Internal Control of Enterprise Capital Turnover under the Integration Processes.....	271
Oleksandrenko I. V. Methodical Approaches to Diagnostics of Circulating Assets of an Enterprise	277
Hulay I. O. Increase of Efficiency of Enterprise Financial Control through Application of the Integration Process	283
Moroz O. S. Assessing the Level of Innovation Development of an Industrial Enterprise by Example of the Zavod Krasilovmash Limited Liability Company (LLC).....	288
Radulov D. D. Application of the Taxonomic Method for Assessing Influence of External Factors of Enterprise Competitiveness.....	293

ACCOUNTING AND AUDITING

Bezverkhyy K. V. Reporting in the Theory of Domestic and Foreign Institutionalists	299
Rohanova H. O. Improvement of Classification of Enterprise Circulating Funds	308

FINANCE, MONEY CIRCULATION AND CREDIT

Alyeksyeyev I. V., Zheliznyak R. Y. Importance of Correct Selection of Tax Privileges and Ways of Their Provision at Tax Stimulation of Enterprise Innovation Activity.....	314
Kozmenko S. M., Ruban O. O. Identification of the Level of Financial Security of an Insurance Company	321
Gumennyi A. A., Payentko T. V. Factors of Formation of the tax Potential of the Securities Market.....	327
Paranchuk S. V., Chubka O. M. Fiscal Policy Impact on the State of Circulating Capital in the Corporate Sector ..	332
Khorosheva O. I. Financial Economy and Financial System: Basis of Structural Interconnection.....	336
Zhytar M. O. Selection of the Bank Investment Strategy on the Basis of the Hierarchy Analysis Method.....	342

Ostapenko V. M. Public-private Partnership in the Context of Realisation of the State Financial Policy	348
---	-----

MANAGEMENT AND MARKETING

Semak B. B. Textile Raw Material Quality and Ecological Security Management	356
Budnik M. M., Ponomarenko I. S. Creating an Efficient Process of Personnel Selection	361
Honcharenko T. P. Assessing Seasonality in the Marketing System of Industrial Enterprises	366
Ivanova A. I. Marketing Innovations in the Context of Interaction of Enterprises of the Production and Service Sphere on the Basis of Use of Outsourcing	371
Denysenko I. P. In Some Components of Enterprise Management Quality Improvement.....	377
Sarychev D. O. Created Value as a Key Indicator of Successful Project Realisation.....	382
Slastyanykova A. I. Mechanism of Formation of the Resource Potential of the Management and Organisation Enterprise Development: Strategic and Tactical Aspects.....	386
Malykhina O. M. Formation of Main Elements of the System Motivation of Human Capital of Construction Enterprises.....	391

ЕКОСЕСЕНТ: ЗМІСТ, ПРЕДМЕТ І СТРУКТУРА

© 2014 КОЗАЧЕНКО Г. В., ШУЛЬЖЕНКО Л. Є.

УДК 658.52:38.24

Козаченко Г. В., Шульженко Л. Є. Екосесент: зміст, предмет і структура

Показано, що внаслідок мультилатеральності безпекознавства знання щодо безпеки розподіляються за різноманітними галузями, однією з яких є екосесент, в якому досліджуються умови безпечного функціонування соціально-економічних систем і способи їхнього забезпечення. Розкрито зміст екосесента як складника вертикалі екосесентейта «держава – регіон (галузь) – суб'єкт господарської діяльності» – сукупність знань про економічну безпеку суб'єктів господарської діяльності. Розглянуто причини, що зумовили становлення екосесента: потреби практики та необхідність перегляду базових концепцій сутності, меж і чинників економіки. Сформульовано предмет екосесента. Розглянуто статус поняття «економічна безпека суб'єкта господарської діяльності» як його стан, що описується сукупністю параметрів або характерних рис, як характеристика суб'єкта господарської діяльності, як умова його діяльності та як сукупність дій, які дозволяють забезпечити або зберегти стан безпеки, тобто захистити суб'єкт господарської діяльності. Надано загальні підходи до структуризації екосесента за діяльністю, функціональною та галузевою ознаками.

Ключові слова: безпека, екосесент, предмет, статус, структура, ознака.

Бібл.: 11.

Козаченко Ганна Володимирівна – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту та економічної безпеки, Східноукраїнський національний університет ім. В. Даля (кв. Молодіжний, 20а, Луганськ, 91034, Україна)

E-mail: AVKozachenko@yandex.ru

Шульженко Лілія Євгенівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку та аудиту, Східноукраїнський національний університет ім. В. Даля (кв. Молодіжний, 20а, Луганськ, 91034, Україна)

E-mail: ynewman@yandex.ru

УДК 658.52:38.24

UDC 658.52:38.24

Козаченко А. В., Шульженко Л. Е. Экосесент: содержание, предмет и структура

Показано, что вследствие мультилатеральности знания о безопасности распределяются по разнообразным отраслям, одной из которых является экосесентейта, в котором исследуются условия безопасного функционирования социально-экономических систем и способы их обеспечения. Раскрыто содержание экосесента как составляющей части вертикали экосесентейта «государство – регион (отрасль) – субъект хозяйственной деятельности» – совокупность знаний об экономической безопасности субъектов хозяйственной деятельности. Рассмотрены причины, обусловившие становление экосесента: потребности практики и необходимость пересмотра базовых концепций сущности, пределов и факторов экономики. Сформулирован предмет экосесента. Рассмотрен статус понятия «экономическая безопасность субъекта хозяйственной деятельности» как его состояние, описываемое совокупностью параметров или характерных черт, как характеристика субъекта хозяйственной деятельности, как условие его деятельности и как совокупность действий, позволяющих обеспечить или сохранить состояние безопасности, то есть защитить субъект хозяйственной деятельности. Представлены общие подходы к структуризации экосесента по деятельности, функциональному и отраслевому признакам.

Ключевые слова: безопасность, экосесент, предмет, статус, структура, признак.

Библ.: 11.

Козаченко Анна Владимировна – доктор экономических наук, профессор, заведующий кафедрой менеджмента и экономической безопасности, Восточноукраинский национальный университет им. В. Даля (кв. Молодежный, 20а, Луганск, 91034, Украина)

E-mail: AVKozachenko@yandex.ru

Шульженко Лилия Евгеньевна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры учета и аудита, Восточноукраинский национальный университет им. В. Даля (кв. Молодежный, 20а, Луганск, 91034, Украина)

E-mail: ynewman@yandex.ru

Kozachenko H. V., Shulzhenko L. Y. Ecosesent: Essence, Subject and Structure

The article shows that due to multi-laterality the knowledge about security is distributed by various branches, one of which is ecosestate, within which conditions of secure functioning of socio-economic systems and methods of their provision are studied. It shows the essence of ecosesent as a component of the "state – region (branch) – subject of economic activity" ecosestate vertical – a set of knowledge about economic security of subjects of economic activity. It considers reasons that cause establishment of ecosesent: practical needs and a necessity to reconsider basic concepts of the essence, limits and factors of economy. It formulates the subject of ecosesent. It considers the status of the "economic security of the subject of economic activity" notion as its state, described with a set of parameters or characteristic features as characteristics of the subject of economic activity as a condition of its activity and as a set of actions that allow ensuring or preservation of the state of security, in other words, protection of the subject of economic activity. It presents general approaches to structuring of ecosesent by activity, functional and branch features.

Key words: security, ecosesent, subject, status, structure, feature.

Bibl.: 11.

Kozachenko Hanna V. – Doctor of Science (Economics), Professor, Head of the Department, Department of Management and Economic Security, East-Ukrainian National University named after V. Dahl (kv. Molodizhnyy, 20a, 91034, Ukraine)

E-mail: AVKozachenko@yandex.ru

Shulzhenko Liliya Ye. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor, Department of Accounting and Auditing, East-Ukrainian National University named after V. Dahl (kv. Molodizhnyy, 20a, 91034, Ukraine)

E-mail: ynewman@yandex.ru

Безпека досліджується у предметному полі багатьох наук. Поняття «безпека» вживається досить широко, асоціюється на інтуїтивно-побутовому рівні з надійністю, захищеністю, усталеністю, збереженістю, нешкідливістю і тому здається доступним і зрозумілим. Безпека як гранично загальне фундаментальне поняття, що ві-

дображає найсуттєвіші зв'язки та відносини існування або діяльності в реальній дійсності та пізнанні, є опорною категорією безпекознавства сукупності знань про безпеку.

Безпекознавство є мультилатеральним, тобто різноманітним, багатограним, багатоплановим. Тому знання щодо безпеки розподіляються за різноманітними галузями.

До основних галузей безпекознавства за найзагальнішим підходом належать безпека життєдіяльності (галузь знань, в якій вивчаються проблеми безпечного перебування людини у довкіллі в процесі різних видів її діяльності (у тому числі трудової), небезпеки, що загрожують природі, законності їхнього вияву та способи захисту від них [8, с. 8]), сек'юритологія (галузь знань, у центрі уваги якої – людина, її потреби та цінності, що нею визнаються, загрози існуванню, розвитку і нормальному життю людини та функціонуванню громадських організацій [7, 11]), екосесетейт (*economic security of society*) (галузь знань, в якій досліджуються умови безпечного функціонування соціально-економічних систем та способи їхнього забезпечення) [2, с. 3].

Екосесетейт як галузь знань безпекознавства формується за ієрархічним принципом за вертикаллю «держава – регіон (галузь) – суб'єкт господарської діяльності», що зумовило формування таких областей знань як економічна безпека держави, економічна безпека регіону, економічна безпека галузі, економічна безпека суб'єктів господарської діяльності. Сукупність знань про економічну безпеку суб'єктів господарської діяльності сьогодні має назву екосесент (*economic security of enterprise*) [2, с. 3].

Становлення екосесента як області знань щодо економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності зумовлено певними причинами. З одного боку, власне, екосесент як область знань спочатку виник, а потім структурно оформився у відповідь на потреби практики стабільно працювати в підприємницькому середовищі, якому притаманні динамічність, турбулентність, слабка прогнозованість його стану та векторів розвитку, висока інтенсивність не завжди добросовісної конкуренції, надмірність та гіпертрофовані форми державного регулювання. Саме потреби практики висунули на певному етапі трансформації економічної системи в країні нові вимоги до умов діяльності підприємств, поставивши на одне з провідних місць умову економічної безпеки їхньої діяльності. Але сучасна економічна система є не механічним з'єднанням різних механізмів управління, владних інститутів і структур, а єдиним цілим. Тому і виникла потреба саме у галузі знань, яка вивчає вертикаль економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності».

З іншого боку, визнання суттєвих змін у підприємницькому середовищі діяльності сучасного підприємства, зокрема, необхідності забезпечення економічної безпеки, як зауважив Г. Б. Клейнер, створили передумови приступити до перегляду базових концепцій сутності, меж і чинників економіки, визнати внутрішню кризу економічної теорії, суперечність, неповноту та неадекватність багатьох модельних схем опису економіки, тобто необхідність ревізії фундаментальних понять і положень економічної науки [6]. У контексті висловлювання Г. Б. Клейнера можна розглядати і необхідність формування нових галузей знань, які пояснюють особливості та природу діяльності підприємств за тих умов, що склалися, і пояснити як, а тим більш, яким чином за таких умов має здійснювати діяльність сучасне підприємство, що сьогодні достатньо складно зробити з використанням багатьох фундаментальних понять і положень економічної науки.

У найзагальнішому наближенні щодо предмета екосесента можна сказати, що в екосесенті вивчається економічна безпека суб'єктів господарської діяльності. Поняття «суб'єкт господарювання» обґрунтовано в теорії господа-

рвання, яка виходить з того, що суб'єктами господарювання є учасники господарських відносин. Категорія «економічна безпека» означає деяку цілісність, яка є областю діяльності та пізнання, має системоутворювальне значення для екосесента. Внаслідок пильної уваги до цієї категорії в екосесетейті в цілому та екосесенті зокрема категорія «економічна безпека» набула багатоаспектності, змінилися її тлумачення і філософія забезпечення крізь призму сучасних парадигмальних та інституціональних змін в економіці та суспільстві. У контексті екосесента йдеться про зміну уявлень про економічну безпеку (від захисту матеріальних об'єктів та інформації до сукупності фундаментальних знань про природу економічної безпеки, систему відносин між учасниками ринку, способи та технічні прийоми її забезпечення від них тощо), необхідність критичного аналізу понятійно-категоріального апарату (наявних категорій, понять, термінів, концептів) та приведення його у відповідність із потребами експлейнарного та методологічного базисів екосесетейта та екосесента. Причому, в екосесенті до останнього часу переважали емпіричні знання, які отримано з практичної діяльності суб'єктів господарської діяльності забезпечити свою потребу в економічній безпеці.

Теоретичний аспект екосесента сьогодні є поки ще слабкішим. Поштовхом до його формування є підстави вважати згаданий парадигмальний «зсув» в економічній науці, накопичення емпіричних знань, а відтак перехід від цього накопичення до їхнього усвідомленого розгляду, можливо, перегляду, уточнення понятійної та концептуальної аксіоматики, переносу центру уваги від емпірики до проблем концептуально-понятійного характеру. Тобто саме емпірична складова екосесента стимулює розвиток теоретичних досліджень, за результатами яких, у свою чергу, відкриваються перспективи пояснення та передбачення емпіричних даних.

Результати опису предмета дослідження – економічної безпеки – свідчать про наявність кількох підходів до її розуміння і тлумачення, багатьох визначень поняття «економічна безпека», які виходять зі статусу економічної безпеки. Статус (від лат. *status* – положення, стан) будь-якого поняття (або категорії) визначає його місце в понятійно-категоріальному апараті тієї чи іншої науки, тобто позицію, з якої описуються у певному контексті об'єкт вивчення (системи, явища, процеси або закономірності, що вивчаються). Саме статус поняття відповідає стосовно об'єкта вивчення на запитання «що це» і завдяки цьому задає той ракурс його дослідження (аналізу, розгляду тощо), який дозволяє отримати сутнісну характеристику об'єкта вивчення. Статус понять може бути різним, а іноді і прямо протилежним залежно від того, стосовно якого об'єкта вивчення він розглядається. Багатостатусність поняття дозволяє досліджувати об'єкти вивчення з різних боків. Багатосторонність дослідження об'єкта вивчення забезпечує всебічний розгляд, що збагачує сукупність знань про такий об'єкт, або веде до посилення комплементарності науки – появи несхожих або навіть протилежних положень, думок, позицій та точок зору, що відображають різні погляди на об'єкт вивчення, що, у свою чергу, виступає рушійною силою її подальшого розвитку.

Статус поняття «економічна безпека» сьогодні є різноманітним. Найчастіше як статус поняття «економічна безпека суб'єкта господарської діяльності» розглядаються його стан, який описується сукупністю параметрів або

характерних рис, характеристики суб'єкта господарської діяльності, умова його діяльності та сукупність дій, які дозволяють забезпечити або зберегти стан безпеки, якщо взаємодія суб'єкта господарської діяльності із суб'єктами зовнішнього середовища має небезпечний або руйнівний характер – захист (інтересів, від загроз тощо).

Найпоширенішим статусом поняття «економічна безпека суб'єкта господарської діяльності» є стан (суб'єкта господарювання або його діяльності), причому в наявних визначеннях такий стан має різноманітні ознаки.

Статус умови для поняття «економічна безпека» виникає тоді, коли економічна безпека розглядається не як самостійний предмет дослідження, а у зв'язку з іншими категоріями, сукупність яких створює описовий апарат діяльності суб'єкта господарської діяльності. Найбільш уживаними та такими, що найчастіше досліджуються, з цієї сукупності є категорії «конкурентоспроможність», «розвиток», «ефективність», «потенціал», «адаптація». Категорія «економічна безпека» посідає певне місце у зазначеній сукупності і пов'язана з її категоріями. Безумовно, між категоріями сукупності існує зв'язок, який стосовно категорії «економічна безпека» підтверджує прикладний аспект екосесента, оскільки йдеться саме про економічну безпеку суб'єкта господарської діяльності. Але характер цього зв'язку, його щільність поки ще не отримали відповідного дослідження. Є лише окремі публікації з цього питання, наприклад, [9].

У визначеннях поняття «економічна безпека» як характеристики найчастіше йдеться про характеристики стану або умов діяльності суб'єкта господарської діяльності, причому домінує характеристика «захищеність», часто у поєднанні з характеристикою «спроможність». Захищеність є дуже емною характеристикою – вона визначає здатність системи виконувати основні функції і вирішувати завдання у стандартних і нестандартних ситуаціях завдяки її спроможності попереджувати, долати або гранично зменшувати негативні наслідки змін у зовнішньому та внутрішньому середовищі функціонування системи.

Дуже поширеним є тлумачення поняття «економічна безпека» як сукупності дій захист суб'єкта господарської діяльності або його діяльності, тобто загрози та їхнє подолання або нейтралізація подано як суть економічної безпеки. Такий статус поняття «економічна безпека» зумовлений парадоксом «безпеки за відсутності небезпеки не існує» [1], тобто дії щодо захисту суб'єкта господарської діяльності або його діяльності необхідні та здійснюються лише з усвідомленням загроз. Інакше кажучи, проблема забезпечення економічної безпеки суб'єкта господарської діяльності актуалізується лише тоді, коли актуалізуються загрози або прогнозується їхнє виникнення, реалізація яких здатна нанести збитки суб'єкту господарської діяльності, ускладнити його діяльність, погіршити його стан або результати діяльності. Отже, виникає замкнуте коло: що є первинним – загроза, що актуалізує забезпечення економічної безпеки суб'єкта господарської діяльності, або забезпечення його економічної безпеки як усунення або нейтралізація наслідків реалізації загроз?

Зміст визначень поняття «економічна безпека» за статусами відрізняється, іноді суттєво, хоча кожне з них зі своїх позицій розкриває цей зміст. Виходячи зі сказаного, виникають підстави для уточнення предмета екосесента в такий спосіб: предмет екосесента становлять найсуттєвіші відносини, властивості, ознаки економічної безпеки

суб'єктів господарської діяльності, за якими формується наближене до реальності уявлення про економічну безпеку суб'єктів господарської діяльності, встановлюються її загальні та специфічні закономірності, які визначають принципові основи, напрями та способи її забезпечення, сукупність яких поєднано в межах системи економічної безпеки.

Комплексність, розмаїття, певна комплементарність знань, сукупність яких накопичено в екосесенті, зумовлюють необхідність їхнього упорядкування, тобто розгляду структурної характеристики екосесента. Усвідомлюючи складність цього завдання, доцільно лише надати загальні підходи до структуризації екосесента, базуючись на результатах перших кроків виконаних з цього питання досліджень, хоча остаточно і незавершених [3, 5]. Структура екосесента – це виділення його складових частин – частин знання про економічну безпеку суб'єктів господарювання та виявлення їхніх взаємозв'язків, наявність яких зумовлює створення єдиної концепції екосесента. Для виявлення структури екосесента потрібні ознаки. Структуру екосесента можна побудувати за діяльнісною, функціональною та галузевою ознаками.

За діяльнісною ознакою в екосесенті доцільно виділити методологічну та системоутворювальну складові. Стосовно екосесента у методологічному розрізі слід говорити про систему принципів і засобів організації та побудови теоретичної і практичної діяльності щодо економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності. Структуризація методології екосесента так само важлива для екосесента, як і для будь-якої науки. При структуризації методології екосесента можна скористатися її поділом на змістову (структура наукового знання; закони виникнення, функціонування й розвитку наукових теорій; понятійний каркас науки та її окремих дисциплін; умови і критерії науковості тощо) і формальну (аналіз мови науки, формальна будова наукових пояснень, опис і аналіз формальних і формалізованих методів дослідження) частини [10, с. 124], а можна її структуру деталізувати як сукупність змістового, формального й аналітичного аспектів (на гносеологічному рівні) та прикладного й синтетичного аспектів (на прагматичному рівні), що дозволяє забезпечити єдність підходу до визначення змісту аспектів методології [4, с. 95].

Системоутворювальна складова екосесента лише починає формуватися, причому застосовуватися системних підхід має у двох аспектах – пізнавальному або описовому (дослідження зовнішніх виявів системи через її склад та устрій) і конструктивному (формування системи економічної безпеки суб'єкта господарювання). Знання щодо системи економічної безпеки суб'єкта господарювання в пізнавальному аспекті лише починають формуватися. Дещо більшими, хоча і неспірними, є знання щодо системи економічної безпеки суб'єкта господарювання у конструктивному аспекті. Власне, саме з цього аспекту і розпочалися дослідження системоутворювальної складової екосесента. Система економічної безпеки суб'єкта господарювання сьогодні розглядається переважно за діяльнісним аспектом, тобто з позиції вирішення комплексу завдань економічного, правового і правоохоронного характеру, захисту економічних прав його власності. Типовим визначенням системи економічної безпеки суб'єкта господарювання, що зустрічається найчастіше, є таке: системою економічної безпеки підприємства є комплекс організаційно-управлінських, режимних, технічних, профілактичних і пропагандистських

заходів, спрямованих на захист інтересів підприємства від зовнішніх та внутрішніх загроз. Таке визначення системи економічної безпеки суб'єкта господарювання відображає його емпіричний характер, не розкриває сутності феномена економічної безпеки, є неповним та поверхневим.

За функціональною ознакою екосесент можна розглядати як сукупність знань про економічну безпеку за окремими функціональними підсистемами незалежно від особливостей діяльності суб'єкта господарювання. Функціональні підсистеми екосесента утворюються відповідно до функціональних підсистем управління підприємством, які, у свою чергу сформувалися через функціональний поділ праці за певним видом робіт. За функціональною ознакою в екосесенті найвідомішими є такі функціональні підсистеми знань як кадрова та фінансова. Домінування саме цих функціональних підсистем в екосесенті зумовлено важливістю предмета дослідження: кадрова безпека відіграє домінуючу роль у системі економічної безпеки суб'єкта господарювання, оскільки в наш час персонал відіграє провідну роль як у його діяльності, так і забезпеченні економічної безпеки, а у фінансовій підсистемі синтезуються результати діяльності суб'єкта господарювання, вона є «двигуном» його діяльності, а тому забезпечення фінансової безпеки набуває значної важливості.

З використанням функціонального підходу в діяльності суб'єкта господарювання можна виділити не лише функціональні підсистеми, але й цільові напрями діяльності діяльність, що спрямована на досягнення підцілей в окремих, але взаємопов'язаних видах діяльності суб'єкта господарювання. Цільових напрямів діяльності у підприємства може бути декілька: виробничий, комерційний, зовнішньоекономічний, соціальний, екологічний тощо. Цільовий напрям діяльності суб'єкта господарювання є комплексним поняттям і більш загальним стосовно функціональних підсистем, оскільки кожний цільовий напрям діяльності різною мірою охоплює практично всі функціональні підсистеми. За цільовими напрямками діяльності суб'єкта господарювання в екосесенті найактивніше досліджуються економічна безпека зовнішньоекономічної діяльності та інформаційна безпека. Дослідження економічної безпеки суб'єктів господарювання розпочалося саме за цільовими напрямками їхньої діяльності.

Саме завдяки одноманітності функціональної ознаки структуризації екосесента спостерігається дифузія знань, коли знання з економічної безпеки за функціональними підсистемами трансплантуються до сукупності знань за цільовими напрямками діяльності суб'єкта господарювання, наприклад, вивчається фінансова безпека зовнішньоекономічної діяльності підприємства.

За галузевою ознакою екосесент можна розглядати як сукупність знань про економічну безпеку суб'єктів господарювання за окремими галузями. Сукупність знань екосесента за суб'єктами господарської діяльності, що належать до різних галузей, має переважно прикладний характер. Дослідження економічної безпеки суб'єктів господарювання в галузевому аспекті скеровані на демонстрацію особливостей реалізації загальних положень екосесента стосовно підприємств різної галузевої належності та стосуються переважно питань управління економічною безпекою, її оцінювання та системи заходів щодо її забезпечення. Імплементация організаційних основ ринку як форми економічних відносин до соціальної сфери зумовила ідентифікацію нових об'єктів

економічної безпеки поза межами економіки, тобто завдяки інституційним змінам розпочалися дослідження економічної безпеки установ, що є державними, за своїм призначенням виконують певні соціальні функції, не є комерційними, але ведуть підприємницьку діяльність. Йдеться, перш за все, про вищі навчальні заклади.

ВИСНОВКИ

Активне поповнення знань екосесента, їхня мультилатеральність актуалізує ідентифікацію нових об'єктів економічної безпеки внаслідок оформлення окремих тенденцій в економіці та суспільстві, зміною стану наявних об'єктів, висуванням до їхнього функціонування нових вимог завдяки різноманітним змінам у суспільстві та економіці країни, спричиняє наукову експансію положень екосесента на нові об'єкти, що відкриває нові аспекти її дослідження.

Сукупність знань про економічну безпеку суб'єктів господарювання за окремими галузями в екосесенті сьогодні є підстави визнати неповною, тому їхнє формування має продовжуватися. Так, необхідне подальше вивчення економічної безпеки суб'єктів господарювання не лише за функціональною ознакою, але й за розміром підприємства (малі, середні та великі підприємства) і за формою власності, яка визначає організаційно-правову форму діяльності підприємства – товариство з обмеженою відповідальністю, акціонерне товариство, державне або приватне підприємство. У цьому контексті екосесента поки ще дуже мало досліджень. Так, не виявлено, у межах якого підходу найдоцільніше тлумачити економічну безпеку малого або великого підприємства, чи відрізняються способи її забезпечення для підприємств різного розміру з різними видами економічної діяльності, якою має бути їхня система економічної безпеки та як вона має функціонувати. Адаптація формування системи економічної безпеки та створення її суб'єктів залежать від розмірів підприємства та його можливостей, що потребує відповідного обґрунтування.

Сьогодні відбувається поглиблення знань в екосесенті шляхом становлення нових напрямів за наданими ознаками, що сприяє динамічному розвитку і системному впорядкуванню знань про економічну безпеку, їхній структуризації як наукової системи. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Алешенков М.** Секьюритология (наука о сохранении и защите ноосферы и человечества) / М. Алешенков, Б. Родионов [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.bibliofond.ru/view.aspx?id=51405>
2. **Андрощук Г. А.** Экономическая безопасность предприятия: защита коммерческой тайны / Г. А. Андрощук, П. П. Крайнев. – К. : Издательский Дом «Ин Юре», 2000. – 400 с.
3. **Белокуров В. В.** Структура функциональных составляющих экономической безопасности предприятия / В. В. Белокуров [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.safetyfactor.ru>
4. **Єфремов О. С.** Управління інноваційним розвитком підприємства: аспекти методології : монографія / О. С. Єфремов. – Луганськ : ЧНУ ім. В. Даля, 2012. – 504 с.
5. **Ильяшенко С. Н.** Составляющие экономической безопасности предприятия и подходы к их оценке / С. Н. Ильяшенко // Актуальні проблеми економіки. – 2003. – № 3 (21). – С. 12 – 19.
6. **Клейнер Г.** О границах неограниченного / Г. Клейнер // Вопросы экономики. – 2012. – № 2. – С. 140 – 145.

7. Кожанівський Л. Секьюритология – наука о безопасности / Л. Кожанівський [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://ua-ed.narod.ru/Kozhenyovskii_L_-_Ednist_bezpeky_v_Evrosoyuzi.htm

8. Сафонов А. И. Курс лекций «Безопасность (производственная, экологическая, техногенная)» (для студентов дневной и заочной форм обучения по специальности 7.070801 «Экология и охрана окружающей среды») / А. И. Сафонов. – Донецк : ДонНУ, 2007. – 104 с.

9. Франчук В. І. Економічна безпека акціонерних товариств в системі національної безпеки України / В. І. Франчук // Збірник наукових праць Львівського державного університету внутрішніх справ України. – Л. : ЛДУВСУ, 2010. – С. 21 – 29.

10. Щерба С. П. Філософія : підручник / С. П. Щерба, О. А. Заграда. – К. : МАУП, 2011. – 224 с.

11. Ярочкин В. И. Секьюритология. Наука о безопасности жизнедеятельности / В. И. Ярочкин. – М. : Ось-89, 2000. – 400 с.

REFERENCES

Aleshkov, M., and Rodionov, B. "Sekiuritologiya (nauka o sokhraneni i zashchite noosfery i chelovechestva)" [Sekiuritologiya (the study of the preservation and protection of the noosphere and humanity)]. <http://www.bibliofond.ru/view.aspx?id=51405>

Androshchuk, G. A., and Kraynev, P. P. *Ekonomicheskaya bezopasnost predpriiatiia: zashchita kommercheskoy tayny* [Economic security: protection of commercial secrets]. Kyiv: In Yure, 2000.

Belokurov, V. V. "Struktura funktsionalnykh sostavliayushchikh ekonomicheskoy bezopasnosti predpriiatiia" [Structure of the functional components of economic security]. <http://www.safetyfactor.ru>

Franchuk, V. I. "Ekonomichna bezpeka aktsionerlykh tovarystv v systemi natsionalnoi bezpeky Ukrainy" [The economic security of joint stock companies in the national security of Ukraine]. *Zbirnyk naukovykh prats LDUVSU* (2010): 21-29.

Kleyner, G. "O granitsakh neogranichennogo" [On the limits of unlimited]. *Voprosy ekonomiki*, no. 2 (2012): 140-145.

Kozhenyevskii, L. "Sekiuritologiya – nauka o bezopasnosti" [Sekiuritologiya – the science of safety]. http://ua-ed.narod.ru/Kozhenyovskii_L_-_Ednist_bezpeky_v_Evrosoyuzi.htm

Safonov, A. I. *Bezopasnost (proizvodstvennaya, ekologicheskaya, tekhnogennaia)* [Safety (industrial, environmental, technological)]. Donetsk: DonNU, 2007.

Shcherba, S. P. *Filosofiya* [Philosophy]. Kyiv: MAUP, 2011.

Yefremov, O. S. *Upravlinnia innovatsiynym rozvytkom pidpriemstva: aspekty metodolohii* [Management of innovative business development: aspects of methodology]. Luhansk: SNU im. V. Dalia, 2012.

Yliashenko, S. N. "Sostavliayushchye ekonomicheskoi bezopasnosti predpriiatiya y podkhody k ykh otsenke" [Components of economic security and approaches to evaluation]. *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 3 (21) (2003): 12-19.

Yarochkin, V. I. *Sekiuritologiya. Nauka o bezopasnosti zhiznedeiatel'nosti* [Sekiuritologiya. The science of safety]. Moscow: Os-89, 2000.

УДК 339.924.001

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ТА ЗМІСТУ ЕКОНОМІЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

© 2014 ЧЕРКАСЬКИЙ І. Б., БЕЛІКОВА Н. В., КОЗИРЄВА О. В.

УДК 339.924.001

Черкаський І. Б., Белікова Н. В., Козирєва О. В. Теоретичні аспекти визначення сутності та змісту економічної інтеграції

У статті узагальнено провідні концепції та теорії економічної інтеграції, що охоплюють ключові аспекти цього процесу. Обґрунтовано перелік економічних, соціально-культурних і політичних факторів, що визначають динаміку та спрямованість економічної інтеграції країн світу. Досліджено підходи зарубіжних і вітчизняних дослідників щодо сутності та змісту поняття «економічна інтеграція», визначено перелік його базових характеристик. Побудовано схему взаємозв'язків між елементами процесу економічної інтеграції країн світу у світове господарство, на основі якої запропоновано перелік позитивних і негативних наслідків економічної інтеграції для національних економік.

Ключові слова: економічна інтеграція, національна економіка, соціально-економічний розвиток, економічна система

Рис.: 3. **Табл.:** 4. **Бібл.:** 13.

Черкаський Ігор Борисович – доктор економічних наук, професор, Міжнародний науково-технічний університет імені Ю. Бугая (пров. Магнітогорський, 3, Київ, 02660, Україна)

Белікова Надія Володимирівна – кандидат економічних наук, докторант, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України (пл. Свободи, 5, Держпром, 7 під'їзд, 8 поверх, Харків, 61022, Україна)
E-mail: nadia_belikova@mail.ru

Козирєва Олена Вадимівна – кандидат економічних наук, доцент, здобувач, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України (пл. Свободи, 5, Держпром, 7 під'їзд, 8 поверх, Харків, 61022, Україна)

УДК 339.924.001

UDC 339.924.001

Черкаський І. Б., Белікова Н. В., Козирєва О. В. Теоретичні аспекти визначення сутності та змісту економічної інтеграції

В статье обобщены ведущие концепции и теории экономической интеграции, охватывающие ключевые аспекты этого процесса. Обоснован перечень экономических, социально-культурных и политических факторов, определяющих динамику и направленность экономической интеграции стран мира. Исследованы подходы зарубежных и отечественных исследователей относительно сущности и содержания понятия «экономическая интеграция», определен перечень его базовых характеристик. Построена схема взаимосвязей между элементами процесса экономической интеграции стран мира в мировое хозяйство, на основе которой предложен перечень положительных и отрицательных последствий экономической интеграции для национальных экономик.

Ключевые слова: экономическая интеграция, национальная экономика, социально-экономическое развитие, экономическая система.

Рис.: 3. **Табл.:** 4. **Библ.:** 13.

Черкаский Игорь Борисович – доктор экономических наук, профессор, Международный научно-технический университет имени Ю. Бугая (пер. Магнитогорский, 3, Киев, 02660, Украина)

Беликова Надежда Владимировна – кандидат экономических наук, докторант, Научно-исследовательский центр индустриальных проблем развития НАН Украины (пл. Свободы, 5, Госпром, 7 подъезд, 8 этаж, Харьков, 61022, Украина)
E-mail: nadia_belikova@mail.ru

Козирева Елена Вадимовна – кандидат экономических наук, доцент, соискатель, Научно-исследовательский центр индустриальных проблем развития НАН Украины (пл. Свободы, 5, Госпром, 7 подъезд, 8 этаж, Харьков, 61022, Украина)

Cherkaskyi I. B., Belikova N. V., Kozryieva O. V. Theoretical Aspects of Identification of the Essence of Economic Integration

The article generalises leading concepts and theories of economic integration that cover key aspects of this process. It gives a list of economic, socio-cultural and political factors that determine dynamics and direction of economic integration of the countries of the world. It studies approaches of foreign and domestic researchers with respect to the essence of the "economic integration" notion and provides a list of its basic characteristics. It builds a scheme of interconnections between the elements of the process of economic integration of the countries of the world in the world economy, on the basis of which the article offers a list of positive and negative consequences of economic integration for national economies.

Key words: economic integration, national economy, socio-economic development, economic system.

Pic.: 3. **Tabl.:** 4. **Bibl.:** 13.

Cherkaskyi Ihor B. – Doctor of Science (Economics), Professor, International Science and Technology University named after Academician Yu. Bugay (prov. Magnitogorskyi, 3, Kyiv, 02660, Ukraine)

Belikova Nadiia V. – Candidate of Sciences (Economics), Candidate on Doctor Degree, Research Centre of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine (pl. Svobody, 5, Derzhprom, 7 pidyid, 8 poverkh, 61022, Ukraine)
E-mail: nadia_belikova@mail.ru

Kozryieva Olena V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Applicant, Research Centre of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine (pl. Svobody, 5, Derzhprom, 7 pidyid, 8 poverkh, 61022, Ukraine)

7. Кожанівський Л. Секьюритология – наука о безопасности / Л. Кожанівський [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://ua-ed.narod.ru/Kozhenyovskii_L_-_Ednist_bezpeky_v_Evrosoyuzi.htm

8. Сафонов А. И. Курс лекций «Безопасность (производственная, экологическая, техногенная)» (для студентов дневной и заочной форм обучения по специальности 7.070801 «Экология и охрана окружающей среды») / А. И. Сафонов. – Донецк : ДонНУ, 2007. – 104 с.

9. Франчук В. І. Економічна безпека акціонерних товариств в системі національної безпеки України / В. І. Франчук // Збірник наукових праць Львівського державного університету внутрішніх справ України. – Л. : ЛДУВСУ, 2010. – С. 21 – 29.

10. Щерба С. П. Філософія : підручник / С. П. Щерба, О. А. Заграда. – К. : МАУП, 2011. – 224 с.

11. Ярочкин В. И. Секьюритология. Наука о безопасности жизнедеятельности / В. И. Ярочкин. – М. : Ось-89, 2000. – 400 с.

REFERENCES

Aleshkov, M., and Rodionov, B. "Sekiuritologiya (nauka o sokhraneniі i zashchite noosfery i chelovechestva)" [Sekiuritologiya (the study of the preservation and protection of the noosphere and humanity)]. <http://www.bibliofond.ru/view.aspx?id=51405>

Androshchuk, G. A., and Kraynev, P. P. *Ekonomicheskaya bezopasnost predpriiatiia: zashchita kommercheskoy tayny* [Economic security: protection of commercial secrets]. Kyiv: In Yure, 2000.

Belokurov, V. V. "Struktura funktsionalnykh sostavliayushchikh ekonomicheskoy bezopasnosti predpriiatiia" [Structure of the functional components of economic security]. <http://www.safetyfactor.ru>

Franchuk, V. I. "Ekonomichna bezpeka aktsionerlykh tovarystv v systemi natsionalnoi bezpeky Ukrainy" [The economic security of joint stock companies in the national security of Ukraine]. *Zbirnyk naukovykh prats LDUVSU* (2010): 21-29.

Kleyner, G. "O granitsakh neogranichennogo" [On the limits of unlimited]. *Voprosy ekonomiki*, no. 2 (2012): 140-145.

Kozhenyevskii, L. "Sekiuritologiya – nauka o bezopasnosti" [Sekiuritologiya – the science of safety]. http://ua-ed.narod.ru/Kozhenyovskii_L_-_Ednist_bezpeky_v_Evrosoyuzi.htm

Safonov, A. I. *Bezopasnost (proizvodstvennaya, ekologicheskaya, tekhnogennaia)* [Safety (industrial, environmental, technological)]. Donetsk: DonNU, 2007.

Shcherba, S. P. *Filosofiya* [Philosophy]. Kyiv: MAUP, 2011.

Yefremov, O. S. *Upravlinnia innovatsiynym rozvytkom pidpriemstva: aspekty metodolohii* [Management of innovative business development: aspects of methodology]. Luhansk: SNU im. V. Dalia, 2012.

Yliashenko, S. N. "Sostavliayushchye ekonomicheskoi bezopasnosti predpriiatiya y podkhody k ykh otsenke" [Components of economic security and approaches to evaluation]. *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 3 (21) (2003): 12-19.

Yarochkin, V. I. *Sekiuritologiya. Nauka o bezopasnosti zhiznedeiatelnosti* [Sekiuritologiya. The science of safety]. Moscow: Os-89, 2000.

УДК 339.924.001

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ТА ЗМІСТУ ЕКОНОМІЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

© 2014 ЧЕРКАСЬКИЙ І. Б., БЕЛІКОВА Н. В., КОЗИРЄВА О. В.

УДК 339.924.001

Черкаський І. Б., Белікова Н. В., Козирєва О. В. Теоретичні аспекти визначення сутності та змісту економічної інтеграції

У статті узагальнено провідні концепції та теорії економічної інтеграції, що охоплюють ключові аспекти цього процесу. Обґрунтовано перелік економічних, соціально-культурних і політичних факторів, що визначають динаміку та спрямованість економічної інтеграції країн світу. Досліджено підходи зарубіжних і вітчизняних дослідників щодо сутності та змісту поняття «економічна інтеграція», визначено перелік його базових характеристик. Побудовано схему взаємозв'язків між елементами процесу економічної інтеграції країн світу у світове господарство, на основі якої запропоновано перелік позитивних і негативних наслідків економічної інтеграції для національних економік.

Ключові слова: економічна інтеграція, національна економіка, соціально-економічний розвиток, економічна система

Рис.: 3. **Табл.:** 4. **Бібл.:** 13.

Черкаський Ігор Борисович – доктор економічних наук, професор, Міжнародний науково-технічний університет імені Ю. Бугая (пров. Магнітогорський, 3, Київ, 02660, Україна)

Белікова Надія Володимирівна – кандидат економічних наук, докторант, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України (пл. Свободи, 5, Держпром, 7 під'їзд, 8 поверх, Харків, 61022, Україна)
E-mail: nadia_belikova@mail.ru

Козирєва Олена Вадимівна – кандидат економічних наук, доцент, здобувач, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України (пл. Свободи, 5, Держпром, 7 під'їзд, 8 поверх, Харків, 61022, Україна)

УДК 339.924.001

UDC 339.924.001

Черкаський І. Б., Белікова Н. В., Козирєва О. В. Теоретичні аспекти визначення сутності та змісту економічної інтеграції

В статье обобщены ведущие концепции и теории экономической интеграции, охватывающие ключевые аспекты этого процесса. Обоснован перечень экономических, социально-культурных и политических факторов, определяющих динамику и направленность экономической интеграции стран мира. Исследованы подходы зарубежных и отечественных исследователей относительно сущности и содержания понятия «экономическая интеграция», определен перечень его базовых характеристик. Построена схема взаимосвязей между элементами процесса экономической интеграции стран мира в мировое хозяйство, на основе которой предложен перечень положительных и отрицательных последствий экономической интеграции для национальных экономик.

Ключевые слова: экономическая интеграция, национальная экономика, социально-экономическое развитие, экономическая система.

Рис.: 3. **Табл.:** 4. **Библ.:** 13.

Черкаский Игорь Борисович – доктор экономических наук, профессор, Международный научно-технический университет имени Ю. Бугая (пер. Магнитогорский, 3, Киев, 02660, Украина)

Беликова Надежда Владимировна – кандидат экономических наук, докторант, Научно-исследовательский центр индустриальных проблем развития НАН Украины (пл. Свободы, 5, Госпром, 7 подъезд, 8 этаж, Харьков, 61022, Украина)
E-mail: nadia_belikova@mail.ru

Козирева Елена Вадимовна – кандидат экономических наук, доцент, соискатель, Научно-исследовательский центр индустриальных проблем развития НАН Украины (пл. Свободы, 5, Госпром, 7 подъезд, 8 этаж, Харьков, 61022, Украина)

Cherkaskiy I. B., Belikova N. V., Kozyrieva O. V. Theoretical Aspects of Identification of the Essence of Economic Integration

The article generalises leading concepts and theories of economic integration that cover key aspects of this process. It gives a list of economic, socio-cultural and political factors that determine dynamics and direction of economic integration of the countries of the world. It studies approaches of foreign and domestic researchers with respect to the essence of the "economic integration" notion and provides a list of its basic characteristics. It builds a scheme of interconnections between the elements of the process of economic integration of the countries of the world in the world economy, on the basis of which the article offers a list of positive and negative consequences of economic integration for national economies.

Key words: economic integration, national economy, socio-economic development, economic system.

Pic.: 3. **Tabl.:** 4. **Bibl.:** 13.

Cherkaskiy Ihor B. – Doctor of Science (Economics), Professor, International Science and Technology University named after Academician Yu. Bugay (prov. Magnitogorskiy, 3, Kyiv, 02660, Ukraine)

Belikova Nadiia V. – Candidate of Sciences (Economics), Candidate on Doctor Degree, Research Centre of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine (pl. Svobody, 5, Derzhprom, 7 pidyid, 8 poverkh, 61022, Ukraine)
E-mail: nadia_belikova@mail.ru

Kozyrieva Olena V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Applicant, Research Centre of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine (pl. Svobody, 5, Derzhprom, 7 pidyid, 8 poverkh, 61022, Ukraine)

Економічна інтеграція є визначальною тенденцією розвитку світової господарської системи. Розпочавшись декілька століть тому в результаті інтернаціоналізації економік розвинених країн світу, з часом економічна інтеграція набула широкого розмаїття ознак і характеристик, які досліджували І. Валлерстайн [1], А. Воронкова [2], Т. Левітт [3], Л. Михайлова [4], К. Омає [5, 6], Ф. Фукуяма [7] та ін. Проте швидкий темп соціально-економічних трансформацій, які відбуваються як на рівні економік окремих країн, так і у світі в цілому, стимулює появу нових форм інтеграції та породжує нові зв'язки й закономірності системи економічної інтеграції, дослідження яких представляється актуальним науковим завданням.

Метою даної статті є дослідження теоретичних аспектів економічної інтеграції як унікальної тенденції розвитку сучасної системи світового господарства, а також уточнення її сутності та змісту на основі узагальнення провідних концепцій та теорій.

Розуміння сутності економічної інтеграції починається з усвідомлення факторів, що лежать в основі цього процесу. Так, за думкою Л. Михайлової та ін. [4], підґрунтя інтеграції є глобалізація, включення національних господарств економічно розвинених країн світу в єдиний економічний простір, а також розповсюдження нових форм інтернаціоналізації виробництва. Зміцнення госпо-

дарських зв'язків і поглиблення співробітництва між країнами призводить до посилення їх економічної залежності, яке супроводжується й соціальними тенденціями, у першу чергу, міграцією населення.

Іншим важливим фактором економічної інтеграції є швидкий розвиток техніки та технологій, поява інформаційних технологій, що змінюють систему виробничих й організаційно-економічних відносин, максимально спрощуючи комунікації між суб'єктами господарювання.

Наведені фактори включені в єдину систему соціально-економічних зв'язків, доповнюються й специфічними політичними факторами, а саме: розповсюдження демократії як форми організації політичної системи більшості розвинених країн світу, що найбільшою мірою відповідає інтересам економічної інтеграції.

Сплав дослідження економічних, соціальних і політичних факторів інтеграції стимулює утворення теорій та концепцій, спрямованих на висвітлення сутності цього процесу (табл. 1).

Процеси глобалізації знаходять матеріальне втілення в реальній економічній інтеграції за рахунок міждержавних угод і об'єднань. Це супроводжується прискореним розвитком міжнародної торгівлі; формуванням нових економічних зв'язків; виникненням змін в системі міжнародного поділу праці при одночасному поширенні наукомістких технологій.

Таблиця 1

Основні концепції економічної інтеграції, узагальнено за [8, 9, 10]

Назва	Автор	Сутність
Теорія диференціації ринків	Т. Левітт	Диференціація ринків – причина товарних потоків між різними країнами світу
Неомондіалізм	Ф. Фукуяма	Створення нового культурно-ідеологічного простору, універсалізація ліберальної демократії як кінцевої форми управління суспільством
Теорія геоекономіки	Ж. Атталі	Єдина ліберально-демократична ідеологія і ринкова система призведуть до нової структуризації світу, що ґрунтується на принципах геоекономіки
Теорія тріади	К. Омає	Роль національних держав поступово знижується і поступається основній тріаді, утвореній США, Західною Європою та Японією
Концепція «світ-система»	І. Валлерстайн	У межах світ-економіки виділяються три групи суспільств: центр, периферія і напівпериферія
Концепція «зіткнення цивілізацій»	С. Хантінгтон, С. Хоффман	Світ залежатиме від взаємодії основних цивілізацій
Концепція хвильового розвитку	Е. Тоффлер	У розвитку людства спостерігаються відповідні «хвилі», останній з яких притаманні глобальні проблеми, з якими зіткнеться людство у XXI ст.
Теорія фінансової капітало-краті	Дж. Сорос	Фінансова капітало-кратія поступово вітчужується від суспільства
Концепція критичного аналізу	Дж. Стігліц	Наднаціональні інституції регулювання світового господарства потребують суттєвої ревізії
Концепція участі факторів виробництва в економічній інтеграції	Е. Хекшер	Дослідження закономірностей формування напрямів і структури міжнародних торговельних потоків
Теорема «вирівнювання цін на фактори виробництва»	Г. Хаберлел	Національні виробничі розбіжності визначаються різною забезпеченістю факторами виробництва різною внутрішньою потребою у тих або інших товарах, їх цінами
Теорія митних союзів	Дж. Вінер	Дослідження впливу митних союзів на добробут нації в цілому, рівень економічної активності, платіжний баланс і рівень інфляції

Відповідних змін під впливом інтеграції зазнає й інфраструктура, зокрема система транспорту й комунікацій, банківська система, тощо.

Під впливом інтеграції відбувається зміна засад державного управління національним розвитком, відбувається перехід до загальносвітових принципів сталого розвитку, впровадження єдиних соціально-економічних стандартів.

Отже, поняття «інтеграція» та «глобалізація» пов'язані між собою, але останнє несе більш широкий сенс і відображає сучасний процес трансформації світу. Інтеграцію ж можна вважати інструментом глобалізації. У *табл. 2* узагальнено погляди вчених на сутність поняття «інтеграція».

Таким чином, поняття «інтеграція» вчені визначають на основі поєднання елементів трансформації економічних систем різних країн світу, а також інтернаціоналізації соціо-культурних відносин, що підсилюються швидким розвитком НТП.

Погляди вчених щодо тлумачення сутності поняття «інтеграція» зазнали певної еволюції. Так представники класичної політичної економії (Б. Баласса, Дж. Вінер, Б. Олін, Д. Рікардо, Д. Мід та ін.) прямували від дослідження закономірностей розвитку міжнародної торгівлі до осмислення явища інтеграції окремих країн в регіональні інтеграційні союзи. У рамках даного напрямку було розроблено загальну теорію міжнародної економічної інтеграції, в основу якої покладено концепцію переваг великого ринку та, частково, геополітичну доктрину Ф. Ратцеля. Отже теорія міжнародної економічної інтеграції базується на постулатах щодо

виникнення джерела постійного утворення економічних переваг від максимізації масштабів господарської діяльності (наприклад, створення єдиного великого ринку) та розуміння сутності держави як географічного та біологічного організму, функцією якого є перманентна просторова й економічна експансія.

Розвиток та оформлення організаційно-економічних форм міжнародної інтеграції стимулювали їх поглиблені дослідження, зокрема в працях Дж. Вінера, Р. Ліпі та К. Ланкастера, Дж. Тінбергена. Дані автори досліджували переваги одних видів регіональних інтеграційних об'єднань над іншими, а також умови, за яких вступ країни до регіонального інтеграційного об'єднання вважати ефективним.

Економічні зв'язки між країнами – учасницями регіональних інтеграційних об'єднань проходять декілька стадій:

- 1 – мікроекономічна:** взаємодія відбувається на рівні підприємств та організацій, створення ТНК;
- 2 – соціальна сфера:** взаємодія між країнами на рівні партій, громадських організацій, соціальних груп, окремих громадян різних країн;
- 3 – міжнародна сфера** (взаємодія на рівні держав).

Таким чином, економічна інтеграція може бути довготривалим процесом, який поступово охоплює усі аспекти суспільно-політичного устрою країни. Крім того, як зазначає І. Ситнік [13], існує принципова різниця між країнами – членами регіонального об'єднання та іншими країнами, що не беруть участі в економічній інтеграції, а саме:

Таблиця 2

Тлумачення сутності поняття «інтеграція» різними авторами

Автор / джерело	Сутність
А. Печчеї	Інтеграція в єдиний світовий простір дає змогу більш ефективно регулювати міжнародне життя, а відповідно до цього вона є найбільш ефективним способом співіснування
Ф. Фукуяма	Логічний результат нового європейського ліберального проекту, в основі якого лежить сцієнтистська парадигма європейської культури Нового часу, яка найбільш рельєфно проявила себе в кінці ХХ ст.
Л. Михайлова та ін.	Закономірний процес, який є наслідком поступового «розкриття» країн, за якого декілька монодержавних макроекономічних організмів крок за кроком поєднуються у єдиний полідержавний господарський простір, який з часом структурується в новий, укрупнений, більш ефективний економічний організм
Е. Ревякін	Регульований процес зближення, поступового об'єднання у великі економічні комплекси двох чи більше країн з однорідною економічною основою, у ході якого здійснюється взаємне пристосування та оптимізація економічних структур інтегруючих країн відповідно до вимог науково-технічної революції, що веде до зменшення суспільних витрат, економії часу, зростання продуктивності праці та ефективності суспільного виробництва
О. Булатова	Процес, за якого відбувається збільшення обсягів міжнародної діяльності і створюються нові форми міжнародних політичних, економічних, соціокультурних відносин, розвиваються такі просторові зрушення, що приводять до нового етапу розвитку світового господарства, пов'язаного з посиленням процесів регіоналізації, які набувають глобальних ознак
А. Магеррамзадеогли	Об'єктивний процес розвитку глибоких стійких взаємозв'язків і розподілу праці між національними господарствами і виникнення міжнародних господарських комплексів як у рамках груп держав, так і в глобальному масштабі
Т. Місяць	Об'єднання національних економік в єдину систему в різних формах і на різних підставах
Т. Майкова	Магістральний напрям розвитку континенту ..., є стратегічною метою, найкращим способом реалізації національних інтересів, побудови економічно розвинутої і демократичної держави, зміцнення позицій у світовій системі міжнародних відносин
Р. Войтич	Засіб об'єднання держав, який сприяє налагодженню ефективної взаємодії між ними на всіх інституційних рівнях розвитку суспільства і базується на реалізації ними спільних інтересів
Ю. Яковець	Необхідна умова історичного процесу розвитку людства, оскільки вона приводить до відповідних форм переплетіння міжцивілізаційного розвитку та синхронізації цивілізацій

- ✦ учасники регіонального об'єднання зорієнтовані не тільки на стимулювання розвитку національної економіки, але й всього об'єднання;
- ✦ тенденції та індикатори соціально-економічного розвитку країн-учасниць регіонального об'єднання не можуть мати великих розбіжностей.
- ✦ характер економічних зв'язків між країнами та окремими їх регіонами підпорядкований цілям економічної інтеграції.

Таким чином, на теоретичному рівні передумови економічної інтеграції країни визначені науковцями достатньо чітко. До них можна віднести такі (табл. 3).

Таблиця 3

Фактори та передумови вступу країни в РІО

Тип	Перелік	Приклади
Геополітичні	Політична інституціоналізація; однаковий або схожий тип державного устрою	МС, економічні об'єднання Латинської Америки
Економічні	Фінансова; торгова; енергетична	НАФТА, АТЕС, АСЕАН, ЄС та ін.
Соціальні	Інформатизація світового розвитку; швидка інноваційність; спільні інфраструктурні проекти	ЄС

Отже, економічну інтеграцію можна розглядати у двох аспектах:

- ✦ як чинник формування єдиної світової економічної системи (світового господарства);
- ✦ як процес, за допомогою якого окремі країни вбудовуються в глобальну економіку, трансформуючи не тільки національні економіки, але й інші параметри, як показано на рис. 1.

Як видно з рис. 1, сутність категорії «інтеграція» може бути досліджена за допомогою економічних і неекономічних елементів. До економічних елементів можна віднести національні особливості економік різних країн світу, зокрема рівень розвитку системи виробництва та розподілення, фінансово-кредитної, ринкової інфраструктури, тощо. Якщо будь-який з економічних елементів окремої країни не відповідає за одним або декількома параметрами відповідним рівням, середнім по регіональному інтегра-

ційному об'єднанню, до якого країна планує інтегруватися, можливі два варіанти розвитку подій. Згідно з першим варіантом країна зі слабкою економічною системою потребуватиме значних фінансових ресурсів для реформування окремих елементів, що може значно збільшити період підготовки. Так, наприклад, Греція перед вступом у ЄС 20 років здійснювала економічні реформи й отримала за цей період 2,3 млрд євро фінансової допомоги (табл. 4).

Таблиця 4

Фінансування економічного розвитку Греції до та після вступу в ЄС [12]

Показник	Дата підписання угоди (1961 р.)	Дата вступу (1981 р.)	2012 р.
Кредити МВФ, млрд дол. США	-	-	50,22
Кредити Європейського банку реконструкції та розвитку, млрд євро			-
Кредити Європейського інвестиційного банку, млрд євро (1981 – 2012 рр.)	-	-	4,6
Прямі іноземні інвестиції, млрд дол. США (за період)	0,05	3,12	39,16
Портфельні інвестиції, накопичувальним ітогом, млрд євро (1998 – 2012 рр.)	-	-	59,71

Як свідчить досвід декількох хвиль розширення ЄС, фінансування реформаторських заходів щодо адаптації країни до вимог регіонального інтеграційного об'єднання в більшості випадків не дозволяє реально зміцнити економіку країни і після вступу провокує зниження конкурентоспроможності РІО в цілому.

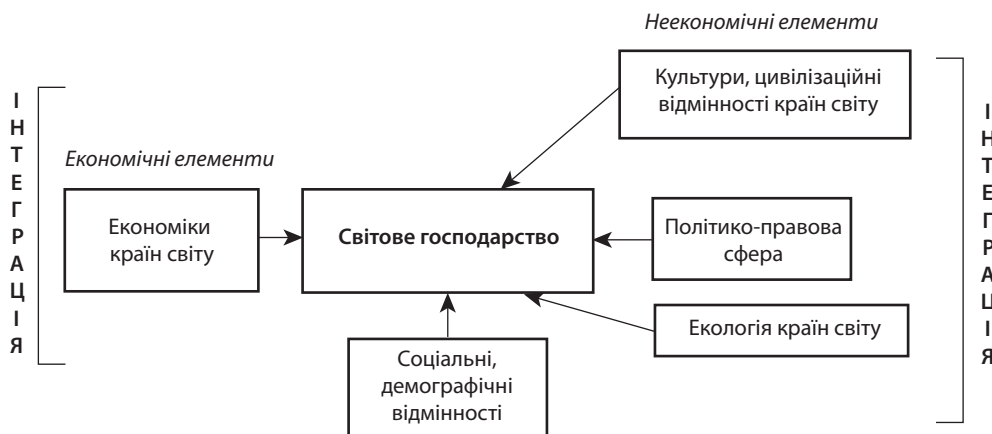

Рис. 1. Елементи процесу інтеграції різних країн світу у світове господарство

Не менше, ніж економічні, на ефективність інтеграції впливають і соціальні фактори, до яких належать культурні, етнічні, цивілізаційні, релігійні та інші суспільні детермінанти. Світова практика створення регіональних інтеграційних об'єднань свідчить про наявність двох різноспрямованих тенденцій – соціально-культурної сепарації та інтеграції, які генерують одне з головних діалектичних протиріч сучасного етапу розвитку глобальної світової системи. За таких умов ефективність функціонування регіонального інтеграційного об'єднання, особливо такого, що передбачає жорсткі соціально-економічні зв'язки між країнами, може бути досягнена за умови якомога більшого співпадіння соціокультурних параметрів суспільств країн, що входять до його складу (рис. 2).

- ✦ замикання інвестиційних потоків;
- ✦ спрямованість міграційних потоків з країн «третього світу» в розвинені регіони планети.

Крім того, інтеграція має проявлення на рівні окремих суб'єктів господарювання, державному та наднаціональному. Основні умови інтеграції узагальнені на рис. 3.

Якщо зовнішнє та внутрішнє середовище країни містить наведені на рис. 3 фактори, то з великою імовірністю можна стверджувати, що інтеграції принесє цій країні позитивні наслідки.

ВИСНОВКИ

Поєднуючи у собі економічні та неекономічні елементи, інтеграція має ряд безумовних переваг, проте несе і деякі негативні наслідки:

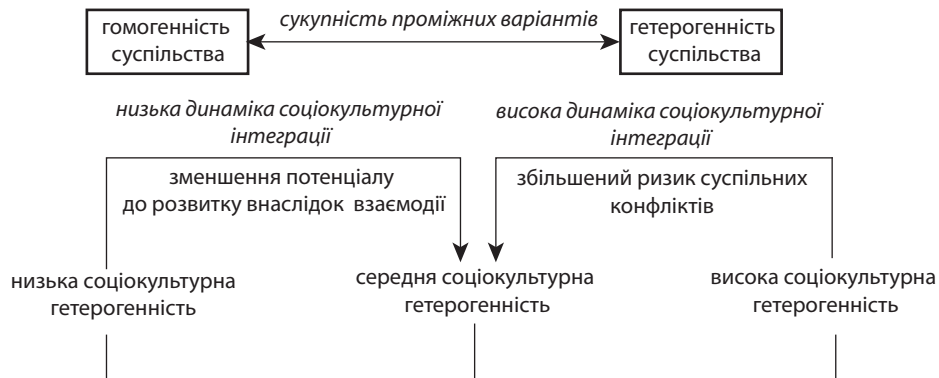

Рис. 2. Варіанти соціокультурної взаємодії суспільств в рамках регіонального інтеграційного об'єднання

Таким чином, висока соціокультурна гетерогенність суспільств країн, що входять до складу регіонального інтеграційного об'єднання, забезпечує високий рівень динаміки інтеграції, що супроводжується значним ризиком суспільних конфліктів. Натомість відносно гомогенні суспільства втрачають потенціал до розвитку завдяки взаємодії різних соціокультурних типів при низькому ризику виникнення конфліктів.

Процес інтеграції країн світу відбувається за такими напрямками [2, с. 21]:

- ✦ концентрація в постіндустріальному світі більшої частини інтелектуального і технологічного потенціалу людства;
- ✦ зосередження основних торговельних потоків у межах співдружності розвинених держав;

1. Відплив ресурсів (факторів виробництва) з менш розвинених країн, перерозподіл їх на користь розвинених країн.

2. Поглиблення тривірневої структури світу: центр (ядро), напівпериферія, периферія та закріплення диференціації їх соціально-економічного розвитку.

3. Поділ світового ринку між декількома великими ТНК, відхід від принципів прозорості та чесної конкуренції.

4. Збільшення масштабів виробництва спричиняє ефект втрат через зростання бюрократизму.

5. Зростання витрат на функціонування інтеграційних органів (правлїн об'єднань), особливо за відсутності належного контролю.

6. Процес інтеграції відбувається нерівномірно, тому, за твердженням А. Панаріна, у ньому «...одночасно беруть

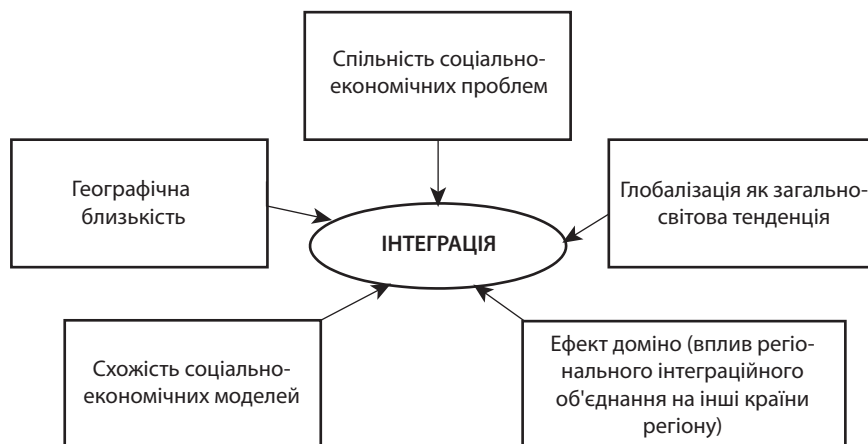

Рис. 3. Передумови інтеграції, узагальнено за [2]

участь не всі елементи, не всі прошарки суспільства, а в першу чергу найбільш соціально мобільні та впливові, які тим самим виходять з-під національного соціально-політичного контролю» [11, с. 18].

7. Відкритість економічних систем різних країн світу та їх інтегрованість збільшує ризики виникнення фінансово-економічних криз.

Проведене дослідження дозволило визначити основні риси категорії «економічна інтеграція» та уточнити його сутності на базі поєднання економічних та соціокультурних елементів інтеграції. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Валлерстайн И.** Конец знакомого мира: Социология XXI в. / И. Валлерстайн; [пер. с англ. под ред. В. Л. Иноземцева]. – М.: Логос, 2003. – 368 с.

2. **Воронкова А. Е.** Міжнародні економічні організації [навчальний посібник] / А. Е. Воронкова, Л. В. Єрохіна, Л. І. Рябченко. – К.: ВД «Професіонал», 2006. – 352 с.

3. **Levitt T.** The Globalization of Markets / T. Levitt // Harvard Business Review. – May – June. 1983. – P. 2 – 11 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.scribd.com/doc/6585162/Hbr1983-the-Globalization-of-Markets>

4. Євроекономічна інтеграція України : навчальний посібник / Л. І. Михайлова, Н. В. Волченко, Т. О. Зінчук, С. М. Кваша. – К.: Центр навчальної літератури, 2013. – 136 с.

5. **Ohmae K.** The borderless world: power and strategy in the interlinked economy / Kenichi Ohmae. – N.Y.: Harper Business, 1990. – 223 p.

6. **Ohmae K.** Triad Power. The Coming Shape of Global Competition / Kenichi Ohmae. – New York: Free Press, 1985. – 345 p.

7. **Фукуяма Ф.** Конец истории? / Ф. Фукуяма // США – экономика, политика, идеология. – 1990. – № 5. – С. 39 – 54.

8. **Ус Т. В.** Інтеграція економік країн світового господарства: проблеми та протиріччя / Т. В. Ус, Т. Є. Калашник // Бизнес Информ. – 2009. – № 11(1). – С. 88 – 90.

9. **Магеррамзадеогли А. С.** Класичні концепції міжнародної торгівлі та економічної інтеграції / А. С. Магеррамзадеогли // Наукові праці МАУП. – 2011, – Вип. 4(31). – С. 135 – 138.

10. **Місяць Т.** Інтеграційні процеси в умовах світового глобального розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/ptmbo/2009_3/21.pdf

11. **Панарин А. С.** Постмодернізм и глобализация: проект освобождения собственников от социальных и национальных обязательств / А. С. Панарин // Вопросы философии. – 2003. – № 6. – С. 16 – 35.

12. Statistics European Commission [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/>

13. **Ситнік І. В.** Регіональні інтеграційні об'єднання: передумови і завдання створення / І. В. Ситнік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pips/2009_1/323.pdf

REFERENCES

Fukuiama, F. "Konets istorii?" [End of story?]. *SShA – ekonomika, politika, ideologiya*, no. 5 (1990): 39-54.

Levitt, T. "The Globalization of Markets" <http://www.scribd.com/doc/6585162/Hbr1983-the-Globalization-of-Markets>

Mikhailova, L. I., Volchenko, N. V., and Zinchuk, T. O. *Yevroekonomichna intehtatsiia Ukrainy* [Yevroekonomichna integration of Ukraine]. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury, 2013.

Maherramzadeohly, A. S. "Klasychni kontseptsii mizhnarodnoi torhivli ta ekonomichnoi intehtatsii" [The classical concept

of international trade and economic integration]. *Naukovi pratsi MAUP*, no. 4 (31) (2011): 135-138.

Misiats, T. "Intehratsiini protsesy v umovakh svitovoho hlobalnoho rozvytku" [Integration in the global global development]. http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/ptmbo/2009_3/21.pdf

Ohmae, K. *Triad Power. The Coming Shape of Global Competition*. New York: Free Press, 1985.

Ohmae, K. *The borderless world: power and strategy in the interlinked economy*. New York: Harper Business, 1990.

Panarin, A. S. "Postmodernizm i globalizatsiia: projekt osvobozhdeniia sobstvennikov ot sotsialnykh i natsionalnykh obiazatelstv" [Postmodernism and globalization: project owners liberation from social and national obligations]. *Voprosy filosofii*, no. 6 (2003): 16-35.

Statistics European Commission. <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/>

Sytnik, I. V. "Rehionalni intehtatsiini ob'iednannia: peredumovy i zavdannia stvorennia" [Regional integration associations: background and task creation]. http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pips/2009_1/323.pdf

Us, T. V., and Kalashnyk, T. Ie. "Intehratsiia ekonomik krain svitovoho hospodarstva: problemy ta protyrichchia" [The integration of the economies of the world economy: problems and contradictions]. *Biznes Inform*, no. 11 (1) (2009): 88-90.

Voronkova, A. E., Yerokhina, L. V., and Riabchenko, L. I. *Mizhnarodni ekonomichni orhanizatsii* [International economic organizations]. Kyiv: Profesional, 2006.

Vallerstayn, I. *Konets znakomogo mira: Sotsiologiya XXI v.* [End of the familiar world: Social Science in the XXI]. Moscow: Logos, 2003.

КОНЦЕПЦИЯ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА В КОНТЕКСТЕ ПОВОРОТА К «ОБЩЕСТВУ МУДРОСТИ»

© 2014 **ВОВК В. А.**

УДК 331.10.11

Вовк В. А. Концепция человеческого капитала в контексте поворота к «обществу мудрости»

Цель статьи – исследование факторов, обуславливающих необходимость расширения содержания понятия «человеческий капитал» в контексте изменения приоритетов экономического роста и поворота к «обществу мудрости». В результате анализа последних публикаций было выявлено, что на современном этапе социального и экономического развития мудрость становится приоритетом, а главным вызовом – выход за пределы «общества знаний» и развитие в «обществе мудрости». Соответственно, гуманистическая экономика («экономика мудрости») предстает как главное направление развития экономической науки. Кроме того, было показано, что концепция человеческого капитала должна быть расширена с учетом специфики общества мудрости. Предлагается под человеческим капиталом понимать запас знаний, навыков, мотиваций (по Беккеру) плюс мудрость (счастье), ценностные императивы и субъектность. Перспективы дальнейших исследований связаны с поиском способов измерения такого трудноуловимого свойства как «счастье», сравнения эвристического потенциала существующих индексов и, возможно, их уточнение или разработка новых.

Ключевые слова: общество мудрости, экономика мудрости, человеческое развитие, социальное развитие.

Рис.: 1. **Библ.:** 19.

Вовк Владимир Анатольевич – кандидат экономических наук, доцент, кафедра международной экономики и менеджмента ВЭД, Харьковский национальный экономический университет (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

E-mail: redisson@ukr.net

УДК 331.10.11

Вовк В. А. Концепція людського капіталу в контексті повороту до «суспільства мудрості»

Мета статті – дослідження факторів, що обумовлюють необхідність розширення змісту поняття «людський капітал» у контексті зміни пріоритетів економічного зростання і повороту до «суспільства мудрості». У результаті аналізу останніх публікацій було виявлено, що на сучасному етапі соціального та економічного розвитку мудрість стає пріоритетом, а головним викликом – вихід за межі «суспільства знань» і розвиток у «суспільство мудрості». Відповідно, гуманістична економіка («економіка мудрості») постає як головний напрямок розвитку економічної науки. Крім того, було показано, що концепція людського капіталу має бути розширена з урахуванням специфіки суспільства мудрості. Пропонується під людським капіталом розуміти запас знань, навичок, мотивацій (за Беккером) плюс мудрість (щастя), ціннісні імперативи і суб'єктність. Перспективи подальших досліджень пов'язані з пошуком способів вимірювання такої ефемерної властивості як «щастя», порівняння евристичного потенціалу існуючих індексів і, можливо, їх уточнення або розробка нових.

Ключові слова: суспільство мудрості, економіка мудрості, людський розвиток, соціальний розвиток.

Рис.: 1. **Бібл.:** 19.

Вовк Володимир Анатолійович – кандидат економічних наук, доцент, кафедра міжнародної економіки та менеджменту ЗЕД, Харківський національний економічний університет (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: redisson@ukr.net

UDC 331.10.11

Vovk V. A. Concept of Human Capital in the Context of Transition to the Wisdom Society Abstract

The goal of the article is to study factors that determine a necessity of expansion of the essence of the "human capital" notion in the context of changing priorities of economic growth and transition to the "wisdom society". The article reveals, in the result of the analysis, that wisdom becomes the priority at the modern stage of social and economic development and the main challenge – leaving the limits of the "knowledge society" and developing into the "wisdom society". Consequently, the humanitarian economy ("wisdom economy") is shown as the main direction of development of the economic science. Moreover, the article shows that the concept of human capital should be expanded with consideration of specific features of the wisdom society. The article offers to understand the human capital as an aggregate of knowledge, skills, motivations (according to Becker) plus wisdom (happiness), imperative of values and subjectness. Prospects of further studies are connected with the search for methods of measurement of such a difficult to measure property as "happiness", comparison of the heuristic potential of the existing indices and, possibly, their specification or development of new ones.

Key words: wisdom society, wisdom economy, human development, social development.

Pic.: 1. **Bibl.:** 19.

Vovk Volodymyr A. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of International Economics and Management FEA, Kharkiv National University of Economics (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: redisson@ukr.net

В настоящее время все больше исследователей отмечают, что современная эпоха – это эпоха, когда мудрость превращается в необходимость, и постулируют, что «экономика знаний» должна трансформироваться в «экономику мудрости», а венцом социального развития должно стать «общество мудрости» («Wisdom Society») [1 – 9]. Безусловно, в современных украинских реалиях данное утверждение выглядит несколько идеалистично, однако тенденция развития экономической науки свидетельствуют о смене доминирующей парадигмы, о переходе к «гуманистической экономике» или, говоря словами Э. Ф. Шумахера, «экономике, где люди имеют значение» [10].

В русле гуманистической традиции на первый план выходит ценность человека как личности, его права на

счастье, свободу, развитие, а также его субъектность (см., напр., [11]). Поэтому концепция человеческого капитала, предполагающая взгляд на человека как на средство производства и фактор экономического роста нуждается в переосмыслении, дополнении и расстановке новых акцентов.

Целью данной статьи является исследование факторов, обуславливающих необходимость расширения содержания понятия «человеческий капитал» в контексте изменения приоритетов экономического роста и поворота к «обществу мудрости».

В последнее время исследователи проблем информационного общества все чаще обращают внимание на то, что пора переносить акцент со знаний на мудрость [1 – 2], что в хаосе обломков глобального финансового кризиса

наблюдается зарождение новой эпохи, где «мудрое применение знаний» является ключевым фактором, т. е. мы стоим на пороге «общества мудрости». Поэтому исследование факторов, обуславливающих необходимость расширения содержания понятия «человеческий капитал», целесообразно начать с анализа понятия «мудрость», которое на рубеже третьего тысячелетия прочно вошло в концептуальный аппарат экономической науки. При этом необходимо отметить, что мудрость – междисциплинарное понятие, первоначально использовавшееся в философии – «науке о мудрости», где так и не получило однозначной трактовки. В отличие от философов, стремящихся «объять необъятное» в одном определении, подход представителей психологической науки отличается большим прагматизмом, благодаря которому им удалось не только концептуализировать понятие мудрости, но и операционализировать его, доведя до уровня непосредственного измерения. Автор одной из самых влиятельных психологических теорий мудрости – теории баланса – Роберт Дж. Штернберг трактует ее следующим образом: «Мудрость – это опосредованное смыслом применение явных и неявных знаний в достижении общего блага, реализуемого через баланс между (а) внутриличностными, (в) межличностными и (с) экстраперсональными интересами в (а) краткосрочной и (в) долгосрочной перспективе с целью достижения баланса между (а) адаптацией к существующей среде, (в) формированием существующей окружающей среды и (с) выбором новых условий» [12, р. 152]. Таким образом, мудрость представляет собой баланс между преследованием собственных интересов и служением всеобщему благу, «баланс между Я и Мы», который дарит человеку психологический комфорт, являющийся предпосылкой субъективной удовлетворенности жизнью, т. е. счастья.

В эконометрике под мудростью чаще всего понимают оптимальное решение, а для ее «поиска» используют математическое моделирование. С позиций когнитивной информатики мудрость рассматривается в качестве стратегического ресурса человечества, необходимого для устойчивого развития нашей цивилизации в направлении «общества мудрости» (см. [1; 2]), причем она ни в коем случае не является синонимом интеллекта. Интеллект – способность решать проблемы, в то время как мудрость – способность выбрать наилучшее решение среди множества возможных, отмечает А. Тарговски [1].

В менеджменте мудрость трактуется как «знание зачем», т. е. как цель применения знаний, и представляет собой вершину информационной иерархии (мы имеем в виду модель DIKW – «Data, Information, Knowledge, Wisdom», называемую информационной пирамидой или иерархией знаний) (рис. 1).

Модель DIKW, называемая информационной иерархией или информационной пирамидой, была разработана независимо друг от друга экономистом Миланом Зеленым [7] и классиком менеджмента Расселом Акоффом [13] (1987 г. и 1989 г., соответственно). Не вдаваясь в детали сходства и различия представлений названных авторов о сущности факторов, дифференцирующих данные, информацию, знания и мудрость, подчеркнем, сам факт признания мудрости как информационного феномена и включения ее в информационную пирамиду. При этом подчеркнем, что до появления указанных работ венцом информационной иерархии мыслилось знание.

Понятия «знание» и «мудрость» дифференцируются и в контексте экономической теории. Так, выдающийся экономист Эрнст Фридрих Шумахер, обосновывая необходимость гуманизации экономики, неоднократно отмечал, что современный человек настолько много знает, что ему не выжить без мудрости [10]. Он призвал экономистов не оставлять мудрость вне фокуса своего внимания, поскольку она является «способом» решения большинства современных социально-экономических проблем: «Пренебрежение мудростью, я бы даже сказал отрицание мудрости, зашли настолько далеко, что большинство интеллектуалов даже не знают значения этого слова. В результате они сияются вылечить болезнь, только усиливая ее причину. Ведь если причина болезни в том, что знание заменило мудрость, никакие умнейшие исследования и новые открытия не помогут найти лекарство» [10, с. 44].

Сущность мудрости Шумахер видел в первую очередь в отказе от «тирании здесь и сейчас», проявляющейся в погоне за сиюминутной выгодой, в умении строить долгосрочные стратегии, а также в понимании абсурдности стремления к неограниченному экономическому росту: «В экономике мудрость означает прежде всего долговечность. Мы должны научиться обустроивать свое хозяйство на века. Хозяйственный уклад, который того и гляди развалится, с экономической точки зрения абсурден. Экономика может «расти» к определенной цели, но неограниченного всеобщего роста быть не может» [10, с. 39]. Мудрость, по мнению Шумахера, включает в себя и другие компоненты: внимание к экологии; отказ от гигантизма, поворот «к малому» (т. е. человеку); формирование ценностных ориентиров, которые не позволят применять знания для достижения неоправданных целей [10, с. 87]. Таким образом, мы видим, что описывая сущность мудрости, Шумахер формулирует идею «мудрого» или, как принято сейчас говорить, устойчивого развития.

Однако главной методологической находкой Э. Ф. Шумахера было выявление существования двух принципиально различных видов проблем: «сходящихся» и «расходящихся». У сходящихся проблем есть потенциальное решение, поиск которого – дело времени и интеллектуальных

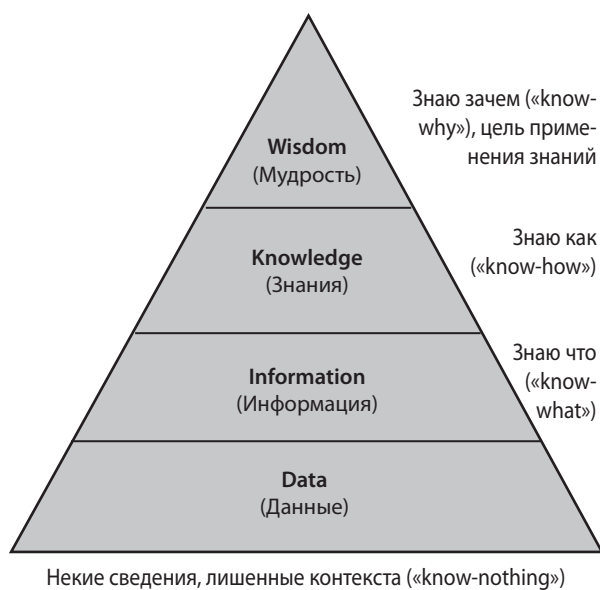

Рис. 1. Иерархия знаний (модель DIKW)

усилий. У расходящихся проблем не может быть «верного» решения. Расходящиеся проблемы состоят из конфликтов между двумя одновременно необходимыми противоположностями. Они не могут быть «решены», а только «объединены» благодаря обращению к понятию более высокого уровня. По мнению Э. Ф. Шумахера, наиболее показательным примером расходящейся проблемы является девиз Франции «Свобода, равенство, братство». «Свобода» и «равенство» представляют собой две противоположные и одновременно необходимые ценности, а «братство» является понятием более высокого уровня, которое объединяет их. Таким образом, мудрость по Шумахеру представляет собой умение перейти на более высокий уровень понимания и обобщения: «Мудрость – это знание, которое можно приобрести только через подключение высших и благороднейших сил разума» [10, с. 385].

В последнее время мудрость начала признаваться как более важный фактор успешного управления, нежели информация и знания. Так, например, известный венгерский исследователь проблем информационного общества Ласло Карвалич подчеркивает: «Многие организационные и социальные кризисы – это кризисы, возникающие не из-за отсутствия информации, знаний или других ресурсов, но из-за жадности, отсутствия ценностей и нехватки мудрости» [14, р. 221].

Человечество осознало, что попало в «ловушку знания». После веков погони за знаниями возникла необходимость обращения к мудрости. Заметим, что под «ловушкой знания» в науке понимают петлю взаимосвязи между знанием и изменением, вызванным его появлением. Так, например, Карлос Вальдесусо пишет: «...мы знаем, что наши культурные «мемы» эволюционируют в соответствии с изменениями условий жизни. Сейчас мы начинаем сталкиваться с изменениями, созданными нашим собственным знанием. Эти изменения требуют нового знания, которое производит дальнейшие изменения и т. д. Таким образом, теперь мы попали в ловушку: взаимно подпитывающуюся и неконтролируемую петлю взаимосвязи между знанием и изменением. Страсть к власти и неуважение к человеческим ценностям ускоряют эту петлю. В результате наши технические и социальные творения теперь преследуют нас. Изменения происходят так быстро, что к тому времени, когда мы узнаем об их нежелательных побочных эффектах, будет слишком поздно, чтобы применить необходимое знание для того, чтобы приспособиться. Другими словами, мы приспосабливаемся медленнее, чем того требуют созданные нами разрушительные изменения» [5, р. 3].

Именно поэтому в последние годы все активнее звучат призывы к формированию «общества мудрости», которое, по мнению многих современных ученых, призвано стать целью социального развития в XXI веке. Например, Паоло Блази говорит: «Для европейского общества вызовом является выйти за пределы «общества знаний» и развиться в так называемое «общество мудрости». Знания – это сознательное использование информации: «мудрость» означает выбор поведения, основанного на знаниях и разделяемых ценностях для улучшения всеобщего благосостояния и понимания того, что личные действия имеют последствия для всего общества» [9, с. 1].

Общество мудрости – это общество, способное совместить или, говоря словами Шумахера, «объединить» противоположности, лежащие в основе расходящихся проблем.

Цель такого общества – баланс между личным и общественным (Я – Мы), между благосостоянием сегодня и благосостоянием завтра (временная перспектива), между благосостоянием и благополучием (т. е. между погоней за «доходом» и стремлением к счастью).

В таком обществе убеждения и верования, способы разрешения конфликтов, системы оценок и образ жизни должны способствовать развитию творческого потенциала и мудрости отдельных людей, а научный, экономический, творческий и духовный аспекты должны развиваться сбалансировано, создавая резонанс для усиления друг друга (см. [8]). Другими словами: «Общество мудрости – общество мудрых людей и мудрых организаций» [6, р. 36].

Резюмируя сказанное, подчеркнем, что мудрость и счастье – коррелирующие величины. Поэтому общество мудрости мыслится нами как общество счастливых людей, ценностный императив которых – всеобщее благосостояние и гармония с природой.

Э. Ф. Шумахер утверждал, что мудрая экономика должна иметь дело с миром людей, а не с миром товаров и абстрактных категорий. Эти идеи ученого легли в основу генеральной тенденции, определившей изменение экономической теории XXI века. В частности, сегодня для сравнения уровня жизни в разных странах используются не только значения валового внутреннего продукта (ВВП), но и разрабатывают разнообразные новые показатели, характеризующие субъективное самоощущение человека. Примером тому служит «международный индекс счастья» (Happy Planet Index), предложенный Британским исследовательским центром «New Economics Foundation» (NEF) в 2006 г. и представляющий собой интегральный показатель, призванный отражать «уровень счастья» различных стран/регионов. В этом индексе трактовка понятия «уровень жизни» не сводится к производству/потреблению материальных благ, поскольку учитывает самооценку людьми степени своего счастья.

В настоящее время мы видим устойчивую тенденцию смещения фокуса внимания с благосостояния (материальная составляющая) на благополучие (материальная составляющая + субъективное самоощущение), что является свидетельством гуманизации экономики, в которой люди приобретают значение, перестают быть «средством» и становятся «целью» экономического роста. Измерение благополучия, в том числе и «количества счастья», а также поиск способов его повышения постепенно переходит в разряд приоритетных целей государственной политики. Свидетельством тому является заявление Генерального секретаря ООН Пан Ги Муна 2 апреля 2012 г. на Советании высшего уровня «Счастье и благополучие: Определение новой экономической парадигмы», в котором подчеркивалось, что настало время новой экономической парадигмы, признающей равенство трех основ устойчивого развития: социальное, экономическое и экологическое благополучие.

Расчет международного индекса счастья (*Happy Planet Index, HPI*) основывается на общих утилитарных принципах, в частности на том, что большинство людей хотят прожить долгую и полноценную жизнь, руководители государств делают всё возможное для достижения максимального благополучия своих граждан, разумно используя имеющиеся ресурсы, не нанося ущерб окружающей среде. Для расчёта индекса используются три показателя: субъективный – самооценка людьми удовлетворенности своей

жизнью; объективные – ожидаемая продолжительность жизни и так называемый «экологический след», служащий мерой глобальных последствий воздействия человека на среду своего обитания, демонстрирующий, сколько «стоит» человеческое благосостояние с позиций «здоровья» нашей планеты (более подробно см. [15, p. 7]).

Таким образом, интересы устойчивого развития побуждали экономистов обратить свое внимание внутренний мир человека, на его субъективное восприятие удовлетворенности своей жизнью, что выразилось в развитии экономической теории счастья – нового направления современных исследований. Фокус внимания этой теории сосредоточен на следующем: 1) экономических факторах, обуславливающих человеческое счастье; 2) корреляции субъективной оценки удовлетворенности жизнью (т. е. «счастья») и уровня экономического развития страны; 3) индикаторах «уровня счастья» стран/регионов; 4) влиянии «уровня счастья» на результативность экономической деятельности; 5) ответственности за счастье как самого человека, так и государства (см., например, [16]).

В данном контексте хочется вспомнить слова великого математика и философа Г. Лейбница, который в эссе «О мудрости» писал: «Мудрость не что иное, как наука о счастье, она учит нас, как достичь счастья» [17, p. 1]. В связи с этим мы полагаем, что экономическая теория счастья может рассматриваться как основа становления «экономики мудрости», где нет приоритета непрерывного экономического роста, где «люди имеют значение», где учитывается принцип ограниченной рациональности Г. Саймона. Другими словами, развитие экономической теории счастья создает предпосылки развития «экономики мудрости», которая не только знает «как», но знает и «для чего», учитывает устремления (цели) людей, которые не всегда ограничены «доходом».

Как известно, концепция человеческого капитала (Human Capital) появилась и завоевала признание во второй половине XX века, прежде всего благодаря усилиям Теодора Шульца и Гэри Беккера. Человеческий капитал в настоящее время признан важнейшей экономической категорией, его дефиниции с небольшими вариациями представлены и в научных статьях, в и учебниках. Наиболее часто человеческий капитал понимается как «имеющийся у каждого трудоспособного человека запас знаний, навыков и мотиваций» (Г. Беккер), который потенциально способен принести доход. Т. Шульц и Г. Беккер первыми оценили значимость отдельного человека как фактора экономического развития и предложили рассматривать человеческий капитал как ценный ресурс экономического роста. Со временем дефиниции человеческого капитала расширялись и дополнялись, в него стали включать образование, качество жизни, владение современными информационными технологиями (что рассматривается как потенциал «включения» в общество знания, например, в статье [18]). Если следовать этой логике, то в обществе мудрости, мудрость и ценностные императивы должны рассматривать как необходимые компоненты человеческого капитала.

Субъектность как свойство индивида быть субъектом активности, в том числе инновационности, креативности, заинтересованности в окружающем мире, саморефлексии и пр. также рассматривается нами как важный компонент человеческого капитала в обществе мудрости.

Однако есть еще один аспект изменения взгляда на человеческий капитал – осознание, что человек не может быть

только «фактором экономического роста». Наоборот, экономический рост должен способствовать развитию человека. В связи с таким гуманистическим пониманием экономических процессов этим была разработана концепция человеческого развития, которая является расширением концепции человеческого капитала. «Человеческое развитие... – это создание окружающей среды, в которой люди могут полностью развивать свой потенциал и вести продуктивную, творческую жизнь в соответствии со своими потребностями и интересами. ...Принципиально важным для расширения возможностей выбора является создание возможностей для человека – всего того, что люди могут делать, или кем они могут быть в жизни. Самым основным условием человеческого развития является возможность вести долгую и здоровую жизнь, быть хорошо информированным, иметь средства, необходимые для достойного существования, принимать участие в жизни общества. Без всего этого многие возможности выбора просто не доступны и множество жизненных перспектив остаются недостижимыми» [19, с. 9].

ВЫВОДЫ

1. Элвин Тоффлер выделил три «волны» (стадии развития человечества): аграрную, индустриальную и постиндустриальную. Последняя, как стало понятно в последние годы, может быть разделена на три «мини-волны»: информационную, знания и мудрости. Им соответствуют три концепции развития общества: информационное общество, общество знания и общество мудрости.

2. На современном этапе развития мудрость является приоритетом, а общество мудрости – целью социального развития. Соответственно, гуманистическая экономика («экономика мудрости») – направление развития экономической науки.

3. Концепция человеческого капитала должна быть расширена с учетом вызовов общества мудрости. Мы предлагаем под человеческим капиталом понимать запас знаний, навыков, мотиваций (по Беккеру) плюс мудрость, ценностные императивы и субъектность.

4. Человек цель развития с позиций гуманистической экономики, поэтому концепция человеческого капитала должна быть расширена вовне и стать частью более широкого понятия – человеческое развитие, интегрирующего экономические, социальные и экологические аспекты и постулирующего, что человек в первую очередь цель, а уже потом средство развития.

5. Новый смысл, вкладываемый в понятие человеческого капитала, обуславливает необходимость поиска способов его измерения. Необходимо провести тщательный анализ существующих индексов, сравнить их, а главное сконцентрировать усилия на изменении такого трудноуловимого свойства как «счастье», которое уже стало предметом экономического анализа. ■

ЛИТЕРАТУРА

1. Targowski A. Cognitive Informatics and Wisdom Development: Interdisciplinary Approaches / Andrew Targowski. – Hershey: IGI Global, 2011. – 260 p.

2. Findlay J., Straus A. The Wisdom Economy: Opportunity in the Chaos [Electronic resource] / John Findlay, Abby Straus // Maverick & Boutique, 2013. – 6 p. – Mode of access: <http://www.maverickandboutique.com/wp-content/uploads/2013/05/The-Wisdom-Economy-Opportunity-in-the-Chaos.pdf>

3. DeMille O. A Wisdom Society [Electronic resource] / Oliver DeMille // The Center for Social Leadership (CSL). – Mode of access: <http://www.thesocialleader.com/2011/07/wisdom-society/>

4. Valdesuso C. Where is the wisdom we have lost in knowledge? [Electronic resource] / Carlos Valdesuso // Adizes Institute, 2011. – Mode of access: <http://www.adizes.com/articles/cval-where-wisdom.pdf>

5. Общество мудрости: истоки, потенциал и возможности формирования. Монография [Электронный ресурс] / Под ред. Г. Я. Узилевского, А. А. Харченко. – Орел : ОРАГС, 2011. – 276 с. – Режим доступа: <http://uzilevsky.orags.org/docs/Usilevskiy15.pdf>

6. Goede M. The Wise Society: Beyond the Knowledge Economy / Miguel Goede // Foresight. The journal of future studies, strategic thinking and policy. – 2011. – Vol. 3. – № 1. – P. 36 – 45.

7. Zeleny M. From knowledge to wisdom: On being informed and knowledgeable, becoming wise and ethical / Milan Zeleny // International Journal of Information technology and Decision Making. – 2006. – Vol. 5. – № 4. – P. 751 – 762.

8. Кислова О. Н. Интеллектуальный анализ данных в контексте поворота к «обществу мудрости» / О. Н. Кислова // Методология, теория та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства. Збірник наукових праць. – Харків : видавничий центр Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, 2013. – С. 200 – 208.

9. Блази П. Европейский университет – на пути к «обществу мудрости» [Электронный ресурс] / Паоло Блази // Высшее образование в Европе. – 2006. – XXXI. – № 4. – Режим доступа : http://logosbook.ru/educational_book/pb.html

10. Шумахер Э. Ф. Малое прекрасно: Экономика, в которой люди имеют значение. Карта для заблудившихся [Электронный ресурс] / Эрнест Фридрих Шумахер ; пер. с англ. Леонида и Ирины Шарашкиных. – М. : РСПИ, 2007. – 490 с. – Режим доступа : <http://www.samorodok.org/schum.pdf>

11. Асланов Д. И., Голубова М. И. Гуманистические аспекты экономического развития [Электронный ресурс] / Д. И. Асланов, М. И. Голубова // Управление экономическими системами: электронный научный журнал. – 2013. – Режим доступа : <http://uecs.ru/makroekonomika/item/2641-2013-12-20-07-09-07>

12. Sternberg R. J. Wisdom, intelligence, and creativity synthesized / Robert J. Sternberg. – New York: Cambridge University Press, 2007. – 246 p.

13. Акофф Р. От данных к мудрости [Электронный ресурс] / Рассел Акофф // Проблемы управления в социальных системах. – 2011. – Т. 2. – № 4. – С. 82 – 92. – Режим доступа : <http://elibrary.ru/download/95918252.pdf>

14. Karvalics L. Z. Transcending Knowledge Management, Shaping Knowledge Governance [Electronic resource] / László Z. Karvalics // New Research on Knowledge Management Models and Methods. – InTech Open Books, 2012. – P. 219 – 224. – Mode of access: http://cdn.intechopen.com/pdfs/33415/InTech-Transcending_knowledge_management_shaping_knowledge_governance.pdf

15. Happy Planet Index: 2012 report [Electronic resource] / Saamah Abdallah, Juliet Michaelson, Sagar Shah, Laura Stoll and Nic Marks // The New Economics Foundation. – Mode of access : <http://www.happyplanetindex.org/assets/happy-planet-index-report.pdf>

16. Антипина О. Экономическая теория счастья как направление научных исследований / О. Антипина // Вопросы экономики. – 2012. – № 2. – С. 94 – 107.

17. Leibniz G. W. On Wisdom [Electronic resource] / Gottfried Wilhelm Leibniz // Translations of Works by Gottfried Wilhelm Leibniz. – Mode of access : http://www.schillerinstitute.org/trans/trans_leibniz.html

18. Красина О. В. Развитие человеческого капитала в условиях перехода к обществу знания / О. В. Красина, И. А. Крутий // Открытое образование. – 2007. – № 1. – С. 24 – 30.

19. United Nations Development Programme (UNDP) [Electronic resource]. – New York : Oxford University Press, 2001. – 264 p. – Mode of access : http://hdr.undp.org/sites/default/files/reports/262/hdr_2001_en.pdf

REFERENCES

Aslanov, D. I., and Golubova, M. I. "Gumanisticheskie aspekty ekonomicheskogo razvitiia" [Humanistic aspects of economic development]. <http://uecs.ru/makroekonomika/item/2641-2013-12-20-07-09-07>

Akoff, R. "Ot dannykh k mudrosti" [From data to wisdom]. <http://elibrary.ru/download/95918252.pdf>

Abdallah, S., Michaelson, J., and Shah, S. "Happy Planet Index: 2012 report" <http://www.happyplanetindex.org/assets/happy-planet-index-report.pdf>

Antipina, O. "Ekonomicheskaiia teoriia schastia kak napravlenie nauchnykh issledovaniy" [Economic theory of happiness as a direction of scientific research]. *Voprosy ekonomiki*, no. 2 (2012): 94-107.

Blazi, P. "Evropeyskiy universitet – na puti k «obshchestvu mudrosti»" [European University – towards a "society of wisdom"]. http://logosbook.ru/educational_book/pb.html

DeMille, O. "A Wisdom Society". <http://www.thesocialleader.com/2011/07/wisdom-society/>

Findlay, J., and Straus, A. "The Wisdom Economy: Opportunity in the Chaos" <http://www.maverickandboutique.com/wp-content/uploads/2013/05/The-Wisdom-Economy-Opportunity-in-the-Chaos.pdf>

Goede, M. "The Wise Society: Beyond the Knowledge Economy". *Foresight. The journal of future studies, strategic thinking and policy*, vol. 3, no. 1 (2011): 36-45.

Kyslova, O. N. "Yntellektualnyi analiz dannykh v kontekste povorota k «obshchestvu mudrosty»" [Intellectual data analysis in the context of turning to «society of wisdom»]. *Metodolohiia, teoriia ta praktyka sotsiologichnoho analizu suchasnoho suspilstva* (2013): 200-208.

Krasina, O. V., and Krutiy, I. A. "Razvitie chelovecheskogo kapitala v usloviakh perekhoda k obshchestvu znaniia" [Development of human capital in the transition to a knowledge society]. *Otkrytoe obrazovanie*, no. 1 (2007): 24-30.

Laszlo, Z. Karvalics. "Transcending Knowledge Management, Shaping Knowledge Governance" http://cdn.intechopen.com/pdfs/33415/InTech-Transcending_knowledge_management_shaping_knowledge_governance.pdf

Leibniz, G. W. "On Wisdom". http://www.schillerinstitute.org/trans/trans_leibniz.html

"Obshchestvo mudrosti: istoki, potentsial i vozmozhnosti formirovaniia" [Society of wisdom: origins, potential and possibilities of forming]. <http://uzilevsky.orags.org/docs/Usilevskiy15.pdf>

Sternberg, R. J. *Wisdom, intelligence, and creativity synthesized*. New York: Cambridge University Press, 2007.

Shumakher, E. F. "Maloe prekrasno: Ekonomika, v kotoroy liudi imeiut znachenie. Karta dlia zabludivshikhsia" [Small is beautiful: Economics, in which people make the difference. Map for stray]. <http://www.samorodok.org/schum.pdf>

Targowski, A. *Cognitive Informatics and Wisdom Development: Interdisciplinary Approaches*. Hershey: IGI Global, 2011.

"United Nations Development Programme (UNDP)" http://hdr.undp.org/sites/default/files/reports/262/hdr_2001_en.pdf

Valdesuso, C. "Where is the wisdom we have lost in knowledge?" <http://www.adizes.com/articles/cval-where-wisdom.pdf>

Zeleny, M. "From knowledge to wisdom: On being informed and knowledgeable, becoming wise and ethical". *International Journal of Information technology and Decision Making*, vol. 5, no. 4 (2006): 751-762.

ХОЛІСТИЧНИЙ ПІДХІД ЕВОЛЮЦІЙНОЇ ТЕОРІЇ ЕКОНОМІКИ ЩОДО ГЕНЕЗИСУ ТНК

© 2014 РИБАЛКО Ю. С.

УДК 339.97

Рибалко Ю. С. Холістичний підхід еволюційної теорії економіки щодо генезису ТНК

Сучасний етап розвитку світового господарства характеризується формуванням глобальної моделі економічного розвитку. Еволюційна економічна теорія, покликана, у представленні її прихильників, розглядати економічний розвиток як незворотний процес наростання складності, різноманіття та продуктивності виробництва за рахунок періодично повторюваної зміни технологій, видів продукції, організацій та інститутів, як це не дивно, недостатньо вичерпно відреагувала у власному розвитку на нові виклики сучасності у формі процесів глобалізації та процесів, пов'язаних із новим типом відтворення в постіндустріальному суспільстві. У науковій статті, спираючись на основні положення еволюційної теорії економіки та емпірику сучасності, уточнено загальні та специфічні характеристики розвитку ТНК і надано вдосконалене обґрунтування періодизації еволюції ТНК. Використання холістичного підходу еволюційної теорії економіки до періодизації розвитку ТНК і проведений автором аналіз етапів становлення ТНК дозволили визначити характерні закономірності цього розвитку та висловити гіпотезу щодо ймовірності співпадіння за часовими періодами етапів розвитку ТНК з етапами розвитку світової валютної системи, а також окреслити тенденцію формування корпорацій нового покоління – мондіалізованих глобальних складно комбінованих структур.

Ключові слова: ТНК, економічна глобалізація, фінансова глобалізація, мондіалізація, світова транснаціоналізація, еволюційна теорія економіки.

Рис.: 1. **Табл.:** 2. **Бібл.:** 23.

Рибалко Юлія Сергіївна – асистент, кафедра міжнародних фінансів, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03068, Україна)

E-mail: yuliyarybalko@ukr.net

УДК 339.97

UDC 339.97

Рыбалко Ю. С. Холлистический подход эволюционной теории к генезису ТНК

Развитие мирового хозяйства на современном этапе характеризуется формированием глобальной модели экономического развития. Эволюционная экономическая теория, с точки зрения ее сторонников, рассматривает экономическое развитие как необратимый процесс роста сложности, разнообразия и продуктивности производства за счет периодического повторения смены технологий, видов продукции, организаций и институтов, как это не удивительно, в своем развитии недостаточно исчерпывающе отреагировала на вызовы современности в форме глобализации и процессов, вызванных новым типом воспроизводства в постиндустриальном обществе. В научной статье, опираясь на основные положения эволюционной теории экономики и эмпирику современности, уточнены общие и специфические характеристики развития ТНК и представлено усовершенствованное обоснование периодизации эволюции ТНК. Холлистический подход эволюционной теории экономики к периодизации развития ТНК и проведенный автором анализ этапов становления ТНК дали возможность определить характерные закономерности этого развития и сформулировать гипотезу о вероятности совпадения этапов развития ТНК и этапов развития мировой валютной системы в разрезе временных периодов, а также очертить тенденцию формирования корпораций нового поколения – мондиализированных глобальных сложнокомбинированных структур.

Ключевые слова: ТНК, экономическая глобализация, финансовая глобализация, мировая транснационализация, мондиализация, эволюционная теория экономики.

Рис.: 1. **Табл.:** 2. **Библ.:** 23.

Рыбалко Юлия Сергеевна – ассистент, кафедра международных финансов, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана (пр. Победы, 54/1, Киев, 03068, Украина)

E-mail: yuliyarybalko@ukr.net

Rybalko Yu. S. Holistic Approach of the Evolution Theory to TNC Genesis

Development of the world economy at the modern stage is characterised with formation of the global model of economic development. Economic evolution theory, from the point of view of its supporters, considers economic development as an irreversible process of growth of complexity, variability and productivity of production by means of periodical repetition of replacement of technologies, types of products, organisations and institutes, quite surprisingly, insufficiently exhaustively reacted in its development on modern challenges in the form of globalisation and processes caused by a new type of reproduction in the post-industrial society. The article, based on main provisions of the economic evolution theory and modern empiricism, specifies general and specific characteristics of development of trans-national corporations (TNC) and provides an improved justification of periodisation of the TNC evolution. The holistic approach of the economic evolution theory to periodisation of the TNC development and the author's analysis of stages of establishment of TNC give a possibility to identify specific regularities of this development and formulate the hypothesis on probability of coincidence of stages of TNC development and stages of development of the world currency system in the context of time periods, and also to mark out the tendency of formation of corporations of a new generation – mondialised global compositely combined structures.

Key words: TNC, economic globalisation, financial globalisation, world transnationalisation, mondialisation, economic evolution theory

Pic.: 1. **Tabl.:** 2. **Bibl.:** 23.

Rybalko Yuliia S. – Assistant, Department of International Finance, Kyiv National Economic University named after. V. Getman (pr. Peremogy, 54/1, Kyiv, 03068, Ukraine)

E-mail: yuliyarybalko@ukr.net

Сучасний етап розвитку світового господарства характеризується формуванням глобальної моделі економічного розвитку. Економічна глобалізація є якісно новим етапом еволюційного розвитку інтернаціоналізації господарського життя, відмінними рисами якого є інтернаціоналізація виробництва та науково-технічного прогресу на базі транснаціональних корпорацій (ТНК), їх численних зв'язків та альянсів, сучасної інформаційної революції, яка супроводжується формуванням світової мере-

жі міжнародних фінансових ринків [1]. Еволюційна економічна теорія покликана, у представленні її прихильників, розглядати економічний розвиток як незворотний процес наростання складності, різноманіття та продуктивності виробництва за рахунок періодично повторюваної зміни технологій, видів продукції, організацій та інститутів [2], як це не дивно, недостатньо вичерпно відреагувала у власному розвитку на нові виклики сучасності у формі процесів глобалізації та процесів, пов'язаних з новим типом відтворення в умовах інформаційно-індустріального суспільства.

Ідеї еволюційної економіки сучасні дослідники пов'язують з ретроспективою у декілька століть та знаходять у теоріях Й. Шумпетера (Schumpeter J., 1911), А. Сміта (Smith A., 1959), Ч. Дарвіна (Darwin Ch., 1859). Із сучасних економістів значну роль у розвитку основних понять і ідей еволюційної економіки зіграли Р. Нельсон (Nelson R., 1982), С. Уінтер (Winter S., 1982), В. Маєвський та представник еволюційно-інституційного напрямку Д. Норт (North D., 1994).

Проблеми дослідження економічної природи ТНК і теоретичних передумов розробки сучасної концепції ТНК глибоко розкриті у працях багатьох вітчизняних науковців, зокрема: Д. Гуртова, Д. Лук'яненко, Т. Орехової, О. Рогача, В. Рокочі, Л. Руденко-Сударевої, С. Якубовського та інших вчених. Вагомий внесок щодо різноманітності теоретичних підходів до аналізу сутності ТНК зробили зарубіжні науковці, зокрема К. Акамацу (Akamatsu K., 1935), П. Бакклі (Buckley P., 1976, 1985), Р. Верном (Vernon R., 1979), М. Вілкінс (Wilkins M., 1970), Волне (Vahlne JE., 1977, 1990), Е. Грехем (Graham E., 1975), Дж. Даннінг (Dunning J., 1981), Дж. Йохансон (Johanson J., 1977), Р. Кейвз (Caves R., 1982), Ч. Кіндбергер (Kindleberger Ch., 1975), М. Кассон (Kasson M., 1976, 1985), Р. Коуз (Coase R., 1937), Ф. Нікербоккер (Knickerbocker F., 1973), Р. Ньюфармер (Newfarmer R., 1985), Х. Перлмуттер (Perlmutter H., 1972), М. Портер (Porter M., 1990), Д. Стопфорд (Storford J., 1972), С. Хаймер (Hymer S., 1960), Я Ло (Ya. Lou, 2007), Р. Тунг (Tung R., 2007), Р. Рамамурті (Ramamurti R., 2010), К. Калотай (Kalotay K., 2010), Дж. Метьюз (Mathews J., 2000), А. Кузнецов та інші.

Мета статті – спираючись на основні положення еволюційної теорії економіки та емпірику сучасності уточнити загальні та специфічні характеристики розвитку ТНК і надати удосконалене обґрунтування періодизації еволюції ТНК.

Сучасний етап розвитку світового господарства характеризується формуванням глобальної моделі економічного розвитку. Основний тренд сучасного глобального розвитку обумовлений інноваційними стратегіями діяльності його головних економічних суб'єктів – ТНК. Сьогодні транснаціональний компонент економічної глобалізації стає не тільки очевидним (саме ТНК були і є основними носіями глобальних мотивацій і дій; 75% світового ВВП виробляють 300 ТНК), але й системоутворюючим, через внутрішні і міжкорпоративні зв'язки та операції глобального бізнесу, які мають власні мотивації, принципи та етику, ігнорують традиційні національні та регіональні інтереси [3].

Зростання ролі ТНК у процесі інтернаціоналізації господарської діяльності призвело до формування ієрархії дефініцій «ТНК» і теорій транснаціоналізації. Слід зазначити, що визначення та теоретичні підходи до становлення ТНК, розроблені як у межах міжнародних організацій, економічних шкіл, так і окремими дослідниками, не суперечать одне одному.

На нашу думку, найбільш узагальнюючу та сучасну дефініцію ТНК надає професор Л. Руденко-Сударева: «ТНК – це група компаній, які не тільки знаходяться і функціонують в різних країнах, контролюються штаб-квартирою, яка розташована в одній конкретній країні; керуються загальною стратегією і скоординованою політикою; мають певні масштаби міжнародної діяльності, але й реалізують єдину бізнес-ідеологію із синтезом філософії волюнтаризму, прагматизму і лібералізму; втручаються у міжнародні політичні процеси, являючи собою їх нові суб'єкти; мають уніфіковану корпоративну систему бухгалтерського обліку і звітності» [4].

Складність і багатогранність сучасних ТНК, динамічність і модифікація багатьох сторін їхньої діяльності зумовили різні теоретичні підходи до аналізу їх становлення. Дослідження еволюції наукових пошуків засвідчило широке різноманіття теоретичних поглядів на змістовну сутність і характеристики ТНК, їх формування та трансформацію. Концептуальне вивчення ідей економістів різних економічних шкіл і напрямів показало, що розвиток ринкових суб'єктів економіки у різних соціально-економічних формаціях і в різні історичні періоди має свою специфіку, зумовлену динамікою економічних, технологічних та інституційних факторів та зміною реакції ринку на державне регулювання. Узагальнення теоретичних підходів до проблеми виникнення та становлення ТНК наведено в *табл. 1*.

Дослідивши теоретичні моделі та концепції, які пояснюють сутність, причини виникнення та еволюцію досліджуваних процесів, нами виявлено обмеженість більшості теоретичних підходів, що панували раніше, до аналізу транснаціоналізації світової економіки. Тому ми цілком погоджуємося з професором Л. Руденко-Сударевою, що «найбільш реалістично, із сучасної точки зору, процес появи і еволюції ТНК описують такі підходи: концепція інтернаціоналізаційного процесу; концепція конкурентних переваг; концепція інтернаціоналізації економічних зв'язків» [5].

Отже, поточні парадигми становлення ТНК не повністю враховують характеристики сучасних ТНК, які постійно змінюються в умовах нестабільного глобального бізнес-середовища, що, у свою чергу, впливає на активність транснаціонального капіталу на глобальних фінансових ринках. Це обумовлює необхідність проведення нових досліджень важливих закономірностей, особливостей та проблем динамізуючих зміни розвитку ТНК.

Холістичний підхід до аналізу економічного середовища відображає генезу еволюційної теорії економіки, яка втілює в собі ідеї та принципи кібернетики, теорії систем та інших теоретичних і філософсько-методологічних концепцій. Незважаючи на те, що еволюційна теорія економіки на сьогодні досить широко використовується у науковій літературі, публіцистиці, політиці вона не знайшла свого відображення у еволюції ТНК, як інституційного суб'єкта глобальної економіки.

Відповідно до засад еволюційної теорії будь-який суб'єкт економіки є результатом впливу нескінченної сукупності культурних, політичних, економічних, природних та інших факторів. Таким чином будь-який суб'єкт економіки тісно пов'язаний причинно-наслідковими зв'язками з зовнішнім середовищем.

Необхідність виявлення етапів розвитку корпорацій крізь призму енвайронментальних чинників стали основною причиною вибору холістичного підходу еволюційної теорії економіки до розгляду ТНК. На нашу думку, він дає можливість по новому поглянути на еволюцію ТНК, шляхом розширення предмета теоретичного аналізу та за рахунок включення до нього факторів, які досі недостатньо враховувалися.

Більшість послідовників теорії і практики міжнародного бізнесу визначають стадійний характер процесу інтернаціоналізації фірми. Так Р.Гріффіна (Griffin R., 2010) і М. Пастей (Pustay M., 2010) виокремлюють п'ять етапів розвитку ТНК [8]. До визначальних факторів етапізації вони відносять: обсяг зовнішньої торгівлі, Першу і Другу світові війни, світові економічні кризи, промислово-технічну революцію та ін.

Еволюція теоретичних підходів до становлення ТНК та їх практична імплементація

Період	Емпірична база	Теорія / Автор	Суть теорії	Можливе практичне застосування
1	2	3	4	5
Кінець 1950 – середина 1970 рр.	ТНК США та Великобританії	Концепція поєднання переваг фірм-інвесторів і країн-реципієнтів (Дж. Даннінг) Теорія монополістичних переваг (ринкових імперфекцій) (С. Хаймер, Ч. Кіндленбергер, Е. Чемберлін) Теорія ЖЦП (Р. Вернон) Технологічна концепція (Дж. Гелбрейт) Теорія зростання фірми (Е. Пенроуз)	Інвестор-монополіст вкладає капітал в іноземні підприємства для стримування конкуренції й захисту своєї конкурентоспроможності ТНК використовують недосконалість ринку, маючи переваги щодо факторів виробництва та економії на масштабах та особливий вид конкуренції, виділяючи свій товар в особливу групу шляхом відносно невисоких витрат на рекламу, маркетинг Будь-який товар проходить життєвий цикл, який складається зі стадій. Пояснює причини переносу виробництва за межі країни базування Розвиток ТНК за рахунок максимізації обсягів продажів у приймаючій країні Визначає фірму як сукупність ресурсів, які координуються менеджером з метою формування прибутку шляхом безпосереднього продажу товарів та послуг на ринку	Пояснює мотиви та умови для активізації процесів залучення іноземних капіталів Пояснює географію експорту ПІІ. Пояснює конкурентоспроможність ТНК та їх стратегії інтернаціоналізації. Використовувалася для вивчення факторів, які сприяють розвитку ТНК в країні базування та іноземних ринках Вивчення і моніторинг на глобальному рівні життєвого циклу окремих товарних груп, галузей і технологій. Дозволяє спрогнозувати пріоритети ПІІ і стратегічні галузі капіталовкладень Демонструє орієнтацію діяльності сучасних зрілих ТНК на високі темпи зростання виробництва, що відповідає інтересам суспільства Містить пояснення внутрішнього росту, яке доповнює існуючі теорії, у т. ч. концепцію Хаймера і пояснює процес генерування внутрішніх конкурентних переваг, специфічних для фірми. Пояснює напрями експансії ТНК. Демонструє вплив фінансової та технологічної допомоги іноземних ТНК на прискорення економічного прогресу у країнах, що розвиваються Використання поняття «психологічна дистанція» дає можливість осмислити та, за необхідності, виміряти культурну дистанцію між країнами і ринками Допомагає змодельовати переміщення активів ТНК за кордон з метою стримування їхньої можливої експансії в країні базування Використовується для аналізу мотивації фінансово потужних компаній однакового рівня економічного розвитку. Може бути використана для відбору корпорацій, які вже проникли на даний ринок
Початок 1970 – середина 1980 років	ТНК з Японії і Європейських країн	Теорія наздоганяючого циклу (К. Акамацу, К. Коджима, Т. Озава) Упсальська модель інтернаціоналізації фірми Дж. Йохансон, Волне Теорія олігополістичного захисту (Нікербокер)	К. Коджима та Т. Озава модифікували модель і додали до парадигми «летячих гусей». К. Акамацу – фактор ПІІ та ТНК. Пояснює розвиток економік що розвиваються та деталізує часовий плин процесів переслідування лідерів У міру набуття досвіду фірма має тенденцію до інтенсифікації своєї прихильності до іноземних ринків Розвиток ТНК як гонитва за лідерством (серед ТНК)	
		Концепція захисного інвестування (Е. Грехем)	Пришвидшене інтернаціоналізація, як захист від іноземних конкурентів на домашніх ринках. Пояснює транснаціональну експансію європейських ТНК на американський ринок	

ЕКОНОМІКА ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ

Закінчення табл. 1

1	2	3	4	5
Кінець 1970 – початок 1990 рр.	Комплексний аналіз ТНК розвинених країн	Теорія інтернаціоналізації (П. Бакклі, М. Кассон, Дж. Йохансон) Еклектична теорія (Дж. Даннінг) Теорія Хекшера-Оліна. Теорія порівняльної вартості робочої сили П. Самуельсона. Парадокс Леонтєва Теорія «міжнародного бізнесу» (П. Бакклі, Р. Кейвз) Концепція внутрішньої фірмової централізації (М. Тейлор, Н. Тріфт) Теорія дисбалансів (Х.-Ч. Мун)	Основною конкурентною перевагою ТНК є інтер-нальна структура, за якою власні ноу-хау не досяжні конкурентам. Внутрішня структура ТНК розглядається як альтернативний ринок Викремлення трьох груп факторів (OLI), що визначають транс-націоналізацію та обсяг іноземних активів Обґрунтовує ефективність переміщення факторів виробництва між країнами. Вперше поставив під сумнів об'єктивність теорії Хекшера – Оліна – Самуельсона	Дозволяє оцінити ступінь об'єднання усіх технологій і ноу-хау в середині ТНК та ефект від використання трансфертних цін Вивчення мотивів ПІІ в системі переваг ТНК Використовується при аналізі причин міграції інвестиційних товарів Аналіз внутрішньої корпоративної структури ТНК
Середина 1990 рр.	ТНК з обраних країн, що розвиваються	Концепція «мобілізаційних факторів ПІІ» (А. Кузнецов)	Пояснює внутрішні та між фірмові зв'язки в організаційній структурі ТНК, відмічає існування ядра та периферії Представлений ряд «нетрадиційних» факторів для пояснення ПІІ Конкретизація еkleктичної парадигми – виділення четвертого фактора транснаціоналізації – країни походження ТНК	Дозволяє ефективніше будувати внутрішні зв'язки між елементами організаційної структури ТНК Дає можливість виявити найбільш ватомі складові державної політики щодо регулювання експорту ПІІ Доповнює OLI-модель та пояснює поведінку та динаміку розвитку російських ТНК та може використовуватися для аналізу ТНК з схожих за розвитком країн
2000-ні рр.	Комплексний аналіз ТНК з країн, що розвиваються та пострадянських країн	Ідея про різні стадії розвитку ТНК (Р. Рамамурті) Модель «трампліну» («springboard model») Я. Ло, Р. Тунг LLL-модель (Дж. Метьюз)	Нова концепція інтернаціоналізації бізнесу, яка враховує наявність особливих «мобілізаційних факторів» прямого інвестування, зокрема, регіональної інтеграції Виділяє три стадії розвитку ТНК: дитинство, юність, зрілість Міжнародна експансія як засіб отримання стратегічних ресурсів, нових можливостей і «трамплін» для досягнення успіху як в країні-базування так і на глобальному ринку	Пояснює залежність ступеня транснаціоналізації ТНК від наявності в країні базування спеціальних «мобілізаційних факторів». Використовується для оцінки потенціалу експорту капіталу ТНК; для пояснення масштабів ПІІ окремої країни Дозволяє переосмислити та поглибити розуміння ранньої стадії інтернаціоналізації компанії Пояснює поведінку та динаміку розвитку ТНК схожих за розвитком країн. Пояснює властивість комплексно використовувати власні компетенції і нові можливості на глобальному ринку Доповнює OLI-модель і дає розуміння стратегічних детермінант ТНК з даної групи та схожих за розвитком країн. Пояснює феномен прискореної інтернаціоналізації компанії

Джерело: складено автором самостійно на основі [9 – 23].

На нашу думку, каталізатором глобальних трансформацій є активність транснаціонального капіталу на глобальних фінансових ринках, тому еволюцію розвитку ТНК також доцільно розглядати в контексті процесів танснаціоналізації, суцільної глобалізації та фінансової глобалізації (рис. 1).

Аналіз графічної моделі динаміки індексів світової транснаціоналізації, фінансової глобалізації та суцільної глобалізації дає підставу виявити відрізки їх зростання та спаду, які автори дослідження – О. Мозговий, Л. Руденко-Сударева і Д. Гуртов, пояснюють кризовими явищами і після кризовим розвитком економік країн світу. Зосередження уваги на окремих ділянках графіку уможливує виявлення функцій ТНК у глобальному просторі фінансових ринків, дозволяє визначити перспективні орієнтири у русі транснаціонального капіталу світових корпорацій і поглиблення фінансової взаємодії останніх зі світовою економічною спільнотою [6].

Також зосередження уваги на окремих ділянках графіку дозволило нам висловити гіпотезу щодо ймовірності співпадіння за часовими періодами етапів розвитку ТНК з етапами розвитку світової валютної системи (табл. 2).

Проведений нами аналіз етапів становлення ТНК дозволив виявити характерні закономірності цього розвитку: розвиток ТНК відбувається синхронно з розвитком світової валютної та фінансової системи; необхідною умовою розвитку ТНК є доступ до фінансових ресурсів; швидке зростання ТНК обумовлене лібералізацією міжнародних фінансових операцій.

Рівень транснаціоналізації, характерний для перших трьох етапів розвитку ТНК, визначається об'єктивними умовами – альтернативним використанням відходів, виробничих потужностей, торгово-комерційної мережі та тіс-

но пов'язаний з фінансовими можливостями традиційного виробництва. Підтвердженням цьому є поведінка кривої індексу світової транснаціоналізації (див. рис. 1), яка доводить сутнісну видозміну основовизначальної функції капіталу від виключно ресурсозабезпечуючої до повноцінної основи подальшого функціонування ТНК [6].

Відмінність наступних етапів транснаціоналізації полягає в зменшенні ролі основного виробництва, яка не обмежувалася експансією у власні або пов'язані галузі і супроводжувалася повним відривом фінансових інтересів від інтересів виробництва. У міру розвитку як ТНК, так і власне транснаціоналізації одержання прибутку досягається шляхом розширення можливостей міграції капіталів за межі галузі, регіону, національної економіки.

Отже, причиною кожного нового етапу еволюції ТНК є модифікація комбінації факторів або інновацій, які включають не лише зміну етапів еволюції світової валютної системи, технічні нововведення, але й організаційні, управлінські та маркетингові інновації, нові ринки, нові ресурси, фінансові інновації та нові комбінації вище зазначених ресурсів.

Характеристики ТНК досить швидко змінюються в процесі еволюції міжнародних економічних відносин, про що свідчить скорочення кожного нового етапу розвитку. За останні два десятиліття в їх діяльності відбулися глибокі якісні зміни. Так, менеджмент сучасних глобальних корпорацій відрізняється: безпрецедентними масштабами програм, проектів та операцій транснаціонального характеру; процедурами ініціювання розробки та реалізації рішень рамках гнучких структур, переважно мережевого характеру; демократично-координуючим управлінням у середовищі крос-культурного стилю поведінки; креативністю з реаліза-

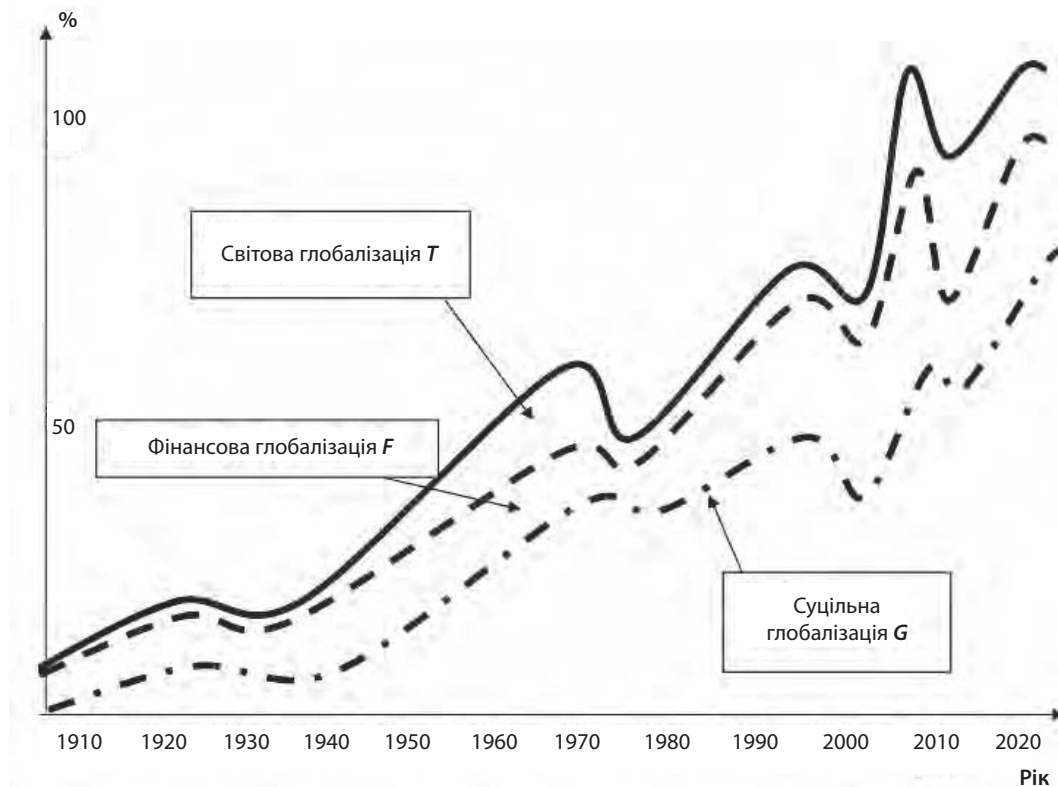

Рис. 1. Розвиток світової транснаціоналізації, фінансової глобалізації та суцільної глобалізації за період 1910-2020 роки [6, с. 43]

Етапізація розвитку ТНК

Період / Часові рамки, роки	Етап еволюції ТНК	Етап розвитку світової валютної системи
Перший 1900 – 1928	Формування	Паризька валютна система золотовалютного стандарту
Другий 1929 – 1945	Становлення	Генуезька валютна система
Третій 1946 – 1972	Розвиток	Бреттон-Вудська валютна система
Четвертий 1973 – 1985	Процвітання	Ямайська валютна система (Моновалютна – доларова)
П'ятий 1985 – 2000	Глобалізація	Ямайська валютна система. Європейська валютна система
Шостий, сучасний	Метакорпоративізація	Ямайська валютна система (Бівалютна – євро-доларова)
Сьомий	Мондіалізація	Валютний поліцентризм – формування нових регіональних валютних систем

Джерело: складено автором самостійно на основі [8].

цією лідерських амбіцій і стратегій в найбільш перспективних та прибуткових сегментах ринку; активною цілеспрямованою підтримкою глобального бренду; обов'язковим врахуванням геополітичної кон'юнктури [3].

На нашу думку, сьогодні доцільно говорити про ТНК нового покоління, для яких характерною рисою є схильність до агресивної експансії, поглинань, жорсткого суперництва та віртуалізації. Стратегії, система управління, організаційна структура таких ТНК набувають більш політизованого, глобального, інтегрованого характеру. Поступово перетворюючись у мондіалізовані глобальні структури, втрачаючи фізичні та правові характеристики, корпоративну культуру, вони намагаються зберегти свої національні особливості.

ВИСНОВКИ

Таким чином, існує значна кількість різноманітних теоретичних підходів до еволюції ТНК у світовій економіці з боку вітчизняних і зарубіжних науковців. Та ці погляди є неоднозначними, що сприяло використанню у дослідженні холістичного підходу еволюційної теорії економіки щодо дослідження генезису ТНК. Еволюційна теорія економіки розглядає об'єкт дослідження цілісно – як сукупність різних зв'язків, відносин і впливів, що враховує природу сучасного покоління ТНК.

У процесі еволюції вигляд ТНК суттєво змінився. Вони перетворилися з монополій, орієнтованих переважно на національні ринки, у великі складнокомбіновані структури, діяльність яких стрімко глобалізується та мондіалізується. Проведений автором аналіз етапів становлення ТНК дозволив виявити характерні закономірності цього розвитку та висловити гіпотезу щодо ймовірності співпадіння за часовими періодами етапів розвитку ТНК з етапами розвитку світової валютної системи. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Слепова В. А. Международный финансовый рынок : учеб. пособие / Под ред. д-ра эк. наук, проф. В. А. Слепова, д-ра эк. наук, проф. Е. А. Звоновой. – М. : Магистр, 2007. – 543 с.
2. Маевский В. Эволюционная теория и технологический прогресс / В. Маевский // Вопросы экономики. – 2001. – № 1. – С. 4 – 16.
3. Глобальное экономическое развитие: тенденции, асимметрии, регулирование : монография / [Д. Лукьяненко, В. Колесов, Я. Столярчук и др.]; под науч. ред. профессоров Д. Лукьяненко, А. Поручника, В. Колесова. – К. : КНЭУ, 2013. – 446 с.
4. Руденко Л. В. Методологія дослідження та бізнес-моделі розвитку транснаціональних корпорацій : автореф. дис.

док. ек. наук: спец. 08.05.01 «Світове господарство і міжнародні економічні відносини» / Л. В. Руденко. – К. : КНЕУ, 2004. – 13 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://librar.org.ua/sections_load.php?s=business_economic_science&id=2707

5. Руденко Л. В. Управління потоками капіталів у сучасній бізнес-моделі функціонування транснаціональних корпорацій : монографія / Л. В. Руденко. – К. : Кондор, 2004. – С. 480.

6. Руденко-Сударєва Л. В. Методика економічної оцінки глобальних процесів / Л. Руденко-Сударєва, О. М. Мозковий, Д. О. Гуртов ; за ред. д. е. н. Л. В. Руденко-Сударєвої. – К. : КП «Редакція», 2010. – 192 с.

7. Dictionnaire de la Mondialisation. Paris, 2001. – P. 210.

8. Гриффин Р. Международный бизнес. – 5-е изд. / Р. Гриффин, М. Пастей / Пер. с англ. под ред. А. Г. Медведева. – СПб. : Питер, 2010.

9. Кузнецов А. Российские прямые инвестиции в странах СНГ / А. Кузнецов // Международные процессы. – 2012. – Май – Август. Том 10. – № 2(29). – С. 19 – 30.

10. Akamatsu K. A historical pattern of economic growth in developing countries / K. Akamatsu // Journal of Developing Economies, 1(1) : 3 – 25, March – August. – 1962.

11. Dunning, J. H., 1981. Explaining the international direct investment position of countries: Towards a dynamic or developmental approach / J. H. Dunning // Review of World Economics, Volume 117, Number 1, 30 – 64.

12. Kindleberger Ch. The Theory of Direct Investment / Ch. Kindleberger // International Trade and Finance. – London, 1975.

13. Vernon R. The Product Cycle Hypothesis in New International Environment / R. Vernon // Oxford Bulletin of Economics and Statistics. – 1979.

14. Caves R. E. Multinational Enterprise and Economic Analysis / Caves R. E. Cambridge : Cambridge University Press – 1982. – 322 p.

15. Buckley P. J. The economic theory of the multinational enterprises / P. J. Buckley, M. C. Casson. – London : Macmillan, 1985.

16. Wilkins M. The Maturing of Multinational Enterprise / M. Wilkins // American Business Abroad from 1914 to 1970. – Cambridge, 1974.

17. Knickerbocker, F. Oligopolistic reaction and multinational enterprise / F. Knickerbocker. – Boston, Mass. : Graduate School of Business Administration, Harvard. – 1973.

18. Johanson J. The Internationalization process of the firm – a model of knowledge development and increasing foreign market commitments / J. Johanson, J. E. Vahlne // Journal of International Business Studies, 8(1) : 23 – 31. – 1977.

19. Graham E. M. Oligopolistic imitation and European direct investment in the United States, D. B. A. / E. M. Graham / Dissertation, Harvard University, unpublished. – 1975.

20. Luo, Ya. & Tung, R. L. International expansion of emerging market enterprises: A springboard perspective / Ya. Luo, R. L. Tung // *Journal of International Business Studies*, vol. 38. – 2007. P. 481 – 498.

21. Kalotay, K. The future of Russian outward foreign direct investment and the eclectic paradigm: What changes after the crisis of 2008-2009? / K. Kalotay // *Competitio (University of Debrecen)*, Vol. 9, No. 1. – June 2010, pp. 31 – 54.

22. Mathews J. A. Accelerated Internationalisation for the Periphery / J. A. Mathews // Paper Read at European International Business Association Annual Conference, Maastricht in September – 2000.

23. Ramamurti, R. Developing Countries and MNEs: extending and enriching the research agenda / R. Ramamurti // *Journal of International Business Studies*, Vol. 35. – 2010., pp. 277 – 283.

REFERENCES

Akamatsu, K. "A historical pattern of economic growth in developing countries". *Journal of Developing Economies*, no. 1 (1) (1962): 3-25.

Buckley, P. J., and Casson, M. C. *The economic theory of the multinational enterprisers*. London: Macmillan, 1985.

Caves, R. E. *Multinational Enterprise and Economic Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press, 1982.

Dictionnaire de la Mondialisation. Paris, 2001.

Dunning, J. H. "Explaining the international direct investment position of countries: Towards a dynamic or developmental approach", vol. 117, no. 1 (1981): 30-64.

Griffin, R., and Pастey, M. *Mezhdunarodnyy biznes*. St. Petersburg: Piter, 2010.

Graham, E. M. "Oligopolistic imitation and European direct investment in the United States, D. B. A." *Dissertation, Harvard University, unpublished*, 1975.

Johanson, J., and Vahlne, J. E. "The Internationalization process of the firm – a model of knowledge development and increasing foreign market commitments". *Journal of International Business Studies*, no. 8 (1) (1977): 23-31.

Kuznetsov, A. "Rossiyskie priamye investitsii v stranakh SNG" [Russian direct investments in the CIS countries]. *Mezhdunarodnye protsessy*, vol. 10, no. 2 (29) (2012): 19-30.

Kindleberger, Ch. *The Theory of Direct Investment*. London: International Trade and Finance, 1975.

Knickerbocker, F. *Oligopolistic reaction and multinational enterprise*. Boston; Mass. : Graduate School of Business Administration; Harvard, 1973.

Kalotay, K. "The future of Russian outward foreign direct investment and the eclectic paradigm: What changes after the crisis of 2008-2009?". *Competitio (University of Debrecen)*, vol. 9, no. 1: 31-54.

Lukianenko, D., Kolesov, V., and Stoliarchuk, Ya. *Globalnoe ekonomicheskoe razvitie: tendentsii, asimmetrii, regulirovanie* [Global economic development trends, asymmetry regulation]. Kyiv: KNEU, 2013.

Luo, Ya., and Tung, R. L. "International expansion of emerging market enterprises: A springboard perspective". *Journal of International Business Studies*, vol. 38 (2007): 481-498.

Maevskiy, V. "Evolutsionnaia teoriia i tekhnologicheskii progress" [Evolutionary theory and technological progress]. *Voprosy ekonomiki*, no. 1 (2001): 4-16.

Mathews, J. A. "Accelerated Internationalisation for the Periphery". *Paper Read at European International Business Association Annual Conference*, 2000.

Rudenko, L. V. *Upravlinnia potokamy kapitaliv u suchasniy biznes-modeli funktsionuvannia transnatsionalnykh korporatsii* [Managing Capital Flows in the modern business model of transnational corporations]. Kyiv: Kondor, 2004.

Rudenko-Sudarieva, L., Mozkovi, O. M., and Hurto, D. O. *Metodyka ekonomichnoi otsinky hlobalnykh protsesiv* [Methods of economic evaluation of global processes]. Kyiv: Redaktsiia, 2010.

Rudenko, L. V. "Metodolohiia doslidzhennia ta biznes-modeli rozvytku transnatsionalnykh korporatsii" [Research methodology and business model of transnational corporations]. http://librar.org.ua/sections_load.php?s=business_economic_science&id=2707

Ramamurti, R. "Developing Countries and MNEs: extending and enriching the research agenda". *Journal of International Business Studies*, vol. 35 (2010): 277-283.

Slepova, V. A. *Mezhdunarodnyy finansovyy rynek* [The international financial market]. Moscow: Magistr, 2007.

Vernon, R. "The Product Cycle Hypothesis in New International Environment". *Oxford Bulletin of Economics and Statistics* (1979).

Wilkins, M. "The Maturing of Multinational Enterprise". In *American Business Abroad from 1914 to 1970*. Cambridge, 1974.

МІСЦЕ І РОЛЬ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ У ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

© 2014 КАЛЕТНИК Г. М., ПЧЕЛЯНСЬКА Г. О.

УДК 338.439.02:338.2

Калетник Г. М., Пчелянська Г. О. Місце і роль продовольчої безпеки у формування економічної безпеки України

Мета статті полягає в дослідженні місця і ролі продовольчої безпеки у формуванні економічної безпеки України. Аналізуючи наукові праці учених, у статті було розглянуто сутність, рівні та складові елементи економічної безпеки України. У результаті дослідження було розкрито сутність економічної безпеки домогосподарств, підприємств і держави, а також визначено їх взаємозв'язок і вплив на національну економічну безпеку. Розглянуто економічну безпеку в трьох аспектах: як стан, як процес і як систему. Досліджено зміст продовольчої безпеки та роль агропродовольчого комплексу в її формуванні, а також визначено роль агропродовольчого комплексу в економіці держави. Розглянуто основні індикатори, що визначають продовольчу безпеку на рівнях домогосподарств і регіону та держави, визначено їх вплив на формування економічної безпеки домогосподарств і регіону та держави. Запропоновано напрями забезпечення продовольчої безпеки, а отже, і економічної безпеки держави.

Ключові слова: економічна безпека, продовольча безпека, національні економічні інтереси, агропродовольчий комплекс

Рис.: 2. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 9.

Калетник Григорій Миколайович – доктор економічних наук, професор, академік НАН України, завідувач кафедри, кафедра менеджменту альтернативних джерел енергії, Вінницький національний аграрний університет (вул. Сонячна, 3, Вінниця, 21008, Україна)

E-mail: kaletnik_g_m@mail.ru

Пчелянська Галина Олегівна – кандидат економічних наук, доцент, вчений секретар, Вінницький національний аграрний університет (вул. Сонячна, 3, Вінниця, 21008, Україна)

E-mail: galina.vnau@gmail.com

УДК 338.439.02:338.2

UDC 338.439.02:338.2

Калетник Г. М., Пчелянская Г. О. Место и роль продовольственной безопасности в формировании экономической безопасности

Цель статьи заключается в исследовании места и роли продовольственной безопасности в формировании экономической безопасности Украины. Анализируя научные труды ученых, в статье были рассмотрены сущность, уровни и составные элементы экономической безопасности Украины. В результате исследования авторами была раскрыта сущность экономической безопасности домохозяйства, предприятия и государства, а также определена их взаимосвязь и влияние на национальную экономическую безопасность. Рассмотрена экономическая безопасность в трех аспектах: как состояние, как процесс и как система. Исследована сущность продовольственной безопасности и определена роль агропродовольственного комплекса в её формировании, а также установлена роль агропродовольственного комплекса в экономике государства. Рассмотрены основные индикаторы, определяющие продовольственную безопасность на уровнях домохозяйств, регионов и государства, установлено их влияние на формирование экономической безопасности домохозяйств, регионов и государства. Предложены направления обеспечения продовольственной безопасности, а значит, и экономической безопасности государства.

Ключевые слова: экономическая безопасность, продовольственная безопасность, национальные экономические интересы, агропродовольственный комплекс

Рис.: 2. **Табл.:** 1. **Библ.:** 9.

Калетник Григорий Николаевич – доктор экономических наук, профессор, академик НАН Украины, заведующий кафедрой, кафедра менеджмента альтернативных источников энергии, Винницкий национальный аграрный университет (ул. Солнечная, 3, Винница, 21008, Украина)

E-mail: kaletnik_g_m@mail.ru

Пчелянская Галина Олеговна – кандидат экономических наук, доцент, ученый секретарь, Винницкий национальный аграрный университет (ул. Солнечная, 3, Винница, 21008, Украина)

E-mail: galina.vnau@gmail.com

Kaletnik H. M., Pchelianska H. O. Place and Role of Food Security in Formation of Economic Security

The goal of the article lies in the study of the place and role of food security in formation of economic security of Ukraine. Analysing scientific works of scientists, the article considers the essence, levels and components of economic security of Ukraine. In the result of the study the authors reveal the essence of economic security of a household, enterprise and state and also identifies their interrelation and impact on the national economic security. The article considers economic security in three aspects: state, process and system. It studies the essence of food security and identifies the role of the agro-food complex in its formation and also establishes the role of the agro-food complex in the state economy. It considers main indicators that identify food security at the households, regions and state levels and identifies their impact on formation of economic security of households, regions and state. It offers directions of ensuring food security and, consequently, economic security of the state.

Key words: economic security, food security, national economic interests, agro-food complex.

Pic.: 2. **Tabl.:** 1. **Bibl.:** 9.

Kaletnik Hryhorii M. – Doctor of Science (Economics), Professor, Academician of NAS of Ukraine, Head of the Department, Department of Management of alternative energy sources, (vul. Sonyachna, 3, 21008, Ukraine)

E-mail: kaletnik_g_m@mail.ru

Pchelianska Halyna O. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Academic secretary, (vul. Sonyachna, 3, 21008, Ukraine)

E-mail: galina.vnau@gmail.com

Сучасні виклики розвитку суспільства, такі як глобалізація, швидка зміна попиту та технологій, виснажливість природних ресурсів, забрудненість навколишнього середовища, продовольча проблема вимагають рішучих дій для забезпечення національних інтересів, а отже – і національної безпеки України. У формуванні національної безпеки країни чільне місце посідає забезпечення економічної безпеки як фактора стабілізації та розвитку вітчизняної економіки. Тому в сучасних нестабільних умо-

вах, коли одні фінансові кризи змінюють інші, забезпечення стійкості вітчизняної економіки виступає важливим і актуальним завданням наукових досліджень.

Теоретико-методологічні аспекти забезпечення економічної безпеки знаходили своє відображення в працях В. М. Гейця, І. І. Лукінова, Г. А. Пастернак-Таранушенка, О. М. Вакульчика, В. А. Предборського, О. С. Шнипка та ін. Формування продовольчої безпеки досліджували П. Т. Саблук, І. В. Власов, О. В. Скидан, О. І. Гойчук, В. В. Немченко,

Н. А. Малиш, В. І. Артиш, І. А. Міщенко. Проте потребує детальнішого визначення місце продовольчої безпеки у формуванні економічної безпеки.

Мета статті полягає в дослідженні місця і ролі продовольчої безпеки у формуванні економічної безпеки України. Для досягнення мети необхідно вирішити такі завдання: визначити сутність та рівні економічної безпеки, сформулювати зміст продовольчої безпеки, розглянути вплив індикаторів продовольчої безпеки на формування економічної безпеки, запропонувати напрями забезпечення продовольчої безпеки.

Науковці Інституту економічного прогнозування НАН на чолі з академіком Гейцем В. М. відзначають, що суть економічної безпеки України становить [1]:

- ★ спроможність національної економіки забезпечити свій вільний, незалежний розвиток і утримати стабільність громадянського суспільства та його інститутів, а також достатній оборонний потенціал країни за всіляких несприятливих умов і варіантів розвитку подій;
- ★ здатність Української держави до захисту національних економічних інтересів від зовнішніх і внутрішніх загроз.

Таким чином, основними складовими економічної безпеки мають стати економічна незалежність, економічний розвиток та захист економічних інтересів.

Предборський В. А. сутність економічної безпеки визначає як стан економіки й інститутів влади, за якого забезпечуються гарантований захист національних інтересів, соціальна спрямованість політики, достатній оборонний потенціал навіть за несприятливих умов розвитку внутрішніх і зовнішніх процесів. Іншими словами, економічна безпека – це не тільки захищеність національних інтересів, але і готовність і здатність інститутів влади створювати механізми реалізації і захисту національних інтересів розвитку вітчизняної економіки, підтримки соціально-політичної стабільності суспільства [2, с. 16].

Г. А. Пастернак-Таранушенко визначає, що, з одного боку, економічна безпека складається із забезпечення стану стабільної динаміки існування і розвитку людини-громадянина, вітчизняних угруповань, держави та світової спільноти, а з іншого – набуття системою України найвищого рівня стабільності завдяки упорядкованому та доцільному розвитку векторів економіки, ментальності та права [3].

Національна економічна безпека формується на трьох рівнях. Перший рівень складає економічна безпека домогосподарств, суть якої полягає в становленні такого співвідношення доходів і витрат, що забезпечує гармонійний соціально-економічний розвиток членів домогосподарства. Достатній рівень економічної безпеки домогосподарства стає фактором мотивації підприємницької та трудової діяльності його членів, що, у свою чергу, забезпечує економічну безпеку підприємств. Економічна безпека підприємства визначається його економічною незалежністю та ефективністю, а також зростаючими темпами соціально-економічного розвитку. Сукупність економічної безпеки підприємств і домашніх господарств впливають на формування економічної безпеки держави. Держава, шляхом проведення інноваційної, інвестиційної, фіскальної, монетарної, амортизаційної та цінової політики, визначатиме

стан та основні тенденції формування економічної безпеки підприємств, а через здійснення соціально-економічної політики буде мати вплив на економічну безпеку домогосподарств. Таким чином, є неможливим забезпечення економічної безпеки держави без реалізації економічної безпеки підприємства та домогосподарства. Тому об'єктами економічної безпеки слід вважати суспільство, державу (економічну систему держави), підприємства та організації різних форм власності, домогосподарства та людину як визначальну складову всіх об'єктів.

Тому, безумовно, слід погодитись з Лукіновим І. І., що економічна безпека охоплює багатогранні аспекти життя людини, сім'ї, суспільства й держави, з її макро- та мікро-економічними структурами. Оцінка їх стану передбачає визначення тенденцій і темпів прогресу або деградації економіки, а також прогноз на майбутнє. При цьому узагальнюючими оціночними критеріями є показники рівнів валового внутрішнього продукту (ВВП) і національного доходу (НД) в розрахунку на душу населення, конкурентоздатності національного товаровиробництва на внутрішньому і зовнішніх ринках, стабільності курсу грошової одиниці, збалансованості платіжного балансу, розмірів подушних доходів різних соціальних груп населення та їх реальної платоспроможності. Чим вищі ці показники, тим міцніші гарантії безпеки [3].

Таким чином, економічну безпеку можна розглядати в трьох аспектах: як стан, як процес та як систему. Економічна безпека як *стан* економіки – це певний стан національного господарства, який склався під впливом виробничих, технологічних, міжнародних та соціальних факторів, що дозволяє забезпечувати відтворювальний процес. Також економічну безпеку можна трактувати як перманентний *процес* створення та покращення умов, що забезпечують надійне функціонування економіки. Економічна безпека ще є *системою*, тобто сукупністю взаємопов'язаних структурних елементів. З точки зору системного підходу до управління економічна безпека має характеризуватись такими ознаками, як зростання, стійкість, динамізм.

На думку вітчизняних науковців, національна економічна безпека як система формується з таких системоутворюючих елементів, як безпека реального сектора економіки (енергетична безпека, проблеми відтворення основного капіталу, технологічна безпека, військово-технологічна безпека, продовольча безпека), безпека фінансового сектора економіки і структурні та відтворювальні аспекти економічної безпеки (що розглядаються в контексті державного регулювання макроекономічних відтворювальних пропорцій, економічної безпеки у світлі реального стану домашніх господарств і зовнішньоекономічних чинників безпеки України) [1].

Відповідно до Методики розрахунку рівня економічної безпеки України, затвердженої наказом Міністерства економіки України № 60 від 02.03.2007 р. [5], складовими економічної безпеки є макроекономічна, фінансова, зовнішньоекономічна, інвестиційна, науково-технологічна, енергетична, виробнича, демографічна, соціальна, продовольча безпека. Таким чином, бачимо, що незалежно від принципів формування та методики визначення, продовольча безпека є важливою складовою економічної безпеки. У складі безпеки реального сектора економіки продовольча безпека забезпечує виробництво та реалізацію продуктів харчування, зайнятість населення, відрахування в бюджети всіх рівнів

з одного боку, та з іншого – продукує збереження здоров'я населення, підтримку його ділової та професійної активності. Крім того, здійснюючи прямий вплив на формування економічної безпеки, продовольча безпека забезпечує стабільність, гармонійність розвитку суспільства.

Продовольчу безпеку можна визначити як доступ всіх людей у будь-який час до продовольства, необхідного для здорового життя [7]. Продовольча безпека включає в себе доступність повноцінного та безпечного харчування для населення та гарантовану здатність набувати необхідні продукти харчування за допомогою соціально прийнятних способів (тобто, не вдаючись до крадіжок, жебрацтва та ін.) [8].

За твердженням Березіна О. В., продовольча безпека як важлива складова національної безпеки у концепції розвитку агропродовольчого виробництва має визначити мінімально необхідний рівень виробництва продовольчої сировини та продуктів харчування, підтримка якого повинна стати державним пріоритетом [9]. Зважаючи на вищесказане, у системі формування продовольчої безпеки, а отже і економічної безпеки значна роль належить агропродовольчому виробництву як визначальному джерелу забезпечення країни продовольством (рис. 1). Основою агропродовольчого комплексу слід вважати сільське господарство, оскільки саме воно забезпечує виробництво сировини для подальшого виготовлення продовольчих товарів.

Важливу роль агропродовольчого комплексу в економіці держави підтверджує те, що у 2012 р. валовий внутрішній продукт (ВВП) у фактичних цінах склав 140889 млн грн, внесок сільського господарства дорівнював 111748 млн грн, або 7,9%, тоді як, наприклад, добувна промисловість забезпечила лише 6,4%. Окрім того, структурі валової доданої вартості на сільське господарство припадає 15,7%.

У структурі валової доданої вартості України (тобто вартості валової виробленої продукції за відрахуванням вартості витрат на сировину та матеріали, а також інших витрат проміжного споживання) частка сільського господарства складає 9,6% і за проаналізований період (2007 – 2011 рр.) має тенденцію до зростання (табл. 1). Значення сільськогосподарського виробництва в економіці держави також посилює збільшення порівняно з 2007 р. частки випуску продукції сільського господарства, мисливства, лісо-

вого господарства у загальному випуску всієї продукції на 1,6%. Виробництво сільськогосподарської продукції забезпечується працею 16,7% населення від загальної кількості зайнятих за видами економічної діяльності. Отже, забезпечення економічної безпеки неможливе без забезпечення продовольчої безпеки, яка є важливим джерелом формування валової доданої вартості, валового випуску продукції, і, відповідно, сферою зайнятості значної частини населення.

Окрім того, стійкий розвиток економіки неможливий без зростання оптових і роздрібних ринків, суттєвими складовими яких є оптовий і роздрібний продаж продовольчих товарів.

Так, продовольчі товари в структурі оптового товарообороту в 2011 році складали 19,5%, а роздрібного – 39%. Таким чином, агропродовольчий комплекс впливає на формування не лише виробничої сфери держави, а також сфери обігу товарів.

Розглянемо детальніше основні складові елементи формування та оцінки продовольчої безпеки та їх взаємозв'язок з економічною безпекою. Відповідно до методики розрахунку рівня економічної безпеки України [6] оцінка стану продовольчої безпеки здійснюється з використанням цілого ряду індикаторів, задовільний рівень яких і відповідатиме продовольчій безпеці (рис. 2).

ВИСНОВКИ

Отже, продовольчу безпеку також, як і економічну безпеку, можна розглядати на рівні домогосподарства, регіону та держави. Відповідно, достатнє та високе значення індикаторів – таких як рівень споживання населенням харчових продуктів, якість та безпечність харчових продуктів, їх економічна та фізична доступність – формуватимуть економічну безпеку на рівні домогосподарства, а саме – забезпечать умови для збереження здоров'я населення, фінансової безпеки домогосподарств та ін.

Наслідком забезпечення продовольчої безпеки на рівні регіону та держави стане зростання національної економіки за такими основними напрямками: зростуть обсяги виробництва та реалізація продуктів харчування, а отже, і збільшаться надходження до бюджетів; зростання обсягів виробництва продовольства та розбудова інфраструктури ринку забезпечать збільшення попиту на трудові ресурси,

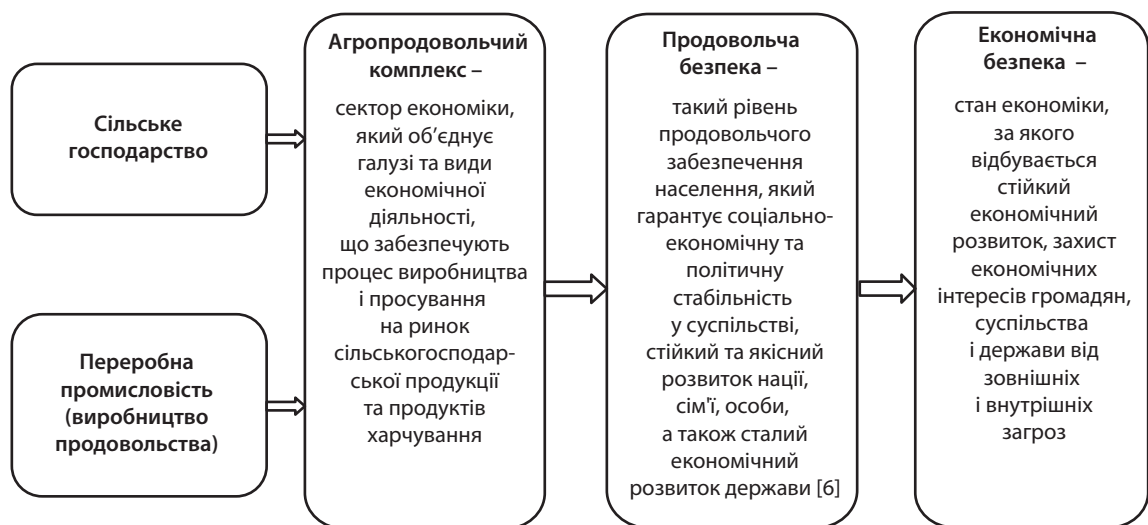

Рис. 1. Місце агропродовольчого комплексу та продовольчої безпеки у формуванні економічної безпеки

Місце агропродовольчого комплексу в економіці держави

Показник	2007	2008	2009	2010	2011	Відхилення, +/-
Валова додана вартість сільського господарства, мисливства, лісового господарства у загальному обсязі валової доданої вартості, %	7,5	7,9	8,3	8,7	9,6	2,1
Випуск продукції сільського господарства, мисливства, лісового господарства у загальному випуску (в основних цінах), %	7,2	7,5	8,1	8,1	8,8	1,6
Населення, зайняте в сільському господарстві, мисливстві, лісовому господарстві в загальній кількості зайнятого населення за видами економічної діяльності, %	16,5	15,7	15,5	15,3	16,7	0,2
Операційні витрати на виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів у загальних операційних витратах промисловості, %	16,1	15,6	18,4	17,7	16,8	0,7
Продовольчі товари в товарній структурі оптового товарообороту, %	16,4	16,2	15,5	20,6	19,5	3,1
Продовольчі товари в товарній структурі роздрібного товарообороту, %	35	34	40	39	39	4

Розраховано за даними Державного комітету статистики України.

а отже – матимуть позитивний вплив на рівень зайнятості на безробіття.

Таким чином, продовольча безпека є важливою складовою формування економічної безпеки, оскільки впливає як на економічну незалежність, так і на здатність забезпечити економічний розвиток та захист економічних інтересів держави, підприємства та домогосподарства. Основними напрямками забезпечення продовольчої, а отже і економічної безпеки України мають стати такі заходи:

- 1) забезпечення економічної доступності продуктів харчування через регулювання окремих ринків продовольчих товарів, вдосконалення механізму ціноутворення та захист їх від несприятливої кон'юнктури на міжнародних ринках;
- 2) соціальний захист найбільш незабезпечених верств населення та забезпечення зайнятості непрацюючих для збільшення їх купівельної спроможності;
- 3) формування культури здорового харчування в громадян, спрямованої на споживання продуктів відповідно до рекомендованих раціональних норм споживання.
- 4) економічна підтримка вітчизняних сільськогосподарських виробників і виробників якісних продуктів харчування. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Концепція економічної безпеки України. – К. : Ін-т. екон. прогнозування ; кер. проекту В. М. Гець. – К. : Логос, 1999. – 56 с.
2. Предборський В. А. Економічна безпека держави : монографія / В. А. Предборський. – К. : Кондор, 2005. – 391 с.
3. Пастернак-Таранушенко Г. А. Економічна безпека держави. Методологія забезпечення : монографія / Г. А. Пастернак-Таранушенко. – К. : Київський економічний інститут менеджменту, 2003. – 320 с.
4. Лукинов І. І. Економічні трансформації наприкінці 20-го сторіччя / І. І. Лукинов. – [Б. м. : б. в.], 2000. – 201 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrnkiga.org.ua/ukrnkiga-text/627/2/> – Назва з екрану.

5. Наказ Міністерства економіки України „Методика розрахунку рівня економічної безпеки України” від 02.03.2007р. № 60 / Міністерство економіки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.me.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=97980&cat_id=38738 – Назва з екрану.

6. Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання продовольчої безпеки» № 1379 від 5 грудня 2007 р.: остання редакція від 05.12.2007 р., чинний / Кабінет Міністрів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1379-2007-%EF&test=4/UMfPEGznhheVE.ZiDcru/qHI4V6s80msh8le6> – Назва з екрану.

7. Sekhampu T. J. Determinants of the Food Security Status of Households Receiving Government Grants in Kwakwatsi, South Africa / T. J. Sekhampu // *Mediterranean Journal of Social Sciences*. – 2013, January. – Vol. 4 (1). – P. 147 – 153.

8. Mathe K. M. Agricultural Growth and Food Security: Problems and Challenges International / K. M. Mathe // *Journal of Research in Commerce, Economic & Management*. – 2013. – Issue No 07 (July). – Vol. 3. – P. 131 – 137.

9. Березін О. В. Продовольчий ринок України: теоретико-методологічні засади формування і розвитку : монографія / О. В. Березін. – К. : Центр навчальної літератури, 2008. – 184 с.

REFERENCES

- Berezin, O. V. *Prodovolchyi rynek Ukrainy: teoretyko-metodolohichni zasady formuvannia i rozvytku* [Food Market in Ukraine: theoretical and methodological principles of formation and development]. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury, 2008.
- Kontseptsii ekonomichnoi bezpeky Ukrainy* [The concept of economic security of Ukraine]. Kyiv: Lohos, 1999.
- Lukinov, I. I. "Ekonomichni transformatsii naprykintsi 20-ho storichchia" [Economic transformation in the late 20th century]. <http://ukrnkiga.org.ua/ukrnkiga-text/627/2/>
- [Legal Act of Ukraine] (2007). http://www.me.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=97980&cat_id=38738
- [Legal Act of Ukraine] (2007). <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1379-2007-%EF&test=4/UMfPEGznhheVE.ZiDcru/qHI4V6s80msh8le6>

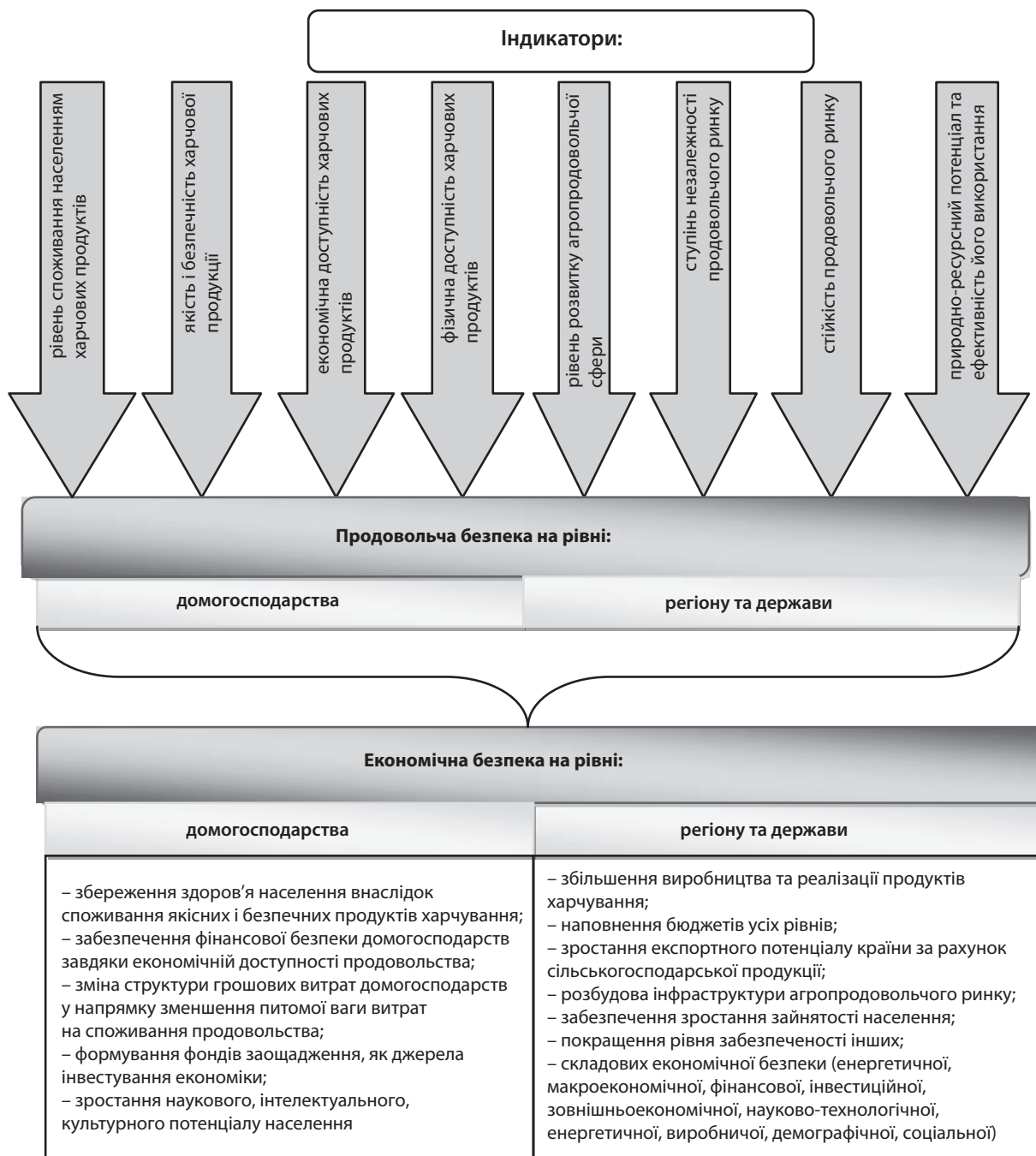

Рис. 2. Вплив індикаторів продовольчої безпеки на формування економічної безпеки

Mathe, K. M. "Agricultural Growth and Food Security: Problems and Challenges International". *Journal of Research in Commerce, Economic & Management*, vol. 3, no. 07 (2013): 131-137.

Pasternak-Taranushenko, H. A. *Ekonomichna bezpeka derzhavy. Metodolohiia zabezpechennia* [The economic security of the state. Methodology software]. Kyiv: EKOMEN, 2003.

Predborskyi, V. A. *Ekonomichna bezpeka derzhavy* [The economic security of the state]. Kyiv: Kondor, 2005.

Sekhampu, T. J. "Determinants of the Food Security Status of Households Receiving Government Grants in Kwakwatsi, South Africa". *Mediterranean Journal of Social Sciences*, vol. 4 (1) (2013): 147-153.

БОРГОВА ПОЛІТИКА В УКРАЇНІ: РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

© 2014 БЕНЧ Л. Я., КОРНАЦЬКА Р. М.

УДК 336.27

Бенч Л. Я., Корнацька Р. М. Боргова політика в Україні: реалії та перспективи

У статті висвітлено особливості боргової політики України в посткризовому періоді. Акцентовано увагу на необхідності стабілізації боргової ситуації у країнах із різними рівнями соціально-економічного розвитку. Виокремлено причини, проведено аналіз заходів, що реалізуються урядами для посилення платоспроможності країни та забезпечення необхідного для економічного розвитку бюджетного простору. Проаналізовано окремі ризики боргового портфеля України, що мають пріоритетне значення в процесі управління державним боргом. До них віднесено ризик високої частки заборгованості у структурі боргу, ризик рівня розвитку внутрішнього ринку запозичень та інші. З урахуванням світових прогресивних технологій реалізації боргової політики запропоновано напрями вдосконалення управління державним боргом в Україні. Це надасть можливість використати потенціал боргових фінансів як ефективний інструмент забезпечення макрофінансової стабільності та стійкого економічного зростання.

Ключові слова: боргова політика, управління державним боргом, борговий портфель, внутрішні та зовнішні запозичення, обслуговування державного боргу, рефінансування, пролонгація боргу, боргові ризики.

Бібл.: 31.

Бенч Лілія Ярославівна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра фінансів, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03068, Україна)

Корнацька Роксолана Михайлівна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра фінансів, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03068, Україна)

E-mail: roksolana_kor@ukr.net

УДК 336.27

Бенч Л. Я., Корнацька Р. М. Долговая политика в Украине: реалии и перспективы

В статье освещены особенности долговой политики Украины в посткризисном периоде. Акцентировано внимание на необходимости стабилизации долговой ситуации в странах с разными уровнями социально-экономического развития. Выделены причины, проведен анализ мероприятий, реализуемых правительствами для усиления платежеспособности страны и обеспечения необходимого для экономического развития бюджетного пространства. Проанализированы отдельные риски долгового портфеля Украины, имеющие приоритетное значение в процессе управления государственным долгом. К ним отнесены риск высокой доли задолженности в структуре долга, риск уровня развития внутреннего рынка заимствований и другие. С учетом мировых прогрессивных технологий реализации долговой политики предложены направления усовершенствования управления государственным долгом в Украине. Это позволит использовать потенциал долговых финансов как эффективный инструмент обеспечения макрофинансовой стабильности и устойчивого экономического роста.

Ключевые слова: долговая политика, управление государственным долгом, долговой портфель, внутренние и внешние заимствования, обслуживание государственного долга, рефинансирование, пролонгация долга, долговые риски.

Библ.: 31.

Бенч Лилия Ярославовна – кандидат экономических наук, доцент, кафедра финансов, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана (пр. Победы, 54/1, Киев, 03068, Украина)

Корнацька Роксолана Михайлівна – кандидат экономических наук, доцент, кафедра финансов, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана (пр. Победы, 54/1, Киев, 03068, Украина)

E-mail: roksolana_kor@ukr.net

UDC 336.27

Bench L. Y., Kornatska R. M. Debt Policy in Ukraine: Realities and Prospects

The article speaks about specific features of debt policy of Ukraine in the post-crisis period. It focuses on a necessity of stabilisation of the debt situation in countries with different levels of socio-economic development. It marks out reasons and analyses measures realised by governments for strengthening the country's solvency and ensuring the budget space required for economic development. It analyses individual risks of the debt portfolio of Ukraine that are of top importance in the process of the state debt management. These risks include the risk of high share of debt in the debt structure, risk of the level of development of internal market of borrowings, etc. Taking into account the world progressive technologies of realisation of the debt policy the article offers directions of improvement of the state debt management in Ukraine. This would allow use of the potential of debt finances as an efficient tool of ensuring macro-financial stability and sustainable economic growth.

Key words: debt policy, state debt management, debt portfolio, internal and external borrowings, state debt servicing, refinancing, debt prolongation, debt risks.

Bibl.: 31.

Bench Liliya Ya. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Finance, Kyiv National Economic University named after. V. Getman (pr. Peremogy, 54/1, Kyiv, 03068, Ukraine)

Kornatska Roksolana M. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Finance, Kyiv National Economic University named after. V. Getman (pr. Peremogy, 54/1, Kyiv, 03068, Ukraine)

E-mail: roksolana_kor@ukr.net

Боргова політика є іманентною складовою фіскально-бюджетної політики. Державні позики розширюють фінансові можливості бюджету, виступаючи інструментом збалансування в часі державних витрат і податкових надходжень. Актуалізація проблеми державного боргу у кризовому та посткризовому періодах потребує зміни підходів до використання боргових фінансів, пошуку нової парадигми боргової політики. Удосконалення боргової політики повинно здійснюватися в рамках реформування бюджетного процесу, переходу до бюджетування, орієнто-

ваного на результат, і створення стимулів для більш ефективного фінансування державного сектора. Впроваджуючи в бюджетний процес нові методи бюджетування, зокрема, щодо державного боргу, уряд повинен отримати максимальний ефект від використання державних позик.

Проблеми управління державним боргом досліджується в роботах багатьох українських і зарубіжних учених і практиків, зокрема: А. Алесіні, Р. Барро, Т. Богдан, Дж. Б'юкенена, І. Лютого, В. Геця, В. Опаріна, К. Райнхарта, К. Рогоффа, М. Савастано, Дж. Стігліца, Р. Масгрейва, Ф. Модільяні,

Г. Табелліні, Дж. Тобіна, В. Федосова та інших. Віддаючи належне доробку вчених і практиків з проблематики боргової політики, слід зазначити, що в Україні недостатньо фундаментальних, практично орієнтованих наукових розробок, які висвітлюють комплекс питань щодо використання потенціалу боргових фінансів як інструменту забезпечення макрофінансової стабільності та стійкого економічного зростання. Дослідження даних проблем є необхідною передумовою для оптимізації стратегії та тактики управління державним боргом в Україні.

На сьогоднішній день багато країн повинні стабілізувати боргову ситуацію та посилити платоспроможність урядів, забезпечити необхідний для розвитку економіки бюджетний простір. У 2012 р. у країнах з розвинутою економікою державний борг склав 110,2% ВВП, а в країнах з ринками, що формуються, – 35,2% [1]. У країнах з ринками, що формуються, коефіцієнти боргу досягнули найвищого рівня вже на сьогоднішній день, а в більшості країн з розвинутою економікою їх стабілізація не очікується раніше 2014 – 2015 років [2]. Це пояснюється масштабом шоку і повільним відновленням економік, високими процентними ставками, що зумовлено негативним впливом невизначеності економічної політики та вразливості банків. Незважаючи на значний прогрес у відновленні стійкості державних фінансів завдяки заходам бюджетної консолідації, рівень вразливості бюджетів залишається досить високим. Тому в більшості країн зберігається необхідність у пролонгації державних боргів. За таких умов основними пріоритетами боргової політики залишаються реалізація середньострокових планів скорочення боргу та вдосконалення структури боргових портфелів.

Для вдосконалення боргової політики України необхідно законодавчо обмежити розміри державного боргу та запровадити фіскальні правила «нового покоління»; оптимізувати структуру боргового портфелю уряду; запровадити ефективну систему ризик-менеджменту.

Одним із поширених заходів попередження зростання заборгованості держави є встановлення граничних розмірів державного боргу. Законодавчі обмеження зростання державного боргу та використання залучених за допомогою позик коштів протягом багатьох десятиліть існують в окремих країнах. Так, у Великобританії фіскальна політика регламентується двома основними правилами: так звані «золотим правилом», згідно з яким впродовж економічного циклу уряд кошти від державних позик спрямовує лише на інвестиційні цілі, а не на фінансування поточних видатків і «правилом сталих інвестицій», відповідно до якого відношення чистого обсягу державного боргу до ВВП протягом економічного циклу має бути сталим. Використання законодавчо встановлених обмежень обґрунтовується і сучасною фінансовою наукою, зокрема, теорією суспільного вибору. Виходячи з постулатів теорії суспільного вибору, Дж. Б'юкенен акцентує увагу на поведінці індивідів. Досліджуючи політичні технології прийняття фінансових рішень, Дж. Б'юкенен і Г. Таллок стверджують, що сучасний демократичний бюджетний процес спричиняє перевищення фактичного обсягу державних бюджетів над їх оптимальною величиною [4. с. 243].

В Україні тривалий час були відсутні нормативно-правові документи, які б визначали основні принципи та напрями боргової політики уряду. Лише Бюджетним кодексом України визначено, що величина основної суми

державного боргу не повинна перевищувати 60% фактичного річного обсягу ВВП [5]. Такі важливі складові боргової політики, як боргова стратегія, механізми залучення коштів, пріоритетність джерел та інструментів боргових заповнень, а також напрями їх використання залишаються поза сферою регулювання законодавства. У різні періоди пропонувалися законопроекти, концепції, стратегії та інші нормативно-правові акти, метою яких було створення правової основи для боргової політики держави, проте жоден з цих документів так і не набрав чинності. У такій ситуації державні позики використовувалися, переважно, для вирішення короткострокових завдань фіскальної політики, а інвестиційний потенціал цього фінансового інструменту фактично ігнорувався.

У багатьох країнах ОЕСР довгострокові показники боргу визначаються значно нижчими, ніж мінімальний рівень їх стійкості. К. Райнхарт, К. Рогофф і М. Савастано зазначають, що допустимий розмір державного боргу для країн із ринками, що формуються, знаходиться на рівні набагато нижчому, ніж для розвинених країн [6]. Т. Вахненко на основі проведених розрахунків ще у 2006 р. стверджувала, що «з огляду на відсутність постійного доступу до зовнішнього фінансування, нестабільність податкових надходжень до державного бюджету та з точки зору спроможності обслуговування боргів максимально допустимою величиною державного боргу є сума на рівні 35% ВВП» [7. с. 458].

Для України його оптимальний рівень, відповідно, повинен бути нижчим, ніж для країн з розвинутою економікою внаслідок високих ризиків, значної частки боргу в іноземній валюті, нижчої ефективності державного сектора та недостатнього розвитку фінансового ринку та інституційного середовища. Узагальнюючи результати досліджень вітчизняних і зарубіжних вчених-економістів, ми пропонуємо законодавчо закріпити максимально допустиму величину державного боргу України на рівні 35% ВВП.

Слід зазначити, що країни мають широкий діапазон рівнів чутливості до обсягів боргу. Обсяг боргу, який призвів би до кризи в одних країнах, може без особливих складнощів обслуговуватися в інших державах. Відмінність у чутливості країн до величини боргу залежить від рівня розвитку фінансових ринків, якості функціонування їх інфраструктури, стану боргових показників у попередні періоди. Розвинутий фінансовий сектор має високу абсорбційну спроможність, тобто можливість поглинути значну кількість зобов'язань держави залежать від рівня розвитку фінансового ринку та його інститутів. Отже, країна може покращити стабільність обслуговування боргу як шляхом зниження рівня боргового навантаження, так і шляхом реформування політики та інститутів.

У контексті зростання глобальних дисбалансів і поширення фінансових криз у 90-х роках минулого століття і світової економічної кризи 2008 – 2009 рр. активізувалися дослідження боргової стабільності. Забезпечивши стабільність обслуговування державного боргу, що передбачає дотримання встановлених показників та індикаторів, країни зменшують вразливість для фінансових криз. МВФ розробив методик розрахунку індексу фіскального стресу, що виконує роль сигналу для оцінки ризиків порушення фіскальної стійкості і дозволяє визначити перелік факторів, які лежать в основі виникнення фіскальних стресів. У рамках даної методики експерти МВФ розраховували критичні значення дванадцяти бюджетних і

боргових показників, які ґрунтуються на здобутках «системи раннього попередження» [8].

Оптимізація структури боргового портфелю держави та запровадження ефективної системи ризик-менеджменту є невід'ємними складовими середньо- та довгострокових боргових стратегій країн, спрямованих на забезпечення стійкості бюджетів та економічне зростання. Традиційно вважалося, що мінімізація ризиків боргового портфелю уряду має досягатися через оптимальне структурування боргових зобов'язань держави в розрізі валют, термінів запозичення, відсоткових ставок і конкретних інструментів запозичення. Досвід врегулювання фінансово-економічної кризи 2007 – 2009 рр. засвідчив необхідність формування структури державного боргу з урахуванням ще й таких чинників, як рівень боргу, ступінь гнучкості макроекономічної політики, ємність фінансового ринку й стабільність бази інвесторів [9, с. 7].

Проаналізуємо окремі ризики боргового портфелю України, мінімізація яких має пріоритетне значення в управлінні державним боргом на сьогоднішній день.

Високі ризики для фіскальної стабільності має значна частка зовнішньої заборгованості у структурі боргу. Валютний ризик відображає рівень невизначеності майбутніх витрат на погашення і обслуговування державного боргу в майбутньому. Це призводить до вразливості національної фінансової системи до зовнішніх шоків і залежності від поведінки іноземних інвесторів. Залучення іноземних кредитів не сприяє розбудові повноцінного внутрішнього фінансового ринку, оскільки в умовах недостатнього розвитку інституційного середовища іноземні ресурси не можуть бути використані зі значною ефективністю. Тим паче, якщо в короткостроковому періоді зменшуються витрати на обслуговування боргу (через нижчі відсоткові ставки за зовнішніми позиками у порівнянні з внутрішніми), то у довгостроковому періоді ці позитивні наслідки нівелюються внаслідок зростання вразливості економіки країни.

Розвиток внутрішнього ринку запозичень є одним з головних пріоритетів управління державним боргом. Однак при цьому слід урахувати особливості посткризового періоду та обмеженість фінансових ресурсів в країні. Орієнтація на внутрішні запозичення має бути досить виваженою, оскільки в такий спосіб уряд звужує внутрішні кредитні ресурси, які потенційно є джерелом приватних інвестицій. Тому пріоритетним завданням є максимальне розширення кола покупців державних цінних паперів за рахунок інституційних інвесторів і фізичних осіб. Необхідно здійснити сегментацію ринку державних внутрішніх позик, виокремивши окремі групи інвесторів. Особливе значення слід надати «пасивним» інвесторам – пенсійним фондам, страховим компаніям, інвестиційним фондам. Саме інституційні інвестори, акумулюючи кошти дрібних вкладників і фізичних осіб, є одними з основних покупців державних облігацій у багатьох країнах. Нагальним є завдання залучення пасивних інвесторів на ринок позик у зв'язку з розвитком накопичувальних механізмів для реалізації соціальних завдань у сфері державних фінансів, зокрема, пенсійного забезпечення.

Частка державного боргу з плаваючими ставками відображає рівень невизначеності майбутніх витрат на обслуговування державного боргу в майбутньому, а отже і величину ризику збільшення таких витрат. Для економії бюджетних коштів за рахунок зниження плаваючих ставок, з одного боку, оптимальним для держави може бути утримання певного співвідношення між боргом з плаваючими і

фіксованими ставками. Відповідно до кожного конкретного періоду часу це співвідношення є індивідуальним, його слід визначати з урахуванням прогнозованих макроекономічних показників і передбачень про динаміку плаваючих і фіксованих ставок у майбутньому.

Ризик рефінансування полягає в тому, що коли настає строк погашення боргу, і цей борг потребує пролонгації або його треба рефінансувати, ситуація на ринку боргу може скластись таким чином, що таке рефінансування є надмірно витратним або навіть неможливим. Цей ризик посилюється, якщо уряд не має резервів або інших ліквідних активів, які він може ліквідувати, використавши кошти на погашення боргу у визначений строк. На відміну від ризику відсоткових ставок і більшості інших ризиків, ризик рефінансування зростає із наближенням терміну погашення. Найбільш поширеним та ефективним способом управління ризиком рефінансування є встановлення широкого діапазону та підтримання відносно рівномірного розподілу строків погашення боргу – щоб кожного разу при настанні строку потрібно було виплачувати лише невелику частину сукупного обсягу боргу. Завдяки цьому можна зменшити вірогідність виникнення проблем з погашенням заборгованості. Для зменшення тиску виплат за позиками на бюджет уряд може скористатися «обмінними аукціонами» та зворотніми аукціонами. Однак, згідно з досвідом окремих країн, придбання державних облігацій на відкритому ринку є дешевшим, частково тому, що уряд має можливість обирати час виходу на ринок для придбання боргу, коли ринкові ціни є прийнятними, і купувати більший чи менший обсяг боргу, залежно від того, що вигідніше у даний момент [10].

Слід зазначити, що існує більша невизначеність щодо стану фінансових ринків у періодах далекого майбутнього, у зв'язку з чим навіть при рівномірній структурі боргу в розрізі термінів його погашення існує невизначеність щодо можливостей його рефінансування в таких періодах далекого майбутнього. Як підкреслюють Р. Масгрейв і П. Масгрейв, «слід віддати перевагу добре збалансованій структурі термінів погашення позик, наприклад, на 15 років, ніж структурі, яка повністю складається з короткострокових чи лише довгострокових позик» [11, с. 648].

Для мінімізації ризиків і формування раціональної структури боргового портфелю держави використовують активне управління державним боргом, яке включає хеджування ризиків за рахунок використання деривативів, зворотний викуп, обмін і дострокове погашення державних цінних паперів, операції зворотного репо. У Положенні про управління ризиками, пов'язаними з державним боргом (яке затверджене Наказом Міністерства фінансів від 16.06.2010 № 461) визначено, що Департамент державного боргу при здійсненні операцій з активного управління державним боргом оцінює ризики, які при цьому виникають, і вживає заходів щодо їх зменшення [12]. Даний документ передбачає розрахунки ризиків, однак не визначає умови та особливості проведення активних операцій. Проектом Закону України «Про державний борг і гарантований державою борг» (що був внесений на розгляд Верховної Ради України 07.06.2011 за № 8637) передбачено використання операцій активного управління державним боргом [13]. На сьогоднішній день відповідна законодавчо-нормативна база для використання деривативів в управлінні держав-

ним боргом практично відсутня. Тому необхідно прийняти Закон України «Про державний борг і гарантований державою борг», у якому чітко визначити особливості здійснення операцій активного управління державним боргом і розробити відповідну нормативну базу.

Враховуючи наслідки глобальної економічної кризи, провідними економістами та вченими розпочаті дослідження щодо пошуку нових підходів до управління ризиками, пов'язаними з державним боргом. Одним із важливих документів, розроблених МВФ і Шведською борговою агенцією у вересні 2010 р., у яких пропонуються нові ідеї, стали «Керівні принципи управління суверенними ризиками і високим рівнем державного боргу», які назвали «Стокгольмськими принципами» [14]. Згідно з цими принципами ризики боргового портфеля держави повинні утримуватися на прийнятному рівні, витрати на обслуговування боргу повинні бути мінімізовані у середньо- та довгостроковому періодах.

Отже, вдосконалення боргової політики та формування нових підходів до використання державного боргу як вагомому інструменту макроекономічного регулювання нині повинно здійснюватися з урахуванням особливостей посткризового періоду. В Україні необхідно дотримуватися стратегії скорочення державного боргу, оптимізації його структури за рахунок збільшення частки внутрішньої заповищеності, зниження вартості обслуговування заборгованості та збільшення термінів позик. У вітчизняній практиці необхідно активізувати роботу із запровадження операцій активного управління державним боргом, до яких належать хеджування ризиків за рахунок використання деривативів, зворотний викуп, обмін і дострокове погашення державних цінних паперів, операції зворотного репо, що сприятиме формуванню раціональної структури боргового портфеля держави та мінімізації боргових ризиків. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Fiscal Adjustment in an Uncertain World. Fiscal Monitor / IMF. – 2013. – April [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.imf.org/external/pubs/ft/fm/2013/04/fmindex.htm#>
2. Taking Stock: A Progress Report on Fiscal Adjustment. Fiscal Monitor / IMF. – 2012. – October [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/fm/2012/02/fmindex.htm#>
3. Maintaining macroeconomic stability [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.hm-treasury.gov.uk>
4. Андрущенко В. Л. Фінансова думка Заходу в ХХ столітті: (Теоретична концептуалізація і наукова проблематика державних фінансів) / В. Л. Андрущенко. – Львів : Каменяр, 2000. – 303 с.
5. Бюджетний кодекс України від 8 липня 2010 року № 2456-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>
6. Reinhart C. Debt Intolerance / C. Reinhart, K. Rogoff, M. Savastano // Brookings Papers on Economic Activity [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nber.org>
7. Вахненко Т. П. Зовнішні боргові зобов'язання у системі світових фінансово-економічних відносин / Т. П. Вахненко. – К. : Фенкс, 2006. – 536 с.
8. Ярошенко Ф. О. Система антикризової діагностики стану державних фінансів України, імітаційно-сітьового моделювання та проактивного регулювання на поширення кризи. Аналітична доповідь / Ф. О. Ярошенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minfin.gov.ua>
9. Богдан Т. Сучасні підходи до управління ризиками державного боргу / Т. Богдан // Вісник НБУ. – 2011. – № 11. – С. 10 – 17.
10. Основні питання управління державним боргом [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://finrep.kiev.ua/structure/govsecurities/general_ua.php
11. Масгрейв Р. А. Государственные финансы: теория и практика / Р. А. Масгрейв, П. Б. Масгрейв / Пер. с англ. – М. : Бизнес Атлас, 2009. – 716 с.
12. Наказ Міністерства фінансів України № 461 від 16.06.2010 року «Про затвердження Положення про управління ризиками, пов'язаними з державним боргом» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://minfin.gov.ua>
13. Проект Закону України «Про державний борг і гарантований державою борг» № 8637 від 07.06.2011 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://w1.c1.rada.gov.ua>
14. Managing Sovereign Debt and Debt Marke through a Crisis – Practical Insights an Policy Lessons.– IMF. – April 18, 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.imf.org>
15. Федосов В. М. Оптимизация управления государственным внешним долгом / В. М. Федосов // Финансы, деньги и кредит. – 2011. – № 2. – С. 23 – 29 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://be5.biz/0808/>
16. Barro R. On the Determination of Public Debt / R. Barro [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.econlib.org>
17. As Downside Risks Rise, Fiscal Policy Has To Walk a Narrow Path. Fiscal Monitor / IMF. – 2012. – January [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.imf.org/external/pubs/ft/fm/2012/update/01/fmindex.htm>
18. Ball L. Painful Medicine / L. Ball, D. Leigh, P. Loungani // Finance and Development. IMF. – 2011. – September [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2011/09/Ball.htm>
19. Реформи системи державних фінансів України: перші результати та подальші перспективи. – К. : НІСД, 2011. – 50 с.
20. Buchanan J. M. Public Principles of Public Debt: A Defence and Resnatment / J. M. Buchanan [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.econlib.org>
21. Бланкарт Ш. Державні фінанси в умовах демократії / Ш. Бланкарт. – К. : Либідь, 2000. – 654 с.
22. Середньострокова стратегія управління державним боргом на 2011–2013 роки. Затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 2 березня 2011 року № 170 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=170-2011-%EF>
23. Kraay A. and V. Nehru V. When Is External Debt Sustainable? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.worldbank.org>
24. Balancing Fiscal Policy Risks / Fiscal Monitor. – IMF. – 2012. – April [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.imf.org>
25. As Downside Risks Rise, Fiscal Policy Has To Walk a Narrow Path / Fiscal Monitor. – IMF. – 2012. – January [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.imf.org>
26. Anderson P. Public Debt Management in Emerging Market Economies. Has This Time Been Different? / P. Anderson, A. Velandia-Rubiano [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.worldbank.org>
27. Федосов В. М. Управління державним боргом у контексті ризик-менеджменту / В. М. Федосов, О. А. Колот // Фінанси України. – 2008. – № 3. – С. 3 – 33.
28. Бюджетний моніторинг: аналіз виконання бюджету за 2011 рік / [Щербина І. Ф., Рудик А. Ю., Зубенко В. В., Самчинська І. В.] – ІБСЕД. Проект «Зміцнення місцевої фінансової ініціативи», USAID. – 2011. – 96 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ibser.org.ua/UserFiles/File/Monitir%202011/2011_Monitoring_ukr_new.pdf

29. Зимовець В. В. Державна фінансова політика економічного розвитку / В. В. Зимовець. – К., 2010. – 356 с.

30. Бюджетна політика в контексті стратегії соціально-економічного розвитку України: У 6 т. / Том 6: Підвищення ефективності боргової політики держави / [М. Я. Азаров, Ф. О. Ярошенко, Т. І. Єфименко та ін.]; за ред. М. Я. Азарова. – К. : НДФІ, 2004. – 345 с.

31. Easterly W. The Limits of Stabilization. Infrastructure, Public Deficits and Growth in Latin America / W. Easterly, S. L. Eds. – Washington, DC, The World Bank, 2003. – 328 p.

REFERENCES

Andrushchenko, V. L. *Finansova dumka Zakhodu v KhKh stolitti: (Teoretychna kontseptualizatsiia i naukova problematyka derzhavnykh finansiv)* [Financial Western thought in the twentieth century (theoretical conceptualization and scientific issues of public finances)]. Lviv: Kameniar, 2000.

"As Downside Risks Rise, Fiscal Policy Has To Walk a Narrow Path. Fiscal Monitor" <http://www.imf.org/external/pubs/ft/fm/2012/update/01/fmindex.htm>

"As Downside Risks Rise, Fiscal Policy Has To Walk a Narrow Path" <http://www.imf.org>

Anderson, P., and Velandia-Rubiano, A. "Public Debt Management in Emerging Market Economies. Has This Time Been Different?" <http://www.worldbank.org>

Azarov, M. Ya., Yaroshenko, F. O., and Yefymenko, T. I. "Pidvyshchennia efektyvnosti borhovoї polityky derzhavy" [Improving the efficiency of debt policy]. In *Biudzhetna polityka v konteksti stratehii sotsialno-ekonomichnoho rozvytku Ukrainy*. Kyiv: NDFI, 2004.

Bohdan, T. "Suchasni pidkhody do upravlinnia ryzykamy derzhavnogo borhu" [Current approaches for risk management of public debt]. *Visnyk NBU*, no. 11 (2011): 10-17.

Barro, R. "On the Determination of Public Debt" <http://www.econlib.org>

Ball, L., Leigh, D., and Loungani, P. "Painful Medicine" <http://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2011/09/Ball.htm>

Buchanan, J. M. "Public Principles of Public Debt: A Defence and Resnatment" <http://www.econlib.org>

Blankart, Sh. *Derzhavni finansy v umovakh demokratii* [Public finances in a democracy]. Kyiv: Lybid, 2000.

"Balancing Fiscal Policy Risks" <http://www.imf.org>

Easterly, W., and Eds, S. L. *The Limits of Stabilization. Infrastructure, Public Deficits and Growth in Latin America*. Washington; DC: The World Bank, 2003.

Fedosov, V. M. "Optimizatsiia upravleniia gosudarstvennym vneshnim dolgom" [Optimizing management of public external debt]. <http://be5.biz/0808/>

"Fiscal Adjustment in an Uncertain World. Fiscal Monitor" <http://www.imf.org/external/pubs/ft/fm/2013/04/fmindex.htm#>

Fedosov, V. M., and Kolot, O. A. "Upravlinnia derzhavnym borhom u konteksti ryzyk-menedzhmentu" [Public debt management in the context of risk management]. *Finansy Ukrainy*, no. 3 (2008): 3-33.

Kraay, A., and Nehru, V. "When Is External Debt Sustainable?" <http://www.worldbank.org>

[Legal Act of Ukraine] (2011). <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=170-2011-%EF>

[Legal Act of Ukraine] (2011). <http://w1.c1.rada.gov.ua>

[Legal Act of Ukraine] (2010). <http://zakon1.rada.gov.ua>

[Legal Act of Ukraine] (2010). <http://minfin.gov.ua>

Masgreyv, R. A., and asgreyv, P. B. *Gosudarstvennye finansy: teoriia i praktika* [Public finance theory and practice]. Moscow: Bznes Atlas, 2009.

"Maintaining macroeconomic stability". <http://www.hm-treasury.gov.uk>

"Managing Sovereign Debt and Debt Marke through a Crisis". <http://www.imf.org>

"Osnovni pytannia upravlinnia derzhavnym borhom" [Key issues for public debt management]. http://finrep.kiev.ua/structure/govsecurities/general_ua.php

Reformy systemy derzhavnykh finansiv Ukrainy: pershi rezultaty ta podalshi perspektyvy [Reform of public finances Ukraine : early results and future prospects]. Kyiv: NISD, 2011.

Reinhart, S., Rogoff, K., and Savastano, M. "Debt Intolerance" <http://www.nber.org>

Shcherbyna, I. F., Rudyk, A. Yu., and Zubenko, V. V. "Biudzhetniy monitoring: analiz vykonannya biudzhetu za 2011 rik" [Budget Monitoring : Analysis of the Budget for 2011]. http://www.ibser.org.ua/UserFiles/File/Monitir%202011/2011_Monitoring_ukr_new.pdf

"Taking Stock: A Progress Report on Fiscal Adjustment. Fiscal Monitor". <http://www.imf.org/external/pubs/ft/fm/2012/02/fmindex.htm#>

Vakhnenko, T. P. *Zovnishni borhovi zobov'iazannia u systemi svitovykh finansovo-ekonomichnykh vidnosyn* [The external debt of the world's financial system and economic relations]. Kyiv: Fenks, 2006.

Yaroshenko, F. O. "Systema antykrizovoї diahnostryky stanu derzhavnykh finansiv Ukrainy, imitatsiino-sityovoho modeliuвання ta proaktyvnoho rehuliuвання na poshyrennia kryzy" [System diagnostics anti-crisis public finances of Ukraine of network simulation-modeling and proactive regulation on the distribution of crisis]. <http://www.minfin.gov.ua>

Zymovets, V. V. *Derzhavna finansova polityka ekonomichnoho rozvytku* [State financial policy of economic development]. Kyiv, 2010.

РОЛЬ ПОДАТКОВИХ ІНСТРУМЕНТІВ У ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНІЙ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

© 2014 ДЕМЧИШАК Н. Б.

УДК 336.532

Демчишак Н. Б. Роль податкових інструментів у інвестиційно-інноваційній стратегії розвитку України

Розкрито основні проблеми формування інвестиційного та інноваційного потенціалу в Україні. Визначено пріоритетність розробки і впровадження інвестиційно-інноваційної стратегії для національної економіки. Досліджено роль державного стимулювання інвестиційно-інноваційної діяльності прямим і непрямим способами. Розглянуто іноземний досвід податкового стимулювання інноваційної діяльності. Проаналізовано застосування різноманітних податкових преференцій окремими зарубіжними державами. З'ясовано позитивні та негативні сторони пільгового оподаткування в умовах фінансової нестабільності економіки України. Для визначення рівня інвестиційної активності проведено аналіз динаміки зміни індексу інвестиційної привабливості та розкрито проблемні аспекти залучення іноземних інвестицій в національну економіку. Визначено пріоритети формування ефективної інвестиційно-інноваційної стратегії розвитку економіки на базі єдиного системного підходу.

Ключові слова: стратегія, інвестиції, інновації, податкове стимулювання, податкові інструменти.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 11.

Демчишак Назар Богданович – кандидат економічних наук, доцент, кафедра фінансів, грошового обігу і кредиту, Львівський національний університет ім. І. Франка (вул. Університетська, 1, Львів, 79000, Україна)

E-mail: nazar_dem@ukr.net

УДК 336.532

UDC 336.532

Демчишак Н. Б. Роль налоговых инструментов в инвестиционно-инновационной стратегии развития Украины

Раскрыты основные проблемы формирования инвестиционного и инновационного потенциала в Украине. Определены приоритетность разработки и внедрения инвестиционно-инновационной стратегии для национальной экономики. Исследована роль государственного стимулирования инвестиционно-инновационной деятельности прямым и косвенным способами. Рассмотрен иностранный опыт налогового стимулирования инновационной деятельности. Проанализировано применение различных налоговых преференций отдельными зарубежными государствами. Выяснено положительные и отрицательные стороны льготного налогообложения в условиях финансовой нестабильности экономики Украины. Для определения уровня инвестиционной активности проведен анализ динамики изменения индекса инвестиционной привлекательности и раскрыты проблемные аспекты привлечения иностранных инвестиций в национальную экономику. Определены приоритеты формирования эффективной инвестиционно-инновационной стратегии развития экономики на базе единого системного подхода.

Ключевые слова: стратегия, инвестиции, инновации, налоговое стимулирование, налоговые инструменты.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Библ.:** 11.

Демчишак Назар Богданович – кандидат экономических наук, доцент, кафедра финансов, денежного оборота и кредита, Львовский национальный университет им. И. Франко (ул. Университетская, 1, Львов, 79000, Украина)

E-mail: nazar_dem@ukr.net

Demchyshak N. B. Role of Tax Instruments in Investment and Innovation Strategy of Development of Ukraine

The article speaks about problems of formation of the investment and innovation potential in Ukraine. It identifies priority of development and introduction of the investment and innovation strategy for the national economy. It studies the role of state stimulation of the investment and innovation activity using direct and indirect methods. It considers foreign experience of tax stimulation of innovation activity. It analyses application of different tax preferences by different foreign states. It shows positive and negative sides of preferential taxation under conditions of financial instability of Ukrainian economy. In order to identify the level of investment activity the article analyses dynamics of change of the investment attractiveness index and shows problem aspects of attraction of foreign investments into the national economy. It identifies priorities of formation of efficient investment and innovation strategy of development of economy on the basis of a common system approach.

Key words: strategy, investments, innovations, tax stimulation, tax instruments.

Pic.: 1. **Tabl.:** 1. **Bibl.:** 11.

Demchyshak Nazar B. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Finance, monetary circulation and credit, Ivan Franko National University of Lviv (vul. Universytetska, 1, Lviv, 79000, Ukraine)

E-mail: nazar_dem@ukr.net

В умовах посткризових тенденцій в економіці України активізація інвестиційно-інноваційної діяльності є важливою передумовою здійснення структурної перебудови національного господарства та стимулювання розвитку пріоритетних галузей. Інновації необхідні для ефективного функціонування підприємств та економіки загалом, оскільки формують основу успішного розвитку економіки на засадах конкурентоспроможності та науково-дослідної спрямованості. Тому найбільш актуальним завданням для держави на сьогодні є активне стимулювання інвестиційно-інноваційної діяльності як в країні в цілому, так і в її регіонах. Конкретні заходи в цьому напрямі пов'язані з реалізацією податкової політики, яка повинна сприяти зростанню обсягів капіталовкладень у сферу впровадження інноваційних технологій. У зв'язку з цим вирішення проблеми створення

сприятливих умов для інноваційної діяльності за допомогою податкових інструментів потребує формування виваженого підходу, який враховуватиме іноземний досвід у цій сфері, а також вітчизняні напрацювання.

Проблематика визначення місця та ролі системи оподаткування в механізмі стимулювання інвестиційно-інноваційної діяльності в Україні досліджується в роботах таких вчених, як: Н. Винниченко, М. Гаман, А. Гриньов, А. Гриценко, Н. Іванова, Т. Коновалова, О. Марченко, Н. Перев'язенко, А. Подлевський, А. Савченко, Л. Чорний, Ю. Янєль та інші. Незважаючи на значну кількість наукових розробок у межах цієї проблематики, залишаються невирішеними вагомі практичні та теоретичні проблеми, пов'язані з обґрунтуванням доцільності використання та ефективністю застосування податкових інструментів стимулювання.

Сьогодні необхідне чітке формування концепції державної політики у сфері інновацій та інвестицій, враховуючи проблеми соціально-економічного розвитку України та низький рівень інвестиційної привабливості регіонів. Одним із дієвих способів впливу на інвестиційно-інноваційну діяльність є національне податкове законодавство та податкові інструменти, що повинні дати змогу сформуванню інвестиційно-інноваційну стратегію розвитку країни.

Метою статті є розкрити роль податкових інструментів у реалізації інвестиційно-інноваційної стратегії розвитку економіки.

Суттєвою проблемою вітчизняної економіки у сучасних умовах є стан інноваційної діяльності, який можна вважати незадовільним. Згідно із ЗУ «Про інвестиційну діяльність» інноваційна діяльність є її різновидом [1]. Інноваційна діяльність спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок і зумовлює випуск на ринок нових конкурентоздатних товарів і послуг [2]. Допомогу підприємствам у випадках здійснення ними інноваційної діяльності може надавати держава. Це може відбуватися прямим або ж непрямим способом. На жаль, у зв'язку з дефіцитом державного бюджету в Україні практично не використовується прямий спосіб, оскільки держава не має можливості фінансувати надання пільгових кредитів чи субсидій, у той час, як непрямі стимули використовується достатньо часто.

Необхідно відзначити, що у частині країн ЄС взагалі відсутні податкові стимули для інноваційного розвитку, оскільки вони надають перевагу власне прямому способу інноваційного стимулювання. Сюди варто віднести Кіпр, Данію, Естонію, Литву, Люксембург, Словаччину, Німеччину та Швецію. На відміну від них, Великобританія, Франція, Португалія, Іспанія, Чехія, Австрія, Ірландія та Італія використовують певним чином податкове стимулювання інновацій.

Європейський досвід непрямого інноваційного стимулювання включає різні податкові преференції або їх поєднання, а саме:

1. Інвестиційний податковий кредит, як відтермінування податкових платежів у частині витрат з прибутку на інновації.
2. Податкові канікули на сплату податку на прибуток на кілька років, якщо прибуток був отриманий від реалізації інноваційних проєктів.
3. Зменшення податку на приріст інноваційних витрат.
4. Пільгове оподаткування прибутку, отриманого в результаті використання патентів, ліцензій, «ноу-хау» та інших нематеріальних активів, що входять до складу інтелектуальної власності.
5. Відрахування з оподаткованого прибутку внесків до благодійних фондів, діяльність яких пов'язана з фінансуванням інновацій.
6. Зменшення оподаткованого прибутку на суму вартості приладів і обладнання, які передаються вищим навчальним закладам, науково-дослідним інститутам та іншими інноваційними організаціями.
7. Зарахування частини прибутку інноваційної організації на спеціальні рахунки з подальшим пільговим оподаткуванням у разі використання на інноваційні цілі [3, с. 8].

Зазначені інструменти впливу зазвичай дають позитивний ефект, однак, з іншого боку, податкове стимулювання має і негативну сторону, яка виявляється у порушен-

ні принципів оподаткування, а саме – нейтральності оподаткування та справедливості. Використання податкових пільг сприяє нерівномірному розподілу податкового тиску на платників податків, що, у свою чергу, зумовлює зростання тіньового сектора економіки.

В Україні спостерігаються низькі темпи розвитку інноваційного потенціалу, що зумовлюють такі чинники:

1. Невміння практично застосувати теоретичні розробки у інноваційній сфері, необізнаність вітчизняних виробників у веденні бізнесу «високих технологій».
2. Недостатня і неефективна державна політика підтримки інноваційної діяльності.
3. Несприятливі умови для залучення іноземних інвестицій з метою забезпечення високотехнологічного виробництва.
4. Незацікавленість вітчизняних виробників у виготовленні високотехнічної продукції, яка буде мати змогу брати участь у міжнародному обміні технологіями.

Зазначені чинники гальмують інноваційну діяльність в країні. Відтак загострюється проблема підвищення ефективності механізму стимулювання інноваційної діяльності, оскільки це може бути значним поштовхом для розвитку економіки в цілому.

Ефективна державна політика підтримки інноваційної діяльності держава передбачає використання різних податкових преференцій та інструментів впливу. Деякі вчені вважають, що найоптимальнішою преференцією є податковий кредит, що являє собою величину коштів, на яку зменшують суму податкового зобов'язання у зв'язку із веденням інноваційної діяльності. Найпоширенішою формою є податковий кредит на податок на прибуток, але тут відшкодування відбувається лише після введення інновації в експлуатацію. Характерно, що активно застосовують податковий кредит у Франції, де його максимальна величина сягає 5 млрд євро. Саме Францію можна вважати однією з перших країн, яка успішно підтримує інвестиційно-інноваційну діяльність. Так, у Франції з 2004 до 2008 рр. використовували комбіновану систему податкового дослідницького кредиту (CIR), яка передбачала розрахунок податкового кредиту за двома схемами. Основою для розрахунку першої частини була величина збільшення витрат на інноваційні роботи у звітному періоді порівняно з попереднім, а інша частина залежала від загальної величини витрат, що були спрямовані на інноваційну діяльність. Дана програма передбачає такі переваги: автоматичний характер застосування, відсутність потреби у отриманні різного роду дозволів, залишає підприємству повну свободу дії, можливість отримання фінансової допомоги, створення сприятливих умов для розвитку середнього і малого бізнесу, виступає стимулом для спільного підприємства, стимулює до залучення наукових кадрів [3, с. 9 – 10]. Також у 2004 р., як інструмент податкового стимулювання для створення і розвитку малого та середнього бізнесу в дослідницькій сфері, запроваджено програму «Молоді інноваційні підприємства» (YIC). Отримати статус YIC може фірма, яка існує не більше від восьми років та інвестує у науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи (НДДКР) не менше ніж 15% загальних витрат. Ці підприємства отримують ряд переваг:

1. Звільнення на перші три роки від корпоративного прибуткового податку, а наступні два роки платять тільки 50% податку.

2. Повне або часткове звільнення від сплати місцевих податків, що пов'язані з вартістю майна та споруд.

3. Звільнення від сплати соціальних платежів за працівників сфери НДДКР.

До сьогодні в Європі Франція вважається передовою країною у сфері податкового стимулювання НДДКР, тоді як Великобританія ввела податкові пільги досить недавно. Для стимулювання інноваційної діяльності у 2000 р. було запроваджено пільговий режим оподаткування малого і середнього бізнесу, а у 2002 р. – для великих підприємств. Податкові пільги дозволяли зменшувати суми податку на прибуток на відповідну суму. У 2008 р. відбулося реформування діючої системи, що головним чином відобразилося на збільшенні величини вирахування з оподаткованої бази витрат на НДДКР [3, с. 9].

Серед недоліків цієї реформи варто виділити складність отримання податкових преференцій, оскільки для цього компанії повинні дотримуватись ряду вимог. Не зважаючи на недоліки, податковий кредит на витрати на НДДКР зростають, що є позитивним результатом програми податкового стимулювання. У Франції величина кредиту розподілена приблизно порівно між великими та малими підприємствами, у Великобританії основну частину податкового дослідного кредиту отримують великі підприємства.

Непряме податкове стимулювання НДДКР в Австрії має подібні особливості, оскільки полягає у вирахуванні з оподаткованої бази витрат на НДДКР у розмірі 125 – 135%. Величина такого вирахування у Чехії та Угорщині перевищує 200% від витрат на НДДКР. Ірландія головним чином використовує податковий кредит, який становить 25% від вели-

чини витрат на НДДКР. Трохи більшою є сума податкового кредиту в Португалії – до 50%, в Іспанії – до 42% [3, с. 9].

Потрібно відзначити, що з прийняттям Податкового кодексу в Україні було передбачено такі шляхи надання податкових пільг:

1. Податкова знижка/вирахування, що зменшує базу оподаткування до нарахування податку.

2. Зменшення податкового зобов'язання після нарахування податку чи збору.

3. Встановлення зниженої ставки податку чи збору.

4. Звільнення від сплати податку чи збору.

Відповідно до Податкового кодексу податкова пільга – це звільнення платника податків від обов'язку щодо нарахування і сплати податку, або ж сплата ним податку чи збору у меншому розмірі за наявності підстав [4]. Загалом в економічній літературі податкові пільги зазвичай класифікують таким чином (табл. 1).

Застосування податкових пільг, як важливого інструменту впливу, потребує від держави значної уваги і відповідно виважених кроків, оскільки податкові пільги на даному етапі є фактично єдиним способом держави стимулювати інноваційну діяльність. Крім того, важливо створити певне конкурентне середовище для підприємств з метою зацікавлення їх в отриманні інноваційних податкових пільг. Оскільки, надаючи пільги одним підприємствам, що впроваджують НДДКР, держава може заохочувати інші до аналогічних кроків. Як наслідок, інші підприємства, які запропонують актуальні для держави інноваційні проекти, отримають пільги, що значно зменшить сукупні витрати підприємств на сплату податків і зборів. У сучасних умовах важливу роль для розвитку технологій відіграють не тільки

Таблиця 1

Класифікація податкових пільг [5, с. 151]

Класифікаційна ознака	Види пільг
За напрямом державної фіскальної економічної політики	• економічні; • соціальні
За видами платників	• повні – надають усім платникам; • часткові – надають певним категоріям платників
За функціональним призначенням	• стимулювальні; • протекційні
За цільовим використанням звільнених від оподаткування коштів	• цільові; • нецільові
За суб'єктом пільгового стимулювання	• звільнення від оподаткування носія податків; • звільнення від оподаткування платників на різних стадіях товаропросування
За періодом дії	• безтермінові; • тимчасові; • надзвичайні
За рівнем встановлення	• загальнодержавні; • місцевого значення
У розрізі елементів податку	• звільнення від оподаткування окремих категорій платників; • зменшення об'єкта оподаткування; • обмеження величини податкової бази; • зниження ставок податку; • застосування спеціальної методології податкового обліку; • продовження термінів податкового періоду; • зменшення обчисленої до сплати суми податкового зобов'язання; • продовження термінів податкового періоду; • зменшення обчисленої до сплати суми податкового зобов'язання; • розстрочення і відстрочення сплати податків

підприємства, а й науково-дослідні інститути, банківські установи, страхові компанії та інші фінансово-кредитні інститути [5, с. 150].

В Україні податкові пільги певним чином мають змогу виправляти «прогалини» у державній фінансовій політиці. У такому випадку основними умовами надання пільг повинні бути: визначення терміну пільги, наділення правом на податкові пільги не окремих платників, а усіх без винятку, якщо такі платники сприяють розвитку пріоритетних галузей економіки, чітке визначення системи надання таких пільг і способів перевірки їх застосування, щорічна перевірка податкових пільг на предмет їх відповідності цілям, для досягнення котрих вони були введені і орієнтація податкових пільг на кінцеві результати діяльності [6, с. 122].

Інвестування є головним інструментом здійснення економічної політики, що забезпечує відновлення виробничих фондів і розвиток національного виробництва. У довгостроковій перспективі реформування економіки насамперед пов'язане із належним фінансуванням, саме тому капіталовкладення потрібно спрямувати на створення і впровадження новітніх технологій, систем сучасної організації та управління товаровиробництвом і збутом продукції, розвиток ринкової інфраструктури тощо. Важливим завданням держави є формування сприятливого інвестиційного клімату, а також регулювання інвестиційних процесів у країні. Традиційно вважається, що, використовуючи податки, держава може регулювати інвестиційні процеси за допомогою впливу на рівень короткострокових і довгострокових заощаджень, також за допомогою політики пільг та стимулів для вирішення певних інвестиційних завдань. Короткострокові заощадження громадян є одним з видів інвестиційних ресурсів, який реалізується у вигляді банківських депозитів на будь-який строк, державних облігацій, інвестицій у цінні папери. Механізм оподаткування короткострокових і довгострокових заощаджень в Україні має ряд недоліків. Наприклад, на рівень інвестиційної активності негативно впливає механізм оподаткування доходів фізичних осіб, отриманих у вигляді дивідендів, а також довгострокових заощаджень, що виступають у вигляді інвестицій в майно та пенсійних заощаджень [7, с. 343 – 344].

Ефективним способом активізації інвестицій є залучення іноземного капіталу. Тут визначальним є заохочення іноземних інвесторів вкладати кошти у пріоритетні галузі розвитку економіки. У цьому аспекті основною проблемою низької інвестиційної активності є нестабільна законодавча база та неефективна податкова політика, а також багато

суперечностей щодо оподаткування іноземних інвестицій, що відображається на динаміці індексу інвестиційної привабливості упродовж 2008 – 2012 рр., який обчислює Європейська Бізнес-Асоціація (рис. 1).

Тому для стимулювання іноземних інвестицій необхідне впровадження пільгового оподаткування, а також гарантії стабільності податкового законодавства у майбутньому [7, с. 346]. Зниження ставки одного з ключових податків у системі оподаткування України – податку на прибуток – з 25% до 16% (з 1 січня 2014 р.) може розширити податкову базу і поліпшити інвестиційний клімат. Як повідомляв УНІАН, Європейський банк реконструкції та розвитку інвестував у 2012 р. у 35 українських проектів 1,2 млрд дол., при цьому 71% коштів було надано приватним компаніям, 29% – на проекти у державному секторі. Станом на 1 січня 2013 р. ЄБРР узяв зобов'язання щодо надання понад 10,7 млрд дол. у рамках 318 проектів. Відтак обсяги інвестицій Європейського банку реконструкції та розвитку в Україну в 2013 р. залежать від інвестиційного клімату в країні (див. рис. 1) [8].

Загалом держава намагається вирішити проблему залучення іноземних інвестицій, а також стимулювати національні компанії інвестувати особливо у галузі НДДКР. Власне з цією метою відбулося реформування податкової системи, наслідки чого ще не є повною мірою відчутні. Але попри це, існує думка критиків, які вважають, що податковий кодекс значно погіршив ситуацію податкового стимулювання інвестиційно-інноваційної діяльності.

У новому законодавстві визначено такий перелік діючих пільг:

1. Звільнення від сплати ПДВ операцій з імпорту та постачання: техніки, обладнання, устаткування, що працюють на альтернативних видах палива, товарів для виробництва космічної техніки, товарів, що використовуються для потреб літакобудівної промисловості.

2. Звільняється від сплати податок на прибуток, що отриманий виробниками від реалізації: біопалива, електричної енергії, теплової енергії, техніки, яка споживає біологічні види палива тощо.

3. Звільняються від сплати земельного податку: суб'єкти літако-, суднобудування, космічної діяльності та земельні ділянки виробничого призначення [10, с. 51 – 52].

В Україні досі залишається відкритим питання щодо доцільності застосування цих пільг, оскільки їх використання часто призводить до значних зловживань. Негативна вітчизняна практика застосування пільгового оподаткування не змінилася після прийняття Податкового кодексу, а навпа-

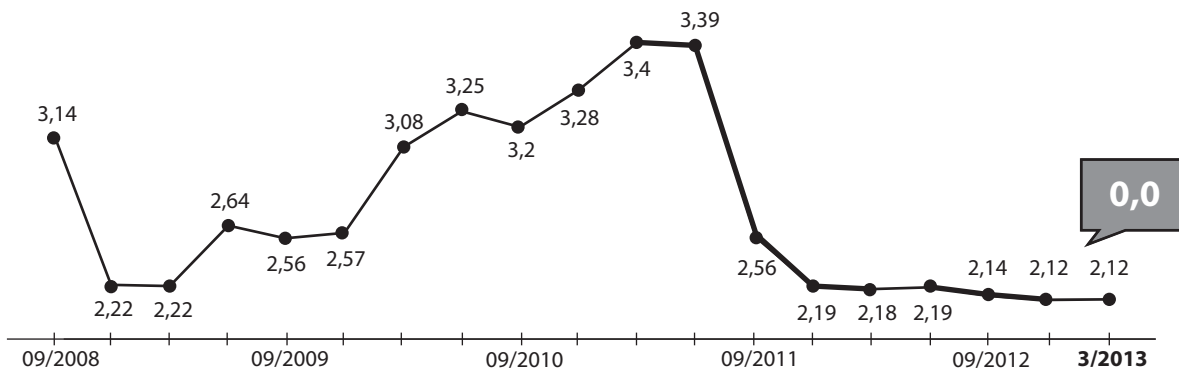

Рис. 1. Динаміка зміни індексу інвестиційної привабливості [9]

ки – певною мірою погіршилась. Аби уникнути новостворених проблем, необхідно провести реформування у таких напрямках: забезпечити стабільність податкового законодавства, чітко визначити роль податкових органів у формуванні податкової політики, детально обґрунтувати встановлення ставок на різні податки з метою узгодження інтересів усіх зацікавлених груп, розширити базу оподаткування, уникаючи при цьому збільшення податкового тиску [11].

На сьогоднішній день в Україні необхідно розробити ефективний механізм надання податкових кредитів, пільг та іншого роду стимулів інноваційно та інвестиційно активним підприємствам. Досвід зарубіжних країн свідчить про позитивні наслідки від такого впровадження. Необхідно лише обдуманно вводити ці зміни у вітчизняну економіку, при цьому дотримуючись таких принципів: першочергова вигода для суб'єктів господарювання, які здійснюють інвестиційно-інноваційну діяльність, уникнення додаткових витрат підприємствами в ході реалізації ними інвестиційно-інноваційної стратегії, а також витрат, що пов'язані зі сплатою податків, дотримання правил конкуренції та уникнення недобросовісного використання пільг, чіткості та прозорості законодавчої бази, яка буде формуватись на основі Податкового кодексу.

ВИСНОВКИ

Отже, динаміка інноваційної та інвестиційної діяльності в Україні значною мірою залежить від діючої системи оподаткування. При цьому актуальним є досвід європейських країн у стимулюванні інноваційної діяльності підприємств з використанням податкових інструментів. Для України пріоритетним питанням є використання розглянутого досвіду іноземних держав, однак передумовою цього повинен бути аналіз можливостей його адаптації. Успішна реалізація інвестиційно-інноваційної стратегії розвитку національного господарства залежить від діючої системи оподаткування, відтак доцільне та обґрунтоване застосування податкових інструментів сприятиме інвестиційно-інноваційній діяльності та розширюватиме її межі, гарантуючи тим самим сталість економічного розвитку України. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про інвестиційну діяльність» від 18.09.1991 р. № 1560–XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws>.
2. Закон України «Про інноваційну діяльність» від 04.07.2002 р. № 40-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/40-15>.
3. **Алексєєв І. В.** Європейський досвід податкового стимулювання інноваційної діяльності / І. В. Алексєєв, Р. Й. Желізняк // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Проблеми економіки та управління. – 2012. – № 725. – С. 7 – 16.
4. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. №2755-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>
5. **Желізняк Р. Й.** Податкові пільги в механізмі податкового стимулювання інноваційної діяльності / Р. Й. Желізняк // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. – 2012. – № 2 (14) . – С. 150 – 154.
6. **Іванов Ю. Б.** Реформування податкових систем: нова якість обговорення / Ю. Б. Іванов, І. А. Майбуров, Л. І. Гончаренко // Фінанси України. – 2012. – № 6. – С. 114 – 124.
7. **Васильєва Т. А.** Податкова політика як інструмент стимулювання інвестиційної діяльності в регіоні / Т. А. Васильєва,

Н. В. Винниченко, Л. Л. Гриценко // Матеріали V Міжрегіональної науково-практичної конференції. – Донецьк : ДонДУЕТ ім. М. Туган-Барановського, 2005. – С. 343 – 346.

8. Обсяги інвестицій ЄБРР в 2013 році залежать від інвестиційного клімату в Україні / За даними УНІАН. – 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://economics.unian.net/ukr/news/156277-obsyagi-investitsiy-ebr-rv2013>

9. Індекс інвестиційної привабливості / За даними Європейської Бізнес Асоціації ЕВА [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.eba.com.ua/uk/about-eba/indices/investment-attractiveness-index>

10. **Подлевський А. А.** Податкове стимулювання інвестиційно-інноваційної діяльності в Україні / А. А. Подлевський, Н. Ю. Перев'язенко // Проблеми раціонального використання соціально-економічного та природно-ресурсного потенціалу регіону. 36. наук. праць:– К., 2011. – Випуск XVII, № 4. – С. 48 – 56.

11. Формування фінансового потенціалу інвестиційної діяльності в економіці України : монографія / [М. І. Крупка, Д. В. Ванькович, Н. Б. Демчишак, М. І. Кульчицький]. – Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2011. – 404 с.

REFERENCES

- Aliexsieiev, I. V., and Zhelizniak, R. I. "Yevropeyskyi dosvid podatkovoho stymuliuvannya innovatsiinoi diialnosti" [The European experience of tax incentives for innovation]. *Visnyk NU «Lvivska politekhnika»*. *Problemy ekonomiky ta upravlinnia*, no. 725 (2012): 7-16.
- Ivanov, Yu. B., Maiburov, I. A., and Honcharenko, L. I. "Reformuvannya podatkovykh system: nova iakist obhovorennia" [Reforming the tax system: a new quality of discussion]. *Finansy Ukrainy*, no. 6 (2012): 114-124.
- "Indeks investytsiinoi pryvablyvosti" [Investment Attractiveness Index]. <http://www.eba.com.ua/uk/about-eba/indices/investment-attractiveness-index>
- Krupka, M. I., Vankovykh, D. V., and Demchysyak, N. B. *Formuvannya finansovoho potentsialu investytsiinoi diialnosti v ekonomitsi Ukrainy* [Formation of the financial capacity of investment in the economy of Ukraine]. Lviv: LNU im. Ivana Franka, 2011.
- [Legal Act of Ukraine] (2002). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/40-15>
- [Legal Act of Ukraine] (1991). <http://zakon2.rada.gov.ua/laws>
- [Legal Act of Ukraine] (2010). <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>
- "Obsyahy investytsii IEBRR v 2013 rotsi zalezhat vid investytsiinoho klimatu v Ukraini" [The volume of EBRD investments in 2013 are dependent on the investment climate in Ukraine]. <http://economics.unian.net/ukr/news/156277-obsyagi-investitsiy-ebr-rv2013>
- Podlevskyi, A. A., and Perev'iazenko, N. Yu. "Podatkove stymuliuvannya investytsiino-innovatsiinoi diialnosti v Ukraini" [Tax incentives for investment and innovation activity in Ukraine]. *Problemy ratsionalnoho vykorystannia sotsialno-ekonomichnoho ta pryrodno-resursnoho potentsialu rehionu*, vol. 4, no. 17 (2011): 48-56.
- Vasyliieva, T. A., Vynnychenko, N. V., and Hrytsenko, L. L. "Podatkova polityka iak instrument stymuliuvannya investytsiinoi diialnosti v rehioni" [Tax policy as a tool to stimulate investment in the region]. *V Mizhrehionalna nauko-vo-praktychna konferentsiia*. Donetsk: DonDUET, 2005.343-346.
- Zhelizniak, R. I. "Podatkovi pilhy v mekhanizmi podatkovoho stymuliuvannya innovatsiinoi diialnosti" [Tax incentives in the mechanism of tax incentives for innovation]. *Visnyk UBS NBU*, no. 2 (14) (2012): 150-154.

УСЛУГИ КАК ИНДИКАТОР РОСТА МАКРОЭКОНОМИЧЕСКИХ ПОКАЗАТЕЛЕЙ СТРАН

© 2014 МАНГУШЕВ Д. В.

УДК 338.46 (339.13)

Мангушев Д. В. Услуги как индикатор роста макроэкономических показателей стран

В статье рассматриваются факторы и тенденции развития сферы услуг, ее роль в структуре ВВП, мировой торговле и занятости трудоспособного населения стран мира. Выполнен вертикальный и горизонтальный анализ мировой торговли услугами, по странам и регионам, рассмотрена доля и структура торговли услугами ведущих стран мира и Украины в частности. Проанализирована динамика структуры приоритетных видов услуг и социально-экономическая роль туризма как на международном, так и на уровне развития отдельных стран. Указаны основные социально-экономические направления дальнейшего развития сферы услуг в глобальном масштабе, даны рекомендации по усовершенствованию туристических услуг на Украине.

Ключевые слова: сфера услуг, мировой рынок, анализ, доля в ВВП, экспорт, занятость, Украина, туризм.

Рис.: 8. **Табл.:** 2. **Библ.:** 20.

Мангушев Дмитрий Валерьевич – кандидат экономических наук, доцент, кафедра маркетинга и менеджмента внешнеэкономической деятельности, Харьковский национальный университет им. В. Н. Каразина (пл. Свободы, 4, Харьков, 61022, Украина)

E-mail: mangushev@mail.ru

УДК 338.46 (339.13)

UDC 338.46 (339.13)

Мангушев Д. В. Послуги як індикатор зростання макроекономічних показників країн

Manhushev D. V. Services as an Indicator of Growth of Macro-economic Indicators of Countries

У статті розглядаються фактори та тенденції розвитку сфери послуг, її роль у структурі ВВП, світовій торгівлі та зайнятості працездатного населення країн світу. Виконано вертикальний і горизонтальний аналіз світової торгівлі послугами, по країнах і регіонах, розглянута частка і структура торгівлі послугами провідних країн світу й України зокрема. Проаналізовано динаміку структури пріоритетних видів послуг і соціально-економічна роль туризму як на міжнародному, так і на рівні розвитку окремих країн. Вказані основні соціально-економічні напрямки подальшого розвитку сфери послуг у глобальному масштабі, дані рекомендації з удосконалення туристичних послуг на Україні.

The article considers factors and tendencies of development of the sphere of services, its role in the GDP structure, world trade and employment of able-bodied population of the countries of the world. It conducts vertical and horizontal analysis of the world trade of services by countries and regions and considers the share and structure of trade of services of the leading countries of the world and Ukraine in particular. It analyses dynamics of the structure of the priority types of services and the socio-economic role of tourism both in the international and individual countries development levels. It specifies main socio-economic directions of further development of the sphere of services in the global scale and gives recommendations on improvement of tourist services in Ukraine.

Ключові слова: сфера послуг, світовий ринок, аналіз, частка у ВВП, експорт, зайнятість, Україна, туризм.

Key words: sphere of services, world market, analysis, share in GDP, export, employment, Ukraine, tourism.

Рис.: 8. **Табл.:** 2. **Бібл.:** 20.

Рис.: 8. **Табл.:** 2. **Бібл.:** 20.

Мангушев Дмитро Валерійович – кандидат економічних наук, доцент, кафедра маркетингу та менеджменту зовнішньоекономічної діяльності, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)

E-mail: mangushev@mail.ru

Manhushev Dmytro V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Management and International Business, V. N. Karazin Kharkiv National University (pl. Svobody, 4, Kharkiv, 61022, Ukraine)

E-mail: mangushev@mail.ru

Эволюция ценностей человечества параллельно с изменениями функционального соотношения между материальными и информационно-духовными ресурсами привели к созданию особого информационного поля, в корне меняя сущность многих производственных и экономических процессов, стали инструментом или даже целью прогресса [1].

Термин «Постиндустриальное общество», по определению Д. Белла: «это общество, в экономике которого приоритет перешел от преимущественного производства товаров к производству услуг, проведению исследований, организации системы образования и повышению качества жизни; в котором класс технических специалистов стал основной профессиональной группой и, что самое важное, в котором внедрение нововведений... во все большей степени зависит от достигнутый теоретического знания...» [2].

Этот новый тип общества, основанный на интернационализации и мобильности человеческого и финансового капитала, революционных преобразованиях в технической и информационной сфере [3], повышении стандартов жизни и социальной активности населения, постоянном

совершенствовании познания самого человека посредством повышения информационного, образовательного и культурного уровня [1] обусловили расширение спектра потребностей за рамки материального производства [3, 4].

Исследованиям международного рынка услуг посвящены труды зарубежных и отечественных ученых: Ф. Котлера, Д. Белла, Даниэль Д. Ли Хардебы Х., Ф. Ловелока, Дж. Витерс, Д. Виппермана, И. Т. Балабанова, А. Киреева, А. А. Мазараки, И. И. Дюмулена, Е. В. Майдебуря, А. П. Румянцев, И. К. Беяевского, П. Г. Пуцетайло, Р. М. Моторина, Л. Г. Рождественской и других.

Цель статьи – проанализировать современное состояние, динамику и факторы развития сферы услуг на международном рынке как индикатора роста макроэкономических показателей мировой экономики.

Динамичное развитие национальных рынков в результате постепенного вовлечения и переплетения экономических интересов отдельных стран в глобальный мировой рынок привели к росту объемов услуг. Услуга – экономически значимый товар, обеспечивающий существенные доходы в результате формирования глобальной тенденции к устой-

чивому росту спроса, взаимосвязанного с развитием цивилизации и ростом благосостояния общества [5]. По мнению многих авторов [1 – 9] на столь активное развитие сферы услуг в мире оказали влияние ряд факторов, таких как:

- ✦ политика государств и высокая степень зрелости их экономик;
- ✦ техническая и информационная революция, быстрое массовое освоение и распространение технических нововведений;
- ✦ структурно-технологическая перестройка материального производства;
- ✦ тенденции ведения современного бизнеса;
- ✦ расширение международной торговли и интернационализация сферы услуг;
- ✦ отсутствие протекционистских мер, при пересечении границ;
- ✦ перетекание работающих с производственной сферы в сферу услуг;
- ✦ социальных изменений и высокий уровень жизни населения.

Сфера услуг как производственно-экономическая система, функционируя по законам рыночной экономики в конкурентной среде, ориентирует свою деятельность (производственные, торгово-технологические, коммерческие, организационно-экономические процессы) на требования и потребности современного рынка [8] и формирует ключевые факторы качественного экономического роста, требует совершенствования рынков и технологий, глобализации хозяйственной деятельности и решения экологических проблем. Предоставление услуг все сильнее влияют на торговлю товарами, особенно технически-сложными, сбыт которых требует все более развитой сети товаропроизводителей, готовых предоставить финансовые, информационные, транспортные и другие услуги [5, 7]. Услуги – динамичная статья мировой торговли, а растущее количество их видов становится рыночным товаром и регистрируется на счете текущих операций платежного баланса многих стран [9].

Внешнеторговый оборот услугами в 2012 г. составил 8699,8 млрд долл. США, из них 4425,8 млрд долл. США – экспорт (19,2% объема экспорта товаров и услуг), а 4274,0 млрд долл. США – импорт (рис. 1) [10]. За 2000 – 2012 гг. экспорт услуг увеличился в 2,9 раза, а импорт в 2,8 раза, тогда как объем реального ВВП мира в 2,2 раза [10, 11].

Мировой финансовый кризис сказался на снижении темпов роста в 2009 г., однако в 2010 г. сфера услуг превзошла докризисный темп роста в 12,5% в 2008 г. достигнув прироста в 14,3%, тогда как прирост мирового ВВП в 2010 г. достиг лишь 4,0% [11]. Рассчитанные среднегодовые темпы прироста экспорта в сфере услуг за 2000 – 2012 гг. составили 8,9% и существенно опережают среднегодовые темпы прироста реального ВВП в 2,4% [10, 11] (рис. 2).

В международной торговле услугами ведущее место принадлежит странам ЕС, только на страны Западной Европы в 2012 г. приходилось более 47% экспорта и 41% мирового импорта услуг, тогда как на Северную Америку – более 16 и 13% а на азиатские страны 30 и 37% соответственно (рис. 3) [10].

Занятость трудоспособного населения мира в секторе услуг в 2011 – 2012 гг. превысила 1,3 млрд чел. (44,2%), из которых 47,9% – женщины [12]. В развитых странах и в ЕС показатель занятости в 2012 г. составил 73,9% [12]. Доля занятых женщин в сфере услуг этих стран и в странах Латинской Америки и на Карибских островах составляет 84 – 86% от общего количества трудоспособного населения (рис. 4) [12]. Приоритеты мужской занятости в сфере услуг наиболее присущи мусульманским странам.

Доля торговли услугами в структуре ВВП (рассчитывается как сумма экспорта и импорта услуг к ВВП) [11] отдельных стран в 2012 г. достигла 80 – 117%: Ирландия (104,2%), Мальдивы (117%), Мальта (89%), Сингапур (86,6%) и др. (рис. 5) [11].

Доля услуг Украины в ВВП в 2012 г. снизилась до 20,7%, однако этот показатель выше среднемирового (12,5% и 11,7% в 2008 и 2012 гг. соответственно) [6].

Десятку стран-лидеров в сфере услуг возглавляют США и страны ЕС, на их долю приходится 71% мирового объема экспорта услуг в 2010 – 2012 гг. Бессменным лидером на протяжении последних лет являются США (более 14%), затем Великобритания, Германия и Франция (около 6–5%), причем доля стран Европы постепенно снижается: Франции (–5,8), Испания (–3,9), Нидерланды (–3,4), а азиатские страны сохраняют стремительный рост: Китай (5,2%), Сингапур (3,2%), Индия (2,5%) за исключением Японии (на долю этих стран приходится 29%) (табл. 1). В рейтинге 2012 г. Индия, оставив позади Испанию и Нидерланды, поднялась на две позиции вверх. Несмотря на рост и положительный баланс в торговле услугами Украина заняла 41-е место.

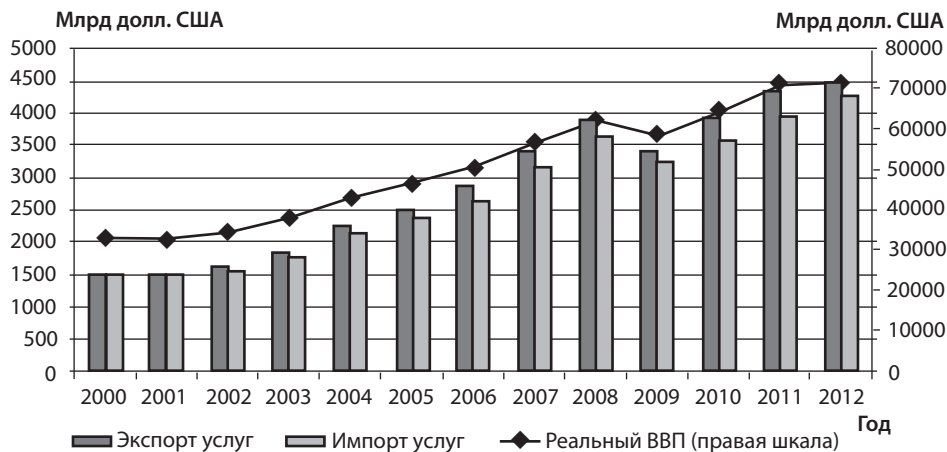

Рис. 1. Динамика роста торговли услугами и ВВП мира за 2000 – 2012 гг., в млрд долл. США (разработано автором по источникам [10, 11])

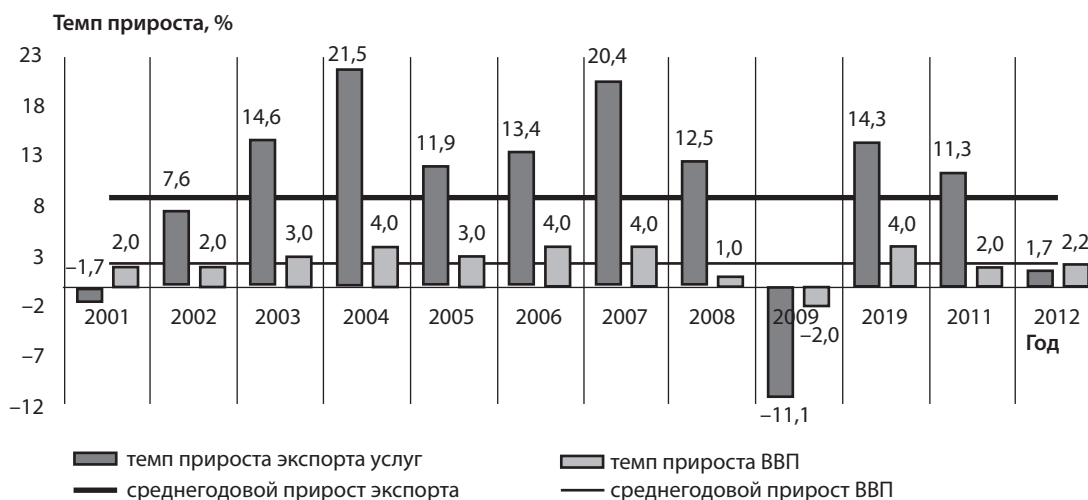

Рис. 2. Динамика темпов прироста мирового ВВП и экспорта услуг, в % (разработано автором по источникам [10, 11])

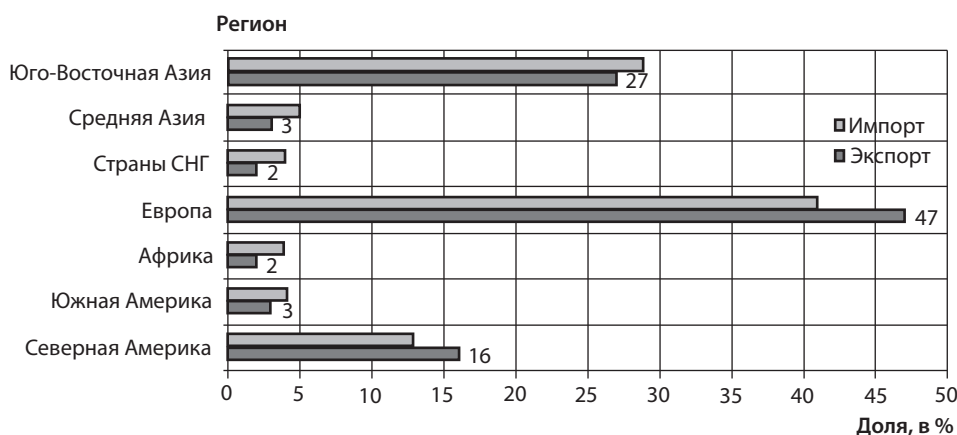

Рис. 3. Доля регионов мира в общем объеме экспорта и импорта услуг в 2012 г., в % (разработано автором по источнику [10])

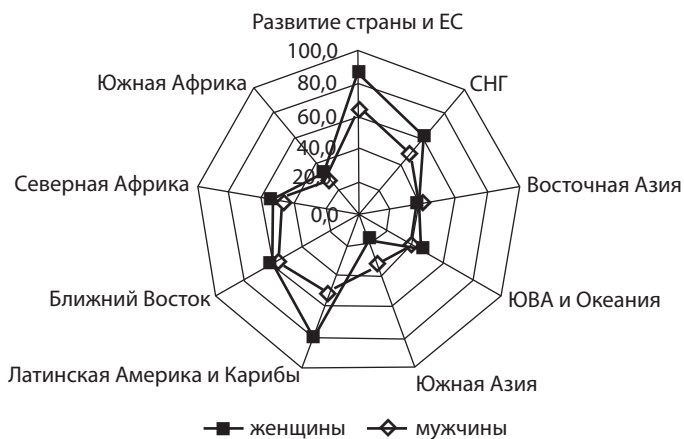

Рис. 4. Структура занятости в сфере услуг по половому признаку в 2012 г. по регионам мира, в % (разработано автором по источнику [12])

В 2011 г. лидером по занятости трудоспособного населения в сфере услуг среди десятки стран-лидеров были: Сингапур – 79,2%, Нидерланды – 75,8%, Великобритания – 72,5%, во Франции, США, Германии и Японии было занято от 69 до 66,7% трудоспособного населения, в Италии – 63,9%, в Украине – 55,6%, в Китае – 40,4% в экономике страны [10].

Исходя из двойственной особенности услуг, как особого вида деятельности, отличного от материального производства, и нематериального результата данной деятель-

ности с определенной социальной и экономической полезностью резко увеличился и продолжает расти перечень видов деятельности, результатом которых является предоставление услуг [5]. Несмотря на различные подходы к классификации остановимся на анализе некоторых видов (рис. 6).

В структуре мирового экспорта услуг на международный транспорт приходится (25,4%) [9, 13]. Наиболее универсальным и эффективным средством транспортировки больших объемов товаров (грузов) является морской транспорт (около 80% от общего объема международных перевозок) [7, 13]. В международных пассажирских перевозках лидирует воздушный транспорт (30 283 тыс. вылетов), обеспечивая преимущество в скорости перевозок пассажиров (2776,6 млн чел.) [10].

Специализация страны на тех или иных видах услуг зависит от уровня экономического развития национальной экономики [9] и особенностей государственного регулирования в контексте формирования благоприятной предпринимательской среды. Так, в промышленно развитых странах предпочтение отдается финансовым, телекоммуникационным, информационным и большому числу отраслей деловых услуг, а для развивающихся стран, характерна специализация на транспортных, туристических и финансовых услугах [13].

Десятка стран-лидеров по экспорту услуг за 2010 – 2012 гг. (разработано автором по источнику [10])

Рейтинг 2012 г.	Страна	Объем экспорта услуг, млрд долл. США			Доля в мировом экспорте услуг, %			Темп прироста, %	
		2010	2011	2012	2010	2011	2012	2011	2012
1	США	555,5	607,7	640,3	14,2	14,0	14,5	9,4	5,4
2	Великобритания	267,3	293,8	283,6	6,8	6,7	6,4	9,9	-3,5
3	Германия	243,5	264,7	261,8	6,2	6,1	5,9	8,7	-1,1
4	Франция	192,2	224,5	211,5	4,9	5,2	4,8	16,8	-5,8
5	Китай	162,2	182	191,4	4,1	4,2	4,3	12,2	5,2
6	Япония	141,3	145,5	145,5	3,6	3,3	3,3	3,0	0,0
7	Индия	124	137,7	141,2	3,2	3,2	3,2	11,0	2,5
8	Испания	124,3	142,1	136,6	3,2	3,3	3,1	14,3	-3,9
9	Нидерланды	118	138,3	133,6	3,0	3,2	3,0	17,2	-3,4
10	Сингапур	94,3	108,7	112,2	2,4	2,5	2,5	15,3	3,2
	Итого	1904,6	2106,7	2124,1	48,7	48,4	48,0	10,6	0,8
	Мир всего	3910,9	4353,4	4425,8	100,0	100,0	100,0	11,3	1,7
41	Украина	16,5	18,8	19,4	0,4	0,4	0,4	13,9	3,2

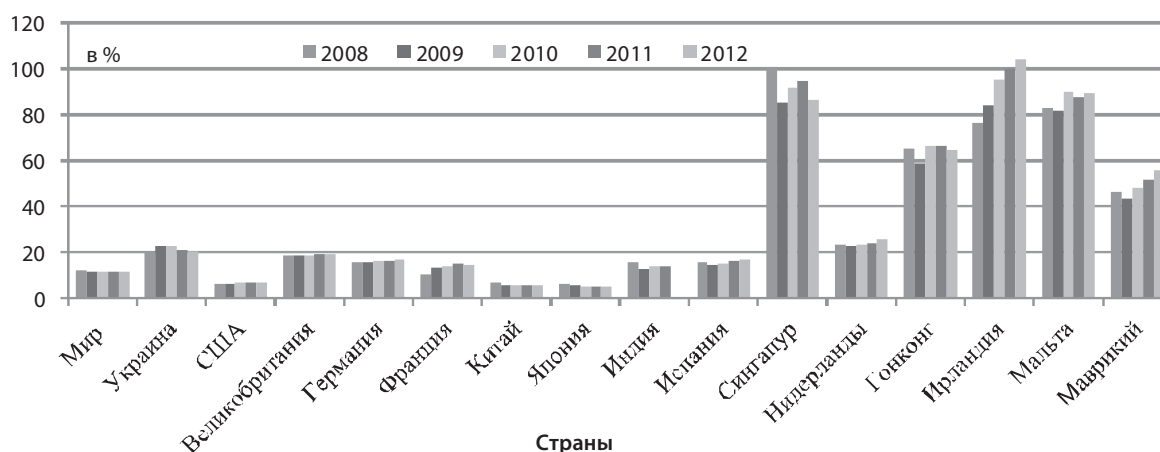

Рис. 5. Динамика доли торговли услугами в структуре ВВП по странам мира, в % (разработано автором по источнику [11])

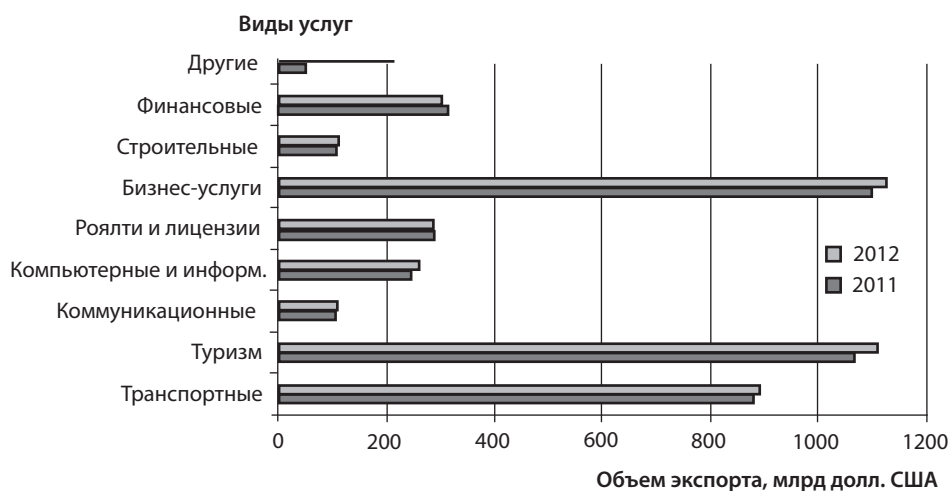

Рис. 6. Изменение структуры мирового экспорта услуг в 2011 – 2012, млрд долл. США (разработано автором по источнику [5])

В 2011 г. США занимали первенство по всем видам услуг, 32,1% которых осуществлялись со странами ЕС. На долю США пришлось 9,0% экспорта и 7,6% импорта мировых транспортных услуг (включая все виды транспорта); им принадлежит 33% мирового воздушного флота и 22,4% протяженности железнодорожных магистралей мира, ими было перевезено 25,9% авиа-пассажиров, 21,8 и 26,1% авиа-и ж/д-грузов соответственно [10].

Китай на 2-м месте по импорту (7,2%) и на 9-м по экспорту (4,0%) мировых транспортных услуг, ему принадлежит 24,1% мировых контейнерных перевозок с долей морского флота в 3,8%; на долю воздушного и ж/д транспорта страны приходилось 3,5 и 6,4% соответственно, которыми было перевезено пассажиров 8,9 и 28,3% соответственно и 9,2 и 26,5% грузов мира. Инвестиции в сферу услуг в 2011 г. составили 861,5 млрд долл. США [10].

Лидером железнодорожных перевозок пассажиров в 2011 г. была Индия, с долей в 33,9% мирового пассажиропотока по 3,6% мировой протяженности магистралей. На долю страны приходилось 5,1 % импорта и 2,0% экспорта транспортных услуг мира [10].

Украина находилась на 41-м месте по экспорту и на 52-м по импорту услуг, значительных успехов страна достигла в экспорте транспортных услуг 25-е место (1,0% мирового объема), где занято 7,0 трудоспособного населения страны, инвестиции в сферу услуг составили 12,5 млрд долл. США [10].

Информационные технологии коренным образом меняют глобальную конкурентную среду, радикально влияют на процессы размещения экономических ресурсов и их перераспределение, технологические преимущества становятся действенным инструментом формирования механизма диспропорционального развития [1, 2]. Объем мировой электронной торговли составлял в середине 90-х годов 5 – 10 млрд долл., в начале века – 100 – 150 млрд долл., а к 2012 г. – 30,6% мирового экспорта услуг [10]. Преимущества этого вида услуг в экономии издержек и времени совершения сделок. На информационные и телекоммуникационные технологии в 2011 г. приходилось 10,3%

экспорта и 11,2% импорта товаров и услуг и 31,0% общего объема мировых услуг; экспорт высоких технологий составил 1778,3 млрд долл. США (17,3% экспорта услуг) [10].

Международный спрос на услуги способствует появлению новых, сопутствующих услуг: страны, предоставляющие портовые услуги, специализируются и на судоремонте; страны-производители компьютеров на мировой рынок на компьютерных услугах; в странах-экспортерах нефти преобладает фрахт с обслуживанием нефтеперевозок [13].

Несмотря на низкие темпы роста мировой экономики и острую конкуренцию в последние шесть десятилетий индустрия туризма стала одной из наиболее динамично развивающихся сфер экономики и ключевым фактором социально-экономического прогресса [14]. Туризм – входит в тройку источников экспортных поступлений почти половины наименее развитых стран в мире и оказывается одним из самых эффективных путей преодоления бедности и расширения возможностей местных общин [16].

За восемь месяцев 2013 г. темпы прироста прибытия международных туристов в 5% (38 млн) превзошли ожидания (3 – 4% в начале года) и достигли рекордной отметки – 746 млн чел. В 2012 г. число международных туристов впервые превысило один миллиард (1035 млн против 995 и 528 млн туристов в 1995 и 2011 г. соответственно); 5 – 6 млрд внутренних туристов; поступления от международного туризма выросли на 4% достигнув 1075 млрд долл. США (против 1042 млрд в 2011 г.) [14 – 17]. Доля туризма в 2012 г.: 9% мирового ВВП (3222,1 млрд долл. США); 8% экспорта (1,3 трлн долл. США); 6% мировой торговли; 101,1 млн рабочих мест (3,4%) или каждое 11 рабочее место; и 764,7 млн инвестиций [17].

В 2012 г. США – лидер по объему ВВП от туризма (1348,0 млрд долл. США), причем 2/3 составляют косвенные доходы; за ними Китай с объемом в 756,5 млрд долл. США (рис. 7) [17]. В Испании доля туризма в ВВП составляет более 15%; в Италии и Австралии (более 10%); во Франции (9,7%), Китае и Бразилии (9,1%) общего объема ВВП [10]. В 2011 г. доля прямых доходов от туризма и путешествий в мировом ВВП превысила долю производства автомобилей в Северной и Южной Америке в 3 раза, в Европе в 2 раза [15, 17].

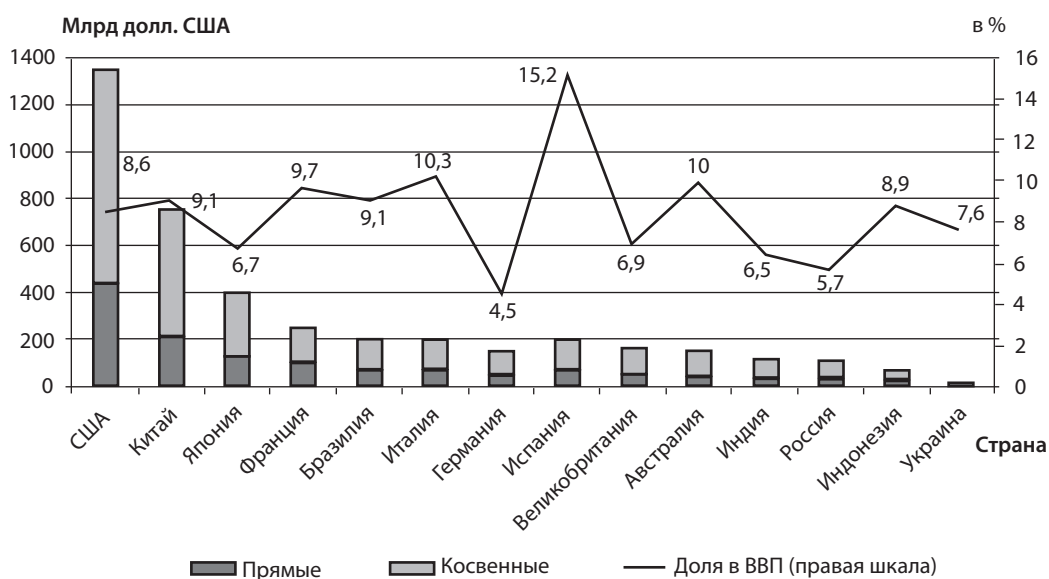

Рис. 7. Доля доходов от туризма в ВВП (%) и их структура (млрд долл. США) в 2012 г. (разработано автором по источнику [17])

Лидером въездного туризма 2012 г. является Франция – 83,0 млн с доходом в 53,7 млрд долл. США (3-е место), США посетило 62,7 млн чел. (2-место) с доходом в 126,2 млрд долл. США (1-е место); Испания на 3-м месте по доходам и на 4-м по количеству визитов (55,9 млрд долл. США и 57,7 млн чел.); Китай второй год подряд занимает 3-е место по приему туристов (58,0 млн) и 4-е по поступлениям (50,0 млрд долл. США) (рис. 8) [15 – 17].

британский оператор IHG планирует запустить элитный китайский бренд – отели с чайным домом, китайским рестораном, отдельными обеденными комнатами и небольшим баром; Sol Melia в коммерческом альянсе с китайской сетью Jin Jiang Hotels содействуя и развивая кадровый обмен опытом; Корпорация Hilton Worldwide реализует программу лояльности клиентов Hilton Huanqing – создание комфортных условий для китайских туристов за границей:

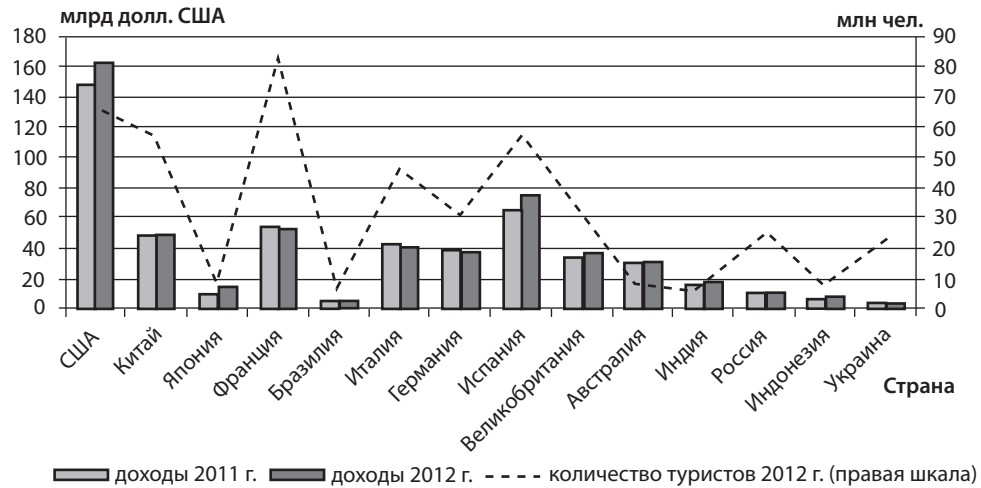

Рис. 8. Динамика доходов от международного туризма за 2011 – 2012 г. (млрд долл. США) и количество туристов (млн чел.), (разработано автором по источникам [15, 17])

Более половины экспорта услуг на туризм в 2012 г. приходилось в ОАЭ, Ямайке, Испании и Австралии. От 25% до 50% экспорта услуг – в США, Китае, Франция, Италии, Аргентине и Индонезии (табл. 2) [12, 17]. Наибольшая занятость в Китае и в Индии (63,8 и 39,5 млн чел.) [17].

Украину в 2012 г. посетило 23,0 млн. туристов, а доходы составили 4,8 млрд долл. США против 21,4 млн и 4,2 млрд долл. США в 2011 г. соответственно; вклад в ВВП – 13,6 млрд долл. США (7,6% общего ВВП), причем 9,8 млрд долл. США, создано в отраслях связанных с туризмом; 0,4 млн занятого населения и 24,9 % в структуре экспорта услуг страны (см. рис. 7 – 8, табл. 2) [10, 15–17]. По итогам туристической отрасли Украины в 2012 г. на рынке работало 5,347 тыс. субъектов туристической деятельности (юридические лица и физические лица-предприниматели), из них 74,2 % – турагенты [18]. Количество украинцев, воспользовавшихся услугами отечественных туркомпаний, увеличилось в 1,4 раза, иностранцев – на 15,2% и составило соответственно 2,8 млн чел. и 270 тыс. чел. по сравнению с 2011 г. [18]. Туроператоры составляли 32,2% от общего количества юридических лиц, предоставляющих туристические услуги, с доходом – 6041 млн грн, или 86,4% общего объема прибыли туристической отрасли страны [18].

Туризм – наиболее желанное и популярное хобби в мире, особенно среди китайских путешественников, которые за рубежом потратили 102 млрд долл. США (1-е место), обогнав Германию (84 млрд долл. США), США (83 млрд долл. США), Великобританию (52 млрд долл. США) которая сохранила 4-е место, Россию (43 млрд долл. США) в 2012 г. поднялась вверх на два места до 5-го [15].

Международные гостиничные сети создали специальные программы лояльности по обслуживанию китайских туристов: сеть гостиниц Holiday Inn Express сменила свой бренд в Китае на Zhi Xuan Jia Ri («Умный выбор»);

говорящий по-китайски персонал, привычную еду и знакомые телепрограммы [20]. IHG намерена к 2015 г. открыть 286 филиалов в Китае, в то время как Starwood Hotels & Resorts рассчитывает на 100 отелей [19].

Одним из ключевых пунктов успеха является активная работа в популярных китайских социальных сетях RenRen с целью реализации программы Starwood Preferred Guest («Любимый гость Starwood»), Sofitel исследуя страничку каждого гостя посылает ему сообщения о готовящихся мероприятиях и новостях с учетом интересов клиента [19].

По индексу конкурентоспособности путешествий и туризма 2013 г. Украина смогла улучшить глобальную конкурентоспособность этого сектора (3,98 балла), поднявшись за 2 года на 9 позиций (76-е место), однако этот результат ниже большинства сопоставимых стран и некоторых стран-соседей (Румынии и России (4,04 и 4,16 балла)) [20]. Несмотря на низкую ценовую конкурентоспособность в секторе путешествий и туризма (110-е место), Украина занимает высокие позиции по коэффициенту паритета покупательной способности (31-е место), за исключением услуг украинских аэропортов и отелей, цены на которые явно завышены (соответственно 107-е и 110-е места) [20]. По состоянию культурных и природных ресурсов Россия входит в топ-40 стран мира, в то время как Украина занимает последние места (по качеству окружающей среды (104-го место), по количеству известных видов животных (82-е место); доля защищенных водных территорий (28-е место)) [20].

К 2023 г. экономический вклад индустрии туризма и путешествий будет составлять 10% мирового ВВП (10,5 триллионов долларов США) создаст более 70 млн рабочих мест в течение следующего десятилетия, причем две трети этих дополнительных рабочих мест в Азии со среднегодовым приростом промышленности более чем на 6% [16 – 17].

Динамика показателей экспорта туристического бизнеса по странам (составлено автором по источникам [15, 17])

Показатель	Экспорт туристов, млн чел.		Доходы от туризма, млрд долл. США		Доля в объеме экспорта услуг, в %		Занятость отрасли, млн чел.	
	2011	2012	2011	2012	2011	2012	2011	2012
США	62,7	67,0	149,3	162,8	24,6	25,4	14,3	14,3
Китай	57,6	57,7	48,5	50,0	27,5	26,1	61,9	63,8
Япония	6,2	8,3	11,0	14,5	7,6	10,0	4,4	4,3
Франция	81,6	83	54,4	53,7	24,2	25,4	2,8	2,9
Бразилия	5,4	5,7	6,6	6,6	17,3	16,5	7,6	8,3
Италия	46,2	46,4	43,0	41,2	40,3	39,5	2,2	2,7
Германия	28,4	30,4	38,8	38,1	14,7	14,6	2,0	2,0
Испания	56,2	57,7	65,7	75,7	46,2	55,4	2,6	2,7
Великобритания	29,3	29,3	35,1	36,6	11,9	12,9	2,3	2,4
Австралия	5,8	6,1	31,5	31,6	60,8	59,8	1,4	1,4
Индия	6,3	6,6	17,5	17,8	12,7	12,6	39,3	39,5
Россия	22,7	25,7	11,3	11,2	20,5	18,9	3,9	3,9
Индонезия	7,6	8,0	8,0	8,3	38,6	35,9	8,6	8,9
Украина	21,4	23,0	4,2	4,8	22,3	24,9	0,4	0,4

ВЫВОДЫ

Характер современного социально-экономического развития мировых процессов и особенности международной конкуренции на рынках товаров и услуг свидетельствуют о необходимости дальнейшего роста интеллектуального потенциала и научно-технологических инноваций как фактора устойчивого экономического развития.

Динамичное развитие сферы услуг, совершенствование ее структуры возможно при достаточно высоком развитии общества, поскольку процесс удовлетворения разнообразных потребностей создает определенный стандарт качества жизни.

Степень развития сферы услуг выступает критерием развитости общества (равенство для всех слоев общества и высокой квалификации рабочей силы для удовлетворения растущего спроса), а внешняя торговля услугами открывает доступ к мировым рынкам и позволяет интегрироваться в систему мирохозяйственных связей, усиливая тем самым свой экономический потенциал за счет привлечения прямых иностранных инвестиций для помощи бедным странам и регионам для обеспечения долгосрочного устойчивого развития сферы услуг.

В условиях изменения климата необходима оптимизация мировых, региональных и национальных процессов взаимодействия между обществом, планетой и получением прибыли в рамках программы ООН направленных на:

- ✦ сокращение доли в выбросах парниковых газов особенно от транспорта и средств размещения (прирост мирового пассажиропотока в 2012 г. составил 5,3%, а в 2013 г. вырастет на 4,5%) [17];
- ✦ применение новейших технологий и инновационных решений для повышения эффективности использования экологических видов энергии и экономии водных ресурсов [17];
- ✦ адаптации направленной предоставления услуг к изменению климатических условий и погоды (экологической направленности);

- ✦ стимулирование потребительского спроса на экологичные продукты;

Принятие «Концепции развития туризма и курортов до 2022 г.» в Украине позволит туризму: стать приоритетной, бюджетообразующей и инвестиционно привлекательной отраслью экономики; увеличить к 2022 г. в 2,5 раза число рабочих мест – до 1 млн чел., а годовой турпоток в страну вдвое – до 50 млн чел. [18]; развить инфраструктуру и качество услуг до европейских стандартов. ■

ЛИТЕРАТУРА

1. Згуровський М. З. Геоекономічні сценарії розвитку і Україна / М. З. Згуровський, Ю. М. Пахомов, А. С. Філіпенко. – К.: Академія, 2010. – 328 с.
2. Иноземцев В. Л. Современное постиндустриальное общество: природа, противоречия, перспективы / В. Л. Иноземцев. – М.: Логос, 2000. – 60 с.
3. Економічна теорія / С. В. Мочерний. – Вид. 3-тє, доп. і перероб. – К.: Академія, 2008. – 640 с.
4. Павлыш Э. В. Сравнительный анализ траектории социально-экономической трансформации Украины в разрезе теории постиндустриального общества // Э. В. Павлыш, А. Е. Стеценко // Научные труды ДОННТУ. Серия: экономическая. – Выпуск 41. – С. 232 – 238.
5. Черненко В. А. Международный рынок услуг: учебник / В. А. Черненко. – С-Пб.: Нестор-История, 2011. – 212 с.
6. Балаева О. Н. Управление организациями сферы услуг: учеб. пособие / О. Н. Балаева, М. Д. Предводителева. – М.: Изд. дом Гос. ун-та – Высшей школы экономики, 2010. – 155 с.
7. Моргулець О. Б. Менеджмент у сфері послуг: навч. посіб. / О. Б. Моргулець. – К.: Центр навчальної літератури, 2012. – 384 с.
8. Сахно Є. Ю. Менеджмент сервісу / Є. Ю. Сахно, М. С. Дорош, А. В. Ребенок. – К.: Центр навчальної літератури, 2010. – 328 с.
9. Козак Ю. Г. Міжнародна економіка / Ю. Г. Козак, В. М. Новацький. – К.: ЦУЛ, Видавництво «АртЕк», 2002. – 436 с.

10. World Trade Organization. WORLD TRADE 2012, PROSPECTS FOR 2013 / 10 April 2013. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.wto.org
11. World Bank [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD>
12. International Labour Office. Global employment trends 2013: Recovering from a second jobs dip / International Labour Office. Geneva: ILO, 2013– 170 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ilo.org>
13. Козак Ю. Т. Міжнародна економіка: в питаннях та відповідях / Ю. Т. Козак, В. В. Ковалевський, К. І. Ржепішевський. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 676 с.
14. Tourism Barometer UNWTO [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mkt.unwto.org/ru/barometer>
15. Tourism Highlights 2013 Edition UNWTO [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mkt.unwto.org/en/publication/unwto-tourism-highlights-2013-edition>
16. World Tourism Organization (UNWTO) Sustainable Tourism for Development Guidebook (2013) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://unctad.org/meetings/en/Presentation/ciem-p15_en.pdf
17. World Travel & Tourism Council (WTTC) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.wttc.org/research/economic-impact-research/country-reports/>
18. Ассоциация лидеров турбизнеса Украины ALTU / Ukraina turistica: У нас є, що подивитися [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.altu.com.ua>
19. WTM-2011 о тенденциях мирового туризма Туринфо № 4 (753), 1 – 14 марта 2012 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://tourinfo.ru/about/history/art/40588/?sphrase_id=265080
20. Украина в мире: обзор международных индексов 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.feg.org.ua/docs/ukraine_inthe_world_2013_rus_web.pdf

REFERENCES

- Assotsyatsyy lyderov turbyznesa Ukrayny ALTU. <http://www.altu.com.ua>
- Balaeva, O. N., and Predvoditeleva, M. D. *Upravlenie organizatsiyami sfery uslug* [Management organizations services]. Moscow: Vysshaya shkola ekonomiki, 2010.
- Chernenko, V. A. *Mezhdunarodnyy rynek uslug* [International market services]. St. Petersburg: Nestor-Istoriia, 2011.
- Inozemtsev, V. L. *Sovremennoe postindustrialnoe obshchestvo: priroda, protivorechiia, perspektivy* [Modern industrial society: nature, contradictions and prospects]. Moscow: Logos, 2000.
- “International Labour Office. Global employment trends 2013: Recovering from a second jobs dip”. <http://www.ilo.org>
- Kozak, Yu. H., and Novatskiy, V. M. *Mizhnarodna ekonomika* [International Economics]. Kyiv: TsUL; ArtEk, 2002.
- Kozak, Yu. T., Kovalevskiy, V. V., and Rzhapishevskiy, K. I. *Mizhnarodna ekonomika: v pytanniakh ta vidpoviadiakh* [International Economics: in questions and answers]. Kyiv: Tsentri navchalnoi literatury, 2004.
- Mocherniy, S. V. *Ekonomichna teoriia* [Economics]. Kyiv: Akademiia, 2008.
- Morhulets, O. B. *Menedzhment u sferi posluh* [Management in the service sector]. Kyiv: Tsentri navchalnoi literatury, 2012.
- Pavlysh, E. V., and Stesenko, A. E. “Srovnitelnyy analiz traektorii sotsialno-ekonomicheskoy transformatsii Ukrainy v razreze teorii postindustrialnogo obshchestva” [Comparative analysis of the trajectory of socio-economic transformation of Ukraine in the context of the theory of postindustrial society]. *Nauchnye trudy DONNTU. Ekonomika*, no. 41: 232-238.

Sakhno, Ye. Yu., Dorosh, M. S., and Rebenok, A. V. *Menedzhment servisu* [Management service]. Kyiv: Tsentri navchalnoi literatury, 2010.

“Tourism Barometer UNWTO”. <http://mkt.unwto.org/ru/barometer>

“Tourism Highlights 2013 Edition UNWTO”. <http://mkt.unwto.org/en/publication/unwto-tourism-highlights-2013-edition>

“Ukraina v mire: obzor mezhdunarodnykh indeksov 2013” [Ukraine in the World: A review of international indexes in 2013]. http://www.feg.org.ua/docs/ukraine_inthe_world_2013_rus_web.pdf

“World Trade Organization. WORLD TRADE 2012, PROSPECTS FOR 2013”. www.wto.org

“World Tourism Organization (UNWTO) Sustainable Tourism for Development Guidebook (2013)”. http://unctad.org/meetings/en/Presentation/ciem-p15_en.pdf

“World Travel & Tourism Council (WTTC)”. <http://www.wttc.org/research/economic-impact-research/country-reports/>

“WTM-2011 o tendentsiyakh mirovogo turizma” [WTM-2011 on trends in world tourism]. http://tourinfo.ru/about/history/art/40588/?sphrase_id=265080

World Bank. <http://www.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD>

Zhurovskiy, M. Z., Pakhomov, Yu. M., and Filipenko, A. S. *Heoekonomichni stsenarii rozvytku i Ukraina* [Geoeconomic development scenarios and Ukraine]. Kyiv: Akademiia, 2010.

ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДИКИ ОЦІНКИ ТА УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ В ДЕРЖАВНОМУ РЕГУЛЮВАННІ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

© 2014 ХАВЕР В. М.

УДК 658.589.001.5

Хавер В. М. Застосування методики оцінки та управління ризиками в державному регулюванні інноваційної діяльності

У роботі визначено місце запропонованих методичних підходів щодо оцінки та управління ризиками, основою яких стала розроблена економіко-математична модель оцінки можливості реалізації інноваційного проекту, яка створила умови стверджувати, що при реалізації інноваційного проекту слід чітко розділяти його на два блоки: інноваційний та інвестиційний і окремо виконувати роботи по залученню інвестицій, відповідно на інноваційний та інвестиційний блоки проекту, у державному регулюванні інноваційної діяльності, у результаті чого доведено можливість виконувати цілеспрямовані роботи з формування умов для практичної реалізації інноваційних проектів з урахуванням економічної кризи в державі, раціонально та ефективно використовувати державні матеріальні ресурси, які виділяються на інноваційний розвиток, а також забезпечити більш ефективний розвиток інноваційної діяльності.

Ключові слова: інноваційна діяльність, методика, оцінка та управління ризиками, державне регулювання

Рис.: 5. **Бібл.:** 14.

Хавер Вікторія Миколаївна – молодший науковий співробітник, відділ регіональних проблем управління науково-технічним прогресом, Придніпровський науковий центр НАН України та МОН України (вул. Лешко-Попеля, 15, Дніпропетровськ, 49005, Україна)

E-mail: vikivip@mail.ru

УДК 658.589.001.5

UDC 658.589.001.5

Хавер В. Н. Применение методики оценки и управления рисками в государственном регулировании инновационной деятельности

В работе определено место предложенных методических подходов относительно оценки и управления рисками, основой которых стала разработанная экономико-математическая модель оценки возможности реализации инновационного проекта, которая создала условия утверждать, что при реализации инновационного проекта следует четко разделять его на два блока: инновационный и инвестиционный и отдельно выполнять работы по привлечению инвестиций, соответственно на инновационный и инвестиционный блоки проекта, в государственном регулировании инновационной деятельности, в результате чего доказана возможность выполнять целенаправленные работы по формированию условий для практической реализации инновационных проектов с учетом экономического кризиса в государстве, рационально и эффективно использовать государственные материальные ресурсы, которые выделяют на инновационное развитие, а также обеспечить более эффективное развитие инновационной деятельности.

Ключевые слова: инновационная деятельность, методика, оценка и управление рисками, государственное регулирование.

Рис.: 5. **Библ.:** 14.

Хавер Виктория Николаевна – младший научный сотрудник, отдел региональных проблем управления научно-техническим прогрессом, Придніпровський науковий центр НАН України та МОН України (вул. Лешко-Попеля, 15, Дніпропетровськ, 49005, Україна)

E-mail: vikivip@mail.ru

Khaver V. M. Application of Methods of Risk Assessment and Management in State Regulation of Innovation Activity

The article identifies the place of the offered methodical approaches with respect to risk assessment and management, the basis of which is the developed economic and mathematical model of assessment of a possibility of realisation of the innovation project, which created conditions to affirm that when realising an innovation project it should be clearly divided into two units: innovation and investment and perform works on attraction of investments separately, respectively on the innovation and investment units of the project, in state regulation of innovation activity, in the result of which the article proves a possibility to perform purposeful works on formation of conditions for practical realisation of innovation projects with consideration of economic crisis in the state, rationally and efficiently use state material resources, which are allocated for innovation development and also to ensure a more efficient development of innovation activity.

Key words: innovation activity, methods, risk assessment and management, state regulation.

Рис.: 5. **Библ.:** 14.

Khaver Viktoriia M. – Junior Researcher, Department of Regional Management Problems of Scientific and Technical Progress, Pridneprovsky Research Center of NAS and MES of Ukraine (vul. Leshko-Popelya, 15, Dnipropetrovsk, 49005, Ukraine)

E-mail: vikivip@mail.ru

Проведений аналіз концептуальних підходів щодо оцінки економічних ризиків при реалізації інноваційних проектів у формі нового підприємства показав, наскільки розвиток інноваційної діяльності є актуальним і цікавим, про що свідчать існуючі роботи багатьох авторів з дослідження цього питання [1 – 8, 11 – 13] та інші. На державному рівні створюються установи: Державне агентство з питань науки, інновацій та інформатизації України, ДУ «Інститут економіки і прогнозування» НАН України, Центр досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г. Ф. Доброва НАН України та інші, які займаються питаннями розвитку інноваційної діяльності. Приймаються закони для регулювання інноваційної діяльності: Конституція України; Закон України «Про інноваційну діяльність» № 40-IV від 04.07.2002 р. (редакція від 16.10.2012 р.); Закон України «Про пріоритетні напрями

інноваційної діяльності в Україні» № 433-IV від 16.01.2003 р. (редакція від 14.07.2009 р.); Закон України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» № 991-XIV від 16.07.1999 р. (редакція від 16.10.2012 р.); Закон України «Про державні цільові програми» № 1621-IV від 18.03.2004 р. (редакція від 16.10.2012 р.) та інші, які визначають її стратегічні пріоритетні напрями та обсяг асигнувань для фінансової підтримки, створюються програми, які підтримують інноваційну діяльність, а також реформують її, прикладом чого є прийнята Комітетом з економічних реформ при Президентові України «Програма економічних реформ на 2010 – 2014 рр.». Створено регіональні програми інноваційного розвитку Дніпропетровської та Запорізької областей, які затверджені Рішеннями Дніпропетровської ради № 386-15/У від 23.05.2008 р. та Запорізької обласної Ради № 12 від 07.08.2008 р. [9, 10].

Усе це свідчить про те, що держава визнає роль інновацій для України та підкреслює необхідність їхньої підтримки. Але для розвитку інноваційної діяльності треба враховувати умови, в яких вона здійснюється, безпосередньо умови економіки України, готовності інвесторів здійснювати фінансування в таких умовах та звичайно світову кризу, яка не обійшла і українські простори. Тому для успішної роботи з інвестором дуже важливою науковою і практичною задачею є розробка методичних рекомендацій, які б створювали можливість оцінки ризиків шляхом їх розрахунку, виходячи з техніко-економічних показників проекту, створювали можливість виконувати цілеспрямовані роботи з формування умов для його практичної реалізації з урахуванням економічної кризи в державі, давали можливість раціонально та ефективно використовувати державні матеріальні ресурси, які виділяються на інноваційний розвиток, що на сьогоднішній час є дуже актуальним та необхідним для залучення інвестицій в інноваційні проекти, що і стало предметом подальших досліджень.

Відповідно до актуальності поставлених задач були розроблені методичні рекомендації по оцінці та управлінню ризиками [14], основою яких стала запропонована економіко-математична модель оцінки можливості реалізації інноваційного проекту, яка дала можливість стверджувати що при реалізації інноваційного проекту, слід чітко розділяти його на два блоки інноваційний та інвестиційний і окремо виконувати роботи по залученню інвестицій, відповідно на інноваційний та інвестиційний блоки проекту. Для оцінки можливості реалізації інноваційних проектів та обґрунтування напрямків залучення додаткових економічних та організаційних заходів по організації їх фінансування в методиці запропоновано використання таких нових економічних показників: граничної ефективності капітальних вкладень за блоками, що дало можливість встановити, яка ефективність потрібна для залучення частки інвестицій для блоку; показник капіталізації інвестицій інноваційного блоку, що дало можливість визначати частку інвестора, який фінансує інноваційний блок у загальній капіталізації проекту; коефіцієнта можливості реалізації інноваційного проекту, що дало можливість визначати при відповідних закладених умовах ступінь можливості реалізації проекту. За допомогою розробленої економіко-математичної моделі обґрунтовано можливість визначення шляхів і методичних підходів до управління ризиками інноваційних проектів для створення сприятливих умов їх реалізації. Отримано аналітичні залежності, на яких досліджено, як при певній сумі інвестицій та ступені ризику змінюється залежність показника капіталізації інвестицій в інноваційний блок (P_k) від граничної ефективності капітальних вкладень (E_1); як при певній ефективності капітальних вкладень (E), змінюється залежність коефіцієнта можливості реалізації проекту (K_{MP}) від показника капіталізації в інноваційний блок (P_k) та як при певному показнику капіталізації в інноваційний блок (P_k) змінюється залежність коефіцієнта можливості реалізації проекту (K_{MP}) від суми інвестицій (Q). Працездатність економіко-математичної моделі було доведено на прикладі розрахунків ряду інноваційних проектах середньої та вищої інноваційної категорії із різною сумою інвестицій та ефективністю капітальних вкладень. Блок-схему економіко-математичної моделі наведено на *рис. 1*.

Виходячи з цього можна визначити місце запропонованих методичних підходів у державному регулюванні інноваційної діяльності.

В умовах економічної кризи коштів, які виділяються на підтримку інноваційної діяльності, недостатньо. Навіть якщо сума буде збільшуватися, враховуючи високий науковий потенціал держави, коштів для всіх проектів у різних галузях діяльності все одно не буде вистачати. Тому необхідно забезпечити їх раціональне використання, тобто правильно організувати інноваційну інфраструктуру та спрямувати більше коштів на інноваційний розвиток.

Проведемо якісну оцінку, яка має за мету розглянути дві запропоновані схеми фінансування інноваційних проектів з венчурних фондів, включаючи виділення коштів із бюджету на програму розвитку інноваційної діяльності.

При цьому для розрахунку обох схем були прийняті такі закладені умови:

- ✦ щорічні витрати бюджету на програму інноваційного розвитку, які складають 100 млн грн;
- ✦ вартість одного проекту – 10 млн грн;
- ✦ частка інноваційного блоку в загальній вартості проекту складає 30%;
- ✦ частка успішних проектів, які виконано в загальній кількості профінансованих, – 40%;
- ✦ фінансування здійснюється за програмою інноваційного розвитку через венчурні фонди:
- ✦ для першої схеми – безвідсоткове кредитування на виконання проектів, після чого кредитні кошти повертаються у венчурний фонд;
- ✦ для другої схеми – фінансування здійснюється шляхом інвестування коштів в інноваційну частину проекту, після його виконання частка венчурного фонду в ньому реалізується на фондовому ринку, при цьому зростання вартості акцій (часток) не враховується.

Якісна оцінка для першої схеми – безвідсоткове кредитування (*рис. 2*).

Із *рис. 2* видно, як працює схема: кошти з бюджету в розмірі 100 млн грн виділяються у венчурний фонд через програму інноваційного розвитку на фінансування проектів. Після чого відбувається фінансування 10 інноваційних проектів по 10 млн грн кожний. При цьому закладено, що доля успішних проектів, які виконано в загальній кількості профінансованих, складає 40%, тобто 4 проекти. Таким чином, ефективні витрати склали 40 млн грн, які повертаються до венчурного фонду. При такій схемі коефіцієнт зростання наповнення венчурного фонду складе 1,4.

Якісна оцінка для другої схеми – інвестування в інноваційну частку проекту (*рис. 3*).

Фінансування другої схеми починається так само, як і в попередньому прикладі, але фінансування відбувається не на весь проект в цілому, а тільки на інноваційну його частину, тобто фінансуються 33 проекти по 3 млн кожний, при умові, що доля інноваційної частини складає 30%. При цьому закладено, що доля успішних проектів, які виконано в загальній кількості профінансованих, складає 40%, у цьому випадку виходить 13 проектів. Таким чином, ефективні витрати склали 40 млн грн, які не повертаються одразу до венчурного фонду, як у першому випадку, а капіталізуються. Якщо капіталізація складе +10%, тоді (40 млн грн ефективних витрат) розділимо на долю інноваційної частини,

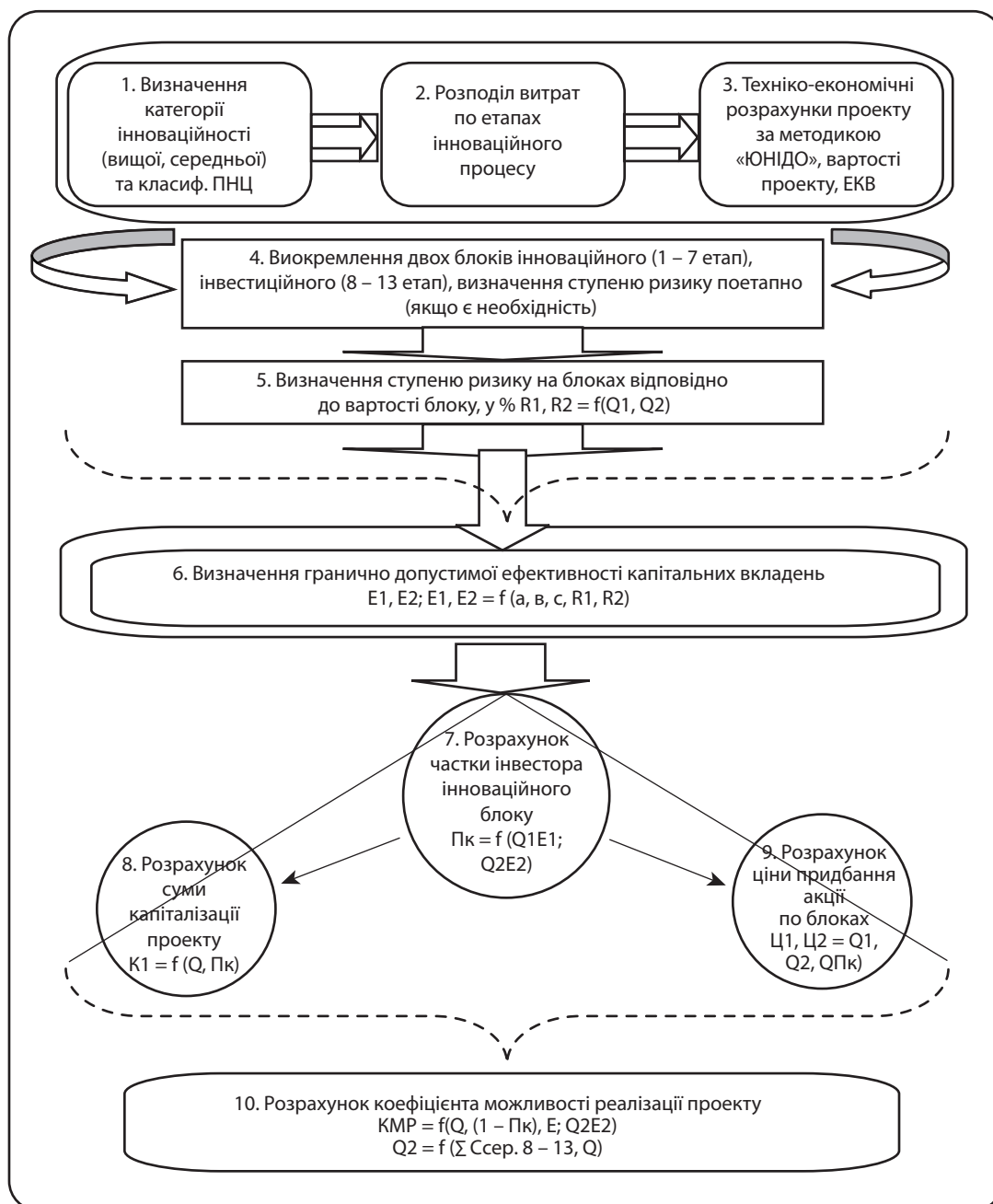

Рис. 1. Блок-схема економіко-математичної моделі розрахунку коефіцієнта можливості реалізації інноваційного проекту

яка складає 30% та помножимо на 40 – доля інноваційної частки плюс 10% капіталізації), отримаємо 53 млн грн, які повернуться до венчурного фонду. Якщо капіталізація складе +20%, тоді (40 млн грн ефективних витрат розділимо на долю інноваційної частини, яка складає 30% і помножимо на 50 – доля інноваційної частки плюс 20% капіталізації), отримаємо 67 млн грн, які повернуться до венчурного фонду. При такій схемі коефіцієнт зростання наповнення венчурного фонду складе 1,6.

Тобто, запропонований підхід має такі переваги: коли кредитування відбувається за першою схемою, повернення до венчурного фонду складуть 40 млн грн, а при фінансуванні по такій самій схемі, з урахуванням запропонованих методичних підходів щодо оцінки та управління ризиками при показнику капіталізації від +10% до +20%, повернення до венчурного фонду складуть від 53 млн грн до 67 млн грн.

Виходячи з вищевикладеного, побудовано графіки на п'ять років наповнення венчурних фондів і зростання кількості профінансованих інноваційних проектів для обох схем, з умовою, якщо венчурний фонд з бюджету на розвиток інноваційної діяльності щороку буде отримувати наприклад по 100 млн грн (рис. 4, 5).

Із графіків видно, що при однакових умовах фінансування з бюджету венчурних фондів по 100 млн грн, у випадку зі схемою – кредитування, наповнення венчурного фонду на п'ятий рік складе 384 млн грн, а кількість профінансованих проектів – 38 шт., тоді як при схемі – інвестування в інноваційну частину наповнення венчурного фонду складе 656 млн грн, а загальна кількість профінансованих проектів – 219 шт.

Таким чином, за допомогою розроблених методичних рекомендацій з оцінки та управління ризиками, створено можливість виконувати цілеспрямовані роботи з форму-

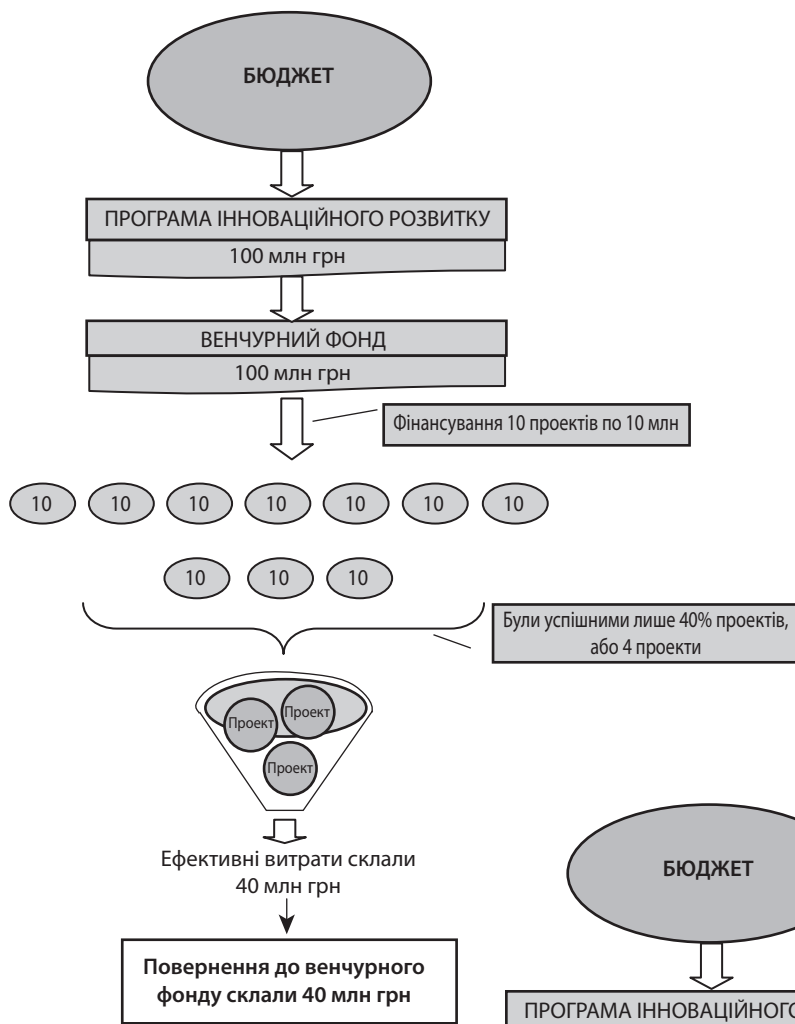

Рис. 2. Схема безвідсоткового кредитування

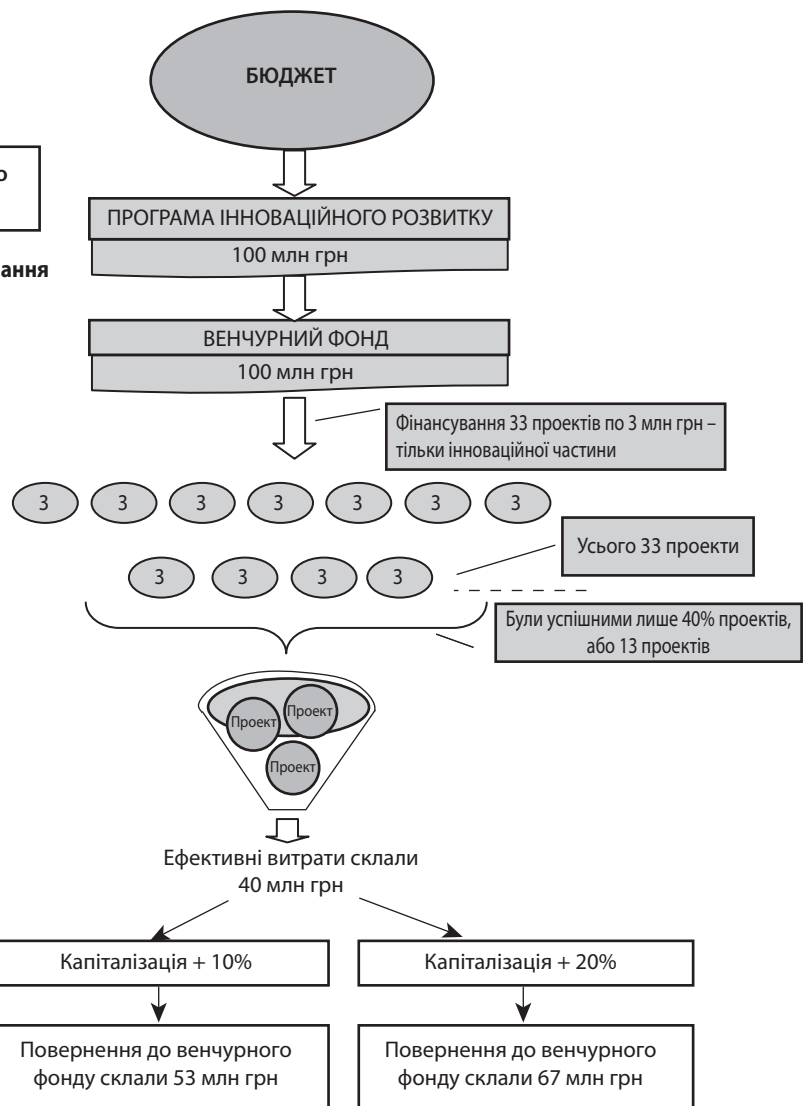

Рис. 3. Схема інвестування в інноваційну частину проекту

Рис. 4. Графік наповнення венчурних фондів

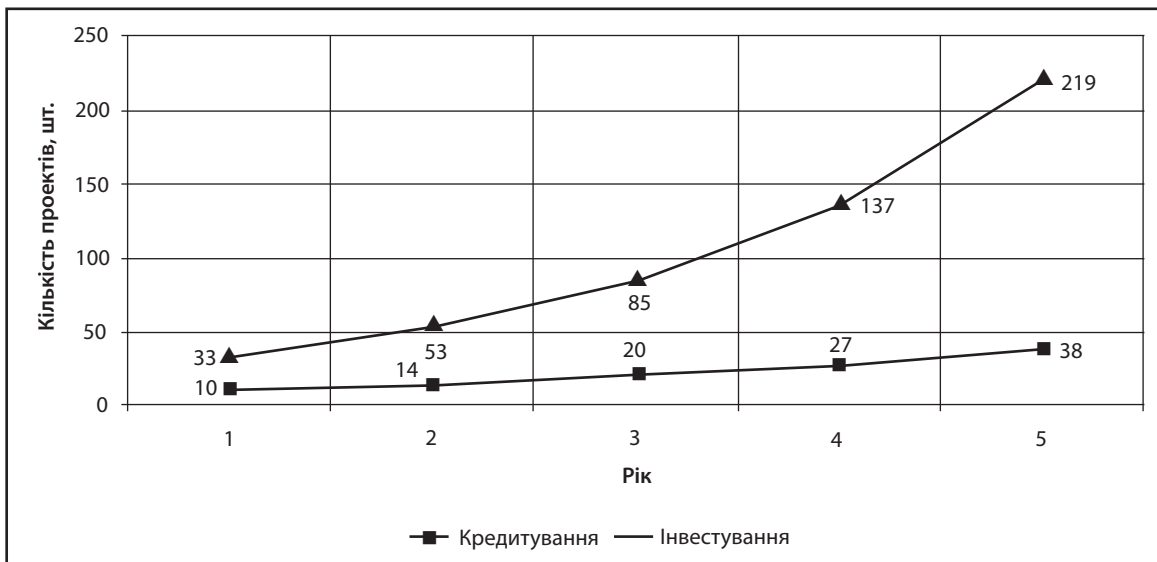

Рис. 5. Графік зростання кількості профінансованих інноваційних проектів для I та II схем

вання умов для практичної реалізації інноваційних проектів з урахуванням економічної кризи в державі, раціонально та ефективно використовувати державні матеріальні ресурси, які виділяються на інноваційний розвиток, а також забезпечити більш ефективний розвиток інноваційної діяльності, що на сьогоднішній час є дуже актуальним і необхідним для залучення інвестицій в інноваційні проекти. ■

ЛІТЕРАТУРА

- Амоша О. І.** Інноваційна діяльність у регіональному розрізі: перешкоди, стимули, перспективи [Текст] / О. І. Амоша // Інтеллектуальная собственность. Использование. Внедрение. Передача. – Донецьк : МЧП «ВИК», 2007. – С. 40 – 50.
- Амоша О. І.** Підґрунтя інноваційного розвитку / О. І. Амоша, А. І. Землянкін, Г. В. Моїсєєв // Вісник Національної академії наук України. – 2006. – № 10. – С. 3 – 16.
- Біляков В. М.** Класифікація інноваційних проектів, Геотехнічна механіка [Текст] : міжвід. зб. наук. праць / В. М. Біляков, М. М. Шевченко / Ін-т геотехнічної механіки ім. М. С. Полякова / НАН України. – Дніпропетровськ, 2005. – Вип. 58.

4. Біляков В. М. Про фінансову підтримку інноваційної діяльності [Текст] / В. М. Біляков // Науково-практичний бюлетень «Інвестиції та інноваційний розвиток» / Державне агентство України з інвестицій та інновацій. – Київ. – 2009. – № 4 (7). – С. 22 – 24.

5. Геєць В. М. Інноваційні перспективи України : монографія [Текст] / В. М. Геєць, В. П. Семиноженко. – Х. : Константа, 2006. – 272 с.

6. Гальчинський А. С. Інноваційна стратегія українських реформ : монографія / А. С. Гальчинський, В. М. Геєць, А. К. Кінах, В. П. Семиноженко. – К. : Знання України, 2002. – 336 с.

7. Основы предпринимательства в инновационной деятельности: Основы инновационной деятельности : монографія [Текст] / В. Н. Беляков, С. И. Федоркин, Н. В. Савицкий и др. ; под редакцией В. А. Ткаченко. – Т. 1. – Симферополь : Динапи, 2012. – 425 с.

8. Пономаренко П. І. Обґрунтування напрямків дослідження ризиків за етапами реалізації інноваційного проекту / П. І. Пономаренко, В. М. Хавер // Науково-практичний журнал «Економіка промисловості» // Інститут економіки промисловості НАН України. – 2012. – № 3-4 (59-60). – С. 81 – 87.

9. Регіональна програма інноваційного розвитку Дніпропетровської області на період до 2020 р.
10. Регіональна програма інноваційного розвитку Запорізької області на 2008 – 2012 рр.
11. **Соловйов В. П.** Инновационная деятельность как системный процесс в конкурентной экономике : монография [Текст] / В. П. Соловйов. – Киев : Феникс, 2004. – 559 с.
12. Стратегії високотехнологічного розвитку в умовах глобалізації: національний та корпоративний аспекти : монографія [Текст] / Н. П. Мешко, О. М. Сазонець, О. А. Джусов та ін. ; під редакцією Н. П. Мешко. – Донецьк : Юго-Восток, 2012. – 470 с.
13. **Федулова Л. І.** Інноваційний розвиток економіки: модель, система управління, державна політика : монографія / Л. І. Федулова ; за ред. д. е. н. Л. І. Федулової. – К. : Основа, 2005. – 552 с.
14. **Хавер В. М.** Формування економічної моделі з дослідження можливості реалізації інноваційного проекту / В. М. Хавер // Бізнес Інформ. – Харків. – 2013. – № 6. – С. 132 – 145.

REFERENCES

- Amosha, O. I. "Innovatsiina diialnist u rehionalnomu rozrizi: pereshkody, stymuly, perspektyvy" [Innovation in regions : barriers, incentives and prospects]. In *Yntellektualnaia sobstvennost. Yspolzovanye. Vnedrenye. Peredacha*, 40-50. Donetsk: VYK, 2007.
- Amosha, O. I., Zemliankin, A. I., and Moiseiev, H. V. "Pidgruntia innovatsiinoho rozvytku" [Background innovation]. *Visnyk NANU*, no. 10 (2006): 3-16.
- Biliakov, V. M., and Shevchenko, M. M. "Klasyfikatsiia innovatsiinykh proektiv" [Classification of innovation]. *Heotekhnichna mekhanika*, no. 58 (2005).
- Biliakov, V. M. "Pro finansovu pidtrymku innovatsiinoi diialnosti" [On financial support for innovation]. *Investytsii ta innovatsiinyi rozvytok*, no. 4 (7) (2009): 22-24.
- Beliakov, V. N., Fedorkin, S. I., and Savitskiy, N. V. *Osnovy predprinimatelstva v innovatsionnoy deiatelnosti: Osnovy innovatsionnoy*

deiatelnosti [Fundamentals of entrepreneurship in innovation: The Basics of innovation]. Simferopol: Dinaypi, 2012.

Fedulova, L. I. *Innovatsiinyi rozvytok ekonomiky: model, sistema upravlinnia, derzhavna polityka* [Innovative economic development : model, system management, public policy]. Kyiv: Osнова, 2005.

Heiets, V. M., and Semynozhenko, V. P. *Innovatsiini perspektyvy Ukrainy* [Innovative perspectives of Ukraine]. Kharkiv: Konstanta, 2006.

Halchynskyi, A. S., Heiets, V. M., and Kinakh, A. K. *Innovatsiina stratehiia ukrainskykh reform* [Innovation Strategy Ukrainian reforms]. Kyiv: Znannia Ukrainy, 2002.

Khaver, V. M. "Formuvannya ekonomichnoi modeli z doslidzhennia mozhyvosti realizatsii innovatsiinoho proektu" [Formation of an economic model of study the feasibility of an innovative project]. *Biznes Inform*, no. 6 (2013): 132-145.

Meshko, N. P., Sazonets, O. M., and Dzhusov, O. A. *Stratehii vysokotekhnolohichnoho rozvytku v umovakh hlobalizatsii: natsionalnyi ta korporatyvnyi aspekty* [Strategies for high-tech development in the context of globalization : national and corporate aspects]. Donetsk: Yuho-Vostok, 2012.

Ponomarenko, P. I., and Khaver, V. M. "Obgruntuvannya napriamkiv doslidzhennia ryzykiv za etapamy realizatsii innovatsiinoho proektu" [Justification of the research areas of risk for the stages of the innovation project]. *Ekonomika promyslovosti*, no. 3-4 (59-60) (2012): 81-87.

"Rehionalna prohrama innovatsiinoho rozvytku Zaporizkoi oblasti na 2008 – 2012 rr." [Regional Program of innovative development of Zaporozhye region 2008 – 2012 pp].

"Rehionalna prohrama innovatsiinoho rozvytku Dnipropetrovskoi oblasti na period do 2020 r." [Regional Program of innovative development of the Dnepropetrovsk region 2020].

Solovyov, V. P. *Innovatsionnaia deiatelnost kak sistemny protsess v konkurentnoy ekonomike* [Innovative activities as a system process in a competitive economy]. Kiev: Feniks, 2004.

МОЖЛИВОСТІ ТА ЗАГРОЗИ ВІД ЧЛЕНСТВА УКРАЇНИ В СОТ ДЛЯ МАШИНОБУДУВАННЯ В УМОВАХ СПІВПРАЦІ З КРАЇНАМИ ЄС І МИТНОГО СОЮЗУ ЄВРАЗЕС

© 2014 КИЗИМ М. О., ОЛІЙНИК А. Д., МАТЮШЕНКО І. Ю., ХАУСТОВА В. Є.,
ОМАРОВ Ш. А. О., МОІСЄЄНКО Ю. М., БУНТОВ І. Ю.

УДК 339.92

Кизим М. О., Олійник А. Д., Матюшенко І. Ю., Хаустова В. Є., Омаров Ш. А. О., Моїсеєнко Ю. М., Бунтов І. Ю. Можливості і загрози від членства України в СОТ для машинобудування в умовах співпраці з країнами ЄС і Митного союзу Євразес

У статті розглядається проблема наслідків для України від її членства в СОТ для машинобудування при співпраці з країнами ЄС і Митного союзу Євразес. Доведено, що після вступу до СОТ для української продукції в цілому відбулось суттєве зниження тарифних ставок і лібералізація доступу на світові ринки. Поряд з цим внутрішній ринок України став більш відкритим для імпортової продукції. Проаналізовано структуру експорту з України після вступу до СОТ у розрізі окремих видів продукції. Визначено зміни, що відбулися на ринку продукції машинобудування після вступу України до СОТ. Доведено, що за основними показниками економічної безпеки машинобудівна галузь України не може розглядатися як стійка, а також те, що після вступу до СОТ основні показники економічної безпеки машинобудівної галузі України не поліпились. Проаналізовано структуру експорту та імпорту продукції машинобудування України до ЄС, МС та інших країн. Доведено, що для українського машинобудування найбільш актуальним є питання реалізації потенціалу імпортозаміщення та підвищення конкурентоспроможності вітчизняної продукції. Окремо розглянуто стан і зміни, що відбулися після вступу України до СОТ у вітчизняному автомобілебудуванні. Визначено основні проблеми вітчизняного автомобілебудування. Проаналізовано заходи державної програми України з економічного розвитку.

Ключові слова: машинобудування, СОТ, можливості, загрози, автомобілебудування.

Рис.: 7. **Табл.:** 7. **Бібл.:** 25.

Кизим Микола Олександрович – доктор економічних наук, професор, директор Науково-дослідного центру індустріальних проблем розвитку НАН України (пл. Свободи, 5, Держпром, 7 під'їзд, 8 поверх, Харків, 61022, Україна). **E-mail:** x_river@mail.ru

Олійник Алла Дмитрівна – науковий співробітник, відділ економічних проблем машинобудування, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України (пл. Свободи, 5, Держпром, 7 під'їзд, 8 поверх, Харків, 61022, Україна). **E-mail:** oprre@mail.ru

Матюшенко Ігор Юрійович – кандидат технічних наук, доцент, професор кафедри міжнародних економічних відносин, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна). **E-mail:** igormatyushenko@mail.ru

Хаустова Вікторія Євгенівна – кандидат економічних наук, доцент, старший науковий співробітник відділу інноваційного розвитку та конкурентоспроможності, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України (пл. Свободи, 5, Держпром, 7 під'їзд, 8 поверх, Харків, 61022, Україна)

Омаров Шахін Анвер Озлі – кандидат економічних наук, доцент, здобувач Науково-дослідного центру індустріальних проблем розвитку НАН України (пл. Свободи, 5, Держпром, 7 під'їзд, 8 поверх, Харків, 61022, Україна)

Моїсеєнко Юрій Миколайович – здобувач Науково-дослідного центру індустріальних проблем розвитку НАН України (пл. Свободи, 5, Держпром, 7 під'їзд, 8 поверх, Харків, 61022, Україна)

Бунтов Іван Юрійович – здобувач Науково-дослідного центру індустріальних проблем розвитку НАН України (пл. Свободи, 5, Держпром, 7 під'їзд, 8 поверх, Харків, 61022, Україна)

УДК 339.92

UDC 339.92

Кизим Н. А., Олейник А. Д., Матюшенко И. Ю., Хаустова В. Е., Омаров Ш. А. О., Моисеев Ю. Н., Бунтов И. Ю. Возможности и угрозы от членства Украины в СОТ для машиностроения в условиях сотрудничества со странами ЕС и Таможенного союза ЕвразЭС

Kyzym M. O., Oliyynk A. D., Matyushenko I. Yu., Khaustova V. Ye., Omarov S. A., Moiseyenko Yu. M., Buntov I. Yu. Opportunities and Threats of Ukrainian Membership in WTO for Engineering under Conditions of Co-operation with EU Countries and Customs Union of Belarus, Kazakhstan and Russia

В статье рассматривается проблема последствий для Украины от ее членства в ВТО для машиностроения при сотрудничестве со странами ЕС и Таможенного союза ЕвразЭС. Доказано, что после вступления в ВТО для украинской продукции в целом произошло существенное снижение тарифных ставок и либерализация доступа на мировые рынки. Наряду с этим внутренний рынок Украины стал более открытым для импортной продукции. Проанализирована структура экспорта из Украины после вступления в ВТО в разрезе отдельных видов продукции. Определены изменения, произошедшие на рынке продукции машиностроения после вступления Украины в ВТО. Доказано, что по основным показателям экономической безопасности машиностроительная отрасль Украины не может рассматриваться как устойчивая, а также то, что после вступления в ВТО основные показатели экономической безопасности машиностроительной отрасли Украины не улучшились. Проанализирована структура экспорта и импорта продукции машиностроения Украины в ЕС, ТС и другие страны. Доказано, что для украинского машиностроения наиболее актуальным является вопрос реализации потенциала импортозамещения и повышения конкурентоспособности отечественной продукции. Отдельно рассмотрены состояние и изменения, произошедшие после вступления Украины в ВТО в отечественном автомобилестроении. Определены основные проблемы отечественного автомобилестроения. Проанализированы мероприятия государственной программы Украины по экономическому развитию.

The article considers consequences of the membership of Ukraine in the World Trade Organisation (WTO) for the engineering industry when co-operating with the EU and CU (Customs Union of Belarus, Kazakhstan and Russia) countries. It shows that, after Ukraine joined WTO, tariff rates for Ukrainian products reduced in general and liberalisation of access to the world market took place. Along with it, the internal market of Ukraine became more open for imported products. The article analyses the structure of export from Ukraine after joining WTO in the context of individual types of products. The article identifies changes that took place in the market of engineering products after Ukraine joined WTO. The article shows that by main indicators of economic security the engineering industry of Ukraine cannot be considered as stable and also that, after joining WTO, main indicators of economic security of the engineering industry of Ukraine have not improved. It analyses the structure of export and import of Ukrainian engineering products to EU, CU and other countries. It proves that the most topical for the Ukrainian engineering industry is the issue of realisation of the import-replacement potential and increase of competitiveness of domestic products. It considers the state and changes, which took place after Ukraine joined WTO, in car building. It identifies main problems of domestic car building. It analyses measures of the state programme of Ukraine on economic development.

Ключевые слова: машиностроение, ВТО, возможности, угрозы, автомобилестроение.

Key words: engineering, WTO, opportunities, threats, car building.

Рис.: 7. **Табл.:** 7. **Библ.:** 25.

Рис.: 7. **Табл.:** 7. **Библ.:** 25.

Кизим Николай Александрович – доктор экономических наук, профессор, директор Научно-исследовательского центра индустриальных проблем развития НАН Украины (пл. Свободы, 5, Госпром, 7 подъезд, 8 этаж, Харьков, 61022, Украина). **E-mail:** x_river@mail.ru

Kyzym Mykola O. – Doctor of Science (Economics), Professor, Director, Research Centre of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine (pl. Svobody, 5, Derzhprom, 7 pidyizd, 8 poverkh, 61022, Ukraine) / **E-mail:** x_river@mail.ru

Олейник Алла Дмитриевна – научный сотрудник, отдел экономических проблем машиностроения, Научно-исследовательский центр индустриальных проблем развития НАН Украины (пл. Свободы, 5, Госпром, 7 подъезд, 8 этаж, Харьков, 61022, Украина). **E-mail:** oprre@mail.ru

Oliyynk Alla D. – Research Associate, engineering department of economic problems, Research Centre of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine (pl. Svobody, 5, Derzhprom, 7 pidyizd, 8 poverkh, 61022, Ukraine). **E-mail:** oprre@mail.ru

Матюшенко Игорь Юрьевич – кандидат технических наук, доцент, профессор, кафедра международных экономических отношений, Харьковский национальный университет им. В. Н. Каразина (пл. Свободы, 4, Харьков, 61022, Украина). **E-mail:** igormatyushenko@mail.ru

Matyushenko Ihor Yu. – Candidate of Sciences (Engineering), Associate Professor, Professor, Department of International Economic Relations, V. N. Karazin Kharkiv National University (pl. Svobody, 4, Kharkiv, 61022, Ukraine). **E-mail:** igormatyushenko@mail.ru

Хаустова Виктория Евгеньевна – кандидат экономических наук, доцент, старший научный сотрудник отдела инновационного развития и конкурентоспособности, Научно-исследовательский центр индустриальных проблем развития НАН Украины (пл. Свободы, 5, Госпром, 7 подъезд, 8 этаж, Харьков, 61022, Украина)

Khaustova Victoriya Ye. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Senior Research Fellow, department of innovation development and competitiveness, Research Centre of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine (pl. Svobody, 5, Derzhprom, 7 pidyizd, 8 poverkh, 61022, Ukraine)

Омаров Шахін Анвер Озлі – кандидат экономических наук, доцент, соискатель, Научно-исследовательский центр индустриальных проблем развития НАН Украины (пл. Свободы, 5, Госпром, 7 подъезд, 8 этаж, Харьков, 61022, Украина)

Omarov Shakhin A. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Applicant, Research Centre of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine (pl. Svobody, 5, Derzhprom, 7 pidyizd, 8 poverkh, 61022, Ukraine)

Моїсеєнко Юрій Миколаевич – соискатель Научно-исследовательского центра индустриальных проблем развития НАН Украины (пл. Свободы, 5, Госпром, 7 подъезд, 8 этаж, Харьков, 61022, Украина)

Moiseyenko Yuriy M. – Applicant, Research Centre of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine (pl. Svobody, 5, Derzhprom, 7 pidyizd, 8 poverkh, 61022, Ukraine)

Бунтов Иван Юрьевич – соискатель Научно-исследовательского центра индустриальных проблем развития НАН Украины (пл. Свободы, 5, Госпром, 7 подъезд, 8 этаж, Харьков, 61022, Украина)

Buntov Ivan Yu. – Applicant, Research Centre of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine (pl. Svobody, 5, Derzhprom, 7 pidyizd, 8 poverkh, 61022, Ukraine)

Для кожної країни, яка вважає себе більш-менш розвинутою, розвиток *машинобудування* є певним «квитком» до клубу заможних і авторитетних країн. Для України, яка за радянських часів посідала одне з провідних місць у світі за ступенем розвитку машинобудування, сьогодні особливо актуальною проблемою є визначення можливостей і загроз для цієї експортної галузі від членства країни у Світовій організації торгівлі (СОТ) з урахуванням поглибленої інтеграції України до таких регіональних економічних об'єднань, як Європейський союз (ЄС) або Митний союз Росії, Білорусі і Казахстану (МС).

Зазначена проблема вивчалася низкою українських вчених і фахівців-практиків, таких як: В. М. Геєць, В. О. Точилін, В. Р. Сіденко, М. О. Кизим, А. І. Федулова, О. Б. Саліхова, І. Кліменко, О. Федірко, І. Ус, В. Т. П'ятиницький, І. В. Бураковський, В. М. Мовчан, Д. В. Ляпін, С. Козь'яков, А. Гончарук, Н. Ничай та багатьма іншими [1 – 15]. Водночас вказана проблема потребує постійної уваги і визначення сучасних тенденцій, що склалися протягом п'яти років членства України в СОТ, а також з урахуванням офіційного звернення України в середині вересня 2012 р. до Генеральної Ради СОТ щодо готовності України розпочати переговори про підвищення зв'язаних за зобов'язаннями СОТ імпортерних тарифів на 371 товарну лінію (а усіх тарифних ліній в українській товарній номенклатурі приблизно 11 600), з яких 147 позицій – промислові товари, 224 – сільськогосподарські товари.

Після вступу до СОТ для української продукції в цілому відбулось суттєве зниження тарифних ставок та лібералізація доступу на світові ринки, поряд з цим внутрішній ринок України став більш відкритим для імпортерної продукції (табл. 1) [2, 16].

У табл. 2 наведено порівняння показників зовнішньої торгівлі України за галузями та регіональними торговельними угрупованнями за 2007 р. і 2012 р.

Структура експорту з України після вступу до СОТ у 2012 р. у порівнянні з 2007 р. у розрізі окремих видів продукції змінилась таким чином: металургія – 27,5% у 2012 р. у загальному обсязі по країні проти 42,2% у 2007 р.; *машинобудування* – 19,3% проти 17,2%; агропромислова продукція – 26,0% проти 12,7% у 2007 р.; хімічна промисловість – 7,4% проти 8,2%; мінеральні продукти – 11,1% проти 8,7%.

Структура імпорту в Україну після вступу до СОТ у 2012 р. у порівнянні з 2007 р. у розрізі окремих видів продукції змінилась таким чином: металургія – 6,2% у 2012 р. у загальному обсязі по країні проти 7,8% у 2007 р.; *маши-*

нобудування – 26,5% проти 32,6%; агропромислова продукція – 8,9% проти 6,8%; хімічна промисловість – 10,1% проти 8,8%; мінеральні продукти – 32,5% проти 28,5%.

Таким чином, можна констатувати, що в 2012 р. у порівнянні з 2007 р. питома вага продукції машинобудування в Україні зросла в експорті (в 1,12 раза) і впала в імпорті (у 1,23 раза).

Для ринку продукції машинобудування після вступу України до СОТ відбулися такі зміни.

У табл. 3 наведено показники, що характеризують масштабність і значущість виробництва та зовнішньої торгівлі машинобудівної продукції для економіки України в 2007 і 2012 рр.

Машинобудування – одна з провідних галузей економіки України, яка займала у 2012 р. більше 5% у ВВП країни та більше 10% в обсягах промислового виробництва, а також 19,3% в експорті товарів з країни. Після вступу до СОТ значущість машинобудування в обсягах виробництва промислової продукції зменшилась на 3,5% (вплинула світова економічна криза 2009 р.), але питома вага експорту товарів машинобудування з країни збільшилась на 2,1% (див. табл. 3).

У табл. 4 представлено показники, що характеризують конкурентоспроможність і спрямованість збуту машинобудівної продукції України в 2007 і 2012 рр.

Машинобудування – експортоорієнтована галузь. Внаслідок лібералізації режиму доступу України до зовнішніх ринків у результаті вступу до СОТ суттєвого збільшення обсягів виробництва продукції машинобудування не відбулось. Але товарні потоки експорту продукції машинобудування мали тенденцію до зростання. У вартісному вимірі обсяг продукції на експорт збільшився в майже у 2,5 раза – з 42,8 млрд грн до 106,2 млрд грн і становив 73,8% в обсязі виробництва машинобудівної продукції. Імпорт продукції машинобудування збільшився у 1,8 раза. Після вступу до СОТ частка продукції машинобудування в загальному експорті українських товарів зросла з 17,2% до 19,3% у 2012 р., а в загальному імпорті товарів зменшилась з 32,7% до 26,5%.

У табл. 5 наведено дані щодо економічної безпеки машинобудування України в 2007 і 2012 рр.

За основними показниками економічної безпеки машинобудівна галузь України не може розглядатися як стійка. Після вступу до СОТ основні показники економічної безпеки машинобудівної галузі України не поліпшились – за восьми основними показниками сім не відповідають пороговому значенню, а саме:

Таблиця 1

Значення середньозважених та середньоарифметичних тарифних ставок в Україні до і після вступу до СОТ за основними видами продукції

Показник	Середньозважена тарифна ставка			Середньоарифметична тарифна ставка		
	Попередня діюча до вступу в СОТ, %	Після вступу до СОТ, %	Відхилення, в. п. +, -	Попередня діюча до вступу в СОТ, %	Після вступу до СОТ, %	Відхилення, в. п. +, -
Усього по всій номенклатурі продукції	7,02	5,09	-1,93	6,51	6,28	-0,23
По продукції сільськогосподарства	18,19	10,00	-8,19	13,84	11,16	-2,68
По продукції промисловості	6,11	4,77	-1,34	4,40	4,85	+0,45

Складено за [2, 16].

Порівняння показників зовнішньої торгівлі України за галузями та регіональними торговельними угрупованнями за 2007 р. і 2012 р.

Показник	2007 р.			2012 р.			Темп зростання 2012 р. до 2007 р., %	
	Експорт, млрд дол. США	Імпорт, млрд дол. США	Сальдо, «-» від'ємне, «+» позитивне	Експорт, млрд дол. США	Імпорт, млрд дол. США	Сальдо, «-» від'ємне, «+» позитивне	Експорт	Імпорт
Усього по Україні	49,25	60,67	-11,42	68,81	84,66	-15,85	139,7	139,5
у тому числі:								
Металургія	20,79	4,74	+16,04	18,89	5,24	+13,65	90,9	110,5
Питома вага в загальному обсязі, %	42,2	7,8		27,5	6,2			
Машинобудування	8,48	19,80	-11,31	13,29	22,46	-9,18	156,6	113,5
Питома вага в загальному обсязі, %	17,2	32,6		19,3	26,5			
Агропромислова продукція	6,25	4,11	+2,14	17,88	7,52	+10,36	286,2	182,9
Питома вага в загальному обсязі, %	12,7	6,8		26,0	8,9			
Хімічна промисловість	4,05	5,32	-1,27	5,06	8,59	-3,53	125,0	161,5
Питома вага в загальному обсязі, %	8,2	8,8		7,4	10,1			
Мінеральні продукти	4,28	17,28	-13,01	7,65	27,54	-19,89	178,9	159,4
Питома вага в загальному обсязі, %	8,7	28,5		11,1	32,5			
Інші товари (крім перелічених)	5,41	9,42	-4,02	6,04	13,31	-7,26	111,8	141,2
Питома вага в загальному обсязі, %	11,0	15,5		8,8	15,7			
Довідково								
Євросоюз (27 країн)	13,92	22,22	-8,30	17,08	26,16	-9,08	122,7	117,7
Питома вага в загальному обсязі, %	28,3	36,6		24,8	30,9			
Митний союз ЄврАзЕС	15,66	19,87	-4,21	22,34	33,98	-11,64	142,6	171,0
Питома вага в загальному обсязі, %	31,8	32,8		32,5	40,1			
Інші країни	19,67	18,58	+1,09	29,39	24,52	+4,87	149,4	132,0
Питома вага в загальному обсязі, %	39,9	30,6		42,7	29,0			

Складено за [17, 18, 23].

- ✦ часткою машинобудування в промисловому виробництві;
- ✦ дефіцитом зовнішнього торговельного балансу машинобудівної продукції;
- ✦ імпортною залежністю внутрішнього ринку машинобудівної продукції;
- ✦ експортною залежністю від кон'юнктури зовнішніх ринків машинобудівної продукції;
- ✦ ступенем зносу основних засобів у галузі;
- ✦ обсягом інвестицій в основний капітал;
- ✦ інноваційною активністю підприємств галузі.

У табл. 6 наведено дані для оцінки масштабності та значущості зовнішньої торгівлі України машинобудівною продукцією в 2007 і 2012 рр.

Після вступу до СОТ збільшився темп зростання обсягів продукції машинобудування *на експорт*, який перевищив темп зростання імпорту продукції майже у 1,4 рази. Величина від'ємного сальдо зовнішньої торгівлі зменшилась на 18,9%. *Збільшилось позитивне значення сальдо торгівлі з країнами СНД і суттєво зросло від'ємне значення сальдо торгівлі з ЄС та іншими країнами.*

У табл. 7 наведено дані для порівняння вартості 1 тонни продукції машинобудування в зовнішній торгівлі України в 2007 р. і 2012 р.

Таблиця 3

Показники масштабності та значущості виробництва та зовнішньої торгівлі машинобудівної продукції для економіки України в 2007 р. і 2012 р.

Показник	Од. вим.	Рік	
		2007	2012
Питома вага машинобудування в ВВП	%	5,9	5,4*
Питома вага машинобудування в обсягах промислового виробництва	%	13,7	10,2
Питома вага машинобудування в експорті товарів з країни	%	17,2	19,3
Питома вага машинобудування в імпорті товарів в країну	%	32,7	26,5
Питома вага машинобудування в чисельності працюючих в економіці	%	6,0	5,5
Питома вага машинобудування в чисельності працюючих в промисловості	%	20,9	21,2

* дані за 2011 р.

Розраховано на підставі [17, 18, 23].

Таблиця 4

Порівняння показників, що характеризують конкурентоспроможність і спрямованість збуту машинобудівної продукції України в 2007 р. і 2012 р.

Показник	Од. вим.	Рік		2012 р. до 2007 р, %
		2007	2012	
Експорт продукції машинобудування	млн грн	42841,9	106159,9	247,8
Імпорт продукції машинобудування	млн грн	99973,4	179492,2	179,5
Обсяг виробництва машинобудівної продукції	млн грн	98339,9	143913,4	146,3
Відношення експорту до обсягу виробництва машинобудівної продукції	%	43,6	73,8	-
Відношення імпорту до ємності внутрішнього ринку машинобудівної продукції	%	64,3	82,6	-
Ємність внутрішнього ринку машинобудівної продукції	млн. грн.	155471,4	217245,7	139,7

Складено за [17, 18, 23].

Таблиця 5

Показники економічної безпеки машинобудування України в 2007 р. і 2012 р.

Показник	Од. вим.	Порогове значення	Рік	
			2007	2012
Частка машинобудування у промисловому виробництві	%	> 20	13,7	10,2
Відношення дефіциту (профіциту) торговельного балансу машинобудівної продукції до загального обсягу зовнішньої торгівлі (сальдо до суми експорту та імпорту)	%	< 5	-40,0	-25,7
Частка імпорту машинобудівної продукції у внутрішньому споживанні (ємності ринку)	%	< 30	64,3	82,6
Відношення експорту машинобудівної продукції до обсягу виробництва машинобудівної продукції	%	< 50	43,6	73,8
Ступінь зносу основних засобів у машинобудуванні	%	< 35	68,9	84,3**
Відношення обсягу інвестицій до вартості основних фондів у машинобудуванні	%	> 6	6,0	2,6**
Частка підприємств, що впроваджують інновації, у загальній кількості машинобудівних підприємств	%	> 50	23,3	24,5*
Частка реалізованої інноваційної продукції в загальному обсязі машинобудівної продукції	%	> 5	15,6	8,2*

* 2011 р., ** 2010 р.

Розраховано на підставі [17, 18, 23].

Зовнішня торгівля України продукцією машинобудування в 2007 р. і 2012 р.

Показник	Од. вим.	2007 р.			2012 р.			Темп зростання 2012 р. до 2007 р., %	
		Експорт	Імпорт	Сальдо, «-» від'ємне, «+» позитивне	Експорт	Імпорт	Сальдо, «-» від'ємне, «+» пози- тивне	Експорт	Імпорт
Машинобудівна продукція – усього	млн дол.	8486,4	19803,7	-11317,3	13286,7	22464,6	-9177,9	157	113
у тому числі:									
Залізничні вагони та локомотиви	млн дол.	1840,2	334,1	+1506,1	4107,2	998,7	+3108,5	223	299
	тис. т	1031,7	107,9	+923,8	1305,3	165,0	+1140,3	227	153
Питома вага вартості залізничних вагонів та локомотивів у загальному обсязі продукції	%	21,7	1,7	+20,0	30,9	4,4	+26,5	142	259
Реактори ядерні, котли, машини	млн дол.	2738,3	7436,6	-4698,3	3794,8	7226,9	-3432,1	139	97
	тис. т	467,2	944,5	-477,3	394,8	744,2	-349,4	84	79
Питома вага вартості реакторів ядерних, котлів, машин у загальному обсязі продукції	%	32,3	37,6	-5,3	28,6	32,2	-3,6	88,5	86
Електричні машини	млн дол.	2238,2	3135,1	-896,9	3231,8	5951,8	-2720,0	144	190
	тис. т	243,5	355,0	-111,5	286,9	391,7	-104,8	118	110
Питома вага вар- тості електричних машин у загальному обсязі продукції	%	26,4	15,8	+10,6	24,3	26,5	-2,2	92	168
Літальні апарати	млн дол.	252,5	86,7	+165,8	925,8	107,3	+818,5	367	124
	тис. т	1,6	0,5	+1,1	4,0	1,2	+2,8	250	240
Питома вага вартості літальних апаратів у загально- му обсязі продукції	%	3,0	0,44	+2,6	7,0	0,5	+6,5	233	114
Автомобілі легкові та інші моторні транспортні засоби	млн дол.	484,1	3527,8	-3043,7	214,1	3247,1	-3033,0	44	92
	тис. т	75,9	331,1	-255,2	31,3	278,9	-247,6	41	84
Питома вага варто- сті автомобілів легкових та інших моторних транспор- тних засобів у загальному обсязі продукції	%	5,7	17,8	-12,1	1,6	14,4	-12,8	28	81
<i>Довідково:</i>									
Євросоюз (27)	млн дол.	1697,3	6515,5	-4818,2	2551,1	9390,2	-6839,1	150,3	144,1
Питома вага у загальному обсязі	%	20,2	54,6		19,2	41,8			
Країни СНД	млн дол.	5524,6	2195,7	+3328,9	8569,9	3504,5	+5065,4	155,1	159,6
Питома вага у загальному обсязі	%	65,1	18,4		64,5	15,6			
Інші країни	млн дол.	1264,5	3222,0	+1957,5	2165,7	9569,9	-7404,2	171,3	297,0
Питома вага у загальному обсязі	%	14,9	27,0		16,3	42,6			

Складено за [17, 18, 23].

Вартість 1 тонни продукції машинобудування в зовнішній торгівлі України в 2007 р. і 2012 р. (тис. дол. США за 1 тону)

Продукція машинобудування	2007 р.		2012 р.		2012 р. до 2007 р., %	
	Експорт	Імпорт	Експорт	Імпорт	Експорт	Імпорт
Залізничні локомотиви з електричним живленням (8601)	9,11	14,63	10,97	18,14	120,4	124,0
Інші залізничні локомотиви (8602)	4,56	5,49	11,94	12,24	261,8	222,9
Самохідні вагони пасажирські (8603)	3,48	5,11	4,77	49,35	137,1	965,7
Транспортні засоби самохідні для ремонту колій (8604)	1,27	17,09	3,79	14,0	298,4	81,9
Вагони пасажирські несамохідні (8605)	4,37	11,37	15,97	0,59	365,4	5,19
Вагони для перевезення вантажів несамохідні (8606)	1,81	1,02	2,84	0,63	156,9	61,8
Частини до залізничних локомотивів (8607)	1,59	2,37	3,33	4,52	209,4	190,7
Стаціонарне обладнання та пристрої (8608)	1,01	3,58	2,38	7,31	235,6	204,2
Контейнери транспортні (8609)	1,44	2,01	2,39	3,45	165,9	171,6
Реактори ядерні, неопромінені паливні елементи (твели) для ядерних реакторів; обладнання та пристрої для розділення ізотопів (8401)	-	1065	15,50	1634	-	153,4
Котли парові або інші парогенеруючі котли (8402)	3,19	7,56	4,16	9,26	130,1	122,5
Турбіни на водяній парі (8406)	31,44	19,58	42,72	24,90	135,9	127,2
Турбіни гідравлічні (8410)	8,23	4,61	18,40	33,29	223,6	722,1
Двигуни турбореактивні, турбогвинтові та інші, газові турбіни (8411)	259,0	137,6	313,2	275,0	120,9	199,8
Холодильники, морозильники (8418)	4,27	3,25	4,89	4,95	114,5	152,3
Машини, обладнання промислове (8419)	8,56	10,71	10,68	10,94	125,0	102,1
Двигуни та генератори електричні (8501)	6,71	9,82	8,81	9,44	131,0	96,1
Трансформатори електричні (8504)	7,77	7,95	7,30	10,17	94,0	136,5
Вертольоти, літаки, космічні апарати (включаючи супутники), ракети-носії (8802)	140,1	197,7	227,1	73,15	162,1	37,0
Судна круїзні, екскурсійні, пароми, вантажні судна та ін. (8901)	2,50	1,83	0,78	0,99	312,0	54,1
Автомобілі легкові (8703)	6,38	10,66	6,84	11,64	107,2	109,2

Складено за [17, 18, 23].

Вартість 1 тонни експорту продукції з України збільшилась за всіма товарними позиціями. Суттєво зросли ціни на експорт: залізничних локомотивів – 261,8%; самохідних транспортних засобів для ремонту колій – 298,4%; частин до залізничних локомотивів – 209,4%; турбін гідравлічних – 223,6%; літальних апаратів – 162,1%; суден – 312%. Одночасно відбувалось збільшення цін на імпорт продукції машинобудування: самохідні вагони пасажирські – 965,7%; частини до залізничних локомотивів – 190,7%; турбіни гідравлічні – 722,1% тощо. Це свідчить про те, що з країн світу в Україну імпортується більш технологічна продукція з більшою доданою вартістю у порівнянні з вітчизняною.

На рис. 1 і рис. 2 представлені дані щодо структури експорту і імпорту продукції машинобудування України у 2007 р. і 2012 р.

Основні товарні групи експорту продукції машинобудування за обсягами зовнішньої торгівлі це – залізничні локомотиви та вагони (30,9%); котли, машини, апарати і

механічні пристрої (28,6%); електричні машини і устаткування (24,3%); літальні апарати, автомобілі легкові та частини до них. В експорті машинобудівної продукції з України збільшилася питома вага залізничних локомотивів та вагонів, а також літальних апаратів. Водночас зменшилася питома вага котлів, машин; електричних машин; засобів наземного транспорту, крім залізничного (див. рис. 1).

В імпорті продукції машинобудування переважає високотехнологічна і середньої технологічності продукція: реактори ядерні, котли, машини – 32,2%; електричні машини – 26,5%; засоби наземного транспорту (крім залізничного) – 26,5% (див. рис. 2). У порівнянні з 2007 р. в імпорті машинобудівної продукції в Україну в 2012 р. збільшилася питома вага електричних машин, зменшилася реакторів ядерних; котлів і машин, а також засобів наземного транспорту.

На рис. 3 і рис. 4 представлені дані щодо структури експорту і імпорту продукції машинобудування України до ЄС, МС та інших країн в 2007 р. і 2012 р.

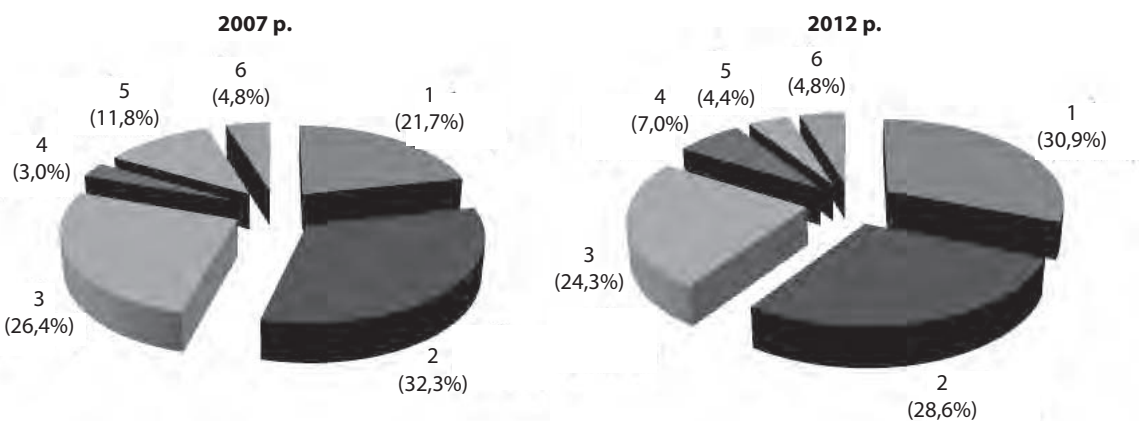

Рис. 1. Структура експорту машинобудівної продукції з України у 2007 р. і 2012 р.: 1 – залізничні локомотиви; 2 – котли, машини; 3 – електричні машини; 4 – літальні апарати; 5 – засоби наземного транспорту, крім залізничного; 6 – інше.

Складено за [17, 18, 23].

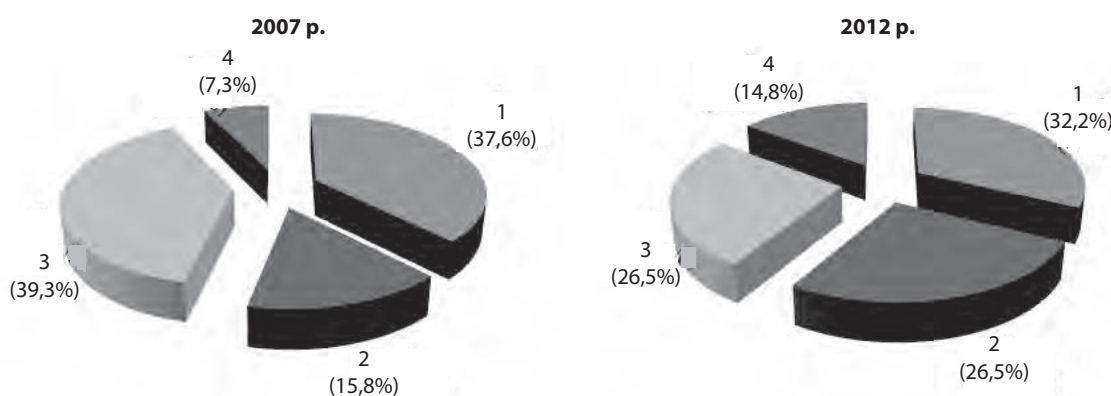

Рис. 2. Структура імпорту машинобудівної продукції в Україну в 2007 р. і 2012 р.: 1 – реактори ядерні, котли, машини; 2 – електричні машини; 3 – засоби наземного транспорту, крім залізничного; 4 – інше.

Складено за [17, 18, 23].

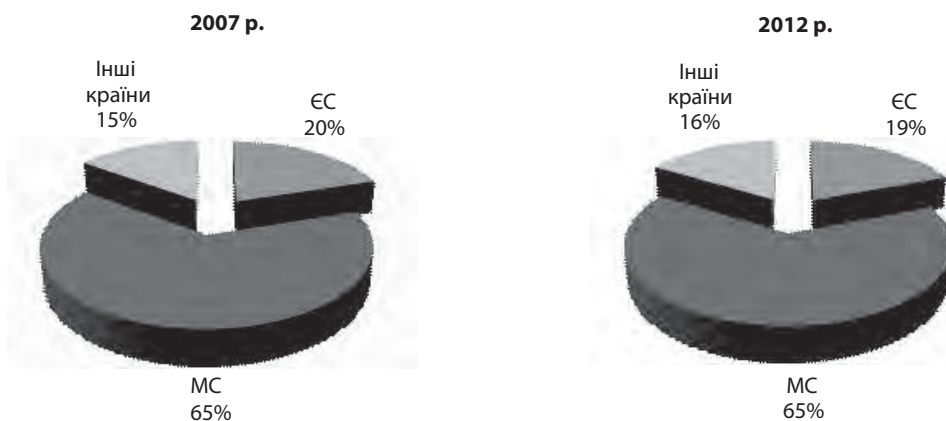

Рис. 3. Структура експорту продукції машинобудування з України до ЄС, МС та інших країн в 2007 р. і 2012 р.

Складено за [17, 18, 23].

У країни ЄС експортується майже 20% машинобудівної продукції, серед якої домінує продукція середньої та низької технологічності: залізничні локомотиви, вагони для перевезення вантажів, турбіни гідравлічні, автомобілі легкові, комплектуючі для автомобілів тощо (див. рис. 4).

Продукція з високою доданою вартістю йде в основному в Російську Федерацію (літальні апарати, електричні машини та устаткування) поряд з середньо- та низькотехнологічною продукцією.

Вартість високотехнологічної продукції на експорт з України суттєво не збільшилась. У 2012 р. вона становила 1,3 млрд дол. США, або 9,8%, що не дозволяє ідентифікувати машинобудування України як високотехнологічне.

Вступ України до СОТ відкрив ринки країн ЄС та інших країн світу. Але в найбільших обсягах експорт продукції машинобудування здійснювався до країн Митного Союзу (понад 60%). У країни ЄС цей обсяг становив 19,2%. Питома вага інших країн в експорті продукції ледь перевищила 16% (див. рис. 4).

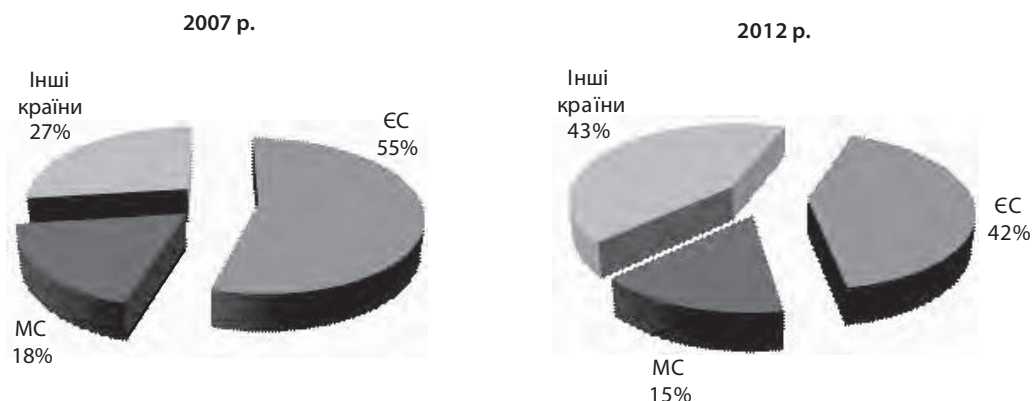

Рис. 4. Структура імпорту продукції машинобудування з України до ЄС, МС та інших країн в 2007 р. і 2012 р.

Складено за [21].

Імпорт продукції в найбільшому обсязі здійснювався з країн ЄС (більше 40%) та інших країн (також більше 40%). Питома вага країн Митного Союзу в структурі імпорту продукції машинобудування зменшилась до 15,6% (рис. 4).

У країні ЄС експортується 20% машинобудівної продукції, серед якої домінує продукція середньої та низької технологічності (залізничні локомотиви, вагони для перевезення вантажів, турбіни гідравлічні, автомобілі легкової тощо). У цілому частка імпорту в ємності внутрішнього ринку машинобудівної продукції збільшилась із вступом до СОТ та відкриттям нових ринків з 64,3% до 83% (табл. 7).

Тому для українського машинобудування *найбільш актуальним є питання реалізації потенціалу імпортозаміщення та підвищення конкурентоспроможності вітчизняної продукції.*

Від вступу України до СОТ найбільше постраждало вітчизняне *автомобілебудування*, що пов'язано зі зменшенням ставки імпортного ввізного мита з 25% до 10%. Імпортне мито у розмірі 25% надавало конкурентні переваги вітчизняним виробникам легкових автомобілів перед іноземними, які прагнули вийти на український ринок.

На рис. 5 представлено динаміку виробництва легкових автомобілів в Україні у 2007 р.– I півріччя 2013 р.

У порівнянні з 2008 р. виробництво легкових автомобілів в Україні у 2012 р. скоротилося у 5,7 рази. У вітчизняній автомобільній галузі міститься значний потенціал імпортозаміщення. В Україні виробляються автомобілі ЗАЗ Forza,

Lanos, Chance, Sens, Chevrolet Aveo, Lada, певні моделі марок KIA, Hyundai, Chevrolet, SsangYong, Geely, Chery та Skoda. Вантажні автомобілі виробляються ПАТ «АвтоКРАЗ», автобуси – ПАТ «Автомобільна компанія «Богдан Моторс» («Луцький автомобільний завод»), ПАТ «Бориспільський автозавод», Львівський автобусний завод та ЗАЗ.

На рис. 6 наведено динаміку виробництва легкових автомобілів в Україні у 2007 р.– I півріччя 2013 р. по виробниках (за даними Асоціації автовиробників України «Укравтопром»).

Основними проблемами вітчизняного автомобілебудування є відносно низький техніко-економічний рівень, слабо розвинуте виробництво комплектуючих, неналежна реалізація потенціалу міжнародного науково-технічного співробітництва, відставання у впровадженні екологічних стандартів, невирішеність проблеми утилізації старих автомобілів. Але введення 13% надбавки імпортного мита та утилізаційного збору вже забезпечило позитивний ефект: на українських заводах було почато виробництво п'яти нових моделей автомобілів.

На рис. 7 представлено зовнішньоторговельний баланс України у розрізі легкових автомобілів у 2007 – 2012 рр.

Українська автомобільна промисловість має від'ємне сальдо зовнішньоторговельного балансу протягом 2007 – 2012 рр. При цьому спостерігаються два піки зростання від'ємного сальдо: перший – 302,7 тис. од. у 2008 р. і другий – 247,6 тис. од. у 2012 р. (рис. 7).

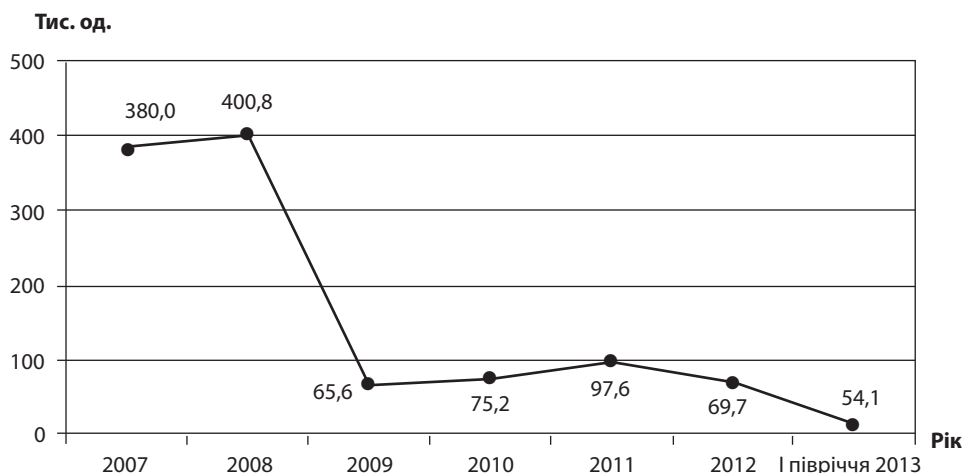

Рис. 5. Динаміка виробництва легкових автомобілів в Україні у 2007 р.– I півр. 2013 р.

Складено за [17].

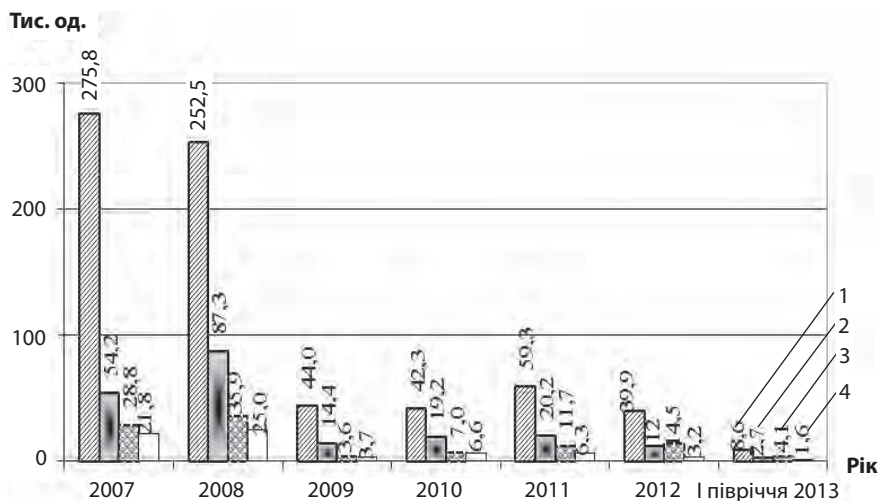

Рис. 6. Динаміка виробництва легкових автомобілів в Україні у 2007 р.– I півр. 2013 р. по виробниках (за даними Асоціації автовиробників України «Укравтопром»): 1 – ЗАТ «ЗАЗ»; 2 – ВАТ «ЛуАЗ»; 3 – ЗАТ «Єврокар»; 4 – ВАТ «КРАСЗ»

Складено за [17].

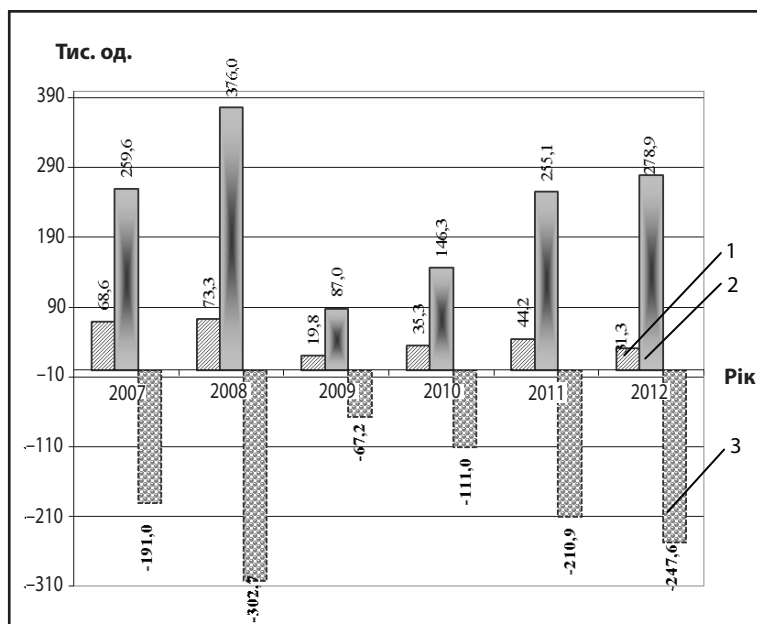

Рис. 7. Зовнішньоторговельний баланс України у розрізі легкових автомобілів у 2007 – 2012 рр.: 1 – обсяг експорту; 2 – обсяг імпорту; 3 – сальдо

Складено за [21].

Негативними наслідками вступу України до СОТ для вітчизняних автомобілебудівників є такі:

- ✦ відсутність перехідного періоду після вступу до СОТ;
- ✦ цінова перевага імпортованих машин за рахунок зниження ставок ввізного мита на автомобілі у 2,5 рази (з 25% до 10%);
- ✦ збільшення частки продажів автомобілів іноземного виробництва;
- ✦ витіснення національного виробника з ринку дешевими імпортними автомобілями, які були у використанні, за рахунок скасування обмежень на їх ввезення;
- ✦ різке скорочення обсягів реалізації автомобілів українського виробництва;
- ✦ обмеженість щодо розширення ринків збуту у зв'язку з низькою конкурентоспроможністю вітчизняних автомобілів;

- ✦ зниження інвестиційної активності у галузь та інвестиційної привабливості країни для створення й розвитку виробництва легкових автомобілів.

За даними Асоціації «Укравтопром» наслідки вступу до СОТ для автомобілебудування є такими: ліквідація обмежень у сфері переміщення товарів; ліквідація преференцій для національних автовиробників; скасування обмежень на ввезення автомобілів старше 8 років, які були у використанні; скасування системи обов'язкових мінімальних цін при імпорті; встановлення однакових ставок акцизного збору на вітчизняні й імпортні транспортні засоби.

У державній програмі активізації економіки на 2013 – 2014 рр., затвердженій Кабінетом Міністрів України наприкінці березня 2013 р., на розвиток конкретних галузей економіки, підтримку національного товаровиробника і реалізацію політики імпортозаміщення було заплановано витратити майже 40 млрд грн. З них 9,3 млрд грн – кошти держбюджету, а «інші ресурси», залучені в тому числі під

держгарантії, склали 14,9 млрд грн (тобто в півтори рази більше) [24].

При цьому для розвитку, за визначенням українського уряду, «високотехнологічних» галузей заплановане фінансування в розмірі 44 млрд грн, з яких із держбюджету – усього 1,8 млрд, а 16,5 млрд – інші джерела, у т. ч. під держгарантії. Зокрема, пропонуються наступні стимулюючі заходи [24]:

- ✦ для авіаційної галузі – за допомогою купівлі вітчизняних літаків шляхом використання лізингових компаній із застосуванням зниженої ставки кредитування (на рівні дисконтної ставки +2%). Під цю справу у 2013 р. передбачено 5 млрд грн (але жодної копійки з бюджету або під держгарантії);
- ✦ для ракетно-космічної галузі – прописано 11,8 млрд грн, з яких у т. ч. під держгарантії – 9,8 млрд грн;
- ✦ для суднобудування – «прямого» фінансування немає, але галузь може розраховувати на певні вливання завдяки планам Кабміну забезпечити Міноборони кораблем класу «корвет» (на це планується витратити 1,2 млрд грн);
- ✦ для автомобілебудування – у розділі про громадській транспорт передбачено фінансування 11,2 млрд грн (з яких під держгарантії – 10 млрд грн).

Крім того, на розвиток низькотехнологічних але життєво необхідних галузей Державною програмою передбачено [24]:

- ✦ для розвитку імпортозамісних виробництв сільгосптехніки заплановано 5 млрд грн (під держгарантії) і 700 млн грн – для забезпечення підприємств галузі пільговими кредитами;
- ✦ на будівництво, реконструкцію, ремонт автомобільних доріг мають спрямувати 68,9 млрд грн (переважно небюджетні кошти);
- ✦ у рамках розвитку залізничного транспорту передбачається придбання вантажних і пасажирських вагонів, а також рухомого складу для приміських перевезень (усе – вітчизняного виробництва) майже на 20 млрд грн (в основному кошти, залучені під держгарантії, та приватні інвестиції);
- ✦ для розвитку й реконструкції аеропортів в Одесі, Дніпропетровську, Сімферополі, Луганську, Севастополі, Києві, а також реалізації проєкту в Одеському, Феодосійському, Іллічівському, «Південному» портах, а також на створення глибоководного суднового ходу Дунай – Чорне море планується витратити 11,6 млрд грн (із них бюджетних – 33,8 млн грн, а також 7,1 млрд грн під урядові гарантії). Хоча виникає питання щодо доцільності державного спонсорювання об'єктів, більша частина яких уже перебуває або планується до швидкої передачі в концесію, тобто фактично під приватний контроль.

Заходи Державної програми – імпортозаміщення, протекціонізм, державна підтримка галузей, державні гарантії, державний «банк реконструкції та розвитку» і т. ін. – по суті, спрямовані насамперед на підтримку традиційних галузей, а вибір галузей у програмі свідчить про орієнтацію на підтримку бізнесу, наближеного до влади. Саме «старі» галузі, всупереч будь-якій економічній логіці, одержують підтримку завжди та всюди (не тільки в Україні!), коли мова заходить про галузеву політику. Тому, як давно доведено, ефективність такої політики сумнівна (і обставлена багать-

ма умовами, які дуже рідко можна виконати) навіть у країнах на етапі індустріалізації; і вона завжди завдавала тільки шкоди в країнах із уже розвинутою промисловістю [24].

Українські автомобільне і сільськогосподарське машинобудування, а також вітчизняні авіаційна і ракетно-космічна галузі не є сьогодні високотехнологічними. Звичайно, вони більш високотехнологічні, ніж видобуток вугілля, але це не нове слово, не нові технічні рішення і технології. Безумовно, підтримувати треба точки зростання в нових галузях, наприклад, тих що орієнтуються на створення шостого технологічного укладу на період до 2030 р. і які забезпечать технологічне лідерство (а відтак, відповідний рівень життя і споживання) у найближчому майбутньому.

У 2013 р. динаміка роботи машинобудування України була неоднорідна, а саме [25]:

- ✦ для вагонобудування – 2013 р. був однозначно кризовим. Російський ринок – ключовий для українських піввагонів – закотився як через переговори України щодо підписання Угоди про асоціацію з ЄС, так і у зв'язку з фактичним надлишком вагонів на ринку РФ. Уведення в Росії нових додаткових потужностей разом із падінням попиту на вантажні перевезення призвели до такої ситуації: якщо недавно піввагон був у великому дефіциті, то в 2013 р. по ринку пішли чутки, що російські вагони, які вже використовувалися, заповнюватимуть сусідні ринки, у тому числі український, щоб розвантажити російський. І росіяни почали скасовувати видані раніше сертифікати для українських вагонобудівників, що фактично блокувало поставки. Після відмови підписувати Угоду про асоціацію з ЄС українським вагонобудівникам російською стороною було обіцяно скасувати заборону на вагони до лютого 2014 р. Сьогодні це рішення знаходиться виключно в політичній площині;
- ✦ для автомобілебудування – 2013 р. показує зовсім протилежну оптимістичну динаміку. Причиною послужили такі кроки, як: запровадження з квітня 2013 р. спецмит на імпорт автомобілів від 6,46 до 12,95%; введення утилізаційного збору, який разом із митами може становити до 20% вартості деяких автомобілів. Така різниця особливо відчутна для покупців автомобілів економ-класу. У результаті, наприклад, Кременчуцький автоскладальний завод (КрАСЗ), який входить у групу «АІС» Дмитра Святаша та Василя Полякова, має намір у 2014 р. подвоїти кількість вироблених автомобілів до 18 тис. штук. Корпорація «Богдан» Олега Свиначука планує збільшити випуск легкових автомобілів у 2,4 рази, до 21,5 тис. штук. Необхідно, щоб автовиробники скористалися запровадженими бар'єрами для імпорту, щоб не лише збільшити обсяги складання, а й наростити частку локалізації до необхідного в перспективі рівня в 50%.

Таким чином, у 2014 р. в українському машинобудуванні загальні проблеми збережуться. Однак по окремих секторах намічається можливість для відновлення, яка позитивно впливатиме на економічне зростання та надходження валютної виручки в країну.

Таким чином, можна зробити такі висновки:

1. *Машинобудування* – одна з провідних галузей економіки України, яка займала у 2012 р. більше 5% у ВВП країни та більше 10% в обсягах промислового виробництва,

а також 19,3% в експорті товарів з країни. Після вступу до СОТ значимість машинобудування в обсягах виробництва промислової продукції зменшилась на 3,5%, але питома вага експорту товарів машинобудування з країни збільшилась на 2,1%.

2. Після вступу до СОТ *основні показники економічної безпеки машинобудівної галузі України не поліпшились* – за восьми основними показниками сім не відповідають пороговому значенню.

3. Машинобудування – *експортноорієнтована галузь*. Внаслідок лібералізації режиму доступу України до зовнішніх ринків в результаті вступу до СОТ *суттєвого збільшення обсягів виробництва продукції машинобудування не відбулось*. Водночас, експорт продукції машинобудування у вартісному вимірі збільшився в майже у 2,5 рази – з 42,8 млрд грн у 2007 р. до 106,2 млрд грн у 2012 р. і становив 73,8% в обсязі виробництва машинобудівної продукції. Імпорт продукції машинобудування збільшився у 1,8 рази. Частка продукції машинобудування в загальному експорті українських товарів зросла з 17,2% у 2007 р. до 19,3% у 2012 р., а в загальному імпорті товарів зменшилась з 32,7% до 26,5%.

4. У 2012 р. збільшився темп зростання обсягів продукції машинобудування *на експорт*, який перевищив темп зростання імпорту продукції майже у 1,4 рази. Величина від'ємного сальдо зовнішньої торгівлі зменшилась на 18,9%. *Збільшилось позитивне значення сальдо торгівлі з країнами СНД і суттєво зросло від'ємне значення сальдо торгівлі з ЄС та іншими країнами*.

5. Вартість 1 тонни експорту продукції з України *збільшилась за всіма товарними позиціями*. Одночасно значно збільшилися ціни на імпорт продукції машинобудування, що свідчить про зростаючу тенденцію імпорту в Україну технологічної продукції з більшою доданою вартістю у порівнянні з вітчизняною.

6. У порівнянні з 2007 р. в *експорті машинобудівної продукції* з України в 2012 р.: збільшилась питома вага залізничних локомотивів і вагонів, а також літальних апаратів; зменшилась питома вага котлів, машин; електричних машин; засобів наземного транспорту, крім залізничного. За цей же період в *імпорті продукції* машинобудування переважала високо- і середньо технологічна продукція: збільшилась питома вага електричних машин, зменшилась реакторів ядерних; котлів і машин, а також засобів наземного транспорту.

7. *Продукція з високою доданою вартістю йде в основному в Російську Федерацію* (літальні апарати, електричні машини та устаткування). Вступ України до СОТ відкрив ринки країн ЄС та інших країн світу. Але в найбільших обсягах експорт продукції машинобудування здійснювався до країн Митного Союзу (понад 60%). У країни ЄС цей обсяг становив 19,2%. Питома вага інших країн в експорті продукції ледь перевищила 16%. Імпорт продукції в найбільшому обсязі здійснювався з країн ЄС (більше 40%) та інших країн (також більше 40%);

8. *Частка імпорту в ємності внутрішнього ринку машинобудівної продукції збільшилась із вступом до СОТ і відкриттям нових ринків* з 64,3% до 83%. Тому для українського машинобудування найбільш актуальним є питання реалізації потенціалу імпортозаміщення та підвищення конкурентоспроможності вітчизняної продукції.

9. Від вступу України до СОТ найбільше постраждало *автомобілебудування*, що пов'язано зі зменшенням ставки імпортного ввізного мита з 25% до 10% і втратою

конкурентної переваги вітчизняними виробниками легкових автомобілів перед іноземними, які прагнули вийти на український ринок. Сьогодні основними проблемами українського автомобілебудування є відносно низький техніко-економічний рівень, слабо розвинуте виробництво комплектуючих, неналежна реалізація потенціалу міжнародного науково-технічного співробітництва, відставання у впровадженні екологічних стандартів, невирішеність проблеми утилізації старих автомобілів;

10. Заходи державної програми України з економічного розвитку на 2013 – 2014 рр. імпортозаміщення, протекціонізм, державна підтримка галузей, державні гарантії, державний «банк реконструкції та розвитку» і т. ін.) по суті, *спрямовані насамперед на підтримку традиційних галузей, а вибір галузей у програмі свідчить про орієнтацію на підтримку бізнесу, наближеного до влади*. Ефективність політики підтримки саме «старих» галузей сумнівна (і обставлена багатьма умовами, які дуже рідко можна виконати) навіть у країнах на етапі індустріалізації; і вона завжди завдавала тільки шкоди в країнах із уже розвинутою промисловістю. Як наслідок, підтримувати треба точки зростання в нових галузях, наприклад, тих, що орієнтуються на створення шостого технологічного укладу, на період до 2030 р. і які забезпечать технологічне лідерство. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Соціально-економічний стан України: наслідки для народу та держави : національна доповідь [Текст] / За заг. ред. В. М. Гейця. – К.: НВЦ НБУВ, 2009. – 687 с.

2. Ринки реального сектора економіки України в інституціональному середовищі СОТ : кон'юнктура та інтеграція [Текст] / За ред. проф. В. О. Точиліна ; НАН України, Ін-т екон. та прогнозув. – К., 2012. – 552 с.

3. **Сиденко В. Р.** Глобализация и экономическое развитие. Т. 1 [Текст] / В. Р. Сиденко. – К.: Феникс, 2008. – 376 с.

4. **Кизим М. О.** Промислова політика та кластеризація економіки України : монографія [Текст] / М. О. Кизим. – Х.: ВД «ІНЖЕК», 2011. – 304 с.

5. Технологічний імператив стратегії соціально-економічного розвитку України : монографія [Текст] / За ред. Л. І. Федулової ; НАН України ; Ін-т екон. та прогнозув. – К., 2011. – 656 с.

6. **Саліхова О. Б.** Високотехнологічні виробництва: від методології оцінки до піднесення в Україні : монографія [Текст] / О. Б. Саліхова ; НАН України, Ін-т екон. та прогнозув. – К., 2012. – 624 с.

7. Три роки членства в СОТ : тенденції зовнішньої торгівлі України у посткризовий період : аналіт. доповідь [Текст] / І. В. Клименко, О. А. Федірко, І. В. Ус ; Нац. ін-т стратег. дослідж. – К.: НІСД, 2011. – 72 с.

8. Аналіз соціально-економічних наслідків членства України в СОТ після трьох років членства : очікування і реалії [Текст] / Ін-т екон. дослідж. та політ. консульт. – К.: ІЕДПК, 2011. – 58 с.

9. Членство України у СОТ : нові можливості та виклики для бізнес-асоціацій [Текст] / За заг. ред. Д. В. Ляпіна ; Д. В. Ляпін, В. М. Мовчан ; Ін-т власн. та своб. – К.: Ін-т власн. та своб.; LAT&K, 2010. – 104 с.

10. **Сколотняний Ю.** Валерій П'ятиницький: «СОТ загине, якщо буде накладене вето на зміни» [Текст] / Ю. Сколотняний // Дзеркало тижня. – 07.03.2013. – № 9. – С. 7.

11. **Дрозач О.** Членство упущених возможностей [Текст] / О. Дрозач. – Експерт. – 10.06.2013. – № 22. – С. 26.

12. **Гончарук А.** Право на захист (але без шкоди для економіки) [Текст] / А. Гончарук // Дзеркало тижня. – 13.07.2013. – № 26. – С. 6.

13. Козьяков С. Навіщо слону граблі в посудній кранниці? [Текст] / С. Козьяков // Дзеркало тижня. – 27.04.2013. – № 16. – С. 10.

14. Козьяков С. Зовнішньоторговельні граблі і снігова куля [Текст] / С. Козьяков // Дзеркало тижня. – 13.07.2013. – № 26. – С. 6.

15. Ничай Н. СОТ по-українськи: чи скористається Україна можливостями захисту торговельних інтересів через механізми Світової організації торгівлі? [Текст] / Н. Ничай // Дзеркало тижня. – 23.11.2013. – № 43. – 44. – С. 6.

16. Звіт Робочої групи з питань вступу України до Світової організації торгівлі. WT/ACC/UKR152. – 25.01.2008 (08-0399). – С. 374 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=32172>

17. Інтернет-сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>

18. База даних ООН з міжнародної статистики торгівлі товарами International trade statistics yearbook 2007 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://comtrade.un.org/pb/first.aspx>

19. База даних ООН з міжнародної статистики торгівлі товарами International trade statistics yearbook 2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://comtrade.un.org/pb/first.aspx>

20. База даних ООН з міжнародної статистики торгівлі товарами International trade statistics yearbook 2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://comtrade.un.org/pb/first.aspx>

21. База даних ООН з міжнародної статистики торгівлі товарами International trade statistics yearbook 2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://comtrade.un.org/pb/first.aspx>

22. База даних ООН з міжнародної статистики торгівлі товарами International trade statistics yearbook 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://comtrade.un.org/pb/first.aspx>

23. База даних ООН з міжнародної статистики торгівлі товарами International trade statistics yearbook 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://comtrade.un.org/pb/first.aspx>

24. Матюшенко І. Ю. Стимулювання технологічного розвитку України в державних програмах економічного розвитку в 2013 – 2014 рр. [Текст] / І. Ю. Матюшенко // Бизнес Информ. – 2013. – № 4. – С. 29 – 37.

25. Івченко Р. Рік наступний для промисловості [Текст] / Р. Івченко // Дзеркало тижня. – 2013. – № 49. – С. 7.

REFERENCES

Analiz sotsialno-ekonomichnykh naslidkiv chlenstva Ukrainy v SOT pislia tryokh rokiv chlenstva : ochikuvannia i realii [Analysis of the socio-economic impact of WTO membership for Ukraine after three years of membership: Expectations and realities]. Kyiv: IEDPK, 2011.

“Baza danykh OON z mizhnarodnoi statystyky torhivli tovaramy International trade statistics yearbook 2007” [Database UN International trade statistics International trade statistics yearbook 2007]. <http://comtrade.un.org/pb/first.aspx>

“Baza danykh OON z mizhnarodnoi statystyky torhivli tovaramy International trade statistics yearbook 2008” [Database UN International trade statistics International trade statistics yearbook 2008]. <http://comtrade.un.org/pb/first.aspx>

“Baza danykh OON z mizhnarodnoi statystyky torhivli tovaramy International trade statistics yearbook 2009” [Database UN International trade statistics International trade statistics yearbook 2009]. <http://comtrade.un.org/pb/first.aspx>

“Baza danykh OON z mizhnarodnoi statystyky torhivli tovaramy International trade statistics yearbook 2010” [Database UN International trade statistics International trade statistics yearbook 2010]. <http://comtrade.un.org/pb/first.aspx>

“Baza danykh OON z mizhnarodnoi statystyky torhivli tovaramy International trade statistics yearbook 2011” [Database UN

International trade statistics International trade statistics yearbook 2011]. <http://comtrade.un.org/pb/first.aspx>

“Baza danykh OON z mizhnarodnoi statystyky torhivli tovaramy International trade statistics yearbook 2012” [Database UN International trade statistics International trade statistics yearbook 2012]. <http://comtrade.un.org/pb/first.aspx>

Chlenstvo Ukrainy u SOT : novi mozhlyvosti ta vykylyky dlia biznes-asotsiatsii [Ukraine's membership in the WTO: opportunities and challenges for business associations]. Kyiv: Instytut vlasnosti i svobody; LAT&K, 2010.

Drozach, O. “Chlenstvo upushchennykh vozmozhnostey” [Membership of missed opportunities]. *Ekspert*, no. 22 (2013): 26-.

Honcharuk, A. “Pravo na zakhyst (ale bez shkody dlia ekonomiky)” [The right to defense (but without prejudice to the economy)]. *Dzerkalo tyzhnia*, no. 26 (2013): 6-.

Internet-sait Derzhavnoho komitetu statystyky Ukrainy. <http://www.ukrstat.gov.ua>

Ivchenko, R. “Rik nastupnyi dlia promyslovosti” [Next year for the industry]. *Dzerkalo tyzhnia*, no. 49 (2013): 7-.

Koziakov, S. “Navishcho slonu hrabli v posudnii kramnyi?” [Why elephant rake in a crockery shop?]. *Dzerkalo tyzhnia*, no. 16 (2013): 10-.

Koziakov, S. “Zovnishnyotorhovelni hrabli i snihova kulia” [Foreign trade rakes and snowball]. *Dzerkalo tyzhnia*, no. 26 (2013): 6.

Kyzym, M. O. *Promyslova polityka ta klasteryzatsiia ekonomiky Ukrainy* [Industrial policy and clustering of Ukraine's economy]. Kharkiv: INZhEK, 2011.

Matiushenko, I. Yu. “Stymulivannia tekhnolohichnoho rozvytku Ukrainy v derzhavnykh prohramakh ekonomichnoho rozvytku v 2013 – 2014 rr.” [Promote technological development in Ukraine government programs for economic development in 2013 – 2014.]. *Biznes Inform*, no. 4 (2013): 29-37.

Nychai, N. “SOT po-ukrainsky: chy skorystaietsia Ukraina mozhlyvostiamy zakhystu torhovelynykh interesiv cherez mekhanizmy Svitovoi orhanizatsii torhivli?” [WTO in Ukrainian: Ukraine will take advantage of opportunities or protect trade interests through the mechanisms of the WTO?]. *Dzerkalo tyzhnia*, no. 43-44 (2013): 6.

Rynky realnogo sektora ekonomiky Ukrainy v instytutsionalnomu seredovyschi SOT : kon'iunktura ta intehtatsiia [Markets to the real economy in Ukraine's institutional WTO situation and integration]. Kyiv, 2012.

Sidenko, V. R. *Globalizatsiia i ekonomicheskoe razvitie* [Globalization and economic development]. Kyiv: Feniks, 2008.

Sotsialno-ekonomichni stan Ukrainy: naslidky dlia narodu ta derzhavy [The socio-economic situation in Ukraine: Implications for the Nation and the State]. Kyiv: NVTs NBUV, 2009.

Salikhova, O. B. *Vysokotekhnolohichni vyrobnytstva: vid metodologii otsinky do pidnesennia v Ukraini* [High-tech manufacturing: from methodology to assess the rise in Ukraine]. Kyiv, 2012.

Skolotniani, Yu. “Valerii P'iatnytskiy: «SOT zahyne, iakshcho bude nakladene veto na zminy»” [Valery Pyatnitskii: “The WTO will die if it is vetoed the changes”]. *Dzerkalo tyzhnia*, no. 9 (2013): 7-.

Tekhnolohichni imperatyv stratehii sotsialno-ekonomichnoho rozvytku Ukrainy [The technological imperative of socio-economic development of Ukraine]. Kyiv, 2011.

Klymenko, V. I., Fedirko, O. A., and Us, I. V. *Try roky chlenstva v SOT : tendentsii zovnishnyoi torhivli Ukrainy u postkryzovyi period* [Three years of WTO membership, in Ukraine's foreign trade trends in the post-crisis period]. Kyiv: NISD, 2011.

“Zvit Robochoi hrupy z pytan vstupu Ukrainy do Svitovoi orhanizatsii torhivli” [Report of the Working Party on the Accession of Ukraine to the World Trade Organization]. <http://www.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=32172>

ІНВЕСТИЦІЙНА СТРАТЕГІЯ ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТРАХОВИКІВ

© 2014 ЖАБИНЕЦЬ О. Й.

УДК 368:330

Жабинець О. Й. Інвестиційна стратегія та ефективність інвестиційної діяльності європейських страховиків

У статті досліджено інвестиційну стратегію та ефективність інвестиційної діяльності європейських страхових компаній. Зокрема, проаналізовано частку інвестицій страхових компаній Європи у ВВП, інвестиційний портфель європейських страховиків та його структуру, внесок страхових компаній – лідерів інвестиційної діяльності в європейський інвестиційний портфель. Досліджено вплив фінансової кризи на інвестиційну стратегію європейських страховиків, проаналізовано ефективність інвестиційної діяльності європейських страховиків у ризиковому страхуванні та страхуванні життя. Доведено, що інвестиційні бізнес-моделі страхових компаній здатні ефективніше, на відміну від інших фінансових інститутів, протистояти кризовим явищам. Відзначено, що заходи страхових компаній, які спрямовані на підвищення прибутковості інвестицій, вимагають від них як значних витрат зі створення системи управління інвестиційними ризиками, так і відкритого доступу до різних класів фінансових активів і ринків, що в підсумку впливає на загальний рівень ризику, який бере на себе страхова компанія. Автор робить висновок, що у світлі останніх подій європейські страховики повинні зосередитися на управлінні ризиками капіталу та інвестицій, знаходженні нових можливостей для їх (інвестицій) зростання, а також адаптації нових систем і операцій для вирішення цих важливих завдань.

Ключові слова: інвестиційна стратегія, ефективність інвестиційної діяльності, європейські страховики, інвестиційний портфель, фінансова криза, управління інвестиційними ризиками.

Рис.: 6. Бібл.: 8.

Жабинець Ольга Йосифівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент, кафедра фінансів, Львівський державний університет внутрішніх справ (вул. Городоцька, 26, Львів, 79066, Україна)

E-mail: olza@ukr.net

УДК 368:330

UDC 368:330

Жабинець О. И. Инвестиционная стратегия и эффективность инвестиционной деятельности европейских страховщиков

В статье исследована инвестиционная стратегия и эффективность инвестиционной деятельности европейских страховых компаний. В частности, проанализированы доля инвестиций страховых компаний Европы в ВВП, инвестиционный портфель европейских страховщиков и его структура, вклад страховых компаний – лидеров инвестиционной деятельности в европейский инвестиционный портфель. Исследовано влияние финансового кризиса на инвестиционную стратегию европейских страховщиков, проанализирована эффективность инвестиционной деятельности европейских страховщиков в рисковом страховании и страховании жизни. Доказано, что инвестиционные бизнес-модели страховых компаний способны эффективнее, в отличие от других финансовых институтов, противостоять кризисным явлениям. Отмечено, что меры страховых компаний, которые направлены на повышение доходности инвестиций, требуют от них как значительных затрат по созданию системы управления инвестиционными рисками, так и открытого доступа к различным классам финансовых активов и рынков, что в итоге влияет на общий уровень риска, который берет на себя страховая компания. Автор делает вывод, что в свете последних событий европейские страховщики должны сосредоточиться на управлении рисками капитала и инвестиций, нахождении новых возможностей для их (инвестиций) роста, а также адаптации новых систем и операций для решения этих важных задач.

Ключевые слова: инвестиционная стратегия, эффективность инвестиционной деятельности, европейские страховщики, инвестиционный портфель, финансовый кризис, управление инвестиционными рисками.

Рис.: 6. Библ.: 8.

Жабинець Ольга Йосифівна – кандидат экономических наук, доцент, доцент, кафедра финансов, Львовский государственный университет внутренних дел (ул. Городоцкая, 26, Львов, 79066, Украина)

E-mail: olza@ukr.net

Zhabynets O. Y. Investment Strategy and Efficiency of Investment Activity of European Insurers

The article studies investment strategy and efficiency of investment activity of European insurance companies. In particular, it analyses the share of investments of insurance companies of Europe in GDP, investment portfolio of European insurers and its structure, contribution of insurance companies – leaders of investment activity – into the European investment portfolio. It studies influence of the financial crisis upon investment strategy of European insurers and analyses efficiency of investment activity of European insurers in risk insurance and life insurance. The article proves that investment business models of insurance companies are capable of resisting crisis phenomena more efficiently than other financial institutions. It marks out that measures of insurance companies that are directed at increase of profitability of investments require from them both significant expenditures on creation of the system of investment risk management and open access to different categories of financial assets and markets, which influences the general risk level, taken upon by an insurance company. The author draws a conclusion that, taking into account recent developments, European insurers should focus on equity and investment risk management, finding new possibilities for their (investments) growth and also adaptation of new systems and operations for solution of these important tasks.

Key words: investment strategy, efficiency of investment strategy, European insurers, investment portfolio, financial crisis, investment risk management.

Рис.: 6. Bibl.: 8.

Zhabynets Olga Ya. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor, Department of Finance, Lviv State University of Internal Affairs (vul. Gorodotska, 26, Lviv, 79066, Ukraine)

E-mail: olza@ukr.net

Сьогодні на національних ринках економічно розвинутих країн важливу роль у мобілізації та накопиченні грошового капіталу виконують небанківські фінансово-кредитні інститути, серед яких чільне місце посідають страхові компанії. В останні роки страховики істотно потіснили банки в акумуляції заощаджень населення

і стали важливими постачальниками позичкового капіталу. На кінець 2011 р. страховики володіли в Європі: 21% корпоративних облігацій; 18% акцій; 25% державних боргів; 11% боргів банків. Крім того, близько € 400 млрд було вкладено в інші довгострокові інвестиції через: забезпечені облігації (іпотечні облігації), інфраструктуру, приватний акціонерний капітал, сек'юритизацію та кредити [3].

Питання здійснення інвестицій страховиками та проблеми інвестиційної діяльності страхових компаній розглядаються в наукових роботах таких вітчизняних вчених як Базилевич В. Д., Василенко А. В., Внукова Н. М., Вовчак О. Д., Ткаченко Н. В. і багатьох інших. Серед зарубіжних науковців особливості страхових інвестицій досліджували Борх К., Гарвен Дж., Дохерті Н., Куммінс Дж., Майерс Д., Фама Є., Шахов В. В., Юлдашев Р. Т., Янов В. Е. Незважаючи на значну кількість публікацій з даної проблематики, питання формування інвестиційної стратегії та ефективності інвестиційної діяльності європейських страховиків, особливо у період фінансової кризи, практично не досліджено, що обумовило вибір тематики даної статті. Варто зазначити, що аналіз здійснювався на основі статистичних даних асоціації європейських страховиків Insurance Europe, яка найбільш повно та регулярно висвітлює європейське страхування.

Метою статті є дослідження інвестиційної стратегії та ефективності інвестиційної діяльності європейських страхових компаній.

Обсяги інвестиційної діяльності страховиків європейських країн в значній мірі залежать від рівня розвитку національних страхових ринків. У рамках ЄС у країнах з найбільш розвиненими ринками страхування життя, зокрема, у Великобританії та Франції, частки інвестицій страховиків у ВВП цих країн є найбільшими у Європі (*рис. 1*).

За підсумками 2011 р. темп зростання сукупного ВВП країн Європи був більшим за темп зростання загальної вартості інвестиційного портфеля страховиків. З огляду на це частка інвестицій у ВВП знизилась з 56% у 2010 р. до 55% у 2011 р. На ринках більшості європейських країн спостерігався невеликий спад частки інвестицій у ВВП. Однак у країн-лідерів, Великобританії та Франції, з більш розвиненими ринками страхування життя спостерігався ріст вартості інвестиційного портфеля більш швидкими темпами, ніж ріст ВВП. Так, у Великобританії портфель виріс на 4%, у Франції – на 1%.

Цікавим є той факт, що з кінця 90-х років ХХ століття традиційно у двох найменших країнах Європи обсяги інвестицій у відношенні до ВВП перевищували 100% і станом на 2011 рік їх частка досягла рекордних значень: у Люксембурзі – 237,8%, а у Ліхтенштейні – 559,9%. Слід додати, що серед інших європейських країн лише Данія має частку більше 100%, а саме 117,5%.

Інвестиційний портфель європейських страховиків за видами страхування характеризує *рис. 2*, з якого видно, що найбільшими обсягами інвестиційних ресурсів у Європі володіють страхові компанії, що займаються страхуванням життя.

Внесок страхових компаній країн-лідерів (Великої Британії, Франції та Німеччини) в європейський інвестиційний портфель демонструє *рис. 3*.

Щодо структури інвестиційного портфеля європейських страховиків, то вона відповідає класифікації, що наведена у статті 6 Директиви Ради 91/674/ЕЕС від 19 грудня 1991 року про річну звітність і консолідовану звітність страхових організацій [1]. Незважаючи на широкі інвестиційні можливості близько 70% інвестицій європейських страхових компаній, як правило, припадає на дві категорії (*рис. 4*):

- 1) акції, інші цінні папери та паї у пайових фондах;
- 2) боргові цінні папери та інші папери з фіксованим доходом.

Структуру інвестицій страховиків трьох європейських країн-лідерів інвестиційної діяльності подано на

рис. 5, з якого видно, що стратегії успішності страховиків-лідерів при здійсненні ними інвестицій відрізняються одна від одної.

Так, страховики у Великій Британії надають перевагу вкладенням у акції, інші цінні папери та пайові фонди. На протиположний пріоритетом вкладення для французьких страховиків є боргові цінні папери та цінні папери з фіксованим доходом. У свою чергу страхові компанії Німеччини, здійснюючи інвестиційну діяльність, зосереджуються на кредитах, у тому числі, гарантованих іпотекою. Яскравим прикладом інвестиційної діяльності німецьких страхових компаній в напрямі іпотечного кредитування є розбудова туристичної інфраструктури у Туреччині.

З часу виникнення фінансової кризи у серпні 2007 р., умови для інвестицій страхових компаній змінилися. Перша фаза кризи, яка характеризувалася різким обвалом у вартості широкого спектру фінансових активів, залишила страхову галузь (за невеликою кількістю виключень) відносно неушкодженою. Так, 75% європейських страховиків повідомляють про позитивну віддачу від інвестицій протягом усього періоду із 2007 р. до 2011 р. Єдиним виключенням був 2008 р., коли прибутковість була негативною й дорівнювала мінус 2,09%.

Щодо перестрахових компаній, то незважаючи на значні коливання рівня прибутковості інвестицій перестраховиків, вона (прибутковість) залишалася позитивною протягом усіх років фінансової кризи. Зокрема, середня рентабельність інвестицій перестраховиків знизилася з максимуму 3,15% у 2007 р. до мінімуму 2,49% у 2011 р. Погіршення свідчить, що інвестиційні портфелі перестраховиків більше постраждали від фінансової кризи, ніж портфелі страхових компаній. До того ж перестраховики не відчували можливостей зростання, яке спостерігалось у 2009 р. у страховиків. Різниця між найкращими і найгіршими показниками та ймовірний розподіл (75% діапазону) залишався практично незмінним протягом усього звітного періоду [5].

Із 2011 р. на світовому фінансовому ринку розпочалася друга фаза кризи, яка пов'язана із кризою суверенних боргів в еврозоні. Вона характеризується занепокоєнням ринку щодо можливості виплат за борговими зобов'язаннями в невеликих країнах периферії еврозони і продовженням підтримки програм структурної перебудови в цих країнах. У майбутньому ці проблеми загрожують поширитись і охопити також країни в центрі зони евро.

Однак саме з другої фази фінансової кризи страхові компанії піддаються більшому ризику, оскільки продовжують зберігати значні авуари боргів власних урядів. Страховики вимушені скорочувати вкладення у державні цінні папери тих країн Європи, які зазнають економічної регресії. Однак переорієнтовуючись на менш ризикові активи, безперечно, знижуватиметься й прибутковість цих активів. У результаті страховикам необхідно весь час збалансовувати ризик і прибутковість. Деякі страховики продовжують працювати з державними цінними паперами країн GIPS (Греції, Ірландії, Італії, Португалії та Іспанії) через більш високу їх прибутковість, незважаючи на значні ризики.

Регресія, яка супроводжується спалахами волатильності ринку, створює складні умови для інвестицій страховиків. У другому кварталі 2012 р. ринкові умови значно погіршилися, і рівень загроз для інвестиційної діяльності європейських страхових компаній повернувся до рівня кінця 2011 р.

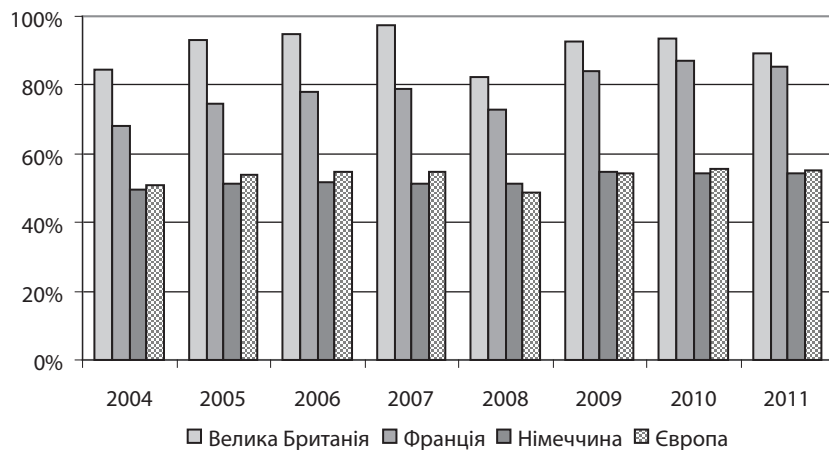

Рис. 1. Частка інвестицій страхових компаній у ВВП, %

Джерело: розраховано та побудовано автором за [7].

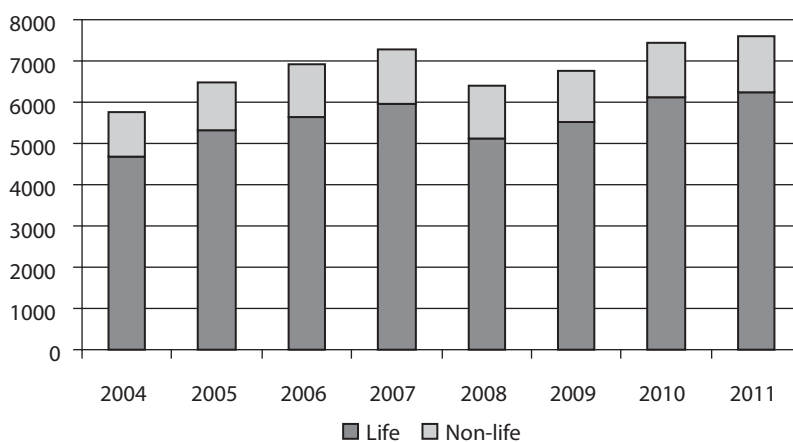

Рис. 2. Інвестиційний портфель європейських страховиків за видами страхування, €, млрд

Джерело: розраховано та побудовано автором за [7].

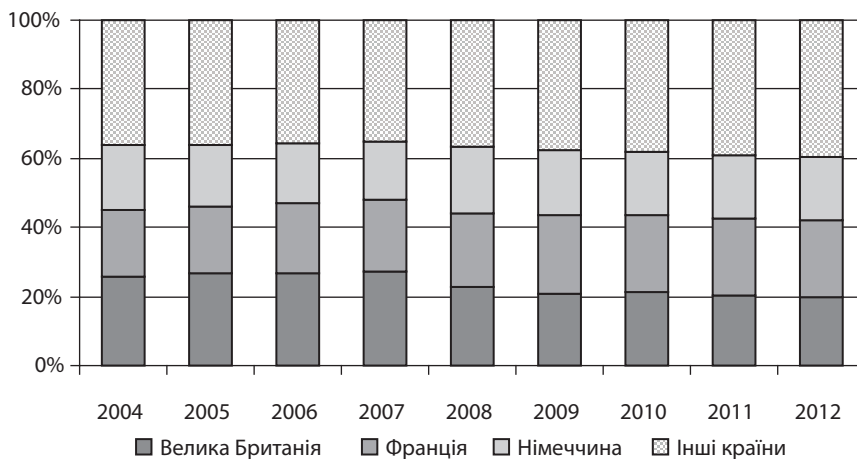

Рис. 3. Внесок страхових компаній країн-лідерів в європейський інвестиційний портфель, %

Джерело: розраховано та побудовано автором за [6;7].

Варто зазначити, що протягом 2007 – 2011 рр. інвестиційні портфелі європейських страховиків характеризувалися незначним рівнем ризикованості. Основна частка інвестицій спрямовувалась в цінні папери з фіксованим доходом обох видів: цінні папери на продаж (AFS) та цінні папери до погашення (HTM). У період з 2007 по 2011 рр. страховики збільшили частку цих паперів з 56% до 61%.

Основна частина цього зростання відбулася в категорії AFS: частка цих паперів зростає з 44% до 50% [6].

У той же час, мабуть, під впливом волатильності і депресії фондових ринків, європейські страховики скоротили частку звичайних акцій з 11% до 7%. Хоч перерозподіл і дозволив на короткий термін знизити ризики балансів, однак це може призвести до їх підвищення у майбутньому.

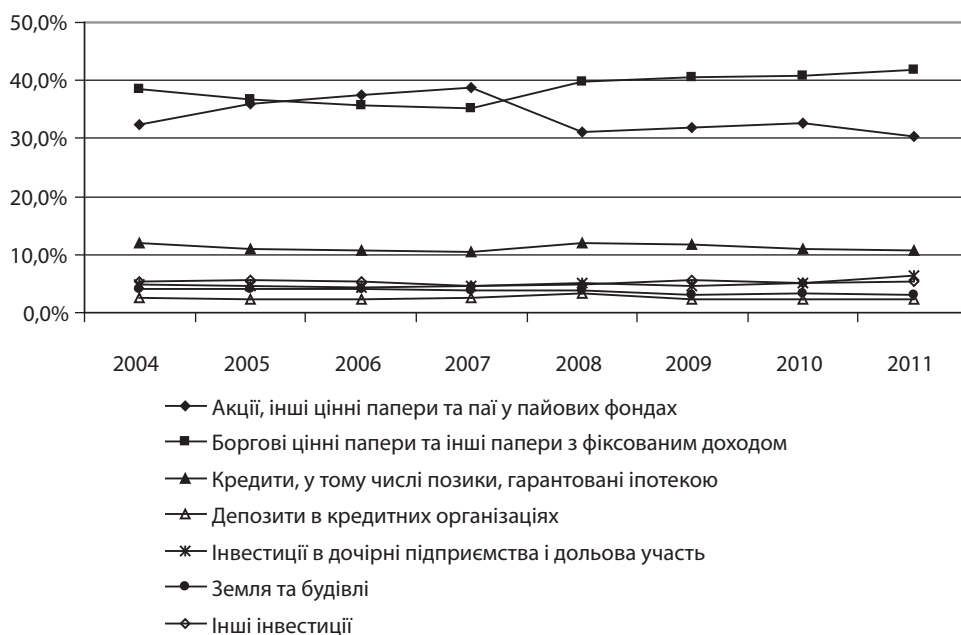

Рис. 4. Структура інвестиційного портфеля європейських страховиків, %

Джерело: розраховано та побудовано автором за [2].

Рис. 5. Структура інвестицій страховиків трьох європейських країн – лідерів інвестиційної діяльності у 2011 р., %

Джерело: розраховано та побудовано автором за [7].

Частка типів цінних паперів у портфелі інвестицій страховиків може залежати від ринкових умов. У періоди невизначеності ринку у портфелі переважають боргові цінні папери та інші цінні папери з фіксованим доходом. І, навпаки, у періоди піднесення – кількість акцій та інших цінних паперів з нефіксованим доходом в портфелі збільшується.

Тримаючи в інвестиційному портфелі значну частку цінних паперів з фіксованим доходом, страховики виступають найбільш передбачуваними і стабільними постачальниками довгострокових коштів для первинного ринку облігацій. Підтвердженням цього слугує зведена статистика для 5-ти найбільших страхових груп Європи (Allianz, Aviva, Axa, Generali та ING), яка засвідчує, що ці групи були неттопокупцями фінансових активів протягом кризових 2007 – 2009 рр. Звідси можна зробити висновок, що страховий сектор здійснює стабілізуючий вплив на фінансові ринки в критичний і дуже економічно нестабільний період.

Зміну середньої річної прибутковості інвестицій страхових компаній сфери ризикового страхування (non-life) та страхування життя (life) у Франції та Німеччині протягом 2010 – 2011 рр. подано на рис. 6. Як бачимо, у секторі страхування життя Німеччини спостерігалось різке зменшення прибутковості інвестицій, на відміну від сектора ризикового страхування, в якому це зменшення є менш відчутним. Водночас у Франції компанії сфери ризикового страхування змогли забезпечити зростання своїх доходів від здійснення інвестиційної діяльності.

У цілому на європейському ринку страхування внаслідок зниження процентних ставок і прибутковості акцій чистий прибуток від інвестицій у 2011 р. у порівнянні з 2010 р. зменшився, а в деяких країнах Європи рентабельність інвестиційної діяльності взагалі була негативною.

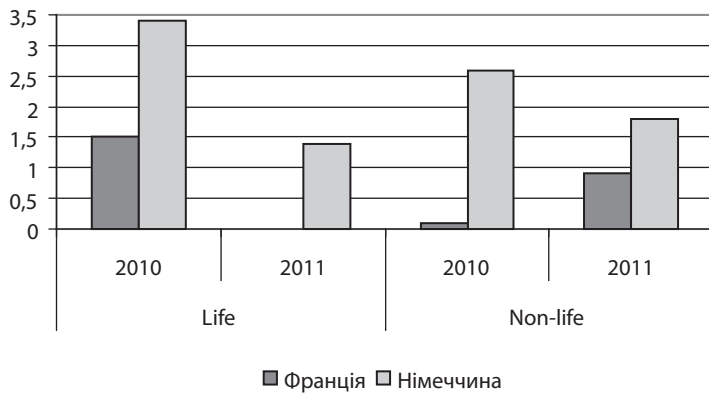

Рис. 6. Середня річна прибутковість інвестицій за типами інвесторів, %*

*Дані по Франції за 2011 р. відсутні.

Джерело: розраховано та побудовано автором за [4].

Зокрема, у сфері страхування життя у 2011 р. спостерігалось як зниження прибутковості, так і збитковості інвестиційної діяльності, за винятком таких країн, як Угорщина та Швейцарія, в яких прибутковість інвестицій страховиків зросла. На відміну від страхування життя у сфері ризикового страхування відбулося зниження прибутковості інвестицій (за винятком таких країн як Франція, Угорщина та Ісландія). У цілому поточна рентабельність інвестицій на європейському страховому ринку протягом 2011 р. перебувала в діапазоні 3% або була негативною.

Незважаючи на складне інвестиційне становище, загальна вартість портфельних інвестицій європейських страховиків збільшилася у 2012 р. до € 8 490 млрд, що на 11% більше, ніж у 2011 р., або на 29% більше, ніж у кризовому 2008 р. (у 2008 р. вартість портфеля впала на 10% у порівнянні із 2007 р.). Тобто страхова галузь Європи станом на 2012 р. наздогнала досягнення докризових років й у порівнянні з 2007 р. поліпшила відповідний показник на 16%.

Варто зазначити, що заходи страхових компаній, які спрямовані на зростання прибутковості інвестицій, вимагають від страхових компаній як значних витрат щодо створення системи управління інвестиційними ризиками, так і відкритого доступу до різноманітних класів фінансових активів та ринків. Усі ці фактори впливають на загальний рівень ризику, який бере на себе страхова компанія.

Сьогодні в рамках існуючого проекту регулювання страхового ринку Європи Solvency II можуть виникнути перешкоди для довгострокового інвестування за багатьма параметрами. З огляду на це серед інших питань, що потребують вирішення в Solvency II, є питання встановлення нових правил для регулювання довгострокових продуктів, які пропонують страховики сфері страхування життя.

ВИСНОВКИ

Таким чином, фінансова криза показала, що інвестиційні бізнес-моделі страховиків ефективніше, ніж інших фінансових інститутів, здатні протистояти кризовим явищам. З огляду на те, що в інвестиційному портфелі європейських страхових компаній переважає частка цінних паперів із фіксованим доходом, можна стверджувати, що страховики Європи є найбільш передбачуваними і стабільними постачальниками довгострокових інвестиційних ресурсів на європейському фінансовому ринку.

У світлі останніх подій європейські страховики повинні зосередитися на управлінні ризиками капіталу та інвестицій,

знаходженні нових можливостей для їх (інвестицій) зростання, а також адаптації нових систем і операцій для вирішення цих важливих завдань. Зростання вимог по платежах, криза суверенних боргів, низькі процентні ставки за цінними паперами і низька дохідність інвестицій вимагають від страховиків вживати нові та сміливі рішення для кращого управління капіталом. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Council Directive 91/674/EEC [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eur-lex.europa.eu>
2. European insurance in figures 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.insuranceeurope.eu>
3. Insurance Europe comments on the Green Paper on long-term financing of the European economy [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.insuranceeurope.eu>
4. Global Insurance Market trends 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.oecd.org>
5. IAIS Global Insurance Market Report 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.asiainsurancereview.com>
6. Insurance Europe Annual Report 2012–2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.insuranceeurope.eu>
7. Table of content – Investments [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.insuranceeurope.eu>
8. Directive 2009/138/EC of the European parliament and of the council of 25 November 2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.eur-lex.europa.eu>

REFERENCES

1. Council Directive 91/674/EEC. <http://eur-lex.europa.eu>
2. European insurance in figures 2011. <http://www.insuranceeurope.eu>
3. Insurance Europe comments on the Green Paper on long-term financing of the European economy. <http://www.insuranceeurope.eu>
4. Global Insurance Market trends 2012. <http://www.oecd.org>
5. IAIS Global Insurance Market Report 2012. <http://www.asiainsurancereview.com>
6. Insurance Europe Annual Report 2012–2013. <http://www.insuranceeurope.eu>
7. Table of content – Investments. <http://www.insuranceeurope.eu>
8. Directive 2009/138/EC of the European parliament and of the council of 25 November 2009. <http://www.eur-lex.europa.eu>

REFERENCES

- “Council Directive 91/674/EEC” <http://eur-lex.europa.eu>
 “Directive 2009/138/EC of the European parliament and of the council of 25 November 2009” <http://www.eur-lex.europa.eu>
 “European insurance in figures 2011” <http://www.insuranceeurope.eu>
 “Global Insurance Market trends 2012” <http://www.oecd.org>
 “IAIS Global Insurance Market Report 2012” <http://www.asiainsurancereview.com>
 “Insurance Europe Annual Report 2012 – 2013” <http://www.insuranceeurope.eu>
 “Insurance Europe comments on the Green Paper on long-term financing of the European economy” <http://www.insuranceeurope.eu>
 “Table of content – Investments” <http://www.insuranceeurope.eu>

ОСНОВНІ СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ СВІТОВОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

© 2014 ДЖАЛІЛОВ О. О.

УДК 339.924

Джалілов О. О. Основні сучасні тенденції світової інтеграції

Основне завдання статті – визначення провідної форми взаємозв'язків між інтеграційними об'єднаннями, що утворюють світову економічну систему, а також провідних інтеграційних тенденцій, які мають місце на світовій економічній арені. У ході дослідження були проаналізовані та систематизовані економічні показники міжнародної статистики, що дало змогу підтвердити гіпотезу про можливе формування нових світових центрів економічної активності, перерозподіл ролей на світовій економічній арені та зміщення основних товарно-фінансових потоків у азіатський регіон. Було також доведено, що перші прояви трансконтинентальної інтеграції, яка прийшла на зміну регіональній інтеграції, виступають провідним трендом майбутнього розвитку інтеграційних процесів. У цьому ж руслі було визначено, яким чином реалізується посилення економічної значимості окремих країн у рамках інтеграційних об'єднань. Перспективами подальших досліджень у даному напрямі є: визначення економічних і соціальних наслідків трансконтинентальної інтеграції у країнах, що виступають учасниками такої інтеграції, і в окремих третій країнах; визначення ступеню реальності теорії мондіалізму; дослідження явища виникаючої конвергенції та її наслідків тощо.

Ключові слова: регіоналізм, трансконтинентальна інтеграція, напрями економічного розвитку, глобальні економічні тенденції.

Рис.: 6. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 9.

Джалілов Олександр Оруджалович – аспірант, кафедра політичної економії обліково-економічних факультетів, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03068, Україна)

E-mail: hostrider@mail.ru

УДК 339.924

UDC 339.924

Джалилов А. О. Основные современные тенденции мировой интеграции

Основной задачей статьи было определение ведущей формы взаимосвязей между интеграционными объединениями, образующими мировую экономическую систему, а также ведущих интеграционных тенденций, которые имеют место на мировой экономической арене. В ходе исследования были проанализированы и систематизированы экономические показатели международной статистики, что позволило подтвердить гипотезу о возможном формировании новых мировых центров экономической активности, перераспределение ролей на мировой экономической арене и смещение основных товарно-финансовых потоков в азиатский регион. Было также доказано, что первые проявления трансконтинентальной интеграции, которая пришла на смену региональной интеграции, выступают ведущим трендом будущего развития интеграционных процессов. В этом же русле было определено, каким образом реализуется усиление экономической значимости отдельных стран в рамках интеграционных объединений. Перспективами дальнейших исследований в данном направлении являются: определение экономических и социальных последствий трансконтинентальной интеграции в странах, которые выступают участниками такой интеграции, и в отдельных третьих странах; определение степени реальности теории мондиализма; исследование явления возникающей конвергенции и ее последствий и т. д.

Ключевые слова: регионализм, трансконтинентальная интеграция, направления экономического развития, глобальные экономические тенденции.

Рис.: 6. **Табл.:** 1. **Библ.:** 9.

Джалилов Александр Оруджалович – аспирант, кафедра политической экономики и учетно-экономических факультетов, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана (пр. Победы, 54/1, Киев, 03068, Украина)

E-mail: hostrider@mail.ru

Dzhaliлов O. O. Basic Modern Tendencies of the World Integration

The main task of the article is determination of the leading form of interconnections between integration associations that form the world economic system and also leading integration tendencies that are found in the world economic scene. In the course of the study the article analyses and systemises economic indicators of international statistics, which allows confirming the hypothesis about a possible formation of new world centres of economic activity, redistribution of roles in the world economic scene and shift of main commodity and financial flows into the Asian region. The article also proves that first manifestations of trans-continent integration, which replaced the regional integration, are a leading trend of future development of integration processes. It also identifies how strengthening of economic significance of individual countries is realised within integration associations. Prospects of further studies in this direction are: identification of economic and social consequences of trans-continent integration in countries that are participants of this integration and in some third countries; identification of the degree of reality of the mundialisation theory; study of the phenomenon of emerging convergence and its consequences, etc.

Key words: regionalism, trans-continent integration, directions of economic development, global economic tendencies.

Pic.: 6. **Tabl.:** 1. **Bibl.:** 9.

Dzhaliлов Oleksandr O. – Postgraduate Student, Department of Political Economy of Accounting and economics departments, Kyiv National Economic University named after. V. Getman (pr. Peremogy, 54/1, Kyiv, 03068, Ukraine)

E-mail: hostrider@mail.ru

На сучасному етапі розвитку міжнародних економічних відносин економічна інтеграція виступає чи не найголовнішим чинником, що забезпечує сталий економічний розвиток провідних країн світу та країн, що розвиваються. Сьогодні, коли процесами економічної інтеграції охоплена вся земна куля, вона проявляє себе в усіх теоретично описаних формах і постійно еволюціонує, надаючи все нових і нових контурів загальносвітової економічної інтеграції. Таким чином, визначення основних сучасних тенденцій та закономірностей у розвитку світових інтеграційних процесів виступає об'єктивною необ-

хідністю оскільки конструювання ефективної економічної та соціальної політики, а також коригування країнами їх соціально-економічних моделей стратегічної суспільно-економічної трансформації зазвичай орієнтовані на сучасні економічні тренди.

З огляду на актуальність проблематики, впродовж останніх 20 років тема сучасних тенденцій розвитку процесів міжнародної економічної інтеграції набула особливої популярності серед наукової спільноти. Широкого резонансу вона набула як у вітчизняних науковців, серед яких О. Білоруса, І. Бураківського, А. Гальчинського, Б. Губсько-

го, Д. Лук'яненка, В. Новицького, Ю. Пахомова, В. Рокочої, І. Соколенка, А. Філіпенка, В. Чужикова, так і у закордонних дослідників до яких можна віднести роботи Б. Баласса, О. Бейя, Ю. Борко, Ю. Ваннона, М. Згуровського, М. Іванова, В. Іноземцева, П. Кругмана, М. Максимова, Г. Мюрдаля, Дж. Най, Ю. Шишкова, П. Шуканова та багатьох інших. Значеній темі присвячено також кілька міжнародних оглядових звітів, серед яких World investment report, Annual economic report, World trade report та інші.

Мета статті полягає у визначенні основної форми взаємозв'язків між інтеграційними об'єднаннями, що утворюють світові континентальні ринки, з яких, у свою чергу, й складається світова економічна система, а також провідних інтеграційних тенденцій, які мають місце на світовій економічній арені.

Сьогодні значна частина світової наукової спільноти розвиває ідею теорії мондеалізму, яка зводить розвиток інтеграційних процесів до неминучості об'єднання численних інтеграційних об'єднань у єдиний уніфікований глобальний простір [1, с. 63]. Основою такого утворення повинен стати трансконтинентальний простір, який об'єднає країни та регіони, які найбільш інтенсивно інтегруються [2, с. 64]. Отже, мова йде про загальносвітову міжконтинентальну економічну інтеграцію, активний розвиток передумов якої спостерігається протягом останніх 10 років. Тобто, акцент на загальносвітовій співпраці дещо посунув явище регіоналізму, яке розвивалося протягом усього минулого століття та все ще залишається однією з провідних тенденцій сьогодення. Водночас, виходячи з того, що історично інтеграція еволюціонує через кілька основних форм, кожна з яких свідчить про ступінь її зрілості [3, с. 365 – 366], явище загальносвітової міжконтинентальної економічної інтеграції, як і регіоналізм, який проявляється у регіональній економічній інтеграції, виникло як наступний щабель у розвитку економічних відносин та об'єктивно обумовлена необхідність у відповідь сучасним економічним проблемам. Сучасна наукова спільнота пов'язує таку тенденцію з високим рівнем взаємопроникнення національних економічних систем, їх структурної близькості, виникненням конвергенції та готовністю переходу їх на якісно новий рівень економічних відносин. Незважаючи на те, що загальносвітова міжконтинентальна інтеграція явище молоде і залишається на початковому етапі свого розвитку, резонанс поглядів світової економічної спільноти на подальший розвиток глобальної економічної інтеграції викликаний саме її проявом. З одного боку, міжнародна регіональна інтеграція вже сформувала основні світові економічні центри та розподілила між ними зони впливу, а з іншого – сучасні економічні тенденції свідчать про зміщення таких центрів, утворення нових і перерозподіл зон впливу через створення нових інтеграційних об'єднань, приєднання окремих національних економічних систем до вже існуючих інтеграційних об'єднань, розвиток системи транснаціональних корпорацій та злиття кількох інтеграційних об'єднань. Розглянемо ситуацію більш детально.

На сучасному етапі розвитку інтеграційних і глобалізаційних процесів світова економіка представляє собою кілька взаємодіючих між собою макрорегіонів. Як і Всесвітній Банк, у статистичних цілях за макроекономічною ознакою ООН виділяє 5 таких регіонів – Африку, Азію, Європу, Америку та Океанію [4]. Але, з пан-інтеграційної точки зору, враховуючи сучасний стан глобальної економічної інтеграції, світова економіка представляє собою лише чотири основні ринки, які представлені на рис. 1.

Рис. 1. Структура світової економіки з пан-інтеграційної точки зору

Складено автором за даними джерел [1 – 7].

Враховуючи нерівномірність економічного розвитку, що зумовлена геополітичним положенням, відмінністю природно-кліматичних умов, наявністю ресурсного потенціалу та іншими історичними, політичними, економічними й соціальними причинами, виникла значна диференціація економічного розвитку окремих економічних систем, що також нерівномірно проявилася на території вищезазначених ринків. Так, окремі країни тривалий час розвивалися в умовах нерівноправних відносин, втрачали від невідповідних умов торгівлі, відчували ефект «переливання мізків», залишалися буферною зоною та політично залежали від розвинених країн світу, що й зумовило їх відносну економічну відсталість на фоні загальносвітового економічного розвитку. Наслідки такої тенденції особливо контрастно проявили себе з активізацією інтеграційних і глобалізаційних процесів після розпаду СРСР. Так, враховуючи пан-інтеграційну регіоналізацію економічних відносин, а також основні світові товарно-фінансові потоки, у світі сформувалося три основні економічні центри – у Західній Європі, у Америці та на сході – у Азіатсько-тихоокеанському регіоні. Відповідно, Африканський регіон, Східна Європа та частина Азіатського регіону, до складу яких входять малорозвинені країни та країни, що розвиваються, залишилися місцем реалізації інтересів основних економічних гравців світового значення. У контексті розвитку пан-інтеграційних регіональних відносин на міжнародній економічній арені було сформовано світову економічну тріаду (рис. 2).

У основі кожного з трьох світових центрів економічної інтеграції лежить регіональне інтеграційне об'єднання та провідна національна економічна система, які й задають темп усьому регіону та окремим країнам щодо загально-економічного та інтеграційного розвитку. Так, провідним для Європейського континентального ринку виступає Європейський Союз, для Американського континентального ринку – Північноамериканська зона вільної торгівлі НАФТА на чолі з США та для Азіатсько-тихоокеанського регіону – форум Азіатсько-тихоокеанського економічного співробітництва АТЕС на чолі з Японією відповідно. Так сталося, що найбільшого прояву інтеграційні процеси отримали саме в Західноєвропейському регіоні, тому Європейська модель інтеграції, на відміну від інших двох, є більш демократичною з огляду на відсутність провідної країни-диктатора. Осередком інтеграційного та економічного розвитку тут виступають усі країни ЄС. У центрі інших двох континентальних економічних центрів лежать окремі країни, які виступають як провідні економічні системи, що задають темп розвитку регіону та окремим країнам.

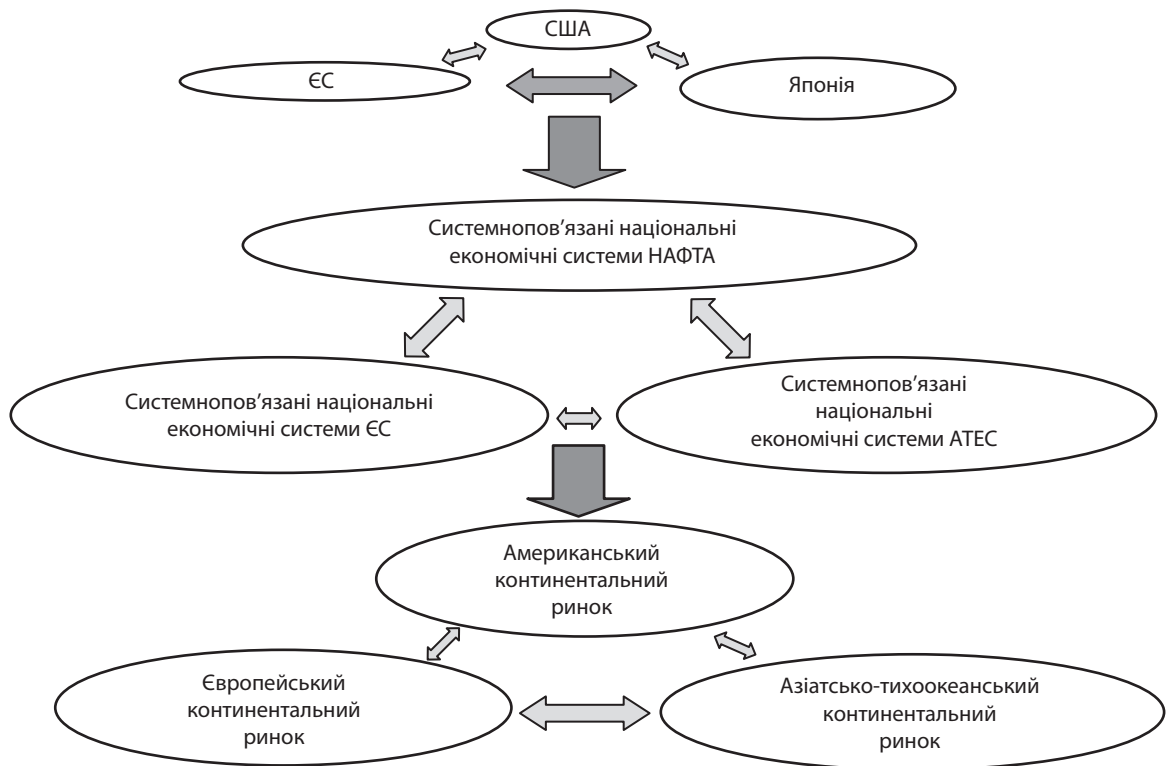

Рис. 2. Світова тріада центрів економічної інтеграції [5, с. 67]

тальних ринків домінуючу роль займають США та Японія із системно пов'язаними з ними національними економічними системами. Незважаючи на відмінності у своєму розвитку, які пояснюються специфікою економічних моделей розвитку провідних країн регіону та природними умовами, у яких розвивалися взаємопов'язані національні економічні системи регіонів, розвиток процесів економічної інтеграції світової економічної тріади знаходиться на приблизно однаковому рівні. Вирішення глобальних економічних питань сьогодення потребує значних фінансових і людських ресурсів, що виступає непосильним тягарем для кожного окремого з таких об'єднань. Як наслідок, виникають усе нові точки перетину інтересів, що зумовлюють об'єктивну необхідність співпрацювати на засадах об'єднання, уніфікації та рівноправності. Звідси й виникає так звана конвергенція економічних явищ і ресурсів, що й породжує явище економічної співпраці у загальносвітових масштабах. Результатом такої співпраці й виступає еволюція специфіки економічних взаємовідносин між учасниками інтеграційних об'єднань світової економічної тріади (рис. 3).

Ідея про Трансатлантичне співробітництво, яка поєднає два провідні континентальні ринки в єдину зону вільної торгівлі, виникла як наслідок розвитку однієї з тенденцій сучасної економічної інтеграції. Такою тенденцією стало посилення позицій Китаю та групи країн БРІКС на світовій економічній арені, яке обов'язково потягне за собою тотальний перерозподіл ступеню регулювання світовими фінансовими та товарними потоками. Як видно з рис. 4, станом на початок 2013 р. Китай представляє собою одного з найбільших світових лідерів з ВВП.

Протягом останнього десятиріччя країна, незважаючи на світові кризи, демонструвала постійну тенденцію до нарощування обсягів ВВП. Станом на початок 2013 р., Китай займає друге місце у світі після США за обсягами виробленого ВВП з показником у 8358363 млн дол. США

[6], що складає 11,62% його загальносвітового обсягу та свідчить про постійне економічне зростання у країні. Така ж тенденція стосується й інших учасників групи БРІКС, до якої також, як і Китай, належать Росія, Індія, Бразилія та Південна Африканська Республіка. Станом на початок 2013 р. Бразилія, Росія та Індія увійшли до десятки найбільших світових виробників ВВП з показниками 2252664, 2014776 та 1841717 млн дол. США, що складає відповідно 3,13%, 2,8% та 2,56% від його світового обсягу відповідно. Причому надзвичайно швидкі темпи приросту ВВП спостерігаються в Росії, яка, за неофіційною статистикою, у кінці 2013 р. посіла 5 місце з обсягів випуску ВВП та претендує на провідне місце у групі БРІКС. Виходячи з такої статистики, можна зробити висновок про те, що, БРІКС представляє собою потенційну небезпеку як для ЄС, так і для США щодо зміщення основної економічної діяльності в азіатський регіон і контролю над товарно-грошовими потоками. Про активний розвиток економічної діяльності та нарощення потужностей групи БРІКС також свідчить і експортно-імпортна діяльність зазначених країн (табл. 1).

Як видно з табл. 1, станом на початок 2013 р. Китай виступає найбільшим світовим експортером, поступаючись лише сукупному експорту ЄС, і третім світовим імпортером після США та ЄС. Його частка у загальносвітовому експорті становить 2049000 млн дол. США, що складає 13,9% загальносвітового експорту. При цьому для Китаю було характерне позитивне сальдо зовнішньоторговельної діяльності протягом усіх 4 кварталів 2013 р., що свідчить про експортоорієнтованість китайської економіки та збільшення валютних резервів країни. Частка його імпорту становила 1818000 млн дол. США, що склало 12,2% загальносвітового імпорту та на 1,7% менше його експортної діяльності. Така тенденція збереглась навіть попри те, що після кризи Китай взяв курс на розширення внутрішнього ринку та стимулювання імпортної діяльності з одночасною

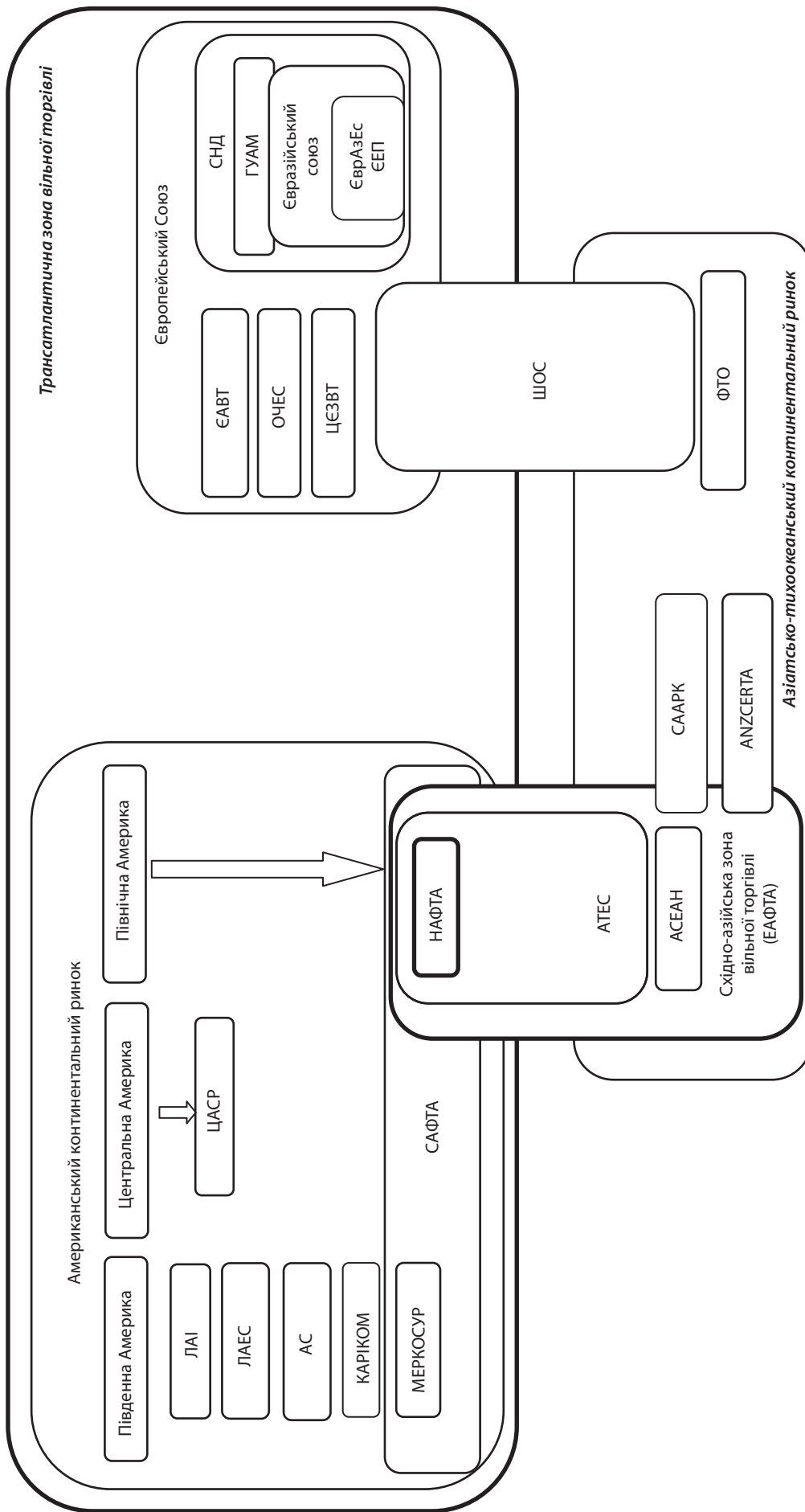

Рис. 3. Структура взаємовідносин між світовою економічною тріадою

Складено автором за даними джерел [1 – 9].

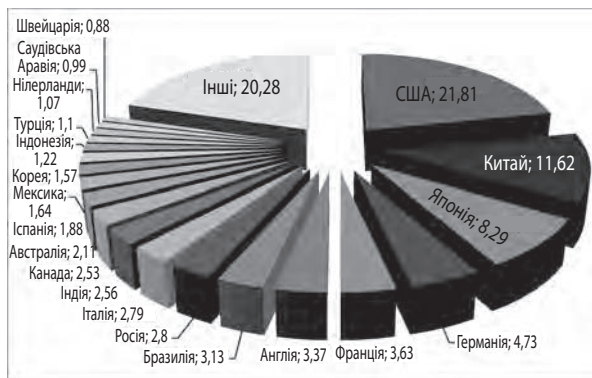

Рис. 4. Світові лідери з виробництва ВВП, % [6]

стабілізацією зовнішнього попиту. Таким чином, Китай, збалансувавши експортно-імпорتنу діяльність, покращив структуру зовнішньої торгівлі та знизив залежність від ринків розвинутих країн. При цьому темпи нарощення обсягів внутрішнього виробництва не змінилися і навіть зросли, оскільки порівняно з минулим роком обсяги експортної діяльності країни зросли на 8%. Для Росії, яка поряд з Китаєм намагається розширювати свої ринки, також притаманне позитивне сальдо зовнішньоторговельного обороту. Але, на відміну від Китаю, потреби внутрішнього ринку змусили її скоротити експортну діяльність та протягом року збільшити обсяг імпорту на 4%. Індія та Бразилія увійшли до 20 найбільших світових експортерів та імпортерів, але зі значно нижчими показниками, ніж Росія та Китай. Так, загальносвітові показники Індії склали 3,3%

від світового імпорту та 2% від експорту, а Бразилії – 1,6 та 1,7% відповідно. Отже, виходячи з нарощування обсягів національного виробництва, експортоорієнтованості та загального збільшення обсягів зовнішньоторгівельних операцій Китаю та країн групи БРІКС, доцільно буде зробити припущення, що розвиток подібної тенденції може призвести до зміщення центру економічної діяльності в азіатський регіон вже у найближчі 5 років.

Таке припущення знаходить підтвердження у зростаючих інвестиційних потоках Китаю та групи країн БРІКС. Варто зауважити, що в умовах спаду інвестиційної діяльності в усьому світі не лише Китай, а й інші країни – члени групи БРІКС, протягом усього 2012 р. – першої половини 2013 р. лишалися одними із найпривабливіших для інвестування, що наочно видно з *рис. 5*.

В умовах економічної невизначеності міжнародні інвестори у 2013 р. зайняли позицію очікування паралельно реструктуризуючи та скорочуючи свої закордонні вкладення. Але, на фоні загального падіння ввезення інвестицій у Європі, Північній Америці, Австралії та Новій Зеландії [8], обсяги ПІІ до Китаю практично не змінилися, що й видно з *рис. 6*. Така тенденція свідчить про значну ступінь довіри та впевненості міжнародних інвесторів у економічній стабільності Китаю, ніж у економіках інших країн та регіонів. При цьому, як видно з *рис. 6*, країни БРІКС протягом 2012 – першої половини 2013 рр. і самі виступали у числі найбільших донорів ПІІ серед країн-інвесторів з поступально зростаючою економікою.

Таблиця 1

Найбільші світові експортери та імпортери на початок 2013 р.

№	Експортер	млн дол. США	% у світовому	№	Імпортер	млн дол. США	% у світовому
1	ЕС (27)	2166000	14,7	1	США	2335000	15,6
2	Китай	2049000	13,9	2	ЕС (27)	2301000	15,4
3	США	1547000	10,5	3	Китай	1818000	12,2
4	Японія	799000	5,4	4	Японія	886000	5,9
5	Корея	548000	3,7	5	Гон Конг, Китай	554000	3,7
6	Росія	529000	3,6	6	Корея	520000	3,5
7	Гон Конг, Китай	493000	3,4	7	Індія	480000	3,3
8	Канада	455000	3,1	8	Канада	475000	3,2
9	Сінгапур	408000	2,8	9	Мексика	380000	2,5
10	Саудівська Аравія	386000	2,6	10	Сінгапур	380000	2,5
11	Мексика	371000	2,5	11	Росія	335000	1,3
12	Тайбей, Китай	301000	2	12	Тайбей, Китай	270000	2,2
13	Арабські Емірати	300000	2	13	Австралія	261000	1,8
14	Індія	293000	2	14	Таїланд	248000	1,7
15	Австралія	257000	1,7	15	Турція	237000	1,7
16	Бразилія	243000	1,7	16	Бразилія	233000	1,6
17	Таїланд	230000	1,6	17	Арабські Емірати	220000	1,6
18	Малайзія	227000	1,5	18	Швейцарія	198000	1,3
19	Швейцарія	226000	1,5	19	Малайзія	197000	1,3
20	Індонезія	188000	1,3	20	Індонезія	190000	1,3
21	Інші	2727558	18,5	21	Інші	2455684	16,4

Складено автором за даними джерела [7].

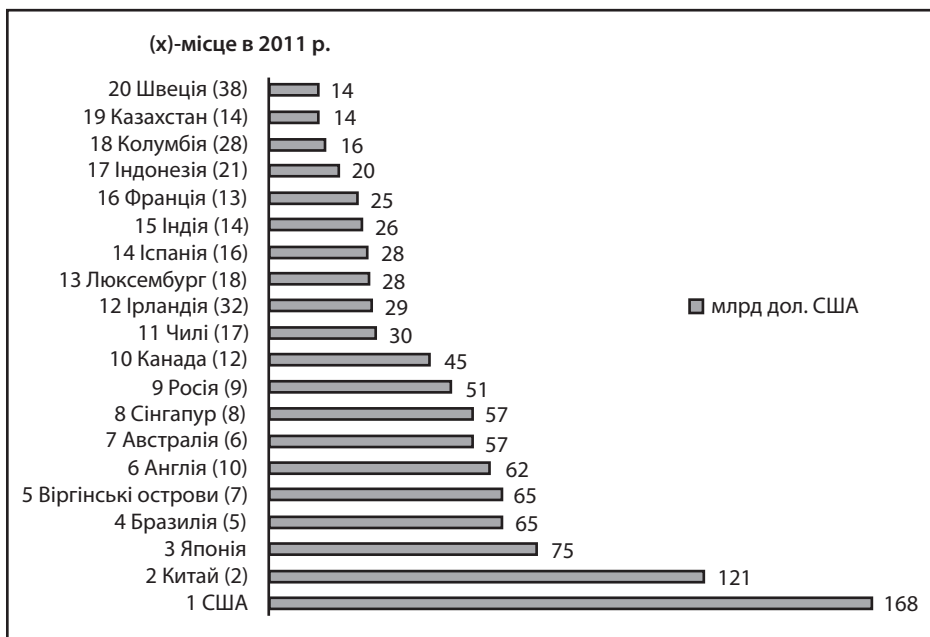

Рис. 5. Лідируючі країни з ввозу ПШ 2012 – 2013 рр. [8]

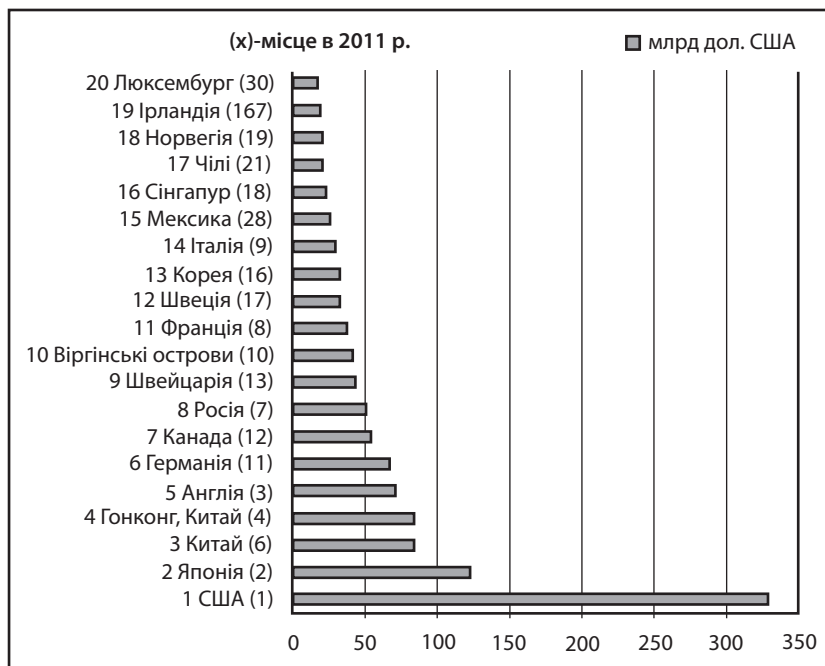

Рис. 6. Основні країни-інвестори ПІ 2012 – 2013 рр. [8]

Так, інвестиційні потоки з Китаю, Росії, Індії, Бразилії та Південно Африканської Республіки зросли з 5 млрд дол. США у 2000 р. до 145 млрд дол. на початок 2013 р. і становили 10% від загальносвітових інвестицій [8]. Особливе місце займає Китай, обсяг ПІ якого на початок 2013 р. становив 84 млрд дол. США та який лише за рік перетворився на третього найбільшого світового інвестора, підійнявшись у рейтингу з 6 позиції. Виходячи з того, що приблизно 75% усіх ПІ приходять від ТНК, можна зробити висновок про те, що країни групи БРІКС обрали у якості економічної стратегії економічну експансію через розширення сітки транснаціонального бізнесу в усьому світі. Об'єктивним доказом вищезазначеного служить загальне збільшення числа державних ТНК на світовій економічній арені, число

яких збільшилось з 650 у 2000 р. до 845 станом на початок 2013 р. На долю таких ТНК на початок 2013 р. припало понад 145 млрд дол. США, що склало понад 11% світових ПІ. Основна частина таких ТНК належить країнам азіатського регіону, на долю яких на початок 2013 р. припадало три чверті усіх ПІ з країн, що розвиваються, та які виступили донором 10% загальносвітових ПІ. Це свідчить про загальносвітове посилення ролі азіатських ТНК, серед яких у першу чергу варто відмітити ТНК групи БРІКС, які виступають найбільшим донором ПІ для африканського регіону. Так, на фоні загальносвітового скорочення ПІ впродовж 2012 р. на 18% до 1,35 трлн дол. США, лише у Африці спостерігається позитивна динаміка зростання ПІ, обсяги яких збільшились на 5% порівняно з 2011 р. і склали 50 млрд

дол. [8]. Така тенденція свідчить про те, що країни – учасники групи БРІКС намагаються змістити світові фінансові й товарні потоки та захопити значну частку африканського континентального ринку, який станом на 2013 р. виступає ареною конфронтації та лобювання економічних інтересів розвинених країн світу.

Таким чином, виходячи з вищезазначеної статистики, створення Трансатлантичної зони вільної торгівлі виступає як об'єктивна міра збереження економічної безпеки і ЄС і США. Втрати позицій на міжнародній економічній арені протягом останніх кількох років об'єктивно зумовили негативну оцінку міжнародних експертів щодо збереження їх нинішнього економічного положення. Так, якщо зона вільної торгівлі не буде утворена між двома континентальними ринками до 2015 р., країни БРІКС, на чолі з Китаєм, з великою вірогідністю зможуть задавати темп глобальному ринку.

У сферу дії трансатлантичної домовленості передбачається включення основних галузей народного господарства з пріоритетною роллю тих, які нададуть економікам Європи та Америки нового імпульсу в розвитку інноваційного виробництва та стимулюванні зайнятості. Договір представляє собою найбільшу в історії економіки зону світової торгівлі, яка охопить приблизно 46% світового ВВП, більшу частину світової торгівлі та ПШ. Як прогнозують спеціалісти, економічний ефект від створення трансатлантичної зони вільної торгівлі виявиться у першу чергу в збільшенні товарообороту між регіонами на понад 115 млрд дол. США. Лише зняття торговельних бар'єрів призведе до збільшення ВВП Європи та США на 0,1 та 0,2% відповідно. А вже до 2027 р., за прогнозами Єврокомісії, ефект від створеної зони вільної торгівлі принесе додатково 0,5% росту економіки Європи та 0,4% Америки, що у загальному еквіваленті складатиме понад 150 млн доларів США. При цьому основний економічний ефект планується отримати, уніфікувавши технічні стандарти та конкурентні правила, що діють на обох територіях [9].

Отже, створення трансатлантичної зони вільної торгівлі передбачає: збереження розстановки сил на світовій економічній арені з відповідним посуненням Китаю та групи БРІКС на другі ролі; посунення Росії та євразійської економічної зони, що формується упродовж останніх кількох років; остаточне зміщення центру економічної активності на захід та остаточну відмову від ідеї «єдиної Європи», яку лобіює Росія.

Беручи до уваги вищезазначені ефекти, варто також зазначити, що трансатлантичне співробітництво сприятиме утворенню та посиленню деяких конфронтаційних тенденцій. Зокрема, виникає питання щодо регулювання діяльності у одній торговій зоні кількох ТНК, що виступають глобальними конкурентами. Не вирішене також і питання доступу до американського ринку послуг, який представляє собою багатомільярдний закритий ринок для закордонних представників. Також невирішеною залишається проблема, з якою можуть зіткнутися країни, що мають митний союз з ЄС. Їм доведеться відкрити кордони для американських товарів без можливості доступу до американського ринку. Новостворена зона вільної торгівлі також створить незручності у двосторонніх відносинах окремих країн американського континентального ринку та ЄС, оскільки доведеться переглядати вже існуючі домовленості та домовленості, що знаходяться на стадії переговорів. Ці та багато інших

глобальних суперечливих тенденцій притаманні сучасним інтеграційним процесам і виступають основним сповільнюючим фактором тотального переходу від регіоналізму в інтеграційних процесах до загальносвітової міжконтинентальної інтеграції.

Варто також зауважити, що створення Трансатлантичної зони вільної торгівлі не є першим проявом трансконтинентальної інтеграції. Ідея про її створення виникла не лише через посилення ролі групи БРІКС на чолі з Китаєм. До основних факторів, що створили передумови об'єднання двох найбільших континентальних ринків, належить також формування іншої трансконтинентальної інтеграційної структури світового значення – Східно-азійської зони вільної торгівлі. До її складу увійдуть 10 країн АСЕАН та їх 6 економічних партнерів, з якими вже наявні окремі зони вільної торгівлі. Рішення про створення такої структури виникло в контексті розвитку сучасних економічних проблем. Тому зона вільної торгівлі за участю Китаю, Японії, Кореї, Індії, Нової Зеландії та Австралії було запропоновано АСЕАН як наступний щабель у розвитку економічної співпраці у форматі АСЕАН+1 та АСЕАН+3. Передбачається, що Східно-азійська зона вільної торгівлі стане тим економічним імпульсом, який стимулюватиме економічну діяльність не лише в азіатсько-тихоокеанському регіоні, а й в усьому світі. Станом на 2013 р. міжнародні економічні аналітики погоджуються з тим, що на фоні загальносвітової економічної стагнації, що була викликана кризою 2008 р., лише країни Азії проявляють поживалення у світовій економічній діяльності. Отже, утворивши зазначену зону вільної торгівлі, створення якої заплановане на 2015 р., у світі з'явиться одна з найбільших зон вільної торгівлі, що об'єднає приблизно 27% світового ВВП. За попередніми оцінками, економічний ефект від такої співпраці виявиться в середньому обсязі зростання ВВП учасників на 2,1%, збільшенні товарообороту між учасниками на 7% і зміщенні значної частини фінансових і товарних потоків у азіатський регіон.

ВИСНОВКИ

Сучасний стан міжнародних інтеграційних процесів свідчить про те, що основною формою взаємозв'язків між інтеграційними об'єднаннями все ще виступає регіоналізм, результатом розвитку якого виступає розділення світової економіки на чотири континентальні ринки та формування світової економічної тріади у вигляді ЄС, США та Японії. На фоні такої тенденції набуває прояву явище загальносвітової міжконтинентальної інтеграції, яке виникло в умовах загальносвітового економічного спаду як об'єктивно обумовлена необхідність у вирішенні глобальних економічних питань. Основними передумовами виникнення міжконтинентальної інтеграції можна вважати світову економічну кризу 2008 р., готовність світової економічної тріади до переходу на якісно новий рівень економічних відносин і посилення ролі на світовій економічній арені групи БРІКС на чолі з Китаєм. Першим проявом міжконтинентальної форми інтеграції виступають Трансатлантична та Східно-азійська зони вільної торгівлі. Основними цілями їх створення виступають збереження економічної безпеки ЄС і США та недопущення перерозподілу ролей на світовій економічній арені. Основним фактором, що прискорює економічні трансформації та глобалізує інтеграційні проце-

си, виступає посилення ролі на світовій економічній арені групи БРІКС на чолі з Китаєм. Орієнтуючись на зміщення основних світових фінансових і товарних потоків з американського та європейського регіонів, група БРІКС посилює власну економічну значимість на міжнародній арені через розширення сітки ТНК з відповідним збільшенням загальної частки у загальносвітовій торгівлі та інвестиційній діяльності. Африканський континентальний ринок, який сьогодні представляє зони перетину економічних інтересів світової тріади, усе більше перетворюється на економічний плацдарм азіатських країн, які виступають у ролі його найбільших інвесторів. Враховуючи заплановані терміни утворення обох зон вільної торгівлі, фактори, що сповільнюють їх утворення та значне зростання темпів економічної активності азіатського регіону, можна припустити, що у найближчі кілька років Китай та група БРІКС займуть провідне місце та будуть здатні диктувати правила гри на міжнародній економічній арені. Світова економіка поляризується в азіатсько-тихоокеанський та європейсько-американський економічні центри, а подальший інтеграційний розвиток приведе до кінцевої ідеї торії мондеалізму. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Шуканов П. В. Влияние этнополитического фактора на процессы глобализации и регионализации / П. В. Шуканов // Региональные перспективы. – Кременчук. – 2000. – № 1 (8). – С. 59 – 64.
2. Шишков Ю. Европейский дом глазами федералиста / Ю. Шишков. – К. : МэиМО. – 1991. – № 12. – С. 63 – 71.
3. Рум'янцев А. П. Міжнародна економіка : підручник / А. П. Рум'янцев, Г. Н. Климко, В. В. Рокоча та ін. ; за ред. А. П. Рум'янцева. – К. : Знання-Прес, 2003. – 447 с.
4. Composition of macro geographical (continental) regions, geographical sub-regions, and selected economic and other groupings. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://unstats.un.org/unsd/methods/m49/m49regin.htm>
5. Лук'яненко Д. Г. Міжнародна економічна інтеграція / Д. Г. Лук'яненко. – К. : ПІПОЛ, 1996. – 138 с.
6. The official site of worldbank. GDP ranking [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://data.worldbank.org/data-catalog/GDP-ranking-table>
7. World Trade Report 2013. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.wto.org/english/res_e/publications_e/wtr13_e.htm
8. UNCTAD, World Investment Report 2013. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/wir2013_en.pdf
9. The official site of European Commission, [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://ec.europa.eu/public_opinion/index_en.htm

REFERENCES

- "Composition of macro geographical (continental) regions, geographical sub-regions, and selected economic and other groupings". <http://unstats.un.org/unsd/methods/m49/m49regin.htm>
- Luk'ianenko, D. H. *Mizhnarodna ekonomichna intehtratsiia* [International economic integration]. Kyiv: PIPOL, 1996.
- Rum'iantsev, A. P., Klymko, H. N., and Rokocha, V. V. *Mizhnarodna ekonomika* [International Economics]. Kyiv: Znannia-Pres, 2003.
- Shukanov, P. V. "Vliyanye etnopolitycheskoho faktora na protsessy hlobalyzatsyy u rehyonalyzatsyy" [Ethno-political fac-

tors influence the processes of globalization and regionalization]. *Rehionalni perspektyvy*, no. 1 (8) (2000): 59-64.

Shishkov, Yu. "Evropeyskiy dom glazami federalista" [European Federalist house eyes], no. 12 (1991): 63-71.

"The official site of worldbank. GDP ranking". <http://data.worldbank.org/data-catalog/GDP-ranking-table>

The official site of European Commission. http://ec.europa.eu/public_opinion/index_en.htm

"UNCTAD, World Investment Report 2013". http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/wir2013_en.pdf

"World Trade Report 2013". http://www.wto.org/english/res_e/publications_e/wtr13_e.htm

ПЕРСПЕКТИВИ ТА НАСЛІДКИ ЗБЛИЖЕННЯ УКРАЇНИ З МИТНИМ СОЮЗОМ (РОСІЯ, БІЛОРУСЬ, КАЗАХСТАН)

© 2014 ПАНОВА І. О.

УДК 477:339.543.62(470+571+476+574)

Панова І. О. Перспективи та наслідки зближення України з Митним союзом (Росія, Білорусь, Казахстан)

Мета статті полягає у дослідженні сучасного стану та тенденцій розвитку економіки України у складі МС, виявленні можливих збитків і прибутків від її членства, а також обґрунтуванні необхідних заходів, реалізація яких забезпечить негайне зростання її господарства. На даний момент особливої економічної вигоди країни – учасники МС не отримали. Це пояснюється такими чинниками: мала кількість товарів, які учасники можуть запропонувати один одному; низька конкурентоспроможність; удар по ряду галузевих ринків. При цьому багато критиків вважають, що можливу користь від єдиного митного простору зводять на «ні» три фактори: високий рівень корупції; слабкий рівень економічних свобод; низький рівень демократії. На сьогоднішній день питання про вибір України між зоною вільної торгівлі з ЄС і Митним союзом (Росія, Білорусь, Казахстан) є одним з найбільш обговорюваних. Незважаючи на те, що обсяг торгівлі України з країнами Митного союзу набагато вище, ніж з Європою, доцільність вступу країни в першу структуру під великим питанням. І на Сході, і на Заході Україну розглядають у ролі нового ринку саме для збуту своєї продукції. Взагалі, питання лежить не стільки у площині економіки чи політики, а в тому, який вектор розвитку обрати. Водночас виникає питання: «Чи зможе український товар витримати майбутню конкуренцію?».

Ключові слова: економічна інтеграція, Митний союз (Росія, Білорусь, Казахстан), ринок Зони вільної торгівлі ЄС, ВВП.

Рис.: 3. **Бібл.:** 10.

Панова Ірина Олександрівна – аспірантка, кафедра міжнародних економічних відносин, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)

E-mail: irisha.panova@bk.ru

УДК 477:339.543.62(470+571+476+574)

Панова І. А. Перспективы и последствия сближения Украины с Таможенным союзом (Россия, Беларусь, Казахстан)

Цель статьи заключается в исследовании современного состояния и тенденций развития экономики Украины в составе ТС, выявлении возможных убытков и прибылей от ее членства, а также обосновании необходимых мер, реализация которых обеспечит немедленный рост ее хозяйства. На данный момент особой экономической выгоды страны – участницы ТС не получили. Это объясняется следующими факторами: малое количество товаров, которые участники могут предложить друг другу; низкая конкурентоспособность; удар по ряду отраслевых рынков. При этом многие критики считают, что возможную пользу от единого таможенного пространства сводят на «нет» три фактора: высокий уровень коррупции; слабый уровень экономических свобод; низкий уровень демократии. На сегодняшний день вопрос о выборе Украины между зоной свободной торговли с ЕС и Таможенным союзом (Россия, Беларусь, Казахстан) является одним из самых обсуждаемых. Несмотря на то, что объем торговли Украины со странами Таможенного союза гораздо выше, чем с Европой, целесообразность вступления страны в первую структуру под большим вопросом. И на Востоке, и на Западе Украину рассматривают в качестве нового рынка сбыта своей продукции. Вообще, вопрос лежит не столько в плоскости экономики или политики, а в том, какой вектор развития выбрать. В то же время возникает вопрос: «Смогут украинские товары выдержать будущую конкуренцию?».

Ключевые слова: экономическая интеграция, Таможенный союз (Россия, Беларусь, Казахстан), рынок Зоны свободной торговли с ЕС, ВВП.

Рис.: 3. **Библ.:** 10.

Панова Ирина Алексеевна – аспирант, кафедра международных экономических отношений, Харьковский национальный университет им. В. Н. Каразина (пл. Свободы, 4, Харьков, 61022, Украина)

E-mail: irisha.panova@bk.ru

UDC 477:339.543.62(470+571+476+574)

Panova I. O. Prospects and Consequences of Approachment of Ukraine with the Customs Union of Belarus, Kazakhstan, and Russia

The goal of the article lies in the study of the modern state and tendencies of development of Ukrainian economy in the Customs Union, identification of possible losses and income from being its member and also justification of necessary measures, realisation of which would ensure immediate growth of its economy. As of now the countries members of the Customs Union have not received significant economic benefit. This is explained by the following factors: small quantity of goods, which the participants can offer each other; low competitiveness; and impact on a number of branch markets. Besides, many critics believe that the possible benefit from the common customs environment is reduced by three factors: high level of corruption; low level of economic freedoms; and low level of democracy. As of today, the issue of Ukrainian choice between the zone of free trade with EU and Customs Union of Belarus, Kazakhstan and Russia is one of the most frequently discussed. In spite of the fact that the volume of trade of Ukraine with the countries of the Customs Union is much higher than with Europe, expediency of joining the former is under question. Ukraine is considered both in the West and in the East as a new market of sales of their products. In general, the issue lies not only in the plane of economy or politics, but mostly in the plane of selection of the development vector. At the same time the issue arises: "Whether Ukrainian goods can withstand such a competition?".

Key words: economic integration, Customs Union of Belarus, Kazakhstan and Russia, market of the Free Trade Zone with EU, GDP.

Pic.: 3. **Bibl.:** 10.

Panova Iryna O. – Postgraduate Student, Department of International Economic Relations, V. N. Karazin Kharkiv National University (pl. Svobody, 4, Kharkiv, 61022, Ukraine)

E-mail: irisha.panova@bk.ru

Питання про вступ до Митного союзу (МС) у даний час є одним з найбільш дискусійних в українському суспільстві. Тим часом мало хто пам'ятає, що Україна була одним з ініціаторів і активним учасником інтеграції на пострадянському просторі у 2003 – 2004 рр. Саме тоді було підготовлено близько 40 угод, які зараз складають каркас сформованого Білорусією, Казахстаном і Росією Єдиного економічного простору. Однак потім век-

тор української інтеграції повернувся в європейському напрямку.

Проблематика питання приєднання України до МС (Росія, Білорусія, Казахстан) на сьогоднішній день досліджуються багатьма економістами, політологами, соціологами, серед яких: Глазьев С. Ю., Геєць В. М., Мусін М. М., Соколовська Я., Суздальцев А. І. та інші.

Мета статті полягає в дослідженні сучасного стану та тенденцій розвитку економіки України у складі МС, виявленні можливих збитків і прибутків від її членства, а також обґрунтуванні необхідних заходів, реалізація яких забезпечить негайне зростання її господарства.

Основна відмінна особливість МС від інших форм економічної інтеграції полягає в тому, що його учасники не лише усувають тарифи і квоти в торгівлі між собою, але і проводять єдину зовнішньоторговельну політику щодо третіх країн, встановлюючи єдиний зовнішній тариф по периметру кордону спільної митної території. Митний союз передбачає заміну декількох митних територій однією. При цьому митні служби на внутрішніх кордонах скасовуються, а їх функції передаються відповідним службам на зовнішніх кордонах єдиної митної території. При цій формі інтеграції істотно змінюються товарні потоки, відбувається переорієнтація на імпорт з країн – учасниць даної угоди, відбувається зміни у виробництві та споживанні продукції [1, с. 18].

Формування Митного союзу є конкретним кроком на шляху поглиблення економічної інтеграції. У свою чергу, інтеграція в міру поглиблення і вдосконалення передбачає послідовну передачу окремих функцій держав наднаціональним органам, тобто часткова відмова від національного суверенітету. Це одна з головних причин того, що багато країн прагнуть до розвитку традиційних торговельно-економічних зв'язків на двосторонній основі замість інтеграції.

Перший договір про створення єдиного митного простору в рамках Євразійського економічного співтовариства був підписаний ще в 1995 р., проте реально МС почав працювати лише в 2010 – 2011 рр.

На даний момент у нього входять Білорусь, Казахстан і Росія. Серед потенційних майбутніх учасників мит-

ного союзу розглядаються такі країни: Киргизстан, Молдова, Вірменія, Таджикистан і Україна. Крім того, три держави пострадянського простору (Абхазія, Південна Осетія і Придністров'я) висловили зацікавленість в інтеграції з учасниками МС [2].

Однак ряд сусідніх країн висловили своє небажання вступати до союзу, а саме: Азербайджан, Туркменістан і Узбекистан, обґрунтувавши своє рішення тим, що вважають його економічно недоцільним, а також бачать у ньому інструмент для фінансового та економічного тиску Росії на своїх сусідів. А також опозиція Казахстану активно виступає за денонсацію угод про Митний союз.

За розрахунками Інституту народногосподарського прогнозування, створення Митного союзу повинно стимулювати економічний розвиток задіяних країн і може дати додатково до 15% зростання ВВП до 2015 р. Згідно з їх прогнозами, саме за цей період від створення Митного союзу Росія може отримати прибуток близько 400 млрд дол., а Білорусь і Казахстан – по 16 млрд дол. [3, с. 2].

Однак за перші два роки існування Митного союзу торгівля між країнами не збільшилася, а якщо не врахувати рух паливно-енергетичних товарів, то навіть намітилася тенденція до зниження.

Не сталося поки і обіцяного 15-ти відсоткового зростання ВВП. Якщо порівняти ВВП країн-учасниць за 2003 – 2013 рр. (2013* рік – прогнозовані дані) до і після створення МС (без урахування посткризового періоду 2009 р.), видно, що ніякого прогресу немає і поки не передбачається (рис. 1, 2, 3) [3, с. 4]. Більше того, у середньому динаміка зростання ВВП трьох країн показала тенденцію до зниження через проблеми в Білорусі.

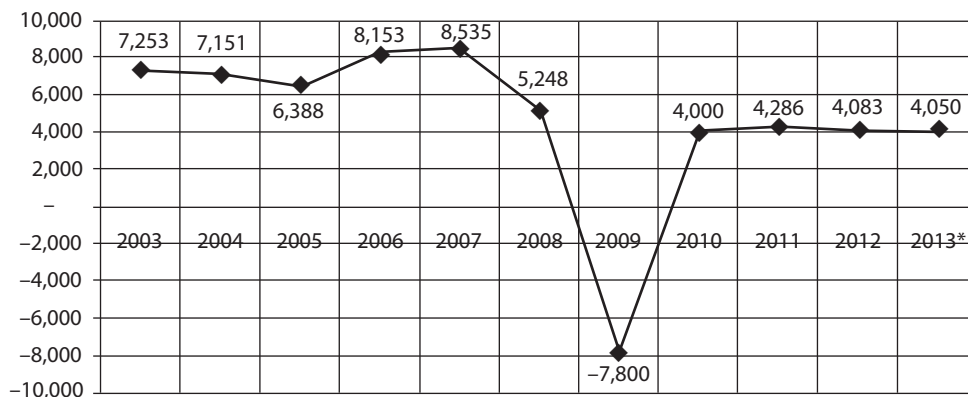

Рис. 1. Динаміка ВВП Російської Федерації за 2003 – 2013 рр.

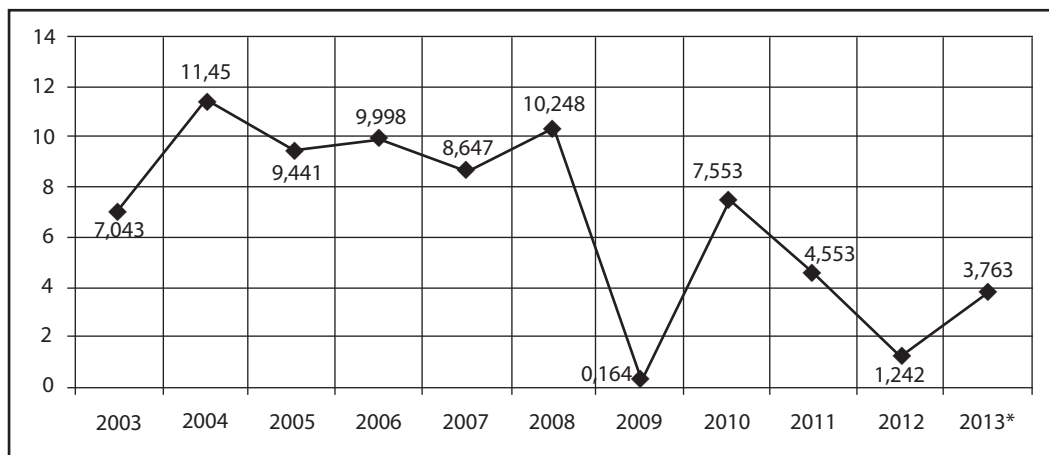

Рис. 2. Динаміка ВВП Білорусії за 2003 – 2013 рр.

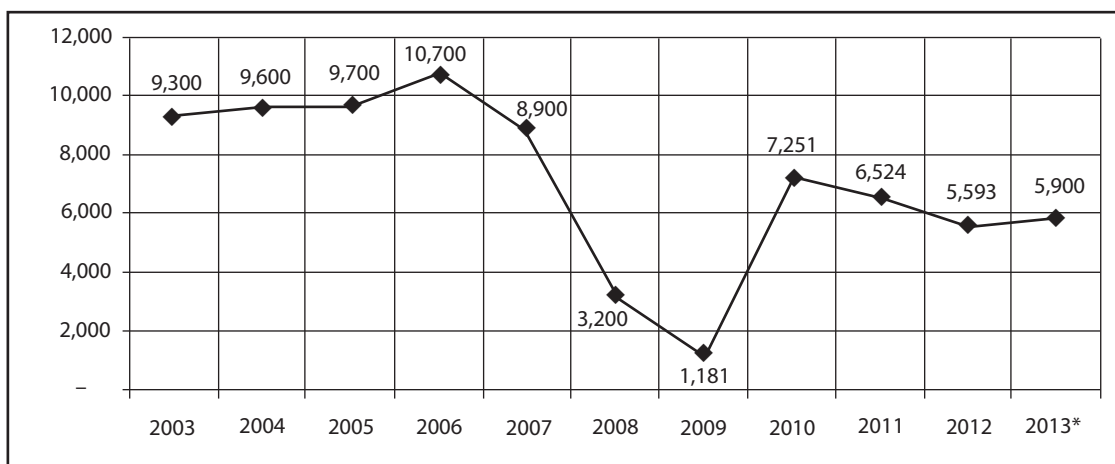

Рис. 3. Динаміка ВВП Казахстану за 2003 – 2013 рр.

Таким чином, можна констатувати, що особливої економічної вигоди країни-учасники на даний момент не отримали.

Одними з основних проблем є:

- ✦ мала кількість товарів, які учасники можуть запропонувати один одному;
- ✦ низька конкурентоспроможність;
- ✦ удар по ряду галузевих ринків.

При цьому багато критиків вважають, що можливу користь від єдиного митного простору зводять на «ні» три фактори:

- ✦ високий рівень корупції;
- ✦ слабкий рівень економічних свобод;
- ✦ низький рівень демократії.

Відомо, що за перерахованими напрямками всі країни – учасники МС займають далеко не найкращі місця у відповідних рейтингах.

Основною проблемою товарообігу між членами МС є невелика кількість товарів, які учасники готові запропонувати один одному для реалізації. Крім того, посилення конкуренції внаслідок зниження цін на імпортовані товари завдає удару по деяким галузевим ринкам. Це формує умови для витіснення окремих національних виробників з ринку.

Статистичні дані також свідчать про те, що на тлі загального зростання суцільного обсягу торгівлі Росії, Білорусії і Казахстану після 2010 р. у результаті відновлення національних економік після кризисного спаду МС не демонструє яскраво вираженої позитивної динаміки.

Якщо в 2010 і 2011 рр. загальний обсяг взаємної торгівлі зріс на 29% і 33%, склавши при цьому 47 млрд дол. і 63 млрд дол. відповідно, то за підсумками 2012 р. показники виявилися не настільки оптимістичними – зростання близько 8,7%, загальний обсяг – 68,5 млрд дол. [4, с. 169].

Зокрема, Білорусь показала різке зростання по зовнішніх поставках у 2010 р., проте в 2011 р. показник темпів зростання знизився. Збільшення в 5 разів обсягів експорту Казахстану до Білорусії 2010 р. не сформувало стійкого тренду і виявилось результатом зниження російських поставок нафтопродуктів з їх заміщенням на продукцію казахстанського виробництва. У підсумку в 2011 р. Мінськ, уклавши договори про постачання нафти з Венесуелою та Азербайджаном, знизив її закупівлю в Казахстані на 66% [4, с. 167].

За підсумками 2012 р. середньомісячний експорт Казахстану в країни МС повернувся до до кризового рівня 2008 р. Білоруський експорт суттєво зріс, насамперед, за

рахунок значної девальвації валюти Білорусії 2009 – 2011 рр., що створило додаткові переваги для білоруських експортерів.

Оскільки в 2012 р. російські експортери також зіткнулися зі стисненням ринку Європейського союзу (ЄС) та уповільненням зростання в Китаї, показники експорту у МС мають позитивне забарвлення виключно через порівняльні бази щодо торгівлі з іншими країнами.

Дана ситуація виникає тому, що кордони МС обумовлені значною мірою політичними завданнями, а не кордонами оптимальної торгової зони. При цьому представники російської сторони скептично оцінюють перспективи розширення МС, оскільки Україна і Киргизстан мають нижчий рівень зв'язування тарифних ставок, ніж у Росії в рамках єдиного митного тарифу. Таким чином, підвищення ставок імпорتنних митних зборів (мито) до рівня єдиного митного тарифу стане порушенням взятих зобов'язань країнами-членами СОТ.

МС також значно відстає в показниках інтегрованості торгівлі послугами і вихідними прямими іноземними інвестиціями. Перспективи введення єдиної валюти ЄЄП/МС на сьогоднішній день відсутні, як і в довгостроковій перспективі через малий обсяг взаємної торгівлі. Водночас, у разі вступу нових членів до ЄЄП/МС зростає ймовірність встановлення єдиної регіональної валюти з емісійним центром у Москві, яка не буде прив'язана до слабких економік об'єднань.

Незважаючи на те, що обсяг торгівлі України з країнами Митного союзу набагато вище, ніж України та Європи, доцільність вступу країни в першу структуру під великим питанням. Звичайна зона вільної торгівлі набагато більше відповідає торговим інтересам України, не обмежуючи її суверенітету і можливостей змінювати власну зовнішньоекономічну політику так, як це вигідно саме їй.

Так само слід зазначити, що ані Казахстан, ані Білорусь не отримали істотної вигоди від участі у МС. Водночас Росія збільшила просування своїх товарів до країн-партнерів. І на сході, і на заході Україну розглядають у ролі нового ринку саме для збуту своєї продукції. Взагалі, питання лежить не стільки у площині економіки чи політики, а в тому, який вектор розвитку обрати. Тож виникає питання: чи зможуть українські товари витримати майбутню конкуренцію?

Зближення України з Митним союзом передбачає ціну на газ на рівні країн МС і вільний продаж українських продуктів на 170-мільйонному ринку країн – членів МС, що є вигідним кожному жителю країни, який сплачує кому-

нальні витрати. Згідно з дослідженнями Інституту економіки та прогнозування НАН України, економічна інтеграція між Україною та країнами Митного союзу в довгостроковому періоді забезпечить від 1,5% до 6,5% додаткового зростання ВВП на рік для країни залежно від глибини взаємодії [5]. Основними умовами додаткового приросту ВВП є посилення науково-технологічної кооперації в галузях з високою доданою вартістю і створення системи фінансування спільних інвестиційних проектів.

Якщо ж країна рушить у бік ЄС і підпише угоду про зону вільної торгівлі, ВВП впаде через зменшення високотехнологічного експорту та супутнього падіння виробництва. Є підстави вважати, що в рамках Зони вільної торгівлі (ЗВТ) з ЄС експорту української сировини буде дано зелене світло [6]. Але експорт сировини і так не зустрічає будь-яких серйозних перешкод на своєму шляху. Водночас готова продукція українських машинобудівників і хіміків буде зіткнутися з перешкодами у вигляді технічних стандартів ЄС.

Українські агропромислові підприємства за рівнем технологій і інвестицій неспроможні конкурувати з європейськими компаніями. У результаті харчова промисловість ЄС купуватиме в Україні сільськогосподарську продукцію з низьким ступенем переробки (чисте зерно, кукурудзу та інше), і українські продукти будуть повертатися назад у вигляді німецьких йогуртів, голландської кондитерської продукції і французьких сирів. Ні про яку конкуренцію з високорозвиненим ринком Заходу мови бути не може. При такій формі співпраці основна частина прибутку буде залишатися в руках власників акцій західноєвропейських гігантів харчової промисловості, а Україні буде відведена роль сільськогосподарського «сировинного придатка».

Прогнози підтверджуються статистикою. Майже 90% аграрного експорту в країни ЄС забезпечують чотири товарні групи – зерно, насіння соняшнику, жири та олії тваринного і рослинного походження [7]. Продукти харчової промисловості до Європи Україна практично не завозить. Це ж стосується флагманів української економіки – металургійної та хімічної промисловості. Попитом у країнах ЄС користується переважно сировина: український метал, а також органічні й неорганічні хімічні сполуки. Європейців мало цікавить українська продукція високого ступеня обробки і доданої вартості. А це означає, що про прискорений економічний, індустріальний і промисловий розвиток України доведеться забути.

Цифри говорять про те, що товарообіг з Росією перевищує сукупний з усіма країнами ЄС, і його обсяги продовжують зростати. МС – найбільший споживач продукції українського машинобудування (тільки до Росії експортується близько 30% і ще стільки ж сукупно до Білорусії з Казахстаном) [8]. Вступ до нього дає вагомий економічний вигоди: 3 млрд дол. від скасування експортних мит на нафту, 490 млн дол. – від відмови від мит на нафтопродукти, 4,5 млрд дол. – від зниження цін на газ до рівня внутрішньо російських. До того ж скасування захисних заходів у торгівлі з Росією збільшить український експорт на 670 млн дол. тільки в перші роки дії принципів вільної торгівлі [9, с. 12].

Також передбачаються позитивні зміни в галузевій структурі економіки в бік збільшення високотехнологічних виробництв, зокрема, частка машинобудівельної продукції в сукупному випуску зростає з 2,2 до 4,5%, суднобудування – з 0,3 до 0,6%, авіа-і космічної техніки – з 0,8 до 1,4% [10].

Йдучи до МС, Україна отримає міждержавні розрахунки в національних валютах, які вигідні саме їй. За даними Національного банку України, у рублях укладається кожен третій розрахунок з експорту та п'ятий – по імпорту. Якщо врахувати постійне зростання товарообігу України і Росії, то зростати буде і рублева складова.

Перехід на розрахунки в рублях вигідний Україні не тільки в її двосторонніх відносинах з Росією і не тільки в разі вступу до Митного союзу. Рубль вигідний і українським експортерам, які працюють на західних ринках, – якщо вони зможуть платити за газ у рублях, це дозволить заощадити на курсовій різниці.

ВИСНОВКИ

Українське керівництво поки говорить про намір ззовні вивчити ККД Митного союзу. Але занадто довгі роздуми провокують втрату прибутку. Складний український вибір між ЄС і МС необхідно розв'язати вже сьогодні. По суті, мова йде, з одного боку, про можливість вирішення найгостріших економічних проблем за рахунок приєднання до Митного союзу, з іншого боку – про демонстрацію лояльності до ЄС в обмін на якісь політичні дивіденди, але при відсутності явних економічних вигід для країни.

Отже, у результаті приєднання України до МС з'являються такі переваги для країни.

По-перше, є конкретна вигода від скасування митних зборів на нафтопродукти і зниження цін на газ (у цілому на цих заходах Україна заощадить близько 8,5 млрд дол.).

По-друге, вступ до МС відразу прискорить щорічні темпи зростання ВВП України до 1% (за розрахунками Міністерства економічного розвитку і торгівлі України).

По-третє, приєднання до МС дозволить Україні за рахунок зниження цін на енергоносії і зростання експорту вітчизняних товарів поліпшити сальдо торгового балансу на 5 – 8 млрд дол. І в цьому контексті важливо якими саме будуть ці товари.

На відміну від Євросоюзу росіяни, білоруси і казахи із задоволенням купують українські продукти харчування – на території МС вільно продаються українські сири, ковбаси, солодощі, вина, горілка тощо. Росія охоче закуповує українську готову продукцію хімічної промисловості (пластмаси, фарби, гумові вироби, миючі засоби та інше). Також користується великим попитом в РФ продукція машинобудування (вагони, двигуни, трактори, автомобілі та трансформатори). Міністерство економічного розвитку і торгівлі України зазначає, що до Росії експортується більш ніж 42% всієї технологічної і 60% готової продукції України [10].

Ціна питання на перспективу теж досить приваблива: країни МС зі зрозумілих причин зацікавлені в розвитку наукомістких галузей не тільки на своїй території, але й у своїх сусідів. Довгий час промисловість України, Росії, Білорусії та Казахстану розвивалася як єдиний народногосподарський комплекс, але з розпадом СРСР виробничі зв'язки порушилися. Наприклад, усі складальні вертолітні заводи залишилися в РФ, а найбільший постачальник двигунів для них – на території України. Схожа ситуація в літакобудуванні, чорній металургії та коксохімії. Крім того, розвиваючи взаємодію в зерновому господарстві, Україна, Казахстан і Росія можуть стати гарантами світової продовольчої безпеки (їх частка у світовому експорті ячменю становить 37%, пшениці – понад 21%, кукурудзи – близько 8%) [9, с. 19]. Простіше кажучи, Україна цікава для МС як повноцінний союзник і рівноправний партнер. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Viner J. The Customs Union Issue : a handbook / J. Viner. – N. Y. : Carnegie Endowment for International Peace, 1950. – 221 p.
2. Драма ассоциации / С. Ю. Глазьев // Офіційний сайт С. Ю. Глазьева – 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.glazev.ru/sodr_ssn/341/
3. «Da Vinci AG» Analytic group: Об эффективности функционирования Таможенного Союза на современном этапе / «Da Vinci AG» Analytic group // *BreakingReport* – 2013. – С. 1 – 7.
4. Суздальцев А. И. Проблемы формирования Таможенного союза и Единого экономического пространства в рамках ЕврАзЭС / А. И. Суздальцев // В кн.: XII Международная научная конференция по проблемам развития экономики и общества. В 4-х кн. Книга 2. / Отв. ред.: Е. Г. Ясин. – М. : НИУ ВШЭ, 2012. – С. 159 – 168.
5. «С подписанием Соглашения об ассоциации с ЕС Украина перестает быть не просто стратегическим, но даже полноценным партнером» / С. Ю. Глазьев // Офіційний сайт С. Ю. Глазьева – 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.glazev.ru/sodr_ssn/320/
6. Association agreement between The European Unions and its members state, of the one part, and Ukraine, of the other part [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.glazev.ru/upload/iblock/EU_Ukraine_Association_Agreement_English.pdf
7. International Monetary Found [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.imf.org/external/index.htm>
8. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
9. Соколовская Я. Какая интеграция нужна Украине / Я. Соколовская. – К. : Библиотека «Известий в Украине», 2013 . – 30 с.
10. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.me.gov.ua/>

REFERENCES

- “Association agreement between The European Unions and its members state, of the one part, and Ukraine, of the other part”. http://www.glazev.ru/upload/iblock/EU_Ukraine_Association_Agreement_English.pdf
- “«Da Vinci AG» Analytic group: Ob effektivnosti funkcionirovaniia Tamozhennogo Soiuzna na sovremennom etape” [«Da Vinci AG» Analytic group: On the functioning of the Customs Union at the present stage]. In «*Da Vinci AG» Analytic group. BreakingReport*, 1-7, 2013.
- Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. <http://www.ukrstat.gov.ua/>
- Hlaziev, S. Yu. “«S podpysanyem Sohlasheniya ob assotsyatsyy s ES Ukrayna perestaet byt ne prosto stratehycheskym, no dazhe polnotsennym partnerom»” [“With the signing of the Association Agreement with the EU, Ukraine ceases to be not just strategic, but even a full partner”]. Ofitsiynyi sait S. Yu. Hlazieva – 2013. http://www.glazev.ru/sodr_ssn/320/
- Hlaziev, S. Yu. “Drama assotsyatsyy” [Drama Association]. Ofitsiynyi sait S. Yu. Hlazieva – 2013. http://www.glazev.ru/sodr_ssn/341/

- “International Monetary Found” <http://www.imf.org/external/index.htm>
- Ministerstvo ekonomichnoho rozvytku i torhivli Ukrainy. <http://www.me.gov.ua>
- Suzdaltsev, A. I. “Problemy formirovaniia Tamozhennogo soiuzna i Edinogo ekonomicheskogo prostranstva v ramkakh EvrAzES” [Problems of formation of the Customs Union and the Common Economic Space within the EEC]. *XII Mezhdunarodnaia nauchnaia konferentsiia po problemam razvitiia ekonomiki i obshchestva*. Moscow: NIU VShE, 2012.159-168.
- Sokolovskaia, Ya. *Kakaia integratsiia nuzhna Ukraine* [What integration is necessary Ukraine]. Kyiv: Biblioteka Izvestiy v Ukraine, 2013.
- Viner, J. *The Customs Union Issue : a handbook*. N. Y. : Carnegie Endowment for International Peace, 1950.

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ КОНКУРЕНТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ: РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ

© 2014 СКРИПНИК Н. Є.

УДК 330.342

Скрипник Н. Є. Особливості розвитку конкурентного потенціалу економіки України: регіональний аспект

У статті розглянуті основні проблеми диспропорцій регіонального розвитку в контексті суспільного розвитку України. Визначено комплекс різновекторних чинників, які формують передумови та загрози конкурентоспроможності регіонів, обумовлений підвищенням ступеня їх інтегрованості з різними рівнями соціально-економічного розвитку та конкурентними можливостями. Проведено аналіз динаміки рейтингу України за індексом глобальної конкурентоспроможності за період з 2004 – 2013 рр. і визначені основні чинники, що спричинили втрату конкурентних позицій серед головних стратегічних партнерів у геоekonomічному просторі. Доведено, що економічна система знаходиться під впливом зовнішніх і внутрішніх флуктуацій, які перевищують її адаптаційні можливості та провокують стан несталості. На основі результатів комплексної діагностики соціально-економічного розвитку регіонів України визначені основні конкурентні переваги і стримуючі фактори та їх сукупний вплив на позицію України в глобальному світовому економічному просторі. Визначена тенденція нарощення диспропорційності регіонального інвестиційного клімату та зростання дивергентності розвитку регіонів, що свідчить про декларативність та недосконалість нормативно-правової бази з питань державної регіональної політики, відсутність дієвих механізмів регулювання взаємовідносин центральних органів виконавчої влади з регіонами та регіонів між собою, неефективність застосування визначених на законодавчому рівні інструментів стимулювання розвитку регіонів. Обґрунтовано стратегію просторового економічного розвитку України на основі формування полюсів зростання.

Ключові слова: конкурентний потенціал, конкурентоспроможність, регіон, регіональні диспропорції, індикатори регіональної дивергенції

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 11.

Скрипник Наталія Євгенівна – кандидат економічних наук, доцент, докторант, Дніпропетровський національний університет ім. О. Гончара (вул. Наукова, 13, Дніпропетровськ, 49050, Україна)

E-mail: skripnik_ne@mail.ru

УДК 330.342

UDC 330.342

Скрипник Н. Е. Особенности развития конкурентного потенциала экономики Украины: региональный аспект

В статье рассмотрены основные проблемы диспропорций регионального развития в контексте общественного развития Украины. Определены комплекс разнонаправленных факторов, формирующих предпосылки и угрозы конкурентоспособности регионов, обусловленный повышением степени их интегрированности с разными уровнями социально-экономического развития и конкурентными возможностями. Проведен анализ динамики рейтинга Украины по индексу глобальной конкурентоспособности за период с 2004 – 2013 гг. и определены основные факторы, повлекшие потерю конкурентных позиций среди главных стратегических партнеров в геоэкономическом пространстве. Доказано, что экономическая система находится под влиянием внешних и внутренних флуктуаций, которые превышают ее адаптационные возможности и провоцируют состояние неустойчивости. На основе результатов комплексной диагностики социально-экономического развития регионов Украины определены основные конкурентные преимущества, сдерживающие факторы и их совокупное влияние на позицию Украины в глобальном мировом экономическом пространстве. Определена тенденция наращивания диспропорции регионального инвестиционного климата и рост дивергентности развития регионов, которая свидетельствует о декларативности и несовершенстве нормативно-правовой базы по вопросам государственной региональной политики, отсутствии действенных механизмов регулирования взаимоотношений центральных органов исполнительной власти с регионами и регионов между собой, неэффективности применения определенных на законодательном уровне инструментов стимулирования развития регионов. Обоснована стратегия пространственного экономического развития Украины на основе формирования полюсов роста.

Ключевые слова: конкурентный потенциал, конкурентоспособность, регион, региональные диспропорции, индикаторы региональной дивергенции.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Библ.:** 11.

Скрипник Наталья Евгеньевна – кандидат экономических наук, доцент, докторант, Днепропетровский национальный университет им. О. Гончара (ул. Научная, 13, Днепропетровск, 49050, Украина)

E-mail: skripnik_ne@mail.ru

Skrypnyk N. Y. Specific Features of Development of Competitive Potential of Ukrainian Economy: Regional Aspect

The article considers main problems of disproportions of regional development in the context of social development of Ukraine. It identifies the complex of multidirectional factors that form prerequisites and threats of competitiveness of regions, caused by increase of the degree of their integration with various levels of socio-economic development and competitive capabilities. It conducts analysis of dynamics of Ukrainian rating by the index of global competitiveness for the period 2004 – 2013 and identifies main factors that resulted in the loss of competitive positions among basic strategic partners in the geo-economic environment. It proves that economic system is under influence of external and internal fluctuations, which surpass its adaptive possibilities and provoke the state of instability. On the basis of results of complex diagnostics of socio-economic development of Ukrainian regions of Ukraine the article identifies main competitive advantages, constraints and their aggregate influence upon the position of Ukraine in the global world economic environment. The article identifies the tendency of build-up disproportions of regional investment climate and growth of divergence of development of regions, which testifies to declarativity and imperfection of the regulatory and legal base on the issues of state regional policy, absence of effective mechanisms of regulation of interrelations of central bodies of executive authority with regions and regions between themselves, inefficiency of application of certain legislative instruments of stimulation of development of regions. The article justifies the strategy of spatial economic development of Ukraine on the basis of formation of the growth poles.

Key words: competitive potential, competitiveness, region, regional disproportions, indicators of regional divergence.

Pic.: 1. **Tabl.:** 1. **Bibl.:** 11.

Skrypnyk Nataliia Ye. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Candidate on Doctor Degree, Dnipropetrovsk National University named after O. Gonchar (vul. Naukova, 13, Dnipropetrovsk, 49050, Ukraine)

E-mail: skripnik_ne@mail.ru

Глибинна трансформація соціально-економічних відносин, що відбувається в Україні, обумовлює необхідність дослідження та усвідомлення регіонального розвитку суспільства, обґрунтування його пріоритетів і формування адаптивних механізмів управління. Останнім часом загострюються проблеми диспропорцій регіонального розвитку в контексті суспільного розвитку України.

Подальший розвиток регіонально-просторових умовень багато в чому залежить і від рівня їх конкурентоспроможності, що безпосередньо впливає на міжнародну конкурентоспроможність національної економіки загалом. Підвищена увага науковців до проблеми глобальної конкурентоспроможності національної конкурентоспроможності та її регіонів пов'язана перш за все з мінливістю світогосподарських процесів і підвищенням інтенсивності конкуренції за енергетичні, сировинні, трудові та фінансові ресурси, сучасні передові технології.

Фундаторами теорії глобалізму, концепції неоліберальної глобалізації є такі визнані міжнародної науковою спільнотою вчені, як У. Бек, М. Кастельс, Д. Найт, Ф. Фукуяма. Послідовниками, які розвинули та збагатили теоретичні основи розвитку національних господарств в умовах глобалізаційно-трансформаційних перетворень, є Д. Сакс, Е. Корнер, Д. Долар, Д. Френкель, Д. Ромер. Дослідженню проблем економічного зростання регіонів на засадах підвищення їх конкурентоспроможності присвячені роботи О. Амоші, О. Білоруса, З. Варналія, В. Гейця, М. Долішнього, С. Злупко, М. Кизима, Е. Лібанової, С. Романюка, В. Пили, М. Чумаченка, А. Чухна та ін. Здобутки цих вчених мають велике наукове і практичне значення.

Незважаючи на величезну значимість наукових здобутків науковців, присвячених формуванню конкурентного потенціалу економіки України в сучасних умовах глобального загальноекономічного розвитку, залишаються мало вивченими регіональні аспекти визначених процесів. Сучасні наукові дослідження не приділяють належної уваги пошуку основних детермінант забезпечення конкурентоспроможності регіонів України.

Оконтурені проблеми вимагають розробки сучасних адаптивних механізмів управління регіональним розвитком територій в умовах глибинних гео економічних трансформацій. Діагностика диспропорцій регіонального соціально-економічного розвитку спрямована на формування антиципативної антикризової системи управління територіями, орієнтованої на розвиток та інновації.

Мета статті виявити основні детермінанти забезпечення конкурентоспроможності регіонів України в умовах активізації глобальних інтеграційних процесів.

Конкурентоспроможність у регіональній проекції є багатоаспектним явищем, яке характеризується тісним взаємозв'язком і взаємообумовленістю її окремих елементів і рівнів. Поширення процесів економічної глобалізації робить актуальнішим питання забезпечення конкурентоспроможності регіональної економіки як запоруки сталого поступального розвитку. Комплекс різновекторних чинників, які формують передумови та загрози конкурентоспроможності регіонів, обумовлений підвищенням ступеня їх інтегрованості з різними рівнями соціально-економічного розвитку та конкурентними можливостями.

Огляд трактовок терміна «конкурентоспроможності» наданих провідними зарубіжними та вітчизняними науковцями дає змогу зробити висновки, що автори наводять відповідні визначення терміна залежно від власного

розуміння мети національної економіки. Згідно з думками багатьох дослідників складовою конкурентоспроможності є ефективне використання ресурсно-виробничого потенціалу економіки, підвищення її продуктивності. Засновник теорії конкурентоспроможності націй М. Портер розглядає конкурентоспроможність країни як наявність, збереження і розвиток її конкурентних переваг в умовах динамічної міжнародної конкуренції, в якій головну роль відіграють інновації. Основними факторами конкурентоспроможності в сучасному постіндустріальному суспільстві є не традиційні переваги (наявність ресурсів, вигідне геополітичне становище тощо), а нові – конкурентні переваги, пов'язані з розвитком інтелектуального капіталу [1].

Глобальна фінансово-економічна криза 2008 р. продемонструвала, що дестабілізація однієї складової світового господарства негативно впливає на інші її компоненти, а дисбаланс декількох складових, утворюючи синергетичний ефект, призводить до значних руйнівних наслідків за умов низької адаптивності економіки. Формування конкурентоспроможної та адаптивної до зовнішніх збурень регіональної економіки є головним завданням державної соціально-економічної політики, розв'язання якого потребує визначення ключових складових адаптивності, що відповідатимуть наявним і майбутнім викликам.

У міжнародних рейтингах конкурентоспроможності Україну традиційно зараховують до країн, які розвиваються та характеризуються підвищеною політичною і економічною нестабільністю, несприятливим інвестиційним кліматом і високими ризиками господарської діяльності.

За даними рейтингової оцінки глобальної конкурентоспроможності Всесвітнього економічного форуму (ВЕФ) протягом 2004 – 2006 рр. позиції України посилилися і вона піднялася у рейтингу з 86 до 69 місця, а за 2007 – 2011 рр. втратила 20 позицій у рейтингу, опустившись на 89 місце у 2010 р. із 139, і піднялася на 7 позицій у 2011 р., зайнявши 82 місце із 142. За оцінками міжнародного рейтингу в 2012 р. Україна зміцнила свої позиції та посіла 73 серед 144 країн світу, піднявшись на 9 сходинок порівняно з минулим роком. Однак за даними останнього звіту «The Global Competitiveness Report 2013 – 2014» Україна посіла 84 місце серед 148 країн світу, втративши 11 позицій в рейтингу, порівняно з минулим роком. Найближчими сусідами України у цьогорічному рейтингу опинилися Туніс і Уругвай. Провідні позиції займають Швейцарія, Сінгапур та Фінляндія, які складають трійку лідерів. Усі пострадянські країни випереджають Україну за індексом глобальної конкурентоспроможності, окрім Молдови, яка зайняла 89 місце. Найбільший торговельний партнер України, Російська Федерація, випереджає її на 20 позицій і посідає 64 місце у загальному рейтингу [2]. Дані репрезентовані на рис. 1 підтверджують, що Україна займає найнижчу сходинку серед країн, які є основними її стратегічними партнерами в гео економічному просторі.

Результати дослідження доводять, що Україна втратила позиції за всіма групами складових рейтингу конкурентоспроможності порівняно з минулим роком: за основними базовими вимогами (з 79 на 91 місце), підсилювачами ефективності (з 65 місця на 71); і факторами інноваційного розвитку (з 79 місця на 95). Україна погіршила свої результати порівняно з минулим роком за всіма складовими індексу, а саме за індикаторами макроекономічної стабільності на 17 пунктів, зайнявши 107 місце проти 90.

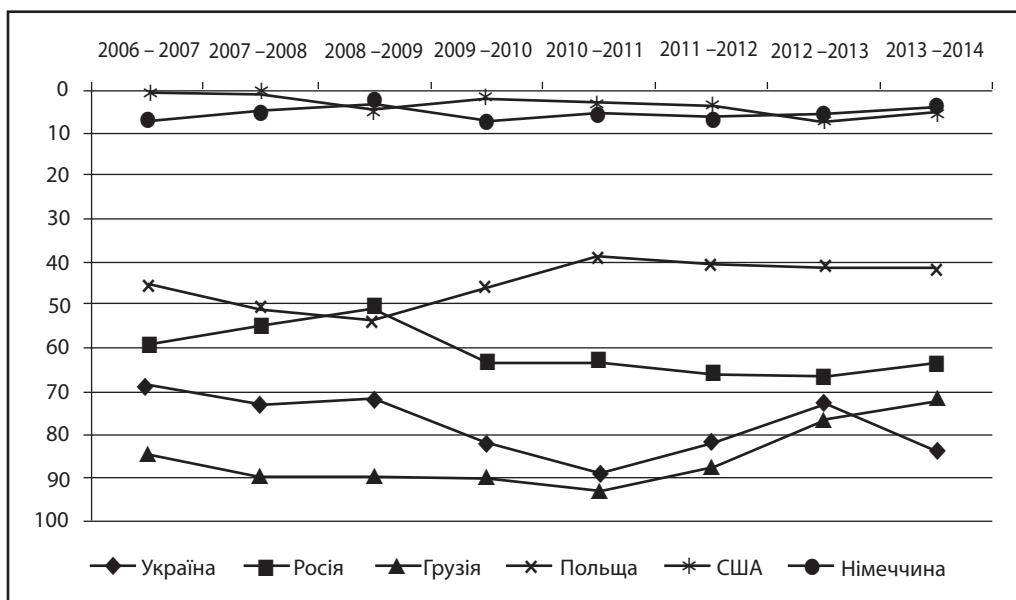

Рис. 1. Динаміка показників рейтингу держав за індексом глобальної конкурентоспроможності за період з 2006 – 2013 рр. (складено та розраховано автором за даними [2])

Невтішні результати за даною детермінантою конкурентоспроможності обумовлені незадовільним платіжним балансом, високим рівнем доларизації економіки та високим ризиком суверенного дефолту. Негативно впливають на рівень конкурентоспроможності України такий чинник, як рівень розвитку інституцій (137 місце, що на п'ять позицій нижче минулого року), що пов'язано з недостатнім захистом прав власності на землю, практикою ігнорування та невиконання норм законодавства, низьким рівнем державного управління в Україні, високим рівнем бюрократизації та неефективністю державних фінансів, надмірною політичною залежністю судової системи. Досить низька позиція за складовою ефективність ринку товарів (124 місце, втрачено 7 позицій у рейтингу порівняно з минулим роком) свідчить про проблеми в розвитку конкуренції на внутрішньому ринку, які обумовлені втручанням держави в роботу ринків, нерівномірним розподілом податкового навантаження. Низький рівень розвитку фінансового ринку (117 місце, рейтинг нижчий на три позиції порівняно з минулим роком) є доказом недосконалості фінансової системи формувати ринково-кредитні потоки у секторах економіки відповідно до цілей державної економічної політики. Найбільшого падіння на 22 пункти зазнала інноваційна складова рейтингу, яка перемістилася з 71 на 93 сходинку, що свідчить про суттєві перешкоди на шляху модернізації національної економіки та соціально-економічного розвитку держави. Основними проблемами, що ускладнюють розвиток інновацій в Україні, є фактичне спрямування державної політики на закріплення моделі економіки, яка ґрунтується на низько технологічних укладах, і слабкий розвиток ринкових інституцій. Результати дослідження дають нам можливість зробити припущення, що економічна система знаходиться під впливом зовнішніх і внутрішніх флуктуацій, які перевищують її адаптаційні можливості та провокують стан несталості.

Починаючи з 2008 р. фонд «Ефективне управління» спільно із Всесвітнім економічним форумом проводить дослідження конкурентоспроможності регіонів України. Основною метою дослідження є комплексна діагностика

соціально-економічного розвитку регіонів України, визначення основних конкурентних переваг і стримуючих факторів та їх сукупний вплив на позицію України в глобальному світовому економічному просторі. За результатами дослідження 2013 р. п'ятірку лідерів очолюють м. Київ, Харківська, Одеська, Донецька, Дніпропетровська області, останні сходинки займають Чернігівська, Тернопільська, Житомирська, Херсонська, Кіровоградська області. За період з 2011 – 2013 рр. усі регіони України покращили бальні оцінки індексів конкурентоспроможності, в середньому по регіонах вона зростає з 3,87 до 4,01 бала, тобто на 0,14 бали. У 2011 р. середнє значення відповідало 96 місцю з 142 країн (рівень Сербії та Монголії), у 2013 р. середня оцінка регіонів відповідає 88 місцю із 148 країн у глобальному рейтингу (рівень Камбоджі, між Боснією та Молдовою). У 2013 р. вперше до п'ятірки регіонів-лідерів потрапила Одеська область, випередив Дніпропетровську та Донецьку та посіла третю сходинку в рейтингу. Порівняно з минулим роком середні оцінки регіонів виросли по дев'яти складових з дванадцяти. Середні оцінки впали для складових макроекономічного середовища та ефективності ринку праці. Розрив між регіонами за індексом конкурентоспроможності збільшився порівняно з минулим роком на 0,01 та складає 0,56 бала. Порівнюючи отримані регіонами бальні оцінки зі світовим рейтингом глобальної конкурентоспроможності, розбіжність між регіоном лідером та аутсайдером складає 48 місць. Слід відзначити, що цього року значно скоротився розрив між регіонами за оцінкою інституцій, ефективністю ринку товарів та за рівнем розвитку бізнесу. Але спостерігається збільшення різниці в оцінках вищої освіти і профпідготовки та технологічної готовності. Основними детермінантами, що обумовили позитивну динаміку розвитку та підвищення конкурентоспроможності регіонів визначені якісні охорона здоров'я, початкова освіта, вища освіта та ефективний ринок праці, але встановлено, що основною перешкодою для розвитку бізнесу є відплив кваліфікованої робочої сили. Негативний вплив на рівень конкурентоспроможності регіонів справили такі чинники, як розмір ринку, зниження інноваційної актив-

ності та недостатня оснащеність новими технологіями [3, 4, 5]. Недостатній приплив прямих іноземних інвестицій гальмує трансфер сучасних технологій в Україну. На сучасному етапі розвитку світової економіки технологічні шоки зумовлюють стрімкі зміни в підвищенні продуктивності праці, коли внаслідок упровадження нових технологій суттєво підвищується ефективність використання трудових ресурсів. Значне підвищення продуктивності праці в період 1999 – 2000 рр. і 2004 р. було обумовлене відновленням використання раніше виключених із процесу виробництва потужностей. Такі зрушення не можна пов'язувати з позитивною дією досягнень науково-технічного прогресу. В економіках переважної більшості розвинених і трансформаційних країн відбуваються суттєві технологічні зрушення, а виробнича база України залишається технологічно відсталою, що знижує конкурентоспроможність української продукції як на зовнішньому, так і на внутрішньому ринку і тим уповільнює загальноекономічну динаміку. За даними Світового економічного форуму, у 2013 р. технологічний рівень економіки України за параметром залучення прямих іноземних інвестицій та трансферу технологій знаходиться на 131 місці у рейтингу серед 148 країн світу.

Результати дослідження виявили значні розбіжності в значенні рейтингу конкурентоспроможності регіонів лідерів та аутсайдерів, так підсумкові бали Києва та Кіровоградської області відповідно дорівнюють 51 (Португалія) і 99 (Нікарагуа) позиціям у рейтингу глобальної конкурентоспроможності. Значний міжрегіональний розрив виявлений за рівнем технологічної готовності, за розміром ринку й рівнем розвитку інфраструктури. Найменші розбіж-

ності у балах зафіксовані за рівнем ефективності ринку праці й товарів, а також охорони здоров'я та початкової освіти.

Беззаперечним є той факт, що слабкою економіку України робить величезний міжрегіональний розрив у рівні розвитку. Україна далеко не повністю використовує потенціал регіонального розвитку через нерівномірність інвестування економіки, включаючи інвестиції в людський капітал, що обумовлює значні розбіжності в розвитку (табл. 1).

Так, за даними Державної служби статистики України прями іноземні інвестиції на кінець 2012 р. в економіку України склали 54462,4 млн дол. США, у м. Київ – 26592,1 млн дол. США, а в Чернівецькій та Тернопільській областях 64,3 і 64,6 млн дол. США відповідно. Нескладні підрахувати вражають, так біля 50% від загальної суми прямих іноземних інвестицій в економіку України сконцентровані у м. Києві та перевищують у 412 разів обсяг інвестування у названих областях [6, с. 262]. Нерівномірність у розподілі інвестиції обумовлена рівнем конкурентоспроможності регіональних економік. Інвестиційні потоки спрямовуються в регіони, які мають більш розвинену інфраструктуру, сприятливе підприємницьке середовище, кваліфіковані трудові ресурси.

Пострадянський період ринкової організації відтворення господарського простору в Україні характеризується нерівномірністю перебігу цього процесу у його складових, а саме – зростанням диспропорцій у розвитку територіально-господарчих утворень субнаціональних рівнів, зокрема регіонів, за всіма важливими економічними і соціальними показниками. Наслідками політики державної підтримки базових та експортних галузей промисловості, що мають високий ступінь територіальної локалізації, є концентрація еко-

Таблиця 1

Індикатори регіональної дивергенції за даними 2012 р. (складено та розраховано автором за даними [6, с. 49, 79, 23, 197, 251, 262, 358, 382; 7, с. 8])

Показник	У середньому по Україні	Регіон	Значення		Співвідношення, рази
			максимальне	мінімальне	
Валовий регіональний продукт у розрахунку на одну особу, грн	28488	м. Київ	79729	–	6,0
		Чернівецька обл.	–	13228	
Кількість суб'єктів ЄДРПОУ з розрахунку на 1000 осіб населення	29,5	м. Київ	94,5	–	5,5
		Закарпатська обл.	–	17,1	
Капітальні інвестиції на одну особу, грн	6467,1	м. Київ	28552,9	–	13,0
		Закарпатська обл.	–	2189,2	
Прямі іноземні інвестиції на одну особу станом на 31.12.2012 р., дол. США	1195,6	м. Київ	9347,0	–	155,8
		Тернопільська обл.	–	60,0	
Середньомісячна заробітна плата, грн	3026,0	м. Київ	–	–	2,1
		Тернопільська обл.	4607,0	2185,0	
Рівень зареєстрованого безробіття, %	1,8	Черкаська обл.	3,3	–	6,6
		м. Київ	–	0,5	
Обсяг реалізованої промислової продукції на одну особу, млн грн	24,48	Донецька обл.	50,9	–	12,7
		Чернівецька обл.	–	4,0	
Обсяги експорту товарів, млн дол. США	68809,8	Донецька обл.	14127,2	–	113,1
		Чернівецька обл.	–	124,9	

номічного потенціалу держави у східних і південно-східних регіонах. За даними Держкомстату України на 5 регіонів, а саме Донецьку, Дніпропетровську, Луганську, Запорізьку і Харківську області, припадає 58,1% обсягу реалізованої промислової продукції, 53,3% обсягу валового регіонального продукту, 28,0% кількості суб'єктів ЄДРПОУ, 50,1% обсягу експорту товарів, 62,5% обсягу інвестицій в основний капітал, 33,7% основних засобів країни [8, с. 12, 14; 6, с. 79, 85, 251]. Водночас у західних і центральних областях відбувалася деіндустріалізація, що супроводжувалася масштабним безробіттям. За таких обставин диспропорції у регіональному розвитку постійно зростали, відбувалася дезінтеграція економічного простору держави, послаблення міжрегіональних економічних зв'язків.

Диференціація регіонального розвитку складових інноваційного потенціалу також є вагомою детермінантою поглиблення процесу регіональних диспропорцій. Науково-технічний потенціал України зосереджений у шести регіональних центрах, а саме Києві, Дніпропетровську, Донецьку, Харкові, Одесі та Львові. У цих регіонах сконцентровано 63,6% організацій, які виконують наукові та науково-технічні роботи, 77,2% виконання робіт, 79,3% впроваджених у виробництво робіт, розташовано 39,3% промислових підприємств, що впроваджували інновації та випускали інноваційні види продукції [9, с. 12, 122, 126, 166, 197].

Усвідомлюючи проблеми диспропорцій регіонального розвитку, як визначального стримуючого чинника розбудови держави, в 2005 р. був прийнятий Закон України «Про стимулювання розвитку регіонів», в якому чітко визначені правові, економічні та організаційні засади імплементації державної регіональної політики щодо стимулювання розвитку регіонів та подолання депресивності територій [10]. У 2006 р. на його основі затверджена «Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2015 року», в якій обґрунтовані основні проблеми, а саме збільшення диспропорцій соціально-економічного розвитку регіонів, низька конкурентоспроможність та інвестиційно-інноваційна активність та запропоновані основні напрями їх подолання. На жаль, соціально-економічна динаміка розвитку регіонів за період 2005 – 2013 рр., підтверджує тенденції нарощення диспропорційності регіонального інвестиційного клімату та зростання дивергентності розвитку регіонів, що свідчить про декларативність та недосконалість нормативно-правової бази з питань державної регіональної політики, відсутність дієвих механізмів регулювання взаємовідносин центральних органів виконавчої влади з регіонами та регіонів між собою, неефективність застосування визначених на законодавчому рівні інструментів стимулювання розвитку регіонів.

ВИСНОВКИ

Особливості регіонального розподілу виробничого й інноваційного потенціалу вимагають впровадження дійових і скоординованих механізмів реалізації державної інноваційної політики. Концептуальні засади інноваційної моделі розвитку регіонів мають бути основою у процесі структурної перебудови економіки регіональних складових, яка повинна базуватись на активізації управління інвестиційними та інноваційними процесами, розбудові виробничої, ринкової та транспортної інфраструктури, формуванні сприятливого інвестиційного та підприємницького середовища тощо. Політика спрямування та використання інноваційних

ресурсів повинна орієнтуватися на вибір нових конкурентоспроможних технологій, будівництво нових або модернізацію діючих об'єктів, впровадження у виробництво нової інноваційної продукції та забезпечення її збуту з урахуванням кон'юнктури ринку. Саме таким чином можна забезпечити істотне підвищення конкурентоспроможності українських регіонів і водночас адаптивність до зовнішніх збурень, змінити сировинний вектор їхнього розвитку, сформований на етапі забезпечення макроекономічної стабілізації. Перехід до інноваційної моделі розвитку регіональної економіки дозволить стабілізувати та забезпечити сталий розвиток економіки держави в цілому з максимальним врахуванням і використанням місцевих природних, сировинних, інших особливостей регіонів, ефективно застосувати науковий, виробничий і ресурсний потенціал регіонів.

Наявність значних відмінностей в розвитку регіонів України вказує на високий потенціал зростання за умови проведення цілеспрямованої політики регіонального розвитку. Досвід розвинених країн демонструє позитивні результати державної підтримки відсталіх регіонів шляхом «зонування» території країни та введення низки пільг для інвесторів у разі вкладання інвестицій в окремі види економічної діяльності, які потребують їх в першу чергу. Тобто використання механізмів державного заохочення інвесторів до розвитку певних видів діяльності в окремих регіонах дозволить перерозподілити інвестиції на користь депресивних регіонів, зменшити міжрегіональні диспропорції.

Стратегія просторового економічного розвитку України повинна спиратися на природно сформовані позитивні тенденції, тобто ареали зростання, де виявляється кумулятивний ефект поєднання сприятливих факторів поступу. Політика прискорення формування полюсів зростання надасть можливість розширити їх вплив на оточуючі території, підтримуючи природну дифузію інновацій. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Портер М. Конкуренція / М. Портер ; [пер. с англ. О. Л. Пелявского и др.]. – Испр. изд. – М.; С-Пб.; К. : Вильямс, 2005. – 602 с.
2. The Global Competitiveness Report 2012 – 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2013-14.pdf
3. Звіт про конкурентоспроможність регіонів України. 2011 р. Опубліковано Фондом «Ефективне Управління» за підтримки Всесвітнього економічного форуму [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.feg.org.ua/docs/Ukraines_Competitiveness_Report_2011_ua.pdf
4. Звіт про конкурентоспроможність регіонів України. 2012 р. Опубліковано Фондом «Ефективне Управління» за підтримки Всесвітнього економічного форуму [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.feg.org.ua/docs/FEG_report_2012_body_ua_20.11.2012.pdf
5. Звіт про конкурентоспроможність регіонів України. 2013 р. Опубліковано Фондом «Ефективне Управління» за підтримки Всесвітнього економічного форуму [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.feg.org.ua/docs/FEG_report_2013_body_ukr_web.pdf
6. Статистичний щорічник України за 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
7. Статистичний бюлетень № 1 за січень 2013 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
8. Статистичний збірник «Регіони України», 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>

9. Наукова та інноваційна діяльність в Україні у 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>

10. Закон України «Про стимулювання розвитку регіонів» від 08.09.2005 № 2850-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2850-15>

11. Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2015 року. Затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 21 липня 2006 р. № 1001 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1001-2006-p/page>

REFERENCES

[Legal Act of Ukraine] (2005). <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2850-15>

[Legal Act of Ukraine] (2006). <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1001-2006-p/page>

“Naukova ta innovatsiina diialnist v Ukraini u 2012 r.” [Research and Innovation in Ukraine in 2012]. <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Porter, M. Konkurentsia [Competition]. M.; SPb.; K. : Viliams, 2005.

“Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy za 2012 r.” [Statistical Yearbook of Ukraine for 2012]. <http://www.ukrstat.gov.ua/>

“Statystychnyi biuletyn № 1 za sichen 2013 roku” [Statistical Bulletin number 1 in January 2013]. <http://www.ukrstat.gov.ua/>

“Statystychnyi zbirnyk «Rehiony Ukrainy», 2012” [Statistical Yearbook "Regions of Ukraine", 2012]. <http://www.ukrstat.gov.ua/>

“The Global Competitiveness Report 2012 – 2013” http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2013-14.pdf

“Zvit pro konkurentospromozhnist rehioniv Ukrainy. 2011 r.” [Report on the competitiveness of regions of Ukraine. 2011]. http://www.feg.org.ua/docs/Ukraines_Competitiveness_Report_2011_ua.pdf

“Zvit pro konkurentospromozhnist rehioniv Ukrainy. 2012 r.” [Report on the competitiveness of regions of Ukraine. 2012]. http://www.feg.org.ua/docs/FEG_report_2012_body_ua_20.11.2012.pdf

“Zvit pro konkurentospromozhnist rehioniv Ukrainy. 2013 r.” [Report on the competitiveness of regions of Ukraine. 2013]. http://www.feg.org.ua/docs/FEG_report_2013_body_ukr_web.pdf

УДК 338.12

РОЗВИТОК ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОГО УПРАВЛІННЯ РЕГІОНОМ З УРАХУВАННЯМ ПОЛОЖЕНЬ ТЕОРІЇ КЛАСТЕРІВ

© 2014 ГАЙСАРОВА А. А.

УДК 338.12

Гайсарова А. А. Розвиток еколого-економічного управління регіоном з урахуванням положень теорії кластерів

У статті систематизовані теоретичні підходи до розвитку механізму еколого-економічного управління з урахуванням можливостей кластеризації системи природокористування регіону. Розглянуто сутність дефініції «кластер» в економіці. У результаті дослідження обґрунтовано сутність поняття «екологічний кластер», його форми. Виділено основні напрями розвитку механізму еколого-економічного управління на підставі формування двох типів екологічних кластерів, що дозволить вирішувати не тільки економічні, але в першу чергу – екологічні проблеми території.

Ключові слова: еколого-економічне управління, механізм, кластер, екологічний кластер, кластеризація.

Рис.: 1. **Бібл.:** 19.

Гайсарова Анастасія Андріївна – здобувач, Національна академія природоохоронного і курортного будівництва (вул. Київська, 181, Сімферополь, 95493, Україна)

E-mail: xaoc@napks.edu.ua

УДК 338.12

Гайсарова А. А. Развитие механизма эколого-экономического управления регионом с учетом положений теории кластеров

В статье систематизированы теоретические подходы к развитию механизма эколого-экономического управления с учетом возможностей кластеризации системы природопользования региона. Рассмотрена сущность дефиниции «кластер» в экономике. В результате исследования обоснованы сущность понятия «экологический кластер», его формы. Выделены основные направления развития механизма эколого-экономического управления на основании формирования двух типов экологических кластеров, что позволит решать не только экономические, но в первую очередь – экологические проблемы территорий.

Ключевые слова: эколого-экономическое управление, механизм, кластер, экологический кластер, кластеризация.

Рис.: 1. **Библ.:** 19.

Гайсарова Анастасия Андреевна – соискатель, Национальная академия природоохоронного и курортного строительства (ул. Киевская, 181, Симферополь, 95493, Украина)

E-mail: xaoc@napks.edu.ua

UDC 338.12

Haysarova A. A. Development of the Mechanism of Ecological and Economic Management of the Region with Consideration of Provisions of the Cluster Theory

The article systemises theoretical approaches to development of the mechanism of ecological and economic management with consideration of possibilities of clusterisation of the system of nature management of the region. It considers the essence of the “cluster” definition in economy. In the result of the study the article justifies the essence and forms of the “ecological cluster” notion. It marks out main directions of development of the mechanism of ecological and economic management on the basis of formation of two types of ecological clusters, which allows solution of not only economic but first of all ecological problems of territories.

Key words: Key words: ecological and economic management, mechanism, cluster, ecological cluster, clusterisation.

Fig.: 1. **Bibl.:** 19.

Haysarova Anastasiia A. – Applicant, The National Academy of Environmental Protection and Resort Development (vul. Kyivivska, 181, Simferopol, 95493, Ukraine)

E-mail: xaoc@napks.edu.ua

9. Наукова та інноваційна діяльність в Україні у 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>

10. Закон України «Про стимулювання розвитку регіонів» від 08.09.2005 № 2850-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2850-15>

11. Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2015 року. Затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 21 липня 2006 р. № 1001 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1001-2006-p/page>

REFERENCES

[Legal Act of Ukraine] (2005). <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2850-15>

[Legal Act of Ukraine] (2006). <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1001-2006-p/page>

“Naukova ta innovatsiina diialnist v Ukraini u 2012 r.” [Research and Innovation in Ukraine in 2012]. <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Porter, M. Konkurentsia [Competition]. M.; SPb.; K. : Viliams, 2005.

“Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy za 2012 r.” [Statistical Yearbook of Ukraine for 2012]. <http://www.ukrstat.gov.ua/>

“Statystychnyi biuletyn № 1 za sichen 2013 roku” [Statistical Bulletin number 1 in January 2013]. <http://www.ukrstat.gov.ua/>

“Statystychnyi zbirnyk «Rehiony Ukrainy», 2012” [Statistical Yearbook "Regions of Ukraine", 2012]. <http://www.ukrstat.gov.ua/>

“The Global Competitiveness Report 2012 – 2013” http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2013-14.pdf

“Zvit pro konkurentospromozhnist rehioniv Ukrainy. 2011 r.” [Report on the competitiveness of regions of Ukraine. 2011]. http://www.feg.org.ua/docs/Ukraines_Competitiveness_Report_2011_ua.pdf

“Zvit pro konkurentospromozhnist rehioniv Ukrainy. 2012 r.” [Report on the competitiveness of regions of Ukraine. 2012]. http://www.feg.org.ua/docs/FEG_report_2012_body_ua_20.11.2012.pdf

“Zvit pro konkurentospromozhnist rehioniv Ukrainy. 2013 r.” [Report on the competitiveness of regions of Ukraine. 2013]. http://www.feg.org.ua/docs/FEG_report_2013_body_ukr_web.pdf

УДК 338.12

РОЗВИТОК ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОГО УПРАВЛІННЯ РЕГІОНОМ З УРАХУВАННЯМ ПОЛОЖЕНЬ ТЕОРІЇ КЛАСТЕРІВ

© 2014 ГАЙСАРОВА А. А.

УДК 338.12

Гайсарова А. А. Розвиток еколого-економічного управління регіоном з урахуванням положень теорії кластерів

У статті систематизовані теоретичні підходи до розвитку механізму еколого-економічного управління з урахуванням можливостей кластеризації системи природокористування регіону. Розглянуто сутність дефініції «кластер» в економіці. У результаті дослідження обґрунтовано сутність поняття «екологічний кластер», його форми. Виділено основні напрями розвитку механізму еколого-економічного управління на підставі формування двох типів екологічних кластерів, що дозволить вирішувати не тільки економічні, але в першу чергу – екологічні проблеми території.

Ключові слова: еколого-економічне управління, механізм, кластер, екологічний кластер, кластеризація.

Рис.: 1. **Бібл.:** 19.

Гайсарова Анастасія Андріївна – здобувач, Національна академія природоохоронного і курортного будівництва (вул. Київська, 181, Сімферополь, 95493, Україна)

E-mail: xaoc@napks.edu.ua

УДК 338.12

Гайсарова А. А. Развитие механизма эколого-экономического управления регионом с учетом положений теории кластеров

В статье систематизированы теоретические подходы к развитию механизма эколого-экономического управления с учетом возможностей кластеризации системы природопользования региона. Рассмотрена сущность дефиниции «кластер» в экономике. В результате исследования обоснованы сущность понятия «экологический кластер», его формы. Выделены основные направления развития механизма эколого-экономического управления на основании формирования двух типов экологических кластеров, что позволит решать не только экономические, но в первую очередь – экологические проблемы территорий.

Ключевые слова: эколого-экономическое управление, механизм, кластер, экологический кластер, кластеризация.

Рис.: 1. **Библ.:** 19.

Гайсарова Анастасия Андреевна – соискатель, Национальная академия природоохоронного и курортного строительства (ул. Киевская, 181, Симферополь, 95493, Украина)

E-mail: xaoc@napks.edu.ua

UDC 338.12

Haysarova A. A. Development of the Mechanism of Ecological and Economic Management of the Region with Consideration of Provisions of the Cluster Theory

The article systemises theoretical approaches to development of the mechanism of ecological and economic management with consideration of possibilities of clusterisation of the system of nature management of the region. It considers the essence of the “cluster” definition in economy. In the result of the study the article justifies the essence and forms of the “ecological cluster” notion. It marks out main directions of development of the mechanism of ecological and economic management on the basis of formation of two types of ecological clusters, which allows solution of not only economic but first of all ecological problems of territories.

Key words: Key words: ecological and economic management, mechanism, cluster, ecological cluster, clusterisation.

Fig.: 1. **Bibl.:** 19.

Haysarova Anastasiia A. – Applicant, The National Academy of Environmental Protection and Resort Development (vul. Kyivivska, 181, Simferopol, 95493, Ukraine)

E-mail: xaoc@napks.edu.ua

Ураховуючи що відзначаються практично всюди негативні тенденції зростання забруднення і порушення параметрів навколишнього середовища, все більшої актуальності набувають питання розробки нової, екологічно орієнтованої стратегії розвитку економіки. Слід зазначити, що все більше проявляється відмінна особливість міжнародного досвіду сучасного етапу розвитку економіки, в якому враховуються стан навколишнього середовища та екологічні пріоритети в системі суспільного відтворення. При цьому сучасний стан зазначеної проблеми в Україні вимагає саме еколого-економічного підходу до аналізу та вибудовування зв'язків організації виробництва і збереження навколишнього середовища, в якому суб'єкти регіональної економіки виступають як елементи еколого-економічної системи і повинні погоджувати дії в економіці з екологічними параметрами середовища.

Дослідженню наукових підходів до вирішення соціально-еколого-економічних проблем регіону присвячено досить велику увагу у працях таких українських і зарубіжних вчених, як Б. В. Буркінський, С. К. Харічков, В. М. Степанов [1], А. А. Садеков [2], В. Я. Шевчук, Ю. М. Сатаалкін [3], Н. М. Ветрова [4], І. М. Дишловий [5], В. І. Данилов-Данильян [6], К. Ф. Фролова [7] та інші.

Традиційні підходи до вирішення екологічних проблем у регіонах, в основі яких лежать природоохоронні заходи, поки не дозволили досягти необхідних результатів. Крім того, не тільки керівники підприємств, а й багато регіональних органів влади розглядають екологічні програми і заходи як високо витратні і при фінансуванні з місцевих бюджетів, такими, що уповільнюють або ускладнюють розвиток економіки. Оскільки життєдіяльність здійснюється тут і зараз, а прояв екологічних порушень може бути віднесено на певну перспективу, процесу регулювання взаємодії людини з навколишнім природним середовищем немає альтернативи. Отже, координація діяльності державних органів управління в регіонах з господарюючими суб'єктами усіх форм власності є єдино можливим засобом впливу на схеми споживання природних ресурсів, виходячи з суті проблеми. У цьому зв'язку перед регіональною наукою управління стоїть завдання вдосконалення механізму, методів та інструментів, які дозволять забезпечити найбільш ефективне досягнення, як екологічних цілей, так і завдань регіонального розвитку. Тому в умовах підвищення невизначеності середовища для цілей управління актуальним залишається проведення комплексних наукових досліджень сучасних підходів до управління.

Метою статті є обґрунтування напрямів розвитку механізму еколого-економічного управління з урахуванням можливостей кластеризації системи природокористування регіону.

Управління здійснюється за рахунок реалізації різних підходів: системний, логічний, інноваційний, комплексний, віртуальний, процесний, структурний, ситуаційний [8]. Крім того, значна увага приділяється кластерному підходу до управління регіональним розвитком [9].

Розвиток теоретичних підходів до визначення закономірностей формування та функціонування кластерів включає декілька основних етапів, найбільш значущими з яких представляються соціальні та інституційні підходи, неокласична економічна школа і концепція Портера. Неокласична економічна традиція, будучи основною школою економічної думки, визначила формування концепцій мережевих міжфірмових взаємодій.

Можна навести згадку про промислові кластери Маршалла, коли він виявив причини більшої продуктивності групи компаній певної галузі, розташованих на певній території: формуються об'єднання на ринку праці при концентрації схожих фірм на основі утворень на ринку праці об'єднань з працівників одного виду спеціальності, працівники мінімізують власний економічний ризик, локалізуючи в місці розташування потенційних роботодавців; при цьому локалізація створює ринок для постачальників і забезпечує масштаб для посилення їх спеціалізації, забезпечується швидке поширення бізнес-ідей та інформації щодо технології виробництва між фірмами, локалізованими на території.

Становлення теорії кластерного розвитку виконано М. Портером, який вивчав дану проблему на підставі результатів дослідження конкурентних позицій ряду галузей різних країн: «У сучасній економіці, особливо в умовах глобалізації ... на перше місце виходять кластери – системи взаємозв'язків форм і організацій, значимість яких як цілого перевищує просту суму складових частин» [9]. М. Портер виявив те, що найбільш конкурентоспроможні в міжнародних масштабах фірми однієї галузі зазвичай системно присутні в різних розвинених державах і мають властивість концентруватися в одній і тій же країні, а часом навіть в одному і тому ж регіоні країни. Одна або кілька фірм, досягаючи конкурентоспроможності на світовому ринку, поширює свій вплив на найближче оточення: постачальників, споживачів і конкурентів. У свою чергу, успіхи оточення роблять позитивний вплив на подальше зростання конкурентоспроможності даної компанії.

У підсумку М. Портер вивів особливий процес: формується «кластер» – спільнота фірм, тісно пов'язаних галузей, взаємно сприяють зростанню конкурентоспроможності один одного [10]. Висока конкурентоспроможність країни залежить від сильних позицій окремих кластерів, в яких відбуваються вільний обмін інформацією та швидке поширення інновацій по каналах постачальників або споживачів, що мають контакти з численними конкурентами. Усі фірми з кластера взаємозалежних галузей роблять інвестиції в спеціалізовані, але родинні технології, в інформацію, інфраструктуру, людські ресурси, що веде до масового виникнення нових фірм. Використовуючи переважно горизонтальні зв'язки, спеціалізацію і доповнюючи один одного, вони отримують можливість для досягнення більш високих результатів. Відмінна риса кластера – цільова підприємницька діяльність. У рамках кластера об'єднуються не тільки виробничий, але і інноваційний бізнес, комплексне управління якістю продукції, сервісне обслуговування. Об'єднання зусиль підприємців, органів управління, суб'єктів інвестиційної та інноваційної діяльності на певній території дає значні переваги в конкурентній боротьбі, сприяє раціоналізації виробничо-ринкових процесів, перерозподілу ризиків та проведення гнучкої політики, необхідної в умовах мінливої кон'юнктури.

З урахуванням сутності визначення кластерів в економіці можна стверджувати, що формування конкурентоспроможних кластерів має певні риси:

- ✦ економічна діяльність кластера характеризується високим рівнем розвитку профілюючого сектора, з яскраво вираженою конкурентоспроможністю, як мінімум, на національному рівні, зі стратегічним переходом до світової;

- ✦ у системі економічних агентів кластерного об'єднання чітко, у рамках профілюючого виду діяльності, виділяються один або кілька лідерів, що визначають домінуючу спрямованість господарської, інноваційної та інших стратегій розвитку;
- ✦ як обов'язкову умову економічної кластеризації виступає інноваційна складова, з позицій отримання та використання нових знань, застосування інноваційних технологій;
- ✦ поряд з профілюючими суб'єктами господарювання, в кожному кластері присутні і виділяються інфраструктурні сектори забезпечення та обслуговування, як базисної діяльності, так і потреб ринку;
- ✦ у кластерних утвореннях здійснюються стійкі функціональні зв'язки і відносини у вертикальних і горизонтальних ланцюжках «виробник – переробник», «постачальник – споживач», суміжних організаційно-управлінських і техніко-технологічних рішень;
- ✦ як правило, у кластерах спостерігаються взаємодоповнюваність і стратегічна координація взаємодіючих структурних елементів з позицій здійснення виробничих програм, інноваційної діяльності, систем управління з контролем якості товарів і послуг;
- ✦ в організаційному плані кластер функціонує в системі чотирьох блоків суб'єктів господарювання: функціонально взаємопов'язаних, із загальним профілем діяльності, лідерів; конкурентоспроможних та експортоспрямованих виробників домінантних товарів і послуг; постачальників комплектуючих та послуг для профільного сектора; соціально-економічної інфраструктури, у чому визначальний бізнес-клімат кластерного об'єднання сприяє розвитку тих регіонів, на території яких вони розташовані; є важливою умовою поглиблення міжрегіональної економічної інтеграції; є каталізатором розміщення тих виробництв і об'єктів інфраструктури, які сприяють розвитку кластера.

Тому теорію формування кластерів можна розглядати в якості системного інтегратора найважливіших елементів загальної теорії регіональної економіки, основи якої можна також знайти в роботах таких зарубіжних дослідників, як А. Вебер, У. Ізард, А. Леш, Е. Хекшер [9, 12], російських – Н. Н. Колосовський, Г. М. Кржижановський, В. С. Немчинов, А. Г. Гранберг [8, 13, 14] та інших, і вітчизняних – М. І. Долішний, В. В. Мамонова, А. П. Павлюк [15, 16], І. М. Дишловий [5] та інших.

Узагальнюючи, слід зазначити, що в економіці виділяється особливе значення терміна «кластер» як системи об'єднання виробничих одиниць, хоча термін такий ширше, виходячи із суті та тлумачення англійського терміна cluster (англ. – скупчення) – об'єднання кількох однорідних елементів, яке може розглядатися як самостійна одиниця, що володіє певними властивостями. Отже, кластер може використовуватися при побудові аналітичних процедур, оскільки можливо забезпечити виділення відмінних характеристик досліджуваного явища за прийнятими ознаками, а також при формуванні підходів формування управлінських установок. Використання теорії кластерів в управлінні можливо не тільки під вищезазначені дії виробничого плану, спрямовані на об'єднання в якусь ефек-

тивну і конкурентоспроможну структуру на території, але пов'язано з цільовою спрямованістю управління – вплив може мати рівну значимість для одного об'єкта або сукупності об'єктів управління, тоді можна говорити про доцільність об'єднаності в кластер під будь-яку мету управління. У цьому випадку виникає можливість формувати кластери під якусь суспільнокорисну мету, яка важлива на окремій території або внаслідок ситуації, що склалася, або у зв'язку з територіальною спеціалізацією. До числа таких цілей у першу чергу може бути віднесено забезпечення екологічних пріоритетів території. У такому плані може бути розглянута необхідність управлінських дій щодо:

- ✦ введення обмежень на економічне використання природних ресурсів;
- ✦ обмеження на певний вид діяльності, небезпечний для екосистеми території;
- ✦ здійснення підтримуючих заходів для видів діяльності, які можливі на даній території, враховуючи екологічні параметри середовища та інші.

Реалізація зазначених і можливих інших екологічно доцільних заходів вимагає додаткових фінансових ресурсів, технічних, технологічних розробок, нормативно-правових та інших заходів для забезпечення екологічних пріоритетів. Отже, у рамках наведеної аргументації можна розглядати особливий вид кластерів «екологічний кластер» – територіальна соціально-економічна організація трудових, виробничих, інфраструктурних, інституціональних складових, в якій реалізуються заходи, виходячи з пріоритетності екологічних цілей при забезпеченні соціально-економічного функціонування території.

З огляду на зміст наведеного визначення, слід зазначити, що, на відміну від теорії кластеризації в економіці, функціонування екологічного кластера не пов'язане тільки з метою забезпечення конкурентоспроможності та найвищої ефективності діяльності цього спеціального утворення. В ідеалі необхідно в господарюванні екологічних кластерних організацій забезпечити економічні цілі (висока ефективність і конкурентоспроможність), але цей критерій при досягненні екологічних цілей суспільства, у повному обсязі дуже важко реалізувати, оскільки присутній жорсткий протиріччя між економікою як процесом споживання ресурсів з природного середовища та збереженням цих же ресурсів природного середовища.

Екологічний кластер може мати дві форми (рис. 1). Відмінністю екологічних кластерів і виробничої, і регіональної форм є те, що пріоритети їх формування встановлюються і реалізуються виходячи з особливого виду цілей – збереження або відновлення екологічних параметрів середовища проживання за рахунок та в умовах розвитку сукупності регіональних суб'єктів.

Екологічний виробничий кластер (ЕВК) – об'єднання виробників пов'язаних галузей, які взаємно сприяють зростанню конкурентоспроможності при пріоритеті екологічних цілей, більшою мірою відповідає вигляду кластера, який із закордонного досвіду [15] формується «зверху вниз» – органи влади визначають стратегію виробничого кластера, виділяють ресурси на його створення для формування виробничих елементів об'єднання.

Екологічний кластер регіональної форми (ЕРК) – територіальна система економічної діяльності, що сприяє стимулюванню екологічно доцільних видів господарювання з урахуванням екологічних пріоритетів, спеціалізації та

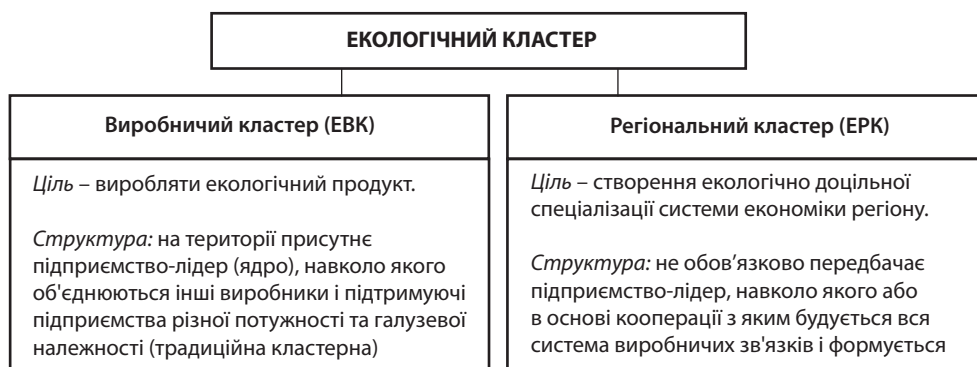

Рис. 1. Види екологічних кластерів (розроблено автором)

ресурсів території. Такі кластери мають значний потенціал соціального капіталу та географічної близькості, але відсутньо тісний взаємозв'язок фірм порівняно з виробничими (традиційними) кластерами.

До переваг від функціонування екологічних кластерів для підприємств слід віднести:

- ✦ нейтралізація протиріч між потребами суспільства і виробленим продуктом;
- ✦ можливість поширити конкурентоспроможність провідної компанії кластера на її найближче оточення;
- ✦ зниження витрат за рахунок ефекту масштабу;
- ✦ можливість задіяти органи влади у вирішенні загальних питань;
- ✦ активізація інноваційної діяльності за рахунок тісних зв'язків, оптимізація виробничо-технологічних процесів;
- ✦ доступ малих підприємств до результатів висококапіталомістких спеціалізованих досліджень за рахунок коштів всіх учасників кластера;
- ✦ збереження господарської самостійності і можливості здійснювати внутришньокластерну конкуренцію;
- ✦ інтенсивний обмін інформаційними, фінансовими, кадровими, інноваційними ресурсами.

Переваги для державних органів управління складаються з:

- ✦ можливості виявлення проблем економіки регіону, рішення екологічно значущих проблем території;
- ✦ створення ефективних механізмів взаємодії держави і бізнесу;
- ✦ посилення дії мультиплікативного ефекту в регіоні за рахунок позитивного впливу кластера на конкурентне середовище;
- ✦ розвиток наукових та освітніх систем інтеграції регіону в глобальну господарську систему країни;
- ✦ стимулювання розвитку малого та середнього підприємництва в регіоні;
- ✦ збільшення зайнятості, зростання заробітної плати, зростання сумарних доходів населення, зростання відрахувань до бюджетів різних рівнів;
- ✦ формування ефекту масштабу і ефекту від агломерації для розвитку регіонів.

Успішне функціонування екологічного кластера вимагає стимулювання цього в умовах регіональної стратегії, а при розробці регіональної стратегії необхідно враховувати ключові точки зростання регіону в цілому з урахуванням екологічного стану та перспектив його зміни. Екологічні

кластери, у регіональному аспекті поєднуючи в собі науковий потенціал, проектно-конструкторські розробки, екологічно чисті виробництва та інфраструктурні елементи, можуть створювати умови для пріоритетних інвестиційних вкладень і формувати комплексні виробничо-технологічні пакети для прийняття вигідних інвестиційних рішень за фінансової підтримки регіональних управлінських структур. Залучення інвестицій в екологічні кластери забезпечує мультиплікативний ефект розвитку економіки регіону та вирішення екологічних проблем, у тому числі й за рахунок коштів, одержуваних господарюючими суб'єктами території, діяльність яких не вступає в конфлікт з екологічними цілями суспільства.

Одним із підходів до розвитку екологічних регіональних кластерів можна віднести принцип розвитку економічної спеціалізації в умовах наявних ресурсів, екологічний стан яких має визначальне значення для такої спеціалізації. Як приклад доцільності формування екологічного регіонального кластера можна розглянути рекреаційну діяльність, в основі якої лежить необхідність використання екологічно безпечних природних рекреаційних ресурсів: апіорі повинні бути екологічно чистими повітря, води моря або водойми для купань, пляжні ресурси; флористичні, бальнеологічні ресурси повинні зберігатися в природному вигляді і не порушуватися та ін., оскільки не уявляється можливим організувати відновлення трудового та фізіологічного потенціалу рекреантів в екологічно небезпечних умовах території. Тому при управлінні розвитком території з рекреаційною спеціалізацією доцільно функціонування екологічного регіонального кластера. Також здійснення сільськогосподарського виробництва не повинно впливати на екологічний стан людини і природних ресурсів таким чином, щоб одержувані на них продукти харчування та споживання за екологічними параметрами формували небезпеку для споживача, тому теж можливо формування екологічного кластера сільськогосподарської спрямованості.

Отже, розвиток екологічних регіональних кластерів – це підхід до формування ефективної регіональної спеціалізації для цілей суспільного розвитку з урахуванням екологічного стану та проблем території. Екологічні кластери можуть сприяти впровадженню нової «чистої» техніки і технологій, розвитку наукомістких енергозберігаючих виробництв, чим забезпечують стійкість регіональної економіки в динамічному ринковому середовищі, але при цьому важливим обмеженням залишаються екологічні пріоритети. При формуванні підходу до екологічної кластеризації необхідно вдосконалювати інституційне середовище, що забезпечує їх підтримку, визначає узгодженість дій.

Враховуючи суть механізму державного управління [17], у процесі управління кластером усвідомлення мети має важливе місце, оскільки державне управління має процесний характер, що охоплює процеси цілеутворення, цілепокладання та ціледосягнення [18, с. 31]. При цьому за своїм змістом мова йде про державне управління особливого виду – регулювання діяльності економічних об'єктів в умовах сучасної ринкової кон'юнктури, фактичний прямиий управлінський вплив на які суттєво обмежено [19].

ВИСНОВКИ

Узагальнюючи результати розгляду підходів до управління регіональним розвитком у сучасних умовах зростання екологічних проблем, слід зазначити, що саме наукові розробки теорії кластеризації в економіці можуть мати особливе застосування з урахуванням сутності понять, принципів та інструментів даного напрямку теорії управління. Можливості створення та функціонування екологічних кластерів лежать в площині вирішення комплексу проблем теорії, хоча значний комплекс питань потребує подальшого визначення та конкретизації. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Буркинський Б. В. Природопользование: основы эколого-экономической теории. / Б. В. Буркинський, В. М. Степанов, С. К. Харичков и др. – Одесса : ИПРЭИ НАНУ, 1999. – 350 с.
2. Садеков А. А. Экологический вызов и проблемы устойчивого развития / А. А. Садеков // Прометей: региональный сборник научных трудов по экономике / ДонЭГИ; Институт экономико-правовых исследований НАН Украины. – Донецк : ООО «Юго-Восток, Лтд», 2004. – Вып.14. – С. 18 – 24.
3. Екологічне управління : підручник / В. Я. Шевчук, Ю. М. Салткін, Г. О. Білявський та ін. – К. : Либідь, 2004. – 432 с.
4. Ветрова Н. М. Теоретические основы механизма экологического управления / Н. М. Ветрова // Збірник наукових праць СНІАЕіП. – Севастополь: СНІАЕіП, 2006. – Вып.. 18. – С. 111 – 113.
5. Дишловий І. М. Сучасні організаційні рішення регіонального розвитку рекреації та туризму: кластеризація та комплексні проєкти : монографія / І. М. Дишловий. – Одеса : ИПРЕЕД НАН України, 2010. – 213 с.
6. Данилов-Данильян В. И. Экология, охрана природы и экологическая безопасность. / В.И. Данилов-Данильян. – М. : Дело, 1997. – 744 с.
7. Экологическая безопасность, устойчивое развитие и природоохранные проблемы / [под ред. К. Ф. Фролова]. – М. : МГФ «Знание», 1999. – 704 с.
8. Смирнова В. Г. Организация и ее деловая среда: 17-модульная программа для менеджеров «Управление развитием организации». Модуль 2. / В. Г. Смирнова и др. – М. : ИНФРА-М, 1999. – 240 с.
9. Кластеры и региональное развитие. ЮНИДО [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.unido.org/fileadmin/user_media/Services/PSD/Clusters_and_Networks/MEbrochure_UNIDO.pdf
10. Портер М. Конкуренция / Майкл Портер / [Пер. з англ.] – М. : ИД «Вильямс», 2000. – 496 с.
11. Портер М. Э. Международная конкуренция / Майкл Э. Портер. – М. : Международные отношения, 1993. – 418 с.
12. Cluster policy in Europe/ A brief summary of cluster policies in 31 European countries. – Europe Innovation Cluster Mapping Project. – Oxford Research AS, January 2008. – 34 p.
13. Кучеренко О. В. Кластеры в региональной экономике: институциональная среда и тенденции развития в Омской области // Современные проблемы науки и образования. –

2013. – № 3 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.science-education.ru/109-9169

14. Гранберг А. Г. Основы региональной экономики / А. Г. Гранберг – М. : ГУ ВШЭ, 2000. – 495 с.
15. Мамонова В. В. Методология управления территориальным развитием : [монография] / В. В. Мамонова. – Харьков : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2006. – 196 с.
16. Кластерна модель регіональної економіки: теоретико-методологічні засади / А. П. Павлюк // Продуктивні сили України. – 2009. – № 1. – С. 105 – 114.
17. Ветрова А. А. О теоретических основах механизма эколого-экономического управления в регионе / А. А. Ветрова // Культура народов Причерноморья. – 2010. – № 195. – С. 36 – 38.
18. Мельник А. Ф. Державне управління [підруч. за ред. А. Ф. Мельник] / А. Ф. Мельник, О. Ю. Оболенський, А. Ю. Расіна. – К. : Знання, 2009. – 582 с.
19. Корецький Б. М. Домінантні напрями управління конкурентоспроможністю регіону на основі кластеризації його економіки / Б. М. Корецький, А.Б. Клиновський // Формування ринкових відносин в Україні : 36. наук. праць. – 2008. – № 9. – С. 124 – 127.

REFERENCES

- Burkinskiy, B. V., Stepanov, V. M., and Kharichkov, S. K. *Prirodopolzovanie: osnovy ekologo-ekonomicheskoy teorii* [Management: the basics of ecological and economic theory]. Odessa: IPREI NANU, 1999.
- Cluster policy in Europe/A brief summary of cluster policies in 31 European countries*: Oxford Research AS, 2008.
- Dyshloviy, I. M. *Suchasni orhanizatsiini rishennia rehionalnoho rozvytku rekreatsii ta turizmu: klasterizatsiia ta kompleksni prohrrmy* [Modern organizational solutions for regional development of recreation and tourism: clustering and comprehensive]. Odesa: IPREED NAN Ukrainy, 2010.
- Danilov-Danilian, V. I. *Ekologiya, okhrana prirody i ekologicheskaya bezopasnost* [Ecology, nature protection and ecological safety]. Moscow: Delo, 1997.
- Ekologicheskaya bezopasnost, ustoychivoe razvitie i prirodokhrannye problemy* [Environmental security, sustainable development and environmental issues]. Moscow: Znanie, 1999.
- Granberg, A. G. *Osnovy regionalnoy ekonomiki* [Fundamentals of the regional economy]. Moscow: GU VShE, 2000.
- “Klastery i regionalnoe razvitie. YuNIDO” [Clusters and regional development. UNIDO]. http://www.unido.org/fileadmin/user_media/Services/PSD/Clusters_and_Networks/MEbrochure_UNIDO.pdf
- Kucherenko, O.V. “Klastery v regionalnoy ekonomike: institutsionalnaya sreda i tendentsii razvitiia v Omskoy oblasti” [Clusters in the regional economy: institutional environment and development trends in the Omsk region]. www.science-education.ru/109-9169
- Koretskyi, B. M., and Klynovskiy, A. B. “Dominantni napriamy upravlinnia konkurentospromozhnosti rehionu na osnovi klasterizatsii ioho ekonomiky” [Dominant directions competitiveness management region based clustering of its economy]. *Formuvannya rynkovykh vidnosyn v Ukraini*, no. 9 (2008): 124-127.
- Mamonova, V. V. *Metodolohiia upravlinnia terytorialnym rozvytkom* [Management Methodology territorial development]. Kharkov: Mahistr, 2006.
- Melnyk, A. F., Obolenskiy, O. Yu., and Rasina, A. Yu. *Derzhavne upravlinnia* [State Government]. Kyiv: Znannia, 2009.
- Porter, M. *Konkurentsii* [Competition]. Moscow: Viliams, 2000.
- Pavliuk, A. P. “Klasterna model rehionalnoi ekonomiky: teoretyko-metodolohichni zasady” [Clusters of the regional economy: theoretical and methodological framework]. *Produktivni syly Ukrainy*, no. 1 (2009): 105-114.

Porter, M. E. *Mezhdunarodnaia konkurentsiia* [International competition]. Moscow: Mezhdunarodnye otnosheniia, 1993.

Sadekov, A. A. "Ekologicheskiy vyzov i problemy ustoychivogo razvitiia" [Environmental challenges and sustainable development issues]. *Prometey*, no. 14 (2004): 18-24.

Smirnova, V. G. *Organizatsiia i ee delovaia sreda* [Organization and its business environment]. Moscow: INFRA-M, 1999.

Shevchuk, V. Ya., Satalkin, Yu. M., and Biliavskiy, H. O. *Ekologichne upravlinnia* [Environmental management]. Kyiv: Lybid, 2004.

Vetrova, N. M. "Teoretycheskiye osnovy mekhanizma ekolohycheskoho upravleniia" [Theoretical Foundations of the mechanism for environmental management]. *Zbirnyk naukovykh prats SNIAEiP*, no. 18 (2006): 111-113.

Vetrova, A. A. "O teoreticheskikh osnovakh mekhanizma ekologo-ekonomicheskogo upravleniia v regione" [On the theoretical foundations of mechanism of ecological and economic governance in the region]. *Kultura narodov Prichernomoria*, no. 195 (2010): 36-38.

УДК 336.13:332.143

МЕТОДИЧНИЙ ПІДХІД ДО ОРГАНІЗАЦІЇ МОНІТОРИНГУ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ОДИНИЦІ

© 2014 ЛЕЛЮК С. В.

УДК 336.13:332.143

Лелюк С. В. Методичний підхід до організації моніторингу фінансової безпеки адміністративно-територіальної одиниці

Метою статті є розробка методичного підходу до організації моніторингу фінансової безпеки адміністративно-територіальних одиниць (АТО) України. У перебігу дослідження було сформовано інформаційну базу для проведення моніторингу на підґрунті звітних даних. На етапі виявлення індикаторів рівнів фінансової безпеки регіонів було проведено аналіз наукових доробків, присвячених даній проблематиці, і сформовано перелік часткових показників, на підґрунті яких розраховано інтегральний показник фінансової безпеки регіонів. Позиціонування регіонів з високим, середнім і низьким рівнем фінансової безпеки проводилося за шкалою інтервалів, розробленій на підґрунті застосування коефіцієнтів Фібоначчі. Для кожної з виявлених груп АТО у 2011 р. було побудовано регресійну модель, яка дозволила визначити соціально-економічні фактори, що мають вплив на фінансову безпеку регіонів, серед яких: індекс споживчих цін, прибуток, частка інвестицій в основний капітал регіону у загальнодержавному обсязі та ін. Подальшої розвідки потребують питання прогнозування рівнів фінансової безпеки АТО на підґрунті нейромережевого моделювання.

Ключові слова: моніторинг, фінансова безпека, адміністративно-територіальна одиниця, таксономічний показник, регресійний аналіз

Рис.: 3. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 16.

Лелюк Світлана Валеріївна – аспірант, кафедра фінансів, Харківський національний економічний університет (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)
E-mail: s.lelyuk@gmail.com

УДК 336.13:332.143

UDC 336.13:332.143

Лелюк С. В. Методический подход к организации мониторинга финансовой безопасности административно-территориальной единицы

Целью статьи является разработка методического подхода к организации мониторинга финансовой безопасности административно-территориальных единиц (АТЕ) Украины. В ходе исследования была сформирована информационная база для проведения мониторинга на основе отчетных данных. На этапе выявления индикаторов уровней финансовой безопасности регионов был проведен анализ научных работ, посвященных данной проблематике, и сформирован перечень частных показателей, на основе которых рассчитан интегральный показатель финансовой безопасности регионов. Позиционирование регионов с высоким, средним и низким уровнем финансовой безопасности проводилось по шкале интервалов, разработанной на основе применения коэффициентов Фибоначчи. Для каждой из выявленных групп АТЕ в 2011 г. построена регрессионная модель, которая позволила определить социально-экономические факторы, влияющие на финансовую безопасность регионов, среди которых: индекс потребительских цен, прибыль, доля инвестиций в основной капитал региона в общегосударственном объеме и др. Дальнейших исследований требуют вопросы прогнозирования уровней финансовой безопасности АТО на основе нейросетевого моделирования.

Ключевые слова: мониторинг, финансовая безопасность, административно-территориальная единица, таксономический показатель, регрессионный анализ.

Рис.: 3. **Табл.:** 1. **Библ.:** 16.

Лелюк Светлана Валериевна – аспирант, кафедра финансов, Харьковский национальный экономический университет (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)
E-mail: s.lelyuk@gmail.com

Lelyuk S. V. Methodical Approach to Organisation of Monitoring of Financial Security of an Administrative and Territorial Unit

The goal of the article is development of a methodical approach to organisation of monitoring of financial security of administrative and territorial units (ATU) of Ukraine. In the course of the study the article forms an information base for holding monitoring on the basis of accounting data. At the stage of detection of indicators of levels of financial security of regions the article conducts analysis of scientific works dedicated to these problems and forms a list of individual indicators, on the basis of which integral indicator of financial security of regions was calculated. Positioning of regions with high, medium and low levels of financial security was conducted by the scale of intervals, developed on the basis of application of Fibonacci ratios. For each of the detected ATU groups the article builds a regression model, which allows identification of socio-economic factors that influence financial security of regions, among which: index of consumer prices, profit, share of investments into the fixed capital of the region in the general state volume and others. Issues of forecasting the levels of financial security of ATU on the basis of neuronet modelling require further studies.

Key words: monitoring, financial security, administrative and territorial unit, taxonomic indicator, regression analysis.

Pic.: 3. **Tabl.:** 1. **Bibl.:** 16.

Lelyuk Svitlana V.– Postgraduate Student, Department of Finance, Kharkiv National University of Economics (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)
E-mail: s.lelyuk@gmail.com

Porter, M. E. *Mezhdunarodnaia konkurentsiia* [International competition]. Moscow: Mezhdunarodnye otnosheniia, 1993.

Sadekov, A. A. "Ekologicheskiy vyzov i problemy ustoychivogo razvitiia" [Environmental challenges and sustainable development issues]. *Prometey*, no. 14 (2004): 18-24.

Smirnova, V. G. *Organizatsiia i ee delovaia sreda* [Organization and its business environment]. Moscow: INFRA-M, 1999.

Shevchuk, V. Ya., Satalkin, Yu. M., and Biliavskiy, H. O. *Ekologichne upravlinnia* [Environmental management]. Kyiv: Lybid, 2004.

Vetrova, N. M. "Teoretycheskiye osnovy mekhanizma ekolohycheskoho upravleniia" [Theoretical Foundations of the mechanism for environmental management]. *Zbirnyk naukovykh prats SNIAEiP*, no. 18 (2006): 111-113.

Vetrova, A. A. "O teoreticheskikh osnovakh mekhanizma ekologo-ekonomicheskogo upravleniia v regione" [On the theoretical foundations of mechanism of ecological and economic governance in the region]. *Kultura narodov Prichernomor'ia*, no. 195 (2010): 36-38.

УДК 336.13:332.143

МЕТОДИЧНИЙ ПІДХІД ДО ОРГАНІЗАЦІЇ МОНІТОРИНГУ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ОДИНИЦІ

© 2014 ЛЕЛЮК С. В.

УДК 336.13:332.143

Лелюк С. В. Методичний підхід до організації моніторингу фінансової безпеки адміністративно-територіальної одиниці

Метою статті є розробка методичного підходу до організації моніторингу фінансової безпеки адміністративно-територіальних одиниць (АТО) України. У перебігу дослідження було сформовано інформаційну базу для проведення моніторингу на підґрунті звітних даних. На етапі виявлення індикаторів рівнів фінансової безпеки регіонів було проведено аналіз наукових доробків, присвячених даній проблематиці, і сформовано перелік часткових показників, на підґрунті яких розраховано інтегральний показник фінансової безпеки регіонів. Позиціонування регіонів з високим, середнім і низьким рівнем фінансової безпеки проводилося за шкалою інтервалів, розробленої на підґрунті застосування коефіцієнтів Фібоначчі. Для кожної з виявлених груп АТО у 2011 р. було побудовано регресійну модель, яка дозволила визначити соціально-економічні фактори, що мають вплив на фінансову безпеку регіонів, серед яких: індекс споживчих цін, прибуток, частка інвестицій в основний капітал регіону у загальнодержавному обсязі та ін. Подальшої розвідки потребують питання прогнозування рівнів фінансової безпеки АТО на підґрунті нейромережевого моделювання.

Ключові слова: моніторинг, фінансова безпека, адміністративно-територіальна одиниця, таксономічний показник, регресійний аналіз

Рис.: 3. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 16.

Лелюк Світлана Валеріївна – аспірант, кафедра фінансів, Харківський національний економічний університет (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)
E-mail: s.lelyuk@gmail.com

УДК 336.13:332.143

UDC 336.13:332.143

Лелюк С. В. Методический подход к организации мониторинга финансовой безопасности административно-территориальной единицы

Целью статьи является разработка методического подхода к организации мониторинга финансовой безопасности административно-территориальных единиц (АТЕ) Украины. В ходе исследования была сформирована информационная база для проведения мониторинга на основе отчетных данных. На этапе выявления индикаторов уровней финансовой безопасности регионов был проведен анализ научных работ, посвященных данной проблематике, и сформирован перечень частных показателей, на основе которых рассчитан интегральный показатель финансовой безопасности регионов. Позиционирование регионов с высоким, средним и низким уровнем финансовой безопасности проводилось по шкале интервалов, разработанной на основе применения коэффициентов Фибоначчи. Для каждой из выявленных групп АТЕ в 2011 г. построена регрессионная модель, которая позволила определить социально-экономические факторы, влияющие на финансовую безопасность регионов, среди которых: индекс потребительских цен, прибыль, доля инвестиций в основной капитал региона в общегосударственном объеме и др. Дальнейших исследований требуют вопросы прогнозирования уровней финансовой безопасности АТО на основе нейросетевого моделирования.

Ключевые слова: мониторинг, финансовая безопасность, административно-территориальная единица, таксономический показатель, регрессионный анализ.

Рис.: 3. **Табл.:** 1. **Библ.:** 16.

Лелюк Светлана Валериевна – аспирант, кафедра финансов, Харьковский национальный экономический университет (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)
E-mail: s.lelyuk@gmail.com

Lelyuk S. V. Methodical Approach to Organisation of Monitoring of Financial Security of an Administrative and Territorial Unit

The goal of the article is development of a methodical approach to organisation of monitoring of financial security of administrative and territorial units (ATU) of Ukraine. In the course of the study the article forms an information base for holding monitoring on the basis of accounting data. At the stage of detection of indicators of levels of financial security of regions the article conducts analysis of scientific works dedicated to these problems and forms a list of individual indicators, on the basis of which integral indicator of financial security of regions was calculated. Positioning of regions with high, medium and low levels of financial security was conducted by the scale of intervals, developed on the basis of application of Fibonacci ratios. For each of the detected ATU groups the article builds a regression model, which allows identification of socio-economic factors that influence financial security of regions, among which: index of consumer prices, profit, share of investments into the fixed capital of the region in the general state volume and others. Issues of forecasting the levels of financial security of ATU on the basis of neuronet modelling require further studies.

Key words: monitoring, financial security, administrative and territorial unit, taxonomic indicator, regression analysis.

Pic.: 3. **Tabl.:** 1. **Bibl.:** 16.

Lelyuk Svitlana V.– Postgraduate Student, Department of Finance, Kharkiv National University of Economics (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)
E-mail: s.lelyuk@gmail.com

Розрізненість адміністративно-територіальних одиниць (АТО) України за рівнем соціально-економічного розвитку потребує розробки, запровадження та використання моніторингу фінансової безпеки, головної складової економічної безпеки регіону [13], що забезпечить прийняття ефективних управлінських рішень на підґрунті повної, вчасної та достовірної інформації.

Це і зумовлює дослідження за актуальною проблематикою. На думку науковців, під фінансовою безпекою розуміють стан економічного розвитку регіону [9], характеристику основних фінансових параметрів розвитку [8] і фінансову самостійність, що проявляється у здійсненні контролю над ресурсами регіону і визначається можливостями найбільш повно використовувати його конкурентні переваги [10] та ін.

Питання сутності, методичних підходів до оцінки фінансової безпеки регіонів та моделювання її рівня досліджуються у низці наукових доробків, серед яких роботи Барського Ю. М. [2], Західної О. Р. [6], Карпінського Б. А. [7], Маргасової В. Г. [8], Медвідь М. М. [10], Полевик Г. М. [12], Журавльової І. В. і Миколайчук А. Б. [5], Погосової М. Ю. [14] та ін. Але недостатньо вирішеними залишаються питання організації моніторингу фінансової безпеки АТО.

Тому метою статті є розробка методичного підходу до організації моніторингу фінансової безпеки регіонів України. Дослідження наукових джерел [5, 11] дозволило виокремити такі етапи організації системи моніторингу фінансової безпеки АТО.

Етап 1. Обґрунтування мети проведення моніторингу фінансової безпеки АТО.

Етап 2. Формування переліку часткових показників фінансової безпеки АТО.

Етап 3. Формування бази даних стану АТО на підґрунті збору статистичної інформації.

Етап 4. Побудова інтегральних показників фінансової безпеки АТО.

Етап 5. Побудова шкали якісної оцінки АТО за значеннями інтегрального показника фінансової безпеки.

Етап 6. Позичування АТО на шкалі якісної оцінки фінансової безпеки.

Етап 7. Аналіз факторів, що впливають на АТО з різними якісними рівнями фінансової безпеки на підґрунті побудови регресійних моделей.

Етап 8. Прогнозування рівня фінансової безпеки АТО на підґрунті нейромережевого моделювання.

Нестача фінансових ресурсів і нестабільність фінансових відносин між суб'єктами макро-, мезо- та макрорівнів управління може спричинити недофінансування АТО. Так, за даними Міністерства фінансів України [4] рівень виконання місцевих бюджетів за регіонами України відрізняється. Але за 2012 р. спостерігається загальне зниження означеного показника для майже всіх областей у порівнянні із 2011 р. (рис. 1). Дана тенденція не є характерною лише для АР Крим та м. Київ. При цьому останнє не забезпечує 100% рівня виконання місцевого бюджету.

Результати економічної діяльності на макрорівні відображаються у показнику валового внутрішнього продукту (ВВП), який характеризує сукупну ринкову вартість кінцевих товарів і послуг, вироблених підприємствами, організаціями та установами в поточному періоді на економічній території країни. Виробництво товарів і послуг областей та узагальнену характеристику економічної діяльності регіону відображає показник валового регіонального продукту (ВРП).

У територіальному розрізі найбільше виробництво валового регіонального продукту, який відображає виробництво товарів і послуг областей і узагальнену характеристику економічної діяльності регіону, за період 2009 – 2011 рр. припадає на Донецьку та Дніпропетровську області, Харківський регіон займає середню позицію, а найменші значення означеного показника (нижче 2 млн грн у фактичних цінах) спостерігаються для Івано-Франківської, Волинської, Житомирської, Закарпатської, Кіровоградської, Тернопільської, Рівненської, Сумської, Херсонської, Хмельницької, Чернівецької та Чернігівської областей. Інші регіони мають виробництво ВРП за обсягами у фактичних цінах більше за 2 млн грн та менше 5 млн грн (рис. 2). У розрізі проведеного аналізу доцільним стає висунення припущення, що різномірність за рівнем виконання доходів місцевих бюджетів і валового регіонального продукту

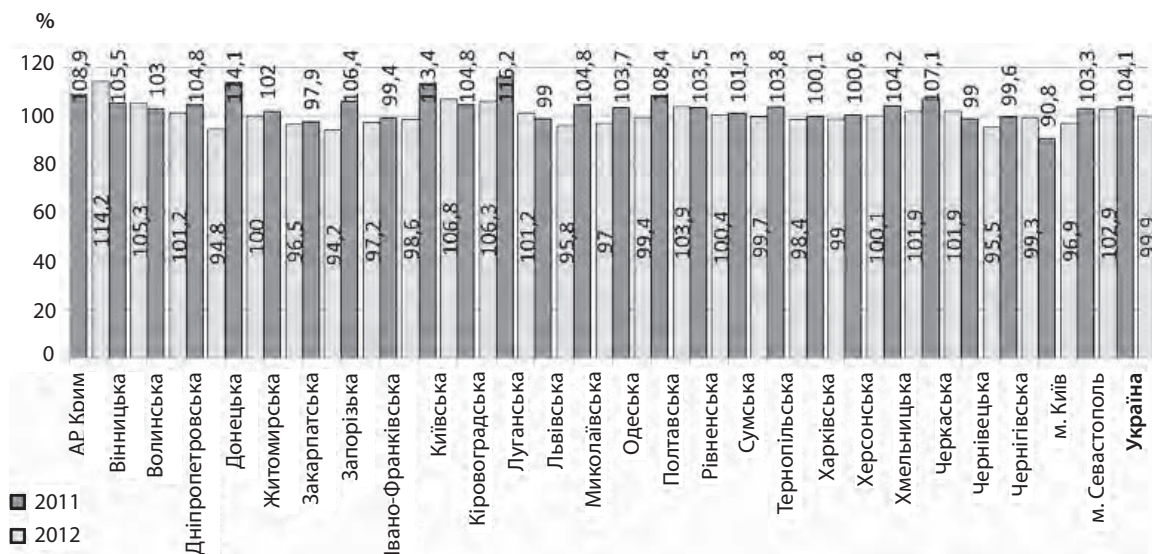

Рис. 1. Рівень досягнення планових показників виконання доходів місцевих бюджетів, що враховуються при визначенні обсягу міжбюджетних трансфертів у 2011 – 2012 рр. (побудовано за даними [4])

ту впливає на диференціацію регіонів й за рівнем їх фінансової безпеки.

Обравши за мету проведення моніторингу фінансової безпеки АТО підвищення ефективності прийняття управлінських рішень, був сформований перелік часткових показників.

заробітної плати (на кінець року), млн грн; безробіття населення (за методологією МОП) у віці 15 – 70 років; темпи зростання (зменшення) фінансових результатів від звичайної діяльності до оподаткування, %.

Третім етапом було формування інформаційної бази на підґрунті звітних даних Держкомстату за останні п'ять років.

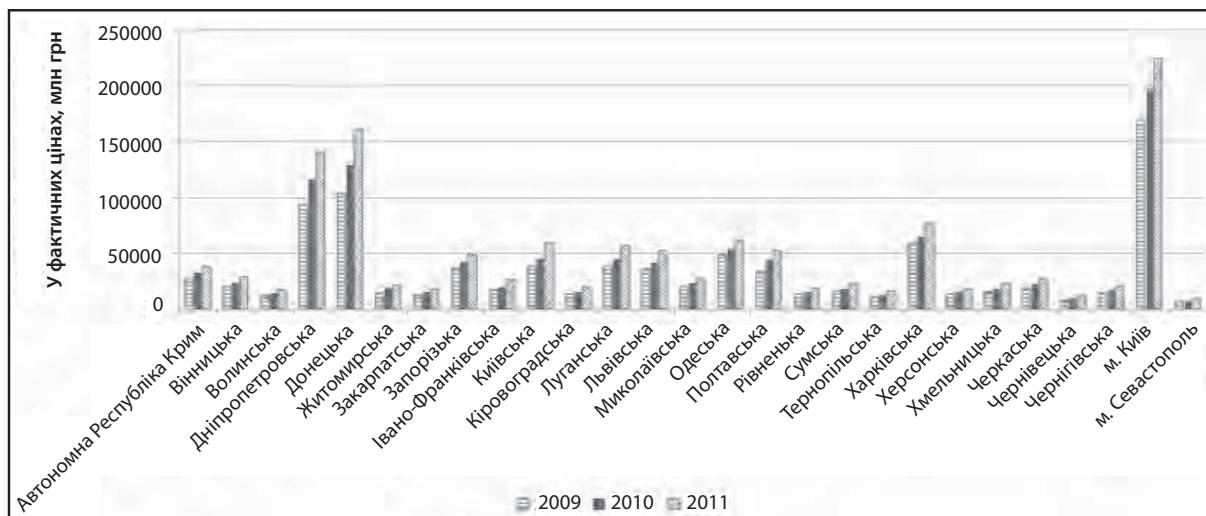

Рис. 2. Валовий регіональний продукт України (побудовано за даними [16])

З метою реалізації другого етапу було проведено детальний аналіз наукових доробків, присвячених означеній проблематиці [2, 3, 5, 6, 7, 8, 9, 12, 14 та ін.] за результатами якого було сформовано такий перелік індикаторів фінансової безпеки регіонів: відношення дефіциту державного бюджету до валового регіонального продукту (ВРП), %; обсяг зовнішнього державного боргу до ВРП, %; обсяг внутрішнього державного боргу до ВРП, %; частка ВРП регіону в загальному обсязі ВВП України, %; середній рівень доходів бюджету на одну особу наявного населення (без урахування міжбюджетних трансфертів), грн / особу; середній рівень видатків бюджету на одну особу наявного населення (без урахування міжбюджетних трансфертів), грн / особу; частка доходів місцевих бюджетів (без урахування міжбюджетних трансфертів) у загальнодержавних, %; обсяг доходів місцевого бюджету (без урахування міжбюджетних трансфертів) до ВРП, %; забезпеченість видатків доходами (без урахування міжбюджетних трансфертів), %; відношення дефіциту, профіциту торговельного балансу до обсягів експорту, %; відношення дефіциту, профіциту торговельного балансу до обсягів імпорту, %; коефіцієнт покриття експортом імпорту; індекси інвестицій в основний капітал, у % до попереднього року; обсяг інвестицій в основний капітал на одну особу, грн/особу; частка інвестицій в основний капітал, що було профінансовано за рахунок коштів державного бюджету, %; обсяг інвестицій в основний капітал до ВРП, %; питома вага збиткових підприємств у загальній кількості підприємств регіону, %; відношення сальдо фінансових результатів підприємств до ВРП, %; рентабельність операційної діяльності підприємств, %; темпи приросту, зниження обсягів промислової продукції по регіонах, у % до попереднього року; обсяг прямих іноземних інвестицій на одну особу, дол. США; темпи зростання, зниження прямих іноземних інвестицій в регіони України, у % до попереднього року; прями іноземні інвестиції в регіон до ВРП, %; індекси споживчих цін (грудень до грудня попереднього року; відсотків); сума заборгованості з виплати

На наступному етапі було побудовано інтегральні таксономічні показники фінансової безпеки регіонів на підставі значень часткових індикаторів (табл. 1).

З метою порівняння регіонів за рівнем фінансової безпеки та надання їх характеристики на шостому етапі моніторингу було проведено їх позиціонування. Позиціонування регіонів за рівнем фінансової безпеки проводилося за шкалою інтервалів для значень інтегрального показника, розроблений на підґрунті використання коефіцієнтів Фібоначчі 0,618 та 0,382, застосовуваних в технічному аналізі [1]. Аналіз інтегральних показників засвідчив, що максимальне і мінімальний значеннями рівня фінансової безпеки регіонів України за кожний з останніх п'яти років склали відповідно 0,97 та 0,06, тобто розмах варіації складає 0,91.

Використовуючи коефіцієнти Фібоначчі, були отримані три інтервали шкали якісного рівня фінансової безпеки з граничними значеннями 0,42; 0,61 та 0,97, відповідно регіони з високим, середнім і низьким рівнем фінансової безпеки.

Враховуючи те, що варіація можливих значень інтегрального таксономічного показника фінансової безпеки регіонів може відбуватися в діапазоні [0; 1], доцільним стає розширення меж інтервалів для низького та високого рівнів. На підставі цього інтервал, в який потрапляють значення інтегрального показника [0; 0,42] прийнято таким, що характеризує низький рівень фінансової безпеки регіону, [0,42; 0,61] – середній, а (0,61; 1] – високий.

Результати розрахунку інтегральних показників фінансової безпеки для регіонів України та групування їх за рівнями представлено в табл. 1. Динаміку розрахованих інтегральних показників та перетин меж інтервалів їх рівнів у точках 0,61 та 0,42 представлено на рис. 3. Таким чином, було досліджено позиціонування регіонів України за значенням інтегрального показника фінансової безпеки у розрізі кожного часового періоду.

У рамках проведення сьомого етапу моніторингу, для вивчення впливу факторів соціально-економічного роз-

Динаміка інтегрального показника фінансової безпеки регіонів

Адміністративно-територіальна одиниця	Інтегральний показник фінансової безпеки						Оцінка за якісною шкалою				
	2007	2008	2009	2010	2011	Середнє значення	2007	2008	2009	2010	2009
АР Крим	0,55	0,97	0,63	0,33	0,86	0,65	С	В	В	Н	В
Вінницька	0,61	0,51	0,65	0,21	0,72	0,59	С	С	В	Н	В
Волинська	0,38	0,21	0,65	0,36	0,39	0,39	Н	Н	В	Н	Н
Дніпропетровська	0,97	0,86	0,69	0,23	0,95	0,77	В	В	В	Н	В
Донецька	0,66	0,48	0,47	0,15	0,55	0,47	В	С	С	Н	С
Житомирська	0,30	0,18	0,28	0,13	0,41	0,26	Н	Н	Н	Н	С
Закарпатська	0,34	0,66	0,42	0,53	0,91	0,56	Н	В	С	С	В
Запорізька	0,23	0,24	0,48	0,30	0,22	0,28	Н	Н	С	Н	Н
Івано-Франківська	0,54	0,22	0,27	0,35	0,36	0,38	С	Н	Н	Н	Н
Київська	0,32	0,25	0,64	0,36	0,36	0,38	Н	Н	В	Н	Н
Кіровоградська	0,22	0,23	0,47	0,30	0,22	0,27	Н	Н	С	Н	Н
Луганська	0,83	0,61	0,26	0,45	0,69	0,61	В	С	Н	С	В
Львівська	0,24	0,24	0,52	0,25	0,37	0,31	Н	Н	С	Н	Н
Миколаївська	0,36	0,35	0,67	0,32	0,28	0,39	Н	Н	В	Н	Н
Одеська	0,30	0,70	0,48	0,42	0,64	0,47	Н	В	С	С	В
Полтавська	0,19	0,09	0,29	0,20	0,18	0,18	Н	Н	Н	Н	Н
Рівненська	0,51	0,64	0,30	0,58	0,23	0,49	С	В	Н	С	Н
Сумська	0,22	0,06	0,18	0,23	0,26	0,19	Н	Н	Н	Н	Н
Тернопільська	0,84	0,69	0,19	0,85	0,83	0,70	В	В	Н	В	В
Харківська	0,37	0,42	0,82	0,42	0,45	0,47	Н	Н	В	С	С
Херсонська	0,72	0,43	0,21	0,45	0,59	0,47	В	Н	Н	С	С
Хмельницька	0,39	0,36	0,73	0,35	0,35	0,42	Н	Н	В	Н	Н
Черкаська	0,26	0,15	0,38	0,39	0,29	0,28	Н	Н	Н	Н	Н
Чернівецька	0,39	0,49	0,88	0,47	0,49	0,52	Н	С	В	С	С
Чернігівська	0,28	0,31	0,66	0,30	0,51	0,41	Н	Н	В	Н	С
м. Київ	0,31	0,34	0,66	0,34	0,32	0,38	Н	Н	В	Н	Н
м. Севастополь	0,80	0,25	0,37	0,56	0,54	0,51	В	Н	Н	С	С

* Примітка: «Н» – низький рівень, «С» – середній рівень, «В» – високий рівень.

витку регіонів на їх фінансову безпеку було проведено їх регресійний аналіз та побудовано регресійно-кореляційні моделі в програмному пакеті Statistica для кожної з груп областей, сформованих за рівнем їх фінансової безпеки.

Для дослідження було обрано 19 основних показників соціально-економічного становища регіонів України за даними Держкомстату у 2011 р. [15], серед яких: продуктивність праці (Var1), частка чисельності наявного населення на 1 січня 2012 р. у загальній кількості населення України, % (Var2), кількість зайнятих економічною діяльністю, тис. осіб (Var3), частка кількості зайнятих економічною діяльністю регіону в загальнодержавному обсязі, % (Var4), наявний дохід населення у розрахунку на одну особу, грн (Var5), витрати населення у розрахунку на одну особу, грн (Var6), середньомісячна заробітна плата, грн (Var7), індекс споживчих цін (грудень до грудня попереднього року), % (Var8), частка ВРП (у фактичних цінах) в загальнодержавному, % (Var9), обсяг реалізованої промислової продукції, (робіт, послуг), млн грн (Var10), частка продукції

сільського господарства регіону в загальнодержавному обсязі, % (Var11), частка прийняття (введення) в експлуатацію загальної площі житла регіону у загальнодержавному обсязі, % (Var12), роздрібний товарооборот підприємств (у фактичних цінах), млрд грн (Var13), обсяг реалізованих послуг, млн грн (Var14), частка експорту товарів і послуг регіону у загальнодержавному обсязі, % (Var15), частка імпорту товарів і послуг регіону у загальнодержавному обсязі, % (Var16), фінансові результати до оподаткування, млрд грн – прибуток (Var17), збиток (Var18), частка інвестицій в основний капітал регіону (у фактичних цінах) у загальнодержавному обсязі, % (Var19).

Величини коефіцієнта детермінації показують, що за першою моделлю у 99,71% варіація фінансової безпеки групи АТО високого рівня пояснюється індексом споживчих цін (Var8), прибутком (Var17) і часткою чисельності наявного населення (Var2), яка має від'ємний вплив відповідно до значень коефіцієнту рівняння (-0,107):

$$Y = 0,011 \text{ Var8} + 0,013 \text{ Var17} - 0,107 \text{ Var2.}$$

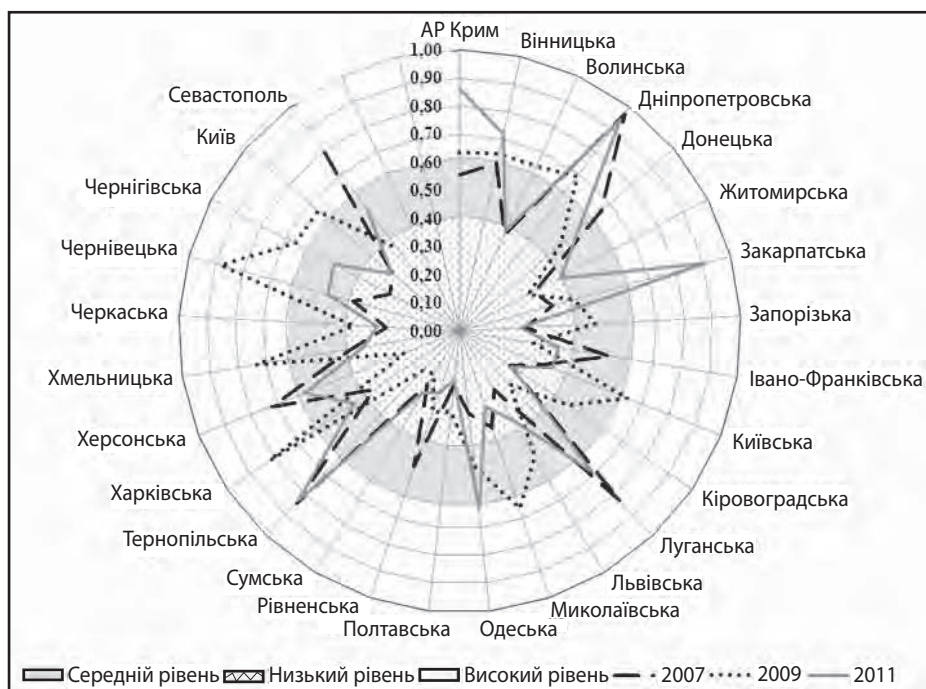

Рис. 3. Позіціонування АТО України за рівнями фінансової безпеки в динаміці у 2007, 2009 та 2011 рр.

Для другої моделі, яка описує групу регіонів із середнім рівнем фінансової безпеки, індекс споживчих цін (Var8) на 98,84 % пояснює залежну змінну:

$$Y = 0,005 \text{ Var8.}$$

Третя регресійна модель лише на 63,82 % пояснює низький рівень фінансової безпеки показниками частки введеної в експлуатацію загальної площі житла регіону у загальнодержавному обсязі (Var12) та частки інвестицій в основний капітал регіону у загальнодержавному обсязі (Var19):

$$Y = -0,27 + 0,025 \text{ Var12} - 0,022 \text{ Var19.}$$

Відповідно до отриманих статистик Фішера (F) для всіх моделей відкидається гіпотеза про відсутність лінійного зв'язку між залежною і незалежними змінними. Усі розраховані показники t -критерію Стьюдента перевищили табличні значення, що свідчить про значимість отриманих коефіцієнтів регресійних рівнянь.

ВИСНОВКИ

На підґрунті запропонованого методичного підходу до організації моніторингу фінансової безпеки регіонів України було визначено, що на високий рівень фінансової безпеки адміністративно-територіальні одиниці впливає індекс споживчих цін, прибуток та чисельність наявного населення. Середній рівень фінансової безпеки формується за рахунок індекса споживчих цін. На низький рівень фінансової безпеки впливають висока частка введеної в експлуатацію загальної площі житла та інвестиції в основний капітал. Подальша розвідка дослідження буде спрямована на прогнозування рівня фінансової безпеки АТО на підґрунті нейромережевого моделювання. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексєнко І. І. Визначення фінансового потенціалу адміністративно-територіальної одиниці [Текст] : автореферат дис. канд. екон. наук : 08.00.08 / І. І. Алексєнко; Харк. нац. екон. ун-т. – Харків, 2013. – 20 с.

2. Барський Ю. М. Показники оцінки фінансової безпеки регіону / Ю. М. Барський [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.confcontact.com/2012_05_25/1_barskij.php

3. Вахович І. М. Фінансова політика сталого розвитку регіону: методологія формування та механізми реалізації : монографія / І. М. Вахович. – Луцьк : Надстир'я, 2007. – 496 с.

4. Виконання доходів місцевих бюджетів, що враховуються при визначенні обсягу міжбюджетних трансфертів станом на 01.01.2013р [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Міністерства фінансів України. – Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua/file/link/360403/file/01%2001%202013.pdf>

5. Журавльова І. В. Методичний підхід до моделювання фінансової безпеки регіонів України / І. В. Журавльова, А. Б. Миколайчук // Бізнес Інформ. – 2012. – № 6. – С. 156 – 159.

6. Західна О. Р. Управління фінансовими ризиками в системі забезпечення фінансової стійкості регіонального розвитку / О. Р. Західна. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/vldfa/2009_17/Zahidna.pdf

7. Карпінський Б. А. Інтегральний індикатор збалансованості фінансової системи України з огляду фінансової безпеки [Електронний ресурс] / Б. А. Карпінський. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/14_APSN_2008 /Economics/ 32223.doc.htm

8. Маргасова В. Г. Передумови формування фінансової безпеки регіону / В. Г. Маргасова, Н. В. Каленко // Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право). – № 1(52). – 2011. – С. 121-127.

9. Медвідь М. М. Фінансова безпека регіону : інтереси, загрози, індикатори, заходи щодо забезпечення фінансової безпеки / М. М. Медвідь // Вісн. ХНУ ім. В. Н. Каразіна (Економічна серія). – 2005. – № 668. – С. 187 – 191.

10. Юрій С. І. Фінанси: підручник / [С. І. Юрій, В. М. Федосов, Л. М. Алексєнко, І. В. Зятковський та ін.]. – К. : Знання, 2008. – 611 с.

11. Подкуйко М. С. Особливості проведення моніторингу фінансової безпеки Росії в умовах глобалізації / М. С. Подкуйко // Фінансові дослідження. – 2008. – № 2. – С. 5 – 12.

12. Полевик Г. М. Фінансова безпека як основа соціально-економічного розвитку регіону [Електронний ресурс]

/ Г. М. Полевик. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_gum/aprer/2009_5_1/14.pdf

13. Поняття фінансової безпеки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://xppx.org/business-machine/163-finansovaya-sistema-ukrainy/2362-ponyatie-finansovoj-bezopasnosti>

14. Медведєва І. Б. Діагностування безпеки промислового підприємства у трирівневій системі фінансових відносин: монографія / І. Б. Медведєва, М. Ю. Погосова. – Х. : Вид. ХНЕУ, 2011. – 263 с.

15. Статистичний збірник «Регіони України» 2012 : [за редакцією О. Г. Осауленка]. – К. : Державна служба статистики України. – 2012. – Ч. 1. – 310 с.

16. Стат. статистичний щорічник за 2012 рік : [за редакцією О. Г. Осауленка]. – К. : Державна служба статистики України. – 2013. – 552 с.

REFERENCES

Aleksieienko, I. I. "Vyznachennia finansovoho potentsialu administratyvno-terytorialnoi odynytisi" [Determination of financial capacity of local government area]. *Avtoref. ... dys. kand. ekon. nauk* : 08.00. 08, 2013.

Barskyi, Yu. M. "Pokaznyky otsinky finansovoi bezpeky rehionu" [Performance evaluation of financial security in the region]. http://www.confcontact.com/2012_05_25/1_barskij.php

Karpynskiy, B. A. "Integralnyi indykator zbalansovanosti finansovoi systemy Ukrainy z ohliadu finansovoi bezpeky" [The integral indicator of balance Ukraine's financial system due to financial security]. http://www.rusnauka.com/14_APSN_2008/Economics/32223.doc.htm

Marhasova, V. H., and Tkalenko, N. V. "Peredumovy formuvannia finansovoi bezpeky rehionu" [Prerequisites formation of financial security in the region]. *Naukovyi visnyk NU DPS Ukrainy. Ekonomika, pravo*, no. 1 (52) (2011): 121-127.

Medvid, M. M. "Finansova bezpeka rehionu : interesy, zahrozy, indykatory, zakhody shchodo zabezpechennia finansovoi bezpeky" [Financial security in the region: interests, threats, indicators, measures to ensure financial security]. *Visnyk KhNU im. V. N. Karazina*, no. 668 (2005): 187-191.

Medvedieva, I. B., and Pohosova, M. Yu. *Diahnostuvannia bezpeky promysloвого pidpriemstva u tryrivnevii systemi finansovykh vidnosyn* [Diagnosis safety of industrial enterprises in the three-tier system of financial relations]. Kharkiv: KhNEU, 2011.

Podkuiko, M. S. "Osobennosti provedeniya monitorynga finansovoi bezopasnosti Rossyy v usloviakh hlobalyzatsyy" [Features of the monitoring of the financial security of Russia in the context of globalization]. *Fynansovie yssledovaniya*, no. 2 (2008): 5-12.

Polevyk, H. M. "Finansova bezpeka yak osnova sotsialno-ekonomichnoho rozvytku rehionu" [Financial security as a basis for social and economic development]. http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_gum/aprer/2009_5_1/14.pdf

"Poniatie finansovoy bezopasnosti" [Concept of financial security]. <http://xppx.org/business-machine/163-finansovaya-sistema-ukrainy/2362-ponyatie-finansovoj-bezopasnosti>

Rehiony Ukrainy [Regions of Ukraine]. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, 2012.

Statystychnyi shchorichnyk za 2012 rik [Statistical Yearbook 2012]. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, 2013.

"Vykonannya dokhodiv mistsevykh biudzhetyv, shcho vrakhovuiutsia pry vyznachenni obsiahu mizhbiudzhetykh transfertiv stanom na 01. 01. 2013 r" [Implementation of local budgets that are relevant to the intergovernmental transfers as of 01. 01. 2013]. Ofitsiynyi sait Ministerstva finansiv Ukrainy. <http://www.minfin.gov.ua/file/link/360403/file/01%2001%202013.pdf>

Vakhovych, I. M. *Finansova polityka staloho rozvytku rehionu: metodolohiia formuvannia ta mekhanizmy realizatsii* [The financial policy of sustainable development : methodology development and implementation mechanisms]. Lutsk: Nadstyr'ia, 2007.

Yurii, S. I., Fedosov, V. M., and Alekseienko, L. M. *Finansy* [Finance]. Kyiv: Znannia, 2008.

Zakhidna, O. R. "Upravlinnia finansovymy ryzykamy v systemi zabezpechennia finansovoi stiikosti rehionalnoho rozvytku" [Financial risk management system in ensuring financial sustainability of regional development]. http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/vldfa/2009_17/Zahidna.pdf

Zhuravlyova, I. V., and Mykolaichuk, A. B. "Metodychnyi pidkhid do modeliuvannia finansovoi bezpeky rehioniv Ukrainy" [Methodological approach to the modeling of financial security over Ukraine]. *Biznes Inform*, no. 6 (2012): 156-159.

ІНВЕСТИЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ СИСТЕМИ НЕДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УКРАЇНИ

© 2014 БІЛОНОГ А. П.

УДК 336.7; 368.914

Білоног А. П. Інвестиційний потенціал системи недержавного пенсійного забезпечення України

Метою публікації є дослідження питання трансформації пенсійних заощаджень в інвестиційний ресурс, обґрунтування практичних підходів і теоретичних засад розвитку системи пенсійного страхування як джерела інвестицій в економіку України. Виокремлено проблеми розвитку та залучення широкого кола населення до недержавного пенсійного забезпечення. Окреслено напрями розв'язання проблем акумулювання вільних фінансових ресурсів і спрямування їх в інвестиційні проекти. Результати теоретичних і емпіричних досліджень свідчать про те, що пенсійна система здатна формувати «довгі гроші», що дає можливість інвестувати капітал на довгий термін, навіть у проекти, які повільно окупаються, що є значною перевагою порівняно з банківським капіталом. Створення ефективного інституту недержавного пенсійного забезпечення має сприяти максимальному залученню в економіку країни накопичень населення з використанням можливостей страхових компаній та НПФ. Доцільно продовжити дослідження механізмів забезпечення державних стимулів і гарантій для залучення населення в активне використання заощаджень у системі пенсійного забезпечення з метою формування значного інвестиційного потенціалу для розвитку національної економіки, що зумовлює необхідність та актуальність досліджень даної проблематики.

Ключові слова: пенсійна система, недержавне пенсійне забезпечення, інвестиції, трансформація.

Рис.: 2. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 10.

Білоног Артем Петрович – аспірант, Університет банківської справи Національного банку України (вул. Андріївська, 1, Київ, 04070, Україна)

E-mail: apb@egb.kiev.ua

УДК 336.7; 368.914

Белоног А. П. Инвестиционный потенциал системы негосударственного пенсионного обеспечения Украины

Целью публикации является изучение вопроса трансформации пенсионных сбережений в инвестиционный ресурс, обоснование практических подходов и теоретических основ развития системы пенсионного страхования как источника инвестиций в экономику Украины. Выделены проблемы развития и привлечения широкого круга населения к негосударственному пенсионному обеспечению. Определены направления решения проблем аккумулирования свободных финансовых ресурсов и направления их в инвестиционные проекты. Результаты теоретических и эмпирических исследований свидетельствуют о том, что пенсионная система способна формировать «длинные деньги», что дает возможность инвестировать капитал на долгий срок, даже в проекты, которые медленно окупаются, что является значительным преимуществом по сравнению с банковским капиталом. Создание эффективного института негосударственного пенсионного обеспечения должно способствовать максимальному привлечению в экономику страны накоплений населения с использованием возможностей страховых компаний и НПФ. Целесообразно продолжить исследования механизмов обеспечения государственных стимулов и гарантий для привлечения населения в активное использование сбережений в системе пенсионного обеспечения с целью формирования значительного инвестиционного потенциала для развития национальной экономики, что обуславливает необходимость и актуальность исследований данной проблематики.

Ключевые слова: пенсионная система, негосударственное пенсионное обеспечение, инвестиции, трансформация.

Рис.: 2. **Табл.:** 1. **Библ.:** 10.

Белоног Артем Петрович – аспірант, Університет банківського дела

Національного банку України (вул. Андреевская, 1, Киев, 04070, Украина)

E-mail: apb@egb.kiev.ua

UDC 336.7; 368.914

Bilong A. P. Investment Potential of the System of Non-state Pension Provision of Ukraine

The goal of the article is the study of the issue of transformation of pension savings into the investment resource and justification of practical approaches and theoretical grounds of development of the system of pension insurance as a source of investments into Ukrainian economy. The article underlines problems of development and attraction of a wide circle of the population to the non-state pension provision. It identifies directions of solution of problems of accumulation of free financial resources and direction of them into investment projects. Results of theoretical and empirical studies testify to the fact that the pension system is capable of forming "long money", which gives a possibility to invest capital for a long term, even in projects with slow payback, which is a significant advantage compared to the bank capital. Creation of an efficient institute of non-state pension provision should facilitate maximal attraction of saving of the population into economy of the country with the use of possibilities of insurance companies and non-state pension funds. It is expedient to continue study of mechanisms of provision of state incentives and guarantees for attraction of the population into active use of savings in the system of pension provision with the goal of formation of a significant investment potential for development of the national economy, which results in the necessity and urgency of study of these problems.

Key words: pension system, non-state pension provision, investments, transformation.

Pic.: 2. **Tabl.:** 1. **Bibl.:** 10.

Bilong Artem P. – Postgraduate Student, University of Banking of the

National Bank of Ukraine (vul. Andriyivska, 1, Kyiv, 04070, Ukraine)

E-mail: apb@egb.kiev.ua

Перед світовою економічною думкою постали найактуальніші проблеми дослідження ролі, місця та змісту пенсійного забезпечення, особливо питання нагромадження та трансформації «пенсійного ресурсу» в інвестиційний капітал. Зазначена проблематика порушує питання вдосконалення методологічних підвалин та практичних рекомендацій щодо ефективного запровадження та функціонування пенсійного страхування. Саме цими питаннями обумовлена актуальність статті, а також її мета –

обґрунтування практичних підходів та теоретичних засад розвитку системи пенсійного страхування як джерела інвестицій в економіку України.

Основними проблемами використання інвестиційного потенціалу системи недержавного пенсійного забезпечення є захист пенсійних заощаджень від знецінення внаслідок інфляції та пошук напрямів інвестування пенсійних ресурсів (шляхів захисту пенсійних заощаджень) з метою розширення кола вкладників, отримання інвести-

ційного прибутку та забезпечення національної економіки необхідними інвестиційними ресурсами.

Дослідженням питань розвитку недержавного пенсійного забезпечення присвячено велику кількість праць вітчизняних науковців, зокрема можна виділити таких як: В. Геєць, В. Гордієнко, Ю. Драбкіна, Б. Зайчук, С. Злупко, В. Колбун, Е. Лібанова, Б. Надточій, Ю. Палкін, М. Папієв, Д. Полозенко, С. Сивак, Г. Терещенко та інших дослідників. Втім, недостатньо висвітленими залишаються питання розвитку механізму трансформації пенсійних заощаджень (як в недержавних пенсійних фондах, так і страхових компаніях) в інвестиційний ресурс для розвитку національної економіки. І в першу чергу визначення шляхів залучення вільних фінансових ресурсів домогосподарств до системи недержавного пенсійного забезпечення.

Проблем розвитку недержавного пенсійного забезпечення у контексті активізації інвестиційної діяльності, формування та ефективного використання інвестиційного потенціалу заощаджень, зокрема домогосподарств потребують пошуку ефективних шляхів розв'язання та науково обґрунтування і є головною метою даної статті.

Дохід домогосподарств, який не використовується на споживання, може бути перетворений на інвестиційний капітал, що необхідний для зростання та розвитку національної економіки. Насамперед заощадження домогосподарств продовжують свій рух у сфері фінансово-кредитних відносин через придбання фінансових активів та/або через механізм страхування (у першу чергу укладання довгострокових договорів страхування життя, пенсійного страхування). Тобто пенсійні заощадження можуть стати засобом мобілізації вільних грошових ресурсів для зростання та розвитку національного виробництва.

Сукупні доходи населення, їхній рівень, структура, засоби одержання і диференціація є показниками економічного і соціального добробуту суспільства. Розподіл їх має яскраво виражене соціально-політичне забарвлення, визнаючи майнову і соціальну диференціацію. Через диференціацію доходів у громадському житті виявляються ті взаємозв'язки, що приховані за розподілом ресурсів. Усі економічні процеси протікають у певному соціальному середовищі, тому розмежування економічної і соціальної сторін системи суспільної взаємодії умовно й абстрактно. Аналіз розподілу результатів виробництва у формі розподілу доходів дозволяє оцінити, чи правильно суспільство вирішує ці питання [1].

Загалом умови та результати трансформації пенсійних заощаджень домогосподарств в інвестиції залежить від багатьох факторів. Інвестиційна діяльність фізичних осіб являє собою процеси, які підпорядковані певній логіці та закономірностям, передусім особливості інвестиційної діяльності фізичних осіб пов'язані із необхідністю відмовитися від сьогоденного споживання з метою отримання інвестиційного доходу в майбутні періоди.

Нагадаємо, що інвестиції – це ті вкладення, які забезпечують приріст капіталу, створюють новий капітал [2, с. 24]. Інвестиції є вкладенням капіталу з метою його збільшення. При цьому приріст капіталу повинен бути достатнім, щоб компенсувати інвестору відмову від використання коштів на споживання в теперішньому періоді [3, с. 7].

Порівняльний аналіз напрямів інвестування вільних фінансових ресурсів (у тому числі й, так зване, відкладання коштів «на старість») є невтішим щодо збільшення числа

вкладників до системи недержавного пенсійного забезпечення (табл. 1).

Дані табл. 1 свідчать про несприятливі умови для домогосподарств щодо спрямування вільних фінансових ресурсів до системи недержавного пенсійного забезпечення, і безперечні переваги депозитних рахунків в установах банків.

Значимо, що кількість учасників недержавних пенсійних фондів станом на 01.01.2013 склала 584 788 осіб, що на 1,7 % менше показника минулого року [4]. Стосовно страхових компаній, Нацфінпослуг звітує, що за 9 місяців 2012 р. на 22,7% збільшилася кількість застрахованих фізичних осіб (1 052 726 застрахованих фізичних осіб у порівнянні з 857 856 застрахованими фізичними особами протягом 9 місяців 2011 року). Станом на 30.09.2012 застраховано 3 843 878 фізичних осіб. Проте, слід зважати на той факт, що переважна кількість договорів зі страхування життя носить обов'язковий (як правило коротко- і середньостроковий) характер, які укладаються під час оформлення кредитів на житло та автомобілі. Тобто можна стверджувати, що стимули до укладання довгострокових договорів страхування життя (у т.ч. пенсійного страхування) відсутні.

Також проблемою є система гарантування повернення заощаджень громадян. Щодо банківської системи, у разі банкрутства установи банку, гарантованим є виплата у розмірі 200 тис. грн. Також гарантовані державою й виплати з недержавних пенсійних фондів. Стосовно ж компаній зі страхування життя, на сьогодні відсутні державні гарантії щодо виплат за договорами пенсійного страхування у разі банкрутства страхової компанії. На розгляді у Верховній Раді знаходиться законопроект «Про Фонд гарантування страхових виплат за договорами страхування життя» [5], підготовлений Нацфінпослуг, згідно з яким максимальний розмір гарантійних виплат або максимальний розмір компенсаційних виплат становить 20 тисяч гривень у розрахунку на одну застраховану особу за одним договором страхування життя (ст. 4, п. 3 вищезазначеного законопроекту). Далі йдеться, що максимальний розмір гарантійної виплати або максимальний розмір компенсаційної виплати може бути збільшено за рішенням адміністративної ради Фонду в разі достатності коштів Фонду для здійснення таких виплат. При цьому максимальний розмір гарантійної виплати або максимальний розмір компенсаційної виплати на одну застраховану особу за одним договором страхування життя повинен бути однаковим за всіма договорами страхування життя. Така норма є дискримінаційною та породжує поле для корупції, якщо рішення про виплати залежатиме від рішення адміністративної ради Фонду. Сподіваємося, що відповідним комітетом Верховної Ради буде внесено зауваження (зокрема збільшено розмір компенсаційних виплат), в іншому випадку подальший розвиток страхування життя в Україні знаходиться під загрозою залишитися у такому ж зародковому стані.

Представники органів державної влади мають усвідомити, що роль інститутів недержавного пенсійного забезпечення (недержавних пенсійних фондів, страхових компаній) у забезпеченні інвестиційного процесу є надзвичайно важливою, зокрема і для реалізації національних інвестиційних проектів. З одного боку, вони виконують функції інституційних інвесторів, а з другого – забезпечують стимулювання інвестиційної активності фізичних осіб власників заощаджень через механізм ринку пенсійних послуг. Тобто розвиток добровільного пенсійного страхування стає катализатором активізації інвестиційної активності економічних суб'єктів [6].

Порівняльний аналіз дохідності інвестиційних вкладень

Напрями інвестування	Дохідність інвестицій у, %	Коментар
Депозити в установах банків Депозит «пенсійний» в установах банків	10 – 25 (гривневі) 6 – 11 (валютні) 16 – 18 (гривневі)	Фонд гарантування вкладів гарантує кожному вкладнику банку відшкодування коштів за його вкладом. Фонд відшкодовує кошти в розмірі вкладу, включаючи відсотки, нараховані на день прийняття рішення Національним банком України про віднесення банку до категорії неплатоспроможних та початку процедури виведення Фондом банку з ринку, але не більше суми граничного розміру відшкодування коштів закладами, встановленого на дату прийняття такого рішення
Казначейські зобов'язання	8 (валютні)	У 2012 р. випущено казначейські зобов'язання України – державні цінні папери номінальною вартістю 500 доларів США і терміном обігу 2 роки. Казначейські зобов'язання на пред'явника продаються населенню через установи Державного ощадного банку України та можуть бути викуплені ним
Золото та інші дорогоцінні метали, каміння	3 – 10	Має не високу дохідність, втім забезпечує надійність та низькі ризики за вкладеннями
Інвестиційних дохід НПФ	н/д	Пенсійними контрактами з НПФ не передбачається гарантована прибутковість – це робити заборонено законом. Однак людина може мало не щодня відслідковувати зміни за своїм недержавним пенсійним рахунком, що є дуже позитивним моментом. Мінімум один раз на місяць НПФ зобов'язаний показати прибуток або збиток за керуванням активом
Інвестиційних дохід СК	4 – 20*	Інвестиційний дохід, який в рекламних цілях пропонують страхові компанії, реальні суми до виплат за договорами страхування життя з урахуванням індексу інфляції подекуди менші за внески. Гарантований інвестиційний дохід, ставка якого не може перевищувати 4% річних згідно Закону України «Про страхування», застосовується для визначення страхових тарифів, і тому одразу враховується при зазначенні страхових сум у договорі. Це означає, що вказані в полісі страхові суми вже включають гарантовані 4%

*20% інвестиційного доходу, як правило, пропонують у рекламних цілях. Соціологічні дослідження свідчать, що більше 4 % інвестиційного доходу не виплачувалося.

Подальший розвиток пенсійних продуктів, державні гарантії та підвищення ефективності функціонування інститутів системи недержавного пенсійного забезпечення можуть справити значний вплив на активізацію інвестиційної діяльності та залучення вільних фінансових ресурсів на розвиток реального сектора економіки (рис. 1).

Слід наголосити, що впровадження відповідних державних стимулів щодо сприяння інвестиційної діяльності є необхідною частиною умов поживлення інвестиційної активності. Також зрозуміло, що без цілеспрямованих дій з боку державної влади щодо активізації залучення вільних фінансових ресурсів до системи недержавного пенсійного забезпечення, що сприятимуть поживленню інвестиційної діяльності неможливо сподіватися на серйозні капітальні вкладення і результати у розвитку національної економіки.

У свою чергу необхідним є створення ефективної інституційної структури та організаційного механізму управління реформами у сфері пенсійного забезпечення, які будуть придатними до реалізації комплексної пенсійної реформи [7].

Основний стимул на зміцнення позицій населення в інвестиційному процесі надає у першу чергу прагнення зберегти в цих умовах накопичення від знецінення та бажання примножити у майбутньому.

Залучення інвестицій на розвиток національної економіки через механізм пенсійного страхування має крім економічного також і велике соціальне значення. Тому подальший розвиток добровільного пенсійного страхування

сприятиме вирішенню проблем у соціальній сфері. Тобто за допомогою інституту страхування можна не тільки акумулювати інвестиційні ресурси, але й одночасно підвищити рівень соціальної захищеності громадян.

Зарубіжний досвід доводить, що страхування є однією з найбільш економічно вигідних галузей економіки [8]. У всьому світі страхування широко використовується для залучення приватних коштів у реальний сектор економіки. При цьому, з точки зору довгострокових інвестицій, страхування має ряд переваг у порівнянні з іншими інститутами:

По-перше, наявність так званих «довгих грошей». Існування довгострокового страхування дає можливість інвестувати гроші на довгий термін, навіть в проекти що повільно окупаються, що є значною перевагою порівняно з банківським капіталом, адже сьогодні показує що банки в середньому залучають кошти на депозит терміном до 3-х років та не мають можливість інвестувати в довгострокові проекти.

По-друге, у страхових компаній більше не тільки можливостей, але і стимулів вкладати в реальний сектор економіки. Зокрема, стосовно вітчизняних умов виникає ще ряд моментів, що говорять на користь страхових компаній: 1) страхування залишилася однією із небагатьох сфер, що здатне залучити кошти населення; 2) під час останньої фінансово-економічної кризи найменший шкоди понесли страхові компанії, щонайменше, вони не зупинили свою діяльність і не відмовляються від своїх зобов'язань; 3) страхування також залишається однією з небагатьох сфер, яка здатна не тільки залучити, але й акумулювати кошти для подальшого їх спрямування в реальний сектор економіки.

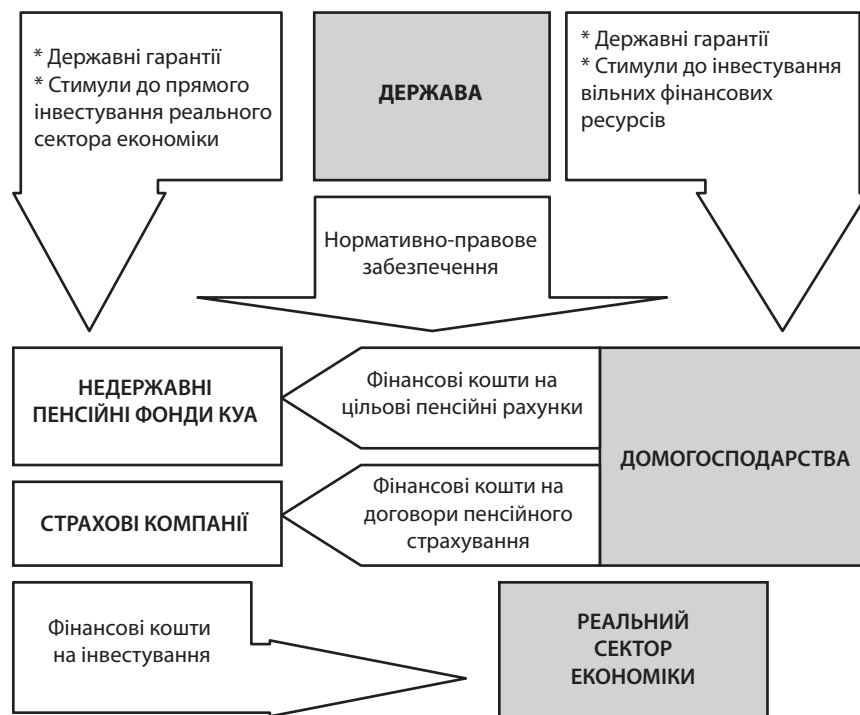

Рис. 1. Активізація інвестиційної діяльності через механізм недержавного пенсійного забезпечення

Слід наголосити, що одним із найважливіших стимулів стосовно спрямування заощаджень населення в систему добровільного пенсійного забезпечення є пільгове оподаткування доходів та пенсійних виплат.

Відповідно до Податкового кодексу України оподаткування пенсійних виплат у системі недержавного пенсійного забезпечення здійснюється за зменшеною ставкою та пільгами для окремих категорій громадян [9]. Втім для залучення широкого кола населення до системи недержавного пенсійного забезпечення доцільно звільнити пенсійні виплати від оподаткування.

Також необхідно запровадження системи пільгового оподаткування для громадян, які добровільно укладають договори стосовно додаткового пенсійного забезпечення [10]. Зокрема, щомісячні внески до системи недержавного пенсійного забезпечення (НПФ, страхові компанії) мають бути виключені з бази оподаткування податком з доходів фізичних осіб.

Загалом залучення заощаджень населення в інвестиційний процес передбачає наявність сукупності інструментів, форм і методів, що забезпечують капіталізацію частини доходів домашніх господарств, що сприяють їх збереженню і зростанню, тобто особливого механізму трансформації заощаджень населення в інвестиції.

Сучасний механізм трансформації заощаджень населення в інвестиції являє собою складну систему взаємопов'язаних елементів. Основні характеристики:

- ✦ багатосуб'єктність: населення, яке здійснює заощадження і що є постачальником грошового капіталу, господарюючі суб'єкти, що пред'являють на нього попит, різноманітні кредитно-фінансові інститути, що забезпечують взаємодію між різними групами суб'єктів. Особлива роль належить державі як регулятору даного процесу;
- ✦ взаємозв'язок різних видів інвестицій: реальних, які розширюють масштаби виробництва, забезпе-

чують зростання національного доходу і соціально-економічний розвиток країни; фінансових, за допомогою яких відбувається перелив капіталу, забезпечується «ліквідність» інвестицій, що дозволяє швидко перетворити фінансові активи в гроші; прямих, що надають можливість самостійно вибрати об'єкт інвестицій і реально брати участь в управлінні компанією; непрямих, що знижують ризики інвестування за рахунок диверсифікації вкладень і професійного управління;

- ✦ різноманіття інструментів, за допомогою яких заощадження населення втягуються в економічний оборот в якості інвестиційних ресурсів;
- ✦ існування різних форм інвестування: індивідуального і колективного, безпосереднього та опосередкованого;
- ✦ наявність різних моделей, що забезпечують реалізацію мотивів і досягнення конкретних економічних і соціальних цілей.

Стимулювання інвестиційної діяльності фізичних осіб на ринку пенсійних послуг з боку держави полягає також у застосування широкого кола методів та інструментів державного регулювання: податкового та фінансового стимулювання; інфраструктурного та інформаційного забезпечення (рис. 2).

ВИСНОВКИ

Створення ефективного інституту недержавного пенсійного забезпечення має сприяти максимальному залученню в економіку країни накопичень населення з використанням можливостей страхових компаній та НПФ. Для вирішення завдання використання заощаджень населення необхідно активно розвивати фінансові інститути, які залучені до системи недержавного пенсійного забезпечення.

Активний вихід на ринок домашніх господарств з позицією пенсійних продуктів передбачає розвиток нових

Рис. 2. Державне стимулювання інвестиційної діяльності фізичних осіб на ринку пенсійних послуг України

технологій і форм організації роботи, зокрема від компаній зі страхування життя. Світовий досвід свідчить, що саме висока частка дрібних інвесторів забезпечує надійність і ліквідність інвестиційного ринку, а також додаткові можливості для держави регулювати грошову масу. Це особливо актуально в економіках, що розвиваються, коли інфляційна складова гальмує хід ринкових перетворень.

Створенню більш сприятливих умов для залучення населення в активне продуктивне використання заощаджень має забезпечувати держава через відповідні стимули та гарантії. Це могло б вирішити багато завдань щодо розвитку інтересу населення до інвестиційного розміщення особистих заощаджень.

Поряд з цим слід реалізувати такі принципи залучення заощаджень населення в інвестиції:

- ✦ необхідно обґрунтувати державні пріоритети розвитку економіки, які дозволять регулювати залучення коштів населення в господарський оборот у відповідності з конкретними цілями соціально-економічної політики країни;
- ✦ необхідна система гарантії для громадян (домогосподарств), які беруть участь у розміщенні своїх заощаджень у фінансових інститутах, що інвестують в реальний сектор економіки;

- ✦ впорядкування в інтересах країни в цілому прав, функцій і відповідальності у процесі вибору способів та умов залучення та використання заощаджень населення.

Немаловажним для залучення у економіку заощаджень домашніх господарств в організованій формі є зростання довіри населення до інститутів недержавного пенсійного забезпечення, розширення кола використовуваних ним інструментів і тим самим більш активне залучення заощаджень населення в інвестиційний процес. Наслідком цього має стати підвищення інвестиційної культури населення, поступове позбавлення від прив'язки заощаджень до валюти, широко використовуваного населенням для підтримки збереження своїх заощаджень. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Доходи населення, їхні види і джерела формування. Номінальний і реальний доход [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.grinchuk.lviv.ua/book/42/1904.html>
2. Крупка М. І. Фінансово-кредитний механізм інноваційного розвитку економіки України / М. І. Крупка. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2001. – 453 с.
3. Данілов О. Д. Інвестування : навчальний посібник / О. Д. Данілов, Г. М. Іванина, О. Г. Чумаченко. – К. : Видавничий дім «Комп'ютерпрес», 2001. – 233 с.

4. Підсумки розвитку недержавного пенсійного забезпечення за 2012 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dfp.gov.ua/732.html>

5. Проект Закону про Фонд гарантування страхових виплат за договорами страхування життя [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=2327&skl=8

6. **Філіпчук П. В.** Системи пенсійного забезпечення: огляд світового досвіду [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/e-journals/DUTP/2009_2/doc_pdf/Filipchuk.pdf

7. Інвестиційна діяльність страхових компаній України: стратегія та пріоритети [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://forinsurer.com/public/07/01/24/2839>

8. **Терещенко Г. М.** Особливості інвестиційної діяльності недержавних пенсійних фондів: зарубіжний досвід і вітчизняна практика [Текст] / Г. Терещенко, Ю. Смоляр // Фінанси України. – 2008. – № 3. – С. 43 – 51.

9. Податковий кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/print1373554688442599>

10. **Смовженко Т. С.** 85 кроків реформування економіки України (Реформи третього покоління) / Т. С. Смовженко, І. С. Кравченко, Г. А. Багратян // Університет банківської справи Національного банку України «Економічні науки». – Серія «Облік і фінанси». – Випуск 7 (25). – Ч. 5. – 2010. – С. 5.

REFERENCES

“Dokhody naseleennia, ikhni vydy i dzherela formuvannia. Nominalnyi i realnyi dokhid” [Household income, their types and sources of formation. Nominal and real income]. <http://www.grinchuk.lviv.ua/book/42/1904.html>

Danilov, O. D., Ivanyina, H. M., and Chumachenko, O. H. *Investuvannia* [Investing]. Kyiv: Komp'uterpres, 2001.

Filipchuk, P. V. “Systemy pensiinoho zabezpechennia: ohliad svitovoho dosvidu” [Pension system: a review of international experience]. http://www.nbu.gov.ua/e-journals/DUTP/2009_2/doc_pdf/Filipchuk.pdf

“Investytsiina diialnist strakhovykh kompanii Ukrainy: stratehiia ta priorytety” [The investment activities of insurance companies in Ukraine: strategy and priorities]. <http://forinsurer.com/public/07/01/24/2839>

Krupka, M. I. *Finansovo-kredytnyi mekhanizm innovatsiinoho rozvytku ekonomiky Ukrainy* [The financial and credit mechanism innovation development of economy of Ukraine]. Lviv: LNU imeni Ivana Franka, 2001.

[Legal Act of Ukraine]. <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/print1373554688442599>

“Pidsumky rozvytku nederzhavnoho pensiinoho zabezpechennia za 2012 rik” [Results of private pensions in 2012]. <http://www.dfp.gov.ua/732.html>

“Projekt Zakonu pro Fond harantuvannia strakhovykh vyplat za dohovoramy strakhuvannia zhyttia” [Draft Law on Guarantee Fund claims paid under life insurance contracts]. http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=2327&skl=8

Smovzhenko, T. S., Kravchenko, I. S., and Bahratian, H. A. “85 krokiv reformuvannia ekonomiky Ukrainy (Reformy tretyoho pokolinnia)” [85 Steps to reform Ukraine's economy (third generation reforms)]. *UBS NBU. Ekonomichni nauky*, vol. 5, no. 7 (25): 5-.

Tereshchenko, H., and Smoliar, Yu. “Osoblyvosti investytsiinoi diialnosti nederzhavnykh pensiinykh fondiv: zarubizhnyi dosvid i vitchyzniana praktyka” [Features investment activities of pension funds: international experience and local practices]. *Finansy Ukrainy*, no. 3 (2008): 43-51.

ЩОДО МОДЕЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОВЕДІНКИ ДОМОГОСПОДАРСТВ ЯК ВІДКРИТОЇ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ

© 2014 ІВАНОВ Р. В.

УДК 330.42

Іванов Р. В. Щодо моделювання економічної поведінки домогосподарств як відкритої соціально-економічної системи

У статті проаналізовано сучасний стан дослідження економічної поведінки домогосподарств у світі та в Україні. Обґрунтовано використання засобів і методів математичного моделювання для дослідження економічної поведінки цих економічних агентів, здатних до саморозвитку та самоорганізації в процесі ендогенної або екзогенної взаємодії. Як математичний апарат запропоновано використовувати якісну теорію звичайних диференціальних рівнянь як найбільш зручний та ефективний інструментарій дослідження поведінкової динаміки не лише на етапі побудови моделі, але й на стадії проведення обчислювальних експериментів. Представлена стаття започатковує цикл авторських робіт з питань математичного моделювання економічної поведінки домогосподарств не тільки як окремих економічних агентів, але й як усталених або ситуативних конгломератів. Серед напрямків подальших досліджень вбачається пошук можливостей побудови фундаментальних розв'язків диференціальних рівнянь у частинних похідних, що описують певні аспекти економічної поведінки домогосподарств.

Ключові слова: домогосподарство, економічна поведінка, самоорганізація, відкрита соціально-економічна система.

Рис.: 1. **Формул:** 3. **Бібл.:** 22.

Іванов Роман Вячеславович – кандидат фізико-математичних наук, доцент, доцент, кафедра економічної кібернетики, Дніпропетровський національний університет ім. О. Гончара (вул. Наукова, 13, Дніпропетровськ, 49050, Україна)

E-mail: roman_ivanov07@mail.ru

УДК 330.42

UDC 330.42

Іванов Р. В. О моделировании экономического поведения домохозяйств как открытой социально-экономической системы

В статье анализируется современное состояние исследований экономического поведения домохозяйств в мире и в Украине. Обосновано использование средств и методов математического моделирования для изучения экономического поведения этих экономических агентов, способных к саморазвитию и самоорганизации в процессе эндогенного или экзогенного взаимодействия. В качестве математического аппарата предложено использовать качественную теорию обыкновенных дифференциальных уравнений как наиболее удобный и эффективный инструментальный исследования поведенческой динамики не только на этапе построения модели, но и на стадии проведения вычислительных экспериментов. Представленная статья начинает цикл авторских работ по вопросам математического моделирования экономического поведения домохозяйств не только как отдельных экономических агентов, но и как устойчивых или ситуативных конгломератов. Одним из направлений дальнейших исследований является поиск возможностей построения фундаментальных решений дифференциальных уравнений в частных производных, которые описывают те или иные аспекты экономического поведения домохозяйств.

Ключевые слова: домохозяйство, экономическое поведение, самоорганизация, открытая социально-экономическая система.

Рис.: 1. **Формул:** 3. **Библ.:** 22.

Іванов Роман Вячеславович – кандидат фізико-математических наук, доцент, доцент, кафедра економічної кібернетики, Дніпропетровський національний університет ім. О. Гончара (вул. Научна, 13, Дніпропетровськ, 49050, Україна)

E-mail: roman_ivanov07@mail.ru

Ivanov R. V. On Modelling Economic Behaviour of Households as an Open Socio-economic System

The article analyses the modern state of studies of economic behaviour of households in the world and Ukraine. It justifies the use of means and methods of mathematic modelling for the study of economic behaviour of these economic agents, capable of self-development and self-organisation in the process of endogenous or exogenous interaction. The article offers to use such a mathematical mechanism as the theory of ordinary differential equations as the most convenient and efficient instrument of study of behavioural dynamics not only at the stage of model construction, but also at the stage of conducting computational experiments. The article starts a cycle of the author's works on issues of mathematical modelling economic behaviour of households not only as separate economic agents, but also as stable or situational conglomerations. One of the directions of further studies is the search for possibilities of building up fundamental solutions of differential equations in partial derivatives, which describe different aspects of economic behaviour of households.

Key words: household, economic behaviour, self-organisation, open socio-economic system.

Pic.: 1. **Formulae:** 3. **Bibl.:** 22.

Ivanov Roman V. – Candidate of Sciences (Physics and Mathematics), Associate Professor, Associate Professor, Department of Economic Cybernetics, Dnipropetrovsk National University named after O. Gonchar (vul. Naukova, 13, Dnipropetrovsk, 49050, Ukraine)

E-mail: roman_ivanov07@mail.ru

На сучасному етапі свого розвитку людство зі всією очевидністю відчуває глибинні кризові процеси і явища у всіх сферах своєї діяльності, зокрема, екологічній, соціальній, духовній, політичній та економічній. При цьому загострення загальнолюдських глобальних проблем викликає зростання обізнаності необхідності координації дій по їх вирішенню, визначення оптимальних варіантів розвитку, що базуються на врахуванні інтересів особистості, суспільства, держави високої ефективності праці та якості життя.

Беззаперечним є й той факт, що ефективно запровадження заходів щодо покращення економічного стану дер-

жави неможливо без дослідження відносин між суб'єктами господарювання, їх економічної поведінки, дослідження якої значно активізувалися протягом останніх років.

Увагу дослідників зосереджено на економічній поведінці домогосподарств, фірм, державних органів на різних ринках, які є місцем реалізації видів, мотивів, особливостей економічної поведінки [1]. Особливої гостроти та актуальності це питання набуває в умовах перманентних ринкових трансформацій економіки України [2].

Спіраючись на досвід розвинених країн та емпіричний аналіз економічних процесів в Україні, більшість фахівців погоджуються з тим, що важливу роль у забезпечен-

ні економічного зростання відіграють саме домогосподарства як один з основних макроекономічних агентів, який одночасно приймає участь у виробництві суспільного продукту, його споживанні та відтворенні робочої сили.

Як відомо, під домогосподарством розуміють окрему людину або групу людей, що забезпечують себе усім необхідним для життя. У випадку групи – це люди, які ведуть спільне господарство, тобто пов'язані спільним побутом, взаємодопомогою та спільним витрачанням ресурсів, необхідних для життя [3].

У такому контексті можна сказати, що домогосподарство є малою соціальною групою (рис. 1).

Рис. 1. Операція включення між домогосподарством і малою соціальною групою

Водночас, обернене включення не виконується, якщо учасники малої соціальної групи не пов'язані спільним господарством.

Стосовно домогосподарств можна говорити про їх виробничу, споживчу, фінансову, кредитно-боргову, ощадну, інвестиційну поведінку, поведінку на ринку праці та ін. Саме вони стають головним джерелом інвестування та стимулювання розвитку реального сектора економіки [4].

Домашнє господарство та його дохід безпосередньо беруть участь у всіх трансформаційних процесах, що відбуваються в соціально-економічній системі суспільства, впливають на динаміку й тенденції розвитку економіки [5].

При цьому вивчення чинників, що впливають на економічну поведінку домогосподарств і формують її характер, дозволяє виявити і простежити такі мотиви економічної поведінки, які інколи важко пояснити лише за допомогою традиційного економіксу [1].

Саме це зумовлює значимість й актуальність дослідження економічної поведінки вітчизняних домогосподарств і пошук напрямів її оптимізації згідно із загальною метою сталого якісного розвитку національної економіки, зростання добробуту населення та задоволення його потреб.

Питання про місце й роль домогосподарства в економіці завжди привертало увагу дослідників, а перші звернення до суті домашнього господарства можна знайти в працях Ксенофонта та Аристотеля.

Значний внесок в формування та розуміння економічної теорії і практики домогосподарств зробили вчені: Дж. Бьюкенен, Г. Беккер, К. Бюхер, А. Вальрас, М. Вебер, М. Зібер, Дж. М. Кейнс, Т. Мальтус, А. Маршал, Ф. Модільяні, Д. Норт, А. Ослунд, П. Самуельсон, Дж. Сакс, А. Сміт, Дж. Ходжсон, І. Фішер, М. Фрідмен та інші дослідники світового рівня.

Питання щодо економічної поведінки домогосподарств в останні роки знаходяться в центрі уваги й багатьох вітчизняних економістів.

Так, поведінка домогосподарств на споживчому ринку досліджується в роботах В. Мандибури, Е. Лібанової, О. Кузика; різні аспекти фінансової поведінки домогосподарств висвітлюються в роботах О. Ватаманюка, Т. Кізіми, М. Литвак, І. Ломачинської, А. Миргородської, С. Панчишина, Д. Тюпи, О. Шаманської та ін.; економічну поведінку особистих селянських господарств як похідну від економічної поведінки сільських домогосподарств аналізує в своїй ро-

боті Л. В. Демедюк; соціальним аспектам функціонування вітчизняного домогосподарства як суб'єкта ринкової економічної системи присвячується робота Ю. Ю. Станкевич та ін. Але результати більшості зі згаданих робіт базуються на статистичному аналізі даних і соціометричних дослідженнях і не містять строго формалізованого зв'язку між вихідними даними та висновками, і лише в окремих роботах для опису закономірностей, що виявляються при дослідженні економічної поведінки, зокрема малих соціальних груп, використовуються інструменти теорії ймовірностей, теорії ігор та теорії нечітких множин [6].

Метою представленої роботи є обґрунтований вибір апарату дослідження економічної поведінки домогосподарства (домогосподарств) як відкритої соціально-економічної системи (СЕС).

Загальновідомим і, на нашу думку, цілком достовірним є твердження про те, що одним із головних інструментів дослідження властивостей об'єктів, систем і процесів, зокрема економічних, можна вважати процедуру моделювання структури, поведінки, ендогенної або екзогенної взаємодії зазначених одиниць під впливом факторів різної природи.

Традиційно економічна теорія розглядає економічну поведінку під кутом раціональності, яка інколи трансформується в оптимальність. При цьому базовими методами дослідження кооперативних явищ у СЕС зазвичай стають методи дослідження операцій.

Однією з типових задач вибору оптимальної економічної поведінки домогосподарств є задача прийняття рішення в умовах різновекторних інтересів контрагентів, тобто, в умовах конфлікту. Класичним прикладом задач цього типу можна вважати задачу про поділ спадщини або боргу, постановка якої разом з нормативними рекомендаціями розв'язку зустрічається в таких шедеврах світової культури та історії, як Біблія і Талмуд.

Ідеї математичної теорії конфлікту інтересів, започатковані в роботах А. Курно і Ж. Бертрана, були розвинені Е. Ласкером, Е. Цермело, Е. Борелем та узагальнені в роботі 1944 р. Дж. Неймана і О. Моргенштерна «Теорія ігор та економічна поведінка» [7], яка стала хрестоматійною для економістів кількох поколінь. Автор представленої роботи не ставив собі за мету перелічувати усі вагомні надбання та перспективні напрямки досліджень економіки апаратом теорії ігор. Достатньо сказати, що в останні десятиріччя близька двадцяти вчених, серед яких Р. Ауманн, Д. Неш, Л. Шеплі, Дж. Стігліц, Л. Гурвіц та ін., стали Нобелівськими лауреатами з економіки за досягнення в області теорії ігор та економічної теорії.

Однак саме цей представницький перелік свідчить про те, що методи теорії ігор панують в царині масштабних задач, таких як: політика, економіка монополій, міжнародні ринкові відносини, стратегія військових дій тощо. А взаємовідносини на рівні індивідів (у представленій роботі будемо вважати індивідом домогосподарство) найчастіше присутні в теорії ігор на рівні прикладів та модельних задач.

Характерним прикладом такого застосування можна вважати роботу [8] ще одного Нобелівського лауреата, а вірніше лауреатки Е. Остром, в якій за допомогою дерева ігор ілюструються різні форми використання спільних природних ресурсів.

Водночас, емпірика свідчить про те, що принцип оптимальності, який широко використовується в бага-

тьох економіко-математичних задачах, методах і теоріях, втрачає свою ефективність, коли мова йде про автоколивальні динамічні зміни економічних показників, встановлення загального характеру існування економічних систем і з'ясування принципів відмінностей між таким системами, виникнення стрибків, катастроф тощо. Головний недолік оптимізаційної теорії в цьому випадку полягає в неможливості відобразити все розмаїття об'єкту у вигляді формальної моделі [9].

Економічні та соціологічні поведінкові теорії визнають індивіда раціональним, але якщо економісти під раціональністю економічної поведінки розуміють її ефективність (найчастіше в грошовому вимірі), то соціологи вивчають складну систему факторів та взаємовідносин, що породжує різні типи раціональності [10]. Саме взаємовідносини, як внутрішні, так і зовнішні, стають, інколи й одночасно, причиною та засобом зміни стану індивіду як результату його поведінкових актів.

Тому ще однією задачею практичного застосування економіко-математичних методів і моделей при відображенні економічних процесів, що наявні в діяльності об'єктів, є адаптивні властивості цих моделей, тобто, можливості пристосування до змін як у зовнішньому, так і внутрішньому середовищі функціонування.

Домінантою розвитку методів математичного моделювання в останні десятиліття можна вважати зростання міждисциплінарних і проблемно-орієнтованих форм досліджень, об'єктами яких найчастіше стають системи, що характеризуються відкритістю та саморозвитком [11]. У контексті такого пізнання важливе місце займає синергетичний підхід як міждисциплінарний напрямок дослідження, що має за стратегічну мету визначення загальних принципів, що лежать в основі процесів самоорганізації, зокрема у відкритих соціально-економічних системах, до яких і слід відносити домогосподарства. Постає необхідність розглядати в управлінні складову самоорганізації як спонтанної, так і свідомої, спрямованої на зміну економічними агентами самих себе [12].

Серед наукових праць, що вважаються фундаментальними в галузі дослідження самоорганізації в різних складних системах, зокрема, в економіці, вирізняються різні підходи до вивчення цього феномену.

Детальний аналіз поведінкових моделей відкритих СЕС проведений Раєвневою О. В. [13], яка виділяє такі основні групи: динамічні моделі, в яких використовуються біологічні аналогії; дифузійні феноменологічні моделі; модель системної динаміки (концепція Форестера); моделі самоорганізації в СЕС, що розвиваються тощо.

Так, у роботі Г. Хакена [14], який й увів в сучасну науку термін «синергетика», досліджується здатність складних систем при певних умовах якісно змінювати свою макроскопічну поведінку, тобто, здійснювати нерівноважні фазові переходи.

У дослідженнях І. Пригожина [15] пропонуються так звані термодинамічні моделі нерівноважних процесів (теорія дисипативних структур) і наголошується, що найчастіше траєкторія динамічної системи є нестійкою.

С. П. Курдюмову належать результати щодо використання синергетичного підходу в таких сферах, як стратегічне планування, моделювання освітніх процесів та аналіз історичних процесів.

Б. Панасюк у роботі [16], досліджуючи біологічний устрій бджолиної сім'ї, як взірць спеціалізації та коопера-

ції, обґрунтовує можливість проєкції природних закономірностей на суспільну діяльність.

У своїх роботах В. Н. Тарасевич визначає експансію в економічну науку методів і досягнень природничо-гуманітарних і суспільних наук (біології, термодинаміки, соціальної психології тощо). Так, Т. В. Огороднікова висуває гіпотезу, що колективна поведінка суб'єктів економіки має характер стійкої нелінійної хвилі, що зберігає форму локалізованого утворення. А характерною рисою такої колективної поведінки є стійка схильність агентів до певної діяльності і неперервне відтворення функціональних якостей даного колективного формування. Висунута гіпотеза дозволила як базовий інструмент формалізації застосувати відоме рівняння Кортвега де Фриза, що належить до класу нелінійних еволюційних рівнянь, які за формою є диференціальними рівняннями в частинних похідних.

Математичний апарат у межах теорії диференціальних рівнянь у частинних похідних застосовано в роботі [17], в якій досліджується задача вибору стратегій економічної поведінки індивідів на ринку праці. Показано, що формальна модель є рівнянням параболічного типу, а саме – рівнянням дифузії.

У роботі [18] було побудовано гетерогенну модель міграції населення, динаміки густини населення та земельної ренти в межах міста, яка шляхом перетворень та лінеаризації була зведена до диференціального рівняння в частинних похідних гіперболічного типу.

Головною відмінністю якісних методів в математиці є те, що вони націлені не на отримання чисельного результату, а на виявлення характерних рис усього явища в цілому, на прогнозування розвитку явища або процесу. При цьому, інколи достатньо лише встановлення областей стійкості та їх інтерпретації [9].

Питання можливості побудови змістовної якісної теорії систем диференціальних рівнянь в частинних похідних, яка б дала можливість представляти властивості розв'язків не розв'язуючи самі рівняння, до сих пір залишається проблемним і до кінця не вивченим, про що наголошує в роботі [19] Г. Г. Малінецький. Там же встановлюється ізоморфний зв'язок між поняттям «динамічна система» та «автономна система звичайних диференціальних рівнянь».

Не суперечить такій класифікації підхід, запропонований В. П. Міловановим [9], який застосовує в якості феноменологічного апарату аналізу СЕС моделі кінетики узагальнених біофізико-хімічних реакцій. Саме такий підхід дозволив авторові побудувати моделі конкуренції, ціноутворення, дефіциту, виникнення лідерства в групі та багато інших.

Основним математичним апаратом у цьому випадку є якісна теорія диференціальних рівнянь, а модель формалізується системою автономних диференціальних рівнянь у вигляді:

$$\dot{x}_i = F_i(x_1, x_2, \dots, x_n), \quad (i = \overline{1; n}), \quad (1)$$

де x_i – деяка кількісна характеристика соціально-економічного агенту, що приймає участь в процесі.

Вдалими прикладами застосування моделей економічної поведінки у формі (1) та їх якісного аналізу можна вважати роботи [20 – 22], в яких досліджується ринок праці, зокрема, у роботі [22] враховуються особисті зв'язки робітників і внутрішня конкуренція, що дозволяє класифікувати її як модель економічної поведінки малої соціальної групи.

Говорячи про поведінку індивіда або малої соціальної групи як економічного агента, не можна обмежуватись лише економічними факторами. Підхід до побудови можливої повнофакторної моделі полягає в збалансованому врахуванні як економічних, так і соціально-психологічних факторів, серед яких виділяють: індивідуальні психологічні; внутрішньогрупові, породжені відношеннями в середині малої соціальної групи; зовнішні, які описують взаємодію групи з соціально-економічним середовищем.

При цьому зовнішній вплив може характеризуватись як деякою силою, що задана відомою функцією $G_i(t)$, так і мати випадковий характер ($\xi(t)$ випадкова сила, що впливає на СЕС). У цьому випадку система (1) набуває вигляду:

$$\dot{x}_i = F_i(x_1, x_2, \dots, x_n) + G_i(t) + \xi_i(t), \quad (i = \overline{1; n}), \quad (2)$$

яка може бути перетворена до форми

$$\dot{x}_i = F_i(x_1, x_2, \dots, x_n, t), \quad (i = \overline{1; n}). \quad (3)$$

Система (3) класифікується як «система звичайних диференціальних рівнянь», яка на відміну від (1) містить як аргумент час t .

Основи якісної теорії дослідження систем звичайних диференціальних рівнянь типу (1) – (3) були закладені А. Пуанкаре на межі ХІХ – ХХ століть, а сама теорія на сьогодні оформилась на стільки, що є загальнознаним апаратом нелінійної динаміки, зокрема систем, що самоорганізуються.

ВИСНОВКИ

Таким чином, на нашу думку, дослідження економічної поведінки домогосподарств в процесі ендогенної або екзогенної взаємодії доцільно проводити з використанням засобів та методів математичного моделювання.

Погодившись з тезою про те, що домогосподарство є відкритою соціально-економічною системою, здатною до саморозвитку і самоорганізації, спираючись на досвід попередників та аналіз існуючих підходів можна стверджувати, що якісна теорія звичайних диференціальних рівнянь – це найбільш зручний та ефективний інструментарій дослідження поведінкової динаміки цього економічного агента не лише на етапі побудови моделі, але й на стадії проведення обчислювальних експериментів.

Представлена стаття започатковує цикл авторських робіт з питань математичного моделювання економічної поведінки домогосподарств не тільки як окремих економічних агентів, але й як усталених або ситуативних конгломератів.

Напрямки подальших досліджень вбачаємо також у пошуку можливостей побудови фундаментальних розв'язків диференціальних рівнянь в частинних похідних, що описують певні аспекти економічної поведінки домогосподарств. Такий підхід дозволить уникнути проблем використання зазначеного математичного апарату, про які зазначалося вище.

ЛІТЕРАТУРА

- Іващенко М. В.** Інституціональні характеристики споживчої поведінки домогосподарств на українському ринку в умовах кризових явищ в економіці / М. В. Іващенко // Вісник університету банківської справи національного банку України. – № 3(12). – 2001. – С. 70 – 73.
- Колодрубська Н. В.** Інституціональні зміни та їхній вплив на економічну поведінку суб'єктів господарювання / Н. В. Колодрубська // Актуальні проблеми економіки. – № 1(115). – 2011. – С. 16 – 25.
- Популярний економіко-статистический словарь-справочник /** Под. ред. И. И. Елисеевой. – М.: Финансы и статистика, 1993. – С. 38.

- Ломачинська І. А.** Формування фінансової поведінки вітчизняних домогосподарств в сучасних умовах розвитку національної економіки / І. А. Ломачинська // Вісник Хмельницького національного університету. – № 3. – Т.1. – 2011. – С. 172 – 174.

- Шаманська О.** Прагматика реалізації дохідної поведінки домогосподарства в контексті сучасних тенденцій / О. Шаманська // Галицький економічний вісник. – № 1(40). – 2013. – С. 112 – 118.

- Петросян Д. С.** Концептуальные и математические модели поведения человека / Д. С. Петросян // Аудит и финансовый анализ. – № 1. – 2009. – С. 1 – 7.

- Нейман Дж.** Теория игр и экономическое поведение / Дж. Нейман, О. Моргенштерн. – М.: Наука, 1970. – 708 с.

- Остром Э.** Управляя общим: эволюция институтов коллективной деятельности / Э. Остром. – М.: Ирисэн, Мысль, 2010. – 447 с.

- Милованов В. П.** Неравновесные социально-экономические системы: синергетика и самоорганизация / В. П. Милованов. – М.: Эдиториал УРСС, 2001. – 264 с.

- Покровская Н. Н.** Рациональность экономического поведения / Н. Н. Покровская // Известия Российского государственного педагогического университета им. А. И. Герцена. – № 46. – Т. 9. – 2007. – С. 128 – 137.

- Буданов В. Г.** Синергетическая парадигма. Синергетика образования / В. Г. Буданов. – М.: Прогресс-Традиция, – 2007. – С. 174 – 209.

- Бакурова А. В.** Концепция моделирования самоорганизации социально-экономических систем / А. В. Бакурова // Держава та регіони. – 2010. – № 2. – С. 21 – 28.

- Раевнева Е. В.** Анализ современных математических моделей развития сложных систем / Е. В. Раевнева, А. С. Середя // Бизнес Информ. – № 9. – 2010. – С. 126 – 134.

- Хакен Г.** Информация и самоорганизация. Макроскопический подход к сложным явлениям / Г. Хакен. – М.: Мир, 1991. – 240 с.

- Пригожин И.** Порядок из хаоса. Новый диалог человека с природой / И. Пригожин, И. Стенгерс. – М.: Прогресс, 1986. – 432 с.

- Панасюк Б.** Природные процессы и общество / Б. Панасюк // Экономика Украины. – 2003. – № 4. – С. 41 – 48; № 5. – С. 47 – 53.

- Ёлкина О. С.** Математическое моделирование стратегий экономического поведения людей на рынке труда / О. С. Ёлкина, Е. В. Гуревич, А. К. Гуц // Математические структуры и моделирование. – № 15. – 2005. – С. 107 – 111.

- Іванов Р. В.** Гетерогенна модель міграції населення в межах міста / Р. В. Іванов // Економічний простір. – Вип. 57. – Д.: ДВНЗ «ПДАБА», 2012. – С. 210 – 216.

- Малинецкий Г. Г.** Математические основы синергетики / Г. Г. Малинецкий. – М.: Ком-Книга, 2005. – 312 с.

- Семенчин Е. А.** Математическая модель самоорганизации труда для двух отраслей экономики / Е. А. Семенчин, И. В. Зайцева // Экономика и математические методы. – 2004. – Т.40. – № 4. – С. 137 – 139.

- Кляненко Б.** Вплив мотиваційного фактора на формування конкурентоспроможності трудового потенціалу регіону / Б. Кляненко, С. Большенко // Регіональна економіка. – 2004. – № 2. – С. 7 – 15.

- Огліх В. В.** Моделювання динаміки розвитку ринку праці за наявності зв'язків між працівниками / В. В. Огліх, Н. М. Заславська // Вісник ДНУ. – 2009. – Т. 17. – № 10(1). – С. 121 – 128.

REFERENCES

Budanov, V. G. *Sinergeticheskaia paradigma. Sinergetika obrazovania* [Synergetic Paradigm. Synergetics education]. Moscow: Progress-Traditsiia, 2007.

- Bakurova, A. V. "Kontseptsiia modeliuвання samoorganizatsii sotsialno-ekonomichnykh system" [The concept of self modeling of socio-economic systems]. *Derzhava ta rehiony*, no. 2 (2010): 21-28.
- Elkina, O. S., Gurevich, E. V., and Guts, A. K. "Matematicheskoe modelirovanie strategiy ekonomicheskogo povedeniia liudey na rynke truda" [Mathematical modeling strategies for economic behavior of people in the labor market]. *Matematicheskie struktury i modelirovanie*, no. 15 (2005): 107-111.
- Ivashchenko, M. V. "Instytutsionalni kharakterystyky spozhyvchoi povedinky domohospodarstv na ukrainskomu rynku v umovakh kryzovykh iavlyshch v ekonomitsi" [Institutional characteristics of consumer behavior of households in the Ukrainian market in terms of the economic crisis]. *Visnyk UBS NBU*, no. 3 (12) (2001): 70-73.
- Ivanov, R. V. "Heterohenna model mihratsii naseleunia v mezhakh mista" [The heterogeneous pattern of migration within the city]. *Ekonomichnyi prostir*, no. 57 (2012): 210-216.
- Kolodrubaska, N. V. "Instytutsionalni zminy ta ikhnii vplyv na ekonomichnu povedinku sub'ektiv hospodariuvannia" [Institutional changes and their impact on the economic behavior of economic agents]. *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 1 (115) (2011): 16-25.
- Khaken, G. *Informatsiia i samoorganizatsiia. Makroskopicheskiy podkhod k slozhnym iavleniim* [Information and self-organization. Macroscopic approach to complex phenomena]. Moscow: Mir, 1991.
- Kliianenko, B., and Bolshenko, S. "Vplyv motyvatsiinoho faktora na formuvannia konkurentospromozhnosti trudovoho potentsialu rehionu" [The impact of motivational factors on the formation of competitive employment potential]. *Rehionalna ekonomika*, no. 2 (2004): 7-15.
- Lomachynska, I. A. "Formuvannia finansovoi povedinky vitchyznianykh domohospodarstv v suchasnykh umovakh rozvytku natsionalnoi ekonomiky" [Formation of domestic financial behavior of households in the present conditions of the national economy]. *Visnyk KhNU*, vol. 1, no. 3 (2011): 172-174.
- Milovanov, V. P. *Neravnovesnye sotsialno-ekonomicheskie sistemy: sinergetika i samoorganizatsiia* [Nonequilibrium socio-economic systems: synergy and self-organization]. Moscow: Editorial URSS, 2001.
- Malinetskiy, G. G. *Matematicheskie osnovy sinergetiki* [Mathematical Foundations of Synergetics]. Moscow: Kom-Kniga, 2005.
- Neyman, Dzh., and Morgenshtern, O. *Teoriia igr i ekonomicheskoe povedenie* [Theory of Games and Economic Behavior]. Moscow: Nauka, 1970.
- Ostrom, E. *Upravliaia obshchim: evoliutsiia institutov kollektivnoy deiatelnosti* [Managing general: the evolution of institutions of collective action]. Moscow: Irise; Mysl, 2010.
- Ohlikh, V. V., and Zaslavska, N. M. "Modeliuвання dynamiky rozvytku rynku pratsi za naiavnosti zviazkiv mizh pratsivnykamy" [Modeling the dynamics of the labor market in the presence of ties between employees]. *Visnyk DNU*, vol. 17, no. 10 (1) (2009): 121-128.
- Prigozhin, I., and Stengers, I. *Poriadok iz khaosa. Novyy dialog cheloveka s prirodoy* [Order out of chaos. New dialogue with nature]. Moscow: Progress, 1986.
- Panasiuk, B. "Prirodnye protsessy i obshchestvo" [Natural processes and society]. *Ekonomika Ukrainy*, no. 4; 5 (2003): 41-48; 47-53.
- Populiarnyy ekonomiko-statisticheskyy slovar-spravochnik* [Popular Economics and Statistics Reference Dictionary]. Moscow: Finansy i statistika, 1993.
- Pokrovskaya, N. N. "Ratsionalnost ekonomicheskogo povedeniia" [Rationality of economic behavior]. *Izvestiia RGPU im. A. I. Gertsena*, vol. 9, no. 46 (2007): 128-137.
- Petrosian, D. S. "Kontseptualnye i matematicheskie modeli povedeniia cheloveka" [Conceptual and mathematical models of human behavior]. *Audit i finansovyy analiz*, no. 1 (2009): 1-7.
- Raevneva, E. V., and Sereda, A. S. "Analiz sovremennykh matematicheskikh modeley razvitiia slozhnykh sistem" [Analysis of modern development of mathematical models of complex systems]. *Biznes Inform*, no. 9 (2010): 126-134.
- Semenchin, E. A., and Zaytseva, I. V. "Matematicheskaya model samoorganizatsii truda dlia dvukh otrasley ekonomiki" [Mathematical model of self-organization of work for the two industries]. *Ekonomika i matematicheskie metody*, vol. 40, no. 4 (2004): 137-139.
- Shamanska, O. "Prahmatyka realizatsii dokhidnoi povedinky domohospodarstva v konteksti suchasnykh tendentsii" [Pragmatics of implementing profitable behavior of households in the context of current trends]. *Halytskyi ekonomichnyi visnyk*, no. 1 (40) (2013): 112-118.

ЕФЕКТИ СИНХРОНІЗАЦІЇ ДИНАМІКИ ФОНДОВИХ ІНДЕКСІВ ТА КУРСІВ ВАЛЮТ ПРИ МУЛЬТИФРАКТАЛЬНОМУ АНАЛІЗІ З ВИКОРИСТАННЯМ ВЕЙВЛЕТ-ТЕХНОЛОГІЙ

© 2014 КРАВЕЦЬ Т. В., БЕРЕЗНЮК О. В.

УДК 330.101.52: 336.76

Кравець Т. В., Березнюк О. В. Ефекти синхронізації динаміки фондових індексів та курсів валют при мультифрактальному аналізі з використанням вейвлет технологій

У статті проведено аналіз поведінки фондових індексів і курсів валют до та під час кризових явищ з метою виявлення ключових ознак передкризового стану, локалізації та опису кризових ефектів за часом і масштабом засобами мультифрактального аналізу та вейвлет-перетворення. Практично апробований метод виділення інтервалів самоподібної поведінки фінансових рядів. Для індексів Доу-Джонса та S&P 500 на часовому інтервалі 2001 – 2013 рр. виявлено проміжки фрактальності та ті часові інтервали, коли поведінка рядів визначалася хаотичною складовою. Запропонована міра синхронної поведінки фондових індексів і курсів валют, яка дозволяє оцінювати ступінь наростання кризових явищ і прогнозувати їх. Така міра обчислена для рядів EUR/GBP, EUR/USD, FTSE 100, S&P 500, Dow Jones, DAX, CAC 40. Спостерігається тісний зв'язок між її значеннями та силою кризових явищ, що мали місце у відповідні проміжки часу. Наводиться характеристика основних економічних криз за період 2001 – 2013 рр. з метою порівняння реальних подій та особливостей динаміки міри синхронізації як передвісника кризових явищ.

Ключові слова: фрактальний аналіз, фондові індекси, курси валют, криза, коефіцієнт Херста, вейвлет-перетворення.

Рис.: 3. **Бібл.:** 15.

Кравець Тетяна Вікторівна – кандидат фізико-математичних наук, доцент, доцент кафедри економічної кібернетики, Київський національний університет ім. Т. Шевченка (вул. Володимирська, 60, Київ, 01601, Україна)

E-mail: tankravets@univ.kiev.ua

Березнюк Оксана Володимирівна – студент, економічний факультет, Київський національний університет ім. Т. Шевченка (вул. Володимирська, 60, Київ, 01601, Україна)

E-mail: oханabereznuik@gmail.com

УДК 330.101.52: 336.76

Кравець Т. В., Березнюк О. В. Эффекты синхронизации динамики фондовых индексов и курсов валют при мультифрактальном анализе с использованием вейвлет-технологий

В статье произведен анализ поведения фондовых индексов и курсов валют до и во время кризисных явлений с целью выявления ключевых признаков предкризисного состояния, локализации и описания кризисных эффектов по времени и масштабу методами мультифрактального анализа и вейвлет-преобразования. Практически апробирован метод выделения интервалов самоподобного поведения финансовых рядов. Для индексов Доу-Джонса и S&P 500 на временном интервале 2001 – 2013 гг. обнаружены промежутки фрактальности, а также те моменты времени, когда поведение рядов было детерминировано хаотической составляющей. Предложена мера синхронного поведения фондовых индексов и курсов валют, значение которой позволяет оценивать степень распространения кризисных явлений и прогнозировать их. Эта мера вычислена для рядов EUR/GBP, EUR/USD, FTSE 100, S&P 500, Dow Jones, DAX, CAC 40. Наблюдается тесная связь между значениями введенной меры и силой кризисных явлений, которые имели место в соответствующие промежутки времени. Приводится характеристика основных экономических кризисов за период 2001 – 2013 гг. с целью сравнения реальных событий и особенностей динамики меры синхронизации в качестве предвестника кризисных явлений.

Ключевые слова: фрактальный анализ, фондовые индексы, курсы валют, кризис, коэффициент Херста, вейвлет-преобразование.

Рис.: 3. **Библ.:** 15.

Кравець Тетяна Вікторівна – кандидат фізико-математических наук, доцент, доцент, кафедра економічної кібернетики, Київський національний університет ім. Т. Шевченка (вул. Владимирская, 60, Киев, 01601, Украина)

E-mail: tankravets@univ.kiev.ua

Березнюк Оксана Владимировна – студент, экономический факультет, Киевский национальный университет им. Т. Шевченко (вул. Владимирская, 60, Киев, 01601, Украина)

E-mail: oханabereznuik@gmail.com

UDC 330.101.52: 336.76

Kravets T. V., Bereznyuk O. V. Effects of Synchronisation of Dynamics of Stock Indices and Currency Rates during Multifactor Analysis with the Use of Wavelet Technologies

The article conducts analysis of behaviour of stock indices and currency rates before and after the crisis phenomena with the aim of detection of key features of the pre-crisis state, localisation and description of crisis effects by time and scale using methods of multifractal analysis and wavelet transformation. The article checks the method of allocation of intervals of self-similar behaviour of financial series in practice. For Dow Jones and S&P 500 indices the article detects in the time interval of 2001 – 2013 fractality spans and also moments of time when behaviour of series was determined with the chaotic component. The article offers the measure of synchronous behaviour of stock indices and currency rates, value of which allows assessment of the degree of propagation of crisis phenomena and forecasting them. This measure is calculated for EUR/GBP, EUR/USD, FTSE 100, S&P 500, Dow Jones, DAX and CAC 40 series. The article observes a close connection between values of the introduced measure and volume of crisis phenomena, which took place in relevant period of time. It gives a characteristics of main economic crises for the period 2001 – 2003 with the aim of comparison of real events and specific features of dynamics of the measure of synchronisation as a precursor of crisis phenomena.

Key words: fractal analysis, stock indices, currency rates, crisis, Hurst ratio, wavelet transformation.

Pic.: 3. **Bibl.:** 15.

Kravets Tetyana V. – Candidate of Sciences (Physics and Mathematics), Associate Professor, Associate Professor, Department of Economic Cybernetics, Kyiv National University named after T. Shevchenko (vul. Volodymyrska, 60, Kyiv, 01601, Ukraine)

E-mail: tankravets@univ.kiev.ua

Bereznyuk Oksana V. – Student, Faculty of Economics, Kyiv National University named after T. Shevchenko (vul. Volodymyrska, 60, Kyiv, 01601, Ukraine)

E-mail: oханabereznuik@gmail.com

Фінансові ринки чутливо реагують на зовнішні впливи та шоки, про що свідчать фінансово-економічні кризи останнього десятиріччя. Зростаюча нестабільність та невизначеність поведінки фінансових ринків вимагає пошуку нових підходів і методів дослідження процесів самоорганізації, критичних та кризових явищ.

Руйнівні наслідки валютних криз є потужним стимулом до розробки й впровадження методів, що дозволяють прогнозувати потрясіння на фінансових ринках. Глобальна фінансова криза 2007 – 2009 рр., яка торкнулася майже кожного, яскраво продемонструвала, що моніторинг, прогнозування та попередження кризових явищ є надзвичайно актуальною задачею. Тому проблема самоорганізації та забезпечення динамічної стійкості сучасної економіки на макрорівні є однією із пріоритетних у сучасних економічних дослідженнях [6].

Одним із перспективних напрямків дослідження економічних процесів є аналіз фрактальних і мультифрактального властивостей часових фінансових рядів. Популярність фрактального аналізу заснована на його можливості досліджувати сигнали, які з точки зору спектральної теорії є білим шумом або броунівським рухом [1 – 4]. З теорії фазових переходів відомо, що при наближенні до різкої зміни властивостей системи (до фазового переходу) відбувається синхронізація поведінки малих частин системи. Ця властивість збільшення колективної компоненти перед переходом системи в якісно новий стан є один з універсальних «прапорів катастроф» [5]. Таким чином, збільшення порядку і зменшення хаосу служить передвісником катастрофи.

Проблема аналізу та моделювання поведінки фондових та валютних ринків, валютних котирувань та біржових індексів знайшла своє відображення у роботах [6 – 13]. Проводилися дослідження окремих фінансових часових рядів методами фрактального аналізу з метою визначення їх персистентності на фіксованих часових проміжках [8, 9] та за допомогою рухомих часових вікон [10 – 13]. При цьому використовувалися альтернативні способи розрахунку основних показників [8, 9, 12]. У роботах [10, 13] пропонувалися підходи з використанням вейвлет перетворення та рекурентного аналізу [11].

Одним із найважливіших наукових завдань залишається визначення передвісників кризових явищ, тих моментів у часі, коли система починає розвиватися у небезпечному напрямку, що зумовлює необхідність її регулювання.

Метою статті є вивчення ефектів синхронізації, що виникають при спільному мультифрактальному аналізі динаміки валютних котирувань і фондових індексів з використанням вейвлет технологій. Ефекти синхронізації поведінки можуть бути використані в якості передвісників фінансових криз.

Обов'язковим етапом процесу оцінки фрактальної структури часового ряду є розрахунок показника Херста H , на основі якого можна класифікувати часові ряди за типом та глибиною пам'яті. Існує декілька альтернативних підходів до обчислення показника Херста. R/S -аналіз, або метод нормованого розмаху є один із найбільш ранніх та простих у реалізації підходів [3, 10]. Цей метод доцільно використовувати при розгляді монофрактальних рядів. Крім того, R/S аналіз не здатний розрізнити дробові гаусові та негаусові шуми. Розглянемо спектральні методи обчислення показника Херста.

Випадковий процес з неперервним часом $Y(t)$ називається самоподібним з індексом H , якщо для будь-якого $a > 0$ функція розподілу довільних кінцевих вибірок ви-

падкової величини $Y(a \cdot t)$ збігається з функцією розподілу кінцевих вибірок величини $a^H \cdot Y(t)$. Для самоподібних процесів розтягнення (при $a < 1$) або стиснення (при $a > 1$) осі часу є аналогічним простому розтягненню або стисненню осі ординат в a^H разів. Параметр Херста H називається також масштабуючою експонентою [3, 8, 10].

Нехай $S_{zz}(\omega) = \frac{1}{2\pi} \sum_{k=-\infty}^{+\infty} \gamma_{zz}(k) e^{-ik\omega}$ – спектральна щільність стаціонарної випадкової послідовності $z(k)$. Тоді $S_{zz}(\omega) \sim \omega^{-(2H-1)}$ при $\omega \rightarrow 0$, тобто якщо $0,5 < H < 1$, то $S_{zz}(\omega) \rightarrow \infty$ і часовий ряд $z(k)$ має низькочастотний харак-

тер. Якщо обчислити кумулятивне значення фрактального шуму $z(k)$, тобто розглянути часовий ряд $H(k)$, що задовольняє співвідношення $X(k+1) = X(k) + z(k)$, то для спектру потужності такого ряду буде справедлива асимптотична формула $S_{XX}(\omega) \sim \omega^{-(2H+1)}$, $\omega \rightarrow 0$. При цьому дисперсія будь-якої реалізації такого процесу довжиною N буде прямувати до нескінченності за законом $\sim N^{2H}$.

Бгато процесів не є самоподібними з точки зору чистої математики. Тим не менш, у практичному фрактальному аналізі часових рядів припускається, що в певні інтервали часу вони можуть володіти деякими властивостями самоподібних процесів. За кінцевою вибіркою ряду обчислюється спектр потужності, визначається α нахил графіку спектра потужності в подвійному логарифмічному масштабі як коефіцієнт лінійної регресії між значеннями $\ln(S_{XX}(\omega))$ і $-\ln(\omega)$, виходячи із формули $S_{XX}(\omega) \sim \omega^{-\alpha}$.

Дааі обчислюється оцінка сталої Херста $H = \frac{\alpha-1}{2}$. Часові вікна, для яких виконується обмеження $0 < H < 1$, можуть бути інтерпретовані як інтервали самоподібної поведінки.

Альтернативний спосіб обчислення спектральної експоненти передбачає використання ортогонального вейвлет-розкладу фрагментів часового ряду в часовому вікні. Коефіцієнт Херста можна оцінити через швидкість зростання середніх значень квадратів модулів вейвлет-

коефіцієнтів: $W_k = \sum_{j=1}^{N(k)} |c_j^{(k)}|^2 / N(k)$ [14, 15]. Тут $c_j^{(k)}$ – коефі-

цієнти ортогонального дискретного вейвлет-розкладу вибірки самоподібного часового ряду, $k = 1, \dots, m$ – номер рівня детальності розкладу, $N(k)$ – кількість вейвлет-коефіцієнтів на рівні детальності k , $N(k) \leq 2^{(m-k)}$. Аналогічно співвідношенню для швидкості зростання спектра потужності, $W_k \sim (s_k)^{2H+1}$, де s_k – характерний часовий масштаб рівня детальності k . Оскільки $s_k = \frac{2^k}{2^{k+1}}$, то $\log_2(W_k) \sim k^{2H+1}$.

Таким чином, значення коефіцієнта нахилу прямої, обчисленого за методом найменших квадратів для пар значень $(\log_2(W_k), k)$, є оцінкою величини $2H + 1$.

Позначимо через $H_k(\tau)$ значення оцінки параметру Херста для k -го часового ряду залежно від τ -часової координати правого кінця плаваючого вікна. Динаміка $H_k(\tau)$ досліджувалася для часових рядів EUR/USD, EUR/GBP, індексів Доу-Джонса, S&P 500, FTSE 100, DAX, CAC 40. Розрахунки проводилися в середовищі програми для обчис-

лення значення вейвлетного спектральної експоненти часового ряду [15]. Використовувався словник з 17 вейвлетів: 10 звичайних ортогональних вейвлетів Добеші з порядкуми від 2 до 20 і 7 «симлетів» – модифікацій вейвлетів Добеші, в яких форма базисних функцій є більш симетричною, ніж у звичайних вейвлетів [14]. Порядок вейвлета дорівнює числу коефіцієнтів у дискретних дзеркальних фільтрах, що реалізують розщеплення рівня детальності на 2 частотні діапазони. Число нульових моментів (ступінь гладкості) для материнської базисної функції вейвлета дорівнює половині порядку вейвлета.

Використовувалося часове вікно довжиною 120 днів із зсувом у 5 днів. Для всіх часових рядів в кожному часовому вікні виконувалася процедура усунення тренда за допомогою поліномів обраного порядку. Для залишку ряду підбирався ортогональний вейвлет з умови мінімуму ентропії, виконувалася вейвлет-декомпозиція і визначалися вейвлет-коефіцієнти. Далі за цими коефіцієнтами обчислювалися середні значення квадратів вейвлет-коефіцієнтів W_k для кожного рівня деталізації. Оцінкою спектральної експоненти α було значення кутового коефіцієнта прямої, побудованої по парах значень $(k, \log_2 W_k)$. Оцінка коефіцієнта Херста визначалась як $H = (\alpha - 1)/2$.

Динаміку оцінок коефіцієнта Херста для індексів Доу-Джонса та S&P 500 представлено на рис. 1 і рис. 2.

Проміжки $0 < H_k(\tau) < 1$ є тими інтервалами, на яких поведінка досліджуваних рядів є фрактальною. Вихід $H_k(\tau)$ за межі виділеної області означає, що флуктуації є наслідком впливу броунівської, хаотичної складової і не пояснюються в рамках теорії фракталів. Тому нерівність $0 < H_k(\tau) < 1$ опосередковано є ознакою фрактальної самоподібної поведінки фінансово-економічних часових рядів. Внаслідок цього цікавим та результативним є виділення часових вікон синхронної поведінки всіх досліджуваних рядів, коли одразу всі оцінки сталої Херста задовольняють умову $0 < H_k(\tau) < 1$.

Виділити такі часові вікна можна з використанням міри:

$\chi(\tau) = \prod_k \min(\max(0, H_k(\tau)), 1)$. Тобто ця міра визначає ті інтервали, на яких має місце синхронна самоподібна поведінка усіх рядів.

Але варто зауважити, що із подвійної нерівності $0 < H_k(\tau) < 1$ активною є лише умова невід'ємності $H_k(\tau)$, оскільки у жодному випадку значення функції $H_k(\tau)$ не перевищує 1. Тому формула $\chi(\tau)$ трансформується таким чином:

$$\chi(\tau) = \prod_k \max(0, H_k(\tau)).$$

Очевидно, що $\chi(\tau)$ перетворюється в нуль, якщо хоча б для одного часового ряду оцінка $H_k(\tau)$ не додатна.

Для дослідження ефектів синхронізації на фондових і валютних ринках була обчислена міра синхронізації сукупності фондових індексів і валютних пар (рис. 3). Вертикальні лінії виділяють моменти світових криз. Особливе значення мають потужність накопиченої енергії, часові рамки синхронізації, кількість і висота амплітудних максимумів досліджуваної міри. Спостерігається ефект значного синхронного перевищення оцінками $H_k(\tau)$ нульового рівня напередодні світових криз і подальше падіння значень цих оцінок до нульового рівня під час криз. Чим більшого значення набуває міра синхронізації, тим більшого розмаху набуватиме прогнозована криза. При цьому кризові стани мають свої характерні риси. Криза 2008 – 2009 років має найбільший за потужністю та тривалістю ефект синхронізації порівняно з іншими виділюваними періодами.

Кризи фондового ринку США 2001 та 2003 рр. Спостерігалось падіння акцій інтернет-компаній – спочатку дрібних, а пізніше і більших, які займалися послугами b2b (бізнес для бізнесу). Головна причина кризи виявилася в тому, що користувачі Інтернету почали активно та у великій кількості інвестувати в сектор ІТ, а насправді показники фінансового розвитку цих компаній були низькими. Це проявилось в тому, що вартість акцій цих доткомів різко знизилася.

Крах на американському фондовому ринку стався ще навесні 2000 р. У жовтні 2000 р., який підтвердив репутацію «чорного» для американського фондового ринку місяця, почалася друга, ще більш гостра стадія падіння акцій. А в березні – квітні 2001 р. стався третій обвал котирувань. Далі – майже неперервне падіння всіх фондових індексів з березня по жовтень 2002 р., що супроводжувалося до того ж серйозною девальвацією долара. На початку 2003 р. котирування знову стали обвалюватися: фактично їх тимчасово зупинила підготовка до війни в Іраку і військова акція.

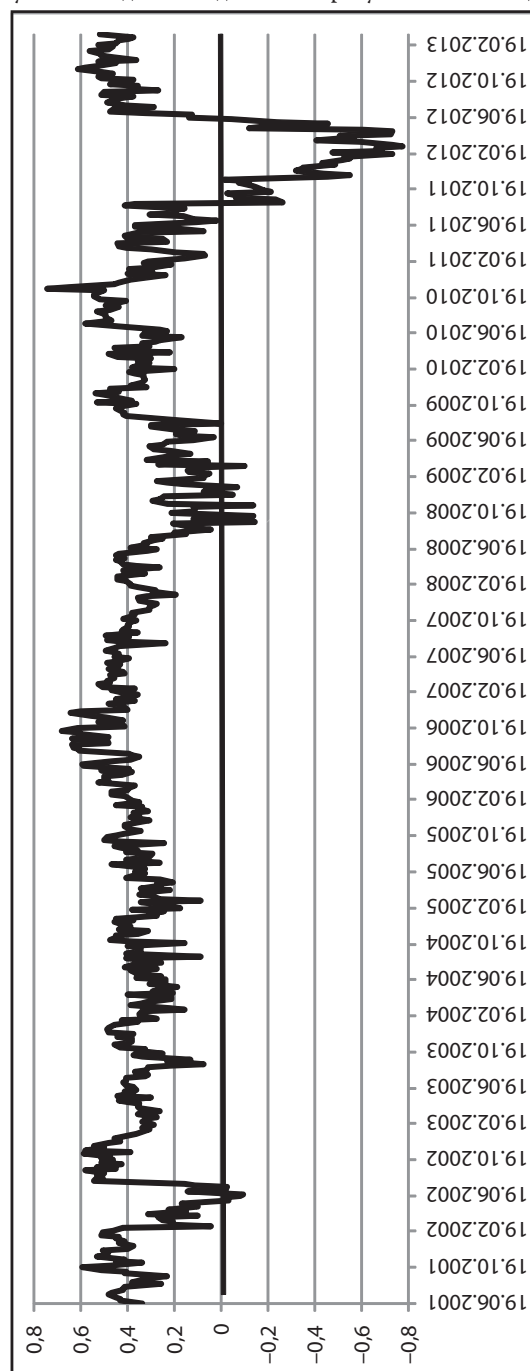

Рис. 1. Варіації оцінок коефіцієнта Херста для індексу Доу-Джонса

У ІV кварталі 2003 р. фінансові компанії та фонди стали інтенсивно реструктурувати свої інвестиційні портфелі. Мала місце «втеча» коштів із фондового ринку у відносно безризикові активи, якими наразі є державні облігації. Зростання попиту на ці папери призвело до різкого падіння їх прибутковості: якщо на початку 2000 р. прибутковість 10-річних облігацій казначейства США перевищувала 6,75%, то всередині 2003 р. вона впала до 3,14% (а це мінімум з 1958 р.), а по дворічним держпаперам прибутковість опустилася майже до 1%, що є історичним мінімумом.

На рис. 3 спостерігаємо синхронне перевищення коефіцієнтом Херста для усіх часових рядів нульового рівня саме на тих проміжках, які відповідають останнім місяцям 2001 р. і 2003 р. Візуально помітною є пряма кореляція між значенням міри синхронної поведінки часових рядів та силою чи ступенем географічного поширення кризи, яка слідувала за перевищенням цієї мірою нульового рівня.

Світова фінансово-економічна криза («велика рецесія») – фінансово-економічна криза, що виникла у вересні-жовтні 2008 року у вигляді значного погіршення основних економічних показників більшості розвинутих країн, передвісником якої слугувала іпотечна криза в США. Навесні

2007 р. у США мала місце криза високоризикових іпотечних кредитів, перші ознаки якої з'явилися у 2006 р. у формі зниження обсягів продажів будинків. Влітку 2007 р. криза із іпотечної почала переростати в фінансову і стосуватися не лише США. Почалися банкрутства великих банків, котування на фондових ринках напружта 2008 р. різко впали. У 2008 р. криза набула світового характеру і почала проявлятися у зниженні обсягів виробництва, попиту і цін на ресурси, зростанні безробіття.

Дана криза є глобальною, і на рис. 3 досліджувана міра яскраво спрогнозувала як власне настання самої кризи, так і силу її впливу на світову економіку. Протягом тривалого проміжку часу (2006 – кінець 2007 рр.) мало місце значне перевищення мірою синхронної поведінки нульового рівня, зокрема особливо гострі піки на графіку відповідають середині 2007 р. (початки іпотечної кризи в США та період її перетворення у світову фінансову). Тобто своєчасне застосування даного методу могло б спрогнозувати дану кризу з високим рівнем ймовірності та сприяти зменшенню сили її впливу на світову економіку.

Світова фінансова криза 2011 р. Високі гострі піки на рис. 3, що відповідають останнім місяцям 2010 р. на ча-

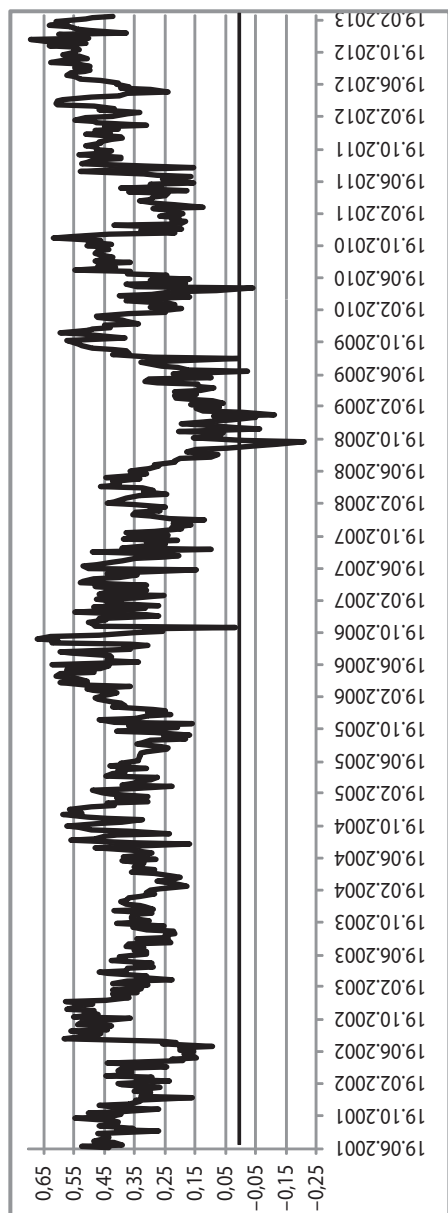

Рис. 2. Варіації оцінок коефіцієнта Херста для індексу S&P 500

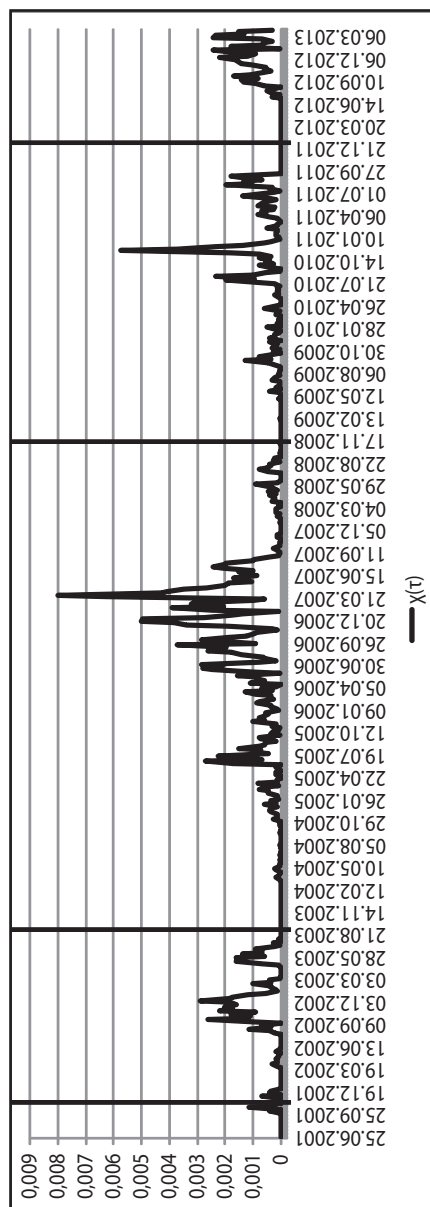

Рис. 3. Міра синхронної поведінки рядів EUR/GBP, EUR/USD, індекси FTSE 100, S&P 500, Dow Jones, DAX, CAC 40

совій осі, передують різкому падінню глобальних фондових ринків, яке виявилось наслідком боргової кризи в еврозоні та катастрофічного рівня боргу в США.

Нагадаємо, що нестабільність на фондових ринках почалася у серпні 2011. П'ятого серпня рейтингова агенція Standard & Poor's вперше в історії понизило з AAA до AA+ довгостроковий кредитний рейтинг США, що посилює побоювання з приводу відновлення глобальної економіки. Зразу після цього обвалилися абсолютно всі фондові ринки – на Близькому Сході, в Азії та Європі. Ситуація, що виникла, поглибила проблеми еврозони. Цьому періоду відповідає нульове значення міри синхронізації, яке зберігається до кінця 2011 р. Така поведінка міри означає, що досліджувана система перестає бути самоподібною. Причиною такою ситуації є наявність серйозних економічних і політичних проблем в еврозоні.

Оскільки для дослідження ми обирали фондові індекси та валюту Європи і США, то значне перевищення коефіцієнтами $H_k(t)$ нульового рівня є передвісниками синхронних кризових явищ як в США, так і в Європі. Очевидно, що динаміка $H_k(t)$ має фрактальний характер і відхилення цієї міри від нульового рівня відрізняються лише масштабом. Якщо ці відхилення не надто великі, то це свідчить про кризові явища в окремих країнах, не в усіх зразу. Також цікавим моментом є роздвоєні піки на графіках, різкі короткотермінові коливання вгору-вниз, що найімовірніше є реакцією досліджуваних систем на зовнішні впливи, протидією інертності внутрішніх властивостей системи та дій зовнішнього середовища, що послаблюють або, навпаки, провокують кризові явища.

Одночасне дослідження ефектів синхронізації на валютному і фондовому ринках дає узагальнюючий результат про можливість використовувати даний підхід при прогнозуванні кризових ситуацій.

ВИСНОВКИ

Проведені дослідження підтвердили наявність фрактальної структури та довгої пам'яті фінансово-економічних часових рядів і показали, що їх значень за певний період достатньо для відновлення властивостей динамічної системи, оцінки її фрактальної розмірності, волатильності, часового горизонту передбачуваності поведінки тощо.

У результатах роботи знайшов підтвердження той факт, що усі фінансово-економічні системи характеризуються нелінійністю та наявністю нерівноважних станів. Принципово відсутнім є поняття миттєвого значення величини, а, отже, і поняття стану системи як її фундаментальної характеристики.

З'ясовано, що часова динаміка системи як послідовність її спостережуваних станів має дискретний і наближений характер. На світових фондових ринках має місце наявність принципово неусувної післядії, тобто пам'яті, і виявляються процеси самоорганізації, складна динаміка яких з математичної точки зору описується розподілом з «важкими хвостами».

Здійснено оцінку еволюції вейвлетної спектральної експоненти в плаваючому часовому вікні, завдяки чому виокремлено часові інтервали, на яких ряд проявляв властивості самоподібності, та ті проміжки, де мала місце хаотична броунівська складова. Сформульовано критерій самоподібної поведінки фінансово-економічних часових рядів та ознаку синхронізації коливань фондових індексів і курсів валют. Ефект синхронного перевищення оцінками нульового рівня

виникає напередодні кризи та дозволяє прогнозувати періоди нестабільності, оцінити силу та територіальну спрямованість кризових явищ. Даний метод дає можливість виділити часові проміжки, на яких є доцільним зовнішнє втручання у саморегульовану систему, а також дозволяє прослідкувати реакцію системи на зовнішні впливи.

У майбутньому планується проведення досліджень з метою розробки конкретних прогнозів і рекомендацій щодо втручання в саморегульовану систему, визначення точок бифуркації та системи заходів для відновлення системою рівноважного стану. ■

ЛІТЕРАТУРА

- 1. Петерс Э.** Хаос и порядок на рынках капитала. Новый аналитический взгляд на циклы, цены и изменчивость рынка. Пер. с англ. / Э. Петерс. – М.: Мир, 2000. – 333 с.
- 2. Шредер М.** Фракталы, хаос, степенные законы. Миниаютуры из бесконечного рая / М. Шредер / Научно-издательский центр «Регулярная и хаотическая динамика», 2001. – 527 с.
- 3. Петерс Э.** Фрактальный анализ финансовых рынков: Применение теории Хаоса в инвестициях и экономике. / Э. Петерс. – М.: Интернет-трейдинг, 2004. – 304 с.
- 4. Алмазов А. А.** Фрактальная теория. Как поменять взгляд на финансовые рынки. / А. А. Алмазов. – М.: Admiral Markets, 2009. – 209 с.
- 5. Gilmor R.** Catastrophe Theory for Scientist and Engineers / R. Gilmor. – New York, NY: J. Wiley&Sons, 1981. – 666 p.
- 6. Дубовиков. М. М.** О фрактальном анализе хаотических временных рядов / М. М. Дубовиков, Н. А. Старченко // Вестник РУДН, Серия Прикладная и компьютерная математика, Т. 3, № 1, 2004. – С. 30 – 44.
- 7. Дербенцев В. Д.** Синергетична парадигма дослідження складних фінансово-економічних систем / В. Д. Дербенцев // Моделювання та інформаційні системи в економіці. Зб. наук. праць. Вип. 74. – К.: КНЕУ, 2006. – С. 8 – 20.
- 8. Мансуров А. К.** Прогнозирование валютных кризисов с помощью методов фрактального анализа / А. К. Мансуров // Проблемы прогнозирования. – 2008. – № 1. – С. 145 – 158.
- 9. Найман Э.** Расчёт показателя Херста с целью выявления трендовости (персистентности) финансовых рынков и макроэкономических индикаторов / Э. Найман // Экономист. – 2009. – № 10. – С. 25 – 29.
- 10. Дербенцев В. Д.** Синергетичні та екофізичні методи дослідження динамічних та структурних характеристик економічних систем / [В. Д. Дербенцев, О. А. Сердюк, В. М. Соловйов, О. Д. Шарапов]. – Черкаси: Брама-Україна, 2010. – 287 с.
- 11. Піскун О. В.** Використання методів нелінійного аналізу для моніторингу валютних ринків / О. В. Піскун // Бізнес Інформ. – 2012. – № 3. – С. 58 – 61.
- 12. Дубницький В. Ю.** Порівняльний аналіз відповідності гіпотез про статистичні властивості показників фондового ринку реальним спостереженням / В. Ю. Дубницький, О. І. Ходирев // Бізнес Інформ. – 2013. – № 7. – С. 97 – 104.
- 13. Кравець Т. В.** Моделювання доходностей фондових індексів методами вейвлет-аналізу / Т. В. Кравець // Бізнес Інформ. – 2013. – № 7. – С. 104 – 109.
- 14. Mallat S.** A Wavelet Tour of Signal Processing / S. Mallat. – San Diego, Academic Press, 1998. – 577 p.
- 15. Любушин А. А.** Программа WaveSpectExp оценки эволюции вейвлетной спектральной экспоненты для группы временных рядов в скользящем временном окне / А. А. Любушин [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://alexeylubushin.narod.ru/Software_for_Monitoring_Systems/WaveSpectExp/WaveSpectExp_RUS.pdf

REFERENCES

Almazov, A. A. *Fraktalnaia teoriia. Kak pomeniat vzgliad na finansovye rynki* [Fractal theory. How to change the view on the financial markets]. Moscow: Admiral Markets, 2009.

Dubovikov, M. M., and Starchenko, N. A. "O fraktalnom analize khaoticheskikh vremennykh riadov" [About fractal analysis of chaotic time series]. *Vestnik RUDN. Prikladnaia i kompiuternaia matematika*, vol. 3, no. 1 (2004): 30-44.

Derbentsev, V. D. "Synerhetychna paradyhma doslidzhennia skladnykh finansovo-ekonomichnykh system" [Synergetic paradigm study of complex financial and economic systems]. *Modeliuvannia ta informatsiini systemy v ekonomitsi*, no. 74 (2006): 8-20.

Derbentsev, V. D., Serdiuk, O. A., and Soloviov, V. M. *Synerhetychni ta ekonomofizychni metody doslidzhennia dynamichnykh ta strukturnykh kharakterystyk ekonomichnykh system* [Synergistic and ekonomofizychni methods of dynamic and structural characteristics of economic systems]. Cherkasy: Brama-Ukraina, 2010.

Dubnytskyi, V. Yu., and Khodyriev, O. I. "Porivnialnyi analiz vidpovidnosti hipotez pro statystychni vlastyvoli pokaznykiv fondovoho rynku realnym sposterezhenniam" [Comparative analysis of the statistical properties of hypotheses about the parameters of the real stock market surveillance]. *Biznes Inform*, no. 7 (2013): 97-104.

Gilmor, R. *Catastrophe Theory for Scientist and Engineers*. New York: J. Wiley&Sons, 1981.

Kravets, T. V. "Modeliuvannia dokhodnosti fondovykh indeksiv metodamy veivlet-analizu" [Modeling returns of stock indexes methods of wavelet analysis]. *Biznes Inform*, no. 7 (2013): 104-109.

Liubushin, A. A. "Programma WaveSpectExp otsenki evoliutsii veyvletnoy spektralnoy eksponenty dlia gruppy vremennykh

riadov v skolziashchem vremennom okne" [Program evaluation WaveSpectExp evolution wavelet spectral exponent for the group of time series in a moving time window]. http://alexeylyubushin.narod.ru/Software_for_Monitoring_Systems/WaveSpectExp/WaveSpectExp_RUS.pdf

Mallat, S. A *Wavelet Tour of Signal Processing*. San Diego: Academic Press, 1998.

Mansurov, A. K. "Prognozirovanie valiutnykh krizisov s pomoshchiu metodov fraktalnogo analiza" [Predicting currency crises using fractal analysis methods]. *Problemy prognozirovaniia*, no. 1 (2008): 145-158.

Naiman, E. "Raschet pokazatelya Khersta s tseliu vyavleniia trendovosti (persystentnosti) fynansovykh rynkov y makroekonomicheskyykh yndykatorov" [Calculation of the Hurst exponent to identify trendiness (persistence) of financial markets and macroeconomic indicators]. *Ekonomist*, no. 10 (2009): 25-29.

Peters, E. *Fraktalnyy analiz finansovykh rynkov: Primenenie teorii Khaosa v investitsiakh i ekonomike* [Fractal analysis of financial markets: Application of the theory of chaos in investments and economics]. Moscow: Internet-treiding, 2004.

Piskun, O. V. "Vykorystannia metodiv nelineinoho analizu dlia monitorynhu valiutnykh rynkiv" [Use of nonlinear analysis for the monitoring of currency markets]. *Biznes Inform*, no. 3 (2012): 58-61.

Peters, E. *Khaos i poriadok na rynkakh kapitala. Novyy analiticheskiy vzgliad n a tsikly, tseny i izmenchivost rynka* [Chaos and order in the capital markets. New analytical view of cycles, prices and market volatility]. Moscow: Mir, 2000.

Shreder, M. *Fraktaly, khaos, stepennye zakony. Miniatiury iz beskonechnogo raia* [Fractals, Chaos, Power Laws. Minutes from an Infinite Paradise]. : Reguliarnaia i khaoticheskaia dinamika, 2001.

МОДЕЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНУ (НА ПРИКЛАДІ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ)

© 2014 КРИМСЬКА Л. О., ПОПОВА М. В.

УДК 332.146.2 (477)

Кримська Л. О., Попова М. В. Моделювання економічного потенціалу регіону (на прикладі Запорізької області)

У статті розкрито методологічні засади побудови моделі економічного потенціалу регіону, обрані показники основних структуроутворюючих елементів економічного потенціалу на основі ресурсного підходу до його визначення, які можуть бути використані для побудови математичної моделі, а також для проведення оцінки економічного потенціалу. Розглянуто методи побудови математичної моделі економічного потенціалу регіону на основі кореляційно-регресійного аналізу та методу побудови нейронних сітей. Розроблено модель економічного потенціалу Запорізької області на основі побудови нейронної сіті з використанням програми Deductor Studio Academic. Розглянута методика побудови моделі економічного потенціалу може бути використана для побудови моделей потенціалу інших областей. Такі моделі можуть бути використані для оцінки впливу кожного з показників структуроутворюючих компонентів економічного потенціалу на величину валового регіонального продукту, здійснення короткострокового та середньострокового прогнозування розвитку регіону, розробки програм регіонального розвитку місцевими органами влади, визначення максимально можливого валового регіонального продукту за умов використання всього наявного обсягу ресурсів.

Ключові слова: економічний потенціал, показники структурних компонентів економічного потенціалу, модель, множинна регресія, нейронна мережа.

Рис.: 2. **Табл.:** 1. **Формул:** 6. **Бібл.:** 16.

Кримська Любов Олександрівна – кандидат економічних наук, професор, кафедра менеджменту, Запорізький національний технічний університет (вул. Жуковського, 64, Запоріжжя, 69063, Україна)

E-mail: krymlubov@ukr.net

Попова Маргарита Вікторівна – магістрант, кафедра менеджменту, Запорізький національний технічний університет (вул. Жуковського, 64, Запоріжжя, 69063, Україна)

E-mail: puma5555@inbox.ru

УДК 332.146.2 (477)

Крымская Л. А., Попова М. В. Моделирование экономического потенциала региона (на примере Запорожской области)

В статье раскрыты методологические основы построения модели экономического потенциала региона, выбраны показатели основных структурообразующих элементов экономического потенциала на основе ресурсного подхода к его определению, которые могут быть использованы для построения математической модели, а также для проведения оценки экономического потенциала. Рассмотрены методы построения математической модели экономического потенциала региона на основе корреляционно-регрессионного анализа и метода построения нейронных сетей. Разработана модель экономического потенциала Запорожской области на основе построения нейронной сети с использованием программы Deductor Studio Academic. Рассмотренная методика построения модели экономического потенциала может быть использована для построения моделей потенциала других областей. Такие модели могут быть использованы для оценки влияния каждого из показателей структурообразующих компонентов экономического потенциала на величину валового регионального продукта, осуществления краткосрочного и среднесрочного прогнозирования развития региона, разработки программ регионального развития местными органами власти, определения максимально возможного валового регионального продукта при условии использования всего имеющегося объема ресурсов.

Ключевые слова: экономический потенциал, показатели структурных компонентов экономического потенциала, модель, множественная регрессия, нейронная сеть.

Рис.: 2. **Табл.:** 1. **Формул:** 6. **Библ.:** 16.

Крымская Любовь Александровна – кандидат экономических наук, профессор, кафедра менеджмента, Запорожский национальный технический университет (ул. Жуковського, 64, Запорожье, 69063, Украина)

E-mail: krymlubov@ukr.net

Попова Маргарита Викторовна – магистрант, кафедра менеджмента, Запорожский национальный технический университет (ул. Жуковського, 64, Запорожье, 69063, Украина)

E-mail: puma5555@inbox.ru

UDC 332.146.2 (477)

Krymska L. O., Popova M. V. Modelling Economic Potential of the Region (Zaporizhzhia Oblast Example)

The article shows methodological grounds of construction of the model of economic potential of the region and selects indicators of main structure forming elements of economic potential on the basis of the resource approach to its determination, which could be used for construction of a mathematical model and also for assessment of economic potential. The article considers methods of construction of a mathematical model of economic potential of the region on the basis of the correlation and regression analysis and method of construction of neural networks. It develops a model of economic potential of the Zaporizhzhia oblast on the basis of construction of a neural network with the use of the Deductor Studio Academic software. The considered methods of construction of the model of economic potential could be used for construction of models of potential of other oblasts. Such models could be used for assessment of influence of each of indicators of structure forming components of economic potential upon the value of the gross regional product, short-term and medium-term forecasting of development of the region, development of programmes of regional development by local bodies of authority and identification of maximally possible gross regional product under condition of use of the whole available volume of resources.

Key words: economic potential, indicators of structural components of economic potential, model, multiple regression, neural network.

Pic.: 2. **Tabl.:** 1. **Formulae:** 6. **Bibl.:** 16.

Krymska Lyubov O. – Candidate of Sciences (Economics), Professor, Department of Management, Zaporizhzhya National Technical University (vul. Zhukovskogo, 64, Zaporizhzhya, 69063, Ukraine)

E-mail: krymlubov@ukr.net

Popova Marharyta V. – Graduate Student, Department of Management, Zaporizhzhya National Technical University (vul. Zhukovskogo, 64, Zaporizhzhya, 69063, Ukraine)

E-mail: puma5555@inbox.ru

Розвиток національної економіки та забезпечення конкурентоспроможності країни неможливе без досягнення сталого розвитку окремих її регіонів. Основним вихідним фактором забезпечення даного стану та його закріплення на тривалий час є економічний потенціал. Для його правильної оцінки та здійснення детального аналізу необхідною умовою є розуміння механізму його формування, а особливо визначення основних показників його структуруючих компонентів та їх впливу на кінцевий результат розвитку регіону. Засобом отримання даної інформації є модель економічного потенціалу кожного регіону окремо.

Питанню економічного потенціалу регіону та його структурі присвячені праці таких вчених як О. Ф. Балацький [1], О. І. Кондратюк [2], В. І. Талах [3;4] та ін., моделювання економічного потенціалу здійснювали Р. Е. Гуляк [5], Ю. А. Дорошенко та С. М. Бухонова [6], ін. Однак, незважаючи на велику кількість робіт питання економічного потенціалу регіону, досі є дискусійним та актуальним для поглибленого вивчення, а побудова його моделі є розглянутою недостатньо. Побудова математичної моделі економічного потенціалу Запорізької області взагалі є нерозглянутою.

Метою даної роботи є формування методичних основ моделювання економічного потенціалу регіону та побудова конкретної моделі економічного потенціалу Запорізької області. Теоретичною та методологічною основами дослідження є фундаментальні концепції представлені у працях вітчизняних та закордонних вчених. Основним методом, який використовується, є побудова нейронних сітей.

Сьогодні в науковій літературі не існує єдиного визначення економічного потенціалу регіону. Для забезпечення можливості проведення дослідження економічного потенціалу окремих регіонів Р. Е. Гуляк здійснив групування даних визначень у чотири основні підходи:

- ✦ *функціональний* – за якого економічний потенціал розглядається як здатність регіону реалізовувати свої функції (виробляти продукцію, надавати послуги, здійснювати перевезення, будівництво та ін.);
- ✦ *результативний* – за якого економічний потенціал розглядається як здатність досягнення певних цілей у вигляді конкретного результату;
- ✦ *ресурсний* – за якого потенціал розглядається як сукупність наявних ресурсів. При цьому варто зазначити, що деякі визначення даного підходу не просто констатують потенціал як ресурсну базу, а визначають його, як здатність за допомогою даних ресурсів виконувати свої функції;
- ✦ *системний підхід* – визначення економічного потенціалу шляхом опису його системних характеристик [5].

Описані підходи мають різний ступінь деталізації та пояснюють поняття економічного потенціалу, здійснюючи акцент на різних його аспектах. Використання кожного з них можливе за умов його доцільності та повноти для проведення конкретного дослідження.

Оптимальним для побудови математичної моделі є ресурсний підхід, оскільки він є досить емним і найбільш точним для його представлення у математичному вигляді та для вираження його складових через кількісні величини.

Виходячи з цього, у даному дослідженні економічний потенціал розглядається як сукупна здатність наявних економічних ресурсів регіону забезпечити виробництво максимально можливого обсягу корисного продукту, такого що відповідає потребам суспільства на даному етапі [1, с. 207].

Важливим питанням для побудови моделі є визначення структури економічного потенціалу. З приводу даного питання вчені також не прийшли до однозначного рішення. Різні вчені пропонують враховувати від 3 до 16 і більше структурних компонентів. Узагальнюючи дані підходи до визначення структурних компонентів економічного потенціалу, можна виділити такі його основні складові:

- ✦ виробничий потенціал;
- ✦ природно-ресурсний потенціал;
- ✦ трудовий потенціал;
- ✦ інвестиційний потенціал;
- ✦ інноваційний потенціал.

Дані структурні компоненти є основними, але зважаючи на наявність значних відмінностей між окремими регіонами та наявними на їх території ресурсами при моделюванні потенціалу конкретного регіону для врахування усіх складових його економічних ресурсів може бути доданий певний новий компонент, який є важливим для даного регіону та не враховується в основних складових.

Виходячи з даного підходу, математична модель економічного потенціалу у загальному вигляді може бути представлена функцією від його структурних елементів:

$$Y = f(ВП; ПРП; ТП; ИнвП; ИнновП), \quad (1)$$

де Y – економічний потенціал;
 $ВП$ – виробничий потенціал;
 $ПРП$ – природно-ресурсний потенціал;
 $ТП$ – трудовий потенціал;
 $ИнвП$ – інвестиційний потенціал;
 $ИнновП$ – інноваційний потенціал.

Для побудови математичної моделі економічного потенціалу певного регіону необхідно виразити кожен із його структурних компонент та саму величину економічного потенціалу кількісними величинами. Так, величину економічного потенціалу найбільш доцільно визначає можливий випуск валового регіонального продукту за даної кількості економічних ресурсів та умов [6]. Кожна зі структурних компонент визначається кількістю певних економічних ресурсів, що її зумовлює та показниками стану даних ресурсів. У *табл. 1* представлені основні показники, що визначають величину структурних компонентів економічного потенціалу регіону.

З урахуванням зазначених показників модель економічного потенціалу регіону виражається такою функцією:

$$ВРП = f(ОЗ; КЗОЗ; ПР; ЕАН; ВО; ПК; ПНТР; ВНЗ; ІАП), \quad (2)$$

де $ВРП$ – величина потенційного валового регіонального продукту;
 $ОЗ$ – грошове вираження загальної кількості основних засобів наявних у регіоні;
 $КЗОЗ$ – ступінь зносу основних засобів;
 $ПР$ – кількість доступних природних ресурсів на території регіону;
 $ЕАН$ – чисельність економічно-активного населення регіону;
 $ВО$ – кількість осіб, що мають вищу освіту;
 $ПК$ – кількість осіб, що підвищили кваліфікацію;
 $ПНТР$ – кількість працівників, які виконують науково-технічні роботи;
 $ВНЗ$ – кількість вищих навчальних закладів I-IV рівня акредитації на території області;
 $ІАП$ – кількість інноваційно-активних підприємств на території області.

Показники структурних компонентів економічного потенціалу регіону

Структурний компонент економічного потенціалу	Показники, що визначають даний компонент структури
Виробничий потенціал	Грошове вираження загальної кількості основних засобів
	Ступінь зносу основних засобів
Природно-ресурсний потенціал	Кількість основних природних ресурсів, що є доступними для використання
Трудовий потенціал	Чисельність економічно-активного населення
	Кількість осіб, що мають вищу освіту
	Кількість осіб, що підвищили кваліфікацію
Інвестиційний потенціал	Визначається показниками виробничого, природно-ресурсного, трудового та інноваційного потенціалу
Інноваційний потенціал	Кількість працівників, які виконують науково-технічні роботи
	Кількість вищих навчальних закладів I-IV рівня акредитації
	Кількість інноваційно-активних підприємств

Побудова конкретної (розрахованої) математичної моделі економічного потенціалу регіону здійснюється на основі досягнутого економічного потенціалу регіону [2], тобто на основі статистичних даних розміру валового регіонального продукту та показників структурних елементів, що його визначили.

Найбільш розповсюдженим методом побудови математичних моделей даного типу є кореляційно-регресійний аналіз, тобто побудова регресійної економетричної моделі. Оскільки на результуючий показник валового регіонального продукту в даній моделі здійснює вплив ряд показників, то в даному випадку здійснюється побудова моделі на основі множинної регресії.

При створенні даної моделі першочергово необхідно визначитися із рівнянням регресії, яке може бути лінійним або нелінійним. Найчастіше будуються множинні лінійні регресії.

У загальному вигляді рівняння множинної лінійної регресії має такий вигляд:

$$y = a_0 + a_1x_1 + a_2x_2 + \dots + a_nx_n, \quad (3)$$

де y – результуючий показник;

$a_0, a_1, a_2, \dots, a_n$ – коефіцієнти регресії;

x_1, x_2, \dots, x_n – фактори, які визначають величину результуючого показника [7].

При побудові моделі економічного потенціалу із використанням даного методу результуючим показником є валовий регіональний продукт, а факторами – конкретні показники структурних компонентів економічного потенціалу.

Побудова моделі здійснюється шляхом розрахунку невідомих коефіцієнтів регресії, за яких сума квадратів відхилень розрахованого результуючого показника моделі від фактичних показників результуючого показника буде мінімальною:

$$\sum_{i=1}^n (y_i - (a_0 + a_1x_{i1} + \dots + a_nx_{in}))^2 \rightarrow \min. \quad (4)$$

Пошук коефіцієнтів кращого рівняння множинної регресії здійснюється за методом найменших квадратів у вигляді матричного рівняння – методом Гаусса – Маркова.

Однак варто зазначити, що складові економічного потенціалу мають доволі складний характер зв'язків, що найчастіше може вимагати побудови моделей нелінійної

множинної регресії. Основним питанням побудови таких моделей є вибір правильної нелінійної функції, а розрахунків здійснюється також з використанням методу найменших квадратів, але з використанням модифікованих відповідно до функції змінних [7].

Одним з нових методів побудови регресійних моделей є метод побудови нейронних сітей.

Нейронна сіть – це упорядкована структура з нейронів, пов'язаних один з одним певним чином [8, с. 15].

Одним із різновидів нейронних сітей є багатошаровий перцептрон, в якому нейрони об'єднані у шари, які пов'язані один з одним. Така сіть має вхідний шар, декілька прихованих та вихідний шари. Кожний зв'язок має свою вагу, яка визначає ступінь впливу одного нейрону на інший. Інформація потрапляє на вхідний шар, проходить крізь приховані та потрапляє на вихідний, де розраховується результат роботи нейросіті [8].

Розрахунок вихідного поля відбувається наступним чином. Нехай нейрон має n вхідних сигналів x_k ($1 \leq k \leq n$), для кожного нейрону задана функція активації $f(S)$ із крутизною a . Враховуючи, що $x_0 = 1$, вихідне значення розраховується таким чином:

$$S = \sum_{j=0}^n x_j w_j, \quad (5)$$

$$y = f(S), \quad (6)$$

де w_j – вага зв'язку поточного нейрону з j -им з попереднього шару [8, с. 15 – 16].

Функція $f(S)$ може бути такою: сигмоїда, гіпертангенс, арктангенс. Перед початком використання нейронну сіть необхідно «навчити» на статистичних даних передніх періодів [8].

Виконати побудову нейросіті можна за допомогою програми Deductor Studio.

Як приклад розробки моделі економічного потенціалу розглянемо побудову математичної моделі економічного потенціалу Запорізької області.

Аналіз положення та показників розвитку Запорізької області показав, що структура її економічного потенціалу включає всі основні елементи, а також, зважаючи на наявність морів і рекреаційних площ, додатково включає туристичний потенціал.

Важливим етапом побудови моделі було визначення конкретних показників кожного структурного компоненту економічного потенціалу, показнику самого економічного потенціалу та збір статистичних даних за ними.

Показники економічного потенціалу Запорізької області використані для моделювання співпадають із визначеними в табл. 1, однак розширені у відповідності із природними ресурсами регіону та доданим туристичним потенціалом. Так, виробничий потенціал представлений такими показниками: основні засоби, млн грн; ступінь зносу основних засобів.

Природно-ресурсний потенціал: площа сільськогосподарських угідь підприємств, тис. га; видобуток руди, концентратів залізних неагломерованих, тис. т; видобуток піску, гальки, гравію та щебеню, тис. м³; видобуток шлаків для будівництва, тис. т; видобуток каолінів і глин каолінових, тис. т; видобуток глин вогнетривких, тис. т; вироблено електроенергії, млн кВт·год; спожито свіжої води, млн м³.

Трудовий потенціал: чисельність економічно-активного населення, тис. осіб; кількість штатних працівників, які закінчили вищі навчальні заклади освіти, осіб; кількість штатних працівників, які підвищили кваліфікацію, осіб.

Інноваційний потенціал: кількість працівників, які виконують науково-технічні роботи, осіб; кількість вищих навчальних закладів I – IV рівня акредитації; кількість інноваційно-активних підприємств.

Туристичний потенціал: кількість санаторіїв та пансіонатів з лікуванням; кількість санаторіїв-профілакторіїв; кількість будинків і пансіонатів відпочинку; кількість баз та інших закладів відпочинку.

Величину економічного потенціалу регіону кількісно виразили валовим регіональним продуктом за даної кількості економічних ресурсів.

Для побудови моделі використані статистичні дані за 2004 – 2010 рр. [9 – 16].

Побудова моделі здійснювалася за методом побудови нейросіті за допомогою програми Deductor Studio Academic.

Побудована нейронна сіть для моделювання економічного потенціалу Запорізької області складається з наступних складових: 20 входів (показники структури економічного потенціалу), 2 прихованих шари, перший з яких складається з двох нейронів, другий – з одного, одного виходу (ВРП).

При побудові моделі була використана функція сигмоїду.

Основними показниками, що характеризують точність побудованої моделі, є діаграма розсіювання та графік, на якому будуть відображені реальні величини валового регіонального продукту та отримані за допомогою моделі (рис. 1, 2).

Як бачимо з представлених діаграм, модель є доволі точною, оскільки на графіку валового регіонального продукту відхилення є незначними, а на діаграмі розсіювання дані відхилення не виходять за межі довірчого інтервалу.

Подальше використання даної моделі здійснюється з використанням таблиці «Що якщо», у яку можна вводити вхідні дані для отримання результатів та змінювати по одному показнику для оцінки його впливу на результуючий показник.

У подальшому дана модель може бути вдосконалена за рахунок використання статистичних даних за більш тривалий період.

ВИСНОВОК

У результаті проведеного аналізу була розроблена методика побудови математичної моделі економічного потенціалу регіону, визначені основні показники, які можуть бути використані для її побудови та створена математична модель економічного потенціалу Запорізької області. Дана модель може бути використана для оцінки впливу кожного з елементів економічного потенціалу на величину валового регіонального продукту, розробки короткострокових і середньострокових прогнозів розвитку регіону, розробки програм регіонального розвитку місцевими органами вла-

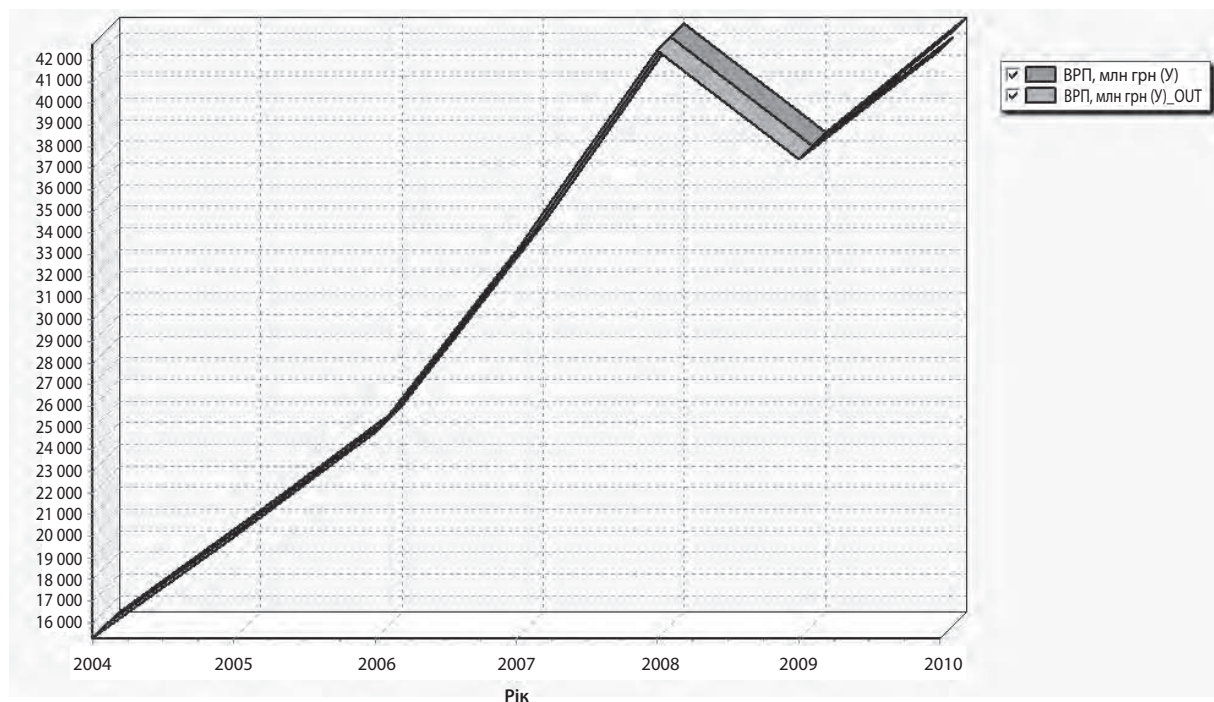

Рис. 1. Валовий регіональний продукт та валовий регіональний продукт розрахований за моделлю

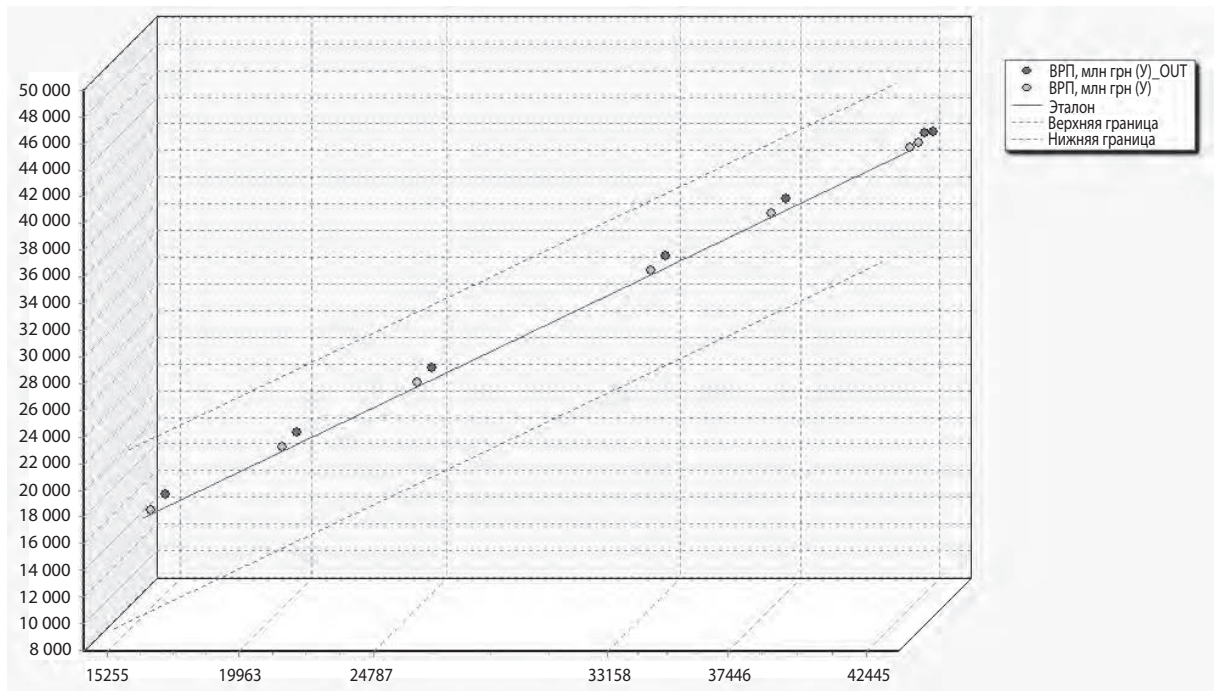

Рис. 2. Діаграма розсіювання

ди, визначення максимально можливого валового регіонального продукту за умов використання всього наявного обсягу ресурсів. Визначені показники елементів структури економічного потенціалу можуть бути використані для проведення оцінки економічного потенціалу регіону. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Социально-экономический потенциал региона : монография / Под общ. ред. О. Ф. Балацкого. – Сумы : Университетская книга, 2010. – 366 с.
2. Кондратиук О. І. Економічний потенціал країни, його суть та тенденції розвитку / О. І. Кондратиук // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 3 (105). – С. 91 – 98.
3. Талах В. І. Методологічні засади дослідження чинників формування, використання та відтворення економічного потенціалу регіону / В. І. Талах // Економічні науки. – Серія «Облік і фінанси». – 2011. – Випуск 8 (29). – Ч. 4 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.archive.nbu.gov.ua/portal/soc...8.../31.pdf>
4. Талах В. І. Особливості формування структуроутворюючих елементів економічного потенціалу на регіональному рівні / В. І. Талах // Економічний форум. – 2011. – № 3 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.archive.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/.../20.pdf
5. Гуляк Р. Е. Економічна сутність та структурні особливості економічного потенціалу соціально-економічних систем / Р. Е. Гуляк // Регіональна економіка. – 2011. – № 2. – С. 164 – 171.
6. Дорошенко Ю. А. Математическая модель экономического потенциала региона / Ю. А. Дорошенко, С. М. Бухонова // Российское предпринимательство. – 2005. – № 9 (69). – С. 55 – 57 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.creativeconomy.ru/articles/7144>
7. Кузьмичов А. І. Економетрія. Моделювання засобами MS Excel : навч. посіб. / А. І. Кузьмичов, М. Г. Медведєв. – К. : Вид-во «Ліра-К», 2011. – 214 с.
8. Deductor. Руководство по алгоритмам. Версия 5.2.0. / Компания Base Group Labs [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.basegroup.ru/download/guide_algorithm_5.2.0.pdf
9. Статистичний щорічник Запорізької області за 2004 рік / Держкомстат України; Головне управління статистики у Запорізькій області ; [за ред. В. П. Голоवेशка ; відпов. за вип. Г. Ф. Песочина]. – Запоріжжя : Поліграф, 2005. – 406 с.
10. Статистичний щорічник Запорізької області за 2005 рік / Держкомстат України; Головне управління статистики у Запорізькій області ; [за ред. В. П. Голоवेशка ; відпов. за вип. Г. Ф. Песочина]. – Запоріжжя : Поліграф, 2006. – 424 с.

11. Статистичний щорічник Запорізької області за 2006 рік / Держкомстат України; Головне управління статистики у Запорізькій області ; [за ред. В. П. Голоवेशка ; відпов. за вип. Г. Ф. Песочина]. – Запоріжжя : Поліграф, 2007. – 430 с.

12. Статистичний щорічник Запорізької області за 2007 рік / Держкомстат України; Головне управління статистики у Запорізькій області ; [за ред. В. П. Голоवेशка ; відпов. за вип. Г. Ф. Песочина]. – Запоріжжя : Поліграф, 2008. – 456 с.

13. Статистичний щорічник Запорізької області за 2008 рік / Держкомстат України ; Головне управління статистики у Запорізькій області ; [за ред. В. П. Голоवेशка ; відпов. за вип. Г. Ф. Песочина]. – Запоріжжя : Поліграф, 2009. – 488 с.

14. Статистичний щорічник Запорізької області за 2009 рік / Держкомстат України; Головне управління статистики у Запорізькій області ; [за ред. В. П. Голоवेशка ; відпов. за вип. Г. Ф. Песочина]. – Запоріжжя / Головне управління статистики у Запорізькій області, 2010. – 512 с.

15. Статистичний щорічник Запорізької області за 2010 рік / Держкомстат України; Головне управління статистики у Запорізькій області ; [за ред. В. П. Голоवेशка ; відпов. за вип. Г. Ф. Песочина]. – Запоріжжя / Головне управління статистики у Запорізькій області, 2011. – 492 с.

16. Статистичний щорічник Запорізької області за 2011 рік / Держкомстат України; Головне управління статистики у Запорізькій області ; [за ред. В. П. Голоवेशка ; відпов. за вип. Г. Ф. Песочина]. – Запоріжжя / Головне управління статистики у Запорізькій області, 2012. – 504 с.

REFERENCES

- Doroshenko, Yu. A., and Bukhonova, S. M. "Matematicheskaya model ekonomicheskogo potentsiala regiona" [Mathematical model of the economic potential of the region]. <http://www.creativeconomy.ru/articles/7144>
- "Deductor. Rukovodstvo po algoritmam. Versiia 5.2. 0." [Deductor. Guide algorithms. Version 5. 2. 0.]. Kompaniia Base Group Labs. http://www.basegroup.ru/download/guide_algorithm_5.2.0.pdf
- Huliak, R. E. "Ekonomichna sutnist ta strukturni osoblyvosti ekonomichnoho potentsialu sotsialno-ekonomichnykh system" [The economic nature and structural features of the economic potential of socio-economic systems]. *Rehionalna ekonomika*, no. 2 (2011): 164-171.
- Kuzmychov, A. I., and Medvediev, M. H. *Ekonometriia. Modeliuvannia zasobamy MS Excel* [Econometrics. Simulation tools MS Excel]. Kyiv: Lira-K, 2011.
- Kondratiuk, O. I. "Ekonomichniy potentsial krainy, ioho sut ta tendentsii rozvytku" [The economic potential of the country, its nature and trends]. *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 3 (105) (2010): 91-98.
- Sotsialno-ekonomicheskyy potentsial regiona* [Socio-economic potential of the region]. Sumy: Universitetskaia kniga, 2010.

Statystychnyi shchorichnyk Zaporizkoi oblasti za 2004 rik [Statistical Yearbook of Zaporozhye region in 2004]. Zaporizhzhia: Polihraf, 2005.
Statystychnyi shchorichnyk Zaporizkoi oblasti za 2005 rik [Statistical Yearbook of Zaporozhye region in 2005]. Zaporizhzhia: Polihraf, 2006.
Statystychnyi shchorichnyk Zaporizkoi oblasti za 2006 rik [Statistical Yearbook of Zaporozhye region in 2006]. Zaporizhzhia: Polihraf, 2007.
Statystychnyi shchorichnyk Zaporizkoi oblasti za 2007 rik [Statistical Yearbook of Zaporozhye region in 2007]. Zaporizhzhia: Polihraf, 2008.
Statystychnyi shchorichnyk Zaporizkoi oblasti za 2008 rik [Statistical Yearbook of Zaporozhye region in 2008]. Zaporizhzhia: Polihraf, 2009.
Statystychnyi shchorichnyk Zaporizkoi oblasti za 2009 rik [Statistical Yearbook of Zaporozhye region in 2009]. Zaporizhzhia: Holovne upravlinnia statystyky u Zaporizkii oblasti, 2010.

Statystychnyi shchorichnyk Zaporizkoi oblasti za 2010 rik [Statistical Yearbook of Zaporozhye region in 2010]. Zaporizhzhia: Holovne upravlinnia statystyky u Zaporizkii oblasti, 2011.
Statystychnyi shchorichnyk Zaporizkoi oblasti za 2011 rik [Statistical Yearbook of Zaporozhye region in 2011]. Zaporizhzhia: Holovne upravlinnia statystyky u Zaporizkii oblasti, 2012.
Talakh, V. I. "Osoblyvosti formuvannya strukturoutvoriuiuychkh elementiv ekonomichnoho potentsialu na rehionalnomu rivni" [Features of the structure- forming elements of the economic potential at the regional level]. http://www.archive.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/.../20.pdf
Talakh, V. I. "Metodolohichni zasady doslidzhennia chynnykiv formuvannya, vykorystannia ta vidtvorennia ekonomichnoho potentsialu rehionu" [Methodological principles study of factors shaping the use and reproduction of the economic potential of the region]. <http://www.archive.nbu.gov.ua/portal/soc...8.../31.pdf?>

УДК 336.717.063

ЕКОНОМІКО-МАТЕМАТИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ОПТИМІЗАЦІЇ ТРАНСАКЦІЙНИХ ВИТРАТ МАШИНОБУДІВНИХ ПІДПРИЄМСТВ

© 2014 МАКАЛЮК І. В.

УДК 336.717.063

Макалюк І. В. Економіко-математичне моделювання оптимізації трансакційних витрат машинобудівних підприємств

У статті визначено етапи процесу оптимізації трансакційних витрат. Здійснено розробку економіко-математичної моделі оптимізації трансакційних витрат машинобудівних підприємств за критерієм максимізації доходу від реалізації продукції та системи обмежень, що передбачає перевищення темпів росту доходу над темпами зростання витрат. Як показники трансакційних витрат запропоновано використовувати види витрат за рахунками бухгалтерського обліку. У результаті дослідження встановлено, що оптимізація трансакційних витрат передбачає забезпечення такого складу та структури витрат, який би забезпечував досягнення максимального фінансового результату. При цьому зростання загального обсягу трансакційних витрат повинно супроводжуватися зменшенням їх величини на одиницю продукції. Теоретичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вони можуть бути використані при здійсненні подальших наукових розробок у даному напрямі, а також у процесі практичної діяльності підприємств. Застосування запропонованої економіко-математичної моделі оптимізації трансакційних витрат дасть змогу визначити силу та напрямок впливу різних видів трансакційних витрат на дохід конкретного підприємства. Виявлення витрат, здійснення яких сприяє нарощуванню обсягів реалізації, і витрат, які гальмують цей процес, дозволить визначити напрямки регулювання з метою покращення фінансових результатів виробничо-господарської діяльності.

Ключові слова: економіко-математичне моделювання, трансакційні витрати, оптимізація, машинобудівне підприємство, критерій максимізації доходу.

Рис.: 2. **Формул.:** 6. **Бібл.:** 11.

Макалюк Ірина Віталіївна – аспірантка, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут» (пр. Перемоги, 37, Київ, 03056, Україна)
E-mail: irina.makaljuk@gmail.com

УДК 336.717.063

UDC 336.717.063

Макалюк І. В. Экономико-математическое моделирование оптимизации трансакционных издержек машиностроительных предприятий

В статье определены этапы процесса оптимизации трансакционных издержек. Осуществлена разработка экономико-математической модели оптимизации трансакционных издержек машиностроительных предприятий по критерию максимизации дохода от реализации продукции и системы ограничений, которая предусматривает превышение темпов роста дохода над темпами роста издержек. В качестве показателей трансакционных издержек предложено использовать виды расходов по счетам бухгалтерского учета. В результате исследования установлено, что оптимизация трансакционных издержек предусматривает обеспечение такого состава и структуры расходов, который бы обеспечивал достижение максимального финансового результата. При этом рост общего объема трансакционных издержек должен сопровождаться уменьшением их величины на единицу продукции. Теоретическое и практическое значение полученных результатов заключается в том, что они могут быть использованы при осуществлении дальнейших научных разработок в данном направлении, а также в процессе практической деятельности предприятий. Применение предложенной экономико-математической модели оптимизации трансакционных издержек позволит определить силу и направление влияния различных видов трансакционных издержек на доход конкретного предприятия. Выявление издержек, осуществление которых способствует наращиванию объемов реализации, и издержек, которые тормозят этот процесс, позволит определить направления регулирования с целью улучшения финансовых результатов производственно-хозяйственной деятельности.

Ключевые слова: экономико-математическое моделирование, трансакционные издержки, оптимизация, машиностроительное предприятие, критерий максимизации дохода.

Рис.: 2. **Формул.:** 6. **Библ.:** 11.

Макалюк Ірина Віталіївна – аспірантка, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут» (пр. Перемоги, 37, Київ, 03056, Україна)
E-mail: irina.makaljuk@gmail.com

Makaljuk I. V. Economic and Mathematical Modelling of Optimisation of Transaction Expenses of Engineering Enterprises

The article identifies stages of the process of optimisation of transaction expenses. It develops an economic and mathematical model of optimisation of transaction expenses of engineering enterprises by the criterion of maximisation of income from realisation of products and system of restrictions, which envisages exceeding income growth rate over the expenses growth rate. The article offers to use types of expenses by accounting accounts as indicators of transaction expenses. In the result of the study it is established that optimisation of transaction expenses envisages such a composition and structure of expenses, which would ensure achievement of the maximal financial result. Besides, the growth of the general volume of transaction expenses should be accompanied with reduction of its volume by a unit of product. Theoretical and practical significance of the obtained results lies in the fact that they could be used when conducting further scientific developments in this direction and also in the process of practical activity of enterprises. Application of the proposed economic and mathematical model of optimisation of transaction expenses would allow identification of the force and direction of influence of various types of transaction expenses upon income of a specific enterprise. Revelation of expenses, execution of which facilitates accumulation of volumes of realisation, and expenses, which hinder the process, would allow identification of the direction of regulation with the purpose of improvement of financial results of production and economic activity.

Key words: economic and mathematical modelling, transaction costs, optimisation, engineering enterprise, income maximisation criterion.

Рис.: 2. **Formulae:** 6. **Bibl.:** 11.

Makaljuk Iryna V. – Postgraduate Student, National Technical University of Ukraine «Kyiv Polytechnic Institute» (pr. Peremogy, 37, Kyiv, 03056, Ukraine)
E-mail: irina.makaljuk@gmail.com

Statystychnyi shchorichnyk Zaporizkoi oblasti za 2004 rik [Statistical Yearbook of Zaporozhye region in 2004]. Zaporizhzhia: Polihraf, 2005.
Statystychnyi shchorichnyk Zaporizkoi oblasti za 2005 rik [Statistical Yearbook of Zaporozhye region in 2005]. Zaporizhzhia: Polihraf, 2006.
Statystychnyi shchorichnyk Zaporizkoi oblasti za 2006 rik [Statistical Yearbook of Zaporozhye region in 2006]. Zaporizhzhia: Polihraf, 2007.
Statystychnyi shchorichnyk Zaporizkoi oblasti za 2007 rik [Statistical Yearbook of Zaporozhye region in 2007]. Zaporizhzhia: Polihraf, 2008.
Statystychnyi shchorichnyk Zaporizkoi oblasti za 2008 rik [Statistical Yearbook of Zaporozhye region in 2008]. Zaporizhzhia: Polihraf, 2009.
Statystychnyi shchorichnyk Zaporizkoi oblasti za 2009 rik [Statistical Yearbook of Zaporozhye region in 2009]. Zaporizhzhia: Holovne upravlinnia statystyky u Zaporizkii oblasti, 2010.

Statystychnyi shchorichnyk Zaporizkoi oblasti za 2010 rik [Statistical Yearbook of Zaporozhye region in 2010]. Zaporizhzhia: Holovne upravlinnia statystyky u Zaporizkii oblasti, 2011.
Statystychnyi shchorichnyk Zaporizkoi oblasti za 2011 rik [Statistical Yearbook of Zaporozhye region in 2011]. Zaporizhzhia: Holovne upravlinnia statystyky u Zaporizkii oblasti, 2012.
Talakh, V. I. "Osoblyvosti formuvannya strukturoutvoriuiuychkh elementiv ekonomichnoho potentsialu na rehionalnomu rivni" [Features of the structure-forming elements of the economic potential at the regional level]. http://www.archive.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/.../20.pdf
Talakh, V. I. "Metodolohichni zasady doslidzhennia chynnykiv formuvannya, vykorystannia ta vidtvorennia ekonomichnoho potentsialu rehionu" [Methodological principles study of factors shaping the use and reproduction of the economic potential of the region]. <http://www.archive.nbu.gov.ua/portal/soc...8.../31.pdf?>

УДК 336.717.063

ЕКОНОМІКО-МАТЕМАТИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ОПТИМІЗАЦІЇ ТРАНСАКЦІЙНИХ ВИТРАТ МАШИНОБУДІВНИХ ПІДПРИЄМСТВ

© 2014 МАКАЛЮК І. В.

УДК 336.717.063

Макалюк І. В. Економіко-математичне моделювання оптимізації трансакційних витрат машинобудівних підприємств

У статті визначено етапи процесу оптимізації трансакційних витрат. Здійснено розробку економіко-математичної моделі оптимізації трансакційних витрат машинобудівних підприємств за критерієм максимізації доходу від реалізації продукції та системи обмежень, що передбачає перевищення темпів росту доходу над темпами зростання витрат. Як показники трансакційних витрат запропоновано використовувати види витрат за рахунками бухгалтерського обліку. У результаті дослідження встановлено, що оптимізація трансакційних витрат передбачає забезпечення такого складу та структури витрат, який би забезпечував досягнення максимального фінансового результату. При цьому зростання загального обсягу трансакційних витрат повинно супроводжуватися зменшенням їх величини на одиницю продукції. Теоретичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вони можуть бути використані при здійсненні подальших наукових розробок у даному напрямі, а також у процесі практичної діяльності підприємств. Застосування запропонованої економіко-математичної моделі оптимізації трансакційних витрат дасть змогу визначити силу та напрямок впливу різних видів трансакційних витрат на дохід конкретного підприємства. Виявлення витрат, здійснення яких сприяє нарощуванню обсягів реалізації, і витрат, які гальмують цей процес, дозволить визначити напрямки регулювання з метою покращення фінансових результатів виробничо-господарської діяльності.

Ключові слова: економіко-математичне моделювання, трансакційні витрати, оптимізація, машинобудівне підприємство, критерій максимізації доходу.

Рис.: 2. **Формул.:** 6. **Бібл.:** 11.

Макалюк Ірина Віталіївна – аспірантка, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут» (пр. Перемоги, 37, Київ, 03056, Україна)
E-mail: irina.makaljuk@gmail.com

УДК 336.717.063

UDC 336.717.063

Макалюк І. В. Экономико-математическое моделирование оптимизации трансакционных издержек машиностроительных предприятий

В статье определены этапы процесса оптимизации трансакционных издержек. Осуществлена разработка экономико-математической модели оптимизации трансакционных издержек машиностроительных предприятий по критерию максимизации дохода от реализации продукции и системы ограничений, которая предусматривает превышение темпов роста дохода над темпами роста издержек. В качестве показателей трансакционных издержек предложено использовать виды расходов по счетам бухгалтерского учета. В результате исследования установлено, что оптимизация трансакционных издержек предусматривает обеспечение такого состава и структуры расходов, который бы обеспечивал достижение максимального финансового результата. При этом рост общего объема трансакционных издержек должен сопровождаться уменьшением их величины на единицу продукции. Теоретическое и практическое значение полученных результатов заключается в том, что они могут быть использованы при осуществлении дальнейших научных разработок в данном направлении, а также в процессе практической деятельности предприятий. Применение предложенной экономико-математической модели оптимизации трансакционных издержек позволит определить силу и направление влияния различных видов трансакционных издержек на доход конкретного предприятия. Выявление издержек, осуществление которых способствует наращиванию объемов реализации, и издержек, которые тормозят этот процесс, позволит определить направления регулирования с целью улучшения финансовых результатов производственно-хозяйственной деятельности.

Ключевые слова: экономико-математическое моделирование, трансакционные издержки, оптимизация, машиностроительное предприятие, критерий максимизации дохода.

Рис.: 2. **Формул.:** 6. **Библ.:** 11.

Макалюк Ірина Віталіївна – аспірантка, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут» (пр. Перемоги, 37, Київ, 03056, Україна)

E-mail: irina.makaljuk@gmail.com

Makaljuk I. V. Economic and Mathematical Modelling of Optimisation of Transaction Expenses of Engineering Enterprises

The article identifies stages of the process of optimisation of transaction expenses. It develops an economic and mathematical model of optimisation of transaction expenses of engineering enterprises by the criterion of maximisation of income from realisation of products and system of restrictions, which envisages exceeding income growth rate over the expenses growth rate. The article offers to use types of expenses by accounting accounts as indicators of transaction expenses. In the result of the study it is established that optimisation of transaction expenses envisages such a composition and structure of expenses, which would ensure achievement of the maximal financial result. Besides, the growth of the general volume of transaction expenses should be accompanied with reduction of its volume by a unit of product. Theoretical and practical significance of the obtained results lies in the fact that they could be used when conducting further scientific developments in this direction and also in the process of practical activity of enterprises. Application of the proposed economic and mathematical model of optimisation of transaction expenses would allow identification of the force and direction of influence of various types of transaction expenses upon income of a specific enterprise. Revelation of expenses, execution of which facilitates accumulation of volumes of realisation, and expenses, which hinder the process, would allow identification of the direction of regulation with the purpose of improvement of financial results of production and economic activity.

Key words: economic and mathematical modelling, transaction costs, optimisation, engineering enterprise, income maximisation criterion.

Рис.: 2. **Formulae:** 6. **Bibl.:** 11.

Makaljuk Iryna V. – Postgraduate Student, National Technical University of Ukraine «Kyiv Polytechnic Institute» (pr. Peremogy, 37, Kyiv, 03056, Ukraine)
E-mail: irina.makaljuk@gmail.com

Поширення негативного впливу світової фінансово-економічної кризи на всі галузі національної економіки, що є наслідком інтенсивного посилення процесів глобалізації протягом останніх років, не оминуло і машинобудівну промисловість (впродовж 2009 р. обсяги реалізації продукції машинобудування зменшилися на 29,5 % відповідно до попереднього року). При цьому серед провідних галузей промисловості України машинобудівна постраждала найбільше (рис. 1) [11].

Як видно з рис. 1, після деякого зростання у 2010 р. впродовж 2011 – 2012 рр. знову простежується динаміка зниження індексів промислової продукції галузі машинобудування.

Машинобудівний комплекс є однією з пріоритетних галузей національної промисловості, яка впливає на формування значної частини валового внутрішнього продукту та темпи економічного зростання країни загалом. Галузь машинобудування тісно пов'язана з іншими галузями народного господарства, забезпечуючи тим самим створення переважної більшості основних фондів виробничого та невиробничого призначення. Таким чином, одним з основних завдань на сьогодні є підвищення результативності виробничо-господарської діяльності вітчизняних машинобудівних підприємств задля покращення економічного розвитку країни в цілому.

Досягнення ефективності функціонування машинобудівних підприємств в умовах розвитку економічних відносин передбачає здійснення обґрунтованої оцінки впливу різних економічних факторів на фінансові результати виробничо-господарської діяльності. Серед таких факторів у сучасних умовах господарювання, які характеризуються посиленням взаємодії між суб'єктами інституціонального середовища, чільне місце посідають трансакційні витрати машинобудівних підприємств.

Проблеми оптимізації витрат досліджували такі вітчизняні і зарубіжні науковці, як А. Т. Московчук [5] (особливості економіко-математичного моделювання в системі управління витратами); С. Весперіс [2] (оптимізація структури витрат на якість); Н. І. Чухрай, І. І. Новаківський [8] (методичний підхід до формування оптимальної структури витрат на інноваційні процеси); В. М. Чубай, А. І. Ясінська [7] (побудова моделі оптимізації витрат машинобудівного підприємства на засадах системного підходу); О. Свиридова [6] (детермінована і стохастична моделі мінімізації витрат в системах управління запасами); М. І. Кондратьєв [3] (концептуальні аспекти моделі трансакційних витрат

корпоративного сектора економіки); О. В. Шепеленко [9] (фінансові інструменти та методи оптимізації трансакційних витрат суб'єктів господарювання); Л. О. Ющишина [10] (розробка моделі оптимізації витрат бізнес-процесів у сільськогосподарських підприємствах) та ін.

Не применшуючи внесок перелічених праць у розвиток теорії оптимізації витрат, варто зазначити, що вивченню питання оптимізації трансакційних витрат на сьогодні приділено достатньо мало уваги. Дослідження потребують проблеми формування оптимальних обсягів трансакційних витрат машинобудівних підприємств за критерієм максимізації результатів їх виробничо-господарської діяльності.

Метою статті є розробка економіко-математичної моделі оптимізації трансакційних витрат машинобудівних підприємств за критерієм максимізації доходу від реалізації продукції та системи обмежень, що передбачає перевищення темпів росту доходу над темпами росту витрат.

Суб'єктами управління трансакційними витратами на підприємстві є керівники, начальники структурних підрозділів, провідні фахівці. Розміри підсистеми управління залежать від розміру самого підприємства, видів діяльності, обсягів та специфіки виробництва, товарного асортименту та номенклатури. Наявність на підприємстві системи управління трансакційними витратами повинна включати тісну взаємодію усіх її суб'єктів. Кожен функціональний підрозділ не повинен бути відокремленим від інших відповідальністю лише за якусь окрему частину процесу управління трансакційними витратами. Він має, наряду з іншими завданнями, вміти визначати ефективність прийнятих управлінських рішень та їх вплив на діяльність інших підрозділів і підприємства загалом.

Процеси, які виникають в ході виробничо-господарської діяльності підприємства та зумовлюють здійснення трансакційних витрат, виступають об'єктом у системі управління витратами. Предметом ж управління є самі трансакційні витрати підприємства.

Як предмет управління трансакційні витрати машинобудівних підприємств характеризуються динамічністю, різноманітністю складу та структури, що вимагає від суб'єктів управління використання широкого спектру методів і прийомів вимірювання, обліку та оцінки витрат, визначення іноді досить неоднозначного впливу на фінансовий результат діяльності підприємства.

Процес управління трансакційними витратами повинен базуватися на загальних концептуальних принципах

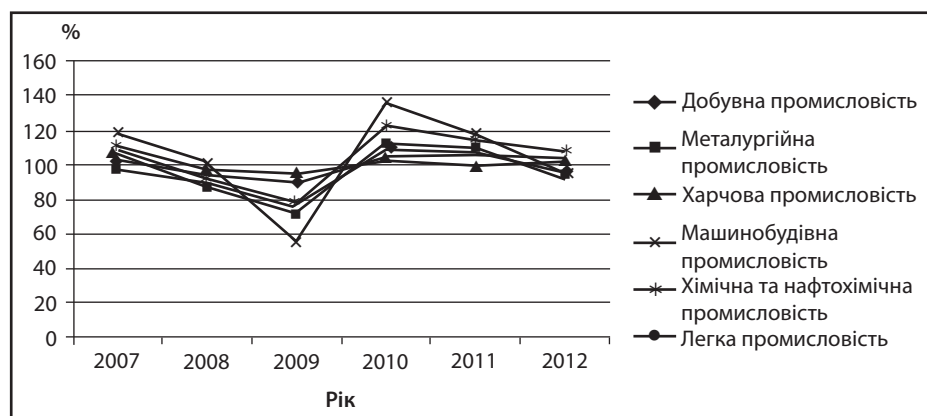

Рис. 1. Динаміка індексів промислової продукції за 2007 – 2012 рр. (у відсотках до попереднього року)

управління. Тобто, принципи управління трансакційними витратами повинні ґрунтуватися на вхідних даних — інформації про початковий стан об'єкта (параметри об'єкта перед початком управління в нульовий момент часу) і кінцевій меті управління — бажаному стані об'єкта. Визначення кінцевої меті, якої необхідно досягнути, відіграє ключову роль у процесі управління.

Будучи важливою складовою загальної системи управління, управління трансакційними витратами повинно включати в себе виконання всіх функцій, які передбачені при управлінні будь-яким процесом, явищем чи системою, а саме – розробку рішень (планування і прогнозування витрат), організування та мотивування процесу їх реалізації, а також контролювання за їх виконанням і регулювання, виявлених у процесі контролю, недоліків. Для отримання бажаного економічного результату на підприємстві вже недостатньо просто розподілити обов'язки щодо обліку витрат та контролю за їх формуванням. А вже відповідно до сучасних вимог господарювання управління трансакційними витратами повинно носити комплексний характер, а не бути якимось одноразовим актом періодичної дії [5].

Протягом тривалого часу вважалося, що основною метою управління будь-якими витратами є їх мінімізація. Безумовно, низький рівень витрат може забезпечити підприємству на ринку певні конкурентні переваги, досягти більш високих розмірів прибутку, підвищити свою ліквідність та платоспроможність. Проте, варто пам'ятати, що неплановане зниження рівня витрат може призвести і до негативних наслідків, а саме: зменшення обсягу товарообороту, погіршення якості продукції та втрата довіри споживачів, погіршення сервісного обслуговування клієнтів, а як наслідок – зниження іміджу та втрата позицій на ринку. Тому скорочення витрат є одним із завдань, але не основною метою управління.

Таким чином, одним із напрямків удосконалення управління трансакційними витратами машинобудівних підприємств є принцип оптимізації, який передбачає виявлення продуктивних витрат, здійснення яких позитивно впливає на фінансові результати господарювання, і непродуктивних витрат, що, навпаки, гальмують розвиток господарської діяльності та є значним тягарем для вітчизняних підприємств.

Поняття «оптимальність» (від лат. «*optimus*» – найкращий) означає найкращий спосіб вирішення проблеми, економічної поведінки, економічних дій. Процес оптимізації відображає такий стан системи, при якому забезпечується досягнення високого фінансового результату при оптимальній (заданій) величині ресурсів або досягається заданий (оптимальний) фінансовий результат при мінімальних витратах [1, с. 118].

Варто зазначити, що мова йде саме про оптимізацію трансакційних витрат, а не про їх мінімізацію, тобто забезпечення такого складу та структури витрат, який би забезпечував досягнення максимального фінансового результату. При цьому зростання загального обсягу трансакційних витрат повинно супроводжуватися зменшенням їх величини на одиницю реалізованої продукції.

Одним із основних показників виробничо-господарської діяльності, до нарощування якого прагне практично кожне машинобудівне підприємство, є його дохід від реалізації продукції. Такий показник визначає мету підприємницької діяльності, оскільки від доходу залежить прибуток підприєм-

ства, його рентабельність та платоспроможність. Аналіз впливу трансакційних витрат на дохід є складним економічним завданням, що потребує детального вивчення взаємозв'язків між результируючим показником (доходом від реалізації продукції) і окремими видами трансакційних витрат.

З огляду на це існує необхідність побудови моделі формування оптимальної величини трансакційних витрат за критерієм максимізації доходу.

Оптимізаційна модель складається зі змінних, обмежень, які до них висуваються, і формулювання цілі. Ціль визначає цільову функцію, яка задається на множині допустимих розв'язків D . Якщо D містить більше, ніж один розв'язок, тоді задача оптимізації передбачає знаходження оптимального розв'язку на множині допустимих розв'язків. У загальному вигляді формулювання задачі математичного програмування звучить так: знайти такі значення керованих змінних x_j , щоб цільова функція F набувала екстремального (максимального або мінімального) значення.

Математична модель задачі оптимізації передбачає, що всі змінні, параметри, обмеження і цільова функція моделі є кількісно вимірюваними. Якщо змінні $X = (x_1, x_2, \dots, x_n)$ є змінними, якими можна управляти, а $Z = (z_1, z_2, \dots, z_k)$ параметри, якими не можна управляти, й умова функціонування системи, що досліджується, визначається m обмеженнями, то математична модель записується так:

знайти точку $Y = (y_1, y_2, \dots, y_n)$, у якій досягається екстремум (мінімум чи максимум) цільової функції $f(X, Z)$ [4, с. 13]:

$$f(Y, Z) = \text{extr} f(X, Z), \quad (1)$$

при обмеженнях:

$$\varphi_i \begin{cases} (X, Z) \leq (\geq, =) b_i, & i = 1, m, \\ x_j \geq 0, & j = 1, n. \end{cases} \quad (2)$$

Система (3.2) називається системою обмежень, або системою умов задачі. Вона описує необхідні умови досягнення екстремуму. Залежності 1 – 2 становлять економікоматематичну модель, при розробленні якої варто пам'ятати, що модель повинна адекватно описувати реальні економічні процеси, що відбуваються в системі, та враховувати лише істотні явища в досліджуваному процесі.

Відсутність єдиного універсального критерію економічної ефективності призводить до того, що досить часто вдаються до побудови багатокритеріальних задач математичного програмування, які не мають єдиного способу вирішення. Таким чином, вибір і застосування однієї з них здебільшого залежить від суб'єкта прийняття рішення. Представлення необхідної кількості науково обґрунтованої інформації, яка забезпечує здійснення подальшого вибору, є основним завданням математичного програмування [1, с. 120].

Схематично етапи процесу оптимізації трансакційних витрат зображено на *рис. 2*.

Дослідження проводяться з використанням методу множинної лінійної регресії для побудови моделі залежності між доходом (виручкою) від реалізації продукції і різними елементами трансакційних витрат вітчизняних машинобудівних підприємств.

Таким чином, загальний вигляд економіко-математичної моделі оптимізації трансакційних витрат за критерієм максимізації доходу від реалізації продукції такий:

$$f(x_1, x_2, \dots, x_n) = a_0 + a_1x_1 + a_2x_2 + \dots + a_nx_n \rightarrow \max, \quad (3)$$

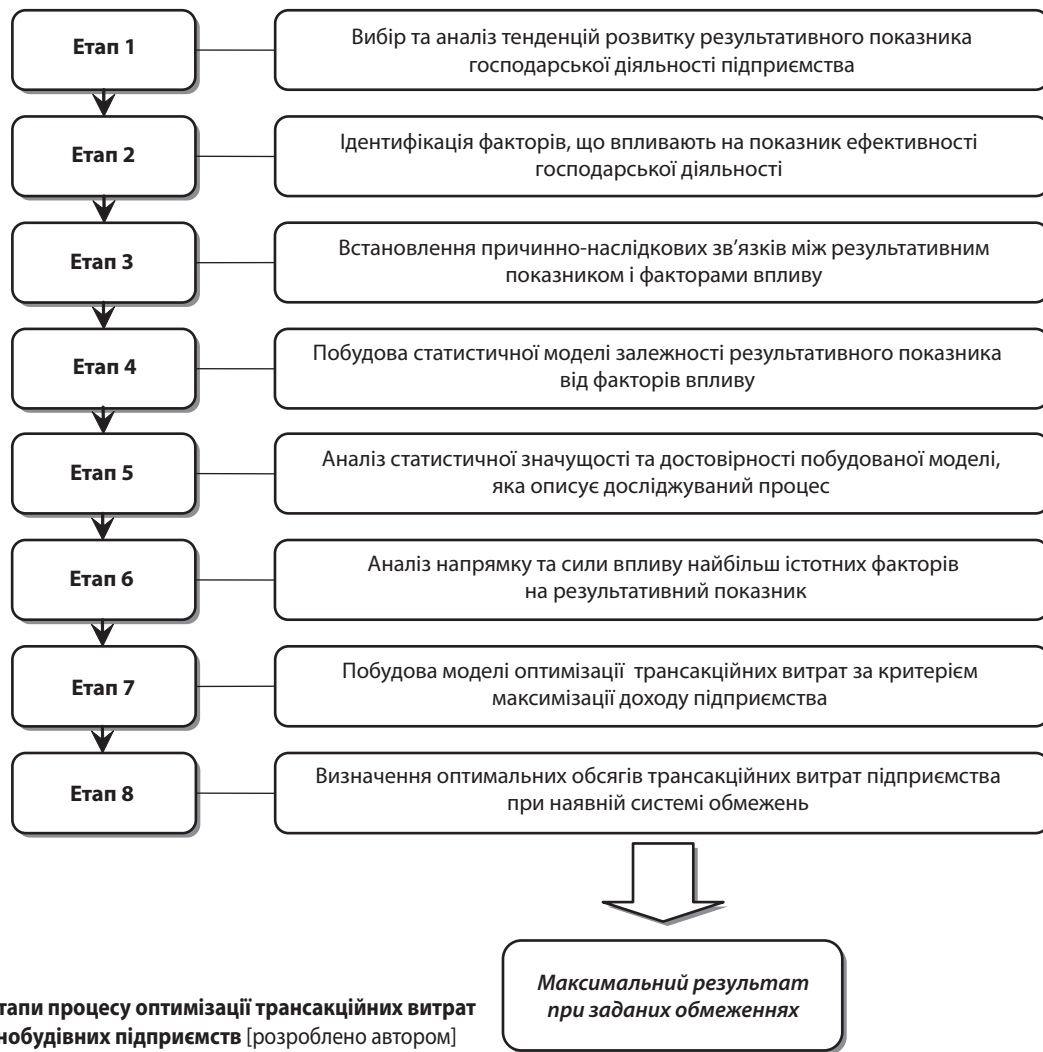

Рис. 2. Етапи процесу оптимізації трансакційних витрат машинобудівних підприємств [розроблено автором]

де $a_0, a_1, a_2, \dots, a_n$ – параметри рівняння множинної лінійної регресії залежності доходу (виручки) від реалізації продукції підприємств від трансакційних витрат; x_1, x_2, \dots, x_n – показники трансакційних витрат підприємства.

Отже, оптимізація трансакційних витрат для конкретного машинобудівного підприємства полягає у визначенні таких обсягів при заданих обмеженнях, за яких буде досягтися максимально можливий дохід (виручка) від реалізації продукції.

Головним критерієм при розробленні системи обмежень моделі є умова, що темпи зростання доходу повинні перевищувати темпи зростання витрат, тобто за зростання загальної величини трансакційних витрат, яке супроводжуватиме досягнення максимізації доходу від реалізації продукції, трансакційні витрати на одиницю продукції повинні знижуватися (або ж залишатися незмінними).

Таким чином, система умов задачі має вигляд:

$$\begin{cases} \frac{x_1}{x_1^0} \leq \frac{V_p}{V_p^0}; \\ \frac{x_2}{x_2^0} \leq \frac{V_p}{V_p^0}; \\ \dots \\ \frac{x_n}{x_n^0} \leq \frac{V_p}{V_p^0}; \\ x_j \geq 0, j = 1, n, \end{cases} \quad (4)$$

де $x_1^0, x_2^0, \dots, x_n^0$ – показники трансакційних витрат підприємства у попередньому періоді; V_p, V_p^0 – обсяг реалізації продукції у поточному і базовому періодах відповідно, тис. грн.

Після нескладних математичних перетворень система (4) набуває вигляду:

$$\begin{cases} \frac{x_1}{x_1^0} \times \frac{V_p^0}{V_p} \leq 1; \\ \frac{x_2}{x_2^0} \times \frac{V_p^0}{V_p} \leq 1; \\ \dots \\ \frac{x_n}{x_n^0} \times \frac{V_p^0}{V_p} \leq 1; \\ x_j \geq 0, j = 1, n, \end{cases} \quad (5)$$

Як показники трансакційних витрат пропонуємо використовувати види витрат за рахунками бухгалтерського обліку. У такому випадку модель оптимізації трансакційних витрат за критерієм максимізації доходу матиме вигляд:

$$F(x) = a_0 + a_1x_1 + a_2x_2 + a_3x_3 + a_4x_4 + a_5x_5 \rightarrow \max, \quad (6)$$

де x_1 – трансакційні витрати у складі адміністративних витрат (представницькі витрати, витрати на службові відраження, винагорода за професійні послуги, витрати на

послуги зв'язку, плата за розрахунково-касове обслуговування та інші послуги банку), тис. грн;

x_2 – транзакційні витрати у складі витрат на збут (сума витрат на збут у повному обсязі), тис. грн;

x_3 – транзакційні витрати у складі інших операційних витрат (витрати на дослідження й розробки, сумнівні та безнадійні борги, втрати від операційних курсових різниць, нестачі і втрати від псування цінностей, визнані штрафи, пені, неустойки), тис. грн;

x_4 – транзакційні витрати у складі фінансових витрат (відсотки за кредити, інші фінансові витрати), тис. грн;

x_5 – транзакційні витрати у складі інших витрат (витрати пов'язані з реалізацією фінансових інвестицій, необоротних активів та майнових комплексів, втрати від не операційних курсових різниць), тис. грн;

$F(x)$ — чистий дохід (виручка) від реалізації продукції, тис. грн.

Отже, залежною змінною в моделі виступає показник чистого доходу від реалізації продукції, а незалежними – детермінанти, які здійснюють вплив на показник доходу.

Визначення параметрів залежності (a_0, \dots, a_5) здійснюється на основі статистичних даних підприємства з використанням методів кореляційно-регресійного аналізу. Для знаходження оптимальних транзакційних витрат (x_1, \dots, x_5) необхідно розв'язати систему обмежень (5) симплекс-методом (методом послідовного поліпшення плану).

Застосування запропонованої економіко-математичної моделі оптимізації транзакційних витрат дасть змогу визначити силу та напрямок впливу різних видів транзакційних витрат на дохід конкретного підприємства. Виявлення витрат, здійснення яких сприяє нарощуванню обсягів реалізації, і витрат, які гальмують цей процес, дозволить визначити напрямки регулювання з метою покращення фінансових результатів виробничо-господарської діяльності.

ВИСНОВКИ

Отже, управління транзакційними витратами на сучасному машинобудівному підприємстві є досить важливим і складним завданням, яке потребує використання спеціальної методології та інструментарію. Система управління транзакційними витратами повинна здійснювати вплив на об'єкти управління на всіх етапах здійснення господарської діяльності і рівнях ієрархічної структури підприємства, а також забезпечувати підвищення ефективності здійснюваних операцій. Вона повинна бути спрямована на досягнення економічності, забезпечення максимального фінансового результату при мінімальних транзакційних витратах. Застосування запропонованої оптимізаційної моделі величини транзакційних витрат дасть змогу плановим службам машинобудівних підприємств розробити бюджет витрат за критерієм оптимальності, що забезпечить раціональніше витрачання фінансових ресурсів. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Біла О. Г. Управління витратами підприємства: теорія та практика: монографія / О. Г. Біла, І. Л. Боднарюк. – Львів : Вид-во ЛКА, 2012. – 200 с.
2. Весперіс С. Застосування методів економіко-математичного моделювання для оптимізації структури витрат на якість / С. Весперіс // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Комп'ютерні науки та інформаційні технології». – 2009. – № 638. – С. 134 – 137.
3. Кондратьев Н. И. Концептуальные аспекты модели транзакционных издержек корпоративного сектора экономики / Н. И. Кондратьев // Вестник ТГУ. – 2011. – Выпуск 2 (94). – С. 39 – 42.

4. Малярець Л. М. Економіко-математичне моделювання: навчальний посібник / Л. М. Малярець. – Харків : Вид. ХНЕУ, 2010. – 312 с.

5. Московчук А. Т. Економіко-математичне моделювання в системі управління витратами / А. Т. Московчук, І. О. Московчук // Економічні науки. Серія «Облік і фінанси». – 2007. – Випуск 4 (16). Ч. 2. – С. 32 – 46.

6. Свиридова О. Детерминированная и стохастическая модели минимизации издержек в системах управления запасами / О. Свиридова // Логистика. – 2011. – № 4. – С. 28 – 30.

7. Чубай В. М. Оптимізація витрат машинобудівного підприємства на засадах системного підходу / В. М. Чубай, А. І. Ясинська // Економіка Крима. – 2008. – № 25. – С. 54 – 59.

8. Чухрай Н. І. Економіко-математичне моделювання структури витрат за етапами інноваційного процесу машинобудівного підприємства / Н. І. Чухрай, І. І. Новаківський, О. І. Грицай // Економіка: реалії часу. – 2012. – № 3-4 (4-5). – С. 136 – 139.

9. Шепеленко О. В. Фінансові інструменти і методи оптимізації транзакційних витрат суб'єктів господарювання / О. В. Шепеленко // Вісник Запорізького національного університету. – 2010. – № 4 (8). – С. 207 – 216.

10. Ющишина Л. О. Оптимізація виробничої програми за критерієм витрат бізнес-процесів / Л. О. Ющишина // Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. Серія «Економіка». – 2013. – Випуск 1 (61). – С. 234 – 240.

11. Офіційний сайт Державної служби статистики: www.ukrstat.gov.ua

REFERENCES

- Bila, O. H., and Bodnariuk, I. L. *Upravlinnia vytratamy pidpriemstva: teoriia ta praktyka* [Enterprise Cost Management : Theory and Practice]. Lviv: LKA, 2012.
- Chubai, V. M., and Yasinska, A. I. "Optymizatsiia vytrat mashynobudivnoho pidpriemstva na zasadakh systemnoho pidkhodu" [Cost reduction machine on the basis of a systematic approach]. *Ekonomyka Kryma*, no. 25 (2008): 54-59.
- Chukhray, N. I., Novakivskiy, I. I., and Hrytsai, O. I. "Ekonomiko-matematychne modeliuвання структури vytrat za etapamy innovatsiinoho protsesu mashynobudivnoho pidpriemstva" [Economic modeling of cost structure for the phases of the innovation process engineering company]. *Ekonomika: realii chasu*, no. 3-4 (4-5) (2012): 136-139.
- Kondratev, N. I. "Kontseptualnye aspekty modeli transaktsionnykh izderzhok korporativnogo sektora ekonomiki" [Conceptual aspects of the model of transaction costs the corporate sector]. *Vestnik TGU*, no. 2 (94) (2011): 39-42.
- Moskovchuk, A. T., and Moskovchuk, I. O. "Ekonomiko-matematychne modeliuвання v systemi upravlinnia vytratamy" [Economic modeling in the management of costs]. *Ekonomichni nauky. Oblik i finansy*, vol. 2, no. 4 (16) (2007): 32-46.
- Maliarets, L. M. *Ekonomiko-matematychne modeliuвання* [Economic modeling]. Kharkiv: KhNEU, 2010.
- Ofitsiyniy sait Derzhavnoi sluzhby statystyky. www.ukrstat.gov.ua
- Sviridova, O. "Determinirovannaia i stokhasticheskaia modeli minimizatsii izderzhok v sistemakh upravleniia zapasami" [Deterministic and stochastic models to minimize the costs of inventory management systems]. *Logistika*, no. 4 (2011): 28-30.
- Shepelenko, O. V. "Finansovi instrumenty i metody optymizatsii transaktsiinykh vytrat sub'iektiv hospodariuvannya" [Financial Instruments and methods for optimizing transaction costs of business entities]. *Visnyk ZNU*, no. 4 (8) (2010): 207-216.
- Vesperis, S. "Zastosuvannya metodiv ekonomiko-matematychnoho modeliuвання dlia optymizatsii struktury vytrat na iakist" [Application of economic-mathematical modeling to optimize the cost structure for quality]. *Visnyk NU «Lvivska politekhnika». Komp'uterni nauky ta informatsiini tekhnologii*, no. 638 (2009): 134-137.
- Yushchysyna, L. O. "Optymizatsiia vyrobnychoi prohramy za kryteriiem vytrat biznes-protsesiv" [Optimization of the production program of the criterion of costs of business processes]. *Visnyk NUVHP. Ekonomika*, no. 1 (61) (2013): 234-240.

УДОСКОНАЛЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-МЕТОДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МАКРОЕКОНОМІЧНОГО СТАТИСТИЧНОГО АНАЛІЗУ

© 2014 ТЮРИНА Д. М.

УДК 311:33

Тюрина Д. М. Удосконалення інформаційно-методичного забезпечення макроекономічного статистичного аналізу

У статті узагальнено та проаналізовано основні недоліки сучасної системи макростатистичного аналізу, що базується на використанні системи національних рахунків та балансі народного господарства. На основі історичного аналізу формування показників системи національних рахунків доведено, що проблеми з її практичним використанням мають не тільки регіональні, але й глобальні причини. З метою усунення неможливості врахування якості життя запропоновано систему якісних показників, що базуються на узагальненому сприйнятті добробуту як впевненості у власній платоспроможності населення та репрезентативній вибірці суб'єктів господарювання.

Ключові слова: макростатистичний аналіз, система національних рахунків, добробут суспільства, якість життя, прогноз.

Рис.: 1. **Табл.:** 2. **Бібл.:** 11.

Тюрина Дина Миколаївна – кандидат педагогічних наук, доцент, кафедра обліку, аудиту та економічного аналізу, Харківський інститут фінансів Українського державного університету фінансів і міжнародної торгівлі (пер. Плетньовський, 5, Харків, 61003, Україна)

E-mail: hiitsdina@mail.ru

УДК 311:33

UDC 311:33

Тюрина Д. М. Совершенствование информационно-методического обеспечения макроэкономического статистического анализа

В статье обобщены и проанализированы основные недостатки современной системы макростатистического анализа, основанного на использовании системы национальных счетов и баланса народного хозяйства. На основе исторического анализа формирования показателей системы национальных счетов доказано, что проблемы с ее практическим использованием имеют не только региональные, но и глобальные причины. С целью устранения невозможности учета качества жизни предложена система качественных показателей, основанных на общем восприятии благосостояния как уверенности в собственной платежеспособности населения и репрезентативной выборки субъектов хозяйствования.

Ключевые слова: макростатистический анализ, система национальных счетов, благосостояние общества, качество жизни, прогноз.

Рис.: 1. **Табл.:** 2. **Библ.:** 11.

Тюрина Дина Николаевна – кандидат педагогических наук, доцент, кафедра учета, аудита и экономического анализа, Харьковский институт финансов Украинского государственного университета финансов и международной торговли (пер. Плетневский, 5, Харьков, 61003, Украина)

E-mail: hiitsdina@mail.ru

Tyurina D. M. Improvement of Information and Methodical Provision of Macro-economic Statistical Analysis

The article generalises and analyses main shortcomings of the modern system of macro-statistical analysis based on the use of the system of national accounts and balance of the national economy. The article proves on the basis of historic analysis of formation of indicators of the system of national accounts that problems with its practical use have both regional and global reasons. In order to eliminate impossibility of accounting life quality the article offers a system of quality indicators based on the general perception of wellbeing as assurance in own solvency of population and representative sampling of economic subjects.

Key words: macro-statistical analysis, system of national accounts, society wellbeing, life quality, forecast.

Pic.: 1. **Tabl.:** 2. **Bibl.:** 11.

Tyurina Dina M. – Candidate of Sciences (Pedagogy), Associate Professor, Department of Accounting, Audit and Economic Analysis, Kharkiv Institute of Finance of the Ukrainian State University of Finance and International Trade (per. Pletnovskyy, 5, Kharkiv, 61003, Ukraine)

E-mail: hiitsdina@mail.ru

А о недавнього часу навіть великі підприємства ставалися до макроекономічної статистики з певним упрежденням, вважаючи, що агрегування та аналіз даних на рівні всієї економіки країни не дозволяють суттєво поліпшити якість прийняття управлінських рішень у рамках конкретно взятої компанії. Однак у міру посилення державного регулювання в економіці й розширення масштабів вітчизняного бізнесу стало зрозуміло, що без налаштування чіткої картини взаємодії бізнесу й держави неможливо обґрунтувати розрізнені заходи підтримки економіки, змінювати існуючу систему оподаткування тощо. Криза 2008 – 2009 рр. ще більшою мірою загострила цю проблему, у зв'язку з чим акценти уваги змістились в бік поглиблення статистичного аналізу макро- та мезосередовища, що, у свою чергу, має стати запорукою підвищення ефективності процедур прогнозування розвитку окремих суб'єктів господарювання чи навіть країни в цілому. Проте в переважній більшості наукових досліджень у ході здійснення процедур макроекономічної статистики оперують виключно показниками, які ґрунтуються на таких системах, як баланс народного господарства та система національних рахунків (СНР), котрі у зв'язку з національними

особливостями та розширенням міжнародних зв'язків втрачають свою актуальність, що й обумовлює необхідність пошуку нових підходів до оцінки макроекономічних змін в світовій та вітчизняній економіці.

У розробку концепції макроекономічного аналізу великий внесок внесли такі видатні вчені XVII – XIX ст. як У. Петті, Г. Кінг, Ф. Кене, К. Маркс. Значний теоретичний вплив зробили дослідження першої половини XX століття (А. Маршалла, А. Боулі, Я. Тінбергена, В. Леонтьєва, С. Кузнеця, Дж. Стемпа). Чільне місце в обґрунтуванні статистичних методів дослідження господарських процесів на макроекономічному рівні зайняло вчення Дж. М. Кейнса. Його ідея вивчення взаємозв'язку між певним набором макроекономічних змінних – одне з основоположних у формуванні СНР. У свою чергу, у розробку методології побудови системи національних рахунків як системи взаємопов'язаних показників значний внесок внесли Р. Стоун, К. Кларк, М. Гільберт, Е. Денісон, Дж. Кендрік, Ж. Маршал, К. Грюзон, Ф. Перру, В. Крель, З. Кенеша, Дж. Хікс, П. Хілл, А. Медісон, Р. і Н. Раглас та інші.

Велику роль у розвитку та вдосконаленні національного рахівництва зіграли міжнародні організації, що мають спеціальні статистичні підрозділи – ООН, МВФ, МБРР та інші.

У вітчизняній економічній теорії проблеми, пов'язані з теоретичним обґрунтуванням балансу народного господарства та використанням СНР як макростатистичними моделями, розглядалися настільки широко, що практично неможливо згадати всіх авторів, зайнятих відповідними дослідженнями. Найбільш відомі праці таких вчених, як Абалкін А. І., Анчишкин А. М., Барабанов М. І., Бухвальд Є. М., Вайнштейн А. Л., Дадаян В. С., Колганов М. В., Кудров В. М., Маслов П. А., Медведев В. А., Немчинов В. В., Нестеров А. І., Новожилов В. В., Рябушкин Т. В., Сімчера В. М. та інші.

Проте спільним для багатьох робіт залишаються дві обставини. Перша з них пов'язана з тим, що ряд проблем, типових для зарубіжної теорії національного доходу (таких як, наприклад, проблеми впливу інфляції на суспільний продукт, дефіциту державного бюджету, диференціації населення за рівнем доходів, врахування нематеріальної складової національного багатства), не знайшов достатнього розгляду в працях вітчизняних авторів. Друга обставина характеризує певну ступінь інерційності вітчизняної економічної науки. Нашим авторам доводиться багаторазово піднімати питання, давно вирішені в західній теорії, наприклад, про місце й роль сфери послуг у системі суспільного відтворення, складі й ролі виробничих факторів у створенні національного продукту й національного доходу та інші. Як наслідок, вітчизняна державна статистика занадто повільно впроваджувала теоретичні здобутки вчених країни та світу. Про це, зокрема, свідчить той факт, що тільки з 1988 р. офіційна статистика стала освоювати західну теорію розширеного відтворення й проводити розрахунки основного агрегатного показника СНР стандарту 1968 року – валового національного продукту.

Зважаючи на вищевикладене, вважаємо за доцільне узагальнити інформацію щодо недоліків існуючої системи макроекономічного статистичного аналізу та запропонувати заходи щодо їх усунення.

Проте перш, ніж вказати на недоліки використовуваної системи вищевказаного аналізу, доречно звернутись до витоків її формування, оскільки в тому числі й в історії формування СНР були закладені первинні причини її неефективності та залежності від національних чинників.

Так, зокрема Система національних рахунків (її повна назва «Система рахунків національного продукту і доходу») була розроблена в кінці 1920-х років групою американських вчених, співробітників Національного Бюро Економічних Досліджень, під керівництвом майбутнього лауреата Нобелівської премії Саймона Кузнеца. Спроби розробити систему макроекономічних показників, які дозволяють оцінити стан національної економіки, почали вживатися в різних країнах ще в роки першої світової війни з метою оцінки військового та економічного потенціалу воюючих держав. Подальший розвиток вони отримали в середині 1920-х років у період бурхливого підйому в економіках розвинених країн з метою прогнозування подальших тенденцій економічного розвитку.

Сучасна СНР ООН являє собою узгоджену схему для збору, опису та взаємозв'язку основних потоків статистичної інформації, які виражені в макроекономічних показниках та характеризують найбільш важливі результати й пропорції економічного розвитку. Фактично СНР ООН стала міжнародним керівництвом для національних статистичних служб. Вона містить понад 500 різних стандартних рахунків, які доповнюються 25 допоміжними таблицями.

При цьому сьогодні національні рахунки є майже у всіх розвинених західних країнах, проте в жодній з них не існує системи в її чистому вигляді. Причина полягає в самій природі сучасної економіки, в якій державні органи не мають повного доступу до економічної інформації приватних підприємств. Тому СНР обмежується дослідженням економічної рівноваги, процесу формування доходів і умов реалізації продукту. У зв'язку з цим в даний час головним змістом національних рахунків служать потоки доходів. Інші аспекти економічного аналізу, такі як аналіз процесу виробництва й міжгалузевих виробничих зв'язків і фінансового обороту, визначення багатства нації та його впливу на економічне життя, носять дещо відокремлений характер.

Однак в Україні навіть дослідження потоків доходів залишається поки незадовільним внаслідок ряду причин об'єктивного характеру, серед яких чільне місце займає проблема з трактуванням самої сутності доходу. Так, виходячи з трактування Дж. Хікса, котрий є одним з основоположників макростатистичного аналізу, дохід слід визначати як максимальну суму, яку можна витратити на споживання протягом деякого періоду, і в той же час зберегти в кінці цього періоду початковий капітал. Виходячи з такого трактування доходу доцільно припустити що: а) не всяка сума надходження коштів може бути доходом; б) заощадження не можна прирівнювати до суми приросту грошової готівки, депозитів у банку та інших фінансових активів (акцій, облігацій тощо); в) приріст капіталу, що викликається випадковими причинами, не повинен розглядатися як дохід.

Водночас, наприклад, відповідно до Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» (далі – НП(С)БО 1), затвердженого наказом Міністерства фінансів України від 07 лютого 2013 року № 73 і зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 28 лютого 2013 р. за № 336/22868 [3], під доходом потрібно розуміти «збільшення економічних вигод у вигляді надходження активів або зменшення зобов'язань, які призводять до зростання власного капіталу (за винятком зростання капіталу за рахунок внесків власників)». Тобто вже на макrorівні, котрий є базисом для статистичного аналізу макросередовища, не виконуються практично всі вимоги трактування доходів, викладених Хіксом, що робить неспівставною оцінку доходів в Україні та за її межами.

При цьому український досвід використання СНР зіштовхується ще з однією проблемою – система бухгалтерського обліку в Україні ще не повністю відповідає міжнародним стандартам. Навіть не зважаючи на той факт, що НП(С)БО 1 підприємствам надається право оформлення фінансової звітності згідно з міжнародними стандартами обліку, проблема переходу залишається для українських підприємств актуальною. До того ж сама вищевказана законодавча ініціатива привносить більше хаосу, ніж користі, оскільки різні суб'єкти господарювання формують звітність виходячи з різних вимог до її складання (табл. 1).

Відповідно до викладених в табл. 1 даних видно, що формування інформаційної бази статистичної звітності суттєво відрізняється не тільки від сфери діяльності підприємств, але й від особливостей їх оподаткування, що створює додаткові труднощі для агрегування відповідних джерел інформації як на регіональному, так і загальнодержавному рівнях.

Особливості порядку подання фінзвітності з 01.01.2013 р.

Суб'єкт господарювання	Порядок надання фінзвітності до органів статистики
<i>Надання фінзвітності згідно з НП(С)БО 1</i>	
1. Суб'єкти мікропідприємництва - юридичні особи	X
2. Юридичні особи «нульовики» (п. 154.6 ПКУ)	X
3. Суб'єкти малого підприємництва - юридичні особи, які відповідали критеріям СМП за результатами 2012 р. і в I кварталі 2013 року, а також новостворені в I кварталі 2013 р. (за винятком зазначених у п.п. 1, 2 цієї таблиці)	Подають фінзвітність за П(С) БО 25 у складі форм № 1-м, № 2-м «єдинники» – у складі форм № 1-мс, № 2-мс
4. Платники податку на прибуток (за винятком зазначених у п. 1, 2, 3 цієї таблиці), у яких доходи, що враховуються при визначенні об'єкта оподаткування за 2012 рік перевищили 10 млн. грн. і при цьому в 2012 році був прибуток, а в I кварталі 2013 року - був збиток. Якщо такі юридичні особи приймають рішення про надання декларації за I квартал 2013 року (п. 57.1 ПКУ)	Подають фінзвітність за НП(С) БО 1 у складі форм № 1, 2
5. Решта юридичних осіб (за винятком зазначених у п.п. 1 - 4 цієї таблиці)	Подають фінзвітність за НП (С) БО 1 у складі форм № 1, 2
<i>Надання фінзвітності згідно з Міжнародними стандартами фінансової звітності</i>	
а) В обов'язковому порядку – публічні акціонерні товариства, банки, страховики, підприємства, які здійснюють господарську діяльність за такими видами: надання фінансових послуг, крім страхування та пенсійного забезпечення (розділ 64 КВЕД ДК 009:2010), за винятком діяльності з управління активами (група 64.3 КВЕД ДК 009:2010), а також недержавне пенсійне забезпечення (група 65.3 КВЕД ДК 009:2010)	
б) У добровільному порядку будь-які особи, для яких це передбачено обліковою політикою	

Також доречно відзначити, що в країні зберігається нестиковка облікових даних між різними рівнями економіки, а використання нових облікових показників носить поки обмежений характер як в економічному аналізі, так і в прийнятті управлінських рішень.

Традиційно головна проблема використання СНР полягає в оцінці наявних доходів з урахуванням доходів, отриманих від тіньової економіки та домогосподарств. Так, зокрема, якщо догляд за будинком і подвір'ям, виховання та догляд за дітьми чи особами похилого віку здійснює наймана прислуга, то її діяльність враховується при підрахунку валового внутрішнього продукту та національного доходу. Якщо ж ці види діяльності виконують самі господарі дому, – не враховуються. Пояснюють цей парадокс насамперед складністю збору інформації про зазначені види діяльності.

СНР частково охоплює й тіньову економіку, але оскільки її обсяги обчислюють опосередкованим шляхом і держави погоджуються на оприлюднення інформації про тіньовий сектор, що виробляє незаборонені законом товари й послуги, але уникають висвітлення інформації про виробництво заборонених законом товарів і послуг (незаконне виробництво і торгівля зброєю, торгівля живим товаром та органами людей, наркобізнес тощо), то це дає змогу зменшити похибки підрахунку макроекономічних показників, але не дає змоги уникнути їх.

Таким чином, сама схема побудови СНР налічує численні недоліки, більшість з яких (як, наприклад, включення доходів домогосподарств і «тіньової» економіки) досить тривалий час обговорюється у світовій спільноті, проте значна частина проблем використання СНР має регіональне «коріння», що обумовлює необхідність пошуку індивідуальних рішень (рис. 1).

Додаткового обґрунтування, на думку автора, потребують такі проблеми, як неврегульованість трактування сутності таких понять, як «суспільний добробут», «індиві-

дуальний добробут», «якість життя», що, у свою чергу, обумовлено як недоліками головних показників СНР – валового внутрішнього продукту (ВВП) і валового національного продукту (ВНП). До них слід віднести те, що у ВВП і ВНП включені (як складові елементи) амортизація, непрямі податки, субсидії. Особливістю даних величин є те, що вони або містять повторний рахунок (субсидії), або не свідчать про кінцеве споживання (амортизація, непрямі податки). Результат «імплантації» даних сум до складу ВВП і ВНП призводить до того, що загальний розмір доданої вартості виявляється завищеним.

До того ж, ці показники СНР дають кількісну оцінку сукупного продукту і сукупного доходу, але вони не відображають якість життя, рівень добробуту, які ростуть повільніше, ніж ВВП і НД і не враховують негативних наслідків науково-технічної революції та економічного зростання. У свою чергу, для характеристики рівня добробуту, як правило, використовуються такі показники, як: а) величина ВВП на душу населення; б) величина національного доходу на душу населення.

Однак ці показники також дуже недосконалі й не в змозі точно відобразити якість життя. Їх основні недоліки полягають у тому, що вони:

- ✦ усереднені;
- ✦ не враховують багато якісних характеристик рівня добробуту (рівень освіти, тривалість життя, рівень захворюваності та смертності, рівень злочинності тощо);
- ✦ ігнорують різну купівельну спроможність долара в різних країнах;
- ✦ не враховують негативних наслідків економічного зростання (наприклад, ступеню забруднення навколишнього середовища).

З метою більш точно оцінки рівня добробуту в 1972 р. американські професори У. Нордхауз і Дж. Тобін за-

пропонували показник чистого економічного добробуту. При його обчисленні враховується вартість неринкової діяльності, виробництво суспільних благ, оцінка дозвілля, деструктивний вплив негативних факторів економічного зростання. Чистий економічний добробут дорівнює ВВП, зменшеному на негативні фактори, що впливають на добробут, і збільшеному на грошову оцінку неринковою діяльності та вільного часу.

Зважаючи на результати проведеного дослідження, можна дійти до висновку про неможливість використання досконалого статистичного аналізу середовища на макрорівні. Проте, на нашу думку, проблема полягає не у відсутності досконалих показників, а в спростуванні використання якісного аналізу в статистиці макросередовища. Однак, знову ж таки, варто відзначити, що вирішенню відповідних статистичних проблем в окремих країнах сприяло широке

Рис. 1. Проблеми використання СНР в Україні

Проте й цей показник не позбавлений недоліків. Так, науковці [1, 2, 4, 5 – 11] відзначають відсутність єдиної методики оцінки цілого ряду складових економічного добробуту (розвитку соціальної інфраструктури, виробництва благ колективного споживання, легальної, але неоподаткованої діяльності). Однак найсуттєвішою, на нашу думку, є проблема поєднання добробуту окремих індивідуумів у складі сукупного добробуту країни. При цьому першим відзначив неадитивність добробуту В. Парето, а більш ранні автори (А. Маршал, Ф. Еджуорт, Ю. Віксель, У.-С. Джевонс, Л. Вальрас та ін.) [7, 8], які працювали в рамках теорії корисності, завжди розглядали «добробут» як суму кількісних корисностей для всіх індивідів. Продовжувачем традиції В. Парето став А. Пігу [10], котрий у рамках своєї концепції звернув увагу на те, що поняття індивідуального добробуту ширше, ніж суто економічні його аспекти. Крім максимуму корисності від споживання, воно включає й такі складові, як характер роботи, умови навколишнього середовища, взаємини з іншими людьми, становище в суспільстві, житлові умови, громадський порядок і безпеку. У кожному з подібних аспектів людина може відчувати себе задоволеним більшою чи меншою мірою. На сьогоднішній день ці характеристики об'єднані в таке поняття, як «якість життя». Однак визначення якості життя стикається зі значними труднощами, пов'язаними з неможливістю виміряти корисність.

запровадження індексів та індикаторів, заснованих на якісній та кількісно-якісній оцінці параметрів макросередовища (табл. 2). Тому доречним було б запровадження подібних індикаторів та індексів і в умовах вітчизняної економіки, що дозволить на якісно новому рівні відстежити не самі доходи громадян, а їх очікування в завтрашньому дні, оскільки ці очікування будуть базуватися не на віртуальних цифрах доходу, а на реальній купівельній спроможності грошової одиниці, на реальному співвідношенні доходів і витрат, на адекватному сприйнятті того ж таки курсу долара, який і по цей час виступає знаменником в розрахунку національного багатства різних країн.

Що ж до механізмів використання відповідних макроекономічних індикаторів та індексів, то це питання потребує додаткового ретельного опрацювання як з точки зору організаційного забезпечення процесів збору та обробки інформації, так і з точки зору оприлюднення відповідних даних і доведення їх до конкретних методичних рекомендацій щодо використання результатів макростатистичного аналізу під час прогнозування діяльності окремих суб'єктів господарювання, регіонів чи країн.

ВИСНОВКИ

Таким чином, підсумовуючи вищевикладене, необхідно відзначити, що основу сучасного макростатистичного

Характеристика макроекономічних індикаторів та індексів [6]

Назва показника	Характеристика показника
<i>Може бути використаний як поправочний коефіцієнт щодо врахування офіційно незареєстрованих доходів громадян, оскільки доходи домогосподарств сприймаються як аналог «економічного прибутку», тобто враховують резерв упущених вигід від економії на витратах домогосподарства</i>	
Замовлення на товари тривалого користування – DURABLE GOODS ORDERS (DGO)	DGO є показником обсягу замовлень, які є у виробників на товари тривалого користування. Під ними маються на увазі ті види товарів, термін користування якими від трьох років і вище. Звітні дані про замовлення DGO, незважаючи на свою велику волатильність, корисні для прогнозування деяких компонентів, що входять до ВВП, таких як капіталовкладення підприємств-виробників та індекс випереджальних індикаторів
Індекс довіри споживачів – CONSUMER CONFIDENCE	Індекс впевненості споживачів у США заснований на даних щомісячного опитування 5000 сімей, проведеного для з'ясування реакції споживачів на поточну ситуацію й рівень споживчих надій чи сумнівів на майбутнє. Учасники опитування дають відповіді «краще – гірше» з низки питань: фінансова ситуація сім'ї по відношенню до попереднього періоду; очікувана фінансова ситуація сім'ї протягом року; оцінка ділового стану економіки протягом року; оцінка очікуваної безробіття та економічного спаду; оцінка домашніх покупок (одяг, побутова техніка і т. ін.).
Індекс настроїв споживачів Мічиганського університету – UM CONSUMER SENTIMENT INDEX	Індекс розраховується на основі результатів щомісячного опитування споживачів, який проводиться співробітниками Мічиганського університету США з метою з'ясування рівня впевненості споживачів у поточній економічній ситуації і перспектив її подальшого розвитку. Таким чином з'ясується бажання споживачів витратити свої гроші
Роздрібні продажі – RETAIL SALES (RS)	Звіт про результати роздрібних продажів є показником загальної виручки, отриманої в результаті продажів. Найбільш важливою частиною даного звіту є процентна зміна в продажах споживчих товарів
<i>Може бути використаний як поправочний коефіцієнт щодо врахування тіньових доходів, оскільки представники бізнес-структур мають рахувати фактичні, а не розрахункові доходи</i>	
Індекс ділової активності Асоціації менеджерів у Чикаго – CHICAGO PMI INDEX	Індекс являє собою результати опитування менеджерів з закупівель у сфері промисловості у Чикаго. Індекс характеризує стан виробничих замовлень, цін на продукцію й товарних запасів на складах
Індекс ділової активності Федерального резервного банку Філадельфії – PHILADELPHIA FED INDEX	Звіт представляє собою результати опитування близько 100 виробників у Філадельфії на предмет їхнього ставлення до поточної економічної ситуації та перспективам на найближчі 6 місяців. Значення індексу нижче «0» говорять про уповільнення темпів зростання економіки
Використання виробничих потужностей – CAPACITY UTILISATION	Показує ступінь використання виробничого потенціалу економіки. Є непоганим індикатором наявних в економіці резервів на майбутнє. Для даного показника існує оптимальне значення – 81,5%. Значення цього показника більше 85% швидше свідчить про «перегрітий» стан економіки, ніж про його добробут
Огляд німецького дослідного інституту ZEW – ZEW SURVEY	Основний показник впевненості інвесторів. Розраховується на основі опитування 350 аналітиків та інституційних інвесторів. Індикатор відображає відмінність між часткою аналітиків, які оптимістично налаштовані, і часткою аналітиків, які песимістично налаштовані щодо очікуваного економічного розвитку в Німеччині через шість місяців

аналізу складають показники системи національних рахунків, котрі як в Україні, так і поза її межами мають свої численні недоліки, і передусім це обумовлюється недосконалістю визначення суспільного добробуту як результату діяльності об'єкта дослідження. Використання ж якісних показників, запозичених з трейдингу, має забезпечити розширення кількісного аналізу СНР якісними показниками, спроможними врахувати «якість життя населення» не за проміжними даними, котрими є складові сукупного доходу, а за остаточним баченням домогосподарств і суб'єктів господарювання своїх бюджетів, що, у свою чергу, має сприяти підвищенню ефективності прогнозування їх функціонування. ■

ЛІТЕРАТУРА

- Аксенова І. В.** Статистическое обеспечение политики регионального развития / И. В. Аксенова // Бизнес Информ. – 2010. – № 5(1). – С. 4 – 8.
- Блауг М.** Экономическая мысль в ретроспективе. – 4-е изд. – М.: Дело Лтд, 1994. – 328 с.
- Войтенко Т.** Об утверждении Национального положения (стандарта) бухгалтерского учета 1 «Общие требования к финансовой отчетности» // Налоги и бухгалтерский учет. – 2013. – № 24. – С. 8 – 16.
- Вьюгин О. В.** Весьма позитивный сценарий / О. В. Вьюгин // Эксперт. – 2011. – № 35. – С. 43 – 47.

5. Інформаційне забезпечення державного та регіонального соціального управління : монографія / О. Г. Осауленко, О. Ф. Новикова, Н. С. Власенко та ін. / НАН України. Ін-т економіки пром-ті: Держкомстат України. – К. : Донецьк, 2004. – 656 с.

6. Макроэкономические индикаторы и индексы [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.alpari.ru/ru/investor/?utm_source=yandex_cpc&utm_medium=cpc&utm_term=investicii_alpari_en&utm_content=35181074&utm_campaign=federal_manager_pamm

7. Мироедов А. А. Статистические показатели для оценки уровня развития региональных социально-экономических систем / А. А. Мироедов, А. А. Чуб // Вопросы статистики. – 2007. – № 9. – С. 80 – 83.

8. Бухвальд Е. М. Национальное богатство в условиях формирования рыночных отношений / Е. М. Бухвальд, В. К. Фальцман, Л. И. Нестеров и др. – М. : Наука, 2004. – 554 с.

9. Перспективы перехода на систему национальных счетов в странах СНГ // Вопросы экономики. – 1993. – № 5. – С. 15 – 21.

10. Пигу А. Экономическая теория благосостояния. В 2 т. – М. : Прогресс, 1985. – 432 с.

11. Максимова В. Ф. Рыночная экономика : учебник в 3 т. Т. 1. Теория рыночной экономики / Максимова В. Ф., Шишов А. Л. – М. : СОМИНТЕК, 2005. – 265 с.

REFERENCES

Aksenova, I. V. "Statisticheskoe obespechenie politiki regionalnogo razvitiia" [Statistical support of regional development policy]. *Biznes Inform*, no. 5 (1) (2010): 4-8.

Blaug, M. *Ekonomicheskaiia mysl v retrospektive* [Economic thought in retrospect]. Moscow: Delo Ltd, 1994.

Bukhvald, E. M., Faltsman, V. K., and Nesterov, L. I. *Natsionalnoe bogatstvo v usloviakh formirovaniia rynochnykh otnosheniy* [National wealth in terms of market relations]. Moscow: Nauka, 2004.

"Makroekonomicheskie indikatory i indeksy" [Macroeconomic indicators and indices]. http://www.alpari.ru/ru/investor/?utm_source=yandex_cpc&utm_medium=cpc&utm_term=investicii_alpari_en&utm_content=35181074&utm_campaign=federal_manager_pamm

Miroedov, A. A., and Chub, A. A. "Statisticheskie pokazateli dlia otsenki urovnia razvitiia regionalnykh sotsialno-ekonomicheskikh sistem" [Statistical indicators to assess the level of development of regional socio-economic systems]. *Voprosy statistiki*, no. 9 (2007): 80-83.

Maksimova, V. F., and Shishov, A. L. *Rynochnaia ekonomika* [Market economy]. Moscow: SOMINTEK, 2005.

Osaenko, O. H., Novykova, O. F., and Vlasenko, N. S. *Informatsiine zabezpechennia derzhavnoho ta rehionalnoho sotsialnoho upravlinnia* [Information support of national and regional social management]. Kyiv: Donetsk, 2004.

"Perspektivy perekhoda na sistemu natsionalnykh schetov v stranakh SNG" [Prospects for transition to a system of national accounts in the CIS countries]. *Voprosy ekonomiki*, no. 5 (1993): 15-21.

Pigu, A. *Ekonomicheskaiia teoriia blagosostoianiiia* [Welfare economics]. Moscow: Progress, 1985.

Voytenko, T. "Ob utverzhdenii Natsionalnogo polozheniia (standarta) bukhgalterskogo ucheta 1 «Obshchie trebovaniia k finansovoy otchetnosti»" [On approval of the National provisions (standard) accounting 1 "General requirements for financial reporting"]. *Nalogi i bukhgalterskiy uchet*, no. 24 (2013): 8-16.

Viugin, O. V. "Vesma pozitivnyy stsenariy" [Very positive scenario]. *Ekspert*, no. 35 (2011): 43-47.

ВИЗНАЧЕННЯ ПЕРСПЕКТИВНИХ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ НА ОСНОВІ КОГНІТИВНОЇ МОДЕЛІ ЗВ'ЯЗКІВ МІЖ ПОКАЗНИКАМИ РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

© 2014 МАКАРОВА І. С.

УДК 330.46:519.86

Макарова І. С. Визначення перспективних управлінських рішень на основі когнітивної моделі зв'язків між показниками розвитку інформаційного суспільства

Метою статті є побудова когнітивної моделі системи показників розвитку інформаційного суспільства з урахуванням міжсекторної взаємодії як одного з аспектів зазначеного процесу. Також на підставі аналізу показників у моделі необхідно визначити найбільш перспективні напрями управлінських рішень щодо розвитку інформаційного суспільства. Аналіз напрацювань українських і закордонних учених, досвіду міжнародних організацій, які оцінюють розвиток інформаційного суспільства, свідчить про те, що попри широке різноманіття підходів до оцінки розвитку інформаційного суспільства жодна з існуючих систем показників не містить у собі блок, який стосується безпосередньо міжсекторної взаємодії як аспекту розвитку громадянського суспільства, а отже й суспільства інформаційного. У результаті дослідження було побудовано систему показників розвитку інформаційного суспільства, яка містить блок показників оцінки міжсекторної взаємодії. Сформовано когнітивну модель зазначеної системи показників і проаналізовано зв'язки між показниками. На підставі аналізу зв'язків за допомогою методу імпульсних процесів визначено прогнози впливів керуючих параметрів (імпульсів) на керовані параметри (цілі) на період до 2014 року. Зроблено висновки про перспективність управлінських рішень щодо розвитку інформаційного суспільства на державному рівні та визначено найбільш пріоритетні напрями впливу. Перспективою подальших досліджень у даному напрямі є побудова прогнозу впливів керуючих параметрів (імпульсів) на керовані параметри (цілі) з урахуванням їх початкових ненульових значень та різної швидкості зміни цих значень.

Ключові слова: інформаційне суспільство, міжсекторна взаємодія, показники розвитку, когнітивна модель, метод імпульсних процесів, імпульс, ціль.
Рис.: 3. **Табл.:** 2. **Формул.:** 1. **Бібл.:** 11.

Макарова Ірина Сергіївна – аспірантка, кафедра економічної кібернетики та статистики, Класичний приватний університет (вул. Жуковського, 70 Б, Запоріжжя, 69002, Україна)

E-mail: imec@ya.ru

УДК 330.46:519.86

Макарова И. С. Определение перспективных управленческих решений на основе когнитивной модели связей между показателями развития информационного общества

Целью статьи является построение когнитивной модели системы показателей развития информационного общества с учетом межсекторного взаимодействия как одного из аспектов указанного процесса. Также на основании анализа показателей в модели необходимо определить наиболее перспективные направления управленческих решений по развитию информационного общества. Анализ работок украинских и зарубежных ученых, опыта международных организаций, оценивающих развитие информационного общества, свидетельствует о том, что несмотря на широкое разнообразие подходов к оценке развития информационного общества ни одна из существующих систем показателей не содержит в себе блок, касающийся непосредственно межсекторного взаимодействия как аспекта развития гражданского общества, а следовательно и общества информационного. В результате исследования была построена система показателей развития информационного общества, включающая блок показателей оценки межсекторного взаимодействия. Сформирована когнитивная модель указанной системы показателей и проанализированы связи между показателями. На основании анализа связей с помощью метода импульсных процессов определены прогнозы воздействий управляющих параметров (импульсов) на управляемые параметры (цели) на период до 2014 года. Сделаны выводы о перспективности управленческих решений по развитию информационного общества на государственном уровне и определены наиболее приоритетные направления воздействия. Перспективой дальнейших исследований в данном направлении является построение прогноза воздействий управляющих параметров (импульсов) на управляемые параметры (цели) с учетом их начальных ненулевых значений и разной скорости изменения этих значений.

Ключевые слова: информационное общество, межсекторное взаимодействие, показатели развития, когнитивная модель, метод импульсных процессов, импульс, цель.
Рис.: 3. **Табл.:** 2. **Формул.:** 1. **Библ.:** 11.

Макарова Ирина Сергеевна – аспирантка, кафедра экономической кибернетики и статистики, Классический приватный университет (ул. Жуковського, 70 Б, Запоріжжя, 69002, Україна)

E-mail: imec@ya.ru

UDC 330.46:519.86

Makarova I. S. Identification of Prospective Managerial Decisions on the Basis of a Cognitive Model of Links between Indicators of Development of the Information Society

The goal of the article is construction of a cognitive model of the scorecard of information society development with consideration of inter-sector interaction as one of aspects of the said process. Also on the basis of analysis of indicators in the model it is necessary to identify the most prospective directions of managerial decisions on development of the information society. Analysis of developments of Ukrainian and foreign scientists, experience of international organisations, assessing development of the information society, testifies to the fact that despite the wide variety of approaches to assessment of development of the information society none from existing scorecards contains a unit directly concerning the inter-sector interaction as an aspect of civil society development and, consequently, information society. As a result of the study the article builds a scorecard of development of the information society, which includes the unit of indicators of assessment of inter-sector interaction. The article forms a cognitive model of the said scorecard and analyses links between the indicators. Based on the analysis of links with the help of the method of pulsed processes the article identifies forecasts of impacts of controlling parameters (impulses) on controlled parameters (objects) for the period until 2014. Conclusions are made with respect to prospectiveness of managerial decisions on development of the information society at the state level and the top priority directions of impact are identified. The prospect of further studies in this direction is building the forecast of impact of controlling parameters (impulses) on controlled parameters (objects) with consideration of their initial non-zero values and different rate of change of these values.

Key words: information society, inter-sector interaction, development indicators, cognitive model, method of pulsed processes, impulse, object.
Pic.: 3. **Tabl.:** 2. **Formulae:** 1. **Bibl.:** 11.

Makarova Iryna S. – Postgraduate Student, Department of Economic Cybernetics and Statistics, Classic Private University (vul. Zhukovskogo, 70 B, Zaporizhzhya, 69002, Ukraine)

E-mail: imec@ya.ru

На сьогодні в Україні не існує єдиної системи індикаторів розвитку інформаційного суспільства. Державними органами статистики збирається інформація лише про кілька показників, що є абсолютно недостатніми для прийняття якісних управлінських рішень. Це проковує необхідність, по-перше, звертатись до статистичних даних інших організацій, по-друге, створювати та аналізувати власні системи показників, за якими можна було би більш якісно охарактеризувати розвиток інформаційного суспільства.

Важливо також враховувати й те, що оскільки інформаційне суспільство є багатоаспектним поняттям, система показників його розвитку не може бути єдиною для всіх аспектів. Це означає, що будувати систему показників необхідно відповідно до того, яким аспектам інформаційного суспільства має бути приділено найбільше уваги.

Одним із сучасних підходів до трактування поняття інформаційного суспільства є його визначення через громадянське суспільство, у якому всі суб'єкти пов'язані за допомогою інформаційних технологій. Однак дослідження розвитку інформаційного суспільства зосереджено переважно на таких аспектах, як інфраструктура, інформаційні потоки і т. ін., без урахування розвитку міжсекторної взаємодії у суспільстві.

Таким чином, актуальним науковим завданням є побудова моделі системи показників розвитку інформаційного суспільства з урахуванням міжсекторної взаємодії як ключового аспекту громадянського суспільства.

Взаємозв'язок громадянського суспільства, інформаційного суспільства та держави в контексті процесу глобальної інформатизації дослідив український вчений Є. Пілат [1]. Він дійшов думки про те, що громадянське суспільство за своєю суттю є продуктом становлення інформаційного суспільства, оскільки завдячує своїм існуванням саме йому.

Через поняття громадянського суспільства буде свої погляди на суть сучасного нам суспільства і С. Дакцук [2], який під інформаційним суспільством розуміє дві структури: громадянське суспільство, пов'язане за допомогою інформаційних технологій; Інтернет-співтовариство, «власне Інтернет поза розглядом його як засобу відносин у громадянському суспільстві».

Модель системи індикаторів розвитку ІС з урахуванням наявності таких секторів, як бізнес, влада та громадянськість, побудовано у [3]. Однак у цій розробці акцент зроблено переважно на використанні ІТ секторами ІС і мало уваги приділено саме комунікаціям між цими секторами.

Авторами роботи [4] досліджено міжсекторну взаємодію в інформаційному суспільстві, сформовано модель зворотного зв'язку між владою і секторами громадськості та бізнесу, запропоновано показники для оцінки ефективності взаємодії. У роботі [5] здійснено оцінку міжсекторної взаємодії через оцінку якості надання адміністративних послуг.

Системи показників розвитку інформаційного суспільства створюються переважно організаціями наддержавного рівня. Зазвичай це міжнародні структури, які мають достатньо ресурсів для того, щоб не тільки створити систему показників, а й наповнити її конкретними значеннями, зібравши статистичну інформацію у більшості країн світу. Серед таких організацій Міжнародний союз електров'язку, Інститут статистики ЮНЕСКО, Евростат, Інститут Всесвітнього банку, ОЕСР та інші.

Однак попри широке різноманіття підходів до оцінки розвитку інформаційного суспільства жодна з організацій

не виокремлює у своїй системі показників блок, який стоується безпосередньо міжсекторної взаємодії як аспекту розвитку громадянського суспільства, а отже й суспільства інформаційного.

Метою статті є побудова когнітивної моделі системи показників розвитку інформаційного суспільства з урахуванням міжсекторної взаємодії як одного з аспектів зазначеного процесу. На підставі аналізу показників у моделі визначити найбільш перспективні напрями управлінських рішень щодо розвитку інформаційного суспільства.

У 2006 р. для вимірювання розвитку інформаційного суспільства Міжнародним союзом електров'язку (МСЕ) було розроблено індекс цифрової спроможності (Digital Opportunity Index). Цей індекс, заснований виключно на інтернаціонально узгоджених індикаторах, має три групи складових: «Спроможність», «Інфраструктура» та «Використання», які, у свою чергу, складаються з певного набору індикаторів. Ця класифікація послідовна, з кожною складовою, що ґрунтується на попередній. Методологія і результати вимірювання Індексу Цифрової Спроможності детально описані у інформаційних матеріалах Міжнародного союзу електров'язку [6].

На сьогодні більш уживаним є інший індекс МСЕ – індекс розвитку ІКТ (*The ICT Development Index*). Однак цей індекс не враховує важливий у контексті реалій України економічний аспект розвитку інформаційного суспільства – співвідношення вартості послуг зв'язку та доходів населення. Тому в основу побудови системи показників розвитку інформаційного суспільства з урахуванням міжсекторної взаємодії більш доцільним буде покласти індекс цифрової спроможності, у складі якого згадані показники наявні.

Для урахування аспекту безпосередньо міжсекторної взаємодії до трьох окреслених вище груп складових індексу додамо четверту, яка матиме назву «Взаємодія». Цей аспект можна оцінювати за багатьма показниками, але окреслимо три з основних видів взаємодії: комунікація у соціальних мережах, надання адміністративних послуг та участь у нормотворчій роботі. Із відповідних показників, за якими можна охарактеризувати ці три види взаємодії, й складатиметься група «Взаємодія»:

- ✦ інтерактивність медіа ресурсів соцмереж (на прикладі мережі Facebook);
- ✦ середнє охоплення одним користувачем мережі Facebook інших користувачів (середня кількість друзів у користувача);
- ✦ оцінка споживачами якості роботи органів влади під час надання адміністративних послуг (інтегральний показник в діапазоні від 1 до 5);
- ✦ компетентність споживачів адмінпослуг (оцінка органами влади, інтегральний показник в діапазоні від 1 до 5);
- ✦ кількість законопроектів органів влади, які пройшли обговорення із громадськістю через мережу Інтернет;
- ✦ кількість пропозицій та зауважень від громадськості, наданих до законопроектів через мережу Інтернет.

Також модифікація системи полягатиме у додаванні показників, найбільш актуальних для реалій України та вилученні інших – менш актуальних. Зокрема до групи «Використання» для цілей дослідження застосуємо інший підхід, аніж МСЕ, який у цьому контексті аналізує широ-

космуговий доступ до мережі Інтернет. Для обмеженої, але активної комунікації, отримання та розміщення інформації в Інтернет-просторі на сьогодні не є обов'язковою наявністю ширококосмугового доступу. Наприклад, робота із текстовою інформацією, яка несе найбільше смислів у соцмережах, може здійснюватись на низькій швидкості передавання даних, яку можна забезпечити навіть використовуючи сучасний мобільний телефон. Тому, аналізуючи розвиток інформаційного суспільства із акцентом на безпосередньо взаємодію, комунікації між секторами, більш доцільно групу «Використання» скласти з показників, які б характеризували якість та інтенсивність користування каналами комунікації.

До групи «Спроможність» варто додати показники розвитку інтернет-ресурсів, оскільки вони є безпосередньо майданчиками для взаємодії секторів інформаційного суспільства. Такими показниками є кількість потужних (із відвідуваністю понад 1000 користувачів щодня) інтернет-ЗМІ та інтернет-ресурсів органів влади.

Аналізуючи отриману систему показників, перш за все, необхідно відстежити зв'язки між показниками. Саме ці зв'язки дозволяють визначити найбільш перспективні у контексті управлінського впливу показники. Дотримуючись достатнього рівня деталізації, до уваги доцільно брати лише найбільш сильні та прямі (тобто не опосередковані) зв'язки.

З усіх зазначених вище груп показників разом із зв'язками між ними можна побудувати когнітивну модель (рис. 1). Більш розгорнуті назви показників наведено у табл. 1.

Також важливим є визначення того, прямим (позначка «+» на схемі) чи зворотнім (позначка «-») є кожен із зв'язків між показниками.

Подальший аналіз моделі полягає у підрахунку кількості дуг, які входять та виходять з кожної з вершин графу, наведеного на рис. 1. Результати такого аналізу, разом із даними щодо значень показників, наведено в табл. 1.

На основі отриманих даних розподілимо показники на три групи:

1. Керуючі параметри – показники, у яких кількість вихідних дуг перевищує кількість вхідних. До цієї групи відносяться показники 1.1, 1.2, 1.3, 1.5, 2.1, 2.2, 4.4.

2. Керовані параметри – показники, у яких кількість вихідних дуг є меншою за кількість вхідних: 3.1 – 3.4, 4.1, 4.3, 4.5, 4.6.

3. Перехідна група – показники, у яких кількість вихідних дуг дорівнює кількості вхідних: 1.4, 2.3, 2.4, 4.2.

Для визначення перспектив прийняття управлінських рішень щодо розвитку інформаційного суспільства на основі побудованої моделі доцільним є застосування методу імпульсних процесів, запропонованого у [11]. З показників групи «Керуючі параметри» оберемо ті, на які можна безпосередньо здійснити управлінський вплив на державному рівні. Це показники з кодами 1.2, 1.3, 1.5, 4.4. За критерієм можливості впливу на державному рівні серед показників групи «Керовані параметри» визначимо цілі. Ними є показники з кодами 3.4, 4.3, 4.5.

За методом імпульсних процесів прогноз впливу імпульсів на цілі через t часових інтервалів визначається за допомогою матриці суміжності A графа когнітивної моделі (див. рис. 1), шляхом модифікації за формулою:

$$A_{prog} = \sum_{s=0}^t A^s. \quad (1)$$

У даному випадку наявні значення показників за 2011 р., тому для розрахунку прогнозу впливу на 2014 р. $t = 4$.

Здійснені за формулою (1) розрахунки дають прогнози впливів визначених імпульсів на обрані цілі (табл. 2 і рис. 2).

Аналізуючи суми, які сформувались на перетинах рядків значень параметрів-імпульсів і стовпців значень параметрів-цілей, можна зробити висновки про перспективність впливу саме такими імпульсами на зазначені цілі. Для зручності аналізу доцільно побудувати шкалу істотності наслідків впливів (рис. 3).

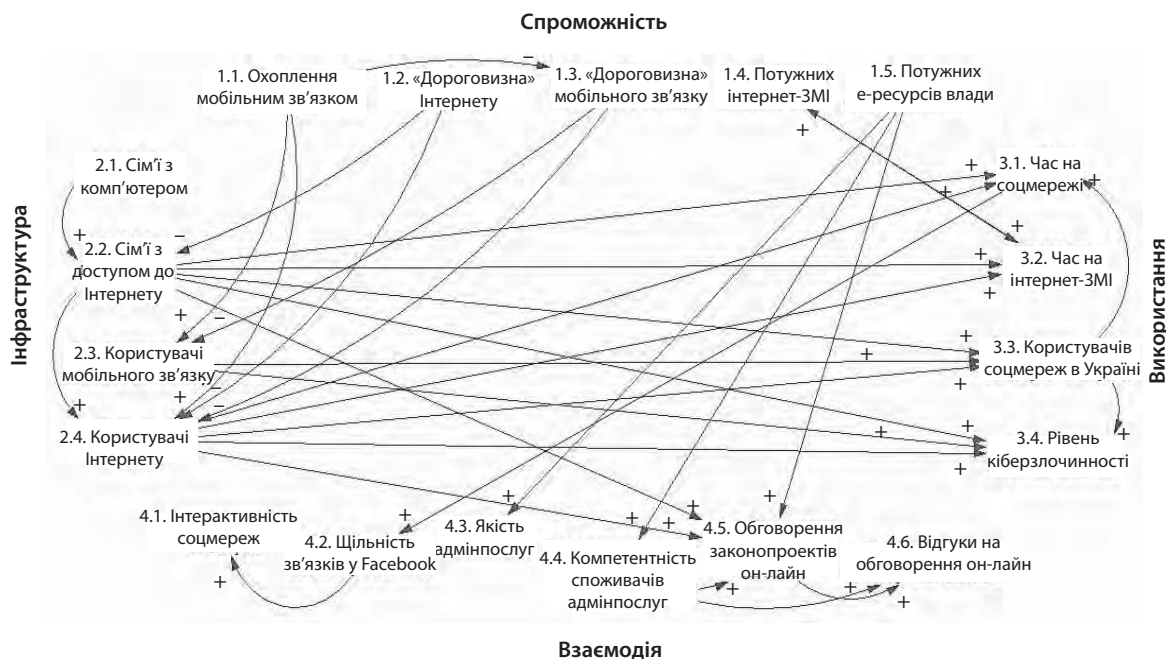

Рис. 1. Когнітивна модель зв'язків між показниками розвитку інформаційного суспільства з урахуванням міжсекторної взаємодії

Аналіз показників, які складають когнітивну модель

Група	Показник (код і більш розгорнута назва)	Значення (не раніше 2011 р.)	Кількість вхідних дуг	Кількість вихідних дуг
1. Спроможність	1.1. Відсоток населення, охопленого мобільним зв'язком	100 [7]	0	3
	1.2. Тариф доступу до Інтернету як % доходу на душу населення	3,0 [8]	0	2
	1.3. Тариф мобільного зв'язку як % доходу на душу населення	2,6 [8]	1	2
	1.4. Потужних (тобто таких, відвідуваність яких сягає понад 1000 користувачів на добу) інтернет-ЗМІ	224 [9]	1	1
	1.5. Потужних інтернет-ресурсів органів влади	33 [9]	0	3
2. Інфраструктура	2.1. Частка домогосподарств з комп'ютером, %	40,5 [8]	0	1
	2.2. Частка домогосподарств з доступом до Інтернету, %	29,3 [8]	1	6
	2.3. Користувачі послуг мобільного зв'язку на 100 мешканців	132,1 [8]	2	2
	2.4. Користувачі Інтернету на 100 мешканців, %	33,7 [8]	4	4
3. Використання	3.1. Середні витрати часу на соцмережі, годин на добу	1 [9]	3	1
	3.2. Середні витрати часу на інтернет-ЗМІ, годин на добу	2 [9]	3	1
	3.3. Українців, які користуються соціальними мережами, %	28 [9]	3	2
	3.4. Рівень кіберзлочинності (кількість злочинів за відповідними статтями Кримінального кодексу)	н/д	4	0
4. Взаємодія	4.1. Інтерактивність медіа ресурсів соцмереж (на прикладі Facebook), у середньому коментарів під публікацією	43 [9]	1	0
	4.2. Середнє охоплення одним користувачем мережі Facebook інших користувачів, середня кількість друзів у користувача	245 [9]	1	1
	4.3. Оцінка споживачами якості роботи органів влади під час надання адміністративних послуг (інтегральний показник в діапазоні від 1 до 5)	2,37 [5]	1	0
	4.4. Компетентність споживачів адмінпослуг (оцінка органами влади, інтегральний показник в діапазоні від 1 до 5)	2,53 [5]	1	2
	4.5. Кількість законопроектів органів влади, які пройшли обговорення через мережу Інтернет	198 [10]	4	1
	4.6. Кількість пропозицій та зауважень, наданих до законопроектів через мережу Інтернет	1021 [10]	2	0

Дуже потужними є імпульси параметрів 1.2 та 1.3 – вони здатні спричинити дуже істотний вплив на ціль 3.4 та істотний – на ціль 4.5. Оскільки зв'язок зворотній, то інтерпретувати цей результат можна наступним чином. Зниження тарифів на доступ до Інтернету та мобільного зв'язку (як відсотків від доходу на душу населення) у перспективі здатне: значно підвищити кількість обговорень проектів ініціатив влади з громадськістю у мережі Інтернет та знизити рівень кіберзлочинності. Останній висновок є логічним, адже що менше користувачів зможуть дозволити собі послуги зв'язку, що менше буде потенційних кіберзлочинців

та їх жертв. Але на практиці така альтернатива не є прийнятною, оскільки саме збільшення кількості людей, охоплених різними видами зв'язку, є одним з показників позитивної динаміки розвитку інформаційного суспільства.

Імпульс 1.5 чинить середній вплив на цілі 4.3 та 4.5. Тобто збільшення кількості потужних інтернет-ресурсів органів влади здатне підвищити якість надання адміністративних послуг і збільшити кількість обговорень проектів ініціатив влади із громадськістю через мережу Інтернет. Імпульс 4.4 є не впливовим на визначені цілі.

Прогнози впливів імпульсів на цілі на період до 2014 р.

Період t	Імпульс, який прийшов до вершини											
	1.2			1.3			1.5			4.4		
	Ціль 3.4	Ціль 4.3	Ціль 4.5	Ціль 3.4	Ціль 4.3	Ціль 4.5	Ціль 3.4	Ціль 4.3	Ціль 4.5	Ціль 3.4	Ціль 4.3	Ціль 4.5
0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0
1	0	0	0	0	0	0	0	2	2	0	0	0
2	-2	0	-2	-2	0	-1	0	4	4	0	0	0
3	-10	0	-8	-10	0	-4	0	7	7	0	0	0
4	-30	0	-20	-30	0	-10	0	11	11	0	0	0

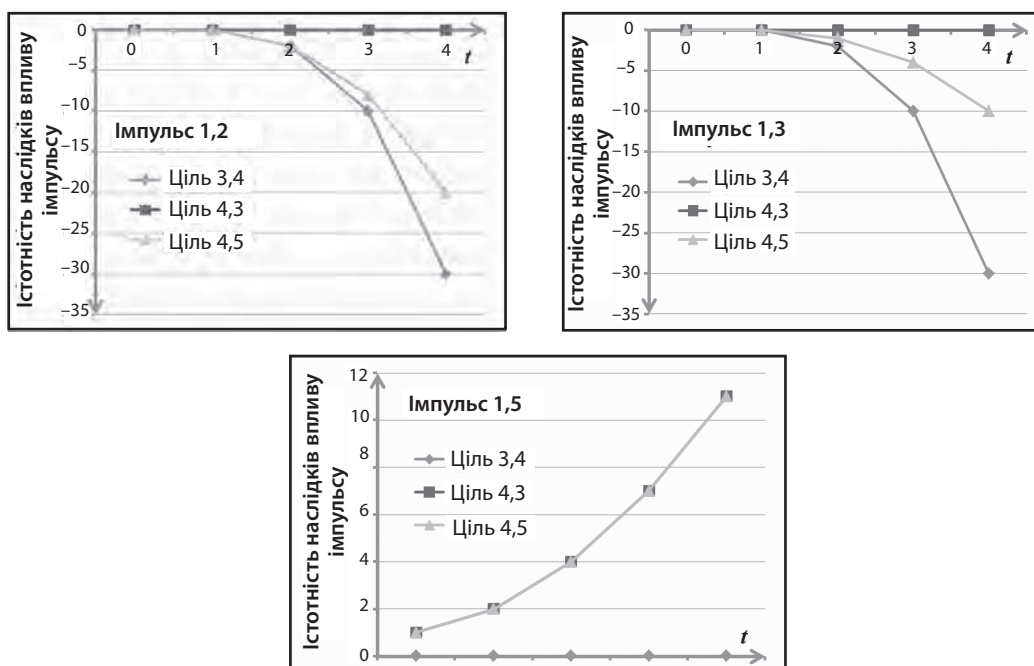

Рис. 2. Графічне зображення прогнозів ненульових впливів імпульсів на цілі на період до 2014 р.

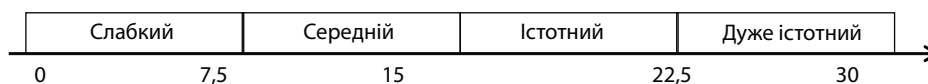

Рис. 3. Шкала істотності наслідків впливів імпульсів на цілі (модулі значень наслідків)

ВИСНОВКИ

У рамках дослідження удосконалено модель системи показників розвитку інформаційного суспільства шляхом додавання блоку, який характеризує міжсекторну взаємодію. Застосування когнітивного моделювання для аналізу зв'язків між показниками розвитку інформаційного суспільства та методу імпульсних процесів для визначення прогнозу впливу керуючих параметрів на керовані дало змогу визначити перспективні управлінські рішення щодо розвитку інформаційного суспільства на державному рівні.

Серед проаналізованих імпульсів найбільш перспективним є вплив на тариф доступу до мережі Інтернет або на рівень доходів громадян – відсоток, який складає тариф доступу до мережі Інтернет у доході пересічного українця має знижуватись. Тому саме це завдання доцільно розглядати як одне з першочергових для розробки державної політики розвитку інформаційного суспільства. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Пілат Є. Взаємозв'язок громадянського суспільства, інформаційного суспільства та держави в контексті процесу глобальної інформатизації / Є. Пілат // Вісник Львів. ун-ту. Серія юрид. – Львів, 2011. вип. 52. С. 145 – 151.
2. Дацюк С. А. Сприяння розвитку інформаційного суспільства в інституціональній реальності за його власними правилами / С. А. Дацюк // Інформаційне суспільство. Шлях України. – К., 2004. – С. 200 – 208. – (Бібліотека інформаційного суспільства).
3. Меджибовська Н. С. Формування Національної системи індикаторів розвитку інформаційного суспільства в Україні / Н. С. Меджибовська // Статистика України. – 2010. – № 2. – С. 9 – 14.
4. Бакурова А. В. Шляхи досягнення синергетичного ефекту міжсекторної взаємодії у становленні інформаційного суспільства в Україні / А. В. Бакурова, І. С. Макарова // Теорії

мікро-макроекономіки. – К. : Академія муніципального управління, 2009. – № 33. – С. 49 – 64.

5. Бакурова А. В. Процес надання адміністративних послуг як соціально-економічна система з рефлексією / А. В. Бакурова, І. С. Макарова // Проблеми системного підходу в економіці / Національний авіаційний університет. – 2011. – № 2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/e-journals/PSPE/2011_2/Bakurova_211.htm

6. THE DIGITAL OPPORTUNITY INDEX: A USERS' GUIDE / The International Telecommunication Union (ITU), in collaboration with Korea Agency for Digital Opportunity and Promotion (KADO), the Ministry of Information and Communication of the Republic of Korea and the UN Conference on Trade and Development (UNCTAD) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.itu.int/ITU-D/ict/doi/material/doi-guide.pdf>

7. Статистичні дані Світового банку «World Development Indicators: Power and communications» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://wdi.worldbank.org/table/5.11>

8. Measuring the Information Society / International Telecommunication Union. – 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.itu.int/en/ITU-D/Statistics/Documents/publications/mis2012/MIS2012_without_Annex_4.pdf

9. Макарова І. С. Оцінка стану розвитку системи інтернет-ресурсів інформаційного суспільства / І. С. Макарова // Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. – Запоріжжя : Класичний Приватний Університет, 2012. – № 4. – С. 44 – 49.

10. Статистика обговорення законопроектів порталу «Громадянське суспільство і влада» [Електронний ресурс]. режим доступу: http://civic.kmu.gov.ua/consult_mvc_kmu/consult/poll/statistics

11. Робертс Ф. С. Дискретные математические модели с приложениями к социальным, биологическим и экологическим задачам / Ф. С. Робертс. – М. : Наука, 1986. – 563 с.

REFERENCES

Bakurova, A. V., and Makarova, I. S. "Shliakhy dosiahnennia synerhetychnoho efektu mizhsektornoj vzaємodii u stanovlenni informatsiinoho suspilstva v Ukraini" [Ways to achieve synergy, cross-sector cooperation in the development of information society in Ukraine]. *Teorii mikro-makroekonomiky*, no. 33 (2009): 49-64.

Bakurova, A. V., and Makarova, I. S. "Protses nadannia administratyvnykh posluh iak sotsialno-ekonomichna systema z refleksiieiu" [The process of administrative services as a socio-economic system with reflection]. http://nbuv.gov.ua/e-journals/PSPE/2011_2/Bakurova_211.htm

Datsiuk, S. A. "Spryiannia rozvytku informatsiinoho suspilstva v instytutsionalnii realnosti za ioho vlasnymy pravylamy" [Promotion of the Information Society in the institutional reality by his own rules]. In *Informatsiine suspilstvo. Shliakh Ukrainy*, 200-208. Kyiv, 2004.

Medzhybovska, N. S. "Formuvannia Natsionalnoi systemy indykatoriv rozvytku informatsiinoho suspilstva v Ukraini" [Formation of a national system of indicators of information society development in Ukraine]. *Statystyka Ukrainy*, no. 2 (2010): 9-14.

"Measuring the Information Society" http://www.itu.int/en/ITU-D/Statistics/Documents/publications/mis2012/MIS2012_without_Annex_4.pdf

Makarova, I. S. "Otsinka stanu rozvytku systemy internet-resursiv informatsiinoho suspilstva" [Assessment of the development of online resources of information society]. *Derzhava ta rehiony. Ekonomika ta pidpriemnytstvo*, no. 4 (2012): 44-49.

Pilat, Ie. "Vzaiemoz'iazok hromadianskoho suspilstva, informatsiinoho suspilstva ta derzhavy v konteksti protsesu hlobalnoi informatyzatsii" [The relationship of civil society, information

society and the state in the context of global information]. *Visnyk Lvivskoho universytetu*, no. 52 (2011): 145-151.

Roberts, F. S. *Diskretnye matematicheskie modeli s prilozheniyami k sotsialnym, biologicheskim i ekologicheskim zadacham* [Discrete mathematical models with applications to social, biological and ecological problems]. Moscow: Nauka, 1986.

"Statystyka obhovorennia zakonoproektiv portalu «Hromadianske suspilstvo i vlada»" [Statistics debate bills portal "Civil Society and Government"]. http://civic.kmu.gov.ua/consult_mvc_kmu/consult/poll/statistics.

"Statystychni dani Svitovoho banku «World Development Indicators: Power and communications»" [Statistical data of the World Bank «World Development Indicators: Power and communications»]. <http://wdi.worldbank.org/table/5.11>

"THE DIGITAL OPPORTUNITY INDEX: A USERS' GUIDE" <http://www.itu.int/ITU-D/ict/doi/material/doi-guide.pdf>

IMPLEMENTATION OF INNOVATIONS UNDER CONDITIONS OF CHANGES IN THE OPERATION OF DOMESTIC ENTERPRISES

© 2014 SOLONA T. S., GARAFONOVA O. I.

The goal of the article lies in the study of the process of introduction of innovations under conditions of changes. Analysing, systemising and generalising results of scientific activity of a number of scientists, the article compares "innovations" and "changes" notions, determines their interconnection and differences and studies the innovation process using example of introduction of the rail fastening Pandrol Fastclip at Ukrainian enterprises as an innovation. In the result of the study the article focuses on the increasing value of conduct of active innovation activity at domestic enterprises. It justifies expediency of production and application of sleepers with innovation rail fastening Pandrol Fastclip, which is better than Ukrainian analogues by constructive and economic indicators, at Ukrainian rail roads. Prospects of further studies in this direction are search for possibilities of production of the studied fastening Pandrol Fastclip by Ukrainian enterprises and minimisation of negative aspects of transition to the innovation rail fastening in Ukraine.

Key words: innovations, innovation process, innovation changes, Pandrol Fastclip.

Pic.: 3. **Tabl.:** 2. **Bibl.:** 9.

Solona Tetiana S. – Student, Kyiv National Economic University named after. V. Getman (pr. Peremogy, 54/1, Kyiv, 03068, Ukraine)

E-mail: tanya_solonaya@mail.ru

Harafonova Olha I. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor, Department of Management, Kyiv National Economic University named after. V. Getman (pr. Peremogy, 54/1, Kyiv, 03068, Ukraine)

E-mail: ogarafonova@ukr.net

УДК 330.341.1

Солоная Т. С., Гарафонова О. И. Внедрение инноваций в условиях осуществления изменений в деятельности отечественных предприятий

Цель статьи состоит в исследовании процесса внедрения инноваций в условиях осуществления изменений. Анализируя, систематизируя и обобщая результаты научной деятельности множества ученых, было проведено сравнение понятий «инновации» и «изменения», определены их взаимосвязь и различия, исследован инновационный процесс на примере внедрения рельсового скрепления Pandrol Fastclip как инновации на украинских предприятиях. В результате исследования было акцентировано внимание на возрастающем значении проведения активной инновационной деятельности на отечественных предприятиях. Обоснована целесообразность выпуска и применения на украинских железных дорогах шпал с инновационным рельсовым скреплением Pandrol Fastclip, которое выгодно отличается от украинских аналогов по конструктивным и экономическим показателям. Перспективами дальнейших исследований в данном направлении являются поиск возможностей производства исследованного скрепления Pandrol Fastclip украинскими предприятиями и минимизация негативных аспектов перехода на инновационное рельсовое скрепление в Украине.

Ключевые слова: инновации, инновационный процесс, инновационные изменения, Pandrol Fastclip.

Рис.: 3. **Табл.:** 2. **Библ.:** 9.

Солоная Татьяна Сергеевна – студентка, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана (пр. Победы, 54/1, Киев, 03068, Украина)

E-mail: tanya_solonaya@mail.ru

Гарафонова Ольга Ивановна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры менеджмента, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана (пр. Победы, 54/1, Киев, 03068, Украина)

E-mail: ogarafonova@ukr.net

УДК 330.341.1

Солона Т. С., Гарафонова О. И. Упровадження інновацій в умовах здійснення змін у діяльності вітчизняних підприємств

Мета статті полягає у дослідженні процесу впровадження інновацій в умовах здійснення змін. Аналізуючи, систематизуючи та узагальнюючи результати наукової діяльності багатьох учених, було порівняно поняття «інновації» та «зміни», визначено їх взаємозв'язок і відмінності, досліджено інноваційний процес на прикладі впровадження рейкового скріплення Pandrol Fastclip як інновації на українських підприємствах. У результаті дослідження було акцентовано увагу на зростаючому значенні проведення активної інноваційної діяльності на вітчизняних підприємствах. Обґрунтовано доцільність випуску та застосування на українських залізничних шляхах шпал з інноваційним рейковим скріпленням Pandrol Fastclip, що позитивно відрізняється від українських аналогів за конструктивними та економічними показниками. Перспективами подальших досліджень у даному напрямі є пошук можливостей виробництва дослідженого скріплення Pandrol Fastclip українськими підприємствами та мінімізація негативних аспектів переходу на інноваційне рейкове скріплення в Україні.

Ключові слова: інновації, інноваційний процес, інноваційні зміни, Pandrol Fastclip.

Рис.: 3. **Табл.:** 2. **Бібл.:** 9.

Солона Тетяна Сергіївна – студентка, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03068, Україна)

E-mail: tanya_solonaya@mail.ru

Гарафонова Ольга Іванівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент, кафедра менеджменту, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03068, Україна)

E-mail: ogarafonova@ukr.net

Nowadays everyone can observe the processes, currently taking place in Ukraine: high level of development of neighboring countries, significant need for rational and efficient use of all available resources and environment saving. All these facts once again prove that external economic environment is changing rapidly and requires corresponding changes in the internal environment of individual and business entities.

Against this background, innovative activity becomes a decisive factor in the survival and development of domestic enterprises. Innovations can be directed to improve all aspects of

the enterprise, starting from product innovations and finishing with management. However, implementation of innovations in these difficult conditions is complicated with the need of clear understanding of innovation processes and their efficiency appropriate validation.

Innovative activity is a key issue in the works of J. Schumpeter, C. Freeman, M. Porter, P. Druker, S. Hlavyeva, A. Horbunova, L. Martysheva, V. Aleksandrova, Y. Bazhal and many others. The problems of changes management in enterprises activity are actively discussed with particular attention by:

H. Rampersad, H. Tarasyuk, K. Levin, L. Hreyner and others. However, against the background of knowledge accumulation, it is a clearly apparent lack of innovation processes implementation in terms of changes in the enterprise activity, which has mainly practical meaning.

The purpose of the article is:

- ✦ theoretical and practical interconnection of the concepts of "innovation" and "change";
- ✦ determining theoretical aspects of the innovation in terms of the change;
- ✦ Practical substantiation of production and use expedience of concrete sleepers with rail fastening Pandrol Fastclip on the railways of Ukraine as innovation.

Statement of the material. Today innovation activity is a key factor in economic development of any country and any company. This statement directly applies to Ukraine, which still remains at an intermediate stage of development and requires rapid reorientation of manufacturing to the area of innovation and science-consuming industry.

At first it should be defined the key concepts, shown in this article, based on the Law of Ukraine "On the innovation activity".

Innovation – newly created (applied) and (or) improved competitive technologies, products or services, and organizational and technical solutions of industrial, administrative, commercial or otherwise, which significantly improves the structure and quality of production and (or) social services.

Innovative activities – activities which are aimed for application and commercialization of scientific research results and developments, and lead to the manufacturing and releasing of new competitive goods and services [1].

Objects of innovation activities may include innovative programs and projects, intellectual knowledge and products, manufacturing equipment and technological processes, industrial and business infrastructure, production, administrative and commercial decisions, products, resources, means of extracting and processing.

Change (in the organization) – a gradual transition of organization to the next level of development, by converting one or more of its elements.

The elements, which may be subject to changes, are structure, tasks, technologies, management processes, organizational culture, and staff.

One might have noticed that innovations and changes affect the same elements and processes in the organization, but between them, there is a significant difference. Let us look at this issue in terms of innovation activity, as the process (Fig. 1).

The scheme shows that the innovation process includes the preparation and implementation of innovative changes in several stages that form a single unit. The result will be the realized change - innovation. It should be emphasized that the innovation is not just some newly created product, approach or change, but the only one that significantly improves the efficiency of the operational system.

Nowadays, there are many theoretical approaches to the innovation process, and also practical examples of applying innovations at domestic enterprises. In this article, I want to explore the implementation of innovation products used in such area of industry, which is important for the development of any country – railway industry.

Railway rut is the main component of the railway track.

Rail rut – two rail threads, which laid from one to another at a defined distance, and are fixed to the sleepers (with rail fastening element).

Rail fasteners are one of the most important elements of a track structure, which has a significant impact on reliability, technical parameters of the rail track and the level of costs during the life cycle of railway track. Therefore, it is of first importance that particular attention to innovation in this area should be paid to. One of the most interesting in terms of research and practical application is an innovative track fastening type Pandrol Fastclip, that was developed in Great Britain.

First rail-sleeper grid with Pandrol Fastclip fastening was mounted in a rut in 1992. Over the elapsed period of time, rail fastening Pandrol Fastclip has been set to 397 railways in more than 110 countries around the world, stretching 330 000 km of track.

The comparative characteristics of innovation product and prestressed concrete sleepers with joints for rut fastening, classical for Ukrainian market are described in Table 1:

- ✦ clip-bolt (CB) fastening;
- ✦ intermediate spring (CIS-5) fastening;
- ✦ Pandrol Fastclip.

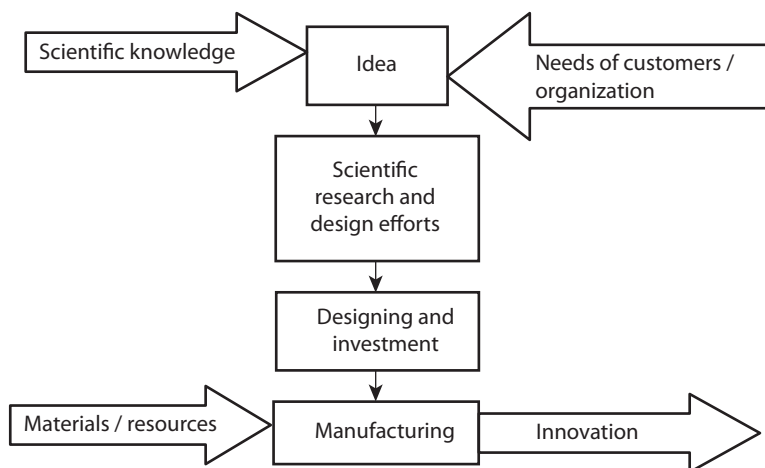

Fig. 1. Scheme of innovation process [9]

Table 1

Comparative characteristics of sleepers with rail fastenings CB, CIS-5 and Pandrol Fastclip

Characteristic	CB	CIS-5	Pandrol Fastclip
Manufacturer	Ukraine	Ukraine	Great Britain
Design characteristics	Separately-bolted type, lining, rigid	Anchoring, not-lining, elastic rod	Anchoring, not-lining, elastic rod
Destination	Typical intermediate separate clip-bolt rail fastening for concrete railway sleepers	Designed for placing on tangent and curved track sections with radius over 350 meters of joint-less railway lines with characteristics: – traffic volume up to 50 mln. tones gross-weight/km; – maximal speed up to 200 km/hour	For high-speed running on the main track lines: – without vehicle capacity limits; – maximal speed of passenger vehicles over 350 km/hour
Fastening elements	Lining layer Lining Resilient rail lining Clamping bolt Rigid clip Insert bolt Screw nut Double coil washer Insulating bushing Axial bead	Insert anchor "A3-2" Spring clip Rubber layer Shell	Anchor Clip and clamping insulator Elastic rubber layer Siding base insulator
Number of details in the fastening joint, pcs	21	7	7

Additional characteristics to design advantages of Pandrol Fastclip should also include:

- ✦ small number of components and their simplicity;
- ✦ anchor slip joint;
- ✦ electrical insulation;
- ✦ complete pre-assembly at factories producing reinforced concrete sleepers (sleepers are supplied to the assembly rail grid with all the components already assembled);
- ✦ mechanized power-positioned tool (modification of existing track-laying machines to install sleepers with fastening Pandrol Fastclip);
- ✦ Pandrol Fastclip fastening contributes to high durability of all elements of the path and the optimal operation conditions.

To substantiate the implementation of innovative rail fastening Pandrol Fastclip let's analyze a several number of economic indicators (Table 2).

With the help of comparative analysis, we can draw the following conclusions:

- ✦ CB fastening in all respects is inferior to fastenings CIS-5 and Pandrol Fastclip;
- ✦ fastenings CAT -5 and Pandrol Fastclip are very close and sometimes identical in many design parameters, but the fastening CAT -5 is supplied separately from the sleeper and requires additional costs due to the assembly of the rail grid and installation into the railway;
- ✦ Pandrol Fastclip fastening is economically more advantageous and profitable in comparison with all the studied parameters.

Having considered basic characteristics, design features, material capacity and prices of several types of rail fasteners, we have found that concrete prestressed sleepers with rail fastening Pandrol Fastclip are the best alternative which may be used today in Ukraine in such directions like:

- ✦ the construction of high-speed railways;

Table 2

Cost analysis for fastenings CB, CAT-5, Pandrol Fastclip

Indicator	CB	CIS-5	Pandrol Fastclip	Pandrol Fastclip in comparison with CB, %	Pandrol Fastclip in comparison with CIS-5, %
Price, UAH/pc					
– fastening	347	196	96	-261,5	-51
– sleeper with fastening	723	741	650	-10,1	-12,3
Statistical information:					
– material capacity, tones/km;	43	28	23	-46,5	-17,9
– rail-sleeper grid (RSG) assembly costs, %;	100	63	30	-70	-33
– labor capacity during assembly of RSG, %;	100	35	10	-90	-25
– operating and carrying costs, %/km	100	60	20	-80	-40

- ✦ Increasing the reliability of railway elements (reduced price and operating costs);
- ✦ Expanding the market (export ties to the EU and CIS).

Having proved economic expediency of the innovative rail fastening Pandrol Fastclip implementation, we should scrutinize on the organizational aspects of the described innovation and its process.

Currently, the cycle "manufacturer – installation of new railways" at domestic enterprises is carried out as shown on *fig. 2*.

Fig. 2 shows that the fastening elements are supplied separately to company-manufacturer of concrete sleepers and MRS from multiple vendors, so it leads to increasing delivery periods, shortages, different quality of delivered goods, inaccuracies of geometrical parameters.

When implementing an innovative project on the use of rail fastening Pandrol Fastclip for high-speed lines, the cycle "manufacturer – installation of new railways" will be carried out as follows (*Fig. 3*).

When operating according to the suggested innovation scheme it is seen that:

- ✦ Several providers of unit cells for rail fastening are combined into a single enterprise for manufacturing the fastening Pandrol Fastclip;
- ✦ Concrete sleepers come from the factory in a full pre-assembled condition (fastenings are mounted with the sleepers at manufacturer site and after that being completely assembled will be dispatched to PMS);
- ✦ High level of quality control of supplied products (accuracy of geometrical parameters and installation of a rail fastening is verified by the Ukrainian company-

manufacturer with special metrological instruments that eliminates the risk of mismatch for sleepers and rail fastening assembly at PMS and replacement of nonconforming elements).

Notably, an innovative fastening Pandrol Fastclip may be manufactured directly at domestic enterprises in case of coordination and signing contract with the company «Pandrol UK Limited» (Great Britain). This will help to reduce the cycle of "manufacturer – installation of new railways" by saving time and shipping costs delivering fastenings from Great Britain. For the modernization of enterprises on manufacturing concrete sleepers in Ukraine, certain cash assets and labor costs will be required. But taking into account, that the technology of prestressed concrete sleepers manufacturing is identical, the only difference is in the design of metal molds for rail fastening assembly and installation, a part of mold-forms can be used changing only the under-rail assembly site for fastening Pandrol Fastclip.

Using its own internal resources the domestic enterprise can produce an experimental volume of prestressed concrete sleepers with rail, and after bilateral agreement with the State Enterprise "Ukrzaliznytsia" can install manufactured experimental totally assembled product for operational tests into the existing railway.

On receipt of positive results and performance, Ukrainian enterprises can fully implement this innovative project on the application of rail fastening Pandrol Fastclip for high-speed lines that will provide access to the world market, the construction of high-speed ways for the modern rolling stock

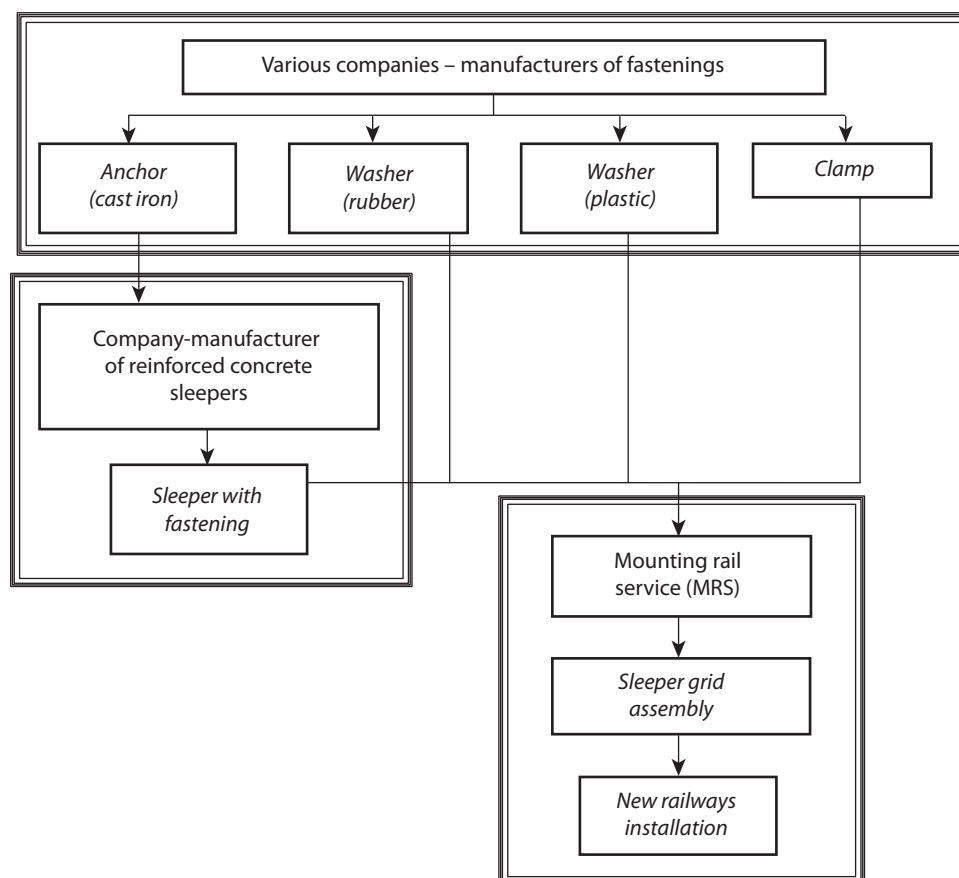

Fig. 2. Current scheme of the interrelation and products delivery

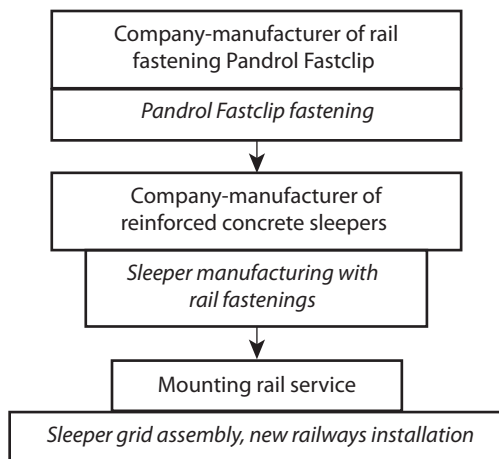

Fig. 3. Suggested innovation scheme "manufacturer – installation of new railways"

in Ukraine and reduce operating costs for state enterprise "Ukrzaliznytsia".

CONCLUSIONS

Innovation today is a decisive factor in the development of every country, every enterprise. This is especially true concerning domestic enterprises, since Ukraine has all necessary resources, both material and labor, that shows a high innovation capacity of our country. Implementation of possible innovations, under conditions of constant changes of external and internal environment at enterprises, allows to make exploitation of resources much more efficient, to enhance customer's satisfaction, and in general to enhance the competitiveness of organizations in the domestic and foreign markets. One of such innovations is a Pandrol Fastclip fastening, which implementation expediency at Ukrainian enterprises has been proved in this article. In comparison with domestic analogues, this fastening has better engineering, design and performance characteristics, and higher level of economic efficiency.

Perspectives for further research in this field is the detailed study of the production process of the rail fastening Pandrol Fastclip at Ukrainian enterprises, minimization of the costs of transition to an innovative rail track on the railways of our country. ■

REFERENCES

1. Про інноваційну діяльність [Текст]: закон України від 04 липня 2002 року №40–IV // Відомості Верховної Ради. – 2002. – № 36. – 266 с.
2. **Захаров Д. Е.** Развитие логистического обеспечения инновационными рельсовыми скреплениями скоростных железных дорог [Текст]: автореф. дис. на соискание уч. ст. канд. экон. наук: спец. 08.00.05 – «Экономика и управление народным хозяйством (логистика)» / Д. Е. Захаров ; Росс. экон. ун-т им. Г.В.Плеханова. – М., 2010. – 22 с.
3. **Колінко Н. О.** Структурно-логічна схема управління інноваційною діяльністю [Електронний ресурс] / Н.О.Колінко// Наук.-техн. бібл. нац. ун-ту "Львівс. політехн.". – 2012. – С. 329-340. – Режим доступу: http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/13979/1/49_329-340_Vis_727_Menagement.pdf. – Назва з екрану.
4. **Краснокутська Н. В.** Інноваційний менеджмент: Навч. посібник [Текст] / Н.В.Краснокутська; Київськ. нац. экон. ун-т ім. В. Гетьмана. – К.: КНЕУ, 2003. – 504 с. – Библиогр.: с. 60 – 65. – 2000 экз. – ISBN 966-574-524-7.

5. Методичні підходи до оцінки інноваційного змісту інвестиційних проектів розвитку суб'єктів господарювання [Електронний ресурс] // Інвестиції та інновації. – Режим доступу: <http://www.sesia.com.ua/darom/invest/006.html>

6. **Оксененко С. П.** Проблемы развития национальной инновационной системы [Текст] / С.П.Оксененко // Бизнес Информ. – 2011. – № 1. – С. 7 – 11.

7. **Пандрол-350** [Електронний ресурс] // Википедия – свободная энциклопедия. – Режим доступу: <http://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D1%80%D0%BE%D0%BB-350>

8. **Пискун Е. И.** Особенности управление инновационной деятельностью крупномасштабных экономических систем [Текст] / Е. И. Пискун // Бизнес Информ. – 2011. – № 7 (1). – С. 42 – 43.

9. **Стеців С. Р.** Сутність та етапи управління змінами на підприємстві [Електронний ресурс] / С. Р. Стеців // Наук.-техн. бібл. нац. ун-ту "Львівська політехніка". – 2011. – С. 155 – 161. – Режим доступу : http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/13291/1/026_Sutn%D1%96st%20ta%20etapi%20up_155_161_714.pdf. – Назва з екрану.

REFERENCES

- Kolinko, N. O. "Strukturno-lohichna skhema upravlinnia innovatsiinoiu diialnistiu" [Flow Chart of innovation management]. http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/13979/1/49_329-340_Vis_727_Menagement.pdf
- Krasnokutska, N. V. *Innovatsiinyi menedzhment* [Innovation Management]. Kyiv: KNEU, 2003. [Legal Act of Ukraine] (2002).
- "Metodychni pidkhody do otsinky innovatsiinoho zmistu investytsiinykh proektiv rozvytku sub'iektiv hospodariuvannia" [Methodological approaches to assessing innovation content of the investment projects of entities]. <http://www.sesia.com.ua/darom/invest/006.html>
- Oksenenko, S. P. "Problemy razvytyia natsyonalnoi ynnovatsyonnoi systemy" [Problems of development of the national innovation system]. *Biznes Inform*, no. 1 (2011): 7-11.
- "Pandrol-350" [Pandrol 350]. <http://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D1%80%D0%BE%D0%B-350>
- Pyskun, E. Y. "Osobennosti upravleniya ynnovatsyonnoi deiatelnosti krupnomasshtabnykh ekonomycheskykh system" [Features of innovation management of large-scale economic systems]. *Biznes Inform*, no. 7 (1) (2011): 42-43.
- Stetsiv, S. R. "Sutnist ta etapy upravlinnia zminamy na pidpriemstvi" [Essence and stages of change management in the enterprise]. http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/13291/1/026_Sutn%D1%96st%20ta%20etapi%20up_155_161_714.pdf
- Zakharov, D. E. "Razvitie logisticheskogo obespecheniia innovatsionnymi relsovnymi skrepleniami skorostnykh zheleznykh dorog" [Development of innovative logistics rail fastening speed railways]. *Avtoref. dis. ... kand. ekon. nauk: spets. 08.00. 05*, 2010.

ВПЛИВ СТРУКТУРИ ВЛАСНОСТІ НА КОРПОРАТИВНЕ УПРАВЛІННЯ В МАШИНОБУДУВАННІ

© 2014 ДЄЄВА Н. Е., МИХАЙЛОВА Н. С.

УДК 332.012.324

Дєєва Н. Е., Михайлова Н. С. Вплив структури власності на корпоративне управління в машинобудуванні

У статті проаналізовано вплив структури власності на корпоративне управління в машинобудівній галузі промисловості України. З метою виявлення впливу структури корпоративної власності на корпоративне управління були використані загальнонаукові та спеціальні методи дослідження: метод критичного аналізу і узагальнення теоретичних досліджень, метод порівняння, статистичний метод. Аналіз машинобудівних підприємств підтвердив існування впливу структури корпоративної власності на корпоративне управління. Також виявлено, що машинобудівній галузі України притаманна концентрована структура власності, яка наділена такими рисами: обмеження прав міноритарних акціонерів щодо здійснення управління та контролю в акціонерному товаристві; наявність корпоративних конфліктів між мажоритарними і міноритарними акціонерами; наявність посиленого контролю з боку власників за менеджментом, що впливає на оперативність прийняття управлінських рішень; наймані керівники та працівники підприємства позбавлені можливості придбавати акції, у тому числі у вигляді премій чи заохочень; контролюючий власник зацікавлений в ефективній діяльності підприємства та намагається створити для цього необхідні умови. Наведені дослідження дали змогу встановити, що доля акцій, що належать найманому виконавчому органу, нижче в тих акціонерних товариствах, де вище концентрація власності. А також виявлено, що чим вище концентрація власності, тим вище ймовірність того, що власник буде входити до складу контролюючих органів.

Ключові слова: структура власності, концентрована структура власності, розпорошена структура власності, корпоративне управління, машинобудування, міноритарні акціонери, мажоритарні акціонери.

Табл.: 2. Бібл.: 11.

Дєєва Наталія Едуардівна – доктор економічних наук, професор, професор кафедри менеджменту і господарського права, Донецький національний технічний університет (вул. Артема, 58, Донецьк, 83001, Україна)

E-mail: dne@rambler.ru

Михайлова Наталія Сергіївна – головний юрисконсульт, Центр законодавчих ініціатив при Донецькій обласній раді (бул. Пушкіна, 32, Донецьк, 83050, Україна)

E-mail: mikhailovans@mail.ru

УДК 332.012.324

Деева Н. Э., Михайлова Н. С. Влияние структуры собственности на корпоративное управление в машиностроении

В статье проанализировано влияние структуры собственности на корпоративное управление в машиностроительной отрасли промышленности Украины. С целью выявления влияния структуры корпоративной собственности на корпоративное управление были использованы общенаучные и специальные методы исследования: метод критического анализа и обобщения теоретических исследований, метод сравнения, статистический метод. Анализ машиностроительных предприятий подтвердил наличие влияния структуры корпоративной собственности на корпоративное управление. Также выявлено, что машиностроительная отрасль Украины характеризуется концентрированной структурой собственности, которая наделена такими чертами: ограничение прав міноритарных акционеров относительно осуществления управления и контроля в акционерном обществе; наличие корпоративных конфликтов между мажоритарными и міноритарными акционерами; наличие усиленного контроля со стороны собственников за менеджментом, что влияет на оперативность принятия управленческих решений; наемные управленцы и работники предприятия лишены возможности приобретать акции акционерного общества, в том числе в виде премий и поощрений; контролирующий собственник заинтересован в эффективной деятельности предприятия и пытается создать для этого необходимые условия. Приведенные исследования дали возможность установить, что доля акций, которая принадлежит наемному исполнительному органу, ниже в тех акционерных обществах, где выше концентрация собственности. А также выявлено, что чем выше концентрация собственности, тем выше вероятность того, что собственник будет входить в состав контролирующих органов.

Ключевые слова: структура собственности, концентрированная структура собственности, распыленная структура собственности, корпоративное управление, машиностроение, міноритарные акционеры, мажоритарные акционеры.

Табл.: 2. Библ.: 11.

Деева Наталья Эдуардовна – доктор экономических наук, профессор, профессор, кафедра менеджмента и хозяйственного права, Донецкий национальный технический университет (ул. Артема, 58, Донецк, 83001, Украина)

E-mail: dne@rambler.ru

Михайлова Наталья Сергеевна – главный юрисконсульт, Центр законодательных инициатив при Донецком областном совете (бул. Пушкина, 32, Донецк, 83050, Украина)

E-mail: mikhailovans@mail.ru

UDC 332.012.324

Dyeyeva N. E., Mykhaylova N. S. Impact of the Ownership Structure on Corporate Management in Engineering

The article analyses impact of the ownership structure on corporate management in the engineering industry of Ukraine. In order to detect impact of the structure of corporate ownership on corporate management the article uses general scientific and special methods of study: method of critical analysis and generalisation of theoretical studies, comparison method and statistical method. Analysis of engineering enterprises confirmed availability of impact of the structure of corporate ownership on corporate management. The article also shows that the engineering industry of Ukraine is characterised with the concentrated ownership structure, which has the following features: restriction of rights of minority shareholders with respect to management and control in a joint stock company; availability of corporate conflicts between majority and minority shareholders; availability of intense control of owners over management, which influences efficiency of making managerial decisions; hired managers and enterprise employees have no possibility to acquire stock of a joint stock company including in the form of bonuses and incentives; the controlling owner is interested in efficient activity of the enterprise and tries to create necessary conditions for this. The conducted studies give a possibility to establish that a share of stock that belongs to a hired executive body is smaller in those joint stock companies in which concentration of ownership is higher. The article also shows that the higher ownership concentration the higher is the probability that the owner would be a part of controlling bodies.

Key words: ownership structure, concentrated ownership structure, sprayed ownership structure, corporate management, engineering, minority shareholders, majority shareholders.

Tabl.: 2. Bibl.: 11.

Dyeyeva Nataliya E. – Doctor of Science (Economics), Professor, Professor, Department of Management and Commercial Law, Donetsk National Technical University (vul. Artema, 58, Donetsk, 83001, Ukraine)

E-mail: dne@rambler.ru

Mykhaylova Nataliya S. – General Counsel, Centre legislative initiatives at the Donetsk regional council (bul. Pushkina, 32, Donetsk, 83050, Ukraine)

E-mail: mikhailovans@mail.ru

Виникнення корпоративної форми власності стало результатом масової приватизації 90-х років минулого століття. Однак необхідно згадати, що корпорації післяприватизаційного періоду характеризувалися розпорошеною власністю. Акції підприємств були розподілені між робітниками та управлінцями. Тобто, сформувалися типові корпорації, описані А. Берлом і Г. Мінзом у своїй праці «Сучасна корпорація та приватна власність» [1], коли відокремлюється володіння від контролю і управлінці не є підконтрольні акціонерам. Внаслідок такої ситуації, з метою скупки акцій, менеджментом виводились активи з компанії. Недосконале корпоративне законодавство призводило до порушення інтересів міноритаріїв. Як для менеджменту, так і для дрібних акціонерів поставало головне завдання – придбання контрольного пакету акцій компанії, що дало б змогу здійснювати реальний контроль за діяльністю корпорації. Таким чином, в Україні поступово структура власності з розпорошеної змінилась на концентровану. На сьогодні постає питання: чи впливає структура власності на суб'єктів корпоративних відносин і корпоративне управління в цілому.

Питанням корпоративного управління, в тому числі структурі корпоративної власності в своїх дослідженнях приділяли увагу такі зарубіжні та вітчизняні вчені: Капелюшников Р. І., Долгопятова Т. Г., Македон В. В., Мейер К., Мінз Г., Назарова Г. В., Тараш А. І. та ін. Однак, за різноплановості досліджень, залишається недостатньо вивченим питання щодо структури корпоративної власності в машинобудівній галузі промисловості України та її впливу на корпоративне управління корпорацій, що зумовило проведення даного дослідження.

Метою статті є дослідження структури корпоративної власності в машинобудівній галузі промисловості України, а також визначення відповіді на питання: чи впливає структура власності на ефективність корпоративного управління.

Структуру власності визначають співвідношенням різних груп акціонерів, що є однорідними і мають внутрішні (групові) інтереси (чи цілі) і взаємодіють один з одним з приводу впливу на підприємство [2, с. 116].

В економічній літературі корпоративну власність поділяють на дві групи: концентрована корпоративна власність і розпорошена корпоративна власність [3, с. 64; 4].

Концентрована корпоративна власність характеризується наявністю акціонера, який володіє контрольним пакетом акцій та незначною кількістю інших акціонерів. І чим більший пакет акцій, що належить найбільшому акціонеру, тим вище концентрація власності. Такий тип структури власності вважається внутрішньо стійким [3, с. 64]. У корпорації з концентрованою власністю найбільший власник чи власники зацікавлені в здійсненні корпоративного управління та контролю.

Розпорошена корпоративна власність абсолютна протилежність концентрованої власності. Вона характеризується великою кількістю власників, жодному з яких не належить контрольний пакет акцій. До недоліків такого типу структури корпоративної власності можна віднести те, що влада в такій корпорації фактично належить найменшому менеджменту, який наділений абсолютними повноваженнями щодо здійснення корпоративного управління та контролю. І не завжди інтереси менеджменту співпадають з інтересами акціонерів, що призводить до корпоративних конфліктів. Також доцільно зазначити, що занадто розпорошена структура власності більш уразлива до ворожих поглинань, ніж концентрована власність.

Яка структура корпоративної власності більш ефективна, концентрована чи розпорошена, однозначно сказати не можна. Так, наприклад, Гурійв С. зі співавторами вважають, що зростання концентрації власності позитивно впливає на ефективність корпоративного управління [5]. На думку Долгопятової Т., ефективними в динаміці виглядають компанії з середнім рівнем концентрації власності, найменш ефективними – з низьким рівнем концентрації [6]. Капелюшников Р. І., Дьоміна Н. В. навпаки стверджують про негативний вплив концентрованої власності на корпорацію [7]. Шкодіні Я. В. відзначає, що концентрована структура власності сприятлива тільки в короткостроковій перспективі, проте в довгостроковій перспективі така модель корпоративних відносин буде небезпечною для формування ефективної системи корпоративного управління, що, зменшить надходження інвестицій та темпи зростання економіки країни [8, с. 57].

Таким чином, підсумовуючи вищевикладене, можна дійти висновку, що вибір оптимальної структури власності залежить від багатьох факторів, у тому числі економічних та інституціональних. Новітні дослідження показали, що в різних країнах концентрація власності і тип корпоративного управління можуть суттєво відрізнятися один від одного [4]. Так, наприклад, для корпорацій США притаманна розпорошена структура капіталу. У них практично відсутні «крупні» власники: частка в корпоративному капіталі приватних і пайових пенсійних фондів менше 25%, держави (державних пенсійних фондів) – близько 10% [2, с. 118]. Водночас, практично у всіх країнах з перехідною економікою у постприватизаційний період спостерігалась тенденція до високого рівня концентрації власності. У Чехії, Угорщині та Польщі в середині 90-х років 98% досліджуваних компаній середнього розміру мали домінуючого власника. При цьому середня величина частки капіталу, яка знаходилась у власності основного акціонера, коливалась в межах 50 – 85% [9, с. 117]. Як вже зазначалось вище, структура власності українських корпорацій в післяприватизаційний період, перетворилась з розпорошеної на концентровану. Дослідження крупних підприємств України показали, що в 2002 р. рівень концентрації акціонерного капіталу в Україні був значно вищим не тільки порівняно із США та Японією, а навіть з більшістю країн ЄС, середній розмір максимального пакета акцій, що належав одному власникові, становив 43,7%, причому на 40% підприємств у руках одного акціонера було зосереджено понад 50% акцій [10, с. 13].

Постає питання, чи відбулися за більше ніж десять років якісь зміни в структурі власності українських корпорацій та яким чином вони впливають на корпоративного управління.

Враховуючи, що промисловість відіграє значну роль в розвитку економіки країни, визначимо відповіді на зазначені питання на прикладі машинобудівної галузі.

У табл. 1 визначено структуру власності п'ятнадцяти машинобудівних підприємств (зазначені всі власники, які володіють 10 і більше відсотками акцій). Як видно з наведених даних, тільки в ВАТ «Петровський машинобудівний завод» і в ПАТ «Донецький завод «Продмаш» найбільшому акціонеру належить менш ніж 20 відсотків акцій. У більшості ж проаналізованих підприємствах спостерігається надконцентрована структура власності: 40 відсотків підприємств характеризуються наявністю акціонера, яко-

му належить більше 85 відсотків акцій, інші ж підприємства мають одного чи декілька акціонерів, яким належить контрольний пакет акцій (більше ніж 50 відсотків простих акцій).

Зауважимо, що, на думку Бичкової Н. В., структура власності корпоративного сектора України характеризується розподілом власності серед вузького кола фізичних осіб, формуючи тим самим особливий тип економічних відносин, що здобув назву «економіки фізичних осіб» (Термін Г. Клейнера) [11, с. 14].

На прикладі проаналізованих підприємств ми можемо однозначно сказати, що це твердження не поширюється на машинобудівну галузь. Серед наведених підприємств тільки три підприємства мають власників-фізичних осіб, які володіють більше 10 відсотками акцій.

Також необхідно звернути увагу на те, що в майже 50 відсотків досліджених підприємств є акціонер, якому нале-

жить контрольний пакет акцій і він не є резидентом України. З табл. 1 видно, що країни, з яких походять акціонери-нерезиденти є відомими країнами-офшорами. Тобто, половина проаналізованих підприємств здійснює операції через офшорні зони. Що може тільки підтверджувати той факт, що на сучасному етапі в Україні відсутні привабливі умови для розвитку бізнесу та залучення інвестицій, у тому числі відсутні оптимальні механізми оподаткування. Напрошується тільки один висновок: без створення сприятливого «клімату» ведення бізнесу наша країна так і буде втрачати певний відсоток доходу в Державний бюджет України.

На підставі приведених в табл. 2 даних можна дійти висновку, що виконавчий орган акціонерних товариств машинобудівної галузі представлено в більшості своїй найманим менеджментом, який якщо і володіє акціями товариств, то в дуже незначній кількості, що у відсотках складає

Таблиця 1

Структура власності машинобудівних підприємств станом на 1 січня 2013 р.

Підприємства*	Власник		Кількість, шт.	Від загальної кількості (%)
	Вид особи	Найменування, країна		
1	Юридична	Фонд державного майна України, UKR	48995356	99,98
2	Юридична	АТЗТ «Углемаш», UKR	1668800	16,00
3	Фізична	Фізична особа, UKR	13907002	14,48
	Фізична	Фізична особа, UKR	27805660	28,96
	Юридична	ТОВ «Донецька промислова правова компанія», UKR	22957148	23,91
	Юридична	ТОВ «УкрДОК», UKR	20856332	21,72
4	Юридична	UMBH Ukrainian Machine Building Holding Limited, CYP	180580839	87,01
5	Юридична	ZUBRIA HOLDINGS LIMITED, CYP	139514109	97,70
6	Юридична	ТОВ «ДОНЕЦЬКА ПРОМ. ПРАВОВА КОМПАНІЯ», UKR	27681601	98,86
7	Юридична	ТОВ «ВЕГА ІНКОМ», UKR	110706199	47,72
	Юридична	ТОВ «ВІЗАВІ ІНВЕСТ», UKR	109737862	47,30
8	Юридична	ТОВ науково-виробнича фірма «Дніпротехсервіс», UKR	19710697	49,98
	Юридична	ПрАТ «КУА «Альтера Ессет Менеджмент» (ЗНВ ПФ «Сучасні інвест.технології»),UKR	5606515	14,22
9	Юридична	EMSS Holdings Limited/ EMCC Холдингз Лімітед, CYP	370708378	92,68
10	Фізична	Фізична особа, UKR	3034710	28,69
	Фізична	Фізична особа, UKR	3034709	28,69
	Фізична	Фізична особа, UKR	2970710	28,09
11	Фізична	Фізична особа, UKR	9502793	22,54
	Юридична	ГАНАДО ТРЕЙД, ІНК (GANADO TRADE, INC), KNA	10524057	24,96
12	Юридична	UMBH Ukrainian Machine Building Holding Limited, CYP	31757720	69,87
13	Юридична	UMBH Ukrainian Machine Building Holding Limited, CYP	54670707	90,65
14	Юридична	WESSANEN TRADING LIMITED (БЕССАНЕН ТРЕЙДІНГ ЛІМІТЕД), CYP	32899792	70,75
	Юридична	ВАТ «Азовмаш», UKR	12174048	26,18
15	Юридична	ТОВ «Компанія з управляючими активами «Українська інноваційно-інвестиційна компанія», UKR	8170951	17,49

Таблицю сформовано за даними Агентства з розвитку інфраструктури фондового ринку України (Електронний ресурс – <http://smida.gov.ua>)

Підприємства*: 1 – ПАТ «Артемівський машинобудівний завод «Победа труда»; 2 – ВАТ «Петровський машинобудівний завод»; 3 – ПАТ «Рутченківський завод «Гормаш»; 4 – ПАТ «Дружківський машинобудівний завод»; 5 – ПАТ «Краматорський завод важкого верстатобудування»; 6 – ПАТ «Донецький машинобудівельний завод «Експеримент»; 7 – ПАТ «Сніжнянський завод хімічного машинобудування»; 8 – ПАТ «Словважмаш»; 9 – ПАТ «Енергомашспецсталь»; 10 – ПАТ «Слов'янський машинобудівний завод»; 11 – ПАТ «Старокраматорський машинобудівний завод»; 12 – ПАТ «Донецькгірмаш»; 13 – ПАТ «Донецький енергозавод»; 14 – ПАТ «Азовзагальмаш»; 15 – ПАТ «Донецький завод «Продмаш».

ЕКОНОМІКА ПРОМИСЛОВОСТІ

Таблиця 2

Інформація про володіння посадовими особами підприємства його акціями станом на 1 січня 2013 р.

Органи управління та контролю	Підприємства*															
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	
Власник (фізична (Ф) чи юридична (Ю) особа)/розмір частки акцій від загальної кількості (%)																
Правління	Голова	-	Ф/9,97	Ф/0,04	-	-	-	-	Ф/0	Ф/0	Ф/28,09	-	Ф/0 (5 шт.)	-	Ф/0,004	-
	Член	-	Ф/5,64	-	Ф/0 (90 шт.)	-	-	Ф/0,001	-	-	Ф/0,001	Ф/0,001	-	-	Ф/0,004	Ф/0,23
	Член	-	Ф/3,86	-	-	-	-	-	-	-	Ф/0,61	-	-	-	-	-
	Член	-	-	-	-	-	-	-	-	-	Ф/3,20	-	-	-	-	-
Наглядова рада	Голова	-	Ф/3,85	Ф/0,01	Ю/87,01	Ю/0 (61 шт.)	Ф/0 (1 шт.)	Ф/0,13	Ю/49,98	-	Ф/0,001	-	Ю/69,70	Ю/90,65	Ю/70,75	Ф/0 (20 шт.)
	Член	-	Ф/0,03	Ф/0 (1 шт.)	Ю/0,001	Ю/97,70	Ф/0 (1 шт.)	-	Ф/0 (1 шт.)	Ф/0,02	Ф/0,001	Ф/0,07	Ф/0 (5 шт.)	Ю/0,003	-	Ф/7,95
	Член	-	Ф/3,85	Ю/23,91	-	-	Ю/98,86	-	-	Ф/0 (10 шт.)	-	Ф/22,54	-	-	-	Ф/4,90
	Член	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	Ф/0,05	-	-	-	-
Ревізійна комісія	Член	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	Ф/0 (40 шт.)	-	-	-	-
	Голова	-	Ф/4,99	Ф/0 (1 шт.)	-	-	Ф/0 (1 шт.)	-	-	-	-	Ф/0,001	-	-	-	-
	Член	-	Ф/0,20	Ф/0,01	-	Ф/0 (10 шт.)	Ф/0 (1 шт.)	-	Ф/0 (1 шт.)	-	Ф/0,001	Ф/0,001	-	-	Ю/26,18	-
	Член	-	Ф/6,69	Ю/21,72	-	Ф/0 (10 шт.)	Ф/0,001	-	-	-	-	Ф/0 (30 шт.)	-	-	-	-

Таблицю сформовано за даними Агентства з розвитку інфраструктури фондового ринку України (Електронний ресур – <http://smida.gov.ua>)

від 0 до 0,2 відсотка. Виключенням є ВАТ «Петровський машинобудівний завод», до складу правління якого включено акціонерів-міноритарів.

Варто звернути увагу на те, що саме в цьому підприємстві структура власності не є надто концентрованою.

Правління ПАТ «Слов'янський машинобудівний завод» також представлено власниками підприємства, але на відміну від ВАТ «Петровський машинобудівний завод», де до складу правління входять тільки міноритарні акціонери, правління ПАТ «Слов'янський машинобудівний завод» очолює один з найкрупніших акціонерів.

Таким чином, вищевикладене дозволяє зробити висновок, що доля акцій, що належать найманому виконавчому органу, нижче в тих акціонерних товариствах, де вище концентрація власності.

Розглянувши інформацію про володіння акціями контролюючими органами, необхідно відмітити, що наглядова рада (в більшості) і ревізійна комісія представлені переважно власниками акцій, у тому числі до складу наглядової ради 60 відсотків проаналізованих підприємств входять мажоритарні акціонери.

Наведені дослідження дають змогу стверджувати, що чим вище концентрація власності, тим вище ймовірність того, що власник буде входити до складу контролюючих органів. Звідси витікає висновок, що існує недовіра власника до виконавчого органу.

Підсумовуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що концентрована власність, яка притаманна машинобудівній галузі промисловості України, наділена такими негативними рисами:

- ✦ мажоритарні акціонери обмежують права міноритарних акціонерів щодо здійснення управління та контролю;
- ✦ наявність корпоративних конфліктів між мажоритарними і міноритарними акціонерами;
- ✦ відзначається посилений контроль з боку власників за менеджментом, що впливає на оперативність прийняття управлінських рішень;
- ✦ наймані керівники і працівники підприємства позбавлені можливості придбавати акції, в тому числі у вигляді премій чи заохочень.

Водночас, при концентрованій структурі власності контролюючий власник зацікавлений в ефективній діяльності підприємства та намагається створити для цього необхідні умови.

ВИСНОВКИ

Вищезазначене підтверджує той факт, що, безумовно, існує вплив структури корпоративної власності на корпоративне управління. Визначитись однозначно, яка структура власності більш прийнятлива для вітчизняних машинобудівних підприємств, концентрована чи розпорощена, не можна. Однак необхідно підкреслити, що оптимальна структура корпоративної власності повинна:

- ✦ відповідати стратегічній меті корпорації;
- ✦ сприяти зосередженню капіталу в руках ефективного власника чи власників.

Тільки ефективні власники, які зацікавлені в здійсненні управління та контролю, спроможні розвивати підприємство, підвищувати його ефективність та інвестиційну привабливість.

Проведені дослідження сприятимуть подальшій роботі організаційного механізму корпоративного контролю. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Berle, A. Means, G. (1932), "The Modern Corporation and Private Property", New York: Macmillan, pp. 409.

2. Македон В. В. Забезпечення процесів ефективного управління корпоративною власністю в Україні / В. В. Македон, О. О. Баканов // Європейський вектор економічного розвитку – 2012. – № 1 (12). – С. 115 – 122.

3. Гаврилова А. А. Формування акціонерної власності індустріального сектора економіки України // Наукові праці ДонНТУ. – (Серія: Економічна). – 2004. – Вип. 80. – С. 60 – 65.

4. Капелюшников Р. И. Концентрация собственности и корпоративный ландшафт современной мировой экономики / Р. И. Капелюшников // Отечественные записки. – 2005. – № 1 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://magazines.russ.ru/oz/2005/1/2005_1_12.html

5. Гуриев С. Корпоративное управление в российской промышленности / С. Гуриев, О. Лазарева, А. Рачинский, С. Цухло. – М. : ИЭПП. – 2004. – С. 92.

6. Долгопятова Т. Г. Собственность и корпоративный контроль в российских компаниях / Т. Г. Долгопятова // Российский журнал менеджмента. – 2004. – № 2. – Т. 2. – С. 3 – 26.

7. Капелюшников Р. И. Концентрация собственности и поведение российских промышленных предприятий / Р. И. Капелюшников, Н. В. Дёмина // Вестник общественного мнения: Данные. Анализ. Дискуссии. – 2005. – № 3 (77). – С. 30 – 40.

8. Шкодін Я. В. Основні тенденції формування та розвитку моделі корпоративного управління в Україні / Я. В. Шкодін // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. – 2009. – № 851. – (Сер.: Економіка). – С. 55 – 58.

9. Радыгин А. Собственность, корпоративные конфликты и эффективность / А. Радыгин, С. Архипов // Вопросы экономики. – 2007. – № 11. – С. 114 – 133.

10. Сливка Т. О. Особливості формування та розвитку корпоративної власності в Україні / Т. О. Сливка // Економіка, фінанси, право. – 2011. – № 8. – С. 11 – 15.

11. Бичкова Н. В. Структура власності національних корпорацій та її вплив на ефективність фінансово-господарської діяльності / Н. В. Бичкова // Вісник ОНУ. – (Серія: Економіка). – 2010. – Вип. 20. – Т. 15. – С. 5 – 15.

REFERENCES

Berle, A., and Means, G. *The Modern Corporation and Private Property*. New York: Macmillan, 1932.

Bychkova, N. V. "Struktura vlasnosti natsionalnykh korporatsii ta ii vplyv na efektyvnist finansovo-hospodarskoi diialnosti" [The ownership structure of national corporations and their impact on the effectiveness of financial and economic activity]. *Visnyk ONU. Ekonomika*, vol. 15, no. 20 (2010): 5-15.

Dolgiopiatova, T. G. "Sobstvennost i korporativnyy kontrol v rossiyskikh kompaniiakh" [Ownership and corporate control in Russian companies]. *Rossiyskiy zhurnal menedzhmenta*, vol. 2, no. 2 (2004): 3-26.

Guriev, S., Lazareva, O., and Rachinskiy, A. *Korporativnoe upravlenie v rossiyskoy promyshlennosti* [Corporate governance in Russian industry]. Moscow: IEPP, 2004.

Havrylova, A. A. "Formuvannia aktsionernoi vlasnosti industrialnogo sektora ekonomiky Ukrainy" [Formation shareholding industrial sector of Ukraine]. *Naukovi pratsi DonNTU*, no. 80 (2004): 60-65.

Kapeliushnikov, R. I. "Kontsentratsiia sobstvennosti i korporativnyy landschaft sovremennoy mirovoy ekonomiki" [Concentration of ownership and corporate landscape of modern global economy]. http://magazines.russ.ru/oz/2005/1/2005_1_12.html

Kapeliushnikov, R. I., and Demina, N. V. "Kontsentratsiia sobstvennosti i povedenie rossiyskikh promyshlennykh predpriiatii" [Ownership concentration and behavior of Russian industrial enterprises]. *Vestnik obshchestvennogo mneniia: Dannye. Analiz. Diskussii*, no. 3 (77) (2005): 30-40.

Makedon, V. V., and Bakanov, O. O. "Zabezpechennia protsesiv efektyvnoho upravlinnia korporatyvnoiu vlasnistiu v Ukraini" [Ensuring effective management of corporate property in Ukraine]. *Yevropeiskiy vektor ekonomichnoho rozvytku*, no. 1 (12) (2012): 115-122.

Radygin, A., and Arkhipov, S. "Sobstvennost, korporativnye konflikty i effektivnost" [Ownership, corporate conflicts and efficiency]. *Voprosy ekonomiki*, no. 11 (2007): 114-133.

Slyvka, T. O. "Osoblyvosti formuvannia ta rozvytku korporatyvnoi vlasnosti v Ukraini" [Features of formation and development of corporate ownership in Ukraine]. *Ekonomika, finansy, pravo*, no. 8 (2011): 11-15.

Shkodin, Ya. V. "Osnovni tendentsii formuvannia ta rozvytku modeli korporatyvnoho upravlinnia v Ukraini" [Key trends shaping and development model of corporate governance in Ukraine]. *Visnyk KhNU im. V. N. Karazina. Ekonomika*, no. 851 (2009): 55-58.

УДК 339.16.012.23

РЕАЛІЗАЦІЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ПРОДУКЦІЇ МАШИНОБУДІВНИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ

© 2014 КУЗЬМІН О. Є., КОСЦИК Р. С.

УДК 339.16.012.23

Кузьмін О. Є., Косцик Р. С. Реалізація інноваційної продукції машинобудівними підприємствами

Метою статті є формування етапів реалізації інноваційної продукції машинобудівних підприємств як методу комерціалізації інновацій. Для цього в роботі було здійснено аналізування наукової літератури, що стосується форм і методів комерціалізації інноваційної продукції. Також було розглянуто погляди науковців стосовно комерціалізації інновацій методом використання їх на власному підприємстві. У ході аналізу було виявлено, що використання інноваційної продукції на власних підприємствах, а саме її реалізація, є найбільш раціональним методом комерціалізації інновацій. Саме він спрямований на отримання максимальних прибутків у діяльності підприємства. У статті запропоновано етапи здійснення реалізації інноваційної продукції машинобудівними підприємствами. Також здійснено опис кожного етапу цього процесу з розкриттям його основної сутності. У подальших дослідженнях необхідно більше уваги приділити вивченню кожного етапу реалізації інноваційної продукції машинобудівних підприємств окремо. Також слід визначити та створити формули для розрахунку усіх кількісних показників, необхідних для реалізації інновацій.

Ключові слова: інновації, комерціалізація, реалізація, інноваційна продукція, форми комерціалізації, методи комерціалізації.

Рис.: 1. **Табл.:** 2. **Бібл.:** 12.

Кузьмін Олег Євгенович – доктор економічних наук, професор, директор, Інститут економіки і менеджменту, Національний університет «Львівська політехніка» (вул. Степана Бандери, 12, Львів, 79013, Україна)

E-mail: okuzmin@lp.edu.ua

Косцик Романа Степанівна – аспірантка, Національний університет «Львівська політехніка» (вул. Степана Бандери, 12, Львів, 79013, Україна)

E-mail: kos.roma@gmail.com

УДК 339.16.012.23

UDC 339.16.012.23

Кузьмин О. Е., Косцык Р. С. Реализация инновационной продукции машиностроительными предприятиями

Целью статьи является формирование этапов реализации инновационной продукции машиностроительных предприятий как метода коммерциализации инноваций. Для этого в работе был осуществлен анализ научной литературы, касающейся форм и методов коммерциализации инновационной продукции. Также были рассмотрены взгляды ученых относительно коммерциализации инноваций путем использования их на собственном предприятии. В ходе анализа было выявлено, что использование инновационной продукции на собственных предприятиях, а именно ее реализация, является наиболее рациональным методом коммерциализации инноваций. Именно он направлен на получение максимальной прибыли в деятельности предприятия. В статье предложены этапы осуществления реализации инновационной продукции машиностроительными предприятиями. Также осуществлено описание каждого этапа этого процесса с раскрытием его основной сущности. В дальнейших исследованиях необходимо больше внимания уделить изучению каждого этапа реализации инновационной продукции машиностроительных предприятий отдельно. Также следует определить и создать формулы для расчета всех количественных показателей, необходимых для реализации инноваций.

Ключевые слова: инновации, коммерциализация, реализация, инновационная продукция, формы коммерциализации, методы коммерциализации.

Рис.: 1. **Табл.:** 2. **Библ.:** 12.

Кузьмин Олег Евгеньевич – доктор экономических наук, профессор, директор Института экономики и менеджмента, Национальный университет «Львовская политехника» (ул. Степана Бандеры, 12, Львов, 79013, Украина)

E-mail: okuzmin@lp.edu.ua

Косцык Романа Степановна – аспирант, Национальный университет «Львовская политехника» (ул. Степана Бандеры, 12, Львов, 79013, Украина)

E-mail: kos.roma@gmail.com

Kuzmin O. Y., Kostsyk R. S. Sales of Innovation Products by Engineering Enterprises

The goal of the article is formation of stages of sales of innovation products of engineering enterprises as a method of commercialisation of innovations. For this purpose the article conducts analysis of scientific literature that deals with forms and methods of commercialisation of innovation products. The article also considers views of scientists with respect to commercialisation of innovations by means of their use at own enterprise. In the course of analysis it is revealed that the use of innovation products at own enterprises, namely its sales, is the most rational method of commercialisation of innovations. This method is directed at gaining the maximum profit in the enterprise activity. The article offers stages of sales of innovation products by engineering enterprises. It also describes each stage of this process and its essence. Further studies will have to pay more attention to the study of each stage of sales of innovation products of engineering enterprises individually. It is also necessary to identify and create formulae for calculation of all quantitative indicators required for sales of innovations.

Key words: innovations, commercialisation, sales, innovation products, commercialisation forms, commercialisation methods.

Pic.: 1. **Tabl.:** 2. **Bibl.:** 12.

Kuzmin Oleh Ye. – Doctor of Science (Economics), Professor, Director, Institute of Economics and Management, National University «Lviv Polytechnic» (vul. Stepana Bandery, 12, Lviv, 79013, Ukraine)

E-mail: okuzmin@lp.edu.ua

Kostsyk Romana S. – Postgraduate Student, National University «Lviv Polytechnic» (vul. Stepana Bandery, 12, Lviv, 79013, Ukraine)

E-mail: kos.roma@gmail.com

Kapeliushnikov, R. I., and Demina, N. V. "Kontsentratsiia sobstvennosti i povedenie rossiyskikh promyshlennykh predpriiatii" [Ownership concentration and behavior of Russian industrial enterprises]. *Vestnik obshchestvennogo mneniia: Dannye. Analiz. Diskussii*, no. 3 (77) (2005): 30-40.

Makedon, V. V., and Bakanov, O. O. "Zabezpechennia protsesiv efektyvnoho upravlinnia korporatyvnoiu vlasnistiu v Ukraini" [Ensuring effective management of corporate property in Ukraine]. *Yevropeiskiy vektor ekonomichnoho rozvytku*, no. 1 (12) (2012): 115-122.

Radygin, A., and Arkhipov, S. "Sobstvennost, korporativnye konflikty i effektivnost" [Ownership, corporate conflicts and efficiency]. *Voprosy ekonomiki*, no. 11 (2007): 114-133.

Slyvka, T. O. "Osoblyvosti formuvannia ta rozvytku korporatyvnoi vlasnosti v Ukraini" [Features of formation and development of corporate ownership in Ukraine]. *Ekonomika, finansy, pravo*, no. 8 (2011): 11-15.

Shkodin, Ya. V. "Osnovni tendentsii formuvannia ta rozvytku modeli korporatyvnoho upravlinnia v Ukraini" [Key trends shaping and development model of corporate governance in Ukraine]. *Visnyk KhNU im. V. N. Karazina. Ekonomika*, no. 851 (2009): 55-58.

УДК 339.16.012.23

РЕАЛІЗАЦІЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ПРОДУКЦІЇ МАШИНОБУДІВНИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ

© 2014 КУЗЬМІН О. Є., КОСЦИК Р. С.

УДК 339.16.012.23

Кузьмін О. Є., Косцик Р. С. Реалізація інноваційної продукції машинобудівними підприємствами

Метою статті є формування етапів реалізації інноваційної продукції машинобудівних підприємств як методу комерціалізації інновацій. Для цього в роботі було здійснено аналізування наукової літератури, що стосується форм і методів комерціалізації інноваційної продукції. Також було розглянуто погляди науковців стосовно комерціалізації інновацій методом використання їх на власному підприємстві. У ході аналізу було виявлено, що використання інноваційної продукції на власних підприємствах, а саме її реалізація, є найбільш раціональним методом комерціалізації інновацій. Саме він спрямований на отримання максимальних прибутків у діяльності підприємства. У статті запропоновано етапи здійснення реалізації інноваційної продукції машинобудівними підприємствами. Також здійснено опис кожного етапу цього процесу з розкриттям його основної сутності. У подальших дослідженнях необхідно більше уваги приділити вивченню кожного етапу реалізації інноваційної продукції машинобудівних підприємств окремо. Також слід визначити та створити формули для розрахунку усіх кількісних показників, необхідних для реалізації інновацій.

Ключові слова: інновації, комерціалізація, реалізація, інноваційна продукція, форми комерціалізації, методи комерціалізації.

Рис.: 1. **Табл.:** 2. **Бібл.:** 12.

Кузьмін Олег Євгенович – доктор економічних наук, професор, директор, Інститут економіки і менеджменту, Національний університет «Львівська політехніка» (вул. Степана Бандери, 12, Львів, 79013, Україна)

E-mail: okuzmin@lp.edu.ua

Косцик Романа Степанівна – аспірантка, Національний університет «Львівська політехніка» (вул. Степана Бандери, 12, Львів, 79013, Україна)

E-mail: kos.roma@gmail.com

УДК 339.16.012.23

UDC 339.16.012.23

Кузьмин О. Е., Косцык Р. С. Реализация инновационной продукции машиностроительными предприятиями

Целью статьи является формирование этапов реализации инновационной продукции машиностроительных предприятий как метода коммерциализации инноваций. Для этого в работе был осуществлен анализ научной литературы, касающейся форм и методов коммерциализации инновационной продукции. Также были рассмотрены взгляды ученых относительно коммерциализации инноваций путем использования их на собственном предприятии. В ходе анализа было выявлено, что использование инновационной продукции на собственных предприятиях, а именно ее реализация, является наиболее рациональным методом коммерциализации инноваций. Именно он направлен на получение максимальной прибыли в деятельности предприятия. В статье предложены этапы осуществления реализации инновационной продукции машиностроительными предприятиями. Также осуществлено описание каждого этапа этого процесса с раскрытием его основной сущности. В дальнейших исследованиях необходимо больше внимания уделить изучению каждого этапа реализации инновационной продукции машиностроительных предприятий отдельно. Также следует определить и создать формулы для расчета всех количественных показателей, необходимых для реализации инноваций.

Ключевые слова: инновации, коммерциализация, реализация, инновационная продукция, формы коммерциализации, методы коммерциализации.

Рис.: 1. **Табл.:** 2. **Библ.:** 12.

Кузьмин Олег Евгеньевич – доктор экономических наук, профессор, директор Института экономики и менеджмента, Национальный университет «Львовская политехника» (ул. Степана Бандеры, 12, Львов, 79013, Украина)

E-mail: okuzmin@lp.edu.ua

Косцык Романа Степановна – аспирант, Национальный университет «Львовская политехника» (ул. Степана Бандеры, 12, Львов, 79013, Украина)

E-mail: kos.roma@gmail.com

Kuzmin O. Y., Kostsyk R. S. Sales of Innovation Products by Engineering Enterprises

The goal of the article is formation of stages of sales of innovation products of engineering enterprises as a method of commercialisation of innovations. For this purpose the article conducts analysis of scientific literature that deals with forms and methods of commercialisation of innovation products. The article also considers views of scientists with respect to commercialisation of innovations by means of their use at own enterprise. In the course of analysis it is revealed that the use of innovation products at own enterprises, namely its sales, is the most rational method of commercialisation of innovations. This method is directed at gaining the maximum profit in the enterprise activity. The article offers stages of sales of innovation products by engineering enterprises. It also describes each stage of this process and its essence. Further studies will have to pay more attention to the study of each stage of sales of innovation products of engineering enterprises individually. It is also necessary to identify and create formulae for calculation of all quantitative indicators required for sales of innovations.

Key words: innovations, commercialisation, sales, innovation products, commercialisation forms, commercialisation methods.

Pic.: 1. **Tabl.:** 2. **Bibl.:** 12.

Kuzmin Oleh Ye. – Doctor of Science (Economics), Professor, Director, Institute of Economics and Management, National University «Lviv Polytechnic» (vul. Stepana Bandery, 12, Lviv, 79013, Ukraine)

E-mail: okuzmin@lp.edu.ua

Kostsyk Romana S. – Postgraduate Student, National University «Lviv Polytechnic» (vul. Stepana Bandery, 12, Lviv, 79013, Ukraine)

E-mail: kos.roma@gmail.com

Комерціалізація інноваційної продукції передбачає виведення продукції на ринок з метою отримання економічної вигоди. Вона є одним з ключових етапів у інноваційній діяльності, адже саме комерціалізація приносить конкурентні переваги підприємству. У свою чергу, реалізація інноваційної продукції є важливим етапом комерціалізації і приносить прибуток підприємствам, а, як відомо, це є основою їх функціонування. Існує велика кількість форм і методів комерціалізації, за допомогою яких підприємства можуть виводити інновації на ринок. Проте, як свідчать статистичні та наукові джерела [1 – 12] найоптимальнішим методом комерціалізації інноваційної продукції підприємствами, що її виробляють, є її використання на власному підприємстві, а саме її реалізація. Саме цей метод спрямований на отримання максимальних прибутків і збереження усіх комерційних таємниць, пов'язаних з інноваціями, в межах підприємства. Проте, метод є достатньо ризикованим, адже передбачає повне самозабезпечення ресурсами підприємства. Відповідно, у разі неграмотного здійснення комерціалізації підприємство може зазнати значних втрат власних активів. Отже, необхідно чітко та у повному обсязі обґрунтувати здійснення реалізації інноваційної продукції підприємствами.

Проблема комерціалізації інноваційної продукції не є достатньо дослідженою та вивченою у сучасній науковій літературі. В основному автори приділяють увагу дослідженню способів комерціалізації інноваційної продукції. Науковцями, які займаються вивченням форм і методів комерціалізації, є: Білізніченко М. О., Деренговский А. І., Дудкіна М. Н., Кузьмін О. Є., Марченко З. І., Махнуша С. М., Мешко Н. П., Робота П. В., Садков В. Г., Ступнікер Г. А., Цибульов П. М. та інші.

М. О. Білізніченко та З. І. Марченко [1, с. 53] зазначають, що використання інноваційної продукції на власному підприємстві приносить власнику найбільші прибутки внаслідок монопольного права власності та реалізації продукції. Проте, автори також зазначають, що при такому методі комерціалізації підприємство понесе значні витрати на маркетинг, організацію виробництва, збут тощо. З тим фактом, що використання інноваційної продукції на власному підприємстві є максимально прибутковим, погоджу-

ються Н. П. Мешко та П. В. Робота [2, с. 43]. Автори також зазначають, що при використанні інноваційної продукції на власному підприємстві склад додаткової вартості полягає у двох компонентах: з частини вартості, що входить у склад інтелектуального капіталу, що отримується в чистому вигляді, і з іншої частини додаткової вартості, що отримується зі збуту інноваційної продукції з використанням разом інтелектуального капіталу у чистому вигляді.

Слід погодитись з вищезазначеними позиціями, адже комерціалізація інноваційної продукції шляхом використання її для власних цілей є справді максимально прибутковою. Також до цього твердження схильний Г. А. Ступнікер. У своїй науковій праці «Комерціалізація інтелектуальної власності як інструмент управління інтелектуальним капіталом» [3, с. 167] він теж зазначає, що з точки зору прибутковості спосіб комерціалізації шляхом використання інновацій на власному підприємстві є найбільш ефективним. Автор зауважує, що цей спосіб є витратним і супроводжується значною кількістю ризиків. З цим важко не погодитись, адже при самостійній комерціалізації всім процесом займається саме підприємство без зовнішньої допомоги, і усю відповідальність несе підприємство.

Таким чином, усі вищеперелічені автори схильні вважати, що самостійна комерціалізація інноваційної продукції підприємствами, що її виробляють, використовуючи продукцію для своїх цілей є найбільш прибутковою та ефективною. Цей факт також підтверджують і відповідні статистичні дані. Аналізуючи розподіл обсягу фінансування інноваційної діяльності у промисловості (табл. 1), можна стверджувати, що власні кошти підприємств є основним джерелом. Теж слід відзначити, що у 2009 р. і 2010 р. значною часткою фінансування були кошти інвесторів іноземних держав (у 2009 р. – 19% до загального обсягу, у 2010 р. – 30%). Проте, вже у 2011 р. простежується різкий спад цього джерела фінансування до 0,4%. Цей факт можна пояснити різними причинами, зокрема погіршенням економіко-політичної ситуації країни, збільшенням недовіри іноземних інвесторів до українського ринку тощо. Державний та місцеві бюджети і кошти вітчизняних інвесторів не становлять значної частки у фінансуванні інноваційної

Таблиця 1

Розподіл обсягу фінансування інноваційної діяльності у промисловості (у фактичних цінах)

Джерела фінансування	Рік							
	2008 р.		2009 р.		2010 р.		2011 р.	
	Млн грн	% до загального обсягу	Млн грн	% до загального обсягу	Млн грн	% до загального обсягу	Млн грн	% до загального обсягу
Державний бюджет	336,9	2,8	127,0	1,6	87,0	1,1	149,2	1,0
Місцеві бюджети	15,8	0,1	7,4	0,1	5,7	0,1	12,3	0,1
Кошти вітчизняних інвесторів	169,5	1,4	31,0	0,4	31,0	0,4	45,4	0,3
Кошти інвесторів іноземних держав	115,4	1,0	1512,9	19,0	2411,4	30,0	56,9	0,4
Власні кошти	7264,0	60,6	5169,4	65,0	4775,2	59,4	7585,5	52,9
Інші джерела	4092,6	34,1	1102,2	13,9	735,2	9,0	6484,6	45,3
Усього	11994,2	100,0	7949,9	100,0	8045,5	100,0	14333,9	100,0

* Джерело: Статистичний щорічник України за 2011 р. [6, с. 324].

діяльності. Проте, участь держави у інноваційному розвитку країни повинна бути значно більшою, оскільки державний сектор теж зацікавлений, щоб підвищити позиції держави на світовій арені.

Також П. М. Цибульов у своїй праці «Введення результатів науково-технічної діяльності до господарського обороту» подає такі цікаві дані щодо комерціалізації інновацій шляхом використання різних способів (табл. 2). Як видно з таблиці, найменш ефективним способом комерціалізації є продаж інформації про розробку. Цей факт можна аргументувати тим, що результат, який інновація може принести, сукупно буде значно дорожчим, ніж лише сама інформація про відповідну ідею. Також при простому продажу інформації за підприємством не залишається прав на цю інновацію.

Таблиця 2

Економічна ефективність від різних способів комерціалізації

№ з/п	Спосіб комерціалізації	Економічна ефективність, \$
1	Продаж інформації, що стосується розробки	5 000 – 20 000
2	Передача прав на використання об'єктів права інтелектуальної власності	15 000 – 50 000
3	Використання інновацій на власному підприємстві	Весь прибуток залишається в межах підприємства
4	Вирощування бізнесу на продаж сторонній корпорації	500 000 – 2 000 000
5	Вирощування бізнесу на продаж на фондовій біржі	Більше ніж 10 000 000

* Джерело: [9]

У свою чергу, передання прав на використання об'єктів права інтелектуальної власності більш економічно доцільно, оскільки вже є права власності, проте, це теж не є найбільш ефективним способом. Автор виділяє такі способи комерціалізації, як «вирощування бізнесу для продажу» великій компанії та для продажу на фондовій біржі. Ці способи економічно є одні із найприбутковіших. Проте, при використанні об'єктів права інтелектуальної власності на власному підприємстві воно отримує весь прибуток від інновацій, що, у свою чергу, може бути значно економічно ефективнішим за продаж бізнесу. Однак, при бажанні підприємства, воно також може його в будь-який момент продати.

На основі вищезазначеного можна зробити висновок, що використання інноваційної продукції на власних підприємствах, а саме – її реалізація, є найоптимальнішим методом комерціалізації інноваційної продукції на сьогодні, в свою чергу, потребує більш детальнішого вивчення.

Мета роботи – формування етапів реалізації інноваційної продукції машинобудівних підприємств.

Комерціалізацію інноваційної продукції машинобудівних підприємств можна виконувати такими формами: самостійно підприємствами, що виробляють інноваційну продукцію, за допомогою підприємства-комерціалізатора (залучення зовнішнього підприємства (декількох), що буде

здійснювати процес комерціалізації (певний її етап) та комбінованою формою (поєднує дві попередні форми). У свою чергу для форми самостійного здійснення комерціалізації інноваційної продукції відповідними методами є: використання її для цілей підприємства (для внутрішньовиробничих потреб; для реалізації на ринку), створення дочірнього підприємства та продаж патенту. Саме ці методи є найбільш оптимальними при даній формі, адже їх підприємству доцільно та реально виконувати власними силами.

На основі опрацьованої літератури та статистичних даних можна стверджувати, що найоптимальнішим та найбільш популярним методом комерціалізації інноваційної продукції машинобудівних підприємств є її реалізація на ринку (рис. 1). Вищезазначене доводить той факт, що продаж інноваційної продукції (при грамотному здійсненні її комерціалізації) приносить значний прибуток підприємству-виробнику та зумовлює велику кількість інших переваг (набуття монопольних позицій на ринку, наявність конкурентних переваг по відношенню до конкурентів тощо).

Як видно з рис. 1, першим етапом реалізації інноваційної продукції машинобудівними підприємствами є збір інформації щодо ринку відповідної продукції. На даному етапі необхідно провести ряд дій, спрямованих на визначення цільового ринку. Першочергово слід дослідити потреби ринку: визначити, яка продукція користується попитом, які недоліки є у цій продукції (для можливого вдосконалення та модифікації). Також необхідно дослідити, якою продукцією ринок перенасичений та яка є дефіцитом.

Іншим питанням, пов'язаним з цільовим ринком, є визначення його місткості, оскільки обраний ринок може бути переповнений певним товаром і відповідно існує велика конкуренція, тому немає доцільності на нього виходити.

Наступним етапом реалізації інноваційної продукції є оцінювання ресурсних можливостей підприємства для самостійної комерціалізації.

На цей етап слід звернути особливу увагу. Якщо належним чином не розрахувати свої можливості та наперед не передбачити всі витрати, то підприємство може не довести процес комерціалізації до завершення та втратити вкладені ресурси.

На основі отриманої інформації щодо ресурсних можливостей підприємства необхідно чітко розрахувати економічну доцільність комерціалізації інноваційної продукції власними силами підприємства. Для цього необхідно прорахувати всі потенційні витрати, пов'язані зі здійсненням цього процесу: витрати на заробітну плату задіяним працівникам, відрахування на соціальні заходи, витрати на сплату необхідних зборів для виготовлення патентів, витрати на рекламні заходи тощо.

Наступним кроком у реалізації інноваційної продукції є формування ціни на продукцію. Слід звернути увагу, що від розміру ціни залежить прибуток, який отримає підприємство, проте, якщо продукція є інноваційною, то попит на неї непередбачений і готовність та бажання покупців до використання інновацій теж важко піддається прогнозуванню. Тому важливо не завищувати ціну, а встановити таку, яку покупці готові платити за інновацію.

У подальших діях слід спрогнозувати можливі доходи від продажу інноваційної продукції. Це зробити достатньо важко. Попит на інноваційну продукцію невідомий, адже на нього впливає велика кількість зовнішніх чинників, які

не піддаються точному прогнозу (економічна та політична ситуація в країні, доходи та споживчий кошик населення, психологічна готовність споживачів до використання інноваційної продукції тощо). Для прогнозування потенційних доходів від продажу продукції необхідно врахувати обсяг

обороту продукції та її асортиментну структуру, і вона повинна відповідати структурі споживчого попиту. Також слід врахувати цінову політику підприємства при виведенні інноваційної продукції на ринок (безпосередню ціну та систему знижок при маркетинговому просуванні продукції).

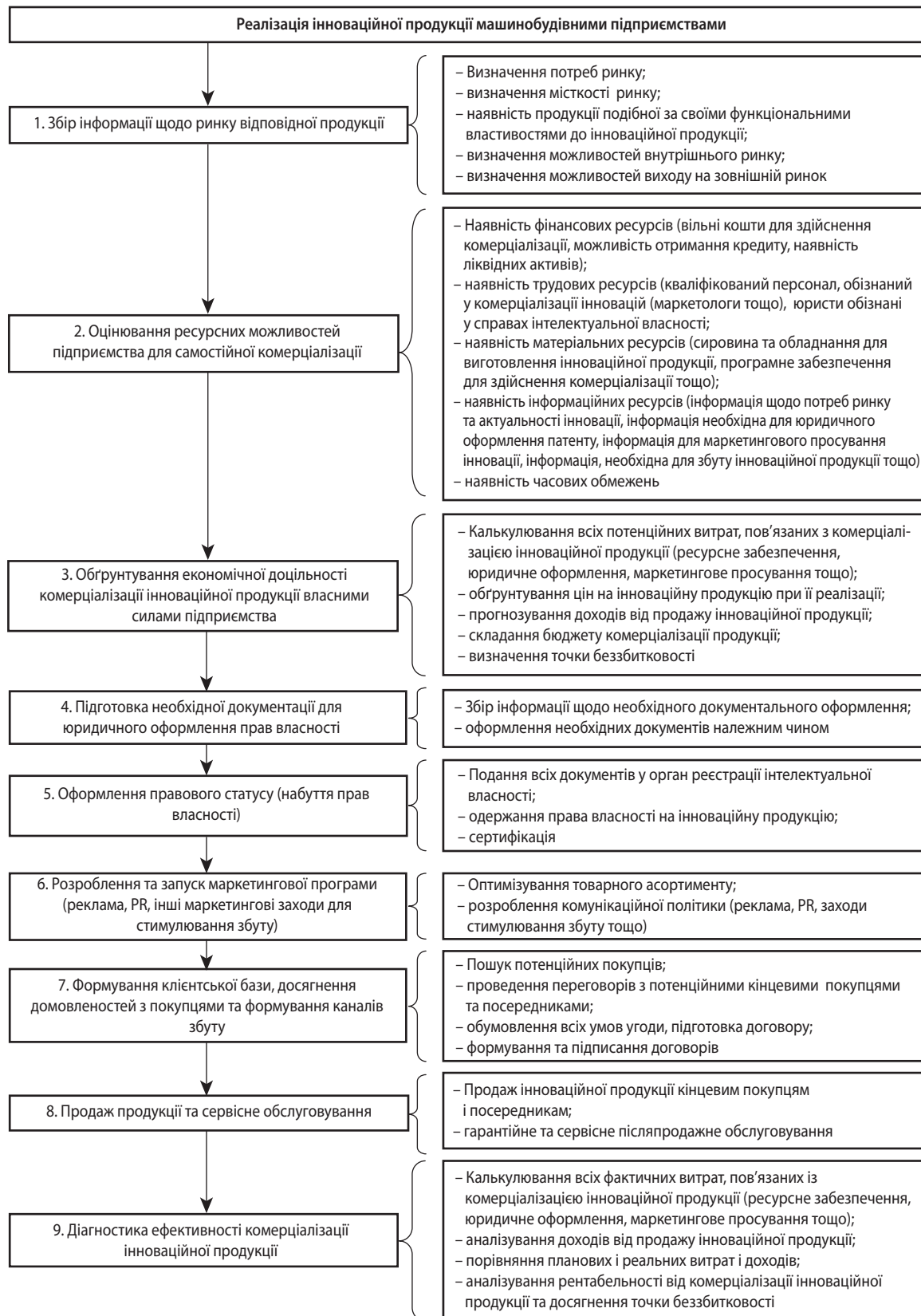

Рис. 1. Етапи реалізації інноваційної продукції машинобудівними підприємствами

Наступним кроком є складання бюджету комерціалізації інноваційної продукції, тобто поєднання двох попередніх етапів. Бюджет – це аналіз потенційних надходжень та видатків, в нашому випадку пов'язаних з комерціалізацією та комерціалізованою продукцією. Як зазначається в літературі, дві частини бюджету (доходи та витрати) повинні бути рівними, в іншому випадку бюджет буде не збалансованим [11].

Після аналізування доходів і витрат, що стосуються комерціалізації, та складання бюджету цього процесу, необхідно визначити точку беззбитковості, тобто той обсяг продажу продукції, при якому загальний дохід дорівнює загальним витратам. Точку беззбитковості необхідно визначати з метою виявлення моменту, за якого підприємство почне працювати у прибуток та аналізу всіх залежних для цього факторів (змінних і постійних витрат та ціни).

Подальшими етапами реалізації інноваційної продукції є підготовка необхідної документації для юридичного оформлення прав власності та оформлення правового статусу (набуття прав власності). Слід зазначити, що основним органом, що займається питаннями інтелектуальної власності, є Державна служба інтелектуальної власності України. Підприємство, або фізична особа, які бажають отримати патент, повинні скласти відповідним чином заявку та подати її до цієї служби.

Після отримання юридично оформлених прав власності на інноваційну продукцію підприємство отримує можливість для подальшого її просування без ризику втрати своїх прав на володіння нею. Проте, відповідно до виду продукції, підприємству може бути необхідно отримати відповідні сертифікати для подальшої своєї діяльності.

Наступним кроком підприємства в реалізації інноваційної продукції є формування та запуск маркетингової програми для її просування та збуту. У першу чергу необхідно оптимізувати товарний асортимент продукції. У даному випадку слід звернути увагу на те, що продукція є інноваційною. Це впливає на певні фактори її збуту. Зокрема, попит на інноваційну продукцію є зазвичай невизначеним. Складно піддаються прогнозуванню смаки та бажання споживачів щодо одного виду продукції. У свою чергу на декілька видів передбачити реакцію споживачів значно важче. Проте, з іншого боку, якщо споживачам запропонувати декілька модифікацій інноваційної продукції, то існує більша ймовірність того, що певний вид знайде своє призначення та застосування серед споживачів.

Після визначення асортименту та варіантів модифікацій інноваційної продукції слід сформулювати та впровадити маркетингову комунікаційну політику просування інноваційної продукції. До основних елементів комунікаційної політики належать формування бренду компанії (продукції), реклама, робота з громадськістю (PR), стимулювання збуту, упаковка, участь у виставках тощо.

Наступним кроком у реалізації є формування клієнтської бази, досягнення домовленостей з покупцями та формування каналів збуту. Для формування бази клієнтів та домовленостей з ними щодо купівлі інноваційної продукції слід здійснити початковий пошук потенційних покупців. Для цього необхідно здійснити моніторинг можливих партнерів та налагодити з ними комунікаційні зв'язки. У разі зацікавленості споживачів у продукції необхідно на відповідних умовах укласти з ними договори купівлі продукції. Відповідно, таким чином формується клієнтська база підприємства. Також на відповідних умовах, за-

лежно від цілей підприємства, формуються канали збуту інноваційної продукції. При їх формуванні підприємству-виробнику необхідно врахувати кількість та типи посередників. Проте, за рахунок того факту, що продукція є інноваційною, може виникнути проблема небажання посередників брати участь у її збуті у зв'язку з неможливістю точного прогнозування попиту. З іншого боку, інноваційна продукція цікава конкурентам для копіювання та продажу під власними брендами, тому підприємству необхідно визначити добросовісних партнерів-посередників і тільки з ними укладати контракти.

У подальшому відбувається продаж продукції посередникам і кінцевим покупцям. На даному етапі комерціалізації, на основі зворотного зв'язку, підприємство отримує перші результати щодо попиту на інновацію, також воно може оцінити всі переваги та недоліки використання продукції. У разі виявлення дефектів у використанні продукції, підприємству необхідно виправити їх за рахунок гарантійного обслуговування. Також у випадку складного введення продукції в експлуатацію або в разі її поломки виробник повинен здійснити сервісне після продажне обслуговування, якщо це передбачено умовами договору.

Завершальним етапом у реалізації інноваційної продукції є діагностика ефективності проведеної комерціалізації. Цей етап призначений для обов'язкового дослідження отриманого результату внаслідок проведених дій.

ВИСНОВКИ

На основі наукових джерел літератури та відповідних статистичних даних, можна зробити висновок, що найбільш економічно вигідним та доцільним методом комерціалізації інноваційної продукції машинобудівних підприємств є її реалізація на ринку. Для більш чіткого розуміння цього процесу, у статті охарактеризовано послідовність здійснення комерціалізації інноваційної продукції вищезазначеним методом та проаналізовано кожен його етап.

У наступних дослідженнях більше уваги слід надати вивченню кожного окремого етапу реалізації інноваційної продукції машинобудівних підприємств. Також необхідним є визначення та створення формул для обрахунку кількісних показників, що супроводжують процес реалізації інновацій. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Блізніченко М. О.** Використання об'єктів права інтелектуальної власності та основні форми їх комерціалізації / М. О. Блізніченко, З. І. Марченко // Продуктивність агропромислового виробництва (економічні науки). – 2011. – № 18. – С. 51 – 55.
2. **Мешко Н. П.** Комерціалізація результатів науково-технічної діяльності у сфері міжнародного науково-технічного обміну / Н. П. Мешко, П. В. Робота // Економічний простір. – 2008. – № 12/1. – С. 40 – 46.
3. **Ступнікер Г. Л.** Комерціалізація інтелектуальної власності як інструмент управління інтелектуальним капіталом / Г. Л. Ступнікер // Економічний простір. – 2008. – № 15. – С. 163 – 170.
4. **Махнуша С. М.** Проблеми вартісної оцінки та комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності у контексті маркетингу інновацій / С. М. Махнуша // Механізм регулювання економіки. – 2009. – Т. 2, № 3. – С. 49 – 55.
5. **Дудкина М. Н.** Формы коммерциализации интеллектуальной собственности наукоёмких предприятий / М. Н. Дудкина // Вестник Воронежского государственного технического университета. – 2009. – Т. 5, № 1. – С. 76 – 78.

6. Статистичний щорічник України за 2011 рік / За ред. О. Г. Осауленка. – К.: ТОВ «Август Трейд», 2012. – 559 с.
7. Україна у цифрах 2011. Статистичний збірник / За ред. О. Г. Осауленка. – Київ, 2012. – 251 с.
8. Садков В. Г. Анализ форм коммерциализации рыночно успешных инноваций XX века / В. Г. Садков, А. И. Деренговский // *Инновации*. – 2007. – № 10 (108). – С. 46 – 48.
9. Цибульов П. М. Введення результатів науково-технічної діяльності до господарського обороту [Електронний ресурс] : (Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності) / П. М. Цибульов // Збірник наукових праць. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Traeiv/2008/9.pdf – Назва з екрану.
10. Наукова та інноваційна діяльність в Україні у 2011 році. Статистичний збірник / Відпов. за випуск І. В. Калачова. – Київ : ДП «Інформаційно-видавничий центр Держстату України», 2012. – 305 с.
11. Кузьмін О. Є. Бюджетування в системі управління організацією: теоретичні та прикладні засади : монографія / О. Є. Кузьмін, О. Г. Мельник. – К.: Кондор, 2007. – 234 с.
12. Кузьмін О. Є. Вибір методів комерціалізації інноваційної продукції підприємств / О. Є. Кузьмін, Р. С. Косцик // Міжнародний науково-практичний журнал «Економіка та держава». – 2013. – № 9. – С. 6 – 8.

REFERENCES

- Bliznichenko, M. O., and Marchenko, Z. I. "Vykorystannia ob'ektiv prava intelektualnoi vlasnosti ta osnovni formy ikh komertsializatsii" [The use of intellectual property rights and the basic forms of commercialization]. *Produktyvnist ahropromyslovoho vyrobnytstva (ekonomichni nauky)*, no. 18 (2011): 51-55.
- Dudkina, M. N. "Formy komertsializatsii intelektualnoy sobstvennosti naukoemkikh predpriiaty" [Forms of intellectual property commercialization of science-intensive enterprises]. *Vestnik VGTU*, vol. 5, no. 1 (2009): 76-78.
- Kuzmin, O. Ie., and Melnyk, O. H. *Biudzhetuвання v systemi upravlinnia orhanizatsiiei: teoretychni ta prykladni zasady* [Budgeting in the management of the organization: theoretical and applied principles]. Kyiv: Kondor, 2007.
- Kuzmin, O. Ie., and Kostsyk, R. S. "Vybir metodiv komertsializatsii innovatsiinoi produktsii pidpriemstv" [The choice of methods for commercialization of innovative products companies]. *Ekonomika ta derzhava*, no. 9 (2013): 6-8.
- Meshko, N. P., and Robota, P. V. "Komertsializatsiia rezultativ naukovo-tekhnichnoi diialnosti u sferi mizhnarodnoho naukovo-tekhnichnoho obminu" [Commercialization of scientific and technological activities in the field of international scientific exchange]. *Ekonomichnyi prostir*, no. 12/1 (2008): 40-46.
- Makhnusha, S. M. "Problemy vartisnoi otsinky ta komertsializatsii ob'ektiv intelektualnoi vlasnosti u konteksti marketynhu innovatsii" [The problems of valuation and commercialization of intellectual property in the context of marketing innovation]. *Mekhanizm rehuliuвання ekonomiky*, vol. 2, no. 3 (2009): 49-55.
- Naukova ta innovatsiina diialnist v Ukraini u 2011 rotsi. *Statystychnyi zbirnyk* [Research and Innovation in Ukraine in 2011. Statistical Yearbook]. Kyiv: Informatsiino-vydavnychiy tsentr Derzhstatu Ukrainy, 2012.
- Sadkov, V. G., and Derengovskiy, A. I. "Analiz form komertsializatsii rynochno uspeshnykh innovatsiy KhKh veka" [Analysis of the forms of market commercialization of successful innovation XX century]. *Innovatsii*, no. 10 (108) (2007): 46-48.
- Stupniker, H. L. "Komertsializatsiia intelektualnoi vlasnosti iak instrument upravlinnia intelektualnym kapitalom" [Commercialization of intellectual property as a tool for the management of intellectual capital]. *Ekonomichnyi prostir*, no. 15 (2008): 163-170.
- Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy za 2011 rik [Statistical Yearbook of Ukraine for 2011]. Kyiv: Avhust Treid, 2012.
- Tsybuluyov, P. M. "Vvedennia rezultativ naukovo-tekhnichnoi diialnosti do hospodarskoho oborotu" [The introduction of scientific and technological activities in the economic turnover]. http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Traeiv/2008/9.pdf
- Ukraina u tsyfrakh 2011. *Statystychnyi zbirnyk* [Ukraine in Figures 2011. Statistical Yearbook]. Kyiv, 2012.

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ГАЛУЗІ ЯК СКЛАДОВА ЕФЕКТИВНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

© 2014 ВАСЮТА О. П., МІРОШНИК М. В.

УДК 615.1:661.12:339.13

Васюта О. П., Мірошник М. В. Конкурентоспроможність галузі як складова ефективності національної економіки

У статті проаналізовано концептуальні основи формування конкурентоспроможності галузі з теоретичним узагальненням складу фундаментальних підсистем, які формують її загальну систему конкурентоспроможності. Прикладні питання формування галузевої конкурентоспроможності розглянуто на прикладі фармацевтичної галузі, для чого побудовано алгоритм оцінювання її конкурентоспроможності та проведено комплексний аналіз фармацевтичного ринку України, визначені основні індикатори його розвитку, що дозволило виявити та конкретизувати ряд проблем, які постають на шляху досягнення фармацевтичною галуззю стійкості розвитку.

Ключові слова: фармація, фармацевтична галузь, промисловість, промислове виробництво, конкурентоспроможність, стійкість галузі, економіка.
Рис.: 4. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 19.

Васюта Олена Павлівна – старший викладач, деканат інтегральної підготовки, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут» (вул. Фрунзе, 21, Харків, 61002, Україна)

E-mail: roslelena@yandex.ru

Мірошник Марія Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра економіки та маркетингу, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут» (вул. Фрунзе, 21, Харків, 61002, Україна)

E-mail: buturlin77@mail.ru

УДК 615.1:661.12:339.13

Васюта Е. П., Мірошник М. В. Конкурентоспособность отрасли как составляющая эффективности национальной экономики

В статье проанализированы концептуальные основы формирования конкурентоспособности отрасли с теоретическим обобщением состава фундаментальных подсистем, формирующих ее общую систему конкурентоспособности. Прикладные вопросы формирования отраслевой конкурентоспособности рассмотрены на примере фармацевтической отрасли, для чего построен алгоритм оценки ее конкурентоспособности и проведен комплексный анализ фармацевтического рынка Украины, определены основные индикаторы его развития, что позволило выявить и конкретизировать ряд проблем, возникающих на пути достижения фармацевтической отраслью устойчивости развития.

Ключевые слова: фармация, фармацевтическая отрасль, промышленность, промышленное производство, конкурентоспособность, устойчивость отрасли, экономика.

Рис.: 4. **Табл.:** 1. **Библ.:** 19.

Васюта Елена Павловна – старший преподаватель, деканат интегральной подготовки, Национальный технический университет «Харьковский политехнический институт» (ул. Фрунзе, 21, Харьков, 61002, Украина)

E-mail: roslelena@yandex.ru

Мірошник Марія Владимировна – кандидат экономических наук, доцент, кафедра экономики и маркетинга, Национальный технический университет «Харьковский политехнический институт» (ул. Фрунзе, 21, Харьков, 61002, Украина)

E-mail: buturlin77@mail.ru

UDC 615.1:661.12:339.13

Vasyuta O. P., Miroshnyk M. V. Competitiveness of Industry as a Component of Efficiency of the National Economy

The article analyses conceptual grounds of formation of competitiveness of the industry with theoretical generalisation of composition of fundamental subsystems that form its general system of competitiveness. The applied issues of formation of competitiveness of an industry are considered using example of the pharmaceutical industry, for which an algorithm of assessment of its competitiveness is built, a complex analysis of the pharmaceutical market of Ukraine is conducted and main indicators of its development are identified, which allows detection and specification of a number of problems that arise on the way of achievement of sustainability of development by the pharmaceutical industry.

Key words: pharmacy, pharmaceutical industry, industry, industrial production, competitiveness, industry sustainability, economy.

Pic.: 4. **Tabl.:** 1. **Bibl.:** 19.

Vasyuta Olena P. – Senior Lecturer, Deanery of integrated training, National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute» (vul. Frunze, 21, Kharkiv, 61002, Ukraine)

E-mail: roslelena@yandex.ru

Miroshnyk Mariya V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Economics and Marketing, National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute» (vul. Frunze, 21, Kharkiv, 61002, Ukraine)

E-mail: buturlin77@mail.ru

Оздоровлення української економіки і створення умов для її стійкого зростання на тлі посилення конкурентної боротьби як на зовнішньому, так і на внутрішньому ринку, можливо тільки на основі забезпечення високого рівня конкурентоспроможності національної економіки та її суб'єктів. Актуальність даних питань зростає у зв'язку з майбутнім підписанням Україною договору про асоціацію з ЄС, що неминуче призведе до зростання конкуренції з боку імпорту, активно протистояти якій можна тільки на основі зміцнення конкурентних позицій вітчизняного товаровиробника.

Необхідність значного підвищення конкурентоспроможності країни на сучасному етапі відзначена в Кон-

цепції загальнодержавної цільової економічної програми розвитку промисловості на період до 2020 р., яка ставить завдання активізації джерел підвищення конкурентоспроможності країни для реалізації конкурентного потенціалу української економіки [10]. Забезпечення конкурентоспроможності в масштабах країни нерозривно пов'язане з вирішенням проблеми формування конкурентоспроможності її окремих структурних елементів.

Особливої актуальності при цьому набувають питання формування галузевої конкурентоспроможності, оскільки саме на рівні галузей економіки закладаються основи міжнародної конкурентоспроможності країни. Від галузі багато в чому залежить стійкість ринкових позицій

підприємств, оцінювана прибутком, рентабельністю, продуктивністю праці і т. п.

Незважаючи на високу практичну і теоретичну значимість, питання конкурентоспроможності галузі сьогодні недостатньо опрацьовані українською економічною наукою як в силу її складності та багатоплановості, так і з урахуванням того, що поняття «конкурентоспроможність» охоплює великий спектр наук і вимагає синтезованого підходу до вирішення.

Зарубіжними дослідниками проблема конкурентоспроможності широко розглядається лише в останні три десятиліття. Фундаментальною працею в цій галузі визнана робота професора Гарвардського університету М. Портера «Міжнародна конкуренція». Окремі питання формування конкурентоспроможності розглянуто в роботах таких зарубіжних учених, як: Р. М. Грант, В. В. Демент'єва, Д. Рікардо, Дж. Робінсон, А. Смітта, Г. Хамела, Е. Хекшера [7, 11 – 21]; російських вчених Г. Азоева, М. Гальвановського, С. Ємельянова, П. С. Зав'ялова, О. Михайлова, А. Селезньова, І. Спиридонова, Р. Фатхутдінова, О. Юданова та вітчизняних вчених О. С. Александрової, О. Білоруса, Б. Губського, Д. Г. Лук'яненка, З. Ю. Пахомова, М. О. Кизима та багатьох інших [1 – 3, 5, 6, 12].

У сучасних умовах предмет дослідження не втратив своєї актуальності, оскільки теоретичні аспекти проблеми конкурентоспроможності недостатньо розроблені економічною наукою. Слід зазначити, що традиційними напрямками у вивченні конкурентоспроможності є конкурентоспроможність продукції (послуг) і конкурентоспроможність підприємства. У цій області накопичений досить великий теоретичний і практичний матеріал. Найменш розробленою економічною наукою є конкурентоспроможність в мезоурівневному вимірі. При формуванні конкурентоспроможності на мезоекономічному рівні господарювання особливу складність представляють питання дослідження конкурентоспроможності на рівні галузей економіки через велике розмаїття та необхідності врахування специфічних умов їх функціонування, що потребують розробки оригінальних підходів до вивчення проблеми. Висока актуальність і значущість для практики питань конкурентоспроможності галузі вимагають теоретичного осмислення цієї категорії, розробки теоретичних і методологічних основ дослідження галузевої конкурентоспроможності, вивчення організаційно-економічних умов формування конкурентоспроможності галузі, пошуку ефективних шляхів зміцнення її конкурентних переваг.

Метою дослідження є аналіз теоретичних засад і практичних підходів до вирішення проблеми формування галузевої конкурентоспроможності.

Об'єктом дослідження виступає конкурентоспроможність на галузевому рівні економіки. Прикладні питання формування галузевої конкурентоспроможності були розглянуті нами на прикладі фармацевтичної галузі, яка посідає значне місце в економіці України, оскільки є важливим сегментом національного ринку, багато в чому визначає національну і оборонну безпеку країни,

Теоретичну основу дослідження склали теорії, концепції та моделі конкуренції, конкурентних переваг, конкурентоспроможності, які викладені в працях провідних зарубіжних і вітчизняних учених-економістів і маркетингологів. Методологічною основою є системний підхід як загальнометодичний принцип дослідження економічних систем.

Дослідження проводилися з використанням методів системного аналізу та синтезу, статистики.

Інформаційно-емпіричну базу дослідження склали програмні та нормативно-законодавчі документи України, дані служби державної статистики, інформаційних агентств, матеріали науково-практичних конференцій, наукові статті вітчизняних і зарубіжних дослідників, матеріали, розміщені в мережі Інтернет (у тому числі на корпоративних сайтах фармацевтичних підприємств та їх об'єднань).

Процес дослідження конкурентоспроможності повинен охоплювати весь спектр галузей промисловості, оскільки підйом економіки, забезпечення її сталого розвитку та економічна безпека країни досягаються одночасним розвитком різних галузей народного господарства. При цьому високий рівень конкурентоспроможності не може бути досягнуто в усіх галузях промисловості. Водночас, необхідною умовою формування конкурентоспроможності країни є забезпечення гідного рівня розвитку переважної більшості галузей промисловості

Враховуючи вищезначене, на першому етапі наших досліджень нами проведено теоретичне узагальнення складу фундаментальних підсистем загальної системи формування конкурентоспроможності галузі (рис. 1).

Безпосередньо структура системи формування конкурентоспроможності фармацевтичної галузі багато в чому визначається її специфікою, а саме:

- ✦ виробництво лікарських засобів і виробів медичного призначення;
- ✦ оптова і роздрібна торгівля;
- ✦ спеціалізоване зберігання і розподіл (дистрибуція) за допомогою налагодженої збутової мережі (аптек, аптечних пунктів тощо).

У рамках параметричного опису системи формування конкурентоспроможності галузі нами був побудований алгоритм оцінювання її конкурентоспроможності, який складається з п'яти етапів (рис. 2).

Сукупність розроблених рекомендацій по кожному з наведених етапів алгоритму може сприйматися як і фундамент процесу забезпечення галузевої конкурентоспроможності, так і методологічною основою для подальшої розробки моделі оцінювання конкурентоспроможності галузі.

На фармацевтичному ринку сьогодні наявна продукція 160 вітчизняних виробників і понад 300 виробників з країн далекого зарубіжжя, країн СНД і Балтії. Тобто, можемо констатувати, що в цілому фармацевтичний сектор має потенціал стати провідною галуззю розвитку економіки держави в коротко-, середньо- та довгостроковій перспективах. На фармацевтичну галузь припадає близько 0,5% ВВП країни.

Зростання обсягів реалізації фармацевтичної продукції на внутрішньому ринку України за 10 останніх років склало понад 360% в дол. США (з 724,8 млн дол. США в 2002 р. до 31,7 млрд дол. США у 2012 р.). В останні кілька років темпи зростання фармацевтичного ринку в середньому становили 20% (один із найвищих показників у світі). Причому динаміка співвідношення іноземних і вітчизняних виробників (у товарній формі) поступово збільшується на користь останніх (рис. 3).

Аналіз споживання лікарських засобів у розрізі регіонів України показав, що амплітуда його кількісних значень дуже велика – від 243 млн грн (Тернопільська область) до 1600 2000 млн грн (Донецька та Дніпропетровська області, м. Київ).

Рис. 1. Склад фундаментальних підсистем загальної системи формування конкурентоспроможності галузі
(узгальноено авторами на основі [1 – 6])

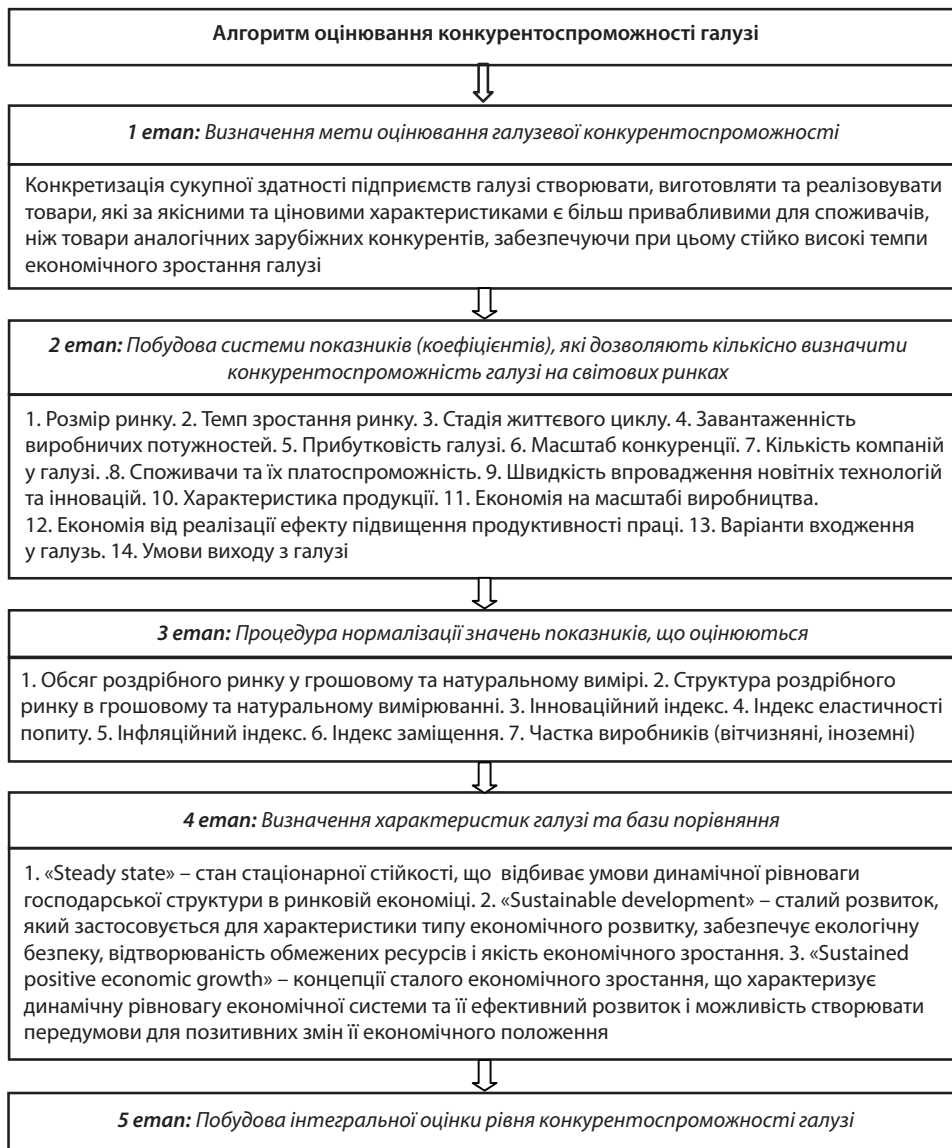

Рис. 2. Етапи оцінювання конкурентоспроможності галузі та їх сутність (авторська розробка)

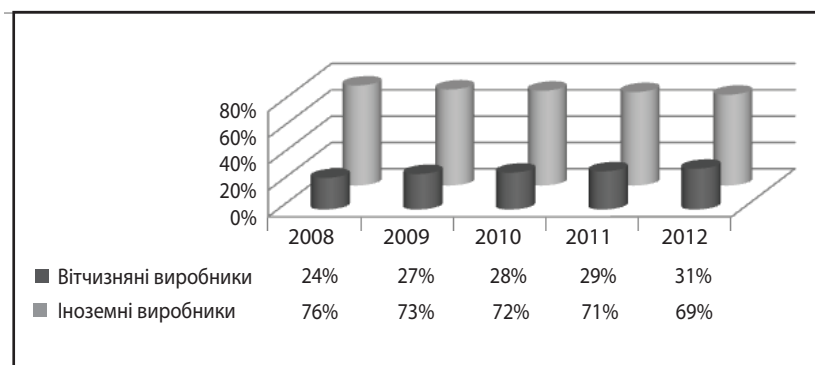

Рис. 3. Частка виробників на ринку роздрібної реалізації лікарських засобів, %

Питома вага регіонів України у загальному обсязі продажів лікарських засобів у грошовій формі представлена на рис. 4.

Наведені показники свідчать про те, що сьогодні фармацевтичний сектор України має наявні основні складові для збереження стійкості розвитку, причому, поняття «стійкість розвитку» по відношенню до фармацевтичної галузі може бути визначено як такий стан сфери виробництва лікарських засобів у країні, який в умовах динамічних змін внутрішнього і зовнішнього середовища забезпечує населення ефективними та безпечними лікарськими засобами, наявність і доступність яких безпосередньо визначають здоров'я нації, і таким чином - національні інтереси держави.

Однак, проведений комплексний аналіз дозволив виявити ряд проблем, що стоять на шляху досягнення фармацевтичною галуззю стійкості розвитку, економічної сталості та активізації експортного потенціалу. До їх числа

- ✦ економічну демотивацію вітчизняних виробників, високий рівень інфляції, високі відсоткові ставки за кредитами, зростання тарифів на енергоносії, високу вартість капітального будівництва, демпінгову політику азійських держав – усі ці фактори з самого початку ставили локального виробника у нерівні конкурентні умови із зарубіжними та, за експертними оцінками, знижували конкурентну здатність вітчизняних фармацевтичних виробників до 50% [3, 5, 7];
- ✦ катастрофічну залежність українських виробників лікарських засобів від імпортних поставок фармацевтичних субстанцій (у структурі субстанцій 76 найменувань синтетичного походження та 82 – природного). Субстанції вітчизняного виробництва складають всього лише 30% від загальної кількості, усі інші імпортуються з Китаю, Німеччини, Індії, Росії та США) [5, 8];

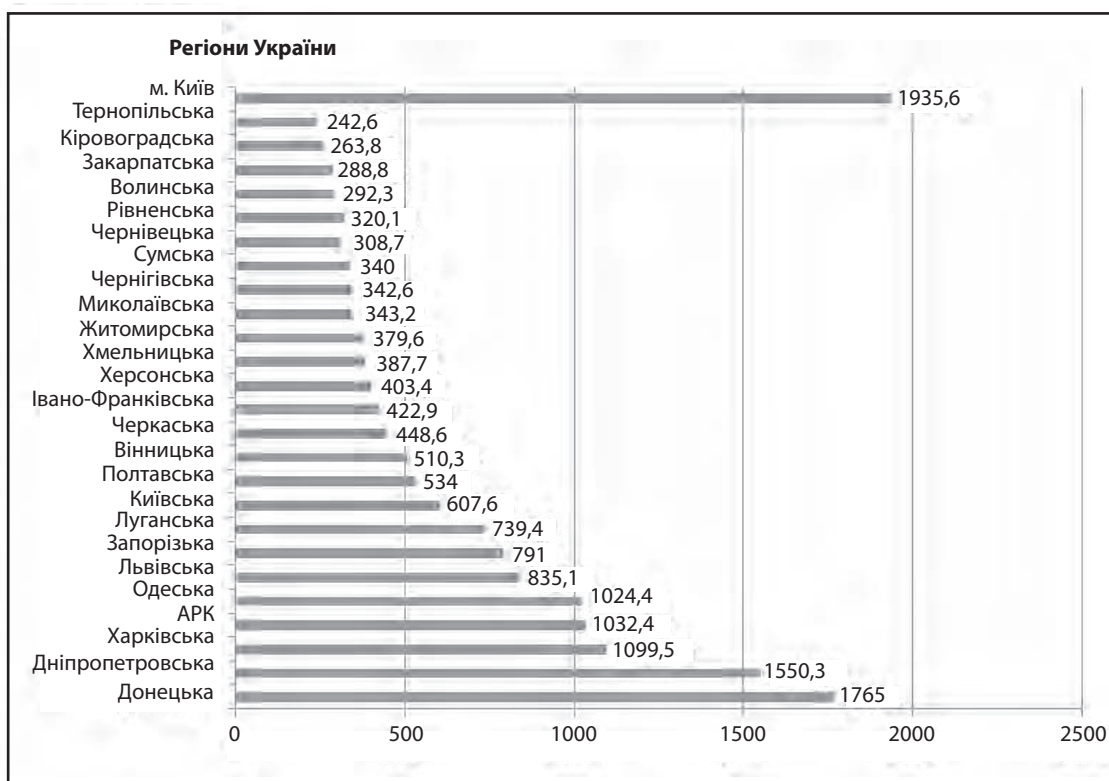

Рис. 4. Питома вага регіонів України у загальному обсязі продажів лікарських засобів, млн грн (I півріччя 2013 р.)

- ✦ нездатність вітчизняної фармацевтичної промисловості задовольнити потреби українського фармацевтичного ринку в готових лікарських засобах за основними фармакотерапевтичними групами, у той час, як експортна мотивація транснаціональних корпорацій при налагоджуванні виробництва на території України збереже наукову базу, яку необхідно реструктурувати відповідно до нових тенденцій ринку [4];
- ✦ недостатня інноваційно-інвестиційна активність значної частини українських фармацевтичних компаній, у той час, як активізація наукової бази, створення розвинутих і спеціалізованих детермінантів конкурентної переваги галузі, а також залучення іноземних інвестицій для її розвитку створює довгострокову основу для конкурентної переваги і сприяє переорієнтації експорту українських виробників з ринків країн з перехідною економікою до країн Західної, Центральної та Східної Європи, посиленню їх конкурентоспроможності. Слід визначити, що життєздатність і перспектива економічного розвитку виробничого сектора фармацевтичної галузі значною мірою визначаються масштабами та якістю наукових досліджень і рівнем технологій, що застосовуються. Тривала відсутність нововведень означає застій виробництва, зниження якості й конкурентоспроможності продукції, а відтак – падіння економічних результатів діяльності [4, 5, 8].

Маємо констатувати, що сьогодні в Україні виробництво високотехнологічної фармацевтичної продукції не розвинуте, потреби в оригінальних лікарських засобах забезпечуються переважно за рахунок імпорту. У загальній кількості зареєстрованих у «Держав-

ному реєстрі лікарських засобів України» звичайних лікарських засобів (ЛЗ) вітчизняні становлять лише 27,3% [5, 8]. Більшість препаратів на фармацевтичному ринку України є генеричними [8, 12] – їхня частка становить понад 70%, тоді як у США – 12%, Японії – 30%, Німеччині – 35%, Франції – 50% [5]. На сьогодні загальний індекс рівня інтенсивності НДДКР до обсягів виробництва складає лише 10,5% (для порівняння: у США – 20%, у Японії – 21,9%, у ЄС – 20%) (табл. 1).

Для подолання комплексу системних проблем на державному рівні було розроблено Стратегію розвитку фармацевтичної промисловості України на період до 2020 р. (далі «Стратегія»), метою якої є перехід на інноваційну модель розвитку фармацевтичної промисловості країни [3]. Нами деталізовані основні завдання «Стратегії», реалізація яких дозволить фармацевтичній галузі підвищити рівень конкурентоспроможності на вітчизняному ринку та зміцнити свій рейтинг на світовому фармацевтичному ринку. До основних ми віднесли:

- ✦ підвищення конкурентоспроможності вітчизняної фармацевтичної промисловості шляхом гармонізації українських стандартів з розробки та виробництва лікарських засобів до міжнародних вимог;
- ✦ стимулювання розробки та виробництва інноваційних лікарських засобів і підтримка експорту українських ліків, у тому числі за рахунок опанування додаткових механізмів фінансування розробок оригінальних ліків;
- ✦ захист внутрішнього ринку від недобросовісної конкуренції та вирівнювання умов доступу на ринок для вітчизняних і зарубіжних виробників;
- ✦ технологічне переозброєння української фармацевтичної галузі;
- ✦ вдосконалення системи підтвердження відповідності якості лікарських засобів, включаючи захо-

Таблиця 1

Основні індикатори розвитку фармацевтичного ринку України

Найменування індикаторів	Рік		
	2010	2011	2012
1. Обсяг роздрібного фармацевтичного ринку у грошовому вимірі, млн грн.	23468	27190	31793
У т. ч.: ЛЗ	19689	23038	27054
ВМП	1968	2240	2535
Лікувальна косметика	1161	1161	1310
Дієтичні добавки	652	751	893
2. Обсяг роздрібного фармацевтичного ринку у натуральному вимірі, млн уп.	1874	1876	1961
У т. ч.: ЛЗ	1186	1201	1267
ВМП	598	584	595
Лікувальна косметика	56,7	54,3	56,4
Дієтичні добавки	33,7	35,8	42,4
3. Структура роздрібного фармацевтичного ринку ЛЗ у грошовому вимірі, %			
Вітчизняні ЛЗ	28	29	31
Імпортні ЛЗ	72	71	69
4. Структура роздрібного фармацевтичного ринку ЛЗ у натуральному вимірі, %			
Вітчизняні ЛЗ	65	65	67
Імпортні ЛЗ	35	35	33
6. Інноваційний індекс	0,7	1,1	0,9
7. Індекс еластичності попиту	-1,0	-0,3	
8. Інфляційний індекс	2,9	8,2	4,9
9. Індекс заміщення	15,2	8,0	11,7

ди щодо усунення надлишкових адміністративних бар'єрів з реєстрації вітчизняних ліків та забезпечення належного контролю за їх якістю;

Основні групи заходів «Стратегії» розбито на три етапи. На першому етапі, який було закінчено у 2012 р., проведено локалізацію виробництва і розробки лікарських засобів на території України. На другому етапі (2012 – 2017 рр.) передбачається розвиток фармацевтичної галузі на національному ринку за рахунок дженерикового імпортозаміщення, розміщення ліцензійних виробництв високоєфективних інноваційних препаратів, які не мають дженерикових аналогів, досягнення національної лікарської незалежності. Третій етап (2017 – 2020 рр.) припускає розвиток фармацевтичної галузі на зовнішніх ринках за рахунок розробки інноваційних лікарських препаратів, які як мають, так і не мають аналогів.

Проведені дослідження дозволяють нам зробити висновок відносно інституційної значимості конкурентоспроможності окремої галузі народного господарства для ефективності економіки країни в цілому. Аналіз стану фармацевтичної галузі, яка виступає як один із найважливіших секторів економіки України, показав залежність українських виробників готових лікарських засобів від імпортних поставок фармацевтичних субстанцій, а виявлена недостатня інноваційна активність значної частини українських фармацевтичних компаній (основну частину продуктивних портфелів вітчизняних виробників становлять низькорентабельні дженерикові препарати (препарати, що копіюють оригінальні лікарські засоби) не дозволяє українським фармацевтичним виробникам бути конкурентами – лідерами ринку, перешкоджає безперервному процесу збалансованого, цілеспрямованого та прогресивного розвитку фармацевтичної галузі як соціально-економічної системи, не дозволяє реалізовувати заходи щодо вдосконалення сфери розробки, виробництва та просування фармацевтичної продукції в країні і, отже, визначає нестійкий стан сучасної української фармацевтичної галузі. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Александрова О. С.** Конкуренція: благо чи зло. Специфіка та тенденції розвитку / О. С. Александрова, О. А. Зубчик. – К.: Обрії, 2006. – 144 с.
2. **Дементьев В. В.** Институциональная теория в Украине: направления исследований, особенности, перспективы / В. В. Дементьев // Научные труды ДонНТУ. Серия: экономическая. – 2006. – Вып. 103-1. – С. 17 – 31.
3. **Кобиляцкий Л. С.** Управление конкурентоспособностью / Л. С. Кобиляцкий. – К.: Зовнішня торгівля, 2003. – 304 с.
4. Концепція розвитку фармацевтичного сектору галузі охорони здоров'я України на 2011 – 2020 роки : наказ МОЗ України № 769 від 13.09.2010 р. Нормативний документ Міністерства охорони здоров'я України. – Офіц. вид. – К., 2010.
5. **Москаленко В. Ф.** Здоровье и здравоохранение: ключевые императивы / В. Ф. Москаленко. – К.: ИД «Авіцена», 2011. – 256 с.
6. **Науменко І.** Конкурентоспроможність економіки та конкурентна політика України в контексті європейської інтеграції // Європейська інтеграція та Україна / І. Науменко. – К.: Макрос, 2002. – С. 90 – 107.
7. **Портер М. Е.** Конкурентная стратегия: Методика анализа отраслей и конкурентов / Е. Майкл Портер; [пер. с англ.] – М.: Альпина Бизнес Букс, 2005. – 454 с.
8. Постанова КМУ «Про затвердження Державної цільової науково-технічної програми розроблення новітніх технологій створення вітчизняних лікарських засобів для забезпечення охорони здоров'я людини та задоволення потреб ветеринарної медицини на 2011 – 2015 рр.» від 22.06.2011 р. № 725 // Урядовий кур'єр від 30.07.2011 р. № 138.

9. Постанова КМУ від 27 лютого 2013 р. № 187 «Про затвердження Державної програми активізації розвитку економіки на 2013 – 2014 роки» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/187-2013-%D0%BF>

10. Постанова КМУ про схвалення розпорядження ВРУ від 17 липня 2013 р. № 603 «Концепція загальнодержавної цільової економічної програми розвитку промисловості на період до 2020 року» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=24665874&cat_id=244276429

11. Прахалад К. К. Майбутнє конкуренції. Творення унікальної цінності спільно із клієнтами / К. К. Прахалад, В. Рамасвами. – К.: Вид-во Олеся Капусти, 2005. – 258 с.

12. **Федоренко І. А.** Визначення фармацевтичного потенціалу в регіоні, його сутність і структура. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Vdnuet/econ/2010_3/Fedoren.pdf

13. **Хамел Г.** Конкурируя за будущее. Создание рынков завтрашнего дня / Г. Хамел, К. К. Прахалад; [пер. с англ.]. – М.: ЗАО «Олимп-Бизнес», 2002. – 288 с.

14. **Barney J.** Firm Resources and Sustained Competitive Advantages / Jay Barney // Journal of Management. – 1991. – Vol. 17, #1. – P. 99 – 120.

15. **Dementev V. V.** Ynstytutsionalnaia teoriia v Ukrainie: napravleniia yssledovani, osobennosti, perspektivy / V. V. Dementev // Nauchnye trudy DonNTU. Seriya: ekonomicheskai. – 2006. – Вып. 103-1. – С. 17 – 31.

16. **Grant R. M.** The Resources-Based Theory of Competitive Advantage: Implications of Strategy Formulation / R.M. Grant. – California Management Review. – 1991. – Vol. 33, #3. – P. 114 – 135.

17. **Hitt M.** Michael Navigating in the New Competitive Landscape: Building Strategic Flexibility and Competitive Advantage in the 21st Century / Michael M. Hitt, Barbara W. Keats, Samuel M. DeMarie // Academy of Management Executive : Academic Journal. – 1998. – Vol. 12, No 4. – P. 22 – 42.

18. **Khamel H.** Konkuryruia za budushchee. Sozdanye rynkov zavtrashnego dnia / H. Khamel, K.K. Prakhald. – Per. s anhl. – М.: ЗАО «Olymp-Byznes», 2002. – 288 s.

19. **Porter M. E.** Competitive advantage: creating and sustaining superior performance / M. E. Porter. – New York: Free Press, 1985. – 592 p.

20. **Porter M. E.** Konkurentnaia stratehiia: Metodyka analiza otraslei y konkurentov / Maikl E. Porter; Per. s anhl. – М.: Alpyna Byznes Buks, 2005. – 454 s.

21. **Prakhald K. K.** Maibutnie konkurentsii. Tvorennia unikalnoi tsinnosti spilno iz kliientamy / K. K. Prakhald, V. Ramasvamy. – К.: Vydv Olesia Kapusty, 2005. – 258 s.

22. **Teecce D. J.** Dynamic Capabilities and Strategic Management / David J. Teece, Gary Pisano, Amy Shuen // Strategic Management Journal. – 1997. – Vol. 18, # 7. – P. 509 – 533.

23. The Pharmaceutical Industry in Figures, Key data, 2011 update. The European Federation of Pharmaceutical Industries and Associations/ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.efpia.eu/content/default.asp?PageID=559&DocID=11586>

REFERENCES

- Aleksandrova, O. S., and Zubchik, O. A. *Konkurentsiia: blaho chy zlo. Spetsyfyka ta tendentsii rozvytku* [Competition: good or evil. Specificity and trends]. Kyiv: Obrii, 2006.
- Barney, J. "Firm Resources and Sustained Competitive Advantages". *Journal of Management*, vol. 17, no. 1 (1991): 99-120.
- Dementev, V. V. "Institutsionalnaia teoriia v Ukrainie: napravleniia issledovani, osobennosti, perspektivy" [Institutional theory in Ukraine: research directions, especially prospects]. *Nauchnye trudy DonNTU. Seriiia ekonomicheskai*, no. 103-1 (2006): 17-31.
- Fedorenko, I. A. "Vyznachennia farmatsevychnoho potentsialu v rehioni, ioho sutnist i struktura" [Determination of pharmaceutical potential in the region, its nature and structure]. http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Vdnuet/econ/2010_3/Fedoren.pdf
- Grant, R.M. "The Resources-Based Theory of Competitive Advantage: Implications of Strategy Formulation". *California Management Review*, vol. 33, no. 3 (1991): 114-135.
- Khamel, G., and Prakhald, K. K. *Konkuriruiia za budushchee. Sozdanye rynkov zavtrashnego dnia* [Competing for the Future. Creating tomorrow's markets]. Moscow: Olimp-Biznes, 2002.
- Kobylatskyi, L. S. *Upravlinnia konkurentospromozhnistiu* [Managing competitiveness]. Kyiv: Zovnishnia torhivlia, 2003.
- [Legal Act of Ukraine] (2011).

[Legal Act of Ukraine] (2013). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/187-2013-%D0%BF>

[Legal Act of Ukraine] (2013). http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=246658747&cat_id=244276429

[Legal Act of Ukraine] (2010).

Moskalenko, V. F. *Zdorove y zdravookhraneny: kliucheve ymperatyvy* [Health and health care: the key imperatives]. Kyiv: Avitsena, 2011.

Michael, M. Hitt, Barbara, W. Keats, and Samuel, M. DeMarie "Navigating in the New Competitive Landscape: Building Strategic Flexibility and Competitive Advantage in the 21st Century". *Academy of Management Executive*: *Academic Journal*, vol. 12, no. 4 (1998): 22-42.

Naumenko, I. "Konkurentospromozhnist ekonomiky ta konkurentna polityka Ukrainy v konteksti ievropeiskoi intehratsii" [The competitiveness of the economy and competition policy in the context of Ukraine's European integration]. In *Yevropeiska intehratsiia ta Ukraina*, 90-107. Kyiv: Makros, 2002.

Prakhalad, K. K., and Ramasvamy, V. *Maibutnie konkurentsii. Tvorenna unikalnoi tsinnosti spilno iz klientamy* [Future competition. Creating unique value together with customers]. Kyiv: Vydavnytstvo Olesia Kapusty, 2005.

Porter, M. E. *Konkurentnaia strategii: Metodika analiza otrasley i konkurentov* [Competitive Strategy: Technique Analyzing Industries and Competitors]. Moscow: Alpina Biznes Buks, 2005.

Porter, M. E. *Competitive advantage: creating and sustaining superior performance*. New York: Free Press, 1985.

Teece, D. J., Pisano, G., and Shuen, A. "Dynamic Capabilities and Strategic Management". *Strategic Management Journal*, vol. 18, no. 7 (1997): 509-533.

"The Pharmaceutical Industry in Figures, Key data, 2011 update. The European Federation of Pharmaceutical Industries and Associations" <http://www.efpia.eu/content/default.asp?PageID=559&DocID=1158>

УДК 336.647

УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ ФІНАНСОВО-КРЕДИТНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТЕХНІЧНОГО РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВОСТІ

© 2014 ШЕМЯКІНА Н. В., ГОРИНЕНКО Г. С.

УДК 336.647

Шемякіна Н. В., Гориненко Г. С. Удосконалення механізму фінансово-кредитного забезпечення технічного розвитку промисловості

У статті проведено аналіз механізму фінансово-кредитного забезпечення технічного розвитку промисловості. Метою дослідження є обґрунтування основних чинників впливу на фінансово-кредитну діяльність та визначення основних напрямків активізації механізму фінансово-кредитного забезпечення технічного розвитку промисловості України. Проаналізовано структуру капітальних інвестицій, наведено динаміку валових капітальних інвестицій у промисловості та обсягів ВВП. Проаналізовано тенденції та структуру інвестицій в основний капітал за видами промислової діяльності вітчизняними підприємствами протягом останніх років. Проаналізовано різні фінансові ресурси для забезпечення технічного розвитку промисловим підприємствам. Запропоновано можливі способи використання та вдосконалення способів оптимізації структури джерел фінансування інвестицій в основний капітал. Розглянуто джерела, тенденції та структуру інвестицій в інноваційні продукти та процеси. Обґрунтовано основні напрямки активізації механізму фінансово-кредитного забезпечення технічного розвитку промисловості України.

Ключові слова: фінансово-кредитне забезпечення, інвестиції, розвиток, промисловість, аналіз інноваційної діяльності.

Рис.: 2. **Табл.:** 2. **Бібл.:** 11.

Шемякіна Наталя Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент, провідний науковий співробітник, Інститут економіки промисловості НАН України (вул. Университетська, 77, Донецьк, 83048, Україна)

E-mail: nshemiakina@mail.ru

Гориненко Ганна Сергіївна – аспірант, Інститут економіки промисловості НАН України (вул. Университетська, 77, Донецьк, 83048, Україна)

E-mail: anngorinenko@gmail.com

УДК 336.647

Шемякина Н. В., Гориненко А. С. Усовершенствование механизма фінансово-кредитного обеспечения технического развития промышленности

В статье проведен анализ механизма фінансово-кредитного обеспечения технического развития промышленности. Целью исследования является обоснование основных факторов влияния на фінансово-кредитную деятельность и определение основных направлений активизации механизма фінансово-кредитного обеспечения технического развития промышленности Украины. Проанализирована структура капитальных инвестиций, приведена динамика валовых капитальных инвестиций в промышленность и объемы ВВП. Проанализированы тенденции и структура инвестиций в основной капитал по видам промышленной деятельности отечественными предприятиями в последние годы. Проанализированы различные финансовые ресурсы для обеспечения технического развития промышленных предприятий. Предложены возможные способы использования, совершенствования и оптимизации структуры источников финансирования инвестиций в основной капитал. Рассмотрены источники, тенденции и структура инвестиций в инновационные продукты и процессы. Обоснованы основные направления активизации механизма фінансово-кредитного обеспечения технического развития промышленности Украины.

Ключевые слова: фінансово-кредитное обеспечение, инвестиции, развитие, промышленность, анализ инновационной деятельности.

Рис.: 2. **Табл.:** 2. **Библ.:** 11.

Шемякина Наталья Владимировна – кандидат экономических наук, доцент, ведущий научный сотрудник, Институт экономики промышленности НАН Украины (ул. Университетская, 77, Донецк, 83048, Украина)

E-mail: nshemiakina@mail.ru

Гориненко Анна Сергеевна – аспирант, Институт экономики промышленности НАН Украины (ул. Университетская, 77, Донецк, 83048, Украина)

E-mail: anngorinenko@gmail.com

UDC 336.647

Shemyakina N. V., Horynenko H. S. Improvement of the Mechanism of Financial and Credit Provision of Technical Development of the Industry

The article conducts analysis of the mechanism of financial and credit provision of technical development of the industry. The goal of the study is justification of main factors of influence upon financial and credit activity and identification of main directions of activation of the mechanism of the financial and credit provision of technical development of Ukrainian industry. The article analyses the structure of capital investments and shows dynamics of gross capital investments in the industry and GDP volumes. It analyses tendencies and structure of investments into the fixed capital by types of industrial activity by domestic enterprises in recent years. It analyses different financial resources for ensuring technical development of industrial enterprises. It offers possible methods of use, improvement and optimisation of the structure of sources of financing investments into the fixed capital. The article considers sources, tendencies and structure of investments into innovation products and processes. It justifies main directions of activation of the mechanism of financial and credit provision of technical development of the Ukrainian industry.

Key words: financial and credit provision, investments, development, industry, analysis of innovation activity.

Pic.: 2. **Tabl.:** 2. **Bibl.:** 11.

Shemyakina Nataliya V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Senior Research Fellow, Institute of Industrial Economics of NAS of Ukraine (vul. Unyversytetska, 77, Donetsk, 83048, Ukraine)

E-mail: nshemiakina@mail.ru

Horynenko Hanna S. – Postgraduate Student, Institute of Industrial Economics of NAS of Ukraine (vul. Unyversytetska, 77, Donetsk, 83048, Ukraine)

E-mail: anngorinenko@gmail.com

[Legal Act of Ukraine] (2013). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/187-2013-%D0%BF>

[Legal Act of Ukraine] (2013). http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=246658747&cat_id=244276429

[Legal Act of Ukraine] (2010).

Moskalenko, V. F. *Zdorove y zdravookhraneny: kliucheve ymperatyvy* [Health and health care: the key imperatives]. Kyiv: Avitsena, 2011.

Michael, M. Hitt, Barbara, W. Keats, and Samuel, M. DeMarie "Navigating in the New Competitive Landscape: Building Strategic Flexibility and Competitive Advantage in the 21st Century". *Academy of Management Executive*: *Academic Journal*, vol. 12, no. 4 (1998): 22-42.

Naumenko, I. "Konkurentospromozhnist ekonomiky ta konkurentna polityka Ukrainy v konteksti ievropeiskoi intehratsii" [The competitiveness of the economy and competition policy in the context of Ukraine's European integration]. In *Yevropeiska intehratsiia ta Ukraina*, 90-107. Kyiv: Makros, 2002.

Prakhalad, K. K., and Ramasvamy, V. *Maibutnie konkurentsii. Tvorenia unikalnoi tsinnosti spilno iz klientamy* [Future competition. Creating unique value together with customers]. Kyiv: Vydavnytstvo Olesia Kapusty, 2005.

Porter, M. E. *Konkurentnaia strategii: Metodika analiza otrasley i konkurentov* [Competitive Strategy: Technique Analyzing Industries and Competitors]. Moscow: Alpina Biznes Buks, 2005.

Porter, M. E. *Competitive advantage: creating and sustaining superior performance*. New York: Free Press, 1985.

Teece, D. J., Pisano, G., and Shuen, A. "Dynamic Capabilities and Strategic Management". *Strategic Management Journal*, vol. 18, no. 7 (1997): 509-533.

"The Pharmaceutical Industry in Figures, Key data, 2011 update. The European Federation of Pharmaceutical Industries and Associations" <http://www.efpia.eu/content/default.asp?PageID=559&DocID=1158>

УДК 336.647

УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ ФІНАНСОВО-КРЕДИТНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТЕХНІЧНОГО РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВОСТІ

© 2014 ШЕМЯКІНА Н. В., ГОРИНЕНКО Г. С.

УДК 336.647

Шемякіна Н. В., Гориненко Г. С. Удосконалення механізму фінансово-кредитного забезпечення технічного розвитку промисловості

У статті проведено аналіз механізму фінансово-кредитного забезпечення технічного розвитку промисловості. Метою дослідження є обґрунтування основних чинників впливу на фінансово-кредитну діяльність та визначення основних напрямків активізації механізму фінансово-кредитного забезпечення технічного розвитку промисловості України. Проаналізовано структуру капітальних інвестицій, наведено динаміку валових капітальних інвестицій у промисловості та обсягів ВВП. Проаналізовано тенденції та структуру інвестицій в основний капітал за видами промислової діяльності вітчизняними підприємствами протягом останніх років. Проаналізовано різні фінансові ресурси для забезпечення технічного розвитку промисловим підприємствам. Запропоновано можливі способи використання та вдосконалення способів оптимізації структури джерел фінансування інвестицій в основний капітал. Розглянуто джерела, тенденції та структуру інвестицій в інноваційні продукти та процеси. Обґрунтовано основні напрямки активізації механізму фінансово-кредитного забезпечення технічного розвитку промисловості України.

Ключові слова: фінансово-кредитне забезпечення, інвестиції, розвиток, промисловість, аналіз інноваційної діяльності.

Рис.: 2. **Табл.:** 2. **Бібл.:** 11.

Шемякіна Наталя Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент, провідний науковий співробітник, Інститут економіки промисловості НАН України (вул. Университетська, 77, Донецьк, 83048, Україна)

E-mail: nshemiakina@mail.ru

Гориненко Ганна Сергіївна – аспірант, Інститут економіки промисловості НАН України (вул. Университетська, 77, Донецьк, 83048, Україна)

E-mail: anngorinenko@gmail.com

УДК 336.647

Шемякина Н. В., Гориненко А. С. Усовершенствование механизма фінансово-кредитного обеспечения технического развития промышленности

В статье проведен анализ механизма фінансово-кредитного обеспечения технического развития промышленности. Целью исследования является обоснование основных факторов влияния на фінансово-кредитную деятельность и определение основных направлений активизации механизма фінансово-кредитного обеспечения технического развития промышленности Украины. Проанализирована структура капитальных инвестиций, приведена динамика валовых капитальных инвестиций в промышленности и объемы ВВП. Проанализированы тенденции и структура инвестиций в основной капитал по видам промышленной деятельности отечественными предприятиями в последние годы. Проанализированы различные финансовые ресурсы для обеспечения технического развития промышленных предприятий. Предложены возможные способы использования, совершенствования и оптимизации структуры источников финансирования инвестиций в основной капитал. Рассмотрены источники, тенденции и структура инвестиций в инновационные продукты и процессы. Обоснованы основные направления активизации механизма фінансово-кредитного обеспечения технического развития промышленности Украины.

Ключевые слова: фінансово-кредитное обеспечение, инвестиции, развитие, промышленность, анализ инновационной деятельности.

Рис.: 2. **Табл.:** 2. **Библ.:** 11.

Шемякина Наталья Владимировна – кандидат экономических наук, доцент, ведущий научный сотрудник, Институт экономики промышленности НАН Украины (ул. Университетская, 77, Донецк, 83048, Украина)

E-mail: nshemiakina@mail.ru

Гориненко Анна Сергеевна – аспирант, Институт экономики промышленности НАН Украины (ул. Университетская, 77, Донецк, 83048, Украина)

E-mail: anngorinenko@gmail.com

UDC 336.647

Shemyakina N. V., Horynenko H. S. Improvement of the Mechanism of Financial and Credit Provision of Technical Development of the Industry

The article conducts analysis of the mechanism of financial and credit provision of technical development of the industry. The goal of the study is justification of main factors of influence upon financial and credit activity and identification of main directions of activation of the mechanism of the financial and credit provision of technical development of Ukrainian industry. The article analyses the structure of capital investments and shows dynamics of gross capital investments in the industry and GDP volumes. It analyses tendencies and structure of investments into the fixed capital by types of industrial activity by domestic enterprises in recent years. It analyses different financial resources for ensuring technical development of industrial enterprises. It offers possible methods of use, improvement and optimisation of the structure of sources of financing investments into the fixed capital. The article considers sources, tendencies and structure of investments into innovation products and processes. It justifies main directions of activation of the mechanism of financial and credit provision of technical development of the Ukrainian industry.

Key words: financial and credit provision, investments, development, industry, analysis of innovation activity.

Pic.: 2. **Tabl.:** 2. **Bibl.:** 11.

Shemyakina Nataliya V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Senior Research Fellow, Institute of Industrial Economics of NAS of Ukraine (vul. Unyversytetska, 77, Donetsk, 83048, Ukraine)

E-mail: nshemiakina@mail.ru

Horynenko Hanna S. – Postgraduate Student, Institute of Industrial Economics of NAS of Ukraine (vul. Unyversytetska, 77, Donetsk, 83048, Ukraine)

E-mail: anngorinenko@gmail.com

Відродження активного інтересу до промислового сектора, цілеспрямованого формування його прогресивної структури (технологічної і галузевої), істотного підвищення ефективності і конкурентоспроможності є сьогодні найактуальнішим питанням [1, с. 3]. Розвиток промислового сектора є однією з важливих умов на шляху до побудови сучасного промислового комплексу України, здатного стати потужним двигуном довгострокового економічного зростання держави і своєчасно реагувати на зміни ринкової і світової кон'юнктури. Сьогодні технічний розвиток промислового сектора України не відповідає вимогам часу і характеризується незадовільними тенденціями, що обумовлено низьким рівнем активності промислових підприємств по створенню провідних виробничих технологій. Національна промисловість є технологічно відсталою, інституціонально нерозвинутою виробничо-господарською системою, яка вразлива до зовнішніх і внутрішніх кон'юнктурних коливань.

Виникнення такої ситуації обумовлено багатьма чинниками, які варіюються від браку фінансових ресурсів для впровадження інновацій промисловими підприємствами до недосконалості законодавчої бази. Для забезпечення розвитку промисловості необхідно виявити умови функціонування та напрями удосконалення механізму фінансово-кредитного забезпечення технічного розвитку промисловості України.

Проблемам теорії, методології і практиці фінансування розвитку економіки присвячено труди вітчизняних вчених, серед яких: О. Амоша, О. Алімов, М. Герасимчук, О. Орлов, В. Хобта [1, 7], та і зарубіжних економістів Beck, T., Levine, R., W. Carlin, C. Mayer, W. Sharpe [3, 4]. Але аналіз стану дослідження процесів фінансово-кредитного забезпечення технічного розвитку промисловості в сучасних умовах дозволяє дістати висновок, що ряд питань теоретичного та прикладного характеру залишаються невирішеними. Потребує вдосконалення інструментарій використання коштів промислових підприємств і банківських установ на інвестиційні цілі, формування більш сприятливого інституціонального середовища кредитування промислових підприємств.

У зв'язку з цим метою дослідження є обґрунтування основних чинників впливу на фінансово-кредитну діяльність та визначення основних напрямів удосконалення механізму фінансово-кредитного забезпечення технічного розвитку промисловості України.

Впродовж всього періоду незалежності України спостерігається зниження технічного і технологічного рівня

промисловості. Фінансові кошти спрямовувалися на підтримку техніки в робочому стані, часткову модернізацію існуючої техніки і технології. Таким чином, стратегічні питання промислового розвитку вітчизняного виробництва тривалий час відходили на другий план, поступаючись місцем поточним проблемами. У цілому приділялася недостатня увага технічному розвитку підприємств як на рівні самих підприємств, так і на державному рівні.

Динаміка основних показників промислового розвитку, одними з яких є валовий внутрішній продукт та капітальні інвестиції яскраво ілюструють плачевний стан української економіки. На *рис. 1* наведено динаміку валових капітальних інвестицій в промисловості, яка демонструє незначну стабілізацію в останні два роки.

Як свідчить *рис. 1*, існує тісний зв'язок між обсягами капітальних інвестицій та обсягами ВВП України. У 2005 – 2011 рр. спостерігалася позитивна тенденція збільшення капітальних вкладень та ВВП, однак кризові явища дещо погіршили стан справ у фінансовій сфері, у тому числі у сфері інвестування, що відобразилося у майже еквівалентному зменшенні обсягів інвестицій в основний капітал, так і ВВП за підсумками 2009 р.

У цілому механізм фінансово-кредитного забезпечення технічного розвитку має складну структуру, елементами якої є: сукупність джерел фінансування; форми фінансування методи та інструменти акумуляції грошових надходжень і їхнього вкладення в інвестиційні проекти і цільові програми; механізми контролю за інвестиціями у інноваційні проекти, включаючи систему зворотності, оцінку ефективності їх використання тощо [6]. В умовах ринкових відносин фінансування промислової діяльності має свою специфіку і виступає як складовий елемент фінансової політики держави.

Загальноекономічна криза, що охопила практично всі сфери суспільного виробництва, призвела до найбільш важкого стану саме інвестиційну сферу. Обсяги інвестиційної діяльності в 2011 р. були в 2,3 раза нижче, ніж у 1990 р., коли обсяги виробництва в економіці в 2011 р. склали близько 70% від обсягів 1990 р. У 2012 р. тенденція спаду інвестицій дещо припинилася, однак положення в інвестиційній сфері залишається незадовільним. У контексті світової фінансової кризи, а також політичної нестабільності та економічних недоліків системи управління в Україні інвестиційний клімат у 2008 – 2012 рр. значно погіршився, характерним є значний відтік капіталу з України.

Відсутність зваженої інвестиційної політики, спрямованої на активне симулювання розвитку національного про-

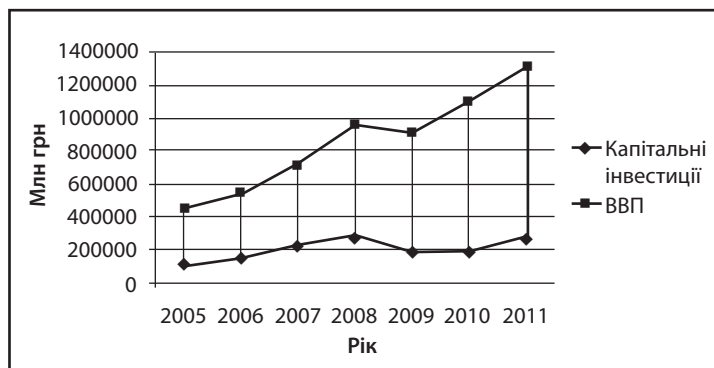

Рис. 1. Динаміка обсягів капітальних інвестицій та ВВП

Складено за [2].

мислового виробництва, призводить до негативних наслідків, а відсутність реально діючих механізмів управління розвитком не може перетворити науково-технологічну сферу на рушійну силу зростання національної економіки (рис. 2).

Прибутки, які залишаються у розпорядженні промислових підприємств в Україні, є низькими, що зумовлено впливом багатьох факторів, а саме: значним моральним і фізичним зносом основних фондів та їх технологічним від-

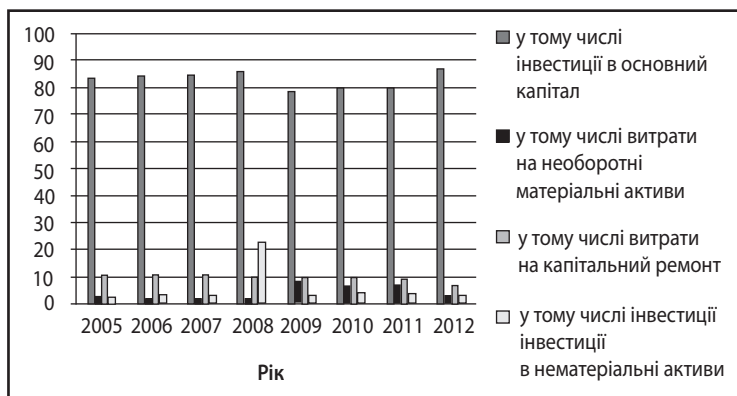

Рис. 2. Динаміка обсягів капітальних інвестицій та ВВП, %

Складено за [2].

За підсумками 2012 р. обсяг капітальних інвестицій становив 263,73 млрд грн, що на 8,3% більше за показник 2011 р. [2]. Із загального обсягу освоєних капітальних інвестицій більша частина – 156149,3 млн грн (59%) була зроблена за рахунок власних коштів підприємств та організацій, 42,53 млрд грн (16%) – за рахунок кредитів банків і лише 6% – за рахунок коштів державного бюджету [2]. Основним джерелом капітальних інвестицій є власні кошти підприємств і організацій, слід відзначити, що у власних коштах переважало фінансування за рахунок амортизації, оскільки фінансовий результат від звичайної діяльності до оподаткування в цьому році значно впав (табл. 1).

З обсягу капітальних інвестицій найбільша сума була направлена у вигляді інвестицій у матеріальні активи – 255,84 млрд грн, з них на капремонт – 17,89 млрд грн. Найбільше капітальних інвестицій у 2012 р. було освоєно у переробній промисловості – 38,07 млрд грн, будівництві – 36,4 млрд грн, діяльності транспорту та зв'язку – 34,7 млрд грн, торгівлі (включаючи оптову та роздрібну торгівлю, торгівлю автомобілями та їх ремонт) – 23,34 млрд грн.

Якщо в 2007 р. фінансовий результат зріс порівняно з 2006 роком на 25,94%, то у 2008 р. він зменшився порівняно з 2007 роком на 53,68%, а у 2009 р. у порівнянні з 2008 р. – аж на 123,52%. Це досить серйозний спад. Така ситуація негативно відзначилась на фінансуванні технічного розвитку промисловості, враховуючи рівень фізичного та морального зносу основних фондів. Так, у 2010 р. та у 2011 р. ситуація змінилася на краще, та можна спостерігати збільшення фінансового результату аж на 100,32% у 2011 р.

ставанням, високим податковим навантаженням. У 2008 – 2009 рр. прибутки скоротились через погіршення фінансового стану підприємств внаслідок фінансово-економічної кризи (табл. 2).

У 2008 р. прибутки промислових підприємств скоротилися на 81,1% відносно 2007 р., у 2009 р. ці підприємства отримали збитки на рівні 14192,5 млн грн. У 2011 р. прибутки промислових підприємств зросли на 171%, а частка збиткових підприємств у промисловості знизилась до 38% від загальної їх кількості.

Можливості використання коштів Державного бюджету для фінансування промисловості обмежені через значний дефіцит Держбюджету в Україні, а також відсутність єдиної стратегії розвитку промисловості. Державній підтримці пріоритетних галузей промисловості перешкоджає відсутність інформаційно-статистичного інструментарію аналізу високотехнологічної виробничої сфери України. На сьогодні в Україні немає єдиної класифікації високотехнологічних товарів, що суттєво ускладнює визначення державних пріоритетів фінансування промислового виробництва [5]. Найбільша частка бюджетних видатків припадає на паливно енергетичний комплекс.

У структурі інвестицій в основний капітал за джерелами фінансування у 2005 – 2010 рр., в Україні кошти державного бюджету коливаються у загальній сумі всіх джерел з 4,4% до 6,3%, що в середньому становить 5,35%, кошти місцевих бюджетів за цей же період – з 2,7% до 4,3%, або в середньому становить 3,5%, у ВВП – з 0,003% до 1,2%, що є підтвердженням недостатньої участі держави в фінансуванні інвестиційного процесу [2].

Таблиця 1

Фінансовий результат діяльності підприємств в Україні за 2006 – 2011 рр., млн грн

Показники	Рік					
	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Фінансовий результат від звичайної діяльності до оподаткування	34699,6	43700,9	20243,2	-4760,7	31579,6	63260,9
Темп приросту до попереднього року, %	22,77	25,94	-53,68	-123,52	763,34	100,32

Складено за [2].

Чистий прибуток (збиток) підприємств за видами промислової діяльності, млн грн

Галузі промисловості	Рік					
	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Промисловість, у тому числі:	22630,1	29286,9	5542,5	-14192,5	11889,6	32229,9
Добувна	3896,1	6110,4	16917,6	408,8	15639,5	20539,1
Переробна	15503,2	22035,0	-10989,1	-14113,9	-3177,6	4202,2
Виробництво та розподіл електроенергії, газу та води	3230,8	1141,5	-386,0	-487,4	-572,3	7488,6

Складено за [2].

В умовах обмежених можливостей бюджетної підтримки і дефіциту власних ресурсів підприємств важливим механізмом фінансування технічного розвитку промисловості має бути банківське кредитування. Найбільші обсяги банківського кредитування промисловості припадають на переробну промисловість: 86,6% у 2008 р., 84,7% у 2009 р., 82,6% у 2010 р. від загального обсягу. Протягом 2008 – 2010 рр. найбільший обсяг кредитів надходив до харчової промисловості (25,7% від усіх кредитів у переробну промисловість у середньому за період), машинобудування (23,0%), металургії (18,6%), хімічного виробництва (8,1%), виробництва іншої неметалевої мінеральної продукції (7,4%). Частки банківського кредитування інших підгалузей не перевищували 6%. Строкова структура кредитів у промисловий сектор є незбалансованою: переважна їх більшість є короткостроковими, що свідчить про спрямування кредитів на поповнення оборотних коштів підприємств. Фінансування ж інвестиційно-інноваційних заходів здійснюється за рахунок довгострокових кредитів, частка яких у структурі кредитування промисловості залишається низькою.

Інноваційна діяльність промислових підприємств має сприяти інтенсивному розвитку економіки, забезпечувати прискорення впровадження у виробництво останніх досягнень науково-технічного прогресу. При цьому важливою умовою ефективної реалізації інноваційних процесів є відповідне фінансове забезпечення всіх етапів інноваційної діяльності. У 2012 р. основним джерелом фінансування інноваційної діяльності були власні кошти підприємств – 63,9% загального обсягу витрат (проти 52,9% у 2011 р.), частка кредитів склала 21,0% (38,3%), фінансова підтримка держави – 2,2% (3,7%), кошти іноземних і вітчизняних інвесторів – 8,7% і 1,3% відповідно (0,4% і 0,3%) [2].

Аналіз динаміки інвестиційних процесів в Україні дозволяє зробити висновок, що активна фаза їх розвитку в 2005 – 2008 рр. змінилася спадом у 2009 – 2012 рр., що суттєво стримує темпи економічного розвитку країни. Необхідно зазначити, що фінансування інвестиційної діяльності в промисловості України відбувається у складних умовах, пов'язаних як зі світовою фінансовою кризою, так і з певною низькою внутрішніх чинників, а саме: політична нестабільність, недосконалість відповідного законодавства, податковий тиск на бізнес, вузькість внутрішнього ринку, інфляція, нерозвиненість виробничої та соціальної інфраструктури, недостатнє інформаційне забезпечення та низький рівень захисту інвесторів, відсутність чіткої інвестиційної політики з відповідними механізмами реалізації на державному та місцевому рівнях, нестача стимулів і механізмів для залучення інвестицій, а також сповільнення інвестиційної активності у світ.

Протягом тривалого часу, в Україні, на державному рівні ігнорувалися проблеми інвестиційної діяльності, у першу чергу це стосується інвестування реального сектору економіки. За роки незалежності розвиток промислового виробництва не супроводжувався адекватною інвестиційною підтримкою, як наслідок – відбувалося обвальне падіння виробництва та інвестицій. Хронічний дефіцит інвестицій протягом багатьох років призвів до фізичного і морального спрацювання обладнання, а також до зниження випуску продукції, падіння її конкурентоспроможності.

Рейтинги найвпливовіших міжнародних організацій вказують на несприятливий інвестиційний і бізнес-клімат в Україні. Згідно з рейтингом британського видання «Economist» Україна в 2012 р. посідає 80 місце серед 167 країн за сприятливістю бізнес-клімату [8]. Основними чинниками низького рейтингу визначені недосконале законодавство, великий податковий тягар, непрозорість приватизаційних процесів з небажанням залучати до них іноземних інвесторів [8]. За оцінкою видання «Euromoney» [9], за ступенем ризику ведення бізнесу у березні 2011 р. Україна посіла 89 місце серед 186 країн світу. Такий низький рейтинг пояснюється високим ризиком політичної нестабільності (42,48%), низькою ефективністю економіки (46,62%) і переважанням низькотехнологічних виробництв у структурі народного господарства (54,73%). Крім того, українська економіка відрізняється низькою кредитоспроможністю (1,46 бала з 10) і слабкою доступністю кредитних і фінансових ресурсів (3,75 бала з 10) [10].

Високий рівень інфляції (у грудні 2012 р. по відношенню до грудня 2011 р. індекс споживчих цін становив 100,2%, з початку року – 100,1%) відлякує потенційних інвесторів, загрожуючи знеціненням їх доходів від інвестування. Велика енергоємність економіки України робить продукцію української промисловості значно дорожчою порівняно з багатьма імпортними аналогами. Що, у свою чергу, не дозволяє підприємствам вивільняти вільні кошти з обороту для інвестування розвитку виробництва та впровадження інновацій [11].

Аналіз сучасних тенденцій розвитку промисловості доводить, що активізація технічного розвитку промисловості можлива тільки на основі розвинутого механізму фінансово-кредитного забезпечення, покликаного сприяти вирішенню найважливіших економічних і соціальних завдань: збереження і розвиток інноваційно-промислового потенціалу в стратегічних і пріоритетних напрямках розвитку; створення необхідних передумов для своєчасного й ефективного впровадження технічних і технологічних новацій в усіх сферах національної економіки, забезпечення її

структурно-технологічної перебудови; створення необхідних матеріальних умов для збереження кадрового науково-го потенціалу, запобігання його відтоку за кордон.

ВИСНОВКИ

Дослідження стану та умов функціонування системи фінансового забезпечення промислової сфери показує, що вихід із кризи і підйом економіки країни вимагає прийняття адекватних рішень, спрямованих на прискорення інвестиційних процесів. Закріплення економічної стабілізації та оновлення промислового виробництва вимагають активної інвестиційної політики, обґрунтованого довгострокового стратегічного курсу, спрямованого на створення, нарощування й ефективність використання наукового і технічного потенціалу промисловості відповідно до національних потреб. Вихід із кризи можливий лише на шляхах поновлення й активізації відтворювальних процесів, мобілізації і цільовому використанні інвестиційних ресурсів.

Дослідження проблем фінансування розвитку промисловості дозволило окреслити напрями удосконалення механізму фінансування технічного розвитку промисловості: збільшення обсягів фінансування за рахунок розширення джерел фінансування в частині бюджетного фінансування програм розвитку промисловості; стимулювання залучення альтернативних джерел фінансування, таких як лізинг, кошти, залучені на фондовому ринку; формування ринкової інфраструктури забезпечення фінансування інноваційно-інвестиційного процесу в промисловості шляхом розвитку регіональних інституцій; створення умов для підвищення рівня капіталізації та ліквідності фондового ринку; посилення можливостей використання внутрішніх фінансових ресурсів підприємств шляхом податкового стимулювання та прискореної амортизації.

Обґрунтування комплексу заходів з удосконалення механізму фінансово-кредитного забезпечення розвитку промисловості на середньо- та довгострокову перспективу необхідно проводити з урахуванням інституціональних та галузевих факторів. У сфері фінансово-кредитного забезпечення технічного розвитку промисловості необхідно орієнтуватися на сучасну модель ресурсного забезпечення оновлення виробництва з залученням всіх потенційних інвестиційних джерел. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Амоша А. И.** Неиндустриализация и новая промышленная политика Украины / А. И. Амоша, В. П. Вишнеvский, Л. А. Збарзская // Экономика промышленности. – 2012. – № 1-2 (57-58). – С. 3 – 32.
2. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>
3. **Carlin W.** Finance, investment, and growth / W. Carlin, C. Mayer // *Journal of Financial Economics*. – 2003. – 69 (1). – Рр. 191 – 226.
4. **Beck T., Levine R.** (September 2003) Legal Institutions and Financial Development. World Bank Policy Research Working Paper No. 3136, pp. 251 – 258.
5. World Investment Report 2012, UNCTAD [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.unctad-docs.org/files/UNCTAD-WIR2012-Overview-ru.pdf> [3 квітня 2013].
6. **Щербак В. М.** Інноваційна стратегія України зі світовою економічною системою / В. М. Щербак // Наука та наукознавство – 1999. – № 4. – С. 26 – 28.

7. **Хобта В. М.** К вопросу о разработке и реализации инновационного развития / В. М. Хобта // Научные труды ДОННТУ. Сер. Экономическая. – 2003. – № 76. – С. 5 – 9.

8. The Economist [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economist.com/node/13059312> [3 квітня 2013].

9. The Euromoney [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.euromoney.com/Article/2675660/Country-risk-Full-results.html> [3 квітня 2013].

10. Country Risk Ratings // Euromoney magazine. London, 2010. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.euromoney.com/Article/2773235/Country-risk-March-2011-Country-rankings-and-acknowledgements.html>

11. Розвиток промислового потенціалу України в процесі післякризового відновлення аналіт. доп. / О. В. Собкевич, А. І. Сухоруков, В. Г. Савенко [та ін.]; за ред. Я. А. Жаліла. – К. : НІСД, 2010. – 48 с.

REFERENCES

Amosha, A. I., Vishnevskiy, V. P., and Zbarazskaia, L. A. "Neoindustrializatsiia i novaia promyshlennaia politika Ukrainy" [Neoindustrialization and new industrial policy of Ukraine]. *Ekonomika promyshlennosti*, no. 1-2 (57-58) (2012): 3-32.

Beck, T., and Levine, R. "Legal Institutions and Financial Development". *World Bank Policy Research Working Paper*, no. 3136 (2003): 251-258.

Carlin, W., and Mayer, C. "Finance, investment, and growth". *Journal of Financial Economics*, no. 69 (1) (2003): 191-226.

"Country Risk Ratings" <http://www.euromoney.com/Article/2773235/Country-risk-March-2011-Country-rankings-and-acknowledgements.html>

Derzhavnyi komitet statystyky Ukrainy. <http://www.ukrstat.gov.ua>

Khobta, V. M. "K voprosu o razrabotke i realizatsii innovatsionnogo razvitiia" [On the development and implementation of innovative development]. *Nauchnye trudy DonNTU. Seriiia ekonomicheskaiia*, no. 76 (2003): 5-9.

Shcherbak, V. M. "Innovatsiina stratehiia Ukrainy zi svitovoiu ekonomichnoiui systemoiui" [Innovation Strategy of Ukraine to the global economic system]. *Nauka ta naukoznavstvo*, no. 4 (1999): 26-28.

Sobkevych, O. V., Sukhorukov, A. I., and Savenko, V. H. *Rozvytok promyslovoho potentsialu Ukrainy v protsesi pislia kryzovoho vidnovlennia* [The development of industrial potential of Ukraine during the post-crisis recovery]. Kyiv: NISD, 2010.

"The Euromoney". <http://www.euromoney.com/Article/2675660/Country-risk-Full-results.html>

The Economist. <http://www.economist.com/node/13059312>

"World Investment Report 2012, UNCTAD" <http://www.unctad-docs.org/files/UNCTAD-WIR2012-Overview-ru.pdf>

АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРИБУТКОВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ШВЕЙНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

© 2014 СКРИПНИК М. Є.

УДК 330.4

Скрипник М. Є. Аналітичне забезпечення прибутковості діяльності підприємств швейної промисловості

Метою статті є вдосконалення методології дослідження фінансових результатів шляхом упровадження у вітчизняну практику застосування сучасного інструментарію методів нелінійної динаміки – теорії катастроф для аналітичного забезпечення управління прибутковістю підприємств швейної промисловості на її основі. У результаті проведеного дослідження доведено, що теорія катастроф являє собою концептуально-методологічну основу вивчення і прогнозування фінансових результатів діяльності підприємств швейної промисловості як нестійкої до змін системи і виступає складовою такого сучасного наукового напрямку, як синергетика. Зміст останньої полягає в тому, що в умовах, коли в ході здійснення основної діяльності накопичується критичний запас впливу різноманітних чинників на зміну фінансових результатів, які, у свою чергу, піддаються дії різноманітних факторів, у тому числі випадкових, – у певний момент часу діяльність стає збитковою, стрибкоподібно змінюючи свої якісні характеристики, тобто переходить на нову траєкторію змін. Перспективою подальших досліджень у даному напрямі є вивчення поведінки фінансових результатів швейного виробництва, які є негативними для його діяльності внаслідок стрибкоподібних негативних змін, які проявляються у збитковому господарюванні внаслідок несподіваної реакції на співвідношення між об'єктом дослідження та незначними коливаннями чинників впливу, зокрема у диспропорції між темпами приросту витратної та дохідної складових діяльності.

Ключові слова: фінансові результати, точка біфуркації, теорія катастроф, моделювання прибутковості.

Рис.: 2. **Формул:** 15. **Бібл.:** 10.

Скрипник Микола Євгенович – старший викладач, Чернівецький торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету (Центральна площа, 7, Чернівці, 58002, Україна)

E-mail: skripnik76@ukr.net

УДК 330.4

UDC 330.4

Скрипник Н. Е. Аналитическое обеспечение прибыльной деятельности предприятий швейной промышленности

Skrypnik M. Y. Analytical Provision of Profitable Activity of Clothing Industry Enterprises

Целью статьи является совершенствование методологии исследования финансовых результатов путем внедрения в отечественную практику применения современного инструментария методов нелинейной динамики – теории катастроф для аналитического обеспечения управления доходностью предприятий швейной промышленности на ее основе. В результате проведенного исследования доказано, что теория катастроф представляет собой концептуально-методологическую основу изучения и прогнозирования финансовых результатов деятельности предприятий швейной промышленности как неустойчивой к изменениям системы и выступает составной частью такого современного научного направления, как синергетика. Содержание последней заключается в том, что в условиях, когда в ходе осуществления основной деятельности накапливается критический запас влияния различных факторов на изменение финансовых результатов, которые, в свою очередь, подвергаются воздействию различных факторов, в том числе случайных, – в определенный момент времени деятельность становится убыточной, скачкообразно изменяя свои качественные характеристики, то есть переходит на новую траекторию изменений. Перспективой дальнейших исследований в данном направлении является изучение поведения финансовых результатов швейного производства, которые являются негативными для его деятельности вследствие скачкообразных негативных изменений и проявляются в убыточном хозяйствовании вследствие неожиданной реакции на соотношение между объектом исследования и незначительными колебаниями факторов влияния, в частности, в диспропорции между темпами прироста расходной и доходной составляющих деятельности.

The goal of the article is improvement of the methodology of study of financial results through introduction into the domestic practice of application of modern instruments of methods of non-linear dynamics – catastrophe theory for analytical provision of management of profitability of clothing industry enterprises on its basis. In the result of the conducted study the article proves that the catastrophe theory is a conceptual and methodological basis for studying and forecasting financial results of activity of clothing industry enterprises as unstable to system changes and is a component of such a modern scientific direction as synergetics. The essence of the latter is that under conditions when in the course of conduct of main activity there is accumulation of a critical reserve of influence of various factors upon change of financial results, which, in their turn, undergo impact of various factors, including random ones, and at a certain point of time the activity becomes unprofitable, changing its qualitative characteristics in leaps and bounds, that is, it passes to a new trajectory of changes. The prospect of further studies in this direction is the study of behaviour of financial results of clothing production, which are negative for its activity due to uneven negative changes and which manifest themselves in unprofitable management due to unexpected reaction on correlation between the object of study and insignificant fluctuations of influence factors, in particular, in disproportions between the rates of growth of expenditure and income components of activity.

Ключевые слова: финансовые результаты, точка бифуркации, теория катастроф, моделирование прибыльности.

Key words: financial results, bifurcation point, catastrophe theory, profitability modelling.

Рис.: 2. **Формул:** 15. **Библ.:** 10.

Рис.: 2. **Formulae:** 15. **Bibl.:** 10.

Скрипник Николай Евгеньевич – старший преподаватель, Черновицкий торгово-экономический институт Киевского национального торгово-экономического университета (Центральная площадь, 7, Черновцы, 58002, Украина)

Skrypnik Mykola Ye. – Senior Lecturer, Chernivtsi Trade and Economics Institute of Kyiv National Trade and Economics University (Tsentralna Square 7, Chernivtsi, 58002, Ukraine)

E-mail: skripnik76@ukr.net

E-mail: skripnik76@ukr.net

Динаміка фінансових результатів діяльності підприємств швейної промисловості цілком відтворює реальні вітчизняної економіки з її нестабільністю та непередбачуваністю проявів кризових ситуацій, що доводять ту обставину, при якій класичні методи та моделі оцінки, аналізу та прогнозування прибутковості швейного виробництва дають неадекватні результати та прогнози.

Надійність, достовірність прогнозу в більшій мірі обумовлюється підбором вихідної факторної моделі, яка описує розвиток системи управління фінансовими результатами підприємств швейної промисловості. Особливі труднощі зустрічаються в тих випадках, коли виникають ступінчасті зміни, за часту – це періоди «стрибоподібних» коливань результатів діяльності, що в кінцевому вигляді проявляється у прибутковості чи збитковості підприємств швейної галузі. Саме хід процесу передбачення результативності швейного виробництва виступає досить складною задачею, що виникає при прогнозуванні фінансових результатів підприємств швейної промисловості.

Ефективний аналітичний інструментарій, що застосовується при аналізі прогнозу складних процесів, якими і виступають результати від операційної діяльності швейних фабрик, міститься в теорії катастроф. Джерелом теорії катастроф є теорія особливостей диференціальних рівнянь та тісно із нею пов'язана теорія бифуркацій. Цей термін був запропонований Р. Томом [8] та К. Зіманом [10] для характеристики синтетичної наукової теорії, яка включає в себе як теорію особливостей, що була розроблена Х. Уїтні [9] та Дж. Мазером [7], так і теорію бифуркацій, створену А. Андроном на базі ідей А. Пуанкаре [5].

Питанням практичного застосування в аналізі теорії катастроф присвячені праці, таких зарубіжних науковців, як М. А. Асаул, А. Б. Бушуєва, Г. П. Бистрай, Т. С. Клебанова, А. В. Коваленко, Є. А. Нагаєва, Н. С. Неделько, Н. В. Шаланова та інших. У перелічених роботах запропоновано аналітичний інструментарій максимізація прибутку при понесенні мінімальних витрат, коли функція витрат і прибутку знаходить прояв у формі канонічної катастрофи «збірки» та при обробці експериментальних даних із застосуванням потенційної функції вищезгаданої катастрофи у загальному вигляді й використанні канонічної катастрофи «складки» в аналізі стійкості розвитку.

У дослідженнях В. І. Арнольда [1] теорія особливостей трактується, як суттєве узагальнення дослідження функцій на максимум та мінімум. Так, для складного динамічного процесу – формування фінансових результатів підприємств швейної промисловості, це – прибуток, або збиток.

Метою статті є вдосконалення методології дослідження фінансових результатів, шляхом впровадження у вітчизняну практику застосування сучасного інструментарію методів нелінійної динаміки – теорії катастроф, задля аналітичного забезпечення управління прибутковістю підприємств швейної промисловості на її основі.

Термін «бифуркація» (від лат. *bifurcus* – означає роздвоєння) і застосовується в широкому змісті, для позначення різноманітних якісних змін об'єктів при зміні параметрів, від яких вони залежать [1, с. 3]. Для підприємств швейної промисловості – це перш за все характеристика функцій, властивостей та вимог до одягу різного виду і призначення та їх впливу на уподобання споживачів при придбанні і відповідно зміна в кінцевому вигляді обсягів реалізації продукції швейного виробництва в цілому.

Умовна точка, в якій відбувається зміна результату діяльності підприємств швейної промисловості з «прибутку» на «збиток» називається точкою бифуркації (або *катастрофи*), а сам процес нерентабельного швейного виробництва, який носить за своїми змістом катастрофічний (хаотичний характер), може переходити в один із напрямів розвитку щодо досягнення позитивних кінцевих фінансових результатів так і до кризового стану суб'єкта господарювання в швейній галузі.

Під катастрофою у названій теорії розуміється будь-який випадок, коли виникає різка зміна стану системи, або різке порушення безперервності в ході будь-якого процесу [6].

Отже, якщо негативний результат діяльності підприємств швейної промисловості ототожнити з катастрофою діяльності швейного виробництва, то в такому трактуванні катастрофами кінцевих результатів, можна вважати періоди збиткового функціонування, що виникають внаслідок порушення співвідношень між темпами приросту доходів та витрат, тобто так званого «розриву» безперервності для функцій з однією, двома чи більшою кількістю змінних.

Визначивши різновид функціональної залежності на основі ретроспективних даних, можна з високим ступенем надійності передбачити зміни фінансових результатів діяльності підприємств швейної промисловості за межами досліджуваного періоду, тобто здійснити перспективний аналіз. Зокрема для того, щоб прогнозувати особливі точки (катастроф й бифуркацій) у майбутньому.

Важливо зробити акцент на тому, що теорія катастроф пропонується в не в якості заміни існуючих кількісних методів прогнозного аналізу, а як новий напрям в рамках перспективного аналізу. Водночас прикладна теорія катастроф в поєднанні із сучасними методами системного аналізу слугуватиме корисним та ефективним методом якісного аналізу фінансових результатів діяльності підприємств швейної промисловості, а також засобом отримання кількісних показників [6].

Тобто, різка зміна фінансових результатів в бік зменшення ототожнюється з катастрофою або особливістю, останні бувають двох різновидів: збірки та складки. Усі інші особливості згідно підходів Басовського А. Є. [2] і Шаланова Н. В. [6] руйнуються при несуттєвих деформаціях. До «збірок» відносяться точки екстремумів «прибутків», які утворюються в зоні перегіну неперервної фазової траєкторії зміни фінансових результатів діяльності підприємств швейної промисловості.

Згідно з підходом Рене Тома [8] у ході оцінки впливу на кінцеві фінансові результати п'яти або меншої кількості активних параметрів існує всього сім узагальнених структур опису траєкторії бифуркацій.

Потенційна функція з однією активною змінною, за Рене Томом, носить назву – катастрофи типу «складки», її наочна інтерпретація згідно з динамікою фінансових результатів ПАТ Тульчинської швейної фабрики за 2003 – 2012 рр. представлена на *рис. 1*.

В умовах збиткової діяльності підприємств швейної промисловості, тобто при негативних значеннях параметра a , потенційна функція фінансових результатів має два екстремуми – один стабільний (стійка рівновага) й інший нестабільний (нестійка рівновага).

Функція катастрофи «Складки» набуває вигляду канонічної форми:

$$Cat(x, a) = \frac{1}{3}x^3 + ax. \quad (1)$$

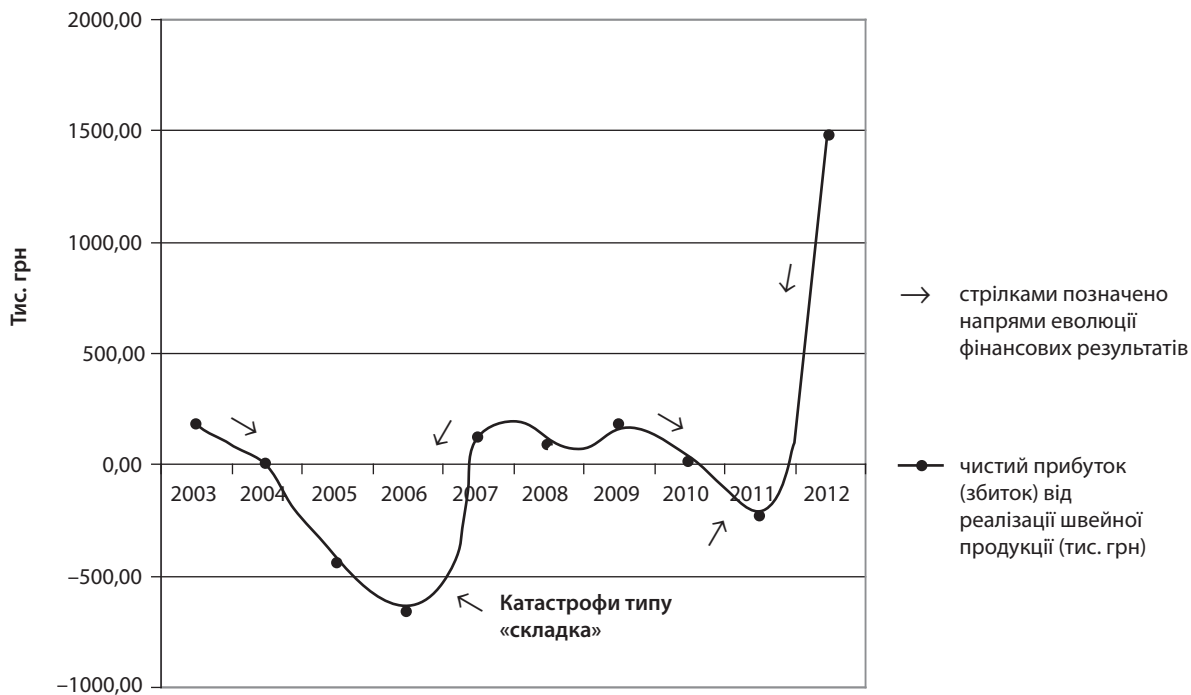

Рис. 1. Стабільна та нестабільна частини екстремуму, що зникає при біфуркації типу «складка» ПАТ Тульчинської швейної фабрики за 2003 – 2012 рр.

При повільній зміні параметра a результативність діяльності підприємств швейної промисловості може знаходитись в точці стабільного мінімуму. Але якщо $a = 0$, стабільні та нестабільні екстремуми зустрічаються та анігілюють, тобто чинять руйнівний вплив з негативними наслідками у прояві збиткової діяльності. Це – точка біфуркації. При $a > 0$ не існує стабільного управлінського рішення подолання ситуація, що склалася.

Якщо фінансові результати діяльності швейного виробництва проходять точку біфуркації типу «згорток», і тому параметр досягає нульового значення, то стабільне раціональне рішення при раптово втрачається, і система може здійснити раптовий перехід в новий, відмінний від попереднього стан. Це біфуркації це значення параметру інколи називають «точкою фіксації».

Катастрофа типу «Збірка» математично описується таким чином:

$$Cat(x, a, b) = \frac{1}{4}x^4 + \frac{1}{2}ax^2 + bx. \quad (2)$$

Отже, функція катастрофи збірки залежить від однієї змінної та двох управляючих параметрів. Сепаратрису катастрофи збірки поділяє на дві відкриті частини площина управляючих параметрів, що набувають форми функції з однією та трьома критичними точками.

У системах з однією змінною, але з трьома параметрами можлива ще складна катастрофа, якій Рене Том [8] дав назву «Хвіст ластівки», потенціал для якої записується у формі:

$$Cat(x, a, b, c) = \frac{1}{5}x^5 + \frac{1}{3}ax^3 + \frac{1}{2}bx^2 + cx. \quad (3)$$

Управляючий простір у катастрофах даного типу є трьохвимірним. Каскад біфуркацій у фазовому просторі складається з трьох поверхонь біфуркацій типу «згортки», які зустрічаються на двох кривих біфуркацій з точками повернення, які в кінцевому вигляді зустрічаються в одній точці, що являють собою біфуркацію типу «хвіст ластівки».

До інших видів катастроф за Рене Томом [8] належать:

- катастрофа типу «Метелик»:

$$Cat(a, b, c, d) = x^6 + ax^4 + bx^3 + cx^2 + dx; \quad (4)$$

- гіперболічна омбіліка:

$$Cat(a, b, c) = x^3 + y^3 + axy + bx + cy; \quad (5)$$

- еліптична омбіліка:

$$Cat(a, b, c) = \frac{x^3}{3} - xy^2 + a(x^2 + y^2) + bx + cy; \quad (6)$$

- параболічна омбіліка:

$$Cat(a, b, c, d) = yx^2 + y^4 + ax^2 + by^2 + cx + dy. \quad (7)$$

Російський вчений В. І. Арнольд [1] класифікував всі катастрофи за групами, які їх відповідають.

Результатом реалізації розглянуто етапу аналітичної інтерпретації теорії катастроф фінансових результатів підприємств швейної промисловості, виступає сукупність прогностичних моделей можливих катастроф, що створює умови для отримання якісного аналізу факторів прибутковості швейного виробництва та його подальшого розвитку із врахуванням різноманітних часових інтервалів.

Побудований комплекс моделей виступає ефективним інструментарієм дослідження негативних фінансових результатів в їх динаміці змін, оскільки створює можливість для виявлення та детального дослідження нелінійних циклічних процесів результативності діяльності, оцінці взаємозв'язку в поведінці траєкторій, що слугує суттєвим науковим обґрунтуванням для формування комплексу превентивних стратегічних рішень на всіх рівнях ієрархії управління підприємством швейної промисловості.

Впровадження сучасного аналітичного інструментарію дослідження динаміки розвитку на основі теорії катастроф дозволить управлінням визначити стратегію досягнення бажаного рівня прибутковості, якісний стан досягнення якої обумовлюється нелінійним асинхронним взаємозв'язком

між чинниками формування кінцевих фінансових результатів діяльності швейних фабрик в цілому [4].

Розглянемо алгоритм практичного застосування теорії катастроф в практичній діяльності, запропонований А. Б. Бушуевим [3] на підставі даних про динаміку фінансових результатів у розрізі асортименту швейної продукції задля досягнення цілі функціонування мінімізації витрат у ході процесу швейного виробництва та максимізації прибутку від реалізації чоловічого одягу.

На першому етапі оберемо координату, що характеризує результативність діяльності – обсяг реалізації чоловічого одягу – y .

Цілоком очевидно, що собівартість одиниці продукції швейного виробництва (C_v) і прибуток (Pr) будуть залежати від виручки від реалізації y , що можна виразити таким чином:

$$C_v = f_1(y), \quad (8)$$

$$Pr = f_2(y), \quad (9)$$

де f_1 та f_2 – функції, крім того цілоком доречно вважати, що прибуток Pr і собівартість C_v виступають в певному сенсі як обернені величини (за умови, що перший показник – позитивний), оскільки вони мають протилежні математичні знаки.

Оскільки величини C_v і Pr залежать не лише від обсягу реалізації чоловічого одягу, але й від множини інших величин, які в теорії катастроф носять назву – *управляючих параметрів* – продуктивності праці, попит на швейну продукцію, ціни на одяг і тканини тощо, а також суми реалізації чоловічого одягу за його видами: костюми чоловічі, піджаки, брюки чоловічі, пальто чоловічі. Оскільки рівень прибутковості діяльності швейної фабрики залежить від структури реалізації, то їх використання в якості управляючих параметрів повинно забезпечити бажаний ефект від впровадження у практику застосування.

Зазначену залежність можна представити таким чином:

$$C_v = f_1(y, a_1, a_2, a_3, a_4, \dots), \quad (10)$$

$$Pr = f_2(y, a_1, a_2, a_3, a_4, \dots), \quad (11)$$

де a_1, a_2, a_3, a_4 – управляючі параметри.

Таким чином, катастрофа характеризується кількісною та якісною зміною стану рівноваги, в якому може знаходитися швейна фабрика. Той набір параметрів в якому відбувається катастрофа, називається критичним. У разі, якщо підприємство швейної промисловості наближається до цього стану, то ймовірність катастрофи збільшується.

Для однієї координати та двох управляючих параметрів: a_1 і a_2 у теорії катастроф застосовується тільки одна стандартна канонічна залежність для інтерпретації цільової функції – максимізації прибутковості діяльності швейного виробництва:

$$V(y) = 0,25y^4 - 0,5a_1y^2 - a_2y, \quad (12)$$

де $V(y)$ – потенційна функція, якою може бути прибуток від реалізації швейної продукції, або її собівартість. Катастрофа, що має таку потенційну функцію, називається катастрофою типу «збірки». Збірка має в докритичній області один стійкий стан рівноваги (одну впадину потенційної функції), а в закритичній області – два стійких та один нестійкий стан рівноваги (тобто дві впадини, які розділені підвищенням) [4].

Як критична, так закритична області задаються таким переліком параметрів:

$$\begin{cases} a_1 < 0, -\infty > a_2 > \infty \\ a_1 > 0, |a_2| > \frac{2 \cdot a_1}{3} \cdot \sqrt{\frac{a_1}{3}} \end{cases} \quad a_1 > 0, |a_2| < \frac{2 \cdot a_1}{3} \cdot \sqrt{\frac{a_1}{3}} \quad (13)$$

докритична область закритична область

Рівняння (10) створює першооснову для статично-функціонування підприємства швейної промисловості. Наприклад, визначимо економічний зміст управляючих параметрів для ПАТ Швейної фабрики «Воронін» (м. Київ), а саме, через a_1 позначимо витрати на збільшення обсягів пошиття чоловічих костюмів, а параметр $a_2 = p - q$, де ціна на костюми (від 2000 грн до 4500 грн), q – витрати на модернізацію технології швейного виробництва, закупівлю якісних тканин і розробку нових моделей та ліній чоловічого одягу (*De luxe man; Exclusive man; Classic*).

Задля отримання надійної динамічної моделі або моделі руху доцільно вважати Швейну фабрику «Воронін» градієнтною системою. Усе це є свідченням того, що потенційна функція $V(y)$ прямує до екстремуму: мінімізації витрат або максимізації прибутку від реалізації чоловічого одягу. Якщо за $V(y)$ прийняти функцію витрат, тоді зміна буде відбуватися в бік антиградієнта потенційної функції:

$$\text{grad}V(y) = \frac{\partial V}{\partial y} = y^3 - a_1y - a_2. \quad (14)$$

Як видно з даних *табл. 1*, швидкість зменшення собівартості пошиття чоловічого одягу в міру зростання обсягів його реалізації на ПАТ Швейній фабриці «Воронін» пропорційна швидкості зростання обсягу реалізації в 2012 р. проти попереднього 2011 р. Тоді рівняння набуде такого вигляду:

$$K \frac{dy}{dt} = -\frac{\partial V}{\partial y} = -y^3 + a_1y + a_2, \quad (15)$$

де K – коефіцієнт пропорційності, $\frac{dy}{dt}$ – швидкість зміни випуску чоловічого одягу за два останні періоди ретроспективи. У цьому випадку, процес переходу із одного стану рівноваги в інший отримується повільним, схожим на S-подібну траєкторію розвитку [3].

Результати вирішення диференціального рівняння (16), тобто моделювання кінцевих фінансових результатів ПАТ Швейної фабрики «Воронін» у двох ситуаціях представляє, відповідно графік – 1 та графік – 2. Для обох ситуацій параметр $a_1 = 2000,0 = \text{Const}$, тобто витрати спрямовані на розширення швейного виробництва залишаються постійними протягом всього періоду функціонування швейної фабрики. Коефіцієнт $K = 10$ передбачає масштаб часу. Параметр $a_2 = p - q = 2000,0 = \text{Const}$, тобто можна вважати що встановлена постійна ціна на чоловічі костюми швейної фабрики «Воронін», яка рівна $p = 2000,0$, а витрати на модернізацію та підготовки до випуску нової лінії чоловічих костюмів *Exclusive man* не здійснюються $q = 0$.

Прибуток від реалізації чоловічого одягу Швейної фабрики «Воронін» розраховується за формулою потенційної функції (12), що взята з протилежним знаком (*рис. 2*).

У першому випадку, як свідчить графік, прибуток зростає по подібній кривій, аналогічним чином зростає й обсяг реалізації чоловічих костюмів. В другій ситуації управляючий параметр повільно зменшується у відповідності до рівності: $a_2 = p - wt$, що еквівалентне постійній ціні $p = 2000,0$, при постійно зростаючих витратах на вдосконалення технології швейного виробництва та підготовки до випуску нової лінії чоловічих костюмів *Exclusive man*, швидкість зростання яких $w = 2$.

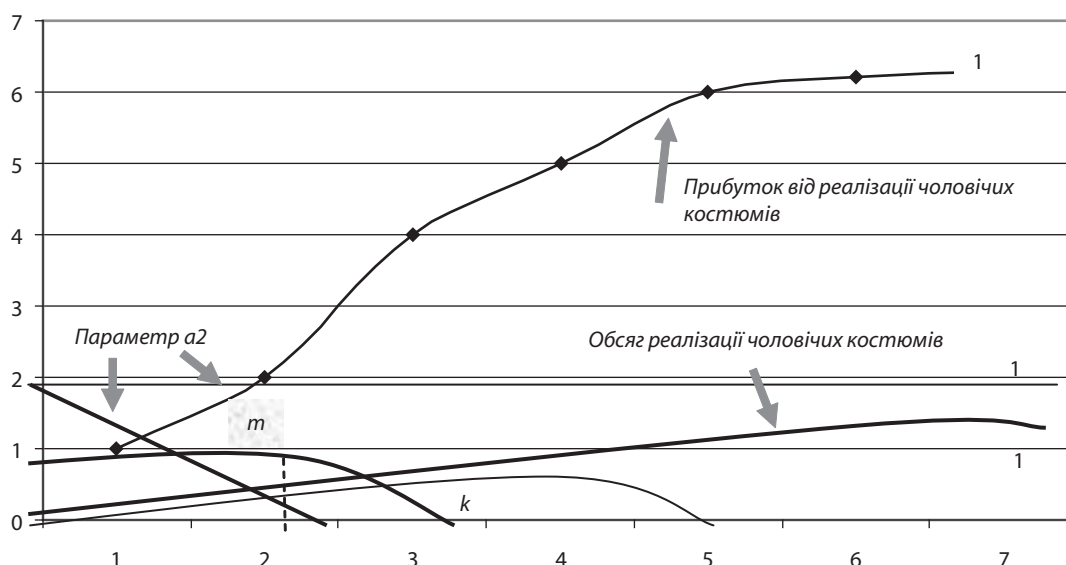

Рис. 2. Моделювання прибутковості діяльності ПАТ Швейної фабрика «Воронін» на базі теорії катастроф

Як видно з графіку, до точки прибутку швейної фабрики «Воронін», невідлячесь на витрати, усе ще зростає (хоч і не суттєво), тобто те такими темпами, як у попередньому випадку. Потім прибуток від реалізації чоловічих костюмів починає зменшуватися, і в точці k стає нульовим, тобто підприємство швейної промисловості зазнає катастрофи.

ВИСНОВКИ

Отже, аналітична інтерпретація вищезрозглянутого процесу моделювання прибутковості діяльності швейного виробництва, створює сприятливі умови для якісної оцінки можливостей переходу з однієї подібної кривої на іншу, яка пов'язана наприклад із випуском нової лінії чоловічого одягу ПАТ Швейної фабрики «Воронін» *Exclusive man*, або *Classic*, окрім того можна варіювати ціни, витрати на модернізацію технології швейного виробництва в цілому, тощо.

Таким чином, у ході безперервного здійснення аналітичної оцінки результатів діяльності підприємств швейної промисловості досить часто виникають задачі щодо виявлення різких змін кінцевої результативності швейного виробництва, досягнення максимуму – прибутку та мінімуму – збитку. Тому автором обґрунтовано та розроблено алгоритм впровадження у практику застосування вітчизняними швейними фабриками найбільш ефективного кількісного методу аналізу, що створює сприятливі умови для досягнення вищезгаданої мети – теорії катастроф. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Арнольд В. И. Теория катастроф / В.И. Арнольд. – [3-е изд.], доп. – М.: Едиториал УРСС, 2004. – 128 с.
2. Басовский Л. Е. Экономический анализ / Л. Е. Басовский, А. М. Лулева, А. Л. Басовский. – [Учеб. пособие] / Под. ред. Л. Е. Басовского. – М.: ИНФРА-М, 2008. – 222 с.
3. Бушуев А. Б. Некоторые предварительные прикидки по использованию теории катастроф в организационно-экономических задачах / А. Б. Бушуев [Электронный ресурс] / Режим доступа : <http://www.metodolog.ru>
4. Коваленко А. В. Математическое моделирование финансово-экономического кризиса на предприятии с использованием канонических катастроф складки и сборки / А. В. Коваленко // Научный журнал КубГАУ, № 63(09). –

2010. – [Электронный ресурс] / Режим доступа : <http://ei.kubagro.ru/2010/09/pdf/13.pdf>

5. Пуанкаре Ж. А. Теория вероятностей / Ж. А. Пуанкаре. – М.: НИЦ «Регулярная и хаотическая динамика», 1999. – 280 с.
6. Шаланов Н. В. Многомерный статистический анализ / Н. В. Шаланов. – Новосибирск: СибУПК, 2002. – 173 с.
7. Mather J. Notes of Topological stability / by John Mather / Harvard University. – July, 1970, 76 p.
8. Thom R. Catastrophes Theory: its present state and future perspectives in: Dynamical Systems, Warwick, 1974, Lecture Notes in Math., 468, Berlin – Heidelberg – New York, 1975, 372 p.
9. Whitney H. Mappings of the plane into the plane / H. Whitney, Ann. Math., 1955, v. 62, p. 374 – 410.
10. Zeeman E. C. Catastrophe Theory-Selected Papers 1972 – 1977 / E. C. Zeeman // Reading, MA: Addison-Wesley, 1977. – p. 256.

REFERENCES

- [Legal Act of Ukraine] (2005). <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2850-15>
- [Legal Act of Ukraine] (2006). <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1001-2006-p/page>
- “Naukova ta innovatsiina diialnist v Ukraini u 2012 r.” [Research and Innovation in Ukraine in 2012]. <http://www.ukrstat.gov.ua/>
- Porter, M. *Konkurentsii* [Competition]. М.; SPb.; К.: Viliams, 2005.
- “Statystychni shchorichnyk Ukrainy za 2012 r.” [Statistical Yearbook of Ukraine for 2012]. <http://www.ukrstat.gov.ua/>
- “Statystychni biuleten № 1 za sichen 2013 roku” [Statistical Bulletin number 1 in January 2013]. <http://www.ukrstat.gov.ua/>
- “Statystychni zbirnyk «Rehiony Ukrainy», 2012” [Statistical Yearbook “Regions of Ukraine”, 2012]. <http://www.ukrstat.gov.ua/>
- “The Global Competitiveness Report 2012 – 2013” http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2013-14.pdf
- “Zvit pro konkurentospromozhnist rehioniv Ukrainy. 2011 r.” [Report on the competitiveness of regions of Ukraine. 2011]. http://www.feg.org.ua/docs/Ukraines_Competitiveness_Report_2011_ua.pdf
- “Zvit pro konkurentospromozhnist rehioniv Ukrainy. 2012 r.” [Report on the competitiveness of regions of Ukraine. 2012]. http://www.feg.org.ua/docs/FEG_report_2012_body_ua_20.11.2012.pdf
- “Zvit pro konkurentospromozhnist rehioniv Ukrainy. 2013 r.” [Report on the competitiveness of regions of Ukraine. 2013]. http://www.feg.org.ua/docs/FEG_report_2013_body_ukr_web.pdf

ФОРМУВАННЯ ЦИКЛУ БІЗНЕС-ПРОЦЕСІВ УПРАВЛІННЯ МАРКЕТИНГОВОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ТРАНСПОРТНОГО ПІДПРИЄМСТВА

© 2014 ГОРЕЛОВ Д. О., ЛАВРОВА Ю. В.

УДК 658.012.32

Горелов Д. О., Лаврова Ю. В. Формування циклу бізнес-процесів управління маркетинговою діяльністю транспортного підприємства

Стаття присвячена проблемам організації процесу управління маркетинговою діяльністю підприємства. Уточнено модель послуг транспортного підприємства – наведено рівні послуги: основна, реальна, розширена, очікувана та перспективна послуга, визначено їх структуру. Запропоновано розмежувати планування та реалізацію транспортної послуги за її рівнями, кожному з яких відповідатиме окремий бізнес-процес управління. Розкрито особливості використання інструментів традиційного, внутрішнього та інтерактивного маркетингу щодо ринку транспортних послуг. Визначено структуру об'єкта при управлінні маркетинговою діяльністю транспортного підприємства. На основі циклу Демінга (Deming) сформульовано загальні засади формування бізнес-процесів управління маркетинговою діяльністю: «Motivation – Plan – Do – Check – Act». Запропонований цикл забезпечуватиме безперервне вдосконалення вказаних бізнес-процесів підприємства згідно з міжнародними стандартами якості ISO.

Ключові слова: управління, маркетингова діяльність, транспортна послуга, бізнес-процес.

Рис.: 3. **Бібл.:** 9.

Горелов Дмитро Олександрович – доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки підприємства, Харківський національний автомобільно-дорожній університет (вул. Петровського, 25, Харків, 61002, Україна)

Лаврова Юлія Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра економіки підприємства, Харківський національний автомобільно-дорожній університет (вул. Петровського, 25, Харків, 61002, Україна)

E-mail: yuliana18@ukr.net

УДК 658.012.32

Горелов Д. А., Лаврова Ю. В. Формирование цикла бизнес-процессов управления маркетинговой деятельностью транспортного предприятия

Статья посвящена проблемам организации процесса управления маркетинговой деятельностью предприятия. Уточнена модель услуг транспортного предприятия – приведены уровни услуги: основная, реальная, расширенная, ожидаемая и перспективная услуги, определена их структура. Предложено разграничить планирование и реализацию транспортной услуги по ее уровням, каждому из которых будет соответствовать отдельный бизнес-процесс управления. Раскрыты особенности использования инструментов традиционного, внутреннего и интерактивного маркетинга на рынке транспортных услуг. Определена структура объекта при управлении маркетинговой деятельностью транспортного предприятия. На основе цикла Деминга (Deming) сформулированы общие принципы формирования бизнес-процессов управления маркетинговой деятельностью: «Motivation – Plan – Do – Check – Act». Предложенный цикл обеспечит непрерывное совершенствование указанных бизнес-процессов предприятия согласно международным стандартам качества ISO.

Ключевые слова: управление, маркетинговая деятельность, транспортная услуга, бизнес-процесс.

Рис.: 3. **Библ.:** 9.

Горелов Дмитрий Александрович – доктор экономических наук, профессор, профессор кафедры экономики предприятия, Харьковский национальный автомобильно-дорожный университет (ул. Петровского, 25, Харьков, 61002, Украина)

Лаврова Юлия Владимировна – кандидат экономических наук, доцент, кафедра экономики предприятия, Харьковский национальный автомобильно-дорожный университет (ул. Петровского, 25, Харьков, 61002, Украина)

E-mail: yuliana18@ukr.net

UDC 658.012.32

Horielov D. O., Lavrova Y. V. Formation of the Cycle of Business Processes of Management of Marketing Activity of a Transport Enterprise

The article is devoted to problems of organisation of the process of management of marketing activity of an enterprise. It specifies the model of services of a transport enterprise and provides levels of services and their structure: basic, real, expanded, expected and prospective. The article offers to differentiate planning and realisation of the transportation service by its levels, each of which would correspond with a separate business process of management. It reveals specific features of use of instruments of the traditional, internal and interactive marketing in the market of transportation services. It identifies the structure of the object when managing marketing activity of a transportation enterprise. The article uses the Deming cycle to formulate general principles of formation of business processes of management of marketing activity: "Motivation – Plan – Do – Check – Act". The proposed cycle would ensure continuous improvement of the said business processes of an enterprise in accordance with international quality standards (ISO).

Key words: management, marketing activity, transportation service, business process.

Pic.: 3. **Bibl.:** 9.

Horielov Dmytro O. – Doctor of Science (Economics), Professor, Professor, Department of Enterprise Economics, Kharkiv National Automobile and Highway University (vul. Petrovskogo, 25, Kharkiv, 61002, Ukraine)

Lavrova Yuliia V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Enterprise Economics, Kharkiv National Automobile and Highway University (vul. Petrovskogo, 25, Kharkiv, 61002, Ukraine)

E-mail: yuliana18@ukr.net

У класичному розумінні управління будь-яким процесом, об'єктом, явищем являє собою послідовність виконання функцій мотивування, планування, організації і контролю [6]. Необхідним видом діяльності підприємства є маркетингова діяльність, під якою розуміється вид людської діяльності з вивчення, створення та задоволення попиту споживачів на матеріальні та нематеріальні цінності за допомогою взаємовигідного обміну. З урахуванням цілей і завдань маркетингової діяльності необхідним є

активний вплив на хід подій, тобто управління. Постійна дія незалежних від підприємства факторів, що виникають у ринкових умовах зовнішнього середовища, обумовлює необхідність удосконалення організації управління, у тому числі й маркетинговою діяльністю, з метою адаптації до змін, що відбуваються. Вказана адаптація можлива шляхом переорієнтації управлінських структур і процесів на більш гнучкі форми. Підвищити якість системи управління шляхом скорочення управлінського циклу, зменшення

імовірності ухвалення невчасних і неадекватних ситуації рішень можливо, використовуючи концепцію процесного управління. Розробка інструментів реалізації останнього є об'єктивною потребою.

Даною проблемою займалися багато дослідників, серед яких роботи Масловича А., Коваленко С., Лебединець В. [1], Пономаренко В. С. [7], Шебко Ю. [4], Криворучко О. М. [3]. Сучасними напрямками підвищення ефективності та якості управління є реінжиніринг, методика «нуль дефектів», TQM, шість сигм та ін. [5, 8, 9]. Кожен з цих підходів тією чи іншою мірою використовує поняття «процес» і «управління процесом». У вказаних роботах доведено, що в сучасних умовах надійність та ефективність роботи підприємства певною мірою залежить від того, наскільки керівники вміють розглядати його як систему бізнес-процесів та організовувати управління цією системою. Але підприємства України поки що не зорієнтовані на процесну концепцію управління, передусім за відсутності методичних розробок з організації переходу до неї, зокрема, і стосовно маркетингової діяльності.

Існує два трактування терміна управління: управління як управлінська діяльність; управління як процес.

У першому випадку управління розглядається як відношення між суб'єктом й об'єктом управління. При цьому діяльність суб'єкта управління зводиться до вибору мети управління, методів і засобів її досягнення, постановки завдань управління, вибору виконавців, постійного контролю.

Управління як процес розглядається незалежно від конкретних характеристик об'єкта і суб'єкта. У цьому випадку управління зводиться до визначення параметрів процесу управління, послідовності його етапів. У даному випадку надається можливість керувати, не пізнаючи об'єкт управління.

Управління маркетинговою діяльністю транспортного підприємства – доцільний вплив на процеси аналізу можливостей ринку, відбору цільових ринків, розробки комплексу маркетингу та реалізації програми маркетингу з метою досягнення маркетингових і фінансових цілей підприємства за рахунок більш повного задоволення потреб споживачів шляхом надання транспортних послуг. Загальний вигляд послуги транспортного підприємства подано на *рис. 1*.

Управління маркетинговою діяльністю передбачає вирішення таких завдань:

- ✦ пошук цільових ринків;
- ✦ проведення маркетингових досліджень;
- ✦ розробку конкурентного продукту;
- ✦ розробку інших елементів комплексу маркетингу (встановлення ціни, вибір методів просування продукту і доведення його до споживача);
- ✦ організацію зворотних зв'язків зі споживачами.

Процес управління маркетинговою діяльністю означає:

1) вірно встановити цілі маркетингу, тобто так, щоб оптимально ув'язати можливості ринкової ситуації з потенціалом фірми;

2) правильно спланувати всі заходи маркетингу та ефективно організувати їх здійснення для досягнення зазначених цілей;

3) оперативно аналізувати і на основі даних аналізу оцінювати і контролювати весь хід маркетингового процесу на фірмі, розробляти необхідні корективи цілей, засобів і методів маркетингової діяльності на майбутнє;

4) своєчасно проводити втручання в хід маркетингових процесів у зв'язку з мінливими обставинами та ситуацією;

5) стимулювати ефективну роботу всього персоналу, зайнятого в маркетингу, для отримання максимальної творчої віддачі.

В основу формування об'єкта при управлінні маркетинговою діяльністю транспортного підприємства можна покласти модель маркетингу послуг (*рис. 2*).

Згідно з *рис. 2*, три ключові одиниці утворюють три контрольовані ланки: керівництво підприємства – споживач; керівництво підприємства – контактний персонал; контактний персонал – споживач. Маркетингова діяльність для підприємства, що надає послуги, складається з традиційного маркетингу, внутрішнього та інтерактивного маркетингу.

Отримана структура об'єкта управління більш повно, ніж тільки традиційний маркетинг, описує склад видів робіт з реалізації маркетингової діяльності транспортного підприємства. Таким чином, структура керованої підсистеми управління маркетинговою діяльністю складається з

Рис. 1. Модель транспортної послуги (власна розробка)

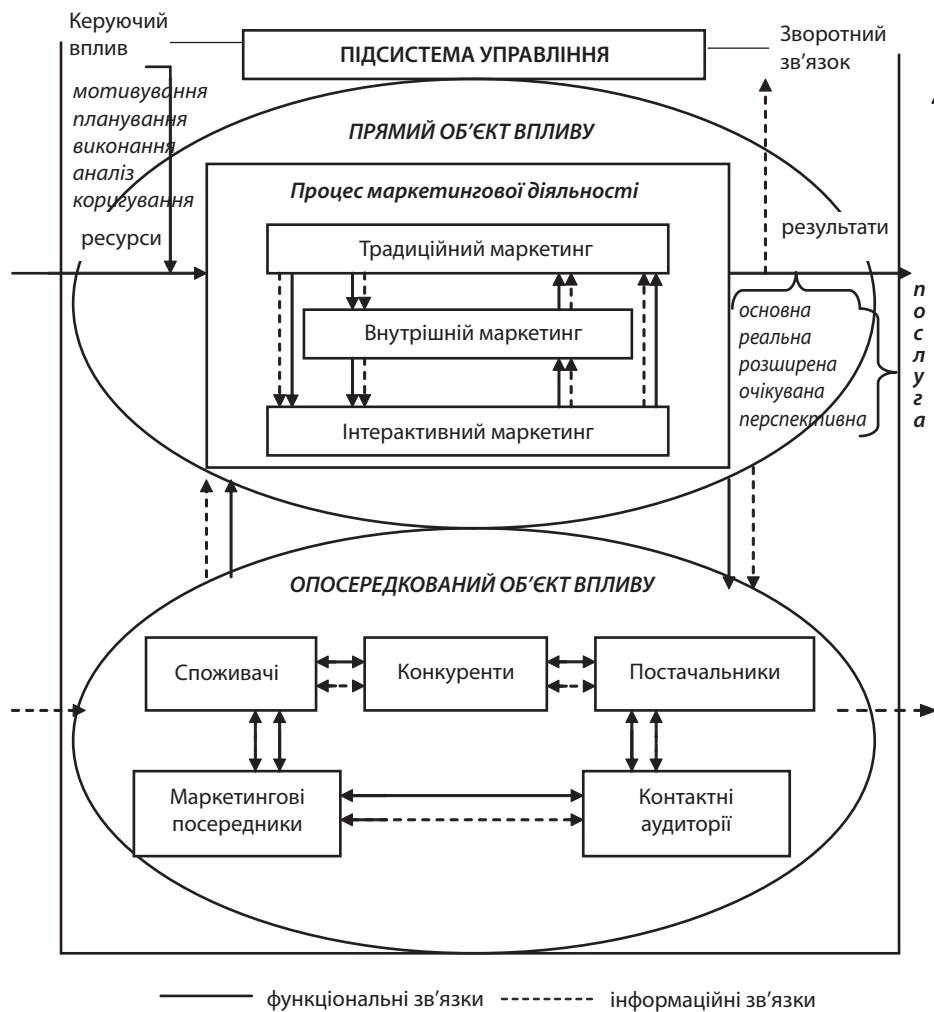

Рис. 2. Структура об'єкту при управлінні маркетинговою діяльністю транспортного підприємства*

Розроблено на основі трикутної моделі послуги Ф. Котлера [2, с. 297].

двох підсистем: безпосередньо керованої і опосередковано керованої. Безпосередньо керована підсистема включає в себе процес маркетингової діяльності підприємства, що складається з трьох компонент: традиційного, внутрішнього та інтерактивного маркетингу. Входом є ресурси, необхідні для розробки та просування послуг на ринок, а виходом – результат у вигляді розширення ринків збуту, розробки нової послуги, збільшення попиту на послуги, формування лояльності споживачів послуг і т. п.

Розглянемо більш детально всі складові.

Традиційний маркетинг – це маркетингова діяльність у ланці «керівництво підприємства – споживач», ще його називають зовнішній маркетинг. Його завданнями у сфері послуг є: аналіз стану ринку послуг, зовнішніх умов діяльності підприємств та їх потенційних можливостей надання послуг; постановка основних цілей функціонування підприємства; розробка і здійснення товарної, цінової, комунікаційної та розподільної політик.

Внутрішній маркетинг – це маркетингова діяльність у ланці «керівництво підприємства – контактний персонал» і «керівництво підприємства – допоміжний персонал». У даному випадку контактний і допоміжний персонал по відношенню до керівництва підприємства виступає як його клієнт. Для задоволення потреб персоналу керівництво підприємства повинно забезпечити можливість успішного здійснення пропонувананих послуг – створити такі ма-

теріальні умови, які б дозволили допоміжному персоналу якісно обслуговувати контактний персонал, а контактному персоналу – споживача. Також необхідно розробити таку систему стимулювання, яка спонукала б контактний і допоміжний персонал якісно надавати послуги. На цьому рівні взаємодії створюється функціональна якість – якість надання послуг.

Інтерактивний маркетинг – це маркетингова діяльність у ланці «контактний персонал – споживач» і «допоміжний персонал – контактний персонал», ще він називається двостороннім маркетингом. У даному випадку змінюються функції контактного персоналу. Він з внутрішнього споживача перетворюється по відношенню до зовнішнього споживача у виробника послуг, а по відношенню до допоміжного персоналу – у споживача послуг. Головним завданням допоміжного та контактного персоналу є формування інструментальної якості – якості, яку отримує споживач у процесі обслуговування. Даний підхід дозволяє виділити специфічні риси елементів комплексу традиційного, внутрішнього та інтерактивного маркетингу, а також розробити комплекс маркетингу для виділеної специфічної частини інтерактивного маркетингу.

Реалізація всіх складових маркетингу має особливе значення для транспортного підприємства, оскільки в процесі виробництва і реалізації послуги персонал повинен найбільш повно і якісно задовольнити потреби споживача,

щоб клієнт прагнув повторити замовлення на перевезення. У зв'язку з цим важливим завданням є обґрунтування складу, структури та взаємозв'язку розглянутих компонент маркетингової діяльності транспортного підприємства на основі їх розмежування по виду взаємовідносин на кожній окремій ланці моделі маркетингу послуг за допомогою процесного підходу.

Процесний підхід є основним елементом менеджменту в організації. При цьому одним із ключових аспектів цього підходу є забезпечення наочності («прозорості») об'єкта управління (організації або системи) за допомогою його точного, достатнього, лаконічного, зручного для сприйняття та аналізу опису. У загальному вигляді процес – це взаємопов'язані дії, спрямовані на досягнення конкретного результату, які перетворюють сукупність входів (інформаційних, матеріальних) в сукупність виходів. Опис процесів має відображати не тільки окремі процеси, але також взаємозв'язки та взаємодії між ними. Види діяльності, які використовують, і керовані ресурси в певному порядку, що дозволяють перетворити «входи» в «виходи», можуть бути розглянуті як процеси. У процесі узгодження інтересів власників, менеджерів, контактного персоналу, а також інших працівників, враховуючи потреби споживачів, відбувається формулювання цілей діяльності (мотивування), для досягнення яких розробляються певні механізми та інструменти маркетингу (планування), залучаються ресурси. Результати реалізації послуг і застосування розробленого комплексу маркетингу аналізуються і, у разі необхідності, коригуються. Так формується цикл бізнес-процесів управління маркетинговою діяльністю підприємства (рис. 3).

На вході в процес – цілі власників підприємства, а також потреби персоналу, які вивчаються в процесі проведення «внутрішніх маркетингових досліджень». Метою досліджень буде виявлення потреб персоналу, тому що дані про їхні потреби є входами в інші субпроцеси. Крім того, підприємство повинно проводити маркетингові дослідження для виявлення потреб працівників та сегментування своїх внутрішніх продуктів. Важливу роль в задоволеності персоналу своєю працею грає побудова ефективної системи влади і системи внутрішніх відносин, яка дозволить найбільш повно використовувати потенціал працівників.

Встановлення загальних цілей підприємства необхідно в якості критеріїв для всього наступного процесу прийняття управлінських рішень в області маркетингу. Цілі – це ті очікувані результати, до яких прагне підприємство. Входом в процес є інформація про діяльність підприємства, а виходом будуть перелік загальних цілей підприємства. При цьому вихід автоматично стає обмежувачем процесу визначення основних цілей і завдань маркетингу.

За допомогою маркетингових досліджень вивчається необхідність пристосування підприємства до мінливих запитів споживачів і його можливості для впливу на формування та розширення ринкового попиту. Отримані дані будуть входом у процес розробки плану маркетингу. Формується комплекс маркетингу, складається план організаційних заходів для традиційного, внутрішнього та інтерактивного маркетингу, обмежувачі процесів реалізації маркетингового плану.

Наведені бізнес-процеси управління маркетинговою діяльністю характеризуються показниками процесу і показниками продукту (виходу процесу). Показники процесу – це витрати часу, необхідного на збір, передачу, оброб-

ку інформації й ухвалення рішення, вартісні витрати ресурсів, що використовуються, а також чисельність задіяного персоналу і обсяг виконаних робіт у натуральному виразі. Показники продукту – це вимоги до інформації (документів), яка є «виходом» при мотивуванні, плануванні, аналізі та коригуванні, і показники якості наданих транспортних послуг при оцінці виходу бізнес-процесу «виконання».

Процес розробки та організації надання послуг включає класифікацію існуючих і перспективних послуг, аналіз характеристик послуг, розробка маркетингової стратегії підприємства в сфері послуг, організацію налагодженого процесу надання якісних послуг споживачам. Цінова політика передбачає встановлення завдань ціноутворення, визначення попиту на послуги, оцінку витрат, аналіз цін конкурентів, вибір методу ціноутворення, який буде згодом обмежувачем процесу і встановлення остаточної ціни на послугу (з урахуванням використання різних бонусів, знижок, а також необхідності міцного впровадження на ринок і т. п.). Розробляється і проводиться комунікаційна політика, яка передбачає розробку і здійснення стратегій комунікації і просування послуг, обґрунтування алгоритму ефективної комунікації, розробку ефективної системи взаємодії з партнерами, споживачами і конкурентами, вибір засобів реклами, розробку програм прямого маркетингу, оптимізацію збуту і PR. Разом з комунікаційною політикою йде розробка і проведення розподільної політики на основі даних про потенційних клієнтів і їх можливості. Виходом є створені канали розподілу, за допомогою яких виробник може наблизити послугу до споживача. Процес розподілу послуг поділяється на два види: комерційна розподілення (купівля та продаж потенційних можливостей надання послуг) і фізичний розподіл (передача в користування споживачеві джерела надання послуг).

У загальній системі управління контроль (аналіз і коригування) виступає як елемент зворотного зв'язку. Так як контроль виконання стратегії і тактики маркетингу передбачає порівняння планованих показників роботи об'єкта управління з фактично досягнутими, то входом в процес організації системи маркетингового контролю будуть плановані і фактичні дані. Вихід процесу – оцінка ефективності маркетингу необхідна для того, щоб підприємство могло відкоригувати або змінити стратегію у разі, якщо стратегія не забезпечує задовільних показників обсягу реалізації і прибутку, відкрилися нові перспективи, змінилися переваги споживачів тощо. Контроль і оцінка маркетингової діяльності проводяться не тільки для традиційного, але також для внутрішнього та інтерактивного маркетингу.

ВИСНОВКИ

В основі наскрізного бізнес-процесу управління маркетинговою діяльністю знаходиться цикл «Motivation-Plan-Do-Check-Act». Керівник процесу з надання окремої транспортної послуги одержує від вищестоячого керівника або колегіального органу цілі й показники діяльності. Далі він планує (Plan) здійснення процесу шляхом розподілу ресурсів так, щоб забезпечити виконання (Do) встановлених планів, аналізує процес (Check), ідентифікує відхилення, виявляє причини відхилень і здійснює коригуючі заходи (Act) з усунення цих причин. Перераховані вище дії здійснюються під впливом мотивуючих чинників.

Таким чином, на нашу думку, на транспортному підприємстві для ефективної реалізації процесного підходу до управління маркетинговою діяльністю необхідно виділи-

ти зони відповідальності згідно з «рівнями послуг» (див. рис. 1); основна, реальна, розширена, очікувана і перспективна послуга. У рамках виділених зон потрібно організувати функціонування операцій запропонованого циклу бізнес-процесів (див. рис. 3), концентруючи зусилля як на цілях традиційного маркетингу, так і на специфіці врахування положень внутрішнього та інтерактивного маркетингу. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Коваленко С. М. Концептуальні основи систем управління якістю. Основоположні принципи міжнародного стандар-

ту ISO 9000:2000 : навч. посіб. / С. М. Коваленко, В. О. Лебеденць. – Х. : Вид-во НФАУ ; Золоті сторінки, 2003. – 196 с.

2. Котлер Ф. Основи маркетингу: пер. с англ. / Ф. Котлер, Г. Амстронг, Дж. Сендерс, В. Вонг. – М. : С-Пб.; К. : Издательский дом «Вильямс», 1999. – 1152 с.

3. Криворучко О. М. Менеджмент якості на підприємствах автомобільного транспорту: теорія, методологія і практика : монографія / О. М. Криворучко. – Харків : ХНАДУ, 2006. – 404 с.

4. Маслович А. Моделирование и анализ поведения бизнес-процессов / А. Маслович, Ю. Шебко. – М. : ИНФРА-М, 2002. – 219 с.

5. Менар К. Экономика организаций / Пер. с франц. ; [Под ред. Худокормова]. – М. : ИНФРА-М, 1996. – 160 с.

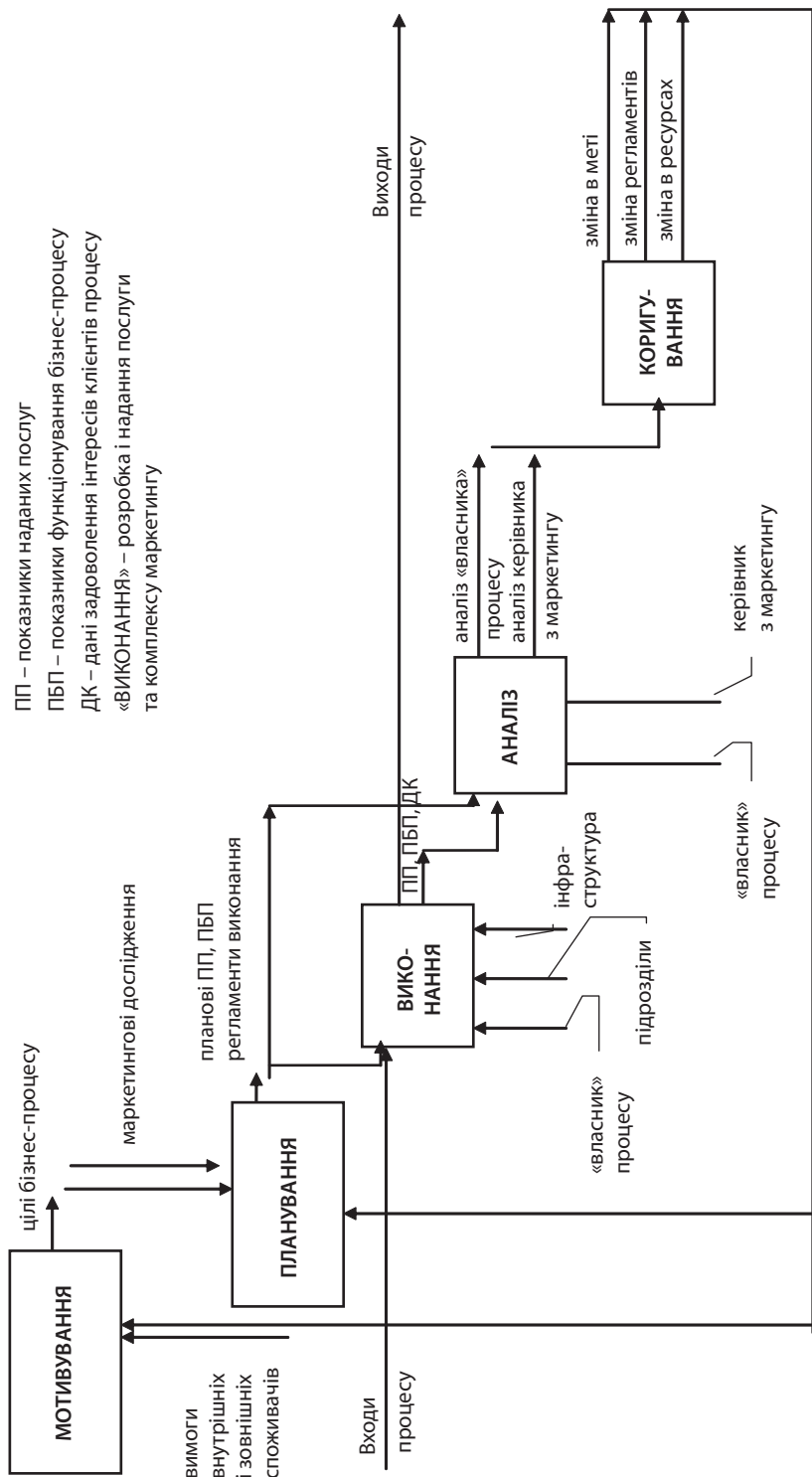

Рис. 3. Цикл бізнес-процесів управління маркетинговою діяльністю підприємства

6. Мескон М. Х. Основы менеджмента / М. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоури / Пер. с англ. – М.: Дело, 1997. – 704 с.

7. Пономаренко В. С. Механизм прийняття управлінських рішень на підприємстві: процесний підхід. / В. С. Пономаренко, С. В. Мінухін, О. М. Беседовський. – Харків: Вид. ХНЕУ, 2005. – 240 с.

8. Рейнжининг корпорации: Манифест революции в бизнесе. М. Хамер, Дж Чампи / Пер. с англ. Ю. Е. Корнилович. – М.: Манн, Иванов и Фебер, 2006. – 287 с.

9. Робсон М. Рейнжининг бизнес-процессов: Практическое руководство / М. Робсон, Ф. Уллах / Пер. с англ. под. ред. Н. Д. Эриашвили. – М.: ИНФРА-М, 2003. – 222 с.

REFERENCES

Kovalenko, S. M., and Lebedynets, V. O. *Kontseptualni osnovy system upravlinnia yakistiu. Osnovopolozhni pryntsyupy mizhnarodnoho standartu ISO 9000:2000* [Conceptual foundations of quality management systems. The fundamental principles of the International Standard ISO 9000:2000]. Kharkiv: NFAU; Zoloti storinky, 2003.

Kotler, F., Armstrong, G., and Senders, Dzh. *Osnovy marketinga* [Principles of Marketing]. M.; SPb.; K.: Viljams, 1999.

Kryvoruchko, O. M. *Menedzhment yakosti na pidpriemstvakh avtomobilnoho transportu: teoriia, metodolohiia i praktyka* [Quality Management Road Transport: Theory, Methodology and Practice]. Kharkiv: KhNADU, 2006.

Khamer, M., and Champi, Dzh. *Reinzhiniring korporatsii: Manifest revoliutsii v biznese* [Reengineering the Corporation: A Manifesto revolution in business]. Moscow: Mann, Ivanov i Feber, 2006.

Menar, K. *Ekonomika organizatsiy* [Business organizations]. Moscow: INFRA-M, 1996.

Meskon, M., Albert, M., and Khedouri, F. *Osnovy menedzhmenta* [Fundamentals of Management]. Moscow: Delo, 1997.

Maslovich, A., and Shebko, Yu. *Modelirovanie i analiz povedeniia biznes-protsessov* [Modeling and analysis of the behavior of business processes]. Moscow: INFRA-M, 2002.

Ponomarenko, V. S., V. Minukhin, S., and Besedovskiy, O. M. *Mekhanizm pryiniattia upravlinnskykh rishen na pidpriemstvi: protsesnyi pidkhid* [The mechanism of decision-making in the enterprise: a process approach]. Kharkiv: KhNEU, 2005.

Robson, M., and Ullakh, F. *Reinzheniring biznes-protsessov* [Business Process Reengineering]. Moscow: INFRA-M, 2003.

УДК 637.1

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ДИНАМІКИ ТА СТРУКТУРИ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ПІДПРИЄМСТВ МОЛОЧНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ

© 2014 АРИЧ М. І.

УДК 637.1

Арич М. І. Порівняльний аналіз динаміки та структури фінансово-економічних результатів підприємств молочної промисловості України

У роботі досліджено динаміку та структуру фінансово-економічних результатів підприємств молочної галузі протягом 2008 – 2012 рр., що дає можливість виявити основні тенденції зміни та характер розвитку даної промисловості. Динаміка фінансово-економічних результатів п'яти обраних для дослідження підприємств молочної промисловості України є позитивною у зростанні їх абсолютних значень, однак стосовно відносних показників рентабельності (збитковості) ситуація є протилежною. Аналіз загальних тенденцій економічного результату – доходу (виручки) від реалізації продукції показав протягом 2008 – 2012 рр. позитивну динаміку збільшення даного показника практично на всіх суб'єктах молочної галузі. Кінцевий фінансовий результат у формі чистого прибутку (збитку) змінювався не так позитивно, що і призвело до формування показників збитковості та низьких значень рентабельності. При цьому варто зазначити наявність досить-таки позитивної тенденції збільшення якісного та кількісного складу результатів виробничої діяльності окремих підприємств.

Ключові слова: фінансово-економічні результати, дохід, прибуток, збиток

Табл.: 5. **Бібл.:** 9.

Арич Михайло Іванович – аспірант, кафедра фінансів, Національний університет харчових технологій (вул. Володимирська, 68, Київ, 01601, Україна)
E-mail: arych19891@rambler.ru

УДК 637.1

UDC 637.1

Арич М. И. Сравнительный анализ динамики и структуры фінансово-экономических результатов предприятий молочної промисловості Украины

В работе исследованы динамика и структура фінансово-экономических результатов предприятий молочної отрасли в течение 2008 – 2012 гг., что дает возможность выявить основные тенденции изменения и характер развития данной промышленности. Динамика фінансово-экономических результатов пяти выбранных для исследования предприятий молочної промышленности Украины является положительной в росте их абсолютных значений, однако, что касается относительных показателей рентабельности (убыточности), то здесь ситуация противоположна. Анализ общих тенденций экономического результата – дохода (выручки) от реализации продукции показал в течение 2008 – 2012 гг. положительную динамику увеличения данного показателя практически на всех субъектах молочної отрасли. Конечный финансовый результат в форме чистой прибыли (убытка) менялся не так положительно, что и привело к формированию показателей убыточности и низких значений рентабельности. При этом стоит отметить наличие вполне положительной тенденции увеличения качественного и количественного составов результатов производственной деятельности отдельных предприятий.

Ключевые слова: фінансово-экономические результаты, доход, прибыль, убыток.

Табл.: 5. **Библ.:** 9.

Арич Михаил Иванович – аспирант, кафедра финансов, Национальный университет пищевых технологий (ул. Владимирская, 68, Киев, 01601, Украина)
E-mail: arych19891@rambler.ru

Arych M. I. Comparative Analysis of Dynamics and Structure of Financial and Economic Results of Enterprises of Dairy Industry of Ukraine

The article studies dynamics and structure of financial and economic results of dairy industry enterprises during 2008 – 2012, which gives a possibility to reveal main tendencies of changes and character of development of this industry. Dynamics of financial and economic results of five Ukrainian dairy enterprises selected for the study is positive in growth of their absolute values, however, if we speak about relative indicators of profitability (unprofitableness) the situation here is opposite. Analysis of general tendencies of the economic result – income (receipts) from sales of products showed positive dynamics of increase of this indicator practically in all subjects of the dairy industry during 2008 – 2012. The final financial result in the form of net profit (loss) changed not so positively, which resulted in formation of indicators of unprofitableness and low values of profitability. Moreover, we should note availability of a quite positive tendency of increase of qualitative and quantitative compositions of results of production activity of individual enterprises.

Key words: financial and economic results, income, profit, loss.

Tabl.: 5. **Bibl.:** 9.

Arych Mykhaylo I. – Postgraduate Student, Department of Finance, National University of Food Technology (vul. Volodymyrska, 68, Kyiv, 01601, Ukraine)
E-mail: arych19891@rambler.ru

6. Мескон М. Х. Основы менеджмента / М. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоури / Пер. с англ. – М.: Дело, 1997. – 704 с.

7. Пономаренко В. С. Механизм прийняття управлінських рішень на підприємстві: процесний підхід. / В. С. Пономаренко, С. В. Мінухін, О. М. Беседовський. – Харків: Вид. ХНЕУ, 2005. – 240 с.

8. Рейнжининг корпорации: Манифест революции в бизнесе. М. Хамер, Дж Чампи / Пер. с англ. Ю. Е. Корнилович. – М.: Манн, Иванов и Фебер, 2006. – 287 с.

9. Робсон М. Рейнжининг бизнес-процессов: Практическое руководство / М. Робсон, Ф. Уллах / Пер. с англ. под ред. Н. Д. Эриашвили. – М.: ИНФРА-М, 2003. – 222 с.

REFERENCES

Kovalenko, S. M., and Lebedynets, V. O. *Kontseptualni osnovy system upravlinnia yakistiu. Osnovopolozhni pryntsyupy mizhnarodnoho standartu ISO 9000:2000* [Conceptual foundations of quality management systems. The fundamental principles of the International Standard ISO 9000:2000]. Kharkiv: NFAU; Zoloti storinky, 2003.

Kotler, F., Armstrong, G., and Senders, Dzh. *Osnovy marketinga* [Principles of Marketing]. M.; SPb.; K.: Viljams, 1999.

Kryvoruchko, O. M. *Menedzhment yakosti na pidpryemstvakh avtomobilnoho transportu: teoriia, metodolohiia i praktyka* [Quality Management Road Transport: Theory, Methodology and Practice]. Kharkiv: KhNADU, 2006.

Khamer, M., and Champi, Dzh. *Reinzhiniring korporatsii: Manifest revoliutsii v biznese* [Reengineering the Corporation: A Manifesto revolution in business]. Moscow: Mann, Ivanov i Feber, 2006.

Menar, K. *Ekonomika organizatsiy* [Business organizations]. Moscow: INFRA-M, 1996.

Meskon, M., Albert, M., and Khedouri, F. *Osnovy menedzhmenta* [Fundamentals of Management]. Moscow: Delo, 1997.

Maslovich, A., and Shebko, Yu. *Modelirovaniie i analiz povedeniia biznes-protsessov* [Modeling and analysis of the behavior of business processes]. Moscow: INFRA-M, 2002.

Ponomarenko, V. S., V Minukhin, S., and Besedovskiy, O. M. *Mekhanizm pryiniattia upravlinnskykh rishen na pidpryemstvi: protsesnyi pidkhid* [The mechanism of decision-making in the enterprise: a process approach]. Kharkiv: KhNEU, 2005.

Robson, M., and Ullakh, F. *Reinzhening biznes-protsessov* [Business Process Reengineering]. Moscow: INFRA-M, 2003.

УДК 637.1

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ДИНАМІКИ ТА СТРУКТУРИ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ПІДПРИЄМСТВ МОЛОЧНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ

© 2014 АРИЧ М. І.

УДК 637.1

Арич М. І. Порівняльний аналіз динаміки та структури фінансово-економічних результатів підприємств молочної промисловості України

У роботі досліджено динаміку та структуру фінансово-економічних результатів підприємств молочної галузі протягом 2008 – 2012 рр., що дає можливість виявити основні тенденції зміни та характер розвитку даної промисловості. Динаміка фінансово-економічних результатів п'яти обраних для дослідження підприємств молочної промисловості України є позитивною у зростанні їх абсолютних значень, однак стосовно відносних показників рентабельності (збитковості) ситуація є протилежною. Аналіз загальних тенденцій економічного результату – доходу (виручки) від реалізації продукції показав протягом 2008 – 2012 рр. позитивну динаміку збільшення даного показника практично на всіх суб'єктах молочної галузі. Кінцевий фінансовий результат у формі чистого прибутку (збитку) змінювався не так позитивно, що і призвело до формування показників збитковості та низьких значень рентабельності. При цьому варто зазначити наявність досить-таки позитивної тенденції збільшення якісного та кількісного складу результатів виробничої діяльності окремих підприємств.

Ключові слова: фінансово-економічні результати, дохід, прибуток, збиток

Табл.: 5. **Бібл.:** 9.

Арич Михайло Іванович – аспірант, кафедра фінансів, Національний університет харчових технологій (вул. Володимирська, 68, Київ, 01601, Україна)
E-mail: arych19891@rambler.ru

УДК 637.1

UDC 637.1

Арич М. И. Сравнительный анализ динамики и структуры фінансово-экономических результатов предприятий молочної промисловості України

В работе исследованы динамика и структура фінансово-экономических результатов предприятий молочної отрасли в течение 2008 – 2012 гг., что дает возможность выявить основные тенденции изменения и характер развития данной промышленности. Динамика фінансово-экономических результатов пяти выбранных для исследования предприятий молочної промышленности Украины является положительной в росте их абсолютных значений, однако, что касается относительных показателей рентабельности (убыточности), то здесь ситуация противоположна. Анализ общих тенденций экономического результата – дохода (выручки) от реализации продукции показал в течение 2008 – 2012 гг. положительную динамику увеличения данного показателя практически на всех субъектах молочної отрасли. Конечный финансовый результат в форме чистой прибыли (убытка) менялся не так положительно, что и привело к формированию показателей убыточности и низких значений рентабельности. При этом стоит отметить наличие вполне положительной тенденции увеличения качественного и количественного составов результатов производственной деятельности отдельных предприятий.

Ключевые слова: фінансово-экономические результаты, доход, прибыль, убыток.

Табл.: 5. **Библ.:** 9.

Арич Михаил Иванович – аспирант, кафедра финансов, Национальный университет пищевых технологий (ул. Владимирская, 68, Киев, 01601, Украина)
E-mail: arych19891@rambler.ru

Arych M. I. Comparative Analysis of Dynamics and Structure of Financial and Economic Results of Enterprises of Dairy Industry of Ukraine

The article studies dynamics and structure of financial and economic results of dairy industry enterprises during 2008 – 2012, which gives a possibility to reveal main tendencies of changes and character of development of this industry. Dynamics of financial and economic results of five Ukrainian dairy enterprises selected for the study is positive in growth of their absolute values, however, if we speak about relative indicators of profitability (unprofitableness) the situation here is opposite. Analysis of general tendencies of the economic result – income (receipts) from sales of products showed positive dynamics of increase of this indicator practically in all subjects of the dairy industry during 2008 – 2012. The final financial result in the form of net profit (loss) changed not so positively, which resulted in formation of indicators of unprofitableness and low values of profitability. Moreover, we should note availability of a quite positive tendency of increase of qualitative and quantitative compositions of results of production activity of individual enterprises.

Key words: financial and economic results, income, profit, loss.

Tabl.: 5. **Bibl.:** 9.

Arych Mykhaylo I. – Postgraduate Student, Department of Finance, National University of Food Technology (vul. Volodymyrska, 68, Kyiv, 01601, Ukraine)
E-mail: arych19891@rambler.ru

Ефективне управління фінансово-економічними результатами будь-яких підприємств неможливе без попереднього аналізу стану та якості самих об'єктів управління, а також дослідження динаміки їх зміни та коливання в часі, виявляючи при цьому основні фактори впливу. Крім цього, поряд з вказаним аналізом необхідно шукати все можливі методи та інструменти підвищення ефективності і результативності управлінських дій та роботи підприємства в цілому. Сучасний етап розвитку молочної промисловості України характеризується неоднозначними темпами виробництва та постійним пошуком ефективних варіантів ведення господарства, на що вплинула і світова економічна криза, і ринкові умови, що вимагають від менеджерів топ-рівня прийняття найраціональніших управлінських рішень для створення конкурентних переваг, утримання чи збільшення частки ринку збуту виробленої продукції. Особливої уваги під час вивчення молочної галузі потрібно приділити дослідженню фінансово-економічних результатів її підприємств, що дозволить виявити тенденції даних показників, аналізуючи які, можна судити про стан системи управління підприємствами в цілому та результатами їх діяльності зокрема.

Молочна галузь є однією з основних структур харчової промисловості, тому аналізу її фінансово-економічного стану та показників діяльності приділена увага багатьох науковців, серед яких ґрунтовні дослідження складають праці таких вчених, як Кобрин Л. М., Яхно Т. П., Ніколаєва В. П., Васильчак С. В., Шелест О. А., Семененко О. Г., Кобута І. В., Клочко В. М., Якимчук Т. В. та багато інших. В основному вони аналізують ефективність функціонування молочної галузі та основних показників діяльності підприємств, таких як дохід, прибуток, кількість виготовлення продукції у натуральних та вартісних показниках, а також стан і перспективи розвитку ринку молочних продуктів.

Метою статті є дослідження загальних тенденцій динаміки та структури фінансово-економічних результатів діяльності підприємств молочної промисловості України.

Аналіз фінансово-економічних результатів підприємств молочної промисловості в Україні показав позитивну динаміку збільшення доходу (виручки) від реалізації продукції протягом 2008 – 2012 рр., а також формування чистого прибутку у кінці періоду. Тому перейдемо до вивчення фінансово-економічних результатів діяльності окремих п'яти підприємств молочної промисловості, що займаються схожими та навіть однаковими видами економічної діяльності. Вважаємо, що саме такий перелік підприємств з вказаним видом основної діяльності з високою об'єктивністю буде презентувати всіх суб'єктів господарювання, що займаються переробленням молока та виробництвом сиру (табл. 1).

Загалом динаміка доходу (виручки) за 2008 – 2012 рр. вибраних підприємств характеризується збільшенням вказаного показника в кінці періоду, порівнюючи з значенням на початку, для чотирьох суб'єктів господарювання з п'яти: доходу від реалізації продукції ПАТ «Вімм-Біаль-Данн Україна» зріс на 516965 тис. грн, або на 50,9%; ПАТ «Кременчуцький міськмолкозавод» – на 189939 тис. грн, або 60,9%; ПАТ «Херсонський маслозавод» – 28893 тис. грн, або 71,3%; ПАТ «Чернігівський молкозавод» – 53517 тис. грн, або 54,0%. Однак така тенденція притаманна не для всіх суб'єктів господарювання.

Наступним етапом формування кінцевих фінансових результатів є зменшення доходу (виручки) від реалізації продукції на суму собівартості реалізованої продукції та різних відрахувань з доходу, що передбачає собою показник валового прибутку (збитку) від реалізації продукції (табл. 2).

У цілому можна говорити про позитивну динаміку зростання показника валового прибутку протягом 2008 – 2012 рр. трьох досліджуваних суб'єктів господарювання з п'яти: ПАТ «Вімм-Біаль-Данн Україна» збільшив валовий прибуток з 169214 тис. грн у 2008 р. до 357047 тис. грн у 2012 р., тобто на 187833 тис. грн, або 111,0%; ПАТ «Кременчуцький міськмолкозавод» – на 59576 тис. грн, або 177,4%; ПАТ «Чернігівський молкозавод» – на 14643 тис. грн, або 60,2%. Інші підприємства, ПАТ «Криммолоко» та ПАТ «Херсонський маслозавод», характеризуються зменшенням валового прибутку від реалізації продукції на 10724 тис. грн, або 62,0%, і на 3025 тис. грн, або 47,6% відповідно.

Одним із основних проміжних етапів між доходом (виручкою) від реалізації продукції та чистим прибутком (збитком) є визначення фінансових результатів від звичайної діяльності до оподаткування, що становить різницю між сумою валового прибутку (збитку) і фінансових доходів, та різного роду витрат пов'язаних зі збутовою і адміністративною діяльністю (табл. 3).

Фінансові результати (прибуток, збиток) від звичайної діяльності до оподаткування вже набагато ближче за своїм абсолютним значенням до кінцевих фінансових результатів – чистого прибутку (збитку). Практично всі досліджувані підприємства характеризуються зміною початкового показника прибутку (збитку) у 2008 р. на протилежний у 2012 р., крім ПАТ «Херсонський маслозавод», прибуток якого зменшився за 2008 – 2012 рр. на 1779 тис. грн, або 85,2%. Фінансовий результат до оподаткування ПАТ «Вімм-Біаль-Данн Україна» у формі збитку зменшився на 134,4, що привело до прибутку у 2012 р. у сумі 16676 тис. грн. Аналогічний результат у ПАТ «Чернігівський молкозавод», збиток якого також зменшився, але вже на 9642 тис. грн, тобто 1759,5%.

Таблиця 1

Доход (виручка) від реалізації продукції*

№ п/п	Назва підприємства	2008 р., тис. грн	2009 р., тис. грн	2010 р., тис. грн	2011 р., тис. грн	2012 р., тис. грн
1	ПАТ «Вімм-Біаль-Данн Україна»	1015762	794837	1171673	1293448	1532727
2	ПАТ «Криммолоко»	171755	137634	118309	83329	64880
3	ПАТ «Кременчуцький міськмолкозавод»	312027	262112	339174	409506	501966
4	ПАТ «Херсонський маслозавод»	40506	44472	76054	57166	69399
5	ПАТ «Чернігівський молкозавод»	99170	108156	132398	139140	152687

* Складено автором на основі даних Агентства з розвитку інфраструктури фондового ринку України.

Таблиця 2

Валовий прибуток (збиток) окремих підприємств молочної промисловості України*

№ п/п	Назва підприємства	2008 р., тис. грн	2009 р., тис. грн	2010 р., тис. грн	2011 р., тис. грн	2012 р., тис. грн
1	ПАТ «Вімм-Біллер-Данн Україна»	169214	139828	192734	230764	357047
2	ПАТ «Криммолоко»	17310	13956	14573	3868	6586
3	ПАТ «Кременчуцький міськмолкозавод»	33578	12502	32111	62348	93154
4	ПАТ «Херсонський маслозавод»	6358	5311	8703	1785	3333
5	ПАТ «Чернігівський молкозавод»	24309	30161	39641	26032	38952

* Складено автором на основі даних Агентства з розвитку інфраструктури фондового ринку України.

Таблиця 3

Фінансові результати від звичайної діяльності до оподаткування окремих підприємств молочної промисловості України*

№ п/п	Назва підприємства	2008 рік, тис. грн	2009 рік, тис. грн	2010 рік, тис. грн	2011 рік, тис. грн	2012 рік, тис. грн
1	ПАТ «Вімм-Біллер-Данн Україна»	-48432	-19290	-23008	-9200	16676
2	ПАТ «Криммолоко»	721	-1365	37	-10749	-15259
3	ПАТ «Кременчуцький міськмолкозавод»	-12149	18480	10234	38663	66842
4	ПАТ «Херсонський маслозавод»	2088	1035	3647	512	309
5	ПАТ «Чернігівський молкозавод»	-548	10546	-42545	14894	9094

* Складено автором на основі даних Агентства з розвитку інфраструктури фондового ринку України.

Кінцевий фінансовий результат підприємств молочної промисловості в цілому по Україні характеризується поступовим зменшенням збитку до формування чистого прибутку у 2012 р. Однак, аналізуючи дані по п'яти вибраних суб'єктах молочної промисловості, видно, що для кожного з них притаманна своя тенденція зміни фінансового результату, який нерідко змінюється від чистого прибутку до збитку і навпаки протягом всього періоду 2008 – 2012 рр. (табл. 4).

Дані табл. 4 підтверджують, що для динаміки чистого прибутку (збитку) кожного із підприємств притаманний свій відмінний від інших характер зміни. Так, значення кінцевого фінансового результату ПАТ «Чернігівський молкозавод» практично кожного року змінювався з прибутку на збиток чи навпаки: із збитку в сумі 1540 тис. грн. у 2008 році до прибутку 10173 тис. грн. у наступному році, а вже 2010-2011 років результат аналогічний – збиток 43210 тис. грн. та прибуток 13327 тис. грн. відповідно. При цьому кінцевий фінансовий результат ПАТ «Вімм-Біллер-Данн Україна» змінюється аналогічно до динаміки показника в цілому по молочній галузі: зменшення суми збитку та формування у 2012 році чистого прибутку.

В узагальненому вигляді динаміка фінансово-економічних результатів – дохід (виручка) від реалізації продукції як економічний, та чистий прибуток (збиток) – як фінансовий, можна зобразити за допомогою показників рентабельності (збитковості) (табл. 5).

З табл. 5 видно, що більшість підприємств за основними показниками протягом досліджуваного періоду працювали збитково, однак кількість та якість збитковості, звичайно, на кожному з них є різною. Так, ПАТ «Херсонський маслозавод» за 2008 – 2012 рр. працював повністю рентабельно, але рівень даного показника з кожним роком падав і в кінці періоду коливався в межах 1-2%. Наступним підприємством з найбільшою кількістю показників рентабельності є ПАТ «Кременчуцький міськмолкозавод», де збитковість була зафіксована тільки за результатами 2008 р., а вже протягом наступних років рентабельність зростала досить-таки високими темпами. Однакова кількість показників рентабельності (збитковості) характерна для ПАТ «Вімм-Біллер-Данн Україна» та ПАТ «Криммолоко», однак якщо перше підприємство почало рентабельно працювати аж в кінці періоду, то друге з них показало позитивні результати тільки протягом 2008 р., а протягом наступного періоду збитковість зростала досить інтенсивно.

Таблиця 4

Чистий прибуток (збиток) окремих підприємств молочної промисловості України*

№ п/п	Назва підприємства	2008 р., тис. грн	2009 р., тис. грн	2010 р., тис. грн	2011 р., тис. грн	2012 р., тис. грн
1	ПАТ «Вімм-Біллер-Данн Україна»	-60295	-19292	-32452	-20176	1932
2	ПАТ «Криммолоко»	393	-1323	-103	-10749	-15259
3	ПАТ «Кременчуцький міськмолкозавод»	-10048	13338	6739	27603	51954
4	ПАТ «Херсонський маслозавод»	2050	833	2742	147	183
5	ПАТ «Чернігівський молкозавод»	-1540	10173	-43210	13327	8059

* Складено автором на основі даних Агентства з розвитку інфраструктури фондового ринку України.

Рентабельність (збитковість) окремих підприємств молочної промисловості України*

Рентабельність (збитковість) за показником	Рівень рентабельності (збитковості), %				
	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.
ПАТ «Вім-Біль-Данн Україна»					
Власного капіталу	-75,1	-47,7	-223,5	170,9	-24,0
Активів	-14,6	-5,6	-8,8	-4,3	0,4
Необоротних активів	-32,3	-10,2	-16,7	-8,0	0,6
Оборотних активів	-26,6	-12,5	-18,8	-9,2	1,2
Позикового капіталу	-18,1	-6,4	-9,2	-4,2	0,4
ПАТ «Криммолоко»					
Власного капіталу	1,1	-3,7	-0,3	-40,8	-141,5
Активів	0,5	-1,7	-0,1	-14,3	-25,3
Необоротних активів	0,6	-2,0	-0,1	-15,9	-27,7
Оборотних активів	3,1	-11,5	-1,1	-140,5	-289,3
Позикового капіталу	1,0	-3,1	-0,2	-21,9	-30,8
ПАТ «Кременчуцький міськмолкозавод»					
Власного капіталу	-27,9	35,5	14,5	44,0	50,6
Активів	-5,9	7,2	4,9	18,2	26,7
Необоротних активів	-9,9	10,1	7,1	27,3	41,5
Оборотних активів	-14,2	25,0	15,2	55,0	74,6
Позикового капіталу	-7,4	9,1	7,3	31,1	56,4
ПАТ «Херсонський маслозавод»					
Власного капіталу	42,1	13,2	34,0	1,6	1,9
Активів	8,6	4,1	13,6	0,8	1,1
Необоротних активів	44,4	16,2	47,9	2,2	2,4
Оборотних активів	10,8	5,5	19,1	1,2	2,1
Позикового капіталу	10,9	5,9	22,7	1,5	2,7
ПАТ «Чернігівський молокозавод»					
Власного капіталу	-14,2	67,1	-302,0	88,7	34,5
Активів	-3,0	15,5	-25,7	5,8	3,1
Необоротних активів	-15,2	108,9	-101,0	12,6	6,0
Оборотних активів	-3,7	18,0	-34,5	10,7	6,3
Позикового капіталу	-3,7	20,1	-28,1	6,2	3,4

* Складено автором на основі даних Агентства з розвитку інфраструктури фондового ринку України.

Таким чином, динаміка та структура фінансово-економічних результатів даних підприємств у більшості випадків далека від ідеалу, однак наявна позитивна тенденція до покращення показників. При цьому основними шляхами покращення цільової структури використання фінансово-економічних результатів підприємства є:

1) визначення пріоритетного напрямку використання прибутку – капіталізації коштів, що спричинить до подальшого розвитку підприємства та покращення фінансових результатів від діяльності підприємства [7];

2) оптимізація розміру коштів, спрямованих на фонд споживання, зокрема грошових коштів, спрямованих на матеріальне заохочення працівників, що сприятиме підвищенню продуктивності праці і, як наслідок, – розміру прибутку в майбутні періоди, а також соціального розвитку підприємства;

3) розрахунок оптимального розміру резервного фонду та скерування коштів на забезпечення його збільшення [1];

4) оптимізація коштів в інші цільові фонди та на інші цілі;

5) забезпечення умов діяльності підприємства за яких прибуток, який підлягає розподілу підприємства, не буде використовуватися для сплати підприємством штрафних санкцій;

6) складання детального плану використання та розподілу прибутку підприємства з визначеними датами та конкретним кошторисом;

7) проведення чіткого контролю за виконанням поставлених завдань у плані використання та розподілу прибутку;

8) проведення економічної роботи щодо аналізу динаміки та чинників отриманих прибутків у базовому періоді.

ді, виявлення резервів, що сприятимуть максимізації прибутку, а також планування формування, розподілу та використання прибутку на наступні періоди [3; 4; 9].

Крім цього, ключовими особливостями оптимізації процесу управління фінансово-економічними результатами підприємств молочної промисловості, що і визначають їх майбутній склад та структуру, повинні бути:

- ✦ удосконалення планування розподілу фінансових ресурсів підприємств;
- ✦ підвищення вимог до організації управління матеріальними ресурсами підприємств;
- ✦ посилення ролі функції регулювання у формуванні кредитної політики підприємств;
- ✦ проведення ефективного контролю результатів підприємств [2; 6];
- ✦ забезпечення оптимізації управління кінцевими фінансовими результатами відповідно до загальнодержавної стратегії економічного та соціального розвитку;
- ✦ створення специфічних центрів відповідальності за реалізацію оперативних та поточних планів суб'єкта господарювання;
- ✦ підвищення взаємодії керівної та виконавської функції органів управління результатами [5; 8].

ВИСНОВКИ

Динаміка фінансово-економічних результатів п'яти вибраних для дослідження підприємств молочної промисловості України в цілому є позитивною у зростанні їх абсолютних значень, однак, що стосується відносних показників рентабельності (збитковості), то тут ситуація дещо протилежна. Аналіз загальних тенденцій економічного результату – доходу (виручки) від реалізації продукції показав протягом 2008 – 2012 рр. позитивну динаміку збільшення даного показника на всіх суб'єктах молочної галузі крім ПАТ «Криммолоко», де дохід скоротився з 171755 тис. грн у 2008 р. до позначки 64880 тис. грн у 2012 р., тобто зменшився на 106875 тис. грн, або 62,2%. Кінцевий фінансовий результат у формі чистого прибутку (збитку) змінювався не так позитивно, що і призвело до формування показників збитковості та низьких значень рентабельності. Так, чистий збиток у своїй діяльності отримували практично всі підприємства крім ПАТ «Херсонський маслозавод», але абсолютна сума його прибутку постійно зменшувалася з 2050 тис. грн у 2008 р. до 183 тис. грн у 2012 р., тобто на 1867 тис. грн, або 91,1%. Отже, у цілому динаміка показників фінансово-економічних результатів є позитивною, однак підприємства не завжди отримували прибуток, а якщо й отримували, то його величина нерідко була на низькому рівні. При цьому варто відмітити наявність досить-таки позитивної тенденції збільшення якісного та кількісного складу результатів виробничої діяльності окремих підприємств на кожному з етапів формування і розподілу фінансово-економічних результатів. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Васильчак С. В. Особливості функціонування ринку молока і молочної продукції / С. В. Васильчак [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archive.nbu.gov.ua/portal/chem_biol/nvnl/15_4/357_Wasyliczak_15_4.pdf
2. Зацна Л. Поведінка суб'єктів бізнесу молочної промисловості з огляду на вступ України до СОТ / Л. Зацна [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://library.tneu.edu.ua/files/EVD/zhurnal/Nauka%20moloda/Nauka%20moloda_10.pdf

3. Зацна Л. Тенденції споживання якісних молочних продуктів на українському та зарубіжному ринках / Л. Зацна [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archive.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/je/ua/2011_1/je-1-ua/06Z_ua.pdf

4. Кобрин Л. М. Ефективність функціонування молочеробних підприємств на ринку молочної продукції / Л. М. Кобрин [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archive.nbu.gov.ua/PORTAL/Chem_biol/Vsna/ekon/2011_6_1/14.pdf

5. Кобута І. В. Державна політика регулювання молочного сектору для забезпечення продовольчої безпеки країни в зв'язку із вступом до СОТ та євроінтеграційними процесами / І. В. Кобута [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archive.nbu.gov.ua/portal/chem_biol/nvnu/2009_141/09kiv.pdf

6. Ніколаєва В. П. Розвиток харчової промисловості та формування доходів з операційної діяльності підприємств галузі / В. П. Ніколаєва [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archive.nbu.gov.ua/portal/chem_biol/Agroin/2010_1-3/NIKOLAEVA.pdf

7. Семененко О. Г. Прогнозування розвитку молока продуктового комплексу АПК / О. Г. Семененко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archive.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/evu/2010_15_1/Semene.pdf

8. Шелест О. Л. Розвиток молочної промисловості України / О. Л. Шелест [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archive.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/knp/2011_205/knp205_251-254.pdf

9. Яхно Т. П. Стан та особливості розвитку ринку молокопереробної промисловості України / Т. П. Яхно [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archive.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/ape/2011_2/APE-2011-02/48-53.pdf

REFERENCES

Kobryn, L. M. "Efektyvnist funktsionuvannia molokopererobnykh pidpriemstv na rynku molochnoi produktsii" [Effectiveness of milk processing plants in the dairy market]. http://archive.nbu.gov.ua/PORTAL/Chem_biol/Vsna/ekon/2011_6_1/14.pdf

Kobuta, I. V. "Derzhavna polityka rehuliuвання molochnoho sektoru dlia zabezpechennia prodovolchoi bezpeky krainy v zv'язku iz vstupom do SOT ta ievointehratsiinymy protsesamy" [Public policy regulating the dairy sector for food security in connection with the accession to the WTO and the European integration processes]. http://archive.nbu.gov.ua/portal/chem_biol/nvnu/2009_141/09kiv.pdf

Nikolaieva, V. P. "Rozvytok kharchovoi promyslovosti ta formuvannia dokhodiv z operatsiinoi diialnosti pidpriemstv haluzi" [The development of the food industry and of income from operations of the industry]. http://archive.nbu.gov.ua/portal/chem_biol/Agroin/2010_1-3/NIKOLAEVA.pdf

Semenenko, O. H. "Prohnozuvannia rozvytku molokoproduktovoho kompleksu APK" [Prediction of APC complex of milk]. http://archive.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/evu/2010_15_1/Semene.pdf

Shelest, O. L. "Rozvytok molochnoi promyslovosti Ukrainy" [The development of the dairy industry in Ukraine]. http://archive.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/knp/2011_205/knp205_251-254.pdf

Vasylichak, S. V. "Osoblyvosti funktsionuvannia rynku moloka i molochnoi produktsii" [Features functioning of the market in milk and milk products]. http://archive.nbu.gov.ua/portal/chem_biol/nvnl/15_4/357_Wasyliczak_15_4.pdf

Yakhno, T. P. "Stan ta osoblyvosti rozvytku rynku molokopererobnoi promyslovosti Ukrainy" [Status and characteristics of market dairy industry of Ukraine]. http://archive.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/ape/2011_2/APE-2011-02/48-53.pdf

Zatsna, L. "Povedinka sub'iektiv biznesu molochnoi promyslovosti z ohliadu na vstup Ukrainy do SOT" [The behavior of business entities dairy industry in view of Ukraine's accession to the WTO]. http://library.tneu.edu.ua/files/EVD/zhurnal/Nauka%20moloda/Nauka%20moloda_10.pdf

Zatsna, L. "Tendentsii spozhyvannia iakisnykh molochnykh produktiv na ukrainskomu ta zarubizhnomu rynkakh" [Trends in the consumption of high-quality dairy products for Ukrainian and foreign markets]. http://archive.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/je/ua/2011_1/je-1-ua/06Z_ua.pdf

ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УПРАВЛІННІ ВИРОБНИЦТВОМ ПРОДУКЦІЇ БУРЯКІВНИЦТВА

© 2014 КОРОЛЬ В. В.

УДК 657.24:631.15:633.63

Король В. В. Формування інформаційного забезпечення в управлінні виробництвом продукції буряківництва

У статті розглядаються основні методичні підходи до формування інформаційного забезпечення в управлінні виробництвом цукрових буряків. Проведено аналіз, систематизацію та узагальнення теоретичних напрацювань науковців щодо визначення поняття «інформаційне забезпечення», що дозволило сформулювати його авторське бачення. Розглянуто визначення поняття витрат як однієї з центральних категорій в управлінні виробництвом і види собівартості як об'єкти управління. Доведено, що бухгалтерський облік перебуває в тісному взаємозв'язку з управлінською системою, що відповідно визначає особливу роль витрат в управлінні підприємством. Визначено актуальні напрямки формування інформаційного забезпечення в управлінні виробництвом цукрових буряків. На основі дослідження практики бурякозасіяючих підприємств сформовано основні носії інформації в межах етапів облікового процесу з метою здійснення ефективного управління виробництвом цукрових буряків. Перспективою подальших досліджень визначено вдосконалення інформаційного забезпечення в буряківництві через розробку облікової політики, вдосконалення системи первинних документів шляхом формування показників якості продукції, автоматизацію формування їх показників з метою оперативного контролю, розробку бюджетів для планування показників виробництва з метою управління та контролю.

Ключові слова: інформаційне забезпечення, витрати, собівартість, виробництво, цукровий буряк, управління.

Табл.: 3. **Бібл.:** 13.

Король Вікторія Володимирівна – асистент, кафедра обліку, аналізу та аудиту, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03068, Україна)
E-mail: vika3108@mail.ru

УДК 657.24:631.15:633.63

Король В. В. Формирование информационного обеспечения в управлении производством продукции свекловодства

В статье рассматриваются основные методические подходы к формированию информационного обеспечения в управлении производством сахарной свеклы. Проведены анализ, систематизация и обобщение теоретических наработок ученых относительно определения понятия «информационное обеспечение», что позволило сформулировать авторское его видение. Рассмотрены определения понятия расходов как одной из центральных категорий в управлении производством и виды себестоимости как объекты управления. Доказано, что бухгалтерский учет находится в тесной взаимосвязи с управленческой системой, что, соответственно, определяет особую роль затрат в управлении предприятием. Определены актуальные направления формирования информационного обеспечения в управлении производством сахарной свеклы. На основе исследования практики свеклосеющих предприятий сформированы основные носители информации в пределах этапов учетного процесса с целью осуществления эффективного управления производством сахарной свеклы. Перспективой дальнейших исследований определено совершенствование информационного обеспечения в свекловодстве через: разработку учетной политики; систему первичных документов путем формирования показателей качества продукции; автоматизацию формирования их показателей с целью оперативного контроля; разработку бюджетов для планирования показателей производства с целью управления и контроля.

Ключевые слова: информационное обеспечение, расходы, себестоимость, производство, сахарная свекла, управление.

Табл.: 3. **Библ.:** 13.

Король Виктория Владимировна – асистент, кафедра учета, анализа и аудита, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана (пр. Победы, 54/1, Киев, 03068, Украина)
E-mail: vika3108@mail.ru

UDC 657.24:631.15:633.63

Korol V. V. Formation of Information Support in Management of Production of Beet Growing Products

The article considers main methodical approaches to formation of information support in management of production of sugar beet. It conducts analysis, systematisation and generalisation of theoretical developments of scientists with respect to definition of the "information support" notion, which allows formulation of the author's vision. The article considers definitions of the expenditures notion as one of the central categories in management of production and types of cost value as objects of management. The article proves that business accounting is in close connection with the managerial system, which, consequently, determines a specific role of expenditures in enterprise management. It identifies topical directions of formation of information support in management of production of sugar beet. On the basis of the study of practice of sugar growing enterprises the article forms main data carriers within stages of the accounting process with the aim to carry out efficient management of sugar beet production. The prospect of further studies is improvement of information support in the beet growing industry through: development of accounting policy; system of primary documents by means of formation of product quality indicators; automation of formation of their indicators with the purpose of operative control; development of budgets for planning production indicators with the purpose of management and control.

Key words: information support, expenditures, cost value, production, sugar beet, management.

Tabl.: 3. **Bibl.:** 13.

Korol Viktoriya V. – Assistant, Department of Accounting, Analysis and Audit, Kyiv National Economic University named after V. Getman (pr. Peremogy, 54/1, Kyiv, 03068, Ukraine)
E-mail: vika3108@mail.ru

Функціонування підприємств у сучасній системі господарювання вимагає як чіткої та злагодженої взаємодії як його внутрішніх складових, так і забезпечення тихих зв'язків і взаємовідносин із зовнішнім середовищем. Глобалізаційні процеси в економіці розширюють сферу облікової діяльності, що вимагає поєднання традиційного бухгалтерського обліку з елементами пла-

нування, прогнозування, аналізу та контролю. Тому завданням бухгалтерського обліку є не просто фіксація усіх фактів господарської діяльності, а створення таких інформаційних облікових потоків, які б забезпечували оперативною та комплексною інформацією як внутрішніх, так і зовнішніх користувачів. Інформація для здійснення функцій планування, обліку, контролю, аналізу та прийняття управ-

лінських рішень формується в системі бухгалтерського обліку, а це відповідно вимагає формування таких даних, які б забезпечували інформацією всі функції та охоплювали події минулого, сучасного та майбутнього. Важливим у цьому аспекті є врахування саме вимог до інформаційного забезпечення для управлінських структур з метою забезпечення ефективного управління як підприємством загалом, так і окремими його елементами.

Суб'єкт господарювання як система поєднує в собі систему певних бізнес-процесів і менеджменту. Відповідно підсистема менеджменту включає управління як процес прийняття управлінських рішень та систему обслуговування управлінським процесом, складовою якої є інформаційне забезпечення управління.

Важливим об'єктом обліку є витрати, які формують собівартість продукції. Показник собівартості має прямий вплив на оцінку ефективності виробництва сільськогосподарської продукції, адже його зниження свідчить про застосування нових інтенсивних технологій, впровадження у практичну наукових досягнень і розробок, чітку і злагоджену роботу як виконавців, так і управлінського персоналу. Тому для стабільного функціонування підприємства важливим є процес управління витратами, а отже, їх інформаційного забезпечення як складової даного процесу.

Проблеми інформаційного забезпечення управління господарською діяльністю підприємств досліджували у своїх працях такі вчені, як Бланк І. А., Бутинець Ф. Ф., Дем'яненко М. Я., Жук В. М., Петренко С. М., Садовська І. Б., Шатковська Л. С. та ін. Вони розглядали стан і можливості облікових даних для вирішення проблем інформаційного забезпечення загалом. Однак, незважаючи на значний обсяг публікацій і досліджень, надалі залишається актуальним питання застосування обліково-аналітичної інформації як основи інформаційного забезпечення управління виробничими процесами в рослинництві. Як показала практика, на більшості підприємств, що займаються біологічними перетвореннями в буряківництві, управлінський персонал неефективно використовує облікову інформацію, тобто головним чином вона є основою для складання податкової та статистичної звітності, а функції планування, контролю і управління є нереалізованими. Тому постає питання систематизації та узагальнення інформаційної бази з питань обліку витрат на біологічні перетворення продукції буряківництва з метою її використання для здійснення процесу управління витратами в буряківництві та прийняття раціональних та оптимальних управлінських рішень.

Метою статті є дослідження теоретичних основ формування інформаційного забезпечення та розробка перспективних напрямків розвитку інформаційного забезпечення в управлінні виробництвом цукрових буряків і їх впливу на прийняття управлінських рішень.

Інформація в теорії управління визначається як сукупність відомостей про зміни, що відбуваються у системі та її навколишньому середовищі. Інформація використовується як ресурс для виконання службових функцій, оскільки засіб службових комунікацій і є одночасно предметом, засобом і продуктом управлінської праці [8, с. 296].

До інформації, що є основою для інформаційного забезпечення, ставиться ряд вимог: ефективність, об'єктивність, єдність, аналітичність, оперативність.

Одночасно в управлінні ми розглядаємо поняття «інформаційне забезпечення», яке відповідно Баканов М. І. та

А. Д. Шеремет розглядали як одну з функцій економічного управління поряд з аналізом формування та використання фінансових результатів, оцінюванням ефективності господарської діяльності, пошук резервів її підвищення; плануванням – прогнозуванням, перспективним і поточним плануванням; організацією управління ефективного функціонування тих чи інших елементів господарського механізму з метою оптимізації матеріальних, трудових і грошових ресурсів підприємства; контролем за виконанням бізнес-планів і управлінських рішень [1, с. 38].

Бланк І. А. розглядає інформаційне забезпечення як процес безперервного, цілеспрямованого угруповання відповідних інформаційних показників, необхідних для здійснення аналізу, планування та підготовки ефективних управлінських рішень [2].

Сорока П. М. і Сорока Б. П. під інформаційним забезпеченням розуміють сукупність форм документів різного призначення, нормативної бази та реалізованих рішень щодо обсягів, розміщення і форм існування інформації, яка використовується в інформаційній системі під час її функціонування на об'єкті управління [12].

Ми підтримуємо думку С. М. Петренка, яка визначає інформаційне забезпечення як сукупність реалізованих рішень відносно обсягів інформації, її якісного і кількісного складу, розміщення і форм організації. Відповідно метою інформаційного забезпечення управління є своєчасне надання необхідної і достатньої інформації для прийняття управлінських рішень, що забезпечують ефективну діяльність як підприємства у цілому, так і його структурних підрозділів [10].

Управління інформаційним забезпеченням означає оцінку потреб в обліковій інформації на кожному рівні і в рамках кожної функції управління: це вивчення документообігу підприємства, його раціоналізація, стандартизація форм документів, типізація інформації і даних, створення системи управління даними тощо [5, с.75]

Державною цільовою програмою розвитку українського села на період до 2015 р. також зазначено потребу виділення окремим підпунктом розділу «Інформаційне забезпечення управління аграрним комплексом» [6, с. 28].

Бухгалтерський облік в сучасних умовах стає визначальним інструментом формування інформаційного забезпечення, а його інформація – основним джерелом. З метою запровадження уніфікованої, адаптованої до сучасних інформаційних потреб системи бухгалтерського обліку, Федерацією аудиторів, бухгалтерів і фінансистів АПК України спільно з Міністерством аграрної політики та провідною науковою елітою розроблено Концепцію розвитку бухгалтерського обліку в аграрному секторі економіки України. Концепція встановлює загальні принципи розвитку та функціонування системи бухгалтерського обліку в аграрному секторі економіки України з урахуванням його стратегічного значення для забезпечення продовольчої безпеки та соціальної стабільності в Україні і світі [7].

Для здійснення управління виробництвом цукрових буряків інформаційне забезпечення ми будемо розглядати на зовнішньому та внутрішньому рівнях. При цьому зовнішній рівень визначатиметься сукупністю згенерованих потоків інформації за межами діяльності суб'єкта господарювання та на які відповідно прямого впливу він здійснити не може, внутрішній рівень – це обробка та використання інформаційних потоків у межах суб'єкта господарювання.

Мета інформаційного забезпечення в управлінні виробництвом полягає у формуванні вихідних даних про витрати, щоб на базі зібраних даних одержати агреговану інформацію, що стане основою для прийняття управлінських рішень. Досягнення такої мети потребує вирішення ряду завдань, що стосуються насамперед збору інформації з первинних документів, процедур збереження та її передачі між працівниками й підрозділами, зведення її для потреб управління.

Витрати є однією з центральних категорій в управлінні виробництвом. В економічному тлумаченні витрат є поняття, що характеризує використання різних речовин і сил природи у процесі господарювання [3, с. 25]. Зовнішньою і вартісною формою витрат простого відтворення чинників виробництва є собівартість. «Основний зміст собівартості створюють частини вартості, які відповідають перенесеній на даний продукт вартості спожитих засобів виробництва, що втілюють у собі минулу працю (с), і вартості продукту, створеного необхідною працею (v). Її найбільш загальна формула: $c + v$ » [9, с. 305]. В умовах суцільної інформатизації суспільства та процесу виробництва зокрема, доцільно було б виділити складову, що пов'язана з ефектом від інформації, що використовується у процесі формування собівартості.

Західними науковцями поняття собівартості розглядається як витрати, які пов'язані з покупкою та виготовленням продукту, тобто прямі матеріальні та трудові витрати, а також виробничі накладні витрати [4, с. 65].

Сучасна практика господарювання та нормативно-правова база дозволяють виділити такі види собівартості як об'єкти управління:

- ✦ технологічна собівартість (включає витрати на заробітну плату та відрахування на соціальні заходи, насіння, паливо і мастильні матеріали, засоби захисту рослин, добрива, роботи і послуги, ремонт і амортизацію необоротних активів, інші прямі витрати);

- ✦ виробнича собівартість (технологічна собівартість + загальновиробничі витрати) (рис. 1);
- ✦ повна собівартість (виробнича собівартість + адміністративні витрати + витрати на збут + інші витрати).

У процесі управління виробництвом цукрових буряків необхідна інформація про відхилення фактичних даних від бюджетних щодо витрат виробництва за статтями, про суму витрат постійних і змінних. Також за необхідністю про суму витрат залежно від інших класифікаційних ознак.

Недосконалість системи інформаційного забезпечення управління витратами на етапі виробництва цукрових буряків є причиною зниження ефективності використання ресурсів та показників ефективності діяльності.

Забезпечення об'єктивною, оперативною та аналітичною інформацією про витрати є передумовою ефективного здійснення управління виробництвом. Інформаційне забезпечення діяльності впливає на підсумкову звітність та на процедури прийняття управлінських рішень, що вимагає імплементації інтегрованих підходів у процесі виробництва, аналізу та управління.

Інформація про витрати виробництва формується в інформаційній системі управлінського обліку. Така інформаційна система використовує вхідну інформацію та відповідні процеси, що на виході має сформувати результат, який відповідатиме точно визначеним цілям. Саме тому важливим є формування таких облікових документів, які б забезпечували повне та достовірне відображення інформації, оперативне її формування. При формуванні у кінці звітного періоду звітів про виконання бюджетів можна буде визначити результат, ефективність управління витратами і доходами.

Система обліку розвивається у тісному взаємозв'язку з менеджментом, де облік став частиною широкої інтегрованої управлінської системи. Відповідно ієрархічність бухгалтерського обліку та його взаємозв'язок з управлінською

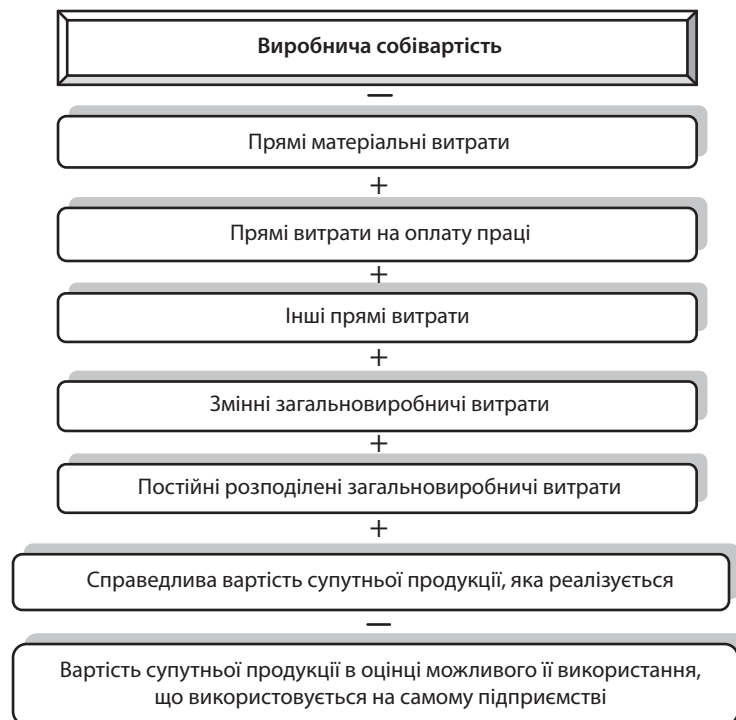

Рис. 1. Формування виробничої собівартості згідно з П(С)БО 16 «Витрати»

Джерело: узагальнено автором на основі [11].

системою дає можливість визнати значну роль витрат не лише в бухгалтерському обліку, але й у системі управління загалом (рис. 2).

Сучасна система обліку та інформація, що генерується за його допомогою, не завжди відповідає вимогам і завданням антикризового управління. Таким чином, проблеми, що виникають у процесі управління окремими бізнес-процесами, обумовлені недостатнім використанням інформаційної, контрольної та прогностичної функції обліку.

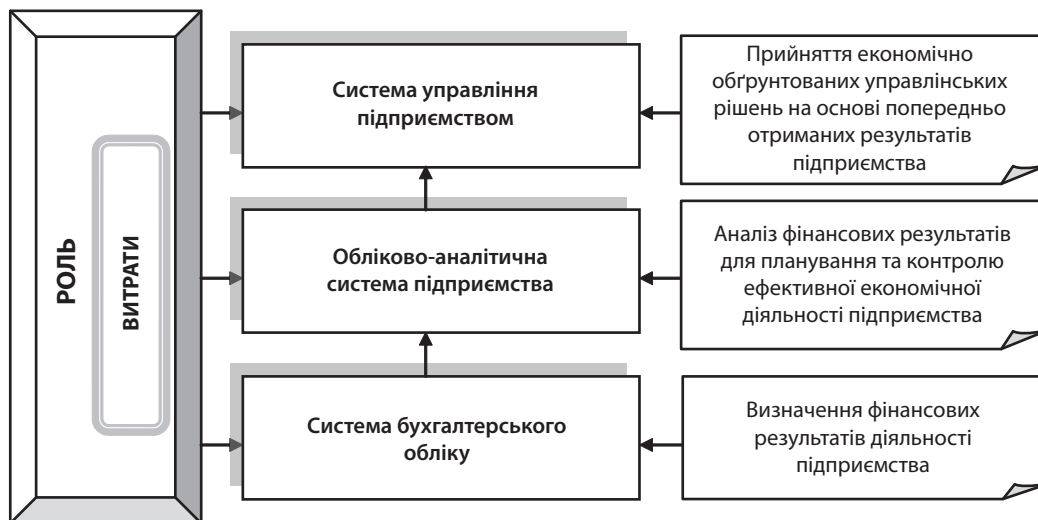

Рис. 2. Роль витрат в управлінні підприємством

Джерело: авторська розробка.

Відповідно це вимагає формування належного інформаційного забезпечення в управлінні діяльністю підприємства та управлінні виробництвом цукрових буряків зокрема, що особливої актуальності набуває в умовах ризиковості та невизначеності ведення агробізнесу сьогодні.

Формування інформаційного забезпечення для комплексного вирішення завдань управління виробництвом продукції досягається на основі наявності висококваліфікованого персоналу, обладнання, процедур обробки і розподілу отриманої інформації. Від якісних характеристик кожного з елементів залежить ефективність роботи інформаційної системи загалом.

Для стабільного розвитку підприємства та ефективного процесу прийняття управлінських рішень необхідно комплексно підходити до організації облікового процесу. У формуванні інформаційного забезпечення підприємства значна роль належить працівникам облікового апарату. Відповідно завдання працівників бухгалтерської служби лежать у площині дослідження взаємозв'язку ресурсів виробництва виробничого процесу та результатів. Вони збирають та опрацьовують первинну інформацію, що надходить із зовнішнього середовища та з окремих підрозділів господарства, обробляють та систематизують, формують звіти та оцінюють отримані результати з урахуванням прогнотованих раніше показників.

Бухгалтери відіграють значну роль на всіх етапах управління, що полягає у зіставленні ним фактичних даних з бюджетними, проведенням розрахунків, аналізом та інтерпретацією відхилень. Таким чином, накопичується інформація про витрати виробництва для відображення у звітності, що є відповідно основою для оцінки результатів діяльності.

У процесі формування інформаційного забезпечення щодо виробництва цукрових буряків важливі інформацій-

ні потоки генеруються за допомогою агрономічної служби, технічної служби, відділу збуту, які відповідно інформують про стан ґрунтів, строки та терміни технологічних процесів; стан сільськогосподарської техніки.

Не зважаючи на значну роль інших джерел інформації, все ж облікова інформація в системі інформаційного забезпечення управління виробництвом цукрових буряків є основним його джерелом і відображає всі господарські процеси відповідно до законодавства та з урахуванням га-

лузової специфіки. Це дає можливість стверджувати, що облікова політика є інструментом впливу на інформаційні потоки та господарські операції підприємства.

Інформаційна система управління виробництвом цукрових буряків має бути побудована таким чином, щоб через управлінські дії персоналу була можливість вплинути на результати діяльності та покращити їх, запобігти негативному впливу та підвищити окремі результати діяльності.

Бухгалтерський облік як ядро інформаційного забезпечення у своїй системі формує більшість інформаційних потоків. Відповідно носіями облікової інформації є первинні та зведені документи, облікові регістри, внутрішня та фінансова звітність (рис. 3).

Важливою умовою економічної ефективності виробництва цукрових буряків є забезпечення посадових осіб оперативною інформацією для прийняття обґрунтованих управлінських рішень в галузі буряківництва. Удосконалення інформаційного забезпечення управління виробництвом неможливе без ефективного документообігу, що відповідно вимагає його адаптації в сучасних умовах високого рівня автоматизації. Тому створення раціональної методології бухгалтерського обліку в сільськогосподарських підприємствах, яка б відповідала національним інтересам держави та виробникам цукрових буряків, особливого значення набуває систематизована інформація первинних документів, зведених та інформація у звітності. Така інформація повинна об'єднувати в собі практично всі функції управління витратами при здійсненні біологічних перетворень у рослинництві.

Процеси реформування в сільському господарстві, активні інтеграційні процеси та намагання зменшити ризики в процесі ведення діяльності посилюють усвідомлен-

ня цінності інформації про витрати у процесі здійснення управління виробництвом цукрових буряків. Але водночас інформаційна база, яка формується сьогодні у системі первинних документів буряківництва часто не відповідає потребам менеджерів.

Пріоритетними напрямками удосконалення інформаційного забезпечення в буряківництві є розробка облікової політики, удосконалення системи первинних документів шляхом формування показників якості продукції, автоматизація формування їх показників з метою оперативного контролю, розробка бюджетів для планування показників виробництва з метою управління та контролю.

Виробництво продукції належної якості повинно ґрунтуватись на виконанні певних санітарних норм і правил та технологічному контролі процесу виробництва. До-

слідження стану формування показників якості цукрових буряків в системі обліку свідчить, що у первинних документах, аналітичному обліку та звітності вони відображені недостатньо. Це відповідно вимагає затримування певних ресурсів, проте матиме вплив на збільшення показника доходів за рахунок доплат за якіснішу продукцію. Відповідно формування такої інформації та має бути забезпечене в інформаційній базі облікової системи, що є основою для здійснення подальшого управління. Для формування якісних інформаційних ресурсів необхідна інтеграція системи обліку, інформатики, менеджменту, що дасть можливість сформуванню вектор розвитку обліку для ефективного здійснення управління виробництвом цукрових буряків.

Значна роль належить витратам у формуванні інформації щодо управління якістю продукції на етапі її вироб-

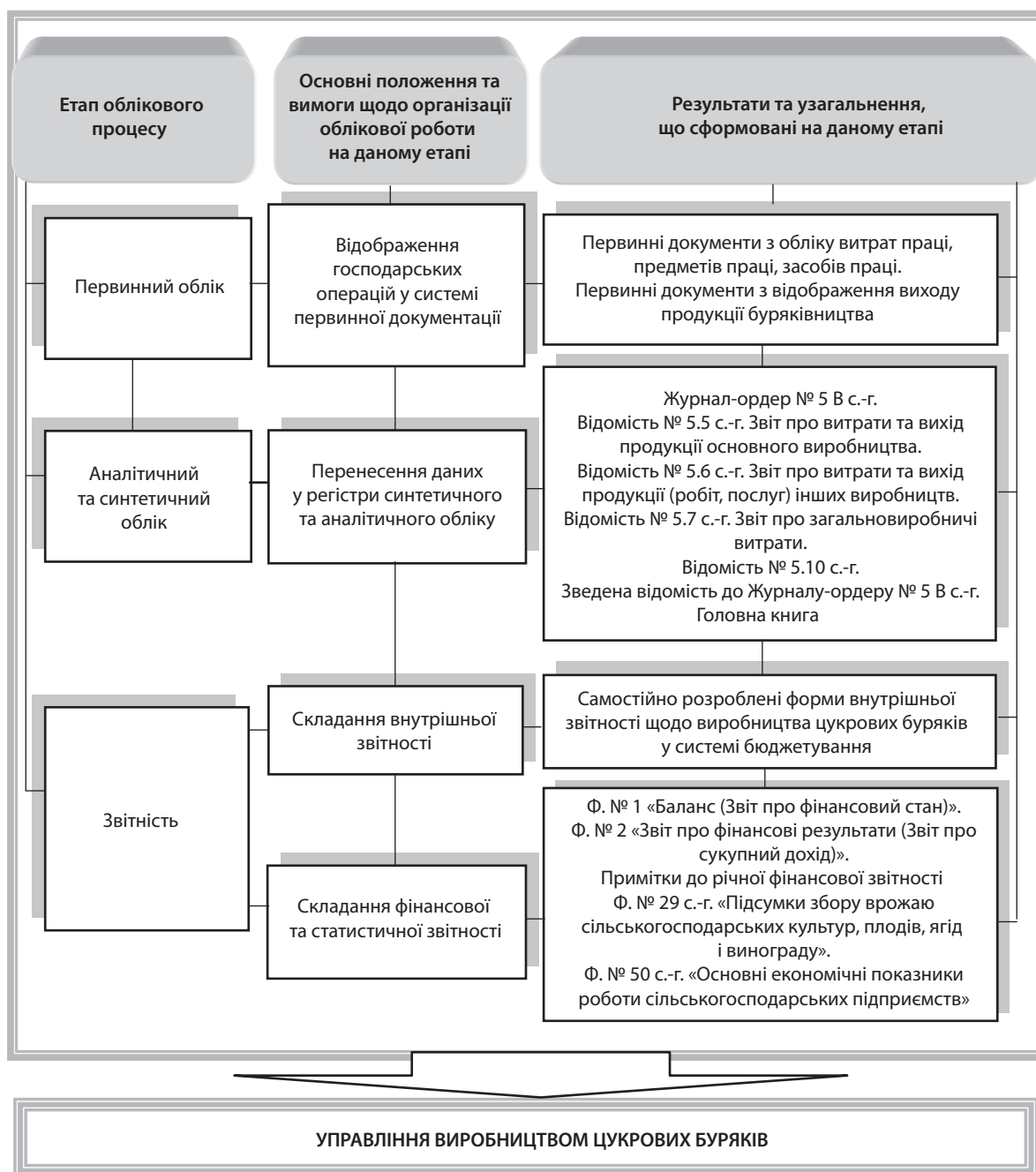

Рис. 3. Інформаційне забезпечення управління виробництвом цукрових буряків

Джерело: авторська розробка.

ництва та реалізації. На думку Шатковської Л. С., важливим напрямом інформаційного забезпечення управління якістю продукції є дані калькуляції собівартості продукції з урахуванням якісних параметрів, що надасть можливість формувати цінову політику на ринку збуту високоякісної продукції та визначити ефективність додаткових витрат на підвищення її якості [13].

Складність втілення таких пропозицій у буряківництві полягає в тому, що вже на стадії оприбуткування продукції в системі первинної документації відсутня інформація про якісні характеристики цукрових буряків. Тому першочерговим є вирішення даної проблеми в системі інформаційного забезпечення управління виробництвом цукрових буряків.

Недостатнє визначення напрямків інформаційних потоків та їх інтеграції обумовлено неврахуванням інформаційних потреб для управління виробничо-фінансовою діяльністю підприємств. Таким чином, відсутність актуальної інформації про витрати виробництва продукції буряківництва для здійснення ефективного управління в системі бухгалтерського обліку породжує негативне ставлення до нього, ігнорування праці бухгалтерів з боку менеджменту підприємства.

Визначення пріоритетних напрямків удосконалення бухгалтерського в системі інформаційного забезпечення управління виробництвом цукрових буряків у частині витрат потребує детального вивчення з урахуванням діючих правил, вимог ринкової економіки та управлінського персоналу.

ВИСНОВКИ

Отже, формування інформаційного забезпечення в управлінні виробництвом цукрових буряків ґрунтується на використанні обліково-аналітичної інформації. Важливими аспектами залишаються чинна нормативно-правова база, галузеві особливості та потреби менеджменту на кожному з етапів управління. Для ефективного управління виробництвом необхідно здійснювати постійний моніторинг і впровадження нових методичних і комп'ютерних розробок, періодичні залучення фахівців з інших галузей та сфер діяльності для підтримки та формування релевантної інформації. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Баканов М. И.** Теория экономического анализа : учеб / М. И. Баканов, А. Д. Шеремет. – М. : Финансы и статистика, 2003. – 416 с.
2. **Бланк И. А.** Основы финансового менеджмента / И. А. Бланк. – К. : Ника-Центр, 1999. – 512 с.
3. **Бородкин А. С.** Учет производственных затрат в промышленности / А. С. Бородкин. – М. : Финансы, 1973. – 112 с.
4. **Гаррисон Р.** Управленческий учет. – 12-е изд. / Рей Гаррисон, Эрик Норин, Питер Брюер / Пер. с англ. под ред. М. А. Карлика. – С-Пб. : Питер, 2010. – 592 с.
5. **Голенищев Э. П.** Информационное обеспечение систем управления / Э. П. Голенищев, И. В. Клименко. – Ростов-на-Дону : Феникс, 2009. – 352 с.
6. Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 р. // Економіка АПК. – 2007. – № 11. – С. 3 – 50. – С. 28.
7. Концепція розвитку бухгалтерського обліку в аграрному секторі економіки України (проект) // Облік і фінанси в АПК. – 2009. – № 1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archive.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/oif_apk/2009_1/2_Koncept.pdf

8. **Литвак Б. Г.** Разработка управленческого решения: учебник [Текст] / Б. Г. Литвак. – 6-е изд, испр. и доп. – М. : Дело, 2006. – 440 с.

9. **Макконнелл К. Р.** Мікроекономіка / К. Р. Макконнелл, С. Л. Брю. – 13-те вид. / Пер. з англ. – Л. : Просвіта, 1999. – 649 с.

10. **Петренко С. М.** Інформаційне забезпечення внутрішнього контролю господарських систем : монографія / С. М. Петренко. – Донецьк : ДонНУЕТ, 2007. – 290 с.

11. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16 «Витрати». Затв. наказом МФУ від 31.12.1999 р. № 318 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0027-00>

12. **Сорока П. М.** Інформаційний менеджмент : навчальний посібник / П. М. Сорока, Б. П. Сорока. – К. : Університет «Україна», 2008. – 535 с.

13. **Шатковська Л. С.** Бухгалтерський облік в системі інформаційного забезпечення управління тваринництвом [Електронний ресурс] / Л. С. Шатковська // Облік і фінанси АПК. – 2009. – № 3. – Режим доступу : http://archive.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Oif_apk/2009_3/11_Shat.pdf

REFERENCES

- Bakanov, M. I., and Sheremet, A. D. *Teoriia ekonomicheskogo analiza* [Theory of Economic Analysis]. Moscow: Finansy i statistika, 2003.
- Blank, I. A. *Osnovy finansovogo menedzhmenta* [Fundamentals of Financial Management]. Kyiv: Nika-Tsentr, 1999.
- Borodkin, A. S. *Uchet proizvodstvennykh zatrat v promyshlennosti* [Cost accounting in the industry]. Moscow: Finansy, 1973.
- “Derzhavna tsilyova prohrama rozvytku ukrainskoho sela na period do 2015 r.” [State Program of Ukrainian Village to 2015]. *Ekonomika APK*, no. 11 (2007): 3-50.
- Golenishchev, E. P., and Klimenko, I. V. *Informatsionnoe obespechenie sistem upravleniia* [Dataware control systems]. Rostov-na-Donu: Feniks, 2009.
- Garrison, R., Norin, E., and Briuer, P. *Upravlencheskiy uchet* [Managerial Accounting]. St. Petersburg: Piter, 2010.
- “Kontseptsiia rozvytku bukhhalterskoho obliku v aharnomu sektori ekonomiky Ukrainy (proekt)” [The concept of accounting in the agricultural sector of Ukraine (project)]. http://archive.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/oif_apk/2009_1/2_Koncept.pdf
- Litvak, B. G. *Razrabotka upravlencheskogo resheniia* [Development of managerial decisions]. Moscow: Delo, 2006.
- [Legal Act of Ukraine] (1999). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0027-00>
- Makkonnel, K. R., and Briu, S. L. *Mikroekonomika* [Microeconomics]. Lviv: Prosvita, 1999.
- Petrenko, S. M. *Informatsiine zabezpechennia vnutrishnyoho kontroliu hospodarskykh system* [Information support of internal control systems business]. Donetsk: DonNUET, 2007.
- Soroka, P. M., and Soroka, B. P. *Informatsiyni menedzhment* [Information Management]. Kyiv: Universytet «Ukraina», 2008.
- Shatkovska, L. S. “Bukhhalterskiy oblik v systemi informatsiinoho zabezpechennia upravlinnia tvarynyntstvom” [Accounting information system in the management of livestock]. http://archive.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Oif_apk/2009_3/11_Shat.pdf

КОНЦЕПЦІЯ ОЦІНЮВАННЯ ЯКОСТІ ДЕРЖАВНИХ ПОСЛУГ

© 2014 КЛИМЕНЮК О. М., ГРУДЦИНА Ю. В.

УДК 338

Клименюк О. М., Грудцина Ю. В. Концепція оцінювання якості державних послуг

Мета статті полягає у розробці підходу до оцінки якості державних послуг на прикладі правоохоронної діяльності. У результаті дослідження запропоновано концепцію оцінювання якості правоохоронної діяльності. При розробці концепції враховано особливості оцінювання якості, оскільки результати правоохоронної діяльності не піддаються такому чіткому вимірюванню, як продукція. У зв'язку із цим запропоновано такий підхід, який базується на вимірюванні змін як у результатах правоохоронної діяльності, так і у витратах на отримання цих результатів. Розглянуті методи оцінювання правоохоронної діяльності дають можливість охарактеризувати якість правового регулювання як з точки зору ефективності витрат, так і з точки зору поставленої мети. У свою чергу, підвищення правового рівня держави є необхідною умовою соціально-економічного реформування суспільства.

Ключові слова: якість, правоохоронна діяльність, ефективність, результативність, оцінювання якості.

Формул: 5. **Бібл.:** 13.

Клименюк Олексій Миколайович – викладач, Академія муніципального управління (вул. Івана Кудрі, 33, Київ, 01042, Україна)

Грудцина Юлія Валентинівна – старший викладач, Академія муніципального управління (вул. Івана Кудрі, 33, Київ, 01042, Україна)

E-mail: juliagruds@mail.ru

УДК 338

UDC 338

Клименюк А. Н., Грудцина Ю. В. Концепция оценивания качества государственных услуг

Klymeniuk O. M., Hrudtsyna Y. V. Concept of Assessment of Quality of State Services

Цель статьи заключается в разработке подхода к оценке качества государственных услуг на примере правоохранительной деятельности. В результате исследования предложена концепция оценивания качества правоохранительной деятельности. При разработке концепции учтены особенности оценивания качества, поскольку результаты правоохранительной деятельности не поддаются такому четкому измерению, как продукция. В связи с этим предложен подход, основанный на измерении изменений как в результатах правоохранительной деятельности, так и в расходах на получение этих результатов. Рассмотренные методы оценки правоохранительной деятельности дают возможность охарактеризовать качество правового регулирования как с точки зрения эффективности затрат, так и с точки зрения поставленной цели. В свою очередь, повышение правового уровня государства является необходимым условием социально-экономического реформирования общества.

The goal of the article lies in development of an approach to assessment of quality of state services using example of law-enforcement activity. In the result of the study the article offers a concept of assessment of quality of law-enforcement activity. While developing the concept, the article takes into account specific features of quality assessment, since results of law-enforcement activity cannot be measured so clearly as products. In this connection the article offers an approach based on measuring changes both in the results of law-enforcement activity and in expenditures for obtaining these results. The considered methods of assessment of law-enforcement activity give a possibility of characterising the quality of legal regulation both from the point of view of efficiency of expenditures and from the point of view of the set goal. Increase of the legal level of the state, in its turn, is a necessary condition of socio-economic reformation of society.

Ключевые слова: качество, правоохранительная деятельность, эффективность, результативность, оценка качества.

Key words: quality, law-enforcement activity, efficiency, effectiveness, quality assessment.

Формул: 5. **Библ.:** 13.

Formulae: 5. **Bibl.:** 13.

Клименюк Алексей Николаевич – преподаватель, Академия муніципального управления (ул. Івана Кудри, 33, Киев, 01042, Украина)

Klymeniuk Oleksii M. – Lecturer, Academy of Municipal Management (vul. Ivana Kudri, 33, Kyiv, 01042, Ukraine)

Грудцина Юлія Валентиновна – старший преподаватель, Академия муніципального управления (ул. Івана Кудри, 33, Киев, 01042, Украина)

Hrudtsyna Yuliya V. – Senior Lecturer, Academy of Municipal Management (vul. Ivana Kudri, 33, Kyiv, 01042, Ukraine)

E-mail: juliagruds@mail.ru

E-mail: juliagruds@mail.ru

Питанням визначення та оцінки якості присвячено чимало праць вітчизняних та зарубіжних науковців. Зарубіжний досвід управління та оцінки якості відображений в роботах А. Шухарта, К. Ісікави, Г. Тагучі, Дж. Джурана, Е. Демінга. Серед вітчизняних науковців були А. М. Крилов, П. Бриджмен, Г. Г. Азгальдов, З. Н. Крапивенський, А. В. Глічев, В. П. Панов, Ю. П. Адлер. В Україні проблемами оцінки якості займаються Т. Бубела, Т. Бойко, П. Столярчук, Л. І. Боженко, В. Ф. Кальцев, А. Ю. Чорний, Г. Г. Ушаков, В. Р. Куць, Б. Стадник, В. Мотало. Дослідження оцінки якості різних сфер діяльності, розробка принципів та методології її визначення залишаються на чільному місці різних галузей наук. Теоретичні положення щодо якості державних послуг потребують ретельного дослідження з метою практичного використання та кількісної оцінки.

Важливою умовою підвищення якості державних послуг є постійне дослідження їх ефективності, виявлен-

ня недоліків та ліквідація їх в практичній діяльності. Показники ефективності та результативності є важливими характеристиками якості. Дослідження ефективності різних сфер діяльності, розробка принципів та методології її визначення залишаються на чільному місці різних галузей наук [4; 9; 10; 13]. Як відзначено у [2], з огляду на об'єктивну складність категорії ефективності, у літературі існують різні тлумачення її суті. Висловлюються різні точки зору щодо критеріїв ефективності та вимог до неї [3; 7; 13].

Проблему оцінювання якості державних послуг розглянемо на прикладі правоохоронної діяльності. У державному управлінні теоретичним проблемам оцінки ефективності правового регулювання приділяється чимало уваги. Серед критеріїв виміру дієвості правового регулювання виділяють [11, с. 311 – 315]:

- ✦ цінність правового регулювання;
- ✦ економічність правового регулювання;
- ✦ ефективність правового регулювання.

Перший критерій призначений для оцінки реальної позитивної значимості для функціонування та розвитку окремої особи, соціальних груп чи суспільства у цілому.

Критерій оцінки економічності базується на визначенні сукупних витрат, що мають місце у процесі правоохоронної діяльності.

Критерій оцінки ефективності визначає співвідношення досягнутих результатів правового регулювання та поставленої мети.

У роботі [12, с. 264] ефективність органічно пов'язується з результативністю, а критерієм ефективності правового регулювання є міра досягнення цілей. Загальними цілями правового регулювання в цій роботі визнані:

- ✦ закріплення юридичними засобами існуючих суспільних відносин;
- ✦ стимулювання тих суспільних відносин, що вже існують і відповідають загальному інтересу суспільства;
- ✦ створення умов для виникнення і розвитку нових форм суспільних відносин;
- ✦ вилучення з практики соціально небезпечних відносин.

Досягнутий рівень цих цілей і визначатиме рівень ефективності норми права.

Крім наукових досліджень у цій галузі, значна увага оцінюванню правоохоронної діяльності приділяється в практичній роботі. У 2007 р. розроблена «Інструкція з оцінки діяльності ОВС» з використанням автоматизованого робочого місця «Аналітик ОВС». Її істотною особливістю є використання не лише офіційної статистики, а й результатів опитування громадян. Істотним недоліком цієї методики є використання лише критерію відношення громадян та визначення іміджу міліції (позитивний, негативний). Оцінка діяльності ОВС виключно основі моніторингу громадської думки не забезпечує достатньої об'єктивності.

МВС працює над оновленням принципів і методик оцінювання своєї діяльності. Запроваджений в діяльність міліції Стандарт управління якістю ДСТ ISO 9001-2001, затверджений Міністром внутрішніх справ план впровадження «Системи управління якістю» у діяльність міністерства.

Викладені теоретичні положення щодо ефективності правоохоронної діяльності потребують подальшого розвитку з метою практичного використання та кількісної оцінки ефективності.

Ці висновки, а також аналіз ефективності, наведений в працях багатьох вчених, підтверджують актуальність подальших досліджень і розробок у сфері визначення ефективності.

У зв'язку з цим як напрямки подальшого вдосконалення визначення ефективності правового регулювання можна вважати наближення до розв'язання триєдиної задачі: врахування загальнонаукового поняття ефективності, вимірювання ступеня наближення до поставленої мети; кількісне оцінювання обґрунтованих показників.

Мета дослідження полягає в тому, щоб запропонувати підхід до оцінювання державних послуг на прикладі правоохоронної діяльності, що спрямована на реформування та соціально-економічний розвиток суспільства.

Концепція визначення якості правоохоронної діяльності. Однією з розповсюджених точок зору щодо співвідношення якості та ефективності є визнання того, що якість є одним з критеріїв ефективності [8]. Якість є важливим

показником будь-якої діяльності чи то випуск продукції чи надання послуг. Регулювання діяльністю можливе лише за умови кількісної характеристики його параметрів, що забезпечує можливість їх співставлення із заданими значеннями, порівняння у просторі або в часі і дозволяє таким чином виявляти результати здійсненого на об'єкт впливу. Тому, щоб поліпшити якість, її потрібно виміряти. Тобто, щоб поліпшити якість, потрібно, насамперед, уміти її кількісно визначити, оскільки застосування чисельних методів – одна з найважливіших передумов правильності прийнятих управлінських рішень. Уся практична і теоретична діяльність у сфері якості та ефективності повинна базуватись на кількісних методах, що зумовлює необхідність широкого розвитку науково обґрунтованих кількісних методів оцінювання рівня якості.

Відповідно до міжнародного стандарту ISO 9000:2000 якість – це ступінь, з якою сукупність характеристик (властивостей) продукції, процесу або системи задовольняє встановлені, передбачувані чи обов'язкові потреби [6]. Тобто об'єктом якості, а відповідно і об'єктом оцінки якості, може бути як продукція, так і процес, система чи будь-яка діяльність.

Сучасна теорія пропонує оцінювати якість за допомогою показників і методів їх визначення. Під показником якості продукції, згідно з ДСТУ 2925-94, розуміється «кількісна характеристика однієї чи декількох властивостей продукції, що складають її якість, яку розглядають стосовно визначених умов її створення та експлуатації або споживання». Тобто, якість продукції оцінюється на основі кількісного виміру визначальних її властивостей, і сучасна наука і практика виробили систему кількісної оцінки властивостей продукції, що і дають показники якості: показники призначення, показники надійності, показники технологічності, показники стандартизації й уніфікації, ергономічні показники, естетичні показники, показники транспортабельності, патентно-правові показники, екологічні показники, показники безпеки [1, 5].

Показник якості виробу, що характеризує тільки одну його властивість, називають одиничним, а показник якості виробу, що характеризує одночасно декілька його властивостей – комплексним показником якості. Комплексний показник якості виробу, що є відношенням сумарного корисного ефекту від його використання до сумарних витрат на його створення та використання, називають інтегральним [1].

Оцінити якість можна завдяки визначенню рівня якості. Метою визначення рівня якості є розроблення заходів з його підвищення. Сучасною наукою виділено такі методи оцінки рівня якості продукції – диференційний, комплексний, змішаний, статистичний, вимірювальний, експертний, органолептичний, соціологічний, які дозволяють оцінити якість продукції, порівнявши виміряні значення показників якості з базовими показниками [1, 5]. Діючим державним стандартом ДСТУ 2925-94 якість продукції. Оцінювання якості. Терміни та визначення» наводиться таке формулювання: «рівень якості продукції – це відносна характеристика якості продукції, яка ґрунтується на порівнянні значень оціночних показників якості продукції з базовими показниками якості зразкових (еталонних) виробів» [5].

Значення показника якості виробу, яке приймають за вихідне для порівнювальних розрахунків (оцінювання) його якості, називають базовим значенням заданого показника. За базові можуть прийматися значення показників якості кращих зразків виробів, виготовлених у попередньому пе-

ріоді часу, або значення показників якості перспективних зразків, що отримані за допомогою дослідів чи розрахунків і внесені у технічні вимоги для заданих виробів.

Показники якості еталону теж відносять до базових.

Еталони поділяють на три групи [1]:

- ✦ еталони, що відображають досягнутий рівень якості продукції (в галузі, в Україні, у світі), основним призначенням яких є сертифікація серійної продукції;
- ✦ еталони, що відображають перспективний рівень якості, які сприяють стимулюванню конкурентоспроможності продукції;
- ✦ спеціальні еталони, що сприяють вирішенню певних задач.

Отже, еталон – це значення або показник до якого потрібно прагнути.

Еталон не обов'язково повинен існувати як фізичний об'єкт, він може бути представлений набором властивостей, умов, вимог, зафіксованих в стандартах, нормативних матеріалах, технічних умовах.

Еталоном, до якого потрібно прагнути при виробництві продукції, наданні послуги чи веденні діяльності, є стандарти. Стандарт походить від англ. *Standard*, що означає – норма, зразок, мірило. Тобто стандарт – це зразок або еталон якості, використовуючи який держава здійснює науково обгрунтоване управління якістю. Стандарт представляє собою нормативно-технічний документ, який встановлює комплекс вимог до об'єкта стандартизації та затверджується компетентним органом.

Згідно із Законом України «Про стандартизацію» від 17.05.2001 р. № 2408-III цей термін має визначення: стандарт – це документ, розроблений на основі консенсусу та затверджений уповноваженим органом, що встановлює правила, інструкції або характеристики, які стосуються діяльності чи її результатів, включаючи продукцію, процеси або послуги, дотримання яких є обов'язковим. Стандарт може містити вимоги до термінології, позначок, пакування, маркування чи етикетування, які застосовуються до певної продукції, процесу чи послуги.

Однак запропоновані в літературі методи визначення показників та оцінки якості стосуються здебільшого до продукції, яку ми можемо кількісно виміряти та оцінити. Яким же чином визначити якість певного виду діяльності та оцінити її якість? Розглянемо на прикладі правоохоронної діяльності.

Метою розробки концепції оцінювання правоохоронної діяльності є можливість кількісного вимірювання обгрунтованих показників. Як правило, якість є складним показником, що може характеризувати процес з різних точок зору. У зв'язку із цим бажано визначити ієрархічну структуру цих показників.

Введемо поняття важливіших показників якості правоохоронної діяльності.

Ефективність правоохоронної діяльності. У науці прийняте загальне поняття, що ефективність вимірюється відношенням позитивного ефекту до витрат, що дали можливість отримати цей ефект.

За результативність правоохоронної діяльності рекомендується прийняти показник, який відображає ступінь наближення реальних результатів діяльності до бажаних (еталонних, планових).

Таким чином, якість діяльності є показником вищого рівня. Вона визначається з двох різних точок зору – з точки зору співставлення результатів з витратами та з точки зору наближення фактичних результатів до поставленої цілі.

Представимо методи оцінювання якості правоохоронної діяльності шляхом визначення представлених показників.

Метод визначення ефективності. Дослідження ефективності суспільного виробництва, розробка принципів та методології її визначення залишаються на чільному місці різних наук. з огляду на об'єктивну складність категорії ефективності існують різні тлумачення її суті. Якщо говорити про економічну ефективність, то необхідно визнати, що найбільш доцільно під економічною ефективністю розуміти показник, що визначається співвідношенням результатів (ефекту) діяльності із ресурсами та витратами, що привели до даного ефекту.

Позначимо результати діяльності через Z , витрати на їх отримання через R , тоді показник економічної ефективності визначимо:

$$E = \frac{Z}{R}. \quad (1)$$

Але, як відмічають вище, в правоохоронній діяльності такої однастайності у визначенні суті цього поняття немає.

При розробці метода визначення ефективності регулювання правоохоронної діяльності необхідно враховувати її особливості. На відміну від виробничої діяльності, де чітко можна визначити результат виробництва – кількість виробленої та реалізованої продукції, а також витрати на виробництво цієї продукції, результати правоохоронної діяльності не піддаються такому чіткому вимірюванню.

У зв'язку з цим доцільно запропонувати такий підхід, який базується на вимірюванні змін як у результатах правоохоронної діяльності, так і витратах на отримання цих результатів. Таким чином, цей підхід задовольняє тим вимогам, що вироблені в різних науках до категорії ефективності – співставляє результати із витратами, а також враховує особливості досліджуваної діяльності.

Нехай діяльність правоохоронної системи за минулий період характеризується певними результатами (наприклад рівень злочинності), які позначимо Z_0 . Витрати на діяльність системи за минулий період склали R_0 . На наступний період система поставила за мету покращити результат діяльності і досягти рівня Z_1 . При цьому витрати складуть R_1 .

Відповідно до поставленого плану результат діяльності правоохоронних органів за плановий період, наприклад рік, покращиться на величину

$$\Delta Z = Z_1 - Z_0. \quad (2)$$

Додаткові витрати відповідно до плану дорівнюватимуть

$$\Delta R = R_1 - R_0. \quad (3)$$

Планова ефективність діяльності правоохоронних органів на майбутній період відображає відношення додатково запланованого на рік результату до додатково запланованих витрат, що представимо такою залежністю:

$$E_1^{пл} = \frac{\Delta Z}{\Delta R}, \quad (4)$$

де $E_1^{пл}$ – планова ефективність правоохоронної діяльності на наступний рік.

Таким чином отримали планові показники ефективності.

Фактичні показники ефективності можуть бути розраховані лише після закінчення планового періоду. Припустимо, що після закінчення цього періоду система досягла фактичного результату $Z_1^{\text{факт}}$ і фактичні витрати були $R_1^{\text{факт}}$.

Тоді фактична ефективність діяльності правоохоронної системи за минулий період

$$E_1^{\text{факт}} = \frac{Z_1^{\text{факт}} - Z_0}{R_1^{\text{факт}} - R_0} \quad (5)$$

Розглянемо запропонований підхід до визначення ефективності правоохоронної діяльності на прикладі боротьби із злочинністю.

Приклад. У 2010 р. коефіцієнт злочинності (кількість зареєстрованих злочинів на 100 тис. населення) по Україні дорівнює 1113. припустимо, перед правоохоронними органами поставлена задача на наступний рік знизити злочинність до рівня 850 (коефіцієнт злочинності). При цьому планується збільшити витрати з державного бюджету на цей вид діяльності правоохоронних органів з 5000 млн грн до 6000 млн грн.

Розрахуємо, які зміни в результатах і витратах плануються на наступний рік.

Коефіцієнт злочинності має зменшитись на 263 (1113 – 850), а витрати на 1000 млн грн (6000 млн – 5000 млн). Для зручності переведемо коефіцієнт злочинності в кількість злочинів. При чисельності населення країни 46 млн. кількість злочинів складає: при коефіцієнті злочинності 1113 – 511980 злочинів, при коефіцієнті 850 – 391000 злочинів, зменшення їх числа – 120980 злочинів.

Використовуючи формули (2), (3), (4), розрахуємо планову ефективність правоохоронної діяльності розглядаємо виду:

$$E^{\text{пл}} = \frac{511980 - 391000}{(6000 - 5000) \text{ млн}} \approx 121 \frac{\text{злочин}}{\text{млн грн}}$$

Таким чином, планова ефективність додаткових витрат на правоохоронну діяльність дорівнює 121 злочину на 1 млн грн витрат, тобто 8264 грн витрат на зменшення кількості злочинів на одиницю.

Перспективним напрямом удосконалення теорії оцінювання ефективності можна вважати дослідження можливостей вимірювання результатів правоохоронної діяльності не тільки у фізичних одиницях, але і в грошових. Це дало б змогу співставляти результати (ефект) із витратами в однакових одиницях вимірювання.

ВИСНОВКИ

Показники результативності та ефективності призначені для оцінки якості державних послуг з точки зору ступеня досягнення поставленої мети та з точки зору ефективності витрат на отримання позитивних результатів.

Отже, розглянуті методи оцінювання правоохоронної діяльності дають можливість охарактеризувати якість правового регулювання як з точки зору ефективності витрат, так і з точки зору поставленої мети. У свою чергу, підвищення правового рівня держави є необхідною умовою соціально-економічного реформування суспільства. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Боженко Л. Управління якістю, основи стандартизації та сертифікації продукції: навч. посіб. / Л. Боженко, О. Й. Гутта. – Львів, 2001. – 172 с.

2. Василенко Ю. В. Экономико-математические методы исследования и управления эффективностью сельскохозяйственного производства / Ю. В. Василенко : дис. ... д-ра экон. наук. – К., 1982. – 332 с.

3. Довганюк Л. В. Методичні підходи до визначення ефективності капітальних вкладень / Л. В. Довганюк // Інвестиції: Практика та досвід. – 2004. – № 4. – С. 18 – 22.

4. Драган І. О. Оцінка ефективності тарифного регулювання як інструменту державного управління житлово-комунальною сферою в Україні / І. О. Драган // Наук. вісник АМУ. Серія «Управління». Вип. 1/2010. – К., 2010. – С. 54 – 63.

5. ДСТУ 2925 – 94. Якість продукції. Оцінювання якості. Терміни та визначення. – К.: Держстандарт України, 1995.

6. ДСТУ ISO 9000:2007 Системи управління якістю. Основні положення та словник термінів (ISO 9000:2005, IDT). Чинний від 01.01.2008. – К.: Держспоживстандарт України, 2008. – 28 с.

7. Лукіна Т. О. Оцінювання ефективності професійного навчання / Т. О. Лукіна, Л. В. Чайка // Наук. вісник АМУ. Серія «Управління». Вип. 1/2010. – К., 2010. – С. 21 – 28.

8. Пітерс Т. В пошуках ефективного управління (досвід кращих компаній) / Т. Пітерс, В. Уотерман / Пер. з англ. – М., 1986.

9. Растяпін А. В. Методика оцінки економічної ефективності інвестиційних проектів / А. В. Растяпін // Фінанси України. – 2001. – № 2. – С. 111 – 118.

10. Розпутенко Г. В. Проблеми ефективності підвищення кваліфікації керівних кадрів: монографія / Г. В. Розпутенко, В. О. Гущенко, Н. Г. Протасова, Н. В. Грицяк / За заг. ред. І. В. Розпутенка. – К.: Вид-во «К.І.С.», 2003. – 224 с.

11. Теорія держави і права. Академічний курс / За заг. ред. О. В. Зайчука, Н. М. Онищенко. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 688 с.

12. Теорія держави і права: навч. посібн. / А. М. Колодій, В. В. Копейчиков. – К.: Юрінком Інтер, 2002. – 368 с.

13. Шиян Н. В. Методичні підходи до визначення економічної ефективності державних інвестицій / Н. В. Шиян // Економіка та підприємство. – Зб. наук. праць. Вип. 24. – К.: КНЕУ, 2010. – С. 37 – 43.

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗПОДІЛУ ФОНДУ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПРИБ МОТИВУВАННІ ПРАЦІВНИКІВ ПІДПРИЄМСТВ

© 2014 КУЗЬМІН О. Є., ВОРОНОВСЬКА М. М.

УДК 658.012.32:658.589

Кузьмін О. Є., Вороновська М. М. Особливості формування та розподілу фонду інноваційного розвитку при мотивуванні працівників підприємств

У статті розглянуто мотиваційну діяльність на промислових підприємствах та підкреслено важливість її здійснення в умовах інноваційної діяльності. Для її забезпечення запропоновано використання низки матеріальних (система преміювання за узагальненими ґрейдами (grade), надбавка за виконання особливо важливої роботи на певний термін з урахуванням зв'язку трудового процесу працівника з інноваційною діяльністю підприємства тощо) та нематеріальних стимулів (похвала, подяка, методи формування колективів тощо), у ролі джерела яких обґрунтовано застосування фонду інноваційного розвитку. З метою підвищення результативності мотиваційної діяльності підприємства визначено особливості його формування і розподілу: грошовий і цільовий характер, безперервність, включення тільки окремих виплат та існування нормативів відрахувань його коштів.

Ключові слова: інноваційна діяльність, мотивування, стимули, фонд інноваційного розвитку, особливості.

Рис.: 2. **Формул.:** 1. **Бібл.:** 12.

Кузьмін Олег Євгенович – доктор економічних наук, професор, директор Інституту економіки і менеджменту, Національний університет «Львівська політехніка» (вул. Степана Бандери, 12, Львів, 79013, Україна)

E-mail: okuzmin@lp.edu.ua

Вороновська Марта Миколаївна – аспірант, кафедра менеджменту і міжнародного підприємництва, Національний університет «Львівська політехніка» (вул. Степана Бандери, 12, Львів, 79013, Україна)

E-mail: marta_tomych@ukr.net

УДК 658.012.32:658.589

UDC 658.012.32:658.589

Кузьмин О. Е., Вороновская М. Н. Особенности формирования и распределения фонда инновационного развития при мотивировании работников предприятий

В статье рассмотрена мотивационная деятельность на промышленных предприятиях и подчеркнута важность ее осуществления в условиях инновационной деятельности. Для ее обеспечения предложено использование ряда материальных (система премирования за обобщенными ґрейдами (grade), надбавка за выполнение особенно важной работы на определенный срок с учетом связи трудового процесса с инновационной деятельностью предприятия и т. д.) и нематериальных (похвала, благодарность, методы формирования коллективов и т. д.) стимулов, в качестве источника которых обосновано применение фонда инновационного развития. С целью повышения результативности мотивационной деятельности предприятия определены особенности его формирования и распределения: денежный и целевой характер, непрерывность, включение только отдельных выплат и существование нормативов отчислений его средств.

Ключевые слова: инновационная деятельность, мотивирование, стимулы, фонд инновационного развития, особенности.

Рис.: 2. **Формул.:** 1. **Библ.:** 12.

Кузьмин Олег Евгеньевич – доктор экономических наук, профессор, директор, Институт экономики и менеджмента, Национальный университет «Львовская политехника» (ул. Степана Бандеры, 12, Львов, 79013, Украина)

E-mail: okuzmin@lp.edu.ua

Вороновская Марта Николаевна – аспирант, кафедра менеджмента и международного предпринимательства, Национальный университет «Львовская политехника» (ул. Степана Бандеры, 12, Львов, 79013, Украина)

E-mail: marta_tomych@ukr.net

Kuzmin O. Y., Voronovska M. M. Specific Features of Formation and Distribution of the Fund of Innovation Development when Motivating Employees of Enterprises

The article considers motivation activity at industrial enterprises and underlines importance of its execution under conditions of innovation activity. In order to perform it the article offers to use a number of material (bonus system by generalised grades, bonus for doing especially important work for a certain period of time with consideration of the labour process with innovation activity of the enterprise, etc.) and non-material (praise, gratuity, methods of formation of collectives, etc.) incentives, the source of which is application of the fund of innovation development. In order to increase effectiveness of motivation activity of an enterprise the article identifies specific features of its formation and distribution: financial and purposeful character, continuity, inclusion of individual payments only and existence of norms of deduction of its funds.

Key words: innovation activity, motivation, incentives, fund of innovation development, specific features.

Pic.: 2. **Formulae:** 1. **Bibl.:** 12.

Kuzmin Oleh Ye. – Doctor of Science (Economics), Professor, Director, Institute of Economics and Management, National University «Lviv Polytechnic» (vul. Stepana Bandery, 12, Lviv, 79013, Ukraine)

E-mail: okuzmin@lp.edu.ua

Voronovska Marta M. – Postgraduate Student, Department of Management and International Business, National University «Lviv Polytechnic» (vul. Stepana Bandery, 12, Lviv, 79013, Ukraine)

E-mail: marta_tomych@ukr.net

Мотивування працівників промислових підприємств як одна із основних функцій менеджменту полягає у спонуканні їх вищим керівництвом до діяльності, що спрямована на досягнення особистих цілей та цілей підприємства [1]. Основними категоріями процесу мотивування виступають поняття стимулів і мотивів. Процес мотивування здебільшого передбачає визначення стимулів (зовнішніх спонукань) поведінки та їх застосування з метою формування у свідомості працівників відповідних мотивів (внутрішньо усвідомлених спонукань) діяльності.

Вони повинні привести до дій, які дозволять працівнику задовольнити власні потреби, а організації досягнути її цілей. Водночас відсутність дієвих стимулів (матеріальних і нематеріальних) не приводить до бажаних вчинків працівників і вимагає їх уточнення.

Інноваційна діяльність промислових підприємств як сукупність інноваційних процесів, що окреслюється безперервними у часі та просторі прогресивними змінами, реалізація та впровадження яких у виробничо-господарську діяльність підприємства супроводжується нововведен-

нями, є запорукою конкурентоспроможності продукції та прибутковості діяльності на ринку. Завдяки інноваційним процесам підвищується рівень виготовленої продукції, удосконалюється структура управління підприємством, створюються передумови для економічного зростання тощо.

У 2011 р. (у порівнянні із 2010 р.) інноваційна діяльність промислових підприємств характеризується зростанням кількості інноваційно активних підприємств (на 2,4%), збільшенням обсягу інноваційних витрат (на 6,3 млрд грн), зростанням обсягів реалізації інноваційної продукції (на 8,7%), що становить 3,8% промислової продукції України [2].

Незважаючи на позитивні результати у розвитку інноваційної діяльності, частка інноваційно активних підприємств й надалі залишається низькою (16,2% загальної кількості промислових підприємств). Інноваційні витрати спрямовуються переважно на придбання машин, обладнання і програмного забезпечення, а не на наукові дослідження і розробки. Більшість впроваджених наукових розробок є новими лише для підприємства, а не для ринку, що говорить про їх переважаче копіювання (імітацію). Протягом 2011 р. спостерігається і зменшення кількості організацій, що виконують наукові та науково-технічні роботи (на 4%). Це негативно позначилося на чисельності наукових кадрів (кількість виконавців наукових досліджень і розробок зменшилась на 4,5%). Незадовільною є також структура фінансування інноваційної діяльності, у якій переважають власні кошти підприємств та отримані кредити (рис. 1). До цього варто також додати недоліки вітчизняної патентно-ліцензійної діяльності. Занадто довгі строки та висока вартість отримання охоронних документів змушують винахідників звертатись до іноземних патентних відомств (переважно у Росії) та отримувати ненадійний патент на винахід, що не визнається за кордоном і може бути оскаржений у судовому порядку тощо [3].

У даному контексті важливого значення набувають не лише процеси активізації інноваційної діяльності, а й наукового підходу до управління нею: удосконалення процесів планування інноваційної діяльності та вибору стратегії, організування, визначення пріоритетів розвитку та підвищення результативності інноваційних процесів на цій основі тощо. Мотивування інноваційної діяльності також значиме для забезпечення інноваційного розвитку промисловості. Воно спрямоване на активізацію інтелектуальної діяльності працівників підприємств, генерування їх творчих ідей, розкриття інноваційного потенціалу та створення умов для його результативної реалізації тощо.

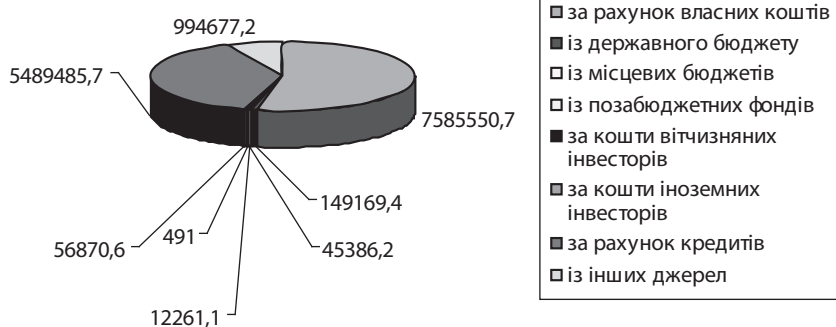

Рис. 1. Обсяги та структура фінансування інноваційної діяльності промислових підприємств у 2011р., тис. грн

Складено за [2].

У відповідності до поставленої проблеми метою статті є обґрунтування застосування та визначення особливостей формування і розподілу фонду інноваційного розвитку, що призначений для стимулювання працівників промислових підприємств в умовах інноваційної діяльності та забезпечення її розвитку на цій основі.

Проблеми мотивування інноваційної діяльності працівників підприємств ґрунтовно досліджувались та описані у працях Карпунь І. Н., Микитюк П. П., Коноплицького В. А., Філіної Г. І., Костюк Т. П., Зянько В. В. тощо [4 – 8]. Дослідниками визначено стимули і мотиви інноваційної діяльності та здійснено їх поділ на групи, сформовано мотиваційні моделі на підприємствах в умовах інноваційної діяльності, надано рекомендації з аналізування стимулів і мотивів інноваційної діяльності тощо. У переважній більшості досліджень до мотивів інноваційної діяльності відносять прагнення самореалізації, пізнання нового чи бажання принести користь суспільству, отримання винагороди, самоствердження і саморозвиток, ініціацію інноваційних змін вищим керівництвом фірми, вибір персоналом способів дії щодо участі в інноваційному процесі залежно від значущості стимулів [4, 5, 7]. Стимулами інноваційної діяльності вважаються отримання заробітної плати, надбавки чи премії, просування на службі (кар'єрне зростання); право самостійного вибору наукової тематики, отримання членства у наукових товариствах (наприклад, можливість фінансової підтримки відвідування наукових конференцій); залучення до управління, можливість придбати акції компанії; ексклюзивне право продавати продукт, в якому втілюється інноваційні ідеї творця, протягом обмеженого періоду часу; право самостійного встановлення ціни, незалежного від величини собівартості винаходу; надання захищеного патентом авторського та іншого права; приватна власність та прагнення зайняти монополні позиції на ринку, перемогти конкурентів, досягти економічної стабільності, зберегти розпочату діяльність тощо [4 – 6, 8]. У досліджених літературних джерелах їх поділяють переважно за напрямком дії на прямі та непрямі та за характером – на матеріальні та нематеріальні.

На основі узагальнення літературних джерел [1 – 8] можна стверджувати, що не достатньо дослідженими у економічній літературі та практиці управління підприємствами залишаються матеріальні стимули інноваційної діяльності та джерела їх забезпечення. Так, наприклад, стимулювання інноваційної діяльності можна здійснювати через систему надбавок, шляхом преміювання працівників підприємства та на засадах формування фонду інновацій-

ного розвитку, кошти якого можуть бути спрямовані як на виплату надбавок, так і на преміювання працівників (рис. 2). За відсутності такого фонду кошти на стимулювання повинні бути передбачені у фонді оплати праці підприємства.

варто використати наступну послідовність оцінювання посад працівників: аналізування робіт, здійснюваних працівником на відповідній посаді та їх зв'язку із інноваційною діяльністю; інформаційне забезпечення оцінювання посад

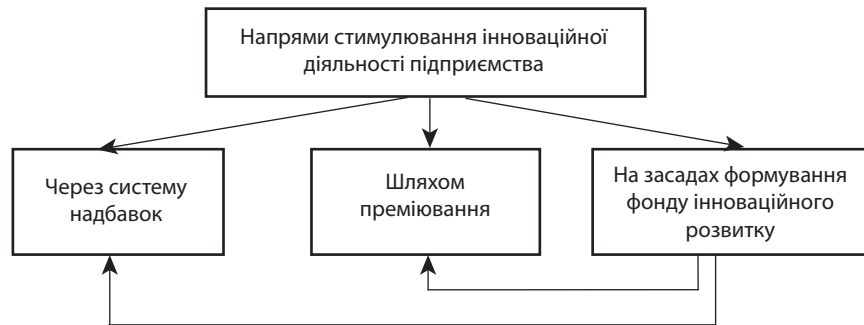

Рис. 2. Напрями стимулювання інноваційного розвитку підприємства

Отже, стимулювання інноваційної діяльності може бути здійснене за допомогою виплати надбавок. У практиці управління підприємствами налічується близько п'ятидесяти видів надбавок і незрозумілим залишається процес вибору того чи іншого їх виду для забезпечення мотиваційного впливу на інноваційну діяльність працівників підприємств. Для вирішення цієї проблеми нами запропоновано використовувати у ролі стимулу інноваційної діяльності надбавку за виконання особливої важливої роботи на певний термін з урахуванням зв'язку трудового процесу працівника із інноваційною діяльністю підприємства. Її встановлення передбачає встановлення факторів важливості трудового процесу (характер роботи та компетенції працівників, емоційні навантаження, індивідуальна інтенсивність праці та розумові навантаження тощо), вибір методу оцінювання факторів за показниками важливості робіт, встановлення нормативного значення для досліджуваних факторів, вимірювання факторів і визначення тривалості впливу на інноваційну діяльність, заповнення таблицею обліку виконуваних робіт, визначення інтегрального коефіцієнта важливості праці, встановлення розміру надбавки і її призначення працівнику. Розрахунок розміру надбавки слід здійснювати шляхом обчислення добутку отриманого інтегрального коефіцієнта та максимального розміру надбавки за виконання особливо важливої роботи на певний термін згідно законодавчих норм. При цьому слід виходити з того, що максимальний розмір надбавки не обмежений.

Щодо преміювання, то можна рекомендувати систему преміювання інноваційної діяльності за узагальненими грейдами, яка ураховує рівень результативності інноваційної діяльності підприємства і рівень заробітної плати працівників. Термін «грейд» може бути перекладений як ранг, клас чи рівень [9]. У даному випадку розглядаються грейди посад працівників підприємств, які визначаються на основі їх приналежності до відповідного рівня управління підприємством та отриманими, у результаті оцінювання, балами. Для кожного грейду розробляється шкала преміювання. Отже, розмір премії працівників за результатами здійснення інноваційної діяльності змінюється залежно від узагальненого грейду його посад.

Ця система дозволить: установити обґрунтований розмір премії у залежності від результативності інноваційної діяльності підприємства; усунути невідповідності між внеском працівника у інноваційну діяльність підприємства та розмірами його заробітної плати. При її застосуванні

працівників підприємств з метою визначення системи преміювання інноваційної діяльності за узагальненими грейдами; визначення індикаторів оцінювання, їх впливу на інноваційну діяльність працівника на відповідній посаді; формування бально-факторної шкали оцінювання; перевірка бально-факторної шкали; оцінювання посад бальним методом; визначення рівня посад; аналізування цінності посади з огляду на інноваційну діяльність підприємства та існуючий рівень заробітної плати; установлення грейдів; визначення результативності інноваційної діяльності підприємства, рівнів заробітної плати; розрахунок узагальнених грейдів; формування системи преміювання працівників за результатами інноваційної діяльності на основі розрахованих узагальнених грейдів; прийняття відповідних управлінських рішень.

При установленні грейдів нами запропоновано використовувати бально-факторний метод, при якому кожна посада отримує оцінку в балах з урахуванням ваги чинників, відповідно до яких проводиться оцінювання. Цінність кожної посади виражається в певній кількості балів, що використовується для позначення меж грейдів. При цьому узагальнений грейд посади може бути розрахований за формулою:

$$\bar{\Gamma} = \frac{\Gamma \cdot Z_{zn}}{P_{ин.д}}, \quad (1)$$

де $\bar{\Gamma}$ – узагальнений грейд посади;
 Γ – грейд посади, отриманий у результаті розрахунку бально-факторним методом;
 Z_{zn} – стандартизоване значення (рівень) заробітної плати (відношення фактичної заробітної плати працівника до середньої заробітної плати на підприємстві);
 $P_{ин.д}$ – рівень результативності інноваційної діяльності підприємства (визначається виходячи обсягів НДДКР підприємства, часу їх реалізації та отриманого економічного ефекту).

Для стимулювання інноваційної діяльності на підприємстві слід визначитись із його джерелами. Для забезпечення стимулювання інноваційної діяльності на підприємстві, що може бути здійснене у наведених вище формах (матеріальній та нематеріальній), можна запропонувати створення фонду інноваційного розвитку у відповідності із Господарським кодексом України, який передбачає можливість формування фондів розвитку для господарських товариств на підставі установчих документів [10, ст. 87]. При цьому законодавством не лімітується перелік фондів, які має право створювати підприємство. Зазвичай, фонди

можна формувати у грошовій на матеріальній формі як, наприклад, це здійснюють при страхуванні (формуванні державного резерву) [11]. Проте для стимулювання інноваційної діяльності нами рекомендовано створення фонду грошових коштів, адже матеріальні цінності не завжди можуть бути використані з метою стимулювання, а найціннішим стимулом інноваційної діяльності працівників на сьогоднішній день є грошові виплати. Такий фонд належатиме до спеціальних (цільових) фінансових фондів. У складі фінансових фондів виділяють, зазвичай, амортизаційний фонд, фонд охорони праці, фонд спеціальних програм, фонд розвитку виробництва, ремонтний фонд тощо [11]. Як уже зазначалось, порядок формування і використання засобів цих фондів регулюється статутом й іншими установчими і внутрішніми документами підприємства.

Витрачати кошти такого фонду слід на стимулювання інноваційної діяльності та на внутрішнє інвестування (на розвиток інноваційної діяльності підприємства шляхом модернізації технологій, оновлення виробництва, проведення наукових досліджень та дослідних робіт тощо). Рекомендоване співвідношення коштів інноваційного фонду, які витрачають на внутрішні інвестиції та стимулювання, повинно становити 60 та 40% відповідно. Таким чином, існування такого фонду на підприємстві передбачає не лише окремі види виплат (перераховані нами вище), а й певні нормативи відрахувань, що говорить про його цільовий характер.

Фонд інноваційного розвитку слід формувати із прибутку підприємства, що буде ним отриманий від продажу інноваційної продукції чи надання послуг. З іншого боку, кошти, що передбачаються на виплату премій, можуть бути закладені у фонд оплати праці. Він охоплює фонд основної, додаткової заробітної плати (містить кошти для виплати надбавок і доплат) та інші заохочувальні і виплати (винагороди за підсумками роботи за рік, матеріальна допомога).

Як відомо, підприємства можуть утворювати як постійні, так і оперативні тимчасові фонди. До других належать переважно фонди грошових коштів, які призначені для подолання наслідків непередбачених ситуацій чи інших подій, які вимагають фінансування від підприємства. Для забезпечення результативності інноваційної діяльності підприємства та дієвості її стимулів, формування фонду інноваційного розвитку слід здійснювати безперервно. Однак зважаючи на те, що такий фонд формується із прибутку підприємства, можливість його використання з'являється через тривалий період часу протягом якого підприємство починає його отримувати (якщо бюджетом не передбачено кошти на стимулювання інноваційної діяльності).

ВИСНОВКИ

Інноваційна діяльність промислових підприємств перебуває на етапі розвитку. Вона характеризується низьким рівнем їх інноваційної активності, нераціональністю сфер здійснення інноваційних витрат, недосконалою структурою фінансування та патентно-ліцензійною діяльністю. Це актуалізує питання стимулювання інноваційної діяльності на промислових підприємствах, що здійснюється у процесі мотивування – спонукання на діяльність, що забезпечує задоволення власних потреб та досягнення цілей підприємства.

Процес мотивування передбачає застосування матеріальних та нематеріальних стимулів інноваційної діяльності. До перших можна віднести систему преміювання за узагальненими грейдами, надбавку за виконання особливо важливої роботи на певний термін з урахуванням зв'язку

трудового процесу працівника із інноваційною діяльністю підприємства тощо, а до других – похвалу, подяку, методи формування колективів за психологічною сумісністю тощо.

Для забезпечення стимулювання інноваційної діяльності на підприємствах доцільним є застосування фонду інноваційного розвитку, що здійснюється згідно з нормами чинного законодавства України. Його формування і розподіл має такі особливості: є безперервним і передбачає можливість його використання через тривалий період часу (за який буде отримано прибуток від інноваційної діяльності підприємства); носить грошовий і цільовий характер (передбачає тільки окремі виплати, пов'язані із розвитком інноваційної діяльності підприємства); передбачає відповідні нормативи відрахувань (40% на стимулювання інноваційної діяльності, 60% на внутрішнє інвестування).

У подальших дослідженнях за проблемою слід приділити увагу питанням впровадження фонду інноваційного розвитку на промислових підприємствах львівської області та визначити його вплив на результати їх інноваційної діяльності та фінансові результати як у коротко- так і в довгостроковому періоді. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Кузьмін О. Є. Основи менеджменту: підручник. – Вид. 2-ге, вип. і доп. / О. Є. Кузьмін, О. Г. Мельник. – К.: Академвидав, 2007. – 464 с. – ISBN 978-966-826-50-2.
2. Наукова та інноваційна діяльність в Україні: стат. зб. – К.: Держкомстат, 2012. – С. 304 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://innocentre.onu.edu.ua/wp-content/uploads/12.pdf>, http://www.uceps.org/additional/analytical_report_NSD55_ukr.pdf
3. Жаліло Я. Економічна стратегія держави: теорія, методологія, практика: монографія / Я. Жаліло. – К.: НІСД, 2003. – 368 с. – ISBN 978-966-554-097-7.
4. Карпунь І. Н. Мотивування і стимулювання інноваційної діяльності підприємства / І. Н. Карпунь // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – Сер.: Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. – Львів: Вид-во НУ «Львівська політехніка», 2008. – № 628. – С. 529 – 533.
5. Микитюк П. П. Інноваційний менеджмент: навчальний посібник / П. П. Микитюк. – Тернопіль: Економічна думка, 2006. – 295 с.
6. Коноплицький В. А. Економічний словник. Тлумачно-логічний / В. А. Коноплицький, Г. І. Філіна. – К.: КНТ, 2007. – 580 с. – ISBN 978-966-373-266-4.
7. Костюк Т. П. Мотивація інноваційної діяльності у сучасних умовах господарювання / Т. П. Костюк // Вісник ЖДТУ. – 2010. – № 1(51) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zas.zhitomir.org/ru/content/>
8. Зянько В. В. Стимули та передумови розвитку інноваційного підприємства / В. В. Зянько // Научные труды ДонНТУ. Серия: экономическая. – Донецьк: ДонНТУ, 2004. – Выпуск. 91. – С. 103 – 110.
9. Wise D. fortune's Most Admired Companies: executive compensation Practices, Executive Short-Term 4 Incentive Design Survey, 2007.
10. Господарський кодекс України зі змінами від 21 червня 01 р. № 2539-III (2539-14) зі змінами і доповненнями від 16 січня 2003 р. № 436-IV.
11. Ляшенко Г. П. Управління капіталом підприємства: навч. посіб. для студ. вищих навч. закл. / Г. П. Ляшенко // Державна податкова адміністрація України; Академія держ. податкової служби України. – Ірпінь: Академія ДПС України, 2005. – 346 с.
12. Блонська В. І. Прибуток – особливості його формування та використання в ефективному управлінні підприємством / В. І. Блонська, І. В. Паньків // Науковий вісник НЛТУ України: зб. наук.-техн. праць. – Львів: РВВ НЛТУ України, 2011. – № 21.5. – С. 179 – 185.

REFERENCES

- Blonska, V. I., and Pankiv, I. V. "Prybutok – osoblyvosti ioho formuvannya ta vykorystannya v efektyvnomu upravlinni pidpriemstvom" [Profit – especially its development and use of effective management]. *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy*, no. 21.5 (2011): 179-185.

Karpun, I. N. "Motyvuvannia i stymulivannia innovatsiinoi diialnosti pidpriemstva" [Motivation and incentives for innovation of the company]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika». Seriya "Menedzhment ta pidpriemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia i problemy rozvytku"*, no. 628 (2008): 529-533.

Konoplytskiy, V. A., and Filina, H. I. *Ekonomichnyi slovnyk* [Dictionary of Economics]. Kyiv: KNT, 2007.

Kostiuk, T. P. "Motyvatsiia innovatsiinoi diialnosti u suchasnykh umovakh hospodariuvannia" [Motivation innovation in modern business environment]. <http://zsas.zhitomir.org/ru/content/>

Kuzmin, O. Ie., and Melnyk, O. H. *Osnovy menedzhmentu* [Principles of Management]. Kyiv: Akademvydav, 2007.

[Legal Act of Ukraine] (2003).

Liashenko, H. P. *Upravlinnia kapitalom pidpriemstva* [Money management company]. Irpin: Akademia DPS Ukrainy, 2005.

Mykytiuk, P. P. *Innovatsiinyi menedzhment* [Innovation Management]. Ternopil: Ekonomichna dumka, 2006.

"Naukova ta innovatsiina diialnist v Ukraini" [Research and Innovation in Ukraine]. <http://innocentre.onu.edu.ua/wp-content/uploads/12.pdf>
http://www.uceps.org/additional/analytical_report_NSD55_ukr.pdf

"Wise D. fortune's Most Admired Companies: executive compensation Practices" Executive Short-Term 4 Incentive Design Survey, 2007.

Zhalilo, Ya. *Ekonomichna stratehiia derzhavy: teoriia, metodolohiia, praktyka* [Economic Strategy states: theory, methodology, practice]. Kyiv: NISD, 2003.

Zianko, V. V. "Stymuly ta peredumovy rozvytku innovatsiinoho pidpriemstva" [Incentives and preconditions for the development of innovative enterprises]. *Nauchnye trudy DonNTU. Seryia ekonomycheskaia*, no. 91 (2004): 103-110.

УДК 338.23:330.131.5(477)

ЕТАПИ ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ БІЗНЕСУ

© 2014 ЗАТЕЙЩИКОВА О. О.

УДК 338.23:330.131.5(477)

Затейщикова О. О. Етапи формування стратегії соціальної відповідальності бізнесу

У статті вивчено існуючі підходи до формування етапів стратегії, відповідно до чого сформовано перелік етапів формування стратегії соціальної відповідальності бізнесу (СВБ), серед яких: визначення місії та бачення СВБ; формування системи цілей СВБ; оцінка впливу факторів зовнішнього середовища; оцінка рівня соціальної відповідальності, аналіз альтернатив і вибір стратегій. Визначено місію СВБ для українських підприємств, яка полягає в підвищенні якості життя працівників, місцевої громади та суспільства в цілому. Бачення СВБ – покращення результативності бізнесу та показників рибутковості на основі створення довірчих взаємовідносин між бізнесом, суспільством і державою. Розроблено «дерево цілей» СВБ, яке включає цілі трьох рівнів. Визначено перелік факторів впливу зовнішнього оточення на СВБ, серед яких: зростаюча стурбованість станом навколишнього середовища та демографічною ситуацією, рівень освіти та культури, зростаюча інтенсивність конкуренції, рівень доходів і добробуту, активна участь державної політики у використанні принципів соціальної відповідальності, пропаганда соціальної відповідальності в рамках сфери впливу, швидка зміна технологій, чесні практики маркетингу, інформування та укладення договорів. Запропоновано оцінку рівня соціальної відповідальності здійснювати на основі розрахунку показників соціальних інвестицій як кількісним, так і якісним методами та розрахунку показників добровільної соціальної відповідальності бізнесу. Запропоновано основні складові змісту стратегії СВБ.

Ключові слова: соціальна відповідальність бізнесу, місія, бачення, «дерево цілей», стратегія соціальної відповідальності бізнесу, етапи формування стратегії соціальної відповідальності бізнесу.

Рис.: 2. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 18.

Затейщикова Ольга Олександрівна – кандидат економічних наук, викладач, кафедра управління персоналом та економіки праці, Харківський національний економічний університет (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: zateyshkova@mail.ru

УДК 338.23:330.131.5(477)

Затейщикова О. А. Этапы формирования стратегии социальной ответственности бизнеса

В статье изучены существующие подходы относительно формулировки этапов формирования стратегии, в соответствии с чем сформирован перечень этапов формирования стратегии социальной ответственности бизнеса (СОБ), среди которых: определение миссии и видения СОБ, формирование системы целей СОБ, оценка влияния факторов внешней среды, оценка уровня социальной ответственности, анализ альтернатив и выбор стратегий. Определена миссия СОБ для украинских предприятий, которая заключается в повышении качества жизни работников, местного сообщества и общества в целом. Видение СОБ – улучшения результативности бизнеса и показателей доходности на основе создания доверительных взаимоотношений между бизнесом, обществом и государством. Разработано «дерево целей» СОБ, включающее цели трех уровней. Определен перечень факторов внешней среды, среди которых: растущая озабоченность состоянием окружающей среды и демографической ситуацией, уровень образования и культуры, растущая интенсивность конкуренции, уровень доходов и благосостояния, активное участие государственной политики в использовании принципов социальной ответственности, пропаганда социальной ответственности в рамках сферы воздействия, быстрая смена технологий, честная практика маркетинга, информирования и заключения договоров. Предложено оценку уровня социальной ответственности осуществлять на основе расчета показателей социальных инвестиций как количественным, так и качественным методами и расчета показателей добровольной социальной ответственности бизнеса. Предложены основные составляющие содержания стратегии СОБ.

Ключевые слова: социальная ответственность бизнеса, миссия, видение, «дерево целей», стратегия социальной ответственности бизнеса, этапы формирования стратегии социальной ответственности бизнеса.

Рис.: 2. **Табл.:** 1. **Библ.:** 18.

Затейщикова Ольга Александровна – кандидат экономических наук, преподаватель, кафедра управления персоналом и экономики труда, Харьковский национальный экономический университет (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)
E-mail: zateyshkova@mail.ru

UDC 338.23:330.131.5(477)

Zateyshchikova O. O. Stages of Formation of the Strategy of Social Responsibility of Business

The article studies existing approaches to formulation of stages of the strategy, according to which a list of stages of formation of the strategy of social responsibility (SSR) is formed, including: identification of the mission and vision of SSR, formation of the system of goals of SSR, assessment of influence of factors of external environment, assessment of the level of social responsibility, analysis of alternatives and selection of strategies. The article identifies SSR mission for Ukrainian enterprises, which lies in increase of the quality of life of employees, local society and society in general. SSR vision – improvement of effectiveness of business and profitability indicators on the basis of creation of trustworthy relations between business, society and state. The article develops the goals tree of SSR that has goals of three levels. It identifies a list of factors of external environment, including: growing anxiety about the state of environment and demographic situation, level of education and culture, growing intensity of competition, level of income and wellbeing, active participation of the state policy in the use of principles of social responsibility, propaganda of social responsibility within the impact area, fast change of technologies, fair marketing practice, informing and executing agreements. The article offers to assess the level of social responsibility on the basis of calculation of indicators of social investments both by quantitative and qualitative methods and calculation of indicators of voluntary social responsibility of business. It also offers main components of the essence of the SSR strategy.

Key words: social responsibility of business, mission, vision, goals tree, strategy of social responsibility of business, stages of formation of strategy of social responsibility of business.

Pic.: 2. **Tabl.:** 1. **Bibl.:** 18.

Zateyshchikova Olha O. – Candidate of Sciences (Economics), Lecturer, Department of Personnel Management and Labour Economics, Kharkiv National University of Economics (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)
E-mail: zateyshkova@mail.ru

Karpun, I. N. "Motyvuvannia i stymulivannia innovatsiinoi diialnosti pidpriemstva" [Motivation and incentives for innovation of the company]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika». Seriya "Menedzhment ta pidpriemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia i problemy rozvytku"*, no. 628 (2008): 529-533.

Konoplytskiy, V. A., and Filina, H. I. *Ekonomichnyi slovnyk* [Dictionary of Economics]. Kyiv: KNT, 2007.

Kostiuk, T. P. "Motyvatsiia innovatsiinoi diialnosti u suchasnykh umovakh hospodariuvannia" [Motivation innovation in modern business environment]. <http://zsas.zhitomir.org/ru/content/>

Kuzmin, O. Ie., and Melnyk, O. H. *Osnovy menedzhmentu* [Principles of Management]. Kyiv: Akademvydav, 2007.

[Legal Act of Ukraine] (2003).

Liashenko, H. P. *Upravlinnia kapitalom pidpriemstva* [Money management company]. Irpin: Akademia DPS Ukrainy, 2005.

Mykytiuk, P. P. *Innovatsiyni menedzhment* [Innovation Management]. Ternopil: Ekonomichna dumka, 2006.

"Naukova ta innovatsiina diialnist v Ukraini" [Research and Innovation in Ukraine]. <http://innocentre.onu.edu.ua/wp-content/uploads/12.pdf>
http://www.uceps.org/additional/analytical_report_NSD55_ukr.pdf

"Wise D. fortune's Most Admired Companies: executive compensation Practices" Executive Short-Term 4 Incentive Design Survey, 2007.

Zhalilo, Ya. *Ekonomichna stratehiia derzhavy: teoriia, metodolohiia, praktyka* [Economic Strategy states: theory, methodology, practice]. Kyiv: NISD, 2003.

Zianko, V. V. "Stymuly ta peredumovy rozvytku innovatsiinoho pidpriemstva" [Incentives and preconditions for the development of innovative enterprises]. *Nauchnye trudy DonNTU. Seryia ekonomycheskaia*, no. 91 (2004): 103-110.

УДК 338.23:330.131.5(477)

ЕТАПИ ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ БІЗНЕСУ

© 2014 ЗАТЕЙЩИКОВА О. О.

УДК 338.23:330.131.5(477)

Затейщикова О. О. Етапи формування стратегії соціальної відповідальності бізнесу

У статті вивчено існуючі підходи до формування етапів стратегії, відповідно до чого сформовано перелік етапів формування стратегії соціальної відповідальності бізнесу (СВБ), серед яких: визначення місії та бачення СВБ; формування системи цілей СВБ; оцінка впливу факторів зовнішнього середовища; оцінка рівня соціальної відповідальності, аналіз альтернатив і вибір стратегій. Визначено місію СВБ для українських підприємств, яка полягає в підвищенні якості життя працівників, місцевої громади та суспільства в цілому. Бачення СВБ – покращення результативності бізнесу та показників рибутковості на основі створення довірчих взаємовідносин між бізнесом, суспільством і державою. Розроблено «дерево цілей» СВБ, яке включає цілі трьох рівнів. Визначено перелік факторів впливу зовнішнього оточення на СВБ, серед яких: зростаюча стурбованість станом навколишнього середовища та демографічною ситуацією, рівень освіти та культури, зростаюча інтенсивність конкуренції, рівень доходів і добробуту, активна участь державної політики у використанні принципів соціальної відповідальності, пропаганда соціальної відповідальності в рамках сфери впливу, швидка зміна технологій, чесні практики маркетингу, інформування та укладення договорів. Запропоновано оцінку рівня соціальної відповідальності здійснювати на основі розрахунку показників соціальних інвестицій як кількісним, так і якісним методами та розрахунку показників добровільної соціальної відповідальності бізнесу. Запропоновано основні складові змісту стратегії СВБ.

Ключові слова: соціальна відповідальність бізнесу, місія, бачення, «дерево цілей», стратегія соціальної відповідальності бізнесу, етапи формування стратегії соціальної відповідальності бізнесу.

Рис.: 2. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 18.

Затейщикова Ольга Олександрівна – кандидат економічних наук, викладач, кафедра управління персоналом та економіки праці, Харківський національний економічний університет (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: zateyshkova@mail.ru

УДК 338.23:330.131.5(477)

Затейщикова О. А. Этапы формирования стратегии социальной ответственности бизнеса

В статье изучены существующие подходы относительно формулировки этапов формирования стратегии, в соответствии с чем сформирован перечень этапов формирования стратегии социальной ответственности бизнеса (СОБ), среди которых: определение миссии и видения СОБ, формирование системы целей СОБ, оценка влияния факторов внешней среды, оценка уровня социальной ответственности, анализ альтернатив и выбор стратегий. Определена миссия СОБ для украинских предприятий, которая заключается в повышении качества жизни работников, местного сообщества и общества в целом. Видение СОБ – улучшения результативности бизнеса и показателей доходности на основе создания доверительных взаимоотношений между бизнесом, обществом и государством. Разработано «дерево целей» СОБ, включающее цели трех уровней. Определен перечень факторов внешней среды, среди которых: растущая озабоченность состоянием окружающей среды и демографической ситуацией, уровень образования и культуры, растущая интенсивность конкуренции, уровень доходов и благосостояния, активное участие государственной политики в использовании принципов социальной ответственности, пропаганда социальной ответственности в рамках сферы воздействия, быстрая смена технологий, честная практика маркетинга, информирования и заключения договоров. Предложено оценку уровня социальной ответственности осуществлять на основе расчета показателей социальных инвестиций как количественным, так и качественным методами и расчета показателей добровольной социальной ответственности бизнеса. Предложены основные составляющие содержания стратегии СОБ.

Ключевые слова: социальная ответственность бизнеса, миссия, видение, «дерево целей», стратегия социальной ответственности бизнеса, этапы формирования стратегии социальной ответственности бизнеса.

Рис.: 2. **Табл.:** 1. **Библ.:** 18.

Затейщикова Ольга Александровна – кандидат экономических наук, преподаватель, кафедра управления персоналом и экономики труда, Харьковский национальный экономический университет (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)
E-mail: zateyshkova@mail.ru

UDC 338.23:330.131.5(477)

Zateyshchikova O. O. Stages of Formation of the Strategy of Social Responsibility of Business

The article studies existing approaches to formulation of stages of the strategy, according to which a list of stages of formation of the strategy of social responsibility (SSR) is formed, including: identification of the mission and vision of SSR, formation of the system of goals of SSR, assessment of influence of factors of external environment, assessment of the level of social responsibility, analysis of alternatives and selection of strategies. The article identifies SSR mission for Ukrainian enterprises, which lies in increase of the quality of life of employees, local society and society in general. SSR vision – improvement of effectiveness of business and profitability indicators on the basis of creation of trustworthy relations between business, society and state. The article develops the goals tree of SSR that has goals of three levels. It identifies a list of factors of external environment, including: growing anxiety about the state of environment and demographic situation, level of education and culture, growing intensity of competition, level of income and wellbeing, active participation of the state policy in the use of principles of social responsibility, propaganda of social responsibility within the impact area, fast change of technologies, fair marketing practice, informing and executing agreements. The article offers to assess the level of social responsibility on the basis of calculation of indicators of social investments both by quantitative and qualitative methods and calculation of indicators of voluntary social responsibility of business. It also offers main components of the essence of the SSR strategy.

Key words: social responsibility of business, mission, vision, goals tree, strategy of social responsibility of business, stages of formation of strategy of social responsibility of business.

Pic.: 2. **Tabl.:** 1. **Bibl.:** 18.

Zateyshchikova Olha O. – Candidate of Sciences (Economics), Lecturer, Department of Personnel Management and Labour Economics, Kharkiv National University of Economics (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)
E-mail: zateyshkova@mail.ru

Виділення стратегії соціальної відповідальності як функціональної стратегії – необхідність, що обумовлена реаліями сьогодення. За останні роки об'єктивні потреби інноваційного розвитку в промислово розвинутих країнах обумовили виникнення нової концепції ставлення до персоналу, споживачів, бізнес-партнерів, суспільства в цілому. Концепція соціальної відповідальності розширює традиційне розуміння відповідальності бізнесу, збільшує ряд його функцій у суспільному розвитку, а також допомагає у поліпшенні результатів діяльності та підвищенні вартості бізнесу. Концепція змінює погляд на функціонування бізнесу – корпорації перестають бути виключно економічними інститутами, сфера їх інтересів переміщується у сферу взаємодії із зацікавленими сторонами (стейкхолдерами), участь в розвитку місцевого співтовариства, підтримку держави в соціальних питаннях.

У зв'язку з цим актуальним для українських підприємств є формування стратегії соціальної відповідальності бізнесу, що відповідає вимогам даної концепції.

Сутність та стратегічна спрямованість соціальної відповідальності бізнесу представлена в роботах багатьох іноземних науковців, зокрема: Марчелло Палацци, Арчі Керолла, Мільтона Фрідмана, Пітера Друкера, Ховарда Боуена та інших [1 – 4]. Серед вітчизняних дослідників даної проблематики можна виділити П. Вернера, І. О. Ворончак, С. Ю. Гончарову, А. Колота, М. І. Мельник, Г. В. Назарову, Т. С. Смуженко [5 – 10].

У відповідності до аналізу авторефератів дисертацій, захищених за даною тематикою, можна виділити роботи присвячені дослідженню соціальної відповідальності як на підприємстві [11, 12], так і органів державної влади [13]. Так, у роботі О. В. Степанової, досліджено принципи вдосконалення організаційно-економічних засад соціально відповідального управління промисловими підприємствами, розкрито основні причини низького рівня соціальної відповідальності підприємств, виявлено взаємозалежність соціальної активності від організаційно-економічних факторів їх діяльності [12].

Березіна О. Ю. дослідила сутність і складові соціальної відповідальності корпорацій в системі соціально-трудових відносин, визначила функції соціальної відповідальності, розробила методичний підхід до визначення якісного стану соціальної відповідальності з використанням методів соціологічного дослідження, запропонувала методичний підхід до кількісної оцінки стану соціальної відповідальності [11].

Водночас на сьогоднішній день спостерігається відсутність єдиних підходів до трактування категорії «соціально відповідальність бізнесу», оцінки рівня соціальної відповідальності, формування стратегії соціальної відповідальності на рівні підприємства, що зумовлює необхідність подальших досліджень.

Метою дослідження є визначення етапів формування стратегії соціальної відповідальності бізнесу. У відповідності до поставленої мети виділено наступні завдання: вивчити існуючі підходи щодо формулювання етапів формування стратегії, запропонувати етапи формування стратегії соціальної відповідальності, розкрити сутність кожного з етапів.

В економічній літературі зустрічається декілька точок зору відносно переліку та складу етапів формування стратегії.

На думку Клейнера Г., існує чотири етапи формування стратегії підприємства [14]:

1. Аналіз нестабільності зовнішнього середовища підприємства та вибір такого виду стратегічного управління, що найбільш придатне для прогнозованого рівня нестабільності в перспективі.

2. Аналіз досягнутого рівня конкурентного статусу підприємства та виявлення локальних стратегічних цілей, досягнення яких забезпечить її конкурентну перевагу.

3. Вибір найефективніших засобів досягнення стратегічних цілей за рахунок посилення стратегічного потенціалу підприємства і використання сприятливих умов.

4. Опрацювання та реалізація стратегічної програми технічного і соціального розвитку підприємства на планову перспективу, коригування її з урахуванням аналізу «зворотних зв'язків» [14].

Послідовність етапів процесу розробки стратегії за А. Томпсоном, А. Стриклендом має такий вигляд: визначення місії фірми; зовнішній аналіз – процес оцінки зовнішніх щодо організації факторів; внутрішній аналіз – це процес оцінки факторів, які виникають в межах самої організації та є результатом діяльності або бездіяльності її керівництва; визначення цілей діяльності організації; аналіз альтернатив та вибір стратегії [15].

Саєнко М. Г. надає такі етапи формування стратегії підприємства [16]. На *першому етапі* розробки стратегії підприємства здійснюють аналіз середовища, прогнозують його майбутній розвиток, виявляють можливості та загрози, сильні і слабкі сторони, оцінюють конкурентоспроможність і прогнозують її зміни. На *другому етапі* визначають місію, мету і цілі підприємства. На *третьому етапі* здійснюють стратегічний аналіз, який полягає в порівнянні мети і цілей з результатами аналізу середовища, виявленні і усуненні розривів між ними і, головне, у виробленні альтернативних стратегій – варіантів стратегічного розвитку. На *четвертому етапі* моделюються варіативні сценарії розвитку подій (оптимістичний, песимістичний та найбільш вірогідний). На *п'ятому етапі* здійснюється вибір найбільш прийнятної стратегії з альтернативних. На *шостому* – готується кінцевий варіант стратегічного плану підприємства. На *сьомому етапі* на базі стратегічного плану розробляються тактичні середньострокові плани. На *восьмому етапі* розробляються оперативні плани та проекти, і на цьому процес стратегічного планування завершується. Розпочинається процес реалізації стратегічного плану, тобто процес стратегічного управління. Він передбачає не лише організацію реалізації стратегії (*9-й етап*) але і її практичну оцінку, контроль за виконанням (*10-й етап*) і зворотний зв'язок, якщо виявляються помилки, недоробки у формуванні стратегічного плану на будь-якому з етапів [16].

Та найбільш розповсюдженим, повним та адекватним для більшості підприємств є підхід, згідно до якого послідовність етапів формування стратегії має наступний вигляд: визначення місії та бачення, визначення цілей, аналіз внутрішніх можливостей, аналіз зовнішнього середовища, аналіз альтернатив та вибір стратегій, реалізація стратегії [17].

У відповідності до цього підходу визначимо основні етапи формування стратегії соціальної відповідальності бізнесу для українських підприємств (*рис. 1*).

Місією соціальної відповідальності бізнесу є підвищення якості життя працівників, місцевої громади та суспільства в цілому.

Бачення соціальної відповідальності бізнесу полягає в покращенні результативності бізнесу та показників при-

бутковості на основі створення довірливих взаємовідносин між бізнесом, суспільством та державою.

Для визначення системи цілей соціальної відповідальності бізнесу, доцільно скористатися «деревом цілей» (рис. 2).

Рис. 1. Послідовність етапів формування стратегії соціальної відповідальності бізнесу

Слід зазначити, що стратегія будь-якого рівня ієрархії повинна відповідати загальній меті підприємства. Це стосується й стратегії соціальної відповідальності бізнесу, генеральною метою якої є дотримання вищих соціальних стандартів, стандартів операційної та виробничої діяльності. Так, в умовах, що склалися, стратегічною метою багатьох організацій є підвищення конкурентоспроможності підприємства на основі створення конкурентних переваг та отримання в результаті високого прибутку.

У відповідності до рис. 2 цілі першого рівня спрямовані на забезпечення потреб суб'єктів СВБ, серед яких: персонал підприємства, споживачі, місцева органи влади, громада, бізнес-партнери. Цілі другого рівня розкривають напрямки реалізації СВБ для кожної з цілей першого рівня. Цілі третього рівня формують конкретні заходи щодо реалізації кожної з окремих цілей СВБ другого рівня. Слід зазначити, що «дерево цілей» СВБ може бути доповнене цілями четвертого рівня, які визначатимуть конкретні соціальні програми соціальної відповідальності на підприємстві.

Вплив факторів зовнішнього оточення може оцінюватись за допомогою однієї з відомих методик, наприклад PEST-аналізу. Серед факторів впливу, можна використовувати наступні (табл. 1).

Перелік факторів може бути доповнений, у відповідності до ситуації, що склалася на даний момент як на підприємстві так в зовнішньому оточенні.

Оцінку рівня соціальної відповідальності доцільно здійснювати на основі: розрахунку показників соціальних інвестицій, як кількісним, так і якісним методами; розрахунку показників добровільної соціальної відповідальності бізнесу.

Кількісна оцінка соціальних інвестицій передбачає розрахунок наступних показників: величина соціальних інвестицій на одного працівника (грн.), питома вага соціальних інвестицій в балансовому прибутку (%), співвідношення соціальних інвестицій до обсягу валових продажів (%) [18].

Якісний індекс соціальних інвестицій показує рівень комплексності соціальної діяльності підприємства. Оцінка відбувається за допомогою таких параметрів як: наявність (відсутність) складових соціальної відповідальності на підприємстві (бали, 1 – складова соціальної відповідальності

існує на підприємстві, 0 – відсутня), та ступінь присутності даного елемента на підприємстві (%). Чим більше значення індексу, тим рівень соціальної відповідальності вище. Порівняння індексів для різних компаній дозволяє визначити лідерів і аутсайдерів за показником комплексності організації процесу соціального інвестування. Порівняння індексів для різних ознак дозволяє виявити відповідні «вузькі місця», тобто ті ознаки, які представляють для компаній найбільшу проблему [18].

Показники добровільної соціальної відповідальності бізнесу можна згрупувати за такими напрямками.

Витрати на вирішення соціальних питань працівників і членів їх сімей в організації, які включатимуть витрати на: охорону здоров'я та підтримку здорового способу життя; соціальну підтримку сім'ї і пільги працівникам; допомогу із забезпечення працівників житлом; підтримку працюючих ветеранів; підготовку кадрів і роботу з персоналом; охорону праці та екологічну безпеку.

Витрати на соціальні питання поза організації, які включатимуть витрати на: реалізацію соціальних програм у рамках двосторонніх угод організації та уряду області; соціальні програми поза організацією понад двосторонніх угод з урядом області.

На основі виявлених у результаті аналізу зовнішнього середовища та оцінки рівня соціальної відповідальності підприємства, виявляється коло проблемних питань, аналізуються альтернативи щодо їх вирішення та обирається відповідна стратегія.

Зміст даної стратегії полягає в забезпеченні високого рівня соціальної відповідальності бізнесу, що може включати такі основні складові:

1. Розробка концепції навчання персоналу, яка повинна включати різні форми та методи навчання. Навчання персоналу на спеціальних курсах, які проводяться вищими навчальними закладами (програми MBA); курсах, що орієнтовані на набуття специфічних знань та навичок. Для підвищення інтелектуального потенціалу персоналу слід

Таблиця 1

Фактори, які впливають на формування соціальної відповідальності на підприємстві

Соціальні	Економічні	Політичні	Технологічні
Зростаюча стурбованість станом навколишнього середовища та демографічною ситуацією	Зростаюча інтенсивність конкуренції	Активна участь державної політики щодо використання принципів соціальної відповідальності	Швидка зміна технологій
Рівень освіти та культури	Рівень доходів та добробуту	Пропаганда соціальної відповідальності в рамках сфери впливу	Чесні практики маркетингу, інформування та укладення договорів

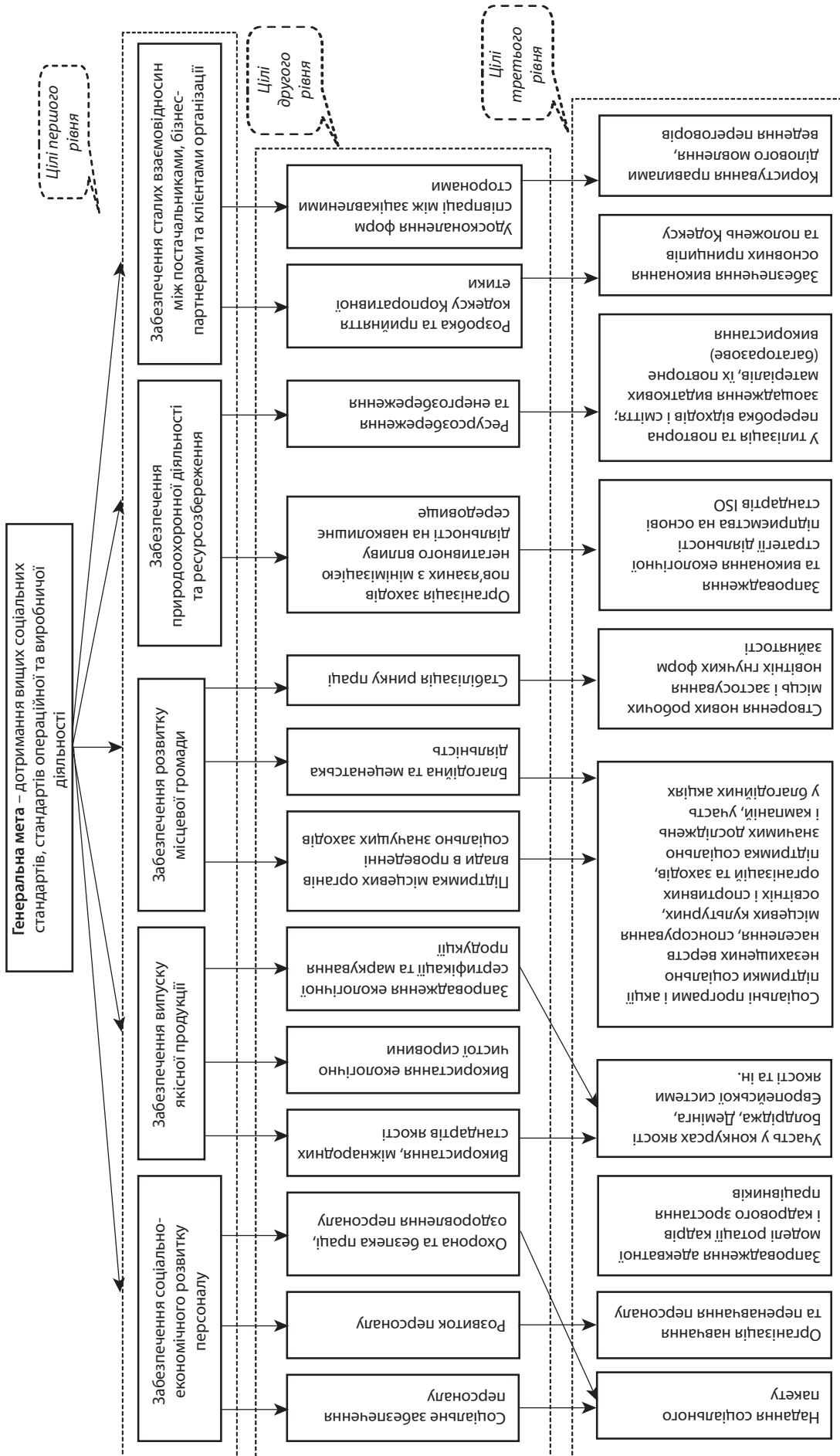

Рис. 2. Дерево цілей СВБ

застосовувати практичне навчання за такими активними методами, як: коучинг, делегування, командна робота, обмін досвідом.

2. *Укріплення соціальної захищеності працівників.* У даному розділі базової стратегії соціальної відповідальності бізнесу формується соціальний пакет, удосконалюються складові соціальної інфраструктури тощо. За рахунок коштів з прибутку можуть встановлюватися додаткові компенсації працюючим, пенсіонерам, жінкам-матерям, зменшуватися вартості товарів і послуг, що реалізуються в рамках соціальної інфраструктури підприємства.

3. *Здоров'я населення (громади), розвиток місцевої та регіональної інфраструктури.* У даному розділі передбачається встановлення взаємозв'язків і співпраця з місцевими органами влади щодо проведення спортивних, благодійних, спонсорських заходів із залученням ресурсів підприємства: людських, інформаційних, фінансових тощо.

5. *Ділова етика.* На основі розробленого етичного Кодексу, встановлюються принципи поведінки з діловими партнерами.

6. *Екологічна та природоохоронна діяльність* передбачає не тільки дотримання законодавства, але і добровільні акції, спрямовані на очищення навколишніх територій від бруду; дії, спрямовані на енерго- та ресурсозбереження тощо.

7. *Задоволення потреб споживачів* передусім у випуску якісної продукції, яка відповідає всім міжнародним стандартам, з використанням екологічно чистої сировини.

У рамках розробки та реалізації стратегії соціальної відповідальності повинні виділятися цільові програми для вирішення найбільш пріоритетних завдань. Визначення типів будь-яких стратегій підприємства є складним завданням, в рамках якого центральне місце посідає досягнення стратегічної відповідності (інтеграції), яка в багатьох літературних джерелах називається «моделлю відповідності». Загальною метою цього процесу є ідентифікація типів стратегій у відповідності та узгодженості до процесів, що відбуваються на підприємстві.

ВИСНОВКИ

Таким чином, ефективність впровадження принципів соціальної відповідальності бізнесу залежить від своєчасно сформульованих послідовних етапів реалізації відповідної стратегії. Перспективами подальших досліджень є розробка програм реалізації стратегії соціальної відповідальності бізнесу. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Палацци М.** Корпоративная социальная ответственность и успех в бизнесе / М. Палацци, Дж. Статчер. – М., 1997. – 174 с.
2. **Друкер П.** Эффективное управление / П. Друкер / Пер. с англ. М. Ко-тельниковой. – М.: Астрель, 2004. – 284 с.
3. **Carroll A. B.** Corporate social responsibility: Evolution of definitional construct / A. B. Carroll // *Business and Society*. – 1999. – № 38 (3). – P. 268 – 295.
4. **Howard R.** Bowen, *Social Responsibilities of the Businessman* / R. Howard. – New York: Harper & Row, 1953.
5. **Вернер П.** Социальное конструирование реальности / П. Вернер, Т. Лукман. – М., 1995. – 368 с.
6. **Ворончак І. О.** Формування національної моделі соціальної відповідальності бізнесу: аналіз світового досвіду та перспективи для України // Науковий вісник НЛТУ України. – 2012. – Вип. 22.1 – С. 195 – 203.
7. **Корпоративна соціальна відповідальність: підручник** / За заг. ред. д-ра екон. наук, проф. Т. С. Смовженко, д-ра екон. наук, проф. А. Я. Кузнєцової. – К.: Вид-во УБС НБУ, 2009. – 258 с.

8. **Колот В. М.** Підприємництво: організація, ефективність, бізнес-культура: навч. посіб. / В. М. Колот, І. М. Рєпіна, О. В. Щербина. – К.: КНЕУ, 2009. – 444 с.

9. **Мельник М. І.** Становлення інституту соціально орієнтованого бізнес-середовища в Україні: аналіз проблем та пошук ефективних інструментів: наукова доповідь / М. І. Мельник; НАН України. Ін-т регіональних досліджень. – Львів, 2010. – 39 с.

10. **Назарова Г. В.** Управління соціально-трудою сферою підприємства: монографія / Г. В. Назарова, С. Ю. Гончарова, Н. В. Водницька. – Харків: Вид. ХНЕУ, 2010. – 328 с.

11. **Березіна О. Ю.** Соціальна відповідальність корпорацій в системі соціально-трудоих відносин: автореф. дис. канд. екон. наук: 08.00.07 / О. Ю. Березіна; Харк. нац. екон. ун-т. – Х., 2011. – 20 с.

12. **Степанова О. В.** Організаційно-економічні основи соціально відповідального управління промисловими підприємствами: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.04 / О. В. Степанова; Сум. держ. ун-т. – Суми, 2008. – 19 с.

13. **Савченко І. Г.** Соціальна відповідальність органів державної влади в умовах розбудови соціальної держави: автореф. дис... канд. наук з держ. упр.: 25.00.01 / І. Г. Савченко; Нац. акад. держ. упр. при Президенті України. Харк. регіон. ін-т держ. упр. – Х., 2007. – 18 с.

14. **Клейнер Г.** Стратегічний менеджмент: актуальные проблемы и новые направления / Г. Клейнер // *Проблемы теории и практики управления*, 2009. – № 1. – С. 15 – 22.

15. *Стратегический менеджмент: концепции и ситуации для анализа* / А. Томпсон, А. Стрикленд. – 12-е издание: пер с англ. – М.: Издательский дом «Вильямс», 2006. – 928 с.

16. **Саєнко М. Г.** Стратегічне управління підприємством: консп. лекції / М. Г. Саєнко. – Тернопіль: ТНЕУ, 2011. – 130 с.

17. **Немцов В. Д.** Стратегічний менеджмент: навчальний посібник / В. Д. Немцов, Л. Є. Довгань. – Київ: ТОВ «УВПК «ЕксОб», 2002. – 538 с.

18. *Методологія та методика визначення інтегральних соціальних показників* / Відп. ред. Ю. І. Саєнко. – К.: Ін-т соціології НАНУ, 2004. – 372 с.

REFERENCES

- Berezina, O. Yu. "Sotsialna vidpovidalnist korporatsii v systemi sotsialno-trudovykh vidnosyn" [Corporate social responsibility in the system of industrial relations]. *Avtoref. ... dys. kand. ekon. nauk: 08. 00. 07*, 2011.
- Carroll, A. B. "Corporate social responsibility: Evolution of definitional construct". *Business and Society*, no. 38 (3) (1999): 268-295.
- Druker, P. *Effektivnoe upravlenie* [Effective management]. Moscow: Astrel, 2004.
- Howard, R. Bowen, *Social Responsibilities of the Businessman*. New York: Harper & Row, 1953.
- Korporatyvna sotsialna vidpovidalnist* [Corporate Social Responsibility]. Kyiv: UBS NBU, 2009.
- Kolot, V. M., Riepina, I. M., and Shcherbyna, O. V. *Pidpriemnytstvo: orhanizatsiia, efektyvnist, biznes-kultura* [Entrepreneurship: organization, efficiency and business culture]. Kyiv: KNEU, 2009.
- Kleiner, H. "Strategicheskii menedzhment: aktualnye problemy u novye napravleniia" [Strategic management: current problems and new directions]. *Problemy teoryy u praktyky upravleniia*, no. 1 (2009): 15-22.
- MeInyk, M. I. *Stanovlennia instytutu sotsialno oriientovanoho biznes-seredovyshcha v Ukraini: analiz problem ta poshuk efektyvnykh instrumentiv* [Making the institution socially oriented business environment in Ukraine: an analysis of problems and find effective tools]. Lviv, 2010.
- Metodolohiia ta metodyka vyznachennia intehralnykh sotsialnykh pokaznykiv* [Methodology and methods of determination of integrated social indicators]. Kyiv: Instytut sotsiolohii NANU, 2004.
- Nazarova, H. V., Honcharova, S. Yu., and Vodnytska, N. V. *Upravlinnia sotsialno-trudovoiu sferoiu pidpriemstva* [Managing social and labor issues of the company]. Kharkiv: KhNEU, 2010.
- Niemtsov, V. D., and Dovhan, L. Ie. *Stratehichnyi menedzhment* [Strategic Management]. Kyiv: UVPK «EksOb», 2002.

Palatstsi, M., and Statcher, Dzh. *Korporativnaia sotsialnaia otvetstvennost i uspek v biznese* [Corporate social responsibility and business success]. Moscow, 1997.

Savchenko, I. H. "Sotsialna vidpovidalnist orhaniv derzhavnoi vlady v umovakh rozbudovy sotsialnoi derzhavy" [Social responsibility of public authorities in terms of the development of the welfare state]. *Avtoref. dys. ... kand. nauk z derzh. upr.*: 25. 00.01, 2007.

Saienko, M. H. *Stratehichne upravlinnia pidpriemstvom* [Strategic management]. Ternopil: TNEU, 2011.

Stepanova, O. V. "Orhanizatsiino-ekonomichni osnovy sotsialno vidpovidalnoho upravlinnia promyslovymy pidpriemstvamy" [Organizational and economic foundations of socially responsible management industry]. *Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk: 08. 00.04*, 2008.

Tompson, A., and Striklend, A. *Strategicheskii menedzhment : kontseptsii i situatsii dlia analiza* [Strategic Management: Concepts and situation analysis]. Moscow: Villiams, 2006.

Verner, P., and Lukman, T. *Sotsialnoe konstruirovaniie realnosti* [Social construction of reality]. Moscow, 1995.

Voronchak, I. O. "Formuvannia natsionalnoi modeli sotsialnoi vidpovidalnosti biznesu: analiz svitovoho dosvidu ta perspektyvy dlia Ukrainy" [Formation of a national model of social responsibility: an analysis of international experience and prospects for Ukraine]. *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy*, no. 22.1 (2012): 195-203.

УДК 657

МОТИВАЦІЯ ПЕРСОНАЛА: СУЩНОСТЬ И СОВРЕМЕННЫЕ ПРОБЛЕМЫ

© 2014 ОВСЮК Н. В.

УДК 657

Овсюк Н. В. Мотивация персонала: сущность и современные проблемы

Цель статьи заключается в исследовании сущности мотивации труда и установлении различий между стимулированием и мотивацией. В процессе анализа понятия «мотивация» было определено, что это внутренние желания и цели человека, побуждающие его действовать в определенном направлении, чтобы достичь поставленной цели. Кроме того, определено, что в настоящее время в экономической литературе существует две теории мотивации – содержательная и процессуальная. Как показал анализ показателей оплаты труда по Украине, в настоящее время существует достаточно большая дифференциация размеров заработной платы по отраслям экономической деятельности, а также задолженность по заработной плате. Данные показатели в определенной степени способствуют снижению мотивации работников к трудовой активности. Для повышения занятости населения в условиях рыночной экономики на государственном уровне следует разработать систему мер для устранения этих проблем, а также снизить до минимума проявления «тенизации» заработной платы.

Ключевые слова: мотивация персонала, стимулирование, оплата труда, трудовые ресурсы, средства поощрения.

Рис.: 1. **Табл.:** 3. **Библ.:** 13.

Овсюк Нина Васильевна – кандидат педагогических наук, доцент, кафедра бухгалтерского учета, Винницкий торгово-экономический институт Киевского национального торгово-экономического университета (ул. Соборная, 87, Винница, 21050, Украина)

E-mail: nina.ovsyuk@mail.ru

УДК 657

UDC 657

Овсюк Н. В. Мотивації персоналу: сутність та сучасні проблеми

Мета статті полягає в дослідженні сутності мотивації праці та виявленні відмінностей між стимулюванням та мотивацією. У процесі аналізу поняття «мотивація» було визначено, що це внутрішні бажання та цілі людини, які спонукають її діяти у визначеному напрямку, аби досягти поставленої мети. Крім того, визначено, що на даний час в економічній літературі існує дві теорії мотивації – змістовна і процесуальна. Як показав аналіз показників оплати праці по Україні, на даний час існує досить велика диференціація розмірів заробітної плати за галузями економічної діяльності, а також заборгованість по заробітній платі. Дані показники певною мірою сприяють зниженню мотивації працівників до трудової активності. Задля підвищення зайнятості населення в умовах ринкової економіки на державному рівні слід розробити систему заходів для усунення даної проблеми, а також знизити до мінімуму прояви «тінізації» заробітної плати.

Ключові слова: мотивація персоналу, стимулювання, оплата праці, трудові ресурси, засоби заохочення.

Рис.: 1. **Табл.:** 3. **Бібл.:** 13.

Овсюк Ніна Василівна – кандидат педагогічних наук, доцент, кафедра бухгалтерського обліку, Вінницький торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету (вул. Соборна, 87, Вінниця, 21050, Україна)

E-mail: nina.ovsyuk@mail.ru

Ovsyuk N. V. Personnel Motivation: Essence and Modern Problems

The goal of the article lies in the study of the essence of labour motivation and establishment of differences between stimulation and motivation. While analysing the "motivation" notion the article shows that internal wishes and goals of a human being stimulate this human being to act in a specific direction in order to achieve the set goal. Moreover, the article states that there are two theories of motivation in the modern economic literature – meaningful and procedural. As analysis of indicators of payment for labour in Ukraine shows, there is a rather significant differentiation of sizes of wages by branches of economic activity and there are arrears of wages. These indicators to a certain extent facilitate reduction of motivation of workers for labour activity. In order to increase employment of the population under conditions of the market economy, it is necessary to develop a system of measures for elimination of these problems at the state level and also to reduce to the minimum manifestations of "shadowing" wages.

Key words: personnel motivation, stimulation, payment for labour, labour resources, incentives.

Рис.: 1. **Табл.:** 3. **Библ.:** 13.

Ovsyuk Nina V. – Candidate of Sciences (Pedagogy), Associate Professor, Department of Accounting, Vinnitsa Institute of Trade and Economy of Kyiv National University of Trade and Economy (21050, Ukraine)

E-mail: nina.ovsyuk@mail.ru

Одним из факторов, влияющих на повышение результативности хозяйственной деятельности современных предприятий, а также повышения их конкурентоспособности на рынке является эффективное управление трудовыми ресурсами, где особое место занимает мотивация работников. Умение руководителей во-

время замечать и определять факторы, которые влияют на трудовую активность работников, в настоящее время является достаточно ценным рычагом управления, поскольку активизирует скрытые резервы повышения производительности труда. Однако на практике предприятий мотивация персонала осуществляется с помощью общеприня-

Palatstsi, M., and Statcher, Dzh. *Korporativnaia sotsialnaia otvetstvennost i uspek v biznese* [Corporate social responsibility and business success]. Moscow, 1997.

Savchenko, I. H. "Sotsialna vidpovidalnist orhaniv derzhavnoi vlady v umovakh rozbudovy sotsialnoi derzhavy" [Social responsibility of public authorities in terms of the development of the welfare state]. *Avtoref. dys. ... kand. nauk z derzh. upr.*: 25. 00.01, 2007.

Saienko, M. H. *Stratehichne upravlinnia pidpriemstvom* [Strategic management]. Ternopil: TNEU, 2011.

Stepanova, O. V. "Orhanizatsiino-ekonomichni osnovy sotsialno vidpovidalnoho upravlinnia promyslovymy pidpriemstvamy" [Organizational and economic foundations of socially responsible management industry]. *Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk: 08. 00.04*, 2008.

Tompson, A., and Striklend, A. *Strategicheskii menedzhment: kontseptsii i situatsii dlia analiza* [Strategic Management: Concepts and situation analysis]. Moscow: Villiams, 2006.

Verner, P., and Lukman, T. *Sotsialnoe konstruirovaniie realnosti* [Social construction of reality]. Moscow, 1995.

Voronchak, I. O. "Formuvannia natsionalnoi modeli sotsialnoi vidpovidalnosti biznesu: analiz svitovoho dosvidu ta perspektyvy dlia Ukrainy" [Formation of a national model of social responsibility: an analysis of international experience and prospects for Ukraine]. *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy*, no. 22.1 (2012): 195-203.

УДК 657

МОТИВАЦІЯ ПЕРСОНАЛА: СУЩНОСТЬ І СОВРЕМЕННЫЕ ПРОБЛЕМЫ

© 2014 ОВСЮК Н. В.

УДК 657

Овсюк Н. В. Мотивация персонала: сущность и современные проблемы

Цель статьи заключается в исследовании сущности мотивации труда и установлении различий между стимулированием и мотивацией. В процессе анализа понятия «мотивация» было определено, что это внутренние желания и цели человека, побуждающие его действовать в определенном направлении, чтобы достичь поставленной цели. Кроме того, определено, что в настоящее время в экономической литературе существует две теории мотивации – содержательная и процессуальная. Как показал анализ показателей оплаты труда по Украине, в настоящее время существует достаточно большая дифференциация размеров заработной платы по отраслям экономической деятельности, а также задолженность по заработной плате. Данные показатели в определенной степени способствуют снижению мотивации работников к трудовой активности. Для повышения занятости населения в условиях рыночной экономики на государственном уровне следует разработать систему мер для устранения этих проблем, а также снизить до минимума проявления «теневизации» заработной платы.

Ключевые слова: мотивация персонала, стимулирование, оплата труда, трудовые ресурсы, средства поощрения.

Рис.: 1. **Табл.:** 3. **Библ.:** 13.

Овсюк Нина Васильевна – кандидат педагогических наук, доцент, кафедра бухгалтерского учета, Винницкий торгово-экономический институт Киевского национального торгово-экономического университета (ул. Соборная, 87, Винница, 21050, Украина)

E-mail: nina.ovsyuk@mail.ru

УДК 657

UDC 657

Овсюк Н. В. Мотивації персоналу: сутність та сучасні проблеми

Мета статті полягає в дослідженні сутності мотивації праці та виявленні відмінностей між стимулюванням та мотивацією. У процесі аналізу поняття «мотивація» було визначено, що це внутрішні бажання та цілі людини, які спонукають її діяти у визначеному напрямку, аби досягти поставленої мети. Крім того, визначено, що на даний час в економічній літературі існує дві теорії мотивації – змістовна і процесуальна. Як показав аналіз показників оплати праці по Україні, на даний час існує досить велика диференціація розмірів заробітної плати за галузями економічної діяльності, а також заборгованість по заробітній платі. Дані показники певною мірою сприяють зниженню мотивації працівників до трудової активності. Задля підвищення зайнятості населення в умовах ринкової економіки на державному рівні слід розробити систему заходів для усунення даної проблеми, а також знизити до мінімуму прояви «тінізації» заробітної плати.

Ключові слова: мотивація персоналу, стимулювання, оплата праці, трудові ресурси, засоби заохочення.

Рис.: 1. **Табл.:** 3. **Бібл.:** 13.

Овсюк Ніна Василівна – кандидат педагогічних наук, доцент, кафедра бухгалтерського обліку, Вінницький торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету (вул. Соборна, 87, Вінниця, 21050, Україна)

E-mail: nina.ovsyuk@mail.ru

Ovsyuk N. V. Personnel Motivation: Essence and Modern Problems

The goal of the article lies in the study of the essence of labour motivation and establishment of differences between stimulation and motivation. While analysing the "motivation" notion the article shows that internal wishes and goals of a human being stimulate this human being to act in a specific direction in order to achieve the set goal. Moreover, the article states that there are two theories of motivation in the modern economic literature – meaningful and procedural. As analysis of indicators of payment for labour in Ukraine shows, there is a rather significant differentiation of sizes of wages by branches of economic activity and there are arrears of wages. These indicators to a certain extent facilitate reduction of motivation of workers for labour activity. In order to increase employment of the population under conditions of the market economy, it is necessary to develop a system of measures for elimination of these problems at the state level and also to reduce to the minimum manifestations of "shadowing" wages.

Key words: personnel motivation, stimulation, payment for labour, labour resources, incentives.

Рис.: 1. **Табл.:** 3. **Бібл.:** 13.

Ovsyuk Nina V. – Candidate of Sciences (Pedagogy), Associate Professor, Department of Accounting, Vinnitsa Institute of Trade and Economy of Kyiv National University of Trade and Economy (21050, Ukraine)

E-mail: nina.ovsyuk@mail.ru

Одним из факторов, влияющих на повышение результативности хозяйственной деятельности современных предприятий, а также повышения их конкурентоспособности на рынке является эффективное управление трудовыми ресурсами, где особое место занимает мотивация работников. Умение руководителей во-

время замечать и определять факторы, которые влияют на трудовую активность работников, в настоящее время является достаточно ценным рычагом управления, поскольку активизирует скрытые резервы повышения производительности труда. Однако на практике предприятий мотивация персонала осуществляется с помощью общеприня-

тых методов (например, повышение заработной платы или выплата премий), которые не учитывают индивидуальных потребностей сотрудников. Поэтому на данном этапе развития экономики возникает проблема неэффективного использования трудовых ресурсов предприятий и проявляется она в формальном выполнении работниками своих трудовых обязанностей. Для улучшения трудовой мотивации следует пересмотреть политику оплаты труда, как на государственном уровне, так и на уровне предприятий, что в дальнейшем позволит сформировать свойственный рыночным отношениям уровень занятости и доходов населения. Указанные тенденции обуславливают актуальность обоснования вопросов мотивации работников в разрезе оплаты труда, а также вынуждают определить основные проблемы, которые ухудшают мотивацию работников к трудовой деятельности.

Вопросами исследования процесса стимулирования и мотивации персонала занимались многие отечественные ученые, в частности: Богиня Д. П., Доронина М. С., Гринева В. М., Еськов А. А., Колот А. М., Семькина М. В. и другие. Также указанному вопросу уделяли внимание и зарубежные ученые, в частности Ф. Тейлор, Д. Макгрегор, А. Маслоу, Ф. Герцберг, Д. Мак-Клелланд, В. Врум, А. Портер, Э. Лоулер и др., научные труды которых посвящены определению работы мотивационного механизма и разработке теорий мотивации.

Цель статьи – обосновать сущность мотивации и исследовать теории мотивации работников, а также выделить проблемы, которые негативно влияют на мотивацию трудовой деятельности работников.

Трудовая деятельность происходит в условиях общественного разделения труда под влиянием образования, квалификации, стажа работы, трудовой активности, а также мотивационных составляющих. Если мотивация труда является только побуждением работника к эффективному труду, что обеспечивает необходимые вознаграждения и удовлетворяет имеющиеся потребности, то мотивация трудовой деятельности в целом включает собственно мотивацию труда, мотивацию занятости, мотивацию к обладанию средствами производства, мотивацию к подготовке трудового процесса, мотивацию к развитию конкурентоспособности работника и т. п. [5, с. 11 – 12].

Общеизвестной является закономерность, что потребности мотивируют человека к трудовой активности. Исследуя сущность мотивации и ее развития, сначала следует проанализировать сущность данного понятия и основные факторы, мотивирующие людей к трудовой деятельности (*табл. 1*).

Таким образом, можно сделать выводы, что понятие «мотивация» достаточно разветвленное и может трактоваться как в узком, так и в широком смысле. Отечественные ученые определяют данный термин по-разному.

Мотив (англ. *motive*) – это осознанная побудительная причина, основа, основание к какому-то действию или поступку. Мотив является субъективным явлением, осознанием поступков, которые в конечном итоге превращаются в постановку цели, побуждающую человека к действию.

К мотивам относятся комплекс побуждений, действующих с полной силой в течение длительного периода времени, а также обязанность, стремление выполнить порученное задание [11].

Мотивация – это совокупность внутренних и внешних движущих сил, которые побуждают человека к деятельности, определяют поведение, формы деятельности, придают этой деятельности направленность, ориентированную на достижение личных целей и целей организации. Мотивация – это совокупность всех мотивов, которые оказывают влияние на поведение человека. [5, с. 12].

Анализируя приведенные определения, становится ясным, что мотивация – это внутренние желания и цели человека, побуждающие его действовать в определенном направлении, чтобы достичь поставленной цели. Что касается трактовки стимулирования, то у отечественных ученых превалирует мнение определять данное понятие системой мер относительно стимулирования работников работать лучше и результативнее.

Очень часто в научной литературе термины «мотив» и «стимул» воспринимают как синонимы, не разделяя их значения.

Стимулирование – это процесс использования конкретных стимулов в пользу человека и организации. Стимулировать – значит влиять, побуждать к целевому действию, давать толчок снаружи. Это одно из средств, с помощью

Таблица 1

Определение понятия «мотивация» в экономической и юридической литературе

№ п/п	Автор	Определение
1	Багиев Н. [1]	Процесс интенсификации мотивов индивида или их группы с целью активизации их действий по принятию решения об удовлетворении какой-то потребности
2	Булатов А. [3]	Система мер, направленная на повышение производительности труда, улучшение его качества и профессиональный рост
3	Колот А. М. [6, с. 17]	Совокупность внешних и внутренних сил, которые побуждают человека к деятельности, определяют поведение, формы деятельности, придают этой деятельности направленность, ориентированную на достижение личных целей и целей организации
4	Малый экономический глоссарий [7]	Позиция, которая привлекает человека действовать целенаправленным образом, процесс побуждения себя и других людей к действиям, позволяющие достичь целей организации
5	Мескон М. [9]	Процесс стимулирования самого себя и других на деятельность, направленную на достижение индивидуальных и общих целей организации
6	Райзберг Б. [13]	Внешнее или внутреннее побуждение экономического субъекта к деятельности во имя достижения каких-либо целей, наличие интереса к такой деятельности и способы его иницирования, побуждения

которого может осуществляться мотивация трудовой деятельности, это процесс внешнего воздействия на человека для побуждения его к конкретным действиям или процесс, направленный на осознанное пробуждение в нем определенных мотивов и целенаправленных действий. Стимулирование оказывает влияние на усилия, усердие, настойчивость, нацеленность, добросовестность персонала предприятия [8, с. 292].

Стимулирование заключается в целенаправленном воздействии на поведение человека путем воздействия на условия жизнедеятельности. Стимулирование – это совокупность требований и соответствующая им система поощрений и наказаний. Стимулирование труда рассматривается как внешнее побуждение, элемент трудовой ситуации, влияет на поведение человека в сфере труда. Стимулирование – это вознаграждение лучших, наказание худших, служебное продвижение наиболее опытных и перевод на другие работы некомпетентных [5, с. 455].

Рассмотрев два, казалось бы, на первый взгляд почти одинаковых понятия, можно сделать вывод, что стимулирование и мотивация – это не одно и то же. Мотивацию, на наш взгляд, следует рассматривать на индивидуальном уровне каждого отдельного работника, который имеет свои собственные мотивы к трудовой деятельности. Стимулирование – это более общий термин, используемый в целом ко всему трудовому коллективу, оно может иметь различные формы и методы применения. Система стимулирования работников имеет результаты на уровне предприятия. Однако несмотря на определенную разницу в двух понятиях очевидным становится то, что и мотивация и стимулирование имеют общую цель – повышение результатов и производительности труда, как отдельного работника, так и предприятия в целом.

Потребность человека заняться любимым видом деятельности может быть мотивирована соответствующими потребностями, которые рассматриваются современными теориями мотивации: содержательными и процессуальными. Содержательные теории отталкиваются от внутренних потребностей, которые оказывают влияние на поведение человека, его трудовую активность. Процессуальные теории мотивации анализируют, как ведут себя люди с учетом их восприятия и познания и как они распределяют усилия для достижения определенных целей (рис. 1).

Данные теории объясняют причины, мотивирующие людей к труду, так как разработчики указанных теорий утверждают, что поведение человека во многом определяется его потребностями.

Даже точно определив, как можно стимулировать работников, действие стимулирующего механизма достаточно непредсказуемо. Однако неоспоримым фактом является то, что человек работает ради вознаграждения, других выплат и поощрительных мер. Именно поэтому, несмотря на то, что по своим видам мотивация может быть денежной и не денежной, более значительное внимание все же следует уделять материальным выплатам, поскольку в большинстве случаев заработная плата является основным источником доходов работников.

Определяя проблемы мотивации, возникающие в настоящее время в Украине, следует отметить не всегда обоснованную дифференциацию заработной платы различных сфер экономической деятельности. Проанализировав показатели оплаты труда по Украине за 2008 – 2012 гг. (табл. 2), следует отметить, что оплата труда в зависимости от видов экономической деятельности варьируется от 2121 грн к 11476 грн. Конечно, данные показатели являются обобщенными, но если учитывать, что они также являются средними по Украине, то становится понятным, что дифферен-

Таблица 2

Динамика среднемесячной номинальной заработной платы по видам экономической деятельности в 2008 – 2012 гг.
(в расчете на одного штатного работника, грн)

	2008	2009	2010	2011	2012
1	2	3	4	5	6
Всего	3074	3161	3431	4012	4607
Сельское хозяйство, охота и связанные с ним услуги	2437	1964	2331	: ¹	2440
Лесное хозяйство и связанные с ним услуги	3014	2255	2774	3195	2803
Рыбное хозяйство	: ²	: ²	2122	2372	2121
Промышленность	2628	2722	3170	3816	4398
Добывающая промышленность	7080	6116	6775	9459	11476
Обрабатывающая промышленность	2509	2526	2974	3587	4083
Производство и распределение электроэнергии, газа и воды	3139	3550	3831	4632	5421
Строительство	2543	1886	1957	2478	2689
Торговля, ремонт автомобилей, бытовых изделий и предметов личного потребления	2764	2900	3207	3729	4287
Деятельность гостиниц и ресторанов	1858	1817	1873	2225	2524
Деятельность транспорта и связи	3413	3630	3803	4334	4757
Финансовая деятельность	5979	6480	7055	7804	8501
Операции с недвижимым имуществом, аренда, инжиниринг и предоставление услуг предпринимателям	3231	3328	3488	4201	4971
Государственное управление	5091	4771	5083	5799	6064

1	2	3	4	5	6
Образование	2180	2345	2668	2984	3554
Здравоохранение и предоставление социальной помощи	1663	1765	2162	2445	3007
Предоставление коммунальных и индивидуальных услуг, деятельность в сфере культуры и спорта	2544	2828	2990	3405	4501

¹ Данные не приведены из-за высокого уровня коэффициента вариации.

² Информация конфиденциальная в соответствии с Законом Украины «О государственной статистике». По данным [4].

циация заработной платы является значительно выше, чем официальные показатели.

Поэтому, анализируя данные, можно утверждать, что в настоящее время в Украине наблюдается неравномерный уровень оплаты труда для работников различных сфер деятельности и приложенные работниками усилия к результатам трудовой деятельности оцениваются и оплачиваются по-разному.

Кроме того, другой проблемой мотивации работников является «тенизация» заработной платы и трудовых отношений.

На сегодня из 46 миллионов украинцев работает чуть более 11 миллионов граждан. И люди эти получают зарплату в полном объеме, а часть зарплаты получают «в конвертах». По данным Международной организации труда, в Украине около 1,8 миллиона людей трудоспособного возраста официально не устроены на работу и, следовательно, социально незащищены. Только за 10 месяцев 2013 г. сотрудники Министерства доходов и сборов Украины обнаружили более 80 тыс. наемных работников, которые работали без заключения трудовых соглашений с работодателями [2, с. 5].

Данное явление в настоящее время в Украине является довольно распространенным и это весьма негативно влияет на государственный бюджет, поскольку работодатели таким образом минимизируют сумму налогов и отчислений в социальные фонды, которые должны быть уплачены в соответствии с реальной заработной платой работников. Кроме того, «тенизация» заработной платы не дает работникам никакой уверенности и гарантий, что их работа в будущем будет справедливо оплачена в полном объеме, и вообще получают ли они какую-либо компенсацию за выполненную работу, так как размер их оплаты труда нигде не прописан. В дальнейшем работник не может требовать выплатить ему заработную плату и обратиться в суд. Данная ситуация также способствует снижению мотивации работников к трудовой активности.

Кроме того, актуальной проблемой процесса мотивации населения к труду в нашем государстве является задолженность по выплате заработной платы. В табл. 3 показана задолженность по выплате заработной платы в 2013 г.

Можно констатировать, что мотивация трудовой деятельности снижается, так как уровень оплаты труда в Украине значительно ниже, чем у ближайших стран-соседей. Во многих случаях это приводит к трудовой миграции населения.

Выводы

Таким образом, следует отметить, что вопрос мотивации работников в настоящее время является достаточно актуальным и требует новых научных исследований и

практических нововведений на предприятиях. Исследование сущности мотивации и общепринятых теорий мотивации позволяет понять закономерности ее влияния на трудовой процесс. Основными проблемами развития мотивации в Украине в настоящее время является «тенизация» трудовых отношений и выплаты заработной платы работникам, которые приводят к дальнейшей незащищенности рабочей силы и уменьшению взносов работодателей в государственный бюджет. Кроме того, в настоящее время острыми остаются вопросы задолженности перед работниками и дифференциация заработной платы по отраслям экономики. Указанные проблемы требуют дальнейшего государственного урегулирования. Также, на уровне предприятий руководителям и управленцам следует учитывать потребности работников, которыми они руководствуются, устраиваясь на работу. Рационально подобранная политика стимулирования в дальнейшем несмотря на определенные затраты на дополнительную оплату труда будет способствовать повышению производительности труда и, в конечном итоге, прибыли предприятия.

Таблица 3

Задолженность по выплате заработной платы в 2013 году (на 1 число месяца, млн грн)

Месяц	Сумма, млн грн
Январь	893,7
Февраль	1005,1
Март	1102,5
Апрель	1078,4
Май	1056,2
Июнь	1043,7
Июль	989,6
Август	985,4
Сентябрь	982,9
Октябрь	1024,5
Ноябрь	989,00

По данным [12].

ЛИТЕРАТУРА

- Багиев Н.** Маркетинг: терминологический словарь / Н. Багиев [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://vocabulary.ru/dictionary/83/word/%CC%E0%F2%E8%E2%E0%F6%E8%FF/>
- Бодня Т.** Зарплаты «в конвертах» перераховують / Т. Бодня // Урядовий кур'єр, 20 грудня 2013 р. № 236. – С. 5.
- Булатов А.** Учебник «Экономика»: глоссарий / А. Булатов [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://vocabulary.ru/dictionary/421/word/%CC%E0%F2%E8%E2%E0%F6%E8%FF+%F2%F0%F3%E4%E0/>

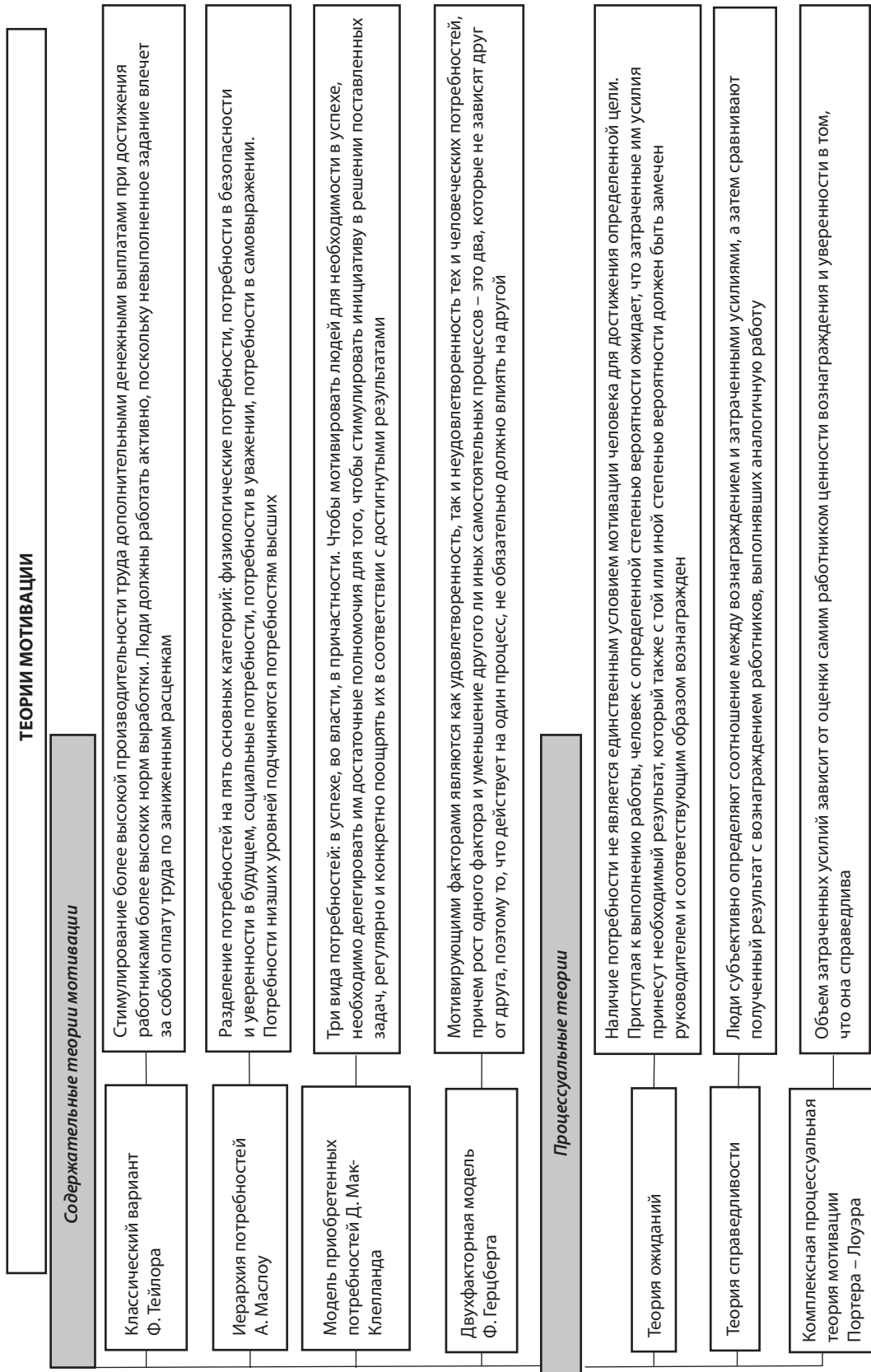

Рис. 1. Теории мотивации (составлено на основе [10, с. 41 – 49])

4. Головне управління статистики в м. Києві [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.gorstat.kiev.ua/php3?c=505&lang=1>

5. **Колот А. М.** Мотивація, стимулювання й оцінка персоналу : Навч. посіб. – К. : КНЕУ, 1998. – 224 с.

6. **Колот А. М.** Мотивація персоналу : підручник / А. М. Колот. – К. : КНЕУ, 2002. – 337 с.

7. Малый экономический глоссарий [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://vocable.ru/dictionary/660/word/%CC%EE%F2%E8%E2%E0%F6%E8%FF/>

8. Менеджмент персоналу : навч. посібник / За заг. ред. В. М. Данюка, В. М. Петюха. – К. : КНЕУ, 2004. – 398 с. – С. 292.

9. **Мескон М.** Основы менеджмента: Глоссарий к книге / М. Мескон [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://vocable.ru/dictionary/91/word/%CC%EE%F2%E8%E2%E0%F6%E8%FF/>

10. Мотивация персонала: учебное пособие. – К. : МАУП, 2002. – 248 с.

11. **Поліщук П. В.** Матеріальне стимулювання, як основа ефективного управління підприємством / П. В. Поліщук // Вісник Хмельницького національного університету. – 2011. – № 2. Т. 1. – С. 85 – 87 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vchnu_ekon/.../085-087.pdf

12. Публікація документів Державної Служби Статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2013/gdn/zvz/zvz2013_u.htm

13. **Райзберг Б.** Современный экономический словарь / Б. Райзберг, Л. Лозовский, Е. Стародубцева [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://vocable.ru/dictionary/88/word/%CC%CE%D2%C8%C2%C0%D6%C8%DF/>

REFERENCES

Bagiev, N. "Marketing: terminologicheskii slovar" [Marketing: glossary of terms]. <http://vocable.ru/dictionary/83/word/%CC%EE%F2%E8%E2%E0%F6%E8%FF/>

Bodnia, T. "Zarplaty "v konvertakh" pererakhovuiut" [Wages "in envelopes" lists]. *Uriadovyi kur'ier*, no. 236 (2013): 5-.

Bulatov, A. "Uchebnik "Ekonomika": glossariy" [Textbook "Economics": a glossary]. <http://vocable.ru/dictionary/421/word/%CC%EE%F2%E8%E2%E0%F6%E8%FF+%F2%F0%F3%E4%E0/>

Bulatov, A. "Uchebnik "Ekonomika": glossariy" [Textbook "Economics": a glossary]. <http://vocable.ru/dictionary/421/word/%CC%EE%F2%E8%E2%E0%F6%E8%FF+%F2%F0%F3%E4%E0/>

"Holovne upravlinnia statystyky v m. Kyievi" [Department of Statistics in Kyiv]. <http://www.gorstat.kiev.ua/p.php3?c=505&lang=1>

Kolot, A. M. *Motyvatsiia, stymuliuvannia i otsinka personalu* [Motivation, encouragement and evaluation of personnel]. Kyiv: KNEU, 1998.

Kolot, A. M. *Motyvatsiia personalu* [Motivating staff]. Kyiv: KNEU, 2002.

"Malyy ekonomicheskii glossariy" [Small economic glossary]. <http://vocable.ru/dictionary/660/word/%CC%EE%F2%E8%E2%E0%F6%E8%FF/>

Menedzhment personalu [Management staff]. Kyiv: KNEU, 2004.

Meskon, M. "Osnovy menedzhmenta: glossariy k knige" [Fundamentals of Management: a glossary of the book]. <http://vocable.ru/dictionary/91/word/%CC%EE%F2%E8%E2%E0%F6%E8%FF/>

Motivatsiia personala [Staff motivation]. Kyiv: MAUP, 2002.

Polishchuk, P. V. "Materialne stymuliuвання, iak osnova efektyvnoho upravlinnia pidpriemstvom" [Financial incentives as the basis for effective management]. www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vchnu_ekon/.../085-087.pdf

"Publikatsiia dokumentiv Derzhavnoi Sluzhby Statystyky Ukrainy" [Publication of documents of the State Statistics Service of Ukraine]. http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2013/gdn/zvz/zvz2013_u.htm

Rayzberg, B., Lozovskiy, L., and Starodubtseva, E. "Sovremennyy ekonomicheskii slovar" [Modern Dictionary of Economics]. <http://vocable.ru/dictionary/88/word/%CC%CE%D2%C8%C2%C0%D6%C8%DF/>

РИНОК ІПОТЕЧНОГО КРЕДИТУВАННЯ ЖИТЛА В ЕКОНОМІЧНОМУ І СОЦІАЛЬНОМУ РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

© 2014 ОНИСЬКО С. М., СОДОМА Р. І.

УДК 336.77.332

Онисько С. М., Содома Р. І. Ринок іпотечного кредитування житла в економічному і соціальному розвитку України

У статті досліджено тенденції розвитку іпотечного кредитування житла в Україні в післякризовий період 2009 – 2012 рр., визначено основні тенденції розвитку українського іпотечного ринку, здійснено аналіз рівня процентних ставок за іпотечними кредитами. Проаналізовано сучасний стан ринку іпотечного кредитування України, динаміку обсягів іпотечних кредитів, їхньої вартості, структуру учасників банків – іпотечних кредиторів, вартість житла в Україні на досліджуваний період. На основі аналізу зроблено ряд пропозицій щодо ефективності іпотечного кредитування, запропоновано напрямки фінансової підтримки відновлення ринку з метою вирішення житлової проблеми для населення, окреслено важливість державного сприяння розвитку іпотеки.

Ключові слова: житлове іпотечне кредитування, іпотечний ринок, банки – іпотечні кредитори, нерухомість.

Рис.: 3. **Табл.:** 2. **Бібл.:** 8.

Онисько Стефанія Михайлівна – кандидат економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів і кредиту, Львівський національний аграрний університет (вул. В. Великого, 1, Дубляни, 80381, Україна)

Содома Руслана Іванівна – викладач, кафедра фінансів і кредиту, Львівський національний аграрний університет (вул. В. Великого, 1, Дубляни, 80381, Україна)

E-mail: sodomaruslana@mail.ru

УДК 336.77.332

UDC 336.77.332

Онисько С. М., Содома Р. І. Рынок ипотечного кредитования жилья в экономическом и социальном развитии Украины

Onysko S. M., Sodoma R. I. Residential Mortgage Market in Economic and Social Development of Ukraine

В статье исследованы тенденции развития ипотечного кредитования жилья в Украине в посткризисный период 2009 – 2012 гг., определены основные тенденции развития украинского ипотечного рынка, осуществлен анализ уровня процентных ставок по ипотечным кредитам. Проанализированы современное состояние рынка ипотечного кредитования Украины, динамика объемов ипотечных кредитов, их стоимость, структура участников банков – ипотечных кредиторов, стоимость жилья в Украине на исследуемый период. На основе анализа сделан ряд предложений по эффективности ипотечного кредитования, предложены направления финансовой поддержки восстановления рынка с целью решения жилищной проблемы для населения, определены важность государственного содействия развитию ипотеки.

The article studies tendencies of development of the residential mortgage market in Ukraine in the post-crisis period 2009 – 2012, identifies main tendencies of development of the Ukrainian mortgage market and conducts analysis of the level of mortgage interest rates. The article analyses the modern state of the mortgage market of Ukraine, dynamics of volumes of mortgage loans, their cost, structure of banks as mortgage creditors and cost of housing in Ukraine in the studied period. The article makes a number of offers on efficiency of mortgage, offers directions of financial support of rehabilitation of the market for solving housing problems of the population and identifies importance of state support of mortgage development.

Ключевые слова: жилищное ипотечное кредитование, ипотечный рынок, банки – ипотечные кредиторы, недвижимость.

Key words: residential mortgage, mortgage market, banks as mortgage creditors, real estate.

Рис.: 3. **Табл.:** 2. **Библ.:** 8.

Рис.: 3. **Табл.:** 2. **Библ.:** 8.

Онисько Стефанія Михайлівна – кандидат економічних наук, професор, заведуючий кафедрою, кафедра фінансів і кредиту, Львівський національний аграрний університет (вул. В. Великого, 1, Дубляни, 80381, Україна)

Onysko Stefaniia M. – Candidate of Sciences (Economics), Professor, Head of the Department, Department of Finance and Credit, Lviv National Agrarian University (vul. V. Velykogo, 1, Dubliany, 80381, Ukraine)

Содома Руслана Іванівна – преподаватель, кафедра финансов и кредита, Львовский национальный аграрный университет (вул. В. Великого, 1, Дубляни, 80381, Україна)

Sodoma Ruslana I. – Lecturer, Department of Finance and Credit, Lviv National Agrarian University (vul. V. Velykogo, 1, Dubliany, 80381, Ukraine)

E-mail: sodomaruslana@mail.ru

E-mail: sodomaruslana@mail.ru

Незважаючи на те, що відносини іпотеки в Україні виникли ще у XVII столітті, а система іпотечного кредитування започаткувала своє функціонування з початком створення відповідної законодавчої бази, проте досі спостерігається стриманий розвиток ринку іпотечного кредитування.

Іпотечний ринок займає одне з найважливіших місць серед фінансових механізмів стабільного розвитку економіки. За допомогою іпотечних фінансових інструментів забезпечується стабільне зростання доходів у різних галузях економіки, завдяки здійсненню інвестування реального сектора економіки та збільшення його капіталу.

Аналізуючи ринок іпотечного кредитування, доцільно зосередити увагу на структурі та учасниках ринку, а також на самому «продукті», що тут реалізується. Необхідно пам'ятати, що розвиток іпотечного ринку вирішує еконо-

мічні проблеми активізації та ефективного використання фінансових ресурсів, а також соціальні завдання щодо залучення населення до задоволення своїх базових потреб через механізм фінансового ринку. Таким чином, ми окреслюємо основного «покупця» іпотечного кредиту та можемо підійти до аналізу попиту на такий вид кредитування в Україні.

У науковій економічній літературі аспекти іпотеки та іпотечного кредитування, розглядаються комплексно. Варто виділити наукові праці багатьох науковців, зокрема, Н. В. Демчишак [2], В. П. Кривенко [3], О. В. Жуков [5] та інших. Але, як засвідчує огляд літературних джерел, є ще ряд невіршених питань, які вимагають поглибленого дослідження в темі іпотечного кредитування та нових розробок. Адже проблематика ефективного розвитку іпотечного кредитування вимагає ретельного дослідження в зв'язку з її постійною актуалізацією.

Метою статті є аналіз основних тенденцій розвитку житлового іпотечного кредитування в Україні на сучасному етапі, а також виявлення факторів, що стимулюють подальше функціонування ринку іпотечного кредитування. Невирішеною частиною проблеми є реальна оцінка тенденцій у житловому іпотечному кредитуванні до кризи 2008 р. і в наступний період 2009 – 2012 рр.

Для досягнення поставленої мети необхідно проаналізувати сучасний стан іпотечного ринку і визначити перспективи для сучасної української економіки в процесі розвитку житлової іпотеки.

Практика свідчить, що проблема придбання житла пов'язана з пошуком і залученням зацікавленою у цьому стороною додаткових джерел фінансування. Оскільки іпотечне кредитування пропонує альтернативний механізм придбання житла для населення, то характеристика ринку житлового будівництва безпосередньо впливає на аналізований ринок. Незважаючи на загальні позитивні зрушення у сфері формування житлового фонду та збільшення ємності ринку житлової нерухомості, передусім первинного, в регіонах можна спостерігати значно меншу активність у цьому напрямі. Позитивна динаміка введення в експлуатацію житла сьогодні так і не досягає рівня докризового періоду (рис. 1).

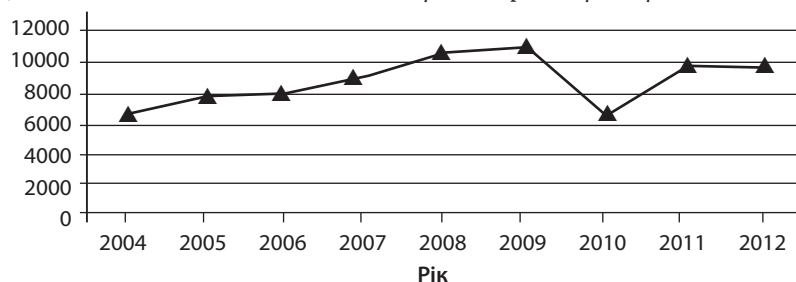

Рис. 1. Обсяги житлового будівництва в Україні, тис. кв. м [7]

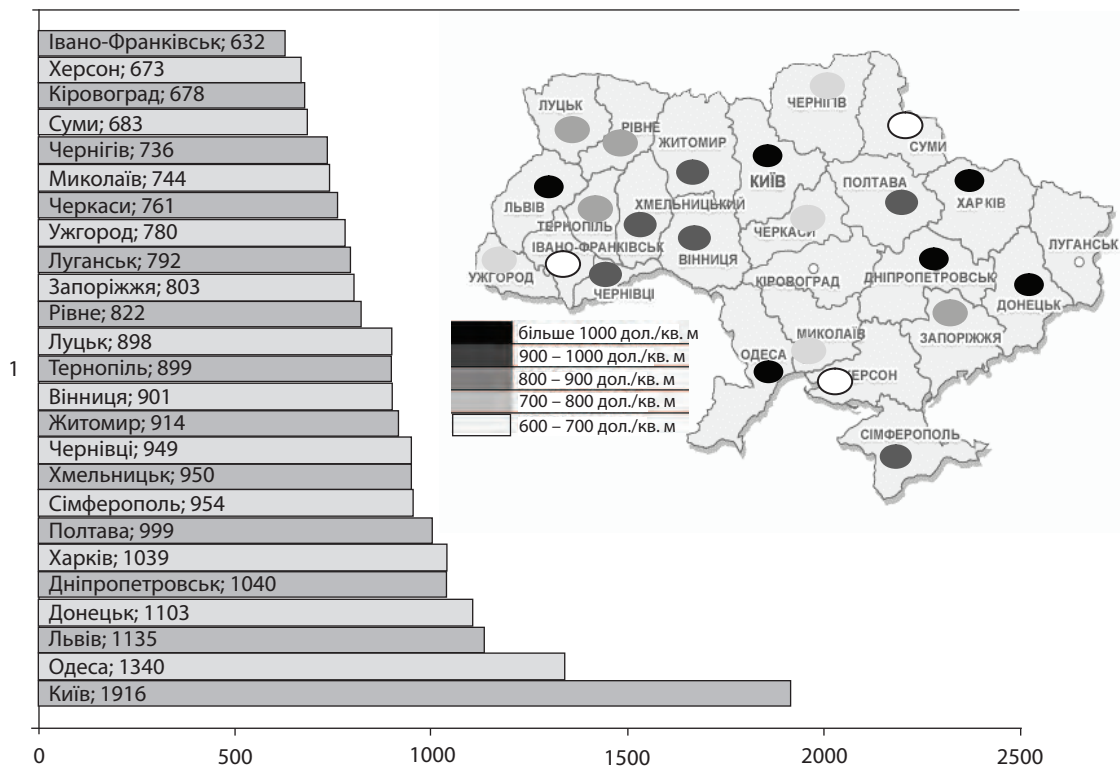

Рис. 2. Середня вартість квадратного метра житла у 2012 році, ум. од.

Однією з основних причин такого становища, після такої вагомості як низький платоспроможний попит населення, є небажання місцевих органів влади пускати на внутрішній локальний ринок потужних конкурентів з числа як забудовників, так і кредиторів. За такої ситуації будівельні компанії не можуть достатньою мірою диверсифікувати свою діяльність та реалізувати в повному обсязі свій виробничий потенціал.

Що ж до вторинного ринку, то в цілому можна спостерігати домінуюче становище вживаного житла в структурі пропозиції усього житла на ринку. Зумовлено це, по-перше, значно більшим його обсягом порівняно з новозбудованим, особливо на периферійних територіях, по-друге, відносно (з огляду на те, що вторинний ринок за ціною пропозицією дедалі більше наближається до первинного ринку, в тому числі і в регіонах країни) дешевизною. Водночас у регіональному розрізі ситуація з пропозицією вживаного житла є досить неоднозначною. На неї впливають, передусім, такі чинники як низька платоспроможність місцевого населення, проблема безробіття. Нерівномірність розподілу вартості житла в залежності від особливостей Західного, Південного, Північного та Східного регіонів (рис. 2).

Аналізуючи економічні передумови запровадження іпотечних механізмів у житлову сферу, не можна обійти увагою проблему доступності іпотечних продуктів, які про-

понують на ринку іпотечні кредитори, передусім банки. Характер таких продуктів може частково або повністю знівелювати ті переваги, які визначально властиві іпотеці.

Насамперед, за відсутності наявної повної суми для придбання (будівництва) нерухомості (переважно житла) іпотека дозволяє суттєво (залежно від умов договору іпотеки) скоротити термін існування так званого відкладеного попиту. Адже придбану на умовах іпотеки нерухомість майбутній власник одержує у користування з моменту оформлення договору купівлі-продажу. В умовах інфляційного знецінення як національної, так й іноземної валюти, нестабільної цінової ситуації на ринку нерухомості, яка в останні часи супроводжується постійним зростанням вартості житла, це надзвичайно важливо. При застосуванні механізму іпотеки фактично усі ризики, пов'язані з можливим знеціненням наданого кредиту, що має бути повернутим (за умови незмінності умов іпотечного договору протягом усього терміну його дії), бере на себе банк.

При помірній ціні іпотечного кредиту з'являється також можливість зменшення відпливу фінансових ресурсів у більш дешеві сегменти ринку нерухомості, передусім в периферійні регіони. На сьогодні досить поширеною є практика продажу дорогого житла (чи іншої нерухомості) у великих містах і придбання на виручені кошти значно дешевшого у приміській зоні.

Реалізація зазначених переваг іпотеки досить ускладнена. Як показує аналіз чинної практики іпотечного кредитування в Україні, ефективним іпотечний кредит за нинішньої його ціни у банківській системі України та реальних доходів населення виявляється за умови оформлення іпотечного договору на суму не більше 2-3 тис. дол. США. При сумі кредиту, наприклад, в 5 тис. дол. США та кредитній ставці 15% річних кінцева вартість оформленої на 5 років позики зростає щонайменше у півтора рази. При купівлі в кредит квартири вартістю 30 тис. дол. США терміном на 15 років при ставці 14% річних у валюті кінцева вартість придбаної квартири становитиме 42 – 45 тис. дол. США. Та й місячні суми виплат не є такими вже незначними для сімейного бюджету. Додавши до цього загалом завищені ціни на ринку нерухомості, а також забезпечення кредиту на рівні 60 – 70% від вартості предмета застави з метою мінімізації ризику банку, доходимо невтішного висновку – іпотечний кредит за великим рахунком є досить малопривабливим для нинішнього середньостатистичного українця.

У травні 2012 р. уряд запустив програму пільгового кредитування, за умовами якої українці могли отримати кредити на житло під 3% річних терміном на 10 – 15 років. Ініціатори програми декларували, що кредити на нове житло зможуть отримати 30 тис. громадян України. Але, на думку експертів, закладеного в бюджеті мільярда гривень вистачило б лише на 1785 квартир або 3-4 житлові комплекси. Насправді кількість виданих кредитів виявилася ще менша. За перший місяць реалізації програми було укладено лише 40 договорів, а до середини грудня 2012 р. надали 1118 кредитів. Кількість сімей, що отримали підтримку у 2010 р. – 590, 2011 р. – 792, 2012 р. – 1222. У загальному протягом трьох років підтримку отримали 2604 сімей [8].

Попри низькі відсотки, для багатьох українців програма виявилася недоступною через високі вимоги до офіційного доходу позичальника, який мав бути достатнім для виплати кредиту під 16% річних. Великі сумніви викликає здатність держави оплачувати свою частку відсотків протягом усього терміну позики, адже в 2009 р. за аналогічною

програмою виплати компенсацій зупинилися. Тож уряд вирішив скоротити на 2013 р. фінансування програми більш ніж на дві третини: з 1 млрд грн до 300 млн грн.

В умовах фінансової кризи важливим також є аналіз динаміки процентних ставок за іпотечними кредитами. Зазначимо, що для іпотечного ринку України характерним є використання фіксованого режиму процентних ставок. Останнім часом спостерігається значне подорожчання іпотечних позик унаслідок дефіциту кредитних ресурсів для цілей іпотечного кредитування та зростання вартості їх залучення. Станом на 1 січня 2009 р. медіанні процентні ставки за кредитами у національній валюті становили 20,5%, а вже на початок 2010 р. – близько 25%, а впродовж 2011 р. знизилась до 18%, у 2012 р. – 19,90%. Що ж до іпотечних позичок в іноземній валюті, то більшість банків сьогодні взагалі призупинила їх надання.

Середні реальні ставки за кредитами на купівлю житла на вторинному ринку нерухомості за 2012 р. виросли на 2,5 – 3,2 відсоткових пункти залежно від терміну. За позиками строком на 10 років зростання складало з 20,2% до 22,9% реальних річних. Найдорожчими, як і раніше, залишаються короткострокові позики строком на 1 рік, вартістю 25,2% реальних річних. Найдешевшими – 20-літні із середньою реальною ставкою в 22,1% річних.

У сегменті кредитування на купівлю нового житла середні реальні ставки за рік виросли в середньому на чверть – на 4,0 – 4,8 відсоткових пункти. На початку року реальні ставки за кредитами на житло від забудовника поступалися ставкам за кредитами на вторинному ринку – 17,1 – 18,6% річних проти 19,3 – 21,9% річних. Але до грудня 2012 р. кредити на первинну нерухомість майже наздогнали за середньою реальною ставкою позики на вторинному ринку – 21,5 – 23% проти 22,1 – 25,2% річних.

Мінімальні аванси у 2012 р. не зазнали значних змін. Як і раніше, на ринку домінують пропозиції з початковим внеском у 30% як за купівлі нового житла (10 серед 15 пропозицій), так і вторинного (16 серед 23 пропозицій). Є варіанти з більш низьким авансом. Щоправда, скористатися цим можна, надавши додаткову заставу. Це може бути нерухомість, яка перебуває у власності як позичальника, так і майнового поручителя.

Станом на 31.12.2012 р., найбільш м'які авансові вимоги за кредитами на вторинному ринку в Ощадбанку – 10%, але лише за надання додаткової застави. За ним ідуть «Укргазбанк» і «Київська Русь», за умовами яких передбачено 20% початкового внеску. У сегменті кредитування первинного ринку лідери з мінімальними авансами інші: той самий аванс 20% пропонує Укргазбанк, 25% – UniCreditBank (Укрсоцбанк), БМ Банк.

За даними УНІА, Частка ТОП-5 банків-іпотечних кредиторів у 2011 р. складала 60,3%, а ТОП-10 – 78,8%. У 2012 р. частка ТОП-5 складає 57%. Позиції ТОП-10 теж дещо змінилися, на даний момент вони контролюють 77,5% іпотечного ринку [6, с. 40]. Розподіл українського ринку іпотеки між банками за станом на 1 січня 2013 р. наведено на рис. 3.

У рамках програми доступного житла (70/30) з початку року придбано 241 квартиру (прогноз на 2013 р. – 700 квартир). Державним і місцевими бюджетами на реалізацію цієї програми в 2013 р. передбачено 94,55 млн грн.

За даними Міністерства регіонального розвитку та будівництва, станом на 2012 р. уряд профінансував 335 кредитів на загальну суму понад 79 млн грн за програмою «Доступне житло» (табл. 1).

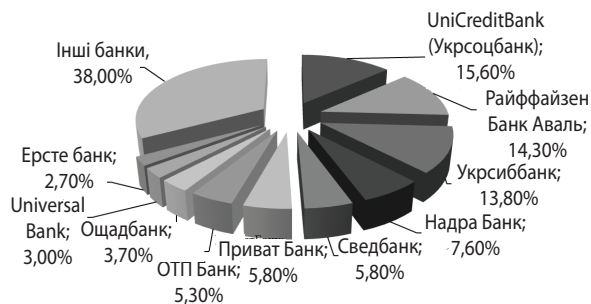

Рис. 3. Склад основних банків-іпотечних кредиторів у 2012 р.

У рамках реалізації програми забезпечення житлом інвалідів війни з початку року придбано 24 квартири (прогнозна кількість – 220 квартир). З них 3 квартири придбано в АР Крим (прогнозна кількість – 17), 2 – у Волинській області (прогнозна кількість – 6), 1 – в Дніпропетровській області (прогнозна кількість – 9), 6 – в Донецькій області (прогнозна кількість – 22), 4 – у Рівненській області (прогнозна кількість – 6), 1 – у Хмельницькій області (прогнозна кількість – 13), 5 з 5-ти запланованих – в Черкаській області, 2 з 9-ти запланованих – в Чернігівській області.

Отже, ринок іпотечного кредитування характеризується на сьогодні не надто позитивними показниками.

Таблиця 1

Введення в експлуатацію будинків в рамках програми доступного житла [8]

Рік	Загальна кількість введених будинків	Загальна кількість квартир у будинках	Загальна площа будинків (тис. кв. м)	Кількість квартир позичальників	Площа квартир позичальників (тис. кв. м)
2010	12	1126	77,4	113	6,6
2011	41	5296	360,1	726	49,4
2012	45	5113	302,6	703	45,6
2013 (I півріччя)	16	2125	148	471	31
Разом	114	13660	888,1	2013	132,5

За постановою Кабміну, право на пільгову іпотеку мають ті, хто стоїть на квартирному обліку або проживає у гуртожитку, або на одного домогачця припадає менше 9 кв. м житлоплощі. Сума щомісячного платежу не може бути більше 50% доходів сім'ї, причому на життя кожному члену сім'ї повинно залишатися не менше середнього прожиткового мінімуму – 1108 грн.

У рамках виконання програми «Власний дім» надано 2 278 кредитів, з них 688 на будівництво житла та 1 590 на інженерне забезпечення садиб та на інші потреби (що більше відповідного періоду минулого року на 31,5%). За звітний період збудовано 410 будинків загальною площею 41,510 тис. кв. м, що більше відповідного періоду минулого року на 9,158 тис. кв. м, газифіковано 1 338 садиб. Державним і місцевими бюджетами на реалізацію цієї програми в 2013 р. передбачено 109,49 млн. грн.

У рамках програми молодіжного кредитування придбано 170 квартир (прогноз на 2013 р. – 510 квартир). Державним і місцевими бюджетами на реалізацію цієї програми в 2013 р. передбачено 173, 65 млн грн (табл. 2).

Великим потенціалом для іпотечного ринку, та головним інвестором житла являються громадяни, їх доходи та взяті кредити. Використання іпотечних кредитів може в п'ять раз збільшити попит на житло. Проте, усі надії покладаються на удосконалення законодавчої бази при оформленні іпотеки.

ВИСНОВКИ

За прогнозами експертів, в 2013 році на українському ринку іпотечного кредитування суттєвих позитивних зрушень не передбачається. У банків не вистачає коштів для кредитування позичальників на довгий термін. В Україні досі немає інструментів залучення довгого гривневого ресурсу. У роздрібному сегменті це, як і раніше, депозити фізичних осіб, максимальний термін яких не перевищує трьох років. І навіть ті кошти, які банки можуть залучити, занадто дорогі, тому на зниження ставок позичальникам розраховувати не варто.

Таблиця 2

Динаміка розвитку молодіжного кредитування в Україні [8]

Рік	Виділено з Державного бюджету тис. грн	Виділено з місцевих бюджетів тис. грн	Надано кредитів	Проінвестовано житла, кв. м
2005	110 571,38	20 823,07	1089	79 834,10
2006	91 002,02	34 289,28	646	45 653,00
2007	94 273,30	51 450,44	632	44 977,60
2008	76 799,37	56 538,10	486	35 225,40
2009	0,00	34 191,34	127	9 323,60
2010	36 119,95	31 102,49	242	17 298,30
2011	59 999,90	40 253,21	340	23 338,58
2012	24 891,25	37 735,70	194	13 886,60
Усього	493657,17	306383,64	3756	269537,18

Для переважної більшості населення держава повинна створювати сприятливі умови шляхом реалізації іпотечного кредитування. Будівництво соціального житла сьогодні неможливе внаслідок обмеженої фінансової бази і нестачі бюджетних коштів. Долаючи кризові явища в економіці, потрібно підсилити відродження іпотечного ринку. Використання складніших фінансових схем і механізмів, ширшого набору іпотечних інструментів сприятиме загальній підтримці іпотечного ринку. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про іпотеку»: 05.06.2003 р. № 898-IV / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – К.: Парламент, 2013. – 36 с.
2. Демчишак Н. Б. Аналіз стану та динаміки розвитку іпотечного ринку в Україні / Н. Б. Демчишак, Х. О. Турхан // Науковий вісник НЛТУ. – 2012. – Вип. 22.3 – С. 200 – 204.
3. Кривенко В. Г. Розвиток системи житлового іпотечного кредитування в Україні: проблеми та перспективи / В. Г. Кривенко // Науковий вісник Національного університету ДПС України – 2010. – № 2(49). – С. 29 – 34.
4. Пастернак І. В. Проблеми та перспективи іпотечного кредитування в Україні / І. В. Пастернак, О. М. Петрашук // Ключевые аспекты научной деятельности. – 2011. – № 3. – С. 145 – 147.
5. Жук О. В. Стан і перспективи розвитку іпотечного кредитування в Україні / О. В. Жук // Економічний простір. – 2009. – № 23/1. – С. 308 – 315.

6. Житлове іпотечне кредитування в Україні: Аналітичний огляд УНІА за 2012 рік. – К.: УНІА, 2013. – 61 с.
7. Введення в експлуатацію житла за видами житлових будівель [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
8. Офіційний сайт Державної іпотечної установи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ipoteka.gov.ua/node/12>

REFERENCES

- Demchysyak, N. B., and Urkhan, Kh. O. "Analiz stanu ta dynamiky rozvytku ipotечноho rynku v Ukraini" [Analysis and the dynamics of the mortgage market in Ukraine]. *Naukovyi visnyk NLTU*, no. 22.3 (2012): 200-204.
- Kryvenko, V. H. "Rozvytok systemy zhytlovoho ipotечноho kredyтування v Ukraini: problemy ta perspektyvy" [Development of residential mortgage lending in Ukraine: problems and prospects]. *Naukovyi visnyk NUDPSU*, no. 2 (49) (2010): 29-34.
- [Legal Act of Ukraine] (2013).
- Ofitsiyniy sait Derzhavnoi ipotечноi ustanovy. <http://www.ipoteka.gov.ua/node/12>
- Pasternak, I. V., and Petrashchuk, O. M. "Problemy ta perspektyvy ipotечноho kredyтування v Ukraini" [Problems and prospects of mortgage lending in Ukraine]. *Kliuchevye aspekty nauchnoi deiatelnosti*, no. 3 (2011): 145-147.
- "Vvedennia v ekspluatatsiiu zhytla za vydamy zhytlovykh budivel" [Commissioning dwelling by dwelling buildings]. <http://www.ukrstat.gov.ua>
- Zhytlove ipotечноe kredyтування v Ukraini: Analichnyi ohliad UNIA za 2012 rik* [Residential mortgage lending in Ukraine: Overview UNIA 2012]. Kyiv: UNIA, 2013.
- Zhuk, O. V. "Stan i perspektyvy rozvytku ipotечноho kredyтування v Ukraini" [Status and prospects of development of mortgage lending in Ukraine]. *Ekonomichnyi prostir*, no. 23/1 (2009): 308-315.

УДК 330:142

ЕВОЛЮЦІЯ ПОГЛЯДІВ НА ПОНЯТТЯ «ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ КАПІТАЛ»

© 2014 КЛИМОВИЧ Н. І.

УДК 330:142

Климович Н. І. Еволюція поглядів на поняття «інтелектуальний капітал»

У статті проведено аналіз підходів щодо визначення поняття «інтелектуальний капітал». Досліджено досвід як українських, так і закордонних вчених. Здійснено детальний аналіз базових понять досліджуваної категорії «інтелектуальний капітал», «інтелект», «капітал», «знання». Проведено порівняння терміна «інтелектуальний капітал» з термінами «інтелектуальний потенціал», «інтелектуальна власність». Запропоновано уточнене визначення терміна «інтелектуальний капітал», в якому зроблено акцент на повсякденних і наукових знаннях персоналу підприємства.

Ключові слова: інтелектуальний капітал, інтелект, капітал, знання, науково-технічний рівень, інтелектуальний потенціал, інтелектуальна власність.

Табл.: 1. **Бібл.:** 18.

Климович Наталя Іванівна – старший викладач, кафедр економіки підприємства та міжнародного бізнесу, Дніпропетровський університет ім. А. Нобеля (вул. Набережна Леніна, 18, Дніпропетровськ, 49000, Україна)
E-mail: n-klimovich@mail.ru

УДК 330:142

Климович Н. И. Эволюция взглядов на понятие «интеллектуальный капитал»

В статье проведен анализ подходов относительно определения понятия «интеллектуальный капитал». Исследован опыт как украинских, так и зарубежных ученых. Осуществлен детальный анализ базовых понятий исследуемой категории «интеллектуальный капитал», «интеллект», «капитал», «знание». Проведено сравнение термина «интеллектуальный капитал» с терминами «интеллектуальный потенциал», «интеллектуальная собственность». Предложено уточненное определение термина «интеллектуальный капитал», в котором сделан акцент на повседневных и научных знаниях персонала предприятия.

Ключевые слова: интеллектуальный капитал, интеллект, капитал, знания, научно-технический уровень, интеллектуальный потенциал, интеллектуальная собственность.

Табл.: 1. **Библ.:** 18.

Климович Наталья Ивановна – старший преподаватель, кафедра экономики предприятия и международного бизнеса, Днепропетровский университет им. А. Нобеля (ул. Набережная Ленина, 18, Днепропетровск, 49000, Украина)
E-mail: n-klimovich@mail.ru

UDC 330:142

Klymovych N. I. Evolution of Views on the "Intellectual Capital" Notion

The article conducts analysis of approaches to definition of the "intellectual capital" notion. It studies experience of both Ukrainian and foreign scientists. It conducts a thorough analysis of basic notions of the studied category – "intellectual capital", "intellect", "capital" and "knowledge". It compares the "intellectual capital" term with the "intellectual potential" and "intellectual property" terms. It offers a clarified definition of the "intellectual capital" term, in which it focuses on everyday and scientific knowledge of enterprise personnel.

Key words: intellectual capital, intellect, capital, knowledge, scientific and technical level, intellectual potential, intellectual property

Tabl.: 1. **Bibl.:** 18.

Klymovych Natalia I. – Senior Lecturer, Department of Economics and International Business Company, Alfred Nobel Dnipropetrovsk University (vul. Naberezhna Lenina, 18, Dnipropetrovsk, 49000, Ukraine)
E-mail: n-klimovich@mail.ru

Для переважної більшості населення держава повинна створювати сприятливі умови шляхом реалізації іпотечного кредитування. Будівництво соціального житла сьогодні неможливе внаслідок обмеженої фінансової бази і нестачі бюджетних коштів. Долаючи кризові явища в економіці, потрібно підсилити відродження іпотечного ринку. Використання складніших фінансових схем і механізмів, ширшого набору іпотечних інструментів сприятиме загальній підтримці іпотечного ринку. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про іпотеку»: 05.06.2003 р. № 898-IV / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – К.: Парламент, 2013. – 36 с.
2. Демчишак Н. Б. Аналіз стану та динаміки розвитку іпотечного ринку в Україні / Н. Б. Демчишак, Х. О. Турхан // Науковий вісник НЛТУ. – 2012. – Вип. 22.3 – С. 200 – 204.
3. Кривенко В. Г. Розвиток системи житлового іпотечного кредитування в Україні: проблеми та перспективи / В. Г. Кривенко // Науковий вісник Національного університету ДПС України – 2010. – № 2(49). – С. 29 – 34.
4. Пастернак І. В. Проблеми та перспективи іпотечного кредитування в Україні / І. В. Пастернак, О. М. Петрашук // Ключевые аспекты научной деятельности. – 2011. – № 3. – С. 145 – 147.
5. Жук О. В. Стан і перспективи розвитку іпотечного кредитування в Україні / О. В. Жук // Економічний простір. – 2009. – № 23/1. – С. 308 – 315.

6. Житлове іпотечне кредитування в Україні: Аналітичний огляд УНІА за 2012 рік. – К.: УНІА, 2013. – 61 с.
7. Введення в експлуатацію житла за видами житлових будівель [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
8. Офіційний сайт Державної іпотечної установи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ipoteka.gov.ua/node/12>

REFERENCES

- Demchysyak, N. B., and Urkhan, Kh. O. "Analiz stanu ta dynamiky rozvytku ipotechnoho rynku v Ukraini" [Analysis and the dynamics of the mortgage market in Ukraine]. *Naukovyi visnyk NLTU*, no. 22.3 (2012): 200-204.
- Kryvenko, V. H. "Rozvytok systemy zhytlovoho ipotechnoho kredyтування v Ukraini: problemy ta perspektyvy" [Development of residential mortgage lending in Ukraine: problems and prospects]. *Naukovyi visnyk NUDPSU*, no. 2 (49) (2010): 29-34.
- [Legal Act of Ukraine] (2013).
- Ofitsiyniy sait Derzhavnoi ipotechnoi ustanovy. <http://www.ipoteka.gov.ua/node/12>
- Pasternak, I. V., and Petrashchuk, O. M. "Problemy ta perspektyvy ipotechnoho kredyтування v Ukraini" [Problems and prospects of mortgage lending in Ukraine]. *Kliuchevye aspekty nauchnoi deiatelnosti*, no. 3 (2011): 145-147.
- "Vvedennia v ekspluatatsiiu zhytla za vydamy zhytlovykh budivel" [Commissioning dwelling by dwelling buildings]. <http://www.ukrstat.gov.ua>
- Zhytlove ipotechno kredyтування v Ukraini: Analitichnyi ohliad UNIA za 2012 rik* [Residential mortgage lending in Ukraine: Overview UNIA 2012]. Kyiv: UNIA, 2013.
- Zhuk, O. V. "Stan i perspektyvy rozvytku ipotechnoho kredyтування v Ukraini" [Status and prospects of development of mortgage lending in Ukraine]. *Ekonomichnyi prostir*, no. 23/1 (2009): 308-315.

УДК 330:142

ЕВОЛЮЦІЯ ПОГЛЯДІВ НА ПОНЯТТЯ «ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ КАПІТАЛ»

© 2014 КЛИМОВИЧ Н. І.

УДК 330:142

Климович Н. І. Еволюція поглядів на поняття «інтелектуальний капітал»

У статті проведено аналіз підходів щодо визначення поняття «інтелектуальний капітал». Досліджено досвід як українських, так і закордонних вчених. Здійснено детальний аналіз базових понять досліджуваної категорії «інтелектуальний капітал», «інтелект», «капітал», «знання». Проведено порівняння терміна «інтелектуальний капітал» з термінами «інтелектуальний потенціал», «інтелектуальна власність». Запропоновано уточнене визначення терміна «інтелектуальний капітал», в якому зроблено акцент на повсякденних і наукових знаннях персоналу підприємства.

Ключові слова: інтелектуальний капітал, інтелект, капітал, знання, науково-технічний рівень, інтелектуальний потенціал, інтелектуальна власність.

Табл.: 1. **Бібл.:** 18.

Климович Наталя Іванівна – старший викладач, кафедр економіки підприємства та міжнародного бізнесу, Дніпропетровський університет ім. А. Нобеля (вул. Набережна Леніна, 18, Дніпропетровськ, 49000, Україна)
E-mail: n-klimovich@mail.ru

УДК 330:142

Климович Н. И. Эволюция взглядов на понятие «интеллектуальный капитал»

В статье проведен анализ подходов относительно определения понятия «интеллектуальный капитал». Исследован опыт как украинских, так и зарубежных ученых. Осуществлен детальный анализ базовых понятий исследуемой категории «интеллектуальный капитал», «интеллект», «капитал», «знание». Проведено сравнение термина «интеллектуальный капитал» с терминами «интеллектуальный потенциал», «интеллектуальная собственность». Предложено уточненное определение термина «интеллектуальный капитал», в котором сделан акцент на повседневных и научных знаниях персонала предприятия.

Ключевые слова: интеллектуальный капитал, интеллект, капитал, знания, научно-технический уровень, интеллектуальный потенциал, интеллектуальная собственность.

Табл.: 1. **Библ.:** 18.

Климович Наталья Ивановна – старший преподаватель, кафедра экономики предприятия и международного бизнеса, Днепропетровский университет им. А. Нобеля (ул. Набережная Ленина, 18, Днепропетровск, 49000, Украина)
E-mail: n-klimovich@mail.ru

UDC 330:142

Klymovych N. I. Evolution of Views on the "Intellectual Capital" Notion

The article conducts analysis of approaches to definition of the "intellectual capital" notion. It studies experience of both Ukrainian and foreign scientists. It conducts a thorough analysis of basic notions of the studied category – "intellectual capital", "intellect", "capital" and "knowledge". It compares the "intellectual capital" term with the "intellectual potential" and "intellectual property" terms. It offers a clarified definition of the "intellectual capital" term, in which it focuses on everyday and scientific knowledge of enterprise personnel.

Key words: intellectual capital, intellect, capital, knowledge, scientific and technical level, intellectual potential, intellectual property

Tabl.: 1. **Bibl.:** 18.

Klymovych Natalia I. – Senior Lecturer, Department of Economics and International Business Company, Alfred Nobel Dnipropetrovsk University (vul. Naberezhna Lenina, 18, Dnipropetrovsk, 49000, Ukraine)
E-mail: n-klimovich@mail.ru

Сьогодні перед вітчизняними підприємствами гостро постає проблема конкурентоспроможності на світовому ринку. Аналіз сучасної економічної ситуації свідчить про те, що досягти високих результатів підприємства можуть лише за постійного та цілеспрямованого новаторства, яке відкриває нові горизонти для виготовлення і впровадження нових видів товарів, нових виробничих і транспортних засобів, нових технологій, надає можливість освоєння нових форм організації виробництва та завоювання нових ринків.

Для сучасного суспільства інтелектуальний капітал – це основа багатства. Саме інтелектуальний капітал визначає конкурентоздатність економічних систем країни, виступає головним чинником їх розвитку. У більшості випадків економічну міць та добробут країни визначає здатність економіки створювати та ефективно використовувати інтелектуальний капітал. Ефективний соціально-економічний розвиток будь-якої держави – це здатність економіки продуктивно опрацьовувати інформацію, ідеї, різнобічні знання.

Сучасне виробництво – це перш за все діяльність мозку. В умовах переходу до інформаційно-інноваційної економіки суттєве значення для конкурентоздатності та ефективного функціонування підприємства мають специфічні знання, носіями яких виступають співробітники підприємства, ефективні механізми управління, збирання та обробка даних, взаємовідносини з клієнтами, інвесторами, постачальниками та контрагентами. У зв'язку з цим найбільш значущими стають питання ефективного формування та управління цими ресурсами. Теорія інтелектуального капіталу як ключового фактора розвитку підприємства має широке поширення, але, незважаючи на велику кількість визначень поняття «інтелектуальний капітал» у працях вітчизняних і закордонних дослідників, відсутнє поняття інтелектуального капіталу з точки зору його науковості, що ускладнює розробку ефективного механізму та ступеня впливу інтелектуального капіталу на ефективність діяльності підприємства.

Роль інтелектуального капіталу в забезпеченні економічного прогресу робить дане дослідження досить актуальним. Цій проблемі в різні часи приділяли увагу багато відомих вчених-економістів. Розкриттю сутності даної категорії присвячені праці Л. Едвінсона, П. Саллівана, Л. Прусак, Е. Брукінга, В. Іноземцева, В. Єфремова, Б. Леонтьєва, Т. Стюарта, А. Турило, О. Бутнік-Сіверського, О. Кендюхова та ін.

Ними розроблена категорійна база інтелектуального капіталу, його структура, розкриті роль в цілому та окремих складових на сучасному етапі. Аналіз економічної літератури показав, що на теперішній час досить неоднозначно висвітлено поняття «інтелектуальний капітал».

Метою даної статті є дослідження понятійного апарату інтелектуального капіталу та розробка авторського бачення щодо змісту категорії інтелектуальний капітал.

Інтеграція України до світового економічного простору – по-перше, подолає низький науково-технічний рівень, зношеність матеріальних активів і дефіцит фінансових ресурсів для їх модернізації, а по-друге, сприятиме все більшому підвищенню ролі інформаційно-інтелектуальних факторів функціонування підприємства. Інтелектуальний капітал є, напевно, тим самим фактором, який можливо мобілізувати у достатньо короткі терміни для завоювання стійкого положення на українському ринку в боротьбі із закордонними фірмами. Рівень накопичених загальних, наукових і професійних знань техніко-технологічного та економічного характеру, ступінь освіченості та культури трудових ресур-

сів, незважаючи на кризові явища, залишаються, на наш погляд, достатньо високими, а поняття української ринкової специфіки взагалі може стати унікальними конкурентними перевагами вітчизняних підприємств. Слід відмітити, що в умовах жорсткої конкурентної боротьби тільки унікальний характер інтелектуального капіталу підприємства може забезпечити у довготерміновій перспективі достатньо стійкі монопольні бар'єри для своєї зони отримання стабільних доходів на ринку. І це дуже важливо, адже монопольна зона оберігається законами у всьому світі.

Розглядаючи ступінь опрацьованості даної проблеми, можна відзначити, що формування концепції інтелектуального капіталу в її сучасному вигляді відбулося у 90-ті роки ХХ століття, хоча її витoki відносяться до більш ранніх періодів розвитку теорії людського капіталу та управління знаннями. Саме поняття «інтелектуальний капітал» ввів Дж. Гелбрайт у 60-х роках ХХ століття, але тільки в 90-ті його зміст було введено в загальний оборот Т. Стюартом. Близькі по ідеях підходи виникають у кінці 1980-х рр., до яких можна віднести праці І. Нонаки, К.-Е. Свейбі, Х. Такеучи.

Визначення інтелектуального капіталу в науковій літературі носить загальний характер, та, зазвичай, має на увазі суму тих знань усіх працівників підприємства, які забезпечують його конкурентоздатність. У табл. 1 нами наведено визначення поняття «інтелектуальний капітал» різними науковцями.

Поняття «інтелектуальний капітал» активно використовується в наукових дискусіях, але і до тепер у науковій літературі не існує єдиного визначення даної категорії – це видно з приведеної табл. 1. Так наприклад, в інтерпретації Л. Едвінсона і М. Мелоуна інтелектуальний капітал – це сума капіталу людського і структурного. Автори дають досить широке трактування інтелектуального капіталу, відносячи до нього фактично усі види ресурсів підприємства, які не підлягають традиційним оцінкам [16].

Л. Прусак розкриває економічну сутність інтелектуального капіталу як інтелектуального матеріалу, який використовується для виробництва більш цінного майна, який потім утілюється в активах фірми. На наш погляд, у даному трактуванні Л. Прусак отожднює поняття «інтелектуальний капітал» та «інтелектуальна власність», хоча ці поняття мають різну природу [18].

У роботі Е. Брукінга «Інтелектуальний капітал: ключ до успіху в новому тисячолітті» інтелектуальний капітал визначено як «термін для позначення нематеріальних активів, без яких компанія не може тепер існувати» [3]. У даному трактуванні, на наш погляд, не розкривається економічна сутність поняття «інтелектуальний капітал». Також О. Бутнік-Сіверський у своїх працях розглядає інтелектуальний капітал з позиції інтелектуальної власності, яка під час свого руху приносить більшу вартість за рахунок додаткової вартості.

Т. Стюарт дає визначення «інтелектуального капіталу як суми усіх знань співробітників компанії, які дають переваги даній компанії на ринку». В. С. Єфремов теж розглядає інтелектуальний капітал як знання, які знаходяться у розпорядженні організації та які виражені в ясній, недвозначній та легко передаваній формі. Але в даних трактуваннях не уточнюється, які саме знання співробітників дадуть переваги даній компанії [16].

Еволюція поглядів на термін «інтелектуальний капітал»

Автор	Визначення
А. Едвінссон, П. Салліван [16]	Інтелектуальний капітал – це знання, які можуть бути перетворені у вартість
Л. Прусак [18]	Інтелектуальний капітал – це інтелектуальний матеріал фірми, який формалізований та зібраний воедино, щоб утілитися в активах фірми
Е. Брукінг [3]	Інтелектуальний капітал представляє собою нематеріальні активи підприємства, наявність яких забезпечує конкурентні переваги та без яких неможливе функціонування компанії
Т. Стюарт [12]	Інтелектуальний капітал – сума усіх знань співробітників компанії, які дають переваги даній компанії на ринку
Карл Ерік Свейбл [17]	Інтелектуальний капітал – це приховані цінності організації, які проявляються з клієнтами, у компетенції співробітників та в організаційних процесах і внутрішніх зв'язках компанії, які мають цінність для компанії та здатні приносити їй прибуток
Х. Макдональд [12]	Інтелектуальний капітал – це знання, які є в організації і можуть використовуватися для одержання різних переваг перед конкурентами
В. С. Єфремов [7]	Інтелектуальний капітал – це знання, які має в розпорядженні організація, які виражені в ясній, недвозначній та легко передаваній формі
Б. Б. Леонтьєв [10]	Під інтелектуальним капіталом підприємства розуміють вартість сукупності інтелектуальних активів, які в нього є, включаючи інтелектуальну власність, його природні та придбані інтелектуальні здібності та навички персоналу, а також накопичені бази знань та корисні відносини з іншими суб'єктами
О. Бутнік-Сіверський [4, 5]	Інтелектуальний капітал – це один із різновидів капіталу, який має відповідні ознаки капіталу і відтворює, одночасно, властиву лише йому (інтелектуальному капіталу) специфіку і особливості. Як економічна категорія інтелектуальний капітал розглядається з позиції авансованої інтелектуальної власності, що під час свого руху приносить більшу вартість за рахунок додаткової вартості
О. В. Кендюхов [9]	Інтелектуальний капітал – це здатність створювати нову вартість інтелектуальних ресурсів підприємства, які представлені людським і машинним інтелектами, а також інтелектуальними продуктами, створеними ним самостійно або залученими зі сторони, як засоби створення нової вартості
В. Л. Іноземцев [8]	Інтелектуальний капітал – це «колективний мозок», який акумулює наукові та буденні знання робітників, інтелектуальну власність та накопичений досвід, спілкування та суспільну структуру та імідж фірми

Карл Ерік Свейбл розглядає інтелектуальний капітал як приховані цінності організації, компетенції співробітників, та які мають цінність для компанії та здатні приносити їй прибуток [17]. Але, на наш погляд, у даному трактуванні не розкривається сутність «капіталу».

Х. Макдональд визначає інтелектуальний капітал як знання, які є в організації і можуть використовуватися для одержання різних переваг перед конкурентами [12]. Але виділення тільки знань в інтелектуальному капіталі не дає точно виділити економічну сутність даної категорії дослідження.

Б. Леонтьєв під інтелектуальним капіталом того чи іншого суб'єкта розуміє «сукупність наявних у нього законних прав на результати його творчої діяльності, його природних і придбаних інтелектуальних здібностей і навичок, а також накопичені ним бази знань і корисних відносин з іншими суб'єктами» [10]. В. Леонтьєв дає більш конкретизоване перерахування елементів інтелектуального капіталу, ніж, скажімо, у визначеннях А. Едвінсона і М. Мелоуна, К. Е. Свейблі і Л. Прусака, однак дане трактування має ті самі недоліки, що й останні.

В. Л. Іноземцев розглядає інтелектуальний капітал як «колективний мозок», який акумулює наукові та буденні знання робітників, інтелектуальну власність та накопичений досвід, а також імідж фірми. У даному трактуванні більш конкретно наводиться, на яких саме знаннях базу-

ється інтелектуальний капітал, але не відображається поняття «капітал».

На наш погляд, більш вдале трактування інтелектуального капіталу наводить у своїх працях О. В. Кендюхов. Він розглядає інтелектуальний капітал як здатність створювати нову вартість інтелектуальних ресурсів підприємства, які представлені людським і машинним інтелектами, інтелектуальними продуктами, створеними самостійно або залученими зі сторони, як засоби створення нової вартості [9].

Але, на нашу думку, ці визначення не досить повно відображають суть поняття «інтелектуальний капітал», тому що воно значно ширше, до нього входять такі категорійні поняття, як «специфічні» знання персоналу, які трансформуються в інтелектуальні продукти, що створюють нову вартість.

Таким чином, на наш погляд, *ключовим елементом категорії «інтелектуальний капітал» є знання*. Тому потрібно провести більш детальний аналіз базових понять досліджуваних категорій «інтелектуальний капітал», «інтелект», «капітал» і «знання».

У сформованому філософському розумінні інтелект (лат. *intellectus* – розум) – розум, здатність мислити, проникливість, сукупність тих розумових функцій (порівняння, абстракції, утворення понять, судження, висновків тощо), які перетворюють сприйняття у знання або критично переглядають чи аналізують уже наявні знання [14, с. 181].

Як видно з трактування, інтелект – це розум, який під дією деяких факторів перетворюють сприйняття у знання.

Розглянемо категорію «знання». Знання – форма існування і систематизації результатів пізнавальної діяльності людини. Виділяють різні види знання: наукове, повсякденне (здоровий глузд), інтуїтивне, релігійне та інші. Повсякденне знання служить основою орієнтації людини в навколишньому світі, основою її повсякденної поведінки і передбачення, але звичайно містить помилки і протиріччя. Науковому знанню властиві логічна обґрунтованість, доведеність, відтворення результатів, прагнення до усунення помилок і подолання суперечок.

Знання – суб'єктивний образ, об'єктивна реальність, тобто адекватне віддзеркалення зовнішнього і внутрішнього світу у свідомості людини у формі уявлень, понять, думок, теорій.

Знання у широкому сенсі – сукупність понять, теоретичних побудов і уявлень.

Знання у вузькому сенсі – дані, інформація.

Знання (предмету) – упевнене розуміння предмету, уміння самостійно поводитися з ним, розбиратися в ньому, а також використовувати для досягнення поставленої мети.

Знання в теорії штучного інтелекту – сукупність даних (у індивідуума, суспільства або у системи штучного інтелекту) про світ, що включають інформацію про властивості об'єктів, закономірності процесів і явищ, а також правила використання цієї інформації для ухвалення рішень. Правила використання включають систему причинно-наслідкових зв'язків. Головна відмінність знань від даних полягає в їхній активності, тобто поява в базі нових фактів або встановлення нових зв'язків може стати джерелом змін в ухваленні рішень.

Друга базова категорія – капітал.

Дамо декілька визначень капіталу, які наведені у різних довідниках, економічних енциклопедіях, тлумачних словниках.

Капітал, за К. Марксом, – це вартість, яка приносить додаткову вартість. У більш широкому аспекті під капіталом розуміється цінність, яка приносить потік доходу [15, с. 119].

Капітал – кошти, цінні папери, нерухомість тощо, як засіб здобуття прибутку, одержання доходу [13, с. 326].

Капітал у широкому значенні – це все, що здатне приносити дохід, або ресурси, створені людьми для виробництва товарів і послуг. У більш вузькому значенні – це вкладене у діло, працююче джерело доходу у вигляді засобів виробництва [13].

Капітал (нім. *kapital*, лат. *capitalis* – головний) – економічна категорія; створені людиною ресурси, що використовуються для виробництва товарів і послуг, які приносять дохід [11, с. 313].

Капітал становить собою вартість у вигляді грошей і товарів, яка використовується для одержання її додатково-го приросту – прибутку (доходу підприємців) [2, с. 143].

Таким чином, виходячи з перерахованих дефініцій, можна стверджувати, що сутність капіталу – вартість (цінність, ресурси), яка приносить нову вартість (дохід, прибуток).

Більшість дослідників ототожнюють поняття «інтелектуальний капітал», «інтелектуальний потенціал» та «інтелектуальна власність», але це зовсім різні категорії.

Так, інтелектуальний потенціал підприємства – це комплекс, який включає такі види потенціалів: кваліфі-

каційний (професіональні знання, уміння та навички); психофізіологічні (працездатність); творчий (інтелектуальна, пізнавальна здатність, здатність генерувати та вирішувати інноваційні задачі); комунікаційні (здатність до співпраці, колективної організації та взаємодії); моральний, ідейно-світглядний (цілісно-мотиваційна сфера); лідерський; розвитку; груповий (потенціал команди).

У сучасному економічному словнику [13, с. 138] надано трактування, а саме, інтелектуальна власність – власність на результати інтелектуальної діяльності, інтелектуальний продукт, що входить до сукупності об'єктів авторського і винахідного права. Інтелектуальна власність належить до літературних, художніх, наукових творів, виконавської акторської діяльності, звукозапису, радіо і телебачення, винаходів, відкриттів, товарних знаків, фірмових найменувань, нових промислових зразків виробів і до інших об'єктів, які були закріплені Паризькою конвенцією з охорони промислової власності (ст. 1(2)), іншими міжнародними і національними правовими актами.

Тобто «інтелектуальна власність» характеризує перш за все правовий аспект володіння певними результатами інтелектуальної діяльності, інтелектуальними ресурсами без урахування того, несуть у собі об'єкти інтелектуальної власності функцію капіталу чи ні.

Враховуючи результати вищезазначеного аналізу, запропоновано таке визначення інтелектуального капіталу: *інтелектуальний капітал – це наукові та повсякденні знання персоналу підприємства, які здатні створювати високотехнологічну, наукоємну продукцію та збільшують вартість сукупного капіталу підприємства.*

ВИСНОВКИ

Таким чином, проведено дослідження понятійного апарату терміна «інтелектуальний капітал», запропоновано авторське бачення даної дефініції.

У подальших дослідженнях доцільно буде дослідити структуру та властивості формування інтелектуального капіталу підприємства та його вплив на розвиток економіки країни в цілому. ■

ЛІТЕРАТУРА

- Багов В. П.** Управление интеллектуальным капиталом / В. П. Багов. – М.: ИД КАМЕРОН, 2006. – 248 с.
- Борисов Е. Ф.** Экономика: Справочник / Е. Ф. Борисов, А. А. Петров, Ф. Ф. Стерликов. – М.: Финансы и статистика, 1998. – 400 с.
- Брукинг Э.** Интеллектуальный капитал: ключ к успеху в новом тысячелетии / Пер. с англ. / Э. Брукинг. – С-Пб.: Питер, 2001. – 288 с.
- Бутник-Сиверский А. Б.** Интеллектуальный капитал: теоретический аспект / А. Б. Бутник-Сиверский // Интеллектуальный капитал. – 2002. – № 1. – С. 20 – 24.
- Бутник-Сиверский А. Теоретические принципы интеллектуальной инновационной деятельности на предприятии / А. Бутник-Сиверский, А. Красовская // Экономика Украины. – 2004. – № 12. – С. 31 – 37.
- Гэлбрейт Дж. К.** Новое индустриальное общество / Дж. К. Гэлбрейт. – М.: Прогресс, 1969. – 480 с.
- Ефремов В. С.** Бизнес-системы постиндустриального общества / В. С. Ефремов // Менеджмент в России и за рубежом. – 1999. – № 5. – С. 3 – 24.
- Иноземцев В. Л.** К теории посэкономической общественной формации / В. Л. Иноземцев. – М.: Academia, 1995. – 336 с.

9. Кендюхов О. В. Эффективное управление интеллектуальным капиталом : монография / О. В. Кендюхов. – Донецк : ДонУЕП, 2008. – 359 с.

10. Леонтьев Б. Б. Цена интеллекта. Интеллектуальный капитал в Российском бизнесе / Б. Б. Леонтьев. – М. : Изд. Центр «Акционер», 2002. – 200 с.

11. Новый иллюстрированный энциклопедический словарь / Ред. кол.: В. И. Бородулин, А. П. Горкин, А. А. Гусев и др. – М. : Большая Рос. энцикл., 2000. – 912 с.

12. Стюарт Т. Интеллектуальный капитал. Новый источник богатства организации / Новая постиндустриальная волна на Западе : антология / Т. Стюарт / Под ред. В. Л. Иноземцева. – М. : Academia, 1999.

13. Толковый словарь современного русского языка. Языковые изменения конца XX столетия / ИЛИ РАН; Под ред. Г. Н. Складневской. – М. : ООО «Изд-во Астрель», 2001. – 944 с.

14. Философский энциклопедический словарь. – М. : ИНФРА-М, 1997. – 576 с.

15. Экономика. Краткий словарь / Под ред. Т. В. Игнатьева. – Ростов н/Д.: Феникс, 2001. – 336 с.

16. Edvinsson L. Intellectual Capital. Realizing Your Company's True Value by Finding Its Hidden Brainpower / L. Edvinsson, M. S. Malone. – New York : Harper Business, 1997.

17. Sveiby K. E. (2004) Methods for Measuring Intangible Assets Jan 2001, updated April 2001, May 2002, October 2002, April 2004 [Electronic source]. – Mode of access : <http://www.sveiby.com/articles/MeasureIntangibleAssets.html>

18. Prusak L. Know What You Know. Visual Thinking with Larry Prusak: A Pictorial Interview by Stuart Silverstohle // Knowledge Management Magazine. – January, 1999/

Науковий керівник: Гармідер Л. Д., к. е. н., доцент, доцент кафедри маркетингу Дніпропетровського університету ім. Альфреда Нобеля

REFERENCES

Bagov, V. P. *Upravlenie intellektualnym kapitalom* [Intellectual capital management]. Moscow: ID KAMERON, 2006.

Borisov, E. F., Petrov, A. A., and Sterlikov, F. F. *Ekonomika* [Economy]. Moscow: Finansy i statistika, 1998.

Bruking, E. *Intellektualnyy kapital: kliuch k uspekhu v novom tysiacheletii* [Intellectual capital : the key to success in the new millennium]. St. Petersburg: Piter, 2001.

Butnik-Siverskiy, A. B. "Intellektualnyy kapital: teoreticheskiy aspekt" [Intellectual capital : a theoretical aspect]. *Intellektualnyy kapital*, no. 1 (2002): 20-24.

Butnik-Siverskiy, A., and Krasovskaia, A. "Teoreticheskie printsipy intellektualnoy innovatsionnoy deiatelnosti na predpriatii" [Theoretical principles of intellectual innovation in the enterprise]. *Ekonomika Ukrainy*, no. 12 (2004): 31-37.

Efremov, V. S. "Biznes-sistemy postindustrialnogo obshchestva" [Business system of postindustrial society]. *Menedzhment v Rossii i za rubezhom*, no. 5 (1999): 3-24.

Ekonomika. Kratkiy slovar [Economy. Concise Dictionary]. Rostov-na-Donu: Feniks, 2001.

Edvinsson, L., and Malone, M. S. *Intellectual Capital. Realizing Your Company's True Value by Finding Its Hidden Brainpower*. New York: Harper Business, 1997.

Filosofskiy entsiklopedicheskiy slovar [Encyclopedic Dictionary of Philosophy]. Moscow: INFRA-M, 1997.

Gelbreyt, Dzh. K. *Novoe industrialnoe obshchestvo* [The New Industrial State]. Moscow: Progress, 1969.

Inozemtsev, V. L. *K teorii postekonomicheskoy obshchestvennoy formatsii* [On the theory of post-economic formation of society]. Moscow: Academia, 1995.

Kendiukhov, O. V. *Efektivnoye upravlinniya intellektualnym kapitalom* [Effective management of intellectual capital]. Donetsk: DonUEP, 2008.

Leontev, B. B. *Tsena intellekta. Intellektualnyy kapital v Rossiyskom biznese* [Price intelligence. Intellectual capital in the Russian business]. Moscow: Aktsioner, 2002.

Novyy illiustrirovanny entsiklopedicheskiy slovar [New Illustrated Encyclopedic Dictionary]. Moscow: Bolshaia Rossiyskaia entsiklopediia, 2000.

Prusak, L. "Know What You Know. Visual Thinking with Larry Prusak". *Knowledge Management Magazine*, no. January (1999).

Stiuart, T. "Intellektualnyy kapital. Novyy istochnik bogatstva organizatsii" [Intellectual capital. New source of wealth of the organization]. In *Novaia postindustrialnaia volna na Zapade*. Moscow: Academia, 1999.

Sveiby, K. E. "Methods for Measuring Intangible Assets Jan 2001, updated April 2001, May 2002, October 2002, April 2004. Available Online". <http://www.sveiby.com/articles/MeasureIntangibleAssets.html>

Tolkovyy slovar sovremennogo russkogo iazyka. Yazykovye izmeneniia kontsa KhKh stoletia [The explanatory dictionary of modern Russian. Language changes of the late twentieth century]. Moscow: Astrel, 2001.

ІНДЕКС ЛЮДСЬКОГО РОЗВИТКУ: ПРОБЛЕМИ ВИМІРЮВАННЯ НА НАЦІОНАЛЬНОМУ ТА СВІТОВОМУ РІВНЯХ

© 2014 САРИЧЕВ В. І., ЄЛІСЕЄВА Г. Ю.

УДК 330.59:330.15

Саричев В. І., Єлісеєва Г. Ю. Індекс людського розвитку: проблеми вимірювання на національному та світовому рівнях

У статті проаналізовано основні сучасні підходи до вимірювання індексу людського розвитку за Програмою розвитку ООН і національною методикою в Україні. Визначено головні складові та етапи формування національної методики вимірювання індексу регіонального людського розвитку, а також переваги її оновленого сучасного варіанту на тлі боротьби з бідністю, узагальнено визначення категорії «рівень життя» за працями вітчизняних і закордонних учених, проаналізовано динаміку показників індексу людського розвитку України протягом 2007 – 2012 рр. і проведено порівняльний аналіз тенденцій зміни індексу людського розвитку регіонів України за останні роки.

Ключові слова: індекс людського розвитку, рівень життя, Програма розвитку ООН, індекс регіонального людського розвитку, моделі людського розвитку, рівень бідності.

Рис.: 2. **Табл.:** 4. **Бібл.:** 23.

Саричев Володимир Іванович – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародних відносин, Дніпропетровський національний університет ім. О. Гончара (вул. Наукова, 13, Дніпропетровськ, 49050, Україна)

E-mail: sarychev_dnu@mail.ru

Єлісеєва Ганна Юрївна – аспірантка, кафедра статистики, обліку та економічної інформатики, Дніпропетровський національний університет ім. О. Гончара (вул. Наукова, 13, Дніпропетровськ, 49050, Україна)

E-mail: anna.yeliseyeva@gmail.com

УДК 330.59:330.15

UDC 330.59:330.15

Сарычев В. И., Елисеева А. Ю. Индекс человеческого развития: проблемы измерения на национальном и мировом уровнях

В статье проанализированы основные современные подходы к измерению индекса человеческого развития на мировом уровне по Программе развития ООН и национальном в Украине. Определены главные составляющие и этапы формирования национальной методики измерения индекса регионального человеческого развития, а также преимущества ее обновленного современного варианта на фоне борьбы с бедностью, проанализированы ключевые направления человеческого развития, которые отражают главные возможности в обеспечении процесса жизни, обобщено определение категории «уровень жизни» по трудам отечественных и зарубежных ученых, проанализирована динамика показателей индекса человеческого развития Украины за 2007 – 2012 гг. и обоснованы основные причины падения рейтингов Украины в мире, проведен сравнительный анализ тенденций изменения индекса человеческого развития регионов Украины за последние годы.

Ключевые слова: индекс человеческого развития, уровень жизни, Программа развития ООН, индекс регионального человеческого развития, модели человеческого развития, уровень бедности.

Рис.: 2. **Табл.:** 4. **Библ.:** 23.

Сарычев Владимир Иванович – кандидат исторических наук, доцент, доцент, кафедра международных отношений, Днепропетровский национальный университет им. О. Гончара (ул. Научная, 13, Днепропетровск, 49050, Украина)

E-mail: sarychev_dnu@mail.ru

Елисеева Анна Юрьевна – аспирант, кафедра статистики, учета и экономической информатики, Днепропетровский национальный университет им. О. Гончара (ул. Научная, 13, Днепропетровск, 49050, Украина)

E-mail: anna.yeliseyeva@gmail.com

Sarychev V. I., Yeliseyeva H. Yu. Index of Human Development: Measurement Problems at the National and World Levels

The article analyses main modern approaches to measurement of the index of human development at the world level by the UN Development Programme and at the national level in Ukraine. It identifies main components and stages of formation of national methods of measurement of the index of regional human development and also advantages of its renovated modern variant against the background of fighting poverty, analyses key directions of human development, which reflect main possibilities in ensuring the process of life, generalises the “living standard” category definition by works of domestic and foreign scientists, analyses dynamics of indicators of the index of human development of Ukraine for the period 2007 – 2012 and explains main reasons of drop of ratings of Ukraine in the world and conducts comparative analysis of tendencies of changes of the index of human development of Ukrainian regions in recent years.

Key words: index of human development, living standards, UN Development Programme, index of regional human development, models of human development, poverty level.

Pic.: 2. **Tabl.:** 4. **Bibl.:** 23.

Sarychev Volodymyr I. – Candidate of Sciences (History), Associate Professor, Associate Professor, Department of International Relations, Dnipropetrovsk National University named after O. Gonchar (vul. Naukova, 13, Dnipropetrovsk, 49050, Ukraine)

E-mail: sarychev_dnu@mail.ru

Yeliseyeva Hanna Yu. – Postgraduate Student, Department of Statistics, Accounting and Economic Informatics, Dnipropetrovsk National University named after O. Gonchar (vul. Naukova, 13, Dnipropetrovsk, 49050, Ukraine)

E-mail: anna.yeliseyeva@gmail.com

Світові процеси глобалізації природно висувують як одну з актуальних проблем підвищення рівня життя населення. Для напрацювання найбільш ефективних кроків всіх суб'єктів процесу людського розвитку, як на національному, так і на міжнародному рівнях, конче необхідно на початковому етапі визначити категорію «рівень життя». Такий підхід дозволяє здійснити ретельний науково-економічний аналіз головних складових цього складного поняття. Наступним кроком дослідження має стати кількісне вимірювання рівня життя, яке тісно пов'язане з визначенням індексу людського розвитку.

Таке об'єктивне вимірювання має потужну спонукальну силу для досягнення соціально-економічного прогресу на шляху подолання глобальної проблеми бідності об'єднаними зусиллями світового співтовариства, національними державними органами, корпоративними, приватними структурами тощо [3].

У працях закордонних і вітчизняних дослідників здійснювалися спроби всебічного, комплексного визначення рівня життя як умови сталого розвитку [1]. Але єдиної, загально визнаної позиції не напрацьовано й до сьогодні

при наявності ґрунтовних розробок у сфері математичного моделювання та довгострокового прогнозування шляхів подолання бідності, обговорення пропозицій відомих експертів-практиків щодо головних напрямків піднесення благополуччя людей [2].

Значний внесок у дослідження теоретичних і практичних аспектів рівня життя населення в Україні здійснили: Д. П. Богиня [4], В. О. Мандибура [15], Д. І. Манцуров [16], О. М. Гладун [14], С. І. Пирожков [5], І. І. Проніна [21] тощо.

Практика застосування статистичних методів і моделей для вивчення соціально-економічних явищ та процесів, у тому числі рівня життя населення, знайшла відображення в наукових розробках О. С. Власюка [5], Е. В. Галицької [6], В. М. Гейця [7; 11], Е. М. Лібанової [8; 13], Р. М. Моторина [17], О. В. Макарової [14], О. І. Черняка [7].

Першим, хто звернувся до поняття «рівень життя», був К. Маркс. Досліджуючи економічні та соціально-політичні риси традиційного рівня життя, він пов'язував їх з матеріальними, фізіологічними та соціальними потребами. Рівень задоволення цих потреб, на думку К. Маркса, повинен узгоджуватися із соціально-економічними умовами життя населення та формувати сприятливу суспільно-психологічну атмосферу в державі.

Значний внесок у сучасне тлумачення «рівня життя» та формування людського капіталу зробив Амартія Сен – знаний фахівець з економіки, всесвітньо відомий лауреат Нобелівської премії. В опублікованій ним ще у 1976 р. роботі «Свобода, одностайність та права» (Liberty, Unanimity and Rights) зазначено, що питання рівності та справедливості потребують порівняння благополуччя різних людей [22].

А. Сен не відкидав позитивного значення благополуччя та матеріальних статків у житті людини, але провідними факторами вважав додержання прав і свобод особистості, можливості гуманітарного розвитку, самореалізації в наявних суспільних умовах. Отже, метою розвитку є природне, довге і повноцінне життя здорової освіченої та задоволеної людини. Таким чином, відбувається становлення нової формаційної концепції розвитку людського потенціалу, де пріоритет належить гуманістично-цивілізаційним аспектам розвитку, а не суто економічному зростанню.

У своїй книзі «Розвиток як свобода» А. Сен пише: «...Базові права людини (а саме, право на політичну діяльність, отримання базової освіти і медичної допомоги) є невід'ємними компонентами розвитку» [23].

Принагідно зауважимо, що чинне міжнародне законодавство та нормативно-правова практика на сьогодні використовують здебільшого поняття «життєвий рівень», яке не має, на жаль, загально визнаного тлумачення. Роль світової спільноти полягає в більш детальній розробці та конкретизації складових такого мультидисциплінарного поняття, як життєвий рівень. Універсальне трактування дає можливість узгодити зусилля багатьох суб'єктів, як міжнародного, так і національного права у формуванні принципів і стандартів, що повинні стати основою діяльності системи інститутів управління людським розвитком. Так, приміром, згідно зі ст. 27 Конвенції про права дитини: «Держави-учасниці визнають право кожної дитини на рівень життя, необхідний для фізичного, розумового, духовного, морального і соціального розвитку дитини» [12].

Останнім часом спостерігається значний науково-практичний інтерес до розв'язання проблеми визначення поняття життєвий рівень, а подальші дослідження в цій сфе-

рі мають позитивну динаміку через ліквідацію ідеологічних та інформаційних бар'єрів, поширення співпраці національних органів з людського розвитку під егідою ПРООН.

У ст. 6 Основ законодавства України про охорону здоров'я закладено: «Кожний громадянин України має право на охорону здоров'я, що передбачає: життєвий рівень, включаючи їжу, одяг, житло, медичний догляд і соціальне обслуговування і забезпечення, які є необхідними для підтримання здоров'я людини».

Не вирішені раніше питання, що є частиною загальної проблеми. Отже, залишається актуальною проблема визначення поняття «рівень життя» на національному рівні та його затвердження в чинному законодавстві. Розв'язання цієї проблеми може створити сприятливі умови для пошуку напрямів реалізації Стратегії подолання бідності як державними засобами, так і діями соціально відповідальних організацій різного спрямування [20].

Додатковий імпульс у сфері людського розвитку може надати й усунення проблеми встановлення соціально прийнятної межі бідності, яку застосовують урядові органи для визначення багатьох критеріїв політики соціального забезпечення. Це також сприятиме стабілізації морально-психологічної ситуації в громадянському суспільстві, збереженню гуманітарно-цивілізаційних цінностей сталого розвитку.

Мета статті – проаналізувати основні сучасні підходи до вимірювання індексу людського розвитку за Програмою розвитку ООН та національною методикою в Україні, визначити головні складові та етапи формування національної методики вимірювання індексу регіонального людського розвитку, а також переваги її оновленого сучасного варіанту на тлі боротьби з бідністю, визначити категорії «рівень життя» за працями вітчизняних, закордонних вчених та провести порівняльний аналіз тенденцій зміни індексу людського розвитку регіонів України за 2007 – 2012 рр.

У підсумковому моніторингу розвитку соціальної сфери України за 2010 р. під рівнем життя розуміється стан матеріального забезпечення, який надає певній людині необхідний добробут для неї та її сім'ї (домогосподарства), достатню якість життя та певний рівень соціальних умов її життєдіяльності [11].

Значний внесок у процес визначення категорії рівень життя зроблено вітчизняними вченими-економістами та дослідниками-практиками. Провідна роль тут належить науковому колективу Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи на чолі з академіком НАН України Е. М. Лібановою, теоретично-дослідницькі роботи яких отримали загальне визнання, а методика обрахування інтегрального індексу регіонального розвитку набула офіційного статусу національної [13].

Такі усталені теоретично обґрунтовані підходи до проблем людського розвитку є потужним стимулом для всіх гілок влади та громадянського суспільства зосередитися на вирішенні стратегічних завдань політики підвищення рівня життя. На сьогодні до їх переліку можна віднести такі: відновлення традиційних видів виробництва та стимулювання інноваційних форм економічного зростання; розвиток ринку праці в поєднанні з удосконаленням системи підготовки та підвищення кваліфікації кадрів; перехід до застосування найкращих зразків систем соціального захисту, удосконалення механізмів оплати праці, створення безпечних, гідних умов трудової діяльності; ви-

важене реформування галузі медичного обслуговування населення та охорони здоров'я; підвищення ефективності державного моніторингу матеріально-економічного стану населення, боротьби з бідністю тощо.

Потрібно відмітити, що позитивною рисою оновленої методики вимірювання індексу регіонального людського розвитку (ІАР) є застосування національних цільових індикаторів, що дорівнюють кращим міжнародним стандартам у забезпеченні інтересів людини. Такий підхід дає можливість перейти від механічного порівняння з простою констатацією досягнутого рівня до визначення прогресу в накопиченні людського потенціалу та створення потужної дослідницької бази щодо пошуків шляхів розв'язання нагальних проблем. Розрахунки ІАР за методологією ПРООН обумовлені невеликою кількістю індикаторів, що пояснюється обмеженими можливостями оперативно отримати від національних органів статистики достовірні дані, які придатні для порівняння країн світу за визначеними характеристиками. У доповіді щодо людського розвитку ПРООН у 2013 р. «Піднесення Півдня: прогрес людства в різноманітному світі» традиційно збережені ключові виміри людського розвитку. Ці індикатори кількісно відбивають тільки основні виміри людського розвитку, змінюються ж вони епізодично через тривалість міжнародних процедур. Власне, панівними напрямками людського розвитку, що затверджені методикою ПРООН є: прожити тривале й фізіологічно комфортне життя; отримати, поглиблювати й оновлювати знання; мати статки, що забезпечують гідний рівень життя. Саме такий підхід природно викликає необхідність подолання істотної перепони людського розвитку – існування проблеми бідності. Розв'язання цього завдання на національному рівні значно ускладнюється несприятливою соціально-економічною ситуацією в Україні. Протягом 2011 – 2013 рр. і за проектом держбюджету на 2014 р. суттєво скорочуються первинні видатки із зведених бюджетів у реальних показниках (рис. 1).

Приєднання України до загальносвітового процесу людського розвитку (або розвитку людського потенціалу) висуває на порядок денний, як першочергове завдання, створення необхідних умов для переходу до принципово нового підходу щодо стратегії економічного зростання.

Основою соціального прогресу стають зростаючі можливості людини, а економічний потенціал виконує базисну роль підґрунтя для людського розвитку. Головні виміри людського розвитку визначені ПРООН ще наприкінці минулого століття. Це – матеріальне благополуччя, рівень освіти та стан здоров'я, що дозволяють зробити життя довгим, продуктивним та щасливим. За методикою ПРООН щорічно готуються звіти з оприлюдненням інтегрованого ІАР, а підходи до його розрахунків періодично змінюються.

У 2010 р. були представлені останні зміни скоригованого ІАР і на додаток до нього в практику ПРООН було введено три нових: ІАР, скоригований із урахуванням соціально-економічної нерівності; індекс гендерної нерівності та індекс багатомірної бідності. Крім того, сама категорія «людський розвиток» була значно підсилена зв'язком з найвищими цивілізаційними цінностями: демократією, правами людини, соціальною справедливістю тощо. Це дає можливість глибше зрозуміти проблеми людського розвитку, піддати їх ретельному науковому аналізу, знайти вірні шляхи для динамічного прискорення на світовому (глобальному) й національному (регіональному) рівнях. Крім цього, можливо уникнути розбіжностей у розрахунках рейтингів різними організаціями. Наприклад, Україна у світових рейтингах з частки ВВП на душу населення за паритетом купівельної спроможності у 2012 р. займала такі місця: у рейтингу Світового банку – 98 місце з 180 країн (7 418 дол. США), за визначенням МВФ – 105 місце з 187 країн (7 374 дол. США), за рейтингом ЦРУ – 110 місце з 197 країн (7 500 дол. США) та за рейтингом ПРООН – 78 місце з 187 країн (6 428 дол. США) [9].

Визначення рейтингів людського розвитку ПРООН має потужну спонукальну силу, що підштовхує національні уряди до розробки стратегій розвитку, внесення коректив цивілізаційно-гуманістичного забарвлення у політико-економічний курс держав. Адже ІАР безпосередньо впливає на міжнародний імідж держави, її внутрішню стабільність та згуртованість громадського суспільства навколо загальнолюдських цінностей.

Через відсутність об'єктивної інформації від національних органів статистики ПРООН виконує власні розрахунки для отримання результатів, що можуть бути співставлені в аналітичному процесі. ПРООН, з метою підви-

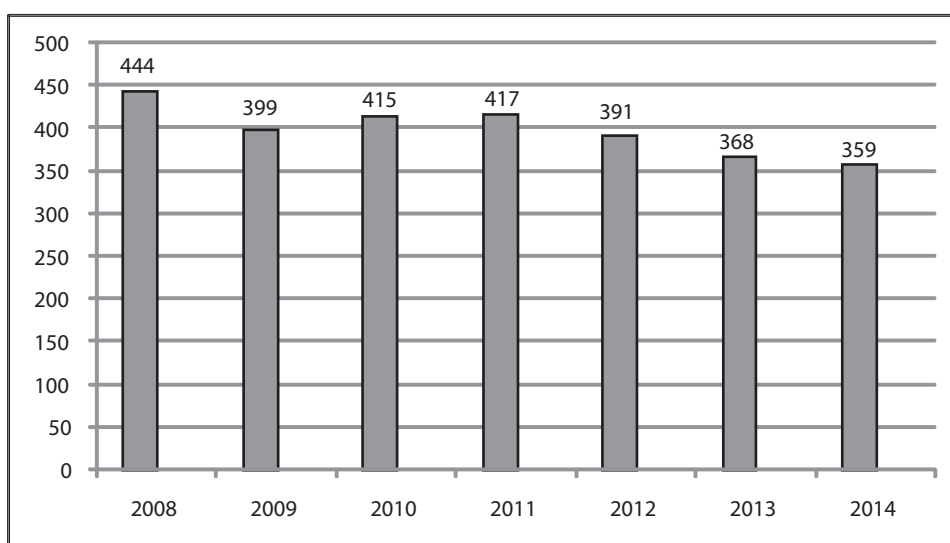

Рис. 1. Первинні видатки із зведених бюджетів України в 2008 – 2014 рр., млрд грн (у цінах 2011 р.) [19]

щення цілеспрямованості кроків у майбутньому, широко застосовує прогностичні моделі Lutz and KC (2013) для визначення тенденцій у демографічній ситуації, освіті та людському розвитку на період до 2050 р. і Pardee Center for International Futures (2013) для побудови сценаріїв людського розвитку на довготривалому перспективу.

Зауважимо, що практика моделювання Lutz and KC пройшла апробацію з середини 1970-х рр. після розробки Міжнародним інститутом прикладного системного аналізу (Австрія) та побудована на ідеї безпосереднього зв'язку якісних і кількісних параметрів сфери освіти з демографічними процесами (деструктивними у тому числі).

Таким чином, з'являється реальна можливість виявити наслідки впливу основних демографічних процесів (смертність, народжуваність, міграція, соціальна стратифікація, тощо) на групи населення, які поділені за статево-віковою ознакою на 5-річні когорти. Фіксація даних кожної нової популяції при переході до наступного 5-літнього етапу за віком, статтю, освітнім рівнем ґрунтується на результатах базисного 2000 р. та є більш імовірною через доступність і надійність сукупних даних про розвиток освітніх систем.

«Модель міжнародних ф'ючерсів» (Pardee Center for International Futures) розроблена Школою міжнародних досліджень ім. Й. Корбеля Денверського університету (США) як інтегрована модель глобального масштабу, що складається з субмоделей для 183 країн за головними ознаками людського розвитку: демографічними, економічними, освітніми, оздоровчими, енергетичними, сільськогосподарськими, соціально-політичними, інфраструктурними, технологічними, екологічними тощо. Ця модель вже пройшла апробацію ПРООН у 2011 р. з метою визначення сценаріїв людського розвитку під впливом основних екологічних світових тенденцій. Загальна схема напрацювання такої моделі має складові, що наведені на рис. 2.

Протягом останніх років у рейтингах ПРООН Україна має негативну динаміку: з 2007 по 2012 рр. рейтинг знизився на 5 пунктів при абсолютному збільшенні показника ІЛР з 0,732 у 2007 р. до 0,740 у 2012 р. Основною причиною падіння рейтингів є низький рівень матеріального благополуччя населення через великий відсоток бідного населення.

На сьогоднішній день в Україні постановою КМУ від 31.08.2011 р. № 1057 розгорнуто виконання Державної цільової соціальної програми подолання та запобігання бідності на період до 2015 р., внаслідок реалізації якої можливо отримати такі результати (табл. 1).

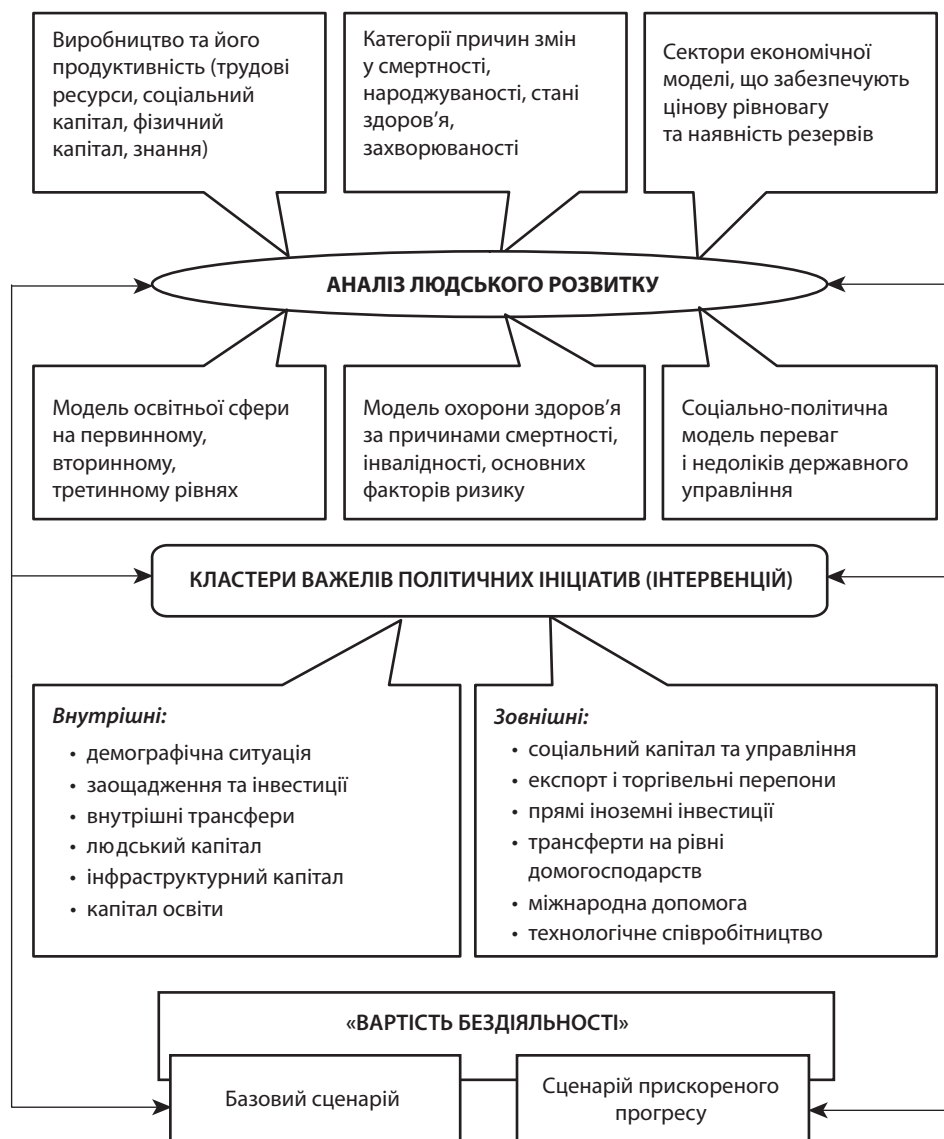

Рис. 2. Загальна схема побудови «Моделі міжнародних ф'ючерсів» (розроблено автором на основі [10])

Зниження рівня бідності у 2011 – 2015 рр. в Україні, %

Критерій	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.
За відносним критерієм, у тому числі: – серед працюючих; – серед дітей	24,1 19,5 32,0	24,0 18,5 31,5	24,0 18,0 31,0	23,9 17,0 30,0	23,9 15,0 29,0
За відносним критерієм крайньої бідності	11,2	11,1	11,1	11,0	10,9
За абсолютним критерієм	14,0	12,5	10,0	8,0	5,0
За абсолютним критерієм для порівняння з міжнародними показниками	2,0	1,5	1,0	1,0	0,5

При аналізі наведеної державної програми потрібно враховувати суттєві розбіжності між вітчизняною та міжнародними (ООН, ЄС) методиками розрахунків межі бідності та її абсолютних показників.

Незважаючи на значне формальне підвищення межі бідності в Україні з 175 грн (2001 р.) до 944 грн (2010 р.) рівень бідності за національною методикою підрахунків коливається у межах 26 – 27%, а рівень крайньої бідності – у межах 11 – 12% [18]. За більш соціально привабливими стандартами ООН та ЄС, де межа бідності окреслена рівнем прибутків не менше 14 дол. США на добу та не менше 6 – 10% прибутків від середнього в країні відповідно, рівень бідності в нашій державі оцінюється в межах 78 – 80%. Для порівняння, за даними Європейської соціальної служби «Євробарометр», частка бідного населення знаходиться у межах 9 – 16% в Чехії (9%), Ісландії (10%), Норвегії, Швеції, Ірландії, Данії, Нідерландах, Німеччині, Бельгії, Словаччи-

ні, Кіпрі та у межах 17 – 26% у Литві, Латвії, Польщі, Румунії, Болгарії, Португалії, Іспанії, Греції. Далі у рейтингу бідності визначені Росія та Україна з показниками 70% та 78% відповідно.

Безумовно, проблема подолання бідності пов'язана з процесом людського розвитку, визначення його індексів у глобальному (ПРООН) і національному масштабах. Процес формування національної методики розрахунків Індексу регіонального людського розвитку (ІРЛР) представлений у *табл. 2* (розроблено автором на основі [13]).

Головними перевагами національної оновленої (2012) методики вимірювання ІРЛР є, *по-перше*, можливість застосування потужного арсеналу вітчизняної статистичної бази для віддзеркалення багатовимірної структури соціально-економічного життя населення, що дозволяє дослідити різноманітні характеристики людського розвитку. *По-друге*, підрахунки ІРЛР ґрунтуються не тільки на по-

Таблиця 2

Основні етапи формування національної методології вимірювання Індексу регіонального людського розвитку (ІРЛР) в Україні

1 етап	2 етап	3 етап
Тривалість етапів		
1992 – 1995 рр.	до 2001 р.	до 2012 р.
Автори (колективи)		
Пирожков С. І., Власюк О. С.	Лібанова Е. Н., науковці НАН та Держстату України	Інститут дослідження соціології та демографії ім. М. В. Птухи
Назви методик		
5-рівнева схема оцінки людського розвитку	Національна методика вимірювання ІРЛР	Оновлена методика вимірювання ІРЛР
Кількісні характеристики		
12 блоків, 32 первинних показника	9 блоків, 92 первинних показника	6 блоків, 33 первинних показника
Зміст блоків		
1. Відтворення населення. 2. Мобільність населення. 3. Зайнятість. 4. Стан здоров'я. 5. Духовність суспільства. 6. Розвиток науки. 7. Освіченість. 8. Стан інформкомунікацій. 9. Життєвий рівень. 10. Розвиток соціальної інфраструктури. 11. Правоохоронна діяльність. 12. Соціальний захист	1. Демографічний розвиток. 2. Стан та охорона здоров'я. 3. Соціальне середовище. 4. Умови проживання населення. 5. Екологічна ситуація. 6. Матеріальний добробут населення. 7. Фінансування людського розвитку. 8. Розвиток ринку праці. 9. Рівень освіти населення	1. Відтворення населення. 2. Соціальне середовище. 3. Комфортне життя. 4. Добробут. 5. Гідна праця. 6. Освіта

1 – дитяча смертність у блоці 1 «Відтворення населення»; 6 – коефіцієнт злочинності, кількість хворих на туберкульоз, кількість хворих на алкоголізм і психози через вживання наркотиків, кількість дітей-сиріт та позбавлених батьківського піклування, коефіцієнт підліткової народжуваності, кількість померлих від навмисного самошкодження у блоці 2 «Соціальне середовище»; 1 – рівень бідності (блок 4 «Добробут»); 3 – у блоці 5 «Гідна праця» (рівень безробіття, частка працівників із зарплатою меншою 1,5 прожиткового мінімуму, частка працівників, що працюють у незадовільних санітарно-гігієнічних умовах).

зитивних даних розвитку (стимуляторів), а й скориговані впливом негативних показників (дестимуляторів), що значно підсилює дієвість аналізу отриманих результатів та дає об'єктивні підстави для формування стратегій подолання (попередження) кризових явищ. У сучасній методиці застосовується 11 показників-дестимуляторів.

По-третє, остаточним результатом підрахунків є виведення єдиного інтегрального ІРЛР, який враховує вагомість окремих первинних показників, збільшує можливості співставлення в аналітичній роботі щодо визначення потенціалу розвитку всіх областей України та АРК.

По-четверте, створення подібного інформаційного поля сприяє формуванню цілеспрямованої соціальної політики на регіональному рівні, а поєднання зусиль науковців-дослідників та органів державного управління значно прискорює процес визначення довгострокових орієнтирів людського розвитку.

У 2012 р. були оприлюднені дані спільних розрахунків Держстату України та Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи щодо інтегральних ІРЛР у 2004 – 2011 рр. по областях та АРК нашої країни. Вони містять як стандартизовані калібровані значення по від-

повідних блоках, так і порівняльні ранги (місця) регіонів, що дозволяє відтворити картографію людського розвитку в державі (табл. 3).

Аналіз 6 блоків показників (1 – «Відтворення населення», 2 – «Соціальне середовище», 3 – «Комфортне життя», 4 – «Добробут», 5 – «Гідна праця», 6 – «Освіта»), які є основою для виведення інтегрального ІРЛР за 8 років (табл. 4), дає підстави для таких висновків:

по-перше, лідером за ІРЛР є аграрно-індустріальна Закарпатська область, яка протягом усього досліджуваного періоду посідала передові місця в щорічних рейтингах через високий ранг первинних показників переважно у блоках 3 і 5 та додатково – у 1, 2. Чернівецька аграрно-індустріальна область також за цей період вийшла на 3 місце (з 5-го у 2004 р. до 2-го у 20011 р.) виключно через переважання показників у блоках 1 і 2;

по-друге, Харківська промислово розвинена область вийшла на 2 місце внаслідок подолання відставання за ІРЛР на 7 пунктів (з 8-го місця у 2004 р. до 1-го – у 2011 р.) переважно за рахунок підвищення показників у блоках 5 і 6 та додатково у блоках 3 і 4;

Таблиця 3

Динаміка ранжування регіонів України за інтегральним ІРЛР у 2004 – 2011 рр.
(розроблено автором на основі [13, с. 212 – 245])

Регіон	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2004 – 2011
	Ранг	Ранг	Ранг	Ранг	Ранг	Ранг	Ранг	Ранг	Сер. ранг
АР Крим	2	5	3	2	4	3	6	9 (-7)	4
Вінницька	13	11	13	18	19	15	18	18 (-5)	16
Волинська	19	21	19	20	23	17	19	14 (+5)	20
Дніпропетровська	9	9	9	13	9	10	14	15 (-6)	11
Донецька	11	14	12	14	16	19	22	19 (-8)	17
Житомирська	22	22	25	24	24	23	25	25 (-3)	24
Закарпатська	1	1	1	1	1	1	3	3 (-2)	1
Запорізька	15	17	14	15	15	13	11	7 (+8)	14
Івано-Франківська	14	7	6	6	11	14	12	13 (+1)	9
Київська	6	10	16	11	3	6	4	6 (0)	7
Кіровоградська	23	25	24	25	25	25	23	24 (-1)	25
Луганська	24	23	23	23	20	20	20	20 (+4)	21
Львівська	4	4	2	7	6	5	7	4 (0)	5
Миколаївська	12	15	7	9	7	11	15	11 (+1)	10
Одеська	18	13	15	10	10	8	8	10 (+8)	12
Полтавська	3	2	5	8	12	12	9	5 (-2)	6
Рівненська	17	18	11	12	13	18	13	16 (+1)	15
Сумська	21	19	17	16	18	21	16	21 (0)	19
Тернопільська	7	8	18	17	14	9	10	12 (-5)	13
Харківська	8	3	4	3	2	4	2	1 (+7)	2
Херсонська	20	20	21	21	22	24	23	23 (-3)	23
Хмельницька	16	16	20	19	17	16	17	22 (-6)	18
Черкаська	10	12	10	4	8	7	5	8 (+2)	8
Чернівецька	5	6	8	5	5	2	1	2(+3)	3
Чернігівська	25	24	22	22	21	22	21	17(+8)	22

Рейтинг стандартизованих каліброваних значень по відповідним блокам областей-лідерів та аутсайдерів у 2004 – 2011 рр.

Region	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
<i>Позитивні (2 найвищі) рейтинги за блоками 1 – 6</i>								
Закарпатська	1; 3	3; 5	2; 3	2; 3	3; 5	3; 5	3; 5	3; 5
Харківська	3; 5	5; 6	3; 6	3; 6	4; 6	5; 6	2; 6	4; 6
Чернівецька	1; 2	1; 2	1; 2	1; 2	1; 2	1; 2	1; 2	1; 2
<i>Негативні (2 найнижчі) рейтинги за блоками 1 – 6</i>								
Херсонська	2; 5	1; 2	2; 4	2; 4	2; 4	1; 4	2; 4	1; 2
Житомирська	1; 6	5; 6	3; 5	4; 6	5; 6	4; 5	4; 6	4; 6
Кіровоградська	1; 5	1; 2	1; 4	1; 4	1; 4	1; 2	1; 4	1; 2

по-третє, негативну динаміку за ІРАР демонструють аграрно-індустріальні Херсонська, Житомирська та Кіровоградська області через відставання за усіма первинними показниками. Загрозливою ситуація є й в промислово-розвинених Донецькій (–8 пунктів) та Дніпропетровській (–6) областях.

ВИСНОВКИ

Таким чином, концепція людського розвитку на світовому рівні через щорічні доповіді ПРООН та на регіональному – через національні доповіді крок за кроком затверджує нову ідеологію розвитку, де пріоритетом є розширення можливостей людини, а не економічне зростання.

Головні виміри людського розвитку за ПРООН хоча й обмежені за кількістю, але поступово трансформуються через урахування соціально-економічної, гендерної нерівності та підсилюються зв'язком із загальноцивілізаційними цінностями: демократією, політичними правами людини, соціальною справедливістю тощо. Це дає можливість глибше зрозуміти проблеми людського розвитку, піддати їх ретельному науковому аналізу, знайти ефективні шляхи для динамічного прискорення на основі побудови моделей розвитку.

Плідні пошуки ефективної національної методики розрахунків інтегральних ІРАР для регіонів України привели до прийняття на державному рівні у 2012 р. оновленої методики, яку запропонували науковці-дослідники ІДСД ім. М. В. Птухи та фахівці Державної служби статистики України. Головними її перевагами є: оптимізація кількості первинних показників, що об'єднані у 6 блоків; застосування як позитивних (стимуляторів), так і негативних (дестимуляторів) показників; визначення інтегральних ІРАР на основі вагомості первинних показників для всіх областей України та АРК. Такий підхід має стати потужним генератором інноваційних ідей та кроків влади та громадянського суспільства у бік соціально-економічного прогресу й подолання бідності.

Напрямами подальших досліджень можуть стати шляхи розширення національних характеристик показників людського розвитку, об'єднання інвестиційної привабливості формування людського капіталу держави, визначення системи об'єктивних критеріїв оцінки соціально-економічних процесів в суспільстві та можливості їх трансформації. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Айвазян С. А. Межстрановой анализ интегральных категорий качества жизни населения (эконометрический подход). / С. А. Айвазян. – М. : ЦЭМИ РАН, 2001. – 61 с.

2. Базиліук А. В. Економічний і соціальний розвиток посткомуністичних держав в умовах глобалізації / А. В. Базиліук // 36. наук. праць Міжнар. наук.-практ. конф., Рівне, 21 – 22 квітня 2010 р. – Рівне : РІ ВМУРоЛ «Україна». – 2010. – С. 349 – 354.

3. Бакаєв О. О. Економіко-математичні моделі економічного зростання : монографія / О. О. Бакаєв, В. І. Грищенко, Л. І. Бажан; Ред. С. Ю. Ноткіна, Т. С. Мельник, НАН України, Міжнар. наук.-навч. центр інформ.технологій та систем. – К. : Наукова думка, 2005. – 190 с.

4. Богиня Д. П. Трансформаційні процеси в системі формування національного ринку праці: інституційний аспект / Д. П. Богиня // Україна: аспекти праці. – 2005. – № 1. – С. 3 – 8.

5. Власюк О. С. Індекс людського розвитку: досвід України / О. С. Власюк, С. І. Пирожков // Національний інститут стратегічних досліджень. – К., 1995. – 84 с.

6. Галицька Е. В. Фінансова статистика / Е. В. Галицька, Н. В. Ковтун // Навчальний посібник. – К. : Кондор. – 2008. – 440 с.

7. Геєць В. М. Моделі і методи соціально-економічного прогнозування / В. М. Геєць, Т. С. Клебанова, О. І. Черняк, В. В. Іванов, Н. А. Дубровіна, А. В. Ставицький. – Харків : ВД «ІНЖЕК», 2005. – 396 с.

8. Демографічні чинники бідності : монографія / За ред. Е. М. Лібанової. – К. : Інститут демографії та соціальних досліджень НАН України, 2009. – 184 с.

9. Державна служба статистики України. Офіційний веб-сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>. – Переглянуто: 25.09.2013.

10. Доклад о человеческом развитии ПРООН 2013. Возвышение Юга: человеческий прогресс в многообразном мире. – М. : Весь мир, 2013. – 212 с.

11. Економіка України за 1991 – 2009 рр. / За заг. ред. В. М. Гейця [та ін.]; НАН України; Ін-т екон. та прогноз. – К. : Держкомстат України, 2010. – 112 с.

12. Конвенция о правах ребенка: резолюция ГА ООН от 20 ноября 1989 г. № 44/25 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.un.org/ru/documents/dec1_conv.shtml

13. Людський розвиток в Україні: трансформація рівня життя та регіональні диспропорції : колективна монографія / Відп. за випуск Л. М. Черенько, О. В. Макарова, за ред. Е. М. Лібанової. – У 2-х томах. – К. : ІДСД ім. М. В. Птухи НАН України, 2012. – 436 с.

14. Макарова О. В. Регіональний індекс людського розвитку: причини та напрями вдосконалення методики розрахунку / О. В. Макарова, О. М. Гладун // Статистика України. – 2012. – № 1. – С. 10 – 15.

15. Мандибуря В. О. Рівень життя населення України та проблеми реформування механізмів його регулювання / В. О. Мандибуря. – К. : Парламентське видавництво, 1998. – 256 с.

16. Манцуров Д. І. Використання концепції багатofакторної продуктивності для прогнозування розвитку економіки

і розроблення антикризових заходів / Д. І. Манцуров // Моделювання та інформаційні системи в економіці : Збірн. наук. праць. – 2011. – Вип.83. – С. 119 – 134.

17. Моторин Р. М. Система національних рахунків : навч. посіб. / Р. М. Моторин, Т. М. Моторина. – К. : КНЕУ, 2001. – 336 с.

18. Постанова КМУ від 23.03.2012 р. № 327 «Про підвищення рівня соціального захисту населення» // Офіційний вісник України, 2012. – № 4. – ст. 18.

19. Постанова КМУ від 28.12.2011 р. № 1381 «Про підвищення рівня соціального захисту найбільш вразливих верств населення» // Офіційний вісник України, 2012. – № 2. – Ст. 51.

20. Про невідкладні заходи з подолання бідності: Указ Президента України від 26.02.2010 р. № 274/2010 // Офіційний вісник Президента України. – 2010. – № 9. – С. 9.

21. Проніна І. І. Рівень життя населення України: методи аналізу та напрями підвищення : автореф. дис. ... канд. екон. наук. – К., 2002. – 18 с.

22. Сен А. К. Свобода, єдиногласие и права / А. К. Сен // Вехи экономической мысли. Том 4. Экономика благосостояния и общественный выбор. Под общ. ред. А. П. Заостровцева. – С-Пб. : Экономическая школа, 2004. – 568 с.

23. Сен А. Развитие как свобода / А. Сен / Пер. с англ. Е. Полещкой; Под ред. и с послеслов. Р. М. Нуреева. – М. : Новое издательство, 2004. – 432 с.

REFERENCES

Ayvazian, S. A. *Mezhstranovoy analiz integralnykh kategoriy kachestva zhizni naseleniia (ekonometricheskiiy podkhod)* [Cross-country analysis of integral quality of life categories (econometric approach)]. Moscow: TsEMI RAN, 2001.

Bazyliuk, A. V. "Ekonomicchnyi i sotsialnyi rozvytok postkomunistychnykh derzhav v umovakh hlobalizatsii" [Economic and social development in post-communist countries in the context of globalization]. *Ekonomicchnyi i sotsialnyi rozvytok postkomunistychnykh derzhav v umovakh hlobalizatsii*. Rivne: RI VMURol. «Ukraina», 2010.349-354.

Bakaiev, O. O., Hryshchenko, V. I., and Bazhan, L. I. *Ekonomicchni modeli ekonomichnoho zrostannia* [Mathematical model of economic growth]. Kyiv: Naukova dumka, 2005.

Bohynia, D. P. "Transformatsiini protsesy v systemi formuvannia natsionalnoho rynku pratsi: instytutsiini aspekt" [Transformation processes in the system of national labor market : the institutional aspect]. *Ukraina: aspekty pratsi*, no. 1 (2005): 3-8.

Demografichni chynnyky bidnosti [Demographic factors of poverty]. Kyiv: Instytut demografii ta sotsialnykh doslidzhen NAN Ukrainy, 2009.

Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. <http://www.ukrstat.gov.ua>

Doklad o chelovecheskom razvitii PROON 2013. Vozvyshenie Yuga: chelovecheskiy progress v mnogoobraznom mire [Human Development Report, UNDP, 2013. South elevation: human progress in a diverse world]. Moscow: Ves mir, 2013.

Ekonomika Ukrainy za 1991 – 2009 rr. [Economy of Ukraine for 1991 – 2009]. Kyiv: Derzhkomstat Ukrainy, 2010.

Halytska, E. V., and Kovtun, N. V. *Finansova statystyka* [Financial Statistics]. Kyiv: Kondor, 2008.

Heiets, V. M., Klebanova, T. S., and Cherniak, O. I. *Modeli i metody sotsialno-ekonomichnoho prohozuvannia* [Models and methods of social and economic forecasting]. Kharkiv: INZhEK, 2005.

"Konventsia o pravakh rebenka" [Convention on the Rights of the Child]. http://www.un.org/ru/documents/dec1_conv.shtml

Liudskiy rozvytok v Ukraini: transformatsiia rivnia zhyttia ta rehionalni dysproportsii [Human Development in Ukraine : the transformation of living standards and regional disparities]. Kyiv: IDSD im. M. V. Ptukhy NAN Ukrainy, 2012.

[Legal Act of Ukraine] (2012).

[Legal Act of Ukraine] (2012).

[Legal Act of Ukraine] (2010).

Mantsurov, D. I. "Vykorystannia kontseptsii bahatofaktornoï produktyvnosti dlia prohozuvannia rozvytku ekonomiky i rozroblennia antykrizovykh zakhodiv" [Using the concept of multifactor productivity for the prediction of economic development and the development of anti-crisis measures]. *Modeliuvannia ta informatsiini systemy v ekonomitsi*, no. 83 (2011): 119-134.

Motoryn, R. M., and Motoryna, T. M. *Systema natsionalnykh rakhunkiv* [System of National Accounts]. Kyiv: KNEU, 2001.

Makarova, O. V., and Hladun, O. M. "Rehionalnyi indeks liudskoho rozvytku: prychny ta napriamy vdoskonalennia metodyky rozrakhunku" [Regional Human Development Index : Causes and areas of improvement methods of calculation]. *Statystyka Ukrainy*, no. 1 (2012): 10-15.

Mandybura, V. O. *Riven zhyttia naseleння Ukrainy ta problemy reformuvannia mekhanizmiv ioho rehuliuвання* [The standard of living of the population of Ukraine and the problem of reforming the mechanisms of its regulation]. Kyiv: Parlamentske vydavnytstvo, 1998.

Pronina, I. I. "Riven zhyttia naseleння Ukrainy: metody analizu ta napriamy pidvyshchennia" [The standard of living of the population of Ukraine: analysis and enhancement areas]. *Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk*, 2002.

Sen, A. K. "Svoboda, edinoglasie i prava" [Liberty, unanimity and rights]. In *Ekonomika blagosostoianii i obshchestvennyy vybor*. St. Petersburg: Ekonomicheskaiia shkola, 2004.

Sen, A. *Razvitie kak svoboda* [Development as Freedom]. Moscow: Novoe izdatelstvo, 2004.

Vlasiuk, O. S., and Pyrozhkov, S. I. *Indeks liudskoho rozvytku: dosvid Ukrainy* [Human Development Index : Evidence from Ukraine]. Kyiv: NISD, 1995.

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ПОПИТУ НА ПРАЦЮ В УМОВАХ НЕСТАБІЛЬНОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ

© 2014 **ВОРОНЦОВА О. В.**

УДК 331.101

Воронцова О. В. Проблеми формування попиту на працю в умовах нестабільного розвитку економіки

У статті проаналізовано сучасні проблеми формування попиту на працю в умовах нестабільного розвитку економіки. В умовах глобалізаційних перетворень причинами нестабільності розвитку ринку праці є інноваційні зрушення, що викликають зміни у структурі, обсягах зайнятості та продуктивності праці. Ретроспективний аналіз тенденцій формування попиту на працю засвідчив існування невідповідності розвитку ринку праці сучасним вимогам, що становлять перешкоду узгодженню темпів розвитку ринку праці та національної економіки. На основі досліджених тенденцій вітчизняного ринку праці виявлено цільові пріоритети формування попиту на працю в нестабільних економічних умовах. Розроблено цільові пріоритети розкривають основні напрями поліпшення ситуації на ринку праці України в контексті трудових ресурсного забезпечення інноваційного розвитку економіки, ключовими елементами яких є вдосконалення інвестиційного забезпечення формування попиту на працю, а також поліпшення професійно-кваліфікаційної підготовки людських ресурсів. Досягнення цільових пріоритетів має відбуватись шляхом розробки та реалізації випереджальної стратегії формування попиту на працю.

Ключові слова: попит на працю, нестабільний розвиток економіки, цільові пріоритети, стратегія формування попиту на працю.

Рис.: 1. **Бібл.:** 9.

Воронцова Олеся Василівна – аспірантка, кафедра управління персоналом та економіки праці, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03068, Україна)

E-mail: vorontsova_olesya@ukr.net

УДК 331.101

Воронцова О. В. Проблемы формирования спроса на труд в условиях нестабильного развития экономики

В статье проанализированы современные проблемы формирования спроса на труд в условиях нестабильного развития экономики. В условиях глобализационных преобразований причинами нестабильности развития рынка труда являются инновационные сдвиги, вызывающие изменения в структуре, объемах занятости и производительности труда. Ретроспективный анализ тенденций формирования спроса на труд показал существование несоответствия развития рынка труда современным требованиям, которые являются препятствием на пути согласования темпов развития рынка труда и национальной экономики. На основе исследованных тенденций отечественного рынка труда выявлены целевые приоритеты формирования спроса на труд в нестабильных экономических условиях. Разработаны целевые приоритеты, раскрывающие основные направления улучшения ситуации на рынке труда Украины в контексте трудовых ресурсов обеспечения инновационного развития экономики, ключевым элементом которых является совершенствование инвестиционного обеспечения формирования спроса на труд, а также улучшение профессионально-квалификационной подготовки человеческих ресурсов. Достижение целевых приоритетов должно происходить путем разработки и реализации опережающей стратегии формирования спроса на труд.

Ключевые слова: спрос на труд, нестабильное развитие экономики, целевые приоритеты, стратегия формирования спроса на труд.

Рис.: 1. **Библ.:** 9.

Воронцова Олеся Васильевна – аспирант, кафедра управления персоналом и экономики труда, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана (пр. Победы, 54/1, Киев, 03068, Украина)

E-mail: vorontsova_olesya@ukr.net

UDC 331.101

Vorontsova O. V. Problems of Formation of Demand for Labour under Conditions of Unstable Development of Economy

The article analyses modern problems of formation of demand for labour under conditions of unstable development of economy. The reasons of instability of development of the labour market under conditions of globalisation transformations are innovation shifts that cause changes in the structure, volumes of employment and labour productivity. Retrospective analysis of tendencies of formation of demand for labour shows existence of inconsistency of development of the labour market with modern requirements, which are an obstacle on the way of co-ordination of rates of development of the labour market and national economy. On the basis of the studied tendencies of the domestic market the article shows target priorities of formation of demand for labour under unstable economic conditions. The article develops target priorities that reveal main directions of improvement of the situation in the labour market of Ukraine in the context of labour resource provision of innovation development of economy, the key elements of which are improvement of the investment provision of formation of demand for labour and also improvement of professional and qualification training of human resources. Achievement of target priorities should be carried out through development and realisation of the advanced strategy of formation of demand for labour.

Key words: demand for labour, unstable development of economy, target priorities, strategy of formation of demand for labour

Pic.: 1. **Bibl.:** 9.

Vorontsova Olesya V. – Postgraduate Student, Department of Personnel Management and Labour Economics, Kyiv National Economic University named after V. Getman (pr. Peremogy, 54/1, Kyiv, 03068, Ukraine)

E-mail: vorontsova_olesya@ukr.net

В умовах нестабільного розвитку економіки, викликаного глобалізаційними та інноваційними зрушеннями, формування попиту на працю є провідним орієнтиром трансформації національного ринку праці. За таких обставин вкрай необхідним є підвищення конкурентоспроможності вітчизняного ринку праці, одним із можливих шляхів досягнення якої служить система трансформація економіки у напрямі активізації інноваційної діяльності. Сучасні проблеми формування попиту на працю полягають у відсутності адекватної реакції ринку праці на потенційні та перспективні види

зайнятості. Забезпечення відповідності ринку праці темпам і напрямам розвитку національної економіки на такі системної перебудови вимагає, перш за все, позитивних змін у якості, структурі та продуктивності зайнятості. Відтак, вирішення проблем формування попиту на працю передбачає розв'язання низки практичних завдань з визначення його цільових пріоритетів, а також їх досягнення шляхом вдосконалення інвестиційного забезпечення формування та поліпшення професійно-кваліфікаційної підготовки людських ресурсів в умовах нестабільного розвитку економіки.

Теоретико-методологічні основи дослідження попиту на працю як економічної категорії в економічній думці розроблені досить глибоко та всебічно. Значний внесок у вивчення теоретико-методологічних і прикладних аспектів формування попиту на працю зробили такі вітчизняні автори, як С. Бандур, В. Білик, Д. Богиня, О. Богунський, В. Васильченко, В. Геєць, О. Грішнова, Т. Заяць, А. Калина, А. Колот, Є. Клименко, Е. Лібанова, Л. Лісогор, В. Мортіков, В. Онікієнко, І. Петрова, В. Петюх, В. Савченко, М. Семикіна, І. Терон, С. Тумакова, Л. Шевченко та зарубіжні вчені В. Буланов, Н. Волгін, Б. Генкін, Р. Еренберг, В. Іноземцев, А. Рофе, С. Рошин, Дж. Сміт, Л. Чижова та ін. У них обґрунтовано понятійно-методологічний апарат, фактори, особливості формування попиту на працю, проте не приділено достатньої уваги питанням трансформації попиту на працю в сучасних умовах нестабільного розвитку економіки.

Мета роботи – аналіз проблем формування попиту на працю в умовах нестабільного розвитку та можливих шляхів їх подолання.

Узагальнення наукових поглядів на сучасні тенденції розвитку трудової сфери дало можливість зробити висновок щодо функціонування ринку праці в мінливих умовах зовнішнього та внутрішнього середовища, що створює постійні коливання попиту та пропозиції праці. Генеза сучасної нестабільності економіки полягає в поширенні глобалізаційних процесів, що викликають «збурення» інноваційного характеру та обумовлюють дослідження тенденцій формування попиту, оскільки інноваційні процеси, розраховані на тривалу перспективу, потребують визначення основних кількісних та якісних параметрів майбутньої робочої сили.

На нашу думку, переважна більшість існуючих теоретичних підходів до визначення попиту на працю акцентує увагу на позиції роботодавців, які шляхом створення робочих місць визначають попит на працю. Так, вітчизняний дослідник А. С. Шевченко акцентує увагу на існуванні ринкового попиту на працю як загального попиту на працю працівників певної професії з боку всіх фірм, представлених на ринку [9, с. 65]. А. В. Калина трактує попит на працю як суму потреб у працівниках для заміщення вільних робочих місць (вакантних посад) та потреб у працівниках для комплектування новостворених робочих місць [2, с. 54]. Позиція російського дослідника ринку праці А. І. Рофе полягає в тому, що попит на працю формують роботодавці, що володіють вакантними місцями, а також робочими місцями, які зайняті такими працівниками, що не задовольняють роботодавця, внаслідок чого він шукає їм заміну [6, с. 41].

Проте, у розвинутих країнах чітко простежуються тенденції становлення економіки знань, що характеризуються акцентуванням уваги на людських ресурсах як рушійній силі економічного розвитку. Погоджуючись з думкою І. А. Петрової [5, с. 40], автор вважає, що категорію попиту на працю слід розглядати двоюко – з позицій роботодавця та найманого працівника. Відтак, попит на працю, з одного боку, являє собою забезпечену фінансовими ресурсами та робочими місцями потребу роботодавця у працівниках, а з іншого – потребу найманих працівників у таких робочих місцях, що відповідають їх індивідуальним потребам, освітньо-кваліфікаційному рівню, компетенціям, досвіду, навичкам та здібностям.

Формування попиту на працю відбувається під впливом низки факторів, що визначають траєкторію його розвит-

ку як у кількісному (кількість робочих місць, чисельність економічно активного населення тощо), так і у якісному вимірах (структура зайнятості, професійно-кваліфікаційна структура людських ресурсів та ін.). На мікрорівні ключовим фактором формування попиту на працю є виробництво інноваційних видів продукції, на макrorівні – інноваційний розвиток економіки та інвестиційний попит, з позиції роботодавців – виробництво інноваційної продукції, з позиції найманих працівників – ставка заробітної плати та професійно-кваліфікаційний рівень, компетенції, навички та вміння працівника. У сучасних умовах досягнення стійких темпів економічного зростання можливе за активного інноваційного розвитку, відтак, домінуючим фактором формування попиту на працю стає фактор інноваційного розвитку економіки, який і буде визначати напрями його формування у кількісно-якісному вимірах.

Дослідження особливостей попиту на працю дозволило дійти висновку, що в умовах нестабільного розвитку економіки його формування відбувається під впливом кількісно-якісних змін у співвідношенні використовуваних ресурсів праці та капіталу, які обумовлені поступальними інноваційними трансформаціями національної економіки. В основі класифікації особливостей формування попиту на працю лежать соціально-економічні, організаційно-технічні та мотиваційні аспекти соціально-трудова відносин на ринку праці, які визначають стійкі тенденції розширення попиту на інтелектуальних, творчих, інноваційно спрямованих працівників, що інтегрують у собі нову модель працівника, відмінною рисою якого є сприйнятливості та відкритості до перманентних змін зовнішнього та внутрішнього середовища господарювання, оволодіння потужними інформаційними потоками тощо [7, с. 555]. З боку працівників розширюється попит на робочі місця, придатних до інноваційної праці, оскільки вони є більш конкурентоспроможними у порівнянні з традиційними. У сучасних умовах формування попиту на працю не можна розглядати як сталу та незмінну траєкторію, натомість він є трендом пристосування до змінних умов зовнішнього середовища, що вимагає постійного коригування вимог до робочої сили, її якості, особливостей, а також до кількісно-якісних характеристик робочих місць.

Трансформаційна перебудова економіки України зумовила реструктуризацію відносин на ринку праці, що проявилось у суттєвому переміщенні робочої сили між професіями, секторами та видами економічної діяльності. Дослідження змін попиту на працю за видами економічної діяльності показало, що, починаючи з 2006 р., попит на працю зазнав катастрофічного скорочення – від 170,5 тис. осіб у 2006 р. до 48,6 тис. осіб у 2012 р. [1]. Скорочення попиту на працю було викликане погіршенням загальноекономічної ситуації в країні та, як наслідок, реакцією підприємств у вигляді зміни стратегій функціонування – від зростання до скорочення. Протягом 2008 – 2009 рр. від'ємні темпи формування попиту на працю були характерні для всіх видів економічної діяльності, окрім фінансової – у 2009 р. було зростання показників відносно попереднього року на 105,9%. У 2010 р. відбулось незначне зростання попиту на працю для всіх видів економічної діяльності, окрім фінансової сфери, державного управління та операцій з нерухомим майном. У 2011 р. попит на працю зменшився в усіх галузях окрім сільського господарства, виробництва електроенергії, газу та води, а також у сфері

освіти та охорони здоров'я. Різне зниження показників попиту на працю за всіма видами економічної діяльності відбулось у 2012 р. Зазначимо, що показники попиту на працю демонструють стрімкий спад порівняно з докризовим періодом (28,5% у 2012 р. порівняно з 2006 р.). Викликає занепокоєння поширення негативних явищ у сфері освіти та охорони здоров'я – якщо у 2006 р. попит становив 12,6 тис. осіб, то у 2012 р. – 6,6 тис. осіб [1]. Скорочення чисельності працівників освіти та охорони здоров'я свідчить про погіршення ситуації у соціальній сфері.

Аналіз ситуації на ринку праці свідчить про наявність значного дисбалансу у співвідношенні попиту на працю з позиції роботодавців та працівників в розрізі окремих професій. Головною причиною вказаного явища є незбалансованість ринку праці та ринку освітніх послуг [3, с. 221]. Для порівняння, у 2012 р. для законодавців, вищих державних службовців, керівників і менеджерів навантаження становило 9 осіб (4 особи у 2007 р.), професіоналів – 5 осіб (5 осіб), фахівців – 7 осіб (7 осіб), технічних службовців – 16 осіб (14 осіб), працівників сфери торгівлі та послуг – 11 осіб (10 осіб), кваліфікованих робітників сільськогосподарського та лісового господарств, риборозведення та рибальства – 34 особи (32 особи), кваліфікованих робітників з інструментом – 4 особи (5 осіб), робітників з обслуговування, експлуатації та контролювання за роботою технологічного устаткування, складання устаткування та машин – 12 осіб (14 осіб), представників найпростіших професій – 10 осіб

(10 осіб). Зміни попиту та пропозиції праці за професійними групами свідчать, що в докризовий період економічне зростання супроводжувалось зростанням чисельності зайнятих серед найпростіших професій та, навпаки, скороченням зайнятих серед спеціалістів та кваліфікованих робітників. Проаналізовані дані свідчать про поширення тенденції примітивізації професійно-кваліфікаційного базису економіки, що є серйозною загрозою формування попиту на працю в контексті інноваційно спрямованого розвитку економіки.

На основі виявлених факторів, особливостей та тенденцій вітчизняного ринку праці можливою є розробка цільових пріоритетів формування попиту на працю в нестабільних економічних умовах (рис. 1). Запропоновані цільові пріоритети розкривають основні напрями поліпшення ситуації на ринку праці України в контексті трудових ресурсного забезпечення інноваційного розвитку економіки. На нашу думку, ключовими важелями реалізації цільових пріоритетів має бути виважена податкова, бюджетна, кредитно-грошова, інвестиційна, соціальна політика держави, спрямована на досягнення високих показників зайнятості, конкурентоспроможності робочих місць, продуктивності праці та соціального захисту працівників.

Подолання проблем формування попиту передбачає розбудову інноваційно орієнтованого ринку праці, що включає принаймні три основні складові: стабільний ринок праці, якісні людські ресурси та потужний інноваційний сегмент зайнятості. Передумовою стабілізації ринку праці є розвиток його первинного сегмента, який утворює

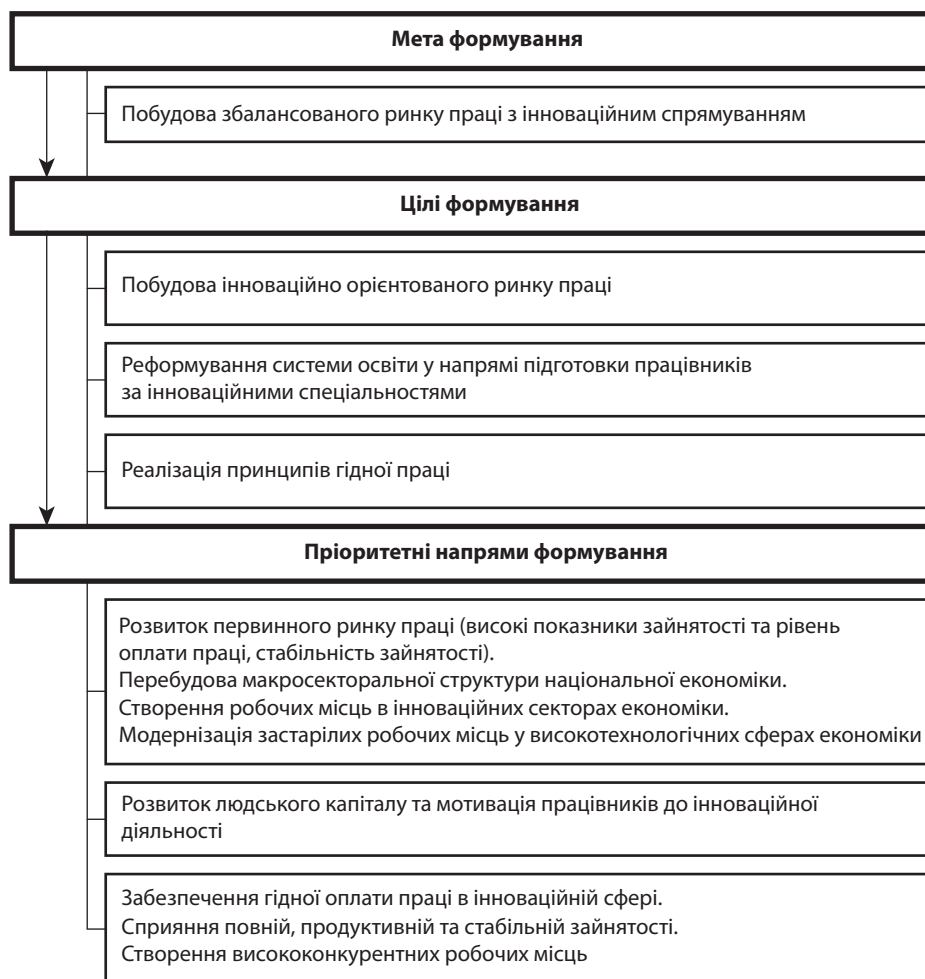

Рис. 1. Цільові пріоритети формування попиту на працю в умовах нестабільного розвитку економіки

«ядро» зайнятості, з високими показниками та рівнем оплати праці, надійністю положення працівника на ринку праці, можливостями професійного зростання, застосуванням прогресивних технологій, що, у свою чергу, вимагає високої кваліфікації та здатності до навчання і підвищення кваліфікації працівників.

Іншим важливим елементом прогресивних зрушень на ринку праці є формування кадрового потенціалу та становлення якісно нового людського капіталу. В умовах пост-індустріального розвитку світової економіки, а саме – її інформатизації, впровадження прогресивних технологій та становлення інформаційного суспільства сировинні ресурси та кількісні показники робочої сили все менше відіграють роль конкурентних переваг [4, с. 185].

Посилення значимості людських ресурсів обумовлює необхідність розробки напрямів вдосконалення їх професійно-кваліфікаційної підготовки, основними з яких є: вдосконалення системи професійної підготовки людських ресурсів відповідно до запитів інноваційного розвитку; розвиток системи перепідготовки та підвищення кваліфікації людських ресурсів; формування людських ресурсів інноваційного типу; посилення мотиваційного механізму інноваційної діяльності працівників; адаптація людських ресурсів до інформаційного суспільства; розвиток національної системи кваліфікацій. Реалізація вказаних напрямів здійснюється за допомогою комплексу заходів, які ґрунтуються на організаційних, управлінських, економічних та освітніх рішеннях стосовно підвищення конкурентоспроможності людських ресурсів на вітчизняному ринку праці.

Важливою перешкодою формування попиту на працю є консервування застарілої моделі економічного розвитку. Ця модель залишається дієздатною у короткостроковій перспективі, насамперед за збереження активної ролі експортної складової економічної динаміки, проте у середньо- та довгостроковій перспективах може розглядатися як перешкода сталості економічного зростання, впровадженню його інноваційної природи та зміцненню соціальної спрямованості. Враховуючи матеріальну основу формування попиту на працю, особливого значення набуває інвестиційна політика держави, яка безпосередньо впливає на перебіг процесу створення нових і модернізації діючих робочих місць. Проте, існуючий інвестиційний механізм є неефективним внаслідок нерационального спрямування коштів переважно у третій технологічний уклад. На нашу думку, вдосконалення інвестиційного забезпечення формування попиту на працю має відбуватись шляхом реалізації державними органами законодавчої та виконавчої влади, а також профільними державними установами та організаціями на різних рівнях економіки низки заходів, основними з яких є:

- ✦ вдосконалення механізму реструктуризації державних підприємств з метою залучення інвестиційних ресурсів для розвитку виробничої і невиробничої сфер шляхом забезпечення модернізації діючих та створення нових високопродуктивних робочих місць;
- ✦ запровадження сприятливого інвестиційного режиму для підприємств, що створюють нові робочі місця в інноваційних сферах економіки;
- ✦ запровадження сприятливого інвестиційного режиму для підприємств, що вдосконалюють існуючі

- ✦ та створюють нові робочі місця для неконкурентоспроможних на ринку праці категорій населення;
- ✦ спрямування інвестиційних ресурсів на створення та розвиток інфраструктури ринку, здійснення заходів науково-технологічної та інноваційної політики;
- ✦ розвиток науки у напрямку здійснення фундаментальних і прикладних досліджень, результати яких сприятимуть підвищенню конкурентоспроможності вітчизняної економіки;
- ✦ пріоритетне інвестиційне забезпечення перспективних інноваційних проектів та розробок;
- ✦ створення сприятливих режимів кредитування для реалізації інвестиційних проектів.

Поліпшення інвестиційної підтримки формування попиту на працю та розвитку людських ресурсів сприятиме розбудові первинного ринку праці, що дозволить реалізувати принципи гідної праці, спрямовані на забезпечення гідної оплати, справедливих і безпечних умов діяльності, охорону здоров'я та праці на робочому місці, доступності продуктивної та значимої праці, перспектив особистісного розвитку. Окрім того, дотримання принципів гідної оплати праці в інноваційних сферах сприятиме подоланню споживчих обмежень населення та стимулюватиме мотиваційні механізми здійснення інноваційної діяльності [8, с. 198].

Індикаторами досягнення цільових пріоритетів має бути зростання чисельності зайнятих за рахунок створення принципово нових робочих місць в інноваційних сферах та додаткових робочих місць у традиційних сферах, скорочення чисельності працівників, які займали неефективні робочі місця, здійснення активної перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників, переважання у структурі зайнятих висококваліфікованих працівників.

ВИСНОВКИ

Забезпечення досягнення цільових пріоритетів формування попиту на працю має відбуватись шляхом розробки стратегії формування попиту на працю. Особливої актуальності набуває проблема формування випереджальної стратегії формування попиту на працю, націленої на поточне та перспективне забезпечення інноваційного розвитку економіки людськими ресурсами визначеної кількості та якості, що дозволить ринку праці вчасно реагувати на структурні зрушення натомість теперішнього дисбалансу. Розробка та реалізація стратегії формування попиту має відбуватись в контексті загальнодержавних пріоритетів розвитку економіки, що, у свою чергу, є ланкою єдиної соціально-економічної політики, спрямованої на наближення до високих європейських стандартів життя, поліпшення соціального клімату та забезпечення стабільного суспільного розвитку на тлі загальних економічних трансформацій та побудови соціально-ринкової економіки. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua>
2. Калина А. В. Економіка праці : [навч. посіб для студ. вищих навч. закл.] / А. В. Калина. – К. : МАУП, 2004. – 272 с.
3. Манцуров І. Г. Збалансованість попиту та пропозиції на ринку кваліфікованої праці як фактор інноваційного розвитку економіки України : [монографія] / І. Г. Манцуров, З. П. Бараник, С. С. Вацаєв, А. В. Яценко ; за наук. ред. д-ра екон. наук, проф. І. Г. Манцурова. – К. : КНЕУ, 2008. – 381 с.

4. Онікієнко В. В. Розвиток ринку праці України: тенденції та перспективи / Онікієнко В. В., Ткаченко Л. Г., Ємельяненко Л. М.; за ред. В. В. Онікієнка. – К.: Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України, 2007. – 286 с.

5. Петрова І. Л. Методологічні проблеми узгодження робочих місць і робочої сили / І. Л. Петрова // Економіка України. – 2000. – № 7. – С. 40.

6. Рофе А. И. Рынок труда : [учебник для вузов] / А. И. Рофе. – М.: Изд-во «МИК», 2003. – 272 с.

7. Соціальний розвиток України: сучасні трансформації та перспективи / [С. І. Бандур, Т. А. Заяць, В. І. Куценко та ін.]; за заг. ред. д-ра екон. наук, проф., чл.-кор. НАН України Б. М. Данилишина. – 2-ге вид. доп. і перероб. – Черкаси: Брама-Україна, 2006. – 620 с.

8. Спасенко Ю. О. Досвід функціонування ринку праці конкурентоспроможної робочої сили та оплата праці в країнах з ринковою економікою / Ю. О. Спасенко // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2007. – № 5. – Т. 1. – С. 197 – 199.

9. Шевченко Л. С. Ринок праці: сучасний економіко-теоретичний аналіз: монографія / Л. С. Шевченко. – Харків: Видавець ФО-П Вапріарчук Н. М., 2007. – 336 с.

REFERENCES

Bandur, S. I., Zaiats, T. A., and Kutsenko, V. I. *Sotsialnyi rozvytok Ukrainy: suchasni transformatsii ta perspektyvy* [Social development in

Ukraine: A transformation and prospects]. Cherkasy: Brama-Ukraina, 2006.

Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. <http://ukrstat.gov.ua>
Kalyna, A. V. *Ekonomika pratsi* [Labor Economics]. Kyiv: MAUP, 2004.
Mantsurov, I. H., Baranyk, Z. P., and Vashchaiev, S. S. *Zbalansovanist popytu ta propozytsii na rynku kvalifikovanoi pratsi iak faktor innovatsiinoho rozvytku ekonomiky Ukrainy* [The balance of demand and supply of skilled labor as a factor of innovation development of economy of Ukraine]. Kyiv: KNEU, 2008.

Onikiienko, V. V., Tkachenko, L. H., and Yemelienenko, L. M. *Rozvytok rynku pratsi Ukrainy: tendentsii ta perspektyvy* [Labour market development in Ukraine: Trends and Prospects]. Kyiv: Rada po vyvchenniu produktyvnykh syl Ukrainy NAN Ukrainy, 2007.

Petrova, I. L. "Metodolohichni problemy uzgodzhennia robochykh misti i robochoi syly" [Methodological problems of coordination of employment and labor]. *Ekonomika Ukrainy*, no. 7 (2000): 40-.

Rofe, A. I. *Rynok truda* [Labor market]. Moscow: MIK, 2003.
Spasenko, Yu. O. "Dosvid funktsionuvannia rynku pratsi konkurentospromozhnoi robochoi syly ta oplata pratsi v krainakh z rynkovoio ekonomikoio" [The experience of the labor market competitive labor and wages in countries with market economies]. *Visnyk KhNU. Ekonomichni nauky*, vol. 1, no. 5 (2007): 197-199.

Shevchenko, L. S. *Rynok pratsi: suchasnyi ekonomiko-teoretychnyi analiz* [The labor market: current economic and theoretical analysis]. Kharkiv: Vydavets FOP Vapriarчук N. M., 2007.

УДК 336.511

УДОСКОНАЛЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛІЗАЦІЇ БЮДЖЕТНИХ ВІДНОСИН

© 2014 ГВАСАЛІЯ Д. С.

УДК 336.511

Гвасалія Д. С. Удосконалення інформаційного забезпечення соціалізації бюджетних відносин

У статті розглянуто нові підходи до оцінки соціальної спрямованості витатків і соціальної забезпеченості населення, які дозволяють провести комплексну оцінку соціального стану суспільства. Обґрунтовано актуальність удосконалення методичного підходу до інформаційного забезпечення реалізації бюджетних відносин за рахунок розробки системи коефіцієнтів оцінки соціальної спрямованості витатків і соціальної забезпеченості населення із застосуванням елементів кластерного та інтегрального аналізу для інтерпретації отриманих даних. Запропоновано модель результатів кластерного та інтегрального аналізу стану соціальної сфери, яка буде врахувати всі авторські коефіцієнти, що дозволить діагностувати стан соціальної сфери та здійснювати управляючий вплив на обґрунтовані показники і тим самим, в умовах обмеженого соціального бюджету, досягти покращення стану соціальної сфери.

Ключові слова: соціальна спрямованість витатків, соціальна забезпеченість населення, соціальна сфера, соціальний бюджет.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 8.

Гвасалія Діана Соломонівна – аспірантка, кафедра фінансів, Донецький національний університет економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського (вул. Щорса, 31, Донецьк, 83050, Україна)
E-mail: dodiane@mail.ru

УДК 336.511

UDC 336.511

Гвасалія Д. С. Усовершенствование информационного обеспечения социализации бюджетных отношений

Hvasaliia D. S. Improvement of Information Support to Socialisation of Budget Relations

В статье рассмотрены новые подходы к оценке социальной направленности расходов и социальной обеспеченности населения, которые позволяют провести комплексную оценку социального состояния общества. Обоснована актуальность усовершенствования методического подхода к информационному обеспечению реализации бюджетных отношений за счет разработки системы коэффициентов оценки социальной направленности расходов и социальной обеспеченности населения с применением элементов кластерного и интегрального анализа для интерпретации полученных данных. Предложена модель результатов кластерного и интегрального анализа состояния социальной сферы, которая учитывает все авторские коэффициенты, что позволит диагностировать состояние социальной сферы и осуществлять управляющее влияние на обоснованные показатели и тем самым, в условиях ограниченного социального бюджета, достичь улучшения состояния социальной сферы.

The article considers new approaches to assessment of social direction of expenditures and social security of population, which allow conduct of a complex assessment of the social state of the society. It justifies urgency of improvement of a methodical approach to information support of realisation of budget relations by means of development of the system of ratios of assessment of social direction of expenditures and social security of population with the use of elements of cluster and integral analysis for interpretation of the obtained data. The article offers a model of results of cluster and integral analysis of the state of the social sphere, which takes into account all author's ratios that allows diagnostics of the state of the social sphere and conduct leading impact on justified indicators and, thereby, achieve improvement of the state of the social sphere under conditions of a limited social budget.

Ключевые слова: социальная направленность расходов, социальная обеспеченность населения, социальная сфера, социальный бюджет.

Key words: social orientation of expenditures, social security of population, social sphere, social budget.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Библ.:** 8.

Pic.: 1. **Tabl.:** 1. **Bibl.:** 8.

Гвасалія Діана Соломонівна – аспірантка, кафедра фінансів, Донецький національний університет економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського (вул. Щорса, 31, Донецьк, 83050, Україна)
E-mail: dodiane@mail.ru

Hvasaliia Diana S. – Postgraduate Student, Department of Finance, Donetsk National University of Economy and Trade named after M. Tugan-Baranovsky (vul. Shchorsa, 31, Donetsk, 83050, Ukraine)
E-mail: dodiane@mail.ru

4. Онікієнко В. В. Розвиток ринку праці України: тенденції та перспективи / Онікієнко В. В., Ткаченко Л. Г., Ємельяненко Л. М.; за ред. В. В. Онікієнка. – К.: Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України, 2007. – 286 с.

5. Петрова І. Л. Методологічні проблеми узгодження робочих місць і робочої сили / І. Л. Петрова // Економіка України. – 2000. – № 7. – С. 40.

6. Рофе А. І. Ринок труда : [учебник для вузов] / А. І. Рофе. – М.: Изд-во «МИК», 2003. – 272 с.

7. Соціальний розвиток України: сучасні трансформації та перспективи / [С. І. Бандур, Т. А. Заяць, В. І. Куценко та ін.]; за заг. ред. д-ра екон. наук, проф., чл.-кор. НАН України Б. М. Данилишина. – 2-ге вид. доп. і перероб. – Черкаси: Брама-Україна, 2006. – 620 с.

8. Спасенко Ю. О. Досвід функціонування ринку праці конкурентоспроможної робочої сили та оплата праці в країнах з ринковою економікою / Ю. О. Спасенко // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2007. – № 5. – Т. 1. – С. 197 – 199.

9. Шевченко Л. С. Ринок праці: сучасний економіко-теоретичний аналіз: монографія / Л. С. Шевченко. – Харків: Видавець ФО-П Вапрярчук Н. М., 2007. – 336 с.

REFERENCES

Bandur, S. I., Zaiats, T. A., and Kutsenko, V. I. *Sotsialnyi rozvytok Ukrainy: suchasni transformatsii ta perspektyvy* [Social development in

Ukraine: A transformation and prospects]. Cherkasy: Brama-Ukraina, 2006.

Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. <http://ukrstat.gov.ua>
Kalyna, A. V. *Ekonomika pratsi* [Labor Economics]. Kyiv: MAUP, 2004.
Mantsurov, I. H., Baranyk, Z. P., and Vashchaiev, S. S. *Zbalansovanist popytu ta propozyitsii na rynku kvalifikovanoi pratsi iak faktor innovatsiinoho rozvytku ekonomiky Ukrainy* [The balance of demand and supply of skilled labor as a factor of innovation development of economy of Ukraine]. Kyiv: KNEU, 2008.

Onikienko, V. V., Tkachenko, L. H., and Yemelienenko, L. M. *Rozvytok rynku pratsi Ukrainy: tendentsii ta perspektyvy* [Labour market development in Ukraine: Trends and Prospects]. Kyiv: Rada po vyvchenniu produktyvnykh syl Ukrainy NAN Ukrainy, 2007.

Petrova, I. L. "Metodolohichni problemy uzgodzhennia robochykh misti i robochoi syly" [Methodological problems of coordination of employment and labor]. *Ekonomika Ukrainy*, no. 7 (2000): 40-.

Rofe, A. I. *Rynok truda* [Labor market]. Moscow: MIK, 2003.
Spasenko, Yu. O. "Dosvid funktsionuvannia rynku pratsi konkurentospromozhnoi robochoi syly ta oplata pratsi v krainakh z rynkovoio ekonomikoio" [The experience of the labor market competitive labor and wages in countries with market economies]. *Visnyk KhNU. Ekonomichni nauky*, vol. 1, no. 5 (2007): 197-199.

Shevchenko, L. S. *Rynok pratsi: suchasnyi ekonomiko-teoretychnyi analiz* [The labor market: current economic and theoretical analysis]. Kharkiv: Vydavets FOP Vapriarchuk N. M., 2007.

УДК 336.511

УДОСКОНАЛЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛІЗАЦІЇ БЮДЖЕТНИХ ВІДНОСИН

© 2014 ГВАСАЛІЯ Д. С.

УДК 336.511

Гвасалія Д. С. Удосконалення інформаційного забезпечення соціалізації бюджетних відносин

У статті розглянуто нові підходи до оцінки соціальної спрямованості витатків і соціальної забезпеченості населення, які дозволяють провести комплексну оцінку соціального стану суспільства. Обґрунтовано актуальність удосконалення методичного підходу до інформаційного забезпечення реалізації бюджетних відносин за рахунок розробки системи коефіцієнтів оцінки соціальної спрямованості витатків і соціальної забезпеченості населення із застосуванням елементів кластерного та інтегрального аналізу для інтерпретації отриманих даних. Запропоновано модель результатів кластерного та інтегрального аналізу стану соціальної сфери, яка буде врахувати всі авторські коефіцієнти, що дозволить діагностувати стан соціальної сфери та здійснювати управляючий вплив на обґрунтовані показники і тим самим, в умовах обмеженого соціального бюджету, досягти покращення стану соціальної сфери.

Ключові слова: соціальна спрямованість витатків, соціальна забезпеченість населення, соціальна сфера, соціальний бюджет.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 8.

Гвасалія Діана Соломонівна – аспірантка, кафедра фінансів, Донецький національний університет економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського (вул. Щорса, 31, Донецьк, 83050, Україна)
E-mail: dodiane@mail.ru

УДК 336.511

UDC 336.511

Гвасалія Д. С. Усовершенствование информационного обеспечения социализации бюджетных отношений

Hvasaliia D. S. Improvement of Information Support to Socialisation of Budget Relations

В статье рассмотрены новые подходы к оценке социальной направленности расходов и социальной обеспеченности населения, которые позволяют провести комплексную оценку социального состояния общества. Обоснована актуальность усовершенствования методического подхода к информационному обеспечению реализации бюджетных отношений за счет разработки системы коэффициентов оценки социальной направленности расходов и социальной обеспеченности населения с применением элементов кластерного и интегрального анализа для интерпретации полученных данных. Предложена модель результатов кластерного и интегрального анализа состояния социальной сферы, которая учитывает все авторские коэффициенты, что позволит диагностировать состояние социальной сферы и осуществлять управляющее влияние на обоснованные показатели и тем самым, в условиях ограниченного социального бюджета, достичь улучшения состояния социальной сферы.

The article considers new approaches to assessment of social direction of expenditures and social security of population, which allow conduct of a complex assessment of the social state of the society. It justifies urgency of improvement of a methodical approach to information support of realisation of budget relations by means of development of the system of ratios of assessment of social direction of expenditures and social security of population with the use of elements of cluster and integral analysis for interpretation of the obtained data. The article offers a model of results of cluster and integral analysis of the state of the social sphere, which takes into account all author's ratios that allows diagnostics of the state of the social sphere and conduct leading impact on justified indicators and, thereby, achieve improvement of the state of the social sphere under conditions of a limited social budget.

Ключевые слова: социальная направленность расходов, социальная обеспеченность населения, социальная сфера, социальный бюджет.

Key words: social orientation of expenditures, social security of population, social sphere, social budget.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Библ.:** 8.

Pic.: 1. **Tabl.:** 1. **Bibl.:** 8.

Гвасалія Діана Соломонівна – аспірантка, кафедра фінансів, Донецький національний університет економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського (вул. Щорса, 31, Донецьк, 83050, Україна)
E-mail: dodiane@mail.ru

Hvasaliia Diana S. – Postgraduate Student, Department of Finance, Donetsk National University of Economy and Trade named after M. Tugan-Baranovsky (vul. Shchorsa, 31, Donetsk, 83050, Ukraine)
E-mail: dodiane@mail.ru

Фінансування соціальної сфери займає значну частину бюджетних видатків. Обсяг соціальних видатків є джерелом фінансової підтримки різних верств населення. Саме від того, скільки коштів фінансується з бюджету на соціальні потреби суспільства і наскільки ефективно вони використовуються, залежить добробут кожної людини.

Значний внесок у розробку підходів до оцінки соціальної спрямованості видатків і соціальної забезпеченості населення зробили вітчизняні та зарубіжні науковці, серед яких: Н. Борецька, Д. Майер, Л. Омелянович, А. Пакуліна, Ю. Скуліш, В. Тропіна, Л. Швайка та ін. У своїх наукових працях вони досліджували різноманітний аналітичний інструментарій, за допомогою якого можливо оцінити соціальну спрямованість видатків і визначити рівень соціальної забезпеченості населення. Незважаючи на наявність значної кількості підходів щодо оцінки соціальної сфери, науково-методичні підходи, використання яких надає можливість провести комплексну оцінку соціального розвитку суспільства, відсутні, що обумовлює необхідність проведення наукових досліджень за даним напрямом.

Метою дослідження є удосконалення науково-методичного підходу до оцінки ефективності реалізації бюджетних відносин на основі використання системи коефіцієнтів соціальної спрямованості видатків і соціальної забезпеченості населення із застосуванням елементів кластерного і інтегрального аналізу для інтерпретації отриманих даних.

Науковці пропонують різні підходи до оцінки соціальної сфери. Так, Л. Швайка стверджує, що показники, які характеризують соціальний розвиток країни, поділяються на чотири групи: показники, які характеризують рівень життя; показники соціальної забезпеченості; показники, які характеризують демографічну ситуацію; показники стану трудових ресурсів [1].

Д. Майером як традиційний показник розвитку розглядається дохід на одну особу в доларах США, згідно з яким країни класифікуються Світовим банком. Країни з рівнем доходу (ВНП на душу населення), меншим за 765 (1995 р.) дол. США, визначаються як країни з низьким рівнем доходів, з рівнем доходів 9385 дол. належать до країн з високим рівнем доходів, а всі між ними – до країн із середнім рівнем доходів [2].

На думку Л. Омелянович, основними показниками соціального розвитку країни є: доходи населення, витрати та заощадження населення, середньорічна заробітна плата найманих працівників, зайнятість населення, кількість безробітного зареєстрованого населення, середній розмір місячної пенсії та кількість пенсіонерів, тобто ті показники, за допомогою яких можна об'єктивно оцінити рівень життя громадян [3, 4].

Незважаючи на значну кількість показників оцінки соціальної сфери, їх використання не дає змогу провести комплексне дослідження соціального стану суспільства, що обумовлює необхідність розробки відповідного методичного підходу. Запропонована методика включає комплекс вимірювачів, що є складовими системи коефіцієнтів оцінки соціальної спрямованості видатків і соціальної забезпеченості населення.

В основу комплексної методики оцінки соціального стану покладено дві групи коефіцієнтів: соціальної спрямованості видатків і соціальної забезпеченості населення. Для оцінки соціальної спрямованості видатків використовуються коефіцієнти: соціалізації зведеного бюджету, соціалізації державного бюджету, соціалізації місцевого

бюджету, збалансованості бюджету, пенсійного захисту, економічної орієнтованості, соціального навантаження державного бюджету, соціального навантаження місцевих бюджетів, фінансування охорони здоров'я, фінансування освіти, фінансування духовного та фізичного розвитку, соціальної орієнтованості, вагомості видатків на освіту, вагомості видатків на охорону здоров'я, вагомості видатків на духовний та фізичний розвиток. Оцінка соціальної забезпеченості населення відбувається за допомогою таких коефіцієнтів, як: забезпечення мінімального рівня життя непрацездатних громадян, забезпечення мінімального рівня життя працездатних громадян, знецінення доходів, співвідношення витрат і заощаджень, рівня соціальних витрат, співвідношення середнього та мінімального розміру заробітної плати, соціалізації доходів населення.

Базою розрахунку системи коефіцієнтів виступили дані Державної служби статистики України за період 2000 – 2012 рр. (табл. 1).

Розрахунок коефіцієнта соціалізації зведеного бюджету свідчить про значний рівень соціальних видатків у структурі Зведеного бюджету України. За аналізований період значення цього коефіцієнта збільшилось на 56% у 2012 р. проти 2000 р.

Результат розрахунку коефіцієнта соціалізації зведеного бюджету демонструє перевищення отриманих результатів над нормативними, що має як позитивні так і негативні наслідки. Такі значення свідчать про пріоритетність соціальних видатків серед сукупних видатків зведеного бюджету та відображають активну соціальну політику, яку проводить держава. До негативних наслідків необхідно віднести недофінансування інших функцій держави, що відбувається у зв'язку з значною концентрацією коштів у соціальній сфері. Необхідно додержуватися раціонально обґрунтованого балансу у фінансуванні соціальних видатків бюджету.

Розрахунок коефіцієнтів соціалізації державного та місцевого бюджету також демонструє перевищення отриманих результатів над нормативними. Коефіцієнт соціалізації державного бюджету має позитивну динаміку та постійно збільшується у 2012 р. проти 2000 р., відбулося збільшення на 87%. Коефіцієнт соціалізації місцевого бюджету також мав активну динаміку розвитку та збільшився у 2000 р. проти 2012 р. на 19,4%.

Розрахунок коефіцієнта збалансованості зведеного бюджету свідчить, що видатки зведеного бюджету перевищують доходи, що пояснює відставання отриманих результатів від нормативних. Збалансованим бюджет України був лише у 2000 та 2002 рр.

Значення коефіцієнта пенсійного захисту характеризує рівень підтримки системи пенсійного забезпечення державою. Отримані результати розрахунку цього коефіцієнта демонструють оптимальне співвідношення між нормативним значенням та фактичними розрахунками.

Розрахунок коефіцієнта економічної обґрунтованості видатків свідчить про значне недофінансування цієї групи видатків. За аналізований період жодного разу не було досягнуто нормативного значення, незважаючи на те, що саме фінансування розвитку економіки має потенційне значення для країни. У 2012 р. проти 2000 р. значення коефіцієнта економічної обґрунтованості видатків зменшилося на 14%. Аналіз зарубіжного досвіду свідчить, що видатки на економічні цілі в розвинених країнах становлять до 25 – 27% сукупних видатків зведеного бюджету. Доволі значна

Система коефіцієнтів оцінки соціальної спрямованості витратів та соціальної забезпеченості населення і результати її розрахунку в Україні за 2000 – 2012 рр.*

Коефіцієнти	Порядок розрахунку	Нормативне значення	Значення по роках												
			2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Система коефіцієнтів оцінки соціальної спрямованості витратів															
Соціалізації зведеного бюджету	Соціальні витрати зведеного бюджету/Сукупні витрати зведеного бюджету	0,4 – 0,5	0,39	0,53	0,56	0,53	0,51	0,60	0,57	0,55	0,57	0,62	0,64	0,60	0,61
Соціалізації державного бюджету	Соціальні витрати державного бюджету/ сукупні витрати державного бюджету	0,3	0,24	0,28	0,41	0,35	0,38	0,52	0,46	0,41	0,45	0,48	0,50	0,44	0,45
Соціалізації місцевого бюджету	Соціальні витрати місцевих бюджетів/ сукупні витрати місцевого бюджету	0,7	0,67	0,73	0,80	0,77	0,74	0,75	0,71	0,75	0,74	0,82	0,85	0,82	0,80
Збалансованості бюджету	Доходи зведеного бюджету/ Витрати зведеного бюджету	= 1	1,02	0,99	1,03	0,99	0,89	0,95	0,98	0,97	0,95	0,89	0,83	0,96	0,90
Пенсійного захисту	Витрати на соціальний захист пенсіонерів / Витрати на соціальний захист та соціальне забезпечення	0,5	0,5	0,30	0,40	0,31	0,49	0,74	0,65	0,53	0,57	0,64	0,61	0,58	0,54
Економічної орієнтованості	Економічні витрати зведеного бюджету / Сукупні витрати зведеного бюджету	0,25 – 0,30	0,15	0,15	0,12	0,16	0,18	0,13	0,16	0,18	0,16	0,15	0,12	0,14	0,13
Соціального навантаження державного бюджету	Соціальні витрати державного бюджету/ Соціальні витрати зведеного бюджету	0,4	0,40	0,32	0,43	0,39	0,45	0,54	0,48	0,42	0,47	0,45	0,47	0,42	0,41
Соціального навантаження місцевих бюджетів	Соціальні витрати місцевого бюджету/ Соціальні витрати зведеного бюджету	0,6	0,60	0,55	0,58	0,61	0,54	0,46	0,52	0,58	0,53	0,55	0,53	0,58	0,59
Фінансування охорони здоров'я	Витрати зведеного бюджету на охорону здоров'я / сукупні витрати зведеного бюджету	0,20 – 0,25	0,10	0,11	0,12	0,13	0,10	0,11	0,11	0,12	0,11	0,12	0,12	0,12	0,12
Фінансування освіти	Витрати зведеного бюджету на освіту / сукупні витрати зведеного бюджету	0,20 – 0,25	0,15	0,17	0,20	0,20	0,18	0,19	0,19	0,19	0,20	0,22	0,21	0,21	0,21

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Фінансування духовного та фізичного розвитку	Видатки зведеного бюджету на духовний та фізичний розвиток / сукупні видатки зведеного бюджету	0,10	0,02	0,02	0,02	0,03	0,03	0,02	0,02	0,02	0,01	0,03	0,03	0,03	0,03
Соціальної орієнтованості	Видатки зведеного бюджету на соціальну сферу / ВВП	0,25	0,11	0,14	0,15	0,15	0,15	0,19	0,18	0,17	0,19	0,21	0,22	0,19	0,21
Вагомості видатків на освіту	Видатки зведеного бюджету на освіту/ ВВП	0,10	0,04	0,05	0,05	0,06	0,05	0,06	0,06	0,06	0,06	0,07	0,07	0,07	0,07
Вагомості видатків на охорону здоров'я	Видатки зведеного бюджету на охорону здоров'я/ ВВП	0,10	0,03	0,03	0,03	0,04	0,03	0,03	0,04	0,04	0,04	0,04	0,04	0,04	0,04
Вагомості видатків на духовний та фізичний розвиток	Видатки зведеного бюджету на духовний та фізичний розвиток/ ВВП	0,5	0,06	0,06	0,06	0,08	0,08	0,08	0,08	0,08	0,04	0,09	0,01	0,08	0,01
Система коефіцієнтів соціальної забезпеченості населення															
Забезпечення мінімального рівня життя непрацездатних громадян	Мінімальна пенсія / Прожитковий мінімум	≥1	0,11	0,13	0,14	0,15	0,15	0,78	0,78	0,78	0,87	0,82	0,84	0,84	0,81
Забезпечення мінімального рівня життя працездатних громадян	Мінімальна заробітна плата / Прожитковий мінімум	≥1	0,33	0,38	0,48	0,54	0,65	0,78	0,79	0,86	0,87	1,06	1,05	1,05	1,04
Знецінення доходів	Реальна заробітна плата / Номінальна заробітна плата	0,9-1	79,5	94,2	100,6	92,4	89,0	90,7	89,6	85,8	81,8	89,0	91,7	95,6	100,2
Співвідношення витрат та заощаджень	Витрати поточні / Заощадження	1,5-3	29,6	22,2	9,8	12,2	7,6	7,3	9,6	12,0	15,2	10,1	5,8	10,1	12,4
Рівня соціальних витрат	Витрати на соціальні внески / Доходи населення	0,036	0,008	0,011	0,011	0,014	0,015	0,016	0,015	0,013	0,014	0,013	0,013	0,011	0,011
Співвідношення середнього та мінімального розміру заробітної плати	Середній розмір заробітної плати / Мінімальна заробітна плата	1,5-2	2,56	2,64	2,28	2,50	2,49	2,43	2,78	2,94	3,31	2,56	2,43	2,62	2,67
Соціалізації доходів населення	Соціальні допомоги населення/Сукупні доходи	0,25-0,30	0,35	0,36	0,36	0,36	0,38	0,40	0,39	0,37	0,38	0,41	0,38	0,37	0,37

* Складено за даними Державної служби статистики України [5].

частка цих видатків зумовлена тим, що суб'єкти недержавної форми власності неспроможні фінансувати фундаментальні наукові дослідження, осилювати кризові явища які можуть бути присутні в економіці.

Коефіцієнти соціального навантаження державного та місцевого бюджету мають оптимальне значення та позитивну тенденцію. За аналізований період соціальні видатки державного бюджету коливалися в межах 0,39 – 0,54%. Максимальне значення цього коефіцієнта було зафіксовано у 2005 р. на рівні 54%, що на 14% більше ніж у 2000 р. У 2012 р. коефіцієнт соціального навантаження державного бюджету зафіксовано на рівні 41%.

Соціальні видатки місцевого бюджету коливаються в межах 0,46 – 0,61%. Найбільше значення цього коефіцієнту було зафіксовано у 2003 р. на рівні 61%. У 2012 р. значення цього коефіцієнта складає 0,59%, що відповідає встановленим нормативам.

Розрахунки коефіцієнтів фінансування та вагомості видатків на охорону здоров'я, освіту, духовний та фізичний розвиток свідчать про значне відхилення отриманих значень від встановлених нормативів. Відповідно до Закону України «Про освіту» від 23.05.1991 р. № 1060-ХІІ визначено, що держава має забезпечувати бюджетні видатки на освіту в розмірі не менше 10% національного доходу [6]. Саме такий критерій було покладено у нормативне значення цього коефіцієнта. Результати розрахунку коефіцієнта вагомості видатків на освіту свідчать про наявність значних резервів до покращення фінансування освітніх послуг.

При визначенні критерію державних видатків на охорону здоров'я, доцільно орієнтуватися на рекомендації ВООЗ, згідно з якими їх частка має становити не менше 6% ВВП [7]. Але з урахуванням складної ситуації, яка сьогодні присутня в Україні в галузі охорони здоров'я (скорочення тривалості життя, збільшення кількості хворих і т. п.), доцільно визначити критерій на рівні 10% ВВП. Динаміка розрахунку коефіцієнта вагомості видатків на охорону здоров'я демонструє негативну динаміку фінансування видатків цієї групи. Розрахунок коефіцієнта вагомості видатків на духовний та фізичний розвиток свідчить про значне відставання фактичних даних від нормативних [8].

Коефіцієнт соціальної орієнтованості відображає зв'язок між державним фінансуванням соціальних цілей та загальним економічним розвитком. Нормативне значення цього коефіцієнта складає 25% від ВВП, що забезпечує надання гарантованих державою соціальних послуг та можливості розвитку соціальної сфери. Розрахунок цього коефіцієнта демонструє позитивну динаміку але при цьому присутнє відставання фактичних даних від нормативних. У 2012 р. проти 2000 р. відбулося збільшення цього коефіцієнту на 90%. У 2012 р. значення цього коефіцієнта складає 21%.

Розрахунок коефіцієнта забезпечення мінімального рівня життя непрацездатних громадян за аналізований період має позитивну динаміку. Якщо у 2000 р. рівень мінімальної пенсії складав 11% від прожиткового мінімуму, то у 2012 р. він збільшився на 70% і дорівнює 81% прожиткового мінімуму. Нормативне значення встановлене на рівні 1, однак в ідеальних умовах коефіцієнт має перевищувати 1 – тобто виходячи на пенсію, громадянин має бути забезпечений коштами на суму, не меншу ніж прожитковий мінімум.

Аналогічним є розрахунок коефіцієнта забезпечення мінімального рівня життя працездатних громадян. У 2012 р. проти 2000 р. він збільшився на 71% і дорівнює 1,04% про-

житкового мінімуму. Нормативне значення встановлене, виходячи з попереднього коефіцієнта. На даний момент мінімальна заробітна плата встановлена на рівні прожиткового мінімуму для працездатних громадян.

Значення коефіцієнта знецінення доходів станом на 2012 р. складає 1,02 та відповідає нормативному, що свідчить про помірний вплив інфляції на розмір реальних доходів населення. Звичайно, інфляційні процеси практично не є подоланими для економіки будь-якої країни, однак уряд має максимально можливо знижувати її рівень та, відповідно, ступінь впливу на економічні показники.

Також можемо відмітити низький рівень витрат населення на соціальні внески через низьке значення коефіцієнта рівня соціальних витрат, що залишається недостатнім протягом аналізованого періоду. Нормативне значення встановлено виходячи із законодавчо закріпленої ставки утримань із заробітної плати працівників. Проте, у середньому по Україні даний відсоток надходжень до бюджетів ПФУ не дотримується, що зумовлює необхідність посилення політики взаємодії органів ПФУ з платниками внесків, вжиття додаткових заходів щодо зниження рівня загальної заборгованості по сплаті внесків до бюджетів ПФУ тощо.

Зміни значення коефіцієнта співвідношення середнього та мінімального розміру заробітної плати на 2012 р. можна охарактеризувати як позитивні, при цьому його значення перевищує нормативне і становить 2,67. Тобто середні доходи працюючого населення перевищують мінімально встановлені нормативи більш ніж вдвічі.

Коефіцієнт соціалізації доходів населення показує, яку частку займає соціальна допомога в доходах населення. У 2012 р. значення цього коефіцієнта дорівнює 37%. Нормативне значення цього коефіцієнта визначено на рівні 25 – 30%. Перевищення нормативного значення призводить до зниження мотивації населення працювати та впливає на формування моделі утримання населення за рахунок соціальних виплат.

Для вдосконалення інформаційного забезпечення до оцінки соціальної спрямованості видатків і соціальної забезпеченості населення побудуємо модель, яка буде врахувати всі запропоновані коефіцієнти. Дана модель базується на елементах кластерного і інтегрального аналізу, що дозволить діагностувати стан соціальної сфери та здійснювати управляючий вплив на обґрунтовані показники і тим самим в умовах обмеженого соціального бюджету досягти покращення стану соціальної сфери.

З використанням методів кластерного та інтегрального аналізу, розглядається точка у певному факторному просторі, а стан соціальної сфери у певний момент часу оцінюється через відстань точки факторного простору від «нормативної» області простору. Стан розвитку соціальної сфери визначається шляхом визначення відстані від «нормативної» множини (рис. 1).

Отримані значення відстаней точок факторного простору з діаметром нормативної множини, свідчать, що 2002, 2004, 2005, 2006, 2009, 2010, 2011 рр. відповідає стан соціальної сфери, близький до нормативного (так як отримані відстані, які відповідають зазначеним рокам, менші ніж діаметр «нормативної» множини). Зауважимо також, що стан соціальної сфери у 2000, 2001, 2003, 2007, 2008, 2012 рр. більш віддалений від нормативного.

Запропонована модель може використовуватися для діагностування рівня соціальної забезпеченості населення

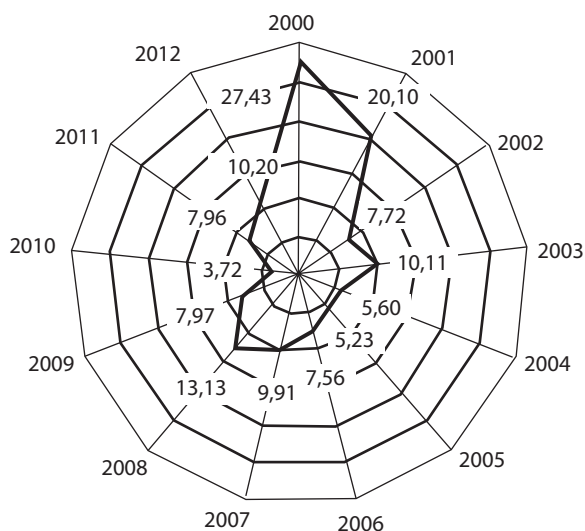

Рис. 1. Результати кластерного і інтегрального аналізу стану соціальної сфери України у 2000 – 2012 рр.

та соціальної спрямованості видатків в Україні, яка на відміну від існуючих методичних підходів дозволяє використовувати більш широкий спектр коефіцієнтів.

ВИСНОВКИ

Таким чином, на засаді розвинутого методичного підходу удосконалено інформаційне забезпечення реалізації бюджетних відносин за рахунок розробки системи коефіцієнтів соціальної спрямованості видатків та соціальної забезпеченості населення із застосуванням елементів кластерного та інтегрального аналізу для інтерпретації отриманих даних. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Швайка Л. А. Державне регулювання економіки : навч. посібник / Л. А. Швайка. – К. : Знання, 2006. – С. 258 – 261.
2. Майєр Джеральд. М. Основні проблеми економіки розвитку / Джеральд Майєр. – К. : Либідь, 2003. – 688 с.
3. Омелянович Л. О. Сучасні бюджетні тенденції / Л. О. Омелянович // Торгівля і ринок України. – 2010. – № 29. – С. 461 – 466.
4. Омелянович Л. О. Сучасний фінансовий стан українського суспільства / Л. О. Омелянович // Торгівля і ринок України. – 2009. – № 29. – С. 40 – 41.
5. Державна служба статистики України [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
6. Закон України «Про освіту» від 23.05.1991 № 1060-XII // Законодавство України / Верховна Рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>
7. Козак В. Є. Роль держави у реформуванні системи охорони здоров'я у трансформаційний період побудови економіки / В. Є. Козак // Трансформаційні процеси у соціальній сфері. – 2013. – С. 98 – 106.
8. Пакуліна А. А. Удосконалення державного регулювання ринку соціальних послуг в умовах стратегічного курсу на досягнення в Україні європейських стандартів життя / А. А. Пакуліна // Бізнес Інформ. – 2013. – № 1. – С. 20 – 23.

REFERENCES

- Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. <http://www.ukrstat.gov.ua/>
- Kozak, V. IE. "Rol derzhavy u reformuvanni systemy okhorony zdorov'ia u transformatsiyni period pobudovy ekonomiky" [The

state's role in reforming the health care system in the transformation period of construction economics]. *Transformatsiini protsesy u sotsialnii sferi* (2013): 98-106.

[Legal Act of Ukraine] (1991). <http://zakon.rada.gov.ua>

Maiier, Dzh. M. *Osnovni problemy ekonomiky rozvytku* [The main problems of the economy]. Kyiv: Lybid, 2003.

Omelianovych, L. O. "Suchasni biudzhetni tendentsii" [Current budgetary trends]. *Torhivlia i rynek Ukrainy*, no. 29 (2010): 461-466.

Omelianovych, L. O. "Suchasnyi finansovyi stan ukrainskoho suspilstva" [The current financial position of the Ukrainian society]. *Torhivlia i rynek Ukrainy*, no. 29 (2009): 40-41.

Pakulina, A. A. "Udoskonalennia derzhavnogo rehuliuвання rynku sotsialnykh posluh v umovakh stratehichnogo kursu na dosiahnennia v Ukraini ievropeyskykh standartiv zhyttia" [The improvement of state regulation of social services in a strategic course of Ukraine to achieve European standards of living]. *Biznes Inform*, no. 1 (2013): 20-23.

Shvaika, L. A. *Derzhavne rehuliuвання ekonomiky* [State regulation of the economy]. Kyiv: Znannia, 2006.

ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ ТА ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ БРЕНДА РОБОТОДАВЦЯ

© 2014 МОКІНА С. М.

УДК 331.58:331.445:331.108.2

Мокіна С. М. Підходи до розуміння та визначення поняття брэнда роботодавця

Мета статті полягає в дослідженні існуючих підходів до визначення поняття «бренд роботодавця» та формування авторського комплексного підходу до визначення даного поняття. У статті проаналізовано та узагальнено підходи багатьох зарубіжних і вітчизняних вчених до визначення поняття брэнда роботодавця. Даний аналіз дозволяє сформулювати достатньо повне розуміння поняття «бренд роботодавця», яке є відносно новим для українського наукового та бізнес-середовища. Серед основних понять, що характеризують думку спеціаліста про компанію, автор виділив імідж роботодавця, бренд роботодавця, репутацію роботодавця. У результаті дослідження автором запропоноване схематичне зображення формування даних категорій у думках спеціалістів на ринку праці – від повної необізнаності про компанію-роботодавця до виникнення бажання рекомендувати компанію іншим як привабливе місце роботи. Автором запропоновано не отождествляти поняття іміджу, брэнда та репутації роботодавця й використовувати їх у комплексі. Наведені авторські визначення даних понять. Подальший розвиток даної теми пропонується проводити в напрямку дослідження факторів привабливості роботодавця та внутрішньофірмових інструментів формування брэнда роботодавця.

Ключові слова: бренд роботодавця, імідж роботодавця, репутація роботодавця, привабливість роботодавця.

Рис.: 2. **Бібл.:** 17.

Мокіна Софія Миколаївна – аспірант, кафедра менеджменту, Національний університет харчових технологій (вул. Володимирська, 68, Київ, 01601, Україна)

E-mail: sofia.mokina@gmail.com

УДК 331.58:331.445:331.108.2

Мокіна С. М. Подходы к пониманию и определению понятия брэнда работодателя

Цель статьи заключается в исследовании существующих подходов к определению понятия «бренд работодателя» и формировании авторского комплексного подхода к определению данного понятия. В статье проанализированы и обобщены подходы многих зарубежных и украинских ученых к определению понятия брэнда работодателя. Данный анализ позволяет сформировать достаточно полное понимание понятия «бренд работодателя», которое является относительно новым для украинской научной и бизнес-среды. Среди основных понятий, характеризующих мнение специалиста о компании, автор выделил имидж работодателя, бренд работодателя, репутацию работодателя. В результате исследования автором предложено схематическое изображение формирования данных категорий мнений специалистов о работодателе – от полной неосведомленности о компании-работодателе до возникновения желания рекомендовать компанию другим как привлекательное место работы. Автором предложено не отождествлять понятия имиджа, брэнда и репутации работодателя и использовать их в комплексе. Приведены авторские определения данных понятий. Дальнейшее развитие данной темы предлагается проводить в направлении исследования факторов привлекательности работодателя и внутрифирменных инструментов формирования брэнда работодателя.

Ключевые слова: бренд работодателя, имидж работодателя, репутация работодателя, привлекательность работодателя.

Рис.: 2. **Библ.:** 17.

Мокіна Софія Миколаївна – аспірант, кафедра менеджменту, Національний університет пищевых технологий (ул. Владимирская, 68, Киев, 01601, Украина)

E-mail: sofia.mokina@gmail.com

UDC 331.58:331.445:331.108.2

Mokina S. M. Approaches to Understanding and Definition of the Employer Brand Notion

The goal of the article lies in the study of existing approaches to definition of the “employer brand” notion and formation of the author’s complex approach to definition of this notion. The article analyses and generalises approaches of many foreign and domestic scientists to definition of the employer brand notion. This analysis allows formation of a rather complete understanding of the “employer brand” notion, which is relatively new for Ukrainian scientific and business environment. The author marked out employer image, employer brand and employer reputation among basic notions that characterise opinion of a specialist about a company. In the result of the study the author offers a schematic picture of formation of these categories of opinions of specialists about an employer – from complete lack of information about the employer to a wish to recommend the employer as an attractive place of work. The author offers to differentiate employer image, brand and reputation and use them in a complex. The author gives own definitions of these notions. The article offers to conduct further development of this topic in the direction of study of factors of employer attractiveness and internal company instruments of formation of the employer brand.

Key words: employer brand, employer image, employer reputation, employer attractiveness.

Pic.: 2. **Bibl.:** 17.

Mokina Sofiya M. – Postgraduate Student, Department of Management, National University of Food Technology (vul. Volodymyrska, 68, Kyiv, 01601, Ukraine)

E-mail: sofia.mokina@gmail.com

Цілеспрямоване формування, підтримка, всебічне підвищення конкурентоспроможності підприємства на ринку праці є запорукою сталого ефективного функціонування та досягнення підприємством довготривалого ринкового успіху завдяки найманню та утриманню найбільш кваліфікованих спеціалістів на ринку праці.

Важливим чинником забезпечення конкурентоспроможності підприємства на ринку праці є використання і ефективний розвиток його брэнда роботодавця.

Зважаючи на те, що для вітчизняних компаній бренд роботодавця є відносно новим інструментом формування привабливості компанії на ринку праці, виникає необхідність аналізу підходів до розуміння та визначення даного поняття.

Питання, що пов’язані з дослідженням поняття брэнда компанії як роботодавця, висвітлено у роботах таких закордонних і вітчизняних вчених: Т. Амблер, С. Берроу, Б. Мічінгтон, Р. Мослі, Дж. Салліван, Д. Делл, А. Сартен, М. Шуман, К. Бакхаус та С. Тікоо, О. Брукосвья та Н. Осовицька, Голдін А. М., Пащук Л. В., Сардак О. В., Гладка О. І., Архипова В. А., Балабанова Л. В. та інші.

Однією з найважливіших причин недостатнього методичного забезпечення брэндингу компанії як роботодавця є відсутність чіткого розуміння його сутності та проблемних областей, а також зон відповідальності виконавців (служб і окремих співробітників, у функціональні обов’язки яких повинна входити реалізація процесу впровадження та управління брэндом роботодавця).

Актуальним є розгляд підходів зарубіжних та українських вчених до визначення поняття «бренд роботодавця», на дослідження яких спирається автор.

Існує багато підходів до визначення бренду роботодавця, тому актуальним завданням даного дослідження є аналіз автором існуючих підходів до визначення поняття «бренд роботодавця» та формування власного комплексного підходу визначення даного поняття.

За даними Американської асоціації маркетингу, бренд – це «ім'я, термін, знак, символ, дизайн, чи комбінація, яка призначена для ідентифікації товарів і послуг одного продавця або групи продавців і диференціювання їх серед конкурентів». Таким чином, ключ до створення бренду, відповідно до цього визначення, полягає в тому, щоб вибрати назву, логотип, символ, дизайн упаковки, або інші атрибути, які ідентифікують продукт і відрізняють його від інших [1].

Бренди є одними з найцінніших активів підприємства, отже бренд-менеджмент є ключовим видом діяльності в багатьох компаніях. Зазвичай, компанія зосереджує свої зусилля на товарному та корпоративному брендингу, але брендинг також може бути використаний в управлінні людськими ресурсами [2]. Співробітники можуть посилювати, зміцнювати і навіть створювати імідж бренду продукції та підприємства.

Концепція бренду роботодавця запозичена з маркетингу. Застосування принципів брендингу до управління людськими ресурсами називається «брендинг роботодавця». Він допомагає підприємству ідентифікувати себе на ринку праці як найкращого роботодавця для нинішніх співробітників, як потенційного роботодавця для кандидатів і як постачальника або партнера для клієнтів. Брендинг роботодавця є відносно новою концепцією. Термін «брендинг роботодавця» передбачає диференціацію характеристик компанії як роботодавця серед конкурентів. Бренд роботодавця підкреслює унікальні аспекти зайнятості в компанії та пропозицію цінності для наявних та потенційних працівників.

Берроу і Амблер представили перше визначення бренду роботодавця: «набір функціональних, психологічних та економічних переваг, що надаються роботодавцем працівнику і ототожнюються з ним» [3].

Conference Board пропонує таке: «бренд роботодавця встановлює ідентичність компанії як роботодавця. Вона включає в себе ціннісну систему компанії, політики і практики залучення, мотивації та утримання існуючих і потенційних співробітників компанії». Запропоноване визначення вказує, що брендинг компанії як роботодавця полягає в захопленні працівників як всередині, так і ззовні компанії, чітке уявлення про те, що робить фірму індивідуальною і бажано в якості роботодавця [4].

У книзі «Бренд роботодавця: приваблювати – залучати – утримувати» Бретт Мінчінгтон визначає бренд роботодавця (*employer brand*) як «імідж організації як чудового місця для роботи з точки зору працівників і зовнішніх ключових зацікавлених осіб (*key stakeholders*: активні та пасивні шукачі роботи, клієнти, покупці та інші)» [5].

Усе більше компаній використовують брендинг роботодавця, щоб залучати, наймати та утримувати найкращих співробітників, формувати їх лояльність до культури та стратегії компанії. Джон Салліван, у своїй статті «Вісім елементів успішного бренду роботодавця» визначає, що HR-бренд компанії-роботодавця це «цільова, довготривала

стратегія управління обізнаністю та прийняттям компанії співробітниками, потенційними працівниками і зацікавленими особами, застосована конкретною компанією» [6].

Д. Делл визначає брендинг роботодавця як спробу створити ідентичність компанії як роботодавця, поєднавши «цінності компанії, системи, стратегії та поведінку по відношенню до цілей шляхом залучення, мотивації та утримання існуючих і потенційних співробітників компанії» [7]. У той час, як підхід Д. Делла спрямований на вдосконалення умов для залучення і утримання співробітників, С. Ллойд підкреслює необхідність встановлення емоційних зв'язків з цільовою аудиторією, визначаючи брендинг роботодавця як «сукупність зусиль компанії, спрямованих на комунікацію з існуючими та майбутніми співробітниками, про компанію, як про бажане місце для роботи» [8].

З погляду психологічного та емоційного контакту бренд компанії як роботодавця розглядають Л. Сартен і М. Шуманн, визначаючи його таким чином: «Це процес того, як бізнес вибудовує та позиціонує свою індивідуальність, походження та цінності, те, що компанія обіцяє надати працівникам, щоб пов'язати їх з компанією емоційно, з метою, щоб працівники, в свою чергу, виконували те, що бізнес обіцяє своїм клієнтам». Л. Сартен і М. Шуманн вважають, що бренд роботодавця – найкращий інструмент, який можуть використовувати компанії, які хочуть емоційно залучити працівників [9]. У 2009 р. Л. Сартен і М. Шуманн розширили своє бачення бренду роботодавця і включили в нього брендинг талантів. Таке позиціонування бренду компанії як роботодавця представляє компанію як привабливе місце для роботи – «магніт» для талантів – щоб приваблювати, утримувати та залучити потрібних людей для потрібної роботи у потрібний час із потрібними результатами. У результаті компанія стає відомою не тільки через її продукцію, але і через її талановитих працівників [10].

З погляду К. Бакхауса та С. Тікоо, поняття бренду роботодавця засноване на припущенні, що людський капітал створює цінність компанії, а компанія створює цінність роботи та досвіду для працівників. Так само, як і бренди товарів і послуг створюють у покупців певний образ, бренд роботодавця створює імідж компанії для її потенційних і теперішніх працівників. Тобто бренд роботодавця представляє пропозицію цінності того, що люди можуть отримати, якщо працюватимуть на конкретному роботодавці [2].

Незалежно від формального визначення більшість вчених сходяться на тому, що брендинг компанії як роботодавця бере свій початок у теорії маркетингу. В інтересах своїх компаній маркетологи вже давно визначили унікальну торгову пропозицію товарів як обіцянку безлічі переваг покупцю, з метою щоб він зробив покупку. Без обіцянок функціональних, економічних чи психологічних переваг від продукції та послуг навряд чи можна знайти клієнтів, готових платити за такі товари. З іншого боку, так склалось, що HR-менеджерами традиційно ігнорується ідея, що потенційні працівники не дуже відрізняються від потенційних клієнтів, і що для того, щоб залучити потрібних працівників, роботодавці повинні обіцяти ряд переваг, які відповідають потребам і бажанням потенційних співробітників. Компанії, які змогли правильно визначити свою пропозицію цінності та побудувати її комунікацію з цільовими групами працівників, отримують конкурентну перевагу в боротьбі за таланти.

Питання створення привабливого іміджу роботодавця шляхом застосування інструментів маркетингових

комунікацій, впровадження системи соціального захисту персоналу, формування лояльності персоналу, спонсорства вивчаються Пашук Л. В [11].

Сардак О. В. розглядає бренд роботодавця як сукупність складових брэнда підприємства-роботодавця, а також брэнда його персоналу, що забезпечують взаємне узгодження і досягнення цілей підприємства та наявних і потенційних його працівників [12]. Також, Сардак О. В. розглянуто питання позиціонування підприємства як привабливого роботодавця на ринку праці з урахуванням групи факторів, які сприяють залученню найбільш кваліфікованих працівників та ступеня їх значущості для потенційних претендентів на вакантні посади [13].

Як бачимо, у вітчизняних і зарубіжних дослідників існує багато підходів до визначення діяльності по створенню певного статусу компанії як роботодавця на ринку праці. Така діяльність визначається ними, як «імідж роботодавця», «бренд роботодавця», «репутація роботодавця». Часто всі ці поняття розглядаються як синоніми, однак саме від розуміння різниці між цими поняттями залежить правильність та успішність їх застосування. Відповідно, виникає необхідність чіткого розмежування даних понять та визначення сутності кожного з них.

Професор з маркетингу Даулінг Г. пропонує розглядати взаємозв'язок між поняттями «імідж» і «репутація» з точки зору контрагента [14]. На основі його досліджень автором було розроблено піраміду взаємозв'язку понять «імідж», «бренд» і «репутація роботодавця» з точки зору працівника по відношенню до компанії-роботодавця (рис. 1).

На рис. 1 чітко розділені процеси, які супроводжують виникнення іміджу, брэнда та репутації компанії-роботодавця в думках спеціалістів на ринку праці. При правильному використанні всіх інструментів позиціонування компанії як привабливого роботодавця спеціаліст

проходить стадії від повної необізнаності про компанію-роботодавця до задоволення від роботи в ній бажання рекомендувати компанію іншим.

У контексті даного дослідження автор розглядає всі вищезазначені поняття у їх взаємодії (рис. 2).

Імідж компанії як роботодавця – це набір створених образів і повідомлень про компанію як про позитивне місце роботи, які транслюються на ринок праці всіма можливими способами. Імідж роботодавця є досить поверховим, штучно створеним образом, який існує в думках людей. Як правило, працівники можуть знайти різноманітну інформацію про компанію-роботодавця, історія взаємовідносин з компанією-роботодавцем різна у кожного працівника, тому і образ компанії як роботодавця формується різний. Імідж роботодавця може не відображати реальні характеристики умов зайнятості в компанії, скоріше відображає емоційне судження «подобається – не подобається» і складається без безпосереднього досвіду взаємодії з компанією-роботодавцем.

Бренд компанії як роботодавця – цілеспрямовано сформовані якості компанії як роботодавця, які асоціюються у цільовій аудиторії з однозначно позитивним і унікальним набором матеріальних і нематеріальних переваг умов зайнятості, що виділяють дану організацію на ринку праці. Асоціації цільової аудиторії формують стійкий набір очікувань і емоцій по відношенню до компанії-роботодавця і умов зайнятості в ній. Бренд компанії як роботодавця формується на основі достовірних знань і оцінок працівників, підкріплених власним досвідом взаємодії з компанією-роботодавцем.

Репутація компанії як роботодавця – це динамічна характеристика компанії-роботодавця, що формується як стійка оціночна думка суб'єктів ринку праці у відповідності з критеріями, актуальними для кожного з них. Оціночна думка складається на основі сукупності інформації про те,

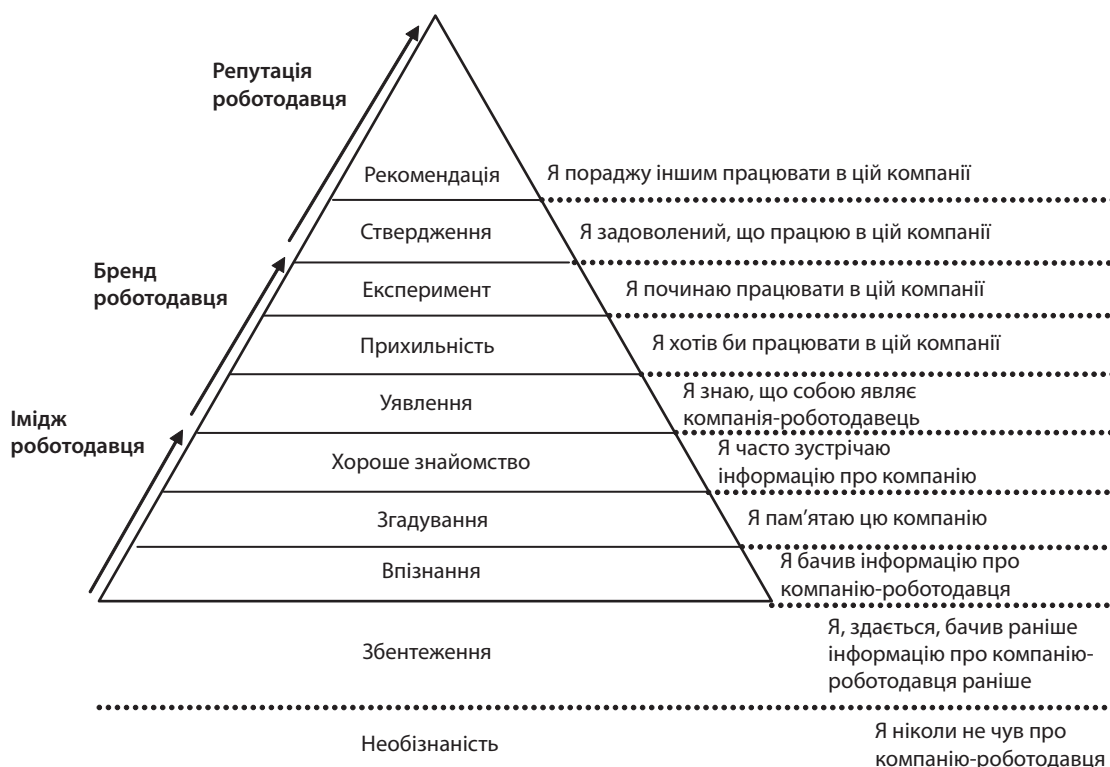

Рис. 1. Піраміда «Імідж, бренд, репутація роботодавця».

Розроблено автором на основі [14].

Рис. 2. Комплексний підхід до визначення понять «ідентичність», «імідж», «бренд», «репутація роботодавця»

Розроблено автором на основі [15]

яким чином та якими методами будує свою діяльність компанія на ринку праці в тих чи інших ситуаціях. Формування репутації є довготривалим процесом, який відбувається протягом всього періоду існування компанії, у кінцевому підсумку має на меті формування позитивної суспільної думки про компанію-роботодавця, що стає фактором, який спонукає до взаємодії з компанією.

Отже, репутація про компанію як про роботодавця, складається переважно у внутрішньому середовищі організації (оскільки внутрішні працівники можуть отримати фактичне підтвердження інформації про роботодавця), тому впливати на репутацію можна не безпосередньо, а лише опосередковано через розвиток бренду компанії як роботодавця та дотримання відповідного іміджу роботодавця [16]. Однак у своєму дослідженні О. Г. Дерев'янюк вказує на одну спільну характеристику для всіх вищезазначених термінів – метою є формування довіри цільової аудиторії до компанії, яка означає готовність і бажання цільової аудиторії вступати у взаємодію з компанією [17].

Автор не ототожнює зазначені вище терміни (імідж, бренд, репутація роботодавця) і вважає за доцільне використовувати комплексний підхід до визначення даних понять у контексті наукового вирішення проблеми формування та обґрунтування довіри до підприємства як роботодавця на ринку праці.

ВИСНОВКИ

Бренд роботодавця став найбільш поширеним інструментом забезпечення конкурентоспроможності підприємства на ринку праці за останні 20 років в світі. Для вітчизняних компаній бренд роботодавця є відносно новим інструментом формування привабливості компанії на ринку праці, тому є необхідність аналізу підходів до розуміння та визначення даного поняття.

У статті виконано поставлене завдання – проаналізовано існуючі підходи до визначення поняття «бренд роботодавця» та сформовано авторський комплексний підхід до визначення даного поняття імідж, бренд, репутація роботодавця. Також автором запропоноване схематичне зображення формування даних категорій у думках спеціалістів на ринку праці – від повної невідомості про компанію-роботодавця до виникнення бажання рекомендувати компанію іншим як привабливе місце роботи.

Подальший розвиток даної теми пропонується проводити в напрямку дослідження факторів привабливості

роботодавця та внутрішньо фірмових інструментів формування бренду роботодавця. ■

ЛІТЕРАТУРА

- Keller, K. L.** Strategic Brand Management: Building, Measuring and Managing Brand Equity / K. L. Keller. – New Jersey : Prentice-Hall. – Upper Saddle River. – 1998.
- Backhaus K.** Conceptualizing and Researching Employer Branding / K. Backhaus, S. Tikoo // Career Development International. – 2004. – Vol. 9, N 5. – P. 501 – 517.
- Ambler T.** The Employer Brand / T. Ambler, S. Barrow // Journal of Brand Management. – 1996. – Vol. 4, N 3.
- Engaging Employees through Your Brand // The Conference Board.** – New York, NY. – 2001.
- Minchington B.** Your Employer Brand: Attract, Engage, Retain / B. Minchington. – Collective Learning Australia. – 2006. – 232 p.
- Sullivan J.** Eight elements of a successful employment brand / J. Sullivan // [Electronic source]. – Mode of access: <http://www.ere.net/2004/02/23/the-8-elements-of-a-successful-employment-brand/> – 23.02.2004.
- Dell D.** Engaging employees through your brand / D. Dell, N. Ainspan // Conference Board Report No. R-1288-01-RR. – Washington: Conference Board. – 2001.
- Lloyd S.** Branding from the inside out / S. Lloyd // Business Review Weekly – 2002. – Vol. 24, № 10. – P. 64 – 66.
- Sartain, L.** Brand from the Inside: Eight Essentials to Emotionally Connect Your Employees to Your Business. / L. Sartain, M. Schumann. – San Francisco : John Wiley & Sons, 2006. – 272 p.
- Schumann M.** Brand for talent / M. Schumann, L. Sartain. – Wiley imprint. – San Francisco, CA, USA, 2009.
- Пащук Л. В.** Імідж працедавця як вирішальний чинник при виборі місця роботи / Л. В. Пащук // Економіка: проблеми теорії та практики : збірник наукових праць. – 2008. – Випуск 239. – Том I. – С. 175 – 181.
- Сардак О. В.** Особливості управління HR-брендом підприємств в умовах ринкової економіки / О. В. Сардак // Науковий вісник НЛТУ України. – 2011. – Вип. 21.15.
- Сардак О. В.** Формування іміджу підприємств-роботодавців на ринку праці / О. В. Сардак [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.confcontact.com/2009/nev/6-sardak>
- Даулінг Г.** Репутація фірми: создание, управление и оценка эффективности / Г. Даулінг / Пер. с англ. – М. : Консалтинговая группа «ИМИДЖ-Контакт» ; ИНФРА-М, 2003.
- Стародубская М.** Уважение, за которое хочется платить. Как конвертировать корпоративный имидж в деньги / М. Стародубская [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.management.com.ua/marketing/mark158.html>. – 13.03.2008.

16. Трач О. Ю. Імідж, бренд та репутація: їх взаємозв'язок і вплив на розвиток території, організацій та окремих осіб / О. Ю. Трач, О. І. Карий // Вісник національного університету «Львівська політехніка». – 2011. – № 706.

17. Дерев'янюк О. Г. Репутація підприємства в координатах інформаційної економіки XXI століття / О. Г. Дерев'янюк // Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка». – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=1374> – 11.09.2012.

REFERENCES

Ambler, T., and Barrow, S. "The Employer Brand". *Journal of Brand Management*, vol. 4, no. 3 (1996).

Backhaus, K., and Tikoo, S. "Conceptualizing and Researching Employer Branding". *Career Development International*, vol. 9, no. 5 (2004): 501-517.

Dell, D., and Ainspan, N. *Engaging employees through your brand*. Washington: Conference Board, 2001.

Dauling, G. *Reputatsiia firmy: sozdanie, upravlenie i otsenka effektivnosti* [Reputation of the firm: the creation, management and evaluation]. Moscow: IMIDZh-Kontakt; INFRA-M, 2003.

Derev'ianko, O. H. "Reputatsiia pidpriemstva v koordynatakh informatsiinoi ekonomiky KhKhI stolittia" [The reputation of the company in terms of the information economy of the XXI century]. <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=1374>

"Engaging Employees through Your Brand". In *The Conference Board New York*, 2001.

Keller, K. L. *Strategic Brand Management: Building, Measuring and Managing Brand Equity*. New Jersey: Prentice-Hall, 1998.

Lloyd, S. "Branding from the inside out". *Business Review Weekly*, vol. 24, no. 10 (2002): 64-66.

Minchington, B. *Your Employer Brand: Attract, Engage, Retain*: Collective Learning Australia, 2006.

Pashchuk, L. V. "Imidzh pratsedavtsia iak vyrishalniy chynnyk pry vybori mistisia roboty" [Image employer as a decisive factor when choosing a job]. *Ekonomika: problemy teorii ta praktyky*, vol. 1, no. 239 (2008): 175-181.

Schumann, M., and Sartain, L. *Brand for talent*. San Francisco, 2009.

Sardak, O. V. "Osoblyvosti upravlinnia HR-brendom pidpriemstv v umovakh rynkovoї ekonomiky" [Features of HR-brand enterprises in the market economy]. *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy*, no. 21.15 (2011).

Sardak, O. V. "Formuvannia imidzhu pidpriemstv-robotodavtsiv na rynku pratsi" [Formation of the company image, employers in the labor market]. <http://www.confcontact.com/2009nev/6-sardak>

Sullivan, J. "Eight elements of a successful employment brand". <http://www.ere.net/2004/02/23/the-8-elements-of-a-successful-employment-brand/>

Starodubskaia, M. "Uvazhenie, za kotoroe khochetsia platit. Kak konvertirovat korporativnyy imidzh v dengi" [Respect for which I want to pay. How to convert image in corporate money]. <http://www.management.com.ua/marketing/mark158.html>

Sartain, L., and Schumann, M. *Brand from the Inside: Eight Essentials to Emotionally Connect Your Employees to Your Business*. San Francisco: John Wiley & Sons, 2006.

Trach, O. Yu., and Karyi, O. I. "Imidzh, brend ta reputatsiia: ikh vzaiemozv'iazok i vplyv na rozvytok terytorii, orhanizatsii ta okremykh osob" [Image, brand and reputation: their interrelation and impact on territorial development, organizations and individuals]. *Visnyk NU «Lvivska politekhnik»*, no. 706 (2011).

МЕТОДИКА ВИЗНАЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЇ СИСТЕМИ ОБОВ'ЯЗКОВОГО СОЦІАЛЬНОГО МЕДИЧНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

© 2014 МОЛОЗИНА Н. А.

УДК 369

Молозіна Н. А. Методика визначення ефективності дії системи обов'язкового соціального медичного страхування в Україні

У статті розроблено та запропоновано авторське бачення визначення методики аналізу ефективності дії системи обов'язкового соціального медичного страхування за критеріями та показниками. Визначення такої методики є необхідним, оскільки вона може бути використана при прийнятті управлінських рішень щодо напрямків підвищення ефективності та при подальшому коригуванні діяльності державних органів управління обов'язковим соціальним медичним страхуванням. У результаті проведеного дослідження встановлено, що проект інвестування коштів в обов'язкове соціальне медичне страхування за кількістю визначених вигід від його впровадження може бути економічно та соціально ефективним як для держави і підприємств (роботодавців), так і для окремо взятого громадянина України. До таких вигід нами віднесено: зростання рівня продуктивності праці, економію коштів Державного бюджету та підприємств на соціальні виплати, зниження рівня захворюваності, покращення фінансового стану галузі охорони здоров'я. Запропоновано методику оцінки ефективності інвестування коштів у обов'язкове соціальне страхування за показниками відвернутих витрат, економії коштів і рентабельності проведених витрат державного бюджету, роботодавців і застрахованої особи, а також соціальних показників стану здоров'я громадян і якості їх медичного обслуговування доцільно використовувати при оперативному та стратегічному плануванні та державному регулюванні діяльності системи обов'язкового соціального медичного страхування.

Ключові слова: медичне страхування, ефективність, продуктивність праці, витрати, захворюваність

Формул: 19. **Бібл.:** 8.

Молозіна Наталя Анатоліївна – аспірант, кафедри економічної теорії, національної та прикладної економіки, Класичний приватний університет (вул. Жуковського, 70 Б, Запоріжжя, 69002, Україна)

E-mail: molozina2012@yandex.ua

УДК 369

UDC 369

Молозина Н. А. Методика определения эффективности действия системы обязательного социального медицинского страхования в Украине

Molozina N. A. Methods of Identification of Efficiency of Action of the System of Mandatory Social Medical Insurance in Ukraine

В статье разработано и предложено авторское видение методики анализа эффективности действия системы обязательного социального медицинского страхования по критериям и показателям. Определение такой методики необходимо, поскольку она может быть использована при принятии управленческих решений при разработке направлений повышения эффективности, а также при дальнейшей корректировке деятельности государственных органов управления обязательным социальным медицинским страхованием. В результате проведенного исследования установлено, что проект инвестирования средств в обязательное социальное медицинское страхование по количеству выявленных выгод от его принятия может быть экономично и социально эффективным как для государства и предприятий (работодателей), так и для отдельно взятого гражданина Украины. К таким выгодам нами отнесены: рост уровня продуктивности труда, экономия средств Государственного бюджета и предприятий на социальные выплаты, снижение уровня заболеваемости, улучшение финансового состояния отрасли здравоохранения. Предложенную методику оценки эффективности инвестирования средств в обязательное социальное медицинское страхование по показателям предотвращенных потерь, экономии средств государственного бюджета, работодателей и застрахованного лица, а также социальных показателей состояния здоровья граждан и качества их медицинского обслуживания можно использовать при оперативном и стратегическом планировании, а также государственном регулировании деятельности системы обязательного социального медицинского страхования.

The article develops and offers the author's vision of methods of analysis of efficiency of action of the system of mandatory social medical insurance by categories and indicators. These methods are required for being used when making managerial decisions when developing directions of increase of efficiency and also when further adjusting activity of state bodies of administration of the mandatory social medical insurance. In the result of the conducted study the article establishes that the project of investing into the mandatory social medical insurance by the number of revealed benefits from its adoption could be economically and socially efficient both for the state and enterprises (employers) and for an individual citizen of Ukraine. We note the following benefits: growth of the level of labour productivity, saving funds of the State Budget and enterprises for social payments, reduction of the level of morbidity and improvement of the financial state of the healthcare branch. The proposed method of assessment of efficiency of investing funds into the mandatory social medical insurance by indicators of prevented losses, saving funds of the State Budget, employer and insured person and also social indicators of the state of health of citizens and quality of their medical servicing could be used during operative and strategic planning and also state regulation of activity of the system of mandatory social medical insurance.

Ключевые слова: медицинское страхование, эффективность, продуктивность труда, затраты, заболеваемость.

Key words: medical insurance, efficiency, labour productivity, expenditures, morbidity.

Формул: 19. **Библ.:** 8.

Formulae: 19. **Bibl.:** 8.

Молозина Наталья Анатольевна – аспірант, кафедри економічної теорії, національної та прикладної економіки, Класический приватный университет (ул. Жуковського, 70 Б, Запоріжжя, 69002, Україна)

Molozina Natalya A. – Postgraduate Student, Department of Economics, National and Applied Economics, Classic Private University (vul. Zhukovskogo, 70 B, Zaporizhzhya, 69002, Ukraine)

E-mail: molozina2012@yandex.ua

E-mail: molozina2012@yandex.ua

Актуальність питання ефективності дії системи обов'язкового соціального медичного страхування полягає в тому, що воно виступає однією з найефективніших форм захисту від ризиків, що загрожують найціннішому в особистому та громадському відношенні –

здоров'ю та життю людини, а також є формою соціального захисту у сфері охорони здоров'я громадян.

Медичне страхування ознаменоване цілою низкою досліджень та публікацій. А саме, це праці таких фахівців, як В. М. Мних [1], В. В. Загородній [2], О. С. Коваленко [2],

В. О. Гурдус [3], М. В. Айвазова [3], Т. Стецюк [4] та інших учених, якими розглянуто необхідність та особливості медичного страхування в Україні, а також проблеми та можливі шляхи їх вирішення. Але віддаючи належне дослідженням науковців, слід зазначити, що на теперішній час майже не визначена методика аналізу ефективності дії системи обов'язкового соціального медичного страхування за критеріями та показниками. Визначення такої методики є необхідним, оскільки вона може бути використана при прийнятті управлінських рішень щодо напрямків підвищення ефективності та при подальшому коригуванні діяльності державних органів управління обов'язковим соціальним медичним страхуванням.

Метою дослідження у статті є розробка методичного підходу до аналізу та визначення ефективності дії системи державного обов'язкового соціального медичного страхування.

Ефективна реалізація завдань обов'язкового соціального медичного страхування може виступити вагомим чинником у забезпеченні побудови соціально орієнтованої політики держави та її стабільного економічного зростання.

На думку В. М. Мних, після проходження «постіндустріальних» етапів: суспільства послуг, інформаційного суспільства, суспільства ризику – на їх базі очікується формування «суспільства ефективного захисту своїх економічних інтересів через систему страхування» [1, с. 39 – 41].

В. В. Загородній та О. С. Коваленко наголошують на тому, що перебудова всіх ланок народногосподарського комплексу України вимагає якісно нових підходів до вирішення проблем охорони здоров'я, створення гнучкої та ефективної системи державного управління охоронно-оздоровчими заходами, інтенсивного розвитку нової політики та нових моделей надання медичної допомоги всім верствам населення. Виходячи з ринкових умов господарювання та основних засад синергетичної науки, така політика і моделі, що з неї випливають, повинні привести до високоорганізованої системи, здатної ефективно розвиватись і повною мірою враховувати, з одного боку, загальнонаціональні, з іншого – регіональні галузеві інтереси в охороні здоров'я людини.[2]

В. О. Гурдус та М. В. Айвазова доповнюють наведену думку та зазначають, що різка диференціація соціальних верств населення ставить під сумнів обґрунтованість принципу «всім все безкоштовно». Статистика свідчить про те, що біля 75% населення активно витрачає зароблені гроші на оплату медичних послуг, прагнучи отримати їх в умовах підвищеного сервісу або ж з використанням найбільш прогресивних технологій діагностики і лікування [3].

На нашу думку, вирішення таких нагальних проблем, які висвітлюють дані науковці, може бути вирішено тільки при наявності відповідного законодавчого забезпечення та контролю за якістю медичних послуг з боку держави при впровадженні обов'язкового соціального медичного страхування.

Т. І. Стецюк визначає фінансовою основою побудови ефективної системи охорони здоров'я тільки її побудову на страхових засадах [4, с. 142 – 148].

За нашим переконанням, запровадження медичного страхування на даному етапі соціально-економічного розвитку України є доцільним та вкрай необхідним, оскільки страхова медицина містить у собі економічну модель медичного забезпечення. Потреба у збільшенні обсягів видатків на охорону здоров'я спричинена тривалим зростанням

показників рівня захворюваності та погіршенням стану здоров'я населення під впливом багатьох зовнішніх чинників. Негативними наслідками відсутності дієвої економічно обґрунтованої моделі медичного забезпечення є:

- ✦ зниження якості людського потенціалу країни;
- ✦ подальше зростання показників смертності населення у працездатному віці від захворювань;
- ✦ скорочення тривалості активного трудового життя громадян;
- ✦ зниження працездатності працівників;
- ✦ зменшення можливостей до розвитку та реалізації творчого і професійного потенціалу населення.

Усі зазначені наслідки значно гальмують економічне зростання національної економіки.

Як визначає професор С. С. Осадець, соціальна та економічна ефективність медичного страхування залежить від того, наскільки глибоко і всебічно пророблено концепцію розвитку страхової медицини в країні [5, с. 256].

Основними загальновідомими позитивними наслідками, що очікуються від впровадження обов'язкового державного соціального медичного страхування, є:

- ✦ створення прозорих механізмів фінансових, правових і соціально-економічних взаємовідносин між лікарнями та пацієнтами;
- ✦ розв'язання державою проблеми організації соціально справедливої системи охорони здоров'я;
- ✦ надійність планування та рівномірність надання ресурсів на потреби системи охорони здоров'я;
- ✦ доступність медичної допомоги для всіх;
- ✦ оптимізація використання ресурсів системи охорони здоров'я.

Але, на нашу думку, перелік очікувальних позитивних соціально-економічних наслідків впровадження обов'язкового соціального медичного страхування є набагато ширшим.

Основним позитивним соціально-економічним наслідком впровадження обов'язкового соціального медичного страхування є забезпечення державних соціальних гарантій громадянам (застрахованим особам) при виникненні страхового випадку, через оплату вартості медичної допомоги (медичних послуг) за рахунок коштів страхових резервів, а також фінансування профілактичних заходів по відновленню і збереженню їх здоров'я.

Очікувальні соціально-економічні наслідки при впровадженні обов'язкового соціального медичного страхування пропонуємо класифікувати таким чином:

- ✦ покращення фінансового та організаційного державних механізмів охорони здоров'я населення;
- ✦ забезпечення відтворення населення при подовженні очікувального терміну тривалості життя при народженні, зниження рівня смертності від захворювань та покращення стану здоров'я населення;
- ✦ ефективний розвиток сфери медичного обслуговування завдяки зростанню фінансових можливостей системи охорони здоров'я, поліпшення внаслідок цього її матеріальної бази;
- ✦ забезпечення високої якості медичних послуг при наявності контролю з боку Фонду обов'язкового соціального медичного страхування;
- ✦ перерозподіл коштів, що йдуть на оплату медичних послуг між різними групами населення;

- ✦ позитивний вплив на реалізацію трудового потенціалу через підвищення показників продуктивності праці працівників [6];
- ✦ зниження фінансових проблем роботодавця і застрахованих, пов'язаних з організацією і наданням медичної допомоги;
- ✦ скорочення кількості днів непрацездатності робітників за рахунок надання якісної медичної допомоги і контролю над процесом одужання [6];
- ✦ додатковий стимул для робітників до збереження робочого місця і підвищення якості роботи [8];
- ✦ додатковий стимул для роботодавців для проведення заходів по забезпеченню належного стану здоров'я працівників через покращення стану умов праці, а також здійснення витрат на профілактичні заходи по збереженню здоров'я працівників [8];
- ✦ покращення якісних і кількісних показників усіх складових людського капіталу, у тому числі: зростання частини економічно активної частини населення за показниками стану здоров'я, зростання інтелектуально-освітнього рівня при збільшенні кількості осіб, що можуть навчатись за станом здоров'я [7].

Впровадження обов'язкового соціального медичного страхування за кількістю своїх переваг і позитивних соціально економічних наслідків є одним із найбільш ефективних напрямків інвестування коштів у активи людського капіталу України [8].

Розглянемо критерії фінансово-економічної ефективності впровадження обов'язкового соціального медичного страхування, до яких ми віднесли такі:

- ✦ вартість проекту впровадження обов'язкового соціального медичного страхування;
- ✦ приріст показників людського потенціалу та людського капіталу при впровадженні обов'язкового соціального медичного страхування;
- ✦ прибуток, отриманий при впровадженні обов'язкового соціального медичного страхування за рахунок підвищення показників продуктивності праці, зменшення втрат робочого часу внаслідок тимчасової втрати працездатності у випадку настання захворювання та збільшення можливостей реалізації людського потенціалу до творчої праці при покращенні стану здоров'я;
- ✦ рентабельність витрат на обов'язкове соціальне медичне страхування.

Для оцінки доцільності та ефективності впровадження інвестиційного проекту медичного страхування, на нашу думку, за вищевказаними критеріями доцільно використати такі показники, які будуть характеризувати «вигоди» впровадження даного інвестиційного проекту.

Показник абсолютного збільшення обсягу фінансування галузі охорони здоров'я за рахунок надходження страхових коштів, у млн грн, який буде визначено за такою формулою:

$$\Phi_{оз} = \Phi_{озп} - \Phi_{озд} \quad (1)$$

де $\Phi_{озп}$ – обсяг фінансування галузі охорони здоров'я після впровадження обов'язкового соціального медичного страхування, млн грн;

$\Phi_{озд}$ – обсяг фінансування галузі охорони здоров'я до впровадження обов'язкового медичного страхування, млн грн;

Показники відносного збільшення фінансування галузі охорони здоров'я пропонуємо визначити за такими формулами:

$$\Phi_{воз} = \Phi_{возп} - \Phi_{возд} \quad (2)$$

де $\Phi_{воз}$ – збільшення видатків на охорону здоров'я у відсотках до ВВП за рахунок впровадження проекту обов'язкового соціального медичного страхування;

$\Phi_{возп}$ – фінансування видатків на охорону здоров'я у відсотках до ВВП після впровадження проекту обов'язкового соціального медичного страхування;

$\Phi_{возд}$ – фінансування видатків на охорону здоров'я у відсотках до ВВП до впровадження проекту обов'язкового соціального медичного страхування.

Наступним показником ефективності дії обов'язкового соціального медичного страхування виступає коефіцієнт відповідності витрат на одного хворого згідно з нормативами та фактично здійсненими витратами на лікування з урахуванням вартості медикаментів (KB_n), який визначаємо таким чином:

$$KB_n = KB_{нп} - KB_{нд} \quad (3)$$

де $KB_{нп}$ – коефіцієнт відповідності витрат на одного хворого згідно з нормативами та фактично здійсненими витратами на лікування з урахуванням вартості медикаментів після впровадження проекту медичного страхування, у відсотках;

$KB_{нд}$ – коефіцієнт відповідності витрат на одного хворого згідно з нормативами та фактично здійсненими витратами на лікування з урахуванням вартості медикаментів до впровадження проекту медичного страхування, у відсотках.

Іншим показником ефективності впровадження інвестиційного проекту обов'язкового соціального медичного страхування є ступінь ризику ймовірність виникнення захворювання, який ми пропонуємо визначати для національної економіки взагалі за формулою:

$$P_3 = K_3 : K_2 \quad (4)$$

де P_3 – ймовірність виникнення захворювань у громадян, відсотків;

K_3 – кількість зареєстрованих звернень громадян до лікарняних закладів у разі виникнення захворювання, осіб;

K_2 – загальна середньооблікова кількість громадян в Україні за попередній звітний рік, осіб.

Для окремо взятого підприємства даний показник визначимо за такою формулою:

$$P_{зп} = (K_3 : K_2) \cdot 100\% \quad (5)$$

де $P_{зп}$ – ймовірність виникнення захворювань у працівників підприємства;

$K_{зп}$ – кількість працівників, які хворіли протягом останнього календарного року, осіб;

K_n – загальна середньоспискова кількість працівників, осіб.

Зниження показника ймовірності виникнення захворювання після впровадження проекту обов'язкового соціального медичного страхування буде свідчити про ефективність даного проекту, оскільки кожне захворювання працівника призводить до зниження продуктивності праці та втрат робочого часу і, як наслідок, збільшення умовно-постійних витрат на виробництво продукції та зменшення прибутків.

Зниження даного показника ймовірності виникнення захворювань у громадян для держави має стратегічне значення, оскільки забезпечує збереження та відродження людського потенціалу за всіма його якісними та кількісними показниками.

Розрахунок ефективності впровадження проекту обов'язкового медичного страхування за показниками зростання продуктивності праці та скорочення умовно-постійних витрат на виробництво для окремо взятого підприємства проведемо за такими показниками:

1. Скорочення витрат робочого часу за рахунок зменшення рівня захворюваності ($\Delta\Phi PЧ_{33}$) при впровадженні обов'язкового соціального медичного страхування для підприємства визначимо індексним методом за наступною формулою:

$$\Delta\Phi PЧ_{33} = \frac{D_2 - D_1}{100} \cdot Ч_{cp}, \quad (6)$$

де D_1, D_2 – кількість днів непрацездатності через хвороби на 100 працюючих відповідно до і після впровадження обов'язкового соціального медичного страхування;

$Ч_{cp}$ – річна середньооблікова чисельність працівників, осіб.

2. Зростання продуктивності праці за рахунок зменшення втрат робочого часу при впровадженні медичного страхування визначимо за формулою:

$$\Delta\Pi\Pi_{3B} = \frac{\Delta\Phi PЧ_{33} \cdot B_{вп}}{B_{рпн}}, \quad (7)$$

де $B_{вп}$ – вартість виробленої продукції за зміну на одного працівника промислово-виробничого персоналу;

$B_{рпн}$ – вартість річної товарної продукції підприємства.

3. Річну економію заробітної плати за рахунок зростання продуктивності праці при зменшенні рівня захворюваності завдяки впровадженню обов'язкового соціального медичного страхування розрахуємо таким чином:

$$E_3 = \frac{\Delta\Pi\Pi_{3B} \cdot 3_p}{100} \cdot Ч_{с.р.}, \quad (8)$$

де $Ч_{с.р.}$ – середньорічна чисельність промислово-виробничого персоналу;

3_p – середньорічна заробітна плата одного працівника з відрахуваннями на соцстрахування.

4. Річна економія на собівартості продукції за рахунок зменшення умовно-постійних витрат при впровадженні обов'язкового соціального медичного страхування буде становити:

$$E_{сн} = \frac{У \cdot \Delta\Phi PЧ_{33} \cdot 3_p}{B_{рпн}}, \quad (9)$$

де $У$ – умовно-постійні витрати у виробничій собівартості річного обсягу товарної продукції.

5. Економію за рахунок зменшення коштів на виплату допомоги по тимчасовій непрацездатності ($E_{вд}$) при зниженні ймовірності настання захворювання при впровадженні обов'язкового медичного страхування визначимо таким чином:

$$E_{вд} = \Delta A \cdot C_{од}, \quad (10)$$

де $C_{од}$ – середньоденна сума допомоги по тимчасовій непрацездатності сплачена роботодавцем за кошти підприємства (перші п'ять днів захворювання).

6. Річна економія за рахунок зменшення рівня захворюваності при впровадженні обов'язкового соціального медичного страхування ($E_{рз}$) буде визначатись як сумарна економія коштів:

$$E_{рз} = E_3 + E_{сн} + E_{вд}, \quad (11)$$

де E_3 – річна економія зарплати за рахунок зростання продуктивності праці;

$E_{сн}$ – річна економія на собівартості продукції за рахунок зменшення умовно-постійних витрат;

$E_{вд}$ – економія за рахунок зменшення коштів на виплату допомоги по тимчасовій непрацездатності.

Економічна ефективність впровадження обов'язкового соціального медичного страхування для окремо взятого підприємства буде визначатись як різниця між отриманою економією коштів при його впровадженні та витратами на проведення обов'язкового соціального медичного страхування, які будуть визначатись обсягом сплачених страхових внесків до Фонду обов'язкового соціального медичного страхування за встановленими законодавчо тарифами. Економічний ефект буде визначено за такою формулою:

$$E_{фмс} = (E_{рз} - B_{мс}) \cdot \alpha, \quad (12)$$

де $E_{фмс}$ – економічний ефект від впровадження обов'язкового соціального медичного страхування;

$E_{рз}$ – економічний ефект від зниження рівня захворюваності при впровадженні обов'язкового медичного страхування;

$B_{мс}$ – витрати на проведення медичного страхування, обсяг сплачених страхових внесків за медичним страхуванням за встановленими законодавчо тарифами;

α – нормативний коефіцієнт приведення витрат.

Розрахунок ефективності впровадження проекту обов'язкового соціального медичного страхування за показниками зростання обсягів ВВП на одного працівника в різних галузях економічної діяльності в межах держави проведемо за такими показниками:

1. Скорочення середньозважених втрат робочого часу в розрахунку на одного працівника галузі економічної діяльності за рахунок зменшення рівня захворюваності при впровадженні медичного страхування визначимо за такою формулою:

$$\Delta\Phi PЧ_{нед} = \frac{\Phi PЧ_{непр2} - \Phi PЧ_{непр1}}{100} \cdot Ч_{нед}, \quad (13)$$

де $\Phi PЧ_{непр1}$ і $\Phi PЧ_{непр2}$ – середня кількість часів тимчасової втрати працездатності внаслідок захворювання в розрахунку на одного працівника галузі економічної діяльності на 100 працюючих до і після впровадження обов'язкового соціального медичного страхування, годин на 1-го працівника;

$Ч_{нед}$ – загальна середньорічна чисельність працівників зайнятих у певній галузі економічної діяльності, осіб.

2. Зростання обсягу ВВП ($\Delta BВП$) на одного працівника певної галузі економічної діяльності за рахунок зменшення втрат робочого часу при впровадженні медичного страхування визначимо за формулою:

$$\Delta BВП = (BВП_{n1} - BВП_{n2}) / BВП_p, \quad (14)$$

де $BВП_{n1}$ і $BВП_{n2}$ – вартість ВВП на одного працівника певної галузі економічної діяльності за 1 годину відповідно до та після впровадження обов'язкового соціального медичного страхування;

$BВП_p$ – вартість річного обсягу ВВП виробленого певною галуззю економічної діяльності.

Ефективність впровадження обов'язкового медичного страхування для держави може бути визначена за показниками зменшення обсягу видатків із держбюджету на охорону здоров'я при зниженні показників ймовірності настання захворювання за рахунок покращення якості надання медичних послуг хворим:

$$E_{вдб} = B_{лх} \cdot (K_{31} - K_{32}), \quad (15)$$

де $E_{вдб}$ – економія видатків держбюджету на охорону здоров'я при скороченні рівня захворюваності;

$B_{лх}$ – середньозважені витрати на лікування одного хворого;

$K_{з1}$ і $K_{з2}$ – кількість зареєстрованих випадків захворювання громадян (середньорічні показники) до та після впровадження обов'язкового соціального медичного страхування.

Наступним показником ефективності впровадження обов'язкового соціального медичного страхування для держави є економія видатків держбюджету на соціальні виплати при настанні інвалідності, що виникає внаслідок захворювань. Досягнення економії передбачається завдяки попередженню настання інвалідності при підвищенні якості наданих медичних послуг. Такі можливості покращення якості лікування виникають внаслідок зростання фінансових можливостей галузі охорони здоров'я при надходженні страхових коштів обов'язкового соціального медичного страхування. Обсяги економії пропонуємо визначати за такою формулою:

$$E_{вдбi} = B_{ci} \cdot (K_{вi1} - K_{вi2}), \quad (16)$$

де $E_{вдбi}$ – економія видатків держбюджету на соціальні виплати по інвалідності що настала внаслідок захворювання;

B_{ci} – середньозважені видатки на соціальні виплати по інвалідності, що настала внаслідок захворювання;

$K_{вi1} - K_{вi2}$ – кількість випадків настання інвалідності, що настала внаслідок захворювання (середньорічні показники) до та після впровадження обов'язкового соціального медичного страхування.

До показників, що характеризують соціальну ефективність впровадження проекту інвестування коштів у впровадження обов'язкового соціального медичного страхування, можна віднести:

– зниження коефіцієнта смертності населення внаслідок захворювань, що можливо визначити за розрахунком:

$$K_{сз} = K_{с1} - K_{с2}, \quad (17)$$

де $K_{с1}$ і $K_{с2}$ – коефіцієнти смертності населення внаслідок захворюваності до та після впровадження проекту обов'язкового медичного страхування;

– показник підвищення середнього терміну тривалості життя за рахунок покращення стану здоров'я громадян визначимо за формулою:

$$T_{ж} = T_{ж1} - T_{ж2}, \quad (18)$$

де $T_{ж1}$ і $T_{ж2}$ – середня тривалість життя до та після впровадження обов'язкового соціального медичного страхування.

Також показником ефективності впровадження проекту обов'язкового соціального медичного страхування виступає підвищення індексу якості життя та підвищення показника індексу людського розвитку (ІЛР). Оскільки на індекс якості життя значним чином впливають показники якості здоров'я громадян, які при впровадженні обов'язкового соціального медичного страхування та наданні якісних медичних послуг, за нашим глибоким переконанням, значно покращаться. В свою чергу індекс людського розвитку враховує індекс якості життя та середній термін тривалості життя, які можливо покращити при зміцненні здоров'я громадян за рахунок покращення стану галузі охорони здоров'я, оскільки впровадження проекту обов'язкового медичного страхування, як вже зазначалось раніше, виступає додатковим джерелом фінансових надхо-

джен до вказаної галузі та надає можливості її вдосконалення.

На базі визначених вигід від впровадження проекту обов'язкового медичного страхування та обсягу витрат на його проведення визначимо рентабельність даного інвестиційного проекту (RI):

$$RI = \frac{CA_{оч}}{CI_{оч}}, \quad (19)$$

де RI – рентабельність інвестицій;

$CA_{оч}$ – очікувальна сума доходів – може бути визначена як сума додаткових прибутків від підвищення рівня продуктивності праці та економії витрат при скороченні рівня захворюваності та покращенні стану здоров'я;

$CI_{оч}$ – очікувальна сума інвестицій, що може бути визначений як обсяг сплачених страхових внесків за законодавчо встановленими тарифами.

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дослідження встановлено, що проект інвестування коштів в обов'язкове соціальне медичне страхування за кількістю визначених вигід від його впровадження може бути економічно та соціально ефективним як для держави і підприємств (роботодавців), так і для окремо взятого громадянина України. До таких вигід нами віднесено зростання рівня продуктивності праці, економію коштів державного бюджету та підприємств на соціальні виплати, зниження рівня захворюваності, покращення фінансового стану галузі охорони здоров'я.

Запропоновану методикою оцінки ефективності інвестування коштів у обов'язкове соціальне страхування за показниками відвернення втрат, економії коштів та рентабельності проведених витрат державного бюджету, роботодавців і застрахованої особи, а також соціальних показників стану здоров'я громадян і якості їх медичного обслуговування доцільно використовувати при оперативному та стратегічному плануванні та державному регулюванні діяльності системи обов'язкового соціального медичного страхування. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Мних М. В. Медичне страхування за кордоном та можливості його реалізації в Україні / М. В. Мних // Держава і економіка. – 2006. – № 11. – С. 39 – 41.
2. Загородній В. В. Прикладні та теоретичні аспекти державного управління реформуваним в системі охорони здоров'я / В. В. Загородній, О. С. Коваленко // Охорона здоров'я України. – 2002. – № 1. – С. 26 – 29.
3. Гурдус В. О. Проблема дефіцита средств в системе здравоохранения и добровольное медицинское страхование как способ ее решения / В. О. Гудус, М. В. Айвазова // Мед. помощь. – 2001. – № 2. – С. 3 – 9.
4. Стецюк Т. І. Сутність медичного страхування та його місце у системі соціального захисту громадян / Т. І. Стецюк // Фінанси: облік та аудит : збірник наукових праць – К. : КНЕУ. – 2008. – Випуск 11. – С. 142 – 148.
5. Осадець С. С. Страхування : підручник / С. С. Осадець. – К. : КНЕУ, 2006. – 599 с.
6. Молозіна Н. А. Вплив обсягу інвестицій в охорону здоров'я на стан продуктивності праці в Україні / П. П. Мазурок, Н. А. Молозіна // Держава та регіони. – 2012. – № 6. – С. 221 – 225.
7. Молозіна Н. А. Функціональна модель впливу обов'язкового соціального медичного страхування на розвиток

людського капіталу / П. П. Мазурок, Н. А. Молозіна // Економічний часопис – XXI. – 2013. – № 4 (1). – С. 46 – 49.

8. Молозіна Н. А. Методичний підхід до визначення розміру страхових тарифів обов'язкового соціального медичного страхування / Н. А. Молозіна // Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна ідентичність та тенденції глобалізації: Х Ювілейна Міжнародна науково-практична конференція молодих вчених, 21 – 23 лютого 2013 р., ТНЕУ, м. Тернопіль.

REFERENCES

Gurdus, V. O., and Ayvazova, M. V. "Problema defitsita sredstv v sisteme zdavookhraneniia i dobrovolnoe meditsinskoe strakhovanie kak sposob ee resheniia" [The problem of lack of funds in the health system and voluntary medical insurance as a way to solve it]. *Meditsinskaia pomoshch*, no. 2 (2001): 3-9.

Mnykh, M. V. "Medychne strakhuvannia za kordonom ta mozhlyvosti ioho realizatsii v Ukraini" [Health insurance abroad and the possibility of its implementation in Ukraine]. *Derzhava i ekonomika*, no. 11 (2006): 39-41.

Mazurok, P. P., and Molozina, N. A. "Vplyv obsiahu investytsii v okhoronu zdorov'ia na stan produktyvnosti pratsi v Ukraini" [The im-

pact of investments in health status on labor productivity in Ukraine]. *Derzhava ta rehiony*, no. 6 (2012): 221-225.

Mazurok, P. P., and Molozina, N. A. "Funktionalna model vplyvu обов'язкового соціального медичного страхування на розвиток людського капіталу" [A functional model of the impact of mandatory social health insurance in the development of human capital]. *Ekonomichnyi chasopys* – XXI, no. 4 (1) (2013): 46-49.

Molozina, N. A. "Metodychnyi pidkhd do vyznachennia rozmiru strakhovykh taryfiv обов'язкового соціального медичного страхування" [Methodological approach to determine the amount of insurance rates for compulsory social insurance]. *Ekonomichnyi i sotsialnyi rozvytok Ukrainy v KhKhI stolitti: natsionalna identychnist ta tendentsii hlobalizatsii*. Ternopil: TNEU, 2013.

Osadets, S. S. *Strakhuvannia* [Insurance]. Kyiv: KNEU, 2006.

Stetsiuk, T. I. "Sutnist medychnoho strakhuvannia ta ioho miste u systemi sotsialnoho zakhystu hromadian" [The essence of health insurance and its place in the system of social protection]. *Finansy: oblik ta audyt*, no. 11 (2008): 142-148.

Zahorodnii, V. V., and Kovalenko, O. S. "Prykladni ta teoretychni aspekty derzhavnogo upravlinnia reformuvanniam v systemi okhorony zdorov'ia" [Applied and theoretical aspects of public administration reform in public health]. *Okhorona zdorov'ia Ukrainy*, no. 1 (2002): 26-29.

УДК 364.3:331.101.264.2

БАЗОВІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ КОНЦЕПЦІЇ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНО АКТИВНОГО НАСЕЛЕННЯ

© 2014 ПОЛЯК Н. О.

УДК 364.3:331.101.264.2

Поляк Н. О. Базові засади формування концепції соціального забезпечення економічно активного населення

Метою статті є обґрунтування необхідності розробки національної концепції соціального забезпечення в Україні, а також розкриття базових засад формування такої концепції для економічно активного населення на основі конкретизації її мети, завдань, визначення основних напрямів і заходів реалізації. Автором запропоновано такі основні напрями реалізації концепції соціального забезпечення економічно активного населення: розширення сфери охоплення соціального забезпечення економічно активного населення; створення ефективної системи державних соціальних стандартів і гарантій; впровадження в практику фінансово-економічного обґрунтування соціальних законів; реалізація соціальної відповідальності; використання новітніх соціальних технологій. Розробка концепції соціального забезпечення економічно активного населення в Україні в цілому сприятиме вдосконаленню діючої системи соціального забезпечення, покращенню рівня та якості життя населення та подальшому соціально-економічному розвитку держави.

Ключові слова: соціальне забезпечення, економічно активне населення, концепція.

Рис.: 1. **Бібл.:** 8.

Поляк Наталя Олегівна – заступник завідувача, відділ соціального прогнозу, Центр перспективних соціальних досліджень Міністерства соціальної політики України та НАН України (пров. Будівельників, 5а, Київ, 02100, Україна)

E-mail: poliak_n@ukr.net

УДК 364.3:331.101.264.2

Поляк Н. О. Базовые основы формирования концепции социального обеспечения экономически активного населения

Целью статьи является обоснование необходимости разработки национальной концепции социального обеспечения в Украине, а также раскрытие базовых основ формирования такой концепции для экономически активного населения на основе конкретизации ее цели, задач, определения основных направлений и мероприятий реализации. Автором предложены следующие основные направления реализации концепции социального обеспечения экономически активного населения: расширение сферы охвата социального обеспечения экономически активного населения, создание эффективной системы государственных социальных стандартов и гарантий, внедрение в практику финансово-экономического обоснования социальных законов, реализация социальной ответственности, использование современных социальных технологий. Разработка концепции социального обеспечения экономически активного населения в Украине в целом будет способствовать усовершенствованию действующей системы социального обеспечения, улучшению уровня и качества жизни и социально-экономическому развитию государства.

Ключевые слова: социальное обеспечение, экономически активное население, концепция.

Рис.: 1. **Библ.:** 8.

Поляк Наталья Олеговна – заместитель заведующего, отдел социального прогноза, Центр перспективных социальных исследований Министерства социальной политики Украины и НАН Украины (пер. Строителей, 5а, Киев, 02100, Украина)

E-mail: poliak_n@ukr.net

UDC 364.3:331.101.264.2

Poliak N. O. Basic Grounds of Formation of the Concept of Social Security of Economically Active Population

The goal of the article is justification of a necessity of development of the national concept of social security in Ukraine and revelation of basic grounds of formation of such a concept for economically active population on the basis of specification of its goals, tasks and identification of main directions and measures of realisation. The author offers the following main directions of realisation of the concept of social security of economically active population: expansion of the sphere of coverage of social security of economically active population, creation of a efficient system of state social standards and guarantees, introduction of financial and economic justification of social laws into practice, realisation of social responsibility and use of modern social technologies. Development of the concept of social security of economically active population in Ukraine would facilitate, in general, improvement of the existing system of social security, improvement of the living standards and socio-economic development of the state.

Key words: social security, economically active population, concept.

Pic.: 1. **Bibl.:** 8.

Poliak Natalia O. – Deputy Head, Department of Social forecast, Center for Advanced Social Research of the Ministry of Social Policy of Ukraine and NAS of Ukraine (prov. Budivelynykiv, 5a, Kyiv, 02100, Ukraine)

E-mail: poliak_n@ukr.net

людського капіталу / П. П. Мазурок, Н. А. Молозіна // Економічний часопис – XXI. – 2013. – № 4 (1). – С. 46 – 49.

8. Молозіна Н. А. Методичний підхід до визначення розміру страхових тарифів обов'язкового соціального медичного страхування / Н. А. Молозіна // Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна ідентичність та тенденції глобалізації: Х Ювілейна Міжнародна науково-практична конференція молодих вчених, 21 – 23 лютого 2013 р., ТНЕУ, м. Тернопіль.

REFERENCES

Gurdus, V. O., and Ayvazova, M. V. "Problema defitsita sredstv v sisteme zdravookhraneniia i dobrovolnoe meditsinskoe strakhovanie kak sposob ee resheniia" [The problem of lack of funds in the health system and voluntary medical insurance as a way to solve it]. *Meditsinskaia pomoshch*, no. 2 (2001): 3-9.

Mnykh, M. V. "Medychne strakhuvannia za kordonom ta mozhlyvosti ioho realizatsii v Ukraini" [Health insurance abroad and the possibility of its implementation in Ukraine]. *Derzhava i ekonomika*, no. 11 (2006): 39-41.

Mazurok, P. P., and Molozina, N. A. "Vplyv obsiahu investytsii v okhoronu zdorov'ia na stan produktyvnosti pratsi v Ukraini" [The im-

pact of investments in health status on labor productivity in Ukraine]. *Derzhava ta rehiony*, no. 6 (2012): 221-225.

Mazurok, P. P., and Molozina, N. A. "Funktionalna model vplyvu обов'язкового sotsialnoho medychnoho strakhuvannia na rozvytok liudskoho kapitalu" [A functional model of the impact of mandatory social health insurance in the development of human capital]. *Ekonomichnyi chasopys* – XXI, no. 4 (1) (2013): 46-49.

Molozina, N. A. "Metodychni pidkhid do vyznachennia rozmiru strakhovykh taryfiv обов'язкового sotsialnoho medychnoho strakhuvannia" [Methodological approach to determine the amount of insurance rates for compulsory social insurance]. *Ekonomichnyi i sotsialnyi rozvytok Ukrainy v KhKhI stolitti: natsionalna identychnist ta tendentsii hlobalizatsii*. Ternopil: TNEU, 2013.

Osadets, S. S. *Strakhuvannia* [Insurance]. Kyiv: KNEU, 2006.

Stetsiuk, T. I. "Sutnist medychnoho strakhuvannia ta ioho mistse u systemi sotsialnoho zakhystu hromadian" [The essence of health insurance and its place in the system of social protection]. *Finansy: oblik ta audyt*, no. 11 (2008): 142-148.

Zahorodnii, V. V., and Kovalenko, O. S. "Prykladni ta teoretychni aspekty derzhavnogo upravlinnia reformuvanniam v systemi okhorony zdorov'ia" [Applied and theoretical aspects of public administration reform in public health]. *Okhorona zdorov'ia Ukrainy*, no. 1 (2002): 26-29.

УДК 364.3:331.101.264.2

БАЗОВІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ КОНЦЕПЦІЇ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНО АКТИВНОГО НАСЕЛЕННЯ

© 2014 ПОЛЯК Н. О.

УДК 364.3:331.101.264.2

Поляк Н. О. Базові засади формування концепції соціального забезпечення економічно активного населення

Метою статті є обґрунтування необхідності розробки національної концепції соціального забезпечення в Україні, а також розкриття базових засад формування такої концепції для економічно активного населення на основі конкретизації її мети, завдань, визначення основних напрямів і заходів реалізації. Автором запропоновано такі основні напрями реалізації концепції соціального забезпечення економічно активного населення: розширення сфери охоплення соціального забезпечення економічно активного населення; створення ефективної системи державних соціальних стандартів і гарантій; впровадження в практику фінансово-економічного обґрунтування соціальних законів; реалізація соціальної відповідальності; використання новітніх соціальних технологій. Розробка концепції соціального забезпечення економічно активного населення в цілому сприятиме вдосконаленню діючої системи соціального забезпечення, покращенню рівня та якості життя населення та подальшому соціально-економічному розвитку держави.

Ключові слова: соціальне забезпечення, економічно активне населення, концепція.

Рис.: 1. **Бібл.:** 8.

Поляк Наталя Олегівна – заступник завідувача, відділ соціального прогнозу, Центр перспективних соціальних досліджень Міністерства соціальної політики України та НАН України (пров. Будівельників, 5а, Київ, 02100, Україна)

E-mail: poliak_n@ukr.net

УДК 364.3:331.101.264.2

Поляк Н. О. Базовые основы формирования концепции социального обеспечения экономически активного населения

Целью статьи является обоснование необходимости разработки национальной концепции социального обеспечения в Украине, а также раскрытие базовых основ формирования такой концепции для экономически активного населения на основе конкретизации ее цели, задач, определения основных направлений и мероприятий реализации. Автором предложены следующие основные направления реализации концепции социального обеспечения экономически активного населения: расширение сферы охвата социального обеспечения экономически активного населения, создание эффективной системы государственных социальных стандартов и гарантий, внедрение в практику финансово-экономического обоснования социальных законов, реализация социальной ответственности, использование современных социальных технологий. Разработка концепции социального обеспечения экономически активного населения в Украине в целом будет способствовать усовершенствованию действующей системы социального обеспечения, улучшению уровня и качества жизни и социально-экономическому развитию государства.

Ключевые слова: социальное обеспечение, экономически активное население, концепция.

Рис.: 1. **Библ.:** 8.

Поляк Наталья Олеговна – заместитель заведующего, отдел социального прогноза, Центр перспективных социальных исследований Министерства социальной политики Украины и НАН Украины (пер. Строителей, 5а, Киев, 02100, Украина)

E-mail: poliak_n@ukr.net

UDC 364.3:331.101.264.2

Poliak N. O. Basic Grounds of Formation of the Concept of Social Security of Economically Active Population

The goal of the article is justification of a necessity of development of the national concept of social security in Ukraine and revelation of basic grounds of formation of such a concept for economically active population on the basis of specification of its goals, tasks and identification of main directions and measures of realisation. The author offers the following main directions of realisation of the concept of social security of economically active population: expansion of the sphere of coverage of social security of economically active population, creation of a efficient system of state social standards and guarantees, introduction of financial and economic justification of social laws into practice, realisation of social responsibility and use of modern social technologies. Development of the concept of social security of economically active population in Ukraine would facilitate, in general, improvement of the existing system of social security, improvement of the living standards and socio-economic development of the state.

Key words: social security, economically active population, concept.

Pic.: 1. **Bibl.:** 8.

Poliak Natalia O. – Deputy Head, Department of Social forecast, Center for Advanced Social Research of the Ministry of Social Policy of Ukraine and NAS of Ukraine (prov. Budivelynykiv, 5a, Kyiv, 02100, Ukraine)

E-mail: poliak_n@ukr.net

Дослідження науково-теоретичних і практичних напрацювань з проблем соціального забезпечення свідчать, що воно є невід'ємною складовою соціальної політики держави та відіграє суттєву роль у недопущенні та зниженні рівня бідності. Як засвідчує практика розвинутих країн, соціальне забезпечення у поєднанні з розвитком економіки та активною політикою на ринку праці стає дієвим інструментом для досягнення стійкого соціально-економічного розвитку.

Серед сучасних соціально-економічних проблем в Україні, як підтверджують дослідження сучасних науковців-економістів, найбільшу стурбованість викликають ті, що порушують принцип соціальної справедливості [3, с. 106]. Зокрема, до таких проблем слід віднести значне розшарування доходів різних груп населення, високий рівень бідності в поєднанні з низьким життєвим рівнем працюючого населення, неефективність системи державних соціальних стандартів та гарантій. Зазначене вказує на недосконалість системи соціального забезпечення.

До цього часу, головні завдання системи соціального забезпечення завжди були зосереджені на захисті вразливих верств населення від соціальних ризиків. Однак внаслідок значного поширення бідності серед працюючих (80% бідних складають домогосподарства з працюючими особами), феномен сьогодення полягає у тому, що соціальні ризики поширюються на економічно активне населення, яке сьогодні потребує особливої підтримки та стає важливим об'єктом системи соціального забезпечення. У зв'язку з цим виникає необхідність удосконалення сучасної системи соціального забезпечення. Дієвим кроком у цьому напрямі може стати розробка національної концепції соціального забезпечення, яка б поширювалася на все населення.

Слід зазначити, що у 1993 р. було схвалено Концепцію соціального забезпечення населення України, яка орієнтована на досвід європейських країн та враховувала перехід до ринкової економіки, до того ж вона передбачала поширення соціального забезпечення на громадян, що працюють за наймом, членів їхніх родин і непрацездатних осіб [6]. У цій Концепції було запропоновано механізми, які забезпечуватимуть дотримання державних соціальних гарантій щодо: реалізації прав громадян на працю та на допомогу по безробіттю; оплати праці та мінімального розміру заробітної плати; надання державної допомоги, пільг та інших видів соціальної підтримки малозабезпеченим громадянам і сім'ям, які виховують дітей; матеріального забезпечення у разі досягнення пенсійного віку, тимчасової чи постійної втрати працездатності, втрати годувальника тощо. Але зазначена Концепція так і не набула юридичної сили закону, у зв'язку з чим у подальшому не були визначені заходи її реалізації. Згодом, за час незалежності України була сформована відповідна законодавчо-нормативна база у цій сфері, що запроваджує сучасні підходи до формування національної системи соціального забезпечення, а також визначає цивілізовані її форми. Проте, сучасне законодавство має суперечливий характер, а також в державі відсутній уніфікований документ, у якому було б визначено загальні підходи до регулювання системи соціального забезпечення, базові поняття, мета, завдання, об'єкти, а також зміст і обсяг державних соціальних гарантій у цій сфері та ін.

Метою статті є обґрунтування необхідності розробки сучасної національної концепції соціального забезпечення в Україні, а також розкриття базових засад формування такої концепції для економічно активного населення

на основі конкретизації її мети, завдань, визначення основних напрямів та заходів реалізації.

Соціальне забезпечення економічно активного населення можна визначити як захист економічно активних осіб та їх сімей з метою забезпечення доступу до медичного обслуговування та збереження гарантованого рівня доходу в разі настання відповідних соціальних ризиків (безробіття, тимчасової непрацездатності, вагітності та пологів, догляду за дитиною, нещасного випадку на виробництві, професійного захворювання та інших), що здійснюється у вигляді соціальних виплат та послуг, визначених на основі гідних соціальних стандартів.

Розробка та впровадження національної концепції соціального забезпечення є соціальною та економічною необхідністю. Соціальна необхідність полягає у скороченні масштабів бідності та нерівності, а також запобіганні соціальної ізоляції та соціальної незахищеності. Економічна необхідність виявляється у стимулюванні продуктивності, розширенні можливостей в області працевлаштування і сприянні економічному розвитку. Вважаємо, що концепція соціального забезпечення має бути тісно пов'язана зі стратегією зайнятості, гідної праці, стратегічними напрямками подолання бідності та з іншими аспектами соціальної політики.

З метою підвищення якості та рівня життя економічно активного населення та сприяння ефективному функціонуванню всієї системи соціального забезпечення, доцільним є розробка базових засад формування такої концепції для економічно активного населення, які передбачають визначення мети, завдань, основних напрямів та заходів реалізації даної концепції, із розкриттям їх змісту (рис. 1).

На нашу думку, у широкому розумінні концепція соціального забезпечення економічно активного населення повинна базуватися на посиленні значущості превентивних заходів. Особливо важливим є вжиття заходів, що спрямовані на попередження реалізації соціальних ризиків – безробіття, травм на виробництві та ін., сприяючи тим самим створенню умов для гідного життя людей. Інакше кажучи, визнання потреби в постійній адаптації соціального забезпечення до нових викликів передбачає більш широкий погляд на інструменти його здійснення.

Виплати в системі соціального забезпечення у поєднанні з політикою у сфері зайнятості повинні бути спрямовані на стимулювання працівників до пошуку продуктивної зайнятості. Наприклад, можна запровадити виплати на швидке працевлаштування після втрати роботи, допомоги з метою розвитку професійних навичок, компенсації за територіально розширені пошуки роботи та переїзд тощо.

До основних напрямів реалізації концепції, які повинні визначитися соціальною політикою держави, віднесено: розширення сфери охоплення соціальним забезпеченням, створення якісної та ефективної системи державних соціальних стандартів і гарантій; впровадження в практику фінансово-економічного обґрунтування соціальних законів; реалізація соціальної відповідальності на рівні держави, бізнесу і громадянина; використання новітніх соціальних технологій.

Одним із найважливіших напрямів реалізації даної концепції є визначення стратегії щодо розширення сфери охоплення соціальним забезпеченням. Урахування рекомендацій Міжнародної організації праці (МОП) щодо двовимірної стратегії розширення соціального забезпечення дає підстави стверджувати таке [8, с. 3]. Національна стратегія розширення сфери охоплення соціального забезпечення

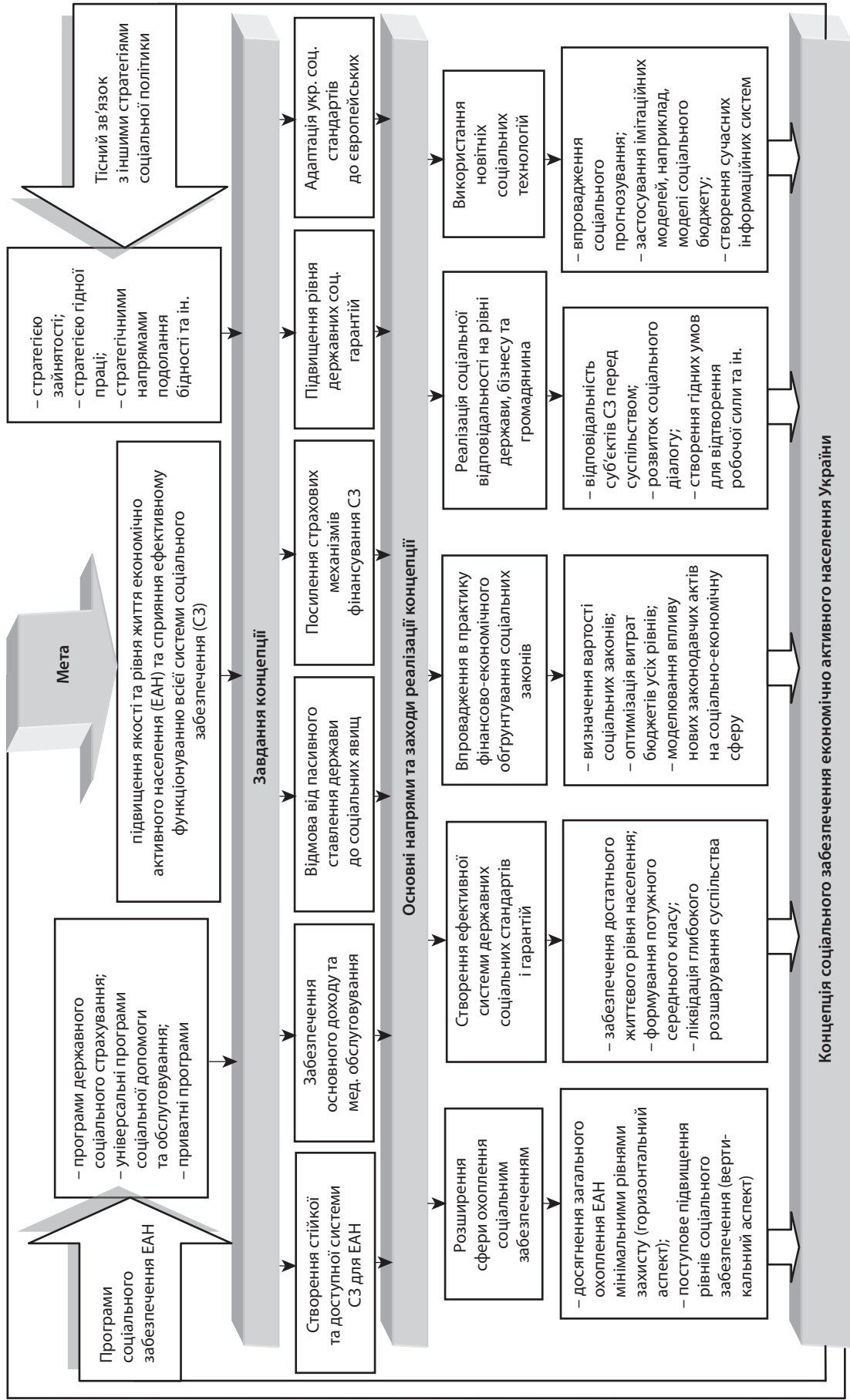

Рис. 1. Схема базових засад формування концепції соціального забезпечення економічно активного населення

має бути спрямована, по-перше, на досягнення загального охоплення населення мінімальними рівнями захисту (горизонтальний аспект) і, по-друге, на поступове підвищення рівнів соціального забезпечення (вертикальний аспект) з урахуванням законодавчих норм та економічних можливостей держави.

Вважаємо, що формування національної стратегії розширення сфери охоплення соціального забезпечення економічно активного населення має передбачати:

- ✦ доповнення заходів в галузі соціального забезпечення заходами на ринку праці, включаючи, заходи у сфері професійно-технічного навчання й інших заходів;
- ✦ визначення фінансових потреб і ресурсів, а також термінів виконання і послідовність впорядкування заходів поетапного досягнення цілей;
- ✦ широке інформування про мінімальні рівні соціального забезпечення та здійснення відповідних інформаційних програм, у тому числі за допомогою соціального діалогу та ін.

Розширення сфери охоплення соціальним забезпеченням має застосовуватися до осіб, зайнятих як у формальній, так і в неформальній економіці, і сприяти зростанню зайнятості у формальному секторі та скороченню неформальних форм зайнятості, а також узгоджуватися з планами соціально-економічного розвитку.

На нашу думку, базовим напрямом реалізації концепції соціального забезпечення економічно активного населення є створення якісної та ефективної системи державних соціальних стандартів і гарантій, яка забезпечуватиме визначені соціальні права на достатній життєвий рівень економічно активного населення. Ефективна система соціальних стандартів є обов'язковою передумовою формування потужного середнього класу та ліквідації глибокого розшарування суспільства.

Сьогодні основні правові засади формування і застосування державних соціальних стандартів і гарантій визначено у Законі України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» та Державному класифікаторі соціальних стандартів і нормативів [5]. Однак вважаємо, що необхідно доопрацювати положення зазначеного закону щодо визначення понятійно-категоріального апарату соціальних стандартів, гарантій і методичних підходів для розрахунку їх розмірів. Дієвим заходом було б внесення змін до розробленого Державного класифікатора соціальних стандартів і нормативів стосовно методичних підходів до порядку визначення розмірів конкретних соціальних виплат та послуг, які гарантуються державою.

На нашу думку, формування державних соціальних стандартів та гарантій повинно забезпечуватися на основі таких принципів:

- ✦ дотримання конституційних прав громадян щодо одержання державних соціальних гарантій на рівні встановленому законом;
- ✦ забезпечення наукової обґрунтованості щодо розробки державних мінімальних соціальних стандартів;
- ✦ прозорості та громадського контролю під час затвердження, застосування та фінансового забезпечення державних соціальних стандартів та гарантій, а також обов'язкової відкритості для суспільства та засобів масової інформації стосовно процедури

розгляду та прийняття рішень щодо їх визначення та застосування;

- ✦ забезпечення державних соціальних гарантій на основі впровадження європейських та міжнародних соціальних стандартів, що обумовлено вимогами глобалізаційного світового простору, а також підвищення якості надання цих гарантій упродовж усього життя;
- ✦ визначення чіткого порядку фінансування відповідних соціальних стандартів та гарантій із бюджетів різних рівнів.

Важливим аспектом у даному питанні є адаптація державних соціальних стандартів до міжнародних, зокрема, тих, які стосуються питань оплати праці, надання державної соціальної допомоги та виплат за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням. Для цього Україна має підписати та ратифікувати Конвенцію МОП № 102 «Про мінімальні норми соціального забезпечення» та Європейський кодекс соціального забезпечення та виконувати взяті соціальні зобов'язання держави, що визначені у цих міжнародних актах, перед своїми громадянами [2; 4].

Одним із найважливіших питань у розробці Концепції соціального забезпечення економічно активного населення є впровадження в практику фінансово-економічного обґрунтування соціальних законів, яке виступає як механізм для визначення їх вартісної оцінки. Фінансово-економічне обґрунтування соціальних законів повинно передбачати проведення систематичного та об'єктивного моніторингу відповідності законодавчо встановлених та фактично досягнутих кількісних та якісних показників в сфері соціального забезпечення. Фінансово-економічне обґрунтування повинно базуватися на ретельному фінансовому, економічному, статистичному аналізах і мати точні розрахунки та відомості про джерела фінансування реалізації законопроекту на поточний та наступні роки.

Введення в практику фінансово-економічного обґрунтування сприятиме обранню найбільш ефективних стандартів і нормативів, що дозволить оптимізувати витрати бюджетів усіх рівнів, в тому числі бюджетів фондів соціального страхування, прогнозувати зміни соціальних витрат і ризиків, оцінювати фінансово-економічний ефект від впровадження нових нормативно-правових актів, а також забезпечити моделювання їх впливу на соціально-економічну сферу.

Необхідною умовою формування концептуальних основ соціального забезпечення є реалізація соціальної відповідальності на рівні держави, суспільства та бізнесу, що забезпечує відповідальність суб'єктів соціального забезпечення перед суспільством.

На нашу думку, сьогодні особливо важливу роль відіграє соціальна відповідальність бізнесу, яка може полягати у такому:

- ✦ створення гідних умов для відтворення робочої сили;
- ✦ своєчасна виплата гідної заробітної плати, обов'язкових виплат на соціальне забезпечення, а також своєчасна та в повному обсязі сплата податків і внесків на загальнообов'язкове державне соціальне страхування;
- ✦ підтримка рівня зайнятості та участі у програмах перекваліфікації кадрів у разі ліквідації робочих місць;

- ✦ здійснення соціальної підтримки найманих працівників шляхом надання пільгових кредитів, сімейних допомог, компенсації витрат на лікування та оздоровлення тощо;
- ✦ спільне фінансування добровільного страхування працівників та сприяння розвитку корпоративного професійного пенсійного страхування;
- ✦ благодійна діяльність та ін.

Економічною наукою доведено та підтверджено практикою, що найбільш дієвим механізмом формування соціальної відповідальності бізнесу є саме розвиток соціального партнерства [1, с. 177]. Виходячи з вищезазначених положень, вважаємо, що розвиток соціального діалогу є важливим механізмом реалізації концепції соціального забезпечення. Під соціальним діалогом розуміють систему взаємодії роботодавців, державних органів і представників найманих працівників, що спирається на переговори та забезпечує прийняття взаємних рішень у регулюванні соціально-трудових та інших відносин.

У процесі соціального діалогу влада, бізнес та громадські організації повинні виходити з необхідності забезпечення соціальної стабільності в суспільстві, правового захисту та реалізації основних прав і свобод особистості, динамічного розвитку економіки тощо.

Крім того, важливим напрямом реалізації концепції соціального забезпечення економічно активного населення, на нашу думку, є використання новітніх соціальних технологій у цій сфері, до яких необхідно віднести: соціальне прогнозування, моделювання, сучасні інформаційні системи. Так, використання соціального прогнозування (під яким слід розуміти прогнозування всього, що пов'язано із суспільством, із суспільними відносинами, у центрі якого знаходиться людина) дозволить передбачити розвиток системи соціального забезпечення в перспективі [7, с. 234]. Моделювання – є складовою частиною прогнозування і передбачає використання електронних імітаційних моделей, на основі яких можна виконувати розрахунки та моніторинг показників у сфері соціального забезпечення. Для реалізації даної концепції пропонується використання діючої в Україні економіко-математичної імітаційної моделі соціального бюджету, яка досить широко використовується в країнах з ринковою економікою [7, с. 247]. Модель використовує актуарні методи та дозволяє проводити розрахунки соціальних виплат, у т. ч. для економічно активного населення, а також джерел їх фінансування з урахуванням впливу макроекономічного середовища, демографічних процесів та впливу ринку праці.

ВИСНОВКИ

Процес формування системи соціального забезпечення в Україні триває, залишається невирішеним комплекс правових, організаційних та економічних проблем.

Поряд із запропонованими автором основними напрямками та заходами реалізації концепції соціального забезпечення економічно активного населення необхідно передбачати адаптацію вже існуючих соціальних механізмів до ринкових відносин та їх розвиток у нових умовах. Зокрема, збереження та розвиток системи соціальних послуг, адресності державних соціальних допомог, реалізація підприємствами соціозахисних функцій, що у сукупності сприятиме вдосконаленню діючої системи соціального забезпечення, покращенню рівня та якості життя населення та подальшому соціально-економічному розвитку держави. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Економіка праці та соціально трудові відносини : підручник / [А. М. Колот, О. А. Грішнова, О. О. Герасименко, Г. Г. Завіновська та ін.]; за наук. ред. д. е. н., проф. А. М. Колота. – К. : КНЕУ, 2009. – 711 с.
2. Європейський кодекс соціального забезпечення. Страсбург, 16 квітня 1964 р. Збірка договорів Ради Європи. Парламентське видавництво, Київ – 2000 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/994_329/page
3. Кисіль Л. Н. Доходи населення як показники соціальної справедливості / Л. Н. Кисіль, І. В. Петренко // Соціально-трудові відносини: теорія та практика : зб. наук. праць – К. : Вид-во ДВНЗ «Київський нац. екон. ун-т імені Вадима Гетьмана», 2011. – № 1. – С. 105 – 109.
4. Конвенція про мінімальні норми соціального забезпечення. Конвенція №102 / Конвенції та рекомендації, ухвалені міжнародною організацією праці. 1919 – 1964. Т. I. – МОН. – Женева, 2001. – С. 554 – 579.
5. Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії: Закон України від 05.10.2000 р. № 2017-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2017-14>
6. Про проект Концепції соціального забезпечення населення України: Постанова Верховної Ради України від 21.12.1993 р. № 3758-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3758-12>
7. Соціальні технології: світовий досвід та тенденції розвитку в Україні : монографія / [Н. П. Баранова, Л. І. Ільчук та ін.]; за ред. В. В. Барабаша. – Херсон : Вид-во ПП Вишемирський В. С., 2008. – 340 с.
8. Стратегія Міжнародної організації праці. Соціальне забезпечення для всіх: розбудова мінімальних рівнів соціального захисту та всеосяжних систем соціального забезпечення: узагальнений виклад / Міжнародна організація праці, Бюро МОП для країн Центральної та Східної Європи. – Будапешт : МОП, 2013 р. – 77 с.

REFERENCES

- Baranova, N. P., and Ilchuk, L. I. *Sotsialni tekhnologii: svitoviy dosvid ta tendentsii rozvytku v Ukraini* [Social technologies: international experience and developments in Ukraine]. Kherson: PP Vyshemyrskyi V. S., 2008.
- Kysil, L. N., and Petrenko, I. V. "Dokhody naselennia iak pokaznyky sotsialnoi spravedlyvosti" [Household income as indicators of social justice]. *Sotsialno-trudovi vidnosyny: teoriia ta praktyka*, no. 1 (2011): 105-109.
- "Konventsiiia pro minimalni normy sotsialnoho zabezpechennia" [Convention on Minimum Standards of Social Security]. In *Konventsii ta rekomendatsii, ukhvaleni mizhnarodnoiu orhanizatsiiei pratsi*, 554-579. Zheneva, 2001.
- Kolot, A. M., Hrishnova, O. A., and Herasymenko, O. O. *Ekonomika pratsi ta sotsialno trudovi vidnosyny* [Labour economics and social and labor relations]. Kyiv: KNEU, 2009.
- [Legal Act of Ukraine] (2000). <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2017-14>
- [Legal Act of Ukraine] (1993). <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3758-12>
- Stratehiia Mizhnarodnoi orhanizatsii pratsi. Sotsialne zabezpechennia dlia vsikh: rozbudova minimalnykh rinviv sotsialnoho zakhystu ta vseosiazhnykh system sotsialnoho zabezpechennia* [The strategy of the International Labour Organisation. Social security for all: development of minimum levels of social protection and comprehensive system of social security]. Budapest: MOP, 2013.
- "Yevropeyskyi kodeks sotsialnoho zabezpechennia" [European Code of Social Security]. http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/994_329/page

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ОЦІНЮВАННЯ АДАПТАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПРАЦІВНИКІВ

© 2014 СЕСІНА І. М.

УДК 331.446

Сесіна І. М. Теоретико-методологічні аспекти оцінювання адаптаційного потенціалу працівників

Статтю присвячено розробці теоретико-методологічних рекомендацій щодо оцінювання адаптаційного потенціалу працівників як важливої передумови розвитку працівників і забезпечення конкурентоспроможності підприємства. Наведено авторське трактування адаптаційного потенціалу як можливості пристосовуватись до середовища з метою досягнення соціально-економічних цілей підприємства. Він є властивістю людини як виконавця трудових функцій і здатністю до опанування нових методів роботи, пристосування до нових умов праці, опрацювання інформації, а також комунікативною властивістю. Одночасно він є сукупністю мотиваційної, професійної, інформаційної та інтеграційної складових людини. При оцінюванні адаптаційного потенціалу пропонується поєднання методів «3600» і попарного порівняння, що сприятиме підвищенню достовірності результатів. Серед критеріїв оцінювання адаптаційного потенціалу автором виокремлено: коефіцієнт загального стажу за фахом, коефіцієнт стажу за фахом у межах даної організації, коефіцієнт посадового досвіду, коефіцієнт оперативності виконання робіт; самостійність опанування нових методів роботи, швидке пристосування до нових умов праці, здатність опрацювати швидко значний обсяг інформації, мобільність працівника, високий рівень працездатності в різних умовах праці, кмітливість у будь-яких виробничих випадках, здатність формувати міжособистісні взаємовідносини в колективі, психологічні особливості.

Ключові слова: адаптаційний потенціал працівника, метод оцінювання «3600», метод попарного порівняння, коефіцієнт загального стажу за фахом, коефіцієнт посадового досвіду, коефіцієнт оперативності виконання робіт, здатність опрацювати швидко значний обсяг інформації, психологічні особливості людини в процесі адаптації.

Рис.: 2. Формул.: 5. Бібл.: 13.

Сесіна Ірина Миколаївна – аспірант, кафедра адміністрування, Східноукраїнський національний університет ім. В. Даля (кв. Молодіжний, 20а, Луганськ, 91034, Україна)

E-mail: sesinai@mail.ru

УДК 331.446

Сесіна І. Н. Теоретико-методологічні аспекти оцінки адаптаційного потенціалу співробітників

Стаття присвячена розробці теоретико-методологічних рекомендацій щодо оцінювання адаптаційного потенціалу працівників як важливої передумови розвитку працівників і забезпечення конкурентоспроможності підприємства. Наведено авторське трактування адаптаційного потенціалу як можливості пристосовуватись до середовища з метою досягнення соціально-економічних цілей підприємства. Він є властивістю людини як виконавця трудових функцій і здатністю до опанування нових методів роботи, пристосування до нових умов праці, опрацювання інформації, а також комунікативною властивістю. Одночасно він є сукупністю мотиваційної, професійної, інформаційної та інтеграційної складових людини. При оцінюванні адаптаційного потенціалу пропонується поєднання методів «3600» і попарного порівняння, що сприятиме підвищенню достовірності результатів. Серед критеріїв оцінювання адаптаційного потенціалу автором виокремлено: коефіцієнт загального стажу за фахом, коефіцієнт стажу за фахом у межах даної організації, коефіцієнт посадового досвіду, коефіцієнт оперативності виконання робіт; самостійність опанування нових методів роботи, швидке пристосування до нових умов праці, здатність опрацювати швидко значний обсяг інформації, мобільність працівника, високий рівень працездатності в різних умовах праці, кмітливість у будь-яких виробничих випадках, здатність формувати міжособистісні взаємовідносини в колективі, психологічні особливості.

Ключевые слова: адаптаційний потенціал працівника, метод оцінювання «3600», метод попарного порівняння, коефіцієнт загального стажу за фахом, коефіцієнт посадового досвіду, коефіцієнт оперативності виконання робіт, здатність опрацювати швидко значний обсяг інформації, психологічні особливості людини в процесі адаптації.

Рис.: 2. Формул.: 5. Бібл.: 13.

Сесіна Ірина Миколаївна – аспірант, кафедра адміністрування, Східноукраїнський національний університет ім. В. Даля (кв. Молодіжний, 20а, Луганськ, 91034, Україна)

E-mail: sesinai@mail.ru

UDC 331.446

Sesina I. M. Theoretical and Methodological Aspects of Assessment of the Adaptation Potential of Personnel

The article is devoted to development of theoretical and methodological recommendations with respect to assessment of the adaptation potential of employees as an important prerequisite of development of employees and ensuring competitiveness of an enterprise. It contains the author's interpretation of the adaptation potential as a possibility of adjusting to the environment with the aim of achieving socio-economic goals of an enterprise. Adaptation potential is a property of a person as a performer of labour functions and ability to master new methods of work, adjustment to new labour conditions, processing of information and also a communicative property. At the same time adaptation potential is an aggregate of motivational, professional, information and integration components of a person. For assessing the adaptation potential it is proposed to combine 360 degrees method and method of paired comparison, which facilitates increase of trustworthiness of results. The author marks out some criteria of assessment of the adaptation potential: ratio of professional experience, ratio of official experience, ratio of efficiency of work, independence in mastering new methods of work, fast adjustment to new labour conditions, ability to quickly process big volumes of information, mobility, high level of productivity under different labour conditions, sharpness of wit in different production situations, ability to form interpersonal relations in a collective and psychological features.

Key words: adaptation potential of an employee, 360 degrees assessment method, method of paired comparison, ratio of professional experience, ratio of official experience, ratio of efficiency of work, ability to quickly process big volumes of information, psychological features of a person in the process of adaptation.

Pic.: 2. Formulae: 5. Bibl.: 13.

Sesina Iryna M. – Postgraduate Student, Department of administration, East-Ukrainian National University named after V. Dahl (kv. Molodizhnyy, 20a, 91034, Ukraine)

E-mail: sesinai@mail.ru

Вміння пристосовуватись до мінливого середовища залежить від адаптаційного потенціалу працівників. Підвищення його рівня сприятиме успішному виконанню поставлених перед працівниками задач, які мають тенденцію до ускладнення. Сучасні реалії формують нові вимоги до персоналу організацій, серед яких стресостійкість, рівноважна поведінка в будь-яких виробничих умовах, вміння працювати швидко та інтенсивно.

Аналізуючи наукову літературу, слід сказати, що адаптаційний потенціал людини, здебільшого, досліджується з позицій психології. Даному напрямку присвячені праці Ю. А. Александровського, Ф. Б. Березіна, А. М. Богомолова, С. Ю. Добряк, Н. А. Коновалової, І. А. Короткова, В. А. Кулганова, Л. В. Кулікова, А. Г. Маклакова, В. І. Медведева, А. С. Шенберга тощо. Вимірювання соціальної адаптації досліджує П. С. Кузнецов.

В економічній науковій літературі частіше звертається увага на потенціал підприємства та його адаптаційні властивості. Серед авторів слід назвати таких: Б. Є. Бачевський, Н. С. Довгаль, Н. В. Зяблицкая, Ю. Н. Лапигін, О. М. Свірчук, О. С. Філатова та ін.

Підкреслюючи важливість наукових доробок вказаних науковців, слід звернути увагу на необхідність подальших досліджень щодо підвищення адаптаційного потенціалу працівників і його оцінювання.

Мета – на основі наукових доробок узагальнити та сформулювати алгоритм оцінювання адаптаційного потенціалу працівників.

У загальному розумінні потенціал – це можливості, наявні сили, запаси, засоби, що можуть бути використані. [1] У науковому обігу зустрічаються різні види потенціалів: ресурсний, інвестиційний, науково-педагогічний, маркетинговий, соціальний тощо.

Досліджуючи характеристики та особливості адаптації працівника як елемента організації, слід звернути увагу на особистісний потенціал людини – це особлива, здатна до саморозвитку система відновлюваних внутрішніх ресурсів людини, які виявляються в діяльності, направленої на отримання соціально-важливих результатів [2].

Н. А. Коновалова визначає адаптаційний потенціал особистості як інтегруючу характеристику психічного здоров'я, як сукупність внутрішніх чинників, що визначають ефективність адаптаційних змін [3].

Більшість авторів звертають увагу на те, що адаптаційний потенціал – це сукупність певних елементів, що можуть бути визначені як інтегруюча характеристика.

Таким чином, адаптаційний потенціал працівника – це можливість пристосовуватись до середовища з метою досягнення соціально-економічних цілей підприємства. Водночас, оскільки адаптаційний потенціал є властивістю людини як виконавця трудових функцій, пропонуємо розглядати його як здатність до опанування нових методів роботи, пристосування до нових умов праці, можливість опрацьовувати інформацію, комунікативні властивості. Також він є сукупністю мотиваційної, професійної, інформаційної та інтеграційної складових людини.

Адаптаційний потенціал працівників і підприємства в цілому є важливою частиною системи його конкурентоспроможності. Від рівня останнього залежить, як швидко та наскільки успішно організація адаптується до мінливих умов господарювання.

Метою керівництва, у такому випадку, стає формування адаптаційного потенціалу підприємства та працівни-

ків. Ефективність такого процесу залежить від наявності інформації про психологічну, професійну, емоційно-вольову, комунікаційну готовність людини до змін.

З вищенаведеного можна зробити висновки, що необхідною передумовою прийняття рішення щодо напрямків розвитку адаптаційного потенціалу персоналу є його оцінювання. Це, у свою чергу, потребує визначення мети, розробки алгоритму, підбору методів такого оцінювання.

Під оцінюванням адаптаційного потенціалу ми розуміємо науково обґрунтовану систему збору інформації щодо готовності працівників до змін і можливості швидко адаптуватися до середовища, професійну обробку та надання отриманих результатів керівництву для прийняття стратегічних рішень щодо формування та розвитку адаптаційного потенціалу.

На основі такого оцінювання можливим є побудова адаптаційного профілю працівника, який відображає рівні складових адаптаційного потенціалу працівника та може бути відображений у вигляді гістограми, на основі якої стають зрозумілими сильні та слабкі сторони особистості в трудовій діяльності.

При оцінюванні адаптаційного потенціалу працівника слід дотримуватись таких принципів [на основі джерел: 4, с. 253; 5, с. 47]:

- ✦ системність проведення оцінювання щодо встановлення рівня за кожним компонентом адаптаційного потенціалу;
- ✦ комплексність отримання та обробки інформації стосовно структури адаптаційного потенціалу;
- ✦ аналітичність – аналіз основних чинників, що сприятимуть підвищенню рівня адаптаційного потенціалу;
- ✦ періодичність – регулярне проведення оцінювання для відстеження позитивних чи негативних змін та розробки заходів управління адаптаційним потенціалом;
- ✦ обов'язковість і загальність, тобто оцінювання мають пройти всі працівники з метою справедливості мотивації й управлінських рішень;
- ✦ анонімність оцінювання – результати не повинні занизити самооцінку працівника;
- ✦ наявність зв'язку між результатами оцінки та подальшими управлінськими діями, що може проявлятися у винагороді чи розвитку.

Серед порад проведення вказаного оцінювання слід додати – працівники мають розуміти, що воно проводиться для розвитку та подальшого вдосконалення процесу управління, а не заради вивільнення, покарання, штрафів.

Оцінювання адаптаційного потенціалу працівників організації нами пропонується проводити за алгоритмом, що наведений на *рис. 1*.

Першим етапом у запропонованому нами алгоритмі є формування мети оцінювання, якою є встановлення рівня адаптаційного потенціалу та побудова адаптаційного профілю працівника за певними характеристиками.

До завдань ми віднесли такі:

- ✦ оцінювання адаптаційного потенціалу працівників за визначеними критеріями, встановлення еталонів та побудова профілю адаптаційного потенціалу;
- ✦ порівняльний аналіз профілю адаптаційного потенціалу працівників;
- ✦ групування працівників за групами залежно від рівня адаптаційного потенціалу за критеріями;

Рис. 1. Алгоритм оцінювання адаптаційного потенціалу працівників

- ✦ порівняння отриманих даних за самооцінкою з оцінкою експертів;
- ✦ розробка заходів управління працівниками щодо підвищення його рівня.

Наступним етапом у запропонованому алгоритмі є формування робочої групи, яка має забезпечити ефективне функціонування процесу оцінювання на підприємстві. У коло її завдань входить проведення роз'яснювальної роботи серед експертів і працівників, безпосередньо оцінювання, обробка результатів, їх аналіз, формування профілів адаптаційного потенціалу працівників, порівняння з еталонними значеннями за критеріями, підготовка звіту з проведеного дослідження.

Одним із найбільш складних етапів у алгоритмі є розробка методичних підходів до оцінювання. У даному випадку слід звернути увагу на те, що особливостями адаптаційного потенціалу є таке – він має прояв у різних сферах трудової діяльності працівника: фізіологічній, організаційній, економічній, професійній, соціально-психологічній. У зв'язку з цим виникає складність визначення конкретних показників, які б його характеризували.

На основі проведеного аналізу методів оцінювання персоналу ми обрали «метод 3600» і метод попарного порівняння. Як вказує практичний досвід, вони мають застосування при дослідженнях розвитку персоналу, ефективності навчальних програм, оплати праці, формування команди, комунікабельності, лідерства, відповідності посаді, компетенцій тощо.

Беручи за основу «метод 3600», надамо його характеристику та підкреслимо доцільність використання. Сутність даного методу полягає в оцінюванні експертами, які стосуються різних аспектів трудової діяльності працівника, тобто всі, хто його очолює та з ким він має трудові взаємовідносини.

Серед методів оцінювання персоналу особливу увагу хотілося б приділити методу попарного порівняння, сутність якого зводиться до порівняння двох працівників за певним критерієм чи характерною ознакою.

Особливістю даного методу є те, що він дозволяє не розробляти певні шкали з описанням кількісних значень, сприяє конкретному порівнянню між особами, що зробити значно легше.

Таким чином, рівень адаптаційного потенціалу окремого працівника визначається через зіставлення певних характеристик з іншими працівниками. У науковій літературі зустрічаються різні варіанти застосування даного методу. У межах даного дослідження ми зупинилися на такому: при порівнянні працівників за окремим критерієм найкращому працівникові в парі, за думкою експертів, ставиться 2 бали, найгіршому – 0 балів, якщо експерти визначають їх рівними між собою ставиться – 1 бал.

Поєднання «методу 3600» та методу попарного порівняння сприятиме збільшенню переваг цих методів і підвищить достовірність оцінювання.

Так, при дослідженні адаптаційного потенціалу слід фіксувати результати про зміни окремих показників, аналізувати тенденції в змінах рівня адаптаційного потенціалу працівників, виявляти причини наявного стану чи тенденцій, формувати прогнози перебігу подій із розробкою методів підвищення рівня адаптаційного потенціалу, побудувати адаптаційний профіль працівника.

Далі слід визначити основні критерії оцінювання. Особливістю оцінювання адаптаційного потенціалу працівників є необхідність та взаємозв'язок кількісних та якісних характеристик.

Досліджуючи структурно-функціональний підхід до оцінювання адаптаційного потенціалу особистості, А. М. Богомолів пропонує такі показники: «ступінь координації та

субординації елементів адаптаційного потенціалу на різних етапах адаптаційного процесу; маркери стану та «ваги» окремих елементів і компонентів (енергетичного, когнітивного, інструментального, творчого, мотиваційного і комунікативного) у структурі адаптаційного потенціалу; показники динамічних властивостей потенціалу...». [6, с. 54]

А. Г. Маклаков у структурі адаптаційного потенціалу розглядає «нервово психологічну стійкість, самооцінку особистості, відчуття соціальної підтримки, рівень конфліктності, досвід соціального спілкування, морально-етичні якості, рівень групової ідентифікації» [7].

Наведене вказує на важливість психологічних аспектів адаптації. Водночас, не меншої уваги потребують професійні, організаційні та економічні.

Досліджуючи адаптаційний потенціал людини в процесі трудової діяльності, ми пропонуємо розглядати його як сукупність властивостей людини пристосовуватись до певних змін. В основу розуміння сутності адаптаційного потенціалу працівника нами покладено особистісний адаптаційний потенціал як готовність працівника до ускладнення виробничих задач та сукупності таких характеристик, як самостійність опанування нових методів роботи, можливість швидко пристосовуватись до нових умов праці, високий рівень працездатності в нових умовах праці.

При такому оцінюванні ми пропонуємо виділяти три блоки оцінки: перший – оцінка кількісних параметрів адаптації, другий – оцінка якісних характеристик працівників, третій – психологічне дослідження адаптаційного потенціалу працівників (рис. 2).

У першому випадку ми визначаємо показники на основі трудового досвіду, стажу.

В другому, нами пропонується оцінювати якісні характеристики даного виду потенціалу на основі вивчення

наукових джерел та розуміння основних особливостей адаптаційного процесу.

Наслідками пристосування людини до середовища є психологічні переживання, відчуття невпевненості, стресу, що проявляється на професійній трудовій діяльності. Тому нами також пропонується оцінювати психологічні особливості працівників у процесі адаптації, що є можливим при застосуванні існуючих методик, спрямованих на дослідження психологічних адаптаційних особливостей людини.

При оцінюванні кількісних показників, що характеризують досвід роботи у даному напрямі, ми пропонуємо розраховувати такі показники:

- ✦ коефіцієнт загального стажу за фахом:

$$K_{ст.ф.} = \frac{C_{\phi}}{C_3}, \quad (1)$$

де C_{ϕ} – загальний стаж за певним фахом; C_3 – загальний стаж;

- ✦ коефіцієнт стажу за фахом в межах даної організації:

$$K_{ст.ф.о.} = \frac{C_{\phi.о.}}{C_{\phi}}, \quad (2)$$

де $C_{\phi.о.}$ – стаж за певним фахом у межах даної організації; C_{ϕ} – загальний стаж за певним фахом;

- ✦ коефіцієнт посадового досвіду, який визначається як співвідношення досвіду роботи на певній посаді до загального стажу:

$$K_{\partial} = \frac{D_n}{C_3}, \quad (3)$$

де D_n – досвід роботи на певній посаді; C_3 – загальний стаж роботи;

- ✦ коефіцієнт оперативності виконання робіт [8, с. 217]:

Рис. 2. Система оцінювання адаптаційного потенціалу працівників підприємства

$$K_{\text{опр}} = \frac{M}{P}, \quad (4)$$

де M – фактична кількість робіт, виконаних у встановлені строки; P – кількість робіт, фактично виконаних за аналізований період.

Серед основних якісних характеристик, які ми вважаємо за доцільне оцінювати, слід назвати:

- ✦ самостійність опанування нових методів роботи;
- ✦ швидке пристосування до нових умов праці;
- ✦ здатність опрацьовувати швидко значний обсяг інформації;
- ✦ мобільність працівника;
- ✦ високий рівень працездатності в різних умовах праці;
- ✦ кмітливість у будь-яких виробничих випадках;
- ✦ здатність формувати міжособистісні взаємовідносини в колективі.

Після того, як експерти оцінили всіх працівників за парами, визначається сума балів кожного працівника за всіма критеріями.

У подальшому слід сформувати групи за кожним якісним критерієм. Пропонуємо виділяти 4 числа інтервалів. Розраховуємо ширину кожного інтервалу за формулою [9, с. 36]:

$$h = \frac{x_{\text{max}} - x_{\text{min}}}{m}, \quad (5)$$

де x_{max} – максимальне значення ознаки; x_{min} – мінімальне значення ознаки; m – число інтервалів.

Перша група – з високим рівнем, друга – із середнім, третя – з достатнім, четверта – з низьким рівнем адаптаційного потенціалу.

Така класифікація працівників за рівнем адаптаційного потенціалу надає розуміння стану в організації щодо реакції персоналу на будь-які зміни та необхідність розробки заходів щодо підвищення його рівня.

Третій напрям оцінювання – це психологічне дослідження адаптаційного потенціалу працівників. Виділення даного напрямку дослідження ми хотіли пояснити тим, що будь-які зміни, у тому числі й у межах організації, такі, що стосуються виробничих відносин, організації праці та її оплати, так чи інакше супроводжується психологічними відчуттями. Прискорення інноваційних процесів, динамічність сучасного життя супроводжується збільшенням стресів. Сама адаптація – це стрес. Саме тому важливо приділити увагу оцінюванню адаптаційного потенціалу з позицій психології. Це надасть можливість знайти глибинні причини поведінки працівника, що впливає на результати його праці, на його професійну, організаційну, соціальну адаптацію.

Аналіз наукової літератури вказує на наявність достатньої інформації, методик визначення адаптивних характеристик особистості. Здебільшого, вони стосуються психології та педагогіки й спрямовані на оцінювання комунікативного контролю, емоційної стійкості, мотивації особистості зі спрямованістю на успіх чи невдачу, на аналіз інтернального чи екстернального локус контролю.

У своїх дослідженнях Н. В. Фурманова звертає увагу на те, що в процесі психологічної адаптації може формуватися адаптивна чи дезадаптивна особистість. При чому, під адаптацією особистості вона розуміє процес і результат взаємодії людини із середовищем на основі механізмів гомеостатичного урівноваження, що забезпечує особистісну

цілісність та стійкість і, одночасно, змінність, які стосуються як самого індивіду, так і способів взаємодії з середовищем, тобто адаптивних механізмів [10].

Таким чином, для того, щоб успішно управляти процесом адаптації, слід досліджувати не тільки професійний її аспект, а й психологічні особливості людини. З цієї метою нами проаналізовано найбільш поширені методики дослідження адаптаційного потенціалу особистості з позицій психології та педагогіки.

Е. В. Мирошник, М. М. Чубаров, С. К. Старинец описують метод «Спосіб оцінки рівня психічної адаптації та розвитку», який дає можливість діагностувати системні властивості особистості: адаптація і стресостійкість [11].

А. М. Богомолов [6] пропонує будувати графічну модель за такими координатами: рівень наявної адаптивності особистості, активність набуття адаптаційних навиків, складність організації, співвідношення специфічних і неспецифічних компонентів адаптаційних реакцій на комплекс чинників, стан функціональних резервів.

Також науковцями пропонується визначати локус контролю, тобто здатність людини бачити свої досягнення чи невдачі у внутрішніх (інтернальність) чи зовнішніх чинниках (екстернальність). До внутрішніх чинників належать здатності, знання, здібності, вміння, навички. Зовнішні характеризують нездатність людини виконати завдання за рахунок перенесення відповідальності на постійні невдачі, незадовільні умови. Для дослідження локус-контролю використовуються методики Д. Роттера і С. Розенцвейга [12].

Серед психологічних характеристик виокремлюють також комунікативний контроль, який визначається за методиками М. Шнайдера. Згідно з даним підходом є люди з високим, середнім і низьким комунікативним контролем [13, с. 120 – 121].

Останній етап у запропонованому нами алгоритмі оцінювання адаптаційного потенціалу працівників є підготовка звіту. Він має включати такі елементи: у цілому за підприємством, тобто класифікація працівників за виділеними критеріями; за окремим працівником прізвище – ім'я, по батькові; експерти: кількість, посади, самооцінка, система балів: за кожним критерієм, адаптаційний профіль.

ВИСНОВКИ

Запропонований нами підхід до оцінювання адаптаційного потенціалу працівників надасть можливість:

- ✦ оцінити рівень їх адаптаційного потенціалу;
- ✦ класифікувати за групами;
- ✦ побудувати адаптаційний профіль;
- ✦ відслідковувати залежність між якісними характеристиками адаптаційного потенціалу та досвідом, стажем роботи, освітою тощо;
- ✦ оцінювати психологічні характеристики особистості;
- ✦ у подальшому аналізувати зміни та відслідковувати їх тенденції;
- ✦ розробити адекватні заходи щодо підвищення рівня адаптації підприємства, що відзначиться на рівні його конкурентоспроможності.

Запропонований підхід із поєднанням «методу 3600» та методу попарного порівняння створює підґрунтя для дослідження рівня адаптаційного потенціалу працівника, формування його профілю та групування працівників. На-

ведене дасть можливість приймати раціональні рішення щодо управління та розвитку адаптаційного потенціалу. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Інтернет-енциклопедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uk.wikipedia.org/wiki/Потенціал>
2. Інтернет-енциклопедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://uk.wikipedia.org/wiki/Потенціал_людини
3. **Коновалова Н. Л.** Предупреждение нарушений в развитии личности при психологическом сопровождении школьников / Н. Л. Коновалова. – С-Пб., 2000.
4. **Цимбалюк С. О.** Використання аутсорсингових технологій в управлінні персоналом / С. О. Цимбалюк // Формування ринкової економіки : зб. наук. праць. Спец. вип. «Управління людськими ресурсами: проблеми теорії та практики». – Т. 2.4.II. – К. : КНЕУ, 2007. – С. 806 – 816.
5. **Колот А. М.** Мотивація персоналу : навч. посіб. / А. М. Колот. – К. : КНЕУ, 2002. – 224 с.
6. **Богомолів А. М.** Структурно-функціональний підхід к оцінці адаптаційного потенціалу особистості / А. М. Богомолів // Сибірський психологічний журнал. – 2008. – № 28. – С. 53 – 57.
7. **Маклаков А. Г.** Личностный адаптационный потенциал: его мобилизация и прогнозирование в экстремальных условиях / А. Г. Маклаков // Психологический журнал. – 2001. – Т. 22, № 1. – С. 16 – 24.
8. **Федонін О. С.** Потенціал підприємства: формування та оцінка : навч. посіб. / О. С. Федонін, І. М. Рєпіна, О. І. Олексюк. – К. : КНЕУ, 2004. – 316 с.
9. Статистика : підручник / [С. С. Герасименко, А. В. Головач, А. М. Єріна та ін.] ; За наук. ред. д-ра екон. наук С. С. Герасименка. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К. : КНЕУ, 2000. – 467 с.
10. **Фурманова Н. В.** Психологические характеристики адаптивной личности в период перехода к ранней взрослости : автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.01 / Н. В. Фурманова; ГОУ ВПО «Ярославский государственный педагогический университет имени К. Д. Ушинского». – Ярославль. – 2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nauka-pedagogika.com/psihologiya-19-00-01/dissertaciya-psihologicheskie-harakteristiki-adaptivnoy-lichnosti-v-period-perehoda-k-ranney-vzroslosti>
11. **Мирошник Е. В.** Психологическая диагностика и тестирование персонала / Е. В. Мирошник // Психология и бизнес [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.psycho.ru/library/870>
12. Локус-контроль. Інтернет-енциклопедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ru.wikipedia.org/wiki/%CB%EE%EA%F3%F1_%EA%EE%ED%F2%F0%EE%EB%FF
13. Диагностика коммуникативного контроля (М. Шнайдер) / Н. П. Фетискин, В. В. Козлов, Г. М. Мануйлов // Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп. – М., 2002. – С. 120 – 121 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.gurutestov.ru/test/317/>

REFERENCES

- Bogomolov, A. M. "Strukturno-funktionalnyy podkhod k otsenke adaptatsionnogo potentsiala lichnosti" [Structural-functional approach to the assessment of the adaptive capacity of the individual]. *Sibirskiy psikhologicheskii zhurnal*, no. 28 (2008): 53-57.
- Fedonin, O. S., Riepina, I. M., and Oleksiuk, O. I. *Potentsial pidpriyemstva: formuvannia ta otsinka* [Potential Company: development and evaluation]. Kyiv: KNEU, 2004.
- Furmanova, N. V. "Psikhologicheskie kharakteristiki adaptivnoy lichnosti v period perekhoda k ranney vzroslosti" [Psychological characteristics of adaptive personality during the transition

to early adulthood]. <http://nauka-pedagogika.com/psihologiya-19-00-01/dissertaciya-psihologicheskie-harakteristiki-adaptivnoy-lichnosti-v-period-perehoda-k-ranney-vzroslosti>

Fetiskin, N. P., Kozlov, V. V., and Manuylov, G. M. "Diagnostika kommunikativnogo kontrolya (M. Shnyder)" [Diagnosis communicative control (M. Schneider)]. <http://www.gurutestov.ru/test/317>

Herasymenko, S. S., Holovach, A. V., and Yerina, A. M. *Statystyka* [Statistics]. Kyiv: KNEU, 2000.

"Internet-entsyklopedyia" [Internet encyclopedia]. <http://uk.wikipedia.org/wiki/Потенціал>

"Internet-entsyklopedyia" [Internet encyclopedia]. http://uk.wikipedia.org/wiki/Потенціал_людини

Kolot, A. M. *Motyvatsiia personalu* [Motivating staff]. Kyiv: KNEU, 2002.

Konovалova, N. L. *Preduprezhdenie narusheniy v razvitii lichnosti pri psikhologicheskom soprovozhdenii shkolnikov* [To prevent violations of personality development in the psychological accompanied schoolchildren]. St. Petersburg, 2000.

"Lokus-kontrol" [Locus of control]. http://ru.wikipedia.org/wiki/%CB%EE%EA%F3%F1_%EA%EE%ED%F2%F0%EE%EB%FF

Myroshnyk, E. V. "Psikhologicheskaya dyagnostyka y testyrovanye personala" [Psychological diagnostics and testing personnel]. <http://www.psycho.ru/library/870>

Maklakov, A. G. "Lichnostnyy adaptatsionnyy potentsial: ego mobilizatsiia i prognozirovanie v ekstremalnykh usloviakh" [Personal adaptation potential: its mobilization and forecasting in extreme conditions]. *Psikhologicheskii zhurnal*, vol. 22, no. 1 (2001): 16-24.

Tsybaliuk, S. O. "Vykorystannia outsorshynovykh tekhnolohii v upravlinni personalom" [Using outsourcing technologies in personnel management]. *Formuvannia rynkovoї ekonomiky*, vol. 2.4. II (2007): 806-816.

ПОТЕНЦІАЛ ПІДПРИЄМСТВА: СУТНІСТЬ, КЛАСИФІКАЦІЯ, ВИДИ

© 2014 **ТУРИЛО А. М., БОГАЧЕВСЬКА К. В.**

УДК 658

Турило А. М., Богачевська К. В. Потенціал підприємства: сутність, класифікація, види

У статті розглянуто існуючі підходи до класифікації потенціалу підприємства як економічного поняття. Запропоновано власне бачення класифікації потенціалу підприємства, яка відповідає сучасним тенденціям розвитку підприємств. Класифікація забезпечує можливість більш різноманітно описати та оцінити потенціал підприємства, а також дозволяє окреслити його найважливіші характеристики. Класифікацію потенціалу підприємства розроблено за різними критеріями: за функціями, за ресурсним забезпеченням, за спроможністю до адаптації, за рівнем виявлення, за спектром урахування можливостей, за періодом охоплення можливостей, за рівнем використання. Аналіз складових потенціалу підприємства дозволяє одержати повну і достовірну оцінку стану підприємства. Адаптаційний потенціал підприємства базується на принципах системності та динамічності, характеризує можливості пристосування підприємства до зовнішніх і внутрішніх умов господарювання.

Ключові слова: потенціал підприємства, адаптаційний потенціал підприємства, класифікація, функціональний потенціал підприємства, ресурсний потенціал підприємства.

Рис.: 2. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 10.

Турило Анатолій Михайлович – доктор економічних наук, професор, академік АЕН України, академік АГН України, завідувач кафедри фінансів суб'єктів господарювання та інноваційного розвитку, Криворізький економічний інститут Криворізького національного університету (пр. К. Маркса, 64, Кривий Ріг, Дніпропетровська обл., 50000, Україна)

Богачевська Катерина Володимирівна – аспірантка, кафедра фінансів суб'єктів господарювання та інноваційного розвитку, Криворізький економічний інститут Криворізького національного університету (пр. К. Маркса, 64, Кривий Ріг, Дніпропетровська обл., 50000, Україна)

E-mail: katusha-f-07-1@mail.ru

УДК 658

UDC 658

Турило А. М., Богачевская Е. В. Потенциал предприятия: сущность, классификация, виды

В статье рассмотрены существующие подходы к классификации потенциала предприятия как экономического понятия. Предложено собственное видение классификации потенциала предприятия, которое отвечает современным тенденциям развития предприятий. Классификация обеспечивает возможность более разнообразно описать и оценить потенциал предприятия, а также позволяет определить его важнейшие характеристики. Классификация потенциала предприятия разработана по различным критериям: по функциям, по ресурсному обеспечению, по способности к адаптации, по уровню обнаружения, по спектру учета возможностей, по периоду охвата возможностей, по уровню использования. Анализ составляющих потенциала предприятия позволяет получить полную и достоверную оценку состояния предприятия. Адаптационный потенциал предприятия базируется на принципах системности и динамичности, характеризует возможности приспособления предприятия к внешним и внутренним условиям хозяйствования.

Ключевые слова: потенциал предприятия, адаптационный потенциал предприятия, классификация, функциональный потенциал предприятия, ресурсный потенциал предприятия.

Рис.: 2. **Табл.:** 1. **Библ.:** 10.

Турило Анатолій Михайлович – доктор економічних наук, професор, академік АЕН України, академік АГН України, завідувач кафедри фінансів суб'єктів господарювання та інноваційного розвитку, Криворізький економічний інститут Криворізького національного університету (пр. К. Маркса, 64, Кривий Ріг, Дніпропетровська обл., 50000, Україна)

Богачевская Катерина Владимировна – аспірантка, кафедра фінансів суб'єктів господарювання та інноваційного розвитку, Криворізький економічний інститут Криворізького національного університету (пр. К. Маркса, 64, Кривий Ріг, Дніпропетровська обл., 50000, Україна)

E-mail: katusha-f-07-1@mail.ru

Turylo A. M., Bohachevska K. V. Enterprise Potential: Essence, Classification and Types

The article considers existing approaches to classification of the enterprise potential as an economic notion. It offers own vision of classification of enterprise potential, which meets modern tendencies of enterprise development. Classification ensures a possibility of a wider description and assessment of enterprise potential and also allows identification of its most significant characteristics. Classification of the enterprise potential is developed by different criteria: by functions, by resource support, by ability to adapt, by the level of detection, by the spectrum of taking into account possibilities, by the period of coverage of possibilities and by the level of use. Analysis of components of the enterprise potential allows obtaining a complete and trustworthy assessment of the state of an enterprise. Adaptation potential of an enterprise is based on principles systemacy and dynamism, it characterises possibilities of adjustment of an enterprise to external and internal economic conditions.

Key words: enterprise potential, adaptation enterprise potential, classification, functional enterprise potential, resource enterprise potential.

Pic.: 2. **Tabl.:** 1. **Bibl.:** 10.

Turylo Anatolii M. – Doctor of Science (Economics), Professor, Academician of the Academy of Economic Sciences of Ukraine, Academician of the Academy of Mining Sciences of Ukraine, Head of the Department of Finance entities and innovative development, Kryvyi Rih Economic Institute of the Kryvyi Rih National University (pr. K. Marksa, 64, Kryvyi Rih, Dnipropetrovska obl., 50000, Ukraine)

Bohachevska Kateryna V. – Postgraduate Student, Department of Finance entities and innovative development, Kryvyi Rih Economic Institute of the Kryvyi Rih National University (pr. K. Marksa, 64, Kryvyi Rih, Dnipropetrovska obl., 50000, Ukraine)

E-mail: katusha-f-07-1@mail.ru

Важливим аспектом дослідження будь-якого економічного явища є визначення та класифікація його основних видових проявів, що є методологічним підґрунтям формування обґрунтованої концепції управління. Мінливе зовнішнє середовище спонукає підприємство в цілому та його окремі системи, зокрема, до реформування та адаптації до реальних умов з метою забезпечення ефективного

функціонування і розвитку. Виконання цього завдання неможливе без повного і раціонального використання потенціалу підприємства як єдиної системи. Потенціал підприємства залежить від багатьох факторів, а саме, економічних, природних, політико-правових, технологічних та інших.

Питаннями визначення сутності та виділення різновидів потенціалу підприємства в розрізі можливих класифіка-

ційних ознак займалися відомі науковці, а саме О. С. Федонін, І. М. Репіна, О. І. Олексюк, О. С. Краснокутська, І. Ансофф, І. З. Должанський, І. Р. Бузько, С. І. Бай, Ю. В. Карпенко, Л. О. Лігоненко Є. В. Лапін та багато інших. Однак, питання пов'язані з класифікацією видових проявів потенціала підприємства залишається недостатньо висвітленим, а тому потребує поглибленого дослідження.

Мета статті – розробка узагальнюючої класифікації основних видів потенціалу підприємства, окреме виділення адаптаційного потенціалу; надання їх змістовної характеристики, а також встановлення зв'язків між видами потенціалів.

Рівень адаптації і ефективності розвитку підприємства залежать від його наявного потенціалу. Потенціал підприємства постає як відображення стану внутрішнього середовища підприємства, тобто як деяка система властивостей, що дозволяє виявити його зовнішні відносини в цілісних проявах. Такими властивостями потенціала підприємства є: цілісність, складність, структурність, динамічність, відкритість, інерційність, еластичність, пропорційність, стабільність, синергічність, самоорганізація, адаптивність, гнучкість, оптимальність, достатність, інноваційний характер розвитку, мобільність, обмеженість у часі, спрямованість [5].

Потенціал підприємства розглядають як сукупність природних умов і ресурсів, можливостей, запасів і цінностей, що можуть бути використані для досягнення певних цілей [7, 8]. За рахунок ефекту синергії, при взаємодії декількох потенціалів, їх загальна ефективність більша за суму ефективностей потенціалу кожного видового прояву, що отримано за рахунок налагодженої їх взаємодії.

Федонін О. С., Репіна І. М., Олексюк О. І. пропонують свою класифікацію за такими напрямками: за рівнем абстрагованості (потенціал людства, природний, економічний, соціокультурний, психофізіологічний); залежно від рівня агрегованості оцінки (потенціал світового господарства, національної економіки, галузевий, регіональний, територіальний, добровільних об'єднань, підприємств, струк-

турних підрозділів, операційних (виробничих) дільниць та окремих робочих місць); за галузевою ознакою (промисловий, транспортно-комунікаційний, науковий, будівельний, сільськогосподарський, сфери обслуговування тощо); за елементним складом (потенціал основних виробничих фондів (засобів), потенціал оборотних фондів (засобів), земельний, інформаційний, технологічний, кадровий (трудоий) тощо; за спектром врахованих можливостей (внутрішньо системний, зовнішній (ринковий); за функціональною сферою виникнення (виробничий, маркетинговий, фінансовий, науково-технічний, інфраструктурний та ін.); з огляду на спрямованість діяльності підприємства (експортний, імпорнтний); за мірою реалізації потенціалу (фактичний (досягнутий, реалізований), перспективний (вектор розвитку) [9].

У роботі Овдієнко В. Н. і Котлова В. А. [4] виділяють чотири класифікаційні ознаки економічного потенціалу:

- ✦ належність до сфери суспільного виробництва (виробничий та невиробничий потенціал);
- ✦ досягнутий рівень (нормативний, реальний, стратегічний потенціал);
- ✦ зміст (потенціал в натурально-речовинній формі та у вартісних вимірах);
- ✦ ресурсну структуру (трудоий потенціал, потенціал основних фондів і потенціал матеріальних ресурсів).

Краснокутська Н. С. класифікацію видових проявів потенціалу підприємства здійснює за такими напрямками (рис. 1) [2, с. 9]:

- ✦ за об'єктами дослідження;
- ✦ за ступінню реалізації;
- ✦ за сферою реалізації;
- ✦ за принципом ієрархії;
- ✦ за функціями управління.

Фактичний і перспективний потенціал різні автори класифікують за різними ознаками. Наприклад, Краснокутська Н. С. [2, с. 9] виділяє за ступенем реалізації, а Федонін О. С., Репіна І. М. та Олексюк О. І. за мірою реалізації потенціалу [9].

Рис. 1. Класифікація видових проявів потенціалу підприємства

За функціональною ознакою Федонін О. С., Рєпіна І. М. та Олексюк О. І. [9] виділяють виробничий, маркетинговий, фінансовий, науково-технічний та інфраструктурний потенціали, а Краснокутська Н. С. [2, с. 8] за цією ж ознакою виділяє інші потенціали, а саме, маркетинговий і фінансовий.

Карпенко Ю. В. за терміновістю застосування [1, с. 111] виділяє: оперативний, поточний та резервний потенціали, а за метою аналізу (визначення): стратегічний, плановий (проектний), цільовий, надлишковий та прихований потенціали.

Шулік В. А., Протасов В. І. та Давидов А. Н. виділяють також абсолютний потенціал (при якому наявні ресурси повною мірою дозволяють реалізувати інноваційну функцію), відносний (що характеризує ефективно можливе використання ресурсів, що залежить від їх утилізації і споживання), максимально реальний (при якому максимальний інноваційний продукт за рахунок додаткових витрат практично не збільшується, причому граничні витрати на його збільшення різко зростають), ефективний (при якому граничний доход від інноваційної діяльності дорівнює маржинальним витратам при відповідному попиті та пропозиції), оптимальний (при якому інноваційна діяльність досягається мінімальними витратами) і т. д. [10, с. 6].

Дослідження представлених вище підходів дозволяє вказати на відсутність єдиної точки зору на класифікацію потенціалу підприємства. З цього можна зробити висновок, щодо необхідності розробки обґрунтованої класифікації потенціалу підприємства.

У даній статті запропоновано власну класифікацію потенціалу підприємства, яка найбільш ґрунтовно розгля-

дає всі види потенціалів, є більш деталізованою та систематизованою (рис. 2).

Розроблений підхід до класифікації потенціалів включає групи, підгрупи й різновиди потенціалів, що властиві підприємствам.

Стабільність підприємства залежить від обґрунтованої структури функцій і рівня їх виконання. Згідно запропонованого підходу потенціал підприємства поділяється за наступними ознаками (див. рис. 2):

- 1) за функціями (функціональний потенціал підприємства);
- 2) за ресурсним забезпеченням (ресурсний потенціал підприємства);
- 3) за спроможністю до адаптації (адаптаційний потенціал підприємства);
- 4) за рівнем виявлення;
- 5) за спектром врахування можливостей;
- 6) за терміном (періодом) охоплення можливостей;
- 7) за рівнем використання.

Функціональний потенціал підприємства визначається згідно функцій підприємства. За основними функціями підприємства потенціал поділяється на виробничий, управлінський, екологічний, організаційний, фінансово-економічний, комерційний та науково-технічний.

Ресурси підприємства є базисом у формуванні потенціалу, тому в ресурсному потенціалі пропонуємо розглядати за наявними ресурсами: трудовий, фінансовий, інформаційний, матеріально-технічний, інтелектуально-технологічний. Розглянемо більш детально класифікацію видових проявів потенціалу в *табл. 1*.

Таблиця 1

Характеристика видових проявів потенціалу підприємства виробничий потенціал підприємства

Виробничий потенціал підприємства	Залежність від	стану основних виробничих фондів та стану ефективності їх використання
Екологічний потенціал підприємства		наявності природоохоронних технологій
Управлінський потенціал підприємства		складу та рівня кваліфікації працівників апарату управління, рівня методичного, організаційного та технічного забезпечення управлінської діяльності, а також від сукупності інтелектуальних здібностей працівників та можливості їх розкриття і використання
Організаційний потенціал підприємства		сукупних можливостей працівників апарату управління
Фінансово-економічний потенціал підприємства		забезпеченості фінансів, для досягнення економічних вигод
Комерційний потенціал підприємства		можливостей задовольнити потреби споживачів для отримання максимальних економічних вигод
Науково-технічний потенціал підприємства		сукупності матеріальних, трудових і фінансових ресурсів, які спрямовуються у сферу науково-технічної діяльності, з метою забезпечення ефективного використання суспільної праці
Трудовий потенціал підприємства		кількості і якості трудових ресурсів, задіяних підприємством для виконання виробничої діяльності
Інформаційний потенціал підприємства		достовірності, швидкості отримання інформації, її об'єктивності, від інформаційних систем
Матеріально-технічний потенціал підприємства		технічної бази, ефективного та раціонального використання існуючих матеріально-технічних ресурсів у виробничому процесі з метою формування та відтворення виробничого потенціалу
Інтелектуально-технологічний потенціал підприємства		можливостей інтелектуальних та технологічних ресурсів формувати такі управлінські компетенції, які на основі вибраних бізнес-процесів забезпечують досягнення визначених стратегій підприємства
Фінансовий потенціал підприємства		фінансових можливостей здійснювати поточні та перспективні процеси, з метою набуття вигод

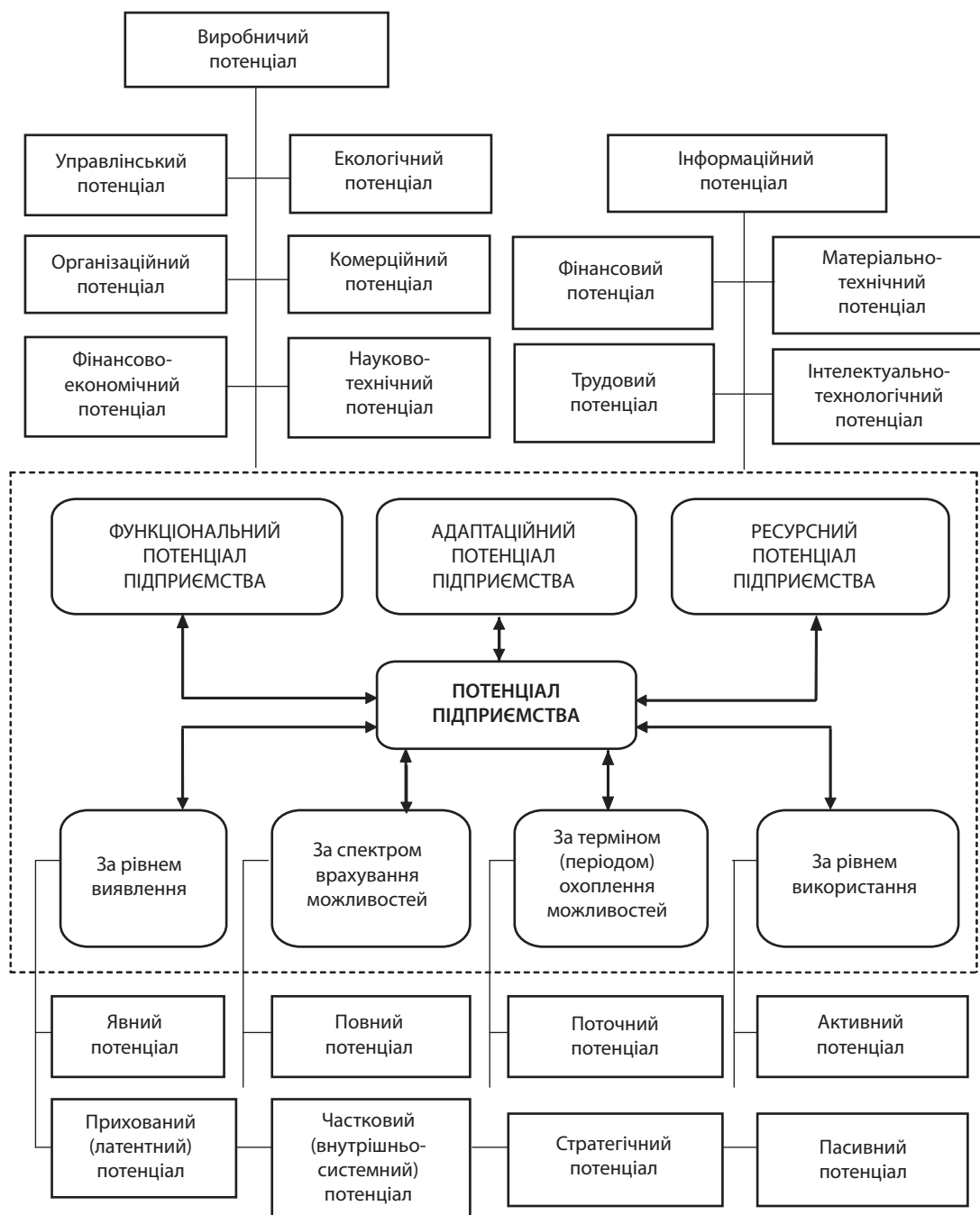

Рис. 2. Класифікація видових проявів потенціалу підприємства

Що стосується адаптаційного потенціалу підприємства, він являє собою невід'ємний елемент потенціалу підприємства та визначається як категорія, що базується на принципах системності і динамічності, має кількісно-якісні ознаки, характеризує можливості пристосування підприємства до зовнішньо-внутрішніх умов господарювання, які при їх повній реалізації забезпечать при визначених економічних ресурсах і раціонального їх використання, у відповідності із загальною стратегією розвитку підприємства, потенційно можливе зростання його ефективності і конкурентоспроможності.

Між адаптаційним потенціалом та іншими складовими загального потенціалу підприємства існують складні діалектичні зв'язки. Складові елементи потенціалу підприємства вступають у взаємодію між собою, залежать один від одного та становлять певну цілісну єдність.

За рівнем виявлення виділимо явний і прихований (латентний) потенціал. Явний характеризує виявлені можливості та ресурси, а прихований (латентний) потенціал характеризує ті можливості і ресурси, які підприємство не виявило або не може виявити.

За спектром урахування можливостей виділено повний та частковий (внутрішньосистемний). Частковий (внутрішньосистемний) включає внутрішній потенціал, а повний окрім внутрішнього враховує ще й зовнішній.

Наступним рівнем класифікації є поділ потенціалу підприємства за періодом охоплення можливостей підприємства на поточний і стратегічний. Стратегічний враховує можливості, які може мати підприємство протягом довгострокового періоду, а поточний тільки ту частину можливостей, які мають місце в поточний момент часу.

За рівнем використання пропонуємо виділяти активний та пасивний. Активний потенціал характеризує частину задіяного потенціалу, а пасивний визначає сукупність накопиченого, сформованого потенціалу на підприємстві.

Наведений підхід є гнучким і його можна доповнити залежно від мети дослідження, у ньому розглянуті основні складові. Проведення комплексного аналізу даних складових дозволяє одержати найбільш повну і достовірну оцінку економічного потенціалу і всього стану підприємства.

ВИСНОВКИ

Таким чином, проведене теоретичне дослідження та критичне переосмислення наявних у літературі підходів до систематизації видів потенціалу підприємства дозволили розробити їх комплексну класифікацію, яка максимально враховує специфічні риси та особливості потенціалу підприємства та зокрема адаптаційного потенціалу підприємства.

Отримані в ході дослідження результати (уточнення сутності адаптаційного потенціалу) є основою для повної характеристики адаптаційного потенціалу як об'єкта управління і, таким чином, сприяють розробці конкретних науково-практичних рекомендацій з його визначення та дослідження особливостей формування та оцінки адаптаційного потенціалу підприємства. ■

ЛІТЕРАТУРА

- Карпенко Ю. В.** Класифікаційний аспект економічної категорії «потенціал» / Ю. В. Карпенко // *Комунальное хозяйство городов* : Науч.-техн.сб. Вып. 48. – К. : Техніка, 2003. – С. 109 – 113.
- Краснокутська Н. С.** Потенціал підприємства: формування та оцінка : навч. посібник. – К. : ЦУЛ, 2005. – 352 с.
- Лігоненко Л. О.** Антикризисное управління підприємством : підручник. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2005. – 824 с.
- Овдиенко В. Н.** Производственный потенциал предприятия / В. Н. Овдиенко, В. А. Котлов. – М. : Экономика, 2002. – 559 с.
- Отенко И. П.** Механизм управления потенциалом предприятия : научное издание / И. П. Отенко, Л. М. Малярец. – Харьков : Изд. ХГЭУ, 2003. – 220 с.
- Протасов В. І.** Сутність та особливості інновацій / В. І. Протасов // *Вісник Київського національного університету*. – 2010. – № 3, Т. 2. – С. 58 – 61.
- Рєпіна І. М.** Підприємницький потенціал: методологія оцінки та управління / І. М. Протасов // *Вісник Української Академії державного управління при Президенті України*. – 1998. – № 2. – С. 262 – 271.
- Спирин В. С.** Анализ экономического потенциала предприятия / В. С. Спирин. – М. : Финансы и статистика, 1994.
- Федонін О. С.** Потенціал підприємства: формування та оцінка : навч. посіб. / О. С. Федонін, І. М. Рєпіна, О. І. Олексюк. – К. : КНЕУ, 2004. – 316 с.
- Шулік В. А.** Сутність інноваційного потенціалу великих промислових підприємств / В. А. Шулік, А. Н. Давидов // *Вісник Хмельницького національного університету*. – 2007. – № 9, Т. 1. – С. 66 – 85.

REFERENCES

- Fedonin, O. S., Riepina, I. M., and Oleksiuk, O. I. *Potential pidpriyemstva: formuvannia ta otsinka* [Potential Company: development and evaluation]. Kyiv: KNEU, 2004.
- Krasnokutska, N. S. *Potential pidpriyemstva: formuvannia ta otsinka* [Potential Company: development and evaluation]. Kyiv: TsUL, 2005.

Karpenko, Yu. V. "Klasyfikatsiinyi aspekt ekonomichnoi kategorii «potentsial»" [Classification aspects of economic categories "potential"]. *Kommunalnoe khoziaistvo horodov*, no. 48 (2003): 109-113.

Lihonenko, L. O. *Antykryzove upravlinnia pidpriyemstvom* [Crisis management]. Kyiv: KNTEU, 2005.

Otenko, I. P., and Maliarets, L. M. *Mekhanizm upravleniia potentsialom predpriatiia* [Potential enterprise management mechanism]. Kharkov: KhGEU, 2003.

Ovdienko, V. N., and Kotlov, V. A. *Proizvodstvennyy potentsial predpriatiia* [The production capacity of the company]. Moscow: Ekonomika, 2002.

Protasov, V. I. "Sutnist ta osoblyvosti innovatsii" [The essence of innovation and features]. *Visnyk KNU*, vol. 2, no. 3 (2010): 58-61.

Riepina, I. M. "Pidpriyemnytskyi potentsial: metodolohiia otsinky ta upravlinnia" [Entrepreneurial potential: assessment methodology and management]. *Visnyk Ukrainsoi Akademii derzhavnoho upravlinnia pry Prezidentovi Ukrainy*, no. 2 (1998): 262-271.

Spirin, V. S. *Analiz ekonomicheskogo potentsiala predpriatiia* [Analysis of the economic potential of the company]. Moscow: Finansy i statistika, 1994.

Shulik, V. A., and Davydov, A. N. "Sutnist innovatsiinoho potentsialu velykykh promyslovykh pidpriyemstv" [The essence of the innovation potential of large industrial enterprises]. *Visnyk KhNU*, vol. 1, no. 9 (2007): 66-85.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ КАТЕГОРІЇ «ЕФЕКТИВНІСТЬ РОЗВИТКУ» ПІДПРИЄМСТВ

© 2014 АДЖАВЕНКО М. М.

УДК 330.13:65.011.4

Аджавенко М. М. Теоретичні засади визначення сутності категорії «ефективність розвитку» підприємств

Сучасні умови господарювання визначають для науковців нові питання, а саме: спроможність підприємств виживати в несприятливому зовнішньому середовищі. Дана проблема є системною та комплексною, її вирішення знаходиться в площині управління капіталом, персоналом, розвитком, ефективністю тощо. У роботі зазначено, що ефективність є наріжним каменем сучасної економічної науки, що й актуалізує дослідження гносеологічної сутності категорії «ефективність». Мета статті полягає в дослідженні науково-теоретичних основ формування категорії «ефективність розвитку підприємства» в сучасних умовах мінливих зовнішнього та внутрішнього середовища. Цілями статті є також визначення сутності та змісту категорії «ефективність розвитку», поглиблення теоретичного фундаменту оцінки ефективності розвитку підприємств у сучасній економічній науці. Проведено онтологічний аналіз сутності та цілей поняття «ефективність розвитку» підприємства, досліджено еволюцію наукових підходів і систематизовано теоретичні положення зазначеної категорії та їх оцінку в економічній науці. У результаті дослідження визначено новий вектор теоретичних засад і домінуюча логіка формування методології оцінки ефективності підприємств в умовах інноваційного розвитку держави, а саме: підкреслено принципи системності, комплексності, самоорганізації; значущість людського капіталу як важливого фактора підвищення ефективності й розвитку. Перспективою подальших досліджень у даному напрямі є розробка методологічних засад оцінки ефективності інноваційного розвитку підприємств.

Ключові слова: ефективність, ефект, результативність, продуктивність.

Бібл.: 27.

Аджавенко Марина Миколаївна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра економіки підприємств, Державний економіко-технологічний університет транспорту (вул. М. Лукашевича, 19, Київ, 03049, Україна)

E-mail: adzhavenkom@ukr.net

УДК 330.13:65.011.4

UDC 330.13:65.011.4

Аджавенко М. Н. Теоретические основы определения сущности категории «эффективность развития» предприятий

Современные условия хозяйствования ставят перед учеными новый вопрос, а именно: способность предприятий выживать в неблагоприятной внешней среде. Данная проблема является системной и комплексной, ее решение находится в плоскости управления капиталом, персоналом, развитием, эффективностью и т. д. В работе отмечено, что эффективность является краеугольным камнем современной экономической науки, что и актуализирует исследование гносеологической сущности категории «эффективность». Главная цель статьи заключается в исследовании научно-теоретических основ формирования категории «эффективность развития предприятия» в современных условиях изменяющихся внешней и внутренней среды. Также целями статьи являются определение сущности и содержания категории «эффективность развития», углубление теоретического фундамента оценки эффективности развития предприятий в современной экономической науке. В статье проведен онтологический анализ сущности и целей понятия «эффективность развития предприятия», исследована эволюция научных подходов и систематизованы теоретические положения указанной категории и их оценка в экономической науке. В результате исследования определены новый вектор теоретических основ и доминирующая логика формирования методологии оценки эффективности предприятий в условиях инновационного развития государства, а именно: подчеркнуты принципы системности, комплексности, самоорганизации; значимость человеческого капитала как важного фактора повышения эффективности и развития. Перспективным направлением дальнейших исследований является разработка методологических основ оценки эффективности инновационного развития предприятий.

Ключевые слова: эффективность, эффект, результативность, производительность.

Библ.: 27.

Аджавенко Марина Николаевна – кандидат экономических наук, доцент, кафедра экономики предприятий, Государственный экономико-технологический университет транспорта (ул. Н. Лукашевича, 19, Киев, 03049, Украина)

E-mail: adzhavenkom@ukr.net

Adzhavenko M. M. Theoretical Grounds of Identification of the Essence of the Enterprise Development Efficiency Category

Modern economic conditions put a new problem in front of scientists, namely: capability of an enterprise to survive in the unfavourable external environment. This problem is a system and complex one and its solution is within the plane of management of capital, personnel, development, efficiency, etc. The article marks out that efficiency is a corner stone of the modern economic science, which justifies studies of the gnoseological essence of the efficiency category. The main goal of the article lies in the study of scientific and theoretical grounds of formation of the enterprise development efficiency under modern conditions of the changing internal and external environments. The other goals of the article are identification of the essence of the development efficiency category, deepening the theoretical foundation of assessment of efficiency of enterprise development in the modern economic science. The article conducts an ontological analysis of the essence and goals of the enterprise development efficiency notion, studies evolution of scientific approaches and systemises theoretical provisions of the specified category and their assessment in the economic science. In the result of the study the article identifies a new vector of theoretical grounds and dominating logic of formation of the methodology of assessment of efficiency of enterprises under conditions of innovation development of the state, namely: it underlines principles of systemacy, complexity, self-organisation, significance of human capital as an important factor of increase of efficiency and development. Development of methodological grounds of assessment of efficiency of enterprise innovation development is a prospective direction of further studies.

Key words: efficiency, effect, effectiveness, productivity

Bibl.: 27.

Adzhavenko Maryna M. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Business Economy, State Economy-Technological University of Transport (vul. M. Lukashyevycha, 19, Kyiv, 03049, Ukraine)

E-mail: adzhavenkom@ukr.net

Сучасні умови господарювання визначають для науковців нові умови, нові питання, а саме, спроможність підприємств виживати в несприятливому зовнішньому середовищі. Данна проблема є системною та комплексною, її вирішення знаходиться в площині управління капіталом, персоналом, розвитком, ефективністю тощо. У зв'язку з цим дослідження сутності ефективності діяльності підприємства, як найголовнішого критерію функціонування підприємства вбачаємо актуальним.

Виходячи з тези, що економіка – це наука про ефективність, варто підкреслити необхідність правильного розуміння її змісту та сутності. Цим питанням цікавилися економісти, управлінці, філософи, ще з давніх часів, зокрема Х. Н. Гізатулін, Дж. Гібсон, Г. Емерсон, Я. Зеленецький, Ф. Кене, Б. Кларк, Т. Котарбинський, В. Ленін, К. Маркс, С. Мескон, К. Оппенлендер, В. Парето, В. Петті, Д. Рікардо, А. Сміт, Я. Тінбергена та ін.

Метою статті є дослідити науково-теоретичні основи категорії «ефективність розвитку» підприємства в сучасних умовах мінливого зовнішнього та внутрішнього середовища.

Розкриття суті поняття «ефективність розвитку» доцільно розпочати зі ґрунтовного дослідження його гносеологічного аспекту й онтологічного аналізу сутності та цілей, зазначене передбачає з'ясування змісту наукових категорій «ефект» та «ефективність».

Етимологія категорії «ефективність» тісно пов'язана з поняттям «ефект» (лат. *effectus* – виконання, результат, дія, від *efficio* – дію виконую) [1], під яким розуміють досягнутий результат; наслідок яких-небудь причин; заходів; дій. У «Економічній енциклопедії» ефект визначається як «досягнутий результат у різних формах прояву (матеріальній, грошовій, просуванню по службі, соціальній та ін.)» [2 с. 505].

Отже, ефект це абсолютна категорія, яка не відображає тих витрат, що були понесені для отримання зазначеного результату, він розглядається, як приріст деякої змінної або різниця попереднього і наступного значень і може бути: позитивним, негативним, нульовим. Категорією, в економічній науці, яка відбиває відносну характеристику отриманого ефекту, вважається «ефективність», в «Економічній енциклопедії» – це «здатність приносити ефект, результативність процесу, проекту тощо, які визначаються відношенням ефекту до результату, що забезпечили цей результат» [2, с. 508].

Наголосимо, що сьогодні в економіці досить часто термін «ефективність» підміняють терміном «результативність» і «продуктивність»; саме це є досить важливим протиріччям і пов'язано з етимологічною *effectus*.

Досліджуючи гносеологію категорії «ефективність» звернемо увагу та підкреслимо роботу А. В. Куценко «Організаційно-економічний механізм управління ефективністю діяльності підприємств споживчої кооперації України», в якій автор притримується точки зору, що праксеологія, яку Т. Котарбинський – її засновник – визначив як «загальну теорію ефективної організації діяльності», поширила поняття «ефективність» на інші сфери діяльності [3]. У межах праксеології згідно з Т. Котарбинського «ефективність» не просто співвідношення результату до мети, це співвідношення опосередковане цінностями, причому не суто матеріальними цінностями, саме ця обставина повертає поняття «ефективність» зміст результативності, не пов'язуючи його з поняттям «витрати». Розвиток праксеології та роботи Я. Зеленецького сприяли появі поняття «потрібнісна» ефективність, що «відображає ступінь потреби в цілі, ви-

бір найбільш ефективних засобів для цього» і «цільової» ефективності «як співвідношення результату діяльності до її мети», за поняттям «економічна ефективність» було збережене співвідношення результату до витрат.

Підсумовуючи дослідження ефективності у своїй монографії, А. В. Куценко наголошує на тому, що категорія «ефективність» властива не всякій дії, а лише цілеспрямованій, і означає, насамперед, ступінь досягнення мети й передбачає отримання бажаного запланованого позитивного результату, за умови підвищення продуктивності праці та мінімізації витрат. Дослідник стверджує, що дієвість, економічність, результативність і продуктивність є характеристиками ефективності, і їх ототожнення є некоректним, адже кожна з характеристик відбиває лише один бік багатогранного поняття «ефективність» [3].

Враховуючи теорію праксеології щодо категорії «ефективність» і переклад з латинської даного терміна, як результативність, розглянемо точку зору науковців, які підтримують тотожність категорій «ефективність» та «результативність». Так, прихильники зазначеного підходу «ефективність» визначають не просто як співвідношення ефекту з витраченими на його створення ресурсами, а як досягнення максимального ефекту за мінімальних витрат ресурсів. С. Сінк, аналізуючи категорію «результативність», зазначає, що, враховуючи особливості перекладу з англійської мови терміна «ефективність» і «результативність», їх можна вважати синонімічними і навіть взаємозамінними. Це дозволяє визначити ефективність з різних боків, як набір властивостей і складових елементів: продуктивність, дієвість, економічність (міра використання системою ресурсів), якість, прибутковість, якість трудового життя [8].

З приводу цього у своїх дослідженнях Т. Ф. Косянчук, Ю. Г. Галкіна зазначають, що результативність діяльності підприємства доцільно розглядати тільки в нерозірваному зв'язку з його ефективністю, підкреслюючи, що фактично визначення ефективності виробництва полягає в оцінці його результатів. Такими результатами можуть бути обсяги виготовленої продукції в натуральному чи вартісному виразі (за оптовими цінами чи за собівартістю) або прибуток. Але ж сама по собі величина цих результатів не дає змоги робити висновки про ефективність або неефективність роботи підприємства, оскільки невідомо, якою ціною отримані ці результати. Звідси для отримання об'єктивної оцінки ефективності підприємства необхідно також врахувати оцінку тих витрат, що дали змогу одержати ті чи інші результати [9].

Стосовно другої тотожності у визначенні категорій «ефективність» та «продуктивність»; це пов'язано із сучасним вживання терміна «ефективність» у англійській мові, де є два прототипи цього терміна: «*efficiency*» та «*effectiveness*». Варто підкреслити, що в зарубіжній літературі використання «*effectus*», у значенні продуктивність звучить як категорія «продуктивність системи», а не «продуктивність праці», яку широко застосовують у розумінні ефективного використання ресурсів, капіталу, землі, енергії, інформації, тим самим ототожнюється ефективність виробництва та продуктивність системи. Однак українські науковці притримуються протилежної точки зору й наголошують на різний зміст категорій «ефективність» та «продуктивність». З цього приводу у роботі Бродська Д. В., Калмикова І. Ю. [10] зазначають: «Досить часто сьогодні ототожнюють категорії ефективності та продуктивності при цьому під ефективністю розуміється забезпечення

необхідних умов функціонування підприємства, як співвідношення результату та витрат, продуктивність також відображає співвідношення результату та витрат ресурсу. Проте суть продуктивності – це оцінка ресурсу, як носія приросту результату». Підсумовуючи проведений аналіз категорій, наголосимо думку українських науковців, які радять використовувати термін «efficiency» у значенні раціональності або ефективності, а термін «effectiveness» перекладати як результативність або продуктивність.

Вищезазначене підтверджує гіпотезу про те, що сьогодні відсутнє чітке розуміння категорії «ефективність», а це, на нашу думку, пов'язано з парадигмальними та концептуальними зрушеннями в політичній економіці, які є результатом становлення нових соціально-економічних і господарських систем з новими підходами до визначення базових категорій економіки.

Виходячи з тези, що «ефективність» є наріжним каменем сучасної економіки та визначення за Г. Емерсоном її як найбільш важливої характеристики діяльності підприємства, вигоди якої можна прослідкувати від класичної політичної економії, проведемо історичний аналіз становлення сучасного розуміння даної категорії в економічній теорії.

Так, термін ефективність зустрічається в роботах В. Петті – одного із засновників класичної політекономії, який розумів її як величину річного доходу держави, і Ф. Кене – засновника школи фізіократів [3, с. 119]. Обидва науковці вживали термін «ефективність» у значенні результативності управління і розглядали його на макрорівні стосовно дій суб'єкта управління – уряду держави. Пізніше А. Сміт, найвидатніший економіст класичної політичної економії, розмежував ефективність на дві категорії – валовий дохід, що є результатом застосування у виробництві двох основних факторів – праці та капіталу, і чистий дохід, який залишається у розпорядженні держави за вирахуванням загальної суми понесених витрат [4, с. 13 – 14]. З вищезазначеного зрозуміло, що економісти періоду становлення та розвитку економічної теорії прирівнювали досліджувану категорію до результату виробництва, який набував грошового вираження. Однак уже в роботах Д. Рікардо «економічний ефект» визначається як різниця між виробництвом всередині країни та імпортом, з точки зору, порівняльної переваги країни у виробництві окремих видів продукції і міжнародного поділу праці, а ефективність – як відношення отриманого результату до понесених витрат [5]. Представник неокласиків А. Маршалл розглядав «ефективність» через загальний потік доходів і витрат виробництва та досліджував фактори впливу на зазначену категорію [6]. Дж. Б. Кларк визначив її як досягнення максимуму задоволення потреб людей при мінімумі витрат ресурсів [7]. Г. Емерсон вважав «ефективність» основною метою управління й своїми працями «Ефективність як підстава для управління й оплати праці» та «Дванадцять принципів ефективності» зробив надзвичайно важливий внесок у розвиток поняття «ефективність» встановивши зв'язок з функціональністю підприємства. К. Маркс розглядав ефективність з точки зору результативності використання ресурсів виробництва; результативність капіталу визначав, як відношення торгового прибутку до авансованого капіталу. Щодо ефективності «землеробного» капіталу, то, за К. Марксом, вона є відношенням доходу підприємця-орендатора до витрат виробництва [7].

Отже на початку ХХ ст. ставало зрозуміло, що будь-який кінцевий результат в економічній системі можна отримати різними шляхами й технологіями, на різному устаткуванні, по різних організаційних маршрутах і схемах. Виникло питання про те «що є кращим способом виробництва?» і саме з метою вирішення зазначеного питання В. Парето вперше використав поняття «ефективність» як економічну категорію, де врахував: інтереси всіх учасників єдиного виробничого процесу та зазначив, що отримання максимального ефекту не має супроводжуватися нанесенням шкоди іншому учаснику цього процесу. Саме друга обставина і розкриває сутність поняття «ефективність», в якій В. Парето визначив її як «критерій для оцінки господарської ситуації, що характеризує стан економічної системи, при якому неможливо провести зміни з метою більш повного задоволення бажань однієї людини, не завдаючи при цьому шкоди задоволенню бажань іншої людини». На противагу теорії В. Паретто його учень Дж. Нейман зазначив: «Провідний принцип не може формулюватися у вигляді вимоги одночасної максимізації двох або більше функцій, якщо його розуміти буквально, він є внутрішньо суперечливим – жодна функція, взагалі кажучи, не матиме максимуму там, де його має інша». У відмінності підходів В. Парето і Дж. Неймана полягає суть проблемності поняття «ефективність» дискусії з приводу якої продовжуються все понад сторіччя [11].

Домінуючим методом оцінки ефективності діяльності підприємств в цій дискусії стала виробнича функція Кобба – Дугласа, яка пов'язала обсяг виробництва, що розглядається, як ефект діяльності підприємства, з ресурсами і факторами виробництва.

Виробнича функція Кобби – Дугласа отримала розвиток в роботах Нобелівського лауреату Я. Тінбергена [11], який представив ефективність виробництва, як нелінійну виробничу функцію, що визначається, насамперед, технічним прогресом. Пізніше К. Ерроу [12] посилив модель Я. Тінбергена фактором еластичності заміщення. Дослідник К. Оппенлендер [13] запропонував динамічну інтерпретацію виробничої функції, де відобразив фактори технічного прогресу, праці та капіталу в динамічному розвитку, а не в статичній, як у моделі Коба – Дугласа, визначивши технічний прогрес, провідним фактором виробничої функції та ефективності, як експоненціальну функцію.

У дискусіях з питання про сутнісний зміст поняття «ефективність» в умовах планової директивної економіки брали участь практично всі провідні економісти СРСР (М. Тутан-Барановський, А. Чайнов, С. Струмлінін, Т. Хачатуров, М. Єфімова, Н. Д. Кондратьєв, Є. Є. Слуцький, А. А. Вознесенський, А. В. Канторович, А. А. Анчішкін, В. С. Немцінов, В. В. Новожилов та ін.), яка розумілась, як народногосподарська, що одержана в інтересах усього суспільства і держави.

Т. Хачатуров досліджуючи економічну ефективність капітальних вкладень, визначив її як показник, що характеризує планомірні зв'язки і кількісні відношення між витратами суспільства на розширене і просте відтворення основних фондів, й отриманими результатами, що отримуються від цього процесу [7]. Дослідник запропонував підхід, який сьогодні відомий як дисконтування грошового потоку або приведення майбутніх доходів до теперішнього моменту. М. Єфімова розглядала ефективність промислового виробництва як раціональність використання матеріальних, трудових, фінансових ресурсів при створенні

необхідної суспільству промислової продукції визначеного обсягу, складу та якості [7]. С. Г. Струмлілін, головний теоретик планової економіки, зазначив: «... Коли йдеться про оптимальне рішення завжди потрібно собі уявляти, з чієї саме точки зору, «господаря» чи іншого суб'єкта, рішення є ефективним і оптимальним, тобто найкращим в даних обставинах місця і часу» [14].

Роботи В. В. Новожилова по ефективності капіталовкладень стали «класикою» планової економіки. У всіх моделях В. В. Новожилова ефективність виступала як народногосподарська ефективність, тобто економіко-управлінське рішення варто примати з точки зору інтересів держави, а проблеми власності, інституційних форм господарювання і транзакційні витрати в ній не розглядалися. «...В роботі «Способы нахождения максимума эффекта капиталовложений в социалистическом хозяйстве» В. В. Новожилов доказывает, что задача нахождения максимума эффекта от капитальных вложений может быть решена только на основе ранее решенной задачи нахождения максимума общего эффекта от всех дефицитных средств производства. Для этого нужно по каждому средству найти величину максимальной экономии труда, которой лишается народное хозяйство вследствие использования единицы средств производства (или вложений) по какому-либо назначению, т. е. нужно знать норму эффективности данного средства...» [15].

З переходом до ринкової економіки поняття «ефективність» зрушилось у бік ще більшої диференціації. Народногосподарська ефективність використовується в проектах, що реалізуються з ініціативи держави або великомасштабних проектах, здатних вплинути на зміни в економічній системі на рівні економіки в цілому. Комерційна ефективність розглядається для кожного конкретного учасника проекту.

Останні 20 – 30 років думка більшості дослідників підтримує твердження, що рушійною силою розвитку підприємств є: технології, науково-технічний прогрес; інститути; знання; зростання людських потреб (матеріальних і нематеріальних); глобальна тенденція до різноманітності та ускладнення форм.

Інституціональна теорія, глобалізаційні процеси світового розвитку вносять свої корективи у визначення ефективності розвитку сучасних великих підприємств та корпорацій. Так, найважливішою проблемою сучасного економічного розвитку є взаємодія суперечливих інтересів глобальних корпорацій та національних господарюючих суб'єктів.

Сьогодні інститутам відводиться визначальна роль у корпоративному розвитку, які Нобелівський лауреат Д. Норт, один з лідерів інституціональної школи в економіці, визначив, як «правила гри» в суспільстві, обмежувальні рамки, що організують взаємовідношення між людьми» [16].

Стосовно ролі корпоративного сектора в регульованні процесів трансформації всієї економіки і забезпечення економічного зростання зазначимо думку Л. Федулової: «... Великі корпорації створюють реальні передумови для динамічного промислового і технологічного розвитку, а тенденції їх формування та функціонування визначають закономірності розвитку світового господарства і мають універсальний характер ... і є складовою національної інноваційної системи, основна роль якої є створення технологій на основі власних досліджень та розробок та в ринковому освоєнні інновацій. Для забезпечення подальшого розвитку економіки України нагальною є проблема пошуку та залучення фак-

торів прискорення економічного зростання, а це можливо на основі розробки та впровадження дієвих організаційно-економічних механізмів управління інноваційною діяльністю» [17, с. 174 – 175].

Проблему ефективного розвитку корпоративних структур вперше розглянуто в роботі Р. Коуза «Природа фірми», де дослідник звернув увагу на виникнення особливого типу витрат – транзакційних витрати, що відображають ефективність дії ринкового механізму всередині корпорацій і на зовнішньому ринку [18]. Транзакційні витрати (витрати пошуку інформації про постачальників, покупців, ціни; витрати, пов'язані з веденням переговорів і укладенням контрактів; наглядові витрати; витрати по юридичному захисту прав власності учасників; витрати входу на ринок і виходу з ринку; внутрішньокорпоративні ринкові витрати, тощо) виникають як плата за взаємодію ринкових активів. Таким чином, проблема обліку транзакційних витрат непомічена в показниках ефективності корпорацій до 70-х років ХХ ст. опинилась сьогодні в центрі дискусій з питань корпоративного розвитку та їх врахування в показниках ефективності підприємств.

Варто звернути увагу на поняття «ефективність», з точки зору, концепції ключових компетенцій Г. Хемел і К. Прахалад – корпорації можуть стійко і ефективно розвиватися тільки на основі законів розвитку організації, самоорганізації, зниження рівня хаосу і підвищення впорядкованості [19]. За Г. Хемелу і К. Прахалад, ефективність управління корпорацією – це ефективність управління процесами.

Підтримуючи твердження, що науково-технічний прогрес (НТП) є рушійною силою розвитку й підвищення ефективності сучасних підприємств підкреслимо думку В. Ф. Байнева, який наголошує, що економія живої праці є магістральним напрямком науково-технічного прогресу. «...економія живої праці – це магістральне направлення НТП. І дійсно, якщо: а) основною метою використовуваних в виробничій діяльності досягнень науки і техніки є підвищення продуктивності суспільного праці; б) продуктивність суспільного праці враховує витрати сукупного, то є одночасно живої і минулої праці; в) безперервне ускладнення і, відповідно, удорожання засобів виробництва, обумовлює швидкий ріст витрат саме минулої, овецьованої, втіленої в досягненнях НТП праці, то при трьох даних умовах єдиним можливим способом досягнення мети (а) – це переважаюча економія, витеснення, заміщення живої праці за рахунок використання техніки...» [20].

Б. Санто про роль НТП на ефективності розвитку зазначає: «... Якісно нова технічна зміна створює зверхнормативний економічний результат, той доданий ефект, який можна назвати інноваційним доданим ефектом ...» [21].

Підтримує вищезазначені тенденції Х. Н. Гізатулін, який у своїх дослідженнях щодо сутності ефективності звертає увагу на оцінку фактора науково-технічного прогресу, як найважливішого чинника інтенсифікації та підвищення ефективності виробництва [22] й використовує поняття «загальноекономічної ефективності» – сукупність організаційно-економічних відносин у зв'язку з результативністю процесу виробництва споживчих вартостей, раціонального використання виробничих ресурсів; підкреслюючи думку, що загальноекономічна ефективність вимагає використання «системи кількісних і якісних показників».

Сучасні погляди на категорію «ефективність», на нашу думку, характеризуються багатоваріантністю та неоднорідністю визначень. Так, зокрема, І. А. Бланк термін «ефективність» визначає як «відношення показників результату (ефекту) і витрат (чи суми ресурсів), що використовуються для його досягнення» [23, с. 380 – 381]. О. Г. Загородній: «ефективність» – «здатність забезпечувати результативність (ефект) процесу, проекту і т. ін., яку вимірюють як відношення ефекту (результату) до витрат, що забезпечили цей результат» [24]. Дж. Гібсон, Д. Іванцевич визначають ефективність у контексті організаційної поведінки як оптимальне співвідношення виробництва, якості, результативності, гнучкості, задоволеності, конкурентоспроможності та розвитку, а як критерій – відношення результатів діяльності до ресурсів. М. Мескон: ефективність виробництва – це ринкова вартість виробленої продукції, що ділиться на сумарні витрати ресурсів організації. П. Хейне визначає її як оціночну категорію, синонім економічності – відношення оцінки результату до оцінки витрат, вважаючи, що обидві ці категорії відображають результативність, де основою ефективності є порівняльна перевага одного виробника перед іншим [7].

Точка зору на «ефективність» П. Друкер відрізняється від класичного розуміння: «... Ефективність і продуктивність корпорацій не повинні бути виражені у фінансових показниках, інакше вони не матимуть сенсу для працівників розумової праці. А ефективність у «нефінансовому» сенсі – це споживча цінність... У майбутньому стратегія буде базуватися на нових визначеннях ефективності та продуктивності» [25]. Стосовно ролі людини у підвищенні економічного та соціального розвитку та забезпеченні ефективного управління П. Друкер зазначає «... на початку 50-х років ХХ ст. сутність терміна «керівник» змінилась – «людина, відповідальна за ефективність і результати роботи колективу». Та зазначене твердження звучить по-іншому: керівник це – «людина, відповідальна за застосування та ефективність знань». Зазначене твердження виокремлює новий підхід в економіці, де знання є найголовнішим ресурсом у забезпеченні ефективного управління.

З метою уточнення й поглиблення знання, щодо досліджуваної категорії необхідно дослідити її з точки зору комплексного підходу, що враховує види, а їх взаємозв'язок визначає сутність. Так, С. Покропивний запропонував систематизувати за окремими ознаками відповідні види ефективності, кожний із яких має певне практичне значення: економічна, соціальна, локальна (комерційна), народногосподарська, абсолютна, порівняльна, первинна, мультиплікаційна, синергічна, робочого місця, виробничого підрозділу (дільниці, цеху, виробництва), підприємства в цілому, екстенсивного розвитку, інтенсивного розвитку, науки, техніки і технології, організаційно-управлінських інновацій, інвестиційних проектів і програм, поточних витрат, одноразових (капітальних) витрат, повна (інтегральна), часткова (окрема), чинникова (багаточинникова), зовнішньоекономічної діяльності фірми, діяльності спільних підприємств і транснаціональних корпорацій [26].

Сьогодні найпоширенішею класифікацією є поділ ефективності на економічну, соціальну, соціально-економічну та екологічну.

Економічна ефективність відображається через різні вартісні показники, які характеризують проміжні та кінцеві результати діяльності. Виробнича економічна ефектив-

ність виступає як відношення отриманого ефекту до матеріальних, трудових та фінансових ресурсів, які приймають участь у виробничому процесі. Істотних змін це поняття зазнало, коли відбулося його поширення на соціальну сферу, а не тільки на сферу економіки, а проявилось у впровадженні нових понять ефективності.

Розвиток капіталістичного виробництва призвів до необхідності розглядати категорію «ефективність» із соціального погляду, а пізніше, коли витратами змушені були вважати і забруднення водних і повітряних басейнів Землі, і споживання природних ресурсів, і знос організму людини в умовах інтенсифікації виробництва, і багато інших факторів, які раніше не бралися до уваги, то соціально-економічну ефективність стали кваліфікувати як основну категорію суспільного виробництва.

Соціально-економічна ефективність розкриває рівень задоволення потреб суспільства матеріальними та культурними благами, ступінь духовного розвитку людини. Соціальна ефективність проявляється як результат впливу заходів економічного характеру на формування способу життя людини.

Екологічна економічна ефективність визначає максимально можливе задоволення суспільних потреб при оптимальних витратах виробництва, отримання екологічно чистої продукції при збереженні виробництва навколишнього середовища. Еколого-економічна ефективність, окрім досягнення економічних цілей, передбачає забезпечення суспільних потреб населення, отримання екологічно-чистої продукції та забезпечення збереження довкілля. Особливої уваги заслуговує соціально-економічна ефективність, яка передбачає досягнення економічних цілей, які в більшості відповідають інтересам власників підприємства, і соціальних, що відбивають потреби як окремої людини – працівника, так і всього суспільства в цілому.

Досягнення саме цієї ефективності з урахуванням екологічних цілей повинно бути нагальним завданням кожного підприємства.

Вищеперелічені види економічної ефективності розрізняються на абсолютну та відносну економічну ефективність. Абсолютна економічна ефективність – це співвідношення результатів економічної діяльності і витрат для досягнення результату.

Відносна (порівняльна) економічна ефективність – співвідношення рівня витрат до вже досягнутих результатів при розгляді двох або більш альтернативних варіантів, що вирішують одну і ту ж проблему.

Наголосимо, що поняття «ефективність» пов'язана з тим, як розглядається економічна система, для якої використовується ця категорія, за критерієм «статичність – динамічність». Й. Шумпетер у роботі «Теорія економічного розвитку» виділяв динамічну та статичну ефективність, його концепція статичної ефективності співзвучна так званій адміністративній економіці, йдеться про мистецтво пристосовування до економічної ситуації, що складалася, і вміння управляти тими підрозділами певної організації, які не мають перспектив розвитку. Динамічну ефективність Й. Шумпетер розумів як будь-яку тенденцію до розвитку. Здавалося, що ефективне адміністрування компаній може призвести до успіху, однак воно вже не відповідало вимогам дійсності [27].

Так, сьогодні в економічній науці ефективність статична – здатність економічної системи надати споживачеві

найвищий рівень задоволення його попиту за рахунок наявного обсягу коштів, ресурсів, технологій, а ефективність динамічна – здатність економіки збільшити задоволення споживачу попиту за рахунок впровадження технологічних інновацій і технологічних змін у господарські системи.

Складність з кількісною оцінкою ефективності з урахуванням гетерогенності економічної системи призвела до того, що вже в 30-ті роки ХХ ст. стали розрізняти «ефективності»: народногосподарську; економічну; соціальну; бюджетну; організаційно-управлінську; регіональну; галузеву; екологічну; ефективність капвкладень (інвестиційна ефективність) як прирощення віддачі від інвестицій в основний капітал у порівнянні з деяким базовим рівнем, вже досягнутим або можливим альтернативним; технологічну ефективність.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи проведений гносеологічний та онтологічний аналіз сутності категорії «ефективність розвитку», свідчить про відсутність єдиного трактування зазначеної категорії. Ще раз підкреслимо думку про багатоаспектність зазначеної категорії й наголосимо, що сьогодення економічної науки визначає її як співвідношення результату діяльності до потреб, цілей і витрат господарюючого суб'єкта.

Поняття «ефективність» – ключове слово в економічній теорії та практиці, перебуваючи понад сто років у центрі гострої дискусії і на початку ХХІ ст. залишається категорією проблемною, що відображає справедливість розподілу вироблених благ, диференціацію і суперечливість інтересів учасників єдиного економічного процесу й вимагає додаткових досліджень як у частині сутнісного змісту, так і кількісної-якісної оцінки.

Проведене дослідження щодо сутності категорії «ефективність розвитку» підкреслює думку, що за сучасних умов господарювання вона може досягатися *максимізацією синергетичних тенденцій, самоорганізації, зниження рівня хаосу і підвищення впорядкованості*. Виходячи з твердження щодо багатогранності, складності й комплексності категорії «ефективність», важливою тезою нашого дослідження є необхідність визначення критеріїв *якісної оцінки зазначеної категорії*.

Здатність сучасного підприємства до розвитку – це здатність до нововведень, здатність виконувати науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи (НДДКР), купувати патенти, вести дослідження і розробки тощо, тобто *здійснювати інноваційну політику, з одного боку, це додаткові витрати, а з іншого потенційні можливості щодо підвищення ефективності в майбутньому, тобто майбутній результат*.

Варто підкреслити, що поняття «економічна ефективність» без урахування соціальної, державної, екологічної, бюджетної не є об'єктивним показником якості господарських рішень і соціально-економічного розвитку в цілому – *комплексність*.

В умовах різноманітності форм господарської власності, інституціональних форм і відносин поняття ефективності стало ще більш складним для кількісної оцінки, оскільки будь-яка оцінка відображає тільки чийсь *конкретний «інтерес» або «мету»*. В учасників одних і тих самих проєктів можуть бути абсолютно різні інтереси, якщо будь-які зміни розглядати як інвестиційний проєкт, то ефективність слід розглядати як конкретну оцінку ступеня реалізації інтересів кожного конкретного учасника

проєкту, «для кого?»: власника, інвестора, виконавця проєкту, для постачальника проєкту, для держави, для жителя регіону, в якому реалізується проєкт тощо. Необхідність уточнення поняття «економічна ефективність» у сучасних умовах щодо конкретного учасника проєкту зумовила велику кількість пропозицій за узагальнено інтегральними і синергетичними показниками оцінки ефективності.

Таким чином, розуміння основ проблеми сприяє її успішному вирішенню, результати проведеного дослідження є необхідним підґрунтям для подальшого дослідження й визначення методологічних засад оцінки ефективності розвитку підприємства, що працює в сучасних умовах господарювання. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Словник іншомовних слів / Уклад.: С. М. Морозов, Л. М. Шкарпута. – К.: Наук. думка, 2000. – 680 с. – (Словники України).
2. Мочерний С. В. Економічний енциклопедичний словник: У 2 т. / С. В. Мочерний, Я. С. Ларина, О. А. Устенко, С. І. Юрій / За ред. С. В. Мочерного. – Львів: Світ, 2005. – Т. 1 – 616 с., ; Т. 2. – 568 с.
3. Куценко А. В. Організаційно-економічний механізм управління ефективністю діяльності підприємств споживчої кооперації України: монографія / А. В. Куценко. – Полтава: РВВ ПУСКУ, 2008. – 205 с.
4. Дадашев Б. А. Теоретические и методические основы определения экономической эффективности сельского хозяйства / Б. А. Дадашев. – Сумы: Мрія-1 ЛТД; Українська академія банківського дела Національного банку України, 2003. – 32 с.
5. Рикардо Д. Начала политической экономики и податного обложения / Д. Рикардо. – М.: Госиздат, 1929. – 368 с.
6. Маршалл А. Принципы экономической науки / А. Маршалл. – М.: Прогресс, 1993. – 594 с.
7. Головкин В. А. Теоретико-методичні засади визначення сутності категорії «ефективність діяльності підприємства» / В. А. Головкин // Науково-технічний збірник № 98 [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://eprints.kname.edu.ua/21426/1/88-94_%D0%93%D0%B E%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BA%D0%BE_%D0%92%D0%90.pdf
8. Синк С. Д. Управление производительностью: планирование, измерение и оценка, контроль и повышение / С. Д. Синк. – М.: Прогресс, 1989. – 522 с.
9. Косянчук Т. Ф. Результативність діяльності підприємства та її діагностика / Т. Ф. Косянчук, Ю. Г. Галкіна // Вісник Хмельницького національного університету. – 2009. – № 3, Т. 1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Vchnu_ekon/2009_3_1/pdf/121-124.pdf
10. Бродська Д. В. Теоретико-методичні засади визначення продуктивності підприємства / Д. В. Бродська, І. Ю. Калмикова // Вісник Дніпропетровського університету. – 2010. – Вип. 4 (2). – С. 90 – 95.
11. Базилевич В. Д. Історія економічних учень / В. Д. Базилевич, Н. І. Гражевська, Т. В. Гайдай, П. М. Леоненко, А. П. Нестеренко / За ред. В. Д. Базилевич. – К.: Знання, 2004. – 1300 с.
12. Дункан Д. У. Основополагающие идеи в менеджменте. Уроки основоположников менеджмента и управленческой практики / Д. У. Дункан / Пер. с англ. – М.: Дело, 1996. – 272 с.
13. Оппенлендер К. Технический прогресс [Текст]: воздействие, оценки, результаты / К. Оппенлендер / Пер. с нем. В. С. Циренщиков; ред. Я. А. Рекитар. – М.: Экономика, 1981. – 175 с.
14. Струмилин С. К проблеме оптимальных пропорций / С. Струмилин // Плановое хозяйство. – 1962. – № 6.
15. Гребенников П. И. Виктор Валентинович Новожилов в экономической науке XX века [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.hse.ru/pubs/lib/data/access/ticket/1383060127d86ae2c513298b1e262bd6595c762d29/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D0%B6%D0%B8%D0%BB%D0%BE%D0%B2.pdf>
16. Норт Д. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики / Пер. с англ. А. Н. Нестеренко;

предисл. и науч. ред. Б. З. Мильнера. – М. : Фонд экономической книги «Начала», 1997. – 180 с.

17. Федулова Л. Технологічна модернізація промисловості України / За ред. д-ра екон. наук Л. І. Федулової ; Ін-т екон. та прогнозув. – К., 2008. – 472 с.

18. Коуз Р. Природа фирмы / Р. Коуз / Пер. с англ. Б. Пинскера // В сб. : Теория фирмы / Сост. В. М. Гальперин. – С-Пб. : Экономическая школа, 1995. – С. 11 – 32.

19. Хэмэл Г. Революция в бизнесе / Г. Хэмэл. – М. : Мир, 2001.

20. Байнев В. Ф. Научно-технический прогресс и устойчивое развитие: теория и практика полезности (потребительско-стоимостной) оценки эффективности новой техники : монография ; под общ. ред. В. Ф. Байнева; Белорусский государственный университет. – Минск : Право и экономика, 2008. – 189 с. [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://www.bsuy.by/Cache/pdf/381243.pdf>

21. Санто Б. Инновации как средство экономического развития / Б. Санто. – М. : Прогресс, 1991. – 255 с.

22. Гизатуллин Х. Н. К проблеме создания системы управления предприятием в условиях переходной экономики / Х. Н. Гизатуллин // Человек, общество, окружающая среда : Сборник статей. – Екатеринбург, 2001.

23. Бланк И. А. Словарь-справочник финансового менеджера / И. А. Бланк. – К. : НИКА-ЦЕНТР; ЄЛЬГА; СПб: АЛТЕЙ, 1998. – 480 с.

24. Загородній А. Г. Фінансовий словник / А. Г. Загородній, Г. Л. Вознюк, Т. С. Смовженко. – К. : Т-во «Знання», КОО ; Львів : Вид-во Львів. Банк. Інституту НБУ, 2002. – 567 с.

25. Друкер П. Д. Задачи менеджмента в XXI веке : учеб. пособ. / П. Д. Друкер / Пер. с англ. : М. : Вильямс, 2001. – 276 с.

26. Економіка підприємства : підручник / За ред. С. Ф. Покропивного. – 2-ге вид., доп. та перероб. – К. : КНЕУ, 2001. – 528 с.

27. Шумпетер Й. А. Теория экономического развития: Исследование предпринимательской прибыли, капитала, кредита процента и цикла конъюнктуры / Й. А. Шумпетер. – М. : Прогресс. – 1982. – 456 с.

REFERENCES

Brodskaya, D. V., and Kalmykova, I. Yu. "Teoretyko-metodychni zasady vyznachennia produktyvnosti pidpriemstva" [Theoretical and methodological basis for determining the performance of the company]. *Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu*, no. 4 (2) (2010): 90-95.

Bazylevych, V. D., Hrazhevska, N. I., and Haidai, T. V. *Istoriia ekonomichnykh uchen* [History of economic doctrines]. Kyiv: Znannia, 2004.

Baynev, V. F. "Nauchno-tekhnicheskii progress i ustoychivoe razvitie: teoriia i praktika poleznostnoy (potrebitelno-stoimostnoy) otsenki effektivnosti novoy tekhniki" [Scientific and technological progress and sustainable development: theory and practice poleznostnoy (a use – value) evaluation of the effectiveness of new technology]. <http://www.bsuy.by/Cache/pdf/381243.pdf>

Dadashev, B. A. *Teoreticheskie i metodicheskie osnovy opredeleniia ekonomicheskoy effektivnosti selskogo khoziaystva* [Theoretical and methodological foundations of economic efficiency of agriculture]. Sumy: Mriia-1 LTD; Ukrainskaiia akademiia bankovskogo dela Natsionalnogo banka Ukrainy, 2003.

Duncan, D. U. *Osnovopolagaiushchie idei v menedzhmente. Uroki osnovopolozhnikov menedzhmenta i upravlencheskoy praktiki* [The fundamental ideas in management. Lessons of the founders of the management and administrative practices]. Moscow: Delo, 1996.

Druker, P. D. *Zadachi menedzhmenta v XXI veke* [Task management in the XXI century]. Moscow: Viliams, 2001.

Ekonomika pidpriemstva [Business Economics]. Kyiv: KNEU, 2001.

Fedulova, L. *Tekhnolohichna modernizatsiia promyslovosti Ukrainy* [Technological modernization of industry in Ukraine]. Kyiv, 2008.

Grebennikov, P. I. "Viktor Valentinovich Novozhilov v ekonomicheskoy nauke KhKh veka" [Victor V. Novozhilov in economic science of the twentieth century]. <http://www.hse.ru/pubs/lib/data/access/ticket/1383060127d86ae2c513298b1e262bd6595c762d29/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D0%B6%D0%B8%D0%BB%D0%BE%D0%B2.pdf>

Gizatullin, Kh. N. "K probleme sozdaniia sistemy upravleniia predpriatiem v usloviakh perekhodnoy ekonomiki" [The problem of making enterprise management system in transition economies]. In *Chelovek, obshchestvo, okruzhaiushchaia sreda*. Ekaterinburg, 2001.

Holovko, V. A. "Teoretyko-metodychni zasady vyznachennia suttosti katehorii «efektyvnist dialnosti pidpriemstva»" [Theoretical and methodological basis for determining the nature of the category of "efficiency of the enterprise"]. http://eprints.kname.edu.ua/21426/1/88-94_%D0%93%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BA%D0%BE_%D0%92%D0%90.pdf

Kosianchuk, T. F., and Halkina, Yu. H. "Rezultatyvnist dialnosti pidpriemstva ta ii diahnozyka" [The effectiveness of the company and its diagnosis]. http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Vchnu_ekon/2009_3_1/pdf/121-124.pdf

Kouz, R. "Priroda firmy" [Nature of the Firm]. In *Teoriia firmy*, 11-32. St. Petersburg: Ekonomicheskaiia shkola, 1995.

Khemel, G. *Revoliutsiia v biznese* [Revolution in business]. Moscow: Mir, 2001.

Kutsenko, A. V. *Orhanizatsiino-ekonomichnyi mekhanizm upravlinnia efektyvnosti dialnosti pidpriemstv spozhyvchoi kooperatsii Ukrainy* [Organizational-economic mechanism of enterprise performance management Consumer Cooperatives in Ukraine]. Poltava: RVV PUSKU, 2008.

Morozov, S. M., and Shkaraputa, L. M. *Slovnnyk inshomovnykh sliv* [Dictionary of foreign words]. Kyiv: Naukova dumka, 2000.

Marshall, A. *Printsipy ekonomicheskoy nauki* [Principles of economics]. Moscow: Progress, 1993.

Mochernyi, S. V., Laryna, Ya. S., and Ustenko, O. A. *Ekonomichnyi entsyklopedychnyi slovnnyk* [Economic Encyclopedic Dictionary]. Lviv: Svit, 2005.

Nort, D. *Instituty, institutsionalnye izmeneniia i funktsionirovanie ekonomiki* [Institutions, Institutional Change and Economic Performance]. Moscow: Fond ekonomicheskoy knigi "Nachala", 1997.

Oppenlander, K. *Tekhnicheskii progress: vozdeystvie, otsenki, rezultaty* [Technical progress : impact assessment results]. Moscow: Ekonomika, 1981.

Rikardo, D. *Nachala politicheskoy ekonomiki i podatnogo oblozheniia* [Principles of Political Economy and the taxable taxation]. Moscow: Gosizdat, 1929.

Strumilin, S. "K probleme optimalnykh proporsiy" [On the problem of optimal proportions]. *Planovoe khoziaystvo*, no. 6 (1962).

Sink, S. D. *Upravlenie proizvoditelnostiu: planirovanie, izmerenie i otsenka, kontrol i povysenie* [Performance management : planning, measurement and evaluation, control and improvement]. Moscow: Progress, 1989.

Santo, B. *Innovatsii kak sredstvo ekonomicheskogo razvitiia* [Innovation as a means of economic development]. Moscow: Progress, 1991.

Shumpeter, Y. A. *Teoriia ekonomicheskogo razvitiia: Issledovanie predprinimatelskoy pribyli, kapitala, kredita protsenta i tsikla koniunktury* [Theory of Economic Development : A Study of business profits, capital, credit, interest and cycle conditions]. Moscow: Progress, 1982.

Zahorodnii, A. H., Vozniuk, H. L., and Smovzhenko, T. S. *Finansovy slovnnyk* [Financial Dictionary]. K.; Lviv: Znannia; KOO; LIBS UBS NBU, 2002.

ВНУТРІШНІЙ КОНТРОЛЬ КРУГООБОРОТУ КАПІТАЛУ ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

© 2014 КАМІНСЬКА Т. Г.

УДК 657.6.41

Камінська Т. Г. Внутрішній контроль кругообороту капіталу підприємства в умовах інтеграційних процесів

У статті здійснено спробу побудови методики внутрішнього контролю кругообігу капіталу, яка б відповідала сучасним інтеграційним процесам, що відбуваються в Україні та світі. У першу чергу наголошено, що внутрішній контроль повинен забезпечувати реалізацію інтересів власника підприємства. Зазначено, що, всупереч існуючим методикам, контроль на підприємстві краще починати не з активів, а з джерел їх формування – власного капіталу та зобов'язань, а тоді вже переходити до контролю майна підприємства. Автором пропонується відповідна методика контролю кругообігу капіталу, яка враховує його етапи – придбання, виробництво, реалізацію, – і надаються практичні рекомендації з її використання на підприємствах. Особливу увагу приділено контролю кругообігу капіталу на етапі виробництва, який має відслідковувати як кількісні, так і якісні параметри. Контроль придбання та реалізації, крім внутрішніх контролерів, покладається також на служби маркетингу, логістики тощо. Узагальнення результатів контролю має відбуватися у формах, які, з одного боку, мають доказову силу, а з іншого – доступні для розуміння та використання у процесі прийняття управлінських рішень менеджерами різних рівнів.

Ключові слова: капітал підприємства, інтеграційні процеси, кругообіг капіталу, внутрішній контроль.

Рис.: 1. Табл.: 1. Бібл.: 9.

Камінська Тетяна Григорівна – кандидат економічних наук, доцент, декан, економічний факультет, Національний університет біоресурсів і природокористування України (вул. Героїв Оборони, 15., Київ, 03041, Україна)

E-mail: ktg8@yandex.ru

УДК 657.6.41

UDC 657.6.41

Каминская Т. Г. Внутренний контроль кругооборота капитала предприятия в условиях интеграционных процессов

В статье предпринята попытка построения методики внутреннего контроля кругооборота капитала, которая бы отвечала современным интеграционным процессам, происходящим в Украине и мире. В первую очередь отмечается, что внутренний контроль должен обеспечивать реализацию интересов владельца предприятия. Отмечено, что, вопреки существующим методикам, контроль на предприятии лучше начинать не с активов, а с источников их формирования – собственного капитала и обязательств, а потом уже переходит к контролю имущества предприятия. Автором предлагается соответствующая методика контроля кругооборота капитала, учитывающая его этапы – приобретение, производство, реализацию, – и даются практические рекомендации по ее использованию на предприятиях. Особое внимание уделено контролю кругооборота капитала на этапе производства, который должен отслеживать как количественные, так и качественные параметры. Контроль приобретения и реализации, кроме внутренних контроллеров, возлагается на службы маркетинга, логистики и т. д. Обобщение результатов контроля должно происходить в формах, которые, с одной стороны, имеют доказательную силу, а с другой – доступны для понимания и использования в процессе принятия управленческих решений менеджерами разных уровней.

Ключевые слова: капитал предприятия, интеграционные процессы, кругооборот капитала, внутренний контроль.

Рис.: 1. Табл.: 1. Библ.: 9.

Каминская Татьяна Григорьевна – кандидат экономических наук, доцент, декан, экономический факультет, Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины (ул. Героев Оборони, 15, Киев, 03041, Украина)

E-mail: ktg8@yandex.ru

Kaminska T. H. Internal Control of Enterprise Capital Turnover under the Integration Processes

The article tries to build methods of internal control of the capital turnover, which would meet modern integration processes in Ukraine and in the world. First of all it states that internal control should ensure realisation of interests of the enterprise owner. It marks out that despite the existing methods, the enterprise control should be started not with assets, but from the sources of their formation – own capital and obligations, and only then go to the enterprise property control. The author offers relevant methods of capital turnover control, which takes into account its stages – acquisition, production and sales – and gives practical recommendations on its use at enterprises. Special attention is paid to the capital turnover control at the stage of production, which should keep track of both quantitative and qualitative parameters. Acquisition and sales control, except for internal controllers, is carried out by marketing, logistics and other services. Generalisation of results of the control should be done in forms that, on the one hand, have evidential force and, on the other, accessible for comprehension and use in the process of making managerial decisions by managers of various levels.

Key words: enterprise capital, integration processes, capital turnover, internal control.

Pic.: 1. Tabl.: 1. Bibl.: 9.

Kaminska Tetyana H. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Dean, Faculty of Economics, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (vul. Geroyiv Oborony, 15., Kyiv, 03041, Ukraine)

E-mail: ktg8@yandex.ru

При проведенні комплексного системного контролю кругообороту капіталу важливо дотримуватись послідовності контролю, що ґрунтується на порядку проходження капіталом стадій його кругообороту. У зв'язку з цим не можна погодитись з послідовністю контролю кругообороту капіталу, що передбачає підходи, які ігнорують важливі принципи формування і функціонування капіталу, при якому на першому етапі проводиться дослідження активів підприємства, а на другому – зобов'язань і власного капіталу. У зв'язку з відсутністю єдиного підходу до організації та методики здійснення внутрішнього контролю на

стадіях кругообороту капіталу визначено необхідність його розробки. На наш погляд, контроль кругообороту капіталу варто починати з джерел формування капіталу, а тоді переходити до контролю функціональних форм капіталу.

Вивченням проблем контролю в підприємствах та організаціях, у тому числі проблемами контролю капіталу займалися такі вчені, як Ф. Ф. Бутинець, Т. А. Бутинець, Н. Г. Виговська, Є. В. Калюга, Г. Г. Кірейцев, В. Б. Моссаковський, А. К. Сук.

Метою статті є розробка методики внутрішнього контролю кругообороту капіталу підприємства.

Система внутрішнього контролю організується в основному підприємствами великого і середнього бізнесу, які характеризуються такими особливостями:

- 1) прагненням вищого керівництва отримати достовірну інформацію й оцінку дій керівників всіх рівнів управління організації та її структурних підрозділів;
- 2) ускладненою структурою;
- 3) наявністю ряду філій і дочірніх компаній;
- 4) різноманітністю видів діяльності та можливістю їх кооперації [9, с. 11].

Слід мати на увазі, що організація системи внутрішнього контролю призводить до виникнення додаткових витрат, що розподіляються між видами продукції (робіт, послуг). Ці витрати можуть бути відчутними, оскільки в системі внутрішнього контролю повинен працювати висококваліфікований штатний персонал, що має у своєму розпорядженні відповідне технічне і програмне забезпечення. Діяльність системи внутрішнього контролю найбільш ефективна, якщо вона підкоряється органу, що представляє інтереси власника.

На стадіях кругообороту капіталу відбувається: 1) купівля засобів та предметів праці, найм робочої сили (для виробничої діяльності); 2) процес виробництва, де виникає продукт праці – нова вартість; 3) реалізація продукції (отримання виручки). На вказаних стадіях задіяні майже всі об'єкти бухгалтерського обліку від основних засобів до фінансового результату – прибутку (збитку) [9]. Вказані об'єкти знаходять відображення на рахунках бухгалтерського обліку відповідно до оформлених первинних документів. Далі дані про здійснені господарські операції групуються в регістрах бухгалтерського обліку, оборотно-сальдовій відомості, Головній книзі та формах фінансової звітності.

У кругообороті капіталу бере участь значна кількість об'єктів бухгалтерського обліку: від основних засобів, грошових коштів, виробничих запасів до розрахунків з постачальниками і підрядниками, витрат, доходів, фінансового результату. Зазначені об'єкти можуть мати матеріальну природу (майно – основні засоби, готівкові кошти, запаси і т. д.), та не мати уречевленої форми прояву (джерела утворення майна (пасив балансу), – доходи, витрати, фінансові результати). Тому при здійсненні внутрішнього контролю на стадіях кругообороту капіталу необхідно застосовувати такі прийоми контролю, за допомогою яких можна встановити

правильність відображення задіяних на стадіях кругообороту капіталу об'єктів бухгалтерського обліку [1].

У цілому процес організації внутрішнього контролю здійснюється за організаційним, методичним, технологічним і результативним етапами, що забезпечують формування системи внутрішнього контролю кругообороту капіталу (табл. 1).

З метою узагальнення підходів до здійснення контролю правильності відображення в бухгалтерському обліку складових кругообороту капіталу, на основі визначення прийомів документального та фактичного контролю, що застосовуються на технологічному етапі, розроблено методичку внутрішнього контролю на стадіях кругообороту капіталу (рис. 1).

Застосування даного методичного підходу при здійсненні контролю на стадіях кругообороту капіталу забезпечить ефективність результатів перевірки, своєчасність та повноту відображення даної інформації у бухгалтерському обліку та звітності підприємства.

Методика контролю кругообороту капіталу передбачає здійснення контрольних процедур, відповідно до вимог національних і міжнародних стандартів та цілей, що поставлені перед суб'єктами контролю. Відповідно до запропонованої нами методики контролю кругообороту капіталу початковим етапом є дослідження інвестованого капіталу, яке стосується усіх етапів діяльності підприємства: від моменту його створення до ліквідації. Перевірка порядку формування інвестованого капіталу передбачає необхідність визначення в грошовому вираженні величини початкового капіталу. Контроль формування капіталу підприємства слід проводити на основі інформаційної бази, що міститься в регістрах бухгалтерського обліку та фінансової звітності.

Основним елементом інвестованого капіталу є статутний капітал, який представляє собою джерело формування майна, призначеного для здійснення діяльності підприємства з метою отримання прибутку [6, с. 159].

Загальний розмір засобів, закріплених за підприємством при його створенні, наводиться в статуті, тому й назва капіталу «статутний капітал». Контроль кругообороту капіталу на підприємствах різних організаційних форм має ґрунтуватися на врахуванні типових порушень в організації обліку підприємством, а також таких, що пов'язані з неправильним і несвоечасним внесенням змін до установчих документів, розрахунків із засновниками.

Таблиця 1

Характеристика етапів здійснення внутрішнього контролю кругообороту капіталу

Етап	Зміст процедур
Організаційний	– вибір суб'єктів контролю; – розробка організаційно-розпорядчих і робочих документів щодо здійснення внутрішнього контролю; – інформаційне забезпечення роботи суб'єктів внутрішнього контролю
Методичний	– вибір прийомів здійснення контролю та способів його проведення; – підготовка об'єктів, що складають кругооборот капіталу, до здійснення контролю
Технологічний	– оформлення документів за результатами внутрішнього контролю на стадіях кругообороту капіталу; – застосування методичних прийомів і способів документального та фактичного контролю на стадіях кругообороту капіталу
Результативний	– оформлення результатів внутрішнього контролю на стадіях кругообороту капіталу; – оцінка правильності організації та ефективності здійснення внутрішнього контролю; – узагальнення результатів контролю; – прийняття рішень за результатами внутрішнього контролю на стадіях кругообороту капіталу

Джерело: [4].

Рис. 1. Методика внутрішнього контролю кругообороту капіталу

Джерело: побудовано автором.

При перевірці правильності формування статутного капіталу першочергово з'ясується організаційно-правова форма підприємства, що обумовлює особливості його формування. Суб'єкт контролю перевіряє юридичний статус та права здійснення статутних видів діяльності, склад засновників (учасників), структуру управління підприємством.

При перевірці відображеної в бухгалтерському обліку величини статутного капіталу вона зіставляється із зареєстрованою в установчих документах підприємства.

Перевірка правильності та своєчасності формування статутного капіталу здійснюється методом порівняння даних аналітичного обліку з рахунків 46 «Неоплачений ка-

пітал» і 40 «Зареєстрований (пайовий) капітал» про суми внесків з первинними документами про їхню оплату (прибутковими касовими ордерами, виписками банку з поточних рахунків, актами оприбуткування майна та прийняття матеріальних цінностей у рахунок внесків) [2]. Для перевірки своєчасності розрахунків за внесками до статутного капіталу порівнюють фактичні внески за датами в розрізі засновників із зазначеними в документах на заснування підприємства. Перевірка правильності та наявності підстав розрахунків здійснюється шляхом обґрунтованості оцінок внесків, здійснених у формі матеріальних цінностей (включаючи об'єкти нерухомості), нематеріальних активів,

цінних паперів та ін. Із застосуванням методів порівняння, нормативно-правової перевірки та техніко-економічних розрахунків перевіряється адекватність методів оцінки таких внесків у статутний капітал [4].

Другим елементом капіталу, інвестованого в підприємство, є його зобов'язання. У процесі здійснення контролю зобов'язань потрібно застосовувати відповідні аналітичні прийоми, зокрема, доцільно проводити: аналіз структури та динаміки зобов'язань підприємства; оцінку оборотності кредиторської заборгованості; визначення ролі зобов'язань у формуванні капіталу підприємства; оцінку фінансової стійкості підприємства на основі аналізу структури власного капіталу і зобов'язань; аналіз фінансової рівноваги між активами підприємства і джерелами їх утворення; оцінку впливу поточних зобов'язань на величину показників ліквідності.

Для отримання інформації щодо структури зобов'язань та оцінки їх впливу на фінансовий стан підприємства до складу власного капіталу необхідно зараховувати, крім власного, і капітал, який прирівнюється до власного, а до позикового – зобов'язання і пасиви, які прирівняні до зобов'язань. Це дозволить усунути неоднозначність при трактуванні понять «позиковий капітал», «позикові засоби».

Застосування контролю в оперативному управлінні зобов'язаннями підприємства передбачає дві взаємопов'язані стадії контрольно-аналітичного процесу: попередній аналіз і контроль конкретної операції, результатом якої є створення відповідного зобов'язання; оперативний аналіз та контроль руху зобов'язань як результат здійснення господарських операцій протягом оперативного періоду.

На *першій* стадії контрольно-аналітичного циклу здійснюється визначення законності та доцільності проведення операції, а також оцінка її майбутніх економічних наслідків.

На *другій* стадії оперативного аналізу і контролю зобов'язань підприємства створюється інформаційне забезпечення системи управління протягом всього операційного циклу.

Одним із завдань оперативного аналізу і контролю зобов'язань підприємства є забезпечення постійного надходження у систему управління інформації про змін складу і структури зобов'язань внаслідок здійснення операцій з залучення коштів і відшкодування боргів.

Попередній аналіз направлено на оцінку очікуваних економічних результатів здійснення операції, зокрема: визначення вартості залученого капіталу; обґрунтування вибору джерел фінансування; оцінку економічних результатів створення додаткових зобов'язань; розрахунок і обґрунтування доцільності очікуваних змін фінансового стану в результаті зміни структури зобов'язань; визначення очікуваних величин доходу і витрат за цією операцією та розрахунок впливу показників на фінансові результати діяльності підприємства.

Попередній контроль зобов'язань ґрунтується на даних попереднього аналізу і спрямовується на запобігання прийняттю рішень, що суперечать чинному законодавству чи реалізація яких призведе до негативних економічних наслідків. На стадії попереднього контролю перевіряють доцільність кожної операції, її відповідність стратегічним напрямкам розвитку підприємства, вимогам чинного законодавства та інших нормативних документів, які регулюють фінансово-господарську діяльність суб'єктів господарювання.

Як говорилося вище, контроль кругообороту капіталу доцільно здійснювати відповідно до етапів його проходження. Першим етапом кругообороту капіталу є придбання засобів виробництва.

Поточний контроль придбання у більшості випадків веде служба, що укладає договори. Вона і несе відповідальність за їх виконання. За наявності автоматизованого бухгалтерського обліку не виникає проблем в отриманні будь-якої інформації щодо виконання договорів [7]. Для цього достатньо ввести необхідну інформацію до комп'ютерної програми.

Для покращання ефективності діяльності підприємства та забезпечення випуску конкурентоздатної продукції важливе значення має вхідний контроль якості придбаного майна при його отриманні від продавця. Ефективний контроль за всіма напрямками повинен здійснюватися безпосередньо в ході операцій з придбання, що відбуваються, оскільки оперативний контроль дає можливість вчасно виявити та попередити можливі порушення.

Процес придбання майна пов'язаний з логістичними витратами. Для здійснення контролю їх обсягу систематизовано джерела інформації, що є основою для такого контролю: а) елементи облікової та договірної політики; б) операції бухгалтерського обліку; в) рахунки синтетичного та аналітичного обліку; г) внутрішня звітність; д) локальні нормативні акти.

Розроблене Положення про внутрішній контроль і положення про відповідні структурні підрозділи (посадові інструкції працівників) сприяють виконанню ними в повному обсязі своїх обов'язків, розподіл яких запропоновано здійснювати за функціями пошуку майна, його закупівлю, одержання, приймання та здійснення остаточної оплати. Вказаний поділ дозволить попередити можливі зловживання внаслідок змови співробітників підприємства.

Контроль виробництва продукції передбачає перевірку всього комплексу завдань, що залежать від галузевої специфіки і типу виробництва, особливостей організації та технології виготовлення продукції, її номенклатури. Завданням контролю є не тільки перевірка організації та технології виробництва і доцільності й обґрунтованості виробничих витрат на підприємстві, але й перевірка правильності визначення собівартості продукції.

Методи контролю фактичних витрат на виробництво і собівартість продукції здебільшого визначаються галузевою специфікою виробництва, особливостями спожитої сировини, номенклатурою і характером виготовленої продукції, а також особливостями методів обліку витрат на виробництво і калькулювання собівартості продукції (нормативний, попередільний, позаумовний). За даними нормативного обліку можна виявити відхилення від норм і вплив цих відхилень на формування собівартості продукції, що значно полегшує поточний контроль. Оперативний контроль слідує за відхиленнями від норм, на його основі кожного звітного періоду на підприємствах складають відомість оперативного обліку відхилень від нормативної собівартості продукції, в яких реєструють всі сигнальні вимоги, тобто вказують причини відхилень та місця їх виникнення.

Під час контролю витрат за окремими калькуляційними статтями перевіряють, чи вони підтверджені відповідними виправдовуючими первинними документами [5]. Одночасно розглядають можливі випадки різкого зниження витрат за окремими місяцями, що може свідчити про завищення нормативів витрат або невідповідне перенесення на

інший період. Контроль собівартості продукції допомагає встановити, чи обґрунтоване списання витрат на її виробництво і реалізацію. Також потрібно перевіряти витрати щодо безперспективних не закінчених робіт, які втратили актуальність, і вживати заходів, щоб припинити такі роботи.

Використовуючи звітні дані про собівартість продукції, звітні калькуляційні одиниці рентабельних видів продукції, можна встановити відхилення від прогнозованих затрат за окремими статтями і зміни структури цих витрат. З урахуванням результатів досліджень фактичної собівартості продукції та наявності відхилень можна цілеспрямовано вивчити їхні причини за даними синтетичного й аналітичного обліку, а також первинних документів. Порівняння звітних калькуляцій за окремими видами виробленої продукції з даними калькуляцій за попередній період допомагає виявити на підприємствах факти завищення планових (нормативних) витрат у калькуляціях, недотримання методики списання фактичних витрат за статтями, підвищення собівартості продукції порівняно з планом і минулим роком, а також з'ясувати причини таких явищ.

Ефективним методом контролю за списанням витрат на виробництво за елементами і калькуляційними статтями є зустрічна перевірка і порівняння їх з даними первинних документів, відповідність аналітичному і синтетичному обліку, тобто відомостями розподілу витрат сировини і матеріалів, заробітної плати, журналами 5 та 5-А, відомостями оцінки остаточного браку і розрахунку втрат від браку, даними оцінки залишків і нестач незавершеного виробництва, виробничими звітами цехів тощо. Також слід урахувати правильність оцінки матеріалів, порівнюючи списані матеріали з обліковою їхньою оцінкою, розрахунок відхилень від купівельних цін та облік зворотних відходів.

Показник реалізації продукції підприємств є одним із основних показників господарської діяльності. Обсяг реалізації готової продукції визначається випуском її із виробництва за кількістю, асортиментом і якістю. При контролі процесу реалізації продукції перевіряють обсяг реалізації і відповідність його розрахунковим договорам і комерційним угодам на постачання покупцям продукції. Однозначно перевіряють обґрунтованість розрахунків нормативів залишків готової продукції на складах. Завищення цих нормативів призводить до зменшення обсягу реалізації, невиконання договірних зобов'язань на постачання продукції покупцям, затоварювання складів, сповільнення обігу коштів. Перевіряють також розрахунки обсягу випуску продукції та відповідність його з укладеними договірними угодами. Така перевірка дає можливість з'ясувати відповідність обсягу реалізації даним договірним угод. З'ясовують також, чи немає випадків, коли підприємства укладають недостовірні угоди на постачання продукції покупцям, необґрунтовано одержують кошти від них у порядку попередньої оплати. Особливу увагу під час здійснення контролю звертають на випадки затоварення продукції на складах підприємства і з'ясовують, чи не є це наслідком випуску продукції, що не має збуту, випуску недоброякісної продукції або продукції, що повернена покупцем. Такі факти ретельно досліджують та встановлюють за ними причини і винних осіб.

Оскільки операції з реалізації продукції носять систематичний характер і є типовими, вони можуть контролюватися вибірково. У вибірку слід включати операції з різних звітних періодів, за різними покупцями, різноманітною продукцією, роботами, послугами.

Логічним завершенням контролю кругообороту капіталу є узагальнення і реалізація його результатів. На цьому етапі групуються, систематизуються виявлені недоліки, порушення та зловживання, ухвалюються управлінські рішення, реалізація яких сприяє усуненню негативних факторів і попередженню їх появи в майбутньому.

Узагальнення результатів контролю кругообороту капіталу включає комплекс методичних прийомів групування і систематизації його результатів, необхідних для прийняття рішень до усунення виявлених недоліків у діяльності підприємства. Однорідні недоліки узагальнюють у таблицях, схемах, графіках, відомостях, машинограмах та ін. Документах за допомогою таких методичних прийомів:

- ✦ групування недоліків;
- ✦ документація результатів проміжного контролю;
- ✦ аналітичне групування;
- ✦ слідчо-юридичне обґрунтування недоліків;
- ✦ систематизоване групування недоліків в актах аудиторського контролю діяльності підприємства і підприємницької діяльності.

Результати контрольного дослідження групуються і систематизуються у журналі перевірки, де розробляються також заходи щодо профілактики правопорушень у підприємницькій діяльності.

Крім цього, здійснення цих заходів дають змогу краще розібратися у причинах недоліків і прийняти обґрунтовані рішення за результатами перевірки.

Узагальнення відхилень у журналі перевірки проводиться з використанням хронологічних, систематизованих і хронологічно-систематичних групувань.

Не можна підміняти контроль аналізом діяльності підприємства, обмежуватися дослідженням загальних відхилень від плану без документальної перевірки причин утворення їх, не встановлюючи осіб, відповідальних за конкретні недоліки у виробничій діяльності, порушення законодавства.

Узагальнення результатів контролю кругообороту капіталу можливе у вигляді акта, висновку, доповідної записки, залежно від результатів контролю і потреб управлінського персоналу. Однак зміст висновків кожної з цих форм обов'язково повинен мати доказову силу. Тому кожне положення документу, що узагальнює результати контролю важливо обґрунтовувати даними первинних джерел, а також законодавчих і нормативних актів. Для цього варто всі незначні порушення і неточності фіксувати протягом здійснення контрольних процедур в робочих таблицях, на які в узагальнюючому документі робити посилання. Значні недоліки краще вказувати в самому акті (висновку, записці тощо). Доказове значення узагальнюючого документу повинно бути також забезпечено відсутністю в тексті суб'єктивних оцінок дій посадових осіб зі сторони суб'єктів контролю. Тільки в цьому разі можливе прийняття доцільних та дієвих управлінських рішень, що сприяють підвищенню ефективності кругообороту капіталу.

ВИСНОВКИ

Таким чином, у результаті проведеного дослідження, сформульовано головні положення та етапи комплексного контролю кругообороту капіталу підприємства, що дає начне відображення його послідовності. Розроблено і систематизовано прийоми, способи та процедури, використання яких необхідне для вирішення задач контролю кожно-

го етапу кругообороту капіталу. Спроба комплексного та системного дослідження контролю кругообороту капіталу сприяє розробці методичних рекомендацій, що дозволяють оперативніше, якісніше здійснювати контрольну діяльність кругообороту капіталу підприємства, постулатів і стандартів контролю суб'єктів господарювання. ■

ЛІТЕРАТУРА

- 1. Виговська Н. Г.** Господарський контроль в Україні: теорія, методологія, організація : монографія / Н. Г. Виговська. – Житомир : ЖДТУ, 2008. – 532 с.
- 2.** Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій, затверджена наказом МФУ від 30.11.99 р. № 291 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0892-99>
- 3. Калюга Є. В.** Фінансово-господарський контроль у системі управління : монографія / Є. В. Калюга. – К. : Ельга, Ніка-Центр, 2003. – 360 с.
- 4. Камінська Т. Г.** Облік і контроль кругообороту капіталу : монографія / Т. Г. Камінська. – Житомир : ПП «Рута», 2013. – 448 с.
- 5. Кірейцев Г. Г.** Облік, аналіз і контроль трансакційних витрат : навч. посіб. / Г. Г. Кірейцев, В. С. Литвиненко. – К. : Фіто-соціоцентр, 2013. – 159 с.
- 6.** Контроль і ревізія : підручник для студентів спеціальності «Облік і аудит» вищих навчальних закладів / За ред. проф. Ф. Ф. Бутинця / [Ф. Ф. Бутинець, Н. Г. Виговська, Н. М. Малюга, Н. І. Петренко]. – 3-є вид., доп. і перероб. – Житомир : ПП «Рута», 2002. – 544 с.
- 7. Кузьмінський А. М.** Організація бухгалтерського обліку, контролю та аналізу : підручник / За ред. А. М. Кузьмінського / А. М. Кузьмінський, В. В. Сопко, В. П. Завгородній. – К. : Вища школа, 1993. – 223 с.

8. Моссаковський В. Б. Удосконалення обліку та контролю витрат в сільськогосподарських підприємствах / В. Б. Моссаковський // Економіка АПК. – 2007. – № 3. – С. 42 – 46.

9. Сук Л. К. Контроль і ревізія : навч. посіб. для дистанційного навчання / Л. К. Сук, П. Л. Сук. – К. : Університет «Україна», 2006. – 275 с.

REFERENCES

- Kuzminskyi A., M., Sopko, V. V., and Zavhorodnii, V. P. *Orhanizatsiia bukhhalterskoho obliku, kontroliu ta analizu* [Organization of accounting, control and analysis]. Kyiv: Vyshcha shkola, 1993.
- Butynets, F. F., Vyhovska, N. H., and Maliuha, N. M. *Kontrol i reviziia* [Monitoring and auditing]. Zhytomyr: Ruta, 2002.
- Kaliuha, Ie. V. *Finansovo-hospodarskyi kontrol u systemi upravlinnia* [Financial and economic control in the control system]. Kyiv: Elha; Nika-Tsentr, 2003.
- Kaminska, T. H. *Oblik i kontrol kruhooborotu kapitalu* [Accounting and control the circulation of capital]. Zhytomyr: Ruta, 2013.
- Kireitsev, H. H., and Lytvynenko, V. S. *Oblik, analiz i kontrol transaktsiinykh vytrat* [Accounting, analysis and control of transaction costs]. Kyiv: Fitosotsiotsentr, 2013.
- [Legal Act of Ukraine] (1999). <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0892-99>
- Mossakovskiy, V. B. "Udoskonalennia obliku ta kontroliu vytrat v silskohospodarskykh pidpriemstvakh" [Improving accounting and cost control in farms]. *Ekonomika APK*, no. 3 (2007): 42-46.
- Suk, L. K., and Suk, P. L. *Kontrol i reviziia* [Monitoring and auditing]. Kyiv: Universytet "Ukraina", 2006.
- Vyhovska, N. H. *Hospodarskyi kontrol v Ukraini: teoriia, metodolohiia, orhanizatsiia* [Economic control in Ukraine: Theory, Methodology, organization]. Zhytomyr: ZhDTU, 2008.

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ДІАГНОСТИКИ ОБОРОТНИХ АКТИВІВ ПІДПРИЄМСТВА

© 2014 ОЛЕКСАНДРЕНКО І. В.

УДК 336.663

Олександренко І. В. Методичні підходи до діагностики оборотних активів підприємства

Статтю присвячено вивченню теоретичних і практичних засад діагностики оборотних активів. Визначено сутність оборотних активів та їх види. Наведено основні етапи діагностики оборотних активів і систематизовано основні завдання, що повинні бути вирішені у процесі діагностики. Конкретизовано методи, що застосовуються у процесі діагностики оборотних активів підприємства. Визначено та подано порядок розрахунку показників ефективності використання оборотних активів. На основі пропонувані показників ефективності використання оборотних активів визначено методичні основи проведення їх факторного аналізу. Розкрито методику проведення факторного аналізу коефіцієнта оборотності оборотних активів, що дозволяє встановити, яким чином збільшення (зменшення) складових оборотних активів вплинуло на зміну результативного показника. На основі результатів діагностики оборотних активів подано основні управлінські рішення, що можуть бути взяті до уваги. Відображені теоретичні та практичні аспекти діагностики є фундаментом проведення діагностики майна та фінансового стану підприємства в цілому.

Ключові слова: оборотні активи, оборотні кошти, ділова активність підприємства, коефіцієнт оборотності оборотних активів, оборотні виробничі фонди, фонди обігу.

Табл.: 4. **Формул.:** 2. **Бібл.:** 10.

Олександренко Ірина Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра фінансів, Луцький національний технічний університет (вул. Львівська, 75, Луцьк, Волинська обл., 43018, Україна)

E-mail: Oliruska@rambler.ru

УДК 336.663

UDC 336 663

Олександренко И. В. Методические подходы к диагностике оборотных активов предприятия

Статья посвящена изучению теоретических и практических основ диагностики оборотных активов. Определена сущность оборотных активов и их виды. Приведены основные этапы диагностики оборотных активов и систематизированы основные задачи, которые должны быть решены в процессе диагностики. Конкретизированы методы, применяемые в процессе диагностики оборотных активов предприятия. Определен и представлен порядок расчета показателей эффективности использования оборотных активов. На основе предлагаемых показателей эффективности использования оборотных активов определены методические основы проведения их факторного анализа. Раскрыта методика проведения факторного анализа коэффициента оборачиваемости оборотных активов позволяет установить, каким образом увеличение (уменьшение) составляющих оборотных активов повлияло на изменение результативного показателя. На основе результатов диагностики оборотных активов представлены основные управленческие решения, которые могут быть приняты во внимание. Отраженные теоретические и практические аспекты диагностики являются фундаментом проведения диагностики имущества и в целом финансового состояния предприятия.

Ключевые слова: оборотные активы, оборотные средства, деловая активность предприятия, коэффициент оборачиваемости оборотных активов, оборотные производственные фонды, фонды обращения.

Табл.: 4. **Формул.:** 2. **Библ.:** 10.

Олександренко Ірина Владимировна – кандидат экономических наук, доцент, кафедра финансов, Луцкий национальный технический университет (ул. Львовская, 75, Луцк, Волинская обл., 43018, Украина)

E-mail: Oliruska@rambler.ru

Oleksandrenko I. V. Methodical Approaches to Diagnostics of Circulating Assets of an Enterprise

The article is devoted to the study of theoretical and practical grounds of diagnostics of circulation assets. It identifies essence of circulating assets and their types. It shows main stages of diagnostics of circulating assets and systemises main tasks, which should be solved in the process of diagnostics. It specifies methods used in the process of diagnostics of the enterprise circulating assets. It identifies and shows the order of calculation of indicators of efficiency of use of circulating assets. Based on the proposed indicators of efficiency of use of circulating assets the article identifies methodical grounds of carrying out their factor analysis. The provided methods of conduct of a factor analysis of the circulating assets turnover ration allows finding out how growth (reduction) of components of circulating assets influenced the change of the effective indicator. Based on the results of diagnostics of circulating assets the article shows main managerial decisions that could be taken into account. The reflected theoretical and practical aspects of diagnostics are a foundation of conduct of diagnostics of property and the financial state of the enterprise in general.

Key words: circulating assets, circulating funds, enterprise business activity, circulating assets turnover ration, circulating production assets, floating funds in circulation.

Tabl.: 4. **Formulae:** 2. **Bibl.:** 10.

Oleksandrenko Iryna V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Finance, Lutsk National Technical University (vul. Lvivska, 75, Lutsk, Volynska obl., 43018, Ukraine)

E-mail: Oliruska@rambler.ru

Підприємства, працюючи в мінливому конкурентному середовищі, піддаються впливу значної кількості чинників як внутрішнього, так і зовнішнього характеру. Реагування на зміни, що відбуваються в середовищі підприємства та прийняття певних рішень, потребує володіння масивом інформації про стан майна підприємства, фінансові результати, грошові потоки, фінансовий стан, інвестиційну та фінансову діяльність. Отримання інформації потребує постійного моніторингу за діяльністю підприємства та проведення діагностики. Це дозволить не лише володіти необхідними даними, а й виокремлювати сильні та слабкі ланки підприємства, визначити

можливості та загрози. Важливим аспектом діагностики та управління на підприємстві є оборотний капітал, що акумулюється в оборотних активах і визначає розмір коштів підприємства, що перебувають в обороті. Вагомість дослідження в даному напрямку підтверджується тим, що більшість виробничих підприємств не вміють управляти своїми оборотними коштами, що призводить до значних витрат на їх утримання та знецінення. Наявність достатнього обсягу оборотних активів та їх ефективне використання забезпечує підприємству планові прибутки, безпечні виробництво та достатній рівень ліквідності та платоспроможності.

Методичні підходи до аналізу оборотних активів, зокрема ефективності їх використання наявні в працях багатьох авторів. Теоретичні основи сутності та методики аналізу оборотних активів підприємства в своїх працях вивчали Бланк І. А. [1], Душило А. А. [2], Драгун Л. М. [3], Поважний О. С. [4], Покропивний О. Ф. [5], Примак Т. О. [6], Чубка О. М. [7] та інші.

На законодавчому рівні також визначені основні показники, за якими здійснюється оцінювання ефективності використання оборотних активів підприємства. Таким чином, Методичними рекомендаціями щодо виявлення ознак неплатоспроможності підприємства та ознак дій з приховування банкрутства, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства [8] передбачено розрахунок показників ефективності формування та використання оборотних активів в складі показників фінансової стійкості. Зокрема, виокремлюють коефіцієнт забезпечення власними засобами; оборотність коштів у розрахунках, обороти; час обороту коштів у розрахунках, днів; оборотність запасів, оборотів; час обороту запасів, днів; час обороту кредиторської заборгованості, днів; тривалість операційного циклу; тривалість фінансового циклу; коефіцієнт погашення дебіторської заборгованості; оборотність власного капіталу; оборотність сукупного капіталу; коефіцієнт стійкості економічного росту; поточна платоспроможність.

У Положенні про порядок здійснення аналізу фінансового стану підприємств, що підлягають приватизації, визначено, що основними показниками, що відображають ефективність використання фінансових ресурсів, вкладених в оборотні активи, є: коефіцієнт оборотності активів, коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості, коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості, строк погашення кредиторської заборгованості, коефіцієнт оборотності матеріальних запасів [9].

Результати діагностики оборотних активів дозволяють правильно планувати та управляти оборотними активами. У цьому аспекті в працях, що присвячені управлінню оборотних активів, основними показниками ефективності оборотних активів є коефіцієнт обертання оборотних коштів, тривалість обертання оборотних коштів, коефіцієнт завантаження оборотних коштів, рентабельність оборотних коштів, абсолютне та відносне вивільнення оборотних коштів [7].

У працях Л. М. Драгун пропонується аналіз ефективності використання оборотних засобів підприємства вести у двох напрямках: 1) традиційний аналіз абсолютних і відносних показників; 2) якісний, кількісний і факторний аналіз [3]. Цей підхід є найбільш прийнятним, оскільки пропонується діагностика оборотних активів за рахунок різного роду показників, як абсолютних, так і відносних.

І. О. Бланк у своїх працях пропонує здійснювати аналіз оборотних активів за показниками ділової активності, що дозволяє виявити як швидко обертаються фінансові ресурси підприємства, вкладені в його поточні активи [1].

Підсумовуючи вищезазначене, варто говорити про те, що аналіз оборотних активів пропонується проводити за показниками ділової активності. Окремі з авторів, подають ще показники рентабельності. Зокрема, С. Ф. Покропивний і багато інших економістів для аналізу ефективності використання оборотних засобів пропонують розраховувати показник рентабельності оборотних засобів як відношення прибутку від реалізації продукції до розміру оборотних засобів [5].

Проте, варто відмітити, що усі підходи різняться між собою і не дозволяють провести комплексний аналіз. Відсутність цілісної методики до діагностики оборотних активів не дозволяє в динаміці прослідкувати зміну обсягів оборотних активів та ефективності їх споживання у виробничому процесі. Це обумовило потребу в розкритті методики діагностики оборотних активів на кожному етапі її здійснення.

Одним із головних завдань вітчизняного бізнесу є оптимальне поєднання наявних ресурсів, забезпечення ефективності їх використання та постійне покращення фінансових результатів. Вагома роль у формуванні ресурсів підприємства належить оборотним активам, склад і структура яких впливає на фінансовий стан підприємства та визначає перспективи подальшого розвитку.

У своїх працях І. О. Бланк під оборотними активами розуміє сукупність майнових цінностей підприємства, що обслуговують поточну виробничо-комерційну діяльність підприємства і повністю споживаються протягом одного операційного циклу [1].

Оборотні активи – грошові кошти та їх еквіваленти, що не обмежені у використанні, а також інші активи, призначені для реалізації чи споживання протягом операційного циклу чи протягом дванадцяти місяців з дати балансу [10].

Оборотні активи часто ототожнюють з поняттям «оборотні засоби» та «оборотні кошти». А. М. Бірман визначає оборотні кошти як кошти підприємства, вкладені в оборотні виробничі фонди та фонди обігу [4]. Т. О. Примак вважає, що оборотні кошти – це сукупність грошових засобів підприємства, необхідних для формування та забезпечення кругообігу виробничих оборотних фондів та фондів обігу [6]. І. В. Зятковський у свої працях розглядає таке поняття, як обігові кошти і розуміє під ними грошові кошти, авансовані в обігові виробничі фонди і фонди обігу, які забезпечують безперервність процесу виробництва і проведення розрахунків.

Також часто зустрічається поняття «оборотні засоби» (В. Н. Копоруліна, С. В. Мочерний), під якими розуміють, те що і під оборотними коштами [2].

Підсумовуючи вищезазначене, варто під оборотними активами розуміти частину активів підприємств у вартісному виразі, яка в процесі кругообігу набуває функціональної форми оборотних виробничих фондів і фондів обігу. У своєму русі оборотні кошти проходять послідовно три стадії: грошову, виробничу і товарну.

Основними завданнями діагностики оборотних активів є:

- ✦ виявлення резервів підвищення ефективності їх використання та прискорення обертання;
- ✦ виявлення змін в складі та структурі оборотних активів в динаміці;
- ✦ оцінювання рівня ділової активності підприємства;
- ✦ визначення джерел фінансування оборотних активів в сучасних умовах;
- ✦ визначення потреби в додаткових коштах для фінансування оборотних активів;
- ✦ розрахунок частки ліквідних, швидко-, та повільноліквідних активів;
- ✦ виявлення факторів впливу на показники оборотності оборотних активів та їх негативну зміну;
- ✦ розробка управлінських рішень та їх реалізація.

Діагностика оборотних активів повинна здійснюватись у певній послідовності:

- 1) визначення цілей, що повинні переслідуватись у процесі діагностики;
- 2) обрання методів, прийомів і способів діагностики оборотних активів;
- 3) вибір джерел інформації та систематизація отриманих даних;
- 4) аналіз складу та структури оборотних активів в динаміці;
- 5) аналіз оборотних активів у розрізі окремих видів;
- 6) розрахунок та оцінка показників ефективності використання оборотних активів;
- 7) проведення факторного аналізу показників ділової активності;
- 8) визначення частки вартості оборотних активів об'єкта досліджень у вартості оборотних активів галузі, регіону, країни в цілому.

На початковому етапі визначаються основні цілі, що повинні бути досягнуті у процесі діагностики. До пріоритетних цілей належать: виявлення резервів підвищення ефективності використання оборотних активів і розробка управлінських рішень; визначення стану використання оборотних активів, для встановлення рівня фінансового стану, інвестиційної привабливості кредитоспроможності підприємства; формування висновків щодо використання майнових цінностей підприємства та інше.

У процесі діагностики оборотних активів варто застосовувати як формалізовані, так і неформалізовані методи. До формалізованих методів належать: факторний (застосовується у процесі визначення впливу факторів на зміну вартості оборотних активів та ефективності їх використання), математичний (застосовується у процесі використання прийомів елімінування для визначення кількісного впливу факторів на коефіцієнти оборотності оборотних активів), статистичний (використовується кореляційно-

регресійний аналіз для прогнозування майбутніх обсягів оборотних активів та показників ефективності їх використання), стратегічний (АВС-аналіз, бенчмаркінг), фінансово-економічний (розрахунок коефіцієнтів ділової активності), економіко-математичне моделювання (застосовується при побудові моделей планування оборотних активів на основі якісної діагностики їх обсягу та складу).

Неформалізовані методи носять суб'єктивний характер і побудовані на логічному мисленні та творчому підході особи, що здійснює діагностику. До неформалізованих методів належать експертний, соціологічний, морфологічний, рейтинговий, моніторинг, логічне моделювання, фундаментальний.

Основними джерелами інформації для діагностики оборотних активів є фінансова звітність підприємства (баланс, звіт про фінансові результати, примітки до фінансової звітності) і бухгалтерські документи, у яких відображається надходження та використання (переведення у виробництво) запасів, наявність, списання та погашення дебіторської заборгованості, виписки із банківських рахунків про обсяги коштів. Інформація, відображена у звітності, потребує систематизації за часом і рівнем важливості та достовірності.

Діагностика оборотних активів повинна розпочинатись із аналізу абсолютних розмірів оборотних активів та визначення їх абсолютного і відносного відхилення в динаміці. Для прийняття управлінських рішень найбільш достовірним є проведення аналізу як мінімум за 5 попередніх років. Важливим аспектом є проведення аналізу структури оборотних активів у динаміці, що дозволяє отримати інформацію про дольову участь абсолютно ліквідних, повільноліквідних та швидколіквідних активів в складі оборотного капіталу. Діагностика змін оборотних активів у динаміці передбачає їх детальний аналіз залежно від розподілу на певні види. Розподіл оборотних активів відображено в табл. 1.

Таблиця 1

Види оборотних активів

Ознака	Види	Склад (згідно до балансу підприємства) [10]
1	2	3
Функціональна роль у процесі виробництва	Оборотні виробничі фонди	Виробничі запаси, товари, готова продукція на складі, тварини на вирощуванні, незавершене виробництво, напівфабрикати власного виробництва, витрати майбутніх періодів
	Фонди обігу	Готова продукція відвантажена, грошові кошти в касі та на розрахункових рахунках у банку, дебіторська заборгованість, поточні фінансові інвестиції та інші оборотні активи
Практика контролю, планування та управління	Нормовані	Виробничі запаси, товари, готова продукція на складі, тварини на вирощуванні, незавершене виробництво, напівфабрикати власного виробництва, витрати майбутніх періодів
	Ненормовані	Готова продукція відвантажена, грошові кошти в касі та на розрахункових рахунках у банку, дебіторська заборгованість, поточні фінансові інвестиції та інші оборотні активи
Джерела формування	Власний оборотний капітал	Це частина оборотних активів підприємства, що створена за рахунок власних коштів підприємства
	Позичений оборотний капітал	Показує частину (вартість) оборотних активів, що сформовані за рахунок позичених коштів
	Залучений оборотний капітал	Частина оборотних активів підприємства, яка створена за рахунок залучених фінансових ресурсів (поточні зобов'язання перед працівниками, бюджетом, страховими організаціями, учасниками, із внутрішніх розрахунків та іншими суб'єктами)

1	2	3
Ліквідність	Абсолютно ліквідні	Грошові кошти в касі та на розрахункових рахунках в банку, поточні фінансові інвестиції
	Швидко ліквідні	Дебіторська заборгованість, готова продукція відвантажена, векселі отримані
	Повільно ліквідні	Виробничі запаси, поточні біологічні активи, незавершене виробництво, товари, витрати майбутніх періодів, готова продукція на складі, інші оборотні активи

* Розроблено автором.

У ході діагностики оборотних активів за їх видами необхідно здійснити їх розподіл, а пізніше в динаміці провести аналіз змін. Це дозволить виявити, яким чином змінився склад оборотних активів, джерела їх формування та визначити, яким чином, це пов'язано з діяльністю господарюючого суб'єкта.

Основними показниками, що відображають ефективність використання оборотних активів, є коефіцієнти ділової активності та рентабельності. Показники ділової активності подано в табл. 2.

Окрім показників ділової активності, для оцінки ефективності використання оборотних активів варто розраховувати рентабельність оборотних активів та коефіцієнт ефективності використання оборотних активів. Рентабельність оборотних активів характеризує ефективність використання оборотних активів і показує, скільки копійок чистого прибутку за певний період часу отримується на одну гривню

вартості оборотних активів. Він розраховується як відношення чистого прибутку до середньорічної вартості оборотних активів, помножене на сто відсотків. Збільшення цього показника відображає зростання ефективності використання оборотного капіталу, тобто збільшується обсяг чистого прибутку на кожну гривню, вкладену в оборотні засоби.

Коефіцієнт ефективності використання оборотних активів показує, скільки на одну гривню середньорічної вартості нормованих оборотних засобів припадає гривень прибутку від продажу товарної продукції. Він визначається відношенням прибутку від продажу товарної продукції до середньорічної вартості нормованих оборотних активів. Чим більший цей показник, тим ефективніше використовуються оборотні активи підприємства.

Вагомими показниками, що розраховуються у процесі діагностики, є абсолютне та відносне вивільнення оборотних активів. За допомогою цих показників визначається

Таблиця 2

Показники ділової активності підприємства

Назва показника	Порядок розрахунку	Позитивна зміна показника в динаміці
Коефіцієнт оборотності оборотних засобів	Відношення чистої виручки від реалізації продукції до середньорічної вартості оборотних активів	Збільшення
Тривалість одного обороту оборотних засобів, днів	Відношення часової бази (кількість днів в році, місяці, кварталі) до коефіцієнта оборотності оборотних засобів	Зменшення
Коефіцієнт оборотності запасів	Відношення собівартості реалізованої продукції до середньорічної вартості запасів	Збільшення
Тривалість одного обороту запасів, днів	Відношення часової бази (кількість днів в році, місяці, кварталі) до коефіцієнта оборотності запасів	Зменшення
Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості	Відношення чистої виручки від реалізації продукції до середньорічної вартості дебіторської заборгованості за товари, роботи і послуги	Збільшення
Тривалість одного обороту дебіторської заборгованості, днів	Відношення часової бази (кількість днів в році, місяці, кварталі) до коефіцієнта оборотності дебіторської заборгованості	Зменшення
Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості	Відношення собівартості реалізованої продукції до середньорічної вартості кредиторської заборгованості за товари, роботи і послуги	Збільшення
Тривалість одного обороту кредиторської заборгованості, днів	Відношення часової бази (кількість днів в році, місяці, кварталі) до коефіцієнта оборотності кредиторської заборгованості	Зменшення
Тривалість операційного циклу, днів	Сума кількості днів обертання запасів та дебіторської заборгованості	Зменшення
Коефіцієнт завантаження оборотних активів	Відношення середньорічної вартості оборотних активів до чистої виручки від реалізації продукції	Зменшення

* Розроблено автором.

вплив обсягу реалізації продукції та швидкості обертання оборотних активів на зміну їх розміру (потреби).

Абсолютне вивільнення розраховується як [7]:

$$\Delta OA_{абс.} = (T_{об.1} - T_{об.0}) \cdot \frac{ЧВ_{реал.1}}{360}, \quad (1)$$

де $T_{об.1}$, $T_{об.0}$ – тривалість обертання оборотних коштів у звітному та базовому роках відповідно, дні;

$ЧВ_{реал.1}$ – чиста виручка від реалізації продукції у звітному році, грн.

Відносне вивільнення визначається як:

$$\Delta OA_{відн.} = \frac{ЧВ_{реал.1} - ЧВ_{реал.0}}{K_{об.0}}, \quad (2)$$

де $ЧВ_{реал.1}$, $ЧВ_{реал.0}$ – чиста виручка від реалізації продукції у звітному та базовому роках відповідно, грн;

$K_{об.0}$ – коефіцієнт оборотності оборотних активів у базовому році.

Результат розрахунку абсолютного вивільнення показує, наскільки зроста (зменшилась) потреба в оборотних активах в результаті прискорення їх обертання. Показник відносного вивільнення свідчить про збільшення (зменшення) потреби в оборотних активах у результаті зміни чистої виручки від реалізації продукції.

Проведення факторного аналізу показників ділової активності підприємства, рентабельності оборотних активів і коефіцієнта ефективності використання оборотних активів необхідно здійснювати за допомогою прийому елімінування, який має місце для коефіцієнта оборотності оборотних активів, запасів, дебіторської заборгованості, кредиторської заборгованості, коефіцієнта завантаження, рентабельності оборотних активів, коефіцієнта ефективності використання оборотних активів. Використання цього прийому передбачає визначення кількісного впливу окремого фактора на результативну ознаку. Для цих показників основними факторами є ті показники, що відображені у чисельнику та знаменнику. Визначення показника відношення окремих факторів називається кратною моделлю. Методичний підхід до використання прийому елімінування для кратної моделі ($P = \Phi_1 / \Phi_2$) відображений у табл. 3.

До найбільш вагомих показників ділової активності підприємства належить коефіцієнт оборотності оборотних

активів, що показує, скільки оборотів здійснюють оборотні активи у чистой виручці від реалізації продукції. На зміну зазначеного показника впливає два фактори: обсяг оборотних активів і чиста виручка від реалізації продукції. Для отримання детальної інформації про вплив факторів необхідно визначити вплив на результативний показник (коефіцієнт оборотності оборотних активів), зміни вартості окремих статей оборотних активів (виробничих запасів, товарів, готової продукції, дебіторської заборгованості, грошових коштів та інших оборотних активів). При цьому приймаємо, що оборотні активи (Φ_2), чиста виручка від реалізації продукції (Φ_1). Вважаємо, що $\Phi_2 = \Phi_{21} + \Phi_{22} + \Phi_{23} + \Phi_{24} + \Phi_{25}$. Таким чином, досягається така рівність: $\Delta \Phi_2 = \Delta \Phi_{21} + \Delta \Phi_{22} + \Delta \Phi_{23} + \Delta \Phi_{24} + \Delta \Phi_{25}$. Розрахунок зміни результативної ознаки за рахунок факторів, що впливають на обсяг оборотних активів, подано в табл. 4.

Відображені дані дозволяють здійснити якісний факторний аналіз ефективності використання оборотних активів і розробити управлінські рішення. При проведенні діагностики важливим етапом є також визначення частки оборотних активів об'єкта досліджень у загальному обсязі оборотних активів галузі, регіону чи країни. Це дозволить порівняти діяльність об'єкта досліджень із іншими суб'єктами господарювання та вивчити вплив його результатів на розвиток економіки регіону та країни в цілому.

Результати діагностики дозволяють сформулювати комплекс пропозицій для підприємства, які допоможуть покращити не лише майновий стан підприємства, а й обумовлять ріст позитивного фінансового результату і рентабельності. Основними управлінськими рішеннями в даному напрямку є:

- ✦ зменшення частки виробничих запасів, що не використовуються в діяльності та зниження витрат на їх утримання;
- ✦ реструктуризація дебіторської заборгованості (проведення обліку векселів в банку, здійснення факторингових операцій);
- ✦ прискорення оборотності оборотних активів;
- ✦ підвищення рентабельності оборотних активів;
- ✦ мінімізація витрат оборотних активів у процесі їх використання;
- ✦ оптимізація запасів сировини і незавершеного виробництва;

Таблиця 3

Структурне подання способу повних ланцюгових підстановок на прикладі кратної моделі

Показник	Формула для розрахунку	Зміст
Результативний показник у базовому періоді	$P_6 = \Phi_{16} / \Phi_{26}$	Розраховане значення показника використання оборотних активів у періоді, що береться за базовий
Результативний показник з поетапною зміною значення факторної ознаки	$P^{ум1} = \Phi_{13} / \Phi_{26}$	Розраховане значення показника використання оборотних активів із застосуванням в чисельнику звітного показника, а в знаменнику базового
Результативний показник у звітному періоді	$P_3 = \Phi_{13} / \Phi_{23}$	Розраховане значення результативної ознаки у звітному періоді
Розрахунок впливу зміни факторів на зміну результативного показника	$\Delta P_{\Phi_1} = P^{ум1} - P_6$	Зміна результативного показника за рахунок зміни фактора 1 (показника, що відображається у чисельнику)
	$\Delta P_{\Phi_2} = P_3 - P^{ум1}$	Зміна результативного показника за рахунок зміни фактора 2 (показника, що відображається у знаменнику)
Балансова перевірка	$\Delta P = P_3 - P_6 = \Delta P_{\Phi_1} + \Delta P_{\Phi_2}$	Якщо досягається така рівність, то вважається, що факторний аналіз проведений достовірно

* Розроблено автором.

Приклад розрахунку впливу факторів на коефіцієнт оборотності оборотних активів

Зміна факторів (абсолютне відхилення)	Розрахунок зміни результативної ознаки за рахунок зміни окремих факторів	Зміст розрахунку
$\Delta\Phi_1$ (чиста виручка від реалізації)	$\Delta P_{\phi 1} = P_{ум1} - P_6$	Зміна результативної ознаки за рахунок зміни обсягу чистої виручки від реалізації продукції
$\Delta\Phi_2$ (оборотні активи)	$\Delta P_{\phi 2} = P_3 - P_{ум1}$	Зміна результативної ознаки за рахунок зміни вартості оборотних активів
$\Delta\Phi_{21}$ (виробничі запаси)	$\Delta P_{\phi 21} = (\Delta P_{\phi 2} \cdot \Delta\Phi_{21}) / \Delta\Phi_2$	Зміна результативної ознаки за рахунок зміни вартості виробничих запасів
$\Delta\Phi_{22}$ (готова продукція)	$\Delta P_{\phi 22} = (\Delta P_{\phi 2} \cdot \Delta\Phi_{22}) / \Delta\Phi_2$	Зміна результативної ознаки за рахунок зміни вартості готової продукції
$\Delta\Phi_{23}$ (товари)	$\Delta P_{\phi 23} = (\Delta P_{\phi 2} \cdot \Delta\Phi_{23}) / \Delta\Phi_2$	Зміна результативної ознаки за рахунок зміни вартості товарів
$\Delta\Phi_{24}$ (дебіторська заборгованість)	$\Delta P_{\phi 24} = (\Delta P_{\phi 2} \cdot \Delta\Phi_{24}) / \Delta\Phi_2$	Зміна результативної ознаки за рахунок зміни вартості дебіторської заборгованості
$\Delta\Phi_{25}$ (грошові кошти)	$\Delta P_{\phi 25} = (\Delta P_{\phi 2} \cdot \Delta\Phi_{25}) / \Delta\Phi_2$	Зміна результативної ознаки за рахунок зміни грошових коштів
Основна умова		$\Delta P_{\phi 2} = \Delta P_{\phi 21} + \Delta P_{\phi 22} + \Delta P_{\phi 23} + \Delta P_{\phi 24} + \Delta P_{\phi 25}$

* Розроблено автором.

- ✦ скорочення тривалості виробничого циклу;
- ✦ поліпшення організації матеріально-технічного забезпечення;
- ✦ прискорення реалізації товарної продукції;
- ✦ зменшення надлишку оборотних активів;
- ✦ реструктуризація дебіторської заборгованості;
- ✦ зменшення грошових коштів у касі та рахунках у банку, з метою зменшення ризику їх знецінення;
- ✦ створення обсягів запасів сировини у відповідності до встановлених нормативів.

ВИСНОВКИ

Наявність якісних результатів діагностики передбачає проведення поетапного дослідження оборотних активів і потребує доступу до всієї необхідної інформації. Достовірність результатів дозволяє приймати ефективні управлінські рішення і досягати поставлених цілей діяльності. Підприємства, які своєчасно виявляють наявні проблеми у формуванні та використанні майна, мають вищі шанси виходу з кризової ситуації, яка склалась чи загрожує в подальшому. Ефективність використання оборотних активів забезпечує підприємство належний майновий та фінансовий стан. Факторний аналіз показника оборотності оборотних активів дає можливість конкретизувати висновки щодо впливу чинників на зміну ділової активності господарюючого суб'єкта. Розрахунок показників оборотності можна здійснювати не лише за звітний рік, а й звітний місяць, квартал, що дасть змогу оперувати інформацією зміни ділової активності в часовому просторі. У подальших дослідженнях нами буде досліджено, яка зміна ефективності використання оборотних активів сприятиме фінансовій кризі на підприємстві. За допомогою кореляційно-регресійних зв'язків планується визначити те значення коефіцієнтів оборотності, при якому підприємству не загрожує фінансова криза. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Бланк И. А. Управление активами и капиталом предприятия / И. А. Бланк. – К. : Ника-центр, Эльга, 2003. – 448 с.

2. Душило А. А. Оптимізація структури оборотного капіталу підприємства / А. А. Душило // Регіональна економіка. – 2006. – № 4. – С. 24 – 30.

3. Драгун Л. М. Удосконалення аналізу ефективності використання обігових коштів підприємства / Л. М. Драгун, В. Ф. Левченко, О. Л. Бондаренко // Фінанси України. – 1998. – № 12. – С. 12 – 20.

4. Поважний О. С. Особливості визначення сутності та складу поняття «оборотні активи» / О. С. Поважний, Н. О. Крамзіна, Ю. В. Кваша // Економічний простір. – 2008. – № 12/2. – С. 41 – 52.

5. Покропивний С. Ф. Бізнес-план: технологія розробки та обґрунтування : навчальний посібник / С. Ф. Покропивний, С. М. Соболев, І. О. Швиданенко. – К. : КНЕУ, 2006. – 286 с.

6. Примак Т. О. Економіка підприємства : навч. посіб. / Т. О. Примак. – 4-те вид., стереотип. – К. : Вікар, 2006. – 219 с.

7. Чубка О. М. Оцінка методів управління оборотним капіталом промислових підприємств / О. М. Чубка, О. М. Рудницька / Вісник «Проблеми економіки та управління». – Львів : Вид-во НУ ЛП, 2009. – Вип. 640. – С. 440 – 445.

8. Наказ Мінекономіки від 26.10.2010 № 1361 «Про внесення змін до Методичних рекомендацій щодо виявлення ознак неплатоспроможності підприємства та ознак дій з приховування банкрутства, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.me.gov.ua>

9. Наказ Міністерства фінансів України, Фонду державного майна України від 26.01.2001 р. № 49/121 «Про затвердження Положення про порядок здійснення аналізу фінансового стану підприємств, що підлягають приватизації [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.me.gov.ua>

10. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», затверджене наказом Міністерства фінансів України від 07.02.2013 р. № 73 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.me.gov.ua>

REFERENCES

Blank, I. A. *Upravlenie aktivami i kapitalom predpriiatiia* [Asset management and capital of the enterprise]. Kyiv: Nika-tsentr; Elga, 2003.

Chubka, O. M., and Rudnytska, O. M. "Otsinka metodiv upravlinnia oborotnym kapitalom promyslovykh pidpryemstv" [Evaluation of methods for working capital management industry]. *Problemy ekonomiky ta upravlinnia*, no. 640 (2009): 440-445.

Drahun, L. M., Levchenko, V. F., and Bondarenko, O. L. "Udoskonalennia analizu efektyvnosti vykorystannia obihovykh koshtiv pidpryemstva" [Improving efficiency analysis using working capital]. *Finansy Ukrainy*, no. 12 (1998): 12-20.

Dushylo, A. A. "Optimizatsiia struktury oborotnoho kapitalu pidpryemstva" [Optimization of working capital of the company]. *Rehionalna ekonomika*, no. 4 (2006): 24-30.

[Legal Act of Ukraine] (2010). <http://www.me.gov.ua>

[Legal Act of Ukraine] (2001). <http://www.me.gov.ua>

[Legal Act of Ukraine] (2013). <http://www.me.gov.ua>

Pokropyvnyi, S. F., Sobol, S. M., and Shvydanenko, I. O. *Biznes-plan: tekhnolohiia rozrobky ta obgruntuvannia* [Business plan: technology development and justification]. Kyiv: KNEU, 2006.

Prymak, T. O. *Ekonomika pidpryemstva* [Business Economics]. Kyiv: Vikar, 2006.

Povazhnyi, O. S., Kramzina, N. O., and Kvasha, Yu. V. "Osoblyvosti vyznachennia sutnosti ta skladu poniattia «oborotni aktyvy»" [Features of determining the nature and composition of the concept of "current assets"]. *Ekonomichnyi prostir*, no. 12/2 (2008): 41-52.

УДК 338.2

ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ РОБОТИ СИСТЕМИ ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ ПІДПРИЄМСТВА ШЛЯХОМ ЗАСТОСУВАННЯ ПРОЦЕСУ ІНТЕГРАЦІЇ

© 2014 ГУЛАЙ І. О.

УДК 338.2

Гулай І. О. Підвищення ефективності роботи системи фінансового контролю підприємства шляхом застосування процесу інтеграції

У статті проаналізовано сучасний стан підприємства як соціально-економічної системи, яка складається зі взаємозалежних елементів. У дослідженні відзначено, що кожен із таких елементів може бути окремим структурним підрозділом підприємства. Створення та підтримка тісних зв'язків між елементами забезпечує підвищення контролюваності підприємства і, разом з тим, підвищення економічних показників діяльності підприємства. Обґрунтовано актуальність інтеграції, яка повинна здійснюватись не лише на рівні підприємства, але й на рівні кожного структурного підрозділу. Конкретизовано вибір методів і підходів до процесу інтеграції, визначено, що він є індивідуальним для кожного підприємства і залежить від цілей та завдань, яких необхідно досягнути в результаті реалізації кожного окремого проекту. У даній роботі запропоновано використання процесу інтеграції на підприємстві, який має на меті досягнення «системного ефекту» шляхом об'єднання фінансового, матеріального, інформаційного та людського капіталу підприємства.

Ключові слова: підприємство, система контролю, інтеграція, фінансовий контроль.

Рис.: 2. **Бібл.:** 9.

Гулай Іванна Олексіївна – аспірант, кафедра економічної політики та економіки праці, Львівський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президенті України (вул. Сухомлинського, 16, Львів-Брюховичі, 79491, Україна)

E-mail: hulay@ukr.net

УДК 338.2

UDC 338.2

Гулай И. А. Повышение эффективности работы финансового контроля предприятия путем применения процесса интеграции

В статье проанализировано современное состояние предприятия как социально-экономической системы, которая состоит из взаимосвязанных элементов. В статье отмечено, что каждый из таких элементов может быть отдельным структурным подразделением предприятия. Создание и поддержание тесных связей между элементами обеспечивает повышение контролируемости предприятия и, вместе с тем, повышение экономических показателей деятельности предприятия. Обоснована актуальность интеграции, которая должна осуществляться не только на уровне предприятия, но и на уровне каждого структурного подразделения. Конкретизован выбор методов и подходов к процессу интеграции, определено, что он индивидуален для каждого предприятия и зависит от целей и задач, которые необходимо достичь в результате реализации каждого отдельного проекта. В данной работе предложено использование процесса интеграции на предприятии, целью которого является достижение «системного эффекта» путем объединения финансового, материального, информационного и человеческого капитала предприятия.

Ключевые слова: предприятие, система контроля, интеграция, финансовый контроль.

Рис.: 2. **Библ.:** 9.

Гулай Иванна Алексеевна – аспирантка, кафедра экономической политики и экономики труда, Львовский региональный институт государственного управления Национальной академии государственного управления при Президенте Украины (ул. Сухомлинского, 16, Львов-Брюховичи, 79491, Украина)

E-mail: hulay@ukr.net

Hulay I. O. Increase of Efficiency of Enterprise Financial Control through Application of the Integration Process

The article analyses the modern state of an enterprise as of a socio-economic system, which consists of interconnected elements. The article states that each of these elements could be an individual structural subdivision of an enterprise. Establishment and maintenance of close links between the elements ensures increase of controllability of an enterprise and, at the same time, increase of economic indicators of enterprise activity. The article justifies urgency of integration, which should be realised not only at the level of an enterprise, but also at the level of each structural subdivision. It specifies selection of methods and approaches to the process of integration and shows that it is different for each enterprise and depends on goals and tasks, which have to be achieved in the result of realisation of each individual project. The article offers to use the process of integration at an enterprise, the goal of which is achievement of the system effect through unification of financial, material, information and human capital of an enterprise.

Key words: enterprise, control system, integration, financial control.

Pic.: 2. **Bibl.:** 9.

Hulay Ivanna O. – Postgraduate Student, Department of Economic Policy and Labour Economics, Lviv Regional Institute of Public Administration of National Academy of Public Administration under the Office of the President of Ukraine (vul. Sukhomlyns'kogo, 16, Lviv-Bryukhovychi, 79491, Ukraine)

E-mail: hulay@ukr.net

Chubka, O. M., and Rudnytska, O. M. "Otsinka metodiv upravlinnia oborotnym kapitalom promyslovykh pidpryemstv" [Evaluation of methods for working capital management industry]. *Problemy ekonomiky ta upravlinnia*, no. 640 (2009): 440-445.

Drahun, L. M., Levchenko, V. F., and Bondarenko, O. L. "Udoskonalennia analizu efektyvnosti vykorystannia obihovykh koshtiv pidpryemstva" [Improving efficiency analysis using working capital]. *Finansy Ukrainy*, no. 12 (1998): 12-20.

Dushylo, A. A. "Optimizatsiia struktury oborotnoho kapitalu pidpryemstva" [Optimization of working capital of the company]. *Rehionalna ekonomika*, no. 4 (2006): 24-30.

[Legal Act of Ukraine] (2010). <http://www.me.gov.ua>

[Legal Act of Ukraine] (2001). <http://www.me.gov.ua>

[Legal Act of Ukraine] (2013). <http://www.me.gov.ua>

Pokropyvnyi, S. F., Sobol, S. M., and Shvydanenko, I. O. *Biznes-plan: tekhnolohiia rozrobky ta obgruntuvannia* [Business plan: technology development and justification]. Kyiv: KNEU, 2006.

Prymak, T. O. *Ekonomika pidpryemstva* [Business Economics]. Kyiv: Vikar, 2006.

Povazhnyi, O. S., Kramzina, N. O., and Kvasha, Yu. V. "Osoblyvosti vyznachennia sutnosti ta skladu poniattia «oborotni aktyvy»" [Features of determining the nature and composition of the concept of "current assets"]. *Ekonomichniy prostir*, no. 12/2 (2008): 41-52.

УДК 338.2

ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ РОБОТИ СИСТЕМИ ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ ПІДПРИЄМСТВА ШЛЯХОМ ЗАСТОСУВАННЯ ПРОЦЕСУ ІНТЕГРАЦІЇ

© 2014 ГУЛАЙ І. О.

УДК 338.2

Гулай І. О. Підвищення ефективності роботи системи фінансового контролю підприємства шляхом застосування процесу інтеграції

У статті проаналізовано сучасний стан підприємства як соціально-економічної системи, яка складається зі взаємозалежних елементів. У дослідженні відзначено, що кожен із таких елементів може бути окремим структурним підрозділом підприємства. Створення та підтримка тісних зв'язків між елементами забезпечує підвищення контролюваності підприємства і, разом з тим, підвищення економічних показників діяльності підприємства. Обґрунтовано актуальність інтеграції, яка повинна здійснюватись не лише на рівні підприємства, але й на рівні кожного структурного підрозділу. Конкретизовано вибір методів і підходів до процесу інтеграції, визначено, що він є індивідуальним для кожного підприємства і залежить від цілей та завдань, яких необхідно досягнути в результаті реалізації кожного окремого проекту. У даній роботі запропоновано використання процесу інтеграції на підприємстві, який має на меті досягнення «системного ефекту» шляхом об'єднання фінансового, матеріального, інформаційного та людського капіталу підприємства.

Ключові слова: підприємство, система контролю, інтеграція, фінансовий контроль.

Рис.: 2. **Бібл.:** 9.

Гулай Іванна Олексіївна – аспірант, кафедра економічної політики та економіки праці, Львівський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президенті України (вул. Сухомлинського, 16, Львів-Брюховичі, 79491, Україна)

E-mail: hulay@ukr.net

УДК 338.2

UDC 338.2

Гулай И. А. Повышение эффективности работы финансового контроля предприятия путем применения процесса интеграции

В статье проанализировано современное состояние предприятия как социально-экономической системы, которая состоит из взаимосвязанных элементов. В статье отмечено, что каждый из таких элементов может быть отдельным структурным подразделением предприятия. Создание и поддержание тесных связей между элементами обеспечивает повышение контролируемости предприятия и, вместе с тем, повышение экономических показателей деятельности предприятия. Обоснована актуальность интеграции, которая должна осуществляться не только на уровне предприятия, но и на уровне каждого структурного подразделения. Конкретизован выбор методов и подходов к процессу интеграции, определено, что он индивидуален для каждого предприятия и зависит от целей и задач, которые необходимо достичь в результате реализации каждого отдельного проекта. В данной работе предложено использование процесса интеграции на предприятии, целью которого является достижение «системного эффекта» путем объединения финансового, материального, информационного и человеческого капитала предприятия.

Ключевые слова: предприятие, система контроля, интеграция, финансовый контроль.

Рис.: 2. **Библ.:** 9.

Гулай Иванна Алексеевна – аспирантка, кафедра экономической политики и экономики труда, Львовский региональный институт государственного управления Национальной академии государственного управления при Президенте Украины (ул. Сухомлинского, 16, Львов-Брюховичи, 79491, Украина)

E-mail: hulay@ukr.net

Hulay I. O. Increase of Efficiency of Enterprise Financial Control through Application of the Integration Process

The article analyses the modern state of an enterprise as of a socio-economic system, which consists of interconnected elements. The article states that each of these elements could be an individual structural subdivision of an enterprise. Establishment and maintenance of close links between the elements ensures increase of controllability of an enterprise and, at the same time, increase of economic indicators of enterprise activity. The article justifies urgency of integration, which should be realised not only at the level of an enterprise, but also at the level of each structural subdivision. It specifies selection of methods and approaches to the process of integration and shows that it is different for each enterprise and depends on goals and tasks, which have to be achieved in the result of realisation of each individual project. The article offers to use the process of integration at an enterprise, the goal of which is achievement of the system effect through unification of financial, material, information and human capital of an enterprise.

Key words: enterprise, control system, integration, financial control.

Pic.: 2. **Bibl.:** 9.

Hulay Ivanna O. – Postgraduate Student, Department of Economic Policy and Labour Economics, Lviv Regional Institute of Public Administration of National Academy of Public Administration under the Office of the President of Ukraine (vul. Sukhomlyns'kogo, 16, Lviv-Bryukhovychi, 79491, Ukraine)

E-mail: hulay@ukr.net

Сучасне підприємство – це відкрита система, яка постійно розвивається та вдосконалюється. Вона складається із взаємозалежних елементів, функціонування яких впливає на кінцевий результат діяльності підприємства. Тісний зв'язок елементів між собою забезпечує ефективне функціонування підприємства як єдиного цілого. Система фінансового контролю є невід'ємним елементом підприємства, вона забезпечує виявлення факторів, які можуть забезпечити економічний ріст підприємства. Для функціонування підприємства як єдиної цілої системи потрібна інтеграція її частин, протилежним поняттям є дезінтеграція. Саме дезінтеграція є причиною зниження ефективності роботи підприємства в цілому. Дезінтеграція, послаблення зв'язків між структурними підрозділами підприємства веде до втрати контролю, а за разом і до зниження економічних показників діяльності підприємства. Саме тому питання інтеграції елементів підприємства як системи є надзвичайно важливим. Це питання потребує уваги з боку науковців, оскільки ефективне функціонування та подальший розвиток підприємства як системи значною мірою залежить від науково-прикладних досліджень, спрямованих на вирішення цієї проблем.

Кожна підсистема є невід'ємною частиною загальної системи, тобто підприємства, із властивою їй внутрішньою структурою та закономірностями функціонування. Успішне функціонування підприємства як системи залежить від ефективного впровадження науково-технологічних розробок у сферу виробництва, організації та управління.

Метою статті є дослідження напрямків підвищення ефективності роботи системи фінансового контролю на підприємстві шляхом використання різних видів інтеграції та розроблення науково-практичних рекомендацій щодо їх застосування.

Як вже зазначалось вище, підприємство – це складна динамічна соціально-економічна система. Кожен елемент (підсистема) цієї системи має своє функціональне навантаження і виконує властиві йому функції. Ці елементи (підсистеми) не можуть бути взаємозамінні.

На основі наукового дослідження Коюди В. О. [4] виділені такі підсистеми: виробничо-техніко-технологічна, інноваційно-інвестиційна, ресурсна, фінансова, маркетингова, соціальна, адміністративно-правова, антикризова, інформаційна, системи збуту, мотивації персоналу, логістики та менеджменту.

Кожна з цих підсистем може бути представлена як елемент системи більшого масштабу, тобто системи більш високого рівня, в даному випадку – підприємства. Разом з тим кожна з цих підсистем можна розглядати як самостійну систему. У даному дослідженні ми більш детально зупинимось на системі фінансового контролю. Саме ця система забезпечує методичну організацію фінансового обліку, аналізу та контролю на підприємстві, надає своєчасне і достатнє інформаційне забезпечення усіх елементів процесу управління.

Відповідно до принципу системності, до досліджуваного об'єкта потрібно підходити як до системи, а отже доречно для його дослідження використовувати принципи системного підходу. До них, зокрема, належать:

- ✦ *принцип взаємопов'язаних показників* передбачає, що інформація про підприємство не повинна бути ізольованою, оскільки значення для управління має оцінка загальних тенденцій на підприємстві. Оцінка будь-яких змін у показниках тим цінніша,

чим з більшою кількістю інших показників вона співставна;

- ✦ *принцип інтеграції* підтримується шляхом розробки інтегральних показників діяльності підприємства. Ці показники утворюються шляхом об'єднання декількох індивідуальних показників. Відповідно до наукового дослідження Коюди В. О. ключову роль серед інтегральних показників відіграють загальносистемні показники, що характеризують дану систему в цілому з урахуванням взаємозв'язку явищ усередині неї, а також такі інтегральні властивості, як результативність діяльності, організованість, стійкість [4];
- ✦ *принцип комплексності* – означає, що робота всіх елементів системи спрямована на досягнення спільної мети підприємства. Кожен елемент цієї системи займає своє місце в системі і виконує відповідні завдання та функції, причому жоден з них не може діяти сам по собі.

Внаслідок своєї комплексності та інтегрованості ці принципи забезпечують оцінку діяльності підприємства в минулому і теперішньому часі та шляхом екстраполяції допомагають у виявленні та вирішенні проблем, що можуть постати перед підприємством в майбутньому.

За словами Калюги Є. В., методологія системного підходу вимагає, щоб мета досліджуваного підприємства, яке входить у загальну систему як її складова частина, була адекватна цілям і завданням системи в цілому [3]. Аналогічно можна сказати і про елементи системи, тобто мета кожного структурного підрозділу повинна відповідати цілям і завданням підприємства в цілому.

Інтеграція (від лат. *integratio* – поповнення, відновлення) – об'єднання в ціле будь-яких окремих частин. Тобто інтеграція передбачає процес досягнення стану об'єднання окремих диференційованих частин в одне ціле або процес, який веде до такого стану. Якщо розглядати інтеграцію на рівні економіки, то це форма інтернаціоналізації господарської діяльності на рівні підприємств, корпорацій, країн тощо. Економічна інтеграція є об'єктивним процесом, який обумовлений рядом причин: глобальним характером науково-технічного прогресу, інтернаціоналізацією капіталу та робочої сили, зростанням відкритості економік різних країн. На рівні світового співтовариства держав інтеграція забезпечує більш високий рівень розвитку соціально-економічного, політичного, правового та культурного розвитку. На нашу думку, саме інтеграція як процес створення нової, більш загальної системи, яка утворена шляхом об'єднання ряду підсистем, що пов'язані досягненням спільної мети, може забезпечити адекватне функціонування та підвищення ефективності діяльності підприємства. При цьому відбувається об'єднання деяких загальних функцій, розробляються стратегії та спільні програми розвитку підсистем.

Інтеграція може бути забезпечена відповідними зв'язками між елементами системи. Кудінова М. М. дає визначення зв'язку як співвідношенню між різними компонентами системи, факторами, явищами, подіями, які засновані на взаємозалежності та взаємообумовленості [5]. Класифікація зв'язків у системі передбачає наявність внутрішнього і зовнішнього зв'язку та прямого і зворотного зв'язку. Прямий зв'язок забезпечує передавання інформації з виходу одного елемента на вхід іншого, зворотній

зв'язок має протилежну дію – з входу деякого елемента на вихід іншого. Відповідно до твердження Мазур І. І., Шапіро В. Д., Ольдерогге Н. Г. за допомогою внутрішнього зв'язку відбувається перенесення інформації між елементами всередині системи, а за допомогою зовнішнього зв'язку вихід для однієї системи стає входом для іншої [6]. Зв'язок у такій соціально-економічній системі, як підприємство, може виникати планово або стихійно. Дезінтеграція елементів системи є основною причиною неефективного функціонування підприємства як системи. Відсутність достатньої та чіткої комунікації між елементами системи на підприємстві негативно позначається на якості прийнятих управлінських рішень і на роботі підприємства в цілому.

У наукових джерелах існують різні види класифікації процесу інтеграції і зазвичай це поняття використовується на рівні держав, корпорацій [2]. Доцільним є використання даного поняття на рівні окремого підприємства, тому пропонуємо запровадити розподіл інтеграції на внутрішню та зовнішню, що відображено схематично на рис. 1. На нашу думку, саме такі види інтеграції потрібно використовувати на підприємстві для досягнення вищого рівня його розвитку. Внутрішня інтеграція – це об'єднання елементів будь-якої підсистеми підприємства та їх злагоджена робота. Зовнішня інтеграція забезпечує об'єднання підсистем підприємства в єдину ефективну систему. На нашу думку, зовнішня інтеграція є на порядок вищою за внутрішню інтеграцію, проте їх необхідно розрізняти тому, що вони будуть різнитись методологією, тобто способами і прийомами їх реалізації.

Розглядаючи внутрішню інтеграцію на підприємстві, зосередимо свою увагу на інтеграції елементів системи фінансового контролю. Основними елементами системи фінансового контролю є: суб'єкт контролю, об'єкт контролю, предмет контролю, мета контролю та принципи і методи контролю. Усі елементи цієї системи повинні взаємодіяти як єдине ціле. Об'єктом фінансового контролю можуть виступати усі напрямки фінансової діяльності суб'єкта господарювання і оскільки він (об'єкт фінансового контролю) знаходиться у постійній динаміці, то і всі решта елементів системи фінансового контролю повинні бути своєчасно модифіковані та видозмінені. Система фінансового контролю забезпечує такі основні функції, як облік, аналіз і контроль. На даний час на будь-якому підприємстві може бути декілька видів обліку. Це бухгалтерський, управлінський, фінансовий, податковий, оперативний, виробничий облік, облік за міжнародними стандартами. Разом з тим навіть управлінський облік на одному підприємстві може здійснюватись за різними стандартами залежно від користувачів управлінської інформації: менеджменту самого підприємства, власників підприємства. Така велика різноманітність видів обліку веде до великої ймовірності помилок при введенні первинної інформації та значних витрат на утримання штату необхідних спеціалістів. У даному випадку внутрішня інтеграція буде полягати в уніфікації видів обліку на підприємстві. Інтеграція систем обліку має ряд переваг, зокрема це:

- ✦ одноразове введення первинних даних по господарських операціях, що зменшує вплив людського фактору та допомагає уникнути зайвих помилок;
- ✦ використання єдиного інформаційного простору дає можливість завдяки різним видам обліку отримати порівняну та співставну інформацію;
- ✦ покращення інформаційної логістики на підприємстві;
- ✦ відсутність необхідності утримання спеціалістів для ведення різних видів обліку;

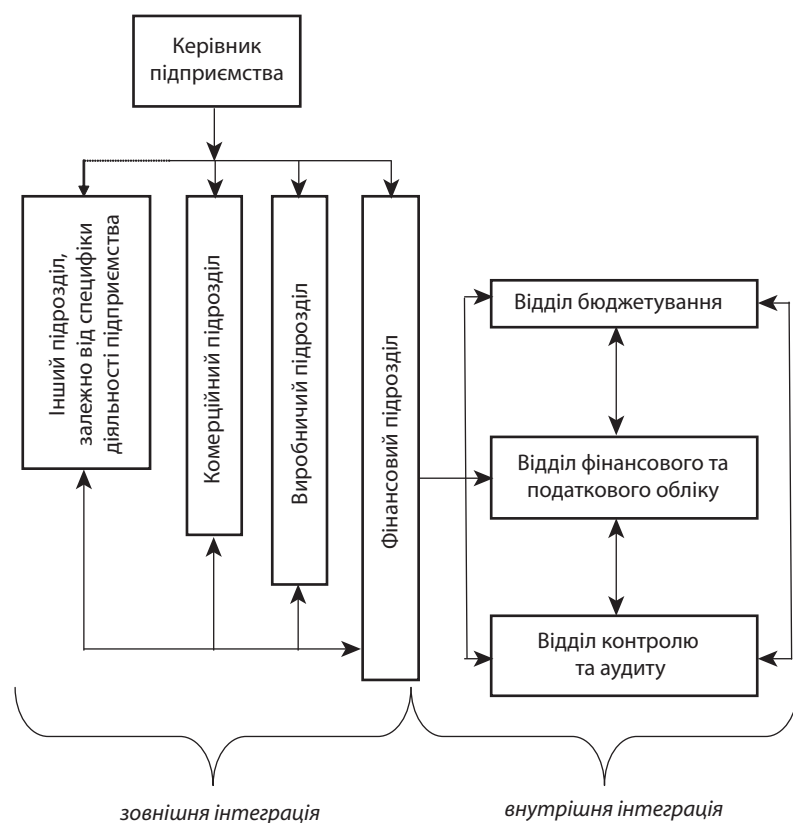

Рис. 1. Схема поділу процесу інтеграції на рівні підприємства

Інтеграція різних видів обліку всередині системи фінансового контролю на підприємстві може забезпечуватись за допомогою внутрішньої інтеграції та (або) зовнішньої інтеграції. Зовнішня інтеграція здійснюється, наприклад, за рахунок використання інноваційних ресурсів інформаційних технологій для роботи системи фінансового контролю, тобто інтеграція на рівні автоматизації процесів. Внутрішня інтеграція полягатиме в об'єднанні різних видів обліку в єдину облікову систему, тобто інтеграція на рівні методології обліку. При побудові методологічної бази при внутрішній інтеграції одним із важливих завдань є розробка відповідності бухгалтерського та управлінського плану рахунків. Крім відповідності кореспонденції самих рахунків, необхідно визначити відповідність їх аналітики, розробити відповідність статей руху коштів і статей доходів і витрат, розширити при необхідності перелік статей, довідників для ідентичності обліків. Якщо не є можливим використання ідентичних статей у різних контурах обліку, то необхідно прописати відповідність, що тій чи іншій статті бухгалтерського контуру відповідає та

чи інша стаття управлінського контуру. На українських підприємствах досить поширеною є ситуація повної інтеграції бухгалтерського і управлінського обліку. На нашу думку, цей варіант є найбільш простим для впровадження і використання. Основною інформаційною базою для різних видів обліку на підприємстві є система бухгалтерського обліку. Функціонування цієї системи забезпечене різними законодавчими актами, які трансформовані в бухгалтерську облікову політику, посадові інструкції та інші регламентні документи підприємства. Управлінська облікова політика може бути розроблена на основі П(С)БО (Національні положення (стандарти) бухгалтерського обліку), IFRS (International Financial Reporting Standards), GAAP (General Accepted Accounting Principles) тощо, залежно від специфіки компанії та вимог менеджменту компанії. На рівні методології проводимо аналіз того, яку інформацію для цілей управлінського обліку ми можемо взяти з бухгалтерського обліку, тобто здійснюється методологічна інтеграція систем бухгалтерського та управлінського обліку.

Маючи в наявності розроблену методичну базу для об'єднання різних видів обліку, необхідно перейти до зовнішньої інтеграції, тобто впровадження автоматизованої системи бухгалтерського і управлінського обліку. Більшість українських компаній вже мають автоматизований бухгалтерський облік, тому для вибору програмного продукту для управлінського обліку доцільно відштовхуватись від вже наявних ресурсів. Проте в даному випадку також важливе значення відіграє специфіка діяльності підприємства. Інтеграція управлінського і бухгалтерського обліку може здійснюватись на базі одного або декількох програмних продуктів. При цьому господарські операції відображають на різних контурах обліку шляхом одноразового введення документа до системи або шляхом трансформації даних, які вводяться у основний контур, в інші контури обліку. Первинним, базовим при цьому залишається контур бухгалтерського обліку. Внутрішня інтеграція буде сприяти впровадженню міжнародних стандартів фінансової звітності з одночасною їх адаптацією до національного обліку. Проте це впровадження, з одного боку, не повинно порушувати філософію процесів обліку, а з іншого – повинно враховувати особливості національного бізнесу.

Для ефективного управління менеджмент підприємства повинен бути забезпечений якісною і достовірною інформацією. Одна лише інтеграція обліку не забезпечує цього, потрібна спільна робота фахівців системи фінансового контролю. Розосередження процесу фінансового контролю між різними відділами заважає систематизації отриманої інформації. Крім того, часто процес обліку та контролю зосереджений в одних руках, що не надає об'єктивної інформації. Тобто процес внутрішньої інтеграції повинен захопити всі підрозділи служби фінансового контролю не тільки шляхом об'єднання над досягненням спільної мети, але й бути стимулом перерозподілу функціональних обов'язків між підрозділами системи. У даному випадку доцільним буде реорганізація організаційної структури управління підприємством з метою оптимізації інформаційної логістики. Зовнішня інтеграція здійснюється завдяки управлінню, бо саме процес управління забезпечує інтеграцію бізнес-процесів шляхом спостереження за процесами, що відбуваються в підрозділах підприємства та відповідну реакцію на ці процеси. Отже, інтеграція в процесі управління забезпечує своєчасну реакцію на ситуації, що виникають в умовах ринку.

Зовнішня інтеграція, тобто об'єднання діяльності системи фінансового контролю з іншими структурними підрозділами підприємства, полягає в тому, що для ефективного здійснення своїх функціональних обов'язків працівники служби фінансового контролю повинні мати тісні функціональні зв'язки з працівниками інших підрозділів. За даними наукових джерел, зокрема роботи Сало І. В., інтеграційні зв'язки неможливі без сучасної високоорганізованої системи інформатики, детальної програми промислового і структурного розвитку, використання комплексного програмно-цільового регулювання процесів ринкових реформ на належному рівні [9].

Підрозділи підприємства пов'язані між собою інформаційними потоками, через які передається планова і фактична управлінська інформація. У дослідженні С. Бровченка [1] описаний класичний цикл PDCA (рис. 2), який може бути застосований у процесі інтеграції елементів.

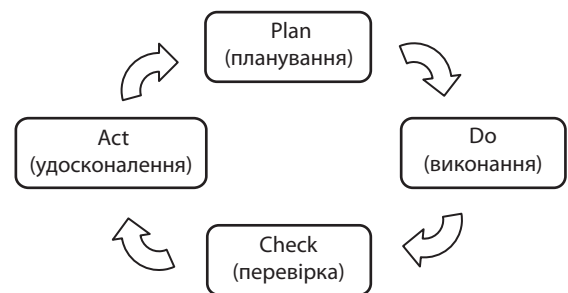

Рис. 2. Цикл безперервного покращення процесів системи фінансового контролю та у процесі інтеграції структурних елементів підприємства

Управління – це складний і комбінований процес, його ефективне функціонування можливе за рахунок перетворення та інтеграції багатьох незалежних бізнес-процесів на підприємстві в один.

Важливим чинником, який сприяє процесу інтеграції, є вибір підходу до організації інформаційного забезпечення, тобто удосконалення інформаційної логістики між підсистемами підприємства. Це можна забезпечити такими кроками:

- ✦ створення інформаційної структури підприємства з відповідними центрами відповідальності, які здійснюють інформаційне забезпечення;
- ✦ систематизація їх функцій та взаємозв'язків між ними;
- ✦ визначення вимог до інформаційного забезпечення;
- ✦ впорядкування та оптимізація руху інформаційних потоків на підприємстві;
- ✦ формування технічної бази для функціонування інформаційної структури підприємства;

Середовищем, в якому існують всі структурні елементи підприємства як системи, є інформація. На даний час інформація розглядається як виробничий ресурс. Є. В. Мних і М. М. Бенько у своїй науковій роботі стверджують, що «інформаційні технології – це система методів, способів і процедур збору, накопичення, реєстрації, передачі, обробки, зберігання, пошуку, модифікації, аналізу, захисту, видачі необхідної інформації у людино-машинній системі всім зацікавленим підрозділам на основі використання апаратних і програмних засобів, що забезпечує автоматизоване виконання функцій управлінським персоналом» [7]. Використання таких технологій у діяльності окремих елементів системи та підприємства в цілому веде до зниження

вартості процесів, підвищення їх надійності та оперативності. Інформаційні технології здатні як вирішити питання на рівні цілих предметних ділянок, так і можуть служити для реалізації конкретної предметної технології. Найбільш слабкими ланками в інформаційній системі є процес отримання інформації і процес організації логістики інформації між елементами системи. В оптимізації цих процесів позитивний вплив може мати інтеграція системи інформаційних технологій з іншими системами на підприємстві. Інформаційна система забезпечує взаємодію між елементами процесу господарської діяльності, а також між ними та зовнішнім інформаційним середовищем для створення умов функціонування суб'єкта господарювання.

Велике значення у формуванні технічної та програмної бази для інтеграції інформації на підприємстві відіграє підрозділ, який займається інформаційними технологіями та програмуванням. Основними причинами автоматизації інформаційного процесу на підприємстві є постійно зростаючий об'єм інформації та постійне пришвидшення інформаційних потоків, що забезпечує виживання підприємства в конкурентному середовищі та зменшення вартості процесу обробки інформації.

Одним із варіантів покращення інформаційної логістики Петренко С. М. пропонує застосування Workflow Management (менеджмент ділових процесів). За його словами: «Ця інформаційна комп'ютерна система забезпечує управління інформаційною логістикою на базі комп'ютерних технологій і має мету – забезпечення діяльності з виконання господарських задач необхідною інформацією відповідного виду, об'єму і якості, з урахуванням термінів і місця її представлення» [8]. На нашу думку, Workflow Management є важливим компонентом бізнесу з цілого ряду причин. Основною перевагою є підвищення ефективності бізнес-процесів на підприємстві за рахунок автоматизації багатьох процесів, встановлення процедур, які повинні бути послідовно проведені, усунення зайвих непотрібних кроків, а, головне, – усвідомлення кожного члена команди повною мірою своєї відповідальності.

Поєднати систему фінансового контролю, яка відповідає за облік фінансових потоків із підрозділами підприємства, які забезпечують рух матеріальних потоків на підприємстві, можна за допомогою інтеграції фінансового та управлінського обліку, тобто за допомогою зовнішньої інтеграції. За рух матеріальних потоків на підприємстві можуть відповідати система постачання, яка забезпечує підприємство усіма видами матеріально-технічних ресурсів, система збуту, яка здійснює організацію та управління реалізації продукції підприємства, виробнича система, яка має безпосередній вплив на собівартість продукції, логістична система, яка забезпечує оптимальний товаропотік на підприємстві.

Зовнішня інтеграція забезпечує тісну інтеграцію робочих процесів системи фінансового контролю та системи персоналу між собою. Робота цих двох підрозділів не може бути паралельною, а лише тісно інтегрованою, адже ефективне виконання працівниками підприємства своїх завдань можливе за наявності цілеспрямованої координації та мотивації персоналу, а завдання кожного працівника є вкладом у процес досягнення визначених цілей та завдань.

Правове забезпечення діяльності забезпечується юридичним департаментом підприємства. Проте, на нашу думку, юридичний департамент повинен забезпечувати не тільки вирішення проблем, але й їх попередження. Зо-

крема, працівники юридичного відділу повинні ознайомлюватись самі та забезпечувати інформацією, необхідною для ведення господарської діяльності, працівників системи фінансового контролю. Тобто здійснювати постійний моніторинг чинного законодавства у сфері діяльності підприємства – це, перш за все, законодавчі нововведення та зміни чинного законодавства. Разом з тим на підприємстві повинно бути розуміння потенціалу власних служб і розуміння можливості ситуацій, коли потрібне залучення сторонніх джерел правових знань. Процес зовнішньої інтеграції сприяє тісному зв'язку юридичного департаменту із іншими структурними елементами підприємства.

Вибір методів і підходів до процесу інтеграції індивідуальний для кожного підприємства та залежить від цілей і завдань, які необхідно досягнути в результаті реалізації проекту, наявності фахівців високої кваліфікації та зацікавленості у проекті топ-менеджменту підприємства, оскільки саме керівництво є основним користувачем управлінської інформації.

ВИСНОВКИ

Процес інтеграції на підприємстві має на меті досягнення «системного ефекту» шляхом об'єднання фінансового, матеріального, інформаційного та людського капіталу підприємства. Результатом його є зростання ефективності діяльності підприємства за рахунок поєднання, інтеграції окремих елементів процесу управління в єдину загальногосподарську систему управління. Внутрішня інтеграція елементів у межах системи фінансового контролю покращує якість роботи цього структурного підрозділу. Результатом зовнішньої інтеграції в межах підприємства є досягнення системного ефекту в його роботі, тобто зростання ефективності діяльності в результаті поєднання окремих частин в єдину систему. Завдяки використанню принципів системності, взаємозалежності та комплексності різних підсистем можливе досягнення підприємством стійких конкурентних переваг на ринку, в іншому випадку можливе лише на короткий час покращити ситуацію. ■

ЛІТЕРАТУРА

- 1. Бровченко С.** Удосконалення системи планування контрольно-ревізійної роботи / Святослав Бровченко // Фінансовий контроль. – 2012. – № 4 (75). – С. 4 – 7.
- 2.** Інтеграційні стратегії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.advantier.ua/articles.php?articleid=17>
- 3. Калюга Є. В.** Фінансово-господарський контроль у системі управління : монографія / Є. В. Калюга. – К. : Ельга, Ніка-Центр, 2002. – 360 с.
- 4. Коюда В. О.** Концептуальні засади управління підприємством як економічною системою : монографія / За заг. ред. В. О. Коюди. – Харків : Вид. ХНЕУ, 2007. – 416 с.
- 5. Кудінова М. М.** Теорія організацій : лекційний матеріал з навчальної дисципліни / М. М. Кудінова. – Х. : Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2012. – 148 с.
- 6. Мазур И. И.** Управление проектами / И. И. Мазур, В. Д. Шапиро, Н. Г. Ольдерогге. – М. : Омега, 2013. – 960 с.
- 7. Мних Є. В.** Інформаційні технології в організації облікового процесу / Є. В. Мних, М. М. Бенько // Облік як інформаційна система для економічної безпеки підприємств в конкурентному середовищі : матеріали науково-практичної конференції, 25-26 листопада 2010 р. – Том I. – Тернопіль : ТНЕУ, 2010. – С. 66 – 69.
- 8. Петренко С. М.** Інформаційне забезпечення внутрішнього контролю господарських систем : монографія / С. М. Петренко. – Донецьк : Дон НУЕТ, 2007. – 290 с.

9. Сало І. В. Контроль у системі управління : монографія / І. В. Сало. – Суми : ПП Кубраков С. Г., 2012. – 166 с.

Науковий керівник: Крайник О. П., доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економічної політики та економіки праці ЛРІДУ НАДУ при Президентіві України

REFERENCES

Brovchenko, S. "Udoskonalennia systemy planuvannia kontrolno-revizii roboty" [Improvement of planning control and auditing work]. *Finansovyi kontrol*, no. 4 (75) (2012): 4-7.
 "Intehratsiini stratehii" [Integration strategies]. <http://www.advantier.ua/articles.php?articlesid=17>.
 Kaliuha, Ie. V. *Finansovo-hospodarskyi kontrol u systemi upravlinnia* [Financial and economic control in the control system]. Kyiv: Elha; Nika-Tsent, 2002.

Koiuda, V. O. *Kontseptualni zasady upravlinnia pidpriemstvom iak ekonomichnoiu systemoiu* [Conceptual foundations of business management as an economic system]. Kharkiv: KhNEU, 2007.
 Kudinova, M. M. *Teoriia orhanizatsii* [The theory of organizations]. Kharkiv: KhNU imeni V. N. Karazina, 2012.
 Mazur, I. I., Shapiro, V. D., and Olderogge, N. G. *Upravlenie proektami* [Project Management]. Moscow: Omega, 2013.
 Mnykh, Ye. V., and Benko, M. M. "Informatsiini tekhnologii v orhanizatsii oblikovoho protsesu" [Information technology in an organization process]. *Oblik iak informatsiina sistema dlia ekonomichnoi bezpeky pidpriemstv v konkurentnomu seredovyshchi*. Ternopil: TNEU, 2010.66-69.
 Petrenko, S. M. *Informatsiine zabezpechennia vnutrishnyoho kontroliu hospodarskykh system* [Information support of internal control systems business]. Donetsk: DonNUET, 2007.
 Salo, I. V. *Kontrol u systemi upravlinnia* [The control system controls]. Sumy: PP Kubraков S. H., 2012.

УДК 330.341

ОЦІНЮВАННЯ РІВНЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА НА ПРИКЛАДІ ТОВ «ЗАВОД «КРАСИЛІВМАШ»

© 2014 МОРОЗ О. С.

УДК 330.341

Мороз О. С. Оцінювання рівня інноваційного розвитку промислового підприємства на прикладі ТОВ «Завод «Красилівмаш»

Мета статті полягає в апробації ієрархічної моделі оцінювання рівня інноваційного розвитку промислового підприємства на основі інструментарію нечіткої логіки на базі підприємства машинобудування ТОВ «Завод «Красилівмаш». Шляхом аналізу праць вітчизняних і зарубіжних науковців було розглянуто основні сучасні підходи до кількісного оцінювання рівня інноваційного розвитку та його складових частин. У результаті дослідження було побудовано ієрархічну модель оцінювання рівня інноваційного розвитку ТОВ «Завод «Красилівмаш» із використанням компоненти Fuzzy Logic Toolbox і середовища GUIDE програмного продукту Matlab 8.0. Проведене дослідження показало, що модель оцінювання інноваційного розвитку підприємства та його складових частин може бути використана для подальшого коригування процесу прийняття управлінських рішень щодо формування стратегії підприємства. Перспективою подальших досліджень у даному напрямі є розробка управлінських рекомендацій щодо усунення «вузьких місць» інноваційного розвитку, виявлених у результаті використання розробленої моделі.

Ключові слова: інноваційний розвиток, інноваційний потенціал, інноваційний процес, ієрархічна модель, нечітка логіка
Табл.: 6. **Бібл.:** 9.

Мороз Олена Сергіївна – аспірантка, кафедра теоретичної та прикладної економіки, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут» (пр. Перемоги, 37, Київ, 03056, Україна)
E-mail: morozolena@gmail.com

УДК 330.341

Мороз Е. С. Оценка уровня инновационного развития промышленного предприятия на примере ООО «Завод «Красилівмаш»

Цель статьи состоит в апробации иерархической модели оценки уровня инновационного развития промышленного предприятия на основе инструментария нечеткой логики на базе предприятия машиностроения ООО «Завод «Красилівмаш». Путем анализа трудов отечественных и зарубежных ученых были рассмотрены основные современные подходы к количественной оценке уровня инновационного развития и его составных частей. В результате исследования была построена иерархическая модель оценки уровня инновационного развития ООО «Завод «Красилівмаш» с использованием компоненты Fuzzy Logic Toolbox и среды GUIDE программного продукта Matlab 8.0. Проведенное исследование показало, что модель оценки инновационного развития предприятия и его составных частей может быть использована для дальнейшей корректировки процесса принятия управленческих решений в отношении формирования стратегии предприятия. Перспективой дальнейших исследований в данном направлении является разработка управленческих рекомендаций по устранению «узких мест» инновационного развития, выявленных в результате использования разработанной модели.

Ключевые слова: инновационное развитие, инновационный потенциал, инновационный процесс, иерархическая модель, нечеткая логика.
Табл.: 6. **Библ.:** 9.

Мороз Елена Сергеевна – аспирант, кафедра теоретической и прикладной экономики, Национальный технический университет Украины «Киевский политехнический институт» (пр. Победы, 37, Киев, 03056, Украина)
E-mail: morozolena@gmail.com

UDC 330.341

Moroz O. S. Assessing the Level of Innovation Development of an Industrial Enterprise by Example of the Zavod Krasilovmash Limited Liability Company (LLC)

The goal of the article lies in approbation of the hierarchical model of assessment of the level of innovation development of an industrial enterprise on the basis of instruments of fuzzy logic on the basis of the engineering enterprise Zavod Krasilovmash LLC. By means of analysis of the works of domestic and foreign scientists the article considers main modern approaches to the quantitative assessment of the level of innovation development and its components. In the result of the study the article builds a hierarchical model of assessment of the level of innovation development of the Zavod Krasilovmash LLC with the use of the Fuzzy Logic Toolbox component and GUIDE environment of the Matlab 8.0 environment. The conducted study shows that the model of assessment of innovation development of an enterprise and its components could be used for further adjustment of the process of managerial decision making with respect to formation of the enterprise strategy. The prospect of further studies in this direction is development of managerial recommendations on elimination of bottlenecks of innovation development detected in the result of use of the developed model.

Key words: innovation development, innovation potential, innovation process, hierarchical model, fuzzy logic.
Tabl.: 6. **Bibl.:** 9.

Moroz Olena S. – Postgraduate Student, Department of Theoretical and Applied Economics, National Technical University of Ukraine «Kyiv Polytechnic Institute» (pr. Peremogy, 37, Kyiv, 03056, Ukraine)
E-mail: morozolena@gmail.com

9. Сало І. В. Контроль у системі управління : монографія / І. В. Сало. – Суми : ПП Кубраков С. Г., 2012. – 166 с.

Науковий керівник: Крайник О. П., доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економічної політики та економіки праці ЛРІДУ НАДУ при Президентіві України

REFERENCES

Brovchenko, S. "Udoskonalennia systemy planuvannia kontrolno-revizii roboty" [Improvement of planning control and auditing work]. *Finansovyi kontrol*, no. 4 (75) (2012): 4-7.
 "Intehratsiini stratehii" [Integration strategies]. <http://www.advantier.ua/articles.php?articlesid=17>.
 Kaliuha, Ie. V. *Finansovo-hospodarskyi kontrol u systemi upravlinnia* [Financial and economic control in the control system]. Kyiv: Elha; Nika-Tsent, 2002.

Koiuda, V. O. *Kontseptualni zasady upravlinnia pidpriemstvom iak ekonomichnoiu systemoiu* [Conceptual foundations of business management as an economic system]. Kharkiv: KhNEU, 2007.
 Kudinova, M. M. *Teoriia orhanizatsii* [The theory of organizations]. Kharkiv: KhNU imeni V. N. Karazina, 2012.
 Mazur, I. I., Shapiro, V. D., and Oldergogge, N. G. *Upravlenie proektami* [Project Management]. Moscow: Omega, 2013.
 Mnykh, Ye. V., and Benko, M. M. "Informatsiini tekhnologii v orhanizatsii oblikovoho protsesu" [Information technology in an organization process]. *Oblik iak informatsiina sistema dlia ekonomichnoi bezpeky pidpriemstv v konkurentnomu seredovyshchi*. Ter-nopil: TNEU, 2010.66-69.
 Petrenko, S. M. *Informatsiine zabezpechennia vnutrishnyoho kontroliu hospodarskykh system* [Information support of internal control systems business]. Donetsk: DonNUET, 2007.
 Salo, I. V. *Kontrol u systemi upravlinnia* [The control system controls]. Sumy: PP Kubraков S. H., 2012.

УДК 330.341

ОЦІНЮВАННЯ РІВНЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА НА ПРИКЛАДІ ТОВ «ЗАВОД «КРАСИЛІВМАШ»

© 2014 МОРОЗ О. С.

УДК 330.341

Мороз О. С. Оцінювання рівня інноваційного розвитку промислового підприємства на прикладі ТОВ «Завод «Красилівмаш»

Мета статті полягає в апробації ієрархічної моделі оцінювання рівня інноваційного розвитку промислового підприємства на основі інструментарію нечіткої логіки на базі підприємства машинобудування ТОВ «Завод «Красилівмаш». Шляхом аналізу праць вітчизняних і зарубіжних науковців було розглянуто основні сучасні підходи до кількісного оцінювання рівня інноваційного розвитку та його складових частин. У результаті дослідження було побудовано ієрархічну модель оцінювання рівня інноваційного розвитку ТОВ «Завод «Красилівмаш» із використанням компоненти Fuzzy Logic Toolbox і середовища GUIDE програмного продукту Matlab 8.0. Проведене дослідження показало, що модель оцінювання інноваційного розвитку підприємства та його складових частин може бути використана для подальшого коригування процесу прийняття управлінських рішень щодо формування стратегії підприємства. Перспективою подальших досліджень у даному напрямі є розробка управлінських рекомендацій щодо усунення «вузьких місць» інноваційного розвитку, виявлених у результаті використання розробленої моделі.

Ключові слова: інноваційний розвиток, інноваційний потенціал, інноваційний процес, ієрархічна модель, нечітка логіка
Табл.: 6. **Бібл.:** 9.

Мороз Олена Сергіївна – аспірантка, кафедра теоретичної та прикладної економіки, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут» (пр. Перемоги, 37, Київ, 03056, Україна)
E-mail: morozolena@gmail.com

УДК 330.341

Мороз Е. С. Оценка уровня инновационного развития промышленного предприятия на примере ООО «Завод «Красилівмаш»

Цель статьи состоит в апробации иерархической модели оценки уровня инновационного развития промышленного предприятия на основе инструментария нечеткой логики на базе предприятия машиностроения ООО «Завод «Красилівмаш». Путем анализа трудов отечественных и зарубежных ученых были рассмотрены основные современные подходы к количественной оценке уровня инновационного развития и его составных частей. В результате исследования была построена иерархическая модель оценки уровня инновационного развития ООО «Завод «Красилівмаш» с использованием компоненты Fuzzy Logic Toolbox и среды GUIDE программного продукта Matlab 8.0. Проведенное исследование показало, что модель оценки инновационного развития предприятия и его составных частей может быть использована для дальнейшей корректировки процесса принятия управленческих решений в отношении формирования стратегии предприятия. Перспективой дальнейших исследований в данном направлении является разработка управленческих рекомендаций по устранению «узких мест» инновационного развития, выявленных в результате использования разработанной модели.

Ключевые слова: инновационное развитие, инновационный потенциал, инновационный процесс, иерархическая модель, нечеткая логика.
Табл.: 6. **Библ.:** 9.

Мороз Елена Сергеевна – аспирант, кафедра теоретической и прикладной экономики, Национальный технический университет Украины «Киевский политехнический институт» (пр. Победы, 37, Киев, 03056, Украина)
E-mail: morozolena@gmail.com

UDC 330.341

Moroz O. S. Assessing the Level of Innovation Development of an Industrial Enterprise by Example of the Zavod Krasilovmash Limited Liability Company (LLC)

The goal of the article lies in approbation of the hierarchical model of assessment of the level of innovation development of an industrial enterprise on the basis of instruments of fuzzy logic on the basis of the engineering enterprise Zavod Krasilovmash LLC. By means of analysis of the works of domestic and foreign scientists the article considers main modern approaches to the quantitative assessment of the level of innovation development and its components. In the result of the study the article builds a hierarchical model of assessment of the level of innovation development of the Zavod Krasilovmash LLC with the use of the Fuzzy Logic Toolbox component and GUIDE environment of the Matlab 8.0 environment. The conducted study shows that the model of assessment of innovation development of an enterprise and its components could be used for further adjustment of the process of managerial decision making with respect to formation of the enterprise strategy. The prospect of further studies in this direction is development of managerial recommendations on elimination of bottlenecks of innovation development detected in the result of use of the developed model.

Key words: innovation development, innovation potential, innovation process, hierarchical model, fuzzy logic.
Tabl.: 6. **Bibl.:** 9.

Moroz Olena S. – Postgraduate Student, Department of Theoretical and Applied Economics, National Technical University of Ukraine «Kyiv Polytechnic Institute» (pr. Peremogy, 37, Kyiv, 03056, Ukraine)
E-mail: morozolena@gmail.com

Глобальні виклики XXI століття ставлять перед підприємствами необхідність швидкого виходу на шлях динамічного інноваційного розвитку, який забезпечить високий рівень конкурентоспроможності на світових ринках і співпрацю з провідними світовими науково-технічними структурами. Власне, інноваційність підприємства є одним з найважливіших чинників його успіху в ринковому середовищі (як глобальному, так і локальному). У зв'язку з цим особливо актуальними стають проблеми оцінювання сучасного рівня інноваційного розвитку підприємства, виявлення причин його недостатності та розробки шляхів його підвищення.

Дослідження проблеми оцінювання рівня інноваційного розвитку та ефективності інноваційної діяльності підприємства зустрічаємо у працях вітчизняних і зарубіжних вчених: П. Друкера, П. Санто, Б. Твісса, Р. Фостера, К. Фрімена, Й. Шумпетера, М. Аббидулаева, Л. Антонюка, С. Князя, Т. Кужди, Є. Кузьміна, Л. Малюти, А. Поручника, В. С. Харіва та інших економістів. Ключовими аспектами їхніх праць є визначення напрямів інноваційного розвитку на мікро- та макрорівні, формування принципів інноваційної діяльності та методів оцінювання її ефективності.

Зокрема, зустрічаємо такі підходи до оцінювання рівня інноваційного розвитку підприємства: математико-статистична експертиза основних функціональних сфер діяльності підприємства [7]; середні показники витрат на інноваційну діяльність, інноваційного продукту, власних засобів фінансування інноваційної діяльності, нової техніки та технології та рівня освіченості персоналу [1]; інтегральний показник рівня інноваційного розвитку як результат оцінювання ресурсної підсистеми забезпечення інноваційного розвитку підприємства, рівня технологічного оновлення промислового підприємства та рівня впровадження та комерціалізації інновацій шляхом застосування системи часткових показників та методу експертного опитування [3].

Не важко помітити, що згадані підходи частково або повністю ґрунтуються на експертних оцінках та знаннях, а це ставить необхідність використання адекватного математичного апарату, який би дозволив охопити максимальний обсяг інформації у відповідності до структури інноваційного розвитку, тому питання формування моделі оцінювання рівня інноваційного розвитку підприємства та її апробації набуває особливої актуальності.

Метою статті є оцінювання рівня інноваційного розвитку промислового підприємства на основі інструментарію нечіткої логіки на прикладі ТОВ «Завод «Красилівмаш». Мета передбачає вирішення таких завдань: окреслення суті інноваційного розвитку, аналіз основних показників, що впливають на рівень інноваційного розвитку, апробація моделі оцінювання рівня інноваційного розвитку; формування висновків щодо рівня інноваційного розвитку ТОВ «Завод «Красилівмаш» і рекомендацій щодо його підвищення.

Інноваційний розвиток – це процес пошуку та створення нової продукції та процесів на основі використання сукупності усіх наявних засобів і можливостей підприємства, який приводить до якісних змін, що можуть виявлятися в підвищенні конкурентоспроможності підприємства, збільшення стійкості підприємства у мінливих зовнішніх умовах, формуванні нових ринків збуту тощо [4]. Досліджуване поняття доцільно розглядати з позиції виокремлення його двох складових частин: інноваційного потенціалу – як максимальної здатності підприємства створювати високу

інноваційну активність [8] та інноваційного процесу – як динамічної взаємодії між новатором і зовнішнім середовищем шляхом цілеспрямованої зміни практичної діяльності з використанням нового або такого, що раніше не використовувалося в даній області, знання [6].

У свою чергу інноваційний потенціал можна розглядати як сукупність інноваційної сприйнятливості та ступеню інноваційності підприємства.

Ступінь інноваційності представляє показник, який характеризує можливість перетворення науково-технічної розробки в новачку, а потім і в нововведення [2]. Під інноваційною сприйнятливістю необхідно розуміти здатність виробничо-господарської системи до впровадження і використання у своїй діяльності новачків різного роду [5]. Чим вища готовність економічної системи до інноваційного розвитку, тим більшою інноваційною сприйнятливістю володіє дана система.

Таким чином, для аналізу стану інноваційного розвитку на підприємстві необхідно проаналізувати широкий спектр показників. Проведемо аналіз інноваційного розвитку на прикладі підприємства ТОВ «Завод «Красилівмаш».

Упершу чергу, видається доцільним проаналізувати стан основних засобів, оскільки саме вони є необхідною основою будь-якого виробництва. Від їх досконалості та стану залежить якість та кількість продукції, а отже вони є важливою ланкою інноваційної діяльності підприємства при створенні інноваційної продукції. Також такий вид аналізу допоможе виявити необхідність у спрямуванні інновацій саме на оновлення основних засобів підприємства через їх фізичний чи моральний знос.

З табл. 1 бачимо, що у 2011 р. відбулося зниження вартості основних засобів на 4,83 %, а у 2012 р. – на 0,92 %. У розрізі груп зростання спостерігалось лише для групи транспортних засобів у 2011 р. (на 49,02 %) та для групи «будівлі та споруди» у 2012 р. (на 0,27 %). У 2012 р. сповільнилися темпи зростання як суми зносу (з 4,41 % до 1,81 %), так і зносу у відсотковому вираженні (з 3,97 % до 1,11 %), що безумовно є позитивною тенденцією.

У табл. 2 наведемо динаміку чисельності працівників і фонду оплати праці ТОВ «Завод «Красилівмаш» у 2010 – 2012 рр. Інформація щодо політики оплати праці на підприємстві є важливою у розрізі інноваційного розвитку, оскільки заробітна плата виступає основним стимулом для працівника: якщо рівень компенсації недостатній, страждає інноваційний клімат підприємства.

У 2011 р. спостерігалось різке збільшення чисельності працівників (на 219,15 % порівняно з 2010 р.), пов'язане з розширенням діяльності заводу, що знайшло своє відображення у відповідному зростанні фонду оплати праці (на 295,88 % порівняно з 2010 р.). У 2012 р. чисельність працівників знизилась на 3,33 %, однак фонд оплати праці зріс на 40,63 %, що свідчить про зростання заробітної плати на підприємстві.

Основні показники інноваційної діяльності досліджуваного підприємства згрупуємо в табл. 3.

Протягом досліджуваного періоду часу обсяг витрат на підвищення кваліфікації працівників зріс на 17,65 %, тоді як відсоток працівників, які підвищили свою кваліфікацію, зріс на 20 %. Оскільки протягом 2011 – 2012 рр. відбулося значне зростання чисельності працівників, можемо стверджувати, що сума витрат на підвищення кваліфікації одного працівника у цей період значно знизилась.

Динаміка стану основних засобів ТОВ «Завод «Красилівмаш» у 2010 – 2012 рр.

Найменування основних засобів	2010	2011	2012	Темп приросту, %	
				2011/2010	2012/2011
Будівлі та споруди	71235	68659	68842	-3,62	0,27
Машини та обладнання	20072	18187	17382	-9,39	-4,43
Транспортні засоби	102	152	4	49,02	-97,37
Інші	140	133	103	-5,00	-22,56
Усього	91549	87131	86331	-4,83	-0,92
Сума зносу, тис. грн	120812	126143	128427	4,41	1,81
% зносу	56,89%	59,15%	59,80%	3,97	1,11

Таблиця 2

Динаміка чисельності працівників та фонду оплати праці ТОВ «Завод «Красилівмаш» у 2010 – 2012 рр.

Рік	Чисельність працівників, осіб	Темп зростання, %	Темп приросту, %	ФОП, тис. грн	Темп зростання, %	Темп приросту, %
2010	47	17,47	-82,53	839,4	28,09	-71,91
2011	150	319,15	219,15	3323	395,88	295,88
2012	145	96,67	-3,33	4673	140,63	40,63

Таблиця 3

Основні показники інноваційної діяльності ТОВ «Завод «Красилівмаш» у 2010 – 2012 рр.

№	Показник	2010	2011	2012
1	Кількість коштів, що витрачаються на підвищення кваліфікації працівників, грн	51000	56000	600000
2	% працівників, що підвищили свою кваліфікацію, %	10	10	12
3	Загальна сума витрат на інноваційну діяльність, млн грн	0,22	0,20	0,30
4	Джерела фінансування інноваційної діяльності:			
4.1	– сума власних коштів, млн грн	0,09	0,05	0,10
4.2	– сума коштів з інших джерел, млн грн	0,13	0,15	0,20
5	Розподіл фінансових ресурсів на (у %):			
5.1	– дослідження та розробки, у тому числі внутрішні та зовнішні	20	20	22
5.2	– придбання зовнішніх знань	15,5	15,0	15,7
5.3	– підготовку виробництва до впровадження інновацій	28	25	30
5.4	– придбання машин та обладнання	5	5	10
5.5	– фінансування інформаційних та телекомунікаційних технологій	5,1	5,2	5,3
5.6	– інші витрати	26,4	29,8	17,0
6	Кількість нових технологічних процесів, у тому числі маловідходних і ресурсозберігаючих на підприємствах машинобудування, процесів	16	14	18
7	Виробництво інноваційних видів продукції, у тому числі нові види техніки, видів	10	12	13
8	Обсяг реалізованої інноваційної продукції, млн грн	8,461	10,154	11,000
9	Кількість досліджень та розробок у галузі, одиниць	13	10	19
10	Кількість придбаного нового обладнання, одиниць	1	3	6

Загальна сума витрат підприємства на інноваційну діяльність за досліджуваній період зросла на 66,67%, у тому числі сума власних коштів, що витрачаються на інноваційну діяльність, зросла на 100%, а сума коштів, залучених з інших джерел, – на 53,85%. Обсяг фінансових ресурсів, спрямованих на дослідження та розробки, з 2010

р. по 2012 р. зріс на 10%, на придбання зовнішніх знань та фінансування інформаційних і телекомунікаційних технологій – залишався незмінним протягом досліджуваного періоду часу, на підготовку виробництва до впровадження інновацій – на 7,14%, на придбання машин та обладнання – на 25%, на інші витрати – знизився на 43,75%. Таким

чином, у досліджуваний період зросла частка витрат, спрямованих на дослідження та розробки, підготовку виробництва до впровадження інновацій та придбання машин та обладнання.

Поряд зі зростанням обсягу фінансування інноваційної діяльності спостерігалося також зростання результатів впровадження інновацій. Зокрема, кількість нових технологічних процесів, впроваджених на підприємстві, зросла на 12,5%; виробництво інноваційних видів продукції – на 30%; обсяг реалізованої інноваційної продукції – на 30%; кількість придбаного нового обладнання – на 100%.

Для врахування усіх складових частин інноваційного розвитку і процесів моделювання видається доцільним скористатися ієрархічною моделлю, яка являє собою сукупність елементів, що розташовані в порядку їх підпорядкування від загального до конкретного і утворюють перевернуте дерево (граф). Принцип роботи моделі такий, що декілька показників нижчого рівня з'єднуються за допомогою зв'язку з одним показником вищого рівня.

Структура запропованою ієрархічної моделі оцінювання рівня інноваційного розвитку містить 4 рівні:

1 рівень: один вихідний показник, власне рівень інноваційного розвитку підприємства Y_t ;

2 рівень: два проміжні показники – інноваційний потенціал X_{1t} та інноваційний процес X_{2t} ;

3 рівень: два проміжні показники третього рівня – інноваційна сприйнятливість X_{11t} і ступінь інноваційності X_{12t} ;

4 рівень: вхідні первинні показники четвертого рівня x_{111t} – кількість придбаного нового обладнання, x_{112t} – кошти на придбання зовнішніх знань, x_{113t} – розмір фінансування інформаційних і телекомунікаційних технологій як показники, що характеризують інноваційну сприйнятливість; x_{121t} – кількість коштів, що витрачаються на підвищення кваліфікації працівників, x_{122t} – відсоток працівників, що підвищили свою кваліфікацію, x_{123t} – загальна сума витрат на інноваційну діяльність, x_{124t} – ступінь інноваційності, розрахований на основі анкетування працівників підприємства, як показники, що визначають ступінь інноваційності; x_{21t} – кількість нових технологічних процесів, у тому числі маловідходних і ресурсозберігаючих на підприємстві, x_{22t} – виробництво інноваційних видів продукції, у тому числі нові види техніки, x_{23t} – обсяг реалізованої інно-

ваційної продукції, x_{23t} – кількість досліджень і розробок у галузі для характеристики інноваційного процесу.

Для розрахунку рівня інноваційного розвитку ТОВ «Завод «Красилівмаш» скористаємось 4-рівневою ієрархічною моделлю, запропованою у [5]. Реалізація моделі була проведена з допомогою MatLab Fuzzy Logic Toolbox та середовища GUIDE програмного продукту MatLab 8.0. Розрахунок ключового показника – рівень інноваційного розвитку підприємства – проводиться за допомогою нечіткого логічного висновку, який забезпечує врахування не лише даних у кількісному виразі, але і експертних даних, виражених, наприклад, термами лінгвістичної змінної. Інноваційний розвиток є категорією, яку не завжди можливо описати виключно кількісними показниками, тому використання нечіткої логіки є доцільним та забезпечує всебічну оцінку досліджуваної категорії.

Для того, щоб оцінити ступінь інноваційності підприємства, окрім числових даних, використаємо також результати анкетування, які дозволять зробити висновок про достатність внутрішніх інтелектуальних ресурсів для підтримки інноваційного розвитку. Анкета містить 10 тверджень, яким працівники підприємства можуть присвоїти бали від 1 до 5 (1 – повністю не погоджуюсь з твердженням, 5 – повністю погоджуюсь з твердженням). Зведені результати анкетування наведено в *табл. 4*.

Варто зазначити, що два останні твердження в анкеті стосуються чинників, що мають негативний вплив на інноваційний розвиток, тому для визначення оцінки рівня інноваційності підприємства зважений бал по цим твердженням слід враховувати зі знаком «мінус». Таким чином, отримуємо кінцевий показник 5, 6 із 8 максимально можливих. Зведемо усі вхідні показники у *табл. 5*.

Приймемо гіпотезу про те, що ступінь інноваційності, розрахований на основі інформації, зібраної з допомогою анкетування працівників ТОВ «Завод «Красилівмаш», відображає ситуацію на підприємстві протягом періоду дослідження – 2010 – 2012 рр., оскільки раніше подібні анкетування не проводились.

Для оцінювання рівня інноваційного розвитку ТОВ «Красилівмаш» скористаємось 4-рівневою ієрархічною моделлю нечіткого логічного висновку. Отримуємо такий результат (*табл. 6*).

Таблиця 4

Зведені результати анкетування щодо рівня інноваційності ТОВ «Завод «Красилівмаш»

№	Кількість респондентів	Загальна сума балів	Максимальна сума балів	Зважений бал
1	50	180	250	0,72
2	50	145	250	0,58
3	50	235	250	0,94
4	50	225	250	0,9
5	50	200	250	0,8
6	50	230	250	0,92
7	50	130	250	0,52
8	50	220	250	0,88
9	50	70	250	0,28
10	50	95	250	0,38
Підсумковий бал (з максимальних 8)				5,6

Показники, що характеризують рівень інноваційного розвитку (ІР) ТОВ «Завод «Красилівмаш»

Складова ІР	Назва показника	2010	2011	2012
Інноваційна сприйнятливість	Кількість придбаного нового обладнання, одиниць	1	3	6
	Кошти на придбання зовнішніх знань, тис. грн	34,1	30,0	47,1
	Фінансування інформаційних і телекомунікаційних технологій, тис. грн	11,2	10,4	15,9
Ступінь інноваційності	Кількість коштів, що витрачаються на підвищення кваліфікації працівників, тис. грн	51,0	56,0	60,0
	% працівників, що підвищили свою кваліфікацію, %	10	10	12
	Загальна сума витрат на інноваційну діяльність, тис. грн	220	200	300
	Ступінь інноваційності за анкету	5,6	5,6	5,6
Інноваційний процес	Кількість нових технологічних процесів, у тому числі маловідходних та ресурсозберігаючих на підприємствах машинобудування, процесів	16	14	18
	Виробництво інноваційних видів продукції, у тому числі нові види техніки, видів	10	12	13
	Обсяг реалізованої інноваційної продукції, тис. грн	8461,5	10153,8	11000,0
	Кількість досліджень та розробок у галузі, одиниць	13	10	19

Таблиця 6

Результати оцінювання рівня інноваційного розвитку ТОВ «Завод «Красилівмаш» у 2010 – 2012 рр.

Показник	2010	2011	2012
Інноваційна сприйнятливість	0,5	0,65	1
Ступінь інноваційності	1	1	1
Інноваційний потенціал	0,5	1	1
Інноваційний процес	1	1	1
Інноваційний розвиток	0,6	1	1

Отже, протягом досліджуваного періоду оцінка інноваційної сприйнятливості ТОВ «Завод «Красилівмаш» зростає з 0,5 (терм «Середній») у 2010 р. до 1 (максимально можливе значення, терм «Високий») у 2012 р., або на 200 %. Аналогічну ситуацію спостерігаємо і для оцінки інноваційного потенціалу, що є абсолютно логічним, оскільки інноваційна сприйнятливість є складовою частиною інноваційного потенціалу. Рівень інноваційного розвитку досліджуваного підприємства зріс з 0,6 (терм «Середній») до 1 (максимально можливе значення терму «Високий»). З розрахованої інформації можемо також окреслити слабкі місця інноваційного розвитку ТОВ «Завод «Красилівмаш». Так, у 2010 р. стримуючим фактором виступала інноваційна сприйнятливість підприємства, тобто мало місце недостатнє використання зовнішніх джерел інновацій, підприємство повністю покладалося лише на власні розробки, а отже певною мірою перебувало в розриві з галузевим прогресом.

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дослідження відбулась апробація 4-рівневої ієрархічної моделі на основі нечіткого логічного висновку оцінювання рівня інноваційного розвитку промислового підприємства. Аналіз розрахунків дозволив зробити висновки не лише щодо поточного та історичних рівнів інноваційного розвитку підприємства, але також і щодо стримуючих факторів, так званих «вузьких

місць». Дана інформація є надзвичайно важливою для прийняття управлінських рішень щодо коригування плану та стратегії підприємства в контексті підвищення конкурентоспроможності на локальному та глобальному ринках. ■

ЛІТЕРАТУРА

- Абибуллаев М. С.** Некоторые аспекты инновационного развития предприятий [Электронный ресурс] / М. С. Абибуллаев // Проблемы и перспективы инновационного развития экономики // Материалы десятой международной научно-практической конференции по инновационной деятельности. Киев-Симферополь-Алушта 2005 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.iee.org.ua/files/conf/conf_article29.pdf
- Городиський Т. І.** Концептуальні підходи до оцінки інноваційного потенціалу регіону [Електронний ресурс] / Т. І. Городиський, Б. І. Кабаці, В. М. Легка. – Режим доступу : <http://intkonf.org/gorodiskiy-t-i-kabatsi-bi-legka-vm-kontseptualni-pidhodi-do-otsinki-innovatsiyogo-potentsialu-regionu/>
- Малюта Л.** Оцінювання рівня інноваційного розвитку промислового підприємства [Електронний ресурс] / Л. Малюта // Соціально-економічні проблеми і держава. – 2011. – Вип. 1 (4) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2011/11mlyrpp.pdf>
- Мороз О. С.** Інноваційний розвиток підприємства: сутність та проблема визначення складових частин / О. С. Мороз // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка». – 2012. – № 20. – С. 148 – 150.
- Мороз О. С.** Формування системи показників для оцінювання рівня інноваційного розвитку підприємства / О. С. Мороз // Економіка Криму. – 2012. – № 3 (40). – С. 263 – 266.
- Николаев А.** Инновационное развитие и инновационная культура / А. Николаев // Проблемы теории и практики управления. – 2001. – № 5 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://vasilievaa.narod.ru/ptpu/9_5_01.htm
- Паршин Ю. І.** Комплексний підхід до аналізу й кількісної оцінки інноваційного розвитку / Ю. І. Паршин, В. А. Романішен // Держава та регіони: журнал. – 2009. – № 1. – С. 148 – 151.
- Трифилова А. А.** Анализ инновационного потенциала предприятия [Электронный ресурс] / А. А. Трифилова // Инновации. – 2003. – № 6 (63). – Режим доступа : <http://innov.etu.ru/Innovation/innov.html>
- Штовба С. Д.** Проектирование нечетких систем средствами MATLAB / С. Д. Штовба. – М.: Горячая линия – Телеком, 2007. – 288 с.

REFERENCES

Abibullaev, M. S. "Nekotorye aspekty innovatsionnogo razvitiia predpriatii" [Some aspects of the innovative development of enterprises]. http://www.iee.org.ua/files/conf/conf_article29.pdf

Horodyskiy, T. I., Kabatsi, B. I., and Lehka, V. M. "Kontseptualni pidkhody do otsinky innovatsiinoho potentsialu rehionu" [Conceptual approaches to the assessment of innovative potential]. <http://intkonf.org/gorodiskiy-t-i-kabatsi-bi-legka-vm-kontseptualni-pidhodi-do-otsinki-innovatsiinogo-potentsialu-regionu/>

Maliuta, L. "Otsiniuvannia rivnia innovatsiinoho rozvytku promyslovoho pidpriemstva" [Evaluation of innovative development of the industrial enterprise]. <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2011/11mlyrpp.pdf>

Moroz, O. S. "Innovatsiinyi rozvytok pidpriemstva: sutnist ta problema vyznachennia skladovykh chastyn" [Innovative enterprise development: the nature and problem determination components].

Naukovi zapysky NU «Ostrozka akademiia». Serii «Ekonomika», no. 20 (2012): 148-150.

Moroz, O. S. "Formuvannia systemy pokaznykiv dlia otsiniuvannia rivnia innovatsiinoho rozvytku pidpriemstva" [Formation of indicators to assess the level of innovation of the company]. *Ekonomika Krymu*, no. 3 (40) (2012): 263-266.

Nikolaev, A. "Innovatsionnoe razvitie i innovatsionnaia kultura" [Innovative development and innovation culture]. http://vasilieva.narod.ru/ptpu/9_5_01.htm

Parshyn, Yu. I., and Romanishen, V. A. "Kompleksnyi pidkhid do analizu i kilkisnoi otsinky innovatsiinoho rozvytku" [An integrated approach to the analysis and quantitative evaluation of innovation]. *Derzhava ta rehiony*, no. 1 (2009): 148-151.

Shtovba, S. D. *Proektirovanie nechetkikh sistem sredstvami MATLAB* [Design of fuzzy systems by means of MATLAB]. Moscow: Goriachaia liniia – Telekom, 2007.

Triflova, A. A. "Analiz innovatsionnogo potentsiala predpriatii" [Analysis of the innovation potential of the company]. <http://innov.etu.ru/Innovation/innov.html>

УДК 658.821:519.237

ПРИМЕНЕНИЕ ТАКСОНОМИЧЕСКОГО МЕТОДА ДЛЯ ОЦЕНКИ ВЛИЯНИЯ ВНЕШНИХ ФАКТОРОВ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ

© 2014 РАДУЛОВ Д. Д.

УДК 658.821:519.237

Радулов Д. Д. Применение таксономического метода для оценки влияния внешних факторов конкурентоспособности предприятия

В статье проанализировано использование таксономического метода при оценке внешних факторов конкурентоспособности предприятия мезоуровня. Приведен пример проведения расчетов с получением количественного конечного результата. Таксономический метод использовался при расчете с использованием конкретных признаков – симптомов, перечень которых был разработан в результате проведенных исследований на основе общедоступных данных Государственной службы статистики Украины, территориальных подразделений Государственной службы статистики Украины, Фонда «Эффективное управление», авторских расчетов. В статье описывается уже существующий метод введения весовых коэффициентов непосредственно в матрицу стандартизированных значений, который, по мнению автора, является наиболее оптимальным. В результате проведенных исследований и расчетов получена количественная оценка внешних факторов конкурентоспособности предприятия мезоуровня, выраженная при помощи ранжирования по регионам Украины.

Ключевые слова: конкурентоспособность предприятия, факторы конкурентоспособности, признаки-симптомы, таксономический метод

Табл.: 6. **Библ.:** 9.

Радулов Дмитрий Дмитриевич – аспирант, кафедра экономики предприятия, Одесский национальный экономический университет (ул. Преображенская, 8, Одесса, 65082, Украина)

E-mail: dima_radulov@mail.ru

УДК 658.821:519.237

Радулов Д. Д. Застосування таксономічного методу для оцінки впливу зовнішніх факторів конкурентоспроможності підприємства

У статті проаналізовано використання таксономічного методу при оцінці зовнішніх факторів конкурентоспроможності підприємства мезорівня. Наведено приклад проведення розрахунків з отриманням кількісного кінцевого результату. Таксономічний метод використовувався при розрахунку з використанням конкретних ознак – симптомів, перелік яких був розроблений у результаті проведених досліджень на основі загальнодоступних даних Державної служби статистики України, територіальних підрозділів Державної служби статистики України, Фонду «Ефективне управління», авторських розрахунків. У статті описується вже існуючий метод введення вагових коефіцієнтів безпосередньо в матрицю стандартизованих значень, який, на думку автора, є найбільш оптимальним. У результаті проведених досліджень і розрахунків отримана кількісна оцінка зовнішніх факторів конкурентоспроможності підприємства мезорівня, виражена за допомогою ранжування по регіонах України.

Ключові слова: конкурентоспроможність підприємства, фактори конкурентоспроможності, ознаки-симптоми, таксономічний метод.

Табл.: 6. **Бібл.:** 9.

Радулов Дмитро Дмитрович – аспірант, кафедра економіки підприємства, Одеський національний економічний університет (вул. Преображенська, 8, Одеса, 65082, Україна)

E-mail: dima_radulov@mail.ru

UDC 658.821:519.237

Radulov D. D. Application of the Taxonomic Method for Assessing Influence of External Factors of Enterprise Competitiveness

The article analyses the use of the taxonomic method when assessing external factors of the meso-level enterprise competitiveness. It shows an example of calculations with obtaining a quantitative final result. Taxonomic method was used during calculation of with the use of specific evidences, the list of which was developed in the result of the conducted studies on the basis of publicly available data of the State Statistical Service of Ukraine, territorial subdivisions of the State Statistical Service of Ukraine, Efficient Management Foundation and individual calculations. The article describes the already existing method of inserting weight ratios directly into the matrix of standardised values, which, in the author's opinion, is the most optimal one. In the result of the studies and calculations the article obtains a quantitative assessment of external factors of the meso-level enterprise competitiveness, expressed through ranking by Ukrainian regions.

Key words: enterprise competitiveness, competitiveness factors, evidences, taxonomic method.

Tabl.: 6. **Bibl.:** 9.

Radulov Dmytro D. – Postgraduate Student, Department of Enterprise Economics, Odessa National Economic University (vul. Preobrazhenska, 8, Odessa, 65082, Ukraine)

E-mail: dima_radulov@mail.ru

REFERENCES

Abibullaev, M. S. "Nekotorye aspekty innovatsionnogo razvitiia predpriiatiy" [Some aspects of the innovative development of enterprises]. http://www.iee.org.ua/files/conf/conf_article29.pdf

Horodyskiy, T. I., Kabatsi, B. I., and Lehka, V. M. "Kontseptualni pidkhody do otsinky innovatsiinoho potentsialu rehionu" [Conceptual approaches to the assessment of innovative potential]. <http://intkonf.org/gorodiskiy-t-i-kabatsi-bi-legka-vm-kontseptualni-pidhodi-do-otsinki-innovatsiinogo-potentsialu-regionu/>

Maliuta, L. "Otsiniuvannya rivnia innovatsiinoho rozvytku promyslovoho pidpriemstva" [Evaluation of innovative development of the industrial enterprise]. <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2011/11mlyrpp.pdf>

Moroz, O. S. "Innovatsiinyi rozvytok pidpriemstva: sutnist ta problema vyznachennia skladovykh chastyn" [Innovative enterprise development: the nature and problem determination components].

Naukovi zapysky NU «Ostrozka akademiia». Serii «Ekonomika», no. 20 (2012): 148-150.

Moroz, O. S. "Formuvannya systemy pokaznykiv dlia otsiniuvannya rivnia innovatsiinoho rozvytku pidpriemstva" [Formation of indicators to assess the level of innovation of the company]. *Ekonomika Krymu*, no. 3 (40) (2012): 263-266.

Nikolaev, A. "Innovatsionnoe razvitie i innovatsionnaia kultura" [Innovative development and innovation culture]. http://vasilieva.narod.ru/ptpu/9_5_01.htm

Parshyn, Yu. I., and Romanishen, V. A. "Kompleksnyi pidkhid do analizu i kilkisnoi otsinky innovatsiinoho rozvytku" [An integrated approach to the analysis and quantitative evaluation of innovation]. *Derzhava ta rehiony*, no. 1 (2009): 148-151.

Shtovba, S. D. *Proektirovanie nechetkikh sistem sredstvami MATLAB* [Design of fuzzy systems by means of MATLAB]. Moscow: Goriachaia liniia – Telekom, 2007.

Triflova, A. A. "Analiz innovatsionnogo potentsiala predpriiatiia" [Analysis of the innovation potential of the company]. <http://innov.etu.ru/Innovation/innov.html>

УДК 658.821:519.237

ПРИМЕНЕНИЕ ТАКСОНОМИЧЕСКОГО МЕТОДА ДЛЯ ОЦЕНКИ ВЛИЯНИЯ ВНЕШНИХ ФАКТОРОВ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ

© 2014 РАДУЛОВ Д. Д.

УДК 658.821:519.237

Радулов Д. Д. Применение таксономического метода для оценки влияния внешних факторов конкурентоспособности предприятия

В статье проанализировано использование таксономического метода при оценке внешних факторов конкурентоспособности предприятия мезоуровня. Приведен пример проведения расчетов с получением количественного конечного результата. Таксономический метод использовался при расчете с использованием конкретных признаков – симптомов, перечень которых был разработан в результате проведенных исследований на основе общедоступных данных Государственной службы статистики Украины, территориальных подразделений Государственной службы статистики Украины, Фонда «Эффективное управление», авторских расчетов. В статье описывается уже существующий метод введения весовых коэффициентов непосредственно в матрицу стандартизированных значений, который, по мнению автора, является наиболее оптимальным. В результате проведенных исследований и расчетов получена количественная оценка внешних факторов конкурентоспособности предприятия мезоуровня, выраженная при помощи ранжирования по регионам Украины.

Ключевые слова: конкурентоспособность предприятия, факторы конкурентоспособности, признаки-симптомы, таксономический метод

Табл.: 6. **Библ.:** 9.

Радулов Дмитрий Дмитриевич – аспирант, кафедра экономики предприятия, Одесский национальный экономический университет (ул. Преображенская, 8, Одесса, 65082, Украина)

E-mail: dima_radulov@mail.ru

УДК 658.821:519.237

Радулов Д. Д. Застосування таксономічного методу для оцінки впливу зовнішніх факторів конкурентоспроможності підприємства

У статті проаналізовано використання таксономічного методу при оцінці зовнішніх факторів конкурентоспроможності підприємства мезорівня. Наведено приклад проведення розрахунків з отриманням кількісного кінцевого результату. Таксономічний метод використовувався при розрахунку з використанням конкретних ознак – симптомів, перелік яких був розроблений у результаті проведених досліджень на основі загальнодоступних даних Державної служби статистики України, територіальних підрозділів Державної служби статистики України, Фонду «Ефективне управління», авторських розрахунків. У статті описується вже існуючий метод введення вагових коефіцієнтів безпосередньо в матрицю стандартизованих значень, який, на думку автора, є найбільш оптимальним. У результаті проведених досліджень і розрахунків отримана кількісна оцінка зовнішніх факторів конкурентоспроможності підприємства мезорівня, виражена за допомогою ранжування по регіонах України.

Ключові слова: конкурентоспроможність підприємства, фактори конкурентоспроможності, ознаки-симптоми, таксономічний метод.

Табл.: 6. **Бібл.:** 9.

Радулов Дмитро Дмитрович – аспірант, кафедра економіки підприємства, Одеський національний економічний університет (вул. Преображенська, 8, Одеса, 65082, Україна)

E-mail: dima_radulov@mail.ru

UDC 658.821:519.237

Radulov D. D. Application of the Taxonomic Method for Assessing Influence of External Factors of Enterprise Competitiveness

The article analyses the use of the taxonomic method when assessing external factors of the meso-level enterprise competitiveness. It shows an example of calculations with obtaining a quantitative final result. Taxonomic method was used during calculation of with the use of specific evidences, the list of which was developed in the result of the conducted studies on the basis of publicly available data of the State Statistical Service of Ukraine, territorial subdivisions of the State Statistical Service of Ukraine, Efficient Management Foundation and individual calculations. The article describes the already existing method of inserting weight ratios directly into the matrix of standardised values, which, in the author's opinion, is the most optimal one. In the result of the studies and calculations the article obtains a quantitative assessment of external factors of the meso-level enterprise competitiveness, expressed through ranking by Ukrainian regions.

Key words: enterprise competitiveness, competitiveness factors, evidences, taxonomic method.

Tabl.: 6. **Bibl.:** 9.

Radulov Dmytro D. – Postgraduate Student, Department of Enterprise Economics, Odessa National Economic University (vul. Preobrazhenska, 8, Odessa, 65082, Ukraine)

E-mail: dima_radulov@mail.ru

В условиях рыночной экономики всем предприятиям, учреждениям, организациям, независимо от вида деятельности и собственности необходимо ориентироваться среди многочисленных потоков разного рода информации. Для принятия правильных стратегических решений касательно дальнейшей деятельности менеджменту предприятия необходимо осуществлять постоянный анализ информации.

В современной науке зачастую невозможно проводить исследования без использования статистических методов, которые опираются на распределение многомерной случайной величины. Данной проблеме посвящены научные труды ряда ученых. Стоит отметить работы В. Плуты, С. Айвазяна, С. Бажаева, которые предлагают использование сравнительного многомерного анализа в экономических исследованиях.

Одним из первых начал использовать специальную исследовательскую методику агрегирования признаков З. Хельвиг. Он предложил таксономический показатель, который представляет собой синтетическую величину, образованную с использованием всех признаков, характеризующих исследуемое экономическое явление [1. с. 78].

В то же время таксономия как самостоятельная наука зародилась на рубеже XVII – XVIII веков. Таксономия (от древнегреческого τάξις – строй, порядок и νόμος – закон) представляет собой науку о принципах и практике классификации и систематизации. Термин впервые был предложен в 1813 г. Огюстеном Декандалем. Так как ученый был ботаником, термин «таксономия» изначально использовался только в биологии [2. с. 97]. Позже, в начале XX века, с развитием различных научных, технических направлений, когда появилась острая необходимость исследования все более сложных процессов социально-экономического развития регионов и стран, таксономия как наука начала играть заметную роль не только в биологии, но и в других направлениях деятельности человека, в том числе и экономике. Сегодня таксономия используется в биологии, почвоведении [3. с. 7], философии [4. с. 36], экономике [5. с. 4] и других науках.

Конкурентоспособность предприятия – количественный показатель, для получения которого необходимо провести анализ ряда его составляющих. Учитывая разнородность мнений ученых, составляющие конкурентоспособности могут быть абсолютно разные, но во всех случаях эти показатели в разных системах измерений: гривни, доллары, проценты, штуки, километры и т. д. Зачастую выбор наиболее оптимального метода многомерного анализа вызывает большое количество вопросов.

В данной статье мы попытаемся выбрать наиболее оптимальный метод многомерного анализа для оценки приведенной выборки внешних факторов конкурентоспособности предприятия.

Рыночная экономика отличается наличием большого количества показателей различного рода, которые измеряются в разных единицах, зачастую не совместимых между собой. Их необходимо учитывать при проведении анализа деятельности предприятия и получении конкретного результата, от которого может зависеть дальнейшая судьба его самого или его работников.

Основной проблемой в проведении такого рода анализов является разнородность совокупности анализируемых объектов. С целью их изучения применяют различные методы многомерного анализа: корреляционный анализ, регрессионный, таксономический, другие.

Многомерным статистическим анализом называется раздел математической статистики, изучающий методы сбора и обработки многомерных статистических данных, их систематизации и обработки с целью выявления характера и структуры взаимосвязей между компонентами исследуемого многомерного признака, получения практических выводов [6. с. 3]. Другими словами, методы снижения размерности многомерного пространства позволяют без существенной потери информации перейти от первоначальной системы большого числа наблюдаемых взаимосвязанных факторов к системе существенно меньшего числа скрытых (ненаблюдаемых) факторов, определяющих вариацию первоначальных признаков [7, с. 4].

Как мы ранее отметили, существуют различные методы, вариации многомерного статистического анализа: факторный, корреляционный и т. д.

Отметим, что развитие вычислительной техники и программного обеспечения способствует широкому внедрению методов многомерного статистического анализа в практику. Пакеты прикладных программ с удобным пользовательским интерфейсом, такие как SPSS, Statistica, SAS и др., снимают трудности в применении указанных методов, заключающиеся в сложности математического аппарата, опирающегося на линейную алгебру, теорию вероятностей и математическую статистику, и громоздкости вычислений.

Однако применение программ без понимания математической сущности используемых алгоритмов способствует развитию у исследователя иллюзии простоты применения многомерных статистических методов, что может привести к неверным или необоснованным результатам.

Проанализировав практические результаты других ученых и исследователей, мы сделали вывод о необходимости осуществлять оценку влияния внешних факторов конкурентоспособности предприятия мезоуровня, используя таксономический метод. Он является одним из первых методов исследования многомерных объектов и представляет собой синтетическую величину равнодействующую всех признаков, характеризующих единицы изучаемой совокупности. Это позволяет упорядочить элементы совокупности, привести их к единой системе измерения.

Рассмотрим более подробно использование таксономического метода при оценке внешних факторов конкурентоспособности предприятий мезоуровня с использованием программного пакета для статистического анализа Statistica.

Сразу определим условия, в рамках которых мы проводим исследование.

Как нами было отмечено в предыдущих статьях, внешние факторы конкурентоспособности предприятия – это совокупность сил, явлений, обстоятельств, влияющих на конкурентоспособность отдельно взятого или группы предприятий, которые не всегда могут ими управлять. К внешним факторам мы относим факторы мегауровня (климатические условия, географическое положение, международная специализация, развитие внешних рынков и т. д.), факторы макроуровня (влияние государства, благосостояние населения, наличие монополий, особенности геополитического положения страны и т. д.), факторы мезоуровня (конкуренты, ресурсы, потребители, взаимодействие с местными органами власти).

В исследовании мы акцентируем внимание на факторах конкурентоспособности предприятия мезоуровня –

уровня региона, а именно: Одесской области. Другими словами, в конечном результате мы должны получить место Одесской области по уровню развития внешних факторов конкурентоспособности предприятия мезоуровня среди других регионов Украины.

Оценка внешних факторов конкурентоспособности предприятия будет осуществляться путем оценки латентных (с латинского *скрытых, недоступных*) показателей на основе метрик расстояния и сходства. Оценка проводится путем ранжирования регионов Украины по условиям, в рамках которых предприятия промышленного комплекса осуществляют свою деятельность. Под условиями мы предполагаем факторы конкурентоспособности промышленных предприятий мезоуровня.

На основе экспертных оценок определено, что наиболее оптимальным вариантом будет ранжирование регионов на основе оценки 33 факторов конкурентоспособности, которые являются показателями Государственной службы статистики Украины, территориальных подразделений Государственной службы статистики Украины, фонда «Эффективное управление», собственными расчетами на основе статистических данных.

Для удобства расчетов все факторы конкурентоспособности разбиты на подгруппы. Рассмотрим эти подгруппы и показатели, которые в них включены.

Подгруппа «Экономическое развитие». В эту подгруппу включим показатели, характеризующие производственную деятельность предприятий, учреждений и организаций:

1. Индекс промышленной продукции по основным видам деятельности (на основе данных Государственной службы статистики Украины).

2. Объем реализованной промышленной продукции на единицу населения (на основе данных Государственной службы статистики Украины).

3. Темп роста (уменьшения) объема экспорта товаров (на основе данных Государственной службы статистики Украины).

Подгруппа «Развитие инфраструктуры». Высокоразвитая инфраструктура имеет большое значение для эффективного функционирования как экономики в целом, так и отдельно взятых предприятий, поскольку она является важным фактором, определяющим место расположения экономической деятельности, вид деятельности. Высококачественная инфраструктура обеспечивает интеграцию национального рынка и связь с рынками других стран и регионов, уменьшает затраты на транспортировку сырья, готовой продукции, оборудования и комплектующих. Деятельность предприятий также зависит от бесперебойного снабжения электроэнергией в необходимом объеме, что обеспечивает надлежащий режим работы. Широкая и развитая телекоммуникационная сеть гарантирует быстрый поток информации.

В эту подгруппу включим следующие показатели:

4. Развитие дорожной инфраструктуры в регионе (неразвита – 1 балл, развитие на уровне международных стандартов – 7 баллов; данные фонда «Эффективное управление»).

5. Развитие транспортной инфраструктуры в регионе (железная дорога, порты) (неразвита – 1 балл, развитие на уровне международных стандартов – 7 баллов; данные фонда «Эффективное управление»).

6. Качество электроснабжения – перебои в электроснабжении, перепады напряжения (неразвита – 1 балл, развито на уровне международных стандартов – 7 баллов; данные фонда «Эффективное управление»).

7. Количество интернет-пользователей в регионе на 100 человек (данные Gemius, GFK – Ukraine, фонда «Эффективное управление»).

8. Количество абонентов мобильной связи в расчете на 100 человек (на основе данных Государственной службы статистики Украины).

Подгруппа «Инвестиционная деятельность». Инвестиции – важная составляющая развития экономики в целом и промышленного комплекса как одного из локомотивов развития экономики. Уровень инвестиционной привлекательности региона показывает, насколько лояльно власти относятся к иностранным и отечественным инвесторам, насколько им комфортно в регионе. Уровень привлечения инвестиций показывает потенциал региона в будущем, что может оказать значительное разнонаправленное влияние на промышленные предприятия, соответствие качества производимой продукции требованиям покупателей, рентабельность деятельности, прибыльность, а соответственно и конкурентоспособность предприятий. Включим в подгруппу следующие показатели:

9. Темп роста (снижения) объемов капитальных инвестиций к соответствующему периоду прошлого года (на основе данных Государственной службы статистики Украины).

10. Объемы капитальных инвестиций (кроме инвестиций из государственного бюджета) в расчете на душу населения нарастающим итогом с начала года (на основе данных Государственной службы статистики Украины).

11. Темп роста (снижения) объема прямых иностранных инвестиций к объемам на начало года (на основе данных Государственной службы статистики Украины).

12. Объем прямых иностранных инвестиций в расчете на душу населения с начала инвестирования (на основе данных Государственной службы статистики Украины).

Подгруппа «Конкуренты» включает в себя факторы, в рамках которых промышленные предприятия взаимодействуют или противодействуют друг другу. В эту подгруппу мы предлагаем включить:

13. Интенсивность конкуренции на внутреннем рынке (незначительная конкуренция – 1 балл, интенсивная конкуренция – 7 баллов; данные фонда «Эффективное управление»).

14. Степень монополизации рынка (деловая активность в регионе сосредоточена в рамках нескольких групп – 1 балл, распространена среди большого количества компаний – 7 баллов; данные фонда «Эффективное управление»).

15. Индекс размера внутреннего рынка (сумма ВРП и импорта за вычетом экспорта, 1 – 7 баллов, 7 – наилучший показатель, данные Государственной службы статистики Украины, фонда «Эффективное управление»).

Подгруппа «Потребители» представляет собой характеристику потребительского рынка региона. Без наличия потребителей, их желания приобрести товар основная цель деятельности предприятия – получение прибыли – будет недостижимой при любых обстоятельствах. Влияние этого фактора на конкурентоспособность предприятия может быть представлено покупательной способностью населения, требовательностью покупателей и т. п.

Подгруппа включает в себя:

16. Требуемость потребителя в регионе (покупатель в первую очередь обращает внимание на цены –

1 балл, на качество продукции – 7 баллов; данные фонда «Эффективное управление»).

17. Темп роста (снижения) оборота розничной торговли (на основе данных Государственной службы статистики Украины).

18. Темп роста оборота розничной торговли в расчете на душу населения к соответствующему периоду предыдущего года (на основе данных Государственной службы статистики Украины).

19. Индекс реальной заработной платы к соответствующему периоду прошлого года (на основе данных Государственной службы статистики Украины).

Подгруппа «Ресурсы» – одна из наиболее широко представленных подгрупп, показатели которой характеризуют наличие не только материальных ресурсов, но и кадровых, научных и т. д. Подгруппа включает в себя:

20. Качество системы образования в регионе (не обеспечивает конкурентоспособность предприятий – 1 балл, максимально способствует развитию конкурентоспособности предприятий – 7 баллов; данные фонда «Эффективное управление»).

21. Уровень образованности населения (низкое качество – 1 балл, высокое качество – 7 баллов; данные фонда «Эффективное управление»).

22. Опережение роста производительности труда над ростом заработной платы (на основе данных Государственной службы статистики Украины).

23. Уровень безработицы населения (по методологии МОТ) (на основе данных Государственной службы статистики Украины).

24. Количество местных поставщиков (практически отсутствуют – 1 балл, в большом количестве – 7 баллов; данные фонда «Эффективное управление»).

25. Наличие ресурсной базы (на основе данных Государственной службы статистики Украины, территориальных органов Государственной службы статистики Украины).

Подгруппа «Взаимодействие с местными органами власти». От политики, которую осуществляет государство, от методов воплощения политики в различных сферах зависит результат деятельности промышленного комплекса в целом и отдельно взятых промышленных предприятий, как в стране, так и в отдельном регионе. Наличие поддержки государственной власти может оказать положительное влияние на решение проблемных вопросов в сфере привлечения инвестиций, получения кредитных ресурсов, реализации продукции и т. д. Это одна из наиболее важных подгрупп факторов конкурентоспособности предприятия, так как наличие преимущества в этой подгруппе может оказать существенное влияние на факторы других подгрупп.

Подгруппа «Взаимодействие с местными органами государственной власти» может сыграть решающую роль даже при условии, что показатели остальных факторов будут на высшем уровне.

Всестороннее и полномасштабное обеспечение развития конкуренции является приоритетной задачей государства. От регулирования рыночных отношений, эффективности действия антимонопольного законодательства, формирования конкурентной политики зависит процесс формирования со стороны государства среды, в которой осуществляют экономическую деятельность промышленные предприятия всех форм собственности.

В рамках этой подгруппы считаем необходимым рассматривать следующие показатели:

26. Независимость органов судебной власти (судебный процесс в регионе сильно зависим от власти, бизнеса, частных лиц – 1 балл, независим – 7 баллов; данные фонда «Эффективное управление»).

27. Надежность работы правоохранительных органов (не обеспечивают соблюдение законов и порядка – 1 балл, обеспечивают – 7 баллов; данные фонда «Эффективное управление»).

28. Антикоррупционные показатели (распространена практика взяток и других платежей в сфере импорта, экспорта, получения госзаказов, разрешительных документов, вынесения благоприятного судебного решения – 1 балл, нераспространена – 7 баллов; данные фонда «Эффективное управление»).

29. Уровень объективности чиновников при принятии решений (при принятии решения, связанных, например, с получением госзаказов, чиновники действуют предвзято – 1 балл, неупреждено – 7 баллов; данные фонда «Эффективное управление»).

30. Уровень свободы бизнеса (уровень административной дерегуляции) (1 балл – отягощает, 7 баллов – не отягощает, данные фонда «Эффективное управление»).

31. Влияние на регулирование прямых иностранных инвестиций (1 балл – прямые иностранные инвестиции зарегулированы, бюрократические и другие сложности, 7 баллов – прямые иностранные инвестиции незарегулированы, сложностей нет, данные фонда «Эффективное управление»).

32. Эффективность антимонопольной политики (слабая и не развивает конкуренцию – 1 балл, сильная и развивает конкуренцию – 7 баллов; данные фонда «Эффективное управление»).

33. Легкость работы с таможенными органами (таможенные процессы слишком замедлены и усложнены – 1 балл, быстры и эффективны – 7 баллов; данные фонда «Эффективное управление»).

Отметим, что на сегодняшний день существует ряд методологических проблем, суть которых заключается в корректности сравнительных многомерных оценок на основе таксономического метода. Ученые связывают это с проблемой учета иерархии показателей, в рамках которой отражен коэффициент влияния отдельных признаков, а в нашем случае факторов, на конечный результат – место Одесской области среди регионов Украины по оценке внешних факторов конкурентоспособности промышленного предприятия. Другими словами, если мы в расчетах не учитываем иерархическую составляющую, то расчеты могут быть неточными. Чтобы этого избежать, ряд ученых предлагает вводить коэффициент иерархии при расчетах.

Как отмечает В. Плюта в своей работе «Сравнительный многомерный анализ в экономических исследованиях», происходят и нежелательные изменения – нивелирование различий в степени влияния отдельных переменных (признаков-показателей) на результаты анализа [9, с. 89].

Поэтому в большинстве случаев устанавливаются весовые коэффициенты, дифференцирующие переменные признаки по их важности для исследования.

В настоящее время в статистической литературе встречаются два способа учета весовых коэффициентов в процессе осуществления таксономического анализа [5, с. 89].

Так, в работе Янкового А. Г. автор предлагает для учета иерархии признаков вводить статистические веса непосредственно в матрицу исходных данных путем умножения соответствующих столбцов [8, с. 42].

Например, имеются данные трех промышленных предприятий (А, В, С) по показателям 1 и 2. Построим матрицу (табл. 1).

Таблица 1

Матрица показателей

Показатели \ Предприятия	А	В	С
1	150	180	130
2	0,255	0,320	0,185

Введем коэффициент иерархии на основе экспертных оценок. Для показателя 1 – 0,35, для показателя 2 – 0,65 (табл. 2).

Таблица 2

Матрица показателей

Показатели \ Предприятия	А	В	С
1	150 · 0,35	180 · 0,35	130 · 0,35
2	0,255 · 0,65	0,320 · 0,65	0,185 · 0,65

После осуществления вышеуказанных действий мы получим следующие показатели (табл. 3).

Таблица 3

Матрица показателей

Показатели \ Предприятия	А	В	С
1	150	180	130
2	0,255	0,320	0,185

Далее, используя матрицу уже взвешенных данных, осуществляем необходимые расчеты.

Иной подход описан в работе Плотты В. «Сравнительный многомерный анализ в экономических исследованиях», где для учета иерархии признаков весовые коэффициенты предлагается вводить непосредственно в матрицу стандартизованных переменных. Это достигается путем умножения каждого столбца стандартизованных переменных на соответствующий весовой коэффициент [11, с. 19, 87].

Например, возьмем за основу вышеприведенный пример (см. табл. 1).

Используем программный пакет для статистического анализа «Statistica». Введем наши исходные данные и стандартизируем признаки, результаты стандартизации представлены ниже (табл. 4).

Таблица 4

Матрица показателей

Показатели \ Предприятия	А	В	С
1	-0,13245	1,059626	-0,92717
2	0,024686	0,987429	-1,01211

На этом этапе непосредственно в матрицу стандартизованных переменных мы введем весовые коэффициенты 0,35 и 0,65 соответственно, после чего получим следующие результаты (табл. 5).

Таблица 5

Матрица показателей

Показатели \ Предприятия	А	В	С
1	-0,04636	0,370869	-0,32451
2	0,016046	0,641829	-0,65787

Таким образом, по сути, в данном случае взвешиваются значения самих переменных (хоть и стандартизованные).

На основе проведенных исследований и экспертных оценок в нашем исследовании считаем более целесообразным вводить весовые коэффициенты непосредственно в матрицу стандартизованных значений, что по нашему мнению также упростит восприятие процесса расчетов для всех заинтересованных лиц, в том числе экономистов предприятий, учреждений и организаций.

Итак, для получения конкретной оценки приведенной выборки внешних факторов конкурентоспособности предприятия используем таксономический метод. Учитывая возможность, может быть и необходимость использования программного обеспечения для избежание технических ошибок при расчетах и ускорения процесса, используем программный пакет для статистического анализа Statistica.

Нашей целью является количественная оценка величины исследуемого латентного показателя у каждого из регионов Украины на основе приведенных факторов, которые являются признаками-симптомами [8, с. 54].

В результате проведенных исследований и расчетов мы получили количественную оценку внешних факторов конкурентоспособности предприятия мезоуровня, выраженную при помощи ранжирования по регионам Украины (каждый из приведенных выше показателей рассчитывался отдельно по регионам). Другими словами, на основе таксономического метода мы получили количественную оценку внешних факторов конкурентоспособности предприятий, расположенных в конкретном регионе (табл. 6).

Одесская область в 1 квартале 2011 г. оказалась на 26 месте, в 2011 г. – 26, в 2012 г. – 4 месте. Столь положительные результаты в 2012 г. объясняются значительным приростом капитальных инвестиций, прямых иностранных инвестиций в 2012 г., улучшением «административного климата», который зависит в большей части от местных органов государственной власти. По результатам 2013 г. ожидается ухудшение данного показателя до 12 – 15 места.

Выводы

При анализе полученных результатов нами сделаны выводы о необходимости сокращения количества факторов которые учитываются до 30 – 33, которое мы считаем наиболее оптимальным. В то же время количество факторов необходимо уменьшить с целью облегчения и ускорения скорости расчетов, что важно для их актуальности. Учитывая наибольшую, по нашему мнению, важность под-

Ранжирование регионов Украины по оценке внешних факторов конкурентоспособности предприятия мезоуровня

Регионы	1 кв. 2011			2011			2012		
	di	µi	Ранг	di	µi	Ранг	di	µi	Ранг
АР Крым	1,178	0,459	12	1,180	0,459	6	1,167	0,461	14
Винницкая	1,269	0,441	23	1,186	0,457	7	1,001	0,500	3
Волынская	1,135	0,468	8	1,198	0,455	9	1,101	0,476	7
Днепропетровская	0,864	0,537	2	1,002	0,500	2	1,053	0,487	5
Донецкая	0,758	0,569	1	0,916	0,522	1	1,115	0,473	11
Житомирская	1,264	0,442	21	1,193	0,456	8	1,107	0,475	10
Закарпатская	1,286	0,437	24	1,372	0,422	23	1,307	0,433	25
Запорожская	1,165	0,462	11	1,278	0,439	14	1,174	0,460	16
Инвано-Франковская	1,154	0,464	10	1,245	0,445	11	1,218	0,451	19
Киевская	1,070	0,483	6	1,105	0,475	4	1,106	0,475	8
Кировоградская	1,190	0,457	15	1,209	0,453	10	0,902	0,526	1
Луганская	1,036	0,491	5	1,173	0,460	5	1,306	0,434	24
Львовская	1,005	0,499	4	1,279	0,439	15	1,348	0,426	26
Николаевская	1,182	0,458	13	1,336	0,428	20	1,100	0,476	6
Одесская	1,392	0,418	26	1,406	0,416	24	1,006	0,498	4
Полтавская	1,147	0,466	9	1,099	0,476	3	0,927	0,519	2
Ровненская	1,207	0,453	17	1,357	0,424	22	1,172	0,460	15
Сумская	1,205	0,453	16	1,336	0,428	21	1,295	0,436	22
Тернопольская	1,229	0,449	19	1,328	0,430	19	1,136	0,468	12
Харьковская	1,073	0,482	7	1,256	0,443	12	1,212	0,452	18
Херсонская	1,323	0,430	25	1,549	0,392	27	1,293	0,436	21
Хмельницкая	1,217	0,451	18	1,257	0,443	13	1,156	0,464	13
Черкасская	1,185	0,458	14	1,296	0,436	17	1,107	0,475	9
Черновицкая	1,260	0,442	20	1,416	0,414	25	1,349	0,426	27
Черниговская	1,429	0,412	27	1,449	0,408	26	1,298	0,435	23
г. Киев	0,936	0,517	3	1,295	0,436	16	1,205	0,453	17
г. Севастополь	1,266	0,441	22	1,308	0,433	18	1,280	0,439	20

группы «Взаимодействие с местными органами власти», необходимость сокращения показателей этой группы считаем наименьшей. ■

ЛИТЕРАТУРА

1. Саблина Н. В. Использование метода таксономии для анализа внутреннего ресурса предприятия / Н. В. Саблина, В. А. Телюченко // Бизнес Информ. – 2009. – № 3. – С. 78 – 82.

2. Литвинова В. А. Повышение корректности сравнительных оценок конкурентоспособности продукции на основе таксономического анализа / В. А. Литвинова // Інноваційна економіка. – 2012. – № 5 (31). – С. 97 – 101.

3. Ключи к таксономии почв (Почвенно-картографический материал) / [Под ред. И. А. Соколова]; Департамент сельского хозяйства США. – 1995. – С. 390.

4. Новиков Л. А. Таксономия языковых единиц. Опыт метаописания / Л. А. Новиков // Филологические науки. – 2002. – № 6. – С. 36 – 46.

5. Плюта В. Сравнительный многомерный анализ в экономических исследованиях: методы таксономии и факторного анализа / В. Плюта. – М.: Статистика, 1980. – 151 с.

6. Калинина В. Н. Введение в многомерный статистический анализ: учебное пособие / В. Н. Калинина, В. И. Соловьев. – М., 2003. – 66 с.

7. Лекції – комп'ютерні методи статистичного аналізу та прогнозування [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uadoc.zavantag.com/>

8. Янковой А. Г. Многомерный анализ в системе STATISTICA / А. Г. Янковой. – Одесса: Оптимум. 2001. – Вып. 1. – 216 с.

9. Плюта В. Сравнительный многомерный анализ в экономических исследованиях / Пер. с польск. / В. Плюта. – М.: Финансы и статистика, 1989. – 175 с.

REFERENCES

Kliuchi k taksonomii pochv [Keys to Soil Taxonomy]. : Department selskogo khoziaystva SSHA, 1995.

Kalinina, V. N., and Solovev, V. I. *Vvedenie v mnogomernyy statisticheskiy analiz* [Introduction to multivariate statistical analysis]. Moscow, 2003.

Lytynova, V. A. "Povyshenye korrektnosti sravnitelnykh otsenok konkurentosposobnosti produktsyy na osnove taksonomycheskoho analiza" [Improving competitiveness correctness

comparative evaluations of products based on taxonomic analysis]. *Innovatsiina ekonomika*, no. 5 (31) (2012): 97-101.

"Lektsii – komp'uterni metody statystychnoho analizu ta prohnozuvannia" [Lectures – computer methods of statistical analysis and forecasting]. <http://uadoc.zavantag.com/>

Novikov, L. A. "Taksonomiia iazykovykh edynits. Opyt metaopisaniiia" [Taxonomy of linguistic units. Metadescription experience]. *Filologicheskie nauki*, no. 6 (2002): 36-46.

Pliuta, V. *Sravnitelnyy mnogomernyy analiz v ekonomicheskikh issledovaniakh: metody taksonomii i faktornogo analiza* [Com-

parative multivariate analysis in economic research: methods of taxonomy and factor analysis]. Moscow: Statistika, 1980.

Pliuta, V. *Sravnitelnyy mnogomernyy analiz v ekonomicheskikh issledovaniakh* [Comparative multivariate analysis in economic research]. Moscow: Finansy i statistika, 1989.

Sablina, N. V., and Telichko, V. A. "Ispolzovanie metoda taksonomii dlia analiza vnutrennego resursa predpriatiiia" [The use of taxonomy for the analysis of internal resources]. *Biznes Inform*, no. 3 (2009): 78-82.

Yankovoy, A. G. "Mnogomernyy analiz v sisteme STATISTICA" [Multivariate analysis in the system STATISTICA]. *Optimum*, no. 1 (2001): 216.

УДК 657.37:330.837](477+100)(045)

ЗВІТІСТЬ У ТЕОРІЇ ВІТЧИЗНЯНИХ І ЗАРУБІЖНИХ ІНСТИТУЦІОНАЛІСТІВ

© 2014 БЕЗВЕРХИЙ К. В.

УДК 657.37:330.837](477+100)(045)

Безверхий К. В. Звітність у теорії вітчизняних і зарубіжних інституціоналістів

У статті висвітлюються питання звітності в теорії вітчизняних і зарубіжних вчених-інституціоналістів. Дослідження формування звітності в умовах інституційних перетворень здійснюється в нерозривному зв'язку з виробничими та інтеграційними процесами, що властиві даному періоду історичного розвитку суспільства. У результаті проведеного дослідження запропоновано функціональну схему розробки нормативно-правової бази звітності та схему регулювання бухгалтерського обліку і фінансової звітності в умовах інституційного середовища України. За результатами проведеного дослідження наведено основні принципи, яким необхідно слідувати при складанні інтегрованого звіту під впливом інституційного середовища в Україні. Розроблено механізм взаємозв'язку наявних на підприємстві звітів і формування на їх основі інтегрованої звітності в інституційному середовищі. Закладено перший камінь у фундамент формування нової концепції звітності, пов'язаної з інтеграцією обліково-звітної інформації в інституційному середовищі.

Ключові слова: бухгалтерський облік, звітність, інституціоналізм, інституційне середовище, методологія, організація, модель, регулювання, нормативно-правова база.

Рис.: 5. **Табл.:** 2. **Бібл.:** 24.

Безверхий Костянтин Вікторович – головний бухгалтер, ТОВ «Нью-Паріс» (пр. Перемоги, 30, Київ, 03055, Україна)

E-mail: kosticbv@mail.ru

УДК 657.37:330.837](477+100)(045)

Безверхий К. В. Отчетность в теории отечественных и зарубежных институционалистов

В статье освещаются вопросы отчетности согласно теориям отечественных и зарубежных ученых-институционалистов. Исследование формирования отчетности в условиях институциональных преобразований реализовано в неразрывной связи с производственными и интеграционными процессами, которые свойственны данному периоду исторического развития общества. В результате изучения обозначенной проблемы предложены функциональная схема разработки нормативно-правовой базы отчетности и схема регулирования бухгалтерского учета и финансовой отчетности в условиях институциональной среды Украины. По результатам проведенного исследования приведены основные принципы, которых необходимо придерживаться при составлении интегрированного отчета под влиянием институциональной среды в Украине. Разработан механизм взаимосвязи имеющихся на предприятии отчетов и формирования на их основе интегрированной отчетности в институциональной среде. Заложено первый камень в фундамент формирования новой концепции отчетности, связанной с интеграцией учетно-отчетной информации в институциональной среде.

Ключевые слова: бухгалтерский учет, отчетность, институционализм, институциональная среда, методология, организация, модель, регулирование, нормативно-правова база.

Рис.: 5. **Табл.:** 2. **Библ.:** 24.

Безверхий Константин Викторович – главный бухгалтер, ООО «Нью-Парис» (пр. Победы, 30, Киев, 03055, Украина)

E-mail: kosticbv@mail.ru

UDC 657.37:330.837](477+100)(045)

Bezverkhyy K. V. Reporting in the Theory of Domestic and Foreign Institutionalists

The article discusses issues of reporting in view of theories of domestic and foreign institutionalists. Study of formation of reporting under conditions of institutional transformations is realised in close connection with production and integration processes, which are peculiar to this specific period of the society historical development. In the result of the study of the said problem the article offers a functional scheme of development of the regulatory and legal framework of reporting and the scheme of regulation of accounting and financial reporting under conditions of institutional environment of Ukraine. By the results of the conducted study the article gives main principles, which have to be adhered to when preparing an integrated report under influence of the institutional environment in Ukraine. The article develops a mechanism of interconnection of reports at an enterprise and formation, on their basis, of integrated reports in the institutional environment. It puts the first stone in the foundation of formation of a new concept of reporting, connected with integration of the accounting and reporting information in the institutional environment.

Key words: accounting, reporting, institutionalism, institutional environment, methodology, organisation, model, regulation, regulatory and legal framework.

Pic.: 5. **Tabl.:** 2. **Bibl.:** 24.

Bezverkhyy Kostyantyn V. – Chief Accountant, LLC "New Paris" (pr. Peremogy, 30, Kyiv, 03055, Ukraine)

E-mail: kosticbv@mail.ru

comparative evaluations of products based on taxonomic analysis]. *Innovatsiina ekonomika*, no. 5 (31) (2012): 97-101.

"Lektsii – komp'uterni metody statystychnoho analizu ta prohnozuvannia" [Lectures – computer methods of statistical analysis and forecasting]. <http://uadoc.zavantag.com/>

Novikov, L. A. "Taksonomiia iazykovykh edinits. Opyt metaopisaniiia" [Taxonomy of linguistic units. Metadescription experience]. *Filologicheskie nauki*, no. 6 (2002): 36-46.

Pliuta, V. *Sravnitelnyy mnogomernyy analiz v ekonomicheskikh issledovaniakh: metody taksonomii i faktornogo analiza* [Com-

parative multivariate analysis in economic research: methods of taxonomy and factor analysis]. Moscow: Statistika, 1980.

Pliuta, V. *Sravnitelnyy mnogomernyy analiz v ekonomicheskikh issledovaniakh* [Comparative multivariate analysis in economic research]. Moscow: Finansy i statistika, 1989.

Sablina, N. V., and Telichko, V. A. "Ispolzovanie metoda taksonomii dlia analiza vnutrennego resursa predpriatiiia" [The use of taxonomy for the analysis of internal resources]. *Biznes Inform*, no. 3 (2009): 78-82.

Yankovoy, A. G. "Mnogomernyy analiz v sisteme STATISTICA" [Multivariate analysis in the system STATISTICA]. *Optimum*, no. 1 (2001): 216.

УДК 657.37:330.837](477+100)(045)

ЗВІТІСТЬ У ТЕОРІЇ ВІТЧИЗНЯНИХ І ЗАРУБІЖНИХ ІНСТИТУЦІОНАЛІСТІВ

© 2014 БЕЗВЕРХИЙ К. В.

УДК 657.37:330.837](477+100)(045)

Безверхий К. В. Звітність у теорії вітчизняних і зарубіжних інституціоналістів

У статті висвітлюються питання звітності в теорії вітчизняних і зарубіжних вчених-інституціоналістів. Дослідження формування звітності в умовах інституційних перетворень здійснюється в нерозривному зв'язку з виробничими та інтеграційними процесами, що властиві даному періоду історичного розвитку суспільства. У результаті проведеного дослідження запропоновано функціональну схему розробки нормативно-правової бази звітності та схему регулювання бухгалтерського обліку і фінансової звітності в умовах інституційного середовища України. За результатами проведеного дослідження наведено основні принципи, яким необхідно слідувати при складанні інтегрованого звіту під впливом інституційного середовища в Україні. Розроблено механізм взаємозв'язку наявних на підприємстві звітів і формування на їх основі інтегрованої звітності в інституційному середовищі. Закладено перший камінь у фундамент формування нової концепції звітності, пов'язаної з інтеграцією обліково-звітної інформації в інституційному середовищі.

Ключові слова: бухгалтерський облік, звітність, інституціоналізм, інституційне середовище, методологія, організація, модель, регулювання, нормативно-правова база.

Рис.: 5. **Табл.:** 2. **Бібл.:** 24.

Безверхий Костянтин Вікторович – головний бухгалтер, ТОВ «Нью-Паріс» (пр. Перемоги, 30, Київ, 03055, Україна)

E-mail: kosticbv@mail.ru

УДК 657.37:330.837](477+100)(045)

Безверхий К. В. Отчетность в теории отечественных и зарубежных институционалистов

В статье освещаются вопросы отчетности согласно теориям отечественных и зарубежных ученых-институционалистов. Исследование формирования отчетности в условиях институциональных преобразований реализовано в неразрывной связи с производственными и интеграционными процессами, которые свойственны данному периоду исторического развития общества. В результате изучения обозначенной проблемы предложены функциональная схема разработки нормативно-правовой базы отчетности и схема регулирования бухгалтерского учета и финансовой отчетности в условиях институциональной среды Украины. По результатам проведенного исследования приведены основные принципы, которых необходимо придерживаться при составлении интегрированного отчета под влиянием институциональной среды в Украине. Разработан механизм взаимосвязи имеющихся на предприятии отчетов и формирования на их основе интегрированной отчетности в институциональной среде. Заложено первый камень в фундамент формирования новой концепции отчетности, связанной с интеграцией учетно-отчетной информации в институциональной среде.

Ключевые слова: бухгалтерский учет, отчетность, институционализм, институциональная среда, методология, организация, модель, регулирование, нормативно-правова база.

Рис.: 5. **Табл.:** 2. **Библ.:** 24.

Безверхий Константин Викторович – главный бухгалтер, ООО «Нью-Парис» (пр. Победы, 30, Киев, 03055, Украина)

E-mail: kosticbv@mail.ru

UDC 657.37:330.837](477+100)(045)

Bezverkhyy K. V. Reporting in the Theory of Domestic and Foreign Institutionalists

The article discusses issues of reporting in view of theories of domestic and foreign institutionalists. Study of formation of reporting under conditions of institutional transformations is realised in close connection with production and integration processes, which are peculiar to this specific period of the society historical development. In the result of the study of the said problem the article offers a functional scheme of development of the regulatory and legal framework of reporting and the scheme of regulation of accounting and financial reporting under conditions of institutional environment of Ukraine. By the results of the conducted study the article gives main principles, which have to be adhered to when preparing an integrated report under influence of the institutional environment in Ukraine. The article develops a mechanism of interconnection of reports at an enterprise and formation, on their basis, of integrated reports in the institutional environment. It puts the first stone in the foundation of formation of a new concept of reporting, connected with integration of the accounting and reporting information in the institutional environment.

Key words: accounting, reporting, institutionalism, institutional environment, methodology, organisation, model, regulation, regulatory and legal framework.

Pic.: 5. **Tabl.:** 2. **Bibl.:** 24.

Bezverkhyy Kostyantyn V. – Chief Accountant, LLC "New Paris" (pr. Peremogy, 30, Kyiv, 03055, Ukraine)

E-mail: kosticbv@mail.ru

Загальновідомо, що звітність суб'єкта господарювання є продуктом бухгалтерського обліку, а також узагальнюючим інструментом відображення обліково-звітної інформації підприємства для користувачів як мікро-, так і макросередовища, в якому функціонують інституційні одиниці.

Входячи в нову еру розвитку економічних відносин, перш за все необхідно спиратися на прогресивні економічні теорії. Такими теоріями, на наш погляд, є інституціональна (макрорівень) та неінституціональна (мікрорівень) економічні теорії. Тому питання розгляду звітності в теорії вітчизняних і зарубіжних інституціоналістів набуває актуальності.

Проблемні питання бухгалтерського обліку та звітності в теорії інституціоналістів відображені в працях таких зарубіжних вчених С. Авдашева, А. Аузан, Р. Буайє, Дж. Б'юкенен, В. Ванберг, М. Вебер, Т. Веблен, Є. Воронова, Дж. Гелбрейт, Є. Зуга, Р. Капелюшников, Дж. Коммонс, Р. Коуз, В. Маєвський, У. Мітчел, А. Нестеренко, Д. Норт, Е. Остром, В. Панков, С. Поленова, Уільямсон, Ф. Хаек, Л. Чайковська, А. Шилова, так і вітчизняних Е. Гейер, С. Голов, І. Жиглей, В. Жук, Г. Кірейцев, О. Кондратюк, В. Кузь, Т. Кучеренко, О. Лаговська, С. Легенчук, Н. Лоханова, В. Мельничук, В. Метелиця, О. Олійник, О. Петрук, Н. Семенишена, Т. Сьозко, М. Чумаченко та інші.

Метою статті є розкриття звітності в теорії вітчизняних і зарубіжних вчених інституціоналістів.

По-перше, пропонується розкрити термін «інституціоналізм». У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» (за редакцією В. Бусел), інституціоналізм – це економічне вчення, яке базується на вивченні людей, інститутів управління та права, суспільства [1, с. 507]. Щодо тлумачення поняття «неінституціоналізм», то відповідно до визначення, яке наведено в економічній енциклопедії, – сукупність сучасних інституціональних концепцій про роль і еволюцію окремих інститутів (колективів) у постіндустріальному суспільстві та в умовах НТР, а також поведінку окремих індивідів у цих колективах [2, с. 558].

Провідний вітчизняний вчений-економіст Г. Кірейцев наголошує, що при створенні нової національної системи бухгалтерського обліку слід спиратися на досягнення економічних теорій, передусім інституціональної та неінституціональної. Інституціоналізм і неінституціоналізм є важливим досягненням економічної теорії, а тому економічні і господарські механізми повинні спиратись на них, не відкидаючи позитивного впливу економічних теорій [3, с. 27].

Основоположником інституціональної теорії бухгалтерського обліку, зокрема звітності, в Україні є провідний вітчизняний вчений В. Жук, який один із перших опублікував наступні вагомі дослідження в цьому напрямі [4; 5; 6]. Його опонентом виступив С. Легенчук, який зазначив, що інституційна теорія не є бухгалтерською теорією, а лише є інструментом для досягнення певних цілей [7, с. 318]. Іншим доказом того, вказує вчений, що бухгалтерської інституціональної теорії не існує, а вона є лише засобом, який підвищує ефективність регулювання НСБО (національної системи бухгалтерського обліку – *примітка автора*), є застосування критерію фальсифікаціонізму К. Поппера [7, с. 318]. Виходячи з критерію фальсифікаціонізму, інституціональна теорія не є науковою теорією, а є прикладом вдалого застосування нового інструментарію для регулювання бухгалтерського обліку [7, с. 318]. В. Метелиця спростовує твердження С. Легенчука стосовно того, що інституціо-

нальної теорії бухгалтерського обліку не існує [8, с. 100]. Вчений обґрунтовує, що «довести існування інституціональної теорії бухгалтерського обліку можна, застосовуючи критерій фальсифікаціонізму К. Поппера. Припустимо, що головна ідея цієї теорії про те, що бухгалтерський облік – це інститут, є насправді хибною. Бухгалтерський облік – це наука, що складається з теорій обліку, в основі яких лежать не тільки прийняті професійною спільнотою інститути («правила гри»), але й гіпотези, припущення, теоретичні здогади, які були відкинуті, і по своїй суті не являються ні інститутами обліку, ні іншими його складовими. Спираючись на систему гіпотез (припущень, здогадів), які не є усвідомленими інститутами, бухгалтерський облік і сам як інститут навряд чи буде визнаний. Спростування ідеї інституту бухгалтерського обліку дає нам підстави вважати ГТБО науковою теорією» [8, с. 100]. Отже, інструменти заперечення існування інституціональної теорії бухгалтерського обліку наведені С. Легенчуком [7, с. 318], використовуються В. Метелицею [8, с. 100] для обґрунтування її підтвердження як наукової теорії.

В. Жук пропонує таку модель інституціональних складових функціонування бухгалтерського обліку: 1) «у головах людей»: неформальні інститути; 2) «десь ззовні»: а) формальні інститути; б) неформальні інститути; в) організаційна складова; г) державна складова; г) наддержавна складова [6, с. 126].

Російський вчений-економіст Л. Шилова розробила таку інституціональну модель бухгалтерського обліку (*рис. 1*).

Л. Чайковська пропонує інституціональну модель бухгалтерського обліку, в якій система понять сформована на основі слідування принципу справедливої вартості та принципу прозорості інформації. Модель дозволяє відобразити внутрішній взаємозв'язок різних груп понять і показати логіку послідовного переходу від понять інституційних теорій і понять бухгалтерського обліку до понять інституційного бухгалтерського обліку. Елементи пропонованої моделі слугують виконанню загальної функції розвитку обліку та формуванню бухгалтерської звітності, вміст якої в максимальному ступені буде задовольняти інтереси інституційних користувачів [10, с. 42]. З наведеної тези, інституційна модель бухгалтерського обліку, за висновком Л. Чайковської, забезпечить формування звітності, що максимально буде задовольняти інтереси інституційних користувачів. З даною тезою варто не погодитись, адже не модель бухгалтерського обліку формує показники звітності, а інституціональне середовище (користувачі) роблять запити на необхідну їм обліково-звітну інформацію про господарську діяльність підприємства, що відображається у різних видах звітності.

Е. Гейер зазначає, що можливість використання інституціонального підходу до розвитку бухгалтерського обліку дозволяє побудувати таку його модель, що відображає інформаційні взаємозв'язки між суб'єктами господарювання та окремими інститутами, забезпечує взаємодію різних видів обліку і звітності; запропонувати методику їхньої взаємодії на інституціональній основі [11, с. 329].

Провідний вітчизняний вчений-економіст С. Голов наголошує, що завданням уповноважених інститутів є забезпечення формування в системі бухгалтерського обліку інформації з урахуванням конкретних потреб користувачів [12, с. 7]. Далі автор констатує той факт, що на практиці чинна система обліку в Україні не забезпечує фор-

мування інформаційної бази для складання всіх форм звітності. Закономірно, що за таких умов користувачі поділяються на пріоритетних та другорядних [12, с. 7]. Погоджуємося з думкою С. Голова, що у вітчизняному інституціональному середовищі такими пріоритетними користувачами є пересічні фіскальні та статистичні органи. Це наочно ілюструє підхід до запровадження МСФЗ в Україні [12, с. 7].

О. Петрук робить висновок, що для подальшого розвитку облікової науки необхідна інституційна перебудова системи регулювання бухгалтерського обліку та звітності [13, с. 47].

Вітчизняний вчений-економіст Т. Сльозко пропонує наступну модель інституційного регулювання бухгалтерського обліку й звітності (рис. 2).

Н. Лоханова наголошує, що в умовах інституціональних змін при реформуванні бухгалтерського обліку і звітності в Україні доречно здійснити максимум дій, щоб підвищити значущість саме бухгалтерського обліку, спрямованого на формування якісної звітності для всіх груп користувачів. І орієнтація на більш широке запровадження МСФЗ має стати основою для цього процесу [15, с. 74].

М. Чумаченко та Т. Кучеренко зазначають, що інституціональне забезпечення фінансової звітності передбачає обґрунтування теоретичних і практичних засад її розви-

тку та функціонування для позиціонування суб'єкта господарювання на ринку капіталу й спрямоване на ефективне управління економічними процесами на макро- і мікрорівнях відповідно до основних економічних теорій розвитку суспільства. Жорстка конкуренція фінансовою капіталу сприяла його диференціації за галузевими ознаками, що потребує методологічного забезпечення якісно нових підходів до визначення, визнання специфічних об'єктів фінансової звітності, які характеризують галузеві особливості обігу капіталу [16, с. 18]. Тому якісно нові підходи до визначення, визнання специфічних об'єктів фінансової звітності, на нашу думку, повинні формуватися під запити інституціонального середовища.

Як зазначає Т. Кучеренко, інституціональне забезпечення фінансової звітності має базуватися на різноманітті інститутів, що функціонують на теренах національної економіки та спроможні виконувати притаманні їм функції (рис. 3).

Поділяємо думку Ф. Бутинця стосовно того, що порядок складання звітності повинен проходити у взаємозв'язку зі зміною економічної ситуації в країні та рівнем розвитку господарського механізму. Тому форсування змін обліку і звітності, незважаючи на реальні умови економіки може призвести до зниження ролі бухгалтерського обліку в суспільстві, якості інформації і дискредитації МСФЗ [18, с. 121].

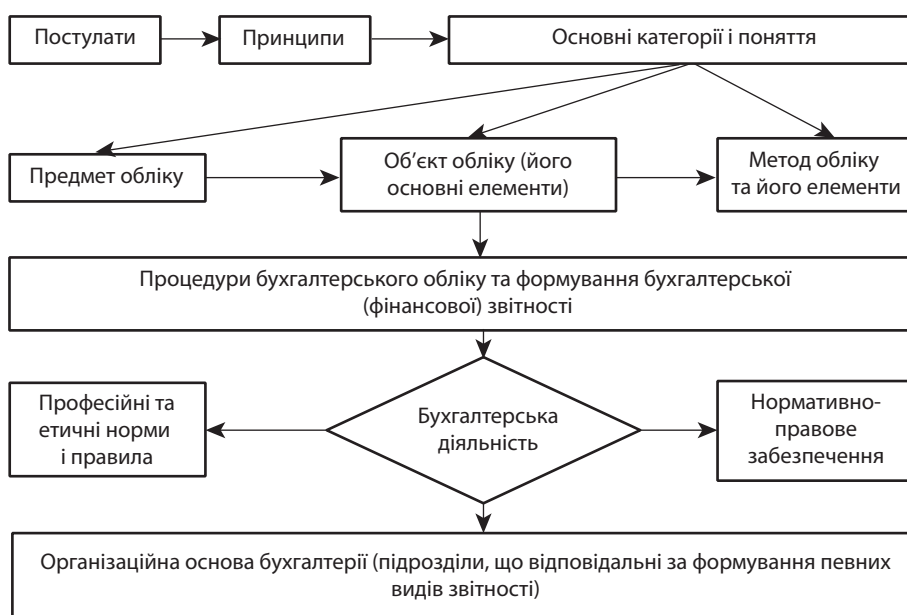

Рис. 1. Інституціональна модель бухгалтерського обліку [9, с. 21]

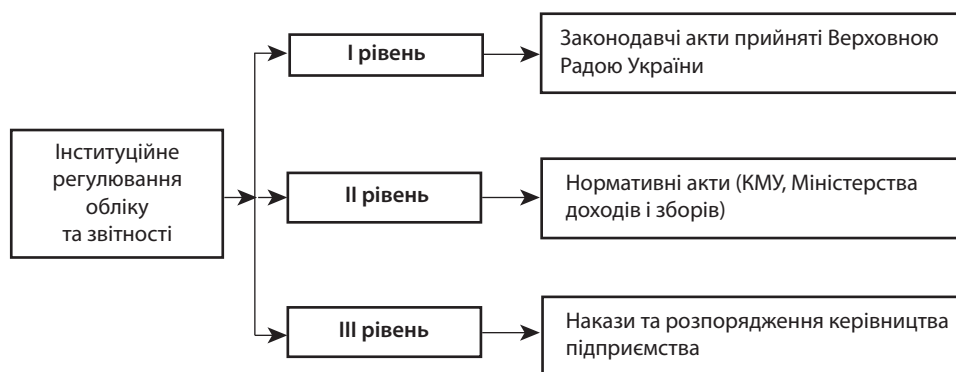

Рис. 2. Модель інституційного регулювання обліку і звітності [14, с. 210]

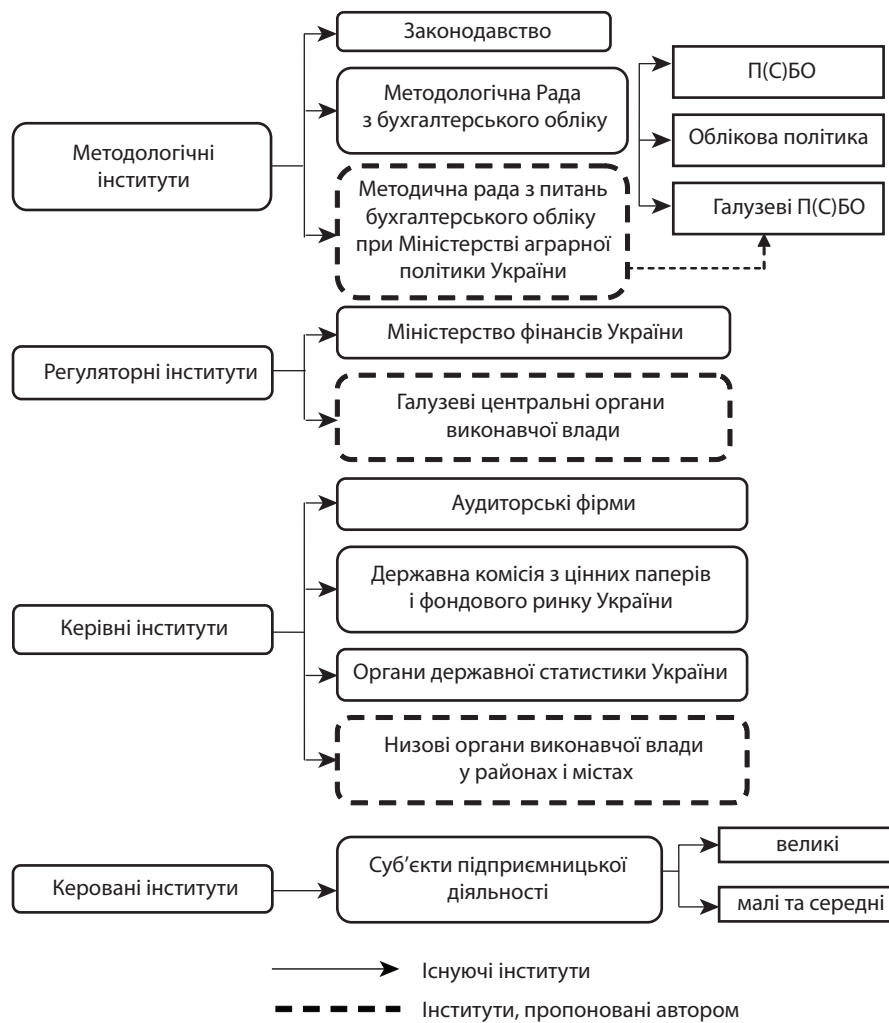

Рис. 3. Складові та ієрархія інституціонального забезпечення фінансової звітності [17, с. 7]

Нами запропонована функціональна схема розробки нормативно-правової бази звітності, що вписується в її інституційне середовище та обумовлена інформаційними потребами реальних користувачів для підприємств приватного сектору економіки України (табл. 1).

Провідний вітчизняний вчений-економіст В. Дерій пропонує, зважаючи на досвід США з розробки нормативно-правових актів і рекомендацій з управлінського і фінансового обліку, створити в Україні науково-дослідний інститут з управлінського обліку і національний комітет із положень (стандартів) фінансового обліку [19, с. 133]. Далі автор зазначає, що суспільна значимість і окупність витрат на функціонування таких державних інституцій не викликає у нас жодних сумнівів [19, с. 133]. З одного боку, «управлінський облік» є нерегламентованим видом обліку, і це особиста справа кожного суб'єкта господарювання яким чином його вести. З іншого боку, створення науково-дослідного інституту з управлінського обліку підвищило б якість наукових досліджень та сприяло б впровадженню у практику діяльності суб'єктів господарювання передових інструментів управління. Тому, на нашу думку, створення такого державного інституту з управлінського обліку потребує широкого обговорення на державному рівні, із залученням до дискусії провідних вітчизняних вчених-економістів і керівників вищої ланки підприємств різних галузей економіки України. Створення такого державного інституту, як національний комітет із положень (стандартів) фінансового обліку

(фінансової звітності) зумовлює необхідність той факт, що на сьогодні Україна відстає у запровадженні міжнародних стандартів фінансової звітності.

Так, станом на 30.10.2013 р. Рада з міжнародних стандартів фінансової звітності анонсувала нові переклади МСФЗ на українську мову лише станом на 01.01.2012 р. [20]. Для прикладу, переклад на французьку та на російську мову МСФЗ є станом на 01.01.2013 р. Теж саме можна констатувати про переклад МСФЗ для малих та середніх підприємств на українську мову [21]. Проблеми, пов'язані із запізненням офіційного перекладу текстів МСФЗ, – це не унікальна українська проблема. Так, наприклад, у Туреччині підприємствам надано право використовувати не тільки офіційний турецький переклад МСФЗ, але й актуальні англійські тексти МСФЗ. Якщо підприємство хоче скласти звіт зі справжніми нагальними МСФЗ, то вона використовує англійські оригінали МСФЗ. Якщо ж компанія користується турецьким перекладом застарілої версії МСФЗ, то в примітках і в аудиторському висновку робиться запис про те, що звіт складений за «МСФЗ, затвердженими для використання в Туреччині» [22]. Запровадження такої інституції, як національний комітет із положень (стандартів) фінансового обліку (фінансової звітності) також, на нашу думку, потребує широкого обговорення, як науково-дослідний інститут з управлінського обліку.

Схема проектування нормативно-правових документів звітності в інституційному середовищі

№ з/п	Назва робіт з розроблення та затвердження нормативно-правових документів	Інституційне середовище						
		Міністерство фінансів України (1)	Міністерство доходів і зборів України (2)	Державна служба статистики України (3)	Пенсійний фонд України (4)	Професійні бухгалтерські організації (5)	Банківські та інші кредитні установи (6)	Представники наукових кіл (7)
1	Розроблення плану рахунків та інструкції щодо його застосування	1				5	6	7
2	Розроблення і затвердження національних стандартів бухгалтерського обліку (фінансової звітності): – форм фінансової звітності; – пояснення до фінансової звітності	1				5	6	7
3	Розроблення та затвердження методичних рекомендацій щодо складання фінансової звітності					5		7
4	Експертиза МСФЗ	1				5		7
5	Розроблення методичних рекомендацій зі складання фінансової звітності за МСФО					5		7
6	Розроблення і затвердження податкової звітності	1	2			5		7
7	Розроблення узагальнюючих податкових консультацій щодо заповнення податкової звітності		2			5		
8	Розроблення та затвердження статистичної звітності			3				
9	Розроблення і затвердження звітності з єдиного соціального внеску		2		4			
10	Надання методичних рекомендацій зі складання звітності з єдиного соціального внеску		2					

Умовні позначення: - - - - -> координація роботи зі створення нормативно-правового документа; <-> сумісна діяльність зі створення нормативно-правового документа.

Схема регулювання бухгалтерського обліку та фінансової звітності в інституційному середовищі в Україні наведена на рис. 4.

Необхідність удосконалення звітності, а також розширення доповнень і пояснень до неї викликані вимогами, насамперед, інституціонального середовища. Спостереження показують, що представлені у фінансовій звітності дані буває не достатньо для оцінки всіх ризиків і з боку зовнішніх користувачів (насамперед, інвесторів) надходять додаткові запити щодо необхідної їм інформації. У результаті цього підприємства активніше розкривають внутрішню інформацію (внутрішньогосподарська (управлінська) звітність). Потреба інвесторів та інших зацікавлених користувачів в отриманні більш повної інформації про діяльність підприємства, що відбиває ризики і можливості, а також більш логічно поєднує воедино фактори навколишнього середовища, соціальний та наглядовий фактор з фінансо-

вими результатами, привело до створення Міжнародного комітету з інтегрованої звітності (надалі – МКІЗ) [24].

У даний час МКІЗ ще не виробив вимоги до форми та переліку інформації, що розкривається, проте визначив основні принципи, якими слід керуватися при складанні інтегрованого звіту (табл. 2).

Ми погоджуємося з думкою Т. Сльозко стосовно того, що «ведення обліку має бути виведено із під дії різного роду інституцій та ґрунтуватися на правилах облікової методології, а вже звітність на підставі даних цієї інтегрованої бази можуть складати або бухгалтери підприємств, що мають надавати звітність; або й самі користувачі, беручи дані із інтегрованої бази та самостійно складаючи звітні форми для своїх потреб. Одним із шляхів досягнення цієї мети може бути спрощення обліку та застосування агрегованих рахунків, які уже тепер на вищому рівні дозволено підприємствам самостійно ділити на субрахунки, що, безумовно, є великим

Таблиця 2

Основні принципи яким необхідно слідувати при складанні інтегрованого звіту під впливом інституційного середовища

№ з/п	Найменування принципу	Характеристика
1	Міркування	Оскільки традиційна звітність формується за окремими напрямками, вона сприяє мисленню за окремими напрямками. Інтегрована звітність, у свою чергу, відображає і підтримує інтегроване мислення – моніторинг, управління і передачу відомостей про все в комплексному процесі формування цінності, а також про те, яким чином це сприяє досягненню успіху в перспективі. Інтегрована звітність показує, в якій мірі інтегроване мислення поширене в організації
2	Керівництво	Інтегрований звіт показує керівництво з боку організації не тільки фінансовим капіталом, але також і іншим «капіталом» (виробничим, кадровим, інтелектуальним, природним та соціальним), їх взаємозалежність і роль у досягненні успіху. Така більш широка точка зору вимагає розгляду використання ресурсів і пов'язаних з цим ризиків, а також можливостей по всьому ланцюжку створення організацією додаткової вартості
3	Фокус	Річна звітність у даний час у основному зосереджується на минулих фінансових показниках і фінансових ризиках. Інші звіти і повідомлення можуть охоплювати інші ресурси та зв'язки, але вони рідко представлені у взаємозв'язку або у зв'язку зі стратегічними цілями організації та її здатністю створювати і підтримувати власну цінність в майбутньому
4	Часові рамки	Основна увага преси і регулюючих органів у відповідь на світову фінансову кризу зосередилося на «шорт термізмі» (орієнтація на короткострокові цілі розвитку фірм), як єдиному факторі впливу. Хоча короткострокові чинники багато в чому важливі, необхідно також поміщати їх у якийсь контекст. Інтегрована звітність враховує короткострокові, середньострокові та довгострокові фактори
5	Вірогідність	Фінансова звітність, в основному, сконцентрована навколо обмеженого числа обов'язкових показників. Хоча все більша кількість організацій збільшують свою прозорість, наприклад, через добровільну звітність зі сталого розвитку, в абсолютних показниках їх кількість все ще невелика. Приділяючи підвищену увагу прозорості, наприклад, шляхом розкриття більшого числа показників, розкриття як позитивних, так і негативних моментів, інтегрована звітність допомагає сформуванню довіри
6	Адаптивність	Вважається, що сьгоднішня звітність надмірно орієнтована на дотримання вимог законодавства, що знижує можливості для організацій прийняти необхідну кількість висновків. Хоча певний рівень орієнтації на дотримання вимог необхідний, щоб забезпечити одноманітність і дати можливість порівняння, інтегрована звітність пропонує заснований на низці принципів підхід, що забезпечує більшу увагу до чинників, істотним для певних галузей і організацій. Вона дозволяє організації описати свою унікальну ситуацію простою і зрозумілою мовою
7	Стислість	Довгі та складні звіти часто недоступні для розуміння більшості їхніх читачів. Ключовою метою інтегрованої звітності є усунення хаосу в основному звіті так, щоб він охоплював у короткій формі лише найсуттєвіші дані
8	Використання сучасних технологій	Хоча Інтернет і розширювана мова бізнес-звітності є все більш широко використовуваними елементами технологічної інновації, багато корпоративної звітності все ще представлені в такій формі, як ніби вони оформлюються повністю на паперових носіях. Інтегрована звітність використовує нові технології, що розвиваються, щоб зв'язати дані в основному звіті та забезпечити доступ до більш детального розкриття показників в режимі онлайн, де це необхідно

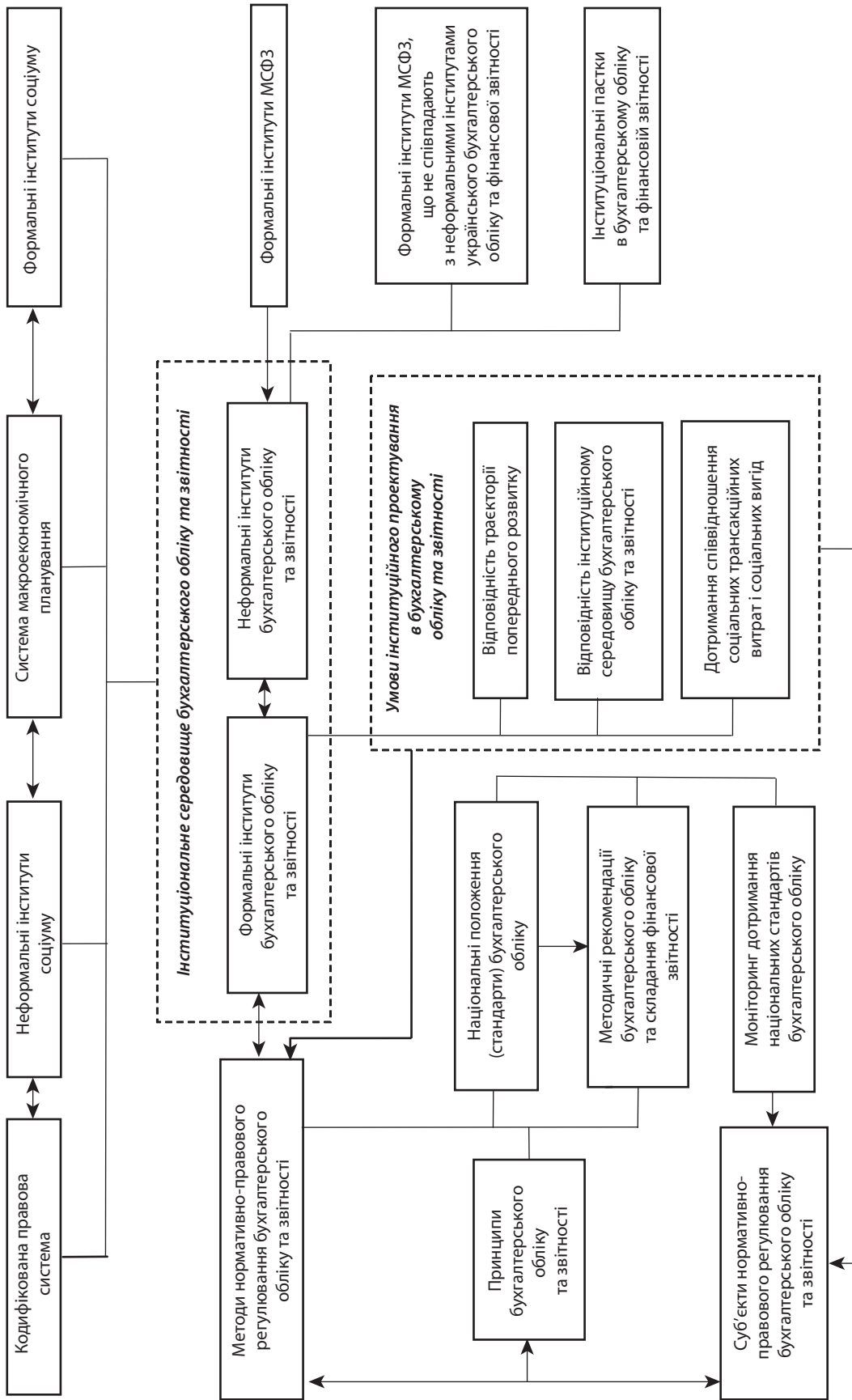

Рис. 4. Схема регулювання бухгалтерського обліку та фінансової звітності в умовах інституційного середовища в Україні (розробка автора на основі досліджень [23, с. 32])

поштовхом на шляху перетворення бухгалтерського обліку у інтегровану систему фактичної інформації про господарську діяльність підприємства» [14, с. 225].

Схема взаємозв'язку наявних на підприємстві звітів і формування на їх основі інтегрованої звітності, що відповідає задекларованим принципам, наведено на рис. 5.

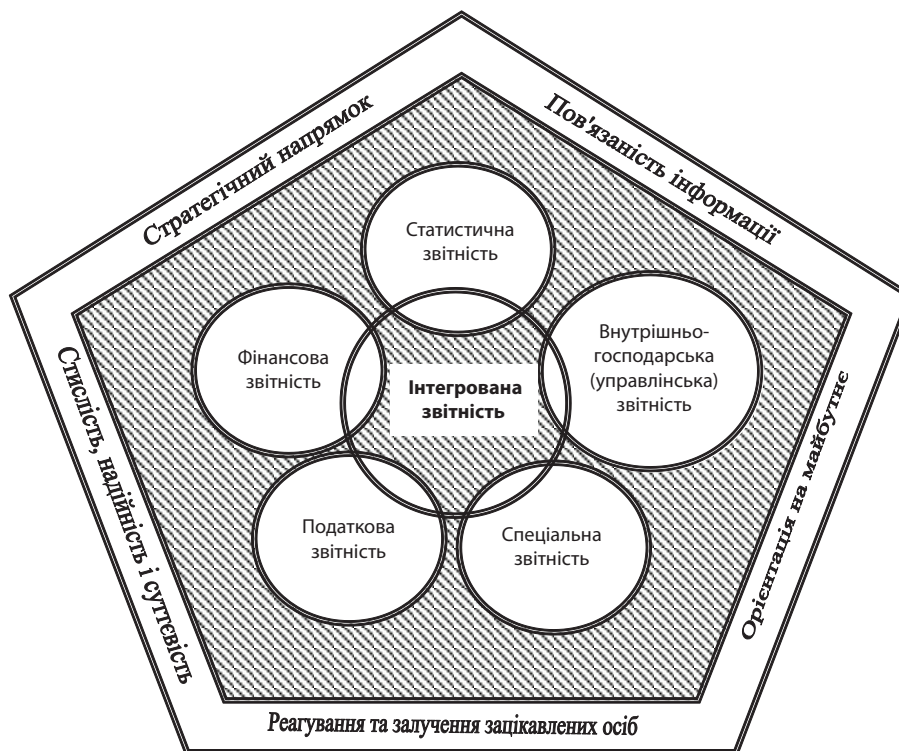

Рис. 5. Схема взаємозв'язку наявних на підприємстві звітів і формування на їх основі інтегрованої звітності в інституційному середовищі

ВИСНОВОК

Таким чином, нами розглянуто питання звітності в теорії вітчизняних та зарубіжних вчених інституціоналістів. У результаті проведеного дослідження запропонована функціональна схема розробки нормативно-правової бази звітності та схему регулювання бухгалтерського обліку і фінансової звітності в умовах інституційного середовища України. Наведені основні принципи, яким необхідно слідувати при складанні інтегрованого звіту під впливом інституційного середовища. Розроблено механізм взаємозв'язку наявних на підприємстві звітів і формування на їх основі інтегрованої звітності в інституційному середовищі. Саме тут закладений перший камінь у фундамент формування нової концепції звітності, пов'язаною з інтеграцією обліково-звітної інформації. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і доп.) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
2. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т. 2 / [Редкол.: ... С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін.]. – К. : Видавничий центр «Академія», 2001. – 848 с.
3. Кірейцев Г. Г. Регулювання розвитку бухгалтерського обліку в сільському господарстві України / Г. Г. Кірейцев // Збірник наукових праць Подільського державного аграрно-технічного університету. – 2009. – Випуск 17. – Т. 2. – С. 22 – 29.

4. Жук В. М. Концепція розвитку бухгалтерського обліку в аграрному секторі економіки : монографія / В. М. Жук. – К. : ННЦ ІАЕ, 2009. – 648 с.

5. Жук В. М. Бухгалтерський облік: шляхи вирішення проблем практики і науки : монографія / В. М. Жук. – К. : ННЦ «Інститут аграрної економіки», 2012. – 454 с.

6. Жук В. Н. Основы институциональной теории бухгалтерского учета : монографія / В. Н. Жук. – К. : Аграрная наука, 2013. – 408 с.

7. Легенчук С. Ф. Бухгалтерське теоретичне знання: від теорії до метатеорії : монографія / С. Ф. Легенчук. – Житомир : ЖДТУ, 2012. – 336 с.

8. Метелиця В. М. Институціональна теорія бухгалтерського обліку в розвитку професії бухгалтера / В. М. Метелиця // Збірник наукових праць ВНАУ. – Серія «Економічні науки». – 2012. – Випуск 3 (69). – Т. 2. – С. 99 – 104.

9. Шилова Л. Ф. Методология формирования и инструментарий бухгалтерской отчетности : автореф. дис. ... д. э. н.: 08.00.12 «Бухгалтерский учет, статистика» / Л. Ф. Шилова. – Йошкар-Ола, 2010. – 39 с.

10. Чайковская Л. А. Современные концепции бухгалтерского учета: теория и методология : автореф. дис. ... д. э. н.: 08.00.12 «Бухгалтерский учет, статистика» / Л. А. Чайковская. – Москва, 2007. – 57 с.

11. Гейер Е. С. Институціональний підхід до проблеми взаємодії бухгалтерського обліку й оподаткування / Е. С. Гейер // Вісник Донецького національного університету економіки і торгівлі імені М. Туган-Барановського. – 2012. – № 3. – С. 322 – 330.

12. Голов С. Роль економічних теорій у подальшому розвитку бухгалтерського обліку / С. Голов // Бухгалтерський облік і аудит. – 2013. – № 9. – С. 3 – 9.

13. Петрук О. М. Регулювання бухгалтерського обліку в Україні: теорія, методологія, практика : монографія / О. М. Петрук. – Житомир : ЖДТУ, 2006. – 152 с.

14. Сльозко Т. М. Бухгалтерський облік в умовах інституційних перетворень: теорія і практика : монографія / Т. М. Сльозко. – К. : Центр навчальної літератури, 2013. – 304 с.

15. Лоханова Н. О. Інтеграційні процеси в обліку в умовах інституціональних перетворень : монографія / Н. О. Лоханова. – Херсон : Грін Д. С., 2012. – 400 с.

16. Чумаченко М. Сучасний підхід до розвитку фінансової звітності відповідно до основних напрямів інституціональних теорій / М. Чумаченко, Т. Кучеренко // Бухгалтерський облік і аудит. – 2011. – № 8. – С. 12 – 19.

17. Кучеренко Т. Є. Фінансова звітність у системі управління сільськогосподарським виробництвом: автореф. дис. ... д. е. н.: 08.00.09 «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит» / Т. Є. Кучеренко. – К., 2011. – 36 с.

18. Бутинець Ф. Ф. Альфа і омега бухгалтерського обліку або моя болісна несповідь : монографія / Ф. Ф. Бутинець. – Житомир : ПП «Рута», 2007. – 328 с.

19. Дерій В. А. Витрати і доходи підприємств у системі обліку та контролю : монографія / В. А. Дерій. – Тернопіль : ТНЕУ, «Економічна думка», 2009. – 272 с.

20. Official IFRS translations [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ifrs.org/IFRSs/Pages/Official-Unaccompanied-IFRS-Translations.aspx#ru>

21. Міжнародні стандарти фінансової звітності для малих та середніх підприємств [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ifrs.org/IFRS-for-SMEs/Documents/IFRS-for-SMEs-UKR.pdf>

22. Проблемы перевода: турецкое ноу-хау [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.gaap.in.ua/archives/2593>

23. Поленова С. Н. Институциональная модель регулирования бухгалтерского учета и отчетности в России : автореф. дис. ... д. э. н.: 08.00.12 «Бухгалтерский учет, статистика» / С. Н. Поленова. – Москва, 2012. – 39 с.

24. Integrated reporting [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.theiirc.org>

REFERENCES

Busel, V. T. *Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy* [Great Dictionary of the modern Ukrainian language]. Kyiv: Irpin; Perun, 2005.

Butynets, F. F. *Alfa i omega bukhhalterskoho obliku abo moia bolisha nespovid* [Alpha and Omega Accounting or my painful nespovid]. Zhytomyr: Ruta, 2007.

Chaykovskaia, L. A. "Sovremennye kontseptsii bukhgalterskogo ucheta: teoriia i metodologiiia" [Modern concepts of accounting theory and methodology]. *Avtoref. dis. ... dokt. ekon. nauk*: 08. 00. 12, 2007.

Chumachenko, M., and Kucherenko, T. "Suchasnyi pidkhdid do rozvytku finansovoi zvitnosti vidpovidno do osnovnykh napriamiv instytutsionalnykh teorii" [The modern approach to the development of the financial statements in accordance with the main directions of institutional theories]. *Bukhhalterskyi oblik i audyt*, no. 8 (2011): 12-19.

Derii, V. A. *Vytraty i dokhody pidpryemstv u systemi obliku ta kontroliu* [Costs and revenues of companies in the accounting system and control]. Ternopil: TNEU; *Ekonomichna dumka*, 2009.

Ekonomichna entsyklopediia [Economic Encyclopedia]. Kyiv: Akademiia, 2001.

Heiier, E. S. "Instytutsionalnyi pidkhdid do problemu vzaiemodii bukhhalterskoho obliku i opodatkuvannia" [The institutional approach to interaction of accounting and taxation]. *Visnyk Don-NUET*, no. 3 (2012): 322-330.

Holov, S. "Rol ekonomichnykh teorii u podalshomu rozvytku bukhhalterskoho obliku" [The role of economic theory in the further development of accounting]. *Bukhhalterskyi oblik i audyt*, no. 9 (2013): 3-9.

"Integrated reporting" <http://www.theiirc.org>

Kireitsev, H. H. "Rehuliuivannia rozvytku bukhhalterskoho obliku v silskomu hospodarstvi Ukrainy" [The regulation of ac-

counting in agriculture of Ukraine]. *Zbirnyk naukovykh prats PDATU*, vol. 2, no. 17 (2009): 22-29.

Kucherenko, T. IE. "Finansova zvitnist u systemi upravlinnia silskohospodarskym vyrobnytstvom" [Financial reporting in the management of agricultural production]. *Avtoref. dys. ... dokt. ekon. nauk*: 08.00.09, 2011.

Lokhanova, N. O. *Intehratsiini protsesy v obliku v umovakh instytutsionalnykh peretvoren* [Integration into account in terms of institutional change]. Kherson: Hrin D. S., 2012.

Lehenchuk, S. F. *Bukhhalterske teoretychne znannia: vid teorii do metateorii* [Accounting theoretical knowledge from theory to metatheory]. Zhytomyr: ZhDTU, 2012.

Metelytsia, V. M. "Instytutsionalna teoriia bukhhalterskoho obliku v rozvytku profesii bukhhaltera" [Institutional theory of accounting in the accounting profession]. *Zbirnyk naukovykh prats VNAU. Seriia «Ekonomichni nauky»*, vol. 2, no. 3 (69) (2012): 99-104.

"Mizhnarodni standarty finansovoi zvitnosti dlia malykh ta serednykh pidpryemstv" [IFRS for SMEs]. <http://www.ifrs.org/IFRS-for-SMEs/Documents/IFRS-for-SMEs-UKR.pdf>

"Official IFRS translations" <http://www.ifrs.org/IFRSs/Pages/Official-Unaccompanied-IFRS-Translations.aspx#ru>

Petruk, O. M. *Rehuliuivannia bukhhalterskoho obliku v Ukraini: teoriia, metodolohiia, praktyka* [Regulation of accounting in Ukraine: Theory, Methodology, Practice]. Zhytomyr: ZhDTU, 2006.

"Problemy perevoda: turetskoe nou-khau" [Problems of Translation: Turkish know-how]. <http://www.gaap.in.ua/archives/2593>

Polenova, S. N. "Instytutsionalnaia model regulirovaniia bukhgalterskogo ucheta i otchetnosti v Rossii" [Institutional model of accounting and reporting in Russia]. *Avtoref. dis. ... dokt. ekon. nauk*: 08.00.12, 2012.

Slyozko, T. M. *Bukhhalterskyi oblik v umovakh instytutsiinykh peretvoren: teoriia i praktyka* [Accounting in terms of institutional reforms: theory and practice]. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury, 2013.

Shilova, L. F. "Metodologiiia formirovaniia i instrumentariy bukhgalterskoy otchetnosti" [Formation methodology and tools of accounting]. *Avtoref. dis. ... dokt. ekon. nauk*: 08.00.12, 2010.

Zhuk, V. N. *Osnovy instytutsionalnoy teorii bukhgalterskogo ucheta* [Fundamentals of institutional theory of accounting]. Kyiv: Ahrarnaia nauka, 2013.

Zhuk, V. M. *Bukhhalterskyi oblik: shliakhy vyryshennia problem praktyky i nauky* [Accounting: solutions to problems of practice and science]. Kyiv: Instytut ahrarnoi ekonomiky, 2012.

Zhuk, V. M. *Kontseptsiiia rozvytku bukhhalterskoho obliku v ahrarnomu sektori ekonomiky* [The concept of accounting in the agricultural sector]. Kyiv: NNTs IAE, 2009.

УДОСКОНАЛЕННЯ КЛАСИФІКАЦІЇ ОБОРОТНИХ КОШТІВ ПІДПРИЄМСТВ

© 2014 РОГАНОВА Г. О.

УДК 336.115:658.153

Роганова Г. О. Удосконалення класифікації оборотних коштів підприємств

Мета статті полягає у виявленні можливостей підвищення ефективності управління оборотними коштами підприємств за рахунок удосконалення їх класифікаційних ознак. Здійснивши аналіз підходів багатьох вчених-економістів до класифікації оборотних коштів підприємств, систематизувавши і доповнивши їх, було запропоновано групування класифікаційних ознак оборотних коштів підприємств. У результаті дослідження було запропоновано поширену класифікацію оборотних коштів, яка повною мірою розкриває роль оборотних коштів в управлінні фінансами підприємств та економіки в цілому. Було доповнено та згруповано класифікаційні ознаки оборотних коштів підприємств за: рівнем організації, характером функціонування, джерелами формування та їх вартістю, рівнем ефективності управління. Обґрунтовано, що наведене групування класифікаційних ознак оборотних коштів дозволяє здійснювати всебічний і цілеспрямований вплив на показники ефективності функціонування оборотних коштів і сприяє раціональному управлінню ними в цілому. Перспективою подальших досліджень у даному напрямі є визначення ступеня залучення кредитних ресурсів виробничими підприємствами для фінансування оборотних коштів.

Ключові слова: оборотні, кошти, класифікація, організація, функціонування, джерела, вартість, ефективність.

Рис.: 5. **Бібл.:** 11.

Роганова Ганна Олександрівна – кандидат економічних наук, старший викладач, кафедра фінансів, Донбаська державна машинобудівна академія (вул. Шкадінова, 72, Донецька обл., м. Краматорськ, 84313, Україна)

E-mail: annaroganova@mail.ru

УДК 336.115:658.153

UDC 336.115:658.153

Роганова А. А. Усовершенствование классификации оборотных средств предприятия

Rohanova H. O. Improvement of Classification of Enterprise Circulating Funds

Цель статьи заключается в выявлении возможностей повышения эффективности управления оборотными средствами предприятий за счет совершенствования их классификационных признаков. Осуществив анализ подходов многих ученых-экономистов к классификации оборотных средств предприятий, систематизировав и дополнив их, было предложено группирование классификационных признаков оборотных средств предприятий. В результате исследования была предложена расширенная классификация оборотных средств, которая в полной мере раскрывает роль оборотных средств в управлении финансами предприятий и экономики в целом. Было дополнено и сгруппировано классификационные признаки оборотных средств предприятий по: уровню организации, характеру функционирования, источникам формирования и их стоимостью, уровнем эффективности управления. Обосновано, что приведенное группирование классификационных признаков оборотных средств позволяет осуществлять всестороннее и целенаправленное влияние на показатели эффективности функционирования оборотных средств и способствует рациональному управлению ими в целом. Перспективой дальнейших исследований в данном направлении является определение уровня привлечения кредитных ресурсов производственными предприятиями для финансирования оборотных средств.

The goal of the article lies in revelation of possibilities of increase of efficiency of managing enterprise circulating funds by means of improvement of their classification features. Having analysed approaches of many economists to classification of enterprise circulating funds, systemised and supplementing them, the article offers grouping classification features of enterprise circulating funds. In the result of the study the article offers an expanded classification of circulating funds, which clearly shows the role of circulating funds in managing enterprise finance and economy in general. The article supplements and groups classification features of enterprise circulating funds by: the organisation level, functioning character, sources of formation and their cost, and level of management efficiency. The article shows that the provided grouping of classification features of circulating funds allows exerting all-sided and purposeful influence upon indicators of efficiency of circulating funds functioning and facilitates their rational management in general. The prospect of further studies in this direction is identification of the level of attraction of loan resources by production enterprises for financing circulating funds.

Ключевые слова: оборотные, средства, классификация, организация, функционирование, источники, стоимость, эффективность.

Key words: circulating funds, classification, organisation, functioning, sources, cost, efficiency.

Рис.: 5. **Библ.:** 11.

Pic.: 5. **Bibl.:** 11.

Роганова Анна Александровна – кандидат экономических наук, старший преподаватель, кафедры финансов, Донбасская государственная машиностроительная академия (ул. Шкадинова, 72, Донецкая обл., г. Краматорск, 84313, Украина)
E-mail: annaroganova@mail.ru

Rohanova Hanna O. – Candidate of Sciences (Economics), Senior Lecturer, Department of Finance, Donbass State Academy of Machine Building (vul. Shkadinova, 72, Donetskaya obl., Kramatorsk, 84313, Ukraine)
E-mail: annaroganova@mail.ru

Правильна організація та раціональне використання оборотних коштів мають велике значення для забезпечення безперервного процесу суспільного відтворення, стійкого фінансового стану підприємств, реального накопичення національного багатства країни. Тому питання раціональної організації та ефективного використання оборотних коштів підприємств посідають важливе місце в управлінні їх фінансами в умовах становлення та розвитку ринкових методів господарювання.

Питання формування і кругообігу оборотних коштів були предметом дослідження зарубіжних і вітчизняних вче-

них, таких як: І. О. Бланк [1], Ю. Бригхем (Eugene F. Brigham) [2], С. Вишванатх (S. R. Vishwanath) [3], О. М. Зборовська [4], А. А. Мазаракі [5], Т. В. Момот [6], Г. І. Никоневич [7], В. А. По-знаховський [8] та ін.

Однак, попри наявність значної кількості робіт, недостатньо дослідженими залишаються проблеми всебічної та раціональної класифікації оборотних коштів із врахуванням галузевої специфіки, організації фінансового контролю їх раціонального використання, планування з метою вивільнення оборотного капіталу.

Метою статті полягає у виявленні можливостей підвищення ефективності управління оборотними коштами підприємств за рахунок удосконалення їх класифікаційних ознак.

Утворення та використання оборотних коштів підприємств має свою специфіку, зумовлену організаційними та методологічними основами функціонування підприємств. Від правильної класифікації оборотних коштів залежить не лише порядок їх обліку взагалі чи окремого їх складника, а й ефективність управління ними [7, 9]. Науково обґрунтована класифікація, поділ за різними ознаками на групи, дає можливість цілеспрямовано впливати на процеси формування, фінансування та руху оборотних коштів, відокремлювати різноманітні чинники, що визначають розмір, ефективність використання їх складових [9].

Здійснивши аналіз підходів до класифікації оборотних коштів підприємств за джерелами [2, с. 641 – 675], [3, 269 – 350], [4, 7], [5, с. 530], [6, с. 6 – 7], [7, с. 13 – 14], [8, 6], [10, с. 13 – 14], [11, с. 301 – 305], систематизувавши і доповнивши їх, пропонуємо групування класифікаційних ознак оборотних коштів підприємств, наведене на *рис. 1*.

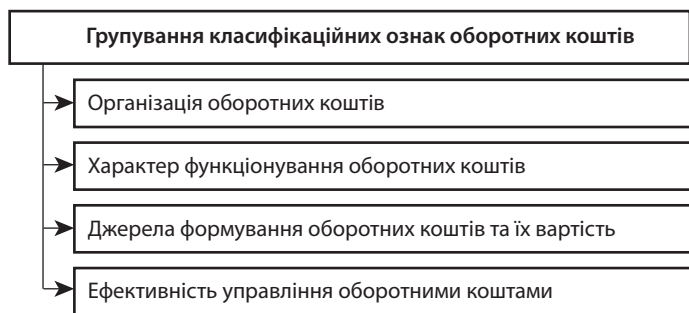

Рис. 1. Групування класифікаційних ознак оборотних коштів підприємств

Перша група класифікаційних ознак оборотних коштів (*рис. 2*), що визначає рівень їх організації, передбачає класифікацію оборотних коштів за: сферою функціонування; елементами сфери виробництва; елементами сфери обігу; стадією кругообігу; принципом організації; ступенем використання; рівнем достатності; безперервністю та стабільністю споживання.

Більшість із наведених класифікаційних ознак першої групи є загальновідомими і широко використовуваними в управлінні оборотними коштами вітчизняних підприємств. З метою забезпечення раціональної організації оборотних коштів підприємств пропонується:

1) існуючу класифікацію оборотних коштів за ступенем використання, що виділяє оборотні кошти постійного та мінливого використання, доповнити оборотними коштами сезонного використання, що надає можливість виділити та контролювати сезону складову оборотних коштів;

2) класифікувати оборотні кошти за рівнем достатності їх обсягу на надлишкові, оптимальні та дефіцитні оборотні кошти, що розширить можливості обліку, контролю та оптимізації залишків окремих елементів оборотних коштів з метою забезпечення ефективного управління оборотними коштами підприємств;

3) адаптувати класифікацію грошових потоків за ознаками безперервності формування та стабільності часових інтервалів формування [1, с. 133] до оборотних коштів, тобто виділити ознаку безперервності та стабільності споживання оборотних коштів з класифікацією на: регулярно споживані оборотні кошти з рівномірними і нерівномірними часовими

інтервалами; дискретно споживані оборотні кошти. Така класифікація надає можливість здійснення контролю оборотних коштів як у рамках конкретного часового інтервалу, так і в рамках всього життєвого циклу підприємства.

Друга група ознак (*рис. 3*), що характеризує функціонування оборотних коштів, включає такі класифікаційні ознаки: вид діяльності підприємства; характер участі в операційному процесі; форма функціонування; період функціонування; місце функціонування; характер обслуговування діяльності; строк функціонування. З метою організації ефективного функціонування оборотних коштів виробничо-торгівельних підприємств щодо другої групи класифікаційних ознак пропонується:

1) адаптувати існуючу класифікацію активів підприємства за ознакою характеру обслуговування видів діяльності до класифікації оборотних коштів, тобто розрізнити операційні, що безпосередньо приймають участь у процесі виробництва та реалізації продукції, та інвестиційні оборотні кошти – короткострокові фінансові інвестиції, з метою обліку та контролю дохідності оборотних коштів підприємства окремо за операційною діяльністю та фінансовими вкладеннями;

2) класифікувати оборотні кошти залежно від їх призначення та строку функціонування в процесі кругообігу оборотного капіталу на короткострокові, середньострокові та довгострокові оборотні кошти, що надає можливість передбачувати дохідність від використання оборотних коштів певного обсягу у часі.

До третьої групи класифікаційних ознак оборотних коштів (*рис. 4*), що визначає джерела формування оборотних коштів та вартість залучення таких джерел, було віднесено класифікацію за: джерелами формування; формою джерел формування; правом власності; характером джерел формування; ступенем інфляційної захищеності; вартістю внутрішнього формування; вартістю трансакційних витрат; вартістю зовнішнього залучення оборотних коштів. Оскільки фінансування виробничо-господарської діяльності виробничо-торгівельних підприємств іноді потребує значного залучення додаткових фінансових ресурсів із зовнішніх і внутрішніх джерел, то постає питання визначення вартості залучення таких ресурсів. Так, з метою визначення вартості внутрішнього формування та зовнішнього залучення оборотних коштів виробничо-торгівельних підприємств пропонується:

1) класифікувати оборотні кошти за ознакою вартості внутрішнього формування на: власні оборотні кошти, залучення яких не потребує додаткових витрат та власні оборотні кошти, залучення яких потребує здійснення певних трансакційних витрат;

2) за наявності трансакційних витрат певної вартості виділяти – оборотні кошти мінімальної, середньої та високої вартості трансакційних витрат;

3) класифікувати оборотні кошти за ознакою вартості зовнішнього залучення на: оборотні кошти із мінімальною, середньою та високою вартістю формування.

Застосування запропонованої класифікації дозволить обирати оптимальне джерело формування оборотних коштів із найменшою вартістю поповнення за рахунок моделювання можливих альтернативних варіантів як внутрішнього формування, так і зовнішнього залучення оборотних коштів.

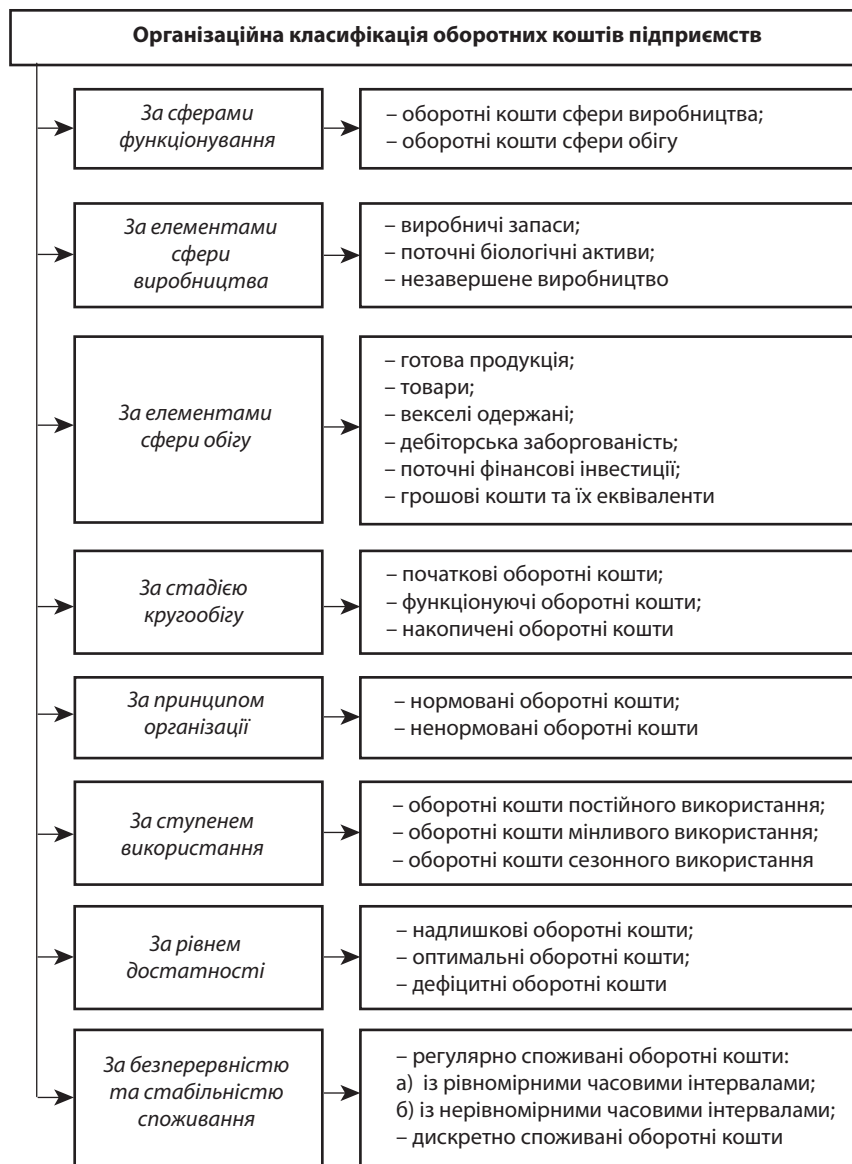

Рис. 2. Класифікація оборотних коштів підприємств за їх організацією

Четверта група ознак (рис. 5), яка характеризує рівень ефективності управління оборотними коштами, передбачає класифікацію оборотних коштів за: рівнем ліквідності, швидкістю обертання; рівнем прибутковості; ступенем ризику авансування; рівнем цінності; рівнем впливу на кінцевий результат; рівнем контролю. Для підвищення якості та ефективності управління оборотними коштами підприємств пропонується таке:

1) адаптувати класифікацію грошових потоків за ознакою рівня впливу на кінцевий результат до оборотних коштів, виділяючи при цьому пріоритетні, другорядні та обслуговуючі оборотні кошти. Така класифікація відповідає цілям ABC- і XYZ-аналізу та дозволяє виділити найбільш прибуткові та найменш рентабельні елементи оборотних коштів;

2) за рівнем контролю класифікувати оборотні кошти на контрольовані та слабо контрольовані, що дозволить зусилля керівників і менеджерів підприємств щодо управління оборотними коштами сконцентрувати на відповідній групі оборотних коштів.

Подібне групування класифікаційних ознак оборотних коштів дозволяє здійснювати всебічний і цілеспрямований вплив на показники ефективності функціонування оборотних коштів і сприяє раціональному управлінню ними в цілому.

ВИСНОВКИ

Результатом дослідження природи оборотних коштів є запропонована у статті поширена класифікація оборотних коштів, яка повною мірою розкриває роль оборотних коштів в управлінні фінансами підприємств та економіки в цілому. Визначення економічної сутності оборотних коштів спричинило необхідність вивчення, доповнення та групування класифікаційних ознак оборотних коштів підприємств за: рівнем організації, характером функціонування, джерелами формування та їх вартістю, рівнем ефективності управління.

Наведене уточнення класифікаційних ознак повною мірою відповідає потребам управління оборотними коштами, а саме – надає можливість: визначення оптималь-

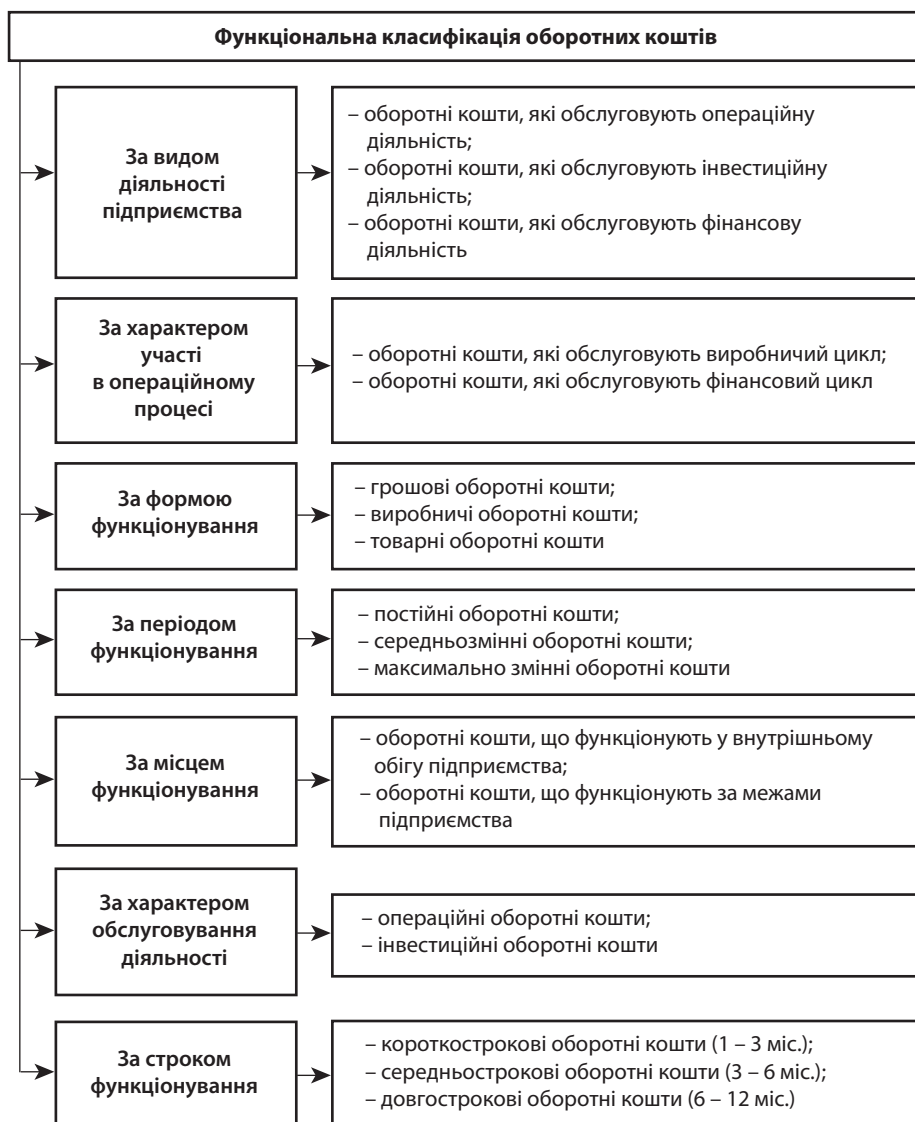

Рис. 3. Класифікація оборотних коштів підприємства за характером їх функціонування

ного складу та структури оборотних коштів; здійснення контролю оборотних коштів як в рамках конкретного часового інтервалу, так і в рамках всього життєвого циклу підприємства; передбачення доходності від використання оборотних коштів певного обсягу у часі; з'ясування потреби в оборотних коштах та джерелах їх формування на підприємствах; вибору найоптимальнішого джерела формування оборотних коштів із найменшою вартістю поповнення оборотних коштів за рахунок моделювання можливих альтернативних варіантів як внутрішнього формування, так і зовнішнього залучення оборотних коштів; здійснення всебічного і цілеспрямованого впливу на показники ефективності функціонування оборотних коштів і сприяння раціональному управлінню ними в цілому.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Бланк І. А.** Основи фінансового менеджменту. Т. 2. [Текст] / І. А. Бланк. – К.: Ника-Центр, 1999. – 512 с.
2. **Brigham E. F.** Financial Management: Theory and Practice. / Eugene F. Brigham, Michael C. Ehrhardt. – 13th ed. – 2010. – 1187 p. – ISBN 1439078092.
3. **Vishwanath S. R.** Corporate finance: theory and practice / S. R. Vishwanath. – 2nd ed. – 2007. – 764 p. – ISBN 0761934979.

4. **Зборовська О. М.** Управління оборотним капіталом промислових підприємств : автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.06.01 [Текст] / О. М. Зборовська ; Приазовський держ. техн. ун-т Міністерства освіти і науки України. – Маріуполь, 2006. – 21 с.

5. Економіка торговельного підприємства [Текст] : підручник для студ. вищих навч. закл. / А. А. Мазаракі [та ін.] ; ред. Н. М. Ушакова. – К.: Хрещатик, 1999. – 798 с. – ISBN 996-95262-5-7.

6. **Момот Т. В.** Формування механізму управління оборотним капіталом підприємства (на прикладі підприємств будівельної галузі) : автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.07.03 [Текст] / Т. В. Момот ; Харківська держ. академія міського господарства. – Харків, 1999. – 23 с.

7. **Никонович Г. І.** Аналіз і контроль оборотних активів торговельних підприємств : автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.09 [Текст] / Г. І. Никонович ; Київ. нац. торг.-екон. ун-т. – К., 2007. – 24 с.

8. **Познаховський В. А.** Облік та аналіз оборотних активів господарських товариств : автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.06.04 [Текст] / В. А. Познаховський ; Тернопільська академія народного господарства. – Тернопіль, 2005. – 20 с.

9. **Михайлова О. В.** Класифікація оборотних активів як об'єкта управління [Текст] / О. В. Михайлова // Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг : збірник наукових праць ХДУХТ. – 2008. – Вип. 2, Ч. 1. – С. 150 – 154.

Рис. 4. Класифікація оборотних коштів підприємства за джерелами та вартістю їх формування

10. Сікора І. А. Облік, економічний аналіз та використання оборотних активів : автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.06.04 [Текст] / І. А. Сікора ; Держ. академія статистики, обліку та аудиту Держкомстату України. – Київ, 2006. – 33 с.

11. Бланк І. А. Финансовый менеджмент [Текст] : учеб. курс / І. А. Бланк. – 2-е изд., перераб. и доп. – К. : Эльга ; Ника-Центр, 2004. – 655 с. – ISBN 966-521-257-5.

REFERENCES

- Blank, I. A. *Osnovy finansovogo menedzhmenta* [Fundamentals of Financial Management]. Kyiv: Nika-Tsentr, 1999.
- Brigham, E. F., and Ehrhardt, M. C. *Financial Management: Theory and Practice*, 2010.
- Blank, I. A. *Finansovyy menedzhment* [Financial management]. Kyiv: Elga; Nika-Tsentr, 2004.
- Mazaraki, A. A. *Ekonomika torhovelnoho pidpriemstva* [Economics of commercial enterprise]. Kyiv: Khreshchatyk, 1999.
- Momot, T. V. "Formuvannya mekhanizmu upravlinnia oborotnym kapitalom pidpriemstva (na prykladi pidpriemstv budivelnoi haluzi)" [Formation mechanism of working capital manage-

ment company (on the example of the construction industry)]. *Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk: 08. 07.03*, 1999.

Mykhailova, O. V. "Klasyfikatsiia oborotnykh aktyviv yak ob'ekta upravlinnia" [The classification of current assets as control object]. *Ekonomichna stratehiia i perspektyvy rozvytku sfery torhivli ta posluh*, vol. 1, no. 2 (2008): 150-154.

Nykonovych, H. I. "Analiz i kontrol oborotnykh aktyviv torhivnykh pidpriemstv" [Analysis and control of current assets of commercial enterprises]. *Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk: 08. 00.09*, 2007.

Poznakhovskiy, V. A. "Oblik ta analiz oborotnykh aktyviv hospodarskykh tovarystv" [Recording and Analysis of current assets of business entities]. *Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk: 08.06.04*, 2005.

Sikora, I. A. "Oblik, ekonomichniy analiz ta vykorystannia oborotnykh aktyviv" [Accounting, economic analysis and the use of current assets]. *Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk: 08.06.04*, 2006.

Vishwanath, S. R. *Corporate finance: theory and practice*, 2007.

Zborovska, O. M. "Upravlinnia oborotnym kapitalom promyslovykh pidpriemstv" [Working Capital Management industry]. *Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk: 08.06.01*, 2006.

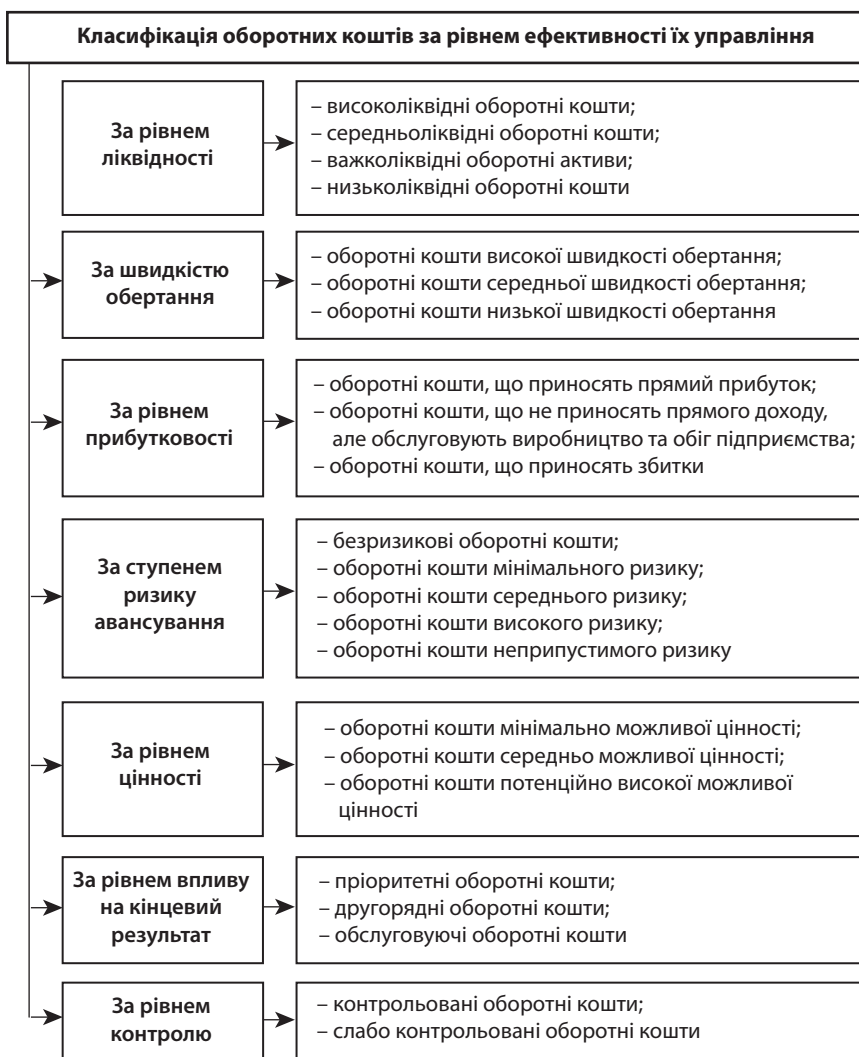

Рис. 5. Класифікація оборотних коштів підприємства за рівнем ефективності їх управління

ВАЖЛИВІСТЬ ПРАВИЛЬНОГО ПІДБОРУ ПОДАТКОВИХ ПІЛЬГ І ШЛЯХІВ ЇХ НАДАННЯ ПРИ ПОДАТКОВОМУ СТИМУЛЮВАННІ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

© 2014 АЛЕКСЕЄВ І. В., ЖЕЛІЗНЯК Р. Й.

УДК 336.228::336.564.2

Алексеев И. В., Желізняк Р. Й. Важливість правильного підбору податкових пільг і шляхів їх надання при податковому стимулюванні інноваційної діяльності підприємств

У статті обґрунтовано важливість податкового стимулювання інноваційної діяльності підприємств. Наведено досвід розвинутих країн, які застосовують різні важелі при стимулюванні інноваційної діяльності підприємств. Було визначено, що найбільш розповсюдженими із зазначених важелів є податкові, а найбільш розповсюдженими шляхами надання податкових пільг є податковий кредит і спеціальні вирахування. Запропоновано розподіл податкових пільг із різних податків у межах кластера податкового стимулювання інноваційної діяльності для різного типу підприємств та організацій. Здійснено аналіз шляхів надання податкових пільг і визначено найбільш оптимальні із зазначених шляхів. Запропоновано запровадження спеціальних вирахувань і використання пріоритетних і кумулятивних податкових пільг, що дало б змогу збільшити інноваційну діяльність уже існуючих підприємств і створити сприятливі умови для підприємств, що тільки планують займатися інноваційною діяльністю. Наведено наочні теоретичні приклади для представлення ефекту від запропонованих рекомендацій у зв'язку із використанням різних податкових пільг і шляхів їх використання.

Ключові слова: податкові пільги, шляхи надання податкових пільг, інноваційна діяльність, податкове стимулювання.

Табл.: 2. **Бібл.:** 29.

Алексеев Игорь Валентинович – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів, Національний університет «Львівська політехніка» (вул. Степана Бандери, 12, Львів, 79013, Україна)

E-mail: alexeev@lp.edu.ua

Желізняк Роман Йосифович – асистент, кафедра фінансів, Національний університет «Львівська політехніка» (вул. Степана Бандери, 12, Львів, 79013, Україна)

E-mail: roman_zh@list.ru

УДК 336.228::336.564.2

UDC 336.228::336.564.2

Алексеев И. В., Желізняк Р. Й. Важность правильного подбора налоговых льгот и путей их предоставления при налоговом стимулировании инновационной деятельности предприятий

В статье обосновывается важность налогового стимулирования инновационной деятельности предприятий. Приведен опыт развитых стран, применяющих различные рычаги при стимулировании инновационной деятельности предприятий. Показано, что наиболее распространенными из указанных рычагов являются налоговые, а наиболее распространенными путями предоставления налоговых льгот являются налоговый кредит и специальные вычеты. Предложено распределение налоговых льгот по различным налогам в пределах кластера налогового стимулирования инновационной деятельности для разного типа предприятий и организаций. Осуществлен анализ путей предоставления налоговых льгот и определены наиболее оптимальные из указанных путей. Предложено введение специальных вычетов и использование пріоритетных и кумулятивных налоговых льгот, что дало бы возможность активизировать инновационную деятельность уже существующих предприятий и создать благоприятные условия для предприятий, только планирующих заниматься инновационной деятельностью. Приведены наглядные теоретические примеры для представления эффекта от предложенных рекомендаций в связи с использованием различных налоговых льгот и путей их использования.

Ключевые слова: налоговые льготы, пути предоставления налоговых льгот, инновационная деятельность, налоговое стимулирование.

Табл.: 2. **Библ.:** 29.

Алексеев Игорь Валентинович – доктор экономических наук, профессор, заведующий кафедрой, кафедра финансов, Национальный университет «Львовская политехника» (ул. Степана Бандеры, 12, Львов, 79013, Украина)

E-mail: alexeev@lp.edu.ua

Желізняк Роман Йосифович – ассистент, кафедры финансов, Национальный университет «Львовская политехника» (ул. Степана Бандеры, 12, Львов, 79013, Украина)

E-mail: roman_zh@list.ru

Alyeksyeyev I. V., Zheliznyak R. Y. Importance of Correct Selection of Tax Privileges and Ways of Their Provision at Tax Stimulation of Enterprise Innovation Activity

Provision at Tax Stimulation of Enterprise Innovation Activity

The article justifies importance of tax stimulation of innovation activity of enterprises. It provides experience of different countries, which apply different instruments when stimulating innovation activity of enterprises. It shows that the most popular of the said instruments are tax ones, and the most popular ways of provision of tax privileges are a tax loan and special deductions. It offers to distribute tax privileges by different taxes within the cluster of tax stimulation of innovation activity for different types of enterprises and organisations. It analyses ways of provision of tax privileges and identifies the most optimal of them. It offers to introduce special deductions and use of increment and cumulative tax privileges, which would give a possibility to activate innovation activity of already existing enterprises and create favourable conditions for enterprises that only plan to start innovation activity. The article provides illustrative theoretical examples for presentation of the effect from the proposed recommendations due to use of different tax privileges and ways of their use.

Key words: tax privileges, ways of providing tax privileges, innovation activity, tax stimulation.

Tabl.: 2. **Bibl.:** 29.

Alyeksyeyev Ihor V. – Doctor of Science (Economics), Professor, Head of the Department, Department of Finance, National University «Lviv Polytechnic» (vul. Stepana Bandery, 12, Lviv, 79013, Ukraine)

E-mail: alexeev@lp.edu.ua

Zheliznyak Roman Yo. – Assistant, Department of Finance, National University «Lviv Polytechnic» (vul. Stepana Bandery, 12, Lviv, 79013, Ukraine)

E-mail: roman_zh@list.ru

Подолання економікою держави наслідків світової фінансової кризи неможливо без застосування інновацій. Саме інновації мають стати основоположним фактором визначення конкурентоспроможності економіки держави на світовому ринку та певних секторів економіки чи окремих підприємств на внутрішньому та зовнішньому ринках.

Фінансування інноваційної діяльності є фінансово-містким процесом. Використання банківського кредиту, у такій ризиковій діяльності як створення інноваційного продукту, є невиправданим. Підтримка інноваційної діяльності підприємств державою можливе за допомогою прямих та непрямих важелів. Здійснювати пряме стимулювання в умовах економічної кризи є невиправданою діяльністю для бюджету держави, а основне, носить вибірковий характер, що може бути приводом для шахрайства та махінацій.

Непряме стимулювання інноваційної діяльності є однією з основних можливостей для держави підтримки та розвитку інноваційної діяльності на підприємствах. Основним видом непрямого стимулювання інноваційної діяльності є стимулювання через надання податкових пільг суб'єктам господарювання, що займаються чи тільки планують займатися інноваційною діяльністю.

Проблемою податкового стимулювання інноваційної діяльності підприємств займаються багато науковців. Загальні проблеми взаємозв'язку оподаткування та інноваційного розвитку досліджували І. А. Майбуров, С. В. Онишко, П. В. Мельник, А. Л. Тарангул, З. С. Варналій. Вплив оподаткування, як загалом так і зокрема окремих видів податків, на інноваційну діяльність досліджувалися у працях В. П. Вишневського, О. Д. Данілова, Ю. Б. Іванова. Проблемою податкових пільг займалися О. Б. Дем'янюк, М. М. Єрмошенко, В. І. Коротун, А. М. Соколовська, М. В. Романюк. Взаємовплив податкової та інноваційної політики вивчали О. М. Десятнюк, А. І. Крисоватий, С. І. Юрій, Н. І. Іванова. Проте існує ряд теоретичних та практичних проблем, котрі не відображені в працях зазначених вчених. Зокрема не знайшли широкого висвітлення питання щодо пільгового оподаткування підприємств, які об'єднані у кластери та не приділено значної уваги правильному підбору шляхів надання зазначених податкових пільг [1 – 22].

Метою статті є визначення оптимальних податкових пільг для різних членів кластеру та шляхів їх надання.

Саме податкові пільги є найкращим кроком для стимулювання інноваційної діяльності, що дасть можливість підприємствам та цілій економіці країни перейти на інноваційний тип розвитку. Більшість розвинених країн і країн, що розвиваються, використовують податкові пільги, тоді як значно менше країн використовують прямі важелі стимулювання інноваційної діяльності, що представлено в *табл. 1*.

Можемо спостерігати, що в більшості країн основним важелем стимулювання інноваційної діяльності підприємств є спеціальні вирахування (*super deduction*) і податковий кредит, тобто саме важелі податкового стимулювання інноваційної діяльності.

Проте не всі підприємства, а в деяких секторах економіки і більшість, навіть при податковому стимулюванні їх інноваційної діяльності, не в змозі дійти до комерціалізації інноваційного продукту чи послуги. Багато хороших інноваційних продуктів залишаються на одному з проміжних етапів інноваційного циклу.

Одним з виходів з такої ситуації є формування кластерів податкового стимулювання інноваційної діяльності.

Створення зазначених кластерів дасть змогу тісніше налагоджувати взаємозв'язки між членами кластера. Так, у кластер, окрім звичайних підприємств, повинні входити і науково-дослідні установи, які забезпечуватимуть виробничі підприємства НДДКР, котрі вони будуть не в змозі здійснити самостійно. Ще одним важливим членом кластера повинен бути представник від державної та/або місцевої влади. У першу чергу це зумовлено тим, що саме держава повинна визначити стратегічні напрями інноваційної діяльності, а звідси й випливає необхідність входження до зазначеного кластеру для контролювання та координування дій в середині кластеру. Також можливо, що в кластері податкового стимулювання інноваційної діяльності будуть присутні і фінансові установи. Банки могли би надавати пільгові кредити, у тому числі за участю коштів страхових компаній. Якщо ж основні виробничі підприємства будуть позбавлені значних коштів для фінансування інноваційної діяльності, то в кластері також можуть бути присутні венчурні компанії та фонди і «бізнес-ангели».

Проте основна увага в такому кластері має приділятися підприємствам, оскільки без комерціалізації інновацій, немає необхідності в їх стимулюванні. Основна вигода формування таких кластерів має отримуватись від поділу праці між різними його суб'єктами, про що нами вказано в інших публікаціях.

Держава має чітко розподілити податкові пільги між різними членами кластеру. Це зумовлено тим, що різні члени кластера є зацікавлені в різних податкових стимулах. Неправильно підібрані податкові пільги призведуть до небажання того чи іншого члена кластера здійснювати свою діяльність пов'язану з інноваційним продуктом. Тому необхідно визначити типи податкових пільг і шляхи їх надання, що дасть можливість якісніше стимулювати інноваційну діяльність підприємств. Ми пропонуємо розподіл податкових пільг здійснювати за рейтинговою шкалою, що подано в *табл. 2*.

Звичайно, якщо кластер буде складатися виключно з підприємств, то основним податком, за яким надаватимуться податкові пільги, є податок на прибуток підприємств.

Надання податкових преференцій окремим підприємствам чи секторам економіки потребує обдуманих кроків. Одним із головних етапів податкового стимулювання інноваційної діяльності, згідно з нашими дослідженнями, є вибір податкових преференцій. Проте вибір самих податків, через котрі будуть надані податкові пільги, що було представлено в *табл. 2*, є ще недостатнім кроком. Необхідно також вибрати оптимальні шляхи надання зазначених податкових пільг.

Визначимо, яким шляхом більш доцільно надавати податкові пільги для того чи іншого члена кластеру податкового стимулювання інноваційної діяльності або в тій чи іншій ситуації. Згідно Податкового Кодексу шляхами надання податкових пільг є [29]:

- ✦ податкове вирахування (знижки), що зменшує базу оподаткування до нарахування податку та збору;
- ✦ зменшення податкового зобов'язання після нарахування податку та збору;
- ✦ встановлення зниженої ставки податку та збору;
- ✦ звільнення від сплати податку та збору.

Розглянемо всі варіанти надання податкових пільг окремим підприємствам чи кластерам, що сформовані для здійснення інноваційної діяльності.

Застосування податкових та інших преференцій, щодо стимулювання інноваційної діяльності різними країнами [22 – 28]

Країна	Важелі стимулювання інноваційної діяльності				
	Спеціальні вира-хування	Повернення коштів	Податковий кредит	Звільнення від податків	Гранти
Австралія	+				
Австрія	+	+			
Бельгія	+				
Бразилія	+				
Велика Британія	+				
Ізраїль	+				+
Індія	+				
Ірландія			+		+
Іспанія			+		
Канада		+	+		
Китай	+		+	+	+
Малайзія	+				
Мексика					+
Нідерланди			+		
Німеччина					+
ПАР	+				
Південна Корея			+		
Польща	+				+
Португалія			+		
Росія	+			+	
Сінгапур	+				
США			+		+
Туреччина	+				
Угорщина	+				
Франція			+		+
Чеська республіка	+				+
Японія			+		

Таблиця 2

Важливість пільг для членів кластера податкового стимулювання інноваційної діяльності *

Члени кластера	Податок на доходи фізичних осіб	Єдиний внесок на загальнообов'язкове соціальне страхування	Податок на прибуток	Непрямі податки
Науково-дослідні інститути	2	1	4	3
Конструкторські бюро	2	1	4	3
Підприємства	4	2	1	3
Фінансові установи	3	2	1	4

* Важливість податкових пільг для різних суб'єктів кластера податкового стимулювання інноваційної діяльності наведено в порядку спадання, від 1-го до 4-го місця в рейтингу.

Зміна ставки податку. У більшості випадків повинно використовуватись зменшення ставки податку на прибуток, оскільки як зазначалося саме цей податок має найбільшу стимулюючу дію, дасть змогу підприємству, що задіяне в програмі податкового стимулювання інноваційної діяльності, зменшити податкове навантаження. Викорис-

тання такого способу надання податкової пільги має свої як позитивні так і негативні сторони. Позитивним боком такого способу надання податкових пільг є його простота, тобто підприємство повинно платити скажімо не за ставкою податку на прибуток 19%, а, скажімо, за ставці 17%. Такий спосіб застосування податкових пільг до підприємств,

що знаходяться в кластері податкового стимулювання інноваційної діяльності є, як ми бачимо, достатньо простим. Особливо цей спосіб буде спрощувати роботу як для бухгалтерів на підприємстві, так і для податкових органів.

Проте важливим недоліком зазначеного шляху надання податкових пільг є його неприв'язаність до витрат підприємства на інноваційну діяльність. Тобто за зазначеного способу надання податкових пільг одне підприємство може вкладати в інноваційну діяльність, скажімо, 0,01% від загальної величини своїх витрат, а інше, припустимо, 50%, а при умові, що обидва підприємства є залучені до програми податкового стимулювання інноваційної діяльності, ставка податку на прибуток їм буде зменшена однаково, що є нелогічним, а відповідно й неправильним. Для такого способу надання податкових пільг можливо застосовувати скажімо різну зміну ставки податку на прибуток при різних співвідношеннях витрат на інноваційну діяльність до загальної величини витрат підприємства. Так, при зазначеному співвідношенні до 5% ставка податку зменшується на 1%, при зазначенні співвідношення від 6% до 15% – ставка податку на прибуток зменшиться на 2%, від 16% до 30% – ставка податку може бути зменшена на 4%. Якщо співвідношення витрат на інноваційну діяльність до загальної величини витрат перевищує 30%, тоді ставка податку на прибуток може бути зменшена на 6%.

Як можемо бачити, зазначений підхід є більш логічним, оскільки зменшення податкового навантаження прямо залежить від витрат на інноваційну діяльність. При збільшенні співвідношення витрат на інноваційну діяльність до загальної величини витрат ми пропонуємо застосовувати зниження ставки податку на прибуток випереджаючим темпом у порівнянні зі зростанням витрат, що, можливо, додатково стимулюватиме підприємства до збільшення витрат на інноваційну діяльність. Проте навіть при такому модифікованому способі надання податкових пільг через зменшення ставки податку на прибуток є недоліки, а саме: підприємства, скоріше за все, будуть намагатись тримати свої витрати на інноваційну діяльність у співвідношенні до загальної величини витрат у нижній межі, тобто скажімо 6 – 7% для того, щоб отримати більші вигоди, адже скажімо при 14 – 15% зміна ставки буде така сама. Можливо також застосовувати більш диференційовані межі зміни ставки податку на прибуток, проте це дуже ускладнить нарахування самого податку як для бухгалтерії підприємства, так і для податкових органів, а отже основна перевага зазначеного способу зникне. У зв'язку з цим ми вважаємо застосування шляху надання податкових пільг через зменшення ставки податку на прибуток підприємств найменш недоцільним. Проте такий спосіб можна використовувати при наданні податкових пільг з податку на доходи фізичних осіб. Застосування цього шляху надання податкових пільг для цього податку є виправданим, оскільки працівників, що пов'язані із інноваційною діяльністю на підприємстві, можна достатньо легко визначити.

Відповідно до зазначених працівників можна застосувати зменшення ставки податку на доходи фізичних осіб. І знову можливі два варіанти, а саме: зменшення ставки податку для всіх цих працівників однаково або диференційоване зменшення. Використання першого способу, як і при зменшенні ставки податку на прибуток підприємств, не буде відповідати різному вкладу окремих працівників в інноваційну діяльність на підприємстві. Використання ди-

ференційованого шляху зменшення ставки податку є більш актуальним і зазначений спосіб легше застосувати саме для цього податку, оскільки можливо робити прив'язку до посади працівника, а відтак для різних посад буде передбачено різні ставки податку на доходи фізичних осіб. Аналогічно можна застосувати цей підхід для зменшення єдиного соціального внеску. Так, можемо спостерігати, що надання податкових пільг шляхом зниження ставки податку чи збору може бути вигідним більше науково-дослідним та конструкторським бюро та їхнім працівникам і працівникам на підприємстві.

Наступним шляхом, що ми розглянемо, є *звільнення від сплати податків і зборів*. Зазначений шлях є достатньо подібним до попереднього. Його застосування до податку на прибуток підприємств може призвести до того, що підприємство взагалі не платитиме зазначений податок при незначних витратах на інноваційну діяльність. Такий шлях може спонукати до значних зловживань з боку як підприємства, так і державних органів. Для податку на доходи фізичних осіб та єдиного соціального внеску цей шлях надання податкових пільг є більш прийнятним. Оскільки, як зазначалося щодо попереднього способу, для окремих працівників легше застосувати зазначений спосіб надання пільги.

Зменшення податкового зобов'язання після нарахування податку та збору є ще одним шляхом надання податкових пільг. При застосуванні зазначеного шляху надання податкових пільг з податку на прибуток підприємств для підприємств чи кластерів, що займаються інноваційною діяльністю, можуть виникнути проблеми такі самі, як і при зменшенні ставки податку та збору, тобто надання співвідношення податкових пільг та величини витрат на інноваційну діяльність. Як і в попередніх випадках зазначений шлях можна застосувати щодо податку з фізичних осіб для працівників зайнятих в інноваційній діяльності підприємства. Проте і тут вже, на відміну від попередніх двох випадків, при застосуванні зазначеного податку слід визначити: хто і в якому абсолютному розмірі буде визначати розмір податкової пільги. Так, враховуючи все вищезазначене, цей шлях надання податкових преференцій є найменш вдалим, оскільки при стимулюванні підприємств через податок на прибуток виникає проблема зіставлення величини податкових пільг і витрат на інноваційну діяльність, а при застосуванні податку на доходи фізичних осіб виникає проблема: на скільки зменшувати податкове навантаження. Адже при наданні податкових пільг через зменшення ставки працівникам, що займають однакові посади, буде надаватись пільга, пропорційна їхній заробітній платі податкова пільга, тоді як при застосуванні цього шляху всім працівникам буде надана однакова податкова пільга, що призведе до зрівнялівки і тим самим зменшить інтерес працівників до інноваційної діяльності.

Податкове вирахування (знижки), що змінює базу оподаткування до нарахування податку та збору є наступним шляхом, який можна використовувати при податковому стимулюванні інноваційної діяльності. Зазначений шлях надання податкових пільг є ідентичним податково-дослідному кредиту, практика якого застосовується багатьма країнами. Як зазначалося, такими країнами є Ірландія, Іспанія, Канада, Китай, Нідерланди, Південна Корея, Португалія, США, Франція, Японія та інші. Зазначений спосіб надання податкових преференцій полягає в тому, що під-

приємство може зменшити свій податковий платіж на суму відповідного вирахування (податкового дослідного кредиту). Зазначений кредит в абсолютній величині визначається як множення його ставки на величину витрат на інноваційну діяльність підприємства. У порівнянні з розглянутими шляхами ми вже бачимо, що величина відповідного вирахування напряму залежить від величини витрат на інноваційну діяльність. Відповідно чим більше підприємство витрачає коштів на інновації тим більшим буде його вирахування, а отже його податкове навантаження буде меншим.

Ще одним шляхом, який, на жаль, не зазначений при наданні податкових пільг у законодавстві України, але найбільш розповсюджений в інших країнах, є зміна бази нарахування податку через застосування спеціальних вагових коефіцієнтів (*super deduction*). Тобто витрати, що пов'язані з інноваційною діяльністю, будуть мати зазначені вагові коефіцієнти, тим самим вони збільшуватимуть загальні витрати підприємства, а відповідно зменшать податковий платіж з податку на прибуток підприємств. Зазначений шлях використовують багато країн, а саме: Австралія, Австрія, Бельгія, Бразилія, Велика Британія, Ізраїль, Індія, Китай, Малайзія, ПАР, Польща, Росія, Сінгапур, Туреччина, Угорщина, Чеська Республіка та інші. Як і в попередньому випадку, ми можемо бачити, що зменшення податкового навантаження напряму буде залежати від величини витрат на інноваційну діяльність. Основним недоліком цього та попереднього шляхів надання податкових пільг є проблема визначення витрат, що пов'язані з інноваційною діяльністю підприємства. Зазначена проблема виникатиме тоді, коли підприємство захоче фіктивно збільшити витрати на інноваційну діяльність шляхом занесення до них таких витрат, що не пов'язані з нею, тим самим зменшуючи своє податкове навантаження.

Застосування зазначених двох шляхів надання податкових пільг для податку на доходи фізичних осіб є проблематичним, оскільки важко буде встановити відповідність роботи працівника витратам понесеним підприємством у зв'язку із проведенням інноваційної діяльності. Зазначені два останні шляхи є більш актуальними при податковому стимулюванні юридичних осіб через податок на прибуток підприємств.

При виборі податкових пільг необхідно вважати не тільки на тип підприємства, що було представлено раніше, але й на його величину та вік. Так, найбільші ІТ-компанії, як HP, Dell, Apple та інші, починали свій великий розвиток з дуже маленьких і непримітних підприємств, проте держава дала таким підприємствам можливість розвиватися, шляхом зменшення для них податкового навантаження та можливості отримати різні гранти. Необхідно при стимулюванні інноваційної діяльності враховувати та особливості великих і малих підприємств. Для малих підприємств додаткові оборотні кошти є набагато важливішими, ніж для великих, оскільки великі підприємства зможуть акумулювати зазначені додаткові кошти на інноваційну діяльність, скажімо, з інших підрозділів, тоді як малі підприємства позбавлені таких можливостей. Також додаткове стимулювання інноваційної діяльності для малих підприємств необхідно проводити оскільки, саме малі підприємства більш «маневрені» на ринку і швидше зможуть переорієнтувати свої науково-дослідні та виробничі потужності під розробку та впровадження актуальних інновацій для ринку, тоді як великим підприємствам потрібний додатковий час на ці

зміни. Для таких малих підприємств, що займаються інноваційною діяльністю, необхідно запроваджувати додаткове податкове стимулювання. Такими додатковими податковими стимулами можуть стати: збільшений процент за податковим дослідним кредитом, порівняно зі стандартною ставкою, що буде діяти; встановлені більші вагові коефіцієнти для витрат, понесених у зв'язку із інноваційною діяльністю підприємства; також для малих підприємств повинна бути спрощена процедура адміністрування податків та зборів.

Молоді підприємства також повинні отримувати додаткові податкові стимули, порівняно із основною програмою податкового стимулювання інноваційної діяльності. Такими стимулами можуть стати як ті, що були запропоновані для малих підприємств, так і інші. Одним з інших шляхів стимулювання інноваційної діяльності нових підприємств є запровадження податкових канікул на певний термін, скажімо, від двох до п'яти років. Така велика різниця в податкових канікулах пов'язана з різного роду інноваціями, що ними займається нове підприємство і величина податкових канікул повинна встановлюватись з урахуванням можливостей підприємства.

Для подальшого стимулювання інноваційної діяльності підприємств необхідно запроваджувати і додаткові преференції. Ці додаткові преференції мають додатково стимулювати підприємства до збільшення витрат на інноваційну діяльність в майбутньому. Це є важливим, оскільки підприємства, котрі задіяні в програмі податкового стимулювання інноваційної діяльності, повинні нарощувати свою інноваційну діяльність, а не зупинятися на досягнутому, здійснивши, протягом короткого періоду, витрати на інноваційну діяльність та отримавши податкові преференції. Такі стрибки витрат на інноваційну діяльність не дозволять системно розвивати інновації на підприємствах. Тому необхідно впроваджувати додаткові преференції, поряд із основними, такими мають стати прирісні податкові пільги та можуть бути кумулятивні податкові пільги.

Прирісні податкові пільги полягають в тому, що підприємство отримуватиме більші податкові пільги у зв'язку зі збільшенням витрат на інноваційну діяльність. Розглянемо два приклади прирісних податкових пільг для податкового дослідного кредиту і для зміни бази оподаткування, шляхом застосування вагових коефіцієнтів. Зазначені два шляхи були вибрані у зв'язку з їх найкращим застосуванням для податку на прибуток, що було представлено раніше. Так, припустимо, що підприємство «А» отримало дохід в розмірі 6000 тис. грн і здійснило витрати на суму 5000 тис. грн, тобто базою для нарахування податку на прибуток є 1000 тис. грн. Підприємство повинне сплатити при ставці 19% відповідно 190 тис. грн. Проте підприємство займається інноваційною діяльністю і здійснило відповідно витрат в сумі 500 тис. грн, припустивши, що попереднього року воно понесло витрати на інноваційну діяльність в сумі 400 тис. грн. По програмі стимулювання інноваційної діяльності передбачено податковий дослідний кредит в розмірі, скажімо, 5% і податковий дослідний кредит на прирісні витрати в розмірі, припустимо, 15%. Звідси ми отримаємо, що підприємство може зменшити свій податковий платіж за податком на прибуток підприємств на 35 тис. грн ($0,05 \times 400 \text{ тис. грн} + (500 \text{ тис. грн} - 400 \text{ тис. грн}) \times 0,15$). Відповідно підприємство перерахує до бюджету не 190 тис. грн, а 155 тис. грн ($190 \text{ тис. грн} - 35 \text{ тис. грн}$).

За цих самих умов представимо застосування податкового стимулювання інноваційної діяльності підприємств через використання вагових коефіцієнтів для витрат пов'язаних із інноваційною діяльністю. Так, припустимо, що згідно з програмою стимулювання інноваційної діяльності підприємств передбачено ваговий коефіцієнт для витрат на інноваційну діяльність 1,5 і ваговий коефіцієнт для прирісних витрат – 2. Отже, ми отримуємо, що базою для оподаткування податку на прибуток буде 700 тис. грн (6000 – 4500 – 400 × 1,5 – 100 × 2). Звідси ми отримуємо, що підприємство повинно сплатити податку на прибуток підприємств, при тій самій ставці 19%, до бюджету 133 тис. грн, а не 190 тис. грн. Звичайно, що не можна порівнювати ці два шляхи надання податкових пільг із зазначених прикладів, оскільки ставки податкового дослідного кредиту та вагових коефіцієнтів були запропоновані тільки для унаочнення.

Як ми можемо спостерігати із зазначених прикладів, при застосуванні прирісних пільг, поряд із основними, підприємство додатково зменшить податок на прибуток підприємств, що більш стимулюватиме його до збільшення витрат на інноваційну діяльність в майбутньому.

Ще одним варіантом є застосування кумулятивних податкових пільг. Їх суть полягає в тому, що підприємству будуть надані додаткові пільги, якщо воно на певну величину збільшить витрати на інноваційну діяльність. Так, можуть бути запропоновані додаткові податкові пільги, а саме – додаткові податкові знижки, або податкові канікули на рік, якщо підприємство збільшить питому вагу витрат на інноваційну діяльність у структурі загальних витрат, наприклад у два рази, протягом певного періоду (3 – 5 років). Згідно з нашим прикладом, якщо підприємство «А» протягом, скажімо, 3-х років збільшить свої витрати на інноваційну діяльність з існуючих 10% до загальної величини витрат до 20%, то воно зможе розраховувати на більший податковий кредит чи більші вагові коефіцієнти на витрати, пов'язані з інноваційною діяльністю, або можливо застосовувати для такого підприємства податкові канікули на один рік з податку на прибуток підприємств, оскільки таке підприємство показує не тільки прагнення до проведення інноваційної діяльності, але й демонструє це прагнення на реальному збільшенні витрат.

Також необхідно розподілити податкові пільги згідно з багаторівневою системою значимості напрямів інноваційної діяльності. Відповідно до неї необхідно надавати найбільші податкові преференції інноваціям стратегічного напрямку, інноваціям регіонального напрямку необхідно надавати податкові пільги середньої величини та всім решта підприємствам і організаціям, що проводять інноваційну діяльність, необхідно надавати базові податкові пільги. Так, наприклад, для підприємств першого рівня ставка за податковим дослідним кредитом повинна становити 3% або, при зміні бази оподаткування, ваговий коефіцієнт на витрати на інноваційну діяльність 1,5. Для середнього рівня, регіонального напрямку інноваційної діяльності, ставка податкового дослідного кредиту може становити 5%, а ваговий коефіцієнт на витрати, пов'язані з інноваційною діяльністю, може становити 1,75. Відповідно, для третього рівня, для стратегічних напрямів інноваційної діяльності, ставка дослідного кредиту може бути встановлена на рівні 8 – 10%, а ваговий коефіцієнт для витрат на інноваційну діяльність може бути рівний 2,5. Для останнього рівня мають бути встановлені значно більші податкові пільги, оскільки

саме ці напрями інноваційної діяльності держава бачить як основоположні і ті, що зможуть значно покращити конкурентоспроможність економіки в цілому та зроблять найвагоміший внесок у перетворення сучасної економіки України в економіку з інноваційним характером.

У свою чергу прирісні та кумулятивні пільги можуть бути однаковими для всіх трьох рівнів. Однакові стимулюючі прирісні та кумулятивні пільги дадуть можливість більш-менш рівномірно заохочувати підприємства займатися чи нарощувати свою інноваційною діяльністю незалежно, в якому напрямі інноваційної діяльності вони працюють.

Проте при використанні розподілу податкових преференцій між рівнями значимості інноваційних напрямів виникає проблема адміністрування податків. Якщо підприємство чи організація займається декількома напрямками інноваційної діяльності, а зазначені напрями належать до різних рівнів, то, відповідно, на підприємство будуть розповсюджуватись різні податкові пільги. Фінансисти та бухгалтери цього підприємства повинні дуже уважно слідкувати, які витрати на інноваційну діяльність мають бути зараховані до того чи іншого напрямку. Також зазначена ситуація може призвести до зловживань з боку підприємства, оскільки воно може намагатись перенести витрати з менш значимого рівня на більш значимий, скажімо, з регіонального напрямку інноваційної діяльності – на стратегічний, що, відповідно, надасть можливість незаконно зменшити податкове навантаження.

ВИСНОВКИ

Держава має приділити увагу стимулюванню інноваційної діяльності, оскільки саме інновації дадуть можливість покращити конкурентоспроможність як окремих секторів, так і економіки держави в цілому. Проте необхідно сформувати певні кластери для пришвидшення інноваційної діяльності або допомогти вже існуючим кластерам. У зазначених кластерах повинно використовуватись податкове стимулювання інноваційної діяльності, проте важливо підібрати правильні податкові пільги для досягнення найкращого стимулюючого ефекту. ■

ЛІТЕРАТУРА

- 1. Вишне夫斯基 В. П.** Налогообложение: теории, проблемы, решения / В. П. Вишне夫斯基, А. С. Веткин, Е. Н. Вишневская и др.; Под общ. ред. В. П. Вишневского. – Донецк: ИЭП НАН Украины, 2006. – 115 с.
- 2. Вишне夫斯基 В. П.** Оподаткування підприємств і моделювання економічної динаміки: монографія / В. П. Вишне夫斯基 / НАН України. Ін-т економіки пром-сті. – Донецк: ДонНТУ, ІЗП НАН України, 2006 – 504 с.
- 3. Дементьев В. В.** Чому Україна не інноваційна держава: інституційний аналіз / В. В. Дементьев, В. П. Вишне夫斯基 // Економічна теорія. – 2011. – С. 5 – 20.
- 4. Дем'янюк О. Б.** Податкові важелі стимулювання інноваційної діяльності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/inek/2010_2/241.pdf
- 5. Десятнюк О. М.** Податкова гармонізація на глобальному рівні / Економічні проблеми XXI століття: міжнародний та український виміри: монографія / За ред. С. І. Юрія, Є. В. Савельєва. – К.: Знання, – 2007. – 595 с.
- 6. Ермошенко М. М.** Механізм розвитку інноваційного потенціалу кластерооб'єднаних підприємств: монографія / М. М. Ермошенко, Л. М. Ганущак-Єфіменко. – К.: Національна академія управління, 2010. – 236 с.

7. **Іванов Ю. Б.** Податкова система : підручник / Ю. Б. Іванов, А. І. Крисоватий, О. М. Десятнюк. – К. : Атіка, 2006. – 920 с.
8. **Іванов Ю. Б.** Функції податків та податкове регулювання / Ю. Б. Іванов // Формування ринкової економіки в Україні. – 2009. – № 19. – С. 36 – 43.
9. **Іванов Ю. Б.** Сучасне оподаткування: мотиваційний аспект [Текст] : монографія / Ю. Б. Іванов, О. А. Єськов. – Х. : ВД «ІНЖЕК», 2007. – 328 с.
10. **Коротун В. І.** Практика використання податкових пільг в Україні / В. І. Коротун // Вісник ЖДТУ. – 2012. – № 1 (59). – Серія: Економічні науки. – С. 267 – 270.
11. **Кузьмін О. Є.** Активізування інвестиційної та інноваційної діяльності підприємств: монографія / О. Є. Кузьмін, Князь С. В., Вівчар О. Й., Мельник Л. І. / За наук. ред. проф., д-ра екон. наук О. Є. Кузьміна. – Стрий : ТЗОВ «Укрпол», 2005. – 250 с.
12. **Майбуров І. А.** Налоги и налогообложение / И. А. Майбуров. – М. : Юнити, 2007 – 655 с.
13. **Майбуров І. А.** Налоговые реформы. Теория и практика [Текст] : монографія / И. А. Майбуров и др. ; под ред И. А. Майбурова, Ю. Б. Иванова. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2010. – 463 с.
14. **Мельник П. В.** Податкова політика України: стан, проблеми та перспективи [Текст] : монографія / П. В. Мельник, Л. Л. Тарангул, З. С. Варналій та ін.; за ред. З. С. Варналія. – К. : Знання України, 2008. – 675 с.
15. **Онишко С. В.** Фінансове забезпечення інноваційного розвитку : монографія / С. В. Онишко. – Ірпінь : Національна академія ДПС України, 2004 – 434 с.
16. **Онишко С. В.** Фінансове забезпечення інноваційної діяльності : навч. посіб. / С. В. Онишко, Т. В. Паєнтко, К. І. Швабій. – К. : КНТ, 2008 – 245 с.
17. Реформирование налоговых систем. Теория, методология и практика : монографія / [И. А. Майбуров и др.] ; под ред И. А. Майбурова, Ю. Б. Иванова, А. И. Крисоватого. – К. : Кондор, 2011. – 352 с.
18. **Романюк М. В.** Податкове регулювання як дієвий інструмент антикризової економічної політики / М. В. Романюк // Фінанси України. – 2009. – № 12. – С. 66 – 71.
19. **Соколовська А. М.** Проблеми моніторингу ефективності надання податкових пільг в Україні / А. М. Соколовська // Фінанси України. – 2011. – № 3. – С. 42 – 53.
20. **Юрій С. І.** Турбулентність налогових реформ [Текст] / С. І. Юрій, А. І. Крисоватий, И. А. Майбуров, Т. В. Кошук. – К. : Знання, 2011. – 382 с.
21. **Ярошенко Ф. О.** Реформування податкової системи України: теорія, методологія, практика [Текст] : монографія / Ф. О. Ярошенко, П. В. Мельник, А. І. Мярковський та ін. ; за заг. ред. М. Я. Азарова. – К. : Міністерство фінансів України, 2011. – 656 с.
22. **Іванова Н. І.** Налоговое стимулирование инновационных процессов. / Н. И. Иванова, Г. И. Дежина, А. В. Федорченко и др. / Под ред. Иванова Н. И. – М. : ИМЭМО РАН, 2009 – 160 с.
23. Tax Policy and Controversy Briefing Ernst and Young, лютий 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.investinamericafuture.org/PDFs/Global%20RD%20Survey%20Final%20-%202011.pdf>
24. HM Revenue & Customs An Evaluation of Research and Development Tax Credits [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.hmrc.gov.uk/research/report107.pdf>
25. HM Revenue & Customs Research & development tax credits [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.hmrc.gov.uk/stats/corporate_tax/rd-introduction.pdf
26. **Калініченко Н.** Світова практика застосування податково-го стимулювання для інноваційної діяльності [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.intelpro.ua/uk/intelpronet-newsletter/svitova-praktyka-zastosuvannya-podatkovogo-stymulyuvannya-dlya-innovatsiinoi>
27. Страна налоговых скидок [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ng.ru/science/2010-03-24/11_japan.html
28. **Микушева Т. Ю.** Зарубежный опыт государственного регулирования инновационной деятельности / Т. Ю. Микушева [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://innclub.info/wp-content/uploads/2011/03/%D0%9C%D0%B8%D0%BA%D1%83%D1%88%D0%B5%D0%B2%D0%B0_236_%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BA_%D0%BA%D0%B0%D1%87_0.doc
29. Податковий кодекс України [Електронний ресурс] станом на 01.01.2011 / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>

REFERENCES

- Dementiev, V. V., and Vyshnevskiy, V. P. "Chomu Ukraina ne innovatsiina derzhava: instyutysiinyi analiz" [Why not Ukraine innovative economy: institutional analysis]. *Ekonomichna teoriia* (2011): 5-20.
- Dem'ianiuk, O. B. "Podatkovi vazheli stymulivuvannya innovatsiinoi diialnosti" [Tax incentive levers of innovation]. http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/inek/2010_2/241.pdf
- Desiatniuk, O. M. "Podatkova harmonizatsiia na hlobalnomu rivni" [Tax harmonization at the global level]. In *Ekonomichni problemy KhKhI stolittia: mizhnarodnyi ta ukraiinsky vymiry* Kyiv: Znannia, 2007.
- "HM Revenue & Customs An Evaluation of Research and Development Tax Credits" <http://www.hmrc.gov.uk/research/report107.pdf>
- "HM Revenue & Customs Research & development tax credits" http://www.hmrc.gov.uk/stats/corporate_tax/rd-introduction.pdf
- Ivanov, Yu. B., Krysovaty, A. I., and Desiatniuk, O. M. *Podatkova sistema* [The tax system]. Kyiv: Atika, 2006.
- Ivanov, Yu. B. "Funksii podatkiv ta podatkove rehulivuvannya" [Functions taxes and tax regulations]. *Formuvannya rynkovoї ekonomiky v Ukraini*, no. 19 (2009): 36-43.
- Ivanov, Yu. B., and Yeskov, O. A. *Suchasne opodatkovannia: motyvatsiinyi aspekt* [Current taxation: a motivational aspect]. Kharkiv: INZHEK, 2007.
- Ivanova, N. I., Dezhina, G. I., and Fedorchenko, A. V. *Nalogoove stimulyuvannya innovatsiionnykh protsessov* [Turbulence tax reforms]. Moscow: IMEMO RAT, 2009.
- Korotun, V. I. "Praktyka vykorystannia podatkovykh pilh v Ukraini" [The use of tax incentives in Ukraine]. *Visnyk ZhDTU. Ekonomichni nauky*, no. 1 (59) (2012): 267-270.
- Kuzmin, O. I., Kniaz, S. V., and Vivchar, O. I. *Aktyvizuvannya investytsiinoi ta innovatsiinoi diialnosti pidpriemstv* [Activation of investment and innovation activity]. Striy: Ukrpol, 2005.
- Kalinichenko, N. "Svitova praktyka zastosuvannya podatkovoho stymulivuvannya dlia innovatsiinoi diialnosti" [World practice of tax incentives for innovation]. <http://www.intelpro.ua/uk/intelpronet-newsletter/svitova-praktyka-zastosuvannya-podatkovogo-stymulyuvannya-dlya-innovatsiinoi> [Legal Act of Ukraine] (2011). <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2755-1>
- Melnyk, P. V., Taranhul, L. L., and Varnalii, Z. S. *Podatkova polityka Ukrainy: stan, problemy ta perspektivy* [Tax Policy in Ukraine: Current State, Problems and Prospects]. Kyiv: Znannia Ukraine, 2008.
- Mayburov, I. A. *Reformirovanie nalogovykh sistem. Teoriia, metodologii i praktika* [Tax reforms. Theory and practice]. Kyiv: Kondor, 2011.
- Mayburov, I. A. *Nalogi i nalogooblozhenie* [Taxation: theory, problems and solutions]. Moscow: Yuniti, 2007.
- Mikusheva, T. Yu. "Zarubezhnyy opyt gosudarstvennogo regulirovaniia innovatsionnoy deiatelnosti" [Country of tax credits]. http://innclub.info/wp-content/uploads/2011/03/%D0%9C%D0%B8%D0%BA%D1%83%D1%88%D0%B5%D0%B2%D0%B0_236_%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BA_%D0%BA%D0%B0%D1%87_0.doc
- Mayburov, I. A. *Nalogoove reformy. Teoriia i praktika* [Taxes and taxation]. Moscow: YUNITI-DANA, 2010.
- Onyshko, S. V., Paientko, T. V., and Shvabii, K. I. *Finansove zabezpechenia innovatsiinoi diialnosti* [Financial support for innovation]. Kyiv: KNT, 2008.
- Onyshko, S. V. *Finansove zabezpechenia innovatsiinoho rozvytku* [Financial support for innovation]. Irpin: Natsionalna akademiia DPS Ukrainy, 2004.
- Romaniuk, M. V. "Podatkove rehulivuvannya iak diievyi instrument antykrizovoi ekonomichnoi polityky" [Tax regulation as an effective instrument of anti-crisis policy]. *Finansy Ukrainy*, no. 12 (2009): 66-71.
- Sokolovska, A. M. "Problemy monitorynhu efektyvnosti nadannia podatkovykh pilh v Ukraini" [The problems of monitoring the effectiveness of tax preferences in Ukraine]. *Finansy Ukrainy*, no. 3 (2011): 42-53.
- "Strana nalogovykh skidok" [Tax incentives for innovation processes]. http://www.ng.ru/science/2010-03-24/11_japan.html
- "Tax Policy and Controversy Briefing Ernst and Young" <http://www.investinamericafuture.org/PDFs/Global%20RD%20Survey%20Final%20-%202011.pdf>
- Vishnevskiy, V. P., Vetkin, A. S., and Vishnevskaiia, E. N. *Nalogooblozhenie: teorii, problemy, resheniia* [Taxation: theory, problems, solutions]. Donetsk: IEP NAN Ukrainy, 2006.
- Vyshnevskiy, V. P. *Opodatkovannia pidpriemstv i modelivuvannya ekonomichnoi dynamiky: monohrafiia* [Taxation of companies and modeling economic dynamics]. Donetsk: DonNTU; YEP NAN Ukrainy, 2006.
- Yermoshenko, M. M., and Hanushchak-Efimenko, L. M. *Mekhanizm rozvytku innovatsiinoho potentsialu klasteroob'iednanykh pidpriemstv* [The mechanism of development of innovation potential klasteroob'iednanyh companies]. Kyiv: Natsionalna akademiia upravlinnia, 2010.
- Yuriy, S. I., Krysovaty, A. I., and Mayburov, I. A. *Turbulentnost nalogovykh reform* [Reforming the tax system. Theory, methodology and practice]. Kyiv: Znannia, 2011.
- Yaroshenko, F. O., Melnyk, P. V., and Miarkovskyi, A. I. *Reformuvannya podatkovoi systemy Ukrainy: teoriia, metodologii, praktyka* [Reforming the tax system of Ukraine : Theory, Methodology, Practice]. Kyiv: Ministerstvo finansiv Ukrainy, 2011.

IDENTIFICATION OF THE LEVEL OF FINANCIAL SECURITY OF AN INSURANCE COMPANY

© 2014 KOZMENKO S. M., RUBAN O. O.

UDC 368:343.721

Kozmenko S. M., Ruban O. O. Identification of the Level of Financial Security of an Insurance Company

The article is devoted to theoretical and practical aspects of identification of financial security of the insurer. The article justifies urgency of identification of the level of financial security of the insurer and its qualitative assessment. It offers a scientific and methodical approach to identification of the level of financial security of the insurer on the basis of the conducted analysis of advantages and shortcomings of the existing approaches. The basis of the developed methods is a generalised assessment of the level of financial security of the insurer, which is offered to be carried out on the basis of calculation of statistical and dynamic integral indicators of financial security of the insurance company. The obtained integral assessments allow making a conclusion about efficiency of the selected strategy of the insurer and its ability to oppose to negative influence of threats to financial security. Results of calculation of integral indicators of financial security of the insurer allow identification of influence of fraud as the main threat to financial security of domestic insurance companies. The proposed approach was realised in practice of Ukrainian insurers and proved its efficiency.

Key words: financial security of a company, insurance company, methodological approach, threats to financial security

Pic.: 1. **Tabl.:** 2. **Formulae:** 18. **Bibl.:** 9.

Kozmenko Serhiy M. – Doctor of Science (Economics), Professor, Rector, Ukrainian Academy of Banking of the National Bank of Ukraine (vul. Petropavlivska, 57, Sumy, 40030, Ukraine)

E-mail: kozmenko@uabs.edu.ua

Ruban Oleh O. – Postgraduate Student, Department of Management, Ukrainian Academy of Banking of the National Bank of Ukraine (vul. Petropavlivska, 57, Sumy, 40030, Ukraine)

E-mail: academy@email.ua

УДК 368:343.721

УДК 368:343.721

Козьменко С. М., Рубан О. А. Определение уровня финансовой безопасности страховой компании

Козьменко С. М., Рубан О. О. Визначення рівня фінансової безпеки страхової компанії

Статья посвящена теоретическим и практическим аспектам определения финансовой безопасности страховщика. В работе обоснована актуальность определения уровня финансовой безопасности страховщика и предоставления ему качественной оценки. На основе проведенного анализа преимуществ и недостатков существующих подходов предложен научно-методический подход к определению уровня финансовой безопасности страховщика. Основой разработанной методики является обобщенная оценка уровня финансовой безопасности страховщика, которую предлагается осуществлять на основе расчета статического и динамического интегральных показателей финансовой безопасности страховой компании. Полученные интегральные оценки позволяют сделать вывод об эффективности выбранной стратегии страховщика и его способности противодействовать негативному влиянию угроз финансовой безопасности. Результаты расчета интегральных показателей финансовой безопасности страховщика позволяют определить влияние мошенничества как основной угрозы финансовой безопасности отечественных страховых компаний. Предложенный подход был реализован на практике украинских страховщиков и доказал свою эффективность.

Стаття присвячена теоретичним і практичним аспектам визначення фінансової безпеки страховика. У роботі обґрунтовано актуальність визначення рівня фінансової безпеки страховика та надання йому якісної оцінки. На основі проведенного аналізу переваг і недоліків існуючих підходів запропоновано науково-методичний підхід до визначення рівня фінансової безпеки страховика. Основною розробленої методики є узагальнена оцінка рівня фінансової безпеки страховика, яку пропонується здійснювати на основі розрахунку статичного та динамічного інтегральних показників фінансової безпеки страхової компанії. Отримані інтегральні оцінки дають змогу зробити висновок про ефективність обраної стратегії страховика та його здатність протидіяти негативному впливу загроз фінансовій безпеці. Результати розрахунку інтегральних показників фінансової безпеки страховика дозволяють визначити вплив шахрайства як основної загрози фінансовій безпеці вітчизняних страхових компаній. Запропонований підхід був реалізований на практиці українських страховиків і довів свою ефективність.

Ключевые слова: финансовая безопасность компании, страховая компания, методологический подход, угрозы финансовой безопасности.

Ключові слова: фінансова безпека компанії, страхова компанія, методологічний підхід, загрози фінансовій безпеці.

Pic.: 1. **Tabl.:** 2. **Formul.:** 18. **Bibl.:** 9.

Pic.: 1. **Tabl.:** 2. **Formul.:** 18. **Bibl.:** 9.

Козьменко Сергей Николаевич – доктор экономических наук, профессор, ректор Украинской академии банковского дела Национального банка Украины (ул. Петропавловская, 57, Сумы, 40030, Украина)

E-mail: kozmenko@uabs.edu.ua

Козьменко Сергей Миколайович – доктор економічних наук, професор, ректор, Українська академія банківської справи Національного банку України (вул. Петропавлівська, 57, Суми, 40030, Україна)

E-mail: kozmenko@uabs.edu.ua

Рубан Олег Александрович – аспирант, кафедра менеджмента, Украинская академия банковского дела Национального банка Украины (ул. Петропавловская, 57, Сумы, 40030, Украина)

E-mail: academy@email.ua

Рубан Олег Александрович – аспірант, кафедра менеджменту, Українська академія банківської справи Національного банку України (вул. Петропавлівська, 57, Суми, 40030, Україна)

E-mail: academy@email.ua

Modern development of the insurance market is characterized by rapid growth and increasing competition among insurance companies. Today productive activity of an insurance company, first of all, related to the insurer's ability to effectively evaluate their own financial situation.

Evaluation of the financial condition of the insurer could be done in many ways, which is related primarily to determin-

ing of financial stability, solvency and liquidity of the insurance company. Despite the existence of various ways to determine the financial condition of insurance companies, less attention is paid to the level of financial security. Insurer's financial security is an essential component of economic security, along with investment, human resources, technology, information and other components. Financial security is a dynamic integral charac-

teristic of insurer's effectiveness in the long term, depending on the capacity to withstand external and internal threats.

1. Selection of indicators. The methodological approach of determining the level of insurer's financial security consists of some groups of indicators, which represent different aspects of insurer's financial situation. The formation of data-base for the calculation of static (IFS_{st}) and dynamic (IFS_{dn}) integral indicators of insurer's financial security should begin from the liquidity and solvency. This is due to the fact that liquidity and solvency is a necessary condition to achieve insurer's financial sustainability in the medium term and its financial security in the long term [9, 2, 4]. Four relative indicators are selected for this group: current liquidity ratio (coverage ratio), quick liquidity ratio, absolute liquidity ratio, mobility assets) and one absolute indicator (size of exceeding the available solvency margin against calculated solvency margin).

An important part of assessing the level of financial security of a company is a group of indicators of business activity and turnover [7, 6]. Total assets turnover ratio, current assets turnover ratio, inventory turnover ratio and accounts receivable turnover ratio are selected for this group.

Input data group of methodological approach should include indicators that reflect the level of financial stability of the insurer, because the financial stability is a characteristic of its financial position in the medium term, financial security - in the long term [9, 1]. Indicators of financial sustainability, selected as a separate indicator of the level of insurer's financial security include: financial stability ratio, financial autonomy ratio, financial dependence ratio, debt concentration ratio, rate of financing, own working capital ratio, cash flow adequacy ratio, reserve adequacy ratio, financial capacity ratio, financial leverage ratio and balanced portfolio ratio.

As one of the main indicators of company's financial security are indicators of the effective capital structure [8, 3], then the approach include insurer's rate of return on equity and return on insurance operations for the hryvnia equity. The other indicators of insurer's effectiveness are indicators chosen rate of return on sales, return on assets, efficiency of insurance operations ratio and return on insurance operations for the hryvnia premiums.

In addition to the above four groups of indicators the approach should be supplemented with a set of input data of some other indicators that reflect the specific determination of just financial security. The following group includes indicators of intensity changes analysis of the overall development of the insurer (equity, assets, income, and insurance premiums). As the analysis of the intensity change indicators in the long term most of all is reflected with growth rate, this group indicators includes own capital growth ratio, total assets growth ratio, income growth ratio, insurance premiums growth ratio, and the share of the insurer's assets in the total assets of domestic insurers.

The next group of indicators (indicators of financial security) describes specifics of insurance companies in comparison with the enterprise of the real economy. Using in the calculations only conventional indicators of financial analysis (liquidity ratios, solvency, business activity, financial stability and company's effectiveness) is not sufficient for holistic assessment of the level of financial security. To form a complete set of input data for further using it in the assessment of the insurer's financial security it's necessary to take into account the peculiarities of the insurers. This prompted for including in the calculation of indicators of the status of insur-

ance premiums, the adequacy of insurance reserves, efficiency investments, the degree of dependence on reinsurance, etc. The inclusion of data indicators in the overall set of assessment of the insurer's financial security to avoid the disadvantages associated with the incompatibility of the existing system inputs for essence of the category "financial security" which exists in some methods [5].

Thus, into the group of indicators to measure the insurer's financial security is selected ratio of net income to gross income premiums, ratio of net income to the existing insurance reserves, the ratio of the share of gross premium income in total assets, ratio depending on reinsurance. These indicators are particulate indicators of evaluation of the insurer's financial security. Also, the list of indicators of insurer's financial security should include ratio matching of equity and share capital, the level of paid-up share capital, the ratio of the amount of investments and cash to total assets, the level of investment assets covering insurance reserves and the ratio of the insurer's own funds.

2. Self-organized model. Evaluation of insurance company's financial security is to formalize the impact of group financial indicators of the financial condition of the insurer and measure of macro-level factors that affect the ability of insurance companies to take the benefits from the activity, avoiding the negative effects of threats on the level of financial security. Quantitative determination of the insurer's financial security will be implemented through a static and dynamic integrated assessment of insurance company's financial security.

The methodical approach to the assessment of the insurer's financial security provides practical realization of several stages. The first phase of the model involves the formation of primary data and an information base for further calculations. The information calculations are based on six groups of indicators, which have been described higher: liquidity, turnover and business activity, financial stability, company's effectiveness, relative indicators and ratios of insurer's financial security.

Systematics indicators and their division in groups will help to normalize inputs, determine indicators influence orientation, weight of each group and scoring.

The matrix of micro indicators for estimation the static integral index of the insurer's financial security (IFS_{st}) will have the following form:

$$A = (k_{ij})_{i=1, j=1}^{e, f}, \quad (1)$$

where A – the matrix of values of the financial situation k_{ij} at the micro level, i – the index number of indicator ($i = 1 \div e$), j – the index number of the year ($j = 1 \div f$), k_{ij} – the i -th indicator of the financial condition of the j -th aggregate time series at the micro level.

To determine the static integral indicator of the insurer's financial security (IFS_{st}) micro indicators time series are taken for each individual period. Calculation of dynamic integral indicator of financial security (IFS_{dn}) begins with defining of micro indicators values for three periods. That is, the basic data set is formed by using a moving average as equation (2):

$$k_{ij}^{mv} = \frac{k_{ij-1} + k_{ij} + k_{ij+1}}{3}, \quad (2)$$

where k_{ij}^{mv} – the i -th indicator of the financial condition of the aggregate j -th set of time series at the micro level for IFS_{dn} , k_{ij-1} – the i -th indicator of the financial condition of the aggregate $(j-1)$ -th time series at the micro level, k_{ij+1} – the i -th indicator of the financial condition of the aggregate $(j+1)$ -th time series at the micro level.

After defining the initial data set for calculating the static integral indicator of insurer's financial security (IFS_{dn}), new matrix takes the form of equation (3):

$$B = (k_{ij}^{mv})_{i=1, j=1}^{e^{mv}, f^{mv}}, \quad (3)$$

where B – the matrix of values of the financial situation k_{ij}^{mv} at the micro level ($i = 1 \div e^{mv}, j = 1 \div f^{mv}$).

The next stage of the methodological approach is to develop a set of indicators of macroeconomic impact on the insurer's ability to receive benefits in various areas to improve its activities.

The macroeconomic indicators are proposed and include the following:

- ✦ macroeconomic stability in the country;
- ✦ increase the level of socio-economic development of the regions in the country;
- ✦ inflation expectations and volatility of the currency market;
- ✦ monetary policy in the country;
- ✦ development and stability of the stock market in the country;
- ✦ political stability and legislative development;
- ✦ development of scientific and technical progress;
- ✦ investment climate in the country and the attractiveness of the insurance sector;
- ✦ stability of financial markets;
- ✦ stability of the tax regime.

The benefits received by the insurer as a result of avoiding the negative effects of financial security threats as a result of the manifestation of macroeconomic factors may have a different character. These benefits include: expanding customer base, providing sufficient insurance reserves, increasing demand for insurance services, additional financial resources to ensure efficient financial resources, improve the implementation of underwriting case, the development of intermediary network, improving the scientific and human resources, improving image and reputation of the insurance company and increase the level of population's insurance culture.

Thus, set of indicators at the macro level is formed following matrix:

$$C = (k_{zq})_{z=1, q=1}^{x, y}, \quad (4)$$

where C – the matrix of values of the financial situation k_{zq} at the macro level, z – the index number of indicator ($z = 1 \div x$), q – the index number of the year ($q = 1 \div y$), k_{zq} – the z -th index of financial position of the aggregate q -th time series at the macro level.

Array data is combined into the matrix C and will be used for evaluation IFS_{st} and to determine IFS_{dn} .

Evaluation of the impact of macro-level indicators of the ability to realize these benefits is determined by the Fishburn method. Preference on Fishburn is to reduce per unit weight fraction the numerator of the rational coefficient weaker alternative from the existing benefits attained as a result of the insurer to avoid the negative effects of threats to its financial security.

The third phase of this approach is carrying out divisions of indicators at the micro and macro level for the impact trends on the insurer's financial security. The separation is carried out in two ways - unicast and antitropic impact. If the growth rate has a positive effect on the resulting value IFS, then this indicator has unidirectional (unicast) influence. Otherwise, if

the growth rate leads to reduction of IFS, then this indicator is characterized undirected (antitropic) influence. Also antitropic impact to the insurer's financial security relates to indicators which don't accord with the normative values.

The set of generated data contains both absolute and relative indicators with different units of measurement. The scoring of insurance company's financial security it's necessary to lead the array of input data to comparable (normal) form. Comparability of indicators is provided by using the method of normalization comparison. The essence of this type of normalization is to find the relationship between the input rate and the maximum value of the entire series. Normalization of the input data for the calculation of static indicator IFS_{st} is based on equations (5) and (6):

$$k_{ij}^{nl} = \frac{k_{ij}}{\max_j \{k_{ij}\}}, \quad (5)$$

$$k_{zq}^{nm} = \frac{k_{zq}}{\max_q \{k_{zq}\}}, \quad (6)$$

where k_{ij}^{nl} – the normalized value of the i -th indicator of the financial condition of the j -th time series at the micro level;

k_{zq}^{nm} – the normalized value of the z -th indicator of the financial condition of the q -th time series at the macro level;

$\max_j \{k_{ij}\}$ – the maximum value among the indicators of financial condition of the j -th aggregate time series at the micro level;

$\max_q \{k_{zq}\}$ – the maximum value among the indicators of financial condition of the q -th aggregate time series at the macro level.

After normalization the matrix is changed to the matrix of normalized parameters whose values will be between 0 and 1.

As the number of indicators of macroeconomic impact on the insurer's financial security and the amount of benefits received by the insurer as a result of avoiding the negative effects of threats to financial security equal to ten units, the scoring normalized values appropriate to a 10-point scale. For the purpose of comparability score evaluations of micro- and macro level scoring indicators at the micro level should also include to a 10-point scale. According to the methodical approach to scoring indicators of unicast and antitropic impact at the micro level will be as follows:

$$b_{ij}^{l+} = \begin{cases} 1 & \text{if } 0 \leq k_{ij}^{nl} < 0.1; \\ 2 & \text{if } 0.1 \leq k_{ij}^{nl} < 0.2; \\ 3 & \text{if } 0.2 \leq k_{ij}^{nl} < 0.3; \\ 4 & \text{if } 0.3 \leq k_{ij}^{nl} < 0.4; \\ 5 & \text{if } 0.4 \leq k_{ij}^{nl} < 0.5; \\ 6 & \text{if } 0.5 \leq k_{ij}^{nl} < 0.6; \\ 7 & \text{if } 0.6 \leq k_{ij}^{nl} < 0.7; \\ 8 & \text{if } 0.7 \leq k_{ij}^{nl} < 0.8; \\ 9 & \text{if } 0.8 \leq k_{ij}^{nl} < 0.9; \\ 10 & \text{if } 0.9 \leq k_{ij}^{nl} \leq 1. \end{cases} \quad b_{ij}^{l-} = \begin{cases} 1 & \text{if } 0.9 \leq k_{ij}^{nl} \leq 1; \\ 2 & \text{if } 0.8 \leq k_{ij}^{nl} < 0.9; \\ 3 & \text{if } 0.7 \leq k_{ij}^{nl} < 0.8; \\ 4 & \text{if } 0.6 \leq k_{ij}^{nl} < 0.7; \\ 5 & \text{if } 0.5 \leq k_{ij}^{nl} < 0.6; \\ 6 & \text{if } 0.4 \leq k_{ij}^{nl} < 0.5; \\ 7 & \text{if } 0.3 \leq k_{ij}^{nl} < 0.4; \\ 8 & \text{if } 0.2 \leq k_{ij}^{nl} < 0.3; \\ 9 & \text{if } 0.1 \leq k_{ij}^{nl} < 0.2; \\ 10 & \text{if } 0 \leq k_{ij}^{nl} < 0.1. \end{cases} \quad (7)$$

where b_{ij}^{l+} – scoring rate indicator of unicast impact at the micro level, b_{ij}^{l-} – scoring rate indicator of antitropic impact at the micro level.

After finding squares score evaluations the model proceeds to the sixth stage - defining the proportion of groups and weights of each indicator. To determine the proportion of groups and weights of each indicators at micro level (v_i^l) method is proposed to use an experts.

Determination of weights for the indicators at the macro level is performed using the Fishburn method by equation (8):

$$v_z^m = \frac{2 \cdot (N - z + 1)}{N \cdot (N + 1)}, \quad (8)$$

where v_z^m – the weight indicator at the macro level, z – the index number of the f_z^m -th indicator of priorities ad_q^m at the macro level ($z = 1 \div N, q = 1 \div 10$), N – total number of indicators f_z^m taken for analysis at the macro level.

The results of this assessment are weights that according to Fishburn method represent a rational fraction, the denominator of which is the sum of an arithmetic progression members of natural numbers with step one, and the numerator contains the elements of natural numbers, which are reduced by one.

As the result of evaluation of the z -th indices of the q -th benefit and calculating weights impact of indicators at the macro level to IFS_{st} and IFS_{dn} the matrix formed aggregate score evaluations provided benefits and weights macro-indicators presented in Figure 1.

	ad_1^m	ad_2^m	ad_3^m	ad_4^m	ad_5^m	ad_6^m	ad_7^m	ad_8^m	ad_9^m	ad_{10}^m	
f_1^m	b_{11}^+	b_{12}^+	b_{13}^+	b_{14}^+	b_{15}^+	b_{16}^+	b_{17}^+	b_{18}^+	b_{19}^+	b_{110}^+	v_1^m
f_2^m	b_{21}^+	b_{22}^+	b_{23}^+	b_{24}^+	b_{25}^+	b_{26}^+	b_{27}^+	b_{28}^+	b_{29}^+	b_{210}^+	v_2^m
f_3^m	b_{31}^-	b_{32}^-	b_{33}^-	b_{34}^-	b_{35}^-	b_{36}^-	b_{37}^-	b_{38}^-	b_{39}^-	b_{310}^-	v_3^m
f_4^m	b_{41}^+	b_{42}^+	b_{43}^+	b_{44}^+	b_{45}^+	b_{46}^+	b_{47}^+	b_{48}^+	b_{49}^+	b_{410}^+	v_4^m
f_5^m	b_{51}^+	b_{52}^+	b_{53}^+	b_{54}^+	b_{55}^+	b_{56}^+	b_{57}^+	b_{58}^+	b_{59}^+	b_{510}^+	v_5^m
f_6^m	b_{61}^+	b_{62}^+	b_{63}^+	b_{64}^+	b_{65}^+	b_{66}^+	b_{67}^+	b_{68}^+	b_{69}^+	b_{610}^+	v_6^m
f_7^m	b_{71}^+	b_{72}^+	b_{73}^+	b_{74}^+	b_{75}^+	b_{76}^+	b_{77}^+	b_{78}^+	b_{79}^+	b_{710}^+	v_7^m
f_8^m	b_{81}^+	b_{82}^+	b_{83}^+	b_{84}^+	b_{85}^+	b_{86}^+	b_{87}^+	b_{88}^+	b_{89}^+	b_{810}^+	v_8^m
f_9^m	b_{91}^+	b_{92}^+	b_{93}^+	b_{94}^+	b_{95}^+	b_{96}^+	b_{97}^+	b_{98}^+	b_{99}^+	b_{910}^+	v_9^m
f_{10}^m	b_{101}^+	b_{102}^+	b_{103}^+	b_{104}^+	b_{105}^+	b_{106}^+	b_{107}^+	b_{108}^+	b_{109}^+	b_{1010}^+	v_{10}^m

Fig. 1. Matrix aggregate score evaluations provided benefits and weighting of indicators at the macro level

The next step of the proposed method is an adjustment score evaluations in terms of their priority, which will take into account both the impact of scoring parameters and weights. For adjustment score evaluations according to indicators at the micro level of priority is based on equations (5) and (6):

$$g_{ij}^{l+} = (b_{ij}^{l+})^2 \cdot v_i^l, \quad (9)$$

$$g_{ij}^{l-} = (b_{ij}^{l-})^2 \cdot v_i^l, \quad (10)$$

where g_{ij}^{l+} – the adjustment i -score evaluations of unicast impact of the j -th year of their priority at the micro level, g_{ij}^{l-} – the adjustment i -score evaluations of antitropic impact of the j -th year of their priority at the macro level, $(b_{ij}^{l+})^2$ – square scoring index of unicast impact at the micro level, $(b_{ij}^{l-})^2$ – square scoring index of antitropic impact at the micro level.

After adjustment score evaluations of indicators priority, turn to the calculation of static integral indicator of the insurer's financial security (IFS_{st}) by the equation (11):

$$IFS_{st} = \frac{\sum_{i=1}^{s_l} g_{ij}^{l+} |k_{ij}^{l+} + \sum_{z=1}^{s_m} g_{zq}^m |k_{zq}^{l+}}{\sum_{i=1}^{d_l} g_{ij}^{l-} |k_{ij}^{l-} + \sum_{z=1}^{d_m} g_{zq}^m |k_{zq}^{l-}}, \quad (11)$$

where IFS_{st} – static integral indicator of the insurance company's financial security, s_l – number of indicators of unicast impact at the micro level, s_m – number of indicators of unicast impact at the macro level, d_l – number of indicators of antitropic impact at the micro level, d_m – number of indicators of antitropic impact at the macro level.

The extended index IFS_{st} is calculated by equation (12):

$$IFS_{st} = \frac{\sum_{i=1}^{s_l} (b_{ij}^{l+})^2 \cdot v_i^l |k_{ij}^{l+} + \sum_{z=1}^{s_m} (b_{zq}^m)^2 \cdot v_z^m |k_{zq}^{l+}}{\sum_{i=1}^{d_l} (b_{ij}^{l-})^2 \cdot v_i^l |k_{ij}^{l-} + \sum_{z=1}^{d_m} (b_{zq}^m)^2 \cdot v_z^m |k_{zq}^{l-}}. \quad (12)$$

Evaluation dynamic indicator of insurer's financial security IFS_{dn} is provided by equation (13):

$$IFS_{dn} = \frac{\sum_{i=1}^{s_l} g_{ij}^{mvl} |k_{ij}^{l+} + \sum_{z=1}^{s_m} g_{zq}^{mvm} |k_{zq}^{l+}}{\sum_{i=1}^{d_l} g_{ij}^{mvl} |k_{ij}^{l-} + \sum_{z=1}^{d_m} g_{zq}^{mvm} |k_{zq}^{l-}}, \quad (13)$$

where IFS_{dn} – dynamic integral indicator of the insurance company's financial security, g_{ij}^{mvl} – the adjustment i -score evaluations of unicast (antitropic) impact of the j -th year of dynamic time series at the micro level, g_{zq}^{mvm} – the adjustment z -score evaluations of unicast (antitropic) impact of the q -th year of dynamic time series at the macro level.

After defining integral parameters of insurer's financial security the model is turned for the qualitative assessment IFS_{st} and IFS_{dn} . At this stage of methodological approach is carrying out the limits for each level. According to the method calculated value of the IFS (IFS_{st} or IFS_{dn}) is into a certain interval that corresponds to one of the four levels: low, middle, sufficient and high. The levels of IFS_{st} and IFS_{dn} determined by using the equation (14):

$$IFS \Rightarrow \begin{cases} low & IFS_{min} \leq IFS < IFS_{min} + 0.25 \cdot (IFS_{max} - IFS_{min}); \\ middle & IFS_{min} + 0.25 \cdot (IFS_{max} - IFS_{min}) \leq IFS < IFS_{min} + 0.5 \cdot (IFS_{max} - IFS_{min}); \\ sufficient & IFS_{min} + 0.5 \cdot (IFS_{max} - IFS_{min}) \leq IFS < IFS_{min} + 0.75 \cdot (IFS_{max} - IFS_{min}); \\ high & IFS_{min} + 0.75 \cdot (IFS_{max} - IFS_{min}) \leq IFS \leq IFS_{max}. \end{cases} \quad (14)$$

3. Testing for deviance. The estimation is carried out apparently that the performance indicators can be much higher (lower) than comparable values of the same time series. This deviance may be due to errors in the collection and processing of information, or as a result of objective factors which are sporadic. To obtain the correct trend model is necessary to smoothing of time series. The final step in the methodological approach is checking values of IFS_{st} and IFS_{dn} for deviance using Irwin criterion. Since the effect of objective factors can't be eliminated, the abnormal rate of IFS (IFS_{sp} or IFS_{dn}) can be replaced by the arithmetic mean value of two adjacent indicators. Thus, verify the obtained values of the Irwin criterion for deviance provides by using the equation (15):

$$I_t = \frac{|IFS_t - IFS_{t-1}|}{s_{IFS}}, \quad (15)$$

where λ_t – the estimated value of the Irwin criterion in year t , IFS_t – integral indicator of the insurer's financial security in year t , IFS_{t-1} – integral indicator of the insurer's financial security in year $t-1$, σ_{IFS} – standard deviation.

If the calculated value exceeds the Irwin criterion λ_t critical value λ_t^{cr} , than the resulting value IFS_t is abnormal and needs to be replaced. Critical values λ_t^{cr} are tabulated using the values of the Irwin criterion.

If $\lambda_t > \lambda_t^{cr}$, the value of the integral index of the insurer's financial security is replaced by equations (16) – (18):

$$IFS_t = \frac{IFS_{t+1} + IFS_{t-1}}{2}, \text{ for } IFS_{t+1} < \lambda_t^{cr}, \text{ or } IFS_{t-1} < \lambda_t^{cr}, \text{ and} \quad (16)$$

$$IFS_t = \frac{IFS_t + IFS_{t-1}}{2}, \text{ for } IFS_{t+1} > \lambda_t^{cr}, \text{ or } IFS_{t+1} = 0, \text{ and} \quad (17)$$

$$IFS_t = \frac{IFS_t + IFS_{t+1}}{2}, \text{ for } IFS_{t-1} > \lambda_t^{cr}. \quad (18)$$

4. Empirical results. The values of static integral indicators of financial security during the years 2006 – 2012 for the insurance company «Skaid» vary from 6.40 to 7.34, for the insurance company «Crimean insurance company» – from 6.83 to 7.17 and for insurance company «Just Insurance» – are within 6.35 – 6.89.

After testing for deviance the model analyzes dynamics of indicators and provides qualitative assessment of investigational trends. During the years 2006 – 2011 the level of financial security of insurance company «Skaid» was extremely low. The situation is improved in 2012, when the static integral indicator

of financial security is increased to 7.1, which corresponds to a sufficient level of financial security of «Skaid».

The «Crimean Insurance Company» characterizes by an opposite trend that is compared with the insurance company «Skaid». During the study period, the level of financial security of «Crimean insurance company» dropped from sufficient in 2007 to a low in 2010 – 2011 and average in the year 2012. While during the 2009 – 2012 level of financial security is raised by 0.06 points and made at the beginning of year 2013 to 6.96.

The results of the analysis demonstrate that the most financially secure insurance company is «Just insurance». During the study period only its insurer's degree of security hasn't reduced below the average. During of the years 2010 – 2012 the value of static integral indicator of financial security is increased by 0.27 points, that has been razed from an average level in 2010 ($IFS_{st} = 6.50$) and sufficient in 2011 ($IFS_{st} = 6.66$) to high level of financial security in 2012 ($IFS_{st} = 6.77$) (Table 2).

Thus, evaluation of the level of financial security in 2012 demonstrates the highest level in the «Just insurance» company. Insurance company «Skaid» is characterized by a sufficient level of financial security. The level of financial security of the «Crimean insurance company» was the lowest among the surveyed insurers.

Concluding remarks. Thus, the methodical approach allows not only to carry out a partial calculation of certain financial indicators, but also realize the integral assessment of the insurer's financial security. Based on the values of the static and dynamic performance of integral financial security of the insurance company, it's management can draw conclusions on the effectiveness of the chosen insurer's strategy, its ability to avoid the negative impact of the financial security's threats. ■

REFERENCES

- 1. Large Andrew.** Financial Stability: Maintaining Confidence in a ComplexWorld / Financial Stability Review. – London : Bank of England. – December, 2003. – P. 170 – 74.
- 2. Manabendra Misra.** Financial Stability: Role of the Regulator and the Sovereign [Electronic resource] / CAB CALLING. – April-June, 2008. – P. 25 – 29. – Access mode: <http://cab.org.in/CAB%.pdf>. – Title from the screen.
- 3. Mishkin Frederick.** Global Financial Instability: Framework, Events, Issues / Journalof Economic Perspectives. – 1999. – Vol. 13 (Fall), – P. 3 – 20.
- 4. Ye Fujing.** Financial Opening and Financial Security / Chinese Journal of International Politics. – Vol. 1. – 2007. – P. 559 – 587.
- 5. Васильченко З.** Моделювання інтегрального показника економічної безпеки банку / З. Васильченко, І. Васильченко // Банківська справа. – 2006. – № 5. – С. 44 – 57.

Table 1

Levels of static integral indicators of financial security for insurance companies «Skaid», «Crimean Insurance Company» and «Just Insurance» in the years 2006 – 2012

Level of company's financial security	The limits of set levels of insurance companies					
	«Skaid»		«Crimean Insurance Company»		«Just insurance»	
Low	6.40	6.64	6.83	6.92	6.35	6.48
Middle	6.65	6.87	6.93	7.00	6.49	6.62
Sufficient	6.88	7.10	7.01	7.08	6.63	6.75
High	7.11	7.34	7.09	7.17	6.76	6.89

Values of static integral indicators of financial security after testing for deviance and qualitative assessment for the insurance companies «Skaid», «Crimean insurance company» and «Just Insurance» in the years 2006 – 2012

Static integral indicators of financial security and their level	The value of static integral indicators of financial security and quality assessment						
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
<i>«Skaid»</i>							
IFS _{st}	6.41	6.59	6.61	6.51	6.40	6.64	7.10
Level of IFS _{st}	low	low	low	low	low	low	sufficient
<i>«Crimean Insurance Company»</i>							
IFS _{st}	7.00	7.01	7.02	6.93	6.83	6.90	6.96
Level of IFS _{st}	middle	sufficient	sufficient	middle	low	low	middle
<i>«Just insurance»</i>							
IFS _{st}	6.53	6.63	6.72	6.53	6.50	6.66	6.77
Level of IFS _{st}	middle	sufficient	sufficient	middle	middle	sufficient	high

6. Економічна безпека підприємств, організацій та установ: навч. посібник для студ. вищ. навч. закл. / В. Л. Ортинський, І. С. Керницький, З. Б. Живко та ін. – К.: Правова єдність, 2009. – 544 с.

7. **Камишникова Е. В.** Методика оцінки економічної безпеки металургійного підприємства / Е. В. Камишникова // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 11. – С. 77 – 83.

8. **Пойда-Носик Н. Н.** Оцінка ефективності й оптимізації структури капіталу в системі фінансової безпеки / Н. Н. Пойда-Носик, Л. В. Петришинець // Фінанси України. – 2010. – № 10. – С. 100 – 113.

9. **Рубан О. О.** Фінансова безпека страхової компанії як інтегральна характеристика фінансового стану / О. О. Рубан // Вісник Української академії банківської справи / Державний вищий навчальний заклад «Українська академія банківської справи Національного банку України». – Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2012. – Вип. 32 (1). – С. 101 – 105.

REFERENCES

Kamyshnykova, E. V. "Metodyka otsinky ekonomichnoi bezpeky metalurhiinoho pidpriemstva" [Methods of assessing the economic security of the Steel Plant]. *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 11 (2009): 77-83.

Large, A. "Financial Stability: Maintaining Confidence in a ComplexWorld" In *Financial Stability Review*, 170-174. London: Bank of England, 2003.

Mishkin, F. "Global Financial Instability: Framework, Events, Issues". *Journal of Economic Perspectives*, vol. 13 (1999): 3-20.

Manabendra, M. "Financial Stability: Role of the Regulator and the Sovereign" <http://cab.org.in/CAB%.pdf>

Ortynskyi, V. L., Kernyskyi, I. S., and Zhyvko, Z. B. *Ekonomichna bezpeka pidpriemstv, orhanizatsii ta ustanov* [Economic security, organizations and institutions]. Kyiv: Pravova iednist, 2009.

Poida-Nosyk, N. N., and Petryshynets, L. V. "Otsinka efektyvnosti i optymizatsii struktury kapitalu v systemi finansovoi bezpeky" [Evaluating the effectiveness and optimization of capital structure in the system of financial security]. *Finansy Ukrainy*, no. 10 (2010): 100-113.

Ruban, O. O. "Finansova bezpeka strakhovoi kompanii iak intehralna kharakterystyka finansovoho stanu" [The financial security of the insurance company as an integral characteristic of financial condition]. *Visnyk UABS NBU*, no. 32 (1) (2012): 101-105.

Vasylchenko, Z., and Vasylchenko, I. "Modeliuvannia intehralnogo pokaznyka ekonomichnoi bezpeky banku" [Simulation of the integral index of economic security of the bank]. *Bankivska sprava*, no. 5 (2006): 44-57.

Ye, F. "Financial Opening and Financial Security". *Chinese Journal of International Politics*, vol. 1 (2007): 559-587.

ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ПОДАТКОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ РИНКУ ЦІННИХ ПАПЕРІВ

© 2014 ГУМЕННИЙ А. А., ПАЄНТКО Т. В.

УДК 336.2

Гуменний А. А., Паєнтко Т. В. Чинники формування податкового потенціалу ринку цінних паперів

Стаття присвячена проблемам визначення чинників, які впливають на обсяги і динаміку податкового потенціалу ринку цінних паперів. Метою статті є виявлення і систематизація чинників формування і реалізації податкового потенціалу ринку цінних паперів. За результатами проведеного дослідження чинники формування і реалізації податкового потенціалу ринку цінних паперів систематизовано по двом групам: економічні та законодавчо-організаційні. В групі економічних чинників основним визначено стан розвитку економіки, ступінь її тінізації, рівень заощаджень населення, рівень довіри населення та рівень інфляції. Обґрунтовано, який взаємозв'язок існує між зазначеними чинниками та обсягами податкового потенціалу ринку цінних паперів. Зокрема доведено, що збільшення обсягів тіньової економіки сприяє зменшенню податкового потенціалу ринку цінних паперів, оскільки сприяє відтоку капіталу з офіційного сектору економіки. Негативно на формування податкового потенціалу ринку цінних паперів впливає зростання неорганізованих заощаджень населення, обсяг яких зростає пропорційно зростанню рівня недовіри населення до ринку цінних паперів. Ступінь негативного впливу зазначених факторів посилюється у випадку погіршення стану макроекономічної кон'юнктури та зростання рівня інфляції. До групи законодавчо-організаційних чинників віднесено: об'єкт, базу, ставки оподаткування операцій з цінними паперами та інфраструктуру ринку цінних паперів. Доведено, що низький рівень розвитку інфраструктури може суттєво зменшувати податковий потенціал ринку цінних паперів. Запропонований підхід до дослідження чинників формування податкового потенціалу дає можливість виділити, окрім детінізації операцій та розширення бази оподаткування, ще один напрям збільшення податкового потенціалу ринку цінних паперів, а саме – залучення вільних грошових коштів населення. Перспективою подальших досліджень є розробка методики оцінки впливу кожного із чинників на динаміку податкового потенціалу ринку цінних паперів.

Ключові слова: податковий потенціал, ринок цінних паперів, операції з цінними паперами, оподаткування операцій з цінними паперами

Рис.: 1. **Бібл.:** 12.

Гуменний Анатолій Анатолійович – здобувач, кафедра фінансових ринків, Національний університет державної податкової служби України (вул. Карла Маркса, 31, м. Ірпінь, Київська обл., 08201, Україна)

E-mail: anatoliy_gumennyj@ukr.net

Паєнтко Тетяна Василівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів і кредиту, Київський економічний інститут менеджменту (вул. Смоленська, 31/33, Київ, 03057, Україна)

E-mail: tpayentko@mail.ru

УДК 336.2

UDC 336.2

Гуменний А. А., Паєнтко Т. В. Факторы формирования налогового потенциала рынка ценных бумаг

Статья посвящена проблемам определения факторов, влияющих на объемы и динамику налогового потенциала рынка ценных бумаг. Целью статьи являются выявление и систематизация факторов формирования и реализации налогового потенциала рынка ценных бумаг. По результатам проведенного исследования факторы формирования и реализации налогового потенциала рынка ценных бумаг систематизированы по двум группам: экономические и законодательно-организационные. Среди группы экономических факторов основными определены: состояние развития экономики, степень ее тенезации, уровень сбережений населения, уровень доверия населения и уровень инфляции. Обоснована взаимосвязь, существующая между указанными факторами и объемами налогового потенциала рынка ценных бумаг. В частности, доказано, что увеличение объемов теневой экономики способствует уменьшению налогового потенциала рынка ценных бумаг, поскольку способствует оттоку капитала из официального сектора экономики. Отрицательно на формирование налогового потенциала рынка ценных бумаг влияет рост неорганизованных сбережений населения, объем которых растет пропорционально росту уровня недоверия населения к рынку ценных бумаг. Степень негативного влияния указанных факторов усиливается в случае ухудшения состояния макроэкономической конъюнктуры и роста уровня инфляции. К группе законодательно организационных факторов отнесены: объект, база, ставки налогообложения операций с ценными бумагами и инфраструктура рынка ценных бумаг. Доказано, что низкий уровень развития инфраструктуры может существенно уменьшать налоговый потенциал рынка ценных бумаг. Предложенный подход к исследованию факторов формирования налогового потенциала дает возможность выделить, кроме детенизации операций и расширения базы налогообложения, еще одно направление по увеличению налогового потенциала рынка ценных бумаг, а именно – привлечение свободных денежных средств населения. Перспективой дальнейших исследований является разработка методики оценки влияния каждого из факторов на динамику налогового потенциала рынка ценных бумаг.

Ключевые слова: налоговый потенциал, рынок ценных бумаг, операции с ценными бумагами, налогообложение операций с ценными бумагами.

Рис.: 1. **Библ.:** 12.

Гуменний Анатолій Анатольевич – соискатель, кафедра фінансових ринків, Національний університет державної податкової служби України (вул. Карла Маркса, 31, г. Ірпінь, Київська обл., 08201, Україна)

E-mail: anatoliy_gumennyj@ukr.net

Паєнтко Тетяна Василівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів і кредиту, Київський економічний інститут менеджменту (вул. Смоленська, 31/33, Київ, 03057, Україна)

E-mail: tpayentko@mail.ru

Gumennyi A. A., Paientko T. V. Factors of Formation of the tax Potential of the Securities Market

The article is devoted to the problems of identification of factors that influence volumes and dynamics of the tax potential of the securities market. The goal of the article is detection and systematisation of factors of formation and realisation of the tax potential of the securities market. In the result of the conducted study it systemises factors of formation and realisation of the tax potential of the securities market by two groups: economic and legislative organisational. The main of the economic factors are: state of economic development, degree of the shadow economy, level of savings of the population, level of trust of the population and level of inflation. The article justifies interconnection that exist between the said factors and volumes of the tax potential of the securities market. In particular, it proves that increase of volumes of the shadow economy facilitates reduction of the tax potential of the securities market, since it facilitates outflow of capital from the official sector of economy. Growth of unorganised savings of the population, the volume of which grows proportionally to the growth of the level of distrust of the population to the securities market, has a negative impact on formation of the tax potential of the securities market. Degree of the negative impact of the said factors grows in the event of deterioration of the state of the macro-economic situation and growth of inflation. The legislative organisational factors are: object, base, rates of taxation of securities trading and the securities market infrastructure. The article proves that low level of infrastructure development could significantly reduce the tax potential of the securities market. The proposed approach to the study of factors of formation of the tax potential gives a possibility to mark out, apart from de-shadowing of operations and expansion of the taxation base, one more direction on increase of the tax potential of the securities market, namely – attraction of free money funds of the population. The prospect of further studies is development of methods of assessment of influence of each of the factors upon dynamics of the tax potential of the securities market.

Key words: tax potential, securities market, securities trading, taxation of securities trading.

Pic.: 1. **Bibl.:** 12.

Gumennyi Anatoliy A. – Applicant, Department of Financial Markets, National University of State Tax Service of Ukraine (vul. Karla Marksa, 31, Irpin, Kyivka obl., 08201, Ukraine)

E-mail: anatoliy_gumennyj@ukr.net

Paientko Tetiana V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor, Department of Finance and Credit, Kyiv Economic Institute of Management (vul. Smolenska, 31/33, Kyiv, 03057, Ukraine)

E-mail: tpayentko@mail.ru

Невід'ємною частиною економіки будь-якої держави є ринок цінних паперів, який є одним з індикаторів розвитку фінансової системи. В Україні ринок цінних паперів розвивається і з кожним днем розширює сферу своїх інвестиційних можливостей. Протягом останніх років продовжується тенденція збільшення обсягів торгів на ринку цінних паперів. Так, у 2012 р. цей показник становив 2530,87 млрд грн, що більше від обсягу виконаних договорів у 2011 р. на 359,77 млрд грн [3]. Випереджаючими також залишаються темпи зростання ринку цінних паперів порівняно з ВВП: у 2012 р. обсяг торгів на ринку перевищив показник ВВП країни майже у два рази, що свідчить про його розвиток, а також про той факт, що ринок цінних паперів є одним із сегментів економіки, який являє собою значний потенційний резерв податкових надходжень, необхідних для забезпечення виконання державою її функцій.

На сьогоднішній день ринок цінних паперів України працює в умовах закритості та непрозорості, що є ознаками структурних диспропорцій у його функціонуванні. Ключовою проблемою вітчизняного фондового ринку є недорозвиненість його біржового сегмента. Зокрема, темпи зростання торгівлі на біржовому ринку доволі низькі, чого не можна сказати про зростання темпів обігу цінних паперів через позабіржовий сектор. Частка, яка припадає на останній, – майже 90%, або трильйони гривень, фактично не підконтрольних державі [10]. Варто також зазначити, що за всю історію українського фондового ринку обсяг організованого ринку ніколи не перевищував 10%, що свідчить про відсутність механізмів здійснення повного охоплення оподаткуванням операцій у даній сфері та призводить до недоотримання бюджетом податкових надходжень. Усе це обумовлює актуальність дослідження факторів формування податкового потенціалу ринку цінних паперів.

Сутність податкового потенціалу та шляхи його реалізації досліджували І. Горський, С. Каламбет, А. Каратаєв, О. Мірчев, Л. Тарангул та ін. У працях зазначених вчених глибоко досліджені проблеми формування та реалізації податкового потенціалу суб'єктів господарювання та територіальних утворень, однак недостатньо уваги приділено особливостям формування податкового потенціалу ринку цінних паперів. Також потребує подальших напрацювань методика його оцінки, малодослідженими є питання щодо

засобів трансформації податкового потенціалу ринку цінних паперів у реальні податкові надходження до бюджету.

Метою статті є виявлення і систематизація чинників формування і реалізації податкового потенціалу ринку цінних паперів.

Ключовими податками, які формують податковий потенціал ринку цінних паперів є податок на прибуток підприємств та податок на доходи фізичних осіб, а з 2013 р. – акцизний податок, який стягується з операцій купівлі-продажу цінних паперів. Механізм оподаткування зазначеними податками операцій з цінними паперами як формує основи податкового потенціалу, так і визначає ступінь його майбутньої реалізації. Зокрема, з погляду на можливість залучення додаткових ресурсів до бюджету від операцій з цінними паперами, являють науковий інтерес операції на вторинному ринку цінних паперів. Слід зазначити, що основну частину операцій на вторинному ринку цінних паперів становлять операції з купівлі-продажу державних облігацій України – 257,29 млрд грн (73,34% від загального обсягу виконаних біржових контрактів на організаторах торгівлі у січні – вересні 2013 р.) [3], здійснення яких не викликає сумнівів. Проте використання інших інструментів несе серйозні податкові ризики.

Основні чинники, які здійснюють вплив на формування потенціалу не однакові за своєю природою, об'єктивністю, ступенем дії, тому умовно їх можна класифікувати на 2 групи (рис. 1).

Розглянемо більше детально, у чому проявляється вплив кожного із вказаних чинників на формуванні податкового потенціалу ринку цінних паперів.

Стан розвитку економіки. Ринковій економіці властива циклічність розвитку, яка зумовлена, зокрема, монетарними явищами; періодичними коливаннями обсягів виробництва і цін; впливом науково-технічного прогресу та обсягами інвестицій. Відповідно, економічні чинники (стадія економічного циклу розвитку країни, рівень середньої норми прибутку на капітал, конкуренція, рівень ризику) безпосередньо впливають на динаміку руху фінансового капіталу на ринку цінних паперів, що прямо пропорційно впливає на обсяги податкових надходжень.

Рівень тіньової економіки. Чинний механізм оподаткування операцій з цінними паперами не можна вважати

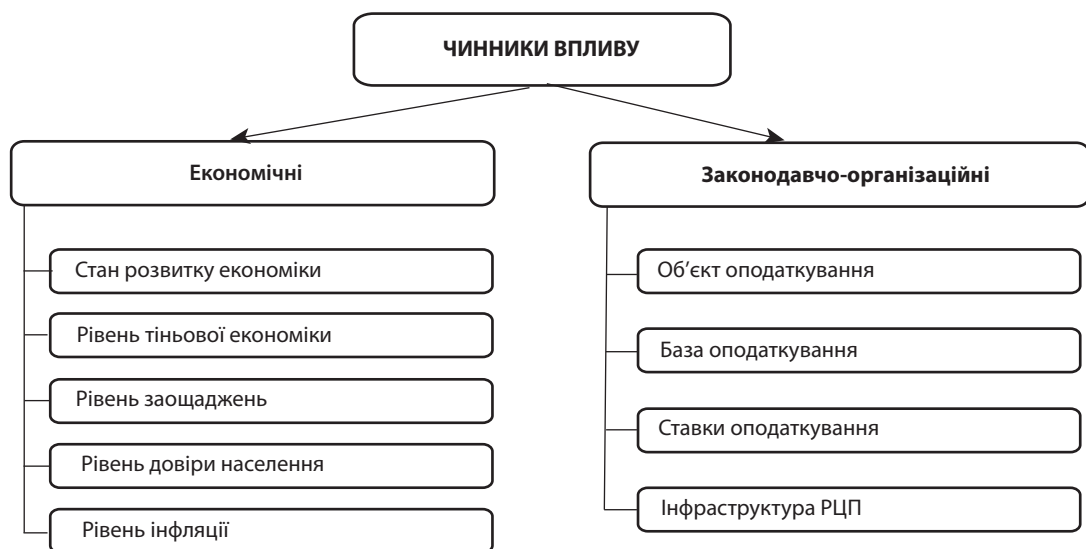

Рис. 1. Класифікація чинників впливу на формування податкового потенціалу ринку цінних паперів.

Джерело: складено авторами.

абсолютно прозорим. А це, у свою чергу, створює передумови для ухилення від сплати податків. Так, за даними Міністерства доходів і зборів України, податкові надходження від операцій з цінними паперами становлять лише 150 млн грн, тоді як загальна сума від'ємного фінансового результату таких операцій з торгівлі цінними паперами за півріччя 2012 р. становить 135,0 млрд грн. Найбільша збитковість у підприємств спостерігається по операціях з акціями. Загальна сума збитків по таких операціях становить 82,1 млрд грн, або 60,8% від загальної суми [6]. Аналіз наявних даних дає можливість припустити високий рівень податкових ризиків. До того ж, практика свідчить, що саме механізми фондового ринку часто використовуються для приховування прибутків та інформації про структуру власності активів реального сектору економіки тощо. Слід зазначити, що з метою детінізації процесів на ринку цінних паперів були внесені зміни до Податкового кодексу, прийняті Законом України від 25.05.12 № 4834, якими запроваджено особливий порядок застосування статті 150 Кодексу [1] в період 2012 – 2015 рр., що передбачає обмеження розміру від'ємного значення об'єкта оподаткування, отриманого станом на 1 січня 2012 р., що враховується у витратах, при визначенні податкових зобов'язань платника податку в наступних звітних податкових періодах.

Рівень заощаджень. Заощадження населення займають особливе місце серед економічних явищ, оскільки знаходяться на стику інтересів громадян, держави та фінансових посередників. З одного боку, заощадження є найважливішим показником рівня життя, безпосередньо пов'язаних зі споживанням, доходами та витратами населення, з іншого боку, заощадження населення є цінним ресурсом економічного розвитку, джерело інвестування і кредитування господарства [12]. Бути інвестиціями – одна з важливих функцій грошових заощаджень населення. В інвестиції заощадження можуть перетворюватися шляхом трансформації в інвестиційні кредити або в інвестиційні цінні папери.

Наслідком процесу трансформації заощаджень населення в інвестиції є перерозподіл платоспроможного попиту зі сфери споживчого ринку у сферу обігу грошових ресурсів підприємств, завдяки чому виникають додаткові стимули економічного розвитку. Однак на сьогодні існує низка причин, які стримують трансформацію заощаджень населення в інвестиції. Насамперед, це існування альтернативних сфер інвестування: вкладення у нерухомість, іноземну валюту, споживчі кредити, грошові кошти на розрахункових рахунках фізичних осіб, золото та інші дорогоцінні метали, вкладення у страхові компанії та небанківські кредитні організації. Ще однією причиною є значні зміни у структурі використання грошових коштів населення. Під час кризи та високого рівня інфляції, як правило, населення не купує цінних паперів, що пов'язано з високим ризиком і низькою інвестиційною дохідністю таких вкладень. Водночас на ринку цінних паперів відбуваються постійні коливання цін, а фінансовий стан багатьох підприємств не дає надії на стабільний дохід від інвестицій. Враховуючи той факт, що на сьогодні на руках у населення знаходиться понад 100 млрд грн, логічним є висновок, що залучення хоча б незначної частки цих ресурсів на ринок цінних паперів дозволить збільшити обсяги податкового потенціалу.

Рівень довіри населення. Одним із головних чинників формування податкового потенціалу ринку цінних паперів поряд із рівнем заощаджень є рівень довіри населення. Так

склалось історично, що низький рівень довіри до ринку цінних паперів, пов'язаний із «трастовими» скандалами 90-х років. У наш час неетична поведінка окремих гравців ринку «кидає тінь» на весь сектор. Саме населення на сьогодні залишається, як уже зазначалося, не лише основним донором вітчизняної економіки, але й головним власником фінансових ресурсів, які дотепер є незадіяними в інвестиційному процесі. І посилити довіру інвесторів до фінансової системи країни, стимулювати громадян вкладати кошти в банки чи інвестувати їх в цінні папери – одне з головних завдань, яке стоїть перед державою. Для його виконання, у першу чергу, необхідно вирішити два взаємопов'язані між собою завдання: зміцнити довіру населення до ринку цінних паперів і підвищити рівень доступної йому економічної інформації. Адже якщо пересічний громадянин матиме можливість регулярно отримувати достовірну інформацію щодо надійності того чи іншого підприємства, він зі значно більшою готовністю буде брати участь у здійсненні операцій купівлі-продажу цінних паперів. У свою чергу, це дасть вагомий поштовх до розвитку всього ринку цінних паперів, який потребує нових інвестицій.

Рівень інфляції. Найважливішою рисою сучасних інфляційних процесів є тісне переплетіння грошових і загальноекономічних факторів зростання цін. Звідси випливає, що незалежно від того, які причини є початковими імпульсами, будь-яке підвищення цін викликає необхідність підвищення обсягів грошової маси, і навпаки. Наслідками інфляційного процесу є нерівномірне зниження реальних доходів, знецінення грошових надходжень, що призводить до зниження обсягів операцій на ринку цінних паперів [7]. Таким чином, навіть незначна різниця у рівні інфляції негативно відображається на формуванні та нарощенні податкового потенціалу на ринку цінних паперів.

До групи економічних чинників можна віднести ще багато макроекономічних показників, таких як курс національної валюти, обсяг платіжного та торгового балансів і т. ін. проте вони, на нашу думку, будуть корелювати із описаними вище.

Успішна робота ринку цінних паперів значною мірою залежить від сприятливості податкового законодавства. Так, конструктивне правове регулювання оподаткування операцій з цінними паперами може сприяти збільшенню обсягів операцій з корпоративними цінними паперами, виходу професійних учасників на ринок цінних паперів України, збільшенню обсягів інвестиційного капіталу та розширенню можливостей фінансування реального сектору економіки. Взаємодія держави і бізнесу на ринку цінних паперів повинна відбуватись з урахування не тільки публічно-правових, але й приватно-правових інтересів, що дасть змогу розширити обсяги операцій з цінними паперами. Здійснення державою законодавчих і нормативно-правових заходів економічного порядку спонукатимуть емітентів і власників великих пакетів акцій інвестиційно привабливих підприємств до виходу на фондові біржі, а торговців цінними паперами – до діяльності переважно на фондових біржах, що призведе до нарощування податкового потенціалу. Усе це визначається групою законодавчо-організаційних чинників, особливості яких розкриємо нижче.

Об'єкт, база, ставка оподаткування. Податковий потенціал ринку цінних паперів тісно пов'язаний із більшістю елементів оподаткування, а саме: об'єктом оподаткування, податковою базою, податковою ставкою, подат-

ковим періодом, податковими пільгами. Причому податкова база та об'єкт оподаткування здійснюють вплив на об'єм податкового потенціалу, а при впливі на податкову ставку, податкові пільги і податковий період можна здійснювати вплив на реалізацію податкового потенціалу [9].

Яскравим прикладом збільшення податкового потенціалу ринку цінних паперів є ініціатива Міністерства доходів і зборів щодо введення акцизного податку на операції з цінними паперами. Відповідно до неї угоди, які укладатимуться поза біржою та не перебувають у біржовому реєстрі, оподатковуватимуться акцизним податком за ставкою 3%, і 0,1% – від суми операцій з продажу цінних паперів поза фондовою біржою, які знаходяться у біржовому реєстрі. З операцій з деривативами, укладеними поза біржою, пропонується стягувати 5 неоподатковуваних мінімумів (85 грн). У разі проведення операцій з цінними паперами на біржах податкова ставка знижується до 0% (нульова ставка застосовується і до операцій з деривативами). При цьому пропонується не оподатковувати операції з ОВДП, муніципальними облігаціями та іншими цінними паперами, емітованими державою або дохід за якими гарантований державою [8].

Також передбачено, що граничний обсяг від'ємного фінансового результату, що може бути віднесено на зменшення доходів від операцій з цінними паперами за один рік, встановлюється на рівні 25% до повного погашення. Торговців також можуть зобов'язати окремо вести податковий облік за біржовими та позабіржовими операціями (отримавши прибуток, скажімо, на біржовому ринку, не зможуть мінімізувати його на позабіржовому). Крім того, на професійних учасників ринку пропонується покласти функції податкового агента [9]. Слід відмітити, що завдяки таким нововведенням фіскальні органи прогнозують збільшення надходжень до бюджету у десятки разів.

Інфраструктура ринку цінних паперів. Основними суб'єктами фондового ринку є його безпосередні учасники та інститути, що забезпечують проведення операцій на ньому [10]. До перших належать інвестори, брокери, дилери, менеджери. Вони є безпосередніми учасниками проведення операцій і в більшості випадків відповідають за прийняті рішення. Водночас для укладання та остаточного завершення угоди необхідно користуватися різними торговими і реєстраційними системами. Уся система інститутів ринку цінних паперів, за допомогою якої відбувається здійснення операцій з цінними паперами, являє собою його інфраструктуру.

Інфраструктура визначає основний порядок практичних дій учасників ринку й юридичні аспекти оформлення угод. Ринок цінних паперів потребує створення досить об'ємної нормативної бази і, як наслідок, надзвичайно складної інфраструктури. Вона залежить практично від кожного нормативного акту, випущеного з метою гарантії прав учасників ринку цінних паперів.

Протягом січня – вересня 2013 р. кількість професійних учасників фондового ринку з урахуванням суміщення декількох видів професійної діяльності становила 1006, у тому числі [3]:

- ✦ 339 учасників – торговцями-зберігачами (113 банків), серед них 31 учасник є торговцем-зберігачем-реєстратором (16 банків);
- ✦ 15 учасників – зберігачі-реєстратори;
- ✦ 2 депозитарії мали ліцензію на розрахунково-клірингову діяльність.

Однак із прийняттям Закону України «Про депозитарну систему України» № 5178-VI від 6 липня 2012 р., який набрав чинності 12 жовтня 2013 р. відбулися певні зміни. Зокрема, зберігачі, які вели рахунки власників цінних паперів, і реєстратори власників іменних цінних паперів, які складали нижній рівень депозитарної системи, припиняють свою діяльність у вказаному статусі. Серед структурних нововведень Закону № 5178-VI від 6 липня 2012 р. є поява нового потужного учасника – Розрахункового центру з обслуговування договорів на фінансових ринках, який повинен забезпечити здійснення грошових розрахунків за правочинами щодо цінних паперів, укладеними на фондових біржах та позафондовою біржою, якщо проводяться розрахунки за принципом «поставка цінних паперів проти оплати».

Система депозитарного обліку цінних паперів з набранням чинності Закону № 5178-VI від 6 липня 2012 р. має такий вигляд: вищий рівень – Центральний депозитарій України та Національний банк України (щодо державних цінних паперів та облігацій місцевих); середній рівень – депозитарні установи; нижній рівень – депоненти.

Зміни в депозитарній системі України за своїм правовим змістом мають позитивний характер, оскільки спрямовані на забезпечення її цілісності, прозорості, захисту прав власників цінних паперів.

Удосконалення інфраструктури фондового ринку є необхідною умовою для підвищення прозорості операцій, спрямованих на максимально можливе скорочення обсягу операцій на неорганізованому ринку та збільшення обсягів податкових надходжень.

ВИСНОВКИ

Результати проведеного дослідження дають змогу оцінити всю складність і необхідність такого процесу, як оцінка факторів податкового потенціалу ринку цінних паперів. За результатами дослідження було встановлено, що на податковий потенціал ринку цінних паперів впливає багато факторів, які умовно можна розділити на економічні та законодавчо-організаційні. Такий підхід дає можливість виділити, окрім детінізації операцій та розширення бази оподаткування, ще один напрям щодо збільшення податкового потенціалу ринку цінних паперів – це залучення вільних грошових коштів населення. Перспективами подальших досліджень є розробка методики оцінки впливу кожного із чинників на динаміку податкового потенціалу ринку цінних паперів. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Податковий кодекс України: № 2856-VI, від 01.01.2011. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.zakn.rada.gov.ua
2. Горський І. В. Податковий потенціал у механізмі міжбюджетних відносин [Текст] / І. В. Горський // Фінанси. – 1999. – № 6. – С. 27 – 30.
3. Інформаційна довідка щодо розвитку фондового ринку України протягом січня – вересня 2013 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nssmc.gov.ua/fund/analytics>
4. Каламбет С. В. Податковий потенціал: теорія, практика, управління [Текст] / С. В. Каламбет. – Донецьк : Наука і освіта, 2001. – 304 с.
5. Каратаєв А. С. Инструментарий оценки налогового потенциала крупнейшего налогоплательщика / А. С. Каратаєв // Вектор науки ТГУ. – 2010. – № 4(14). – С. 226 – 229.
6. Критика діяльності Державної податкової служби щодо тиску на фондовий ринок [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://minrd.gov.ua/media-tsentr/reaguvannya-na-kritiku/72221.html>

7. Оксенюк К. І. Чинники впливу на формування та нарощення стратегічного потенціалу регіону / К. І. Оксенюк [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archive.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/en_re/2009_6_2/3.pdf

8. Оподаткування операцій з цінними паперами: як наповнити бюджет і не вбити фондовий ринок? (інформаційно-аналітичні матеріали) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lfr.org.ua/uk/analytics/571-2012-10-23-17-30-40.html>

9. Редько І. М. Теоретичні засади формування податкового потенціалу / І. М. Редько [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/24_NNP_2012/Economics/15_115697.doc.htm

10. Стельмаш А. О. Формування фондового ринку як чинник макроекономічних відносин / А. О. Стельмаш, С. М. Лисенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ea.donntu.edu.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/21855/1/FORMUVANNYA_FONDOVOGO_RYNKU_Stel%27mash_Lysenko.pdf

11. Фондовий ринок України – 2013: перезавантаження [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.visnuk.com.ua/ua/pubs/id/4379>

12. Ящук Д. Л. Чинники впливу на інвестиційну привабливість акціонерних товариств [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archive.nbu.gov.ua/Portal/Soc_gum/Ppei/2013_36/Ajshuk.pdf

REFERENCES

“Fondoviy rynek Ukrainy – 2013: perezavantazhennia” [The stock market of Ukraine – 2013: reboot]. <http://www.visnuk.com.ua/ua/pubs/id/4379>

Horskyi, I. V. “Podatkovyi potentsial u mekhanizmi mizhbidzhethnykh vidnosyn” [Revenue potential mechanism of intergovernmental relations]. *Finansy*, no. 6 (1999): 27-30.

“Informatsiina dovidka shchodo rozvytku fondovoho rynku Ukrainy protiahom sichnia – veresnia 2013 roku” [Background information on the development of Ukraine's stock market during January – September 2013]. <http://www.nssmc.gov.ua/fund/analytics>

“Podatkovyi potentsial: teoriia, praktyka, upravlinnia” [Revenue potential: theory, practice and management]. Donetsk: Nauka i osvita, 2001.

Karataev, A. S. “Instrumentariy otsenki nalogovogo potentsiala krupneyshego nalogoplatelshchika” [Tools for assessing the tax capacity of the largest taxpayer]. *Vektor nauki TGU*, no. 4 (14) (2010): 226-229.

“Krytyka diialnosti Derzhavnoi podatkovoi sluzhby shchodo tysku na fondoviy rynek” [Criticism of the State Tax Service of pressure on the stock market]. <http://minrd.gov.ua/media-tsentr/reaguvannya-na-kritiku/72221.html>

[Legal Act of Ukraine] (2011). www.zakn.rada.gov.ua

“Opodatkuvannia operatsii z tsinnymy paperamy: iak napovnyty biudzheth i ne vbyty fondoviy rynek? (informatsiino-analitychni materialy)” [Taxation of securities: filling the budget, and do not kill the stock market? (information and analytical materials)]. <http://lfr.org.ua/uk/analytics/571-2012-10-23-17-30-40.html>

Okseniuk, K. I. “Chynnyky vplyvu na formuvannia ta naroshchennia stratehichnoho potentsialu rehionu” [Factors influencing the formation and increase the strategic potential]. http://archive.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/en_re/2009_6_2/3.pdf

Redko, I. M. “Teoretychni zasady formuvannia podatkovoho potentsialu” [Theoretical base of tax potential]. http://www.rusnauka.com/24_NNP_2012/Economics/15_115697.doc.htm

Stelmash, A. O., and Lysenko, S. M. “Formuvannia fondovoho rynku iak chynnyk makroekonomichnykh vidnosyn” [Formation of the stock market as a factor of macroeconomic relations]. http://ea.donntu.edu.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/21855/1/FORMUVANNYA_FONDOVOGO_RYNKU_Stel%27mash_Lysenko.pdf

Yashchuk, D. L. “Chynnyky vplyvu na investytsiinu pryvablyvist aktsionernykh tovarystv” [Factors influencing the investment attractiveness of public companies]. http://archive.nbu.gov.ua/Portal/Soc_gum/Ppei/2013_36/Ajshuk.pdf

ВПЛИВ ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ НА СТАН ОБОРОТНОГО КАПІТАЛУ В КОРПОРАТИВНОМУ СЕКТОРІ

© 2014 ПАРАНЧУК С. В., ЧУБКА О. М.

УДК 332.27: 62

Паранчук С. В., Чубка О. М. Вплив фіскальної політики на стан оборотного капіталу в корпоративному секторі

Мета статті полягає у визначенні впливу фіскальної політики на стан оборотного капіталу в корпоративному секторі в Україні та в інших країнах. Виділено концептуальні підходи з удосконалення державної податкової політики з урахуванням необхідності формування у суб'єктів корпоративного сектора власних фінансових ресурсів для формування оборотного капіталу. Обґрунтовано науково-практичні заходи щодо зниження податкового навантаження на продуктивний капітал, тобто на ту частину основного та оборотного капіталу, яка регулярно та безпосередньо бере участь у створенні доданої вартості. Запропоновано перелік податкових пільг для суб'єктів корпоративного сектора, які спрямовують прибуток у нарощування власної капітальної бази, у тому числі в частині збільшення оборотного капіталу. Реалізація поданих рекомендацій повинна сприяти прискоренню накопичення фінансових ресурсів для подальшого формування оборотного капіталу в корпоративному секторі, оскільки це виступає неодмінною умовою високої ефективності корпоративних фінансів та економічної діяльності загалом.

Ключові слова: оборотний капітал, податки, фіскальна політика, корпоративний сектор

Бібл.: 8.

Паранчук Степан Васильович – кандидат економічних наук, доцент, професор, кафедра фінансів, Національний університет «Львівська політехніка» (вул. Степана Бандери, 12, Львів, 79013, Україна)

E-mail: kafedrafin430@mail.ru

Чубка Ольга Михайлівна – старший викладач, кафедра фінансів, Національний університет «Львівська політехніка» (вул. Степана Бандери, 12, Львів, 79013, Україна)

E-mail: oliachubka@gmail.com

УДК 332.27: 62

UDC 332.27: 62

Паранчук С. В., Чубка О. М. Влияние фискальной политики на состояние оборотного капитала в корпоративном секторе

Цель статьи состоит в определении влияния фискальной политики на состояние оборотного капитала в корпоративном секторе в Украине и в других странах. Выделены концептуальные подходы к совершенствованию государственной налоговой политики с учетом необходимости формирования у субъектов корпоративного сектора собственных финансовых ресурсов для формирования оборотного капитала. Обоснованы научно-практические мероприятия по снижению налоговой нагрузки на производительный капитал, то есть на ту часть основного и оборотного капитала, которая регулярно и непосредственно участвует в создании добавленной стоимости. Предложен перечень налоговых льгот для субъектов корпоративного сектора, которые направляют прибыль в наращивание собственной капитальной базы, в том числе в части увеличения оборотного капитала. Реализация представленных рекомендаций должна способствовать ускоренному накоплению финансовых ресурсов для дальнейшего формирования оборотного капитала в корпоративном секторе, поскольку это выступает непременным условием высокой эффективности корпоративных финансов и экономической деятельности в целом.

Ключевые слова: оборотный капитал, налоги, фискальная политика, корпоративный сектор.

Библ.: 8.

Паранчук Степан Васильевич – кандидат экономических наук, доцент, профессор, кафедра финансов, Национальный университет «Львовская политехника» (ул. Степана Бандеры, 12, Львов, 79013, Украина)

E-mail: kafedrafin430@mail.ru

Чубка Ольга Михайловна – старший преподаватель, кафедра финансов, Национальный университет «Львовская политехника» (ул. Степана Бандеры, 12, Львов, 79013, Украина)

E-mail: oliachubka@gmail.com

Paranchuk S. V., Chubka O. M. Fiscal Policy Impact on the State of Circulating Capital in the Corporate Sector

The goal of the article lies in identification of impact of the fiscal policy on the state of circulating capital in the corporate sector in Ukraine and in other countries. The article underlines conceptual approaches to improvement of the state tax policy with consideration of a necessity of formation of own financial resources for formation of circulating capital by subjects of the corporate sector. It justifies scientific and practical measures on reduction of the tax load on the production capital, that is, on that part of the fixed and circulating capital, which regularly and directly participates in creation of the added value. It offers a list of tax privileges for subjects of the corporate sector that direct profit into accumulation of the own capital base, including in the part of increase of the circulating capital. Realisation of the proposed recommendations should facilitate fast accumulation of financial resources for further formation of the circulating capital in the corporate sector, since this is an indispensable condition of high efficiency of corporate finance and economic activity in general.

Key words: circulating capital, taxes, fiscal policy, corporate sector.

Bibl.: 8.

Paranchuk Stepan V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Professor, Department of Finance, National University «Lviv Polytechnic» (vul. Stepana Bandery, 12, Lviv, 79013, Ukraine)

E-mail: kafedrafin430@mail.ru

Chubka Olha M. – Senior Lecturer, Department of Finance, National University «Lviv Polytechnic» (vul. Stepana Bandery, 12, Lviv, 79013, Ukraine)

E-mail: oliachubka@gmail.com

Система оподаткування, як один з фінансових важелів регулювання економічної діяльності, має значний вплив на стан корпоративних фінансів. З одного боку, податковий режим є результатом реалізації державної фіскальної політики, тобто він виступає елементом впливу держави на економіку та бізнес. З іншого боку, податковий режим безпосередньо впливає на фінансові

результати діяльності будь-якого економічного суб'єкта, оскільки від ставок оподаткування та правил визначення податкової бази залежить розмір фінансового ресурсу, що залишається в розпорядженні платника.

Оборотний капітал є складовою продуктивного капіталу, який переносить свою вартість на новостворений продукт і повністю повертається до підприємця у грошо-

вій формі в кінці кожного обороту капіталу, тобто забезпечує подальші передумови економічної діяльності. Важливим фактором формування та використання оборотного капіталу в корпоративному секторі є фіскальна політика, оскільки її параметри значно впливають на стан оборотних активів, які залишаються в розпорядженні підприємства після виконання податкових та інших зобов'язань. Тому наведені вище питання є актуальними в сучасних умовах господарювання.

Незважаючи на широке висвітлення у науковій літературі питань, пов'язаних з оборотним капіталом, не всі аспекти цієї складної та багатогранної проблеми з'ясовані та належно обґрунтовані. Так, у літературних джерелах недостатньо висвітлено взаємозв'язок фіскальної політики та оборотного капіталу. Деякі науковці обмежуються твердженнями, що такий зв'язок існує: наприклад, Фесюк В. [1, с. 289] вважає важливим чинником впливу на оборотний капітал нестабільну податкову політику, Бенжанір І. А. [2, с. 8] – високий рівень податків, Кустріч Л. О. [3, с.104] – рівень оподаткування, Стахова Н. П. [4, с. 81] розглядає вплив податку на додану вартість (ПДВ) на оборотний капітал, Карбовник А. [5, с. 57] детально аналізує заходи держави щодо вдосконалення податкової політики в частині стимулювання підвищення рівня забезпеченості підприємств оборотним капіталом тощо.

Враховуючи незначну кількість досліджень щодо впливу фіскальної політики на стан оборотного капіталу, вважаємо за доцільне продовжити пошуки в цьому напрямі. Метою даної статті є визначення такого впливу та рекомендація заходів щодо зниження податкового навантаження для поповнення корпораціями оборотного капіталу.

Ми вважаємо, що в нинішніх умовах (відсутність інституційних передумов для прискорення економічного зростання, нестійкий фінансовий стан суб'єктів корпоративного сектора, стрімкий перерозподіл ресурсної бази, активізація протиправних посягань на корпоративну власність та ін.) податкова політика має бути більш гнучкішою, щоб у органів регулювання залишалася змога враховувати зміни економічної ситуації та ринкової кон'юнктури.

Податкова система України, на думку провідних вчених та експертів, виконує покладені на неї функції фрагментарно. Як свідчить низка наукових досліджень, вона виконує переважно фіскальну функцію, тобто націлена на забезпечення стійких податкових надходжень до бюджетів різного рівня відповідно до затверджених планів (розписів). Проведений українськими науковцями аналіз з урахуванням оцінок ефективності впливу податкової системи на розвиток виробничої сфери дав змогу зробити висновок про дію «синергетичного ефекту фіскалізації», який знижує конкурентоспроможність національних корпорацій та пригнічує виробничу активність у корпоративному секторі [6, с. 94]. Крім цього, податкова система стримує заощадження в корпоративному секторі та приплив фінансового ресурсу на поповнення оборотних активів. Вказане фактично перешкоджає формуванню суб'єктами корпоративного сектора ефективних стратегій фінансування оборотного капіталу.

У практиці податкового регулювання України є досвід реалізації так званих «податкових експериментів», спрямованих на формування у платників податків – суб'єктів корпоративного сектора додаткового фінансового ресурсу для створення умов пришвидшення формування оборотного

капіталу. У цьому контексті можемо виділити «податкові експерименти» у гірничо-металургійному комплексі України, у Чернівецькій області та у легкій промисловості [7, с. 122]. У рамках реалізації вказаних «податкових експериментів» ухвалювалися рішення про зниження податкового навантаження для окремої групи платників податків – суб'єктів корпоративного сектора шляхом зменшення ставок податків і запровадження інших податкових пільг, що на практиці мало б привести до формування у відповідних корпораціях додаткових фінансових активів і як наслідок – зміцнення корпоративного сектора загалом.

За результатами аналізу наслідків реалізації вказаних «податкових експериментів» можна зробити висновок, що зменшення податкового тягаря через скорочення податкових ставок не приводить до очікуваних (запланованих) позитивних результатів. Частина вивільнених фінансових ресурсів була спрямована до закордонних корпорацій, що розташовані у так званих офшорних зонах.

Вивільнені в результаті звільнення від оподаткування фінансові ресурси можуть бути спрямовані на формування оборотного капіталу, якщо для цього є достатня економічна мотивація, підкріплена привабливими умовами господарювання. Мотивація для фінансування оборотного капіталу в суб'єкта корпоративного сектора виникає, якщо існує чітке розуміння високої результативності та ефективності такого економічного рішення, а для цього необхідно мати чіткі уявлення про «функціонування» оборотного капіталу у майбутньому, у реальних ринкових умовах. Без достатніх перспектив фінансової стабільності, стійкого економічного зростання та привабливих економіко-правових умов господарювання трансформація фінансового ресурсу у оборотний капітал не відбувається.

Запропогані узагальнення дають змогу зробити такі висновки: результативність системної податкової реформи, першим кроком якої є зміна умов оподаткування, у тому числі зменшення кількості податків і зменшення податкових ставок, що проявилось в ухваленні Податкового кодексу – потребує формування комплексної стратегії податкового регулювання, спрямованої на посилення ефективності реалізації регуляторної функції податків. Одним із напрямів вказаного завдання має стати запровадження економічних мотиваторів для формування капіталу (у тому числі оборотного) у корпоративному секторі, оскільки податкове субсидування як інструмент посилення виробничої активності в сучасних умовах є недовідним.

На практиці реалізація вказаних стратегічних орієнтирів потребує визначення оптимального розміру податкового навантаження (тобто такого розміру, який би максимально можливо відповідав інтересам бюджетної політики в частині наповнення зведеного бюджету та інтересам корпоративного сектора в частині створення зацікавленості у високих результатах діяльності). Розмір податкового навантаження може бути визначений на селективній основі (тобто відрізнятися для різних галузей і секторів економіки, виходячи з проголошених державою пріоритетів соціально-економічного розвитку у довгостроковій перспективі). У цьому контексті доцільно вжити заходів для посилення національної податкової конкурентоспроможності, адже у сучасному глобалізованому світі держави ведуть так звану «податкову конкуренцію», що на практиці призводить до нагромадження капіталів у державах з більш привабливим податковим режимом.

Українські промисловці і підприємці оцінюють податкову систему як дискремінаційну і таку, що не сприяє формуванню оборотного капіталу. Опитування, проведене Національним банком України у III кварталі 2013 р. серед керівників українських підприємств, підтвердило факт підвищення податкового тиску. З цим висновком погодились 35,3% респондентів порівняно з 33,9% у попередньому дослідженні. Найбільш негативний вплив оподаткування на формування оборотного капіталу зазнали керівники підприємств будівництва (47,9% опитаних).

На наш погляд, податкова система України потребує подальшої модернізації з урахуванням необхідності поліпшення фінансового стану суб'єктів корпоративного сектора, що є запорукою збільшення обсягу фінансування оборотного капіталу. При цьому слід враховувати як внутрішні проблеми (необхідність забезпечення бюджетних надходжень), так і глобальні тенденції розвитку податкової системи (у т. ч. прояви «податкової конкуренції»).

Одним із напрямів модернізації податкової системи України слід визнати зниження податкового навантаження на продуктивний капітал, тобто на ту частину основного та оборотного капіталу, який безпосередньо бере участь у створенні доданої вартості, але при цьому вказане зниження має призвести до позитивних макроекономічних наслідків (включаючи підтримку стійкості державних фінансів).

Вирішення вказаного завдання можливе за умови реалізації таких заходів:

- ✦ підвищення частки надходжень від прямих податків у загальній структурі податкових надходжень, що відповідатиме принципу реальності податкової системи, а також створить належну економічну мотивацію для продуктивного використання оборотного капіталу його власниками;
- ✦ запровадження селективного підходу до оподаткування доданої вартості, що на практиці означатиме підвищення рівня диференціації ставок ПДВ і відповідатиме міжнародному досвіду;
- ✦ подальшого вдосконалення податкового обліку та спрощення форм звітності, у тому числі запровадження технології електронного звітування, що приведе до зменшення непродуктивних витрат щодо адміністрування податків та інших платежів;
- ✦ раціоналізації спеціальних режимів оподаткування, у тому числі спрощеної системи оподаткування, що матиме значний ефект в контексті формування оборотного капіталу на мікрорівні;
- ✦ поступового вирівнювання податкового тягара для підприємств різних видів економічної діяльності, усунення несправедливості в оподаткуванні шляхом скасування необгрунтованих податкових пільг, які знижують мотивацію до формування оборотного капіталу у сумлінних платників.

Важливим напрямом подальшого реформування податкової політики України є створення ефективної та стабільної системи оподаткування, що сприятиме виконанню притаманних їй функцій. До таких функцій, на думку більшості дослідників, належить фіскальна (аккумуляція своєчасних і достатніх обсягів податкових надходжень до бюджету) та регулююча (реалізація оптимального впливу на економічні процеси та явища, підтримка позитивних і пригнічення негативних тенденцій) тощо.

Податкова реформа в Україні має створити належні умови для привабливого використання оборотного капіталу у корпоративному секторі. Система оподаткування повинна не «вимивати» оборотні активи корпоративних структур, а бути лише засобом уможливлення фінансування створення суспільних благ на засадах справедливості, обгрунтованості та законності, спонукати корпоративний сектор до розвитку, створювати реалістичні трансформації ефективної економічної діяльності. Витрати платників на здійснення податкового адміністрування мають бути по можливості мінімальними. Вказані завдання можна вирішити лише тоді, якщо податкова система націлена на підтримку сумлінних платників, які мають реальну змогу нагромаджувати оборотні активи, трансформуючи їх у оборотний капітал.

Високорозвинуті країни-лідери мають цікавий досвід податкового регулювання розвитку корпоративного сектору. Податкова система має стимулювати вкладення у формування різних видів капіталу (у тому числі оборотного). Одним із проявів цієї роботи є створення привабливих податкових режимів. Бажання національних еліт залучити іноземні інвестиції призвело до появи так званої «податкової конкуренції», у рамках якої уряди створюють привабливі податкові умови, а іноземний інвестор може обирати найбільш привабливу державу з точки зору вкладення та захисту капіталу. Наслідком податкової конкуренції стало зниження ставок корпоративних податків а, значить, стабільності, за якої уможлиблюється збільшення доходів бюджету, але без негативних для корпоративного сектора наслідків, у першу чергу в аспекті нагромадження оборотних активів. Йдеться про запровадження підвищених ставок оподаткування окремих спекулятивних операцій на фінансовому ринку, прибуткове оподаткування доходів від розміщення грошових коштів на депозитних рахунках, майнове оподаткування предметів розкоші та нерухомості, помірне збільшення розміру ресурсних платежів за використання природних ресурсів, подальше удосконалення акцизної політики тощо.

Важливим напрямом ефективної фіскальної політики є забезпечення раціонального податкового адміністрування, а також орієнтація на повноцінне виконання фіскального законодавства усіма суб'єктами, у тому числі державними органами. Доцільно передбачити податкові пільги для суб'єктів корпоративного сектора, які спрямовують (інвестують) прибуток у нарощуванні власної капітальної бази, у тому числі в частині збільшення оборотного капіталу:

- ✦ запровадження зниженої ставки податку на прибуток підприємств, який вкладається у поповнення оборотного капіталу;
- ✦ запровадження податкового відстрочення та розстрочення суб'єктів корпоративного сектора, які працюють у капіталомістких видах економічної діяльності і при цьому вкладають фінансові ресурси в поповнення оборотного капіталу;
- ✦ встановлення пріоритетного права на відшкодування ПДВ суб'єктам корпоративного сектора, які працюють у «працемістких» видах економічної діяльності з високою часткою оборотного капіталу в загальній структурі капіталу (легка промисловість, харчова промисловість, виробництво послуг тощо);
- ✦ надання «податкових канікул» суб'єктам корпоративного сектора, які вкладають фінансові ресурси у нарощування оборотного капіталу.

У багатьох випадках фінансові ресурси, що вивільнюються внаслідок застосування пільгового оподаткування, спрямовуються не на формування оборотного капіталу та ініціювання нових виробничих циклів, а для нагромадження фінансових активів з метою їх подальшого спрямування у офшорні зони. Для усунення цього недоліку пропонуємо запровадити норму, відповідно до якої податкові пільги надаються корпоративним структурам на підставі вимог законодавчих актів і нормативних документів, а також спеціального договору, що укладатиметься між контролюючими органами та платниками податків. Відповідно до умов цього договору платник податків добровільно бере на себе зобов'язання спрямувати вивільнені в результаті оподаткування фінансові ресурси на поповнення оборотного капіталу з подальшим його використанням для підтримки наявного або створення нового виробництва.

Доцільно також запровадити ефективну систему моніторингу податкових пільг, а також формування та використання фінансових ресурсів, що акумульовані корпоративними структурами внаслідок застосування пільгового податкового режиму. Така система повинна давати змогу надавати публічну інформацію в режимі он-лайн про застосування пільгового податкового режиму кожним платником, який має право на отримання пільги, маючи на увазі, що вивільнені фінансові ресурси є фактично публічними, які держава передала платнику на виконання певних суспільно значущих функцій (проектів). Необхідно також модернізувати порядок контролю за запровадженням і застосуванням податкових пільг і використанням вивільнених в результаті податкових пільг фінансових ресурсів. У випадку нецільового використання таких фінансових ресурсів вони мають бути спрямовані до бюджету.

Доцільно звільняти від оподаткування окремі операції, які мають характер капітальних, але фінансуються за рахунок оборотних активів. Йдеться про витрати на отримання професійної освіти, охорону здоров'я, закупівлю науково-технічних та інформаційно-консалтингових послуг, підвищення кваліфікації і перепідготовку кадрів, які здійснюються за рахунок корпоративних структур.

ВИСНОВКИ

Отже, податки є не тільки інструментом формування доходів держави та місцевих громад, а ще і потужним важелем впливу на корпоративні фінанси. Підвищення можливостей ефективного управління оборотними активами залежить від скоординованості фіскальної та монетарної політики держави, оскільки загальні умови діяльності суб'єктів підприємництва держава визначає саме за допомогою цих інструментів. На даний час фіскальна політика не сприяє вирішенню проблем нарощування капітальної бази корпоративних структур, у тому числі в частині акумуляції оборотного капіталу.

Одним із напрямів модернізації податкової системи України слід вважати зниження податкового навантаження на продуктивний капітал, тобто на ту частину основного та оборотного капіталу, який безпосередньо бере участь у створенні доданої вартості, але при цьому вказане зниження має призвести до позитивних макроекономічних змін. У статті обгрунтовано науково-практичні заходи для виконання вказаного завдання. Запровадження перерахованих вище рекомендацій буде сприяти прискореному нагромадженню фінансового ресурсу для подальшого формування

оборотного капіталу в корпоративному секторі, оскільки це виступає важливою умовою високої ефективності корпоративних фінансів та економічної діяльності загалом. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Фесюк В.** Методичні засади планування потреби в оборотному капіталі підприємства у ринкових умовах / В. Фесюк // Економіка і ринок: облік, аналіз, контроль. – 2005. – № 13. – С. 289 – 292.
2. **Бенжанір І. А.** Концептуальні засади підвищення ефективності використання оборотних засобів підприємств спиртової галузі / І. А. Бенжанір // Економічний простір. – 2008. – № 12/2. – С. 5 – 12.
3. **Кустріч Л. О.** Підвищення рівня управління оборотним капіталом / Л. О. Кустріч // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2010. – № 3. – Т. 1. – С. 103 – 106.
4. **Стахова Н. П.** Податок на додану вартість як складова оборотного капіталу підприємства та державного бюджету / Н. П. Стахова // Економічний простір. – 2010. – № 42. – С. 81 – 90.
5. **Карбовник А.** Питання забезпечення обіговими коштами підприємств в умовах сучасної української економіки / А. Карбовник // Регіональна економіка. – 2000. – № 2. – С. 54 – 57.
6. **Пророк Р. В.** Податкова реформа в умовах стимулювання інноваційної економіки / Р. В. Пророк // Проблеми науки. – 2006. – № 11. – С. 89 – 95.
7. **Кізима А.** Спеціальні податкові режими як інструмент податкового регулювання / А. Кізима, І. Кушнірик // Галицький економічний вісник. – 2009. – № 1. – С. 117 – 127.
8. **World Economic Outlook. October 2012. Coping with High Debt and Sluggish Growth.** – Washington, D.C.: International Monetary Fund, 2012.

REFERENCES

- Benzhanir, I. A. "Konseptualni zasady pidvyshchennia efektyvnosti vykorystannia oborotnykh zasobiv pidpriemstv spyrtovoi haluzi" [Conceptual Foundations efficient use of working capital of enterprises alcohol industry]. *Ekonomichnyi prostir*, no. 12/2 (2008): 5-12.
- Fesiu, V. "Metodychni zasady planuvannia potreby v oborotnomu kapitali pidpriemstva u rynkovykh umovakh" [Methodological principles of planning working capital requirements in the enterprise market conditions]. *Ekonomika i rynek: oblik, analiz, kontrol*, no. 13 (2005): 289-292.
- Kustrich, L. O. "Pidvyshchennia rinvnia upravlinnia oborotnym kapitalom" [Increased working capital management]. *Visnyk KhNU. Ekonomichni nauky*, vol. 1, no. 3 (2010): 103-106.
- Karbovnyk, A. "Pytannia zabezpechennia obihovymy koshamy pidpriemstv v umovakh suchasnoi ukrainskoi ekonomiky" [The issue of working capital in the current Ukrainian economy]. *Rehionalna ekonomika*, no. 2 (2000): 54-57.
- Kizyma, A., and Kushniryk, I. "Spetsialni podatkovy rehymy iak instrument podatkovoho rehuliuвання" [Special tax regimes as a tool of tax regulation]. *Halytskyi ekonomichnyi visnyk*, no. 1 (2009): 117-127.
- Prorok, R. V. "Podatkova reforma v umovakh stymuliuвання innovatsiinoi ekonomiky" [Tax reform in terms of fostering innovation economy]. *Problemy nauky*, no. 11 (2006): 89-95.
- Stakhova, N. P. "Podatok na dodanu vartist iak skladova oborotnoho kapitalu pidpriemstva ta derzhavnoho biudzhetu" [Value added tax as part of working capital and the state budget]. *Ekonomichnyi prostir*, no. 42 (2010): 81-90.
- World Economic Outlook. October 2012. Coping with High Debt and Sluggish Growth.* Washington; D. C. : International Monetary Fund, 2012.

ФИНАНСОВОЕ ХОЗЯЙСТВО И ФИНАНСОВАЯ СИСТЕМА: ОСНОВЫ СТРУКТУРНОЙ ВЗАИМОСВЯЗИ

© 2014 ХОРОШЕВА Е. И.

УДК 336.01

Хорошева Е. И. Финансовое хозяйство и финансовая система: основы структурной взаимосвязи

Цель статьи состоит в определении основ взаимосвязи финансового хозяйства и финансовой системы. Исследование проведено с учетом основных положений теории финансов и концепта финансового хозяйства, под которым понимается совокупность средств, применяемых в процессе воспроизводства финансов их владельцем для формирования и / или поддержания своей системы ценностей в жизнеспособном состоянии. Впервые определена структура финансовой системы как совокупности финансовых хозяйств и финансового рынка. Обоснована необходимость расширения границ восприятия государственного финансового хозяйства, к которому предложено относить публичное (общественное) финансовое хозяйство государственного уровня и совокупность финансовых хозяйств государства как субъекта экономической деятельности. Такой подход формирует базу для обоснования синтеза участия государства в финансовых отношениях как собственника и как основного макроэкономического регулятора. К перспективам дальнейшего исследования в данном направлении относятся: разработка классификации финансовых хозяйств; выявление особенностей воздействия теневого финансов на развитие национального финансового хозяйства; оценка возможностей включения структурированных финансовых продуктов в систему ценностей финансовых хозяйств в Украине.

Ключевые слова: финансовое хозяйство, государственное финансовое хозяйство, финансовая система страны, национальное финансовое хозяйство, теневое финансовое хозяйство, финансовый рынок.

Рис.: 2. **Библ.:** 15.

Хорошева Елена Ивановна – кандидат экономических наук, доцент, кафедра финансов и банковского дела, Донецкий национальный университет (ул. Университетская, 24, Донецк, 83001, Украина)

E-mail: oikhorosheva@mail.ru

УДК 336.01

UDC 336.01

Хорошева О. І. Фінансове господарство та фінансова система: засади структурного взаємозв'язку

Khorosheva O. I. Financial Economy and Financial System: Basis of Structural Interconnection

Мета статті полягає у визначенні основ взаємозв'язку фінансового господарства та фінансової системи. Дослідження проведено з урахуванням основних положень теорії фінансів і концепту фінансового господарства, під яким розуміється сукупність засобів, які застосовуються у процесі відтворення фінансів їх власником для формування й / або підтримки своєї системи цінностей у життєздатному стані. Уперше визначено структуру фінансової системи як сукупність фінансових господарств і фінансового ринку. Обґрунтовано необхідність розширення меж сприйняття державного фінансового господарства, до якого запропоновано відносити публічне (суспільне) фінансове господарство державного рівня й сукупність фінансових господарств держави як суб'єкта економічної діяльності. Такий підхід формує базу для обґрунтування синтезу участі держави у фінансових відносинах як власника і як основного макроекономічного регулятора. До перспектив подальшого дослідження в даному напрямку відносяться: розробка класифікації фінансових господарств; виявлення особливостей впливу тінєвих фінансів на розвиток національного фінансового господарства; оцінка можливостей включення структуризованих фінансових продуктів у систему цінностей фінансових господарств в Україні.

The goal of the article lies in identification of grounds of interconnection of the financial economy and financial system. The study was conducted with consideration of main provisions of the theory of finance and concept of financial economy, which is a set of means used in the process of reproduction of finance by their owner for formation and / or maintenance of the own system of values in the viable state. For the first time ever the structure of the financial system is identified as an aggregate of financial economies and financial market. The article justifies a necessity of expansion of boundaries of perception of the state financial economy, which is offered to include public financial economy of the state level and the set of financial economies of the state as a subject of economic activity. Such an approach forms a base for justification of the synthesis of participation of the state in financial relations as the owner and as the basic macro-economic regulator. Prospects of further study in this direction are: development of classification of financial economies; revelation of specific features of impact of shadow finance on development of the national financial economy; and assessment of possibilities of inclusion of structured financial products into the system of values of financial economies in Ukraine.

Ключові слова: фінансове господарство, державне фінансове господарство, фінансова система країни, національне фінансове господарство, тінєве фінансове господарство, фінансовий ринок.

Key words: financial economy, state financial economy, financial system of the country, national financial economy, shadow financial economy, financial market.

Рис.: 2. **Бібл.:** 15.

Pic.: 2. **Bibl.:** 15.

Хорошева Елена Іванівна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра фінансів і банківської справи, Донецький національний університет (вул. Університетська, 24, Донецьк, 83001, Україна)
E-mail: oikhorosheva@mail.ru

Khorosheva Olena I. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Finance and Banking, Donetsk National University (vul. Universytetska, 24, Donetsk, 83001, Ukraine)
E-mail: oikhorosheva@mail.ru

Проявление глобального характера активизации финансовых процессов с привлечением к ним широкого круга участников, в результате чего существенно расширяется арсенал средств реализации финансовых отношений и формируется финансовая индустрия, вызывает необходимость нового взгляда на содержательную и структурную взаимосвязь финансовой системы и

финансового хозяйства, что во многом зависит от отправной точки – концепта финансов как явления.

Структуре финансовой системы вне связи с финансовыми хозяйствами уделяют внимание многие ученые. Глубокое исследование теоретических основ структуризации финансовой системы провел В. Опарин [1], в результате чего была обоснована необходимость рассмотрения финан-

совой системы в двух разрезах – по внутреннему наполнению, что увязывается с формами финансовых отношений, и по организационному (институциональному) обеспечению. Это обусловлено выделением ряда признаков, присущих финансам, среди которых первенство отдается денежной форме отношений и движению стоимости от одного субъекту к другому. Структуризация финансовой системы по внутреннему наполнению с учетом функций финансовой системы и механизма функционирования представлена в работе А. Лактионовой [2]. Данные позиции опираются на распространенное в отечественной литературе восприятие финансов как системы определенных отношений.

Отдельного внимания заслуживает позиция С. Захарченкова, который, считает, что структурный подход при описании финансовой системы не учитывает природу объектов [3]. С этим можно согласиться, если принять точку зрения автора в отношении сущности финансов, увязанную с движением меновой стоимости капитала, и не признавать существование финансов в докапиталистических формациях. Кроме того, нельзя забывать о значении слова «система» как целого, состоящего из частей (от др.-греч. σύστημα – целое, составленное из частей; соединение), что предполагает возможность структуризации по разным признакам, в том числе с учетом природных качеств объекта. Поддерживая обоснование динамичных свойств финансов и оставляя для дискуссии их содержание как капитала, обращаем внимание на то, что динамика не исключает статику. Это взаимосвязанные понятия, а именно: статичность финансов в их целостном восприятии остается по-прежнему недостаточно исследованной.

Вопрос структурной взаимосвязи финансового хозяйства и финансовой системы не исследован ввиду недостаточного внимания современной финансовой науки к категории «финансовое хозяйство». Исключение составляет монография В. Федосова, В. Опарина и С. Левочкина, в которой государственное финансовое хозяйство представлено как составляющая финансовой системы [4]. Определение сущности финансового хозяйства осуществлено автором данной статьи [5], в процессе чего получил развитие концепт финансов как продукта ценностно-стоимостных отношений [6]. Это обусловило необходимость структуризации финансового хозяйства и выявление его взаимосвязи с финансовой системой.

Цель статьи состоит в определении основ структурной взаимосвязи финансового хозяйства и финансовой системы.

Сложность исследования структуры любого явления обусловлена во многом сложностью взаимосвязи между абстрактным и конкретным. Необходимость в приближении абстрактного восприятия к реалиям порождает потребность в конкретном. Вместе с тем абстрактное является выражением конкретного. Поэтому в теории финансов многие вопросы раскрываются неоднозначно, что связано с необходимостью наполнить конкретным содержанием абстрактные финансовые категории, определение которых зависит от мировоззренческих позиций исследователя их сущности.

В качестве опорных положений концепта финансового хозяйства выберем следующие:

1) деньги как всеобщий эквивалент являются инструментом реализации финансовых отношений, но создание эквивалентов стоимости специфического вида (например,

суррогатных денег) возможно при соответствующих условиях на уровне разных субъектов ценностно-стоимостных отношений;

3) финансы воспринимаются, с одной стороны, как определенные ценностно-стоимостные отношения, а с другой – как специфический продукт ценностно-стоимостных отношений;

4) финансы как продукт ценностно-стоимостных отношений – это конгломерат расходов одного субъекта и доходов другого субъекта ценностно-стоимостных отношений, количественно выражаемых в сумме денежных средств, переходящих из системы ценностей субъекта, имевшего соответствующие обязательства, в систему ценностей субъекта, имевшего соответствующие претензии;

5) финансовое хозяйство – это совокупность средств, применяемых в процессе управления принадлежащими финансами их владельцем (пользователем) для формирования и/или поддержания соответствующей системы ценностей в жизнеспособном состоянии;

6) функционирование финансового хозяйства возможно только при условии взаимодействия с другими финансовыми хозяйствами.

Захарченков С. П. предлагает финансовой системой считать любой субъект хозяйственной деятельности (любая совокупность СХД), в котором (между которыми) имеют место финансовые отношения [3]. Восприятие в качестве финансовой системы любого объекта, который содержит в себе финансовую составляющую, обладающую системообразующими свойствами, дает возможность представлять финансовое хозяйство как финансовую систему. Однако, если принять во внимание иерархический характер финансовой системы как системы экономической, то финансовое хозяйство как таковое не обладает этим признаком. В этом случае понятия «финансовое хозяйство» и «финансовая система» не тождественны. Вместе с тем несколько финансовых хозяйств, объединенных на основе общего центра управления, могут представлять собой финансовую систему принадлежащего характера в свете ее иерархичности. Объединение финансовых хозяйств реального сектора экономики по иерархическому принципу значительно усложняет их устройство и приводит к необходимости применения подходов, свойственных публичному финансовому хозяйству, к созданию собственной системы бюджетов (бюджетирование), организации казначейской службы и т. д.

Представленная на *рис. 1* простая модель финансовой системы основана на разделении понятий «финансы», «финансовые отношения», «принадлежащие финансы», «финансовая система», «финансовое хозяйство», «финансовый рынок», «финансы как продукт» и «финансовый продукт».

Финансы следует воспринимать как явление, определенное в пространстве, определенные части которого могут пространственно сосредотачиваться на уровне управления принадлежащими финансами, включая денежные средства, переходящие в результате финансовых отношений от одного субъекта к другому. Под принадлежащими финансами понимается совокупность элементов финансов как продукта, сосредотачиваемых на уровне определенного субъекта общественного воспроизводства [5], которая выражает соответствующие финансовые отношения. Принадлежащие финансы отражают структуризацию финансовых составляющих с учетом системы ценностей субъекта управления такими финансами.

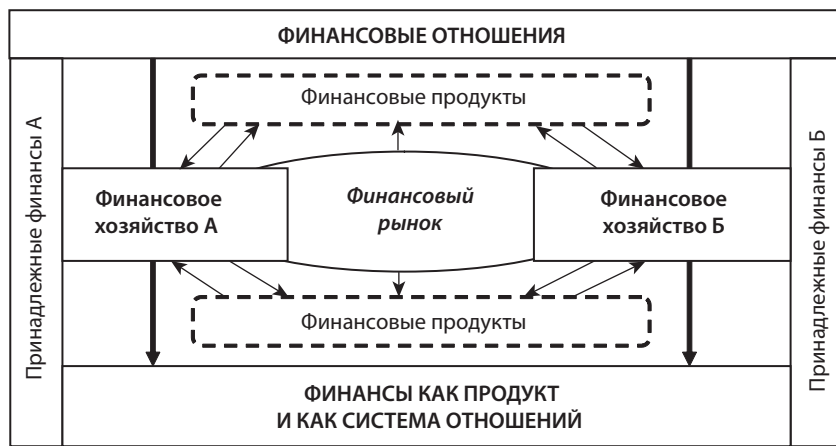

Рис. 1. Модель финансовой системы как феномена

Простота иллюстрации модели финансовой системы демонстрирует сложность ее содержания. Выделение определенных составляющих финансовой системы осуществляется на основе абстрагирования от главного – финансовых отношений, которые между тем покрывают каждую из составляющих. На наш взгляд, рассмотрение финансовых отношений в отрыве от финансов как их продукта лишает полноты восприятия таких отношений. Поэтому выделение принадлежащих финансов отражает возможность разграничения финансовой системы на сферы и звенья финансовых отношений как абстрактные субстанции, а существующие на уровне принадлежащих финансов финансовые хозяйства конкретизируют финансовые отношения через средства воспроизводства финансов. В свою очередь, возможность рассмотрения таких средств в качестве объекта купли/продажи порождает необходимость определения финансового рынка как сферы финансовых отношений, существенно отличающуюся от сфер и звеньев принадлежащих финансов.

Финансовую систему мы воспринимаем как систему, предназначенную для поддержания процесса воспроизводства финансов как системы ценностно-стоимостных отношений и как продукта этих отношений. Формирование финансовой системы является объективным процессом, так как взаимодействие между финансовыми хозяйствами является неотъемлемым условием их функционирования. Это взаимодействие может носить прямой и опосредованный характер.

Опосредованное взаимодействие финансовых хозяйств, в отличие от прямого, предполагает использование финансовых ценностей как объектов купли/продажи. Поэтому опосредованное взаимодействие предполагает наличие финансового рынка как совокупности условий для формирования и поддержания в необходимом состоянии финансовых хозяйств (еще один аспект категории «финансовый рынок»). Финансовый рынок создает различные возможности пролонгации процесса производства и потребления финансов. Благодаря финансовому рынку появляется возможность производить и потреблять современные финансовые продукты, к которым относятся, например, структурированные финансовые продукты и финансовые инновации. Пространство, заполняемое финансовыми хозяйствами и финансовым рынком в национальных пределах, формирует его национальную финансовую систему. В пределах управленческого воздействия границы принадлежащих финансов и финансового хозяйства совпадают. Это позволяет представить финансовую систему как совокупность финансовых хозяйств и финансового рынка,

предназначенную для поддержания процесса воспроизводства финансов как продукта ценностно-стоимостных отношений.

Структуризация финансовой системы по хозяйственному принципу предполагает необходимость выделения части, остающейся без управленческого воздействия (в буквальном понимании бесхозной) (рис. 2). Для национальной финансовой системы такой составляющей являются теневые финансовые хозяйства и теневая составляющая финансового рынка. Теневым аспектом финансовых отношений неоднозначно представлен в экономической литературе. Как правило, считается, что это отношения, которые не отражаются в официальной статистике, не контролируются государством, носят скрытый характер [7]. Вместе с тем теневой характер может быть и официально признанным. Так, в финансовом рынке выделяется сегмент, именуемый теневым банкингом (теневой банковской системой), который функционирует вне контроля и надзора официальных банковских регуляторов, включая центральные банки [8].

Согласно данным мониторинга глобальной теневой банковской системы за 2012 г. (в докладе Совета по финансовой стабильности (FSB)) совокупный размер тени банковской системы составляет около половины размера активов банковской системы [9].

Оставляя для дальнейшего исследования вопрос теневых финансовых процессов, предлагаем понимать под теневыми финансовыми хозяйствами составляющую финансовой системы страны, находящуюся вне контроля и надзора со стороны национальных регуляторных органов.

Таким образом, финансовую систему страны можно рассматривать как совокупность национального финансового хозяйства, теневых финансовых хозяйств и финансового рынка, объединенных по территориальному признаку.

Совокупность финансовых хозяйств в пределах национального экономического пространства формирует национальное финансовое хозяйство, представленное финансовыми хозяйствами разных форм собственности с разными принципами организации финансовой деятельности. Эти хозяйства объединяет общая ориентация на регламентацию процесса воспроизводства финансов на национальном уровне. Поэтому национальную финансовую систему можно представить как совокупность национального финансового хозяйства и финансового рынка, обеспечивающую процесс воспроизводства финансов для поддержания национальной системы ценностно-стоимостных отношений в жизнеспособном состоянии.

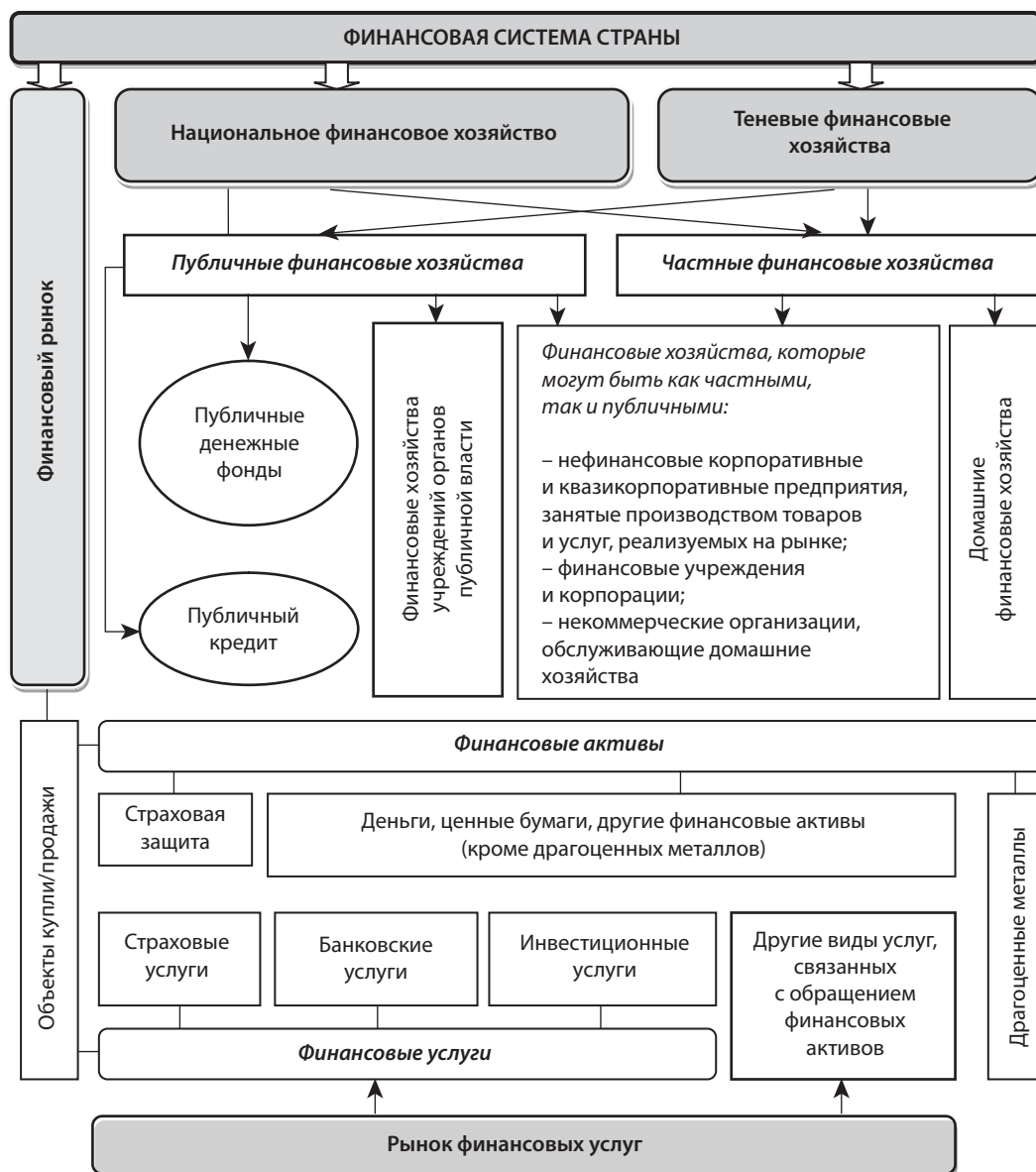

Рис. 2. Структуризация финансовой системы страны как совокупности финансовых хозяйств и финансового рынка с учетом взаимосвязи с рынком финансовых услуг

Наиболее распространенной в отечественной литературе позиций является выделение во внутренней структуре финансовой системы отдельных сфер и звеньев, основной отличительной особенностью которых является применение в процессе реализации финансовых отношений специфических форм и методов [1, 10, 11]. Кроме того, структуру финансовой системы представляют как совокупность финансовых органов и институций, управляющих денежными потоками. Выделяют и такие признаки структурирования, как форма собственности и уровни финансовой системы.

Структуризация финансовой системы по хозяйственному принципу не исключает возможность выделения отдельных сфер и звеньев финансовых отношений, так как финансовое хозяйство можно рассматривать через призму отношений. Вместе с тем концепт финансовой системы может быть согласован и с представлением западных ученых о финансовой системе как совокупности рынков и других институтов, используемых для составления финансовых соглашений, обмена активами и рисками [12], если рассматривать финансовую систему в качестве инсти-

тута обеспечения финансовых хозяйств. А возможность взаимосвязи конкретности финансового хозяйства как совокупности средств и абстрактности как совокупности фондов финансовых ценностей порождает другой институциональный аспект структуры финансовой системы, на который обращает внимание специалист в области финансового права А. Латковская, предлагающая рассматривать финансовую систему государства, «во-первых, как совокупность финансово-правовых институтов, каждый из которых способствует созданию фондов денежных средств (институциональный аспект); во-вторых, как совокупность государственных органов и учреждений, осуществляющих финансовую деятельность (функциональный аспект)» [13]. При этом выделяются две подсистемы: публичных и муниципальных фондов; фондов хозяйствующих субъектов.

Для нашего исследования важным является структурирование финансовой системы, прежде всего, с учетом форм собственности, так как вопрос принадлежности финансового хозяйства имеет принципиальное значение, но не столько с позиции права, сколько с позиции возмож-

ности управления принадлежными финансами. С учетом форм собственности С. Юрий выделяет две подсистемы: государственные финансы и негосударственные финансы [10]. В результате в государственных финансах выделяются финансы государства как составляющая часть. На наш взгляд, возникает дилемма: относить ли это к синонимии или необходимо следовать трактовке авторами понятий «государственные финансы» и «финансы государства», которые наполняются разным содержанием. Представляется, что в данном подходе все-таки имеются признаки синонимии, что можно объяснить необходимостью обозначить совокупность, представленную государственным бюджетом, внебюджетными фондами государства и государственным кредитом, которые, безусловно, отличны от финансов предприятий государственной формы собственности. В. Федосов, В. Опарин и С. Левочкин предлагают применение в этом случае понятия «государственное финансовое хозяйство», считая, что оно не включает финансы государственного сектора экономики [4].

Обозначенная выше теоретическая проблема разрешается, если обратиться к понятию «публичные финансы» и выделить категорию «финансовое хозяйство», основываясь на совпадении абстрактного и конкретного как специфике мышления. Тогда государственное финансовое хозяйство будет включать публичные фонды государства и государственный кредит (институты публичной власти) как средства реализации интересов государства как субъекта публичной власти и совокупность финансовых хозяйств государства как субъекта экономической деятельности, т. е. государственных предприятий, учреждений, организаций. Такой состав государственного финансового хозяйства отражает синтез участия государства в финансовых отношениях как собственника и как основного макроэкономического регулятора, что подтверждается практикой, но не получило должного системного развития в теории. Вместе с тем имеющиеся разработки в области обоснования концепции единого регулятора рынка финансовых услуг [14] актуализируют предлагаемое восприятие государственного финансового хозяйства.

К публичным финансовым хозяйствам относятся государственное финансовое хозяйство (федеральное финансовое хозяйство, финансовое хозяйство центрального правительства), а также территориальные финансовые хозяйства, видовое многообразие которых зависит от специфики правовой регламентации их формирования. Базовым видом территориального финансового хозяйства является муниципальное финансовое хозяйство.

Вычленив в публичном финансовом хозяйстве ту часть, которая связана с публичной властью как субъектом экономической деятельности, мы сознательно отнесли ее в группу финансовых хозяйств субъектов экономической деятельности, включающую и частные финансовые хозяйства. Считаем, что конкретное финансовое хозяйство субъекта экономической деятельности должно зависеть, прежде всего, уже не столько от формы собственности, сколько от подходов к управлению финансовым хозяйством. При этом надо принимать во внимание возможность частно-государственного партнерства. С позиции конкретности считаем возможным группировать финансовые хозяйства субъектов экономической деятельности с учетом выделения секторов, предлагаемых в рамках системы национальных счетов, но с учетом степени присутствия

публичной власти: финансовые хозяйства учреждений органов публичной власти; финансовые хозяйства, которые могут быть как частные, так и публичные; домашние финансовые хозяйства.

На уровне всех вышеназванных секторов могут осуществляться теневые финансовые процессы, связанные с уклонением от уплаты налогов, коррупционными схемами управления бюджетными потоками, незаконным предоставлением льгот и т. п. Поэтому в группу теневых финансовых хозяйств может быть отнесена теневая часть как публичных, так частных финансовых хозяйств.

Перейдем к исследованию финансового рынка как составляющей национальной финансовой системы. Категория финансового рынка является абстрактной. Подтверждением этого выступает факт отсутствия ее правовой определенности. В то время как категория рынка финансовых услуг нашла широкое применение в отечественной и зарубежной юридической теории и практике [14, 15]. Так, согласно Закону Украины «О финансовых услугах и государственном регулировании финансовых услуг» под рынком финансовых услуг понимается сфера деятельности участников рынков финансовых услуг с целью предоставления и получения определенных финансовых услуг. С теоретических позиций остается недосказанным, что понимается под рынком. Вместе с тем обозначение в понятии объекта купли/продажи (услуга) позволяет считать рынок финансовых услуг конкретной категорией.

Соотношение между категориями рынка финансовых услуг и финансового рынка ввиду исключительной абстрактности последней будет всегда создавать некоторые сложности в процессе исследования их структурной взаимосвязи. Именно поэтому структура финансового рынка, так же как и других составляющих финансовой системы, по-разному представлена в экономической литературе. В рамках данного исследования предлагаем финансовый рынок представить через финансовые активы и финансовые услуги, которые выступают объектами купли/продажи на финансовом рынке.

В отечественном законодательстве к финансовым активам относятся деньги, ценные бумаги, долговые обязательства и право требования долга, не отнесенное к ценным бумагам [14]. В теории к финансовым активам относятся страховая защита, деньги, ценные бумаги, золото и другие. Считаем целесообразным страховую защиту и драгоценные металлы выделить в отдельные элементы. Это связано с тем, что форма выражения страховой защиты как финансового актива специфична ввиду определенной абстрактности категории, а драгоценные металлы представляют собой пример исключительной конкретности.

К финансовым услугам относятся различные виды операций с финансовыми активами, осуществляемые в интересах третьих лиц: страховые, банковские, инвестиционные и другие. Обратим внимание на то, что в современной теории финансов финансовые услуги рассматривают как финансовый продукт. Характер финансового продукта, используемого на уровне финансового хозяйства, оказывает влияние на его структуру и состояние. Особой интерес представляет оценка возможностей использования структурированных финансовых продуктов, которые для отечественного финансового рынка имеют лишь перспективное значение.

ВЫВОДЫ

С учетом характера взаимодействия финансовых хозяйств предложено финансовую систему страны представлять как совокупность национального финансового хозяйства, теневого финансового хозяйства и финансового рынка. В свою очередь, как национальное финансовое хозяйство, так и теневые финансовые хозяйства представляют собой совокупность публичных финансовых хозяйств, финансовых хозяйств субъектов экономической деятельности, финансов домашних хозяйств.

Дальнейшее исследование целесообразно осуществить по таким направлениям: разработка классификации финансовых хозяйств, что позволит выявить их общие и специфические черты; выявление особенностей воздействия теневого финансов на развитие национального финансового хозяйства, что связано с поиском резервов повышения эффективности развития национальной экономики; оценка возможности включения структурированных финансовых продуктов в систему ценностей финансовых хозяйств в Украине, что будет способствовать развитию национального финансового рынка. ■

ЛИТЕРАТУРА

1. **Опарин В. М.** Финансова система України: теоретико-методологічні аспекти / В. Опарин. – К.: КНЕУ, 2005. – 238 с.
2. **Лактионова А. А.** Структурно-функціональний аналіз національної фінансової системи / А. А. Лактионова // *Фінанси, учет, банки*. – 2011. – № 1(17). – С. 4 – 17.
3. **Захарченков С. П.** Финансовая система / С. Захарченков // *Бизнес Информ*. – 2010. – № 10. – С. 94 – 101.
4. **Фінансова реструктуризація в Україні: проблеми і напрями** [Текст]: монографія / За наук. ред. В. Федосова. – К.: КНЕУ, 2002. – 387 с.
5. **Егоров П. В.** Финансы как продукт: ценностно-стоимостной подход / П. В. Егоров, Е. И. Хорошева, Ю. И. Гончарова // *Финансы, учет, банки*. – 2008. – Выпуск 14. – С. 9 – 19.
6. **Хорошева Е. И.** Этимология категории «финансовое хозяйство» и современный подход к ее трактовке / Е. И. Хорошева // *Финансы, учет, банки* – 2012. – Выпуск № 1 (9). – С. 91 – 97.
7. **Кондратьева Е. А.** Теневые финансы: основные подходы к исследованию / Е. Кондратьева // *Вестник Самарского государственного экономического университета*. – 2010. – № 8 (70). – С. 37 – 41.
8. **Дворецкая А. Е.** Теневой банкинг: институциональное и функциональное регулирование / А. Е. Дворецкая // *Деньги и кредит*. – 2013. – № 4. – С. 13 – 19.
9. **Global Shadow Banking Monitoring Report 2012** // *Financial Stability Board* – 18 November 2012. – 18 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.frsn.de>
10. **Фінанси: підручник** / за ред. С. І. Юрія, В. М. Федосова. – Київ: Знання, 2008. – 611 с.
11. **Фінанси, гроші та кредит: теорія та практика: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.** / Д. І. Коваленко, В. В. Венгер; Київський нац. ун-т технологій та дизайну. – Київ: Центр навчальної л-ри, 2013. – 577 с.
12. **Боди З.** Финансы: учеб. пособ. / Пер. с англ. / З. Боди, Р. Мертон. – М.: Вильямс, 2007. – 592 с.
13. **Латковська Т. А.** Поняття та структура сучасної фінансової системи України / Т. А. Латковська // *Право та державне управління*. – 2011. – С. 64 – 69.
14. **Mwenda K. K.** Legal aspects of financial services regulation and the concept of a unified regulator / Kenneth Koama Mwenda. – THE WORLD BANK, Washington, D. C., 2006. – 160 p.

15. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг / Закон України від 12 липня 2011 року № 2664-III (останні зміни 19 вересня 2013 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://search.ligazakon.ua>

REFERENCES

- Bodi, Z., and Merton, R.* *Finansy* [Finance]. Moscow: Viliams, 2007.
- Dvoretkaia, A. E.* "Tenevoy banking: institutsionalnoe i funktsionalnoe regulirovanie" [Shadow banking: institutional and functional regulation]. *Dengi i kredit*, no. 4 (2013): 13-19.
- Egorov, P. V., Khorosheva, E. I., and Goncharova, Yu. I.* "Finansy kak produkt: tsennostno-stoimostnoy podkhod" [Finance as a product: value-value approach]. *Finansy, uchet, banki*, no. 14 (2008): 9-19.
- Finansova restrukturyzatsiia v Ukraini: problemy i napriamy* [Financial Restructuring in Ukraine: problems and trends]. Kyiv: KNEU, 2002.
- Finansy* [Finance]. Kyiv: Znannia, 2008.
- "Global Shadow Banking Monitoring Report 2012". <http://www.frsn.de>
- Kondrateva, E. A.* "Tenevye finansy: osnovnye podkhody k issledovaniuu" [Shadow finance: basic approaches to research]. *Vestnik SGEU*, no. 8 (70) (2010): 37-41.
- Khorosheva, E. I.* "Etimologija kategorii «finansovoe khoziaistvo» i sovremenny podkhod k ee traktovke" [The etymology of "financial services" and modern approach to its interpretation]. *Finansy, uchet, banki*, no. 1 (9) (2012): 91-97.
- Kovalenko, D. I., and Venher, V. V.* *Finansy, hroshi ta kredyt: teoriia ta praktyka* [Finance, Money and Credit: Theory and Practice]. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury, 2013.
- Laktionova, A. A.* "Struktumno-funktsionalnyy analiz natsionalnoy finansovoy sistemy" [Structural and functional analysis of the national financial system]. *Finansy, uchet, banki*, no. 1 (17) (2011): 4-17.
- Latkovska, T. A.* "Poniattia ta struktura suchasnoi finansovoi systemy Ukrainy" [The concept and structure of modern financial system of Ukraine]. *Pravo ta derzhavne upravlinnia* (2011): 64-69. [Legal Act of Ukraine] (2011). <http://search.ligazakon.ua>
- Mwenda, K. K.* *Legal aspects of financial services regulation and the concept of a unified regulator*. Washington, D. C.: THE WORLD BANK, 2006.
- Oparin, V. M.* *Finansova sistema Ukrainy: teoretyko-metodolohichni aspekty* [The financial system of Ukraine: theoretical and methodological aspects]. Kyiv: KNEU, 2005.
- Zakharchenkov, S. P.* "Finansovaia sistema" [Financial system]. *Biznes Inform*, no. 10 (2010): 94-101.

ВИБІР ІНВЕСТИЦІЙНОЇ СТРАТЕГІЇ БАНКУ НА ОСНОВІ МЕТОДУ АНАЛІЗУ ІЄРАРХІЇ

© 2014 ЖИТАР М. О.

УДК 336.763

Житар М. О. Вибір інвестиційної стратегії банку на основі методу аналізу ієрархії

Мета статті полягає у визначенні методичного підходу до вибору інвестиційної стратегії банків на основі факторів її формування з використанням методу аналізу ієрархії. У результаті дослідження були визначені чинники формування інвестиційної стратегії банку. Обґрунтовано, що вибір інвестиційної стратегії банку може бути ефективно реалізовано на основі методу аналізу ієрархії, який є найбільш поширеним в умовах багатокритеріальної оцінки пошуку оптимального вирішення поставленого завдання. Запропоновано ієрархічну структуру прийняття рішень, яка може бути основою вибору інвестиційної стратегії банку з урахуванням інституціональної гнучкості. Перспективами подальших досліджень у даному напрямку є розробка оптимізаційної моделі інвестиційного портфелю банку з урахуванням не тільки інституційної, а й ринкової гнучкості прийняття рішень.

Ключові слова: інвестиційна стратегія банку, метод аналізу ієрархії, ієрархічна структура, інституційна гнучкість, інституційні обмеження, ринкові показники, макроекономічні фактори, інвестиційні можливості банку.

Рис.: 1. **Табл.:** 3. **Формул.:** 9. **Бібл.:** 10.

Житар Максим Олегович – аспірант, кафедра фінансів і банківської справи, Донецький національний університет (вул. Університетська, 24, Донецьк, 83001, Україна)

E-mail: zhytarmaksym@gmail.com

УДК 336.763

Житарь М. О. Выбор инвестиционной стратегии банка на основе метода анализа иерархии

Цель статьи состоит в определении методического подхода к выбору инвестиционной стратегии банков на основе факторов ее формирования с использованием метода анализа иерархии. По результатам исследования были определены факторы формирования инвестиционной стратегии банка. Обосновано, что выбор инвестиционной стратегии банка может быть эффективно реализован на основе метода анализа иерархии, который является наиболее распространенным в условиях многокритериальной оценки поиска оптимального решения поставленной задачи. Предложена иерархическая структура принятия решений, которая может быть основой выбора инвестиционной стратегии банка с учетом институциональной гибкости. Перспективой дальнейшего исследования в данном направлении является разработка оптимизационной модели инвестиционного портфеля банка с учетом не только институциональной, но и рыночной гибкости принятия решений.

Ключевые слова: инвестиционная стратегия банка, метод анализа иерархии, иерархическая структура, институциональная гибкость, институциональные ограничения, рыночные показатели, макроекономические факторы, инвестиционные возможности банка.

Рис.: 1. **Табл.:** 3. **Формул.:** 9. **Библ.:** 10.

Житарь Максим Олегович – аспірант, кафедра фінансов і банківського дела, Донецький національний університет (вул. Університетська, 24, Донецьк, 83001, Україна)

E-mail: zhytarmaksym@gmail.com

UDC 336.763

Zhytar M. O. Selection of the Bank Investment Strategy on the Basis of the Hierarchy Analysis Method

The goal of the article lies in identification of a methodical approach to selection of the investment strategy of banks on the basis of factors of its formation with the use of the hierarchy analysis method. Factors of formation of the bank's investment strategy were identified in the result of the study. The article demonstrates that selection of the investment strategy of the bank could be efficiently realised on the basis of the hierarchy analysis method, which is the most popular under conditions of a multi-criteria assessment of the search for optimal solution of the set task. The article offers a hierarchical structure of decision making, which could be a basis of selection of the bank's investment strategy with consideration of the institutional flexibility. The prospect of further study in this direction is development of an optimisation model of the bank's investment portfolio with consideration of not only institutional, but also market flexibility of decision making.

Key words: bank's investment strategy, hierarchy analysis method, hierarchical structure, institutional flexibility, institutional limits, market indicators, macro-economic factors, bank's investment capabilities.

Pic.: 1. **Tabl.:** 3. **Formulae:** 9. **Bibl.:** 10.

Zhytar Maksym O. – Postgraduate Student, Department of Finance and Banking, Donetsk National University (vul. Universytetska, 24, Donetsk, 83001, Ukraine)

E-mail: zhytarmaksym@gmail.com

У сучасних економічних умовах банки повинні не тільки підтримувати високі показники своєї діяльності, а й забезпечувати ефективне функціонування на ринку банківських послуг. Одним із актуальних напрямків сучасного фінансового менеджменту банку є стратегічне управління інвестиційної діяльності банків на ринку цінних паперів.

У науковій економічній літературі на даний момент існує значна кількість публікацій, в яких автори представляють різні підходи до формування ефективної інвестиційної стратегії. Окремі аспекти знайшли своє відображення в роботах провідних українських і зарубіжних вчених. Серед українських вчених можна виділити Г. Азаренкову, Я. Белінського, Т. Васильєву, О. Вовчак, А. Герасимовича, М. Згуровського, І. Кравчука, Б. Луціва, Т. Майорову, Л. Примостку, С. Реверчука, В. Тимохіна, В. Юхимчука. Вагомий внесок у розробку цієї проблематики внесли також

зарубіжні вчені А. Ахмаді, А. Дамодаран, Ч. Джао-Хонг, А. Єрбасі, І. Ігоїна, А. Мандал, Г. Марковіц, Т. Сааті, Л. Ченг, Є. Федорова, Н. Хіршей, У. Шарп та інші. Разом із тим існує необхідність у обґрунтуванні вибору інвестиційної стратегії банків з урахуванням інституціональної гнучкості прийняття рішень, ринкових показників інвестиційної діяльності, макроекономічних факторів та інвестиційних можливостей банків, яка може бути ефективно реалізована на основі методу аналізу ієрархії (МАІ).

Зважаючи на це, мета статті полягає у визначенні методичного підходу до вибору інвестиційної стратегії банків на основі факторів її формування з використанням методу аналізу ієрархії.

На вибір інвестиційної стратегії банку впливають як зовнішні, так і внутрішні чинники. До зовнішніх факторів доцільно відносити інституційну гнучкість прийняття рішень, ринкові та макроекономічні показники інвестиційної діяльності.

Слід зазначити, що в процесі управління портфелем цінних паперів банку необхідно не тільки проаналізувати такі основні ринкові характеристики, як прибутковість, рівень ризику і ліквідність, а й врахувати привабливість та ефективність банківських інвестицій в цінні папери з точки зору дотримання нормативних показників діяльності банків, регулятивного капіталу банку, резервних вимог, та інші. У зв'язку з цим одним з основних чинників вибору інвестиційної стратегії банку є інституційна гнучкість прийняття рішень, яка є обраною функцією інституційних обмежень, які, у свою чергу, спрямовані на обмеження свободи прийняття рішень в інвестиційній діяльності банків з позиції її обсягів і структури, оперативності та рівня ризику. Чим жорсткіші обмеження формуються на рівнях інституційного середовища, ринку, а також з боку внутрішньої організації інвестиційної діяльності банку, тим відповідно нижче рівень гнучкості прийняття таких рішень. Інституційна гнучкість враховує показники формальних універсальних обмежень, формальних специфічних, неформальних і індикативно-правових обмежень [1]. Аналіз показав, що формальні універсальні і неформальні обмеження впливають на всі види інвестицій у цінні папери, а формальні специфічні та індикативно-правові обмеження можуть відрізнитися залежно від видів цінних паперів у частині нормативів інвестування та максимального розміру кредитного ризику, формування резерву з цінних паперів, обмежень на вкладання в цінні папери при регулюванні капіталу банку.

Крім зазначених ринкових чинників – прибутковості, ліквідності та рівня ризику, на інвестиційну стратегію банку впливають також такі показники як динаміка фондового індексу, процентні ставки, спред дефолту корпоративних і державних облігацій, премія за ринковий ризик, загальна капіталізація ринку.

Необхідно зазначити, що якщо окремі фактори інституційної гнучкості та ринкових показників можуть відноситись до конкретних видів цінних паперів, то макроекономічні фактори є загальними і характеризують економічну ситуацію в країні. До таких факторів можна віднести темп зростання ВВП, індекс інфляції, коливання валютного курсу, величину сальдо платіжного балансу.

До внутрішніх факторів належать ресурсні, резервні, результативні можливості банку, що визначаються внутрішніми характеристиками його діяльності (станом активів і зобов'язань, рівнем ліквідності та прибутковості) [2].

Проведений аналіз показав, що вибір інвестиційної стратегії з урахуванням факторів може бути ефективно реалізовано на основі методу аналізу ієрархії [3 – 8].

Метод аналізу ієрархії (МАІ) є найбільш розповсюдженим і зручним методом пошуку оптимального рішення тієї чи іншої задачі на основі суджень фахівців, тобто на основі експертних оцінок. Суть методу полягає у визначенні переліку критеріїв вибору і ступеня їх важливості. Інтеграція таких оцінок із врахуванням їх пріоритетності визначають у підсумку найважливішу інвестиційну стратегію в залежності від типу використовуваного активу (акції, корпоративні облігації та облігації внутрішньої державної позики), та виду інвестиційного портфеля (торговий портфель, портфель цінних паперів на продаж і портфель цінних паперів до погашення). Крім того, для більш конкретного визначення пріоритетного інвестиційного рішення деталізуємо портфелі цінних паперів за видами галузей, в яких функціонують емітенти.

Побудова ієрархічної структури складається з чотирьох етапів та починається з визначення методики вибору інвестиційної стратегії банків та вибору факторів, що обумовлюють її вибір. Кінцевим результатом побудови ієрархії буде вибір оптимальних альтернативних варіантів відповідно до класифікації портфелів і видів цінних паперів. Такі портфелі розділені на: державні та муніципальні облігації в портфелі банку з фіксованою прибутковістю і торговому портфелі, корпоративні облігації в портфелі з нефіксованою прибутковістю в розрізі різних галузей промисловості, акції в портфелі банку з нефіксованою прибутковістю в розрізі різних галузей промисловості та корпоративні облігації в портфелі цінних паперів на продаж.

Нехай S – кінцева множина незалежних характеристик інвестиційних портфелів, вибір яких тотожний вибору тієї чи іншої стратегії.

$$S \subseteq \{S^1, S^2, S^3\}, \quad (1)$$

де P – кінцева множина інвестиційних портфелів (інвестиційних стратегій), які володіють даними характеристиками.

У множині P виокремимо такі види стратегій:

$$P \subseteq \left\{ P_{TBF}, P_{TBT}, P_{CBP}, P_{CBB}, P_{CBM}, P_{CBC}, P_{CBO}, P_{CS}, P_{SVP}, P_{SVB}, P_{SVM}, P_{SVC}, P_{SVO} \right\}. \quad (2)$$

При цьому S може бути представлено у вигляді 3-х рівневої ієрархії. Перший рівень ієрархії визначає основні види факторів формування інвестиційних стратегій:

$$S^1 \subseteq \{IF, IO, MI, MF\}, \quad (3)$$

де IF, IO, MI, MF – інституційна гнучкість прийняття рішень в інвестиційній діяльності банку, інвестиційні можливості банку, ринкові та макроекономічні показники.

Кожна з цих характеристик деталізується сукупністю характеристик, що відповідно визначають другий рівень ієрархії:

$$S^2 \subseteq \left\{ \begin{array}{l} IF = (FU, FS, UC, IL) \\ IO = (RO, PO, SO) \\ MI = (L, R, LR, I_{APP}, IR, SD, RP_{st}) \\ MF = (I_{GDP}, CPI, EF, BP) \end{array} \right\}, \quad (4)$$

де FU, FS, UC, IL – формальні універсальні, формальні специфічні, неформальні, індикативно-правові обмеження;

RO, PO, SO – ресурсні, резервні та результативні можливості банку;

$L, R, LR, I_{APP}, IR, SD, RP_{st}$ – ліквідність, прибутковість, рівень ризику, динаміка фондового індексу, процентні ставки, спред дефолту, премія за ринковий ризик;

I_{GDP}, CPI, EF, BP – темпи зростання ВВП, індекс інфляції, коливання валютного курсу, величина сальдо платіжного балансу.

Відповідно третій рівень ієрархії формулюється із характеристик інституційної гнучкості:

$$S^3 \subseteq \left\{ \begin{array}{l} FU = (FU_1, FU_2, FU_3, FU_4, FU_5, FU_6) \\ FS = (FS_1, FS_2, FS_3, FS_4, FS_5, FS_6) \\ UC = (UC_1, UC_2, UC_3, UC_4, UC_5, UC_6, UC_7, UC_8) \\ IL = (IL_1, IL_2, IL_3, IL_4, IL_5, IL_6, IL_7, IL_8, IL_9, IL_{10}) \end{array} \right\}. \quad (5)$$

На кожному з трьох етапів експерти визначають відносну важливість критеріїв $S^k = \{x_i\}$, де x_i – окремий критерій (характеристика) вибору інвестиційної стратегії з множини S , k -го рівняння ієрархії.

Для цього на кожному етапі та, відповідно, для кожного рівня ієрархії будується таблиця наступного вигляду (табл. 1).

Матриця парних порівнянь відносної важливості компонента вектора S

	x_1	x_2	...	x_{j_2}	...	x_M
x_1	1	$a_{12} = R(x_1 \succ x_2)$...	$a_{1j_2} = R(x_1 \succ x_{j_2})$...	$a_{1M} = R(x_1 \succ x_M)$
x_2	$a_{21} = 1/a_{12}$	1	...	$a_{2j_2} = R(x_2 \succ x_{j_2})$...	$a_{2M} = R(x_2 \succ x_M)$
...
x_{i_1}	$a_{i_1 1} = 1/a_{1 i_1}$	$a_{i_1 2} = 1/a_{2 i_1}$...	$a_{i_1 j_2} = R(x_{i_1} \succ x_{j_2})$...	$a_{i_1 M} = R(x_{i_1} \succ x_M)$
..
x_M	$a_{M1} = 1/a_{1M}$	$a_{M2} = 1/a_{2M}$...	$a_{Mj_2} = 1/a_{j_2 M}$...	1

При заповненні матриці S експертами, які вибираються з числа фахівців банку в даній сфері, пропонується відповісти на питання: «Який рівень пріоритетності X_2 перед X_1 у процесі вибору інвестиційної стратегії банку?».

Фахівці банку $R(x_{i_1} \succ x_{i_2})$ надають чисельні значення відносної важливості за шкалою інтенсивності від 1 до 9, запропонованої вченим Т. Сааті [8]. Якщо навпаки $x_{i_2} \succ x_{i_1}$, то використовуються зворотні значення.

Після заповнення матриці S, для кожного з трьох рівнів ієрархічної структури, за шкалою інтенсивності шляхом попарних порівнянь на основі матриці оцінок рівня значущості розраховується власний вектор $\{p_i\}$ і нормований вектор $\{w_i\}$, окремі координати якого виступають мірою значущості або вагою відповідного показника. Власний вектор розраховується як середня геометрична з оцінок

пріоритетності i -го показника перед j -тим при попарному зіставленні їх значимості:

$$\rho_i = \sqrt[m]{\prod_j a_{ij}} = \sqrt[m]{a_{i1} \cdot a_{i2} \cdot a_{i3} \cdot \dots \cdot a_{im}}, \quad (6)$$

$$i = 1, m,$$

де m – кількість обраних показників.

Для визначення нормованого вектора елементи власного вектора підсумовуються і розраховується частка кожного з них у загальній сумі, тобто:

$$w_i = \frac{\rho_i}{\sum_{i=1}^m \rho_i}; \quad \sum w_i = 1. \quad (7)$$

Розглянувши алгоритм загальний для всіх рівнів, доцільно розрахувати показники пріоритетів (табл. 2).

Таблиця 2

Перший та другий рівні побудови матриці аналізу ієрархії для вибору інвестиційної стратегії

Критерії вибору	Компонент власного вектору (P_i)	Нормований вектор (W_i)	Компонент власного вектору (P_i)	Нормований вектор (W_i)	Компонент власного вектору (P_i)	Нормований вектор (W_i)
	Вид інвестиційної стратегії					
	Портфель ($P_{ТВТ}$, $P_{ТВФ}$)		Портфель ($P_{СВТ}$, $P_{СВВ}$, $P_{СВМ}$, $P_{СВС}$, $P_{СВО}$, $P_{СВ}$)		Портфель ($P_{СВП}$, $P_{СВВ}$, $P_{СВМ}$, $P_{СВС}$, $P_{СВО}$)	
ЗОВНІШНІ ФАКТОРИ						
I. Інституційна гнучкість (IF) – 0,57						
1.Формальні універсальні обмеження	0,76	0,13	0,76	0,13	0,73	0,13
2.Формальні специфічні обмеження	2,16	0,37	2,16	0,37	1,84	0,32
3.Неформальні обмеження	0,23	0,04	0,23	0,04	0,01	0,02
4. Індикативно-правові обмеження	2,68	0,46	2,68	0,46	3,20	0,53
Сума	5,83	1,00	5,83	1,00	5,78	1,00
III. Ринкові показники інвестиційної діяльності (MI) – 0,11						
1. Прибутковість	3,91	0,43	3,91	0,43	3,66	0,45
2. Ліквідність	2,48	0,27	2,48	0,27	1,22	0,15
3. Рівень ризику	1,08	0,13	1,08	0,13	1,63	0,21
4. Динаміка фондового індексу	0,64	0,07	0,64	0,07	0,64	0,08

5. Процентні ставки	0,48	0,05	0,48	0,05	0,48	0,06
6. Спред дефолту корпоративних і державних цінних паперів	0,43	0,05	0,43	0,05		
7. Премія за ринковий ризик					0,43	0,05
Сума	9,02	1,00	9,02	1,00	8,06	1,00
IV. Макроекономічні фактори (MF) – 0,05						
1. Темпи зростання ВВП	2,55	0,47	2,55	0,47	2,55	0,47
2. Індекс інфляції	1,8	0,33	1,8	0,33	1,8	0,33
3. Коливання валютного курсу	0,86	0,16	0,86	0,16	0,86	0,16
4. Величина сальдо платіжного балансу	0,23	0,04	0,23	0,04	0,23	0,04
Сума	5,44	1,00	5,44	1,00	5,44	1,00
ВНУТРІШНІ ФАКТОРИ						
II. Інвестиційні можливості банку (IO) – 0,27						
1. Ресурсні можливості	0,58	0,25	1,44	0,43	1,44	0,43
2. Резервні можливості			1,44	0,43	1,44	0,43
3. Результативні можливості	1,73	0,75	0,48	0,14	0,48	0,14
Сума	2,31	1,00	3,36	1,00	3,36	1,00

Треба зазначити, що представлена на *рис. 1* ієрархія не є повною, тобто кожна інвестиційна стратегія оцінюється на основі різної кількості характеристик, що відповідно буде враховано під час визначення пріоритетів.

На основі формул (6) та (7) були розраховані компоненти власного вектора $\{r_i\}$ і нормований вектор $\{w_i\}$ зов-

нішніх і внутрішніх чинників залежно від виду цінного паперу за першим і другим етапами (см. табл. 2).

На третьому етапі побудови ієрархічної структури розраховуються вагові коефіцієнти показників, що входять до третього рівня ієрархічної структури (табл. 3) з урахуванням пріоритетності факторів впливу першого та другого рівнів.

Таблиця 3

Третій рівень побудови матриці аналізу ієрархії для вибору інвестиційної стратегії з урахуванням пріоритетності факторів впливу першого та другого рівнів

Критерій вибору	ОВДП і муніципальні облігації, w_i	Корпоративні облігації, w_i	Акції, w_i
Формальні універсальні обмеження:			
1. Встановлення правил та стандартів на ринку цінних паперів	0,02	0,01	0,01
2. Захист прав кредиторів	0,05	0,03	
3. Захист прав інвесторів			0,04
4. Гарантії держави відносно умов здійснення інвестиційної діяльності	0,03	0,03	0,03
5. Вимоги до розкриття інформації	0,02	0,02	0,02
6. Обмеження з листингу та делістингу цінних паперів	0,02	0,02	0,02
7. Формальні специфічні обмеження	0,08	0,06	0,07
8. Неформальні обмеження	0,02	0,01	0,01
Індикативно-правові обмеження:			
9. Нормативи відкритих валютних позицій	0,03	0,01	0,01
10. Встановлення лімітів, що обмежують ринковий ризик	0,16	0,13	0,14
11. Звільнення від формування резерву	0,15		
12. Нормативи максимального розміру кредитного ризику		0,11	
13. Нормативи інвестування			0,16
14. Розрахунок резерву по цінних паперах в портфелі банку на продаж		0,13	
15. Обмеження на інвестиції у дочірні та інші організації, що є афілійованими до банку			0,05

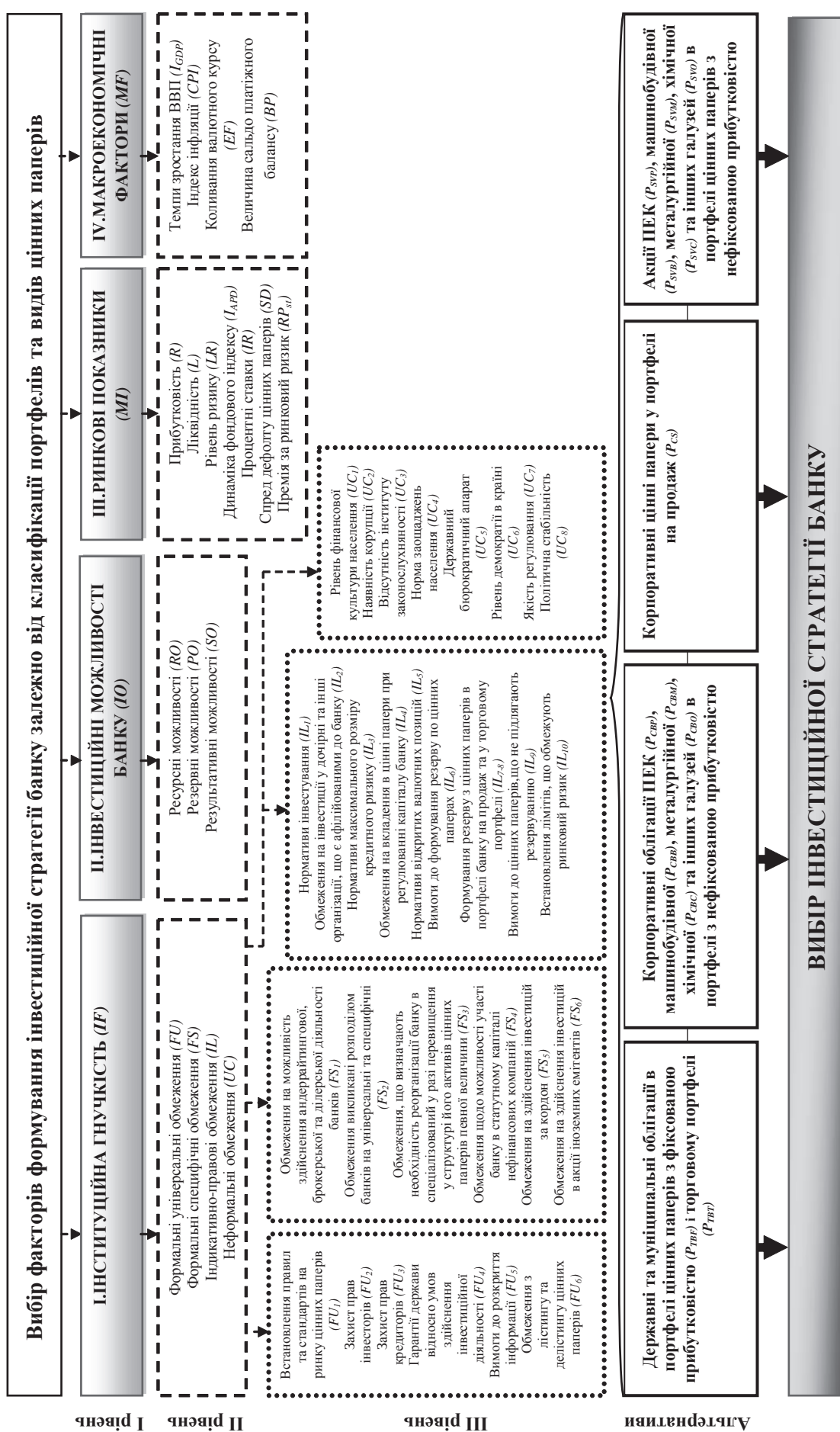

Рис. 1. Ієрархічна структура прийняття рішення щодо вибору інвестиційної стратегії банку з урахуванням інституційної гнучкості

Вони розраховуються таким чином:

$$W_i^k = w_i^{k-1} \cdot w_i^k, \quad (8)$$

де w_i^{k-1} – вагове значення i -го критерію, яке він отримує відповідно до попереднього рівня ієрархії $k-1$;

w_i^k – відкориговане вагове значення i -го критерію.

За допомогою визначення вагових коефіцієнтів стає можливим визначення інтегральної оцінки ступеня привабливості і відповідного вибору інвестиційної стратегії (P_i):

$$P_i = \sum_{l=1}^n s_{li} \cdot w_{li}, \quad (9)$$

де s_{li} – i -тий критерій оцінки l -тої інвестиційної стратегії;
 w_{li} – i -тий ваговий коефіцієнт відповідний до критерію l .

На основі отриманих результатів (табл. 2 і табл. 3) можна зробити висновок про те, що найбільш важливим фактором при виборі інвестиційної стратегії залежно від класифікації портфелів і видів цінних паперів є інституційна гнучкість прийняття рішень в інвестиційній діяльності банку, яка враховує показники інституційних обмежень, що впливають на формування довгострокових стратегій банку.

Інституційна гнучкість становить 57% від загального обсягу всіх представлених чинників. Найбільш істотними при виборі інвестиційної стратегії є формальні специфічні та індикативно-правові обмеження, які враховують специфічні обмеження для банків як учасників фондового ринку. Наприклад, для облігацій внутрішньої державної позики найбільш важливими фахівці вважають формальні специфічні обмеження, а саме – встановлення лімітів, що обмежують ринкових ризик, і фактор звільнення від формування резерву. Для корпоративних облігацій найбільш істотними є дотримання нормативів максимального кредитного ризику і резервні вимоги відносно портфеля банку на продаж. Для акцій – дотримання нормативів інвестування та встановлення лімітів, що обмежують ринкових ризик.

Внутрішні чинники, а саме – інвестиційні можливості в ієрархічній структурі зайняли друге місце – 27%. Пріоритетними напрямками для банку є ресурсні та резервні можливості. Однак слід зазначити, що резервні можливості не розглядалися для ОВДП, у зв'язку з тим, що даний вид належить до безризикових цінних паперів, і відповідно, по них не формується резерв під операції з цінними паперами.

Серед ринкових факторів основне місце займають показники прибутковості та ліквідності, проте слід сказати, що, вибираючи стратегію, орієнтовану на вкладення переважно в акції, банк належну увагу приділяє оцінці рівня ризику. До менш значущих ринкових показників інвестиційної діяльності банку фахівці відносять процентні ставки, спред дефолту державних і корпоративних облігацій і премію за ринковий ризик для акцій, які становлять у середньому 5% від загального обсягу всіх ринкових показників.

Макроекономічні фактори мають однакову вагу для всіх цінних паперів. Найбільш важливими є показники темпу зростання ВВП та індексу інфляції.

ВИСНОВКИ

Таким чином, проведений аналіз дає підстави зробити висновок, що реалізована на основі методу аналізу ієрархії ієрархічна структура може бути основою вибору довгострокової стратегії з урахуванням інституційної гнучкості прийняття рішень в інвестиційній діяльності банків. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Лактионова А. А.** Институциональная гибкость принятия решений как основа выбора инвестиционной стратегии банка / А. А. Лактионова, М. О. Житарь // *Економічний часопис XXI*. – 2013. – № 5-6 (1). – С. 49 – 52.
2. **Лактионова А. А.** Концепция управления гибкостью принятия решений в инвестиционной деятельности банков / А. А. Лактионова, М. О. Житарь // *Бизнес Информ*. – 2013. – № 1. – С. 270 – 276.
3. **Lee C.** A Fuzzy AHP Application on Evaluation of High-Yield Bond Investment / Chen-Yu Lee, Jao-Hong Cheng // *Information Science & Applications*, vol. 5, June 2008.
4. **Ahmadi A.** Selection of maintenance strategy, using Analytical Hierarchy Process [Electronic resource]. – Access to the resource : http://pure.ltu.se/portal/files/3063573/RCM_and_PHM_2009_02_29_Accept_all_changes1.pdf – Title screen.
5. **Erbasi A.** The use of analytic hierarchy process in the balanced scorecard: An approach in a hotel firm [Electronic resource]. – Access to the resource : http://www.businessjournalz.org/articlepdf/BMR_2201april22c.pdf – Title screen.
6. **Mandal A.** Vendor selection using interpretive structural modeling / A. Mandal, S. Deshmukh // *International Journal of Operations and Production Management*, 1993. – Vol. 14(6). – P. 52 – 59.
7. **Madu C.** Optimum information technology for socioeconomic development / C. Madu, C. Kuci // *Information Management and Computer Security*, 1994. – Vol. 2(1). – P. 4 – 11.
8. **Саати Т.** Принятие решений. Метод анализа иерархии / Т. Саати. – М.: Радио и связь, 1993. – 278 с.
9. **Белінська Я. В.** Індикатори фінансової стабільності та інноваційний менеджмент фінансової системи / Я. В. Белінська, В. П. Биховченко // *Стратегічні пріоритети*. – 2011. – № 3 (20). – С. 53 – 68.
10. **Кравчук І.** Макроекономічні аспекти фундаментального аналізу ринку цінних паперів / І. Кравчук, В. Юхимчук // *Інвестиції: практика та досвід*. – 2011. – № 1. – С. 32 – 36.

REFERENCES

- Ahmadi, A. "Selection of maintenance strategy, using Analytical Hierarchy Process". http://pure.ltu.se/portal/files/3063573/RCM_and_PHM_2009_02_29_Accept_all_changes1.pdf
- Belinska, Ya. V., and Bykhovchenko, V. P. "Indykatory finansovoi stabilnosti ta innovatsiyniy menedzhment finansovoi systemy" [Indicators of financial stability and innovative management of the financial system]. *Stratehichni priorytety*, no. 3 (20) (2011): 53-68.
- Erbasi, A. "The use of analytic hierarchy process in the balanced scorecard: An approach in a hotel firm" http://www.businessjournalz.org/articlepdf/BMR_2201april22c.pdf
- Kravchuk, I., and Yukhymchuk, V. "Makroekonomichni aspekty fundamentalnoho analizu rynku tsinnykh paperiv" [Macroeconomic aspects of fundamental analysis securities market]. *Investysii: praktyka ta dosvid*, no. 1 (2011): 32-36.
- Lee, C., and Cheng, J. "A Fuzzy AHP Application on Evaluation of High-Yield Bond Investment". *Information Science & Applications*, vol. 5 (2008).
- Laktionova, A. A., and Zhitar, M. O. "Kontsepsiia upravleniia gibkostiu priniatiia resheniy v investitsionnoy deiatelnosti bankov" [The concept of management decision-making flexibility in investment banking]. *Biznes Inform*, no. 1 (2013): 270-276.
- Laktyonova, A. A., and ytar, M. O. "Instityusionalnaia gybkost pryniatyia resheniy kak osnova vybora investitsyonnoi strategyy banka" [Institutional flexibility of decision-making as the basis of selection of the investment strategy of the bank]. *Ekonomichnyi chasopys XXI*, no. 5-6 (1) (2013): 49-52.
- Mandal, A., and Deshmukh, S. "Vendor selection using interpretive structural modelling". *International Journal of Operations and Production Management*, vol. 14 (6) (1993): 52-59.
- Madu, C., and Kuci, C. "Optimum information technology for socioeconomic development". *Information Management and Computer Security*, vol. 2 (1) (1994): 4-11.
- Saati, T. *Priniatie resheniy. Metod analiza ierarkhii* [Decision-making. Method of analysis hierarchy]. Moscow: Radio i sviaz, 1993.

ВИБІР ІНВЕСТИЦІЙНОЇ СТРАТЕГІЇ БАНКУ НА ОСНОВІ МЕТОДУ АНАЛІЗУ ІЄРАРХІЇ

© 2014 ЖИТАР М. О.

УДК 336.763

Житар М. О. Вибір інвестиційної стратегії банку на основі методу аналізу ієрархії

Мета статті полягає у визначенні методичного підходу до вибору інвестиційної стратегії банків на основі факторів її формування з використанням методу аналізу ієрархії. У результаті дослідження були визначені чинники формування інвестиційної стратегії банку. Обґрунтовано, що вибір інвестиційної стратегії банку може бути ефективно реалізовано на основі методу аналізу ієрархії, який є найбільш поширеним в умовах багатокритеріальної оцінки пошуку оптимального вирішення поставленого завдання. Запропоновано ієрархічну структуру прийняття рішень, яка може бути основою вибору інвестиційної стратегії банку з урахуванням інституціональної гнучкості. Перспективами подальших досліджень у даному напрямку є розробка оптимізаційної моделі інвестиційного портфелю банку з урахуванням не тільки інституційної, а й ринкової гнучкості прийняття рішень.

Ключові слова: інвестиційна стратегія банку, метод аналізу ієрархії, ієрархічна структура, інституційна гнучкість, інституційні обмеження, ринкові показники, макроекономічні фактори, інвестиційні можливості банку.

Рис.: 1. **Табл.:** 3. **Формул.:** 9. **Бібл.:** 10.

Житар Максим Олегович – аспірант, кафедра фінансів і банківської справи, Донецький національний університет (вул. Університетська, 24, Донецьк, 83001, Україна)

E-mail: zhytarmaksym@gmail.com

УДК 336.763

Житарь М. О. Выбор инвестиционной стратегии банка на основе метода анализа иерархии

Цель статьи состоит в определении методического подхода к выбору инвестиционной стратегии банков на основе факторов ее формирования с использованием метода анализа иерархии. По результатам исследования были определены факторы формирования инвестиционной стратегии банка. Обосновано, что выбор инвестиционной стратегии банка может быть эффективно реализован на основе метода анализа иерархии, который является наиболее распространенным в условиях многокритериальной оценки поиска оптимального решения поставленной задачи. Предложена иерархическая структура принятия решений, которая может быть основой выбора инвестиционной стратегии банка с учетом институциональной гибкости. Перспективой дальнейшего исследования в данном направлении является разработка оптимизационной модели инвестиционного портфеля банка с учетом не только институциональной, но и рыночной гибкости принятия решений.

Ключевые слова: инвестиционная стратегия банка, метод анализа иерархии, иерархическая структура, институциональная гибкость, институциональные ограничения, рыночные показатели, макроекономические факторы, инвестиционные возможности банка.

Рис.: 1. **Табл.:** 3. **Формул.:** 9. **Библ.:** 10.

Житарь Максим Олегович – аспірант, кафедра фінансов і банківського дела, Донецький національний університет (вул. Університетська, 24, Донецьк, 83001, Україна)

E-mail: zhytarmaksym@gmail.com

UDC 336.763

Zhytar M. O. Selection of the Bank Investment Strategy on the Basis of the Hierarchy Analysis Method

The goal of the article lies in identification of a methodical approach to selection of the investment strategy of banks on the basis of factors of its formation with the use of the hierarchy analysis method. Factors of formation of the bank's investment strategy were identified in the result of the study. The article demonstrates that selection of the investment strategy of the bank could be efficiently realised on the basis of the hierarchy analysis method, which is the most popular under conditions of a multi-criteria assessment of the search for optimal solution of the set task. The article offers a hierarchical structure of decision making, which could be a basis of selection of the bank's investment strategy with consideration of the institutional flexibility. The prospect of further study in this direction is development of an optimisation model of the bank's investment portfolio with consideration of not only institutional, but also market flexibility of decision making.

Key words: bank's investment strategy, hierarchy analysis method, hierarchical structure, institutional flexibility, institutional limits, market indicators, macro-economic factors, bank's investment capabilities.

Pic.: 1. **Tabl.:** 3. **Formulae:** 9. **Bibl.:** 10.

Zhytar Maksym O. – Postgraduate Student, Department of Finance and Banking, Donetsk National University (vul. Universytetska, 24, Donetsk, 83001, Ukraine)

E-mail: zhytarmaksym@gmail.com

У сучасних економічних умовах банки повинні не тільки підтримувати високі показники своєї діяльності, а й забезпечувати ефективне функціонування на ринку банківських послуг. Одним із актуальних напрямків сучасного фінансового менеджменту банку є стратегічне управління інвестиційної діяльності банків на ринку цінних паперів.

У науковій економічній літературі на даний момент існує значна кількість публікацій, в яких автори представляють різні підходи до формування ефективної інвестиційної стратегії. Окремі аспекти знайшли своє відображення в роботах провідних українських і зарубіжних вчених. Серед українських вчених можна виділити Г. Азаренкову, Я. Белінського, Т. Васильєву, О. Вовчак, А. Герасимовича, М. Згуровського, І. Кравчука, Б. Луціва, Т. Майорову, Л. Примостку, С. Реверчука, В. Тимохіна, В. Юхимчука. Вагомий внесок у розробку цієї проблематики внесли також

зарубіжні вчені А. Ахмаді, А. Дамодаран, Ч. Джао-Хонг, А. Єрбасі, І. Ігоїна, А. Мандал, Г. Марковіч, Т. Сааті, Л. Ченг, Є. Федорова, Н. Хіршей, У. Шарп та інші. Разом із тим існує необхідність у обґрунтуванні вибору інвестиційної стратегії банків з урахуванням інституціональної гнучкості прийняття рішень, ринкових показників інвестиційної діяльності, макроекономічних факторів та інвестиційних можливостей банків, яка може бути ефективно реалізована на основі методу аналізу ієрархії (МАІ).

Зважаючи на це, мета статті полягає у визначенні методичного підходу до вибору інвестиційної стратегії банків на основі факторів її формування з використанням методу аналізу ієрархії.

На вибір інвестиційної стратегії банку впливають як зовнішні, так і внутрішні чинники. До зовнішніх факторів доцільно відносити інституційну гнучкість прийняття рішень, ринкові та макроекономічні показники інвестиційної діяльності.

Слід зазначити, що в процесі управління портфелем цінних паперів банку необхідно не тільки проаналізувати такі основні ринкові характеристики, як прибутковість, рівень ризику і ліквідність, а й врахувати привабливість та ефективність банківських інвестицій в цінні папери з точки зору дотримання нормативних показників діяльності банків, регулятивного капіталу банку, резервних вимог, та інші. У зв'язку з цим одним з основних чинників вибору інвестиційної стратегії банку є інституційна гнучкість прийняття рішень, яка є обраною функцією інституційних обмежень, які, у свою чергу, спрямовані на обмеження свободи прийняття рішень в інвестиційній діяльності банків з позиції її обсягів і структури, оперативності та рівня ризику. Чим жорсткіші обмеження формуються на рівнях інституційного середовища, ринку, а також з боку внутрішньої організації інвестиційної діяльності банку, тим відповідно нижче рівень гнучкості прийняття таких рішень. Інституційна гнучкість враховує показники формальних універсальних обмежень, формальних специфічних, неформальних і індикативно-правових обмежень [1]. Аналіз показав, що формальні універсальні і неформальні обмеження впливають на всі види інвестицій у цінні папери, а формальні специфічні та індикативно-правові обмеження можуть відрізнитися залежно від видів цінних паперів у частині нормативів інвестування та максимального розміру кредитного ризику, формування резерву з цінних паперів, обмежень на вкладання в цінні папери при регулюванні капіталу банку.

Крім зазначених ринкових чинників – прибутковості, ліквідності та рівня ризику, на інвестиційну стратегію банку впливають також такі показники як динаміка фондового індексу, процентні ставки, спред дефолту корпоративних і державних облігацій, премія за ринковий ризик, загальна капіталізація ринку.

Необхідно зазначити, що якщо окремі фактори інституційної гнучкості та ринкових показників можуть відноситись до конкретних видів цінних паперів, то макроекономічні фактори є загальними і характеризують економічну ситуацію в країні. До таких факторів можна віднести темп зростання ВВП, індекс інфляції, коливання валютного курсу, величину сальдо платіжного балансу.

До внутрішніх факторів належать ресурсні, резервні, результативні можливості банку, що визначаються внутрішніми характеристиками його діяльності (станом активів і зобов'язань, рівнем ліквідності та прибутковості) [2].

Проведений аналіз показав, що вибір інвестиційної стратегії з урахуванням факторів може бути ефективно реалізовано на основі методу аналізу ієрархії [3 – 8].

Метод аналізу ієрархії (МАІ) є найбільш розповсюдженим і зручним методом пошуку оптимального рішення тієї чи іншої задачі на основі суджень фахівців, тобто на основі експертних оцінок. Суть методу полягає у визначенні переліку критеріїв вибору і ступеня їх важливості. Інтеграція таких оцінок із врахуванням їх пріоритетності визначають у підсумку найважливішу інвестиційну стратегію в залежності від типу використовуваного активу (акції, корпоративні облігації та облігації внутрішньої державної позики), та виду інвестиційного портфеля (торговий портфель, портфель цінних паперів на продаж і портфель цінних паперів до погашення). Крім того, для більш конкретного визначення пріоритетного інвестиційного рішення деталізуємо портфелі цінних паперів за видами галузей, в яких функціонують емітенти.

Побудова ієрархічної структури складається з чотирьох етапів та починається з визначення методики вибору інвестиційної стратегії банків та вибору факторів, що обумовлюють її вибір. Кінцевим результатом побудови ієрархії буде вибір оптимальних альтернативних варіантів відповідно до класифікації портфелів і видів цінних паперів. Такі портфелі розділені на: державні та муніципальні облігації в портфелі банку з фіксованою прибутковістю і торговому портфелі, корпоративні облігації в портфелі з нефіксованою прибутковістю в розрізі різних галузей промисловості, акції в портфелі банку з нефіксованою прибутковістю в розрізі різних галузей промисловості та корпоративні облігації в портфелі цінних паперів на продаж.

Нехай S – кінцева множина незалежних характеристик інвестиційних портфелів, вибір яких тотожний вибору тієї чи іншої стратегії.

$$S \subseteq \{S^1, S^2, S^3\}, \quad (1)$$

де P – кінцева множина інвестиційних портфелів (інвестиційних стратегій), які володіють даними характеристиками.

У множині P виокремимо такі види стратегій:

$$P \subseteq \left\{ P_{TBF}, P_{TBT}, P_{CBP}, P_{CBB}, P_{CBM}, P_{CBC}, P_{CBO}, P_{CS}, P_{SVP}, P_{SVB}, P_{SVM}, P_{SVC}, P_{SVO} \right\}. \quad (2)$$

При цьому S може бути представлено у вигляді 3-х рівневої ієрархії. Перший рівень ієрархії визначає основні види факторів формування інвестиційних стратегій:

$$S^1 \subseteq \{IF, IO, MI, MF\}, \quad (3)$$

де IF, IO, MI, MF – інституційна гнучкість прийняття рішень в інвестиційній діяльності банку, інвестиційні можливості банку, ринкові та макроекономічні показники.

Кожна з цих характеристик деталізується сукупністю характеристик, що відповідно визначають другий рівень ієрархії:

$$S^2 \subseteq \left\{ \begin{array}{l} IF = (FU, FS, UC, IL) \\ IO = (RO, PO, SO) \\ MI = (L, R, LR, I_{APP}, IR, SD, RP_{st}) \\ MF = (I_{GDP}, CPI, EF, BP) \end{array} \right\}, \quad (4)$$

де FU, FS, UC, IL – формальні універсальні, формальні специфічні, неформальні, індикативно-правові обмеження;

RO, PO, SO – ресурсні, резервні та результативні можливості банку;

$L, R, LR, I_{APP}, IR, SD, RP_{st}$ – ліквідність, прибутковість, рівень ризику, динаміка фондового індексу, процентні ставки, спред дефолту, премія за ринковий ризик;

I_{GDP}, CPI, EF, BP – темпи зростання ВВП, індекс інфляції, коливання валютного курсу, величина сальдо платіжного балансу.

Відповідно третій рівень ієрархії формулюється із характеристик інституційної гнучкості:

$$S^3 \subseteq \left\{ \begin{array}{l} FU = (FU_1, FU_2, FU_3, FU_4, FU_5, FU_6) \\ FS = (FS_1, FS_2, FS_3, FS_4, FS_5, FS_6) \\ UC = (UC_1, UC_2, UC_3, UC_4, UC_5, UC_6, UC_7, UC_8) \\ IL = (IL_1, IL_2, IL_3, IL_4, IL_5, IL_6, IL_7, IL_8, IL_9, IL_{10}) \end{array} \right\}. \quad (5)$$

На кожному з трьох етапів експерти визначають відносну важливість критеріїв $S^k = \{x_i\}$, де x_i – окремий критерій (характеристика) вибору інвестиційної стратегії з множини S , k -го рівняння ієрархії.

Для цього на кожному етапі та, відповідно, для кожного рівня ієрархії будується таблиця наступного вигляду (табл. 1).

Матриця парних порівнянь відносної важливості компонента вектора S

	x_1	x_2	...	x_{j_2}	...	x_M
x_1	1	$a_{12} = R(x_1 \succ x_2)$...	$a_{1j_2} = R(x_1 \succ x_{j_2})$...	$a_{1M} = R(x_1 \succ x_M)$
x_2	$a_{21} = 1/a_{12}$	1	...	$a_{2j_2} = R(x_2 \succ x_{j_2})$...	$a_{2M} = R(x_2 \succ x_M)$
...
x_{i_1}	$a_{i_1 1} = 1/a_{1 i_1}$	$a_{i_1 2} = 1/a_{2 i_1}$...	$a_{i_1 j_2} = R(x_{i_1} \succ x_{j_2})$...	$a_{i_1 M} = R(x_{i_1} \succ x_M)$
..
x_M	$a_{M 1} = 1/a_{1 M}$	$a_{M 2} = 1/a_{2 M}$...	$a_{M j_2} = 1/a_{j_2 M}$...	1

При заповненні матриці S експертами, які вибираються з числа фахівців банку в даній сфері, пропонується відповісти на питання: «Який рівень пріоритетності X_2 перед X_1 у процесі вибору інвестиційної стратегії банку?».

Фахівці банку $R(x_{i_1} \succ x_{i_2})$ надають чисельні значення відносної важливості за шкалою інтенсивності від 1 до 9, запропонованої вченим Т. Сааті [8]. Якщо навпаки $x_{i_2} \succ x_{i_1}$, то використовуються зворотні значення.

Після заповнення матриці S, для кожного з трьох рівнів ієрархічної структури, за шкалою інтенсивності шляхом попарних порівнянь на основі матриці оцінок рівня значущості розраховується власний вектор $\{p_i\}$ і нормований вектор $\{w_i\}$, окремі координати якого виступають мірою значущості або вагою відповідного показника. Власний вектор розраховується як середня геометрична з оцінок

пріоритетності i -го показника перед j -тим при попарному зіставленні їх значимості:

$$\rho_i = \sqrt[m]{\prod_j a_{ij}} = \sqrt[m]{a_{i1} \cdot a_{i2} \cdot a_{i3} \cdot \dots \cdot a_{im}}, \quad (6)$$

$$i = 1, m,$$

де m – кількість обраних показників.

Для визначення нормованого вектора елементи власного вектора підсумовуються і розраховується частка кожного з них у загальній сумі, тобто:

$$w_i = \frac{\rho_i}{\sum_{i=1}^m \rho_i}; \quad \sum w_i = 1. \quad (7)$$

Розглянувши алгоритм загальний для всіх рівнів, доцільно розрахувати показники пріоритетів (табл. 2).

Таблиця 2

Перший та другий рівні побудови матриці аналізу ієрархії для вибору інвестиційної стратегії

Критерії вибору	Компонент власного вектору (P_i)	Нормований вектор (W_i)	Компонент власного вектору (P_i)	Нормований вектор (W_i)	Компонент власного вектору (P_i)	Нормований вектор (W_i)
	Вид інвестиційної стратегії					
	Портфель ($P_{ТВТ}$, $P_{ТВФ}$)		Портфель ($P_{СВТ}$, $P_{СВВ}$, $P_{СВМ}$, $P_{СВС}$, $P_{СВО}$, $P_{СВ}$)		Портфель ($P_{СВП}$, $P_{СВВ}$, $P_{СВМ}$, $P_{СВС}$, $P_{СВО}$)	
ЗОВНІШНІ ФАКТОРИ						
I. Інституційна гнучкість (IF) – 0,57						
1.Формальні універсальні обмеження	0,76	0,13	0,76	0,13	0,73	0,13
2.Формальні специфічні обмеження	2,16	0,37	2,16	0,37	1,84	0,32
3.Неформальні обмеження	0,23	0,04	0,23	0,04	0,01	0,02
4. Індикативно-правові обмеження	2,68	0,46	2,68	0,46	3,20	0,53
Сума	5,83	1,00	5,83	1,00	5,78	1,00
III. Ринкові показники інвестиційної діяльності (MI) – 0,11						
1. Прибутковість	3,91	0,43	3,91	0,43	3,66	0,45
2. Ліквідність	2,48	0,27	2,48	0,27	1,22	0,15
3. Рівень ризику	1,08	0,13	1,08	0,13	1,63	0,21
4. Динаміка фондового індексу	0,64	0,07	0,64	0,07	0,64	0,08

5. Процентні ставки	0,48	0,05	0,48	0,05	0,48	0,06
6. Спред дефолту корпоративних і державних цінних паперів	0,43	0,05	0,43	0,05		
7. Премія за ринковий ризик					0,43	0,05
Сума	9,02	1,00	9,02	1,00	8,06	1,00
IV. Макроекономічні фактори (MF) – 0,05						
1. Темпи зростання ВВП	2,55	0,47	2,55	0,47	2,55	0,47
2. Індекс інфляції	1,8	0,33	1,8	0,33	1,8	0,33
3. Коливання валютного курсу	0,86	0,16	0,86	0,16	0,86	0,16
4. Величина сальдо платіжного балансу	0,23	0,04	0,23	0,04	0,23	0,04
Сума	5,44	1,00	5,44	1,00	5,44	1,00
ВНУТРІШНІ ФАКТОРИ						
II. Інвестиційні можливості банку (IO) – 0,27						
1. Ресурсні можливості	0,58	0,25	1,44	0,43	1,44	0,43
2. Резервні можливості			1,44	0,43	1,44	0,43
3. Результативні можливості	1,73	0,75	0,48	0,14	0,48	0,14
Сума	2,31	1,00	3,36	1,00	3,36	1,00

Треба зазначити, що представлена на *рис. 1* ієрархія не є повною, тобто кожна інвестиційна стратегія оцінюється на основі різної кількості характеристик, що відповідно буде враховано під час визначення пріоритетів.

На основі формул (6) та (7) були розраховані компоненти власного вектора $\{r_i\}$ і нормований вектор $\{w_i\}$ зов-

нішніх і внутрішніх чинників залежно від виду цінного паперу за першим і другим етапами (см. табл. 2).

На третьому етапі побудови ієрархічної структури розраховуються вагові коефіцієнти показників, що входять до третього рівня ієрархічної структури (табл. 3) з урахуванням пріоритетності факторів впливу першого та другого рівнів.

Таблиця 3

Третій рівень побудови матриці аналізу ієрархії для вибору інвестиційної стратегії з урахуванням пріоритетності факторів впливу першого та другого рівнів

Критерій вибору	ОВДП і муніципальні облігації, w_i	Корпоративні облігації, w_i	Акції, w_i
Формальні універсальні обмеження:			
1. Встановлення правил та стандартів на ринку цінних паперів	0,02	0,01	0,01
2. Захист прав кредиторів	0,05	0,03	
3. Захист прав інвесторів			0,04
4. Гарантії держави відносно умов здійснення інвестиційної діяльності	0,03	0,03	0,03
5. Вимоги до розкриття інформації	0,02	0,02	0,02
6. Обмеження з листингу та делістингу цінних паперів	0,02	0,02	0,02
7. Формальні специфічні обмеження	0,08	0,06	0,07
8. Неформальні обмеження	0,02	0,01	0,01
Індикативно-правові обмеження:			
9. Нормативи відкритих валютних позицій	0,03	0,01	0,01
10. Встановлення лімітів, що обмежують ринковий ризик	0,16	0,13	0,14
11. Звільнення від формування резерву	0,15		
12. Нормативи максимального розміру кредитного ризику		0,11	
13. Нормативи інвестування			0,16
14. Розрахунок резерву по цінних паперах в портфелі банку на продаж		0,13	
15. Обмеження на інвестиції у дочірні та інші організації, що є афілійованими до банку			0,05

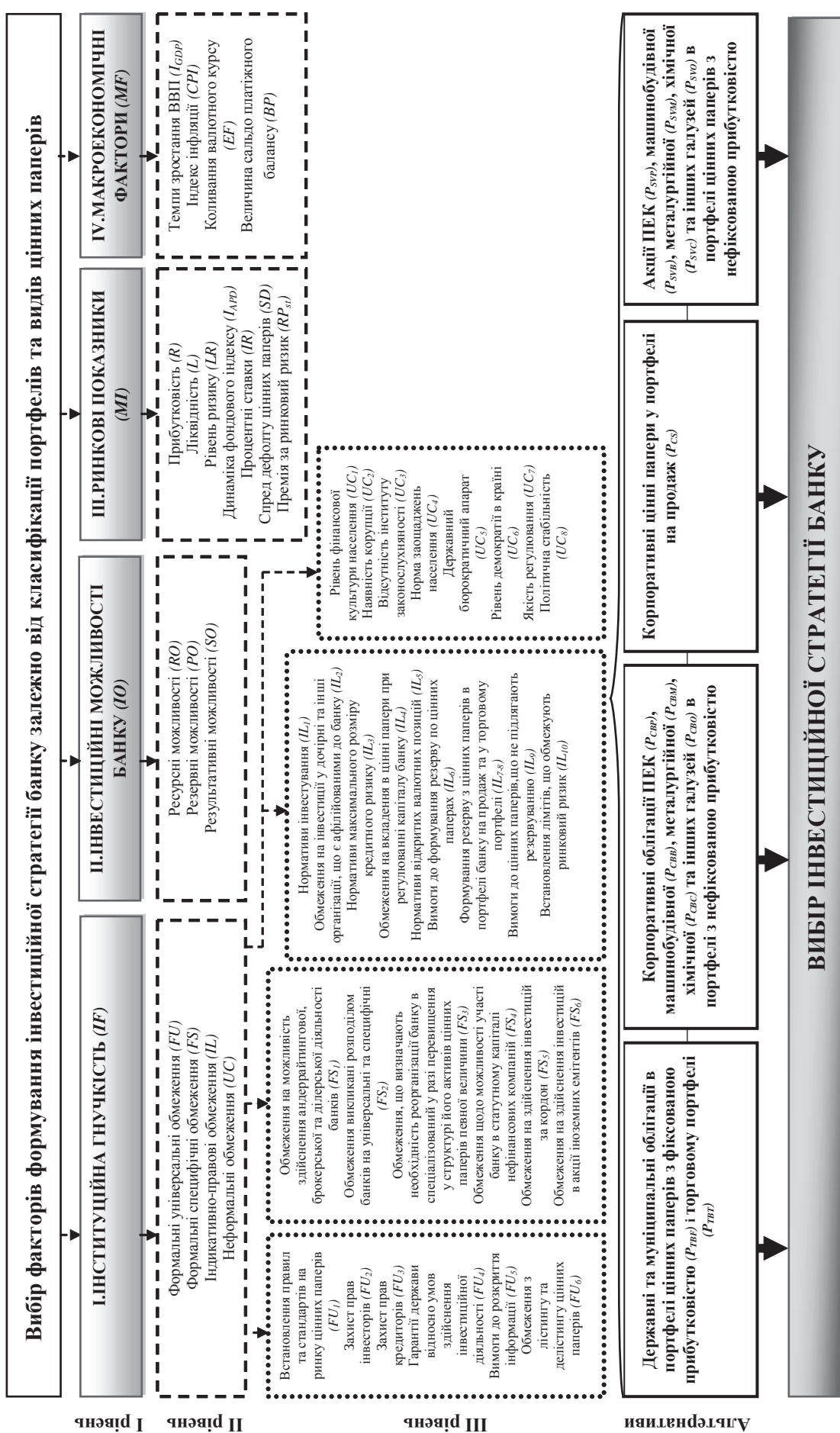

Рис. 1. Ієрархічна структура прийняття рішення щодо вибору інвестиційної стратегії банку з урахуванням інституційної гнучкості

Вони розраховуються таким чином:

$$W_i^k = w_i^{k-1} \cdot w_i^k, \quad (8)$$

де w_i^{k-1} – вагове значення i -го критерію, яке він отримує відповідно до попереднього рівня ієрархії $k-1$;

w_i^k – відкориговане вагове значення i -го критерію.

За допомогою визначення вагових коефіцієнтів стає можливим визначення інтегральної оцінки ступеня привабливості і відповідного вибору інвестиційної стратегії (P_i):

$$P_i = \sum_{l=1}^n s_{li} \cdot w_{li}, \quad (9)$$

де s_{li} – i -тий критерій оцінки l -тої інвестиційної стратегії;
 w_{li} – i -тий ваговий коефіцієнт відповідний до критерію i .

На основі отриманих результатів (табл. 2 і табл. 3) можна зробити висновок про те, що найбільш важливим фактором при виборі інвестиційної стратегії залежно від класифікації портфелів і видів цінних паперів є інституційна гнучкість прийняття рішень в інвестиційній діяльності банку, яка враховує показники інституційних обмежень, що впливають на формування довгострокових стратегій банку.

Інституційна гнучкість становить 57% від загального обсягу всіх представлених чинників. Найбільш істотними при виборі інвестиційної стратегії є формальні специфічні та індикативно-правові обмеження, які враховують специфічні обмеження для банків як учасників фондового ринку. Наприклад, для облігацій внутрішньої державної позики найбільш важливими фахівці вважають формальні специфічні обмеження, а саме – встановлення лімітів, що обмежують ринкових ризик, і фактор звільнення від формування резерву. Для корпоративних облігацій найбільш істотними є дотримання нормативів максимального кредитного ризику і резервні вимоги відносно портфеля банку на продаж. Для акцій – дотримання нормативів інвестування та встановлення лімітів, що обмежують ринкових ризик.

Внутрішні чинники, а саме – інвестиційні можливості в ієрархічній структурі зайняли друге місце – 27%. Пріоритетними напрямками для банку є ресурсні та резервні можливості. Однак слід зазначити, що резервні можливості не розглядалися для ОВДП, у зв'язку з тим, що даний вид належить до безризикових цінних паперів, і відповідно, по них не формується резерв під операції з цінними паперами.

Серед ринкових факторів основне місце займають показники прибутковості та ліквідності, проте слід сказати, що, вибираючи стратегію, орієнтовану на вкладення переважно в акції, банк належну увагу приділяє оцінці рівня ризику. До менш значущих ринкових показників інвестиційної діяльності банку фахівці відносять процентні ставки, спред дефолту державних і корпоративних облігацій і премію за ринковий ризик для акцій, які становлять у середньому 5% від загального обсягу всіх ринкових показників.

Макроекономічні фактори мають однакову вагу для всіх цінних паперів. Найбільш важливими є показники темпу зростання ВВП та індексу інфляції.

ВИСНОВКИ

Таким чином, проведений аналіз дає підстави зробити висновок, що реалізована на основі методу аналізу ієрархії ієрархічна структура може бути основою вибору довгострокової стратегії з урахуванням інституційної гнучкості прийняття рішень в інвестиційній діяльності банків. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Лактионова А. А.** Институциональная гибкость принятия решений как основа выбора инвестиционной стратегии банка / А. А. Лактионова, М. О. Житарь // *Економічний часопис XXI*. – 2013. – № 5-6 (1). – С. 49 – 52.
2. **Лактионова А. А.** Концепция управления гибкостью принятия решений в инвестиционной деятельности банков / А. А. Лактионова, М. О. Житарь // *Бизнес Информ*. – 2013. – № 1. – С. 270 – 276.
3. **Lee C.** A Fuzzy AHP Application on Evaluation of High-Yield Bond Investment / Chen-Yu Lee, Jao-Hong Cheng // *Information Science & Applications*, vol. 5, June 2008.
4. **Ahmadi A.** Selection of maintenance strategy, using Analytical Hierarchy Process [Electronic resource]. – Access to the resource : http://pure.ltu.se/portal/files/3063573/RCM_and_PHM_2009_02_29_Accept_all_changes1.pdf – Title screen.
5. **Erbasi A.** The use of analytic hierarchy process in the balanced scorecard: An approach in a hotel firm [Electronic resource]. – Access to the resource : http://www.businessjournalz.org/articlepdf/BMR_2201april22c.pdf – Title screen.
6. **Mandal A.** Vendor selection using interpretive structural modeling / A. Mandal, S. Deshmukh // *International Journal of Operations and Production Management*, 1993. – Vol. 14(6). – P. 52 – 59.
7. **Madu C.** Optimum information technology for socioeconomic development / C. Madu, C. Kuci // *Information Management and Computer Security*, 1994. – Vol. 2(1). – P. 4 – 11.
8. **Саати Т.** Принятие решений. Метод анализа иерархии / Т. Саати. – М.: Радио и связь, 1993. – 278 с.
9. **Белінська Я. В.** Індикатори фінансової стабільності та інноваційний менеджмент фінансової системи / Я. В. Белінська, В. П. Биховченко // *Стратегічні пріоритети*. – 2011. – № 3 (20). – С. 53 – 68.
10. **Кравчук І.** Макроекономічні аспекти фундаментального аналізу ринку цінних паперів / І. Кравчук, В. Юхимчук // *Інвестиції: практика та досвід*. – 2011. – № 1. – С. 32 – 36.

REFERENCES

- Ahmadi, A. "Selection of maintenance strategy, using Analytical Hierarchy Process". http://pure.ltu.se/portal/files/3063573/RCM_and_PHM_2009_02_29_Accept_all_changes1.pdf
- Belinska, Ya. V., and Bykhovchenko, V. P. "Indykatory finansovoi stabilnosti ta innovatsiyniy menedzhment finansovoi systemy" [Indicators of financial stability and innovative management of the financial system]. *Stratehichni priorytety*, no. 3 (20) (2011): 53-68.
- Erbasi, A. "The use of analytic hierarchy process in the balanced scorecard: An approach in a hotel firm" http://www.businessjournalz.org/articlepdf/BMR_2201april22c.pdf
- Kravchuk, I., and Yukhymchuk, V. "Makroekonomichni aspekty fundamentalnogo analizu rynku tsinnykh paperiv" [Macroeconomic aspects of fundamental analysis securities market]. *Investysii: praktyka ta dosvid*, no. 1 (2011): 32-36.
- Lee, C., and Cheng, J. "A Fuzzy AHP Application on Evaluation of High-Yield Bond Investment". *Information Science & Applications*, vol. 5 (2008).
- Laktionova, A. A., and Zhitar, M. O. "Kontsepsiia upravleniia gibkostiu priniatiia resheniy v investitsionnoy deiatelnosti bankov" [The concept of management decision-making flexibility in investment banking]. *Biznes Inform*, no. 1 (2013): 270-276.
- Laktyonova, A. A., and ytar, M. O. "Instityusionalnaia gybkost pryniatyia resheniy kak osnova vybora investitsyonnoi strategyy banka" [Institutional flexibility of decision-making as the basis of selection of the investment strategy of the bank]. *Ekonomichnyi chasopys XXI*, no. 5-6 (1) (2013): 49-52.
- Mandal, A., and Deshmukh, S. "Vendor selection using interpretive structural modelling". *International Journal of Operations and Production Management*, vol. 14 (6) (1993): 52-59.
- Madu, C., and Kuci, C. "Optimum information technology for socioeconomic development". *Information Management and Computer Security*, vol. 2 (1) (1994): 4-11.
- Saati, T. *Priniatie resheniy. Metod analiza ierarkhii* [Decision-making. Method of analysis hierarchy]. Moscow: Radio i sviaz, 1993.

ПУБЛІЧНО-ПРИВАТНЕ ПАРТНЕРСТВО В КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ

© 2014 ОСТАПЕНКО В. М.

УДК 336.64

Остапенко В. М. Публічно-приватне партнерство в контексті реалізації державної фінансової політики

У результаті дослідження було проаналізовано сучасні тенденції розвитку економіки України. Виділено проблеми, що пов'язані з реалізацією фінансової політики держави. Розглянуто сутність державної фінансової політики, її напрями (такі, як бюджетно-податкова та грошово-кредитна), структурні компоненти та завдання. Виділено місце публічно-приватного партнерства як інструмента реалізації фінансової політики. Обґрунтовано завдання в процесі реалізації цілей сучасної фінансової політики, які може бути виконано за допомогою публічно-приватного партнерства. Перспективами подальших досліджень у даному напрямі є формування практичних рекомендацій щодо використання ППП у процесі реалізації фінансової політики держави. Подальше вдосконалення ППП пов'язано з розробкою ефективних механізмів його впровадження та оптимізації його фінансової структури.

Ключові слова: фінансова політика, публічно-приватне партнерство, фінансовий механізм, інструмент.

Рис.: 4. **Табл.:** 3. **Бібл.:** 23.

Остапенко Вікторія Миколаївна – аспірантка, кафедра банківської справи, Харківський національний економічний університет (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: VictoriaOstapenko1988@gmail.com

УДК 336.64

UDC 336.64

Остапенко В. М. Публично-частное партнерство в контексте реализации государственной финансовой политики

В результате исследования были проанализированы современные тенденции развития экономики Украины. Выделены проблемы, связанные с реализацией финансовой политики государства. Рассмотрена сущность государственной финансовой политики, ее направления (такие как бюджетно-налоговая и денежно-кредитная), структурные компоненты и задачи. Выделено место публично-частного партнерства как инструмента реализации финансовой политики. Обоснованы задачи в процессе реализации целей современной финансовой политики, которые могут быть выполнены с помощью публично-частного партнерства. Перспективой дальнейших исследований в данном направлении является формирование практических рекомендаций по использованию ППП в процессе реализации финансовой политики государства. Дальнейшее совершенствование ППП связано с разработкой эффективных механизмов его внедрения и оптимизации его финансовой структуры.

Ключевые слова: финансовая политика, публично-частное партнерство, финансовый механизм, инструмент.

Рис.: 4. **Табл.:** 3. **Библ.:** 23.

Остапенко Виктория Николаевна – аспирант, кафедра банковского дела, Харьковский национальный экономический университет (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

E-mail: VictoriaOstapenko1988@gmail.com

Ostapenko V. M. Public-private Partnership in the Context of Realisation of the State Financial Policy

In the result of the study the article analyses modern tendencies of development of economy of Ukraine. It marks out problems connected with realisation of the state financial policy. It considers the essence of the state financial policy, its directions (such as budget-tax and monetary-credit), structural components and tasks. It emphasises the place of the public-private partnership as an instrument of realisation of the financial policy. It justifies tasks in the process of realisation of goals of the modern financial policy, which could be carried out with the help of the public-private partnership. The prospect of further studies in this direction is formation of practical recommendations on the use of the public-private partnership in the process of realisation of the state financial policy. Further improvement of the public-private partnership is connected with development of efficient mechanisms of its introduction and optimisation of its financial structure.

Key words: financial policy, public-private partnership, financial mechanism, instrument.

Pic.: 4. **Tabl.:** 3. **Bibl.:** 23.

Ostapenko Victoria M. – Postgraduate Student, Department of Banking, Kharkiv National University of Economics (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: VictoriaOstapenko1988@gmail.com

Незважаючи на стрімке економічне зростання в 2006 – 2007 рр. і низький рівень інтегрованості у світове господарство, Україні не вдалося уникнути фінансової кризи. Загостренню негативних тенденцій сприяли внутрішні та зовнішні дестабілізуючі фактори, які в переважній більшості були пов'язані з прорахунками в економічній політиці і, особливо, недостатнім і неефективним регулюванням фінансових відносин. Органи управління фінансовою системою України та її фінансові інститути виявилися не в змозі назвати справжні причини розвитку кризових процесів і, що найголовніше, не змогли дати їм пояснення і запропонувати заходи з подолання.

Побудова ефективної системи взаємовідносин між державою та приватним сектором дозволить залучати додаткові фінансові ресурси у масштабні державні програми, знизити витрати бюджету, стимулювати ділову активність підприємств і більш ефективно використовувати бюджетні кошти. Зазначене актуалізує потребу концентрування

зусиль на аналізі тенденцій реалізації фінансової політики та обґрунтуванні впровадження публічно-приватного партнерства як новітній інструмент, що сприятимуть оптимізації її компонентів та підвищенню ефективності її реалізації.

Питання дослідження теоретичних і практичних основ здійснення фінансової політики привертало увагу багатьох радянських учених ще у XIX – XX ст., зокрема Л. І. Абалкіна, А. І. Буковецького, О. Е. Вознесенського, І. Х. Озерова, І. І. Янжул, а також займають чільне місце в роботах українських науковців І. М. Вахович [2], В. М. Гейця [4], В. В. Зимовця [7], Л. А. Лазебника [9], Н. С. Танклевської [21], В. М. Федосова [22] та інших. Проте деякі важливі теоретико-методичні аспекти формування державної фінансової політики та інструменти підвищення її ефективності досі не дістали належного висвітлення. Зокрема, не визначено ролі публічно-приватного партнерства в контексті реалізації фінансової політики держави, як інструменту, що виконує функції забезпечення і регулювання, а також впливає на окремі напрями фінансової політики держави.

Мета статті – визначити та обґрунтувати основні результати та проблеми реалізації фінансової політики в Україні, на основі чого поглибити сутність державної фінансової політики й визначити в ній місце публічно-приватного партнерства з урахуванням сучасних вимог розвитку національної економіки.

Розширення і поглиблення процесу економічної інтеграції, перехід до інвестиційно-інноваційної моделі розвитку потребує стійкого зростання та поліпшення якісних показників соціально-економічного розвитку країни. За даними звіту Всесвітнього економічного форуму про глобальну конкурентоспроможність у 2013 – 2014 рр. серед 148 країн, Україна посідає 84 місце, отримавши показник 4,05 бали з 7 можливих. Так, за цим індексом України знизилася на 11 позицій (хоча в попередньому році зросла на 9 позицій, тим самим перемістилася з 82-го на 73-є місце). Майже всі складові індексу зазнали зменшення свої позиції в середньому на 3-7 пунктів, проте найбільші падіння відбулися за показниками «Макроекономічне середовище» (з 90 на 107 місце) та «Інновації» (з 71 на 93 місце). Слід зазначити, що інновації є залежними від загального економічного становища в країні, тому перш за все необхідно дослідити тенденції та причини погіршення макроекономічного середовища в Україні (табл. 1).

оптимізація діяльності фінансового сектора, удосконалення управління фінансової системою тощо, що також впливає на ділову активність в країні, здійснюються в процесі проведення реалізації фінансової політики.

У складі фінансової політики автори [1; 2; 3; 20; 21] виділяють два напрямки: бюджетно-податкову (фіскальну), яка об'єднує зусилля з реалізації заходів в області податкової та інвестиційної політик, політики управління державними витратами і державним боргом (табл. 2), а також грошово-кредитну – грошової емісії, цін, валютних операціях, кредиту і процентної ставки (іноді враховують страхування, соціальну сферу та фінансовий ринок).

Обсяги державних запозичень мають сталу тенденцію до зростання. У порівнянні з 2002 р. у 2012 р. вони зросли в 9 разів. Це свідчить про зростаючу залежність Державного бюджету України від державних запозичень. Головною причиною цього є зростання витрат, особливо з погашення боргових зобов'язань, несплачених у попередні роки (рис. 1).

Ми погоджуємося з думкою автора [8], що до основних завдань фінансової політики на рівні держави належить фінансування таких напрямів розвитку, як: забезпечення реалізації соціальних програм; фінансування розвитку господарського комплексу країни; проведення структурної перебудови економіки; забезпечення фінансування обороноздатності країни; фінансування органів державного

Таблиця 1

Динаміка зміни GCI для України у розрізі макроекономічних показників

Рік	Показник	Макроекономічне середовище	Збалансованість урядового бюджету, % ВВП	Валові національні заощадження, % ВВП	Інфляція, % річна зміна	Державний борг, % ВВП	Кредитний рейтинг країни, 0 – 100 (кращий)
2008 – 2009 (134)	I	4,6	-1,3	18,8	12,8	13,4	-
	M	91	78	85	127	18	-
2009 – 2010 (133)	I	4	-1,5	20,4	25,2	19,9	-
	M	106	68	72	129	27	-
2010 – 2011 (139)	I	3,6	-11,4	15,6	15,9	31,3	32,1
	M	125	134	96	134	52	99
2011 – 2012 (142)	I	4,2	-5,8	17,8	9,4	40,5	37
	M	112	105	85	126	76	90
2012 – 2013 (144)	I	4,4	-2,7	17,5	8	36,5	34,4
	M	90	68	85	107	61	94
2013 – 2014 (148)	I	4,2	-4,6	10,1	0,6	37,4	32,7
	M	107	112	127	1	60	99

* I – індекс, M – місце.

** Складено за даними The Global Competitiveness Report // <http://www3.weforum.org>

Слід звернути увагу на опитування респондентів Глобального індексу конкурентоспроможності, які серед найбільш проблемних факторів, що стримують розвиток економіки України, виділили такі, як: доступ до фінансування (15,3%), корупція (14,0%), податкове регулювання (13,6%), податкові ставки (10,5%), неефективна бюрократія уряду (7,9%), інфляція (6,6%), валютне регулювання (1,8%) та інше. Тому пріоритетними напрямками мають стати складові індексу «стабілізація фінансового сектора України» (114-е місце) та «підвищення рівня розвитку бізнесу» (91-е місце). Мобілізація, розподіл і використання фінансових ресурсів, залучених для забезпечення певної діяльності,

управління; забезпечення розвитку міжнародних відносин; створення належних умов для розвитку територій.

Аналізуючи політику видатків в Україні у 2012 р. (рис. 2), слід зазначити, що найбільшу частину державних видатків спрямовано на соціальний захист і соціальне забезпечення (25%), що не є основою розвитку країни. Позитивним моментом у розподілі державних витрат є фінансування освіти (21%), і це зумовлено розвитком економіки України, орієнтовану на модель «економіки знань». Економічна діяльність займає лише 13%, що недостатньо для реалізації державних стратегій та програм, спрямованих на інвестиційно-інноваційного розвиток економіки України.

Показники ефективності бюджетно-податкової політики в Україні

Рік	Доходи		Видатки		Кредитування		Дефіцит		Державний борг	
	млн грн	% до ВВП	млн грн	% до ВВП	млн грн	% до ВВП	млн грн	% до ВВП	млн грн	% до ВВП
2002	61954	27,4	60490	26,8	-1806	-0,1	-1635,4	-0,74	64468	33,5
2005	134183	30,4	141699	32,1	290,7	0,1	7806,3	1,8	63144	17,7
2007	219937	30,5	226054	31,4	1583,9	0,2	7701,7	1,1	80549	12,3
2008	297893	31,4	309204	32,6	2813,8	0,3	14124,5	1,5	88745	20,0
2009	272967	29,9	307399	33,7	2825,8	0,3	37258,1	4,1	189410	34,8
2010	314506	29,1	377843	34,9	1348,4	0,1	64684,9	6	317904	39,5
2011	398554	30,3	416854	31,7	4757,9	0,4	23057,9	1,8	432236	35,9
2012	445525	31,6	492455	35	3856,3	0,3	50785,7	3,6	515510	36,8

* Складено на основі даних Державного Комітету Статистики України // www.ukrstat.gov.ua

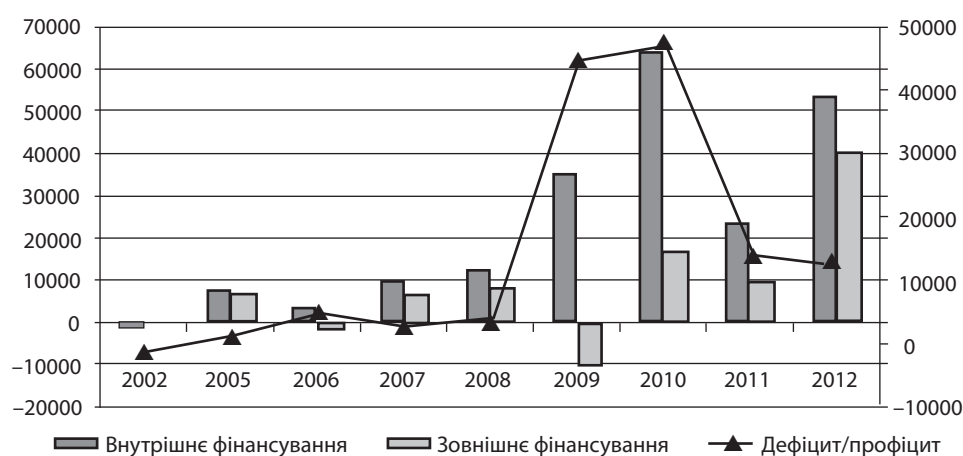

Рис. 1. Структура фінансування державного бюджету України

* Складено на основі даних Державного Комітету Статистики України // www.ukrstat.gov.ua

Рис. 2. Розподіл видатків за напрямками діяльності в Україні у 2012 рік

* Складено на основі даних Державного Комітету Статистики України // www.ukrstat.gov.ua

Ускладнення процесів економічних трансформацій, посилення їх динамізму, фінансова криза та її негативні наслідки виявили, що наявна фінансова політика виявилася неадекватною і неефективною, не в змозі адекватно і своєчасно реагувати на такі події, що підтверджують показники реалізації грошово-кредитної політики в Україні (табл. 3). Про це свідчать обсяги кредитів і депозитів, які мають тенденцію до збільшення, проте темп зростання значно нижче, аніж в докризовий період. Відсоток збиткових підприємств на рівні 35 – 40% доводить необхідність удосконалення кредитної політики держави по відношенню до приватного сектору, а також розробки напрямів стимулювання інвестиційної активності суб'єктів господарювання.

Ми вважаємо, що вдосконалення фінансової політики має спиратися на створення стимулів для економічних агентів, адже саме фінансова політика дає можливість державі залучити до специфічної співпраці всіх суб'єктів сучасної ринкової економіки з метою досягнення реальних поточних (макроекономічної збалансованості, бездефіцитності бюджету, оптимального обсягу державного боргу, тощо) і стратегічних результатів (безперервного економічного розвитку країни, зростання ВВП, інвестицій,

платоспроможності країни). Загальні засади вдосконалення фінансової політики на середньо- та довгострокову перспективу викладені у Посланнях Президента України до ВРУ «Про внутрішнє та зовнішнє становище України» [13] та «Модернізація України – наш стратегічний вибір» [10], серед яких, на нашу думку, головними є:

- ✦ узгодження бюджетно-податкової політики із завданнями інвестиційної стратегії;
- ✦ трансформація бюджетних ресурсів у реальний чинник соціально-орієнтованого економічного зростання, перетворення бюджетного механізму на ефективний інструмент соціально-економічної стратегії;
- ✦ зниження податкового тиску, запровадження податкових стимулів інноваційної діяльності та нагромадження капіталу;
- ✦ встановлення балансу між доходами та зобов'язаннями держави
- ✦ управління державними активами та державним боргом тощо.

Як зазначено в роботі [3, с. 15] найбільш динамічною та ефективною частиною фінансової політики є фінансовий механізм, склад і структура якого визначаються рівнем розвитку економіки, відносинами власності, історичними та національними особливостями окремої країни. Загальноприйнято вважати, що фінансовий механізм – це комплекс фінансових методів і важелів впливу на соціально-економічний розвиток суспільства. Ми виявили, що автори [3; 6; 8; 9; 20; 22] до складу фінансового механізму включають такі основні елементи, як методи, важелі, інструменти, нормативно-правове, інформаційне та організаційне забезпечення. Слід зауважити, що інструменти фінансової політики можна поділити на інструменти фінансового забезпечення, що, фактично, є джерелами фінансового забезпечення, та інструменти фінансового регулювання, за допомогою яких держава здійснює свій вплив (рис. 3). Як вірно зазначається у дослідженні В. М. Федосова [22], вплив держави здійснюється головним чином не через розширену систему державного регламентування фінансових відносин, а на основі, по-перше, вибору найважливіших, ключових напрямів цього регулювання, а, по-друге, застосування дійових та ефективних фінансових інструментів і важелів впливу. Одним з таких інструментів, на нашу думку, може стати публічно-приватне партнерство (ППП).

Таблиця 3

Показники ефективності монетарної політики в Україні

Рік	Кредити надані (млн грн)	Депозити залучені (млн грн)	Інвестиції в основний капітал (млн грн)	Фінансовий результат підприємств (млн грн)	Кількість підприємств, що одержали збиток, %
2006	245230	185 917	125254	76253,4	33,5
2007	426867	283 875	188486	135897,9	32,5
2008	734022	359 740	233081	8954,2	37,2
2009	723295	334 953	151777	-42414,7	39,9
2010	732823	416 650	150667	58334	41
2011	801809	491 756	209130	122210	34,9
2012	815142	572 342	238174	101885	35,5

* Складено на основі даних Державного Комітету Статистики України // www.ukrstat.gov.ua

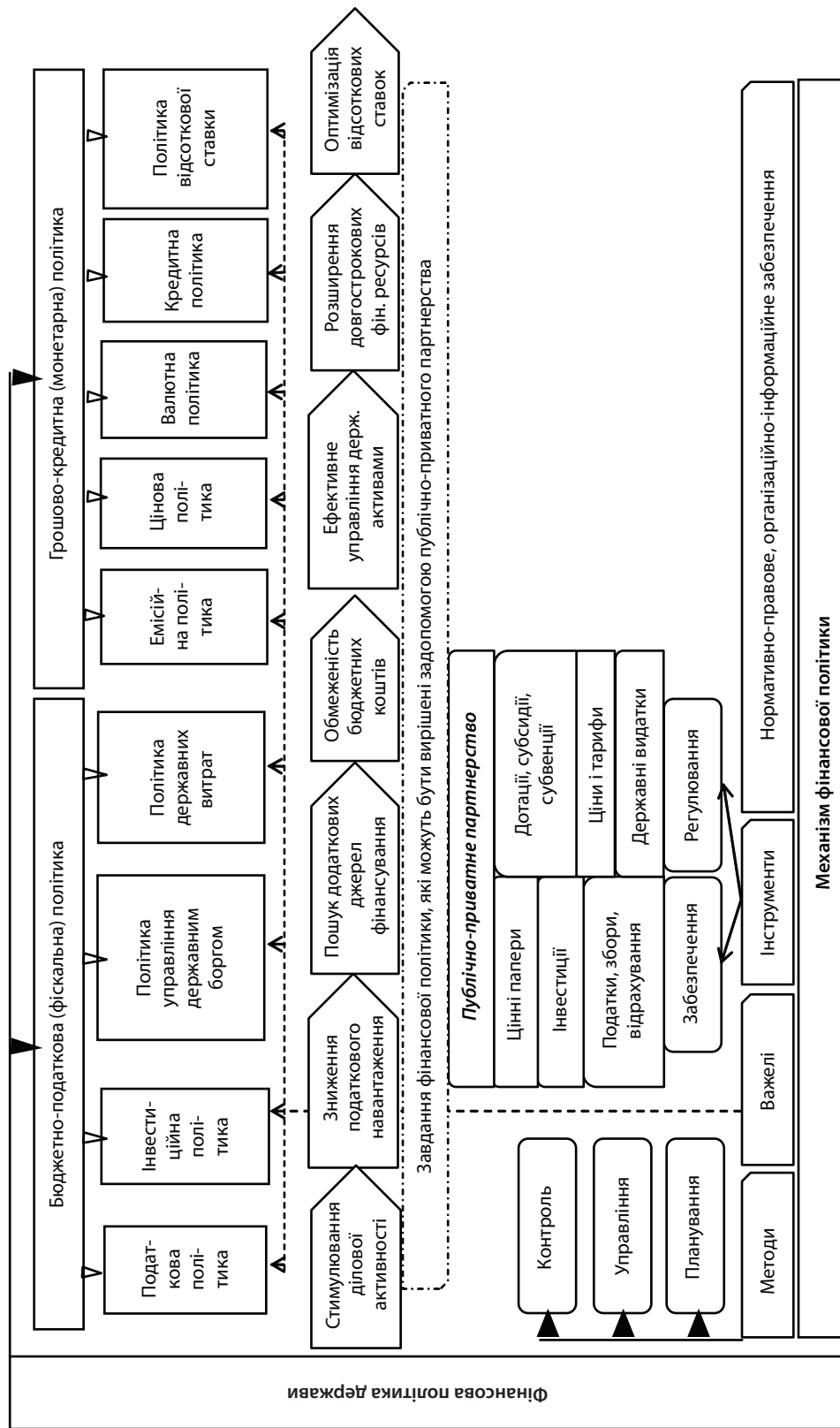

Рис. 3. Структурна-логічна схема місця ППП у процесі реалізації фінансової політики держави

Публічно-приватне партнерство визначено як один із ключових механізмів реалізації політики модернізації економіки України, вирішення важливих соціально-економічних проблем. Висока ефективність ППП як форми взаємодії держави та бізнесу доведена досвідом багатьох країн світу. Ми вважаємо, що публічно-приватне партнерство є універсальним інструментом, що охоплює всі напрями реалізації фінансової політики в Україні та сприяє оптимізації бюджетно-податкової політики та політики державних видатків, стимулює інвестиційну та кредитну політику (див. рис. 3). Широке запровадження ППП (в документах [12; 14 – 18] – державно-приватне партнерство – ДПП) передбачено низкою державних нормативно-правових документів (рис. 4), за допомогою якого можна досягти певних цілей та виконати поставлені завдання.

У процесі аналізу наукових досліджень з теорії фінансової політики, ми виявили, що автори [1; 5; 9; 21; 22] схильні виділяти політику витрат первинною по відношенню до інших компонентів фінансової політики, а політика доходів (податкова) визначається, спираючись на конкретні економічні умови в країні і державні витратні пріоритети, тобто виходячи із необхідності їх здійснення, по-перше, для виконання функції держави, а по-друге, для реалізації державних цільових програм, сформованих відповідно до стратегії соціально-економічного розвитку на довгострокову перспективу. У цьому контексті ППП може бути спрямовано на зменшення державних витрат і дозволяє більш ефективно реалізувати державні цільові програми, що передбачено «Стратегією розвитку системи управління державними фінансами» [17] й уособлено у реформуванні системи державних закупівель. Це також висвітлено в «Основних напрямках бюджетної політики на 2013 рік» [15], де зазначено, що подальша стабілізація державних фінансів з метою стійкого економічного зростання передбачає:

- ✦ фінансування дефіциту державного бюджету переважно шляхом здійснення внутрішніх запозичень;
- ✦ підвищення ефективності здійснення капітальних видатків та встановлення частки інвестиційних витрат зведеного бюджету на рівні не менш як 5 відсотків валового внутрішнього продукту, а також удосконалення механізму їх розподілу і контролю за використанням;
- ✦ поліпшення менеджменту державних підприємств і удосконалення механізму контролю за діяльністю підприємств державного сектору економіки та відповідальності посадових осіб;
- ✦ активізації роботи з розширення джерел фінансового забезпечення розвитку дорожнього господарства шляхом залучення коштів інвесторів, зокрема на умовах публічно-приватного партнерства, у тому числі концесій.

Нагальною необхідністю на сучасному етапі розвитку української економіки є активна участь держави як у формуванні інвестиційного середовища, так і у прямому інвестуванні, що безпосередньо пов'язано із бюджетною політикою та політикою витрат. Як зазначено в «Програмі розвитку інвестиційної та інноваційної діяльності в Україні» [14], це може бути реалізовано через розробку, затвердження і фінансування державних цільових програм, інвестиційних проектів; здійснення державних інвестицій через публічно-приватне партнерство; надання державних

гарантій, допомоги для оплати відсотків за кредитами та інших фінансових бюджетних інструментів (податкових канікул, субсидій, дотацій, трансфертів тощо) для приватних партнерів по інвестиційних проєктах.

Світові тенденції свідчать, що розвиток взаємодії держави та бізнесу є однією з найважливіших умов для формування ефективної інвестиційної політики, підвищення інноваційної активності в економіці, розвитку економічної та соціальної інфраструктури. Ми погоджуємося з думкою авторів [5], що на темпи економічного зростання значний вплив справляє співвідношення інвестицій у державному та приватному секторах: якщо різниця між обсягами інвестицій у державному та приватному секторах витратах від'ємна, то зниження податкового навантаження зумовлює збільшення темпів економічного зростання і навпаки. Таким чином, фінансова політика в Україні повинна бути спрямована на збільшення приватних інвестицій та стимулюванні приватного сектора через зменшення податкового навантаження, що повністю відповідає цілям використання ППП та зазначено в «Державній програмі економічного і соціального розвитку України на 2012 р. та основні напрями розвитку на 2013 і 2014 рр.» [16].

Покращення інвестиційного клімату та інвестиційної політики також пов'язане з проведенням націлених на економічне зростання структурних реформ, формування досконалого ринкового середовища, створення довіри між бізнесом та владою. Продаж українських підприємств іноземним власникам загрожує державі втратою економічної безпеки. За цих умов є безперечним той факт, що ППП стає одним з ефективних інструментів управління державними активами. При впровадженні цього механізму відбувається об'єднання ресурсів і потенціалів держави та приватного бізнесу, що призводить до підвищення ефективності використання наявних ресурсів, розподілу ризиків між приватним і державним сектором та їх мінімізації. Розвиток партнерства являє собою нові види організації діяльності, нові механізми регулювання.

У Програмі економічних реформ на 2010 – 2014 рр. «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» [18], у рамках напрямку «Поліпшення бізнес-клімату й залучення інвестицій» наголошено, що несприятливий бізнес-клімат є основним чинником, що стримує інвестиції. Крім того, криза значно звузила внутрішні джерела для інвестицій, а міжнародні фінансові ресурси стали практично недоступними. Тому метою реформи є поліпшення бізнес-клімату та створення сприятливих умов для надходження інвестицій і забезпечення прискореного економічного зростання, що може бути досягнуто завдяки забезпеченню ефективності та прозорості функціонування механізмів публічно-приватного партнерства; встановленню методології оцінювання ефективності проєктів; забезпеченню прозорого механізму проведення конкурсів; запровадженню ефективної системи мотивації й контролю в органах, відповідальних за реалізацію проєктів публічно-приватного партнерства з боку держави.

ВИСНОВКИ

Фінансова політика проводиться з метою забезпечення відповідними фінансовими ресурсами реалізації державою і місцевими органами самоврядування покладених на них функцій. У довгостроковій перспективі вдосконалення системи управління державними інвестиціями має перед-

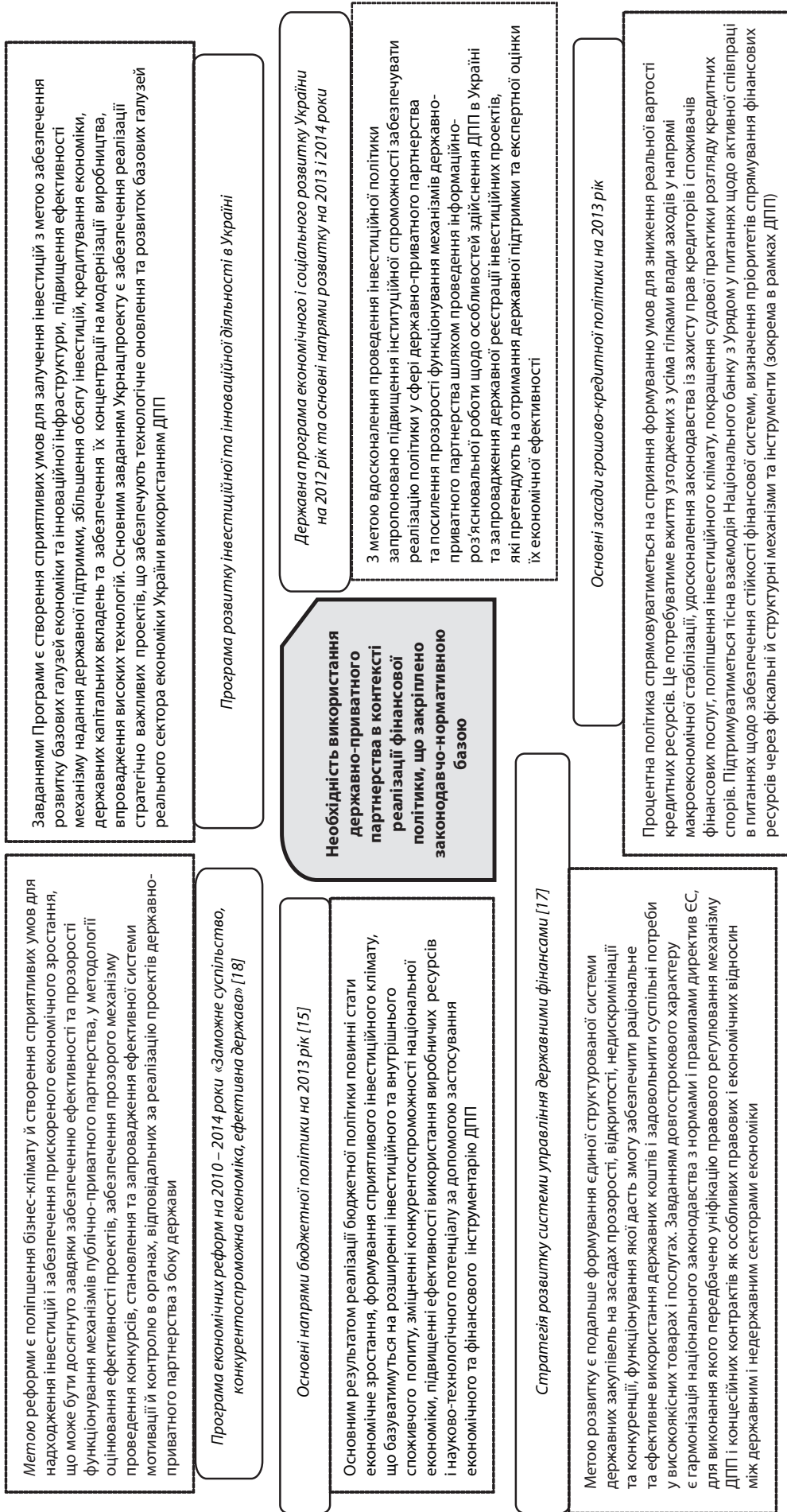

Рис. 4. Висвітлення цілей та завдань, пов'язаних із застосуванням публічно-приватного партнерства, представлених в законодавчо-нормативних актах України

бачати раціональне використання мінімального обсягу бюджетних ресурсів з метою створення сприятливих умов для збільшення інвестицій, а також спрямування інвестиційних коштів у галузі, пріоритетний розвиток яких відповідає державній економічній політиці. Для виконання завдань передбачається забезпечення оптимізації напрямів здійснення державних інвестицій з урахуванням державних і регіональних цільових програм розвитку галузей та територій, у тому числі із залученням приватних фінансових ресурсів, зокрема за допомогою публічно-приватного партнерства. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Ватульов А. Фінансова політика країн із трансформаційною економікою / А. Ватульов // Вісник КНТЕУ. – 2011. – № 6. – С. 55 – 64.
2. Вахович І. М. Фінансова політика сталого розвитку регіону: методологія формування та механізми реалізації: монографія / І. М. Вахович ; Луц. держ. техн. ун-т. – Луцьк : Надстир'я, 2007. – 495 с.
3. Вінник Т. А. Фінансова політика та її вплив на фінансовий потенціал України / Т. А. Вінник // Наука й економіка. – 2012. – № 4 (28). – Т. 1. – С. 14 – 17.
4. Гець В. М. Суспільство, держава, економіка: феноменологія взаємодії та розвитку / В. М. Гець ; НАН України ; Ін-т екон. та прогнозів. НАН України. – К., 2009. – 864 с.
5. Євроінтеграційний розвиток фінансової системи України: монографія / [І. Я. Чугунов, І. В. Запатріна, Ю. М. Бажал та ін.]; за ред. : І. Я. Чугунов ; Акад. фін. упр., Н.-д. фін. ін-т. – К. : Акад. фін. упр., 2009. – 471 с.
6. Жидяк О. Р. Сутність, напрями і складові фінансової політики в аграрній сфері економіки / О. Р. Жидяк // Вісник Університету банківської справи. – 2012. – № 2(14). – С. 14 – 17.
7. Зимовець В. В. Державна фінансова політика економічного розвитку / В. В. Зимовець. – К. : Ін-т економіки та прогнозування, 2010. – 355 с.
8. Кудряшов В. П. Курс фінансів : навчальний посібник / В. П. Кудряшов. – К. : Знання, 2008. – 431 с.
9. Лазебник Л. Л. Щодо теорії фінансової політики: дослідження в координатах організаційно-економічних відносин // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – № 9(63). – С. 51 – 64.
10. Модернізація України – наш стратегічний вибір: Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. – К. : НІСД, 2011. – 432 с.
11. Молдован О. О. Державні фінанси України: досвід та перспективи реформ : монографія / О. О. Молдован. – К. : НІСД, 2011. – 380 с.
12. Основні засади грошово-кредитної політики на 2013 рік: Рішення Національного банку України від 05.09.2012 № 16 // Вісник НБУ. – 2013. – № 1 (203). – С. 7 – 46.
13. Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2013 році : Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. – К. : НІСД, 2013. – 576 с.
14. Про затвердження Програми розвитку інвестиційної та інноваційної діяльності в Україні : Постанова, Програма Кабінету Міністрів України від 02.02.2011 № 389 // Урядовий кур'єр. – 2011. – № 80.
15. Про Основні напрями бюджетної політики на 2013 рік : Постанова Верховна Рада України від 22.05.2012 № 4824-VI // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2013. – № 25. – ст. 253.
16. Про прийняття за основу проекту Закону України про Державну програму економічного і соціального розвитку : Постанова Верховної Ради України від 22.09.2011 № 3769-VI // Відомості Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3769-17>>

17. Про Стратегію розвитку системи управління державними фінансами: Розпорядження, Стратегія, План Кабінету Міністрів України від 01.08.2013 № 774-р // Урядовий кур'єр. – 2013. – № 54.

18. Програма економічних реформ на 2010 – 2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» / Комітет з економічних реформ при Президенті України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/>

19. Рогатенюк Э. В. Финансовая политика государства: сущность, направления и виды // Э. В. Рогатенюк // Научный вестник: Финансы, банки, инвестиции. – 2009. – № 1 (2). – С. 40 – 44.

20. Салтикова В. Г. Фінансова політика держави: сутність, напрями та інструменти реалізації / В. Г. Салтикова // Вісник МСУ. Економічні науки. – 2011. – т. XIV. – № 1. – С. 107 – 112.

21. Танклевська Н. С. Фінансова політика сталого розвитку аграрних підприємств України: теорія, методологія, практика : монографія / Н. С. Танклевська. – Херсон : Айлант, 2010. – 376 с.

22. Фінанси: підручник / С. І. Юрій [та ін.]; ред. С. І. Юрій, В. М. Федосов. – К. : Знання, 2008. – 611 с.

23. Юхименко П. І. Теорія фінансів : підручник / П. І. Юхименко, В. М. Федосов, Л. Л. Лазебник та ін. ; за ред. проф. В. М. Федосова, С. І. Юрія. – К. : Центр навчальної літератури, 2010. – 576 с.

REFERENCES

- Chuhunov, I. Ya., Zapatrina, I. V., and Bazhal, Yu. M. *Yevrointehratsiyni rozvytok finansovoi systemy Ukrainy* [European integration development of the financial system of Ukraine]. Kyiv: Akademiia finansovoho upravlinnia, 2009.
- Heiets, V. M. *Suspilstvo, derzhava, ekonomika: fenomenolohiia vzaiemodii ta rozvytku* [Society, government, economy: phenomenology interaction and development]. Kyiv, 2009.
- Kudriashov, V. P. *Kurs finansiv* [Rate Finance]. Kyiv: Znannia, 2008.
- Lazebnyk, L. L. "Shchodo teorii finansovoi polityky: doslidzhennia v koordynatakh orhanizatsiino-ekonomichnykh vidnosyn" [As to the theory of financial policy : a study in terms of the organizational and economic relations]. *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 9 (63) (2006): 51-64.
- [Legal Act of Ukraine] (2011).
- [Legal Act of Ukraine] (2013).
- [Legal Act of Ukraine] (2011). <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3769-17>
- [Legal Act of Ukraine] (2013).
- Modernizatsiia Ukrainy – nash stratehichnyi vybir* [Modernization of Ukraine - our strategic choice]. Kyiv: NISD, 2011.
- Moldovan, O. O. *Derzhavni finansy Ukrainy: dosvid ta perspektyvy reform* [Public finances Ukraine : experience and prospects of reform]. Kyiv: NISD, 2011.
- "Osnovni zasady hroshovo-kredytnoi polityky na 2013 rik" [Basic principles of monetary policy in 2013]. *Visnyk NBU*, no. 1 (203) (2013): 7-46.
- Pro vnutrishnie ta zovnishnie stanovyshche Ukrainy v 2013 rotsi* [On the internal and external situation of Ukraine in 2013]. Kyiv: NISD, 2013.
- "Prohrama ekonomichnykh reform na 2010 – 2014 roky «Zamozhne suspilstvo, konkurentospromozhna ekonomika, efektyvna derzhava»" [Economic reform program in 2010 - 2014 years "Prosperous society, competitive economy, effective government"]. <http://www.president.gov.ua/>
- Rohatenuk, E. V. "Fynansovaia polityka hosudarstva: su-shchnost, napravleniya y vydy" [The financial policy of the state: the nature, direction and species]. *Naukovyi visnyk: Finansy, banky, investytsii*, no. 1 (2) (2009): 40-44.
- Saltykova, V. H. "Finansova polityka derzhavy: sutnist, napriamy ta instrumenty realizatsii" [The financial policy of the state :

the nature, direction and implementation tools]. *Visnyk MSU. Ekonomichni nauky*, vol. 14, no. 1 (2011): 107-112.

Tanklevska, N. S. *Finansova polityka staloho rozvytku ahrarynykh pidpriemstv Ukrainy: teoriia, metodolohiia, praktyka* [The financial policy of sustainable development of agricultural enterprises of Ukraine: Theory, Methodology, Practice]. Kherson: Ailant, 2010.

Vinnyk, T. A. "Finansova polityka ta ii vplyv na finansovyi potentsial Ukrainy" [Fiscal policy and its impact on the financial potential of Ukraine]. *Nauka i ekonomika*, vol. 1, no. 4 (28) (2012): 14-17.

Vakhovych, I. M. *Finansova polityka staloho rozvytku rehionu: metodolohiia formuvannia ta mekhanizmy realizatsii* [The financial policy of sustainable development: methodology development and implementation mechanisms]. Lutsk: Nadstyr'ia, 2007.

Vatulyov, A. "Finansova polityka krain iz transformatsiinoiu ekonomikoiu" [Fiscal policy in countries with economies in transition]. *Visnyk KNTEU*, no. 6 (2011): 55-64.

Yurii, S. I. *Finansy* [Finance]. Kyiv: Znannia, 2008.

Yukhymenko, P. I., Fedosov, V. M., and Lazebnyk, L. L. *Teoriia finansiv* [Theory of Finance]. Kyiv: Tsentri navchalnoi literatury, 2010.

Zhydiak, O. R. "Sutnist, napriamy i skladovi finansovoi polityky v ahrarynii sferi ekonomiky" [The essence of the lines and the financial policy in the agricultural sector of the economy]. *Visnyk UBS*, no. 2 (14) (2012): 14-17.

Zymovets, V. V. *Derzhavna finansova polityka ekonomichnoho rozvytku* [State financial policy of economic development]. Kyiv: Instytut ekonomiky ta prohnozuvannia, 2010.

УДК 330.101:677.03

МЕНЕДЖМЕНТ ЯКОСТІ ТА ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ТЕКСТИЛЬНОЇ СИРОВИНИ

© 2014 СЕМАК Б. Б.

УДК 330.101:677.03

Семак Б. Б. Менеджмент якості та екологічної безпеки текстильної сировини

Мета статті полягає в розкритті ролі менеджменту та маркетингу у формуванні та оцінюванні якості та екологічної безпечності вітчизняної текстильної сировини та використання отриманої інформації для потреб розвитку ринку даної сировини і виготовленої на її основі продукції. У результаті проведеного дослідження було встановлено, що процес маркетингового менеджменту повинен бути побудований на основі глибокого вивчення потреб споживачів текстильної сировини та продукції на її основі і є однією із запорок успішного розвитку ринку екотекстилю в Україні. Розкрито роль та обґрунтовано необхідність запровадження екологічної стандартизації як необхідної передумови формування системи екологічного менеджменту якості та екологічної безпечності текстильної сировини для виробництва екотекстилю. Подальші дослідження повинні проводитися у сферах розробки систем контролю рівня якості та екологічної безпеки текстильної сировини для забезпечення її відповідності вітчизняним і міжнародним нормативним документам.

Ключові слова: менеджмент, маркетинг, якість, екологічна безпечність, текстильна сировина, стандартизація.

Бібл.: 10.

Семак Богдан Богданович – доктор економічних наук, доцент, професор, кафедра маркетингу, Львівська комерційна академія (вул. Туган-Барановського, 10, Львів, 79005, Україна)

E-mail: bbsemak@ukr.net

УДК 330.101:677.03

Семак Б. Б. Менеджмент качества и экологической безопасности текстильного сырья

Цель статьи состоит в раскрытии роли менеджмента и маркетинга в формировании и оценке качества и экологической безопасности отечественного текстильного сырья и использования полученной информации для нужд развития рынка данного сырья и изготовленной на его основе продукции. В результате проведенного исследования было установлено, что процесс маркетингового менеджмента должен быть построен на основе глубокого изучения потребностей потребителей текстильного сырья и продукции на его основе и является одним из залогов успешного развития рынка экотекстиля в Украине. Раскрыта роль и обоснована необходимость введения экологической стандартизации как необходимой предпосылки формирования системы экологического менеджмента качества и экологической безопасности текстильного сырья для производства экотекстиля. Дальнейшие исследования должны проводиться в сферах разработки систем контроля уровня качества и экологической безопасности текстильного сырья для обеспечения его соответствия отечественным и международным нормативным документам.

Ключевые слова: менеджмент, маркетинг, качество, экологическая безопасность, текстильное сырье, стандартизация.

Библ.: 10.

Семак Богдан Богданович – доктор экономических наук, доцент, профессор, кафедра маркетинга, Львовская коммерческая академия (ул. Туган-Барановского, 10, Львов, 79005, Украина)

E-mail: bbsemak@ukr.net

UDC 330.101:677.03

Semak B. B. Textile Raw Material Quality and Ecological Security Management

The goal of the article lies in showing the role of management and marketing in formation and assessment of quality and ecological security of the domestic textile raw material and use of the obtained information for the needs of development of this raw material market and products manufactured on its basis. It was established in the result of the conducted study that the process of marketing management should be built on the basis of a deep study of needs of textile raw material and manufactured on its basis products consumers and is a key factor of successful development of the market of ecological textile in Ukraine. The article shows the role and justifies a necessity of introduction of ecological standardisation as a necessary prerequisite of formation of the system of textile raw material quality and ecological security management for manufacturing ecological textile. Further studies should be carried out in spheres of development of systems of control over the textile raw material quality and ecological security level for ensuring its correspondence with domestic and international regulatory documents.

Key words: management, marketing, quality, ecological security, textile raw material, standardisation.

Bibl.: 10.

Semak Bohdan B. – Doctor of Science (Economics), Associate Professor, Professor, Department of marketing, Lviv Academy of Commerce (vul. Tugan-Baranovskogo, 10, Lviv, 79005, Ukraine)

E-mail: bbsemak@ukr.net

the nature, direction and implementation tools]. *Visnyk MSU. Ekonomichni nauky*, vol. 14, no. 1 (2011): 107-112.

Tanklevska, N. S. *Finansova polityka staloho rozvytku ahrarynykh pidpriemstv Ukrainy: teoriia, metodolohiia, praktyka* [The financial policy of sustainable development of agricultural enterprises of Ukraine: Theory, Methodology, Practice]. Kherson: Ailant, 2010.

Vinnyk, T. A. "Finansova polityka ta ii vplyv na finansovyi potentsial Ukrainy" [Fiscal policy and its impact on the financial potential of Ukraine]. *Nauka i ekonomika*, vol. 1, no. 4 (28) (2012): 14-17.

Vakhovych, I. M. *Finansova polityka staloho rozvytku rehionu: metodolohiia formuvannia ta mekhanizmy realizatsii* [The financial policy of sustainable development: methodology development and implementation mechanisms]. Lutsk: Nadstyr'ia, 2007.

Vatulyov, A. "Finansova polityka krain iz transformatsiinoiu ekonomikoiu" [Fiscal policy in countries with economies in transition]. *Visnyk KNTEU*, no. 6 (2011): 55-64.

Yurii, S. I. *Finansy* [Finance]. Kyiv: Znannia, 2008.

Yukhymenko, P. I., Fedosov, V. M., and Lazebnyk, L. L. *Teoriia finansiv* [Theory of Finance]. Kyiv: Tsentri navchalnoi literatury, 2010.

Zhydiak, O. R. "Sutnist, napriamy i skladovi finansovoi polityky v ahrarynii sferi ekonomiky" [The essence of the lines and the financial policy in the agricultural sector of the economy]. *Visnyk UBS*, no. 2 (14) (2012): 14-17.

Zymovets, V. V. *Derzhavna finansova polityka ekonomichnoho rozvytku* [State financial policy of economic development]. Kyiv: Instytut ekonomiky ta prohnozuvannia, 2010.

УДК 330.101:677.03

МЕНЕДЖМЕНТ ЯКОСТІ ТА ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ТЕКСТИЛЬНОЇ СИРОВИНИ

© 2014 СЕМАК Б. Б.

УДК 330.101:677.03

Семак Б. Б. Менеджмент якості та екологічної безпеки текстильної сировини

Мета статті полягає в розкритті ролі менеджменту та маркетингу у формуванні та оцінюванні якості та екологічної безпечності вітчизняної текстильної сировини та використання отриманої інформації для потреб розвитку ринку даної сировини і виготовленої на її основі продукції. У результаті проведеного дослідження було встановлено, що процес маркетингового менеджменту повинен бути побудований на основі глибокого вивчення потреб споживачів текстильної сировини та продукції на її основі і є однією із запорок успішного розвитку ринку екотекстилю в Україні. Розкрито роль та обґрунтовано необхідність запровадження екологічної стандартизації як необхідної передумови формування системи екологічного менеджменту якості та екологічної безпечності текстильної сировини для виробництва екотекстилю. Подальші дослідження повинні проводитися у сферах розробки систем контролю рівня якості та екологічної безпеки текстильної сировини для забезпечення її відповідності вітчизняним і міжнародним нормативним документам.

Ключові слова: менеджмент, маркетинг, якість, екологічна безпечність, текстильна сировина, стандартизація.

Бібл.: 10.

Семак Богдан Богданович – доктор економічних наук, доцент, професор, кафедра маркетингу, Львівська комерційна академія (вул. Туган-Барановського, 10, Львів, 79005, Україна)

E-mail: bbsemak@ukr.net

УДК 330.101:677.03

Семак Б. Б. Менеджмент качества и экологической безопасности текстильного сырья

Цель статьи состоит в раскрытии роли менеджмента и маркетинга в формировании и оценке качества и экологической безопасности отечественного текстильного сырья и использования полученной информации для нужд развития рынка данного сырья и изготовленной на его основе продукции. В результате проведенного исследования было установлено, что процесс маркетингового менеджмента должен быть построен на основе глубокого изучения потребностей потребителей текстильного сырья и продукции на его основе и является одним из залогов успешного развития рынка экотекстиля в Украине. Раскрыта роль и обоснована необходимость введения экологической стандартизации как необходимой предпосылки формирования системы экологического менеджмента качества и экологической безопасности текстильного сырья для производства экотекстиля. Дальнейшие исследования должны проводиться в сферах разработки систем контроля уровня качества и экологической безопасности текстильного сырья для обеспечения его соответствия отечественным и международным нормативным документам.

Ключевые слова: менеджмент, маркетинг, качество, экологическая безопасность, текстильное сырье, стандартизация.

Библ.: 10.

Семак Богдан Богданович – доктор экономических наук, доцент, профессор, кафедра маркетинга, Львовская коммерческая академия (ул. Туган-Барановского, 10, Львов, 79005, Украина)

E-mail: bbsemak@ukr.net

UDC 330.101:677.03

Semak B. B. Textile Raw Material Quality and Ecological Security Management

The goal of the article lies in showing the role of management and marketing in formation and assessment of quality and ecological security of the domestic textile raw material and use of the obtained information for the needs of development of this raw material market and products manufactured on its basis. It was established in the result of the conducted study that the process of marketing management should be built on the basis of a deep study of needs of textile raw material and manufactured on its basis products consumers and is a key factor of successful development of the market of ecological textile in Ukraine. The article shows the role and justifies a necessity of introduction of ecological standardisation as a necessary prerequisite of formation of the system of textile raw material quality and ecological security management for manufacturing ecological textile. Further studies should be carried out in spheres of development of systems of control over the textile raw material quality and ecological security level for ensuring its correspondence with domestic and international regulatory documents.

Key words: management, marketing, quality, ecological security, textile raw material, standardisation.

Bibl.: 10.

Semak Bohdan B. – Doctor of Science (Economics), Associate Professor, Professor, Department of marketing, Lviv Academy of Commerce (vul. Tugan-Baranovskogo, 10, Lviv, 79005, Ukraine)

E-mail: bbsemak@ukr.net

Як свідчить аналіз літературних даних [2 – 5] і результати наших досліджень [8], в останні десятиріччя в світі чітко намітилась тенденція постійного розширення асортименту та покращення екологічних властивостей текстильної сировини. Про це переконливо свідчать такі факти:

- ✦ поява на ринку нових видів хімічних волокон (волокна третього покоління);
- ✦ модифікація властивостей рослинних волокон (особливо луб'яних);
- ✦ розширення асортименту і збільшення обсягів виробництва екологобезпечних марок синтетичних барвників;
- ✦ створення нових типів безформальдегідних обробних препаратів і нетоксичних видів текстильно-допоміжних речовин;
- ✦ відродження в практиці текстильного виробництва використання рослинних барвників замість токсичних марок синтетичних барвників;
- ✦ використання сучасних екологоорієнтованих технологій (особливо біо-, нано- та хімічних технологій) для виробництва текстильної сировини (волокон, ниток, барвників, апретів, хімікатів).

Усі ці факти визначають передумови для формування в Україні спеціалізованого ринку текстильної сировини та його окремих сегментів і необхідність проведення поглиблених досліджень, пов'язаних з ефективним управлінням розвитком названого ринку. На наш погляд, на вітчизняному ринку текстильної сировини існують проблеми менеджменту, пов'язані із забезпеченням якості та екологічної безпечності цієї сировини. Враховуючи значний невикористаний потенціал вітчизняної текстильної галузі, вирішення цих і ряду інших проблем дозволить налагодити в Україні виробництво текстильної продукції, що відповідатиме найвищим світовим стандартам якості та екологічної безпечності.

Проблеми розробки теоретико-методологічних засад забезпечення екологічної безпечності технологій виробництва, асортименту, властивостей і рівня якості різноманітних груп товарів і організації на їх основі окремих екоринків знайшли своє відображення в працях відомих вітчизняних вчених: О. Ф. Балацького, Б. В. Буркинського, І. К. Бистрякова, О. О. Веклич, Г. П. Галушкіної [1], М. П. Березненка, П. А. Глубіша [2], С. М. Іляшенка, М. А. Коваленка, Л. Г. Мельника, Г. Г. Савіної [5], Г. С. Сарібекова, П. М. Скрипчука [9], Ю. Ю. Туниці, С. К. Харічкова [10], Л. А. Чурсіної, В. Я. Шевчука та інших. Використання цих праць дозволило сформулювати та обґрунтувати основні положення екологічного менеджменту та впровадити його в практику вітчизняного виробництва екологічно безпечних груп товарів. Однак у працях цих вчених, на наш погляд, недостатньо повно висвітлені проблеми менеджменту якості та екологічної безпечності текстильної сировини та виготовленої на її основі продукції.

Мета статті – розкрити роль менеджменту та маркетингу у формуванні та оцінюванні якості та екологічної безпечності вітчизняної текстильної сировини та використання отриманої інформації для потреб розвитку ринку даної сировини і виготовленої на її основі продукції.

Успішне вирішення завдань у сфері формування та оцінювання якості екологічної безпечності текстильної сировини, як і виготовленої з неї готової продукції, сьогодні є вже практично неможливим без проведення комплексних досліджень кон'юнктури ринку цієї сировини і виготовленої з неї продукції. При цьому першочергова увага повинна бути приділена використанню в текстильному виробни-

цтві сучасних методів управління асортиментом, якістю і екологічною безпечністю як текстильної сировини, так і виготовлених з неї текстильних матеріалів і виробів різного цільового призначення. Більше того, якість і екологічна безпечність текстильної сировини (волокон, ниток, барвників, апретів, текстильно-допоміжних сполук), як і готової продукції, слід розглядати як об'єкти управління ними на відповідних ринках.

Розглядаючи економічні аспекти менеджменту формування та оцінювання рівня якості та екологічної безпечності текстильної сировини, першочергову увагу, на нашу думку, слід приділити вивченню таких питань:

- ✦ класифікацію і характеристику основних чинників, які визначають рівень якості та екологічної безпечності основних видів текстильної сировини;
- ✦ витрати коштів, необхідних на формування та оцінювання якості та екологічної безпечності текстильної сировини;
- ✦ вплив якості та екологічної безпечності текстильної сировини на процес маркетингового менеджменту на ринку цієї сировини.

Зупинимось на більш детальному розгляді цих питань, акцентуючи основну увагу на пошуку шляхів їх вирішення.

Як відомо, на формування рівня якості та екологічної безпечності текстильної сировини можуть впливати різноманітні технічні, економічні та організаційні чинники. Вони можуть діяти як ізольовано, так і взаємопов'язано на весь життєвий цикл окремих видів цієї сировини і виробів з неї, так і на окремі його етапи.

Основними технічними чинниками, що визначають рівень якості та екологічної безпечності текстильної сировини, слід вважати такі:

- ✦ хімічний склад, особливості будови, спосіб оброблення та властивості текстильних волокон, ниток і пряжі, особливості технології їх виробництва та переробки;
- ✦ клас і марка синтетичних барвників і вид рослинних барвників, їх хімічна будова та властивості, технологія виробництва та застосування;
- ✦ хімічний склад, властивості та сфера застосування основних видів текстильно-допоміжних сполук, технологія їх виробництва та застосування;
- ✦ досконалість методів оцінювання якості та екологічної безпечності окремих видів текстильної сировини;
- ✦ досконалість нормативної документації, в якій регламентовані вимоги до рівня якості та екологічної безпечності основних видів текстильної сировини.

До економічних чинників формування якості та екологічної безпечності текстильної сировини відносять:

- ✦ ціни на основні види природних і хімічних волокон і ниток та різних видів пряжі; марки синтетичних і види рослинних барвників, а також різноманітних за призначенням апретів і текстильно-допоміжних сполук;
- ✦ вплив цін названих видів текстильної сировини на формування рівня собівартості виготовленої з їх застосуванням готової продукції;
- ✦ вплив ціни та собівартості основних видів текстильної сировини на формування її якості та екологічної безпечності;

- ✦ вплив рівня якості та екологічної безпечності текстильної сировини та виготовленої з неї продукції на рівень заробітної плати робітників, які зайняті їх виробництвом на текстильних підприємствах.

Серед організаційних чинників, які впливають на формування якості та економічної безпечності текстильної сировини, варто виділити такі:

- ✦ спеціалізацію і форми організації виробничих процесів на підприємствах, які займаються виробництвом окремих видів текстильної сировини;
- ✦ ритмічність виробництва окремих груп цієї сировини;
- ✦ вибір форм і методів контролю якості та екологічної безпечності текстильної сировини;
- ✦ вибір раціональних форм і засобів транспортування, зберігання та використання основних видів текстильної сировини;
- ✦ організація ефективних каналів розподілу на ринку текстильної сировини та налагодження її збуту усім зацікавленим підприємствам.

Як свідчить практика роботи вітчизняних текстильних підприємств, до витрат, пов'язаних з формуванням і оцінюванням якості та екологічної безпечності текстильної сировини, слід віднести:

- ✦ витрати, пов'язані із транспортуванням та зберіганням основних видів текстильної сировини;
- ✦ витрати, пов'язані з оцінюванням і контролем якості та екологічної безпечності текстильної сировини та експертизою її властивостей;
- ✦ витрати, пов'язані з попередженням появи дефектів на основних видах текстильної сировини;
- ✦ витрати, пов'язані з обладнанням фабричних лабораторій необхідними приладами та апаратурою для оцінювання якості та екологічної безпечності текстильної сировини, а також отриманням необхідної для цього нормативної документації;
- ✦ витрати, пов'язані із зниженням сортності текстильної сировини при її контролі;
- ✦ витрати від виявленого браку в окремих партіях текстильної сировини.

Окрім розглянутих аспектів ролі менеджменту у формуванні якості та екологічної безпечності текстильної сировини, більш детального розгляду вимагають питання ув'язки якості та екологічної безпечності цієї сировини з процесом її маркетингу. І це цілком зрозуміло. Інколи навіть високоякісні види текстильної сировини, як свідчить практика, виявляються неконкурентоздатними на ринку, оскільки до цього були погано досліджені та проаналізовані потреби та вимоги фактичних споживачів цієї сировини.

Процес маркетингу текстильної сировини, як і виготовленої з неї готової продукції, передбачає вирішення таких проблемних питань:

- ✦ виявлення та оцінку реального платоспроможного попиту на різні види текстильної сировини з боку основних категорій споживачів;
- ✦ вивчення та аналіз фактичних показників ресурсної бази текстильної сировини вітчизняного виробництва, можливостей її нарощування, та, у випадку нестачі, імпортозаміщення;
- ✦ координацію діяльності всіх підрозділів текстильних підприємств з метою використання текстильної сировини для забезпечення необхідного рівня

якості та екологічної безпечності готової текстильної продукції та найбільш повного задоволення потреб її споживачів;

- ✦ розробку програм просування екологічно безпечної текстильної сировини та виготовленого на її основі екотекстилю, акцентуючи увагу споживачів на їх безпечності для людини та довкілля.

Успішне вирішення названих питань нерозривно пов'язане з постійним підвищенням рівня якості та екологічної безпечності текстильної сировини та вдосконаленням системи її менеджменту на вітчизняному ринку. При цьому першочергова увага при маркетингових дослідженнях вітчизняного ринку текстильної сировини повинна бути приділена вивченню: місткості та потенціалу ринку текстильної сировини; реального попиту на її окремі види; інформації про наявних виробників, як вітчизняних, так і зарубіжних; наявності та інтенсивності конкуренції між цими виробниками, тощо.

Окрім цього, на основі результатів маркетингових досліджень на ринку текстильної сировини повинна бути проведена сегментація даного ринку. Як свідчить досвід розвинутих зарубіжних країн, уже сьогодні на ринках текстильної сировини функціонують такі сегменти:

- ✦ ринок текстильних волокон, ниток і пряді;
- ✦ ринок синтетичних і рослинних барвників текстильного призначення;
- ✦ ринок текстильно-допоміжних сполук.

На нашу думку, наразі потреба сформувати такі сегменти ринку текстильної сировини і в нашій країні.

Цілком зрозуміло, що однією з основних проблем, що потребує вирішення на вітчизняному ринку текстильної сировини, повинна бути система якості та екологічної безпечності цієї сировини. Ця система повинна бути гнучкою і своєчасно реагувати на зміни як попиту споживачів, так і можливостей виробників задовольняти реальні існуючі потреби споживачів. При цьому виникає потреба кваліфікованого управління як якістю окремих видів текстильної сировини, так і їх екологічною безпечністю.

Таким чином, маркетинговий менеджмент якості та екологічної безпечності текстильної сировини повинен передбачати:

- ✦ обов'язкове врахування потреб реальних споживачів текстильних матеріалів і виробів при формуванні рівня якості і екологічної безпечності як текстильної сировини, так і виготовленої з неї готової продукції;
- ✦ встановлення основних показників і чинників, що впливають на вибір споживачами тих чи інших видів текстильної сировини;
- ✦ формування відповідної номенклатури та асортименту текстильної сировини і виробів з неї, які характеризуються найбільшим попитом.

Вивчення названих питань дозволяє оцінити рівень конкурентоспроможності основних видів текстильної сировини на вітчизняному ринку. А вивчення конкурентоспроможності даної сировини, у свою чергу, дозволяє економічно обґрунтувати ціни на конкретні види цієї сировини, розробити методи її просування на ринку [2, 8].

При цьому слід мати на увазі, що для текстильної сировини, як і для виготовленої з неї готової продукції, характерна нецінова конкуренція на ринку, одним із проявів якої є конкуренція рівнів якості та екологічної безпечності її окремих видів.

Окрім цього, рівнем якості та екологічної безпечності виготовлених із текстильної сировини текстильних матеріалів тканого, нетканого, трикотажного, килимового та текстильно-галантерейного виробництва визначається тривалістю окремих етапів їх життєвого циклу [8]. Систематичний аналіз і оцінка тривалості життєвих циклів текстильних товарів дозволяє отримати потрібну інформацію не тільки для вдосконалення маркетингових стратегій їх розподілу на ринку, але й перегляду програм підвищення якості та екологічної безпечності цих товарів [6].

Слід зауважити, що концепція загального управління якістю (в перекладі *Total Quality Management – TQM*) була розроблена у 1980-х роках на основі ідей У. Шухарта, Е. Демінга [6], Дж. Джурана [7], А. Фейгенбаума, К. Ісікави. Концепція TQM поширена у багатьох країнах світу (особливо США, Німеччині, Великобританії, Швеції та ін.). Вона виявилась придатною і для аналізу проблем якості на ринку вітчизняної текстильної продукції [3, 5, 8].

Важливу роль у менеджменті формування та оцінювання якості та екологічної безпечності текстильної сировини відіграє система стандартизації в галузі вітчизняної текстильної промисловості. При цьому основна увага приділяється використанню функцій стандартизації для забезпечення якості та екологічної безпечності текстильної сировини на наступних етапах її виробництва [5, 6]:

- ✦ проектування асортименту, властивостей, рівня якості та екологічної безпечності основних груп текстильної сировини (волокон, барвників, апретів, текстильних допоміжних сполук);
- ✦ планування та розроблення технологічних процесів виробництва текстильної сировини;
- ✦ контролю якості та екологічної безпечності з метою обґрунтування сфери ефективного застосування окремих видів текстильної сировини;
- ✦ організації збуту текстильної сировини.

Окрім цього, більш детальне вивчення на сучасному етапі розвитку текстильного виробництва, включаючи виробництво текстильної сировини, вимагають такі блоки питань, пов'язані з менеджментом формування їх якості та екологічної безпечності [7]:

- ✦ екологічні та економічні засади стандартизації як інструменти екологічного менеджменту якості та екологічної безпечності текстильної сировини;
- ✦ розкриття ролі екологічної стандартизації у формуванні асортименту, якості, екологічної безпечності продукції на вітчизняному ринку текстильної сировини;
- ✦ організаційно-економічні аспекти використання принципів екологічної стандартизації для підвищення рівня якості та екологічної безпечності текстильної сировини;
- ✦ еколого-економічні основи підвищення екологічної безпечності усього асортименту основних видів текстильної сировини.

Зупинимось на конкретизації деяких аспектів піднятих питань, акцентуючи увагу на їх сучасну трактовку з позицій екологічного менеджменту якості та екологічної безпечності текстильної продукції.

На думку фахівців [1, 5, 10], сьогодні в будь-якій галузі вітчизняної промисловості, включаючи і текстильну промисловість, екологічні проблеми формування асортименту та якості їх продукції, тісно пов'язані з економічними

та соціальними проблемами, і їх необхідно вирішувати за єдиними методологічними підходами та стандартами. Цілком зрозуміло, що для успішного вирішення цих проблем вирішальну роль безперечно повинна відігравати система екологічної стандартизації, сертифікації, аудиту та експертизи продукції.

Для успішного вирішення піднятих питань, зокрема в галузі виробництва текстильної сировини, формування її асортименту, якості та екологічної безпечності необхідно [8]:

- ✦ доповнити та реформувати існуючу законодавчо-нормативну базу в галузі екологічної стандартизації, сертифікації, аудиту та експертизи якості та екологічної безпечності основних видів текстильної сировини та виготовленої з неї готової продукції;
- ✦ розробити правові засади обов'язкової екологічної сертифікації текстильної сировини та виробів з неї (визначити перелік на даний період часу їх основних видів, систем екологічного менеджменту, структури послуг та інших питань);
- ✦ розробити відповідні технічні регламенти та інші нормативні документи, що регламентують екологічні вимоги, яким повинна відповідати сертифікована текстильна сировина та готова продукція з неї;
- ✦ гармонізувати вимоги вітчизняних нормативних документів до екологічної безпечності основних видів текстильної сировини з існуючими вимогами міжнародних екологічних стандартів;
- ✦ розробити та впровадити в практику вітчизняного текстильного виробництва систему економічних стимулів для підприємств текстильної, хімічної та інших галузей промисловості, які займаються виробництвом і переробкою екологобезпечних видів текстильної сировини (волокон, барвників, текстильних допоміжних сполук).

Як свідчить вітчизняна та зарубіжна практика текстильного виробництва, систему екологічної стандартизації текстильної сировини та виготовленої з неї продукції слід розглядати як нормативну основу менеджменту якості та екологічної безпечності цих товарів. І це цілком зрозуміло. Жодна галузь промисловості, включаючи текстильне виробництво, сьогодні вже не може успішно реалізовувати свою продукцію без наявності законодавчо-нормативної документації (стандартів, технічних регламентів і інших документів), в яких регламентовані вимоги до технологічних процесів виробництва, асортименту та якості, екологічної безпечності продукції та методів їх контролю [5, 8, 9].

Слід відзначити, що стандартизація в галузі виробництва текстильної сировини і текстильних матеріалів і виробів з неї, включаючи і екологічну стандартизацію цієї сировини, націлена на вирішення таких завдань менеджменту якості та екологічної безпечності цієї сировини [8, 9]:

- ✦ регламентацію обґрунтованих вимог до якості, асортименту, властивостей, рівня екологічної безпечності основних видів текстильної сировини і отриманої на її основі готової продукції;
- ✦ уніфікацію системи показників якості та екологічної безпечності основних видів текстильної сировини, призначеної для виробництва текстильних матеріалів і виробів екологічного призначення і однакових умов їх експлуатації;

- ✦ встановлення обґрунтованих норм, критеріїв і методів оцінки рівня якості та екологічної безпечності основних видів текстильної сировини та їх стандартизація;
- ✦ розроблення нових і вдосконалення існуючих нормативних екологічних документів (стандартів, технічних регламентів), в яких регламентуються вимоги до властивостей, рівня якості та екологічної безпечності основних видів текстильної сировини;
- ✦ вивчення та узагальнення зарубіжного досвіду екомаркування екологічно безпечних видів текстильної сировини та виготовлених на її основі матеріалів і виробів.

Таким чином, навіть фрагментарний огляд піднятих питань підтверджує суттєву роль вітчизняної системи стандартизації, включаючи і екологічну стандартизацію, у процесі менеджменту якості та екологічної безпечності текстильної сировини.

ВИСНОВКИ

Встановлено, що у формуванні асортименту, рівня якості та екологічної безпечності текстильної сировини та розвитку вітчизняного ринку цієї сировини провідну роль відіграє кваліфікований менеджмент. Процес маркетингового менеджменту повинен бути побудований на основі глибокого вивчення потреб споживачів текстильної сировини та продукції на її основі та є однією із запорок успішного розвитку ринку екотекстилю в Україні. Доведена необхідність запровадження екологічної стандартизації як необхідної передумови формування системи екологічного менеджменту якості та екологічної безпечності текстильної сировини для виробництва екотекстилю. Перспективи подальших досліджень бачаться у сферах розробки для підприємств текстильної галузі дієвих систем контролю рівня якості та екологічної безпечності текстильної сировини для забезпечення її відповідності вимогам вітчизняних і міжнародних стандартів. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Галушкіна Т. П.** Экономические инструменты экологического менеджмента (теория и практика) / Т. П. Галушкіна. – Одесса : Институт проблем рынка и эколого-экономических исследований НАН Украины, 2000. – 280 с.
2. **Глубіш П. А.** Високотехнологічні, конкурентоспроможні і екологічно орієнтовані волокнисті матеріали та вироби з них : монографія / П. А. Глубіш, В. М. Ірклєй, Ю. Я. Клейнер та ін. – К. : Арістей, 2007. – 264 с.
3. **Кузьміна Т. О.** Якість і стандартизація модифікованих лляних волокон: Монографія / Т. О. Кузьміна, Л. А. Чурсіна, Г. А. Тіхосова. – Херсон : Олді-плюс, 2009. – 416 с.
4. **Кричевский Г. Е.** Нано-, био-, химические технологии в производстве нового поколения волокон, текстиля и одежды : монография / Г. Е. Кричевский. – М. : Издательство «Известия», 2011. – 528 с.
5. **Савіна Г. Г.** Еколого-економічні аспекти розвитку сировинної бази текстильної промисловості / Г. Г. Савіна, І. М. Радчук // Проблеми соціально-економічного розвитку регіонів в контексті сучасних процесів міжнародної інтеграції. – Херсон, 2008. – С. 3 – 8.
6. **Deming W. E.** Quality, Productivity, and Competitive Position / W. E. Deming. – Massachusetts Institute of Technology Center, 1982. – 373 p.

7. **Juran J. M.** Juran's Quality Control Handbook / J. M. Juran, F. M. Gryna // McGraw-Hill, 1988. – 1808 p.

8. **Семак Б. Б.** Теоретико-методологічні основи формування вітчизняного сировинного ринку екологічно безпечних товарів текстильної промисловості : монографія / Б. Б. Семак. – Херсон : Грінь Д. С., 2011. – 232 с.

9. **Скрипчук П. М.** Теоретико-методологічні основи формування системи екологічної стандартизації і сертифікації : монографія / П. М. Скрипчук. – Рівне : НУВГП, 2011. – 367 с.

10. **Харічков С. К.** Проблеми інвестування виробництва екологічно чистих продуктів / С. К. Харічков // Вісник Сумського державного аграрного університету. Серія «Економіка та менеджмент» : зб. наук. праць. – Суми, 2001. – Вип. 1. – С. 204 – 207.

REFERENCES

Deming, W. E. *Quality, Productivity, and Competitive Position*: Massachusetts Institute of Technology Center, 1982.

Galushkina, T. P. *Ekonomicheskie instrumenty ekologicheskogo menedzhmenta (teoriia i praktika)* [Economic instruments of environmental management (theory and practice)]. Odessa: IP-REI NAN Ukrainy, 2000.

Hlubish, P. A., Irklei, V. M., and Kleiner, Yu. Ya. *Vysokotekhnologichni, konkurentospromozhni i ekologichno oriientovani voloknysti materialy ta vyroby z nykh* [High-tech, competitive and environmentally oriented fibrous materials and their products]. Kyiv: Aristei, 2007.

Juran, J. M., and Gryna, F. M. *Juran's Quality Control Handbook*: McGraw-Hill, 1988.

Kuzmina, L. A. Chursina, T. O., and Tikhosova, H. A. *Yakist i standartyzatsiia modyfikovanykh liianykh volokon* [Quality and standardization of modified flax fibers]. Kherson: Oldi-plus, 2009.

Krichivskiy, G. E. *Nano-, bio-, khimicheskie tekhnologii v proizvodstve novogo pokoleniia volokon, tekstilia i odezhdy* [Nano-, bio-chemical technology in the production of a new generation of fibers, textiles and clothing]. Moscow: Izvestiia, 2011.

Kharichkov, S. K. "Problemy investuvannia vyrobnytstva ekologichno chystykh produktiv" [Problems investment production of environmentally friendly products]. *Visnyk Sumskoho derzhavnoho ahrarnoho universytetu. Seriia «Ekonomika ta menedzhment»*, no. 1 (2001): 204-207.

Semak, B. B. *Teoretyko-metodologichni osnovy formuvannia vitchyznianooho syrovynnooho rynku ekologichno bezpechnykh tovariv tekstylnoi promyslovosti* [Theoretical and methodological guidelines for the development of the domestic commodity market of environmentally friendly textile and clothing products]. Kherson: Hrin D. S., 2011.

Skrypchuk, P. M. *Teoretyko-metodologichni osnovy formuvannia systemy ekologichnoi standartyzatsii i sertyfikatsii* [Theoretical and methodological guidelines for the development of ecological standardization and certification]. Rivne: NUVHP, 2011.

Savina, H. H., and Radchuk, I. M. "Ekoloho-ekonomichni aspekty rozvytku syrovynnoi bazy tekstylnoi promyslovosti" [Ecological and economic aspects of the resource base of textile industry]. In *Problemy sotsialno-ekonomichnoho rozvytku rehioniv v konteksti suchasnykh protsesiv mizhnarodnoi intehtatsii*, 3-8. Kherson, 2008.

СТВОРЕННЯ ЕФЕКТИВНОГО ПРОЦЕСУ ВІДБОРУ ПЕРСОНАЛУ

© 2014 БУДНІК М. М., ПОНОМАРЕНКО І. С.

УДК 658.3:005.95/96

Буднік М. М., Пономаренко І. С. Створення ефективного процесу відбору персоналу

Стаття присвячена проблемі створення ефективного процесу відбору персоналу на підприємстві. У ході проведеного аналізу було розкрито методологію процесу відбору персоналу з урахуванням різних методів і формалізовано його до структурно-логічної схеми. Важливішим аспектом побудови цього процесу є правильність обрання методів відбору персоналу, що покладено до його основи. Для забезпечення правильності вибору заданих методів було розроблено таблицю характеристик існуючих методів відбору працівників, що дозволяє наглядно оцінити специфічні характеристики кожного методу та обрати саме той, що відповідає конкретній ситуації. У результаті дослідження було виокремлено фактори, що спричиняють вплив на ефективність процесу відбору персоналу, і згруповано їх залежно від їх дії. Створено схему ефективного процесу відбору персоналу в організації, яка відбиває взаємозалежність та спрямованість дії впливових чинників. Надано рекомендації щодо правильності вибору методів задля створення ефективного процесу відбору персоналу на підприємстві. Подальші дослідження в заданому напрямку дозволять створити універсальну модель відбору персоналу, яка буде ефективною для обрання кандидатів на будь-яку посаду.

Ключові слова: відбір персоналу, методи відбору, ефективний процес.

Рис.: 2. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 9.

Буднік Марина Миколаївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент, кафедра менеджменту, Харківський торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету (пров. Отакара Яроша, 8, Харків, 61045, Україна)

E-mail: utca@ua.fm

Пономаренко Ірина Сергіївна – магістрант, Харківський торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету (пров. Отакара Яроша, 8, Харків, 61045, Україна)

E-mail: iren2908@gmail.com

УДК 658.3:005.95/96

UDC 658.3:005.95/96

Будник М. М., Пономаренко И. С. Создание эффективного процесса отбора персонала

Статья посвящена проблеме создания эффективного процесса отбора персонала на предприятии. В ходе проведенного анализа была раскрыта методология процесса отбора персонала с учетом различных методов. Процесс отбора персонала формализован в виде структурно-логической схемы. Важным аспектом построения этого процесса является правильность выбора методов отбора персонала, которые положены в его основу. Для обеспечения правильности выбора упомянутых методов была разработана таблица характеристик существующих методов отбора персонала, которая позволяет наглядно оценить специфические характеристики каждого метода и выбрать именно тот, который соответствует конкретной ситуации. В результате исследования были выделены факторы, влияющие на эффективность процесса отбора персонала, и сгруппированы в зависимости от их воздействия. Создана схема эффективного процесса отбора персонала в организации, которая отражает взаимозависимость и направленность действия влияющих факторов. Представлены рекомендации для обеспечения правильности выбора методов с целью создания эффективного процесса отбора персонала на предприятии. Дальнейшие исследования в данном направлении позволят создать универсальную модель отбора персонала, которая будет эффективна для выбора кандидатов на любую должность.

Ключевые слова: отбор персонала, методы отбора, эффективный процесс.

Рис.: 2. **Табл.:** 1. **Библ.:** 9.

Будник Марина Николаевна – кандидат экономических наук, доцент, доцент, кафедра менеджмента, Харьковский торгово-экономический институт Киевского национального торгово-экономического университета (пер. Отакара Яроша, 8, Харьков, 61045, Украина)

E-mail: utca@ua.fm

Пономаренко Ирина Сергеевна – магистрант, Харьковский торгово-экономический институт Киевского национального торгово-экономического университета (пер. Отакара Яроша, 8, Харьков, 61045, Украина)

E-mail: iren2908@gmail.com

Budnik M. M., Ponomarenko I. S. Creating an Efficient Process of Personnel Selection

The article is devoted to the problem of creating an efficient process of personnel selection at an enterprise. In the course of the analysis the article shows a methodology of the process of personnel selection with consideration of various methods. The process of personnel selection is formalised in the form of a structural and logic scheme. An important aspect of building this process is correctness of selection of personnel selection methods, which are put in its basis. In order to ensure correctness of selection of the said methods, the article develops a table of characteristics of existing personnel selection methods, which allows illustrative assessment of specific characteristics of each method and select that one, which corresponds with a specific situation. In the result of the study the article underlines factors that influence efficiency of the personnel selection process and are grouped on the basis of their influence. The article develops a scheme of efficient personnel selection process in an organisation, which reflects interdependence and orientation of action of influential factors. It provides recommendations for ensuring correctness of selection of methods with the aim of creation of an efficient personnel selection method at an enterprise. Further studies in this direction would allow creation of a universal model of personnel selection, which would be efficient for selecting candidates for any position.

Key words: personnel selection, selection methods, efficient process.

Pic.: 2. **Tabl.:** 1. **Bibl.:** 9.

Budnik Maryna M. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor, Department of Management, Kharkiv Institute of Trade and Economics of Kiyv National University of Trade and Economics (prov. Otakara Yarosha, 8, Kharkiv, 61045, Ukraine)

E-mail: ymca@ua.fm

Ponomarenko Iryna S. – Graduate Student, Kharkiv Institute of Trade and Economics of Kiyv National University of Trade and Economics (prov. Otakara Yarosha, 8, Kharkiv, 61045, Ukraine)

E-mail: iren2908@gmail.com

На сьогоднішній день науковці та спеціалісти-практики найчастіше виділяють персонал як найважливіший ресурс сучасного, розвинутого та конкурентоспроможного підприємства. Саме тому з'являються питання: «Як правильно та ефективно відібрати персонал? Які методи відбору для цього використати?». Вони є дуже важливими та правильна відповідь на них стає вирішальною для подальшого функціонування підприємства. Це обумовлено тим, що правильно відібраний персонал знижує плинність кадрів, підвищує ефективність діяльності підприємства, знижує рівень конфліктів і стресів, економить час і кошти на навчання та перекваліфікацію нових співробітників [7]. Саме для цього необхідно дослідити та проаналізувати існуючі методи відбору персоналу, визначити їх характеристики з метою створення ефективного процесу відбору персоналу.

Вивченню та практичному застосуванню ефективних методів відбору персоналу присвячені роботи багатьох зарубіжних та вітчизняних авторів. Свої роботи цій темі присвятили: Джейн Ломмел, дослідники Френк Бернірі і Неа Гада-Джейн, Вільям Паундстоун, Т. В. Шевченко, А. Денисова, А. Новіков, Т. Базаров, В. В. Красношапка, Н. В. Кузнецова, А. В. Нечаєва, А. В. Денисова, О. М. Следь, А. Я. Кибанов, Е. М. Уланова та багато інших. Всі вони зосереджувались на практичному та теоретичному застосуванні окремих методів відбору персоналу на підприємстві, але не приділяли достатньої уваги вибору методів відбору персоналу.

Метою даної статті є розгляд класифікації сучасних методів відбору персоналу, їх аналіз та надання рекомендацій щодо вибору методів задля створення ефективного процесу відбору персоналу на підприємстві.

Існують різні визначення поняття «відбір персоналу». Одним з визначень, яке найбільш повно розкриває сутність даного поняття, на нашу думку, є визначення сформульоване Красношапкою В. В., яка розглядає процес відбору персоналу на підприємстві як процес вивчення професійних і психологічних якостей працівника з метою встановлення його здатності виконувати посадові обов'язки на певному робочому місці або посаді, і в кінцевому підсумку вибір із сукупності претендентів найбільш прийнятого з урахуванням його кваліфікації, спеціальності, здібностей та інтересів, що відповідають цілям організації [3].

Для здійснення процесу відбору персоналу використовуються спеціально розроблені методи. На сьогоднішній день у світі існує безліч методів відбору персоналу, але автори за основу беруть раніше обґрунтовану класифікацію Пономаренко І. С. [7].

Усі методи зазначені у класифікації є невід'ємною частиною сучасного багатоступінчастого процесу відбору персоналу на вакантні місця, який застосовується у всіх організаціях. Цей процес можна представити як складову частину процесу добору, відбору та найму персоналу у вигляді методології відбору в основі якої знаходяться класифіковані методи. Він зображений у вигляді схеми, представленої на рис. 1.

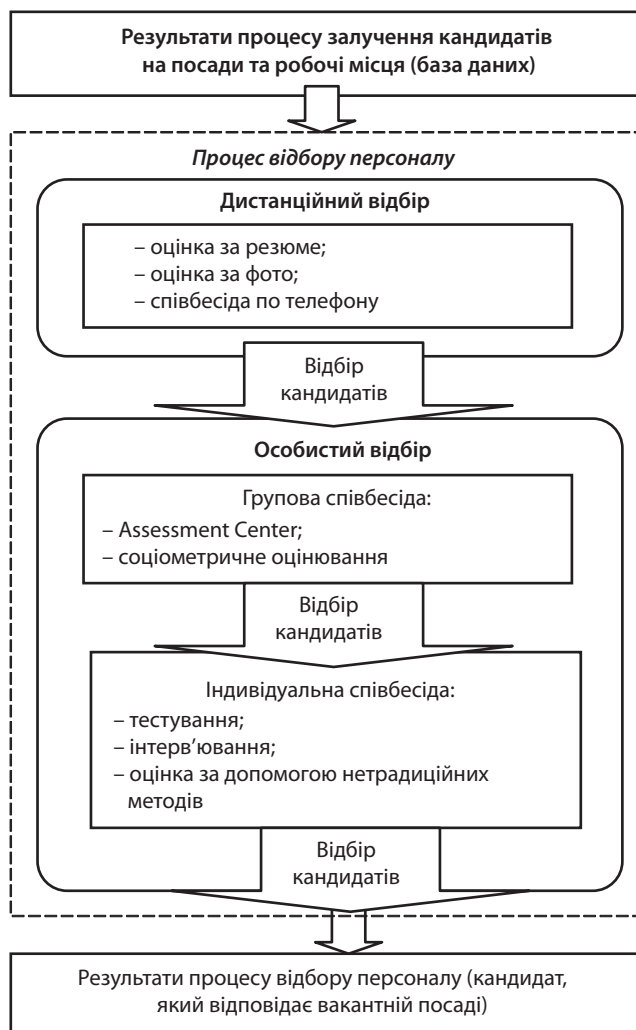

Рис. 1. Методологія відбору персоналу з урахуванням методів відбору

Це узагальнена схема, яка відображає логічний ланцюжок застосування класифікованих методів і сутність процесу відбору персоналу. У застосуванні усіх зазначених методів для відбору одного претендента немає необхідності, адже на вибір конкретного методу впливають різноманітні фактори.

Важливим фактором є визначення вимог до майбутнього працівника. На думку Кузнецової Н. В., критерії слід формувати так, щоб вони всебічно характеризували працівника: освіта, досвід, медичні характеристики та особисті характеристики. «Еталонні» рівні вимог за кожним критерієм

розраховуються виходячи з характеристик вже працюючих на підприємстві працівників, які добре виконують свої обов'язки. Залежно від визначених вимог до претендента на конкретну вакантну посаду необхідно підбирати метод відбору [4]. Нечаєва А. В. вважає, що спільними критеріями з добору кадрів є: освіта, практичний досвід роботи, психологічна сумісність, уміння працювати в колективі [6].

Для забезпечення правильності вибору методів відбору персоналу була розроблена таблиця характеристик кожного методу (табл. 1). Вона створена на основі аналізу характеристик, представлених в джерелах [1, 8].

Таблиця 1

Характеристики методів відбору персоналу

Назва методів	Характеристики методів										
	Кваліфікація персоналу			Трудомісткість	Складність проведення	Можливість комплексного вирішення усіх задач оцінювання	Об'єктивність результатів	Суб'єктивність результатів	Можливість отримання кількісних показників	Вартість використання методу	Можливість автоматизації процедури
	Некваліфікований персонал	З низьким кваліфікаційним рівнем	З високим кваліфікаційним рівнем								
Оцінка за фото				-	-		-	+		-	
Оцінка за резюме				-	-		-	+		-	
Співбесіда в телефонному режимі				-	-		-	+		-	
Ділові ігри				+	+		+	-		+	
Групові вправи				+	+		-	+		+	
Професійні завдання				+	+		+	-		+	
Соціометрична оцінка				+	-		-	+		+	
Тестування рівня інтелекту				-	-		+	-		-	
Проекційні тести				-	-		-	+		-	
Тестування на визначення особистості				-	-		+	-		-	
Тестування на творче мислення				-	-		+	-		+	
Тестування знань та навиків				-	-		+	-		-	
Біхевіористичне інтерв'ю				+	+		-	+		+	
Структуроване інтерв'ю				+	+		-	+		+	
Проективне інтерв'ю				+	+		-	+		+	
Стрес-інтерв'ю				+	+		-	+		+	
Провокаційне інтерв'ю				+	+		-	+		+	
Brainteaser-інтерв'ю				+	+		-	+		+	
Case-інтерв'ю				+	+		-	+		+	
Інтерв'ю-гра				+	+		-	+		+	
Фізіономіка				+	+		-	+		+	
Графологія				+	+		-	+		+	
Соціоніка				+	+		-	+		+	
Астрологія				+	+		+	-		+	

Умовні позначення: «+» – характеристика методу значна/висока/складна; «-» – характеристика методу незначна/невисока/проста; – характеристика, притаманна методу.

Аналізуючи представлену табл. 1, варто зазначити, що існує необхідність використання комплексу різних методів при відборі. Це пов'язано з тим, що жоден із запропонованих методів окремо не дає вичерпної інформації, на підставі якої можна було б прийняти вірне рішення про прийом на роботу. Тільки якщо доповнювати результати, отримані за допомогою використання одного методу, інформацією, зібраною за допомогою інших методів, можна розраховувати на те, що відібрані працівники будуть максимально відповідати визначеним критеріям відбору і повністю влаштують організацію.

Вищепераховане можна доповнити думкою Кібанова А. Я. та Дуракової І. Б., що методи відбору повинні бути економічно обґрунтованими, юридично допустимими, етично вивірені та застосовуватися у відповідності зі статусом вакантної посади і в залежності від цілей відбору [2].

Також для вибору методу відбору персоналу використовуються такі оціночні стандарти як [5, 9]:

- ✦ валідність;
- ✦ надійність;
- ✦ практичність;
- ✦ сприйняття методу з боку кандидатів;
- ✦ об'єктивність;
- ✦ нормованість;
- ✦ порівнянність;
- ✦ доцільність;
- ✦ економічність;
- ✦ інтерпретованість.

Отже, щоб правильно обрати метод відбору персоналу необхідно упевнитися в тому що:

- ✦ за допомогою обраного методу можна виявити у кандидата якості та компетенції, які шукаються;
- ✦ метод дозволяє досягти найкращих результатів при прийнятті рішення про прийом на роботу;
- ✦ метод забезпечує точне вимірювання досліджуваної якості кандидата;
- ✦ метод дозволяє отримати надійні та стійкі результати з мінімальним впливом випадкових помилок;
- ✦ метод віддзеркалює здібності кандидата та дозволяє їх порівнювати зі здібностями іншого кандидата;
- ✦ метод потребує раціонально обґрунтованих затрат ресурсів на його використання;
- ✦ метод дозволяє комплексно оцінити максимальну кількість якостей з усіх обраних;
- ✦ отримані за допомогою використання методу результати відповідають цілям відбору персоналу;
- ✦ метод є етично виваженим і прийнятним для кандидатів.

Для узагальнення викладеного вище матеріалу була розроблена схема, яка демонструє створення ефективного процесу відбору персоналу в організації (рис. 2).

На схемі всебічно розглянуто: фактори, з яких складається ефективний процес відбору; фактори, які здійснюють вплив на формування процесу; фактори, які регулюють створення та проведення процесу. Також відображені їх зв'язки та напрями дії.

Отже, для того щоб створити в організації ефективний процес відбору персоналу необхідно:

- ✦ створювати зв'язок між процесом відбору та загальним контекстом програм, які реалізуються в системі управління персоналом, покликаних забезпечити досягнення цілей підприємства;

- ✦ враховувати фактори, які будуть впливати на працівника (організаційна культура, психологічний клімат в колективі, оточення);
- ✦ чітко формулювати та розробляти профіль вимог до майбутніх кандидатів;
- ✦ обрати найбільш ефективні методи відбору;
- ✦ дотримуватися відповідності обраного методу необхідній фаховій категорії майбутнього кандидата;
- ✦ враховувати рівень витрат на застосування обраного методу;
- ✦ забезпечити достатній організаційно-правовий, освітній, професійно-кваліфікаційний, культурний, соціально-психологічний рівень працівників відділу кадрів;
- ✦ враховувати вимоги трудового законодавства і забезпечити справедливий підхід до всіх претендентів на посаду;
- ✦ розрахувати важливість для організації та відсоток прибутку від виконуваної роботи на вакантній посаді.

ВИСНОВКИ

Процес відбору персоналу направлений на визначення кандидата, який буде максимально відповідати пред'явленим вимогам і виконувати поставлені перед ним завдання на належному рівні (ні вищому, ні нижчому).

Визначення методів реалізації цього процесу залежить від багатьох факторів:

- ✦ ціль відбору;
- ✦ специфіка відбору;
- ✦ вимоги до кандидата;
- ✦ методи відбору;
- ✦ внутрішньо-фірмові фактори;
- ✦ зовнішні регулюючі фактори.

Вони так чи інакше здійснюють свій вплив і визначають прогнозовану ефективність процесу відбору персоналу.

Важливість правильного побудови процесу відбору персоналу полягає в тому, що при його здійсненні роботодавець отримує можливість вибору найкращих кадрів. Цим він зумовлює підвищення ефективності праці персоналу, зниження затрат на планування та проведення відбору, та як наслідок, зростання доходу підприємства.

Саме такий виважений підхід та врахування усіх можливих аспектів надає можливість створити в організації ефективний процес відбору персоналу.

Таким чином, у ході дослідження було проведено аналіз класифікації методів відбору персоналу, обґрунтовано важливість їх правильного вибору в процесі відбору та надано рекомендації щодо цього. Також було розглянуто особливості створення ефективного процесу відбору персоналу в організації та надані рекомендації щодо його втілення.

Подальші дослідження в заданому напрямку дозволять створити універсальну модель підбору персоналу, яка буде ефективною в будь-якій організації та даватиме можливість обрати кандидатів на будь-яку посаду. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Денисова А. В. Оценка персонала «Быть или не быть?» / А. В. Денисова // Управление персоналом. – 2006. – № 21. – С. 60 – 64.
2. Кибанов А. Я. Управление персоналом организации: отбор и оценка при найме, аттестация: учебное пособие / А. Я. Кибанов. – М.: Экзамен, 2006. – 416 с.

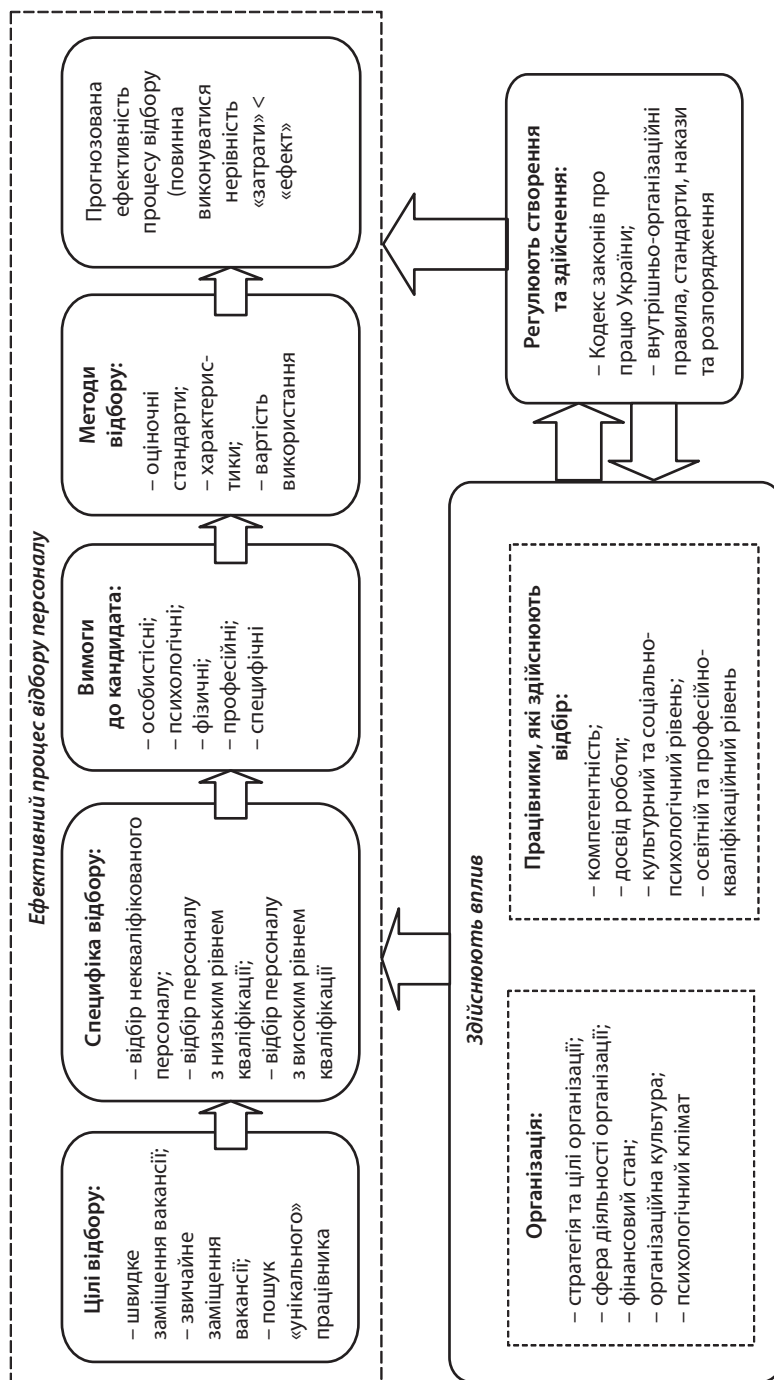

Рис. 2. Створення ефективного процесу відбору персоналу

3. Красношапка В. В. Управління людськими ресурсами / В. В. Красношапка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://studentbooks.com.ua/content/view/113/42/1/11/#47032>

4. Кузнецова Н. В. Управление персоналом / Н. В. Кузнецова. – Владивосток : Изд. Дальневосточного университета, 2005. – 305 с.

5. Методы оценки кандидатов [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://printpiter.com/upravlenie-perso/metodi-otsenki-k.html>

6. Нечаєва А. В. Організація ефективного підбору та відбору персоналу на підприємстві / А. В. Нечаєва [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://masters.donntu.edu.ua/2012/iem/nechayeva/diss/indexu.htm>

7. Пономаренко І. С. Разработка классификации методов подбора персонала и их использование на торговом предприятии / И. С. Пономаренко // Актуальні проблеми розвитку соціально-економічних систем у трансформаційних умовах:

наукові здобутки молоді : збірник статей магістрантів, аспірантів, молодих учених – Харків, 21 – 22 березня 2013 р. : Харків : КНТЕУ, ХТЕІ КНТЕУ, 2013. – С. 276 – 281.

8. Следь О. М. Аналіз особливостей застосування сучасних методів підбору персоналу / О. М. Следь, А. В. Нечаєва [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=1724>

9. Уланова Е. М. Учебное пособие по дисциплине «Методы и методика отбора и набора персонала» по специальности «Управление персоналом» : учеб. пособие / Е. М. Уланова. – Тамбов : Изд. ТГУ им. Г. Р. Державина, 2009. – 99 с.

REFERENCES

Denisova, A. V. "Otsenka personala «Byt ili ne byt?» [Personnel Assessment "To be or not to be"]. *Upravlenie personalom*, no. 21 (2006): 60-64.

Kibanov, A. Ya. *Upravlenie personalom organizatsii: otbor i otsenka pri nayme, attestatsiia* [Personnel management organizations: selection and evaluation in hiring, certification]. Moscow: Ekzamen, 2006.

Krasnoshapka, V. V. "Upravlinnia liudskymy resursamy" [Human Resource Management]. <http://studentbooks.com.ua/content/view/113/42/1/11/#47032>

Kuznetsova, N. V. *Upravlenie personalom* [Personnel management]. Vladivostok: Dalnevostochnyy universitet, 2005.

"Metody otsenki kandidatov" [Methods for assessing candidates]. <http://printpiter.com/upravlenie-perso/metodi-otsenki-k.html>

Nechaieva, A. V. "Orhanizatsiia efektyvnogo pidboru ta vidboru personalu na pidpriemstvi" [The organization of effective recruitment and selection of staff at the facility]. <http://masters.donntu.edu.ua/2012/iem/nechayeva/diss/indexu.htm>

Ponomarenko, Y. S. "Razrabotka klassifikatsii metodov podbora personala i ikh ispolzovanye na torgovom predpriyatii" [Development of classification methods of recruiting the staff and their use for commercial enterprise]. *Aktualni problemy rozvytku sotsialno-ekonomichnykh system u transformatsiynikh umovakh: naukovy zdobutky molodi*. Kharkiv: KNTEU; KhTEI KNTEU, 2013. 276-281.

Sled, O. M., and Nechaieva, A. V. "Analiz osoblyvosti zastosovannia suchasnykh metodiv pidboru personalu" [Analysis of the application of modern methods of recruitment]. <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1724>

Ulanova, E. M. *Uchebnoe posobie po distsipline «Metody i metodika otbora i nabora personala» po spetsialnosti «Upravlenie personalom»* [Tutorial discipline "methods and techniques of selection and recruitment" specialty "Personnel Management"]. Tambov: TGU im. G. R. Derzhavina, 2009.

УДК 658.8

ОЦІНЮВАННЯ СЕЗОННОСТІ В СИСТЕМІ МАРКЕТИНГУ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

© 2014 ГОНЧАРЕНКО Т. П.

УДК 658.8

Гончаренко Т. П. Оцінювання сезонності в системі маркетингу промислових підприємств

У даній науковій роботі автором обґрунтовується необхідність дослідження питання використання комплексних інтегральних підходів у системі оцінювання впливу фактора сезонності на систему маркетингового управління промисловим підприємством, оскільки формування адекватних обсягів продажів продукції на плановий період є запорукою отримання конкурентних переваг у сучасних умовах розвитку ринку. Автором досліджено існуючі методичні підходи до оцінювання впливу фактора сезонності на систему маркетингу промислового підприємства, здійснено систематизацію існуючих методів прогнозування, які включають дослідження сезонної складової, проведено узагальнення моделей Бокса – Дженкінса. Зроблено висновок про те, що проаналізовані методи дають можливість виявити сезонну складову обсягів продажів і сформувати прогноз у системі маркетингу промислових підприємств, проте вони потребують практичної перевірки та формування сучасного підходу, який би враховував реалії функціонування вітчизняних промислових підприємств.

Ключові слова: маркетинг промислового підприємства, сезонність, прогнозування, методи прогнозування, модель Бокса – Дженкінса

Рис.: 1. **Табл.:** 2. **Формул:** 6. **Бібл.:** 6.

Гончаренко Тетяна Петрівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент, кафедра менеджменту, Українська академія банківської справи Національного банку України (вул. Петропавлівська, 57, Суми, 40030, Україна)

E-mail: t_p_goncharenko@ukr.net

УДК 658.8

Гончаренко Т. П. Оценка сезонности в системе маркетинга промышленных предприятий

В данной научной работе автором обосновывается необходимость исследования вопроса применения комплексных интегральных подходов в системе оценивания влияния фактора сезонности на систему маркетингового управления промышленным предприятием, поскольку формирование адекватных объемов продаж продукции на плановый период является залогом приобретения конкурентных преимуществ в современных условиях развития рынка. Автором исследованы существующие методические подходы к оцениванию влияния фактора сезонности на систему маркетинговых коммуникаций промышленного предприятия, осуществлена систематизация существующих методов прогнозирования, которые включают исследования сезонной составляющей, проведено обобщение моделей Бокса – Дженкинса. В работе получен вывод о том, что проанализированные методы дают возможность выявить сезонную составляющую объемов реализации производимого продукта и сформировать прогноз в системе маркетинга промышленного предприятия, но они требуют практической проверки и формирования современного подхода, который бы учитывал реальные условия функционирования отечественных промышленных предприятий.

Ключевые слова: маркетинг промышленного предприятия, сезонность, прогнозирование, методы прогнозирования, модель Бокса – Дженкинса.

Рис.: 1. **Табл.:** 2. **Формул:** 6. **Библ.:** 6.

Гончаренко Татьяна Петровна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры менеджмента, Украинская академия банковского дела Национального банка Украины (ул. Петропавловская, 57, Сумы, 40030, Украина)

E-mail: t_p_goncharenko@ukr.net

UDC 658.8

Honcharenko T. P. Assessing Seasonality in the Marketing System of Industrial Enterprises

The article justifies a necessity of study of the issue of application of complex integral approaches in the system of assessing the influence of the seasonality factor upon the system of marketing management of an industrial enterprise, since formation of adequate volumes of sales of products for a planned period is a key factor of acquisition of competitive advantages under modern conditions of market development. The author studies existing methodical approaches to assessing influence of the seasonality factor upon the system of marketing communications of an industrial enterprise, systemises existing forecasting methods, which include studies of the seasonal component and generalises the Box – Jenkins models. The article makes a conclusion that the analysed methods give a possibility to reveal the seasonal component of volumes of realisation of the manufactured product and form forecast in the system of marketing of an industrial enterprise, but they need some practical examination and formation of a modern approach, which would take into consideration real conditions of functioning of domestic industrial enterprises.

Key words: marketing of an industrial enterprise, seasonality, forecasting, forecasting methods, Box – Jenkins model.

Pic.: 1. **Tabl.:** 2. **Formulae:** 6. **Bibl.:** 6.

Honcharenko Tetyana P. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor, Department of Management, Ukrainian Academy of Banking of the National Bank of Ukraine (vul. Petropavlivska, 57, Sumy, 40030, Ukraine)

E-mail: t_p_goncharenko@ukr.net

Kibanov, A. Ya. *Upravlenie personalom organizatsii: otbor i otsenka pri nayme, attestatsiia* [Personnel management organizations: selection and evaluation in hiring, certification]. Moscow: Ekzamen, 2006.

Krasnoshapka, V. V. "Upravlinnia liudskymy resursamy" [Human Resource Management]. <http://studentbooks.com.ua/content/view/113/42/1/11/#47032>

Kuznetsova, N. V. *Upravlenie personalom* [Personnel management]. Vladivostok: Dalnevostochnyy universitet, 2005.

"Metody otsenki kandidatov" [Methods for assessing candidates]. <http://printpiter.com/upravlenie-perso/metodi-otsenki-k.html>

Nechaieva, A. V. "Orhanizatsiia efektyvnoho pidboru ta vidboru personalu na pidpriemstvi" [The organization of effective recruitment and selection of staff at the facility]. <http://masters.donntu.edu.ua/2012/iem/nechayeva/diss/indexu.htm>

Ponomarenko, Y. S. "Razrabotka klassifikatsii metodov podbora personala i ikh ispolzovanye na torgovom predpriyatii" [Development of classification methods of recruiting the staff and their use for commercial enterprise]. *Aktualni problemy rozvytku sotsialno-ekonomichnykh system u transformatsiynikh umovakh: naukovy zdobutky molodi*. Kharkiv: KNTEU; KhTEI KNTEU, 2013. 276-281.

Sled, O. M., and Nechaieva, A. V. "Analiz osoblyvosti zastosovannia suchasnykh metodiv pidboru personalu" [Analysis of the application of modern methods of recruitment]. <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1724>

Ulanova, E. M. *Uchebnoe posobie po distsipline «Metody i metodika otbora i nabora personala» po spetsialnosti «Upravlenie personalom»* [Tutorial discipline "methods and techniques of selection and recruitment" specialty "Personnel Management"]. Tambov: TGU im. G. R. Derzhavina, 2009.

УДК 658.8

ОЦІНЮВАННЯ СЕЗОННОСТІ В СИСТЕМІ МАРКЕТИНГУ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

© 2014 ГОНЧАРЕНКО Т. П.

УДК 658.8

Гончаренко Т. П. Оцінювання сезонності в системі маркетингу промислових підприємств

У даній науковій роботі автором обґрунтовується необхідність дослідження питання використання комплексних інтегральних підходів у системі оцінювання впливу фактора сезонності на систему маркетингового управління промисловим підприємством, оскільки формування адекватних обсягів продажів продукції на плановий період є запорукою отримання конкурентних переваг у сучасних умовах розвитку ринку. Автором досліджено існуючі методичні підходи до оцінювання впливу фактора сезонності на систему маркетингу промислового підприємства, здійснено систематизацію існуючих методів прогнозування, які включають дослідження сезонної складової, проведено узагальнення моделей Бокса – Дженкінса. Зроблено висновок про те, що проаналізовані методи дають можливість виявити сезонну складову обсягів продажів і сформувати прогноз у системі маркетингу промислових підприємств, проте вони потребують практичної перевірки та формування сучасного підходу, який би враховував реалії функціонування вітчизняних промислових підприємств.

Ключові слова: маркетинг промислового підприємства, сезонність, прогнозування, методи прогнозування, модель Бокса – Дженкінса

Рис.: 1. **Табл.:** 2. **Формул:** 6. **Бібл.:** 6.

Гончаренко Тетяна Петрівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент, кафедра менеджменту, Українська академія банківської справи Національного банку України (вул. Петропавлівська, 57, Суми, 40030, Україна)

E-mail: t_p_goncharenko@ukr.net

УДК 658.8

Гончаренко Т. П. Оценка сезонности в системе маркетинга промышленных предприятий

В данной научной работе автором обосновывается необходимость исследования вопроса применения комплексных интегральных подходов в системе оценивания влияния фактора сезонности на систему маркетингового управления промышленным предприятием, поскольку формирование адекватных объемов продаж продукции на плановый период является залогом приобретения конкурентных преимуществ в современных условиях развития рынка. Автором исследованы существующие методические подходы к оцениванию влияния фактора сезонности на систему маркетинговых коммуникаций промышленного предприятия, осуществлена систематизация существующих методов прогнозирования, которые включают исследования сезонной составляющей, проведено обобщение моделей Бокса – Дженкинса. В работе получен вывод о том, что проанализированные методы дают возможность выявить сезонную составляющую объемов реализации производимого продукта и сформировать прогноз в системе маркетинга промышленного предприятия, но они требуют практической проверки и формирования современного подхода, который бы учитывал реальные условия функционирования отечественных промышленных предприятий.

Ключевые слова: маркетинг промышленного предприятия, сезонность, прогнозирование, методы прогнозирования, модель Бокса – Дженкинса.

Рис.: 1. **Табл.:** 2. **Формул:** 6. **Библ.:** 6.

Гончаренко Татьяна Петровна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры менеджмента, Украинская академия банковского дела Национального банка Украины (ул. Петропавловская, 57, Сумы, 40030, Украина)

E-mail: t_p_goncharenko@ukr.net

UDC 658.8

Honcharenko T. P. Assessing Seasonality in the Marketing System of Industrial Enterprises

The article justifies a necessity of study of the issue of application of complex integral approaches in the system of assessing the influence of the seasonality factor upon the system of marketing management of an industrial enterprise, since formation of adequate volumes of sales of products for a planned period is a key factor of acquisition of competitive advantages under modern conditions of market development. The author studies existing methodical approaches to assessing influence of the seasonality factor upon the system of marketing communications of an industrial enterprise, systemises existing forecasting methods, which include studies of the seasonal component and generalises the Box – Jenkins models. The article makes a conclusion that the analysed methods give a possibility to reveal the seasonal component of volumes of realisation of the manufactured product and form forecast in the system of marketing of an industrial enterprise, but they need some practical examination and formation of a modern approach, which would take into consideration real conditions of functioning of domestic industrial enterprises.

Key words: marketing of an industrial enterprise, seasonality, forecasting, forecasting methods, Box – Jenkins model.

Pic.: 1. **Tabl.:** 2. **Formulae:** 6. **Bibl.:** 6.

Honcharenko Tetyana P. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor, Department of Management, Ukrainian Academy of Banking of the National Bank of Ukraine (vul. Petropavlivska, 57, Sumy, 40030, Ukraine)

E-mail: t_p_goncharenko@ukr.net

Нерівномірний розподіл у часі різних подій, які впливають на загальний результат продажів промислового підприємства, необхідно розглядати як важливий елемент інформаційного поля, який повинен досліджуватися при здійсненні маркетингових досліджень та формуванні подальших прогнозів продажу. На сьогоднішній день найбільш гостро постає питання ідентифікації впливу часового фактору на обсяги реалізації продукції промисловими підприємствами, виявлення сезонності продажів та пояснення її походження за умови виявлення.

Проблеми застосування комплексних інтегральних підходів щодо оцінювання впливу фактора сезонності на систему маркетингу промислового підприємства постає досить гостро, оскільки формування адекватних обсягів продажів продукції на плановий період є запорукою отримання конкурентних переваг в сучасних умовах розвитку ринку.

Дослідження окремих аспектів впливу факторів сезонності на діяльність підприємств були проведені Уінтерсом Р. П. [6], Кондратьєвим Т. О. [5], Льюисом К. Д. [3], Боксом Дж., Дженкінсом Г. [4] та ін. На сьогодні дослідження проблеми прогнозування в маркетингових дослідженнях присвячені праці таких вітчизняних вчених-економістів, як: Бакушев І. В., Лебедевої М. Ю. [1], Старостіної А. О., Сілецької О. Е. та ін. Поряд з цим, слід наголосити, що практично всі дослідження стосуються або методологічного змісту маркетингових досліджень або визначення на конкретному прикладі обсягів продажів та впливу фактора сезонності на основі традиційних методів його оцінки. На нашу думку, існуючі методи оцінювання впливу фактору сезонності мають свою специфіку застосування, причому неправильне їх застосування може призвести до подальшої помилковості прийняття управлінських рішень на промисловому підприємстві. Виходячи з цього, на нашу думку, необхідно здійснити порівняльний аналіз існуючих методичних підходів до оцінювання сезонності, виявити переваги, недоліки та специфіку їх застосування в системі маркетингу промислових підприємств.

Метою статті є дослідження існуючих методичних підходів до оцінювання впливу фактору сезонності на систему маркетингу промислового підприємства.

Для прогнозування сезонних процесів, які впливають на обсяги продажів промислових підприємств, можна використовувати достатньо широкий спектр моделей економіко-математичного апарату. В основі сезонних моделей знаходяться їхні несезонні аналоги, які доповнені засобами відображення сезонних коливань. Сезонні моделі

дають змогу визначити як відносну постійну сезонну хвилю, так і ту, яка постійно змінюється залежно від тренду. Перша форма відноситься до класу адаптивних моделей, а друга – до класу мультиплікативних.

Адаптивну модель можна представити у вигляді (1):

$$X_t = T_s + S_e + N_r, \quad (1)$$

де X_t – прогнозне значення обсягів продажу промислового підприємства;

T_s – тренд, який формується під впливом факторів середньострокового та довгострокового характеру;

S_e – сезонна компонента, яка формується під впливом факторів сезонного характеру;

N_r – похибка прогнозу, яка формується під впливом факторів випадкового (нерегулярного) характеру.

Мультиплікативні моделі застосовуються в тих випадках, коли сезонна компонента представляє собою певну частку трендового значення. Дані моделі можна представити у вигляді (2):

$$X_t = T_s \cdot S_e \cdot N_r. \quad (2)$$

Як бачимо, дана модель передбачає, що процес залежить від добутку трьох факторних компонент: тренду, сезонної та випадкової. Поряд з цим, на сьогоднішній день для промислових підприємств все більшої актуальності набуває вивчення не стільки довгострокових динамічних змін, а саме можливості здійснення чого-небудь протягом певного сезону, та пристосування виробничого циклу протягом року до сезонних коливань продажів продукції. Це можна пояснити тим, що сезонність може створювати проблеми, які пов'язані в першу чергу з інвестиційними вкладками – проблематично виявити скільки необхідно встановлювати виробничих потужностей з метою задоволення попиту в сезон.

Поряд з цим, на практиці відрізнити адаптивну модель від мультиплікативної можливо лише за рахунок порівняння сезонної варіації (повторення даних через певний проміжок часу). Сезонна варіація графічно представляється за допомогою зміни амплітуди коливання сезонного фактору, як це представлено на рис. 1.

Як видно з рис. 1, для адаптивної моделі характеризується практично постійною сезонною варіацією, тоді як в мультиплікативній моделі прогнозування вона постійно збільшується, або зменшується.

Найбільшого поширення з усіх методів оцінювання сезонності продажів промислових підприємств набули статистичні (табл. 1).

Рис. 1. Графічне порівняння адаптивної та мультиплікативної моделей прогнозування продажів умовного промислового підприємства

Систематизація існуючих методів прогнозування, які включають дослідження сезонної складової

Назва методу прогнозування	Види методів	Підвиди методів
Методи згладжування часових рядів	Механічні методи згладжування часових рядів	Згладжування по двом точках
		Метод простої ковзкої середньої
		Метод зваженої «ковзкої середньої»
		Метод простого експоненційного згладжування
	Аналітичні методи згладжування часових рядів	Метод екстраполяції на основі кривих зростання
		Використання множинної регресії для одночасної оцінки тренду та сезонного фактора
	Адаптивні методи прогнозування	Метод Хольта
		Метод адаптивного згладжування Брауна
		Метод Хольта – Вінтерса
		Метод Тейла – Вейджа
Методи прогнозування випадкових компонент	Авторегресійний процес	
	Інтегрування	
	Процес ковзкої середньої (МА)	
	ARIMA-моделі	
	Інструменти аналізу ARIMA моделей	Перевірка автокореляції
		Перевірка процесу ковзкої середньої
		Перевірка степені інтеграції та стаціонарності
Метод Бокса-Дженкінса		
Методи фільтрації сезонної компоненти	Проблема аналізу сезонності (та/або циклічності)	
	Ітераційні методи фільтрації	
	Метод гармонічного аналізу	
	Розрахунок сезонної хвилі	

Традиційно, при здійсненні статистичного дослідження продажів промислових підприємств в процесі аналізу ідентифікуються найпростіші характеристики динаміки їх розвитку (обсяг продажу, ціна на продукцію, кількість споживачів тощо), визначаються закономірності попереднього розвитку, а також здійснюється оцінка можливостей їх перенесення на майбутнє. Для успішного вирішення поставлених завдань необхідно мати не лише необхідний обсяг даних з метою визначення прояву статистичних закономірностей, але й забезпечити методологічне співставлення даних і на основі змістовного аналізу досліджуваних показників обґрунтувати можливість переміщення закономірностей попереднього періоду на обраний часовий проміжок прогнозу. Невиконання хоча б однієї з вищеперерахованих умов може бути причиною неадекватності результатів обраної математичної моделі, що в подальшому може поставити під сумнів як отримані результати сезонних коливань, так і точкових та інтегральних прогнозів.

На нашу думку, статистичні методи дають можливість визначити векторний напрям зміни показника у досліджуваному діапазоні з врахуванням її при плануванні на наступний період. Одним із базових методів, які використовуються для вирішення поставленої задачі, є лінійна апроксимація. Вона дозволяє ідентифікувати постійну стійку зміну показника. На жаль, даний метод застосовується не часто, оскільки вплив фактора сезонності на до-

сліджувані процеси є значним, і зміна усередненої амплітуди показників не дозволяє виявити зміну аналізованого показника.

Сезонну складову процесу може врахувати адитивна модель сезонних явищ з лінійним зростанням Тейла і Вейджа або адаптивна модель з мультиплікативною сезонністю Вінтерса [6]. На практиці частіше за інші використовується модель Хольта і модель Хольта – Вінтерса. Перша з них являє собою системою рівнянь (3):

$$\begin{cases} X_{t+p} = k_t + pf_t \\ k_t = \alpha_1 k_t + (1 - \alpha_1)(k_{t-1} + f_{t-1}) \\ f_t = \alpha_2(k_t - k_{t-1}) + f_{t-1}(1 - \alpha_2) \end{cases} \quad (3)$$

де X_{t+p} – прогнозне значення продажів промислового підприємства, яке здійснюється на p -ну кількість кроків;

k_t – коефіцієнт рівня ряду;

f_t – коефіцієнт пропорційності;

α_1, α_2 – постійні згладжування.

Для того, щоб отримати прогноз за моделлю Хольта необхідно здійснити розрахунок значень коефіцієнтів k_0 та f_0 за досліджуваним рядом даних. Після цього за обраним критерієм здійснюється підбір таких постійних згладжувань, за яких можна отримати лінійну модель, яка на кожному кроці адаптується під фактичні дані. Дана модель використовується з метою визначення лінійних тенденцій.

Сезонно-декомпозиційна прогностична модель Хольта – Вінтерса є продовженням розвитку моделі Хольта, яка використовується для лінійних тенденцій та враховує сезонну складову таким чином (4):

$$\begin{cases} X_{t+p} = (k_t + pf_t)Se_{t-m+p} \\ k_t = \alpha_1 \frac{X_t}{Se_{t-m}} + (1 - \alpha_1)(k_{t-1} + f_{t-1}) \\ f_t = \alpha_2(k_t - k_{t-1}) + f_{t-1}(1 - \alpha_2) \\ Se_t = \alpha_3 \frac{X_t}{k_t} + (1 - \alpha_3)Se_{t-1} \end{cases} \quad (4)$$

де Se_{t-m+p} – сезонна складова з часовим лагом $m+p$ кроків; $\alpha_1, \alpha_2, \alpha_3$ – постійні згладжування.

Алгоритм побудови моделі Хольта ґрунтується на тому, що досліджується спочатку коефіцієнти k_0 та f_0 лінійного тренду по будь-якій кількості даних досліджуваного періоду, а вже потім – сезонна складова Se_t (5) на іншому часовому проміжку:

$$Se_t = \frac{X_t}{k_0 + f_0 t} \quad (5)$$

До основних переваг даної моделі можна віднести те, що вона дає можливість враховувати не лише тенденції в досліджуваних рядах даних, але й враховувати характер тренду. Слід зазначити, що в основі даної моделі знаходиться припущення про існування тенденції в рядах даних, яка не повинна змінюватись протягом досліджуваного періоду. При наявності таких незначних відхилень дана метод стає неприйнятним до використання, що доцільно вважати явним недоліком даної моделі.

Отже, статистичні методи дозволяють чисельно висловити прояв сезонних коливань, виявити їх силу і характер, розкрити чинники, що викликають їх, провести оцінку наслідків прояву сезонності.

У статистиці використовується ряд методик ідентифікації та визначення сезонних хвиль. Для більш ґрунтовного вибору методу оцінювання сезонних коливань вважаємо за доцільне провести узагальнення існуючих підходів

до їх оцінки та виявити переваги, недоліки та можливості застосування для промислових підприємств.

Основна ідея всіх існуючих методів полягає в тому, що в вихідному ряді даних за досліджуваний період спершу ідентифікуються та вимірюються тренд, а вже потім згладжується можлива нерегулярна компонента, яка складається з сезонної хвилі та випадковий відхилення. Для проведення коректного аналізу в більшості моделей побудови сезонної хвилі необхідно сформувати базу даних не менше ніж як за 7 років, оскільки вибірка даних не буде репрезентативною.

Оцінювання сезонності може здійснюватися через визначення різних величин, а саме:

- ✦ величини сезонних коливань;
- ✦ величини сезонної хвилі;
- ✦ оцінювання індексу сезонності.

Найпростішими методами вважаються ті, які базуються на визначенні системи показників, так званих індексів сезонності. Під терміном «індекс сезонності» розуміють відносний кількісний показник, який характеризує сезонні коливання інтенсивності продажів і розраховується як співвідношення обсягу продажу за аналізований календарний місяць чи квартал до мінімального та максимального значення обсягів продажів за весь досліджуваний період.

У загальному вигляді вони визначаються як співвідношення емпіричних (вихідних) рівнів ряду динаміки до теоретичних (розрахункових) рівнів, які і виступають базою порівняння. Перевагами даних методів визначення сезонних коливань є простота розрахунків. Поряд з цим, до основних недоліків можна віднести необхідність наявності помісячних даних протягом мінімум 5 років, що значно ускладнює процедурність розрахунку з боку отримання в повному обсязі статистичних даних

Дослідивши існуючі методи Бокса – Дженкінса, можна представити їх ієрархію таким чином (6):

$$AR(p) + MA(q) \rightarrow ARMA(p, q) \rightarrow ARMA(p, q)(P, Q) \rightarrow ARMA(p, q)(P, Q, R) \dots \quad (6)$$

Основні особливості модифікації даних можна представити таким чином (табл. 2).

Таблиця 2

Результати узагальнення моделей Бокса–Дженкінса (складено автором на основі [4])

Назва моделі	Специфічні особливості застосування	Загальний вигляд моделі
1	2	3
$AR(p)$ – авторегресивна модель порядку p	Основним завданням є визначення $f_0, f_1, f_2, \dots, f_p$ або через систему рівнянь Юла – Уолкера (потребує розрахунку значень автокореляційної функції) або методом найменших квадратів	$Y(t) = f_0 + f_1 Y_{t-1} + \dots + f_p Y_{t-p} + E_t$, де $Y(t)$ – залежна змінна у момент часу t ; $f_0, f_1, f_2, \dots, f_p$ – оцінювані параметри; E_t – помилка від впливу змінних, які не враховуються в даній моделі
$MA(q)$ – модель з ковзаючим середнім порядку q		$Y(t) = m + et - w_1 e_{t-1} - w_2 e_{t-2} - \dots - w_p e_{t-p}$ $Y(t)$ – залежна змінна в момент часу t ; $w_0, w_1, w_2, \dots, w_p$ – оцінювані параметри
Авторегресійне ковзне середнє $ARMA(p, q)$	Модель p авторегресійних складових, що містить q ковзаючих середніх. Модель $ARMA(p, q)$ включає моделі $AR(p)$ і $MA(q)$	

1	2	3
	значення помилки, вважають, що вона нормально розподілена із нульовим середнім ($e_t \sim N(0, v^2)$)	$Y(t) = c + e_t - \sum_{i=1}^q a_i e_{t-i} + \sum_{j=1}^p \beta_j Y_{t-j}$
ARIMA(p, d, q)	<ul style="list-style-type: none"> – залежно від аналізованого ряду модель ARIMA(p, d, q) може трансформуватися до авторегресійної моделі AR(p), моделі ковзного середнього MA(q) або змішаній моделі ARMA(p, q); – при переході від нестационарного ряду до стаціонарного значення параметра d, що визначає порядок різниці, приймається рівним 0 або 1; – з поля зору дослідників випадає ситуація, коли параметр d може приймати дробові значення 	
Модель вигляду ARIMA(p, d, q)(P, D, Q)S	Дані параметри характеризують: p – авторегресійні доданки; d – різниці; q – доданки ковзаючого середнього; P – сезонні авторегресійні доданки; D – сезонні різниці на інтервалі S; Q – доданки сезонного ковзаючого середнього	

До основних позитивних сторін використання різних модифікацій моделей Бокса – Дженкінса в порівнянні з іншими доцільно віднести те, що вони ґрунтуються лише на такому інформаційному полі, яке будується на динаміці зміни даних в попередніх періодах та не використовуються незалежні змінні. Усе це дає змогу виразити поточне значення змінної з врахуванням змін в попередніх періодах.

Отже, використовуючи параметричну модель Бокса – Дженкінса ARIMA(p, d, q)(P, D, Q)S можна здійснити оцінювання сезонної складової та сформувані прогнозне значення обсягів продажів для промислового підприємства.

ВИСНОВКИ

Підбиваючи підсумки, зазначимо, що проаналізовані методи виявлення сезонності дають можливість виявити сезонну складову обсягів продажів та сформувані прогноз в системі маркетингу промислових підприємств. Подальші дослідження повинні бути сформовані в напрямку здійснення практичної перевірки існуючих методик і формування власного підходу до вирішення поставленої проблеми. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Лебедева М. Ю. Анализ использования метода Брауна для прогнозирования в маркетинговых исследованиях / М. Ю. Лебедева [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://referent.mubint.ru/8/6592>
2. Winters P. R. Forecasting sales by exponentially weighted moving average / P. R. Winters // Management Science. – 1960. – Vol. 2. – № 3. – P. 145 – 173.
3. Льюис К. Д. Методы прогнозирования экономических показателей / К. Д. Льюис. – М. : Финансы и статистика, 1986. – 714 с.

4. Бокс Дж., Дженкинс Г. Анализ временных рядов, прогноз и управление / Дж. Бокс, Г. Дженкинс. – М. : Мир, 1974.

5. Кондратьева Т. О. Методология прогнозирования обсягів продажу підприємств курортно-рекреаційної індустрії / Т. О. Кондратьева // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. – 2011. – № 4 (16). – С. 116 – 119.

6. Winters P. R. Forecasting sales by exponentially weighted moving averages // Management Science. – 1960. – Vol. 6. – № 3.

REFERENCES

Boks, Dzh., and Dzhenkins, G. *Analiz vremennykh riadov, prognoz i upravlenie* [Time series analysis, forecasting and control]. Moscow: Mir, 1974.

Kondratieva, T. O. "Metodolohiia prohnozuvannia obshchiv prodazhu pidpriemstv kurortno-rekreatsiinoi industrii" [Methodology for forecasting sales volumes enterprises resort and recreation industry]. *Visnyk BUMIB*, no. 4 (16) (2011): 116-119.

Liu, K. D. *Metody prognozovaniia ekonomicheskikh pokazateley* [Methods of forecasting economic indicators]. Moscow: Finansy i statistika, 1986.

Lebedeva, M. Yu. "Analiz ispolzovaniia metoda Brauna dlia prognozovaniia v marketingovykh issledovaniiah" [Analysis of the use of the method for predicting Brown in marketing research]. <http://referent.mubint.ru/8/6592>

Winters, P. R. "Forecasting sales by exponentially weighted moving average". *Management Science*, vol. 2, no. 3 (1960): 145-173.

Winters, P. R. "Forecasting sales by exponentially weighted moving averages". *Management Science*, vol. 6, no. 3 (1960).

МАРКЕТИНГОВІ ІННОВАЦІЇ В КОНТЕКСТІ ВЗАЄМОДІЇ ПІДПРИЄМСТВ СФЕРИ ВИРОБНИЦТВА ТА ПОСЛУГ НА ОСНОВІ ВИКОРИСТАННЯ АУТСОРСИНГУ

© 2014 ІВАНОВА А. І.

УДК 338.2

Іванова А. І. Маркетингові інновації в контексті взаємодії підприємств сфери виробництва та послуг на основі використання аутсорсингу

Мета статті полягає в розробці методичного підходу до визначення доцільності передачі на аутсорсинг ремонтного обслуговування техніки виробничого підприємства, в якому враховувалися б особливості обслуговуючого виробництва і ступінь його впливу на основні виробничі процеси. Існуючі підходи до визначення доцільності передачі функцій і бізнес-процесів підприємства на аутсорсинг було систематизовано за класифікаційною ознакою виду методу, на основі якого побудовано підхід, виділено переваги і недоліки кожного з них. Встановлено, що таке групування може використовуватися як набір альтернатив з методів обґрунтування впровадження аутсорсингу в практику господарювання. Відповідно до мети дослідження розроблено методичний підхід з визначення доцільності передачі ремонтного обслуговування техніки виробничого підприємства, що ґрунтується на порівняльному аналізі інтегральних коефіцієнтів ефективності власної ремонтної служби із ефективністю ремонтних послуг аутсорсингових компаній і враховує основні параметри функціонування і ступінь впливу обслуговуючого виробництва на основні бізнес-процеси. Розроблений методичний підхід може використовуватися як інструмент розширення ринків збуту підприємств сфери послуг шляхом оцінки потреб замовників і встановлення цільового сегмента ринку.

Ключові слова: аутсорсинг, ремонтне обслуговування техніки, інтегральний коефіцієнт ефективності, вплив допоміжної функції на основні виробничі процеси.

Табл.: 4. **Формул.:** 7. **Бібл.:** 19.

Іванова Анастасія Іванівна – аспірантка, Дніпропетровський національний університет ім. О. Гончара (вул. Наукова, 13, Дніпропетровськ, 49050, Україна)

E-mail: aruta_07@mail.ru

УДК 338.2

UDC 338.2

Іванова А. И. Маркетинговые инновации в контексте взаимодействия предприятий сферы производства и услуг на основе использования аутсорсинга

Цель статьи заключается в разработке методического подхода к определению целесообразности передачи на аутсорсинг ремонтного обслуживания техники производственного предприятия, в котором учитывались бы особенности обслуживающего производства и степень его влияния на основные производственные процессы. Существующие подходы к определению целесообразности передачи функций и бизнес-процессов предприятия на аутсорсинг были систематизированы по классификационному признаку вида метода, на основе которого построен подход, выделены преимущества и недостатки каждого из них. Установлено, что такое группирование может использоваться в качестве набора альтернатив по обоснованию внедрения аутсорсинга в практику хозяйствования. В соответствии с целью исследования разработан методический подход к определению целесообразности передачи ремонтного обслуживания техники производственного предприятия, который основан на сравнительном анализе интегральных коэффициентов эффективности собственной ремонтной службы и эффективности ремонтных услуг аутсорсинговых компаний и учитывает основные параметры функционирования и степень влияния обслуживающего производства на основные бизнес-процессы. Разработанный методический подход может использоваться в качестве инструмента расширения рынков сбыта предприятий сферы услуг путем оценки потребностей заказчиков и установления целевого сегмента рынка.

Ключевые слова: аутсорсинг, ремонтное обслуживание техники, интегральный коэффициент эффективности, влияние вспомогательной функции на основные производственные процессы.

Табл.: 4. **Формул.:** 7. **Библ.:** 19.

Іванова Анастасія Іванівна – аспірант, Дніпропетровський національний університет ім. О. Гончара (вул. Наукова, 13, Дніпропетровськ, 49050, Україна)

E-mail: aruta_07@mail.ru

Ivanova A. I. Marketing Innovations in the Context of Interaction of Enterprises of the Production and Service Sphere on the Basis of Use of Outsourcing

The goal of the article lies in development of a methodical approach to identification of expediency of transfer of the production enterprise equipment maintenance to outsourcing, which would consider specific features of the servicing production and degree of its influence upon basic production processes. The existing approaches to identification of expediency of transfer of functions and business processes of an enterprise to outsourcing were systemised by the classification feature of the method type, on the basis of which the approach is built and advantages and shortcomings of each of them are marked out. The article establishes that this grouping could be used as a set of alternatives on justification of introduction of outsourcing into the practice. In accordance with the goal of the study the article builds a methodical approach to identification of expediency of transfer of the production enterprise equipment maintenance, which is based on a comparative analysis of integral ratio of efficiency of own maintenance service and efficiency of maintenance service of outsourcing companies and which takes into account main parameters of functioning and degree of influence of the servicing production upon main business processes. The developed methodical approach could be used as a tool of expansion of sales markets of the service sphere enterprises by means of assessment of needs of customers and establishment of the target-oriented market segment.

Key words: outsourcing, equipment maintenance, integral efficiency ratio, auxiliary function impact on main production processes.

Tabl.: 4. **Formulae:** 7. **Bibl.:** 19.

Ivanova Anastasiya I. – Postgraduate Student, Dnipropetrovsk National University named after O. Gonchar (vul. Naukova, 13, Dnipropetrovsk, 49050, Ukraine)

E-mail: aruta_07@mail.ru

На сучасному етапі розвитку активні інноваційні процеси є одним із головних факторів інтенсивного розвитку суб'єктів господарювання усіх рівнів. Ефективність діяльності економічних суб'єктів тісно пов'язана з оптимізацією витрат бізнес-процесів: виробни-

чого, збутового, фінансового. Як показує досвід розвинених країн, високу віддачу приносить інноваційний метод оптимізації витрат з використанням механізмів взаємодії виробничих підприємств з підприємствами сфери послуг на умовах аутсорсингу. Використання аутсорсингу у прак-

тиці господарювання підприємств має позитивний вплив на стан і результати діяльності обох сторін, оскільки кожна з них може зосередити власні ресурси на розвиткові своїх сильних сторін і перспективних напрямів діяльності [1, с. 14]. Аутсорсинг є стратегічним інструментом оптимізації бізнесу і, відповідно, його використання має узгоджуватися зі стратегією розвитку підприємства, а доцільність впровадження повинна досліджуватися у стратегічному і тактичному вимірі.

Використання аутсорсингу в контексті оптимізації витрат на виробництво є предметом наукових досліджень ряду вчених. Ефективність використання аутсорсингу досліджено у працях Д. Дж. Брюса [15], Р. Баррета [2], М. Ледті [17], Н. Н. Думної [4], Ю. Н. Грибової [3], О. В. Шимко [14]. Стратегічна спрямованість аутсорсингу підкреслюється Дж. Куїнном [19], В. Г. Шадріним [13], О. Зозульовим [5]. Розробка методичних підходів до визначення доцільності використання аутсорсингу є предметом досліджень Дж. Кросса [17], К. Баден-Фулера [15], Б. Анікіна [1], С. О. Календжяна [6], А. Х. Курбанова [7, 8], Д. В. Хлебнікова [12]. На сьогодні існує чимало універсальних методик визначення доцільності передачі на аутсорсинг функцій або бізнес-процесів підприємства, які відрізняються за інструментарієм, направленістю аналізу, ступенем формалізації даних тощо. Водночас, досі залишаються недостатньо розробленими методичні підходи до визначення доцільності передачі на аутсорсинг допоміжного й обслуговуючого виробництва, зокрема, ремонтного обслуговування техніки виробничих підприємств, що ускладнює виведення даної функції за межі діяльності виробничих підприємств та уповільнює процеси міжгалузевої кооперації та інтеграції.

Мета статті полягає в розробці методичного підходу до визначення доцільності передачі на аутсорсинг ремонтного обслуговування техніки виробничого підприємства, в якому враховувалися б особливості обслуговуючого виробництва і ступінь його впливу на основні виробничі процеси.

Аутсорсинг як економічне явище виник на початку ХХ століття з появою юридичних фірм у Великобританії і США. На сьогодні, за дослідженнями Американської асоціації менеджменту, більше половини міжнародних промислових компаній світу передали на аутсорсинг хоча б один компонент свого виробничого процесу [16, с. 635]. Взаємодія підприємств із зовнішніми організаціями на умовах аутсорсингу відрізняється від традиційних форм кооперації, оскільки основною відмінністю аутсорсингу від підряду і субпідряду при стандартній кооперації полягає в тому, що перший є частиною стратегічного управління компанією, а не просто видом партнерської взаємодії. Стратегічне планування передачі функцій чи бізнес-процесів на аутсорсинг є надзвичайно складним завданням для промислових підприємств, оскільки воно потребує наявності професійних та управлінських компетенцій аналітиків ринку та менеджерів компанії. Чималу роль при цьому відіграють історичний досвід і практика господарювання, законодавче поле, інституційні умови діяльності підприємств. На жаль, для українських підприємств більшість зазначених факторів мають негативний вплив, а основними перешкодами на шляху до використання аутсорсингу є відсутність необхідної достовірної інформації про можливих постачальників послуг аутсорсингу; відсутність надійного та економічно обґрунтованого механізму впровадження аутсорсингу на конкретному підприємстві; необхідність збереження влас-

ного виробництва під тиском соціальних, політичних та інших зовнішніх факторів [1, с. 119]. Водночас, даний інструмент оптимізації витрат є надзвичайно ефективним у тактичному і стратегічному вимірах, тому вдосконалення механізмів його використання у практиці господарювання українських підприємств є надзвичайно актуальним завданням сьогодення.

Першочерговим завданням на шляху до використання аутсорсингу є визначення доцільності переходу на нього. Економічна наука на сьогодні виробила значну кількість методів визначення доцільності такого переходу. Аналіз сучасних інструментів і механізмів передачі на аутсорсинг бізнес-процесів дозволив виділити класифікаційну ознаку – вид методу, на основі якого побудовано підхід, – за якою можна систематизувати існуючі підходи до визначення доцільності використання аутсорсингу і виокремити переваги і недоліки кожного з них (*табл. 1*). Так, до експертних методів віднесено розроблену Б. А. Анікіним [1] шкалу можливостей і ризиків при переході на аутсорсинг, що відрізняється простотою у застосуванні та можливістю порівнювати переваги і ризики попарно, однак результати складно піддаються формалізації і часто потребують проведення додаткового аналізу.

До матричних методів належить матриця аутсорсингу Д. Хлебнікова [12] і матриця оцінки доцільності аутсорсингу А. Х. Курбанова [7]. У першому підході враховуються, перш за все, стратегічні цілі розвитку і стан підприємства на ринку, в основі другого покладено системний підхід, використовуються якісні і кількісні методи оцінки ефективності аутсорсингу. Сценарний метод покладено в основу розробок Дж. Б. Хейвуда [11] і Д. Сіроткіна [10]. Математичні методи використані у методичних рекомендаціях Ю. Н. Грибової [3], в яких, зокрема, враховано фактор часу при визначенні ефекту від використання аутсорсингу.

Для кожного з аналізованих підходів справедливими є як власні переваги і недоліки, так і переваги і недоліки методу-основи, знання про які значно полегшують вибір оптимального підходу для конкретного підприємства з урахуванням його потреб і обмежень в частині компетенції виконавців, наявності інформації, термінів проведення дослідження тощо. Групування існуючих підходів за методом-оснотою являє собою обґрунтований набір альтернатив з впровадження аутсорсингу у практику господарювання, що полегшує та прискорює процес прийняття управлінських рішень з використання аутсорсингу.

Варто зазначити, що описані в табл. 1 методи є, як правило, універсальними і призначені для визначення доцільності передачі на аутсорсинг будь-якої функції чи бізнес-процесу підприємства. У контексті даного дослідження науковий інтерес лежить у сфері аутсорсингу допоміжного виробництва, а саме: ремонтів обладнання, автомобільного парку промислових підприємств, комп'ютерної та оргтехніки. Варто зазначити, що серед аналізованих методів визначення доцільності аутсорсингу лише сценарний метод компанії Price Waterhouse Coopers має уточнення для аутсорсингу допоміжного виробництва. Ключовими факторами переходу на аутсорсинг автори вважають ступінь впливу допоміжної функції на профільну, сукупні витрати виробничого підприємства та аутсорсера на виконання даної функції і наявність надійного аутсорсера. При цьому не враховуються такі суттєві фактори, як зростання постійних витрат і негативний вплив на величину маржинального при-

Класифікація методів визначення доцільності переходу промислових підприємств на аутсорсинг

Вид методу	Назва	Автори	Переваги	Недоліки
Експертний	Шкала можливостей і ризиків при переході на аутсорсинг бізнес-процесів і окремих функцій	Аникин Б. А. [1]	Простий у застосуванні; можливість порівнювати ризики і можливість попарно	Складно піддається формалізації; потребує проведення додаткового аналізу
Матричний	Матриця аутсорсингу	Хлебніков Д. [11]	Детальний; враховує стратегічні цілі розвитку і стан підприємства на ринку	Складно оцінити стан розвитку певного бізнес-процесу порівняно з іншими підприємствами на ринку
Матричний	Матриця оцінки доцільності аутсорсингу	Курбанов А. Х. [7]	Підприємство розглядається як цілісна система; використовуються якісні та кількісні методи визначення доцільності аутсорсингу	Існує проблема формування нормативних значень, що залежить від компетенцій експертів
Сценарний	Алгоритм прийняття рішення про використання аутсорсингу	Хейвуд Дж. Б. [11], Зозульов О., Микало О. [5], PriceWaterhouseCoopers	Зручні у застосуванні. Передбачають наявність альтернативних шляхів вирішення питання	Відсутня детальна кількісна оцінка факторів впливу та очікуваного ефекту
Сценарний	Алгоритм прийняття рішення про виведення підрозділу (виробничого цеху) за межі підприємства	Сіроткін Д. [10]	Розроблено алгоритм переходу на аутсорсинг в межах реструктуризації компаній	Окремі сценарії не мають рішення
Математичний	Сукупна вартість володіння	Грибова Ю. Н. [3]	Враховує фактор часу при визначенні економічного ефекту від аутсорсингу. Дозволяє кількісно оцінити ефект від передачі функцій на аутсорсинг	Не достатньо враховуються стратегічні цілі діяльності при прийнятті рішення щодо використання аутсорсингу. Не враховані ризики від переходу на аутсорсинг

бутку (а значить, і зниження маневреності й адаптивності підприємства до кон'юнктурних змін), оперативність виконання операцій, що входять до складу допоміжних функцій підприємства, рівень якості робіт, виконаних власними силами і на замовлення; тривалість міжремонтного циклу при виконанні робіт власними силами і на замовлення; характер виробництва і можливість повної передачі допоміжної функції на аутсорсинг; рівень економічної безпеки при передачі допоміжної функції на аутсорсинг.

Для вдосконалення методики визначення доцільності використання аутсорсингу спиратимемося на методику оцінки ефективності діяльності аутсорсингових організацій в інтересах виконавчої влади Російської Федерації [8]. Для кількісної оцінки доцільності використання аутсорсингу промисловими підприємствами пропонуємо порівнювати фактичну ефективність допоміжної функції (бізнес-процесу) і проектну ефективність проекту аутсорсингу з нормативним (бажаним) рівнем ефективності. Для цього необхідно визначити коефіцієнт ефективності власного допоміжного виробництва $K_{об}$ і проектний коефіцієнт ефективності аутсорсингу на підприємстві $K_{1н}$. Порівняння цих коефіцієнтів між собою дасть змогу визначити, чи доцільно використовувати аутсорсинг для підвищення ефективності діяльності підприємств. Частинними критеріями будуть:

1) $K_{1а}$ – оперативність виконання ремонту аутсорсером (на основі комерційних пропозицій та аналізу підприємств-аутсорсерів); $K_{1н}$ – нормативна оперативність виконання ремонту (в середньому по регіону, району, у кращого конкурента); $K_{1ф}$ – фактична оперативність виконання ремонту (власними силами);

2) $K_{2а}$ – проектна величина сукупних витрат на аутсорсинг (включаючи неявні та супутні витрати); $K_{2н}$ – нормативна величина сукупних витрат на дану функцію (у середньому по галузі, регіону, з урахуванням специфіки і масштабу підприємства); $K_{2ф}$ – фактичні сукупні витрат на допоміжну функцію (за фактичними даними);

3) $K_{3а}$ – проектна якість ремонтних робіт, виконуваних аутсорсером; $K_{3н}$ – нормативна якість ремонтних робіт; $K_{3ф}$ – фактична якість ремонтних робіт;

4) $K_{4а}$ – тривалість міжремонтного циклу при аутсорсингу (на основі комерційних пропозицій підприємств-аутсорсерів); $K_{4н}$ – норматив міжремонтного циклу обладнання при аутсорсингу; $K_{4ф}$ – фактична тривалість міжремонтного циклу;

5) K_5 – коефіцієнт, що відображає вплив допоміжної функції на основні виробничі процеси та економічну безпеку підприємства.

Коефіцієнти характеризуватимуть такі параметри аналізу (табл. 2).

Визначення частинних критеріїв ефективності

$K_{1н}$	Бажана тривалість часу між поломкою обладнання і початком ремонтних робіт (залежить від специфіки і графіку роботи підприємства)	$K_{1б}$	Фактична тривалість часу між поломкою обладнання і початком ремонтних робіт	$K_{1а}$	Проектна і заявлена тривалість часу між поломкою обладнання і початком ремонтних робіт (проміжок часу між поломкою обладнання і приїздом оперативної бригади аутсорсера на об'єкт.
$K_{2н}$	Середня величина витрат на ремонтну службу по галузі (з урахуванням величини підприємства)	$K_{2б}$	Фактична величина витрат на ремонтну службу (з виділенням частки заробітної плати у структурі витрат)	$K_{2а}$	Заявлена аутсорсером вартість послуг з ремонту й обслуговування обладнання і техніки
$K_{3н}$	Нормативна величина якості, що визначається за середньогалузевими значеннями, прямо пропорційна тривалості міжремонтного циклу.	$K_{3б}$	Фактична величина якості ремонтних робіт на підприємстві (враховує кваліфікацію працівників, наявність відповідного ремонтного обладнання, тривалість міжремонтного циклу)	$K_{3а}$	Проектна якість ремонтних робіт, заявлена аутсорсером (пропорційна тривалості міжремонтного циклу)
$K_{4н}$	Нормативна тривалість, (визначається за середньогалузевими значеннями)	$K_{4б}$	Фактична тривалість безперебійної роботи обладнання і техніки після малого, середнього і капітального ремонтів	$K_{4а}$	Заявлена аутсорсером і вивчена експертами на досяжність тривалість безперебійної роботи обладнання і техніки після ремонту
$K_{5н}$	Нормативний коефіцієнт (визначається експертним шляхом за шкалою і має середнє значення 0,75)	$K_{5б}$	Фактичне значення коефіцієнта впливу допоміжної функції (визначається експертним методом)	$K_{5а}$	–

Коефіцієнти K_1 і K_3 для фактичних значень і проектних величин визначаються експертним шляхом, як частки одиниці, тоді як нормативне значення даних коефіцієнтів приймається за одиницю. Коефіцієнти K_2 визначаються на основі проектних, фактичних і нормативних сукупних витрат на допоміжну функцію у вартісних вимірниках і переводяться у безвимірний вигляд шляхом співвідношення проектних і фактичних витрат до нормативних витрат, величина яких приймається за одиницю. Коефіцієнти K_4 обчислюються спеціалістами технічних служб і вимірюються у днях, а потім також переводяться у безвимірний вигляд. Коефіцієнт впливу допоміжної функції на основні виробничі процеси пропонуємо визначати за наступною шкалою (табл. 3).

Доцільність аутсорсингу розглядатиметься підприємством, якщо вплив допоміжної функції на основні виробничі функції відповідає 1 – 4 рівню при фактичних значеннях коефіцієнту $K_{5б}$ від 0,3 до 0,85. Рівень 5 впливу допоміжної функції на основний виробничий процес вимагає особливо ретельного підходу до вибору підприємства-аутсорсера і може супроводжуватися великими ризиками для підприємства (зрив замовлення у разі несправності обладнання і неоперативності виконання ремонтних робіт). У такому разі підприємство може розглядати перехід на частковий аутсорсинг, коли малі й термінові ремонти виконуються ремонтною бригадою працівників підприємства, а середні та капітальні ремонти передаються на виконання

Таблиця 3

Шкала визначення фактичного коефіцієнту впливу допоміжної функції на основні виробничі процеси

Рівень	Шкала	Зміст
1	0 – 0,3	Незначний вплив (бажана оперативність ремонту дорівнює 2 і більше днів, є запасна техніка, дискретне, позаказне виробництво)
2	0,31 – 0,55	Помітний вплив (дискретне виробництво, бажана оперативність малого ремонту становить не більше 1 дня, середнього ремонту – 2-3 днів, є запасна техніка і обладнання,)
3	0,56 – 0,75	Істотний вплив (дискретне виробництво, бажана тривалість малого ремонту – не більше 1 дня, середнього – 2-3 дні, значна територіальна віддаленість від сервісних центрів, нестача запасної техніки)
4	0,76 – 0,85	Сильний вплив (дискретне виробництво, бажана оперативність – від 6 до 12 годин, нестача запасної техніки, територіальна віддаленість від сервісних центрів)
5	0,86 – 0,95	Дуже сильний вплив (безперервне виробництво, бажана оперативність ремонту – від 2 до 4 годин, наявність запасної техніки)
6	0,96 – 1	Вирішальний вплив (безперервне виробництво, бажана оперативність 2-4 годин, унікальність обладнання, нестача запасної техніки, територіальна віддаленість від сервісних центрів)

аутсорсеру. При шостому рівні впливу перехід на аутсорсинг є недоцільним через повну залежність виробничого процесу від обслуговуючого і допоміжного виробництва. Виключенням може бути передача ремонтних робіт на аутсорсинг сервісним центрам підприємств-виробників унікального обладнання, що мають оперативні виїзні бригади, проте в разі територіальної віддаленості це також не має вирішального значення. У такій ситуації утримання у своєму складі ремонтного і допоміжного виробництва є необхідною умовою забезпечення виробничого процесу, тому оптимізація бізнес-процесів і витрат таких підприємств повинна відбуватися іншим шляхом.

Вагові коефіцієнти α визначаються експертним шляхом і застосовуються для нормативного (K_{en}), фактичного (K_{ef}) і проектного (K_{ea}) коефіцієнтів ефективності допоміжної функції. Формування групи експертів рекомендується здійснювати за методикою, наведеною у [9, с. 46]. У розгорнутому вигляді значення коефіцієнтів матимуть такий вигляд:

$$K_{ef} = K_{1f} \times \alpha_1 + \frac{1}{K_{2f} \times \alpha_2} + K_{3f} \times \alpha_3 + K_{4f} \times \alpha_4 + K_{5f} \times \alpha_5 \quad (1)$$

$$K_{en} = K_{1n} \times \alpha_1 + \frac{1}{K_{2n} \times \alpha_2} + K_{3n} \times \alpha_3 + K_{4n} \times \alpha_4 + K_{5n} \times \alpha_5 \quad (2)$$

$$K_{ea} = K_{1a} \times \alpha_1 + \frac{1}{K_{2a} \times \alpha_2} + K_{3a} \times \alpha_3 + K_{4a} \times \alpha_4 + K_{5a} \times \alpha_5 \quad (3)$$

Отримані в результаті обчислень за формулами (1), (2) і (3) значення коефіцієнтів порівнюються між собою:

$$\begin{cases} \frac{K_{en}}{K_{ef}} > 1 \\ K_{en}, K_{ef} > K_{ea} \Rightarrow \text{слід переходити на аутсорсинг} \\ K_5 \leq 0,85 \end{cases} \quad (4)$$

$$\begin{cases} \frac{K_{en}}{K_{ef}} > 1 \\ K_{en}, K_{ef} > K_{ea} \Rightarrow \text{додатковий аналіз} \\ K_5 > 0,85 \end{cases} \quad (5)$$

+ ретельний вибір аутсорсера

$$\begin{cases} \frac{K_{en}}{K_{ef}} < 1 \\ K_{en}, K_{ef} > K_{ea} \Rightarrow \text{аутсорсинг недоцільний.} \\ K_5 > 0,85 \end{cases} \quad (6)$$

Якщо відношення K_{en} / K_{ef} більше одиниці, тобто коефіцієнт ефективності аутсорсингу більший за коефіцієнт власної ефективності ремонтної служби підприємства, то за умови $K_{ea} \leq 0,85$ для підприємства передача функції ремонту на аутсорсинг буде вигідною. При збереженні відношення $K_{en} / K_{ef} > 1$ і $K_{ea} > 0,85$ перехід на аутсорсинг вимагає додаткового аналізу і ретельного відбору підприємства-аутсорсера. В іншому випадку ремонтну службу слід повністю залишити у складі підприємства. Ступінь наближеності коефіцієнтів K_{ef} і K_{ea} до K_{en} визначає оптимальність функціонування ремонтної служби у складі підприємства або вигідність і високу якість послуг підприємства-аутсорсера, що подав комерційну пропозицію.

Визначення нормативних і фактичних значень частинних коефіцієнтів з табл. 2 покладається на керівників виробничих, технічних служб підприємства, планово-економічного відділу, відділу по роботі з персоналом. Нормативні значення оперативності, якості й тривалості міжремонтного циклу визначаються на основі середньогалузевих показників з урахуванням специфіки підприємства керівниками виробничих і технічних служб. Нормативні витрати на ремонтну службу розраховуються планово-економічними відділами на основі розробленого технічною службою графіку проведення ремонтних робіт, нормативної чисельності і рівня кваліфікації працівників ремонтної служби, систем оплати праці, установлених надбавок і доплат, а також оптимального для конкретного підприємства співвідношення «товарний випуск – витрати на обслуговування і ремонт». Проектні значення частинних коефіцієнтів розраховуються спеціалістами планово-економічних відділів на основі аналізу ринку аутсорсингових послуг, комерційних пропозицій аутсорсерів і очікуваних відхиленнях від заявлених показників.

Таким чином, дана методика може використовуватися виробничими підприємствами для визначення доцільності передачі на аутсорсинг функції ремонту обладнання, автотранспорту, комп'ютерної та оргтехніки у короткостроковій перспективі. Для стратегічного обґрунтування переходу на аутсорсинг пропонуємо використовувати матричний метод оцінки доцільності аутсорсингу А. Х. Курбанова [7], у межах якого оцінюється ефективність діяльності економічної системи підприємства і визначаються варіанти розвитку підприємства (аутсорсинг чи інсорсинг), а також сценарні методи визначення доцільності аутсорсингу, представлені в табл. 1.

Апробацію даного метода виконано на ПАТ «Дніпропетровський агрегатний завод», у складі якого функціонує ремонтно-механічний цех, що виконує ремонт обладнання та інструменту. Виведення ремонтних робіт на аутсорсинг розглядається як проект оптимізації витрат на електроенергію, газ для опалення приміщень цеху і витрат на оплату праці. Аутсорсером обрано ВАТ «ДТЦ «Контакт», комерційна пропозиція якого розглянута і попередньо схвалена керівництвом. З метою визначення доцільності переходу на аутсорсинг і для визначення величин частинних коефіцієнтів K_i і вагових коефіцієнтів α_i було зібрано групу експертів у складі начальника виробництва, начальника планово-економічного відділу, головного механіка, головного бухгалтера, фінансового директора. Отримані експертні оцінки було оброблено відповідно до коефіцієнтів компетентності, узагальнений вигляд яких представлено в табл. 4.

Значення частинного коефіцієнта K_5 встановлено на рівні 0,81. За формулами (1) – (3) знаходимо значення інтегральних коефіцієнтів ефективності і порівнюємо їх між собою:

$$\begin{cases} \frac{0,9105}{0,8733} = 1,0426 > 1 \\ K_{en}, K_{ef} > K_{ea} \\ 0,81 \leq 0,85. \end{cases} \quad (7)$$

Спираючись на результати обчислень (7), робимо висновок про те, що за збереження рівня поточних витрат на ремонтну службу та якості її роботи ПАТ «Дніпропетровський агрегатний завод» вигідніше передати на аутсорсинг

ремонтні роботи ВАТ «ДТЦ «Контакт» на запропонованих умовах. Варто зазначити, що у разі змін будь-яких параметрів, розглянутих для прийняття рішення про перехід на аутсорсинг (зміна вартості послуг аутсорсера, підвищення ефективності роботи власної служби, оптимізація чисельності і підвищення продуктивності праці персоналу ремонтної служби), підприємству необхідно повторно провести аналіз на доцільність аутсорсингу.

Таблиця 4

Частинні і вагові коефіцієнти визначення доцільності аутсорсингу ремонтну обладнання на ПАТ «Дніпропетровський агрегатний завод»

	Вагові коефіцієнти α_i					
	1	2	3	4		
	0,25	0,4	0,2	0,15		
	Частинні критерії K_i					
	1	2	2*	3	4	4*
Проект	0,8	265 000	1,06	0,98	192	0,914
Факт	0,9	280 000	1,12	0,87	164	0,781
Норма	0,95	250 000	1	1	210	1,000

2*, 4* – приведені значення частинних коефіцієнтів K_2 і K_4 .

Дана методика є корисною і для підприємств сфери послуг, оскільки показники, використовувані в методиці, дозволяють чітко оцінити потреби й особливості потенційних клієнтів – виробничих підприємств – у послугах з ремонту. За наявності інформації про масштаби і особливості діяльності потенційного клієнта аналітична група або маркетинго-аналітик сервісного підприємства-аутсорсера можуть оцінити відповідність потреб клієнта наявним у підприємства пропозиціям з ремонту і цілеспрямовано працювати над зростанням клієнтської бази, розробляти унікальні комерційні пропозиції для промислових гігантів, наближаючи відповідність пропонованих послуг до максимального рівня.

ВИСНОВКИ

Запропонований методичний підхід з оцінки ефективності функціонування ремонтних служб виробничих підприємств може використовуватися як виробничими підприємствами як інструмент визначення доцільності передачі на аутсорсинг ремонтного обслуговування техніки, так і підприємствами сфери послуг як маркетинговий інструмент розширення ринків збуту і створення конкурентних переваг на основі повної відповідності ремонтних послуг потребам виробництва. Використання даного інструменту пошуку партнерів і клієнтів, удосконалення організації та форми надання послуг, на нашу думку, дозволить посилити взаємодію між підприємствами виробничої сфери і сфери послуг, поновити міжгалузеві зв'язки і сприятиме ефективному зростанню обох сфер діяльності. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Аникин Б. А.** Аутсорсинг и аутстаффинг: высокие технологии менеджмента : учеб. пособие / Б. А. Аникин, И. Л. Рудая. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – М. : ИНФРА-М, 2009. – 320 с.
 2. **Баррет Р.** Успешный аутсорсинг— это шаг в правильном направлении / Р. Баррет [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.consulting.ru

3. **Грибова Ю. Н.** Аутсорсинг как фактор повышения эффективности деятельности промышленных предприятий / Ю. Н. Грибова // Вестник Алтайской академии экономики и права. – 2011. – № 4. – С. 45 – 48.
 4. **Думная Н. Н.** Аутсорсинг как новая форма организации бизнеса / Н. Н. Думная, Д. В. Черемисин // Финансы. Деньги. Инвестиции. – 2006. – № 4. – С. 3 – 19.
 5. **Зозульов О.** Аутсорсинг як інструмент підвищення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств в умовах глобалізації / О. Зозульов, О. Микало // Економіка України. – 2009. – № 8 (573). – С. 16 – 24.
 6. **Календжян С. О.** Аутсорсинг и делегирование полномочий в деятельности компаний / С. О. Календжян. – М. : Дело, 2003. – С. 48 – 49.
 7. **Курбанов А. Х.** Методика оценки целесообразности использования аутсорсинга / А. Х. Курбанов // Современные проблемы науки и образования. – 2012. – № 1 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.science-education.ru/101-5437
 8. **Курбанов А. Х.** Методика оценки эффективности деятельности сторонних организаций, привлекаемых в рамках аутсорсинговых контрактов / А. Х. Курбанов // Фундаментальные исследования. – 2012. – № 6. – С. 239 – 243.
 9. Эффективность инновационных процессов в машиностроении / [С. Ф. Покропивный, А. В. Савченко, А. А. Сладков и др.]; под ред. С. Ф. Покропивного. – К. : Техника, 1988. – 136 с.
 10. **Сироткин Д.** Практика и сценарии развития производственно-го аутсорсинга / Д. Сироткин // Управление производством. – 2009. – № 1 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.cfn.ru/management/manufact/outsource_scenarios.shtml
 11. **Хейвуд Б. Дж.** Аутсорсинг: в поисках конкурентных преимуществ / Б. Дж. Хейвуд ; пер. с англ. – М. : Издательский дом «Вильямс», 2002. – 335 с.
 12. **Хлебников Д. В.** Аутсорсинг как инструмент снижения бизнес-затрат и оптимизации бизнес-системы / Д. В. Хлебников // Компас промышленной реструктуризации. – 2004. – № 2. – С. 26 – 28.
 13. **Шадрин В. Г.** Аутсорсинг: управление процессами и формирование регионального центра : автореф. дис. ... канд. экон. наук: спец. 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством (по отраслям и сферам деятельности)» / В. Г. Шадрин. – Кемерово, 2006. – 22 с.
 14. **Шимко О. В.** Аутсорсинг – як сучасний інструмент підвищення ефективності бізнесу / О. В. Шимко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/PORTAL/soc_gum/prvse/2010_2/27.pdf
 15. **Baden-Fuller C.** Outsourcing to outmanoeuvre: outsourcing redefines competitive strategy and structure / C. Baden-Fuller, D. Target, B. Hunt // European Management Journal. – 2000. – Vol. 18 (3). – P. 285 – 295.
 16. **Bryce D. J.** The impact of corporate outsourcing on company value / D. J. Bryce, M. Useem // European Management Journal. – 1998. – Vol. 16 (6). – P. 635 – 643.
 17. **Cross J.** IT Outsourcing: British Petroleum's competitive approach / J. Cross // Harvard business review. – Vol. 73 (3). – P. 94 – 102.
 18. **Lady M. C.** IT Outsourcing: maximize flexibility and control / M. C. Lady, L. P. Willcocks, D. E. Feeny // Harvard business review. – Vol. 73 (3). – P. 84 – 93.
 19. **Quinn J. B.** Strategic outsourcing / J. B. Quinn, P. G. Hilmer // Sloan management review. – 1994. – Vol. 35 (4). – P. 43 – 55.

REFERENCES

Anikin, B. A., and Rudaia, I. L. *Autorsoring i autstaffing: vysokie tekhnologii menedzhmenta* [Outsourcing and outstaffing : high technology management]. Moscow: INFRA-M, 2009.
 Barret, R. "Uspeshny autorsoring - eto shag v pravilnom napravlenii" [Successful outsourcing is a step in the right direction]. www.consulting.ru
 Baden-Fuller, S., Target, D., and Hunt, V. "Outsourcing to outmanoeuvre: outsourcing redefines competitive strategy and structure". *European Management Journal*, vol. 18 (3) (2000): 285-295.
 Bryce, D. J., and Useem, M. "The impact of corporate outsourcing on company value". *European Management Journal*, vol. 16 (6) (1998): 635-643.
 Cross, J. "IT Outsourcing: British Petroleum's competitive approach". *Harvard business review*, vol. 73 (3): 94-102.
 Dumnaia, N. N., and Cheremisin, D. V. "Autorsoring kak novaia forma organizatsii biznesa" [Outsourcing as a new form of business organization]. *Finansy. Dengi. Investitsii*, no. 4 (2006): 3-19.
 Gribova, Yu. N. "Autorsoring kak faktor povysheniia effektivnosti deiatelnosti promyshlennykh predpriatii" [Outsourcing as a factor in increasing the efficiency of industrial enterprises]. *Vestnik AAEP*, no. 4 (2011): 45-48.

Kurbanov, A. Kh. "Metodika otsenki effektivnosti deiatelnosti stornonikh organizatsiy, privilekaemykh v ramkakh outsorsingovykh kontraktov" [Methods of assessing the effectiveness of other organizations involved within the framework of outsourcing contracts]. *Fundamentalnye issledovaniia*, no. 6 (2012): 239-243.

Kheyvud, B. Dzh. *Autsorsing: v poiskakh konkurentnykh preimushchestv* [Outsourcing: In Search of a competitive advantage]. Moscow: Vil'iams, 2002.

Khlebnikov, D. V. "Autsorsing kak instpument snizheniia biznes-zatpat i optimizatsii biznes-sistemy" [Autsorsing as the tool reduce business costs and optimizing business systems]. *Kompas ppomyshlennoy pestpuktu-pizatsii*, no. 2 (2004): 26-28.

Kurbanov, A. Kh. "Metodika otsenki tselesoobraznosti ispolzovaniia outsorsinga" [Methods of assessing the feasibility of using outsourcing]. www.science-education.ru/101-5437

Kalendzhian, S. O. *Autsorsing i delegirovanie polnomochiy v deiatelnosti kompaniy* [Outsourcing and delegation of authority in companies]. Moscow: Delo, 2003.

Ladty, M. S., Willcocks, L. R., and Feeny, D. E. "IT Outsourcing: maximize flexibility and control". *Harvard business review*, vol. 73 (3): 84-93.

Pokropivnyy, S. F., Savchenko, A. V., and Sladkov, A. A. *Effektivnost innovatsionnykh protsessov v mashinostroenii* [Effectiveness of innovation processes in mechanical engineering]. Kyiv: Tekhnika, 1988.

Quinn, J. V., and Hilmer, P. G. "Strategic outsourcing". *Sloan management review*, vol. 35 (4) (1994): 43-55.

Sirotkin, D. "Praktika i stsenarii razvitiia proizvodstvennogo outsorsinga" [Practice scenarios and production outsourcing]. <http://www.cfn.ru/management/manufact/outsourcescenarios.shtm>

Shadrin, V. G. "Autsorsing: upravlenie protsessami i formirovanie regionalnogo tsentra" [Outsource management of processes and the formation of a regional center]. *Avtoref. dis. ... kand. ekon. nauk: spets. 08.00.05*, 2006.

Shymko, O. V. "Autsorsynh – iak suchasnyi instrument pidvyshchennia efektyvnosti biznesu" [Outsourcing – as a modern tool to improve business performance]. http://www.nbu.gov.ua/PORTAL/soc_gum/prvse/2010_2/27.pdf

Zozulyov, O., and Mykalo, O. "Autsorsynh iak instrument pidvyshchennia konkurentospromozhnosti vitchyznianiykh pidpriemstv v umovakh hlobalizatsii" [Outsourcing as a tool to enhance the competitiveness of domestic enterprises in the context of globalization]. *Ekonomika Ukrainy*, no. 8 (573) (2009): 16-24.

УДК 005.342:005.6

ПРО ОКРЕМІ СКЛАДОВІ ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ МЕНЕДЖМЕНТУ ПІДПРИЄМСТВ

© 2014 ДЕНИСЕНКО І. П.

УДК 005.342:005.6

Денисенко І. П. Про окремі складові підвищення якості менеджменту підприємств

У статті проаналізовано фактори, що впливають на ефективність системи управління підприємством. У результаті дослідження визначено складові забезпечення якості менеджменту як умови досягнення підприємством керованості та високого рівня організаційної досконалості. Сформульовано принципи забезпечення керованого збалансованого розвитку організації. Перспективою подальших досліджень у цьому напрямі є формування саме національної моделі менеджменту, що спиралася б на вже наявні випереджаючі конкурентні переваги в гуманітарній, гео-економічній сферах і сприяла б результативній модернізації для досягнення найвищого рівня організаційної досконалості підприємств загалом.

Ключові слова: якість, критерії ефективності, якість менеджменту, інноваційні детермінанти, дисфункція, організаційна досконалість.

Бібл.: 34.

Денисенко Ігор Петрович – аспірант, кафедра менеджменту, Київський національний торговельно-економічний університет (вул. Кіото, 19, Київ, 02156, Україна)

E-mail: igden@mail.ru

УДК 005.342:005.6

Денисенко И. П. Об отдельных составляющих повышения качества менеджмента предприятий

В статье проанализированы факторы, влияющие на эффективность системы управления организацией. В результате исследования определены составляющие обеспечения качества менеджмента как условия достижения предприятием управляемости и высокого уровня организационного совершенства. Сформулированы принципы обеспечения управляемого сбалансированного развития организации. Перспективой дальнейших исследований в данном направлении является формирование именно национальной модели менеджмента, которая опиралась бы на уже имеющиеся опережающие конкурентные преимущества в гуманитарной, геоэкономической сферах и способствовала бы результативной модернизации для достижения высокого уровня организационного совершенства предприятий в целом.

Ключевые слова: качество, критерии эффективности, качество менеджмента, инновационные детерминанты, дисфункция, организационное совершенство.

Библ.: 34.

Денисенко Игорь Петрович – аспірант, кафедра менеджмента, Київський національний торговельно-економічний університет (вул. Кіото, 19, Київ, 02156, Україна)

E-mail: igden@mail.ru

UDC 005.342:005.6

Denysenko I. P. In Some Components of Enterprise Management Quality Improvement

The article analyses factors of influence upon efficiency of the organisation management system. In the result of the study the article identifies components of management quality provision as a condition of achievement of manageability and high level of organisational perfection by an enterprise. The article formulates principles of ensuring balanced development of an organisation. The prospect of further studies in this direction is formation of the national management model, which would rest upon the already existing anticipatory competitive advantages in humanitarian and geo-economic spheres and would facilitate effective modernisation for achieving a high level of organisational perfection of enterprises in general.

Key words: quality, efficiency criteria, management quality, innovation determinants, dysfunction, organisational perfection.

Bibl.: 34.

Denysenko Ihor P. – Postgraduate Student, Department of Management, Kyiv National University of Trade and Economy (vul. Kioto, 19, Kyiv, 02156, Ukraine)

E-mail: igden@mail.ru

Ефективною та конкурентоспроможною економіка може бути за умов ефективних та конкурентоспроможних підприємств. Те, що загальний рівень розвитку усіх країн світу віддзеркалює досконалість функціо-

нування підприємств, не вимагає доказів. Шлях до реформування економіки повинен ґрунтуватись саме на засадах реформування підприємств, тому що вони є одними з тих інститутів економіки, що можуть бути не тільки «точками

Kurbanov, A. Kh. "Metodika otsenki effektivnosti deiatelnosti storonnikh organizatsiy, privilekaemykh v ramkakh outsorsingovykh kontraktov" [Methods of assessing the effectiveness of other organizations involved within the framework of outsourcing contracts]. *Fundamentalnye issledovaniia*, no. 6 (2012): 239-243.

Kheyvud, B. Dzh. *Autsorsing: v poiskakh konkurentnykh preimushchestv* [Outsourcing: In Search of a competitive advantage]. Moscow: Vil'iams, 2002.

Khlebnikov, D. V. "Autsorsing kak instpument snizheniia biznes-zatpat i optimizatsii biznes-sistemy" [Autsorsing as the tool reduce business costs and optimizing business systems]. *Kompas ppomyshlennoy pestpuktu-pizatsii*, no. 2 (2004): 26-28.

Kurbanov, A. Kh. "Metodika otsenki tselesoobraznosti ispolzovaniia outsorsinga" [Methods of assessing the feasibility of using outsourcing]. www.science-education.ru/101-5437

Kalendzhian, S. O. *Autsorsing i delegirovanie polnomochiy v deiatelnosti kompaniy* [Outsourcing and delegation of authority in companies]. Moscow: Delo, 2003.

Ladty, M. S., Willcocks, L. R., and Feeny, D. E. "IT Outsourcing: maximize flexibility and control". *Harvard business review*, vol. 73 (3): 84-93.

Pokropivnyy, S. F., Savchenko, A. V., and Sladkov, A. A. *Effektivnost innovatsionnykh protsessov v mashinostroenii* [Effectiveness of innovation processes in mechanical engineering]. Kyiv: Tekhnika, 1988.

Quinn, J. V., and Hilmer, P. G. "Strategic outsourcing". *Sloan management review*, vol. 35 (4) (1994): 43-55.

Sirotkin, D. "Praktika i stsenarii razvitiia proizvodstvennogo outsorsinga" [Practice scenarios and production outsourcing]. <http://www.cfn.ru/management/manufact/outsourcescenarios.shtm>

Shadrin, V. G. "Autsorsing: upravlenie protsessami i formirovanie regionalnogo tsentra" [Outsource management of processes and the formation of a regional center]. *Avtoref. dis. ... kand. ekon. nauk: spets. 08.00.05*, 2006.

Shymko, O. V. "Autsorsynh – iak suchasnyi instrument pidvyshchennia efektyvnosti biznesu" [Outsourcing – as a modern tool to improve business performance]. http://www.nbu.gov.ua/PORTAL/soc_gum/prvse/2010_2/27.pdf

Zozulyov, O., and Mykalo, O. "Autsorsynh iak instrument pidvyshchennia konkurentospromozhnosti vitchyzniynykh pidpriemstv v umovakh hlobalizatsii" [Outsourcing as a tool to enhance the competitiveness of domestic enterprises in the context of globalization]. *Ekonomika Ukrainy*, no. 8 (573) (2009): 16-24.

УДК 005.342:005.6

ПРО ОКРЕМІ СКЛАДОВІ ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ МЕНЕДЖМЕНТУ ПІДПРИЄМСТВ

© 2014 ДЕНИСЕНКО І. П.

УДК 005.342:005.6

Денисенко І. П. Про окремі складові підвищення якості менеджменту підприємств

У статті проаналізовано фактори, що впливають на ефективність системи управління підприємством. У результаті дослідження визначено складові забезпечення якості менеджменту як умови досягнення підприємством керованості та високого рівня організаційної досконалості. Сформульовано принципи забезпечення керованого збалансованого розвитку організації. Перспективою подальших досліджень у цьому напрямі є формування саме національної моделі менеджменту, що спиралася б на вже наявні випереджаючі конкурентні переваги в гуманітарній, гео економічній сферах і сприяла б результативній модернізації для досягнення найвищого рівня організаційної досконалості підприємств загалом.

Ключові слова: якість, критерії ефективності, якість менеджменту, інноваційні детермінанти, дисфункція, організаційна досконалість.

Бібл.: 34.

Денисенко Ігор Петрович – аспірант, кафедра менеджменту, Київський національний торговельно-економічний університет (вул. Кіото, 19, Київ, 02156, Україна)

E-mail: igden@mail.ru

УДК 005.342:005.6

Денисенко И. П. Об отдельных составляющих повышения качества менеджмента предприятий

В статье проанализированы факторы, влияющие на эффективность системы управления организацией. В результате исследования определены составляющие обеспечения качества менеджмента как условия достижения предприятием управляемости и высокого уровня организационного совершенства. Сформулированы принципы обеспечения управляемого сбалансированного развития организации. Перспективой дальнейших исследований в данном направлении является формирование именно национальной модели менеджмента, которая опиралась бы на уже имеющиеся опережающие конкурентные преимущества в гуманитарной, геоэкономической сферах и способствовала бы результативной модернизации для достижения высокого уровня организационного совершенства предприятий в целом.

Ключевые слова: качество, критерии эффективности, качество менеджмента, инновационные детерминанты, дисфункция, организационное совершенство.

Библ.: 34.

Денисенко Игорь Петрович – аспирант, кафедра менеджмента, Киевский национальный торгово-экономический университет (ул. Киото, 19, Киев, 02156, Украина)

E-mail: igden@mail.ru

UDC 005.342:005.6

Denysenko I. P. In Some Components of Enterprise Management Quality Improvement

The article analyses factors of influence upon efficiency of the organisation management system. In the result of the study the article identifies components of management quality provision as a condition of achievement of manageability and high level of organisational perfection by an enterprise. The article formulates principles of ensuring balanced development of an organisation. The prospect of further studies in this direction is formation of the national management model, which would rest upon the already existing anticipatory competitive advantages in humanitarian and geo-economic spheres and would facilitate effective modernisation for achieving a high level of organisational perfection of enterprises in general.

Key words: quality, efficiency criteria, management quality, innovation determinants, dysfunction, organisational perfection.

Bibl.: 34.

Denysenko Ihor P. – Postgraduate Student, Department of Management, Kyiv National University of Trade and Economy (vul. Kioto, 19, Kyiv, 02156, Ukraine)

E-mail: igden@mail.ru

Ефективною та конкурентоспроможною економіка може бути за умов ефективних та конкурентоспроможних підприємств. Те, що загальний рівень розвитку усіх країн світу віддзеркалює досконалість функціо-

нування підприємств, не вимагає доказів. Шлях до реформування економіки повинен ґрунтуватись саме на засадах реформування підприємств, тому що вони є одними з тих інститутів економіки, що можуть бути не тільки «точками

функціонального зростання», які забезпечують необхідну «спадковість економічного розвитку» але і «джерелами інкубації, підтримки та розповсюдження позитивних економічних інститутів» [1]. Запровадження нового механізму господарювання та системи оцінювання ефективності, які дозволяють гармонійно розвиватись не тільки кожному господарюючому суб'єкту, але і всім зацікавленим в її успішному функціонуванню учасникам [2], створює підстави для втілення «стратегії економічного прориву України», фундаментом якої стануть тільки ті вітчизняні підприємства, що довели конкурентоспроможність на внутрішньому і зовнішньому ринках [3].

Для забезпечення довгострокової ефективності в умовах гострої конкуренції підприємства повинні не лише знаходити передові технології при виробленні рішень, але і використовувати їх в своїй діяльності безперервно. Масштабність застосування тих чи інших інструментів менеджменту – є одним з факторів, який обумовлює досягнення певного рівня розвитку окремими організаціями. Аналіз публікацій [4, 5, 6] з проблем підвищення результативності діяльності підприємств засвідчив, що в умовах ринкової економіки для досягнення конкурентоздатності і забезпечення стійких позицій на ринку основна увага повинна приділятися підвищенню не тільки кінцевій економічній ефективності управління підприємством, але і якості функціонування всіх його складових. Якість та інноваційність як критерії ефективності менеджменту, його імперативне функціональне навантаження стають обов'язковим для всіх управлінських рівнів [7, 8].

Метою дослідження є аналіз факторів, що впливають на підвищення ефективності управління підприємством, визначення складових забезпечення необхідної якості менеджменту задля зростання рівня організаційної досконалості.

Однією з головних доктрин ринкової економіки є визнання альтернативи для підприємств, де, з одного боку, на них чекає розвиток, а з іншого – банкрутство. Саме з огляду на це об'єктивним стає усвідомлення того факту, що саме від успішності підприємств – лідерів національної економіки і каталізаторів підвищення результативності діяльності багатьох підприємств залежить економічне зростання країни [9]. В Україні концентрація ресурсів на провідних науково-технічних сферах, що мали б забезпечувати успішність розвитку, тільки декларується. А пряма державна підтримка надається не технологіям розвитку – кошти виділяються на проведення наукових досліджень та впровадження їх результатів переважно на удосконалення вже існуючих продуктів і технологічних процесів, виробництво яких базується на вже засвоєних і безнадійно застарілих технологічних принципах. Як наслідок, в Україні за результатами досліджень Інституту економіки та прогнозування продовжує беззаперечно домінувати третій та четвертий технологічні уклади (виробництво будівельних матеріалів, чорна металургія, метало- і деревопереробна промисловість). У той час, як економіки світових держав характеризуються взаємодією третього, четвертого і п'ятого (за перевагою п'ятого), і появою елементів шостого і сьомого технологічних укладів. Ми маємо потужні резерви – за даними останнього звіту Всесвітнього економічного форуму про глобальну конкурентоспроможність у 2012 – 2013 рр., Україна серед 144 країн посіла 73-є місце проти 82-го у 2011 – 2012 рр. Внаслідок економічних і політичних негараздів Україна втратила 16 позицій за 2009 – 2010 рр. Але у

2011 – 2012 рр. стан економіки країни покращився, що дало змогу піднятися в рейтингу на 7 позицій. А згідно зі звітом Всесвітнього економічного форуму про глобальну конкурентоспроможність за 2012 – 2013 рр. Україна піднялася ще на 9 позицій, продовжуючи демонструвати свої основні конкурентні переваги – освіту та ємність ринку. Найбільший вплив на підвищення значення цього рейтингу у 2012 – 2013 рр. порівняно з попереднім періодом мала зміна таких його складових, як: якість науково-дослідних інститутів (+8 позицій), наявність вчених та інженерів (+26 позицій), кількість патентів, отриманих у США на 1 млн населення (+20 позицій), «рівень освоєння технологій» (+2 позиції), «іноземні інвестиції та трансфер технологій» (+15 позицій), «Інтернет-користувачі» (+4 позиції) [10]. Таким чином, можна зробити висновки про те, що подальше збереження тенденцій, коли інтенсивно підтримуються галузі, які є неспроможними до сприйняття інновацій, не мають значного попиту на інновації, не забезпечують адекватної до потреб сьогодення активізації інноваційної поведінки підприємств та економіки загалом, буде призводити до подальшого істотного безальтернативного відставання технологічного рівня підприємств від розвинутих країн.

Серед найбільш інвестиційно привабливих на внутрішньому ринку України залишається харчова промисловість, будівництво і нерухомість, торгівля, але вони відносяться до низько технологічних галузей [11]. Зокрема, також доцільно звернути увагу на слова Дж. Хікса, який справедливо вважає, що «ринку як форма організації є породіллям торгівців і фінансистів». Тому і подальший розвиток галузей буде відбуватись через розвиток галузей – лідерів розвитку та через збільшення числа підприємств, пов'язаних з ними [12, 13]. Досягнуті переваги підприємств-лідерів базуються, по-перше, на унікальній концентрації фахівців, по-друге, на широкому спектрі використання адекватних управлінських інструментів, по-третє, на ефективних регламентах розвитку, що мають імперативний характер, по-четверте, на достатній інфраструктурі ресурсного забезпечення [14]. На жаль, в Україні сьогодні дане питання розглядається навпаки – від капіталу до програм і фахівців. Подібна ж деперсоніфікація процесів забезпечення належної якості менеджменту блокує чи не найголовнішу їх складову – дієздатність, що само по собі унеможливає розвиток як підприємств, так і галузі чи країни [15]. Нобелівський лауреат Дж. Стігліц [16] наводив як приклад китайський досвід значного зростання, яке здійснюється при недосконалих, але «розумних» інститутах, коли виявляється, що деякі «перехідні інститути» стають більш ефективними, ніж «найкращі» впродовж визначеного періоду в силу дії принципу «найкраще – ворог доброго»: усунення одного викривлення може бути контрпродуктивним при наявності іншого викривлення» [17].

На сьогодні наука управління формується під впливом нового для неї напрямку, який віддзеркалює набутий за останні сто років досвід переходу від індустріального до постіндустріального суспільства, а також відсутністю сформульованого фундаментального постулату стосовно того, як взагалі управляти [18]. З теоретичної точки зору процес управління являє собою діяльність об'єднаних у визначену структуру суб'єктів управління, яка направлена на досягнення поставлених цілей шляхом реалізації визначених функцій і використання відповідних принципів [19]. Акцентуємо також особливу увагу на тому, що на сьогодні

нішній день і конкурентні переваги та економічний суверенітет забезпечує не власність на засоби виробництва, не власність на технології, яка дозволяє виробляти необхідну споживачеві цінність, і навіть не власність на інноваційні технології. Дійсна конкурентоспроможність і економічний суверенітет підприємства буде визначатись здатністю вчасно знаходити і використовувати інструменти вдосконалення існуючих управлінських систем [20]. Саме такий трансфер буде у найближчому майбутньому в тому числі «зброєю економічної експансії в інші економіки, з метою їх розвитку, чи навпаки підкорення та контролю тих економік, що не мають засобів для подібного трансферу» [21].

Справа в тому, що коли конкурують різні технології, то ті з них, що будуть забезпечувати більш швидке зростання своєї корисності, будуть гарантувати і першочерговість їх подальшого застосування та довготривалість використання, в тому числі за рахунок дискримінації або пригнічення інших, навіть більш дієвих. Вважаємо за доцільне акцентувати увагу на важливості «врахування історичних подій», тому що конкретний процес розвитку, як зазначав Й. Шумпетер, ґрунтується саме на результатах попереднього розвитку [22]. Ці явища можуть бути як універсальними закономірностями соціально-економічного розвитку, так і специфічними формами їх прояву. Якщо прийняти тезу про неможливість адекватного розуміння кожного наступного історичного стану без урахування минулого, то окрему ситуацію доцільно аналізувати з позиції ідей П. А. Девіда, зокрема, у питаннях визначення перспектив підприємства щодо вибору стратегії розвитку [23].

Це нетривіальне інституційне трактування, пов'язане з нерівномірністю зростання віддачі, а тривалість впливу цих факторів може бути обмеженою тільки термінами їх фізичного та морального старіння. Тобто буде спостережатись, за словами Й. Шумпетера, «процес соціального підйому, з одного боку, та соціального декласування з іншого». Є також зрозумілим, що спроби трансплантувати іноземні практики вдосконалення найвірогідніше виявляться марними при ігноруванні (або недооцінці) специфіки соціально-економічного та культурного простору менеджменту України.

Враховуючи це, необхідно розпочинати з модернізації вітчизняного менеджменту на засадах побудови нової моделі раціональних дій, що забезпечить повне розуміння суті явища та адекватність управлінських рішень. До того ж для будь-якого підприємства використання значно більш розвинених управлінських інструментів завжди буде амбівалентним процесом. Такий стан речей є цілком природним, і менеджменту слід виходити з того, що процеси індоктринації, у переважній більшості випадків не завжди передбачають тільки позитив для тих, хто інтегрується до більш потужної системи як її підлегла частина. До того ж, у підпорядкованій системі будуть залишатися лише ті ступені свободи, які є притаманними для підпорядковуючої системи. Тоді внаслідок дії окремих історичних і інституційних факторів можливим є еволюційний відбір у подальшому саме неефективних управлінських технологій, не дивлячись на те, що можуть бути доступні й інші, більш корисні, з точки зору вигоди, альтернативи [23], що також може призвести підприємства до «блокування (замикання)» їх тільки на неефективних технологіях або інститутах. При тому, що стає неможливим передбачити ті «незначні історичні події», які саме до цього ефекту приведуть [24]. У своїх висновках ми також ґрунтуємось на підтверджених

часом теоретичних розробках М. Портера щодо наявності тісного зв'язку між конкурентними перевагами суб'єктів ринку та рівнем використання ними своїх місцевих умов [25]. І за таких умов вкрай важливим є концентрування уваги на твердженнях А. А. Мазаракі щодо еволюційних функцій ринку, які обумовлюють: інтенсифікацію процесів взаємоперетворення різних форм взаємодій, співпадаючу із загальним спрямуванням вектору прогресивної еволюції [26]. Це зайвий раз підтверджує, що спроби трансплантування організаційно-технологічних та інституційних схем трансформації управління найвірогідніше виявляться марними при ігноруванні (або недооцінці) специфіки національної моделі менеджменту [27].

Відповідно до концепції економічної дисфункції підприємство може стабільно функціонувати виключно в межах визначеного монетарного забезпечення ціннісного діапазону. Межі монетарного діапазону є абсолютною індивідуальними і можуть бути визначеними для кожного підприємства. Зниження коефіцієнта віддачі та монетарного забезпечення ціннісного діапазону обумовлює виникнення так званих опортуністичних моделей функціонування, що може призвести до загального зниження дієздатності всього підприємства, його дисфункції (мікро- чи макродисфункції) [28]. В умовах змінювання результативності діяльності, незалежно від того, які з причин екзогенного чи ендогенного характеру його спричинили, фактичне монетарне забезпечення функціонування підприємства збільшується/скорочується. Підприємство може нарощувати/зменшувати свою компетентність, тобто отримувати/втрачати можливість зберігати свою цілісність та цілеспрямованість поведінки відповідно до встановленого режиму функціонування. Для підприємства найбільш вдалим етапом є той, коли створюються умови для подальшого нарощування його привабливості для зацікавлених сторін і цінність зростає.

Переміщення підприємства в межах ціннісного діапазону та змінюваність меж діапазону забезпечується системою менеджменту на підставі здатностей конкретного господарюючого суб'єкта. Проте поведінка підприємства може ускладнюватись через збільшення диспропорцій, що призведе до швидкої втрати резервів розвитку і, як наслідок, деградації всього підприємства. На цьому етапі суттєво знижується продуктивність праці, зростає неплатоспроможність, прискорюється старіння основних засобів та людського капіталу, знижується ефективність управління. Підприємство опиняється на межі загальної макродисфункції. Хоча зниження віддачі потенціалу розвитку на практиці може сприйматись системою менеджменту як тимчасове явище, набувати умовно-якісної норми і не бути проблемним відповідно до закону інерції поведінки.

За результатами позиціонування підприємства щодо інших учасників (покупців, конкурентів, партнерів, держави та ін.) встановлюється компроміс між цілями власників та учасників бізнесу, потребами ринку, можливостями й бажаннями підприємства задовольнити ці потреби, формується відповідна модель організаційного розвитку та стратегічна програма щодо перспектив досягнення досконалості. Вони визначають цілі, принципи, що стосуються, призначення підприємства й галузі, ідеології побудови відносин з усіма учасниками діяльності. При цьому для українських підприємців головною проблемою стає невизначеність формату найбільш прийнятної для їх умов цілісної моделі досконалості менеджменту підприємства.

З метою встановлення доцільності запровадження заходів з реформування можуть бути використані індикатори, які формують в подальшому єдину систему критеріїв успішного організаційного розвитку. Зокрема, організація повинна функціонувати на засадах принципів, що ґрунтуються на використанні нових якісних технологій та організаційно-управлінських систем. Таким чином, створюються передумови досягнення стану організаційної гармонії, який буде сприяти оптимальному використанню обмежених ресурсів та їх адекватній реконфігурації під час поєднанні соціальних, природних, економічних пріоритетів розвитку, збереження стабільності та цілісно природного, соціального й економічного середовища і може створювати ефект синергії у взаємодії складових елементів підприємства та відносинах підприємства із зовнішнім середовищем [29].

Зростання дезорганізованості може досягати того порогового значення, за яким можуть виникнути незворотні негативні наслідки. Ці наслідки можуть унеможливити підтримку підприємства в стані керованості. Настання такої події буде, з одного боку, призводити до об'єктивного, і такого, що є незворотним, ускладнення підприємства, стимулювати «творчі зусилля, надавати імпульсу для внутрішньої перебудови, виявлення нових ресурсів, встановлення з цією метою нових зв'язків» [30]. Задля недопущення цього кожне підприємство, як зазначає С. Бай [31], ґрунтуючись на основних концептуальних засадах, повинно розробляти власний стандарт якості управління, який має бути ключем до успіху в умовах ринкової економіки. Принципово важливим завданням, яке постає перед менеджментом підприємства, є ідентифікування передумов своєчасності запровадження організаційної перебудови менеджменту та визначення міри його доцільності і радикальності, бо, згідно з правилом У. Р. Ешбі, будь-яка керуюча система здатна виконувати свої управлінські функції стосовно керованої системи тільки тоді, коли має рівну або більшу інформацію [32]. Додержання системи принципів, які нами сформульовані, є подальшою необхідною умовою забезпечення керованого збалансованого розвитку організації. За оцінками вітчизняних науковців, це буде забезпечувати подолання 4-разового розриву у енергомосткості виробництва, стимулюватиме загальне зростання до 2015 р. продуктивності праці у 2,5 – 2,6 раза, капіталовкладень – у 4 рази. При переході від стратегії перенесення і запозичення інновацій до стратегії їх нарощування досягається інтеграція фундаментальної та прикладної науки, використовуються і нарощується власний науково-технічний потенціал. За оптимістичним сценарієм, до 2011 р. частка інноваційної продукції в обсязі промислового виробництва перевищить 30%, рівень інноваційної активності у промисловості – 40%, частка промислових підприємств, що впроваджують інновації – 35%, а питома вага інвестицій інноваційного спрямування в загальному обсязі інвестицій у основний капітал – 25% [33]. Підвищення інноваційної активності підприємств, поєднання їх зусиль з державою як потужним інвестором, буде сприяти інноваційному розвитку підприємств, зробить реальністю відмову від наздоганяльної на користь випереджальної моделі розвитку України.

ВИСНОВКИ

Досконале диспозиціонування інноваційних пріоритетів у системі цілевизначення вітчизняних підприємств є потужним засобом з'ясування потенціалу синергізму у наявній системі факторів виробництва, який саме і лежить в основі подальшого прискорення в Україні науково-

інноваційної та інноваційно-інвестиційної видів діяльності, наслідком яких і є перехід держави у простір інформаційного суспільства та «економіки знань» [34].

Модель якісного менеджменту має бути не тільки ендогенною – спрямованою на найефективніше використання внутрішніх ресурсів і факторів розвитку, на захист національних інтересів у пріоритетних сферах діяльності, в якій каталізатором економічного розвитку може бути вибір підприємством перспективних сфер діяльності (нанотехнології, мікроелектроніки та інших високих технологій). Це актуалізує необхідність формування саме національної моделі менеджменту, що спиралася б на вже наявні випереджаючі конкурентні переваги в гуманітарній, гео-економічній сферах і сприяла результативній модернізації підприємств задля досягнення найвищого рівня організаційної досконалості підприємств загалом.

Форсований темп усунення відхилень у режимі стабільного функціонування якісного менеджменту є єдиним шляхом для вітчизняних підприємств забезпечити достатній рівень їх конкурентоспроможності, а для України не стати інтелектуально-сировинним додатком до економік інших країн світу. Причому зміни пріоритетів у своїй діяльності, як і свідоме та прискорене впровадження нової філософії менеджменту, повинні стати для керівників об'єктивною необхідністю. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Клейнер Г. Б. Предприятие – упущенное звено в цепи истиннонациональных преобразований в России / Г. Б. Клейнер // Проблемы теории и практики управления. – 2001. – № 2.
2. Бегма Ю. К. Якісне дослідження методів впровадження соціальної відповідальності бізнесу в Україні : Юридичний коментар. Рекомендації з впровадження / Ю. К. Бегма, О. Ю. Вінніков, О. І. Редько. – К. : Центр Корпоративного громадянства, 2006.
3. Єрохін С. Технологічні уклади, динаміка цивілізаційних структур та економічна перспектива України / Єрохін С. // Економічний Часопис-XXI. – № 1-2. – 2006.
4. Чаплина А. Конкурентоспособность как интегральный показатель эффективности предприятия / А. Чаплина, И. Войцеховская // Проблемы теории и практики управления. – 2008. – № 8. – С. 102 – 110.
5. Бурр В. Концепция устойчивого конкурентного преимущества / В. Бурр // Проблемы теории и практики управления. – 2004. – № 4. – С. 107 – 113.
6. Галенко В. П. Как эффективно управлять организацией? / В. П. Галенко, О. А. Страхова, С. И. Файбушевич. – М. : Бератор-Пресс, 2003. – 160 с.
7. Prytulska N. Food safety management in Ukraine within economic globalization / N. Prytulska, B. Holub // Proceedings of 18th Symposium of IGWT – Rome, Italy. – 2012.
8. Мережко Н. В. Критерії оцінювання якості торговельної діяльності / Н. В. Мережко // Новые и нетрадиционные технологии в ресурсо- и энергосбережении : материалы научно-техн. конф., 19-20 мая 2009 г. – К. : АТМ Украины. – 2009. – С. 57 – 64.
9. Мазаракі А. А. Інноваційний потенціал України : монографія / А. А. Мазаракі, Т. М. Мельник, В. В. Юхименко, В. М. Костюченко, Л. П. Кудирко та ін. ; за заг. ред. А. А. Мазаракі. – К. : Київ. нац. торг.-екон.ун-т, 2012. – 592 с.
10. <http://www.weforum.org>.
11. Мазаракі А. А. Ринок споживчих товарів в Україні: посткризові тенденції // А. А. Мазаракі, В. Д. Лагутін // Економіка України. – 2011. – № 9.
12. Хикс Джон. Теория экономической истории / Пер. с англ./ Дж. Хикс; общ. ред. и вступ. ст. Р. М. Нуреева. – М. : НП «Журнал Вопросы экономики», 2003. – 224 с.
13. Мазаракі А. А. Торговля. Деньги. Менталитет : монографія. – К. : Книга, 2006. – 632 с.
14. Шаповал С. Л. Прогресивні засоби формування практичної складової компетентності фахівців для сфериторгівлі / С. Л. Шаповал, І. І. Тарасюк // Інноваційний розвиток вищої освіти : матеріали Міжнар.

наук.-метод. конф. (Київ, 10-11 березня 2010 р.) : тези доповідей. – К. : Київ. нац. торг.-економ. ун-т, 2010. – С. 266 – 267.

15. Бай С. І. Розвиток організації: політика, потенціал, ефективність : монографія. – Київ : КНТЕУ, 2009. – 280 с.

16. Stiglitz J. Whither Reform? Ten Years of the Transition / J. Stiglitz // World Bank. Annual Bank Conference on Development Economics, Washington, D.C., April 28-30, 1999.

17. Qian Yingqi. The Institutional Foundations of China's Market Transition / Qian Yingqi // World Bank. Annual Bank Conference on Development Economics. Washington, D.C., April 28-30, 1999.

18. Риггс Дж. Производственные системы: планирование, анализ, контроль / Пер. с англ. / Дж. Риггс. – М. : Прогресс, 1972. – С. 28.

19. Организация процессов управления. – М. : Экономика, 1975. – 279 с. – С. 31.

20. Мазаракі А. А. Центр трансферу технологій у системі інноваційної діяльності : збірник наукових праць Міжнародної науково-практичної конференції «Науковий парк та інноваційна інфраструктура університету як основа розвитку освіти і науки» / А. А. Мазаракі, Н. В. Прикульська, С. І. Бай. – Луцьк : Східноєвроп. нац.ун-т ім. Лесі Українки, 2013. – 216 с.

21. Усольцев С. Возможности капитализации инновационных разработок в условиях современной российской экономики / С. Усольцев [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.innosys.spb.ru>

22. Шумпетер И. А. Теория экономического развития (Исследование предпринимательской прибыли, капитала, процента и цикла конъюнктуры) / И. А. Шумпетер. – М. : Прогресс, 1982. – 362 с.

23. David P. A. Clio and the Economics of QWERTY / P. A. David // The American economic review, 1985. – Vol. 75. – № 2.

24. Arthur W. B. Competing Tehnologies, Increasing Returns, and Lock-in by Historical Events / W. B. Arthur // The Economic Journal. – Mar. 1989. – Vol. 99. № 394.

25. Портер М. Международная конкуренция / Пер. с англ. / М. Портер. – М. : Междунар. отношения, 1993. – С. 37, 81, 83, 84.

26. Мазаракі А. А. Торговля. Деньги. Менталитет : монографія. – К. : Книга, 2006. – 632 с.

27. Мазаракі А. А. Якісна підготовка як академічна перевага фахівців : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Науково-методичні підходи до викладання управлінських дисциплін в контексті вимог ринку праці» / А. А. Мазаракі, С. І. Бай. – 11-12 квітня 2013 р., Дніпропетровськ.

28. Сухарев О. Концепция экономической дисфункции и эволюция фирмы / О. Сухарев // Вопросы экономики. – 2002. – № 10. – С. 70 – 81.

29. Прыкин Б. Стратегия экономики. Природный экогармонизм : учеб. пособ. для вузов / Б. Прыкин. – М. : ЮНИТИ-Дана, 2000.

30. Тарасенко В. Самоорганизация и сложность: развитие не может быть устойчивым / В. Тарасенко [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://odn.ru>

31. Бай С. І. Розвиток організації: політика, потенціал, ефективність : монографія. – Київ : КНТЕУ, 2009. – 280 с.

32. Эшби У. Р. Введение в кибернетику / У. Р. Эшби. – М. : Мир, 1966. – 587 с.

33. Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004 – 2015 роки) «Шляхом Європейської інтеграції» / Авт. кол.: А. С. Гальчинський, В. М. Гесць та ін.; Нац. Ін-т стратег. дослідж., Ін-т екон. прогнозування НАН України, М-во економіки та з питань європ. інтегр. України. – К. : ІВЦ Держкомстату України, 2004. – 416 с.

34. Україна у вимірі економіки знань / За ред. акад. НАН України В. М. Гейця. – К. : Основа, 2006. – 592 с.

REFERENCES

Arthur, W. B. "Competing Tehnologies, Increasing Returns, and Lock-in by Historical Events". *The Economic Journal*, vol. 99, no. 394 (1989).

Behma, Yu. K., Vinnikov, O. Yu., and Redko, O. I. *Yakisne doslidzhennia metodiv vprovadzhenia sotsialnoi vidpovidalnosti biznesu v Ukraini* [Qualitative research methods for implementing social responsibility in Ukraine]. Kyiv: Tsentr Korporativnogo hromadianstva, 2006.

Burr, V. "Kontseptsiia ustoychivogo konkurentnogo preimushchestva" [The concept of sustainable competitive advantage]. *Problemy teorii i praktiki upravliiia*, no. 4 (2004): 107-113.

Bai, S. I. *Rozvytok orhanizatsii: polityka, potentsial, efektyvnist* [The development of politics, the potential effectiveness]. Kyiv: KNTU, 2009.

Chaplina, A., and Voytsekhovskaia, I. "Konkurentosposobnost kak integralnyy pokazatel effektivnosti predpriatiia" [Competitiveness as an integral component of enterprise efficiency]. *Problemy teorii i praktiki upravliiia*, no. 8 (2008): 102-110.

David, P. A. "Clio and the Economics of QWERTY". *The American economic review*, vol. 75, no. 2 (1985).

Eshbi, U. R. *Vvedenie v kibernetiku* [Introduction to Cybernetics]. Moscow: Mir, 1966.

Galenko, V. P., Strakhova, O. A., and Faybushevich, S. I. *Kak effektivno upravliat organizatsiyey?* [How to effectively manage the organization?]. Moscow: Berator-Press, 2003.

Halchynskiy, A. S., and Heiets, V. M. *Stratehiia ekonomichnoho i sotsialnoho rozvytku Ukrainy (2004 – 2015 roky)* «Shliakom iEvropeiskoi intehratsii» [Strategy for Economic and Social Development of Ukraine (2004 – 2015 years) "Towards European Integration"]. Kyiv: IVTs Derzhkomstatu Ukrainy, 2004.

Khiks, Dzh. *Teoriia ekonomicheskoy istorii* [The theory of economic history]. Moscow: Voprosy ekonomiki, 2003.

Kleyner, G. B. "Predpriatie – upushchennoe zveno v tsepi istitutsionalnykh preobrazovaniy v Rossii" [Enterprise - lost link in the chain of institutional reforms in Russia]. *Problemy teorii i praktiki upravliiia*, no. 2 (2001).

Mazaraki, A. A. *Torhovlia. Denhy. Mentalitet* [Trade. Money. Mentality]. Kyiv: Knyha, 2006.

Mazaraki, A. A., Melnyk, T. M., and Yukhymenko, V. V. *Innovatsiinyi potentsial Ukrainy* [The innovative potential of Ukraine]. Kyiv: KNTU, 2012.

Mazaraki, A. A., Prytul'ska, N. V., and Bai, S. I. "Tsentru transferu tekhnolohii u systemi innovatsiinoi diialnosti" [Center for Technology Transfer in the system of innovation]. *Naukovyi park ta innovatsiina infrastruktura universytetu iak osnova rozvytku osvity i nauky*. Lutsk: SNU imeni Lesi Ukrainky, 2013.

Mazaraki, A. A., and D Lahutin, V. "Rynok spozhyvchykh tovariv v Ukraini: postkryzovi tendentsii" [Market for consumer goods in Ukraine post-crisis trends]. *Ekonomika Ukrainy*, no. 9 (2011).

Mazaraki, A. A., and Bai, S. I. "Yakisna pidhotovka iak akademichna perevaha fakhivtsiv" [Quality training as academic excellence professional]. *Naukovo-metodychni pidkhody do vykladannia upravlin'skykh dystsyplin v konteksti vymoh rynku pratsi*. Dnipropetrovsk., 2013.

Merezhko, N. V. "Kryterii otsiniuvannia iakosti torhovelnoi diialnosti" [Criteria for evaluating the quality of commercial activity]. *Novye y neta-dytsyonnye tekhnolohyy v resurso- y enerhosberezhennyy*. Kyiv: ATM Ukrainy, 2009.57-64.

Organizatsiia protsessov upravliiia [Organization management processes]. Moscow: Ekonomika, 1975.

Prytul'ska, N., and Holub, B. "Food safety management in Ukraine within economic globalization". *Proceedings of 18th Symposium of IGWT*. Rome, 2012.

Porter, M. *Mezhdunarodnaia konkurentsiiia* [International competition]. Moscow: Mezhdunarodnye otnosheniia, 1993.

Prykin, B. *Strategiia ekonomiki. Prirodnyy ekogarmonizm* [Strategy economy. Natural ekogarmonizm]. Moscow: YuNITI-Dana, 2000.

Riggs, Dzh. *Proizvodstvennyye sistemy: planirovaniye, analiz, kontrol* [Production systems : planning, analysis, control]. Moscow: Progress, 1972.

Shumpeter, I. A. *Teoriia ekonomicheskogo razvitiia (Issledovanie predprinimatelskoy pribyli, kapitala, protsenta i tsikla koniunktury)* [Theory of Economic Development (Study of business profits, capital, interest and cycle conditions)]. Moscow: Progress, 1982.

Stiglitz, J. "Whither Reform? Ten Years of the Transition". *Annual Bank Conference on Development Economics*. Washington: World Bank, 1999.

Sukharev, O. "Kontseptsiia ekonomicheskoy disfunktsii i evoliutsiia firmy" [The concept of economic dysfunction and evolution of the firm]. *Voprosy ekonomiki*, no. 10 (2002): 70-81.

Shapoval, S. L., and Tarasiuk, I. I. "Prohresyvnii zasoby formuvannia praktychnoi skladovoi kompetentnosti fakhivtsiv dia sfery torhivli" [Progressive means forming part of practical competence for trade professionals]. *Innovatsiinyi rozvytok vyshchoi osvity*. Kyiv: KNTU, 2010. 266-267.

Tarasenko, V. "Samoorganizatsiia i slozhnost: razvitie ne mozhet byt ustoychivym" [Self-organization and complexity : development can not be sustainable]. <http://odn.ru>

Usoltsev, S. "Vozmozhnosti kapytalyzatsyy ynnovatsyonnikh razrabotok v usloviyakh sovremennoi rossyskoi ekonomyy" [Opportunities capitalization innovatsionnih developments in modern Russian economy]. <http://www.innosys.spb.ru>

Ukraina u vymiri ekonomiky znan [Ukraine in terms of the knowledge economy]. Kyiv: Osнова, 2006.

Yingqi, Q. "The Institutional Foundations of China's Market Transition". *Annual Bank Conference on Development Economics*. Washington, D. C. : World Bank, 1999.

Yerokhin, S. "Tekhnolohichni układy, dynamika tsyvilizatsiinykh struktur ta ekonomichna perspektyva Ukrainy" [Technological structure, dynamics and structures of civilization economic outlook Ukraine]. *Ekonomichnyi Chasopys-XXI*, no. 1-2 (2006).

<http://www.weforum.org>

СТВОРЕНА ЦІННІСТЬ ЯК КЛЮЧОВИЙ ІНДИКАТОР УСПІШНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОЕКТУ

© 2014 САРИЧЕВ Д. О.

УДК 330.322.54:65.011.2

Саричев Д. О. Створена цінність як ключовий індикатор успішної реалізації проекту

Метою даної статті є розробка універсального підходу до проектного управління, що базується на максимізації створюваної цінності для ключових бенефіціарів проекту: замовника (споживача) та організації – виконавця проектних робіт. Узагальнюючи теоретичні та емпіричні здобутки проектного аналізу, було розглянуто основні підходи до визначення критеріїв успіху проекту та результати досліджень практики проектного менеджменту на предмет результативності досягнення цільових параметрів проектів. У статті представлено авторський підхід до проектного управління, зорієнтованого на максимізацію та балансування цінності для замовника та організації – виконавця проектних робіт. Запропоновано модель для визначення поточної цінності проекту на основі зваженої суми значень цільових параметрів проекту – ідентифікованих як базові складові успішного проекту. Перспективою подальших досліджень у цьому напрямку є розроблення методичних рекомендацій щодо імплементації ціннісно-орієнтованої концепції до системи процесного проектного менеджменту організації.

Ключові слова: успіх проекту, критерії успіху проекту, проектна цінність, ціннісно-орієнтоване управління проектами.

Рис.: 3. **Бібл.:** 18.

Саричев Дмитро Олександрович – аспірант, кафедра стратегії підприємств, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03068, Україна)

E-mail: DimaSarychev@bigmir.net

УДК 330.322.54:65.011.2

Сарычев Д. А. Созданная ценность как ключевой индикатор успешной реализации проекта

Целью данной статьи является разработка универсального подхода к проектному управлению, основанного на максимизации создаваемой ценности для ключевых бенефициаров проекта: заказчика (потребителя) и организации – исполнителя проектных работ. Обобщая теоретические и эмпирические достижения проектного анализа, были рассмотрены основные подходы к определению критериев успеха проекта и результаты исследований практики проектного менеджмента на предмет результативности достижения целевых параметров проектов. В статье представлен авторский подход к проектному управлению, ориентированный на максимизацию и балансировку ценности для заказчика и организации – исполнителя проектных работ. Предложена модель для определения текущей ценности проекта на основе взвешенной суммы значений целевых параметров проекта – идентифицированных как базовые составляющие успешного проекта. Перспективой дальнейших исследований в этом направлении является разработка методических рекомендаций по имплементации ценностно-ориентированной концепции в систему процессного проектного менеджмента организации.

Ключевые слова: успех проекта, критерии успеха проекта, проектная ценность, ценностно-ориентированное управление проектами.

Рис.: 3. **Библ.:** 18.

Сарычев Дмитрий Алексеевич – аспирант, кафедра стратегии предприятий, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана (пр. Победы, 54/1, Киев, 03068, Украина)

E-mail: DimaSarychev@bigmir.net

UDC 330.322.54:65.011.2

Sarychev D. O. Created Value as a Key Indicator of Successful Project Realisation

The goal of the article is development of a universal approach to project management, based on maximisation of the created value for key project beneficiaries: customer (consumer) and organisation – project executor. Generalising theoretical and empirical achievements of the project analysis, the article considers main approaches to identification of the project success criteria and results of the study of practice of the project management in the context of effectiveness of achievement of the projects target parameters. The article presents the author's approach to project management, oriented at maximisation and balancing the value for the customer and organisation – project executor. It offers a model for determination of the project current value based on the weighted sum of values of the project target parameters – identified as basic components of a successful project. The prospect of further studies in this direction is development of methodical recommendations by implementation of the value oriented concept into the system of process project management of an organisation.

Key words: project success, project success criteria, project value, value oriented project management.

Pic.: 3. **Bibl.:** 18.

Sarychev Dmytro O. – Postgraduate Student, Department strategy of enterprises, Kyiv National Economic University named after. V. Getman (pr. Peremogy, 54/1, Kyiv, 03068, Ukraine)

E-mail: DimaSarychev@bigmir.net

Визнаний успіх завжди був і залишається кінцевою метою будь-якого проекту, незалежно від галузевої приналежності та джерел ресурсного забезпечення. Огляд літературних джерел показує, що на сьогодні відсутня єдина загальноприйнята точка зору щодо визначення факторів та критеріїв, на основі яких визначається міра успіху того чи іншого проекту.

У цілому успіх проекту для тих, хто бере участь у проекті, як правило, розглядається як досягнення певної, заздалегідь визначеної, цілі проекту [1, с. 244]. Відповідно до визначених цілей обґрунтовується склад і значення ключових параметрів реалізації проекту. Так, Р. П. Ойзен [2, с. 337 – 338], К. Уанг та Дж. Хуанг [3, с. 300], Standish Group CHAOS [4, с. 235] розглядають успіх проекту на основі рівня досягнення цільових значень, переважно параметрів

часу, бюджету та якості виконання проектних робіт. Зустрічаються підходи, зорієнтовані на розрахунок інтегрального показника успіху проекту на основі побудови моделі, що враховує значення окремих параметрів [5]. Також мають місце підходи, в яких за основу успіху проекту приймають узагальнений показник, наприклад, критерій задоволеності всіх зацікавлених сторін – Т. Ван Акен [6, с. 412] або задоволеності учасників проекту – С. Дж. Покока [7, с. 215].

Основною проблемою пошуку універсального підходу до даного питання виступає мультиплікаційний ефект від діяльності пов'язаної з реалізацією проектних робіт, розподілу та споживання проектного продукту, множинний склад бенефіціарів проекту.

Метою даної статті є розробка універсального підходу до проектного управління, що базується на максимі-

зації створюваної цінності для замовника (споживача) та організації-виконавця проектних робіт.

Відповідно до найбільш розповсюдженого підходу успіх проекту визначається за умови досягнення цільових значень ключових параметрів, які знаходяться в площині «Залізного» трикутника проектного управління (рис. 1) [8, с. 2; 9, с. 15] і відповідають критеріям своєчасного виконання проектних робіт, з відповідним рівнем якості/обсягу та в межах виділеного бюджету. Так, зміна значення одного параметра неодмінно веде до порушення балансу в трикутнику. Відновлення балансу потребує цілеспрямованих змін значень інших параметрів.

Рис. 1. «Залізний» трикутник проектного управління

Світова практика проектного управління фіксує факти ускладнень, що виникають в процесі досягнення заданих параметрів реалізації проектів навіть найбільш досвідченими проектними керівниками. Перевищення термінів і витрат у проектах є доволі розповсюдженою проблемою [10, с. 153].

Так, результати досліджень Д. Ловалло, Д. Кахнема-на, Б. Флайвбджерга, Н. Бразіліуса [11, с. 53], А. Шенхара та Д. Двіра [12] практики управління проектами вказують, що 85 – 90% інвестиційних проектів були виконані з перевищенням строків і бюджету. При цьому середнє перевищення їх бюджетів становить 28 – 60%, а рівень перевищення строків склав близько 70%.

Перевищення бюджету та строків є очевидними факторами невдалого здійснення проекту з точки зору попередньої оцінки вартості, тривалості та проектного управління в цілому. Однак дані фактори не є визначальними при ідентифікації успіху проекту в цілому. Приклад будівництва опери в Сідней виступає яскравою ілюстрацією відносності критеріїв успішності проектів. Будівництво вартістю 7 млн дол. повинно було закінчитися в 1963 р., а насправді ж воно тривало на десять років довше і потребувало витрат у 100 млн дол. [13, с. 405]. Сьогодні неважливо, як здійснювався процес управління цим проектом, оскільки оперний театр у Сідней є одним зі світових архітектурних чудес, щороку його відвідують мільйони туристів, приносячи значний постійний дохід та славу місту, і більшість людей вважають його великим успіхом.

У процесі систематизації знань з проектного менеджменту, підхід щодо розуміння успішності проекту дедалі вдосконалюється. Так, відповідно до «Зведення знань з управління проектами» («A Guide to the Project Management Body of Knowledge», PM) успіх проекту вимірюється якістю продукту та проекту, своєчасністю, відповідністю бюджету та ступенем задоволеності замовника [14, с. 9].

Саме ступінь задоволення клієнта, максимізація створюваної цінності виступає, на нашу думку, є ключовим індикатором успіху проекту та мірою ефективності процесів проектного управління.

Конкретизуємо поняття цінності. Під економічною цінністю в більшості випадків розуміють [15, с. 184]:

- ✦ важливість певних активів та благ для економічного розвитку суб'єкта економічних відносин;
- ✦ доцільність реалізації тих чи інших економічних та інституціональних процесів з точки зору підвищення людського добробуту і пов'язаний з ефективністю функціонування економіки.
- ✦ ефективні способи задоволення споживчих, виробничих та інституціональних потреб.

Згідно з цим економічна цінність формується для трьох груп бенефіціарів проекту: споживачів продукту проекту, організації, яка реалізує проект та суспільства в цілому.

Отже, цінність проекту визначається скупною вигодою, яку створює продукт проекту за умови виконання вимог, що містяться в місії проекту. Такими вимогами є: перша – практична здатність проектного менеджера виконати проект відповідно до плану; друга – знаходження способу гармонізувати цінність проекту для всіх зацікавлених сторін через властивості продукту проекту [16, с. 37].

Таким чином, перша умова характеризує цінність проекту за критерієм досягнення цільових значень ключових параметрів проекту та інтегруючи інтереси замовника/споживача, організації виконавця проектних робіт, а також відображає якість системи проектного менеджменту.

Друга умова дає можливість розглянути проект під кутом зору якісно-кількісних критеріїв, що впливають з властивостей продукту та формують ступінь задоволення клієнта та організації виконавця в результаті співставлення монетарних, організаційних, нематеріальних вигод і витрат (втрат), понесених для досягнення кінцевого результату проекту.

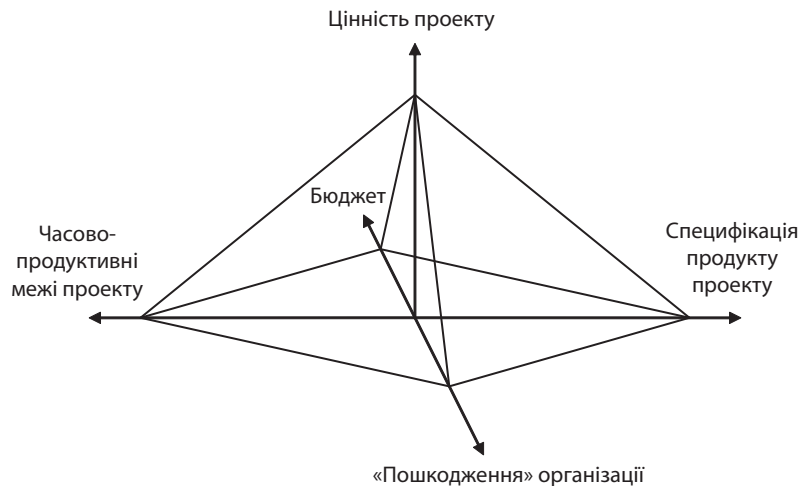
На перший погляд здається, що найважливішим є своєчасне та якісне виконання проектних робіт у зазначений термін. Однак життя мінливе, як і відношення замовника до власного проекту, тому в певних випадках життєво необхідні проекти с плином часу стають непотрібними, а іноді навіть обтяжують клієнта. Також можуть мати місце ситуації, коли для досягнення цілей проекту «у будь який спосіб», в організації відбувається деструктивний перерозподіл ресурсів та пріоритетів. Згідно з останніми дослідженнями успішний проект – це проект, який реалізується:

- ✦ у межах виділеного періоду часу;
- ✦ з витратами, що відповідають плановому бюджету;
- ✦ з відповідними критеріями виконання та специфікації;
- ✦ за умови прийнятності результатів з точки зору споживача / замовника;
- ✦ з мінімальними або взаємно визначеними змінами в проектних межах;
- ✦ без порушення основного потоку робіт в організації (без порушення ходу операційного процесу в організації);
- ✦ без зміни корпоративної культури організації [17, с. 7].

Отже, проекти, що реалізуються під керівництвом професіоналів, за умов збігу нерелевантних обставин, у кінцевому результаті можуть створювати невисоку цінність або зовсім не створювати цінності для замовника. Виходячи із зазначено вище твердження, «Залізний» трикутник управління проектами «час – витрати – якість/кількість»

потребує модифікації в напрямку розширення горизонтів уявлення про критеріїв успішної реалізованого проекту. Так, на нашу думку, більш вдалим є підхід, що базується на концепції управління проектами для створення цінності [18]. У данному випадку створена цінність розглядається з позиції як замовника/споживача, так і організації-виконавця, а отже, створена цінність вже не виступає бенефіцією переважно споживача. З цієї точки зору цінність проекту – це логічна сума цінності проектного управління та цінності кінцевого продукту проекту для зацікавлених сторін.

Враховуючи вищезазначені положення, пропонуємо розглянути модифіковану «Чотирикутну піраміду ціннісно-орієнтованого управління проектами» (рис. 2).

Перший кут фундаменту піраміди відображає цінність, що створюється для бенефіціарів у результаті досягнення цільового бюджету: для замовника – отримати бажаний продукт із запланованими витратами, для організації виконавця проектних робіт – можливість генерування планової фінансової цінності проекту (*NPV*).

Другий кут фундаменту піраміди відображає цінність, що створюється в результаті максимально наближеними значеннями кількісно-якісних характеристик продукту проекту заданій специфікації, актуальній та бажаній на момент оцінювання для споживача.

Третій кут фундаменту піраміди характеризує внутрішні інтереси компанії, зокрема визначає ступінь негативної зміни внутрішнього «механізму» організації в процесі досягнення заданих проектних цілей. У межах даного вектору розглядаються такі види «пошкоджень», як: порушення роботи операційної системи, негативні зміни корпоративної культури, формування стратегічної невідповідності розподілу ресурсів в межах організації, порушення вимог HSE задля досягнення заданих цілей проекту тощо.

Четвертий кут проекту відображає цінність управління проектом, що досягається в результаті своєчасного виконання проектних робіт та постачання проектного продукту замовнику (споживачу) за принципом «точно вчасно».

Вершина піраміди віддзеркалює цінність, що створюється в результаті реалізації проекту та відображає ступінь прийнятності результатів проекту з позиції значень відповідних параметрів, які можуть мати різні цільові значення в конкретний момент часу.

Відповідно до даного підходу можливо формалізувати залежність поточної цінності проекту (*CPVt* – *Current Project Value*) від значень цільових параметрів у такій моделі:

$$CPV^t = a_{PV_C \max} \cdot CPI^t \cdot 100\% + b_{PV_{SC} \max} \cdot SPI^t \cdot 100\% + c_{PV_S \max} \cdot \frac{S_{Ціль}^t}{S_{Факт}^t} \cdot 100\% + d_{PV_D \max} \cdot \frac{D^{t-1}}{D^t} \cdot 100\%$$

де $a_{PV_C \max}$, $b_{PV_{SC} \max}$, $c_{PV_S \max}$, $d_{PV_D \max}$ – коефіцієнти, визначені за допомогою експертної оцінки, які виражають інтереси замовника та організації-виконавця та на основі яких розподіляється значення максимальної цінності проекту в межах показників виконання бюджету (*C* – *Costs*), розкладу (*SC* – *Schedule*), рівню досягнутої специфікації продукту (*S* – *specification*) і формування деструктивних процесів усередині організації-виконавця в результаті реалізації проекту (*D* – *Disturbance*) у діапазоні від 0 до 1;

CPI^t – індекс виконання бюджету (*Cost Performance Index*) відображає відношення освоєного обсягу до фактичних витрат за проектом;

SPI^t – індекс виконання розкладу (*Schedule Performance Index*) відображає відношення освоєного обсягу до бюджетних витрат за проектом;

$S_{Ціль}^t$ та $S_{Факт}^t$ – значення цільового та фактичного (або прогнозованого) рівня досягнутої специфікації на момент оцінювання, урахуванням поточних вимог та реальних виробничих можливостей організації-виконання, % або бали;

D^{t-1} та D^t – рівень внутрішніх деструктивних процесів в організації у поточному періоді (або прогнозовані значення при збереженні поточних тенденцій) та періоді, що передував періоду реалізації проекту, % або бали. Визначення даного показника ускладнюється за умови реалізації декількох проектів одночасно.

Залежно від економічного змісту, у процесі співставлення досягнутого значення показника та цільового, відповідні перевищення або зменшення в результаті будуть приймати значення рівне «1» і потребують додаткового аналізу (оскільки завчасна реалізація робіт із зайвим перевищенням вимог до специфікації не може розцінюватись як успіх проекту та додавати цінність продукту).

На основі результатів розрахунку значень поточної цінності в часових межах проекту можливо скласти графік досягнутої цінності проекту (рис. 3).

Даний графік дає можливість відслідковувати періоди (*t*), в які поточна цінність проекту набирала спадаючої тенденції. Такі періоди характеризуються появою таких можливих проблемних питань: зміною значень цільових параметрів замовником або виробничою необхідністю організації-виконавця проектних робіт, неадекватність розрахунку фактичних значень, зростання деструктивних процесів в середині організації в результаті реалізації проекту, переорієнтація стосовно впливу тих чи інших параметрів на сукупну цінність проекту тощо.

За таких умов завдання проектного менеджменту організації зводиться до пошуку можливих альтернатив досягнення максимальної цінності проекту шляхом безперервного моніторингу та коригування цільових значень основних параметрів проекту, що відображають дійсні інтереси основних бенефіціарів у конкретний момент часу.

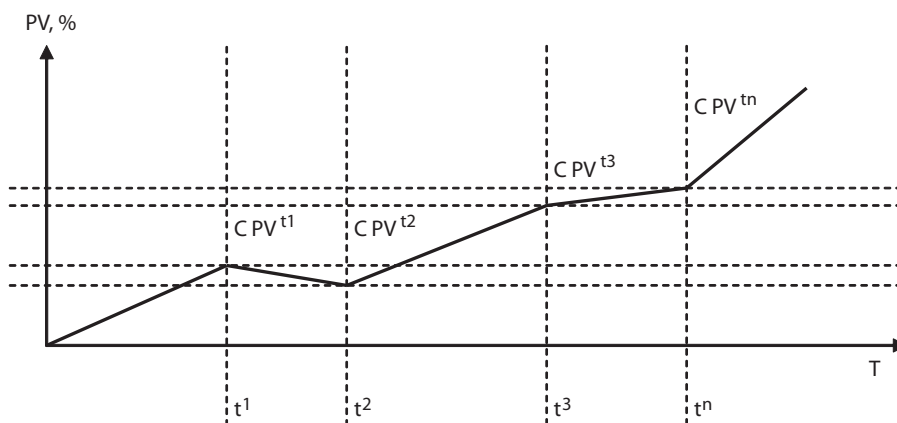

Рис. 3. Графік досягнутої цінності проекту

ВИСНОВКИ

Аналіз практики проектного управління показує необхідність вдосконалення концепції проектного управління, що фокусується на максимізації цінності для основних бенефіціарів проекту. Запропонований підхід до визначення поточної цінності на основі представленої моделі дає можливість відслідковувати та формувати значення кумулятивної сумарної цінності, що її отримують або не втрачають основні зацікавлені сторони проекту, та ідентифікувати проблемні питання на різних етапах проектного управління.

Перспективами подальших досліджень у цьому напрямку є розроблення методичних рекомендацій щодо імплементації ціннісно-орієнтованої концепції до системи проектного менеджменту організації. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Lim C. S. Criteria of project success: an exploratory re-examination / C. S. Lim, M. Zain Mohamed // *International Journal of Project Management*, Aug 1999, Volume: 17. Issue: 4, pp. 243 – 248.
2. Atkinson R. Project management: cost, time and quality, two best guesses and a phenomenon, its time to accept other success criteria / R. Atkinson // *International Journal of Project Management*, 1999, Vol. 17, No. 6, pp. 337 – 342.
3. Muller R. The influence of project managers on project success criteria and project success by type of project. / R. Muller, R. Turner // *European Management Journal*. – 2007. – Vol. 25, No. 4, P. 298 – 309.
4. Attarzadeh I. Project Management Practices: The Criteria for Success or Failure / I. Attarzadeh, S. H. Ow // *Communications of the IBIMA*. – 2008 – Vol. 1. – P. 234 – 241.
5. Khosravi S. Success Measurement Model for Construction Projects / S. Khosravi, H. A. Afshari // *International Conference on Financial Management and Economics IPEDR vol.11 (2011) IACSIT Press, Singapore*. – P. 186 – 190.
6. Westerveld E. The Project Excellence Model: linking success criteria and critical success factors / E. Westerveld // *International Journal of Project Management* 21 (2003), p. 411 – 418.
7. Kylandri S. Measuring Project Outcomes: A Review of Success Effectiveness Variables / S. Kylandri, G. Blanas, L. Henriksen, T. Stoyan // *Oral – MIBES – 2012 – May (25-27)*. – p. 212 – 223.
8. Ebbesen J. B. Re-imagining the Iron Triangle: Embedding Sustainability into Project Constraints / J. B. Ebbesen, A. J. Hope // *PM World Journal*, 2013. – Vol. II, Issue III – March [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nrl.northumbria.ac.uk/11311/>
9. Деренська Я. М. Управління проектами у схемах : навч. посіб. / Я. М. Деренська. – Х. : Вид-во НФаУ «Золоті сторінки», 2007. – 229 с.
10. Elton J. Bringing discipline to project management / J. Elton, J. Roe // *Harvard Business Rev.* – 1998. – March-April. – P. 153 – 159 [Electronic resource]. – Access mode : http://www.uncg.edu/bae/people/amoako/ISM654/reading_%2315.pdf

11. Дульзон А. А. Управление проектами : учебное пособие / А. А. Дульзон ; Национальный исследовательский Томский политехнический университет. – 3-е изд., перераб. и доп. – Томск : Изд-во Томского политехнического университета, 2010. – 334 с.

12. Shenhar A. Project Management Research – The Challenge and Opportunity / A. Shenhar, D. Dvir // *Eng. Management Rev.* – 2008. – Vol. 36, N 2. – P. 112 – 121 [Electronic resource]. – Access mode : http://www.redorbit.com/news/health/1015230/project_management_researchthe_challenge_and_opportunity/

13. Колтынюк Б. А. Инвестиции : учебник / Б. А. Колтынюк. – С-Пб. : Изд-во Михайлова В.А. 2003. – 512 с. – С. 405. ISBN: 5-8016-0249-6.

14. Руководство к своду знаний по управлению проектами (Руководство РМВОК). – 4-е изд. / Пер. с англ. – М., 2010. – 496 с. (A Guide to the Project Management Body of Knowledge: 4th edition / USA: Project Management Institute, Inc. - 2008. ISBN: 978-1-933890-71-5) [Электронный ресурс]. – Режим доступу : http://startupseminar.ru/_ld/0/17_301907_2D9D3_pm.pdf

15. Крюков И. О. Проблема ценности в экономике. Экономическая теория та история экономической думки / И. О. Крюков // *Экономика і регіон*. – ПолтНТУ, 2008. – № 4 (19). – С. 183 – 187.

16. Азаров М. Я. Инновационный механизм управления программой развития [текст] / М. Я. Азаров, Ф. О. Ярошенко, С. Д. Бушуев. – К. : Самміт-Книга, 2013 – 528 с. ISBO 978-617-661-013-7.

17. Kerzner H. Project management: a systems approach to planning, scheduling, and controlling / H. Kerzner. – 10th ed. – New York, 2009. – 1121 p. ISBN 978-0-470-27870

18. Пасс Ш. Управление проектами для создания ценности (PMV) во внутренних проектах. Материалы Третьей Международной Конференции Theory Of Constraints Practitioners Alliance (ТОСРА). – Москва: 24-25 ноября 2012 г. – 47 с.

REFERENCES

- Atkinson, R. "Project management: cost, time and quality, two best guesses and a phenomenon, its time to accept other success criteria". *International Journal of Project Management*, vol. 17, no. 6 (1999): 337-342.
- Attarzadeh, I., and Ow, S. H. "Project Management Practices: The Criteria for Success or Failure". *Communications of the IBIMA*, vol. 1 (2008): 234-241.
- Azarov, M. Ya., Yaroshenko, F. O., and Bushuev, S. D. *Innovatsiyni mekhanizm upravlinnia prohramoiu rozvytku* [An innovative mechanism of managing the program]. Kyiv: Sammit-Knyha, 2013.
- Derenska, Ya. M. *Upravlinnia proektamy u skhemakh* [Project management schemes]. Kharkiv: Zoloti storinky, 2007.
- Dulzon, A. A. *Upravlenie proektami* [Project Management]. Tomsk: TPU, 2010.
- Ebbesen, J. B., and Hope, A. J. "Re-imagining the Iron Triangle: Embedding Sustainability into Project Constraints" <http://nrl.northumbria.ac.uk/11311/>
- Elton, J., and Roe, J. "Bringing discipline to project management" http://www.uncg.edu/bae/people/amoako/ISM654/reading_%2315.pdf
- Kylandri, S., Blanas, G., and Henriksen, L. "Measuring Project Outcomes: A Review of Success Effectiveness Variables". *Oral – MIBES* (2012): 212-223.

Khosravi, S., and Afshari, H. A. "Success Measurement Model for Construction Projects". *International Conference on Financial Management and Economics IPEDR*. Singapore: IACSIT Press, 2011.186-190.

Koltyniuk, B. A. *Investitsii* [Investment]. St. Petersburg: Mikhaylova V. A., 2003.

Kriukov, I. O. "Problema tsinnosti v ekonomitsi. Ekonomichna teoriia ta istoriia ekonomichnoi dumky" [The problem of values in the economy. Economic theory and history of economic thought]. *Ekonomika i rehion*, no. 4 (19) (2008): 183-187.

Kerzner, H. *Project management: a systems approach to planning, scheduling, and controlling*. New York, 2009.

Lim, C. S., and Zain Mohamed, M. "Criteria of project success: an exploratory re-examination". *International Journal of Project Management*, vol. 17, no. 4 (1999): 243-248.

Muller, R., and Turner, R. "The influence of project managers on project success criteria and project success by type of project". *European Management Journal*, vol. 25, no. 4 (2007): 298-309.

Pass, Sh. "Upravlenie proektami dlia sozdaniia tsennosti (PMV) vo vnutrennikh proektakh" [Project Management to create value (PMV) in internal projects]. *Theory Of Constraints Practitioners Alliance (TOCPA)*. Moskva, 2012.

"Rukovodstvo k svodu znaniu po upravleniiu proektami" [Guide to the Body of Knowledge Project Management]. http://startupseminar.ru/_ld/0/17_301907_2D9D3_pm.pdf

Shenhar, A., and Dvir, D. "Project Management Research – The Challenge and Opportunity" http://www.redorbit.com/news/health/1015230/project_management_research_the_challenge_and_opportunity/

Westerveld, E. "The Project Excellence Model: linking success criteria and critical success factors". *International Journal of Project Management* 21 (2003): 411-418.

УДК 358.07.02

МЕХАНІЗМ ФОРМУВАННЯ РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ КЕРОВАНО-ОРГАНІЗАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА: СТРАТЕГІЧНИЙ ТА ТАКТИЧНИЙ АСПЕКТИ

© 2014 СЛАСТЯНИКОВА А. І.

УДК 358.07.02

Сластяникова А. І. Механізм формування ресурсного потенціалу керовано-організаційного розвитку підприємства: стратегічний та тактичний аспекти

У статті розглянуто вплив факторів – причин виникнення кризових явищ на ресурсний потенціал з метою дослідження керовано-організаційного розвитку підприємства. Визначено, що співвідношення керованих і некерованих процесів на підприємстві досягається тільки правильним вибором тактичної та стратегічної спрямованості, яка повинна враховувати особливості різних видів кризових ситуацій, а також процесу розгортання їх та шляхів запобігання й усунення. Узагальнено вплив факторів – причин виникнення кризових явищ на ресурсний потенціал з метою дослідження керовано-організаційного розвитку підприємства та побудови механізму. Вдосконалено механізм формування ресурсного потенціалу керовано-організаційного розвитку підприємства на тактичному та стратегічному рівнях. Це дало змогу визначити, що здійснення управлінських дій на формування і підтримку ключових факторів впливає на формування, управління та використання ресурсного потенціалу підприємства.

Ключові слова: ресурсний потенціал, керовано-організаційний розвиток, стратегічний рівень, тактичний рівень, механізм.

Рис.: 2. **Бібл.:** 13.

Сластяникова Анжеліка Ігорівна – асистент, кафедра економіки та організації діяльності суб'єктів господарювання, Українська інженерно-педагогічна академія (вул. Університетська, 16, Харків, 61003, Україна)
E-mail: prohkorova@mail.ru

УДК 358.07.02

Сластяникова А. И. Механизм формирования ресурсного потенциала управляемо-организационного развития предприятия: стратегический и тактический аспекты

В статье рассмотрено влияние факторов – причин возникновения кризисных явлений на ресурсный потенциал с целью исследования управляемо-организационного развития предприятия. Определено, что соотношение управляемых и неуправляемых процессов на предприятии достигается только правильным выбором тактической и стратегической направленности, которая должна учитывать особенности различных видов кризисов, а также процесса развертывания их и путей предотвращения и устранения. Обобщено влияние факторов – причин возникновения кризисных явлений на ресурсный потенциал с целью исследования управляемо-организационного развития предприятия и построения механизма. Усовершенствован механизм формирования ресурсного потенциала управляемо-организационного развития предприятия на тактическом и стратегическом уровнях. Это позволило определить, что осуществление управленческих воздействий на формирование и поддержание ключевых факторов влияет на формирование, управление и использование ресурсного потенциала предприятия.

Ключевые слова: ресурсный потенциал, управляемо-организационное развитие, стратегический уровень, тактический уровень, механизм.

Рис.: 2. **Библ.:** 13.

Сластяникова Анжеліка Ігорівна – асистент, кафедра економіки та організації діяльності суб'єктів господарювання, Українська інженерно-педагогічна академія (вул. Університетська, 16, Харків, 61003, Україна)
E-mail: prohkorova@mail.ru

UDC 358.07.02

Slastyanykova A. I. Mechanism of Formation of the Resource Potential of the Management and Organisation Enterprise Development: Strategic and Tactical Aspects

The article considers influence of factors – reasons of origination of crisis phenomena – upon resource potential with the aim of study of management and organisation enterprise development. It identifies that correlation of managed and unmanaged processes at an enterprise is achieved only through correct selection of tactical and strategic orientation, which should take into account specific features of various types of crises, and also the process of their deployment and ways of prevention and elimination. The article generalises influence of factors – reasons of origination of crisis phenomena – upon resource potential with the aim of study of the management and organisation development of an enterprise and building a mechanism. It improves a mechanism of formation of the resource potential of the management and organisation development of an enterprise at tactical and strategic levels. It allowed finding out that managerial impact on formation and maintenance of key factors influences the formation, management and application of the enterprise resource potential.

Key words: resource potential, management and organisation development, strategic level, tactical level, mechanism.

Рис.: 2. **Библ.:** 13.

Slastyanykova Anzhelika I. – Assistant, Department of Economics and Business Entities, Ukrainian Engineering and Pedagogical Academy (vul. Universytetska, 16, Kharkiv, 61003, Ukraine)
E-mail: prohkorova@mail.ru

Khosravi, S., and Afshari, H. A. "Success Measurement Model for Construction Projects". *International Conference on Financial Management and Economics IPEDR*. Singapore: IACSIT Press, 2011.186-190.

Koltyniuk, B. A. *Investitsii* [Investment]. St. Petersburg: Mikhaylova V. A., 2003.

Kriukov, I. O. "Problema tsinnosti v ekonomitsi. Ekonomichna teoriia ta istoriia ekonomichnoi dumky" [The problem of values in the economy. Economic theory and history of economic thought]. *Ekonomika i rehion*, no. 4 (19) (2008): 183-187.

Kerzner, H. *Project management: a systems approach to planning, scheduling, and controlling*. New York, 2009.

Lim, C. S., and Zain Mohamed, M. "Criteria of project success: an exploratory re-examination". *International Journal of Project Management*, vol. 17, no. 4 (1999): 243-248.

Muller, R., and Turner, R. "The influence of project managers on project success criteria and project success by type of project". *European Management Journal*, vol. 25, no. 4 (2007): 298-309.

Pass, Sh. "Upravlenie proektami dlia sozdaniia tsennosti (PMV) vo vnutrennikh proektakh" [Project Management to create value (PMV) in internal projects]. *Theory Of Constraints Practitioners Alliance (TOCPA)*. Moskva, 2012.

"Rukovodstvo k svodu znaniu po upravleniiu proektami" [Guide to the Body of Knowledge Project Management]. http://startupseminar.ru/_ld/0/17_301907_2D9D3_pm.pdf

Shenhar, A., and Dvir, D. "Project Management Research – The Challenge and Opportunity" http://www.redorbit.com/news/health/1015230/project_management_research_the_challenge_and_opportunity/

Westerveld, E. "The Project Excellence Model: linking success criteria and critical success factors". *International Journal of Project Management* 21 (2003): 411-418.

УДК 358.07.02

МЕХАНІЗМ ФОРМУВАННЯ РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ КЕРОВАНО-ОРГАНІЗАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА: СТРАТЕГІЧНИЙ ТА ТАКТИЧНИЙ АСПЕКТИ

© 2014 СЛАСТЯНИКОВА А. І.

УДК 358.07.02

Сластяникова А. І. Механізм формування ресурсного потенціалу керовано-організаційного розвитку підприємства: стратегічний та тактичний аспекти

У статті розглянуто вплив факторів – причин виникнення кризових явищ на ресурсний потенціал з метою дослідження керовано-організаційного розвитку підприємства. Визначено, що співвідношення керованих і некерованих процесів на підприємстві досягається тільки правильним вибором тактичної та стратегічної спрямованості, яка повинна враховувати особливості різних видів кризових ситуацій, а також процесу розгортання їх та шляхів запобігання й усунення. Узагальнено вплив факторів – причин виникнення кризових явищ на ресурсний потенціал з метою дослідження керовано-організаційного розвитку підприємства та побудови механізму. Вдосконалено механізм формування ресурсного потенціалу керовано-організаційного розвитку підприємства на тактичному та стратегічному рівнях. Це дало змогу визначити, що здійснення управлінських дій на формування і підтримку ключових факторів впливає на формування, управління та використання ресурсного потенціалу підприємства.

Ключові слова: ресурсний потенціал, керовано-організаційний розвиток, стратегічний рівень, тактичний рівень, механізм.

Рис.: 2. **Бібл.:** 13.

Сластяникова Анжеліка Ігорівна – асистент, кафедра економіки та організації діяльності суб'єктів господарювання, Українська інженерно-педагогічна академія (вул. Університетська, 16, Харків, 61003, Україна)
E-mail: prohkorova@mail.ru

УДК 358.07.02

Сластяникова А. И. Механизм формирования ресурсного потенциала управляемо-организационного развития предприятия: стратегический и тактический аспекты

В статье рассмотрено влияние факторов – причин возникновения кризисных явлений на ресурсный потенциал с целью исследования управляемо-организационного развития предприятия. Определено, что соотношение управляемых и неуправляемых процессов на предприятии достигается только правильным выбором тактической и стратегической направленности, которая должна учитывать особенности различных видов кризисов, а также процесса развертывания их и путей предотвращения и устранения. Обобщено влияние факторов – причин возникновения кризисных явлений на ресурсный потенциал с целью исследования управляемо-организационного развития предприятия и построения механизма. Усовершенствован механизм формирования ресурсного потенциала управляемо-организационного развития предприятия на тактическом и стратегическом уровнях. Это позволило определить, что осуществление управленческих воздействий на формирование и поддержание ключевых факторов влияет на формирование, управление и использование ресурсного потенциала предприятия.

Ключевые слова: ресурсный потенциал, управляемо-организационное развитие, стратегический уровень, тактический уровень, механизм.

Рис.: 2. **Библ.:** 13.

Сластяникова Анжелика Игоревна – ассистент, кафедра экономики и организации деятельности субъектов хозяйствования, Украинская инженерно-педагогическая академия (ул. Университетская, 16, Харьков, 61003, Украина)
E-mail: prohkorova@mail.ru

UDC 358.07.02

Slastyanykova A. I. Mechanism of Formation of the Resource Potential of the Management and Organisation Enterprise Development: Strategic and Tactical Aspects

The article considers influence of factors – reasons of origination of crisis phenomena – upon resource potential with the aim of study of management and organisation enterprise development. It identifies that correlation of managed and unmanaged processes at an enterprise is achieved only through correct selection of tactical and strategic orientation, which should take into account specific features of various types of crises, and also the process of their deployment and ways of prevention and elimination. The article generalises influence of factors – reasons of origination of crisis phenomena – upon resource potential with the aim of study of the management and organisation development of an enterprise and building a mechanism. It improves a mechanism of formation of the resource potential of the management and organisation development of an enterprise at tactical and strategic levels. It allowed finding out that managerial impact on formation and maintenance of key factors influences the formation, management and application of the enterprise resource potential.

Key words: resource potential, management and organisation development, strategic level, tactical level, mechanism.

Рис.: 2. **Bibl.:** 13.

Slastyanykova Anzhelika I. – Assistant, Department of Economics and Business Entities, Ukrainian Engineering and Pedagogical Academy (vul. Universytetska, 16, Kharkiv, 61003, Ukraine)
E-mail: prohkorova@mail.ru

Ефективність діяльності будь-якого підприємства значною мірою визначається тим, наскільки результативно вони використовують у своїй фінансово-господарській діяльності ресурси, сукупність яких утворюють їх ресурсний потенціал. Дослідження цього питання породжує безліч взаємозалежних проблемних явищ у діяльності підприємств, оскільки процеси управління ресурсним потенціалом повинні бути спрямовані на вдосконалення функціонування підприємства в стратегічному та тактичному періодах і підвищення ефективності управління керовано-організаційним розвитком на основі вдосконалення процесів планування, прогнозування, аналізу та контролю, що забезпечує активізацію й прискорення темпів кількісних та якісних перетворень у системі господарювання на підприємствах.

Багато науковців торкаються питань вивчення ресурсного потенціалу підприємства та його ефективного управління, серед них: Буряк П. Ю. [1], Вишневецька О. М. [2], Гопкало О. І. [3], Довгаль Н. С. [4], Євдеєв Д. В. [5], Калінеску Т. В. [6], Шелегеда Б. Г. [6], Качуровський В. Є. [7], Малицький А. А. [8], Микитенко В. В. [9], Михайленко С. О. [10], Прохорова В. В. [11,12], Шелегеда Б. Г. [13] та інші.

Більшість наукових робіт вчених-економістів відзначається важливістю проблем ефективного управління ресурсним потенціалом підприємства, його відтворення, всебічної модернізації і високоєфективного використання, а також його сформованого механізму, що належить до найбільш гострих, складних і надзвичайно актуальних не лише в науковому, а й, насамперед, у практичному плані.

Метою статті є вдосконалення механізму формування ресурсного потенціалу керовано-організаційного розвитку підприємства на тактичному та стратегічному рівнях.

Для досягнення поставленої мети будуть вирішені такі завдання, як розгляд впливу факторів-причин виникнення кризових явищ на ресурсний потенціал з метою дослідження керовано-організаційного розвитку підприємства та вдосконалення механізму формування ресурсного потенціалу керовано-організаційного розвитку підприємства на тактичному та стратегічному рівнях.

На сучасному етапі ринкове середовище висуває жорсткі вимоги до підвищення ефективності наявних ресурсів і напрямів розбудови і зміцнення ресурсного потенціалу, зниження затрат на виробництво, підвищення якості товарів. Оскільки системний характер взаємозалежності та взаємообумовленості виробничих зв'язків, які виникають у ході задоволення суспільних потреб, у свою чергу, зумовлює необхідність консолідації та узагальнення усього різноманіття виробничо-господарських відносин у межах створення нової вартості, а створення нової вартості у цілому та, зокрема, одна з найважливіших складових цього процесу – ресурсне забезпечення [6, 10 – 13], являють собою досить специфічні об'єкти управління, різноманіття яких вимагає обов'язкового формування відповідно складної керовано-організаційної системи. Тобто, керовано-організаційний розвиток допомагає задати таку точку ординат розвитку підприємства, при якій підприємство досягає бажаної цілі управління і вкладається при цьому в обмеження за ресурсами, а погано керована система досягає наміченої цілі не точно, а приблизно або перевищує встановленні обмеження за ресурсами.

Співвідношення керованих і некерованих процесів на підприємстві досягається тільки правильним вибором тактичної та стратегічної спрямованості, яка повинна враховувати особливості різних видів кризових ситуацій, а також процесу розгортання їх та шляхів запобігання й усунення. Саме тому потрібно детальніше розглядати вплив факторів-причин виникнення кризових явищ на ресурсний потенціал з метою дослідження керовано-організаційного розвитку підприємства та побудови механізму (рис. 1).

Розглянувши рис. 1, можна зробити висновок, що характерними умовами діяльності сучасних українських підприємств виступають мінливе внутрішнє та зовнішнє середовище зі значною турбулентністю, посилення конкуренції на різних сегментах ринку у зв'язку зі зниженням попиту як наслідком кризи, відсутністю механізмів управління, належного рівня управління керованими процесами та позитивні зміни організаційного розвитку підприємства.

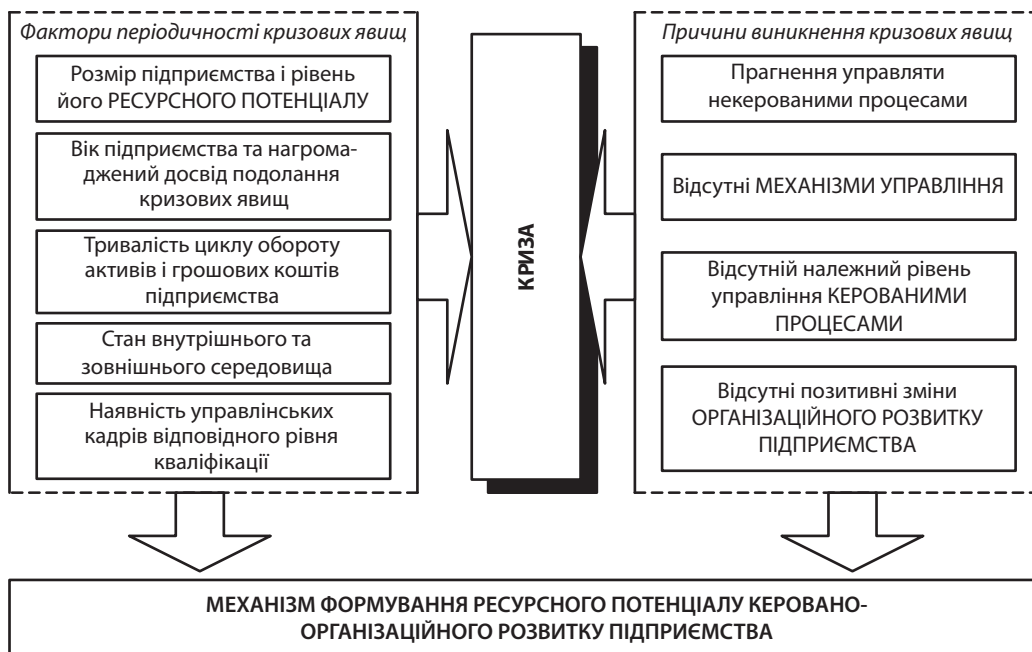

Рис. 1. Вплив факторів-причин виникнення кризових явищ на ресурсний потенціал з метою дослідження керовано-організаційного розвитку підприємства та побудови механізму

У таких умовах підприємство має не просто відповідати тим змінам, що відбуваються у зовнішньому середовищі, але й випереджати їх. Усе це спричиняє необхідність створення на підприємстві керовано-організаційних змін, випереджаючої адаптації, трансформації – у цілому необхідності розвитку підприємства.

Крім названих умов господарювання, які для більшості підприємств можна вважати зовнішніми передумовами розвитку, слід зазначити й на передумови внутрішні, які представлено особливостями стану та управління на підприємствах вітчизняної економіки. Такими передумовами є:

– *по-перше*, крім традиційного хаос-пілотування та інтуїтивного управління, усе більш актуальним для вітчизняних підприємств стає оволодіння успішним закордонним досвідом управління [7], у тому числі, використання інструментів управління, які вже підтвердили результативність свого використання;

– *по-друге*, незважаючи на актуальність управління змінами та створення керованого розвитку підприємства, дієвий інтегрований в загальну систему управління.

Таким чином, найбільш доцільним є удосконалення і впровадження механізму формування ресурсного потенціалу керовано-організаційного розвитку підприємства на тактичному та стратегічному рівнях (рис. 2), оскільки системне управління полягає в здійсненні управлінських дій на формування і підтримку ключових факторів, що впливають на формування, управління і використання ресурсного потенціалу підприємства. Дослідження факторів впливу на систему управління ресурсним потенціалом має обов'язково визначити фактори зовнішнього середовища: перша група – які підприємство може нівелювати чи хоча б мінімізувати їх вплив на систему управління ресурсним потенціалом, а друга – на які підприємство не в змозі впливати.

Як механізм слід розглядати комплексну систему, що складається із системи забезпечення, функціональної та цільової системи, які містять певну сукупність організаційних і керованих важелів, які впливають на економічні і організаційні параметри системи управління підприємством з метою забезпечення ефективності управління. Наступний аспект механізму формування підприємства є похідним досліджень співвідношень структурних елементів потенціалу підприємства [1]. Так, їх елементарний набір ще не формує потенціал підприємства і не формує механізм. Таке об'єднання повинне забезпечувати взаємодію між окремими елементами, встановлення між ними певних взаємозв'язків, які б відповідали цілям підприємства, стратегії та тактиці забезпечення його конкурентоспроможності та розвитку. І, що особливо важливо, – дозволяли б отримувати синергетичний ефект, оскільки в його складі є керований розвиток, в об'єднанні процеси реструктуризації та реінжинірингу, інноваційні та інвестиційні процеси, що ведуть до кількісних та якісних змін у всіх функціональних галузях підприємства, а також контури управління на основі зворотніх зв'язків [9]. Також на структуру виробничого потенціалу впливає грошова оцінка основних фондів, необхідна для обліку їхньої динаміки, планування розширеного відтворення, установа зносу, нарахування амортизації, визначення собівартості продукції та рентабельності підприємства, а також для здійснення господарського розрахунку. Облік і планування основних фондів здійснюються не тільки в грошовому вираженні, але й у натуральних по-

казниках у виді конкретних засобів труда. Це необхідно для того, щоб визначити технічний склад, виробничу потужність підприємств і галузей промисловості, установа завдання і шляхи ефективного використання виробничої потужності скласти баланс устаткування і т. д. [10]. Такі дані можна одержати за результатами інвентаризації основних фондів, що періодично здійснюються в промисловості. На виробничу структуру основних фондів впливає розвиток концентрації, спеціалізації, кооперування і комбінування виробництва, на неї впливає також капітальне будівництво. Домагаючись зниження вартості будівництва. наприклад, виробничих будинків, можна зменшити частку пасивних елементів основних фондів у загальній їхній вартості і тим самим підвищити ефективність витрат, вкладених в основні фонди нового підприємства. Усе це говорить про те, що бізнес і суспільство зацікавлене в підвищенні частки машин і устаткування – найбільше активної частини основних фондів і в зниженні питомої ваги насамперед будинків і господарського інвентарю без збитку для ефективного функціонування виробничого процесу. Керовано-організаційний розвиток підприємства має процесний характер, тобто є розподіленим у часі, причому розвитку, як процесу, властива довготривалість, зважаючи на певну інертність підприємства як об'єкта розвитку та наявність часового лагу між імпульсом розвитку та відповідними йому змінами.

Слід зазначити, що розподіленість у часі та довготривалість аксіоматично не призводять до визнання властивості поняттю розвитку підприємства таких складових як безперервність або постійність. Адже розвиток підприємства принципово може бути непостійним, тобто таким, що не обов'язково присутній у кожний момент часу існування підприємства. Умова можливості відсутності існування розвитку у кожний момент часу існування підприємства дозволяє стверджувати, що розвиток не обов'язково буде безперервним [2 – 5]. Тобто, безперервність та постійність розвитку та умови його визнання таким потребують більш докладних досліджень. Саме тому керуючі впливи можуть бути короточасними (імпульсними) або тривалими (безперервними), діючими аж до досягнення мети. Можливе і спільне використання імпульсних і безперервних керуючих впливів.

При досягненні заданої мети відразу ж постає завдання утримання ситуації в досягнутому сприятливому стані до тих пір, поки не з'явиться нова мета. У принципі, завдання втримання ситуації в необхідному стані не відрізняється від завдання досягнення мети й модифікаціями параметричного векторного функціонального графа: $\Phi_n \ll \langle V, E \rangle, X, F, \theta$, в якому: $G = \langle V, E \rangle$, $V = \{v_i \mid v_i \in V, i = 1, 2, \dots, k\}$; $E = \{e_{ij} \mid e_{ij} \in E, i = 1, 2, \dots, k\}$; G – знаковий орієнтований граф, в якому: V – безліч вершин, вершини («концепти») $V_i \in V, i = 1, 2, \dots, k$ є елементами досліджуваної системи; E – безліч дуг, дуги $e_{ij} \in E, i, j = 1, 2, \dots, N$ відображають взаємозв'язок між вершинами V_i і V_j , впливу V_i на V_j у досліджуваній ситуації може бути позитивною, негативною або взагалі відсутньою; $X: V \rightarrow \theta$, X – безліч параметрів вершин, $X = \{X^{vi} \mid X^{vi} \in X, i = 1, 2, \dots, k\}$, $X^{vi} = \{x(i)g, g = 1, 2, \dots, l, x_g^{(i)}\}$ – g -параметр вершини V_i , якщо $g = 1$, то $x_g^{(i)} = x_i$; θ – простір параметрів вершин; $F: E \times X \times \theta \rightarrow R$; $F = F(X, E) = F(x_p, x_p, e_{ij})$ – функціонал перетворення дуг, що ставить у відповідність кожній дузі або знак («+», «-»), або ваговий коефіцієнт ω_{ij} , або функцію $f(x_p, x_p, e_{ij}) = f_{ij}$ [3 – 4]. Залежність f_{ij} може бути не тільки функціональною, але і стохастичною η_{ij} . У міру нако-

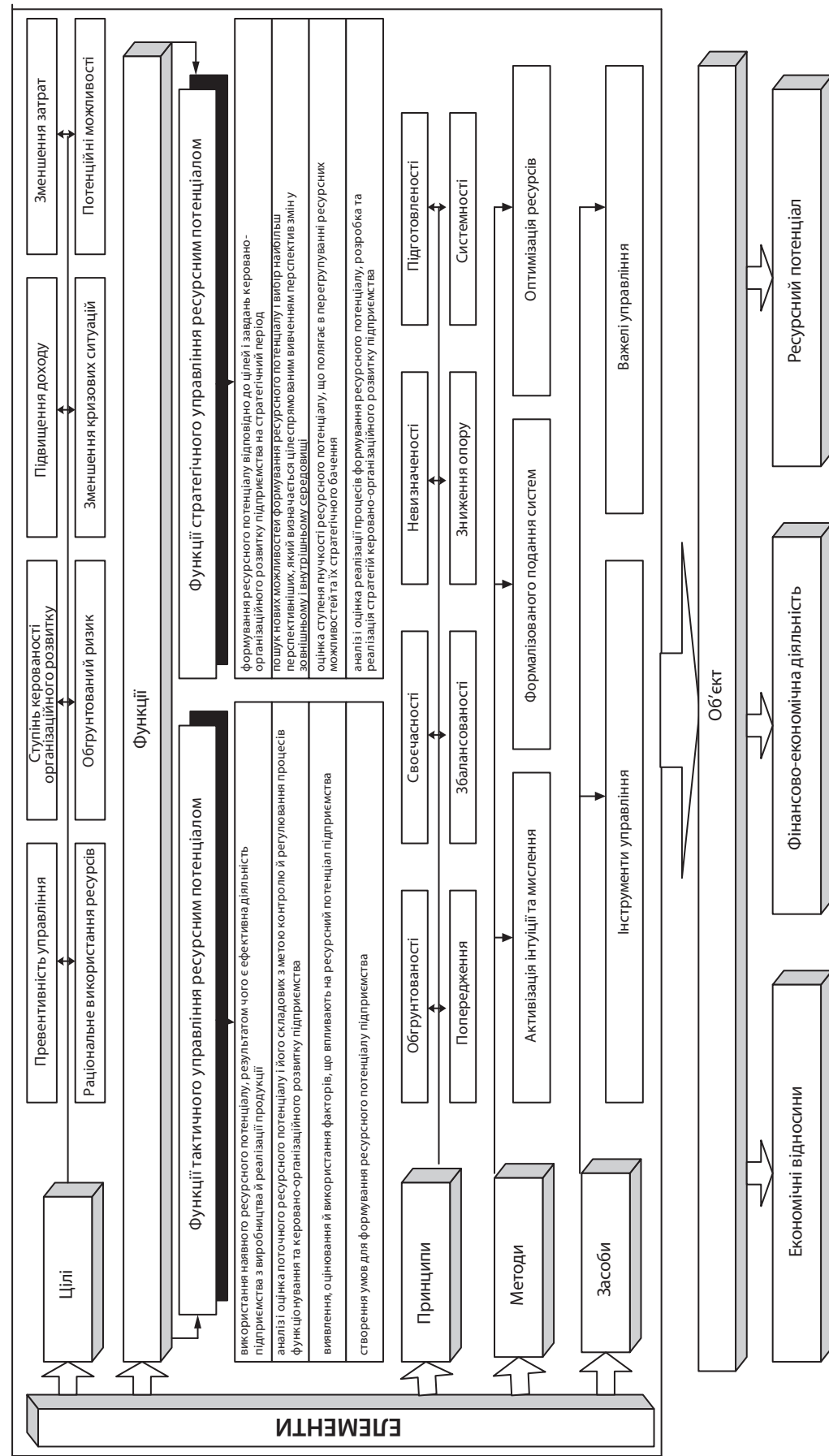

Рис. 2. Механізм формування ресурсного потенціалу керовано-організаційного розвитку підприємства на тактичному та стратегічному рівнях

пичення знань про процеси стає можливим більш детально розкривати характер зв'язків між факторами.

Комплекс взаємопов'язаних керуючих впливів і їх логічна тимчасова послідовність становлять цілісний механізм формування ресурсного потенціалу керовано-організаційного розвитку підприємства. Застосування різних моделей управління може призвести до різних результатів.

У разі перевищення межі концентрації ресурсів підприємство стає неплатоспроможним, а у разі неповного використання можливостей перерозподілу ресурсів не забезпечуються максимальні темпи розвитку і, відповідно, терміни переходу в якісно новий стан збільшуються. На практиці перерозподіл ресурсів відображається в зниженні витрат на підтримку поточного виробництва, у продажу нерентабельних або технологічно застарілих активів і інвестування власних і повернутих фінансових ресурсів в нові напрями керовано-організаційного розвитку. У процесі стратегічного управління ресурсним потенціалом вирішуються такі завдання: постановка цілей і пошук альтернатив; обґрунтування інвестиційних рішень, місця розташування підприємства; визначення стратегічних нормативів та ін. Тактичне управління пов'язане з визначенням потреби в різних видах ресурсів, оцінкою можливостей наявного ресурсного потенціалу, обґрунтуванням основних джерел надходження та оптимізацією співвідношення окремих видів ресурсів тощо. Питання розподілу ресурсів за функціональними галузями та підрозділами підприємства, визначення основних параметрів й організації поставок, організації трудових процесів тощо вирішуються в процесі оперативного управління.

ВИСНОВКИ

Процес реалізації механізму формування ресурсного потенціалу керовано-організаційного розвитку підприємства потребує створення відповідної системи забезпечення, адекватної сучасним ринковим вимогам у напрямі збереження стійкості підприємства та нарощування його ресурсного потенціалу. Фінансове забезпечення передбачає формування обсягу фінансових ресурсів, достатнього для вирішення завдань фінансового управління в напрямі забезпечення сталого розвитку шляхом застосування ресурсозбереження, раціонального використання ресурсів і підтримання стійкого функціонування підприємства. Підготовка визначених завдань вимагає забезпечення всебічної поінформованості на підприємстві, обґрунтованості, припускає ознайомлення і з'ясування керівниками характеру і наслідків застосованого рішення, що передає даному, ознайомлення з діючими інструкціями, одержання додаткової інформації від осіб і підрозділів компетентних у галузі даної проблеми. Саме тому при пошуку оптимального рішення виходять із порівняння очікуваного результату на підставі прогнозних альтернатив. Слід враховувати вплив некерованих факторів на наслідки реалізації прийнятого рішення, а також ступінь можливого максимального ризику. Проблема оптимального вибору на стадії прийняття рішення потребує врахування корисності та витрат ресурсів.

Таким чином, в умовах значних змін, що відбуваються в Україні, запропонований механізм формування ресурсного потенціалу керовано-організаційного розвитку підприємства, підкріплений належним рівнем та обсягом забезпечення, дозволить збалансувати реалізацію заходів системи фінансового управління з іншими управлінськими системами підприємств, підвищить рівень економічного обґрунтування

фінансових рішень, які відповідають визначеному напрямку по досягненню керовано-організаційного розвитку. ■

ЛІТЕРАТУРА

- Буряк П. Ю.** Інтегровані підприємницькі структури: формування, ефективність, потенціал: монографія / П. Ю. Буряк. – Л.: Логос, 2007. – 468 с.
- Вишневська О. М.** Ресурсний потенціал підприємництва / О. М. Вишневська // Економіка АПК. – 2008. – № 12. – С. 32 – 37.
- Гопкало О. І.** Механізм управління ресурсним потенціалом підприємства: принципи, цілі, задачі / О. І. Гопкало [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eaf.nmu.org.ua>
- Довгаль Н. С.** Ресурсний потенціал підприємства: теоретичні основи / Н. С. Довгаль // Науково-технічна інформація. – 2009. – № 1. – С. 42 – 45.
- Євдєєв Д. В.** Сутність управління потенціалом, його значення в ринкових умовах / Д. В. Євдєєв // Пошук. – 2005. – № 5, травень. – С. 140 – 143.
- Калінеску Т. В.** Стратегічний потенціал підприємства: формування та розвиток: монографія / Калінеску Т. В., Романовська Ю. А., Кирилов О. Д.; Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля. – Луганськ, 2007. – 272 с.
- Качуровський В. Є.** Ресурсний потенціал підприємства: структура та ефективність використання / В. Є. Качуровський, В. П. Чайковська // Регіональна бізнес-економіка та управління. – 2007. – № 4. – С. 123 – 129.
- Малицький А. А.** Організаційно-економічний механізм управління підприємством [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://intkonf.org/malitskiy>
- Микитенко В. В.** Діагностика стратегічного потенціалу підприємства / В. В. Микитенко, І. А. Ігнатієва // Вісник економічної науки України. – 2005. – № 2. – С. 77 – 80.
- Михайленко С. О.** Формування організаційного потенціалу розвитку економічної безпеки підприємств [Текст]: моногр. / В. М. Михайленко, С. О. Ареф'єв. – Львів: Укр. акад. друкарства, 2010. – 224 с.
- Прохорова В. В.** Потенціал як ресурсна основа управління економічним розвитком підприємства / В. В. Прохорова, О. В. Божанова // Проблеми системного підходу в економіці. – 2010. – № 4 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/PSPE/index.htm>
- Прохорова В. В.** Ресурсний потенціал економічного зростання / В. В. Прохорова // Науковий вісник Ужгородського університету. – 2009. – № 28. – С. 120 – 125.
- Шелегеда Б. Г.** Стратегічне управління потенціалом підприємства / Шелегеда Б. Г., Касьянова Н. В., Берсуцький А. Я.; НАН України; Інститут економіки промисловості; Донецький університет економіки та права. – Донецьк: ДонУЕП, 2006. – 219 с.

REFERENCES

- Buriak, P. Yu. *Intehrovani pidpriemnytski struktury: formuvannia, efektyvnist, potentsial* [Integrated business structures: formation efficiency potential]. Lviv: Lohos, 2007.
- Dovhal, N. S. "Resursnyi potentsial pidpriemstva: teoretychni osnovy" [Enterprise Resource potential theoretical foundations]. *Naukovo-tekhnicna informatsiia*, no. 1 (2009): 42-45.
- Hopkalo, O. I. "Mekhanizm upravlinnia resursnym potentsialom pidpriemstva: pryntsyipy, tsili, zadachi" [The mechanism of control of enterprise resource potential: principles, objectives, goals]. <http://eaf.nmu.org.ua>
- Kalinesku, T. V., Romanovska, Yu. A., and Kyrylov, O. D. *Stratehichniy potentsial pidpriemstva: formuvannia ta rozvytok* [The strategic potential of the enterprise: the formation and development of]. Luhansk: SNU imeni Volodymyra Dalia, 2007.

Malyskiy, A. A. "Organizatsiyno-ekonomichnyi mehanizm upravlinnya pidpriemstvom" [Organizational-economic mechanism of enterprise management]. <http://intkonf.org/malitskiy>

Mykytenko, V. V., and Ihnatieva, I. A. "Diahnostyka stratehichnoho potentsialu pidpriemstva" [Diagnosing the strategic potential of the company]. *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*, no. 2 (2005): 77-80.

Mykhailenko, V. M., and Aref'iev, S. O. *Formuvannia orhanyzatsiinoho potentsialu rozvytku ekonomichnoi bezpeky pidpriemstv* [Formation of the organizational capacity of economic security]. Lviv: Ukrainska akademiia drukarstva, 2010.

Prokhorova, V. V., and Bozhanova, O. V. "Potentsial yak resursna osnova upravlinnia ekonomichnym rozvytkom pidpriemstva" [Po-

tential as a resource base management of economic development enterprise]. <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/PSPE/index.htm>

Prokhorova, V. V. "Resursnyi potentsial ekonomichnoho zrostantia" [Resource potential growth]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu*, no. 28 (2009): 120-125.

Sheleheda, B. H., Kasianova, N. V., and Bersutskiy, A. Ya. *Stratehichne upravlinnia potentsialom pidpriemstva* [Strategic management potential of the company]. Donetsk: DonUEP, 2006.

Vyshnevska, O. M. "Resursnyi potentsial pidpriemnytstva" [Resource potential business]. *Ekonomika APK*, no. 12 (2008): 32-37.

Yevdieiev, D. V. "Sutnist upravlinnia potentsialom, ioho znachennia v rynkovykh umovakh" [The essence of management potential, its value in market conditions]. *Poshuk*, no. 5 (2005): 140-143.

УДК 331.5

ФОРМУВАННЯ ОСНОВНИХ ЕЛЕМЕНТІВ СИСТЕМНОЇ МОТИВАЦІЇ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ БУДІВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ

© 2014 МАЛИХІНА О. М.

УДК 331.5

Малихіна О. М. Формування основних елементів системної мотивації людського капіталу будівельних підприємств

У статті акцентується увага на необхідності розробки системної мотивації людського капіталу будівельних підприємств. Дається авторське бачення даного процесу на основі системно-ситуаційного підходу. Визначаються основні потреби, які посилюють необхідність становлення системної мотивації. Узагальнена сукупність чинників внутрішнього та зовнішнього середовища, що формують структуру, вимоги до функціонування, напрямки управлінського впливу на генезис даного процесу, що сприятиме досягненню довгострокових цілей будівельних підприємств на основі інноваційної моделі розвитку. Ефективність функціонування системної мотивації людського капіталу будівельних підприємств буде залежати від урахування в процесі її формування і розвитку таких основних властивостей, як: цільова спрямованість, синергетична цілісність, наявність внутрішньої організаційної структури, здатність до відновлення і стійкість до впливу чинників зовнішнього середовища, гнучкість і динамізм, еколого-соціально-економічна ефективність.

Ключові слова: людський капітал, системна мотивація, внутрішнє та зовнішнє середовище, інноваційний розвиток.

Табл.: 2. **Бібл.:** 10.

Малихіна Оксана Михайлівна – аспірант, кафедра економічної теорії, Київський національний університет будівництва і архітектури (пр. Повітрофлотський, 31, Київ, 03680, Україна)

E-mail: kapitall335@ukr.net

УДК 331.5

UDC 331.5

Малыхина О. М. Формирование основных элементов системной мотивации человеческого капитала строительных предприятий

В статье акцентируется внимание на необходимости разработки системной мотивации человеческого капитала строительных предприятий. Дано авторское видение данного процесса на основании системно-ситуационного подхода. Определены основные требования, которые усиливаются необходимостью становления системной мотивации. Обобщена совокупность составных внутренней и внешней среды, которые формируют структуру, требования к функционированию, направления управленческого влияния на генезис данного процесса, что будет способствовать достижению долгосрочных целей строительных предприятий на основании инновационной модели развития. Эффективность функционирования системной мотивации человеческого капитала строительных предприятий будет зависеть от учёта в процессе его формирования и развития таких основных свойств, как: целевая направленность, синергетическая целостность, наличие внутренней организационной структуры, способность к восстановлению и стойкость к влиянию факторов внешней среды, гибкость и динамизм, эколого-социально-экономическая эффективность.

Ключевые слова: человеческий капитал, системная мотивация, внутренняя и внешняя среда, инновационное развитие.

Табл.: 2. **Библ.:** 10.

Малыхина Оксана Михайловна – аспирантка, кафедра экономической теории, Киевский национальный университет строительства и архитектуры (пр. Воздухофлотский, 31, Киев, 03680, Украина)

E-mail: kapitall335@ukr.net

Malykhina O. M. Formation of Main Elements of the System Motivation of Human Capital of Construction Enterprises

The article focuses on a necessity to develop system motivation of human capital of construction enterprises. The author gives her own vision of this process on the basis of the system situational approach. The article identifies main requirements, which are made stronger with the necessity of establishment of the system motivation. It generalises the aggregate of components of internal and external environments, which form the structure, requirements to functioning and directions of managerial impact on the genesis of this process, which would facilitate achievement of long-term goals of construction enterprises on the basis of the innovation model of development. Efficiency of functioning of the system motivation of human capital of construction enterprises would depend on accounting in the process of its formation and development of such basic properties as: target orientation, synergetic integrity, availability of the internal organisational structure, ability to restore and resistance to influence of external environment factors, flexibility and dynamism and ecologo-socio-economic efficiency.

Key words: human capital, system motivation, internal and external environment, innovation development.

Tabl.: 2. **Bibl.:** 10.

Malykhina Oksana M. – Postgraduate Student, Department of Economic Theory, Kyiv National University of Construction and Architecture (pr. Povitroflotskiy, 31, Kyiv, 03680, Ukraine)

E-mail: kapitall335@ukr.net

Malyskiy, A. A. "Organizatsiyno-ekonomichnyi mehanizm upravlinnya pidpriemstvom" [Organizational-economic mechanism of enterprise management]. <http://intkonf.org/malitskiy>

Mykytenko, V. V., and Ihnatieva, I. A. "Diahnostyka stratehichnoho potentsialu pidpriemstva" [Diagnosing the strategic potential of the company]. *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*, no. 2 (2005): 77-80.

Mykhailenko, V. M., and Aref'iev, S. O. *Formuvannia orhanyzatsiinoho potentsialu rozvytku ekonomichnoi bezpeky pidpriemstv* [Formation of the organizational capacity of economic security]. Lviv: Ukrainska akademiia drukarstva, 2010.

Prokhorova, V. V., and Bozhanova, O. V. "Potentsial yak resursna osnova upravlinnia ekonomichnym rozvytkom pidpriemstva" [Po-

tential as a resource base management of economic development enterprise]. <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/PSPE/index.htm>

Prokhorova, V. V. "Resursnyi potentsial ekonomichnoho zrostantia" [Resource potential growth]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu*, no. 28 (2009): 120-125.

Sheleheda, B. H., Kasianova, N. V., and Bersutskiy, A. Ya. *Stratehichne upravlinnia potentsialom pidpriemstva* [Strategic management potential of the company]. Donetsk: DonUEP, 2006.

Vyshnevska, O. M. "Resursnyi potentsial pidpriemnytstva" [Resource potential business]. *Ekonomika APK*, no. 12 (2008): 32-37.

Yevdieiev, D. V. "Sutnist upravlinnia potentsialom, ioho znachennia v rynkovykh umovakh" [The essence of management potential, its value in market conditions]. *Poshuk*, no. 5 (2005): 140-143.

УДК 331.5

ФОРМУВАННЯ ОСНОВНИХ ЕЛЕМЕНТІВ СИСТЕМНОЇ МОТИВАЦІЇ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ БУДІВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ

© 2014 МАЛИХІНА О. М.

УДК 331.5

Малихіна О. М. Формування основних елементів системної мотивації людського капіталу будівельних підприємств

У статті акцентується увага на необхідності розробки системної мотивації людського капіталу будівельних підприємств. Дається авторське бачення даного процесу на основі системно-ситуаційного підходу. Визначаються основні потреби, які посилюють необхідність становлення системної мотивації. Узагальнена сукупність чинників внутрішнього та зовнішнього середовища, що формують структуру, вимоги до функціонування, напрямки управлінського впливу на генезис даного процесу, що сприятиме досягненню довгострокових цілей будівельних підприємств на основі інноваційної моделі розвитку. Ефективність функціонування системної мотивації людського капіталу будівельних підприємств буде залежати від урахування в процесі її формування і розвитку таких основних властивостей, як: цільова спрямованість, синергетична цілісність, наявність внутрішньої організаційної структури, здатність до відновлення і стійкість до впливу чинників зовнішнього середовища, гнучкість і динамізм, еколого-соціально-економічна ефективність.

Ключові слова: людський капітал, системна мотивація, внутрішнє та зовнішнє середовище, інноваційний розвиток.

Табл.: 2. **Бібл.:** 10.

Малихіна Оксана Михайлівна – аспірант, кафедра економічної теорії, Київський національний університет будівництва і архітектури (пр. Повітрофлотський, 31, Київ, 03680, Україна)

E-mail: kapitall335@ukr.net

УДК 331.5

UDC 331.5

Малыхина О. М. Формирование основных элементов системной мотивации человеческого капитала строительных предприятий

В статье акцентируется внимание на необходимости разработки системной мотивации человеческого капитала строительных предприятий. Дано авторское видение данного процесса на основании системно-ситуационного подхода. Определены основные требования, которые усиливаются необходимостью становления системной мотивации. Обобщена совокупность составных внутренней и внешней среды, которые формируют структуру, требования к функционированию, направления управленческого влияния на генезис данного процесса, что будет способствовать достижению долгосрочных целей строительных предприятий на основании инновационной модели развития. Эффективность функционирования системной мотивации человеческого капитала строительных предприятий будет зависеть от учёта в процессе его формирования и развития таких основных свойств, как: целевая направленность, синергетическая целостность, наличие внутренней организационной структуры, способность к восстановлению и стойкость к влиянию факторов внешней среды, гибкость и динамизм, эколого-социально-экономическая эффективность.

Ключевые слова: человеческий капитал, системная мотивация, внутренняя и внешняя среда, инновационное развитие.

Табл.: 2. **Библ.:** 10.

Малыхина Оксана Михайловна – аспирантка, кафедра экономической теории, Киевский национальный университет строительства и архитектуры (пр. Воздухофлотский, 31, Киев, 03680, Украина)

E-mail: kapitall335@ukr.net

Malykhina O. M. Formation of Main Elements of the System Motivation of Human Capital of Construction Enterprises

The article focuses on a necessity to develop system motivation of human capital of construction enterprises. The author gives her own vision of this process on the basis of the system situational approach. The article identifies main requirements, which are made stronger with the necessity of establishment of the system motivation. It generalises the aggregate of components of internal and external environments, which form the structure, requirements to functioning and directions of managerial impact on the genesis of this process, which would facilitate achievement of long-term goals of construction enterprises on the basis of the innovation model of development. Efficiency of functioning of the system motivation of human capital of construction enterprises would depend on accounting in the process of its formation and development of such basic properties as: target orientation, synergetic integrity, availability of the internal organisational structure, ability to restore and resistance to influence of external environment factors, flexibility and dynamism and ecologo-socio-economic efficiency.

Key words: human capital, system motivation, internal and external environment, innovation development.

Tabl.: 2. **Bibl.:** 10.

Malykhina Oksana M. – Postgraduate Student, Department of Economic Theory, Kyiv National University of Construction and Architecture (pr. Povitroflotskiy, 31, Kyiv, 03680, Ukraine)

E-mail: kapitall335@ukr.net

На сучасному етапі генезису ринкових відносин людський капітал будівельних підприємств стає фундаментальною основою їх інноваційного розвитку, найвпливовішим фактором конкурентоспроможності і визначальним елементом економічного зростання будівельної галузі. Саме тому невід'ємною частиною забезпечення ефективності і довгострокового інноваційного розвитку підприємств будівельного комплексу стає розроблення положень системної мотивації людського капіталу.

Мета статті – обґрунтувати необхідність та дати визначення системної мотивації людського капіталу будівельних підприємств, визначити основні елементи, принципи, фактори впливу середовища на даний процес.

Серед зарубіжних дослідників проблема мотивації праці досліджувалась протягом багатьох років такими відомими вченими, як Г. Беккер, П. Друкер, Д. Макклеланд, А. Маслоу, Ф. Герцберг, Е. Лок, Т. Район та ін. Проблема формування мотиваційного механізму, адекватного розвитку ринкової економіки в Україні, досліджується такими вітчизняними ученими, як О. Амоша, О. Грішнова, Т. Кір'ян, А. Колод, В. Лич, Г. Рижакова, Н. Ушенко та ін.

Під системною мотивацією людського капіталу будівельних підприємств пропонується розуміти сукупність взаємопов'язаних форм і методів управлінського впливу на економічну поведінку персоналу, які забезпечують переважно інтенсивний розвиток будівельних підприємств на основі відтворення їх людського капіталу з метою стимулювання інноваційної активності і підвищення ефективності функціонування будівельних підприємств у довгостроковому періоді.

Необхідність формування системної мотивації людського капіталу будівельних підприємств за сучасних умов розвитку визначається такими основними потребами:

- ✦ прагненням оптимально активізувати інноваційну активність персоналу і спрямувати її на досягнення конкретного економічного результату;
- ✦ підвищенням зацікавленості персоналу у кінцевих результатах діяльності будівельних підприємств через здійснення впливу на його економічну поведінку;
- ✦ спрямованістю на забезпечення розвитку людського капіталу будівельних підприємств на основі підвищення професійно-кваліфікаційного рівня, безперервного організаційного навчання, покращення якості трудового життя;
- ✦ створенням сприятливих передумов та дієвих мотиваційних факторів, що стимулюють розвиток людського капіталу будівельних підприємств;
- ✦ інвестуванням у постійний безперервний розвиток персоналу будівельних підприємств;
- ✦ інтелектуалізацією людського капіталу будівельних підприємств;
- ✦ безперервним створенням, розвитком, накопиченням, відтворенням і передачею знань з метою створення доданої вартості;
- ✦ орієнтацією на розвиток всіх здібностей працівників, що можуть бути використані в процесі інноваційного розвитку будівельних підприємств.

Істотним кроком і передумовою у процесі розбудови системної мотивації людського капіталу є здійснення стратегічного аналізу внутрішнього і зовнішнього середовища. При цьому аналіз зовнішнього середовища передбачає дослідження і прогнозування можливостей і ризиків факто-

рів зовнішнього середовища, а також визначення ступеня їх впливу на процес розвитку людського капіталу будівельних підприємств.

Після проведеного аналізу факторів внутрішнього і зовнішнього середовища діяльності будівельних підприємств здійснюється формулювання переліку цілей, завдань і принципів функціонування системної мотивації людського капіталу, на основі яких експертною групою розробляються положення системної мотивації людського капіталу будівельних підприємств, включаючи визначення та обґрунтування змісту і структури системи та її матеріальних і нематеріальних складових, а також документальне закріплення розроблених елементів системи у внутрішньоорганізаційних документах (положеннях, наказах, розпорядженнях тощо). Наступним кроком у процесі організації розробки системи мотивації людського капіталу є планування впровадження розроблених положень зазначеної системи із обґрунтуванням його фінансового забезпечення та реалізації комплексу запланованих стратегічних заходів.

Оскільки розробка і впровадження положень системної мотивації людського капіталу спрямоване на досягнення соціально-економічних результатів і має свою цільову спрямованість, то як підсумок до всіх попередніх етапів здійснюється оцінювання ефективності даного інструменту стратегічного управління на функціонування будівельного підприємства.

Особливості запропонованої системної мотивації людського капіталу будівельних підприємств визначаються тим, що завдання мотивації людського капіталу і, відповідно, інтелектуальної праці є надзвичайно складним в силу специфіки даного виду діяльності. Зазначене твердження обумовлене, по-перше, необхідністю інноваційного розвитку підприємств будівельного комплексу, формування нових знань, підвищення інтелектуальної активності, професійно-кваліфікаційного зростання, стимулювання пошуку нових нестандартних, прогресивних і науково обґрунтованих рішень, створення і підтримання атмосфери творчості. По-друге, в умовах ринкової економіки важливим є не просто інноваційний процес, а його напрямок і економічна результативність, що виражаються у визначених показниках економічної ефективності, зокрема у підвищенні прибутковості, зниженні витрат, зростанні продуктивності праці і якості процесу будівництва.

Також слід зазначити, що запропоновані положення системної мотивації людського капіталу будівельних підприємств розроблялись на основі системно-ситуаційного підходу. Використання елементів системного підходу відображається у тому, що створення системної мотивації людського капіталу будівельних підприємств базується на визначенні загальної мети функціонування системи, її структуризації, послідовного підпорядкування його діяльності складових елементів, планів і програм їх довгострокового розвитку, показників. Елементи ситуаційного підходу проявляються в тому, що розробка зазначеної системної мотивації людського капіталу будівельних підприємств була обґрунтована на основі комплексного аналізу сучасної соціально-економічної ситуації, динаміки і напрямку її зміни, в його основу покладено ситуаційний аналіз факторів зовнішнього і внутрішнього середовища будівельних підприємств.

Крім того, притримуючись практики використання принципів ситуаційного підходу, у роботі було розглянуто сукупність чинників, що визначають внутрішню побудову і

організацію структури системної мотивації людського капіталу будівельних підприємств, які узагальнені в *табл. 1* і *табл. 2* і розглядаються як фактори внутрішнього і зовнішнього середовища.

При розробці положень системної мотивації людського капіталу будівельних підприємств має бути врахований вплив факторів їх внутрішнього середовища, які формують довгострокову прибутковість і перебувають під безпосереднім контролем керівництва, персоналу підприємства, що представлено в *табл. 1*.

Як представлено в *табл. 2*, при розробці положень системної мотивації АК будівельних підприємств істотний вплив мають фактори їх зовнішнього середовища, які формують довгострокову прибутковість і на які підприємство не може впливати взагалі або має неістотний вплив.

У відповідності до загальноприйнятої класифікації були проаналізовані фактори зовнішнього середовища прямого впливу, що безпосередньо впливають на функціонування будівельного підприємства та зазнають прямого впливу операцій будівельного підприємства: споживачі, конкуренти, постачальники, закони, державні установи та ін.

Крім того, на особливості створення системної мотивації людського капіталу будівельних підприємств впливають фактори середовища непрямого (опосередкованого) впливу, які визначають напрями процесів у економіці, формують загальні тенденції розвитку підприємств будівельного комплексу на віддалену перспективу, зокрема економічні, політико-інституційні, природно-екологічні, ресурсні та демографічні фактори.

Таблиця 1

Фактори впливу внутрішнього середовища при створенні системної мотивації людського капіталу будівельних підприємств

Загальні характеристики будівельного підприємства	<ul style="list-style-type: none"> – Імідж будівельного підприємства, наявність чітко визначених цілей та стратегій; – конкурентоспроможність; – фаза «життєвого циклу» підприємства та його окремих частин; – додана вартість продукту
Маркетингові фактори (фактори конкурентоспроможності)	<ul style="list-style-type: none"> – Розміри сегмента ринку, який обслуговує підприємство, можливості завоювання нових ринків; – рівень продажу та вартість розподілу; – рівень прихильності (лояльності) споживачів до підприємства, концентрація споживачів та їхні основні потреби; – якість і конкурентоспроможність будівництва; – наявність можливостей зміни постачальників
Характеристика процесу будівництва	<ul style="list-style-type: none"> – Тривалість та особливості процесу будівництва (з метою виявлення недоліків і резервів); – можливості змін у технології та технічному оснащенні, рівень технології (фаза її «життєвого циклу»); – рівень патентного захисту технології та продукції; – рівень оновлення обладнання; – забезпеченість будівництва робочою силою, сировиною, матеріалами, обладнанням, наявність варіантів переходу на нові ресурси; – контроль якості
Фінансові фактори	<ul style="list-style-type: none"> – Розміри власного (акціонерного) капіталу, активи та потрібний для розвитку капітал; – фінансові ресурси; – ліквідність; – фінансова стійкість і платоспроможність; – прибутковість (маса прибутку, рентабельність); – рівень реінвестування; – розміри кредитів та їх повернення; – джерела фінансування та фінансова стабільність; – обсяги та напрямки інвестицій
Організація управління	<ul style="list-style-type: none"> – Підприємницька орієнтація та політика ведення бізнесу; – використання системи стратегічного управління; – рівень розвитку аналітичних підсистем; – рівень менеджменту; – організаційна структура підприємства (характеристика та цільова оцінка); – система комунікації; – специфіка побудови апарату управління (централізація/децентралізація, розподіл прав, обов'язків і відповідальності); – рівень гнучкості та мобільності; – технологія управління й специфіка інформаційних систем (процес і стиль керівництва, робота і виконання рішень, контролю, регулювання); – система контролю діяльності підприємства; – неформальна система управління підприємством
Людський капітал	<ul style="list-style-type: none"> – Структура, чисельність і рівень кваліфікації персоналу, динаміка робочої сили; – продуктивність праці; – вартість робочої сили; – плинність кадрів;

	<ul style="list-style-type: none"> – інтереси і потреби працівників; – можливість залучення та ефективного використання висококваліфікованих кадрів; – системи заробітної плати та рівень доходів робітників, «участь у прибутках»; – методи добору, атестації підготовки, просування, підвищення кваліфікації та перекваліфікації кадрів
--	---

Джерело: систематизовано автором на основі джерел [1 – 5].

Таблиця 2

Фактори впливу зовнішнього середовища при створенні системної мотивації людського капіталу будівельних підприємств

Фактори середовища прямого впливу	<ul style="list-style-type: none"> – Постачальники ресурсів; – акціонери; – конкуренти; – нормативно-правове середовище (регулюючі нормативні акти державних, законодавчих і виконавчих органів); – споживачі; – громадські установи
Фактори середовища непрямого впливу	<ul style="list-style-type: none"> – Стан економіки та ринків (економічні фактори): характер економіки та економічних процесів, система оподаткування, загальна кон'юнктура ринку, розміри та темпи зростання чи зменшення ринку, стан фондового ринку, інвестиційні процеси, ставки банківського проценту тощо; – діяльність уряду (політико-інституційні фактори): стабільність уряду, державна політика, значення уряду як замовника, вимоги забезпечення рівня зайнятості тощо; – науково-технічні тенденції: «технологічні прориви», «життєвий цикл» технологій, вимоги до науково-технічного рівня будівництва, що забезпечує конкурентоспроможність, вимоги до кваліфікації кадрів; – природно-екологічна складова: природнокліматичні умови, стан екологічного середовища та його вплив на будівельну діяльність; – тенденції ресурсного забезпечення: структура і наявність національних ресурсів, доступність ресурсів (ціни та витрати на перевезення); – демографічні тенденції: кількість потенційних споживачів (структура населення, зміни в окремих групах та в їх доходах); наявна та потенційна кількість робочої сили; кваліфікаційні характеристики ЛК (якість робочої сили)

Джерело: систематизовано автором на основі джерел [6 – 10].

Процес мотивації людського капіталу будівельних підприємств повинен здійснюватись на основі сукупності вихідних принципів, що являються нормами та правилами, які визначають вимоги до функціонування системної мотивації людського капіталу і включають:

- ✦ *ефективність* – передбачає ефективну та економічну організацію системи мотивації людського капіталу, яка спрямована на досягнення високих соціально-економічних результатів за рахунок оптимального співвідношення кінцевих показників результативності та використаних ресурсів, тобто витрати на розробку системи мотивації людського капіталу повинні істотно перебиватися отриманим соціально-економічним ефектом у діяльності будівельного підприємства, отриманим від їх впровадження;
- ✦ *гнучкість і динамічність* – включають необхідність системи мотивації змінюватись, вдосконалюватись і розвиватись у відповідності з вимогами внутрішнього та зовнішнього середовища будівельного підприємства, включаючи гнучкість мотиваційного впливу на розвиток людського капіталу;
- ✦ *цілеспрямованість* – функціонування системи мотивації людського капіталу спрямоване на досягнення чітких економічно обґрунтованих довгострокових цілей будівельного підприємства;
- ✦ *комплексність* – передбачає всебічне, всеохоплююче та комплексне дослідження причинно-на-

слідкових взаємозв'язків та взаємозалежностей, комплексну оцінку вхідних параметрів функціонально-структурної побудови системи мотивації людського капіталу, їх зміну та розвиток у просторі і часі, за кількісними й якісними ознаками та вихідні параметри процесу;

- ✦ *об'єктивність* – величина, характер і напрям мотиваційного впливу на кожну категорію персоналу повинен визначатись на основі проведеної комплексної та об'єктивної оцінки результатів праці;
- ✦ *оперативність* – включає швидкість і правильність перегляду і вдосконалення мотивів і стимулів у системі мотивації людського капіталу будівельного підприємства;
- ✦ *наукова обґрунтованість* – передбачає розробку системи мотивації людського капіталу на основі проведення комплексного попереднього наукового аналізу, дотримання у процесі здійснення мотивації вимог економічних законів та закономірностей.

Таким чином, сукупність цілей, завдань, принципів, властивостей і характеристик, а також загальна стратегія будівельного підприємства визначають внутрішню організаційну структуру системної мотивації людського капіталу будівельних підприємств, яка включає дві взаємопов'язані підсистеми: матеріальну і нематеріальну мотивацію.

Підсистема матеріальної мотивації охоплює сукупність форм, методів та інструментів управлінського впливу, що сприяють інтенсивному довгостроковому розвитку

людського капіталу будівельного підприємства на основі забезпечення та підвищення матеріальної зацікавленості працівників у досягненні визначених індивідуальних і колективних результатів.

Підсистема нематеріальної мотивації охоплює сукупність форм, методів та інструментів управлінського впливу, що спрямовані на створення передумов для інтенсивного довгострокового розвитку людського капіталу будівельного підприємства за рахунок вдосконалення якості трудового життя та підвищення корпоративної лояльності працівників.

Слід зазначити, що оскільки система мотивації людського капіталу є комплексним інструментом стратегічного управління, то при створенні й функціонуванні зазначеної системи управлінський вплив також здійснюється в таких напрямках:

- ✦ *управління ефективністю* – запропонована в роботі система мотивації людського капіталу заснована на сукупності управлінських процесів (планування, організації виконання, контролю та аналізу), які дозволяють визначити стратегічні цілі розвитку людського капіталу, оцінювати їх результативність і управляти діяльністю щодо досягнення поставлених цілей при оптимальному використанні наявних ресурсів;
- ✦ *управління цінностями* – при створенні системи мотивації людського капіталу здійснюється стимулювання до розвитку управлінський вплив на людський капітал як провідну цінність і актив будівельних підприємств;
- ✦ *управління знаннями* – система мотивації людського капіталу будівельних підприємств спонукає до забезпечення інтенсивного відтворення людського капіталу, а отже до ефективного використання і створення нових знань персоналу будівельних підприємств на основі забезпечення безперервного професійно-кваліфікаційного розвитку;
- ✦ *управління талантами* – структурні елементи системи мотивації людського капіталу будівельних підприємств спрямовані на відтворення людського капіталу, включаючи забезпечення сприятливих передумов для професійного зростання найбільш успішних працівників.

Іншим визначальним елементом системи мотивації людського капіталу будівельних підприємств є процес моніторингу функціонування даної системи, який спрямований на створення вичерпної інформаційної бази для прийняття економічно обґрунтованих стратегічних управлінських рішень у сфері мотивації людського капіталу і який являє собою систему постійного, безперервного спостереження і контролю стану мотивації людського капіталу з метою його оперативної діагностики й оцінки в динаміці здійснених управлінських заходів. Таким чином, моніторинг є підсистемою внутрішнього контролю функціонування системи мотивації людського капіталу та передбачає постійне спостереження, збирання та аналіз інформації про стан відтворення людського капіталу будівельних підприємств з метою прогнозування перспективних тенденцій розвитку та використання відповідних стимулів та мотивів. Здійснення моніторингу має сприяти визначенню найбільш дієвих, у даний період, важелів і стимулів впливу на поведінку конкретних категорій працівників з метою сприяння інтенсивного

розвитку людського капіталу будівельних підприємств, досягнення цілей працівників і цілей організації, а також внесення своєчасних змін, що, у свою чергу, покликане забезпечити актуальність та ефективність здійснюваних заходів і відповідність факторам внутрішнього та зовнішнього середовища, ринковим реаліям, цінностям працівників.

Ефективність функціонування системної мотивації людського капіталу будівельних підприємств буде залежати від урахування в процесі її формування і розвитку таких основних властивостей:

- ✦ цільова спрямованість, яка визначає орієнтацію на досягнення і реалізацію сукупності визначених цілей та завдань;
- ✦ синергетична цілісність (сукупні характеристики і властивості не можуть бути зведені до простої суми властивостей структуроутворюючих елементів, що обумовлено синергетичним ефектом їх взаємодії);
- ✦ наявність внутрішньої організаційної структури, що визначається на основі взаємодії структуроутворюючих підсистем і елементів;
- ✦ здатність до відновлення і стійкість до впливу чинників зовнішнього середовища;
- ✦ гнучкість і динамізм, що дозволяють відповідати вимогам внутрішнього і зовнішнього середовища;
- ✦ економічна ефективність, що визначає спрямованість на отримання високих кінцевих результатів.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи все вищезазначене, можна зробити висновок, що формування і створення системної мотивації людського капіталу будівельних підприємств включає такі положення: визначення цілей та їх декомпозицію; формування завдань; розробку пропозицій по визначенню елементів системної мотивації людського капіталу з урахуванням типу стратегії, прийнятої у будівельному підприємстві; створення організаційної структури формування та розвитку системної мотивації людського капіталу будівельних підприємств із наданням їй відповідного статусу; розробку сукупності методичних і практичних рекомендацій з формування і створення системної мотивації людського капіталу будівельних підприємств.

У відповідності із зазначеним структурно-логічним підходом цільова спрямованість запропонованої системної мотивації людського капіталу будівельних підприємств визначається тим, що дана система є частиною впровадження стратегії будівельного підприємства, і, отже, полягає у сприянні досягнення довгострокових цілей функціонування будівельного підприємства на основі створення і використання сукупності різномірних форм, інструментів і методів мотивації, спрямованих на забезпечення відтворення людського капіталу будівельного підприємства в контексті його інноваційного розвитку. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Амоша О. І.** Мотивація персоналу підприємства в ринкових умовах / О. І. Амоша, О. Л. Єськов, Н. Д. Дарченко; НАН України, Ін-т економіки пром.-сті. – Донецьк, 2011. – 199 с.
2. **Беккер Г. С.** Человеческое поведение: экономический подход. Избранные труды по экономической теории / Г. С. Беккер; пер. с англ. сост., науч. ред., послесл. Р. И. Капелюшников; предисл. М. И. Левин. – М.: ГУ ВШЭ, 2003. – 672 с.

3. Грішнова О. А. Нагромадження людського, інтелектуального і соціального капіталу підприємства як основна форма його капіталізації / О. А. Грішнова // Вісник Донецького університету економіки та права. – 2011. – № 1. – С. 10 – 13.

4. Друкер Питер Ф. Эффективное управление предприятием : Пер. с англ. – М. : ООО «И.Д. Вильямс», 2008. – 224 с.

5. Кір'ян Т. М. Мотивація людського капіталу до продуктивної праці: монографія / Т. М. Кір'ян ; НДІ праці та зайнятості населення М-ва праці та соц. політики України і НАН України. – К., 2008. – 146 с. – Бібліогр.: С. 400 – 415.

6. Колот А. М. Мотивація персоналу : Підручник. – К. : КНЕУ, 2002. – 337 с.

7. Лич В. М. Людський капітал України: стан, проблеми, перспективи відтворення : монографія: у 2 ч. – Ч. 1 / В. М. Лич (наук. ред.). – К. : КНУБА, 2009.-224с.

8. Маслоу А. Мотивация и личность / А. Маслоу. – М., 1998. – 316 с.

9. Рижаківа Г. М. Методологічні аспекти формування інтелектуальної складової трудового потенціалу в процесі генезису соціально-орієнтованої економіки [Електронний ресурс] / Г. М. Рижаківа // Эффективная экономика. – 2012. – № 6. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua>

10. Ушенко Н. В. Людський капітал: регуляторні механізми відтворення: монографія / Н. В. Ушенко. – Донецьк : ТОВ «Юго-восток, Лтд», 2008. – 288 с.

Науковий керівник – Лич В. М., кафедри економічної теорії, доктор економічних наук, професор, Київський національний університет будівництва і архітектури

REFERENCES

Amosha, O. I., Yeskov, O. L., and Darchenko, N. D. *Motyvatsiia personalu pidpriemstva v rynkovykh umovakh* [Motivation of personnel in market conditions]. Donetsk, 2011.

Bekker, G. S. *Chelovecheskoe povedenie: ekonomicheskii podkhod. Izbrannye trudy po ekonomicheskoy teorii* [Human behavior: an economic approach. Selected Papers on Economic Theory]. Moscow: GU VShE, 2003.

Druker, P. F. *Effektivnoe upravlenie predpriatiem* [Effective management]. Moscow: Viliams, 2008.

Hrishnova, O. A. "Nahromadzhennia liudskoho, intelektualnoho i sotsialnoho kapitalu pidpriemstva iak osnovna forma ioho kapitalizatsii" [The accumulation of human, intellectual and social capital of an enterprise as the main form of capitalization]. *Visnyk Donetskoho universytetu ekonomiky ta prava*, no. 1 (2011): 10-13.

Kirian, T. M. *Motyvatsiia liudskoho kapitalu do produktyvnoi pratsi* [The motivation of human capital for productive work]. Kyiv, 2008.

Kolot, A. M. *Motyvatsiia personalu* [Motivation of staff]. Kyiv: KNEU, 2002.

Lych, V. M. *Liudskiy kapital Ukrainy: stan, problemy, perspektyvy vidtvorennia* [Human Capital of Ukraine: state, problems and prospects of playing]. Kyiv: KNUBA, 2009.

Maslou, A. *Motivatsiia i lichnost* [Motivation and Personality]. Moscow, 1998.

Ryzhakova, H. M. "Metodolohichni aspekty formuvannia intelektualnoi skladovoi trudovoho potentsialu v protsesi henezysu sotsialno-orientovanoi ekonomiky" [Methodological aspects of intellectual labor potential component in the process of genesis of socially-oriented economy]. <http://www.economy.nayka.com.ua>

Ushenko, N. V. *Liudskiy kapital: rehuliatorni mekhanizmy vidtvorennia* [Human capital: regulatory mechanisms play]. Donetsk: Yuhovostok, 2008.